

אוצר הפוסקים

כ

אוצר הפוסקים

כנוס תמצית ספרי הפוסקים והשו"ת להלכה ולמעשה

עפ"י סדר השלחן ערוך

לוקט סודר ונערך על ידי חבר רבנים גדולים על יד
ועד העזרה התאחדות הרבנים פליטי רוסיא ושאר ארצות

מיסודם של מרנן

הרב הראשי לאה"ק הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל
וזקן ראשי הישיבות הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל

נ ד פ ס ע ס פ נ י מ ה ש ו " ע ו ה ר מ " א

בצירוף

א. באר הגולה ב. ביאור הגר"א ג. באר היטב ד. פתחי תשובה
מוגה ומתוקן לפי דפוסים ראשונים

חלק אבן העזר כרך כ (מורחב)

הלכות כתובות (סימנים עו-עז)

פעייה"ק ירושלים תובב"א
שנת תשס"א לפ"ק

כל הזכויות שמורות

COPYRIGHT BY "OTZAR HAPOSKIM"

JERUSALEM, P.O.B. 5110

המכירה הראשית:

אוצר הפוסקים ת.ד. 5110

ירושלים, ישראל.

OTZAR HAPOSKIM

P.O.B. 5110

JERUSALEM, ISRAEL

צילום ולוחות "לאור" בע"מ

חברי ההנהלה של אוצר הפוסקים

הרב מרדכי קיפניס — סגן יו"ר

הרב יהושע רינמן — יו"ר

הרב יקותיאל כהן

הרב משה דב וולנר

הרב בנימין וולפיש — מנהל

הרב משה רחלזון

חברי המערכת

הרב בנימין אדלר

הרב מרדכי דוד כהנא

האדמו"ר מספינקא ירושלים

הרב שמואל היימן

הרב יעקב פלס

הרב חיים גריין

הרב אריה גולדשמידט

הרב אברהם כהן

הרב מרדכי הימלפרב

הרב טוביה פריינד

הרב פישל אדלר

הרב חיים מיכל לוי — מרכז מערכת

ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם !

לזכר עולם יחקק בספר שמו וזכרו של
ראש ומנהל מפעל אוצר הפוסקים
האי גברא רבא ויקירא צדיק וישר חסיד ועניו
רב פעלים לתורה ולחסד

הגאון הצדיק

רבי שמואל קיפניס זצ"ל

בהרב ר' יהושע פאלק ז"ל.

מלפנים רב בק"ק אוורוטש (רוסיא)
מח"ס "מדרשי הזהר — לקט שמואל".

עמד בראש אוצר הפוסקים מיום הווסדו עד ימיו האחרונים.
פעל בנאמנות ובמסירות נפלאה לקיומו ולהרחבתו ברוחניות
ובגשמיות וראה בו מפעל חייו.

נפטר ביום כ"ז בסיון תשל"ט.

ת.נ.צ.ב.ה.

ברכה ותודה

למשרד לעניני דתות, לקרן הזיכרון לתרבות יהודית נ.י.,
לעיריית ירושלים, למועצה הדתית ירושלים ולג'וינט בישראל
על סיועם הנכבד לאוצר הפוסקים ולהוצאת כרך זה לאור.

מוקדש לזכרם של הורינו

הרב אליעזר בן הרב חיים משה הלוי לוין זצ"ל

שימש בקודש כרב למעלה משישים שנה

וואשקי דליטא דטרוייט דארה"ב

והרבנית שרה מנוחה בת הרב אברהם (לבית הופנברג) לוין ז"ל

הרבנית אסתר בת הרב חיים צבי הלוי (לבית רובנשטיין) ויין ז"ל

ולכבוד

הרב זאב בן הרב דוב ויין שליט"א

שימש בקודש כרב למעלה מיובל שנים

שיקגו דארה"ב

על ידי בנם ובתם

הרב דוב בערל ויוכבד ויין

ירושלים

ואלה יעמדו על הברכה

**לזכרון מנחם מנדל ב"ר יוסף אריה הלוי ז"ל
דינה בת הרב אהרון יצחק הכהן ז"ל
מאת בניהם - איתמר יהודה וצירל דובר**

**לזכרון הנדבן יוסף ז"ל
לכבוד רבקה בת משה שתח'
למשה ב"ר יהודה ז"ל
לרבקה בת ר' משה ז"ל
מאת בנם יוסף ומירל דנטו**

תוכן הכרך

1. סימן ע"ה – נספח: מצוות ישוב אר"י – עליה
לארץ ואיסור היציאה ממנה. (כולל המצוה
להתישב בירושלים).

א

2. סימן ע"ו.

לט

3. סימן ע"ז סעיף א'.

פד

4. סימן ע"ז סעיף ב': קונטרס בענין כפית הבעל
לגרש את אשתו כשטוענת "מאיס עלי".

צז

5. מפתחות לכרך.

קיז

6. ביבליוגרפיה לכל הספרים שהובאו בכרך זה.

קלט

המשך סי' ע"ז יבא אי"ה בכרך הבא.

לתשומת לב

אין מגמת אוצר הפוסקים לפסוק או להכריע בהלכה, רק למסור כל דעות הפוסקים בענין הנדון כמות שהם, בצירוף תמצית הטעמים והנמוקים. ולכן אין להסיק שהדעה המובאת באוצה"פ לאחרונה היא המכרעת, כי הקו המנחה בסידור הדעות מי מוקדם ומי מאוחר, הוא הדיון הענייני עצמו של דברי הפוסקים. וכן המלות "אמנם" "אולם" וכדומה שאנו רגילים לכתוב, הן רק מלות קשר הבאות להבדיל בין דעה אחת לשניה, ואין בהם משום הבעת דעת עצמית כלל. וגם ידוע מפי סופרים וספרים שאין לסמוך על ספרי ליקוטים וקיצורים להלכה למעשה, עד אשר יעויין בגוף הספר.

אוצר

ס"ק א אות א

הפוסקים

קונטרס ישוב ארץ ישראל

ט"ק א. א. מהו גדר מצות יישוב ארץ ישראל. כתב הרמב"ן בהוספות לספר המצות, מצות עשה מצוה ד', נטוינו לרשת הארץ אשר נתנה האל יתברך לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, והוא אומרו להם [צמדבר ל"ג נ"ג] "והורשחם את הארץ וישבתם בה וגו'" (א), ופרט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה כמו שאמר [דברים א' ח'] וזאת הארץ האמורי ואל כל שכניו צהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו', שלא יניחו ממנה מקום, והרשיה שזו מצוה, אמרו יתעלה בענין המרגלים [שם כ"א] "עלה רש כאשר דבר ה' לך אל מירא ואל תחת", ואמרו עוד [שם ט' כ"ג] "ובשלת ה' אחכם מקדש צרנו לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם", וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתוב [שם] "ותמרו את פי ה'" וכן [שם] "לא שמעתם [צקולן]", הוראה שהיא מצוה, לא יעוד והצטחה, וזו היא שחכמים קורין אותה מלחמת מצוה, וכן אמרו בגמ' קטנה [מ"ד ב'] אמר רב יהודה [רבא] מלחמת יהושע לכבוש דברי הכל חובה וכו', ולשון ספרי [שופטים קנ"ו] וירשחה וישבת בה, בזכות שחירש תשב, ואל תשחשש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת ז' עממין שננטו לאבדם שנאמר [שם כ' י"ו] החרם חמרימם, אין הדבר כן, שאנו נטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים ונעזבם בחנאים ידועים, אבל הארץ לא נתיח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות, וכן אם צרחו האומות ההם מפנינו והלכו להם כמאמרם [דברים רבה שופטים י"ג] הגרגשי פנה והלך לו ונתן להם הקצ"ה ארץ טובה כארצם זו אפריקא, נטוינו אנו לבוא לארץ ולכבוש המדינות ולהושיב בה שצטנו, וכן אחרי הכריחנו העמים אם רצו שצטנו לעזבה ולכבוש להם ארץ שנער או ארץ אשור וזולתם מן המקומות אינם רשאים, שננטונו בכבושה ובישיבתה וכו', ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגין בה והיא דירת אר"י, עד שאמרו כתובות (ק"י ע"ב) כל היוצא ממנה ודר בחו"ל יהיה צעניך כעובד ע"ז וכו', וזוהי זה הפלגות גדולות שאמרו בה, הכל הוא ממצות עשה הוא וכו', מחייב כל אחד ממנו וכו'.

וכן בפירושו לתורה צמדבר ל"ג נ"ג, עה"פ והורשחם את הארץ וישבתם בה וגו', כתב דזו מצוה עשה היא, יורה אותם שישבו בארץ וכו', כי היא ניתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה' וכו', ומה

שהפליגו רבותינו במצוה הישיבה באר"י ושאסור לזאת ממנה, וידנו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לאר"י וכן האיש [כמבואר בכתובות שם], ככאן נטוינו במצוה הזו, כי הכתוב הזה הוא מ"ע וכו'.

ובתשוב"ץ ח"ג סי' רפ"ח, כתב הדירה בארץ ישראל מצוה גדולה, וכבר מנה אותה הרמב"ן מכלל תרי"ג המצות, ובספרי [ראה פסקא פ'] אמרו שקולה ישיבת אר"י כנגד כל המצות וכו' (א). וכ"כ גם בזה הרקיע צביאור האזהרות עשין אות ע"ו, ושם במנין המצות עשין רכ"ו. ובשור"ט המצות ח"א סי' רמ"ה, כתב דאם נשבע שלא לעלות לאר"י, הוא נשבע לבטל את המצוה, דהוי מ"ע מד"ח [הוצא צשיירי כנה"ג יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג] (א). וכן כתבו בפשטות שהיא מ"ע מן החורה, בשפת אמת (למהר"ם חאגיז) [מהדורת י"ס תשמ"ז עמ' 57], במור וקציעה סי' ש"ו גדר ישוב אר"י עמ' ט"ו טור א', בשדה הארץ סי' י"א, צברית אבות ריש הדרוש לפרשת לך לך, בחסד לאברהם (להר"א חאומים) מהדו"ק סי' כ"ד ד"ה ולמדנו ובמרחשח ח"א סי' כ"ב אות ו'.

ובחרדים פרק נ"ז סי' ט"ו, כתב מצות עשה מן המורה לדור באר"י שנאמר וירשחה וישבת בה, ואמרו ז"ל שמצוה זו שקולה כנגד כל מצות המורה, ואמרו כל היוצא מאר"י ודר בחו"ל יהיה צעניך כאלו עובד ע"ז שנאמר (שמואל א' כ"ו י"ט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבד אלהים אחרים, ואיחא במסכתא צבא צתרא [נ"א א'] אמר רשב"י אלימלך ומחלון וכליון נענשו מפני שיצאו מאר"י לחו"ל, שנאמר (רות א' י"ט) ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הוצאת נעמי, א"ר יצחק אמרו חזיתם נעמי שיצאה מאר"י לחו"ל מה עלתה לה, אמר ריב"ק ח"ו שאפילו מצאו סובין לא יצאו, מפני מה נענשו מפני שהיה להם לבקש רחמים על בני דורן ולא בקשו, מהתרי"ג לרמב"ן ולרשב"ן. ושם פרק נ"ט, כתב ונריך כל איש ישראל לחצב את אר"י ולבא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כן אל חיק אמו וכו', וכתב הרמב"ן במנין תרי"ג מצות ישיבת אר"י, וכל עם ורגע שהאדם באר"י הוא מקיים מצוה זו וכו' [ע"ש שהאר"י ד].

ובחבילים בנעימים ח"ה סי' מ"ה, כתב דרשיה לדברי הרמב"ן מהא דאמרו בכתובות ק"א א' דהשניע הקצ"ה את ישראל שלא יעלו בחומה [נע"ז אות ד'], ואם ישבו הארץ אינו

סי' קל"ט כתב המבי"ט דשיבת אר"י דוחה [מצות] כיבוד אב ואם [נע"ז לקמן סק"ד אות ה'], מבואר מדבריו דס"ל דהיא מהמצות עשה החמורות.

ד) וכיוצא משה מאמר ישוב אר"י סי' ס', כתב דאפשר דהחרדים אין ראיה שהכריע כרמב"ן, שהרי אנו רואים דרכו של החרדים שהעתיק כל הדעות במנין המצות אף מה שאינו אלא דעה יחידית בלבד, ובמצוה שהיא ממנין התרי"ג לכל הדעות כותב בסתם בלי שום מקור, ובמצוה שהיא לדעות יחידית אומר דבר בשם אומרו יורדעים מזה שאינו אלא לדעת אותו מ"ד שהביא וכו'. ושם בסי' ס"א כתב, דאפשר לומר לדעת החרדים שבמ"ע חיובא רמיה לעשות אף כדעה יחידית שבין הראשונים וכו', דלדברי האומר שבמ"ע לא מועיל רוב וכו', א"כ מחויבים לקיים כל המצות אף מה שהוא לדעת יחידית.

א) עיין בחידושי מהרי"ט קדושין כ"ו א', שהקשה ע"ד הרמב"ן ממה ידרשין בגמרא שם דרשה אחרת מפסוק זה. וע"כ בספר ישוב אר"י (להרי"ז מינצברג) סי' א' עמ' כ"ה שתמה עליו, שהרי דרשת הגמ' מפסוק בפרשת ראה (דברים י"א ל"א). וכן הקשה בדבר אברהם ח"א סי' י' אות י"א [נ"ש אות י"ב].

ב) ובגליוני הש"ס (להרי"ז ענגל) כתובות ק"י ע"ב, הקשה על הרשב"ם בב"ב צ"א א', שאסור לצאת מאר"י מפני שמפקיע עצמו מן המצות, וכתב וצ"ע מדוע לא פ"י כפשוטו, שמבטל מצות ישיבת אר"י דהיא מצוה עצמית דאורייתא, ותביכה דשקולה כנגד כל המצות וכו'.

ג) עיין בגשמת כל חי (המובא בפנים) עמ' קצ"ב טור ב', שכתב דבכ"א

אוצר

ס"ק א אות א

הפוסקים

מנוה, למה היה צריך להשגיחם, אלא כיון שהיה מנוה שהיה שקולה כנגד כל המנוה, היה מקום לומר שיש חיוב או [עכ"פ] היתר למסור נפש עליה, לכך השגיחם שלא יסכנו וכו'.

ובאור החיים משמע שסובר שיש מנוה עשה נישוא אר"י, צוירא י"ט כ"ג, כתב ג' מנוה נאמרו כאן [נפסוק] כי תצאו אל הארץ, ואחת מהן ציאת הארץ ע"ד אומרים הכל מעלין לאר"י. ודברים י"ג עה"פ "לשבת שם לאמר", כתב אומרו "לאמר" נתכוין למה שאמרו חז"ל שיש מנוה לשבת בארץ כנען, והוא אומרו "לשבת [שם] לאמר" כאילו אמר לאמר לשבת שם. ושם כ"ו א', כתב שיש ארבע מנוה וכו', [ואחת מהן] להוריש הארץ מיושביה, הגם שיש לו דבר המספיק לו בארץ, אעפ"כ יגרש אויבו ה' מארצו, והוא אומרו "וירשם", [ועוד אחת] ישיבת הארץ כמו שמצינו כמה שהפליגו רז"ל במנוה ישיבת הארץ. ושם ל' סוף פסוק כ', כתב כי ישיבת הארץ היא מנוה הכוללת כל התורה ה'.

אולם עה"פ "והורשם את הארץ", פירש רש"י והורשם אותה מיושביה, אז וישבתם בה, תוכלו להתקיים בה וכו' [והציאו הרמזין שם, וכתב ומה שפירשנו הוא העיקר]. ונפירוש הראש"ם שם הוכיח עפ"י דקדוק בדברי רש"י, וכתב ולכן נדקו דברי הרב ודברי אונקלוס שפירשוהו מענין גרוש ולא מענין ישיבה. עוד הוכיח צוירא משה מאמר ישוב אר"י סי' ה' ד"ה ומ"ש, מרש"י שם ל"ד ז', שכתב על הפסוק "ואת הארץ אשר חפול לכם", לפי שהרבה מנוה נוהגות בארץ ואין נוהגות בחז"ל הוצרך לכתוב גבולותיה וכו', משמע שאין זה בשביל מנוה הישוב שם כי לדעתו אין זוה מנוה וכו'. וכתב בדעת רש"י, באגרות קודש (להרש"צ מליצאווטש) כך ד' עמ' קפ"ח [נדפס גם ציגדיל חורה (חצ"ד) עמ' 157] ובמשנה שלמה סי' מ' אות כ"ו או"ק ד'.

ויש שכתבו שמ"מ יש בה מצוה דרבנן. נפאת השלחן סי' א' סעיף ט', כתב הנשבע שלא לדור באר"י י"א דשנועה חלה עליו, מפני שהיה מנוה דרבנן. ואין לרמז"ם, רדכ"ו, מהר"א חסון ומהר"ד ה' נחמיאש [דעת הרמז"ם ורדכ"ו זוה יתבאר להלן, ודעת מהר"א חסון ומהר"ד ה' נחמיאש מובאים בשיירי כנסת הגדולה יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג]. ובמעין גנים (להר"ע עבאדי) חצ"א אות יו"ד סי' א', כתב שכ"מ גם בשו"ת מהר"ע זלהמן סי' פ"ה.

ובשיירי כנסת הגדולה הנ"ל, כתב דהיה מנוה דרבנן וכל ספק שיסתפק בה לקולא וכו'. גם בפני יחזק (להר"י

בנוטע זית בתוך של חבירו כטעם האיכא דאמרי [כ"מ ק"א ב'] משום כחשא דארעא, ולא משום ישוב אר"י, מפני שהוא סובר שישוב אר"י אינה מצוה בפ"ע, וכתב [א"כ] רש"י והראב"ד שמפרשים בכל הנ"ל הטעם משום ישוב אר"י, י"ל דסוברים כרמב"ן [שיש מצוה מה"ת בישוב אר"י].

ח' ועיין באבני נזר המובא בפנים, שכתב המ"ע של ישיבת אר"י היא רק במקום שהארץ נתקדשה ע"י כבוש, ולמ"ד לא קדשה לעת"ל אין מ"ע דיישיבת אר"י רק דרבנן. וכ"כ שם בסיכומו אות סי' א' וי"ק ג', ולמ"ד לא קדשה לעת"ל וכו', מצות ישיבתה ג"כ מדרבנן, ולדעת רוב הפוסקים קדשה לעת"ל מצות ישיבתה מה"ת. ועיין בחלקת יעקב המובא לקמן אות ג'. וע"ע סק"ט אות ב'.

ט' עיין בנשמת כל חי המובא בהערה ל"ד.

ה) אמנם עה"פ "והורשם את הארץ" הביא דעת רש"י והרמב"ן, וכתב ונראה פשוט הכתוב בדברי רש"י.

ו) ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ב' ענף ג' אות ד', הקשה ע"ד, שא"כ מדוע לא פרש"י שנ"מ לענין מצות "החרם תחרימם", לדעת עד איפה חייב להחמירם הגוים הנמצאים שם, וכתב וע"כ שגם זה נכלל בכלל "הרבה מצות נוהגות בארץ", וא"כ גם לענין מצות ישוב אר"י נאמר כן.

ז) ועיין במלכי בקדש (להר"ח הירשנזון) ח"ד מכתב ו', שדן בדעת רש"י אם אפשר להביא ראיה מדבריו, שאולי היתה בו יד הצנוונה. וע"ע בחמדת צבי ח"א סי' א', שהארץ לבאר דעת הרמב"ם במצות ישוב אר"י, ובסוף אות ט"ו הביא מה שפסק הרמב"ם [פ"י מגזילה ואבידה הלכה ה']

אוצר

ס"ק א אות א

הפוסקים

ובנר מצוה (להר"י סיד) סי' י"א סוף אות כ"ד, אחרי שהארץ להקשות ע"ד המגלת אסתר המוצא לקמן אות ג', כתב ונראה דס"ל [להרמב"ם] דמאות ירושת הארץ הוא בכלל מלחמת מלחמה זו עממין שננטו לאבדם וכו', שירושת הארץ הוא חלק המלחמה להשלים דין המלחמה, וכבר קדם [הרמב"ם] לבאר שורש זה בשרשיו [שורש ז'] שאין ראוי למנות למלחמה בפ"ע חלק המלחמה שצא להשלים דין המלחמה, ולא נמנה אלא עיקר המלחמה וכו'. וכעין זה כתב בעל לבושי מרדכי בחל חלפיות [נדפס בפליטה הנשחרת מערכת אר"י סי' י"ד].

ובאבני נזר יו"ד ח"צ סי' תנ"ד אות ה', כתב דהנה במלחמה ל"ג כתב הרמב"ן שלדעתו ימנה עשיית ארון וכפורת מלחמה בפ"ע אף שהרמב"ם לא מנאס וכו', והטעם לזה הוא כמ"ש בספר מעין החכמה סי' ע"ד, משום שעיקר חכמת ציהמ"ק לזורך ארון וכפורת, וכדכתיב [שמות כ"ה ח'] ועשו לי מקדש ושכנתי בחוכם וכו', וע"כ אין למנות בנין בית המקדש ועשיית ארון וכפורת למלחמה, ומנה ציהמ"ק שהיא מלחמה והוא לזורך ארון וכפורת וכו', וזה הטעם גם בישיבת אר"י, דמאות החרם תחרימם [שמנאה הרמב"ם] היא כדי שאנחנו נשכז בארץ, שהרי יהושע שלח פרגמטוטין מי שרונה לפנות יפנה, הגרגשי עמד ופנה ולא עשה לו כלום, ע"כ לא מנה החרם תחרימם וישיבת אר"י לשמים, ומנה רק מלחמה החרם תחרימם, והרמב"ן לטעמיה שמנה עשיית ארון וכפורת ע"כ מנה גם ישיבת אר"י וזה פשוט.

ובשערי עזרא (להר"ע בנרי) ח"צ סי' קנ"ה עמ' ח"א כתב, להרמב"ם יש מלחמה עכשיו לגור באר"י מה"ם, והמחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן מהיכן לומדים מלחמה זו, שהרמב"ן למדה מ"הורש"ם והרמב"ם חולק עליו וסובר שאין לנו היום מלחמה להוריש את הארץ כמ"ש במגלת אסתר [המוצא לקמן אות ג'] שהקצ"ה השבענו בגלות שלא נמרוד בצומות וכו', אבל מלחמה לדור באר"י קיימת גם כזה"ו וניתן ללמדה ממ"ע של לא תסגיר עבד אל אדוניו שמנאה הרמב"ם בכלל תרי"ג מלחמה וכו', והרי הדברים ק"ו אם עבד שאינו חייב בכל המלחמה וכו', למה המורה שלא להחזירו לחו"ל וכו', וממלחמה זו למד הרמב"ם שיש מלחמה לדור כזה"ו באר"י ולא ממלחמה והורש"ם וכו'.

ובמשמיע שלום סי' נ"ד אות ו' [נדפס גם בירושת פליטה סי' כ"א] כתב, גם הרמב"ם דאין חושב ישוב אר"י למלחמה פרעית, כללו במ"ע דקידוש החודש ועיצור השנים שכל המועדים תלוים בזה, וכיון שכתב בספר המלחמה [עשין קנ"ג] וביד החזקה ה'.

דין רבניים כרך ה' עמ' 187 מהרצנים ז' גרז ש' דציר וא' שפירא, כתבו לכן נראה דעת הרמב"ם דעיקר החיוב לעלות לאר"י הוא משום דאיכא מלחמה יחירות שא"ל לקיימן רק באר"י, לכן מלחמה מדרבנן לעלות לארץ כדי לקיימן.

אולם בגשמת כל חי ח"א יו"ד סי' מ"ח עמ' קנ"ג טור א', כתב דהנה על המצ"ע הנ"ל קשה, דלא הזכיר דהרמב"ם ק"ל דהוי מדברי סופרים, ונראה לתרץ דהרמב"ם ק"ל דעת הרמב"ם, דמה שלא מנה מלחמה ישיבת אר"י למ"ע בטה"מ הוא משום דהוי מלחמה כוללת לכמה מלחמות החליות בה, ועיין בטה"מ שורש ד' דעת הרמב"ם שלא למנות מלחמה כוללת במנין המלחמה וכו', וזה יהיה גם טעמו של בנו המהרי"ט שכתב"ל סי' קל"א וקל"ד וכו' לדברי הרמב"ן שכתב דהוי מ"ע מד"ת, ולא זכר כלל לסדרת הרמב"ם וכו'. והוסף, וזה נראה דברי הרד"ו ח"ג סי' ח"י שנשאל במי שנשבע בעת הנשואין שלא יפרד לאשתו מאמה ואחיה אם יכול להוציאה לאר"י, והשיב דשבעה חלה לבטל את מלחמה ככולל וכו', ש"מ דעתו היא דישיבת אר"י היא מ"ע מד"ת ואין שבעה חלה עליה אלא"כ היא ככולל ולא הזכיר כלל לרמב"ם [שחולק], ומה גם באחרית דהרד"ו דאיהו אחרית דהרמב"ם, אלא ע"כ לומר דהרד"ו ק"ל דעת הרמב"ם דהוי מ"ע מד"ת וכו'. וכעין זה כתב בחולדות יעקב חו"מ סי' ח' דף נ"ד טור ג'.

ובקונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל (להר"י בלומברג) דף נ"ה טור ז', כתב דבשרש הרבני כתב הרמב"ם שלא למנות צוים הכוללים כל המורה כולה, ונראה דלדעתו מלחמה הדירה באר"י היא מלחמה שכוללת במלחמה כל המורה כולה, דמאחר שאמרו זה שהדר זה כמי שיש לו חלק והיוצא ממנה כאילו עובד עכו"ם וכו', וא"כ תהיה דירת אר"י המחאה היותר גדולה והכפירה נגד עבודת כוכבים ומזלות וכו', וא"כ ממילא שדירת אר"י הוא הודאת כל המורה ועיקר כל המלחמה. עוד כתב שם דף נ"ו טור ד', כי אמנם למלחמה את הטעם האמיתי של רבינו מורם מאיתנו וכו', אולם מדבריו נראה כי גבה מעלת מלחמה זו בעיניו כ"כ עד שהיא למעלה מן המנין וכו'.

ועוד כתב שם דף נ"ח טור ז', שכללי הרמב"ם כתבו שדרך הרמב"ם לפסוק כזריחת דספרי אף אם לא הזכירה לא בתלמוד בבלי ולא בירושלמי, וגם שיש שמיני דרש הגמרא וכתב בהספרי וכו', וא"כ לא יתכן שחלוק כאן על הספרי שהביא הרמב"ן וכו'. וע"ש דף נ"ט ואילך שהביא עוד ראיות שדעת הרמב"ם בדין זה כהרמב"ן.

י) ע"ש שמישש הדברים גם באופנים אחרים, ולפיהם יתכן שהרמב"ם ס"ל דהוה דרבנן, אלא שבסוף דבריו כתב הדרך [המובאת בפנים היא] הנראית יותר ליישב, אמנם בהמשך דבריו כתב כמה פעמים בסתם דהרמב"ם ס"ל דהוי מ"ע מדרבנן.

יא) וכעין זה כתבו במלכי בקודש הנ"ל ח"א סעיף ח' ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ב' ענף ד' אות א'.

יב) וביואל משה המובא בפנים, הקשה ע"ד, שהרמב"ן [במצות ישוב אר"י, כשרן] במצות החרם תחרימם כתב שאם רוצים להשלים בתנאים ידועים

אין כאן כלל מצות החרם תחרימם, אבל מצות כבוש הארץ לא בטלה בזה, ואינו דומה כלל לעשיית ארון וכפורת בביהמ"ק, גם אין שום סברא לומר שנכלל במצות החרם תחרימם גם מצות הישוב באר"י, דהלא הקב"ה צוה להרוג את המדינים אף שאין צורך כלל להתישב בארצם, וכן צוה לאבד זכר עמלק וכו', והמעין היטב בדברי הרמב"ן יראה שסברא זו לכלול מ"ע של ישוב אר"י במצות החרם תחרימם נדחה לגמרי וכו', וכע"ז כתבו בספר ישוב אר"י (להר"ו מינצברג) סי' א' עמ' ל"ב ובארץ חמדה (המצוין בפנים) אות י"ד.

אוצר

ס"ק א אות א

הפוסקים

ורז"ל אמרו דהדר בחז"ל וכו', וליכאורה קשה דמאי האי שכתב דאין ספק שעליהם אר"י היו מצוה מדאמרו חז"ל וכו', והו"ל להביא את עיקר הראיה מדכתיב וירשם אותה וישבתם בה, דמשם הוכיח הרמב"ן דהו"מ מ"ע מד"ת, ומדכתיב אין ספק וכו', נראה כוונתו דהו"מ דבר מצוה לאפוקי דלא הו"מ דבר הרשות לדון דאין מפליגין בספינה בערב שבת [המבואר באר"ת סי' רמ"ח], דבהא לא צעין דיהיה מצוה גמורה, עשה של חורה וכו', ויש להרגיש על הבית יהודה [להר"י עיי'אש] ח"צ סי' קכ"ד, שאחר שהביא דברי הרמב"ן והרשב"א שכתבו דהו"מ מ"ע מד"ת כתב, שכן כתב גם הריב"ש בסי' ק"א וכו' (א).

ובדעת הרדב"ז. צעירי נכנסת הגדולה יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג, הביא את הרדב"ז ח"צ סי' קט"ו (ד) שצוה חלה [שלא לדור באר"ן], ומבואר שם שהוא משום שאינה מצוה המפורשת בחורה. וכן הביאו בארעא דרבנן סי' רנ"ו ונפלא השלחן סי' א' סעיף ט'. ונשמע כל חי הנ"ל, אחר שכתב פירושו בדברי הרמב"ם [כמובא לעיל] כתב, דמהרד"ז ח"ג סי' ת"י משמע דדעתו דישיבת אר"י היא מ"ע מד"ת [עיי' בהמוכר שם].

ויש שכתבו שמצות ישוב אר"י הוא משום קיום המצות התלויות בארץ. צאהל משה (להר"מ לוויג) ח"צ סי' כ"ג אות ז', כתב דלדעת ר"ח כהן בחס' כחוצות ק"י ע"צ שפסק דעכשיו אין מצוה לדור באר"י כי יש כמה מצוות המלוות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולים להזהר בהם (א), ז"ל דאף דאיכא בישיבת הארץ משום קדושת השכינה כי זה בחר ה' וכו', מ"מ אין צוה משום מ"ע אלא ע"י הישיבה אפשר לקיים מצוה ה', וממילא צוה"ז שא"ל לקיים המצוות אין מצוה לעלות (א). והוסיף צאות ה', דכדעה זו דמצוה ישוב אר"י הוא משום מצוה התלויות בארץ נראה גם מתוס' ריש גיטין [ב' א' ד"ה ואשקלון], שרצו להוכיח דעכו כצוה עולי צבל ממ"ש לקמן ע"ז ב' דכי הו"ו מיפטר רבנן מהדדי, דעכו הו"ו מיפטר, לפי שאסור ללכת מאר"י לחו"ל, ואם לא כצוהיה היה אסור ללכת גם לעכו לדון דק"ל דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא וכו', ומוכח מזה דאיסור יציאה חלוו צדין כיבוש, והיינו משום מצוה התלויות בארץ ולא משום קדושה גרידא, וכ"כ התשב"ץ ח"ג סי' קל"ח דדין העללה הוא משום מצוה יחירות, ואיסור יציאה מן הארץ הוא משום שמפקיע עצמו מן המצוות וכו' (א). וכ"מ בבית שלמה (להר"ש מסקאלא) יו"ד ח"צ סי' ז"ד דף נ"ד טור ז'. וכ"כ

קדוש החודש [פ"ה הלכה י"ג] דכיון דאין מעבדין השנה בחז"ל הכל נחשב רק לפי חשבון של ישראל הדריס בארץ הקדושה, ואפילו כשאין מקדשין עפ"י הראיה מ"מ גם החשבון הידוע הוא רק עבורם, ושזו אנו נגררים אחריהם, וזה שייך דוקא כשיש שם דריס ישראל. וכעין זה כתב צאח הצנים שמחה (לבעל משנה שכיר) פ"ג אות ט', שמשום כך נחשבה מצוה כללית ולא מצוה הרמב"ם, אע"פ שהיא מן החורה.

ובשו"י האדרת שמואל חידושי הרמב"ן על גיטין (מכון הרב הרש"ר) סי' ה', אחר שהארץ לבאר שנחלקו החוס' גיטין ז' א' ד"ה ואשקלון והרמב"ן שם, במצוה ישוב אר"י אם היא כדי לקיים מצוה התלויות בארץ או למקם במקום קדוש, כתב בסוף הסיומן, וזה יש ליישב למה לא מנה הרמב"ם מצוה עלייה לארץ בסדר המצוות, אע"פ שצפשו נראה שדעתו נמי דהו"ו חיוז מן החורה, דהא כיון דביארנו דלרמב"ם עיקר החיוז לעלות לארץ הוא כדי להתחייב במצוה התלויות בארץ וכו', נמצא שהיא מצוה חכליתית ולא חיוזית, והרמב"ם כבר הקדים בשורש העשירי שלא מנה במנין המצוות אלא מצוה שהיא עומה חיוזית וכו'. ועיי' בדברי יששכר המוצא להלן.

ובתשובת הגדול ממינסק צעירי כרך ו' עמ' ר"ב, כתב דהרמב"ם לא מנה מצוה זו, משום דלאו בפירוש איחמר אלא מכלל, כלומר ממה שראינו שהעלין מראשית קצבה לו למקום, ובכל אמירה ובכל דיבור לאאע"ה לא מש זכרה מפיו, וכן גם ליחזק וליעקב וכו', וכמעט שצא זכרה בכל פרשיות החורה ומצותיה, ובכל פעם לא זו מלחצנה ומלפארה ומלרומם ערכה וכו', מכל אלה הדברים נראה לנו צעיל, שחפץ ה' ורצונו הוא, שאנחנו עמו בהיותנו ראויים, נבחר ונקבע לנו את הארץ הקדושה והנצחית הלזו למקום שבתנו וכו', והרי זו מצוה ככל מצוה החורה, כיון שאנו יודעים צדירות שזה חפץ ה'; אלא שעפ"י כללי הרמב"ם בספר המצוות, כיון שלא בא עליה צווי מפורש מפי ה', אינה נכנסת למנין תרי"ג אף שהיא מצוה של חורה, וכפי שאין מונין כל מה שנלמד מאחת מ"ג מידות שהחורה נדרשת בהן, אע"פ שסוקלן ושורפין עליהם וכו'. וכע"ז כתב הרב יחזק גליקמן בנעם כרך כ"א עמ' ק"ו. ובדעת הריב"ש. כתב שנשמע כל חי הנ"ל עמ' קל"ד טור א', דבסי' ק"א כתב הריב"ש דאין ספק דעליה אר"י מצוה,

כמו שהיא בחידושי בסי' תנ"ד או שהביא הכנה"ג דברי התשובה דסי' ת"י [וגם שם לא כתוב מה שהביא הכנה"ג מהרדב"ן].

(טו) עיי' ביאור שיטתו באריכות, לקמן אות ו'.

(טז) ועיי' באהל משה שם אות א' ובחלקת יעקב המובא לקמן אות ג', שכתבו דאם הטעם משום מצוה א"כ החיוב לעלות בזה"ו [אם אין מצוה התלויות בארץ נוהגת מה"ת] הוא מדרבנן. ולכן הקשה במשנה הלכות ח"ג סוסי' קצ"ב, שהתשב"ץ סותר א"ע מח"א סי' כ"א, דהתם משמע לכאורה דהו"ו דאורייתא למעייין שם היטיב מראיותיו שמביא וצ"ע [ולכאורה יותר קשה מח"ג סי' רפ"ח שכתב שהדירה באר"י מצוה גדולה וכבר מנה אותה הרמב"ן בכלל תרי"ג מצוות וכו', ומשמע שמדבר בזה"ו].

(יז) והובאו דברי התשב"ץ בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ולי"ד [ע"ש שכתב שהתשב"ץ גופיה רפיא בידיה]. ובתשב"ץ שם סי' ר', כתב דאין חיוב זה משום

(יג) בויראל משה המובא לקמן סק"ה אות ב', כתב להדיא שלדעת הריב"ש יש מצוה. ועיי' בפתח הדביר סי' רמ"ח אות י"ג דף ל"ב טור ב' ד"ה ואנכי, שכתב [בגידונן] שהריב"ש [המובא בפנים] כתב להדיא דהעליה גופא הו"ו מצוה, ומטעם זה שרי להפליג בער"ש וכו', הגם דפליג התם אסכרת ר"ת דסבר דאפילו ההולך לסחורה וכו' הכל חשיב דבר מצוה להתיר להפליג בערב שבת, כל שאינו הולך לטייל וכו'. וע"ע לקמן סק"ו אות א' [בדברי הריב"ש] ושם אות ב'.

(יד) בספר ארץ ישראל בספרות התשובות כרך א' עמ' שמ"ה הערה 4, כתב שתשובה זו שמביאה רבינו בשם הרדב"ז לא מצאתי לא במקום שצייין הרב ולא במקום אחר מהנדרס וכו'. ועיי' בנשמע כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' ר"ט ד"ה אלא, שכתב דתשובה זו נדפסה בח"א סי' תנ"ה. אולם שם בעמ' י"א טור א' סוף הקטע הראשון, כתב דאפשר דאותה תשובה דסי' קט"ו אינה

אוצר

ס"ק א אות א-ב

הפוסקים

בחולדות ואז ח"צ צירור הלכה במעלות ומצות ישובה של אר"י אות כ"ד, בדעת הכבוד שור המוצא לקמן הערה ל"ד [והוא הרבה לחלוק עליו בזה].

ובדברי יששכר (להר"ד מנדין) סי' קמ"ט, ביאר דהא דלא מנחה הרמב"ם למ"ע הוא משום דס"ל דמצות ישוב אר"י אינה מצוה בפני עצמה, אלא לקיים מצות התלויות בארץ וכו', וראיה לדבר מהגמ' סוטה י"ד א' שאמרו, מפני מה נתאוו משה ליכנס לאר"י כו', אלא אמר משה, הרבה מצות נתנו ישראל ואין מתקיימות אלא באר"י, אכנסו אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי, ואם הייתה עליה אר"י עצמה מצוה, מה קושיא היא זו מה נתאוו משה, דודאי נתאוו לקיים המצוה וכו' (י). וכע"ז כתב בעטרת פו (להר"פ זצ"ח) ח"א עמ' רכ"ח. ועיין בשולי האדרת המוצא לעיל.

אולם במור וקציעה סי' ש"ו גדר ישוב אר"י דף ע"ו טור א' ד"ה מש"ע, הביא מש"כ המהרי"ט ח"א סי' מ"ו, שאין כופה את אשמו לעלות עמו לעזה, מכיון שדין הכפיה הוא רק בשביל המצות התלויות בארץ, ועזה לא נמקדה, וכחז והמה נפלאו ממני כי לא ידעתי היכן נזכר כך בשום מקום וכו', אך מצות ישוב אר"י מ"ע של חורה היא "וישבתם בה" כמ"ש הרמב"ן, גזירת מלך עלינו ואינה נריכה טעם, מה גם שהטעם גלוי כי נחלת ה' היא אשר נחר לשכנו ולשבת בניו עליה וכו', ואף בשעת הכעס מיד אחר החורבן וכו' ר"ה ה' שיחזרו וישיבנו בה דימי ירמיהו וכו', אלא דודאי לעולם מצות ישיבתה במקומה עומדת, מצות מלך היא עלינו ליישב את ארצנו וכו', ועוד שכל שמירת התרי"ג מצות עיקר חיובן מלוי בה וכו' (ט). ועיין במנחת יצחק ח"י סי' ק"ח.

ועיין בשבת הארץ מצוה אות ט"ו, שהביא מהרי"ט בקונטרס השמיטה שהעיר, אין נחיר להפקיע את מצות שביעית ע"י הפקעת המכירה וכו', הרי ע"ז אנו מפקיעים אותה מקדושתה ואין כאן מצות ישוב אר"י, וכחז כל זה מוסב רק על הסברה שאין שום מעלה אחרת לאר"י מלבד מה שע"י אפשר לקיים את המצות התלויות בה וכו', לפיכך כשמפקיעים חובת המצות שוב אין כאן מצות ישוב אר"י, ובאמת לא כן הדבר וכו', כי עצם ישיבת ארץ ישראל מנד עצמה שקולה נגד כל המצות [ועוד האריך בזה].

ועיין באבני גזר יו"ד ח"צ סי' חנ"ד אות י"ד, שכתב טעם נוסף למצוה, כי ישראל הם חלק ה' ולא נמסרו ביד שום שר, הגם דכתיב [דניאל י' כ"א] "מיכאל שרכם", היינו שהוא מליך על ישראל

וכו', וכן ארץ ישראל לא נמסרה לשלית, דכתיב [דברים י"א י"ב] עיני ה' אלנך בה וגו', ובמענית י' ע"א איחא דאר"י משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם ע"י שליח וכו', וליוה הקב"ה שישבו ישראל באר"י, שאם יהיו בחו"ל, ע"כ יהיה פרנסתם באמצעות שר הארץ, וע"כ אמרו חז"ל [כתובות ק"י ע"ב] דכל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז. וכעין זה כתבו גם בפני יהושע כתובות שם ד"ה ת"ר ובהפלאה שם ד"ה שכל הדר.

וע"ע ביואל משה מאמר ישוב אר"י סי' ז"א, שדייק מדברי המאירי כתובות ק"י א' דכל שאמרו חכמים צענין הדירה באר"י ובאיסור היציאה משם, אין כונתם כלל לחלק דוקא בין אר"י לחו"ל, אלא החילוק הוא בין המקום שמצינו יותר חכמה ויראת חטא, ומדכחז טעם איסור היציאה מאר"י לחו"ל בשביל שחז"ל אין מצוי חכמה ויראת חטא כמו באר"י, ושאם נמצא בחו"ל מקום שמצינו יותר חכמה ויראת חטא דינו שם באר"י לענין זה וכו', רואים שגם שיטתו כסוברים שאין מצוה בעצם הישיבה באר"י וכו', אמנם העמיק שם המשנה דהכל מעלין וכו', ודוחק לומר שמך על מש"כ בסוף המסכת וכו', ונראה שמחלק בין דין דהכל מעלין לשאר הדינים או מטעמים שכתבתי (ב) או מטעמים אחרים.

ב. האם ב"ד כופין לקיים מצוה זו. כתב בשו"ת המצ"ט ח"א סי' קל"ט, דאין כופין לכל מי שעומד בחו"ל שיעלה לאר"י משום דהוי כמצוה שמתן שכרה בלידה, מנד המעלות שבה, שאין כופין עליה, וגם שלב כל אדם נוקפו אם יוכל להפטרם בה ולא יצטרך לחזור וללכת בשביל מוונותיו וכו', יש בזה כמו פקוח נפש, ולכן אין כופין ב"ד עליה וכו'. והוצא בשפת אמת (להר"מ חגיז) [מהדורת י"ס תשמ"ו פ"ח עמ' 57]. ובאורים גדולים סי' רכ"א ד"ה אנכי, כתב בתוה"ד, דעליה אר"י לא אשכחן כפיה במצוה עצמה אלא דוקא ר"ה הוא לעלות והיא אינה ר"ה מפסקת וכו', ואין שום כפיה [וע"ז לעיל סי' ע"ה סעיפים ג' — ד' ובאור"פ שם באריכות].

ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' א' אות י', כתב ע"ד המצ"ט הנ"ל, אולם נראה דלפי הנחצה דישב אר"י הוי רק מצוה קיומית [וע"ז לקמן אות ה'] אחא שפיר, דפשוט הוא דב"ד רק כופין על מצוה חיובית, אמנם אפ"ה שפיר חיקנו חז"ל, [שהנעל] יכול לכפות את אשמו גם על מצוה קיומית וכו', והטעם שלא כתב המצ"ט בפשטות וכו', נראה משום [שסובר] באמת דהיא מצוה חיובית.

באופנים אחרים. וע"ע ביואל משה (המובא בפנים) סי' ח'.

(ט) וע"י ביואל משה המובא בפנים עמ' ר"ד ד"ה וחידוש, שתמה שהמהרי"ט [הנ"ל] סותר את עצמו [ממש"כ בח"ב יו"ד סי' כ"ח שמצות ישוב אר"י משום קדושת הארץ ולא משום מצות התלויות בה]. וע"ש ב"ה שוב, שדחה ראיית המור וקציעה. וע"ע בארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כרך א' שער א' סי' ט' אות ב', מ"ש ליישב סתירת המהרי"ט.

(כ) ע"ש סי' צ', שכתב כמה טעמים למה הרא"ש, הטור והשו"ע הביאו הדין שהכל מעלין, אע"פ שהשיטות דינים אחרים שנאמרו משום ישוב אר"י והאיסור לצאת ממנה. וע"ע בפרשת המלך המובא לקמן אות ג' ובמשנת יוסף ח"א סי' נ' אות ד' וח"ד סי' נ"ח אות א'. גם בארץ חמדה (להר"ש ישראלי)

קבורה באר"י ומשום כפרה ומשום צער גלגול מחילות, ולא משום דהדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך וכו', דתרי עניני ניהו קדושת שכינה וקדושת מצות וכו', וחייב העלאה הוא מפני קדושת מצות וכו'.

ועיין ברשב"ם ב"ב צ"א א', דעל מה שאיחא בגמרא שם שאין יוצאין מאר"י לחו"ל, כתב דהוא מפני שמפקיע עצמו מן מצות [וע"ע במנחת שמואל המובא לקמן אות ג'].

(ח) וכן הביא ראייה זו, בחידושי מהר"ם על ספר המצות מ"ע ד' לדעת הרמב"ן. ועיין באהל משה המובא בפנים, בחמדת ישראל ח"א קונטרס נר מצוה סי' ז', במשך חכמה פ' ראה [מובא לקמן סק"ט אות א'], בחסדי אבות שבספר יבין דעת סי' כ"ד אות ד' ובדברי ישראל ח"ב סי' י"ג שחירצו הקושיא

אוצר

ס"ק א אות ג

הפוסקים

זוה"ק, ושם ע"כ ת"ר לעולם ידור אדם באר"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם וכו', וצריחא זו מיירי אפילו בחורבנה, וכמו שהזכיר עיר שרובה עכו"ם, וזה דליל לא היה בזמן הבית וכו' (כה).

ובסדר בית יעקב בהקדמת סולם בית אל חוץ ג' עין ו' [הוא] אשכול חש"ג], כתב ולזה נריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקועה לעלות לדור באר"י וכו', וזאת הייתה חטאת אבותינו הראשונים שגרמו בניה לדורות כי מאסו ארץ חמדה והיא שעמדה לנו בגלותינו המר שלא אחד בלעד עמד עלינו, אלא בכל דור ודור לא שקטנו ולא שלוונו וכו', כמה מלכ נשכחנו אחר ששכחנו דירת אר"י לגמרי וכו', ובעל ספר הכוזרי החסיד הפליא בדבר זה בכמה מקומות מספרו וכו' (כ), והכל הולך אחר החיתום שמואל שפחיו שמר וכו', ושם לדרך פעמיו [ועלה רבינו יהודה הלוי לאר"י] וכו' [ע"ש שהאריך להסביר מדוע לא עלו כל חכמי ישראל בכל הדורות]. וכ"כ בספרו מור וקניענה הוצא לעיל אות א', והוסיף מה גם שעתה היא שוממה מצלי בניה, החיוב יותר גדול הוא על המואל עצמו יכול, עליו לקיימה מטעם הנ"ל.

ובחלקת יעקב ח"א סי' פ"א (יו"ד סי' קכ"ח צמח הדורה חדשה), כתב דצמח"ט ח"ב יו"ד סי' כ"ח האריך להוכיח דטעם מלות ישוב אר"י הוא משום קדושת הארץ ולא משום מלות התלויות בארץ, נמצא לדדיה אף להשיטות דקדושה דלעמיד. לבוא היא רק מדרבנן לענין מלות התלויות בארץ, אבל מלות ישוב הארץ שהיא משום קדושת אר"י, לכו"ע דלוריימא ואף זוה"ק (כ), וכבר כתב כן בזרע אברהם (להר"א יחזק) יו"ד סי' י"ג דף נ"ו טור ג'.

ע"ש, ובטור אר"ח סי' ש"ו לא כתב כלום מזה, ולכאורה ס"ל דמשום ישוב אר"י אינו אלא בזמן שישראל חיינ על אדמתן, אבל עכשיו בעוה"ד מה ישוב שייך בזה וכו'. והוא במנחת אלעזר ח"ה סי' י"ב [ע"ש]. גם בערוך השלחן שם סעיף כ"ב כתב, והטור השמיט זה דאולי ס"ל דבזה"ז בחורבנה לא שייך זה. ועיין לעיל הערה כ' ולקמן הערה ס"ו.

(כ) בספר הכוזרי מאמר שני סעיפים ט' כ"ד, מפליג במעלת אר"י. ושם סעיף כ"ד בתשובה לשאלתו של מלך כוזר מדוע א"כ אין כל בני עולים לארץ ישראל, ענה לו החבר: הובשחני מלך כוזר, והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלקים בבית שני, כמה שאמר (זכריה ב' י"ד) רני ושמחי בת ציון, כי כבר היה הענין האלקי מזומן לחול [בבית שני] כאשר בתחילה, אילו היו מסכימים כלם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם [עם עזרא], ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות כעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם, ושם על זה אמר שלמה (שיר השירים ה' ב') אני ישנה ולבי ער, כינה הגלות בשניה, והלב הער התמדת הנבואה ביניהם, קול דודי דופק קריאת הא' לשוב וכו', ומה שאמר פשטני את כחנתי על עצלותם לשוב וכו', ואילו היינו מסכימים כלם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם [עם עזרא], היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים, ואין דבורנו "השתחוה להר קדשו" ו"השתחוה להדום רגליו" ו"המחזיר שכינתו לציון" וזולת זה, אלא כצפוף הוזריר והדומה לו, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו וכו'.

(כז) ע"ש שכתב דלדעת התשב"ץ ח"ב [סי' קצ"ח ר'], שמצות ישוב אר"י משום מצות התלויות בארץ [ע"ז לעיל אות א'], תלוי בפלוגתא אם קדושה ראשונה קדושה לשעתה או לעת"ל, אי המצוה בזה"ז מה"ת או רק מדרבנן [וע"ע הערה ט"ז].

ג. האם מצות ישיבת אר"י נוהגת גם בזמן הגלות. הרמב"ן (הוספות לספר המצות מלות עשה מלות ד', אחר שכתב שישבת אר"י היא מ"ע מה"ת [כמוכא לעיל אות א' כא]), כתב דישבת אר"י היא מ"ע לדורות (כב), מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה, ולשון ספרי (פר' ראה פסקא פ') מעשה בר' יהודה בן בתיא ורבי מתיא בן חרש ורבי חזקיה בן אחי ר' יהושע ורבי נתן שהיו יוצאין לחו"ל, והגיעו לפלטיא וזכרו את אר"י, וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקראו בגדיהן וקראו המקרא הזה "ירשת וישבת זה ושמתם לעשות" (כג), ואמרו ישבת אר"י שקולה כנגד כל המצוות (כד). והוא דבריו בזה הרקיע (לתש"נ) צביאור האזהרות עשין ע"ז.

ובשו"ת הרשב"ש סי' ב', כתב דאין ספק שהדירה באר"י היא מלוא גדולה בכל זמן בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית כמ"ש הרמב"ן וכו'. וכעין זה כתבו בשו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' כ"ח ומהר"ם גאלאנטי סי' ס"ז עמ' ז"ח טור ב'. וכן כתב גם בנאמן שמואל סי' ז"ה וסי' ק' [בשאלה לענין נדר], הוצאו דבריו במחזה אברהם (להר"א די זוטון) סי' ב'. ובמגן גבורים (בתשובות בנו שנסוף הספר) סי' ו', כתב שכן דעת המצ"ט ח"ג סי' קל"א ושכן דעת הפוסקים ראשונים ואחרונים. וכ"מ בשפת אמת (להר"מ מאגין) [מהדורת י"ס תשמ"ו פ"ח עמ' 65] ובשו"ת מהר"י לבית הלוי כלל ט' סי' ע"א.

ובשל"ה שער האותיות אות ק' קדושת המקום, הביא ראה [שנוהגת בזמן הזה] ממה שפסקו הרי"ף והרא"ש והטור את המשנה בכתובות ק"י ע"א דכופין לעלות לאר"י גם

כרך א' שער א' סי' ג', האריך בזה להוכיח שאין ראייה מדין הכל מעלין שיישוב אר"י היא מצוה [אמנם הרבה פוסקים אכן הוכיחו מזה שיש מצוה בישיבת אר"י, כמבואר לקמן אות ג'].

(כא) ביואל משה מאמר ישוב ארץ ישראל סי' כ"ז, דייק מ"ש הרמב"ן "ואומר אני", שאין ראייה מכל מה שכתב קודם שיש מצות עשה בישיבה בארץ כדי להוכיח שנוהגת מצוה זו בזמן הזה [וע"ש שהאריך לבאר דברי החולקים על הרמב"ן בענין זה].

(כב) עיין מש"כ במשנה שלמה סי' מ' אות כ"ט ודבריו צ"ע [וע"ש עוד אות ל"ג מש"כ בשם הרי"ו הוטנר].

(כג) עיין בהעמקין טבת תשל"א במאמרו של הרב ק' כהנא הערה 10, שדן מאיזה פסוק הביא הרמב"ן ראייה.

(כד) עיין ביעיר און מערכת יו"ד אות ה', דבלשון הספרי שם מפורש שהתנאים הללו חזרו ובראו למקומן שבאר"י, ועוד שם בספרי שהלכו תנאים לחו"ל ללמוד תורה בנציבין אצל ר' יהודה בן בתירה וכשזכרו אר"י חזרו ומסיים כדלעיל, ומזה ראייה ברורה שהמצוה בזה"ז, וע"כ חזרו אפילו מת"ת לקיים ישיבת אר"י ששקולה כנגד כל המצוות. וכ"כ באבני נזר (המוכא בפנים) אות ב"ג ובתירוש יצהר סי' קי"ד אות ב'. וע"ע דבריו שאול — יוסף דעת סי' שע"ב סעיף א' ד"ה או, בקונטרס ישיבת אר"י (להר"י בלומברג) מענה י"ד ובארץ חמדה (המוכא בפנים) אות ג' שדנו בדברי הספרי.

(כה) ובהגהות יש סדר למשנה (להר"י פיק) חלה פ"ד משנה י"א, כתב דהרי"ף בגיטין ח' א' ובב"ק פ' ע"ב לא הזכיר כלום ממש"כ בגמרא שם דהקונה בית באר"י כותבין עליו אונו אפילו בשבת, וכן ברא"ש בגיטין שם [והוסיף שם דאף שהרא"ש בב"ק פ"ז סי' ט"ו העתיק הסוגיא שכותבין עליו אונו אפילו בשבת, היינו משום דרצוה לבאר דיני אמירה לעכו"ם במצוה אחרת

אוצר

ס"ק א אות ג

הפוסקים

נריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו וכו'. וצמדרכי משה (להר"מ מפילוז) בסוף הספר כחז, דין ישיבת אר"י צוה"ז אי הוי מלוה כזר האריכו צוה ראשונים והעלו שהוא מלוה.

ובאבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ד', כחז שנעלם מנעל מגלת אסתר [המוצא להלן] דברי הרמב"ם בהלכות עבדים [פ"ח הלכה ט'] שגם צוה"ז כופה העבד את רצו לעלות. ושם באות ו', כחז שהדבר צרור שנוהג צוה"ז [ועיין צמוצא מדבריו לקמן אות ה']. וצוה שלום (להר"ש שולאל) סי' ו' דף ק"ל טור ג' ד"ה ואכתי, הביא מש"כ הרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אסור לזאת מאר"י לעולם, וכחז הרי להדיא שכחז לעולם דמשמע שמלוה זו אין לה הפסק וכו' (ט). וכ"כ נדעת הרמב"ם צנר מלוה (להר"י סיד) סי' י"א סוף אות כ"ד, בכלי חמדה פרשת מקעי וצחקרי הלכה או"ח סי' י"ד.

אולם במגלת אסתר על סה"מ שם, כחז דנראה כי מה שלא מנה הרמב"ם למלוה זו, לפי שמלוה ירושה הארץ וישיבתה לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו מארצם, אבל אחר שגלו מעל אדמתם אין מלוה זו נוהגת לדורות עד עת זוא המשיח^(א), כי אדרבא נטוינו לפי מה שאמרו בסוף כתובות [ק"א א'] שלא נמרוד באומות וכו' (לא), ומה שאמר הרמב"ם שהחכמים הפליגו בשבט ישיבת הארץ, זהו דווקא בזמן שציהמ"ק קיים, אבל עכשיו אין מלוה לדור זה, וכן פירשו התוס' בכתובות ק"י ע"ב

מן השמים בנינו ונגמר וכו', ופשוט שלא יבנהו לכד רק ע"י הבונים בני ישראל, ולכן שפיר כתב הרמב"ם מ"ע דבנין בית המקדש.

ובארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כרך א' שער א' סי' ד', כתב [מצות] תרומות ומעשרות [שמנאם הרמב"ם] וכיוצא בהם, לא נחבטלה המצוה מאתנו, אלא שחטרים התנאים שע"י מתחייבים בהם בפועל וכו', משא"כ מצות כיבוש [ארץ], שנאסרו עליה בשבועה וכו', אנו מנועים מלקיימה וכו', במקרה כזה יוצא שעכשיו אין המצוה קיימת כל עיקר, אמנם מובטחים אנו שתחזור אלינו, אבל מ"מ בזמן החרבן אין המצוה קיימת כלל, ע"כ מצות מסוג זה באמת אין לחשוב בכלל תרי"ג וכו', ואם כי איסור זה של השבועה אינו פוגע אלא במצות כיבוש שהיא עליה בחומה, ולא במצות ישיבה, י"ל שמפרש המג"א ששניהם שייכים זה לזה, והישיבה היא המשך הכיבוש וההחזקה בו וכו'.

ועיין בכלי חמדה פר' מסעי, שכתב שכיון שאמרו חז"ל [עיין ילקוט שמעוני ישעיהו רמז תק"ג] עתידה אר"י להתפשט בכל הארצות, א"כ לעתיד לבא יוכל כל אחד לקיים בכל מקום שהוא, לכן אין למנות מצות יישוב אר"י למצות עשה כיון שלא יהיה נוהג לעתיד לבא [וע"ש עור שכתב שלרעת המגלת אסתר לא נהגה מצוה זו אלא בזמן בית ראשון שלא היו ישראל משועבדים לאומות, משא"כ בזמן בית שני].

(לא) ועיין בספר השבי"ט ח"ד עמ' קנ"ד טור ב', שהביא מיפה קול שיר השירים רבה פרשה ב' [דפוס וילנא אות ז'], שפירש את השבועה שלא יעלו בחומה, לא לכד שלא ימרדו בחוקות המלכות להמלט ממסים וארנוניות [שזוהי השבועה שלא ימרדו באומות], אלא גם להתקבץ ולנוס מהארץ אשר המה יושבים בקרבה, השביע להם הקב"ה שלא יעשו כזאת, וכתב ולפ"ז השבועה שלא ימרדו באומות עולה רק על הגוים שאנו יושבים בקרבם בחו"ל, אבל על הגוים היושבים בארץ אדרבא לפי הרמב"ם אנו מצוים ללחום בהם ולהחזיר לנו את הארץ, ולהכנס בה בחומה.

וע"ע באהל משה (להר"מ צווייג) ח"ב סי' כ"ג בשולי היריעה עמ' דף ס"א טור ב', שכתב דלפי מש"כ הפוסקים דאם נתנו האומות רשות לעלות בטלה

ובפאת השלחן סי' א' בית ישראל סק"ד, כחז דדברי הרמב"ם וסייעתו עיקר. וכן כחזו שנוהגת מלוה ישיבת אר"י צוה"ז, צמורת חיים (להר"ח שצחי) ח"ג סי' מ"א, צמעיל דדקה סי' כ"ו, צמטה יוסף ח"צ יו"ד סי' ד' דף ל"ד טור ג' ד"ה אס, צחכמת אדם שערי נדק שער משפטי הארץ פי"א סי' ה', צלז מצין (להר"מ צירדוגו) סי' קי"ט, צנשמת כל חי ח"א יו"ד סי' מ"ט עמ' קל"ו, צדצרי שאל — יוסף דעת סי' שע"צ סעיף א' ד"ה אלו^(ב), צשו"מ מהר"ם שיק יו"ד סי' רכ"ה, צשער אשר יו"ד סי' י"ב, צושז יוסף (להר"י צורלא) יו"ד סי' ה', צשו"מ הרצ"ו ח"א או"ח סי' מ"ג, צהשמים החדשים ה' קידושין סי' ג' צמשות הרצ יוסף עולידנו, צמירוש וינאר סי' קי"ד, צנחלה לישראל — ארץ חמדה (להר"י הורביץ) ארץ חמדה עמ' כ"ב אות א', צאס הצנים שמחה (לנעל משנה שזיר) פ"ג אות ו' — ט', צנאר משה (להר"מ שערן) ח"ו דיני בני אר"י וחז"ל אזה"ע סי' ע"ה, ציד אפרים (להר"א וינצרג) סי' ט' ובמשנה הלכות ח"ו סי' ר"א. ועיין בקונטרס מלוה ישיבת אר"י (להר"י צלומברג) שהארץ מאד לסחור את דברי המגלת אסתר [המוצא להלן], והעלה שלכו"ע המלוה נוהגת גם צוה"ז.

ובאוסף מכתבים מהאלדמור"ר רא"מ אלטר מגור (הואלת תשכ"ו) סי' נ"ט, כחז דמלוה ישוב אר"י שניטוינו צמורה הקדושה איננה דבר חלוי צומן, רק ציכולת ואפשרות, ולכן גם עמה

(בח) ע"ש שכתב שכן מבואר בהדיא שיש מצוה גם לאחר החרבן, בכתובות ק"א א', שבת מ"א א' ובידושלמי כלאים [פ"ט ה"ג].

(בט) ועיין בפאת השלחן (המוכא בפנים) בית ישראל סק"ט, בחבת נח (להר"ל באט) דף ט' ב' אות ב', ובמשנה יוסף סי' ג' אות ו' שפירשו מש"כ הרמב"ם "לעולם" באופנים אחרים.

(ל) וכיד הלוי (על ספר המצות) מ"ע לדעת הרמב"ם מצוה ד' אות א', כתב שדבריו תמוהין, דאם זה שאינו נוהג בזמן מן המזמנים אינו נוהג לדורות מקרי, א"כ כל המצות התלויות בארץ ובבית אינן נוהגים וכו', והרמב"ם וכל מוני המצות מגאום, וכבר באר הרמב"ם (עשין קפ"ז) דאינו נוהג לדורות מקרי אם הדבר ישנו בעולם אבל המצוה אינו בו עוד, כמו לוי זקן שהיה פסול במדבר והוא כשר אצלינו וכו', אבל אם המצוה קיימת גם היום אלא שהדבר המצוה עליו אינו עוד בעולם וכו', נוהג לדורות נקרא, וכ"ש בישיבת הארץ שחשוב אלינו בבה המשיח וכו'.

ועיין בדברי יששכר (להר"ד מבנידן) סי' קמ"ט, שכתב דמפשט דברי בעל המגלת אסתר נראה, דמ"ש שאינן נוהגות עד ימות המשיח, היינו שגם בימות המשיח לא תהיה מצוה אלא הבטחה שהקב"ה יחזירנו לאדמתנו, ויהיה זה שלא ברצונם [של ישראל] ושלא בדרך הטבע וכו', וזהו שהוסיף, ואדרבא נצטוונו בגמרא שלא נמרוד וכו', היינו שמעצמנו לא נעשה אנחנו שום פעולה [וע"ע בחבליים בנעימים ח"ב סי' קל"ב שהשיג עלין]. ובאוצר החיים המוכא בפנים, כתב שביאת המשיח לא יהיה בדרך הטבע, אלא בכמה אותות ומופתים וכו', וזה לא יבוא במנין המצות, כי המצות ניתנו לבשר ודם, ולא לנביאים המשנים הטבע וכו'.

ובמנחת אלעזר ח"ה סי' י"ב, כתב גם בזמן המשיח אין שייך לצוות [על כיבוש הארץ] לכל ישראל כמו שארי מצות [בקרבתנו וכדומה]. כיון שזה לא יהיה תלוי בהם או שייכשווה, רק הוא מצות ופקודת המלך המשיח הקדוש, הוא לבדו יעשה זאת ויחלקם לשבטים ברוח קדשו מפי הי"ת וכו', נובנין בית המקדש שמנה הרמב"ם למצוה, משום דס"ל [שמלך המשיח יבנהו ולא שירד

אוצר

ס"ק א אות ג

הפוסקים

אין נביא רשאי לחדש דבר מעשה וכ"ס לסמור^(ד), והמאמר שהביא מספרי שזכו וכו', נ"ל שעל שלא היה צידס לקיים מקרא זה לפי שהצית היה חרצ היו צוים, והרמיה ממה שקרעו נגדיהם שעל

מופלגות בהרבעת תורה כמו בכל וכו', ואעפ"כ מצינו כמה מן האמוראים שעלו מכבל לאר"י אחר שנתחכמו בתורה כגון ר' חייא ובניו (סוכה כ' ע"א) ר' אליעזר בן פדת (כתובות ק"ב א') רב כהנא (ב"ק ק"ו א') ורב אסי (כתובות ק"ב א') וכן רבי אבא ור' אמי (ברכות כ"ד ב') רב ספרא (חולין ק"י ע"ב) ור' זירא (כתובות שם) ור' חייא בר אבא (שבת ק"ה ב') ברש"י ר"ה בבבלי^(א) וכן ר' חייא בר גמרא (כתובות שם) ור' ירמיה (שם ע"ה א') ורבים זולתם וילמוד סתום מן המפורש וכו', ואותן שלא עלו ודאי אנוסין היו וכו'. וכ"כ בתירושו ויצהר ס"י ק"ד אות ד', דרבים חולקים על רב יהודה בזה והלכו מבבל לאר"י וכו' ונעניין מה שדחה רביה זו הרמ"מ מליובאוויטש בקובץ הדרת מלך עמ' כ"ח אות ט"ז.

ובנשמת כל חי ח"א יו"ד ס"י מ"ט עמ' ר"ט, אחר שכתב בתירושו הראשון כהנ"ל שאין הלכה כרב יהודה, כתב ועוד אה"נ דאפילו לדעת רב יהודה אינו אלא מבבל אבל משאר ארצות איכא מצוה, ומקרא מלא דיבר הכתוב בירמיה [מ' ט'] אחר גלות נבוכדנצר "וישב ע"ה להם גדליהו בן אחיקם בן שפן ולאנשיהם לאמר וגו' שבו בארץ וגו' וגם כל היהודים אשר במדבא וגו' ואשר בכל הארצות וגו', וישבו כל היהודים מכל המקומות אשר נדחו שם ויבואו ארץ יהודה וגו'", ש"מ דאפילו בזמן נבוכדנצר דהיתה הגזירה ד"בבלה יבואו ושמה יהיו עד יום פקדי" לא נאסרו בשאר מקומות, ולק"מ מ"ש [המג"א] דאם מצוה מדבר תורת איך יבוא נביא לסתור וכו', דהרי זה עשאו הקב"ה ליסורו בעונותינו בגלות, וכמו דמחבר הבית ובטלו מאתנו כמה מצות וכו'. גם בתירושו ויצהר הנ"ל אות ג', כתב לתרץ כן עפ"י הסדור בית יעקב הנ"ל, שלא נאסר לעלות כי אם מבבל, ושכ"כ גם השל"ה בפרשת לך לך [ובשער האותיות אות ק' בענין קדושת המקום]. וכ"כ בחכמת אדם שערי צדק שער משפטי הארץ ס"י א' סעיף ג'.

ובהפלאה כתובות ק"א א' ד"ה ור' יהודה, אחר שכתב דמעלת בבל היא משום שהיא מקום תורה והשראת השכינה, ומעלת אר"י משום קדושת הארץ, כתב דבזה א"ש דודאי לא פליג רב יהודה אסתמא דמתניתין דתניי הכל מעלין לאר"י ומפרש דהיינו משאר ארצות חוץ מבבל, וכדפירש"י בריש גיטין, המביא גט ממדינת הים היינו לבר מבבל א"ע" דנקט [במשנה] ממדינת הים סתמא וכו', והיינו דיליף מקרא וכו' אלמא קפיד קרא שיהיו שם בבבל דווקא ולא בשאר ארצות. לפי שכבוד השכינה והתורה שם.

והרב עובדיה יוסף במאמרו בתורה שבעל פה חוברת י"א עמ' ל"ט אות ז', תמה על הסוברים שאין הלכה כר' יהודה בזה, שהרי ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה י"ב פסק שאסור לצאת מבבל לשאר הארצות, וכתב בכסף משנה שגם אר"י בכלל שאר ארצות [נועניין במנחת יצחק ח"י ס"י ק"ח ד"ה הנה הרמב"ם ובשולי האדרת בסוף חידושי הרמב"ן על גיטין (מכון הרב הרש"ר) ס"י ה' אות ה' – ר', שהוכיחו שלדעת הרמב"ם אין אר"י בכלל האיסור]. וכתב לתרץ קרשית המג"א, שהרי כתב הרמב"ם פ"ט מיסודי התורה הלכה ג' שאם הנביא עוקר המצוה לזמן מטרם שומעים לו, וכאן הרי נאמר "עד יום פקדתי אותם", והיינו עד הפקידה של תחילת בית שני וכו', אלא שחז"ל המשיכו האיסור מדרבנן בגלל ריבוי הישיבות והרבעת התורה שבבבל וכו'. וכעין זה כתבו ביד הלוי (על ספר המצות) מ"ע לדעת הרמב"ן מצוה ד' אות ד', בספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) ס"י א' עמ' ט"ו ובתולדות זאב ח"כ בירוד הלכה במעלות ומצות ישובה של אר"י אות ז'.

גם בארץ חמדה הנ"ל, האריך בזה הרבה, והביא מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בזה"מ (שרש א') אם יש מצוה לשמוע לתקנת חכמים מחמת מש"כ "אליו תשמעו", ושלא לבטלה מחמת לאו ד"לא תסור", וכתב שלדעת הרמב"ם מה שאמרו שחכמים עוקרים מצוה בשב ואל תעשה, הוא משום שלאחר שתקנו

[ד"ה הו"ל]^(ב), ועוד ראה שאין זה מלוא ממה שאמרו ג"כ החס כל העולה מצד לאר"י עובר בעשה וכו'^(ג), ואם היה מלוא נדירת אר"י בכל הזמנים, איך יבוא נביא אחרי משה לסתור את דבריו, והא

השבועה [עפ"י באות הבא], הרי שבאופן כזה יורה המגלה אסתר שלדעת הרמב"ם שוב נוהגת מצות ישיבת אר"י. וכ"כ בארץ חמדה הנ"ל ס"י ר' אות ז'. לב) כתב בנשמת כל חי ח"א יו"ד ס"י מ"ט עמ' ר"א טור א', דאי כוונתו של המגלה אסתר דהרמב"ם ס"ל כרבינו חיים כהן שבתוס' שם [שאין כלל בזמנו מצוה לדור בארץ כמבואר לקמן אות ה' וכו', תמה דמלבד דנראה דעת הרמב"ם בפ"ג דאישות [הלכה י"ט] שכתב דין זה שהוא אומר לעלות וכו', ואם דין זה אינו נוהג בזה"ו הו"ל לרמב"ם לחלק ולומר דבזה"ו ליכא כפיה כסברת רבינו חיים כהן הנ"ל, וכמ"ש מהר"ק שורש קנ"ג שררשו של הרמב"ם לבאר בדין המשתנה מזמן לזמן וכו', וכ"כ להדיא רבי דוד עראמה על הרמב"ם, דכיון דלא חילק הרמב"ם נראה דלא ס"ל כרבינו חיים כהן, ועוד דהרי להדיא כתב הרמב"ם בפ"ח דעבדים הלכה ט' דעבד שאמר לעלות לאר"י כופין לרבו לעלות עמו כו', ושדין זה הוא אפילו בזה"ו דאר"י ביד גוים. וכן הקשו בנוה שלום המוכא בפנים ובעל כושי מרדכי בחל תלפיות [נדפס כפליטה הנשארת מערכת אר"י ס"י י"ד]. ועיין להלן שם מובאות דעות הסוברים כח"כ ודעות החולקים.

ובארץ חמדה הנ"ל, תירץ דעת המג"א, וכתב ולא זאת רצה להוכיח המג"א מר"כ [שגם הרמב"ם סוכרן] שהקושי בקיום המצות יגרום שלא יתנהג הדין של הכל מעלין, רק זאת בא להוכיח [שכבר מצאנו] לפי רח"כ שאין ישיבת ארץ ישראל מן התורה [בזה"ו אלא משום קיום המצות, שלכן כשא"א לקיימם לדעת רח"כ פטור].

לב) ז"ל הגמרא שם, ר' זירא הוה קמישתמיט מניה דר' יהודה דבעא למיסק לארץ ישראל, דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לאר"י עובר בעשה, שנאמר [ירמיהו כ"ו כ"ב] בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאום ה', ור' זירא ההוא בכלי שרת כתיב וכו'. ועיין בשארית ישראל (להר"י מפילוב) שלום ירושלים סו"ס ר' ותחילת ס"י ה'.

לד) ובאחרונים מצאנו כמה תשובות על שאלה זו של המגלה אסתר. בפאת השלחן המוכא בפנים, כתב דהא בענין הגלות אמר זה מעיקרא כדכתיב "עד יום פקדי", וכמה מצות עשה דקרבנות וחובות קיום התורה בטלו בגלותם [ובארץ חמדה הנ"ל ס"י ב', הקשה עליו, הרי מצות אלה של קרבנות לא במצות הנביא נתבטלו וכו', וכתב לתרץ שנראה עיקר כוונתו לומר שאין בזה ביטול מצוה, כיון שאינו מונע מקיימה אלא לפי שעה וכו', לזה מביא רביה מביטול כמה מצות מחמת אונס הגלות אע"פ שהתורה היא נצחית, ע"כ שהטעם מכיון שזה רק לזמן הגלות אינו בכלל ביטול].

באבני נזר יו"ד ס"י תנ"ד אות כ"ו, אחר שביאר דיש מצב שהארץ לא קולטת את אלו שלא באו לתוכה כדארי, כמו שכתוב שהקיא את הגוים גם לפני שגורשו ממש, כתב דלפ"ז יחישב קרשית המג"א, שהכתוב [ושמה יהיו] ציווי ונבירה שאפילו יעלו לא תקלוט אותם הארץ ויחשב כאילו אינם באר"י, וא"כ אינו יכול לקיים מצות ישיבת אר"י אז, ואילו היה הנביא אומר שעתה אינו מחויב לעלות היתה קושיא, אך הנביא אומר שלא יוכלו לעלות כלל [נועניין אות נ"ב]. ור"ע הערה קמ"ז.

ובקהדמת סולם בית אל שכסדור בית יעקב חוץ ג' עיין ר', כתב דאין להקשות בכלל מדברי ר' יהודה דהא איחיד בגמרא, ור"י עצמו לא אמרה אלא מבבל משום דאזיל לטעמיה, דס"ל נמי הדר בבבל כדר בארץ ישראל כדיליף מקרא, וטעמא דמילתא, משום דמשם יצא עיקר שרשנו אברהם אבינו ושם נגלה אליו האלקים, וכן ליחזקאל הנביא ודניאל וחבריו הופיעה להם נבואה על נהר כבר וכו', ולכן נחתימה תורתם בידם בארץ ההיא המסוגלת לתורה דוגמת אר"י בקירוב, וזכו לקבוע שם ישיבות גדולות מימי גלות יכניה, והוא עיקר הטעם של אותם שלא רצו לעלות לאר"י אז, מפני שלא היו שם ישיבות גדולות

אוצר

ס"ק א אות ג

הפוסקים

עלמא יושבי רקיע, פשטא דקרא ר"ל אדוני הארץ קודם שזא עשוי, ובצראשית רבה פרשה נ"ח [ו'] על פסוק ועפרון ישב, נאומה היום נתמנה ארכיטקטקטס, שזה נקרא ישיבה כשהוא אדון ויושב צראש וכו', וזה צומן שציהמ"ק קיים, ומשחרצ ציהמ"ק אף שלא גלו [כולם] ממנה, גם היושבים זה אינם נקראים יושבי הארץ ואין להם ישיבה זה, מאחר שהם עבדים עליה למלכי העמים המושלים שם, כמונו בחו"ל, אין זה נקרא ישוב שיושבים זה ישיבה רק גירות בעלמא, ולא מקיים "וישבתם".

ובפרשת המלך פ"ג מאישות הלכה כ' ד"ה וראיתי, הציא מהריטב"א כחצות ק"י ע"צ ד"ה הכל, שעל המשנה הכל מעלין לארץ ישראל פירש, ואפילו לאחר החורבן לאכתי איכא חיצת הארץ וכו' [ו], וכחצ מדבריו דכותב רק משום מעלת חצת הארץ נראה דלא ס"ל כרמב"ן דגם צוה"ו ישנו מ"ע דאורייתא וכו', וכן נראה ברמב"ם פ"ה דמלכים [הלכה ט"י"ב] דמקשר הדין דאסור ללכת מאר"י לחו"ל עם המלחמים המוצאים בסוף כחצות הדנים על חיצת הארץ וכו', ונראה דגם הוא חפס דענין חצת הארץ וקדושתה היו טעם הדין דהכל מעלין ואין הכל מולאין אף צוה"ו. ובאהל משה (להר"מ נויג) ח"צ ס' כ"ג אות א', כתב שלדעת רש"י כל מצות ישיבת הארץ היא רק משום המצות היסודות [עע"ו לעיל אות א'] וכו', ממילא צומן שציהמ"ק קיים, שאז אפשר לקיים את כל מצות הארץ יש צוה משום מצוה, אבל כשאין אפשרות

החורבן היו מחלצים, שאם מצוה זו הייתה נוהגת גם לאחר החורבן למה נזכר וקרעו בגדיהם, והלא גם עתה היו יכולין לקיימה [ו], לכן נאמר צדקא דמצוה זו אינה נוהגת אחר חורבן הצית [ו]. וכן כחצו צדעת הרמב"ם צמילי דלכות ח"ה א"ח ס' ד' עמ' 498, צבית הלוי ח"צ סוס"י נ', צאוצר החיים (להר"י מקאמרנא) השמטת הרמב"ם מצוה ד' [צנתיצ מלוחיך ואוצר החיים מהדורה שלישיית עמ' קמ"ו], צחמדי אצות שצסוף ספר יצין דעת ס' כ"ד אות ד' ובפרי מלכה ס' נ"ד.

ובמהר"ץ חיות צמחצ שדפס צהפוסק ס' חתחרע"צ, כתב ואנכי אומר שאף הרמב"ן לא הטיל החוב הזה לקיים "והורשתם וישבתם זה" על היושבים בצללות רחוקות מאר"י ולדורות, ומי שיחצונן צעין פקוחא על דבריו הקדושים לפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם זה" ימלא שהצדק אחי, ועכ"פ הוראת הרמב"ן לא נחפשה צכל העולם ואינה מוסכמת מכל הפוסקים, ואף לא השגיחו על הוראה זו וכו'.

ובדברי סופרים (להר"י הכהן) ס' י"ד, כתב דנראה עיקר כמגלת אסתר דהוא [נוהג דוקא] צומן שציהמ"ק קיים, וכלשון הכתוב ורשתם אותה וישבתם זה, וגם אין נקרא ישוב אלא ישיבה צשלוה כדלמרינן בצראשית רבה ר"פ פ"ד, וישב יעקב, ציקש ליצב צשלוה, והיינו שהם אדוני הארץ, ולשון הכתוב [צראשית ל"ו כ'] "צני שעיר יושבי הארץ", שהקשו צצנת פ"ה א' אטו כל

מבבל לאר"י לקיים מצות החלויות בארץ וכו' שפיר עביר, וכו"ע מודים בהא, דלא נאמרה עשה דאסור לילך כי אם בהולך שלא בשביל המצות ואינו מקיים שם, כלומר שאין לו שדה וכו', ולא אתי עשה דדברי קבלה ודחי הרבה עשיות דאורייתא וכו', והיינו דוקא להנהו צנאי דס"ל דלא בטלו קדושת הארץ וכל החיוכים הם מדאורייתא, אבל למ"ד דרבנן לא אתי דרבנן ודחי עשה דדברי קבלה, והיינו דמיטמר ר' זירא מר' יהודה, אע"ג דר' זירא דאי הוה בעי לעלות לקיים המצות, מ"מ ר' יהודה ס"ל כתנאי דהאינא בטלה קדושת הארץ וכו'.

וע"ע במהר"ץ חיות ברכות כ"ד כ' ד"ה שם העולה, שכתב שאין כוונת ר' יהודה כפשוטו שהיא מ"ע, אלא שהיא תקנה מתקנות הנביאים וכו' לחורבן. ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) ס' ב' ענף א' אות י"ב השיג עליו. וע"ע במה שפירש הרב ל. בארון בהפרדס תשכ"ה חוברת ט' ותשכ"ו חוברת א'.

לה) במשנה הלכות ח"ב ס' נ"ו, כתב ע"ד המג"א, דהרמב"ן היה קשה לו למה לא היו כוכין כן כל זמן שהיו באר"י רק כשהיו יוצאין לחו"ל קרעו בגדיהם וכו', ומזה הכרית הרמב"ן דודאי כל זמן שהיו באר"י לא בכו על זה שאכתי היו מקימים המצוה, אבל עכשיו שהגיעו לספר לצאת לחו"ל בכו שמעתה לא יקימו עוד מצות ישוב הארץ וכו'.

לו) בדרישת ציון (להרצ"ה קלישר) שער ציון אות ד' עמ' פ"ד (י"ם תשכ"ד) כתב, הרי ר' זירא ור' אבא שנשטמו מר' יהודה בעלותם לאר"י ועולא שהיה רגיל לעלות [בכתובות ק"א א'] וכו', וכן אמר ר' חנינא שם לענין מיתת ליבומי בחו"ל, וכן שם במעשה דאילפא, הכל בזה"ו כי כל האמוראים היו אחר החורבן וכו', ועוד הלא הרמב"ם אומר (פ"ה דמלכים ה"ט) אסור לצאת מאר"י לחו"ל לעולם, מוכח דאין חילוק בין זמן לזמן וכו', ע"כ ברור שכל דברי המגלת אסתר דחורין בזה.

לז) ובחידושי הריטב"א גיטין ב' א', רצה הוכיח דעכו כבשוה בכיבוש שני מהא דאמרינן בכתובות [ק"י א'] ר' אבא נושק כיפי דעכו, וכתב וי"ל דמשום הא לא איריא, דאפשר דלא כבשוה, ואע"פ שבטלה קדושתה חייבת הארץ לא בטלה, דאי לאו תאמר הכי למ"ד דקדושה שנייה קדשה לשעתה ולא

יש עשה ול"ת שלא לעבור על דברים, נגד עשה לקיים את המצוה, והכלל דאין עשה דוחה עשה ול"ת, משא"כ לרמב"ן בע"כ שכח זה לעקור דבר מה"ת בשב ואל תעשה הוא דין מיוחד שחידשה תורה, והנפק"מ בנביא שעל דבריו אין מזהרים בעשה ול"ת, לפי הרמב"ם א"א לו לבטל מצוה אפילו בשב ואל תעשה משא"כ לרמב"ן הכח גם ביד נביא לבטל מצוה בשב ואל תעשה אפילו לדורות [אמנם שם ס"ה ה' הוכיח שלדעת הרמב"ם אין הלכה כרב יהודה בזה].

ובחידושי מהר"ט שם, כתב [דאין איסור אלא אלאו שהיו] בבבל מומן בית ראשון וכו', והיה להם לעלות בזמן עזרא ולא עלו וכו', [ולכן] עדיין הם באזהרה זו, אבל אם הלכו שם מאותם שעלו, אינם כמשמע שלא יצאו. ובפני יהושע שם, כתב דר' יהודה לא איירי אלא באותן בני גולה שנשארו מגלות הראשון או מבניהם ובני בניהם דשייך בהו דרשה דבבלה יובאו ושם יהיו, משא"כ מי שהוגלה בשנית מאר"י לשאר ארצות וכו' לבבל דרך מקרה לא שייך ביה איסורא וכו', ובישועות מלכו ס' ס"ו, כתב דאיסור זה לא נאמר אלא לבני בבל, אבל בני ארצות הללו שהם מגולי טיטוס וכו', אינם בכלל זה והיא מצוה גדולה, ונראה שגם בני בבל שעלו לאר"י בעוד ביהמ"ק קיים בבית שני, כשגלו אח"כ מאר"י לאלו הארצות אינם בכלל זה וכו'.

ובספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) ס' א' עמ' י"ב, הביא מש"כ בתוס' שם ד"ה בבבל, דבגלות שני נמי קפיד קרא, וכתב וי"ל דדעתם כדעת המפרשים [הג"ל] וכו', וכונתם ג"כ באלו שנשארו בבבל ולא עלו, והטעם שלא הועיל הפקידה שצ"י כורש לבטל הגזירה, משום דלא הוי פקידה גמורה רק לפי עשה [כמ"ש] הרשב"א מובא בעין יעקב מגילה י"ב א' וכו', ומאחר שאמר הנביא עד יום פקדי אותם, כוונת השי"ת היתה לפקודה גמורה, משי"ה נשארה הגזירה על אלו שנשארו בבבל ולא משאר ארצות, שגם תחילת הגזירה לא היתה על שאר ארצות וכו' [אמנם ברי"ף (על העין יעקב) פירש את דברי התוס' באופן אחר, שבכל הכתוב בקרא לאו דוקא, וישנו איסור לעלות אחרי חרבן בית שני גם משאר ארצות].

ועיין בבכור שור (שבספר שמלה חדשה) חולין קל"ז ב', שכתב דהעולה

אוצר

ס"ק א אות ג

הפוסקים

התלמוד לא חדלו לדרוש לה ולהשתדל לעלות אליה תמיד, וכמה קדושי עליון שמסרו נפשם עליה, כמו שמסופר על רבינו יהודה הלוי, ובימי חכמי תרפת רבותינו בעלי התוספות והרמב"ן נחשוררה חנוכה חזקה ועלומה בקרב ראשי אחר"י ועדת חכמים רבים ונכבדים נחשוררה לעלות לאר"י, ויחוננו שם ישיבות מפוארות ומיני אז ינהרו אליה בכל דור ודור חכמים ושלמים נדיקים וחסידים לחונן עפרה ולקבוצה בה מקומם, ואף כי צמים ההם כל הדרכים היו בחזקת סכנה וכו', והגאון החסיד ר' אליהו מוילנא אשר כל מנהגיו תורה, גם הוא השתדל לעלות לארץ הקדש אלא שלא עלתה בידו וכו', סוף דבר זה ברור דמנחת ישיבת אר"י היא רבה ונחמלתה צאומתינו בכל דור ודור וכו'.

ובאגרת הרב צדוק הכהן שנקוף ספרו פוקד עקרות, כתב ליכא מאן דפליג דמעלה גדולה היא דירת ארץ ישראל גם בזמן הזה, וכל חנאים ואמוראים שהפליגו בשבח ישיבתה היו אחר המרחק, וכן הרמב"ם שלא מנחה למנוח חיוניות מ"מ קצב להלכה שצחי ישיבתה בפרק ה' מהלכות מלכים. וצמי בחר (להר"א שור) ס' ע"ו, אחר שהביא דברי הרמב"ן שמנחת ישוב אר"י נהגת מה"ת גם בזה"ו, כתב ואפילו לדעת הרמב"ם שאינה ממנין המנחת, עם כל זה מנחה גדולה היא וכו' (אמ).

ועיין בשו"ת חת"ס יו"ד ס' רל"ד ד"ה היואל, שכתב לכו"ע קדושת [אר"י] קדושת עולמים, מימות עולם עד סוף ימות עולם לא נשתנה ולא ישתנה וכו', וגם הרמב"ם דלא מנה מ"ע ישיבת אר"י וכו', מ"מ מודה ביתר שאל בקדושתה בזה"ו, ומפני כן כתב בזה"מ מ"ע קנ"ג, ומייתי ליה המפרש ספ"ה מקידוש החדש, וז"ל ונאמר אם ח"ו יאבד בני ישראל מאר"י, נחלילה לה מעשות וזאת לפי שהבטיחנו בתורה שלא תכלה אומה זו בכלל, וכן אם לא נמאס ב"ד באר"י ולא בחו"ל ב"ד שנסמכו באר"י, היה זה החשבון שאנו מחשבים אותו בחו"ל לא יועיל לנו כלום וכו' עכ"ל, נראה מדבריו כי אילו ח"ו לא יאחר שום ישראל באר"י אפילו יושבים ישראל בחו"ל מיקרי כליון אומה ח"ו, אחר שאין לנו סמוכים וא"א לקבוצה חדשים ולעבר [שנים], וס"ל לרמב"ם דמה שחשבו הראשונים שנים וחדשים וקדושים, זה לא יועיל אלא כשעכ"פ נשאר באר"י אפילו כורמים ויוגזים ישראל וכו', ואי לאו לא יועיל חשבון וקידוש הקדמונים, ובטלה כל התורה חלילה ואין כאן אומה ישראלית ח"ו וכו', ופשוט הגמ' דמקדימי יושבי הארץ [לענין נדקה] מפני קדושה שבה, וראוי להקדים עושי מנחה כנ"ל וכו'.

בזה"ו, מ"מ יש דיעות בזה [אם יש מצוה בזה"ו].

(לט) ע"י במאמר הר"ע יוסף בתורה שבעל פה חוברת י"א עמ' ל"ו אות ד'.

(מ) ועיין בצוואת בעל יסוד ושו"ת העבודה אות מ"ו.

(מא) ועיין במנחת אלעזר ח"ה ס' י"ב שהאריך בחיוב העליה בזה"ו, ומסיק כי בימינו אלו שעשוהו המתחדשים לבקרים העולים ומתפרצים חוק לעבודתם, בכה"ג י"ל גם הרמב"ן ודעימיה יורו שאין להשתדל במצוה זו (ושב ואל תעשה עדיף), וכמו שאמרו חז"ל במצבה, אע"פ שהיתה חביבה עלי בימי האבות, שנואה עתה לי מפני שעשוהו חוק לעבודתם. וע"ע באם הבנים שמחה (לבעל משנה שכיר) פ"ג אות י"א ואילך, שחלק עליו בזה.

לקיים את המנחת אין מנוח לדור בארץ [כדעת רח"כ המוצא לקמן אות ו'].

ובמועדים וזמנים ח"ה ס' שמ"ז עמ' ר"צ טור ז', כתב שמאחר שלדעת כמה ראשונים, במקומות שלא כבש עזרא אין קדושת אר"י גם לענין דירה [עע"ו לקמן סק"ט אות ז'], הרי לשיטת הטור [ע"י יו"ד ס' של"א] סה"מ [הלכות ארץ ישראל] ושלטי הגבורים [קדושין ט"ו א' מדפי הרי"ף אות ז'] שקדושה שניה בטלה, ליכאורה אין קדושה בארץ בזה"ו, שלפוסקים הנ"ל הקדושה בטלה לכל מילי וכו', ועיקר חובת ישוב הארץ לעלות ארצה להני פוסקים ליכא בזה"ו, שיסודה מדכתיב "וירישתם אותה וישבתם בה" וכמבואר ברמב"ן, ואפילו השטח דעולי צבל הוא כעולי מצרים לאחר חורבן בית שני, דבטלה הקדושה גם לזה להני פוסקים [ועיין מסקנתו המוצא בזה"ו הנא].

ובהאלף לך שלמה ס' קי"ח, כתב דאם היו סוגיין דעלמא כדעת הסוברין דבזה"ו מנוח לעלות, למה אין עולין הרבנים החסידים לאר"י אשר נכנסו ודאי לעלות, והרב המפורסם הרב ישראל מרוזין [שהיה ידוע כעשיר גדול] למה לא נסע לאר"י הוא וצניו, וצ"כ סוגיין דעלמא היו כדעת הסוברין דבזה"ו אין מנוח וכו' (ח). ועיין במנחת שמואל (להר"ש פנחס) ח"צ ס' י"ד, שהאריך להקשות ע"ד המגלה אסתר מכמה דיינים שטענא משום ישוב אר"י והם נוהגים בזה"ו, וכתב ושמעתי מהר"ע יוסף שיתכן [שגם לפי המג"א] י"ל שישבת באר"י אינה מנוח בפ"ע אלא הכשר מנוח וכו', והביא ראיה לזה מפ"י רש"ם (ב"צ ז"א א') ח"ר אין יוצאין מאר"י לחו"ל אלא"כ עמדו סאמייס בקלע, ומפרש רש"ם דהיינו טעמא משום שמפקיע עמנו מן המנחת וכו' (ט).

ועיין בחסד לאברהם (להר"א חאומים) מהדו"ק ס' כ"ד דף כ"ח טור א' שכתב בזה"ו, דליכאורה הואיל ואפילו רבנותא אי יש מנוח בזה"ו צישיבת אר"י, א"כ מספק כל שיש ביכולתו לקבוצה אהלו באר"י חובה עליו לשבת שם כדין כל ספיקא דאורייתא דזולתין לחומרא, ובספק מנוח דעת מהר"ט [אלגזי הלכות יו"ט פ"ג דזכורות אות ל"ט] דלכו"ע ספיקו לחומרא מה"ת, וישיבת אר"י היא מנוח דאורייתא וכו' (ז).

ועיין בתשובה מהגדול ממינסק שצטני כרך ו' עמ' ר"י, שכתב דמה לנו לפלפל הרבה ולמנחת עומק הדיו, לענין מעשה רב לנו רב, בראותינו איך אבותינו הראשונים קדשונו וציאנו צבנו את הארץ וחכמי המנהג והגמרא וכו', וגם החכמים לאחר

קרשה לעתיד לבא, עכשיו שהארץ חרבה מי איכא למימר [ודכיון] דאינה קדושה דחיבתה נמי בטלה, האי ודאי אינו נראה וכו' [בנדרס מאד משובש — תוקן עפ"י חידושי רבנו קרשקש הוצאת מוסד הרב קוק].

(לח) תשובה זו נשלחה לר' ניסן בק שנמנה על חסידי האדמו"ר מרוזין זצ"ל. ועיין במנחת אלעזר ח"ה ס' י"ב, שדחה את הראיה מאי עליתו של האדמו"ר מרוזין, מכיון שיתכן שהיתה סכנה בשבילו לעלות לאר"י שהיתה תחת שלטון הטורקים, שהטורקים היו יכולים להסגירו לרוסיה, שממנה ברח עקב הלשנה.

ועיין בחכמת שלמה ס' רמ"ח סעיף ד', שכתב שאע"פ שנראה ממה שהתיר השו"ע שם להפליג בחוץ ג' ימים לפני שבת, שס"ל דיש מצוה ישיבת אר"י

אוצר

ס"ק א אות ד

הפוסקים

ועיין באבני נזר י"ד סי' תנ"ד אותיות מ"ס"א, שדן באריכות אם ענין הג' שזעזע הוא להלכה, ואם הוא רק מבבל או מכל הארצות. וע"ע באריכות ביואל משה מאמר ג' שזעזע מס' י' ואילך, בתולדות ואב ח"ב בירור הלכה במעלה ומלות ישוה של אר"י אות כ"ח, בארץ חמדה (להר"ש ישראל) כרך א' שער א סי' ד' אות ה' ובדברי הרב שלמה חיים אבינר בנועם כרך ב' עמ' ר"ח מד"א. ובתחומין כרך י' עמ' 45 במשנת הרב עובדיה יוסף, ז"ל לעוד כמה פוסקים שהאריכו בענין זה (מה).

הסוברים שנשתנה הדין כשנחנו האומות הסכמות לעלית רבים. נשמע כל חי ח"א י"ד סי' מ"ע עמ' ר', כתב דפסטר דברי הרשב"א [הנ"ל] מוריס דהשבעה היא לכל ישראל שלא יעלו כולם אפילו בלי מרד ומלחמה באומות, וכן נראה דעת מהר"ש יפה בספר יפה קול עה"פ השבעתי וגו' [שה"ש ח' ד'], לאפילו ברשות המלכויות אסור (מ), דכיון דה' פיזרו ד' כנפות הארץ, אין לנו רשות להמקנץ ולהיות כחומה לעלות יחד לארץ ישראל וכו', ויש לדחות דכיון דהאומות נותנין רשות לכל ישראל לעלות לאר"י והו"ו מ"ע, מה צדק אם ה' פיזרו ד' כנפות הארץ, וגם הרשב"א לא כתב דהו"ו שזעזע לכלל ישראל צעלותם לאר"י, כי אם משום דהסכר נותנת דהוא מן הנמנע דכל ע' אומות דישארל אחת ידם, כולם יסכימו לשלוח לישראל מארצם ויעלו לאר"י שהיא ארצם ונחלתם וכולם יהיו במקום אחד, וזה דבר זר ואין הדעת סובל, וזה לא יתכן כי אם ע"י מלחמה ויד חזקה וכפירש"י וכו' (מ), ומה שהקשה מהר"ש יפה שם דא"כ היינו השבעה שלא ימדרו באומות לא קשה, ד"ל דהשבעה שלא ימדרו במלכויות היינו בשאר ענינים וכו'.

ובאבני נזר י"ד סי' תנ"ו אות א', כתב דרש"י פי' בחומה, יחד ביד חזקה, ואם ברשות אין זה ביד חזקה, ומש"כ בספר

ד. האם המצוה לעלות נאמרה לציבור או ליחיד, ובענין השבועה שלא יעלו בחומה. כתב בשו"מ הרשב"א סי' ב', [שאף לדעת הרמב"ן] מזהו זו אינה מזהו כוללת לכל ישראל בגלות הזו, אבל היא נמנעת כלל כשז"ל בגמרא כתובות [ק"י"א א'] שהיא מכלל השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל לא ימהרו את הקץ (מב) ושלא יעלו בחומה (מב), ולא וראה בני אפרים מה קרה להם כשמהירו את הקץ [סנהדרין ז"ב ב' וברש"י שם] וכו'. והוצאו דבריו בפאת השלחן סי' א' סעיף ג'. ועיין בשו"מ הריב"ש סי' ק"א [מהדורות מכוון י"ס עמ' ז"ד ד"ה וההיא].

ועיין בכרכבי יצחק ח"ג עמ' קנ"ה על ירושלמי פ"ג דברכות הלכה א' אות כ"ג ס"ק י"ג, שהעמיק משנת לפנת פענח ממכ"ע הכוכב סי' פ"ו, שכתב מה ששאל בדבר ישוב הארץ זה רק צפרט, לא לעשות חצורה לזה, וכמו דהך דסוף כתובות שלא יעלו בחומה וכו'. ובמועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו עמ' ר"ד טור ב', כתב דקבלה מגדולי הדור ז"ל דיחד שנוסע בזווגה עהורה לקיים המצוה, פשיטא דמצוה רבה קעביד ואינו עובר על השבעה. ומקור הדין הוא בגמרא כתובות ק"י"א א', עה"פ (שיר השירים ח' ד') השבעתי אתכם בנות ירושלים צלצאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וכו', שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה (מב).

ופירש"י בגמ' שם, שהשבעה היא שלא יעלו יחד ביד חזקה. וכן הוא בתרגום על שיר השירים שם, "אמר מלכא משחא, משביע אני עליכון עמי בית ישראל, מה דין אמות מתגרין צעמי ארעא למיפק מן גלותא, ומה אמות מרדין בחילותיה דגוג ומגוג וכו'". ובמהרש"א שם ביאר דהאיסור הוא שלא יעלו יחד ביד חזקה ולצנות להם חומות ירושלים וכו'. וכ"כ בעץ יוסף על העין יעקב שם.

(מב) זוהי אחת מהשבועות שהוסיף ר' לוי שם. ולפינו הגירסא "שלא ירחקו את הקץ". ובפרש"י שם ירחקו וכו' בעונם, ל"א שלא ירחקו גרסינן. שלא ירחקו בתחנות על כך יותר מדאי. גם במדרש רבה (שיר השירים ב' ז') הגירסא שלא ירחקו את הקץ. ועיין ביואל משה (המצוין בפנים) סי' כ"ד. וע"ע בתולדות זאב (המובא בפנים) אות ב', שהביא מפירוש הגר"א על שיר השירים ב' ז' (ע"ד הנסתר) שפירש השבועה, שמושבין שלא יצאו מאליהם לבנות בית המקדש וכו'.

(מג) בהקדמת ספר גאולת ישראל (להר"א ילין) עמ' 12 אות ג', כתב דבחומה הוא רק כל ישראל ביחד, ולא כשעולין בכל פעם איזה מאות ואפילו איזה אלפים. ובקונטרס מצות ישיבת אר"י (להר"י בלומברג) דף כ' ע"ב, כתב שאיסור העליה בחומה הוא רק על כל העם, או לכה"פ רובו. הובאו בנעם כרך כ' עמ' רכ"א. וע"ע בספר השבי"ט המובא לעיל הערה ל"א.

(מד) עיין שם בהגהות היצ"ץ [שבמסורת הש"ס] וברש"ש, שכתבו שהגירסא הנכונה היא בחומה בכ"ץ, עפ"י הגמרא ביומא ט' ב', אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתן כולכם בימי עזרא וכו'.

(מד*) שם אות ג', הביא דעות הסוברים שמכיון שאומות העולם הפרו את שבועתם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי, מותרים ישראל גם הם להפר את שבועתם. ועיין ביפה תלמוד ח"ב כתובות שם, שהעלה סברא כזו עפ"י המבואר ביו"ד סי' רל"ו סעיף ו' ובבאה"ט שם ס"ק ק"א, וכתב להוכיח מדברי המדרש בשה"ש שאינו כן, דשאני שבועה שנשבעו מפי הקב"ה.

(מה) ע"ש שהביא מהקדמת עץ חיים למהר"ח ויטל, שכתב שזמן

השבועה שלא לעורר הגאולה עד שתתפץ הוא עד אלף שנה, כמ"ש בספר הזהר פרשת וירא וכו', אולם מסתימת דברי הש"ס נראה שהשבועה היא לעולם וכו', וכן מוכח מהתרגום על הפסוק, ומדברי הרמב"ם באגרת תימן, ומדברי הרשב"ש והריב"ש בתשובה [המובאים בפנים]. וע"ע מש"כ בזה ביואל משה (המצוין בפנים) סי' ע' ואילך.

(מו) עיין ביואל משה מאמר ישוב אר"י סי' ב', שהביא דברי הרמב"ן במאמר הגאולה שער ראשון [כתבי הרמב"ן] כרך א' עמ' רע"ד] ואם תאמר שהיה רשיונו [של כורש] על הכל כאשר אמר "בכל מלכותו", לא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם, וכתב [הר"ן] אף בימי עזרא שהיה בנין הבית, אע"פ כן לא עלו הרבה ממדינות אחרות מחשש שמא לא היתה הפקידה אלא על בבל, ועדיין יש במדינות אחרות חשש איסור של דחיקת הקץ.

ובתולדות זאב (המובא בפנים) אות כ"ז, הקשה מיומא ט' ב' דאמר ר"ל וכו' אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו וכו', וכן במדרש שה"ש פרשה ח' אלו עלו ישראל בחומה מן הגולה לא היה חרב בית המקדש וכו', וכתב ונראה פשוט שמה"ש הרמב"ן אינו אלא ללמד סניגוריא על גולי בבל שלא עלו וכו', שלא במעל וזדון עשו זאת וכו'. וע"ע ביואל משה מאמר שלש שבועות סי' י"ב, מש"כ ליישב את הגמ' ביומא לשיטתו.

(מז) עיין במהרש"א כתובות ק"י ע"א בחידושי אגדות ד"ה שלא יעלו, שכתב דנחמיה שאמר (פרק ב' פס' י"ז), ונבנה את חומות העיר וגו', ברשות

אוצר

ס"ק א אות ד

הפוסקים

ואתם יהונתן דלפילו דרשות אסור^{מח} דברי דרשה הם, ולקף כיוצא בהם לא יחזו דברי רש"י ממקומם, והגאון מוהר"י צעמנו לדינא לא היה זו מפירש"י. וכ"כ דרשות אין שבויה, בחבליים צנעמים ח"צ סי' קל"ב, בקונטרס מלות ישיבת אר"י (להר"י בלומברג) מענה ט', בדרישה זיון (להר"ה קאלשער) מאמר קדישין עמ' קמ"ו (י"ס חשכ"ד), בים הגדול סי' ז"ו, בספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' ז', בזהל משה (להר"מ לוויג) ח"צ סי' כ"ג בשולי היריעה דף ס"א טור ב', בנר מטעי סי' י' אות ה', בזהב שזא (להר"ש דין) סי' קכ"ד אות ג' עמ' ר"פ בתשובת בן המחבר בשם יד הלוי (על ספר המלות) [מ"ע לדעת הרמב"ן מזה ד' אות ב'] ובישועות משה ח"א סי' כ'.

ובאור המזרח אלול תשי"ט, הביא מכתב מצעל האור שמת, שכתב דכעת הסבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן ראמו [תרע"ו] ניתן לו אשר אר"י תהיה לעם ישראל, ופר פחד השבועות, וברשיון המלכים קמה מלות ישוב ארץ ישראל למקומה, והמלה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מלה זו וכו', הן אמנם שאלו [בימי עורא ונחמיה] היו הנביאים צנצואה מן השמים מחזיקין אותן, מי ידע — אולי כמו שחורבן הבית השני היה שלא עפ"י הנצואה (אשר מהאי טעמא כשגלו לא בטלה קדושת הארץ כדברי התוס' י"ט עדיית פ"ח מ"ו) כן יהיה הנחת אכן פינה שלא עפ"י נביאים וכנעילתו כך נתינתו וכו'.

ובאם הבנים שמחה (לצעל משנה שכיר) פ"ג אות ע"ו, כתב משו"ת הרשב"ש [הנ"ל] מוכח דאחר דהמלכות נתנו רשות להחזיק באר"י ולעלות עליה, אז שבה מלה זו להיות מלה על הכלל, וחזן ממה שכל יחיד ויחיד מחויב להתאמץ בזה, עוד הוא חיוז כללי וכו', ומחויבים לתמוך מלה זו מקופת הקהל וכו'.

המלך היה. ועמ"ש בביאור דבריו בעל לבושי מרדכי בתלפיות [נדפס בפליטה הנשאת מערכת אר"י סי' י"ד אות ב' ד"ה ועי'].

מח) שם בהפסטר ואתחנן ד"ה על הר גבוה כתב, הכנסת ישראל רוחה באלה ובשבויה, אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וגו', דאם שהכל נעדר יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים, אפ"ה צווחה שחלילה שתלך, שהקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומכרחים לגלות פעם שני וכו'. הובא במנחת אלעזר ח"ה סי' י"ב, ביד מרדכי סי' נ"ג, בהקדמת שאול שאל (להר"ש בראך) ובידאל משה מאמר ג' שבועות סי' ט"ז. ועיין בלבושי מרדכי המוכא להלן סק"ה אות ג'.

אולם בהקדמה לספר גאולת ישראל (להר"א ילין), אחר שהביא דבר האבני נזר המוכאים בפנים, כתב וגם באהבת יונתן גופא בפרשת עקב נראה סתירה לדבריו וכו', וראיתי בשם הגדולים לחיד"א דספר אהבת יונתן לא כתבו הרר"י בעצמו רק תלמיד ששמע מפיו, ואמר לי גדול אחד, דהרר"י הכריז שלא יסמכו על מה שתלמידים אומרים בשמו שלפעמים היו טועים בדבריו וכו'.

ובאם הבנים שמחה (המוכא בפנים) אות ו', כתב שכעין דברי האהבת יהונתן כתב החת"ס (הפסטר פ"ר שופטים) דכמה פעמים היה אפשר להיות גאולה שאינה שלימה או כמו גאולת בית שני וכדומה, אבל אין חפץ בזה, וטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלימה, אמנם שניהם דיברו בשעה שאין אות על זה משמים, ויש לנו מברא לישב בגלות ולעסוק בתורה ומצות מתוך פרנסה ומנוחה וכו', נבזה נחא מש"כ באהבת יהונתן פרשת עקב דלעיתיד כשיגיע עת דודים יגזור מלכות גזרות על ישראל,

ויתנדבו לבם לילך ולדור באר"י וכו'.

ובעורי צפון (המוכא בפנים) פרק א' עמ' י"ט, הביא מש"כ הרמב"ם באגרת תימן, ולפי שידע שלמה ברוח קדשו שהאומה הזאת באורך זמן גליתה תפצר להתנוצצ בלא עתה הראויה וכו', הזהיר והשיב את האומה על דרך משל ואמר השבעתי וכו', וכתב ובע"כ [שכונתו שירצו לעלות] ביד חזקה כמו שבני תימן היו רוצים לבוא לאר"י, אבל עם רשיון המלכות כמו אצל עזרא, אם היו הולכים יחד כחומה שהיתה בלי יד חזקה לא היה הבית נחרב [כדאיתא ביומא ט' ב'], ועל זה יורה דברי אהבת יונתן במה שכתב בהפסטר עקב שהיו צריכים לעשות דבר לבנין אר"י וירושלים וכו', וע"כ כשיגזרו המלכות גזירות על ישראל ויתנדבו לבם לילך ולדור באר"י, הי"ת יעזור להם מן השמים וכו', ואפ"ה אין אנו רשאים לילך שם בקיבוץ כזו שהיא "ביד חזקה" נגד הערבים או הממשלה המושלת שם, מחמת ששלמה השביע את האומה שבע"כ אל ילכו שמה, ועל זה יסובבו דברי אהבת יונתן [בפרשת ואחחנן] וכו' [ע"ע מש"כ שם בפרק ב' בביאור דברי החת"ס הנ"ל]. ועיין מש"כ הרד"צ קצבורג עורך תלפיות [נדפס בפליטה הנשאת מערכת אר"י סי' ל'].

ועיין באהבת יונתן בהפסטר שופטים ד"ה התעוררי, שכתב השביע הקב"ה לכנסת ישראל שלא יעלו בחומה, פ"י שלא יתאספו ישראל להלחם בחזקה. וכ"כ שם ד"ה אין מנהל.

מט) ע"ש, וגם בתשובת הגר"ע יוסף שם עמ' 45, שדנו אם בכלל הרשות שנתנו האומות, יש גם רשות לחילוקי דעות עם האומות, ולכבוש שטחים בנגוד לרצונם.

אוצר

ס"ק א אות ד-ה

הפוסקים

ועיין בשארית ישראל (להר"י מפלוב) שלום ירושלים סי' ד' — ו', שהארץ להוכיח שאם נתנה הממשלה רשות יש חיוז לעלות, אבל אינו חייב מחמת המלוה להשחל להשיג רשות, וכחב במקנות אות ד', אם תהיה רשות מהממשלה להתקבץ שיעלו לדור באר"י שני אלפים ושני רבבות מישראל, פשיטא שיהיה מלוה וחיוז על כל יחיד ויחיד שישחל להשיג רשות ולעלות ולהתאחד עם אותן הדריס שמה וכו', כיון דאין השכינה שורה פחות משני אלפים ושני רבבות כמוצא דבימות (ס"ד א'), ודאי נחמזק כל אחד לקיים תורה ומלוה [ואין לחשוש חשש רבינו חיים כהן המצוא לקמן אות ו'] וכו'.

ועיין צנועם הנ"ל עמ' ר"ט, שם מנטט קטעים מכמה ספרים, שכתבו שאכן תחילת הגאולה תהיה ע"י שיחנו אומות העולם רשות לכלל ישראל לעלות, ולפי"ז דודאי שאין צרך איסור ויכן דייק בארץ חמדה הנ"ל סי' ד' אות ט', מדברי הרמב"ם סוף הלכות מלכים ע"ש]. וכ"כ צעורי לפון שער השני פרק ג' באריכות ובחולדות ואז הנ"ל אות כ"ז צ"ש הגר"א בפירושו על תקוני הזהר (כ"ז א').

ה. והאם מצוה זו היא חיובית או קיומית, ואם יש לחלק בענין זה בין זמן הבית לבין הזה"ז. כתב צמילי דאבות ח"ה אור"ח סי' ד', שדעת הרמב"ן שישב אר"י מלוה, היינו דמי שדר זה אסור לו לעזבה, וכן כל יחיד שכלמה נפשו וכו', מקיים מלוה צעליה וכו'.

ובשו"ת רבנו חיים כהן (להר"מ רפפורט) בקונטרס שאלת חכם שצוק הספר סי' ו' (עמ' רמ"ט ריש טור ד'), כתב דאין חיוז על אדם לקיים כל מלוה עשה, רק שאסור לבטל, וכי היכן מצינו שיחייב כל אדם לדור בארץ ישראל כי היכי שיקיים המצוות התלויות בארץ, והא ראה דראובן וגד וחזי שצט המנשה נטלו חלקם בחו"ל וזה היה עפ"י ה' ציד משה [עע"ז לקמן סק"ט אות א'] וכו'. גם בזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' א' אות ו', כתב דלסוברים שמצות ישוב אר"י לא נוהגת צעה"י, ע"כ באר"י הוי מלוה קיומית וכו'.

ובאבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ב, כתב שכל זמן שאין רשות מהממשלה לעלות, א"א שיהיה חיוז על יחידים לעלות, דא"כ שוב יהיה חיוז על כלל ישראל, על כל יחיד ויחיד בפני עצמו וכו', וא"ת שילכו צוה אחר זה, מי יקדים ומי יאחר, ובכל אדם נאמר

ורצין מקדימין נמצא שהכל עולין יחד, ע"כ אין חיוז על שום יחיד וכו', אמנם אם השיג רשות לעלות ולהתישב באר"י מחוץ היחיד לעלות, דמעשה ליכא הטעם דכל דליחא צצבור ליכא ביחיד וכו'. ושם אות ס"ב, כתב דלדינא נראה דודאי אין חיוז העללה צוה"ז וכו'. וצ"ב באר"ק ד' דהעליה לאר"י היא כמו הלוצה בגד של ארבע כנפות כדי שיחייב צניעות, ואם אינו לוצה צעידנה דריחחא ענשינן, כמו כן י"ל צוה אם אינו עולה בלי טעם וכו' [ע"ש שפלה בגדר זה]. וכ"כ צמילי (להר"ש מקסאל) יו"ד ח"ב סי' צ"ד דף נ"ד טור ד' [וע"ש שכתב שיואל לפי זה, שאם תגרום עליהם שיצטטל ממלוה שיש צידו לקיימה רק בחו"ל, פטור מלעלות] (א).

עוד כתב באבני נזר שם אות ס"ג, מלאכי לריטב"א יומא ל"ח א' לענין דירה צמלים צוה"ז וז"ל, והנכון יותר שאין איסור אלא בזמן שישראל שרוין על אדמתה, אבל צוה"ז שגור עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ, כל חו"ל אחת היא, ואין איסור אלא שלא לנאח לדעת מאר"י לחו"ל, ומדקדוק דבריו נראה דאין חיוז צוה"ז לעלות, רק על יושבי אר"י החיוז שלא לנאח ממנה (ב), ואף שדנו האשה כמורדת אם אינה רוצה עלות לאר"י עמו, הלא גם אם אינה רוצה לעלות מאר"י לירושלים דינה כמורדת, ואף שזה אין חיוז לעלות [עע"ז לקמן סק"ג אות א'], כ"ש צוה שאחר שיעלה שם יקיים המלוה דשיבת אר"י וכו', וצאמת כלשון הרמב"ן "החיוז על כל אחד ממנו" משמע דאפילו על יושבי חו"ל, ואולי היה אז הרמב"ן באר"י כידוע שצוק ימיו נסע לאר"ק וכו' (ג).

ובאגרות משה ח"א סוס"י ק"ב, כתב דפשוט דצוה"ז אין זו מלוה חיובית שעל הגוף, דא"כ היה ממילא נמצא שאסור לדור בחו"ל משום שעובר על עשה, כמו מי שלוצה בגד של ד' כנפות בלא צניעות וכו', ולא הוזכר [ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט'] איסור אלא על הדר באר"י שאסור לנאח לחו"ל ע"מ לשכון שם וכו', ואם היה איסור גם לאנשי חו"ל הו"ל לרמב"ם לומר סתם אסור לשכון בחו"ל אלא"כ חזק הרעב וכו', ומשמע שמ"ע זו אינה חיובית אלא כשדר שם מקיים מלוה וכו'. וצ"ב אליעזר ח"ד סי' ע"ב עמ' קל"ו טור א' הסכים לדבריו, וכתב שכן כתב גם מהריט"ן סי' פ"ה, צביאור דברי הרמב"ם [שם] שכל היואל לחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך [ולא כלשון הגמ' כתובות ק"י ע"ב כל הדר בחו"ל], דהיינו דוקא מי שיואל מאר"י (ד), ויואל לפי"ז שמשונה מלוה זו של ישיבת

(ג) וכו"ז משה מאמר ישוב אר"י סי' ד' כתב ע"ד, דאינו מובן מאי נ"מ באיזה מקום היה אז, וכי כתב זה על מקומו שהוא שם, הרי כתב זה סתם על ישראל, אלא די"ל בפשוט דכיון דבתחילת הדברים הביא מלשון חו"ל כל היוצא ממנה ודר בחו"ל, הכל בתר רישא גריד, שמדבר מיושבי אר"י וכו'.

(ד) שם כתב כן לפרש הטעם שגרים ישראל ורבנן קדישי בחו"ל, וכן מה שלא נמצא בשום פוסק שאסור לדור בחו"ל, ובע"כ לומר שכונת הש"ס באומרו "כל הדר" היא שלא תצא נוכ"כ בשיטה מקובצת שם בשם רש"י מהר"ק]. ועוד הוסיף שם דכן יש לדייק ממאי דאמרין התם [בגמרא], וכן ברדו הוא אומר [שמואל א' כ"ו י"ט] כי גרשוני היום מסתפח בחולות ה' וגו', משמע שכונת מה שאמר "כל הדר" ר"ל לא תצא מן הארץ ויוגמת דוד שגרשוהו מאר"י. וכ"כ בתהלה לדוד (להר"ד אמאדו) ח"א דרוש ו' לשבת הגדול דף קע"א טור ד' ד"ה וראיתי ובמשרת משה (להר"י עטיה) פ"ט

(נ) אמנם במנחת אלעזר הנ"ל, האריך לבאר שלא תהיה גאולתו עפ"י דרך הטבע כלל. וכ"כ בתשובה שנדרסה בתקון עולם סי' פ"ה. ועיין ביואל משה מאמר שלש שבועות סי' ל"ז ואילך [שהארץ בזה] ובדברי הר"י זילברשטיין אב"ד ווייטצען בתל תלפיות [נדרס בפליטה הנשאר מערכת אר"י סי' כ"ה].

(נא) ע"ש שכתב כן לטעמו, שמצות היישוב משום המצות התלויות בארץ [עע"ז לעיל אות א'].

(נב) ובספר ישוב אר"י (המובא בפנים) עמ' ל"ד דחה דיוקו, שכתב זאת כלפי שהביא [הריטב"א] מקודם בשם הר"א ממיץ לענין ישיבת מצרים שלא אסרה התורה אלא לשוב בדרך הזה וכו', ועל זה כתב דבזה"ז אין הפרש בין מצרים לשאר חו"ל, ואם הוא מוכרח לצאת מאר"י יוכל לדור גם במצרים אף ששב בדרך הזה וכו', אבל אין כוונתו שלא יהיה חיוז לעלות.

אוצר

ס"ק א אות ה

הפוסקים

יפרצו העם חוק וגדר ויעפילו לעלות בלי עת וחשבון, ומכנפי הארץ ינהרו אליה אלפים, וזוה שחיס רעות יעשו וכו', גם חרצה העניות והעוונה ויעברו על דעתם ועל דעת קונס וכו', וגם חנועות התעוררות כאלה חוכלנה להציא רוח פשע ומרד בלב העם נגד מלכי ושרי ארץ וכו', לכן הודיעונו חז"ל שהשציע הקצ"ה את ישראל שלא יעלו בחומה וכו', וזוה החלישו כח המצוה ויגרעוה בכמותה משום לורך השעה וכו', עד כי ברכות הימים נחווה זוה הענין פשר נפלא, שניתל כח המצוה וחיונה מהיחידים והוטלה על כלל האומה לתמוך את נפשות השרידים היחידים המתנדבים לעלות וכו', וזה היסוד לקופת רמב"ם וכו' וזה נהג הדבר מדור דור, כל אישי העם יתנדבו כמסת דם וכו', ומקצת אנשים יקומו ויעלו לאה"ק לשבת שם, וזה יקיימו את המצוה בכללם, אלו בגופם ואלו בממונן.

ובדבר יהושע ח"צ ס"י ע"א עמ' קפ"ה טור א' ד"ה א"נ, כתב [לדעת הרמב"ן] דאע"ג דדירי חז"ל אין מחייבין אותן לעלות לארץ מטעם שכתב המצוות [ח"א ס"י קל"ט שחשש לפקו"נ שמה לא ימלא להם הפרנס], או מטעם דמאחר שלא נאמר בחומה מ"ע לדור בארץ אלא רק נאמר וירשחם אותה וישבתם בה, דהכי משמע לאחר שנכנסתם לארץ וירשחם אותה תשבו בה, כלומר תחשבו בה ולא תצאו ממנה וכו', אבל כל זמן שהוא בחז"ל לא חלה עליו מצוה ישיבה בארץ וכו', כנ"ל להמליך בעד יושבי חז"ל בזה"ל אלא שלא מנחת לי חזר ומסמימת הפוסקים לא משמע כן.

ועיין בזכרון יעקב הנ"ל אות ו', שכתב דאע"פ דמצוה ישוב ארץ היא קיומית מ"מ לא דמי לשאר מצוה קיומית שאין שום חיוב כלל להציא עצמו לידי קיום המצוה וכו', משא"כ במצוה ישוב ארץ דלכאורה זה ברור דמי שיש צידו לעלות לארץ בלי שום מפרע ואינו עולה משום שבוחר לשכון בחז"ל מקרי מואס בארץ ה' שהנחיל לאבותינו, ועיין בפי' הרמב"ן עה"פ וישבתם בה [הוצא לעיל ר"ש סק"א אות א'] וז"ל על דעתי זו מצוה עשה היא, י"וה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נחנה להם ולא ימאסו בנחלת ה' וכו'.

אולם בתולדות זאב ח"צ צירור הלכה במעלת ומצוה ישובה של ארץ אות כ"ב, כתב ואין שום ספק כי מוטלת חובה ומ"ע להרמב"ן על כל יחיד ויחיד מישראל לצוא ולהתיישב בארץ וכו', הנה כל הזמן שהיינו אנוסים ולא היה אפשרות לעלות לארץ מפני סכנת דרכים ושעת חירום, אז אם לא קיימנו את המצוה מיהא ג"כ

אר"י מכל שאר המצוות, דכלל המצוות אם אינו מקיימם עבירה צידו, ואילו כאן כשיושב אדם בחז"ל אין עבירה צידו וכו'. וכ"כ צידו"ד ח"ג ס"י קכ"ב [ע"ש]. וכ"כ בשרגא המאיר ח"צ ס"י פ"א ד"ה אבל גם בדברי מרדכי (להר"מ לוריא) ס"י כ"א, לימד זכות על הדריס בחז"ל מהמשך דברי מהריט"ן הנ"ל [נמוצא לקמן סק"א אות ז'], שאפילו לנאח מארץ אין איסור אלא אם מעולם היו דריס שם אבותיו.

ובמועדים וזמנים ח"ה ס"י שמ"ו עמ' ר"ג טור ז', כתב דמדברי הגר"א [ס"י ע"ה סק"א] שכתב צדיאור דעת מהר"ם מרומנובורג שזוה"ל אשה אינה כופה את בעלה לעלות, דמשום המצוה הנוהגת עמה אין לאשה לטרוח לקיימן, נראה דדעתו שמצוה ישוב הארץ גופא אינו חיוב כ"כ בזה"ל, שאינו חיוב להרחיק נדוד ולעקור לעולם דירתו עבור מ"ע דעלמא, ואף אי נימא שיקיים בארץ מ"ע בכל רגע, מ"מ לא אלים מתפילין ויליג וכו' שהם מ"ע בכל רגע, ומ"מ החיוב רק עד חומש מנכסיו, וכ"ש שאין חיוב לנדוד כדי לקיים מ"ע דעלמא, ויסוד מצוה ישוב הארץ יליף לה הרמב"ן מדכתיב וירשחם אותה וישבתם בה, והיינו לירש ולישב בחובה ולא לעזבה, ומינה הוכיח הרמב"ן שמצוה להתיישב בארץ גם בזה"ל, אבל עיקר המצוה מיירי כשנמצא כבר בארץ שלא לעזבה, אבל אין חיוב ממש לכל אחד לעקור ביתו לעולם לקיים מ"ע, והאחרונים האריכו באלו שלא עלו ארצה, למה לא נודדו וכו', אבל אין בזה ציטוט חובתו וכו'. ועיין עוד במש"כ בספרו תשובות והנהגות ח"א ס"י תח"ק בענין החיוב בזה"ל, הוצא דבריו לקמן סק"ד אות ז'. ובספר ישוב ארץ (להרי"ז מינצברג) ס"י א' עמ' ל"ד, כתב ושיטת הנוכח [של האבנ"ן] דבזה"ל אין חיוב לעלות מנחת צדיאור אות מרד השער הג', שכתב על הדין שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים דיוצא אפילו בחז"ל, דלא אמרינן דעון חז"ל גורם, חדא דהשחא ליכא עון חז"ל דהקצ"ה במימריה הוא דעבד, ועוד וכו'.

ועיין בתשובת הגדול ממינסק צסיני כרך ו' עמ' ר"ג, שכתב דמשונה מצוה זו מכל המצוות, שכל המצוות חייבין אישי והחלטי, על כל אחד ואחד מישראל החיוב לקיימן לעשותן בלי מנאים וגבולים, והמצוה הזו של ישיבת ארץ חיונה כללי ומוגדר, ר"ל החיוב הוא רק על כלל האומה וגבולים יש בה, כי חז"ל צפו צרות קדשם, שאם חימקו המצוה לכל ומיקצע חובה על כל אר"א, אז

כ"ג סוף טור א', באבות הראש הנ"ל דף י"ט טור ב' (ואילך) וביחיה דעת (להר"ע יוסף) ח"ה ס"י ג"ז בהערה ובמאמרו בתורה שבע"פ חוברת י"א עמ' מ"א אות י'. וע"ע בבאר יצחק הנ"ל, שכתב שגם לרמב"ם כל הדר בחז"ל כמי שאין לו אלוה, ומה שנקט הרמב"ם "כל היוצא", או משום דהוי כעובד ע"ז [שזה חמור יותר ממי שאין לו אלוה שפרש"י להגן עליו מן היסורים], או לאשמרעין שאפילו הבורח מחמת סיבה נכונה דומיא דרודד הוי כמי שאין לו אלוה, כ"ש הדר שם, ומ"מ אין כוונת הרמב"ם לומר שיש בזה איסור, דא"כ הו"ל לרמב"ם לאתויי הך מילתא לעיל בהלכה ט' כשפסק דאסור לצאת מארץ נועי לקמן הערה ג'.

נה) וכבר כתב כן בנתיבות משפט דף רמ"ג טור ד' בביאור דעת מהר"ם מרומנובורג הנ"ל, דבזה"ל לא אלימא מצות ארץ כל כך [ע"ש].

ממלכים הלכה י"ב ובספרו זכות אבות (עמ"ס אבות) פ"ד משנה כ"ד דף קכ"א א' ד"ה ובעיקר. וכעין זה כתב הרב יצחק קרישפין הובא דבריו בבאר יצחק (להר"ן שג"י) פרשת ויצא דף ג"ז טור ב' [נמוצא באבות הראש על אבות דר' נתן פכ"ו דף י"ט טור ד'], והוסיף דכיון דקיי"ל דמותו לדור בכל העולם חוץ ממצרים וכמ"ש הרמב"ם שם [הלכה ד'], מוכרח לומר דמ"ש בגמרא כל הדר בחז"ל, הכוונה לומר שיוצא וכו' [נועין בנר מצוה (להר"י סיד) ס"י י"א אות כ"א דף קט"א טור ג'].

אמנם כתבו האחרונים, שכלשון הרמב"ם נמצא בתורת כהנים בהר פרשה ה' אות ד', תוספתא ע"ז פ"ה הלכה ב' ואבות דר' נתן פכ"ו הלכה ב' [נוכפאת השלחן ס"י א' בית ישראל סק"ח, כתב דכן היה גורס הרמב"ם גם בגמרא כתובות הנ"ל]. ועיין מש"כ בזה ביוראל משה מאמר שלש שבועות ס"י י"ג. ועיין במה שהאריכו בזה בשמע יעקב (להר"י אלגאזי) פרשת חיי שרה דף

אוצר

ס"ק א אות ה-ו

הפוסקים

מהאומות, א"כ העליה של כולם נלתי אפשרית היא, וגשורה כמלוא של יחידים, מ"מ גם בדרך זו מ"ע איכא עלה, והוריו מקדים ונשכר. ו. אם בתקופה שקשה לקיים וליזהר במצות הארץ יש מצוה לדור בארץ ישראל (בדעת רבינו חיים כהן). כחצו בתוספות כתובות ק"י ע"ז ד"ה הוא אומר לעלות, שהיה אומר רבנו חיים [כהן] דעכשיו אינו מלוא לדור בארץ ישראל, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה ענשים, דאין אנו יכולין להזהר בהן ולעמוד עליהם^(נ). ומוצא בנתיבין וא"כ ס"י ע"ר, בדרכי משה ס"י ע"ה סוף אות ו', צ"ש שם סק"כ^(נ), צ"ו שם סק"צ ונחלח צ"י שם סק"צ.

ובארצו הפוסקים שם סק"כ אות צ"ד, הוצאו הדעות הסותרות כח"כ והחולקים עליו בנדרו, נכפית האשה לעלות עם בעלה, כאן בענין מצות ישוב ארץ, הוצאו רק הפוסקים שדנו בדבריו כמה ששייך לענינו [למעט כמה יוצאים מן הכלל שנשמטו שם].

בנשמת כל חי ח"א יו"ד ס"י מ"ט עמ' רי"צ טור א', כתב שנראה שגם דעת צ"ח כרצונו חיים, שהרי בכתובות ע"ה א' הביא המשנה דשלש ארצות לנשואין כו', והשמיט המשנה דלאחריה הסמוכה לשם, דהכל מעלין לארץ וצריחא דחיי החס וכו' מהמרי חז"ל שהגדילו בשבת אר"י, גם צהלכות עדים דף ס"ח לא הביא דין דהמוכר עבדו לחו"ל, וגם לא הביא הדין דעבד שצרח מחו"ל לארץ, וש"מ מכל זה דדעתו כח"כ דצוה"ו ליכא מצוה ישיבת ארץ מדהשמיט כל הני דינים כו', ונמצא דסברת רח"כ לאו יחידא היא דגם הצ"ח קאי כוותיה וכו'^(נ).

ובבית דוד (להר"י דוד) יו"ד ס"י ק"ט, כתב שצ"ח פ' שמהרי"ט [המוצא לקמן בדעת החולקים] דחה סברת רח"כ מהלכה,

לא עברנו על המלוא, כי אונס רחמנא פטריה, לא כן צומנינו וכו', וכל המשפחה אח עמנו [מלעלות] במשפחות שוא ומדוחים עובר הוא על מצות ישוב ארץ בכל רגע ורגע וכו' [וע"ש צ"ח כ"ג, שכתב שלדעת הרמב"ם שאינו מונה במנין המצות מלוא זו, היא מצוה קיומית כשיצת סוכה וכו']. וכ"כ צוהרן יעקב המוצא לעיל אות ב' בדעת המצ"ט, שהיא מצוה חיובית.

ובספר ישוב ארץ הג"ל, האריך להשיב על דברי האצ"ו הנ"ל, וכתב בסוף הסימן, שלפי הרמב"ן ודעימיה היא מ"ע לדורות אפילו בזמן הגלות, ואין אדם יוכל לפטור ממנה כשסיפק צידו להספרנס שמה, וגם האצ"ו בעמנו [צ"ח ס"ג ומוצא לעיל] כתב שמשלשון הרמב"ן [משמע] שהחיוב על כל אחד ממנו, אפילו על יושבי חו"ל. וצוהר החיים (להר"י מקומרנא) מצוה י"ג [היכל הצרכה שמו דף ס"ו טור ג' ד"ה ונכלול], כתב ואפילו בזמן הגלות מחויב כל אחד מישראל לשבת בארץ א"כ אין חשש צבטול תורה ותפילה [וע"ז לקמן סק"ד אות ג'] וכו' [ועיין בדבריו המוצאים לעיל אות ג' ובהערה ל']. ובדרך אמונה (להר"ש ציבאס) ח"א בהקדמה מהרב עובדיה יוסף, כתב ע"ד האגרות משה הג"ל, דאם מצוה ישוב ארץ אינה חיובית, למה יכפו [למי שאינה רוצה לעלות עם בעלה] להוציא ולחם כתובה, וכן למה יכפו על האדון לעלות [לארץ ע"י עבדו וכו'^(נ)].

ועיין בתחומין כרך י' עמ' 49, שדייק הרב שאול ישראל, דמשלשון הרמב"ן בשהמ"ל והרשב"ש ס"י ב', שכתבו דמצוה על כל יחיד לעלות לדור שם, משמע שצ"ח כל יחיד יש זה משום מ"ע של כיבוש, והיינו שגם כיבוש חלקי שם כיבוש עליו, ומה שהקשה האצ"ו נזר [הנ"ל] שא"כ יש חיוב על הכלל א"כ היינו כחומה, לק"מ דהרי העליה כחומה היינו צד חוקה כפרש"י לפי שצ"ח יש עיכוב

(נ) וכ"כ הר"ע יוסף גם במאמרו שבתורה שבעל פה חוברת י"א עמ' מ' אות ט'. ושם אות י', דן בגירסת הגמ' "כל הדר" או "כל היוצא" [וע"ז הערה נ"ד], ומסיק ומ"מ יש לנו בודאי לחוש לנוסח שלפנינו בגמ' [כל הדר].

ועיין בכנפי יונה (להרמ"ע מפאנו) ח"ד סוס"י י"ב, שכתב דהר"ב באר"י בחורבנה דומה כמי שאין לו אלוה, אבל בבנינה דומה כמי שיש לו אלוה וכו'.

(נ) משמעות לשון רח"כ, הוא שאין מצוה לדור בארץ בזה"ל כלל. וכ"כ להדיא במגלת אסתר המובא לעיל אות ג' ובשו"ת מהרש"ך, בסמא דחיי ובנודע ביהודה המובאים בפנים.

ובנשמת כל חי (המובא בפנים) עמ' ר"ג, כתב דנראה כוונתו, דאפילו דיש לו קרקע ומחויב במצות התלויות בה, עכ"ז כיון דאין אנו יכולים לזהר בהם ליכא מצוה בזה"ל, ואפשר דטעם הדבר דאין אנו יכולים לזהר בהם הוא משום דחוק השעה וגלות הגוף והנפש, ולא היה כזמן הבית ישראל שרויין על ארמתן לבטח וידם תקיפה והיו יכולין לקיים המצות ביד רמה וכו'.

ובמשנה הלכות ח"ח ס"י י"א דף ט' טור ב', כתב דנראה דס"ל דמצוה זו של ישוב ארץ קשורה בקיום שאר המצות התלויות בארץ, כלומר דהגם דישנן מצות התלויות בארץ שאפשר לקיימן גם היום ונהמקיימן יש לו שכר על קיומן^(נ), מ"מ כיון דלאו כל המצות אפשר לקיימן, ממילא ליכא כלל מצות ישוב ארץ, דאותה מצוה לא היה כלל מצוה אלא כשאפשר לקיים כל המצות התלויות בה, וכל שא"כ לקיים מקצתן יהיה מאוזה טעם שיהיה, ליכא חיוב לדור שם והדר שם אינו מקיים מצות ישוב ארץ וכו', ובאמת רח"כ לא כתב "פטור" אלא וליכא מצוה, כלומר דאינו מצוה כלל לדור שם וכו'.

ועיין בזרע יעקב (להר"י ניניו) בדרוש למעלה ארץ דף כ' טור א', שכתב

דלדעת רח"כ מלבד דאין מצוה בעלית ארץ כלל, עוד יש עונש בדבר, כיון דאין אדם יכול לזהר בהם וכו' [וע"ז הערה ע"ה].

וביוסף אומץ (המובא בפנים) ע"ז טור ג' כתב, דאפשר לומר דגם רח"כ סבר דיש היום מצוה לדור בארץ, אך כוונתו דמכח שאין יכול לקיים המצות חזר הדבר כאילו אין מצוה לדור בארץ, דטפי נוחא לדור בחו"ל ושלח יענש על ביטול מצות ארץ וכו', וכזמן רח"כ היו כל עניני ארץ בספק באיזו שנה שמיטה ואין לנהוג בביעור וכו', והיתה תקלה גדולה. וכעין זה כתב בתולדות יעקב חו"מ ס"י ח' דף צ"ח טור א'. ועיין במנחת שלמה המובא בסוף האות.

ובאגרות קודש להרשב"ב מליובאוויטש (המובא בפנים) עמ' קפ"ה, כתב דלדעת הרח"כ ישיבת הארץ רק מדבריו סופרים, והיינו רק דבר מצוה (ולא דבר רשות) משום קדושת הארץ, וא"כ כשיש בזה חשש באיסורים חמורים, א"א לומר שתרחיק דבר מצוה לחשש איסור ח"ו וכו'.

ובהפלאה שם, כתב בדברי רח"כ הוא ע"ד שאמרו חז"ל בריש שבת [ד' א'], שהתירו לו לרדות קודם שיבוא לידי איסור סקילה, דמוטב שיעשה איסור קל ולא יעשה איסור חמור, וכן ביפת תואר שהתירה התורה נגד יצה"ר, ואעפ"כ מצונו שנענש עליו שהיה לו להתגבר על יצרו ולא היה איסור כלל, ה"נ אף דאין מצוה משום שיבוא לידי קלות במצות באיסור חמור של המצות התלויות בארץ, עברה היא וכו'.

(נ) אמנם כתב שם הב"ש, שכנראה שהרא"ש והטור חולקים עליו. (נט) ע"ש עמ' רי"ד טור ב' ד"ה ולענין, שכנראה לא הכריע בין השיטות בענין זה.

אוצר

ס"ק א אות ו

הפוסקים

כרת אס נכנס צוה"ו צמקום שהיה קדשי קדשים, [וכן] לענין צהמ"ק אס נכנס צמקום [איכא] קרנן עולה ויורד, כיון דלא ידענו אס מקומם היכן הם וכו' סא"ס).

ובכנסת הגדולה כאן הגז"י אות כ"ה, כתב שנספר מגן אצרהס למהר"א מוטל כתב שהוא פסק כר"ח כהן, דצוה"ו ליכא מנוה לעלות לאר"י וכו', והסכימו עמו מהר"ד ו' נחמיאש ומהר"א חסון ומהר"א ו' נחמיאש, ואני ראיתי חתימתם, ואיצרל שמהר"ד ו' נחמיאש הסכים לפסק דצוה"ו ליכא מנוה לדור באר"י (סב), אבל מהר"א חסון ומהר"א נחמיאש זכו לאשה [בנידון] שס שרצה הצעל לכפותה לעלות] מטעמים אחרים וכו'.

ובשו"ת מהרש"ך ח"ב סי' מ"א [הוצא צנשמח כל חי הנ"ל עמ' ר"ח טור ז', כתב דהעליה לאר"י [צוה"ו] אינה מנוה לא מד"ת ולא מד"ס, כמ"ס התוס' בשם רח"כ (סב). וכ"כ שם סי' קי"ט. ובסמא דחיי יו"ד סי' ח' ד"ה אמור, כתב דלפי האמת [עליה אר"י] אינה מנוה לא מד"ת ולא מד"ס כמ"ס התוס' פרק שני דיני גזרות וכו'. גם השואל הרי"ל כ"ץ מפראג בשבוע יעקב ח"ב סי' ל"ח, נקט בפשיטות שאין מנוה צוה"ו, עפ"י תוס' הנ"ל [והמחבר צמקום] שס לא חלק על השואל צפרט זה (סד).

אולם בשו"ת המבי"ט ח"א סי' רמ"ה, כתב דאין נקטינן דלא כרצונו חיים צהא מילמא, ורמינן אנפשינן למיתי לאר"י לאיצטעורא צה טפי, ולפוס לערא אגרא (סה).

ובשו"ת מהרי"ט הנ"ל, כתב שגראה שדברים אלו אינם מיסוד התוס', שהרי הרא"ש לא הביאו צמקום צמקום וגם לא צהלכות, ואדרבא הביא [כתובות פ"ג סי' י"ז] ההוא דירושלמי דאין כופין את האיש לעלות אחר האשה, שפירש מהר"ם דאירי צוה"ו דאין כופין את האיש לעלות אחר האשה וכו', ומסממא דאף צוה"ו האיש כופה את האשה (סו), ועוד דעיקר הטעם משום קדושת אר"י

מ"מ מצינו שהביאו התוס' סברתו שס צמקום התוספות, וכתב צנה"ג [סוף אר"י] צכללי הפוסקים [אות ט"ז] דמ"ס צמקום התוס' הוא הלכה (ס).

ובנודע ביהודה מהדו"מ יו"ד סי' ר"ו, כתב בשם צנו מו"ה שמואל, דעל צעלי התוס' אין חמיה כלל על שלא עלו לאר"י, דהא מצוה צדצריהם כתובות [הנ"ל], דעכשיו אין מנוה כלל לדור בארץ ישראל, דאין אנו יכולין ליזר צמנות וכו'.

ובשארית ישראל (להר"י מפילוב) שלום ירושלים סי' ה' דף ט"ז טור ג', הביא מש"כ צכל צו וצמסצ"ץ קטן בשם מהר"ם מרומנובורג [ומוצא לקמן סק"ד אות ד'], וכתב והנה ממה שהזכיר מהר"ם שאס יחטא יעגש יומר והאריך מקיאתו וכו', המה מכוונים לדברי רצונו חיים, ולשון רח"כ שכתב דעכשיו וכו' כי יש כמה מנוה התלויות בארץ וכו', ואין כוונתו דוקא על מנוה שהם חוצה קרקע, אלא גם על מנוה שהם חוצה הגוף להחנה צקדושה וצטהרה שחלי בארץ שהוא פלטרינן של מלך, ומי יוכל לעמוד על עונשין של דקדוקי מנוה כאילו, ע"כ דברי הרמ"כ ומהר"ם אחד הם (סא).

ובשו"ת מהרי"ט ח"ב סי' כ"ח, כתב בשם מהר"ם סאגיש, דהרא"ש צמקום [כלל י"ב סי' ו'] כתב שאס נדר לעלות לאר"י יכול לישאל על נדרו, וטעמו של הרא"ש משום דאזיל צשיטת רח"כ וכו'. והסכים עמו צמים רצונו ח"ב סי' מ"ח דף ל"ז טור ד' וצאצק דרכים ח"א דרוש א' דף צ' טור א' ד"ה ואחר.

ובדמשק אליעזר (להר"א אשכנזי) חולין פ"א סי' ו' אות ו' דף כ"א טור ג', כתב יש למנוע צומנו ליסע [לאר"י] שלא יתחייב עמנו צכל החיובים האלו כקרצנות ועולת חמיד וקטרת ומרומות ומעשרות, וכ"כ רח"כ וכו', וגם לרמז"ס [פ"ו מצית הצחירה הלכה ט"ז] איכא כרת ולראצ"ד [עיינן שס הלכה י"ד] ספק

י"ז טור ד' ד"ה ותמהני. ובאבק דרכים המצוין בפנים ד"ה ומעתה, כתב שכוונת מהרש"ך היא, שמכיון שיש סכנת דרכים בזמן הזה, לכן כדאי רח"כ לסמוך עליו. וכ"כ בבני משה (להר"ם שילטון) סי' ל"ד דף ע"ד טור ב' בדעת התוס' כתובות. ועיינן הערה קל"ו.

(סד) אמנם בח"א סי' פ"ה דף י"ט טור ד', כשהביא טעמים על מה שאנו גרים בחו"ל, לא הזכיר דעת רח"כ.

(סה) ובח"ג סי' קל"א, הביא שיש דיינים הטוענים שאין מצוה לעלות לאר"י בזה"ז, וכתב ואינו כך כי מה שכתב רח"כ שבוה"ז אין כופין וכו' אינו אלא משום סכנת דרכים וכו'. ועיינן בוצע יעקב (להר"י ניניו) דרוש למעלה אר"י דף כ"א טור א', שהאריך לכאר דעתו של המבי"ט בזה.

ועיינן עוד ביואל משה מאמר ישוב אר"י סי' ע"ה, שכתב שאף המבי"ט שחלק על הר"ח לא חלק עליו בעיקר הסברא שעלול למכשולות, אלא דכתב ואנן רמינן אנפשינן וכו', וכדאי אס אית ביה צערא טפי הוא עלול בסתם בני אדם שלא יעמדו בנסיונות, והלא גם בככור [שמפקיעין אותו בזמן הזה מקדושתו] אפשר להיות נזהר [בן] וכן בנדרים, אלא כשביל שיש בהו נסיונות טובא עלול למכשולות והוצרכו להפקיע עצמו מהם וכו'.

(סו) עיינן לעיל באוצה"פ סי' ע"ה סק"ט אות א', שהובא תשובת הרב ישועה זין שכתב שמהר"ם ורח"כ אמרו דבר אחד. ובהערה שם מובא שבעל מטה יוסף דחה את דבריו בזה. ובראש משביר סי' ל"ג ד"ה ואפשר, כתב דמהר"ם ס"ל דאין בו [בזה"ז] מצוה מדאורייתא, אבל יש בו מצוה דרבנן,

(ס) עיינן צנשמח כל חי (המובא בפנים) עמ' רי"ד טור א', שלאחר שהאריך אס אפשר לסמוך על הכתוב בפסקי תוס', כתב אולם כשאני לעצמי אין ראייה כלל מפסקי התוס', דבפסקי התוס' לא כתבו כי אס ורבינו חיים אומר דאין עכשיו מצוה לדור באר"י, ולא הביאו הטעם שכתב רח"כ משום מצות התלויות, וי"ל דהפסקי תוס' כתבו זה לעיקר פסק ההלכה, דהדין דין אמת דליכא מצוה בזה"ז, אבל יהיה מטעם הסכנה כמ"ס שם התוס' בענין, או אפשר דרח"כ אמר את ב' הטעמים שכתב כמ"ס [בהגהות מרדכי כתובות סי' שיי"ג] בשם רח"כ טעם הסכנה, לכן בפסקי התוס' כתב הדין סתם יהיה מאיזה טעם שיהיה. ועיינן הערה ס"ט.

(סא) והשיג עליו בעל שם משמואל כאבני נזר יו"ד סי' תנ"ז אות א'. ועיינן מה שהשיבו במדרכי משה (להר"ם מפילוב) בתשובה שבסוף הספר אות א'. ועיינן עוד הערה ס"ח.

(סא*) ובפתח הדביר המובא בפנים דחה כל דבריו, שאם משום חשש מקום המקדש, הרי מקומו ידוע, ועוד שאין הישמעאלים נותנים להכנס אליו, ואם כן לא נתחייב בהקרבנות קרבנות, ואם משום תרומות ומעשרות, הא אפשר לקנות שדה ולקיימן כמ"ס השל"ה (המובא בפנים).

(סב) ועיינן בשיירי כנסת הגדולה המובא לעיל אות א', שכתב דר"ד ו' נחמיאש סובר שיש מצוה דרבנן לדור באר"י [ויתכן שכוונתו שם שגם בזמן שנוהג המצוה, אינה כי אס מדרבנן].

(סג) וכ"כ בדעתו, בשער יהושע ח"ב יו"ד סי' י"ד ובמטה יוסף סי' י' דף

אוצר

ס"ק א אות ו

הפוסקים

מוצן אללי, דלמה אין יכולין לזהר ומי הוא המונע, ע"כ אין להשיג בדבריו אלו וכו'. ופסח השלחן סי' א' בית ישראל סק"ד ונחירוש ויזהר סי' קי"ד הביאו את דברי מהרי"ט והש"ה הנ"ל, לדחות דברי ר"ח כהן.

וביוסף אומץ (להחיד"א) סוס"י נ"ב, כתב דשום אחד מהראשונים לא הביא דברי רח"כ, וגם בספר האגודה שרגיל להביא דברי הפוס' לא הביאם, דמזה מוכח דדחו סברא זו וכו', וזמן הרח"כ היו כל עניני אר"י בספק, באזו שנה שמיטה ואין לנהוג צניעות וכו', והיתה תקלה גדולה, ועמה הוקבעו המנהגים עפ"י הרבנים ואין לחוש.

ובנשמת כל חי הנ"ל עמ' כ"ו טור ז', בהעלות לשלמה דרוש למעלה אר"י דף קס"א טור ד' ד"ה אה, כתב דבהגהמ"י פ"ו דשבויות [אות ז'] הביא תשובות רבינו שמשון ז"ר אברהם שהשיב לרבינו מנחם, שהחיר נדר לעלות לאר"י משום פקוח נפש, ומזאת תשובה זו דליכא מלוא ציפיא אר"י גם כזה"ו, דאל"כ הו"ל צפישות דליכא מלוא כלל וכו' (עב).

ובזרע אברהם (להר"א יחזק) יו"ד סי' י"ג דף נ"ו טור ג' [נדפס גם באורים גדולים למד ר"ט דף קי"ו טור א'], אחר שביאר דסברת רח"כ יחידהא היא, כתב גם הסברא ענמה אין השכל מחייבה, דמידי הוא טעמא [דמלוא הדירה באר"י] אי משום קדושת אר"י, קדושתה מאן פקע לה מיניה וכו', ואי משום מלוא התלויות בארץ, הן עוד היום אי קנה שדה וכרם מי לא מחייב בכל המלוא וכו' (עב).

ובביאור הגר"א יו"ד סי' רס"ו ס"ק קס"א, עמ"ש בשו"ע שם סעיף פ"ד, עזר שאמר לעלות לאר"י כופין את רבו וכו',

ומלוא ישיבתה הוא אפילו כזה"ו וכו', ומה שאמר שיש כמה מלוא כו' דברי חמא הם, שמי שירצה לקנות לו קרקע בארץ ישראל יכול לקיים כל מ"ע כגון לקט שכחה ופאה וכיו"צ וכו' (טו), ואי איתנייהו להני מילי דרח"כ לא הוו שמקי מיניה כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, ומלמדי בתשובת מהר"ם [דפוס קרימונא] סי' קנ"ט [בכפית אשמו לעלות עמו] שכתב בלשון הזה, ועל כי ראיתי שיש בני אדם באים לחלק בין כזה"ו בין בזמן הבית כר"ך אני לבאר דאין לחלק כזה וכו' (טו), ומכאן אמה למד שדברי רבינו חיים אינם מיסוד הפוס', כי מי לנו בקי בדברי הפוס' ממהר"ם והר"א"ש, ומלמדי בהגהות מרדכי [כתבות סי' ש"ג] כלשון הזה, כתב רבינו חיים בתשובה דה"מ צימיהם שהיה שלום, אלל עכשיו שהדרכים משוועים וכו', הרי שתשובת רח"כ לא צאה אלא מטעם סכנת דרכים [וכדעה הראשונה שכתב] (טו), ומ"ש במוס' דאין מלוא לדור באר"י הגהת תלמיד הי"א (טו) ולא דסמכא היא כלל (טא), ומה שכתב הר"א"ש בתשובה [כלל י"ב סעיף ז'] שיש המרה לנדר לעלות לאר"י, משמע לי דהיינו שנדר זה שנדר לעלות אין בו מלוא, שאין עיקר המלוא בעליה אלא ציפיא והדירה שמה, כמ"ש הרמב"ן בהשגותיו לספר המלוא, אלל מי שעולה לראותה על דעת לחזור, לא מצינו כזה מלוא מפורסמת [עע"ז לקמן סק"ו אות א'] וכו'. והוא צקיעור נעמיל דקה סי' כ"ו. ובשל"ה שער האותיות סוף אות ק' קדושת המקום, כתב דדברי הרח"כ הם דברי יחיד, וגם לא מסתברא טעמיה, דע"ז נאמר [הושע י"ד י'] נדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו, דהאי מי שדר בארץ ישראל ואינו מקיים מה שמחויב לקיים אז הוא פושע, אלל המקדש עמלו ומקיים לענין תרומה ושביעית מה שהוא מחויב לקיים, אז אשריו, ומ"ש דאין אנו יכולין לזהר בהם, זה הדבר אין

והטור [בסי' ע"ה שאינו מחלק בחילוק המהר"ם] ס"ל דאף עכשיו יש בו מצוה דאורייתא וכו'. וע"ע בבית הלוי ח"ב סוס"י ג' ובאגרות קודש להרשב"מ מליובאוויטש (המובא בפנים).

(טז) ובאבק דרכים ח"א דרוש א' דף ב' טור א' ד"ה ואחר, כתב ע"ז, מש"כ ר' חיים כהן דאינו יכול לקיים מצות התלויות בארץ היינו מב' סיבות, א' משום דאף אם יקנה קרקע מהגוי לא קרינן ביה "בארצכם", משום דסתם גוים גולני ארעא דישאל ניהו וכו', ועוד שנית דהא אין אנו בקיאים באיזו שנה היא שנת השמיטה והיובל כמ"ש הטור כיו"ד סי' של"א וכו'. ועיין במטה יוסף הנ"ל ד"ה אמנם ובמועדים וזמנים ח"ה סוס"י שמ"י הערה ב'. וע"ע ביוסף אומץ המובא בהערה נ"ז.

(סח) ועיין מש"כ בשארית ישראל המובא לעיל בשם מהר"ם. ויש להעיר שבהמשך התשובה המובאת בשארית ישראל, במענה על מה ששאלו ממנו בטעם שצו הגדולים שבאר"י לבניהם לחזור לחו"ל, כתב מתוך שאין שם תורה אינם בקיאי בדקדוקי מצות.

(טט) ועיין בארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כרך א' שער א' סי' ג', שלאחר שהאריך לבאר דעת רח"כ ושמשמע מתוס' שרח"כ בא להוסיף על טעמא דסכנה ולא לחלוק עליו, כתב באות ח', שוב ראיתי בריטב"א [שם] הכל מעלין, ואפילו לאחר התורבן, דאכתי איכא חובת הארץ וכו', ומיהו שמעתי מרבינו דדוקא כשיש שם יישוב אר"י ושאין סכנה בדרכים וכו', ודברים אלה בשם רבו עולים בר בכד עם דברי רח"כ, ומה שאמר דדוקא כשיש שם יישוב אר"י, היינו שאם לא כן נמצא שאינו יכול לקיים המצות התלויות בארץ כתיקונם, והו אחד התנאים יחד עם סכנת דרכים וכו', וכמו שכתבנו שדברי רח"כ וראשית דברי התוס' שניהם אחד וממלאים זה את זה, ושלא כמהרי"ט וכו'.

(ע) עיין ביוסף אומץ המובא בפנים, שאף שהסכים להלכה דלא כרח"כ, כתב דקשה לומר דדבריו הם הגהת תלמיד, דהלשון בפסקי תוס' הוא הר"ר חיים אמר וכו', ועל הרוב דאחר מן הראשונים חיבר את פסקי התוס', וגם הרמ"א בדרכי משה ומהריב"ל בח"ד סי' מ"א ומהר"ש [כתורת חיים] ח"ג סי' ס"א ומהריט"ן בסי' ה' הזכירו את סברתו, ולא עלה על דעתם לומר שהם דברי תלמיד ח"ו. ועוד כתב שם, דלפי מש"כ המהרי"ט דהגהת איזו תלמיד היא ואינה מיסוד התוס', לפי"ז לא הו"ל להביאו בח"א [סי' קל"א] ואפילו לאפושי גברא כי אין איש [ועיין הערה הבאה]. ובאגרות קודש להרשב"מ מליובאוויטש (המובא בפנים) עמ' קע"ט, כתב שהמהרי"ט בחי' לכתובות הרבה ג"כ להקשות על סברת הר"ח וכו', ומ"מ לא כתב שהם מאיזה תלמיד.

(עא) עיין ביד אהרן סי' ע"ה הגב"י אות ל"ה, שהקשה שמהרי"ט עצמו בח"א סי' קל"א חשש לדברי רח"כ. ובזרע יעקב (להר"י ניניו) דרוש על אר"י דף כ"ג א' כתב, דשם הביא מהרי"ט את דעת רח"כ לסניף בעלמא כדמוכח מדבריו שם, דבלא"ה פשיטא ליה הרין שם, והביא דעת רח"כ להפסיק דעת השואל.

(עב) ע"ש שכתב דחשיבה זו מופיעה גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סי' ר"ג, אך אין ראיה ממה שקבעה מהר"ם בתוך תשובותיו דהכי ס"ל, וכיוצא בכתב הכנה"ג בחו"מ סי' קפ"א הגה"ט אות ט' על הרשב"א, דאין הכרח לומר דס"ל כמהר"ם [בגדורו שם] מדקבעה בתוך תשובותיו [ועיין הערה ס"ח].

(עג) ועיין במכתב המהר"ן חיות לר' אליהו גוטמאכר בהפוסק סי' תתתרע"ב, שכתב ומה שר' צבי [קלישר] מכתוב שבבאוניו לארץ נשמו כל המצות, הבטחתו זו מאפע היא ביודעניו ששלמה אמר [סנהדרין כ"א ב'] אני

אוצר

ס"ק א אות ו

הפוסקים

הרשב"ש דהיכא דאיכא ספק סכנה אסור ללכת, באופן שכל טעמו של מהרשד"ם הוא מטעם היכא דאיכא סכנה וכו'. וכ"כ בדעתו, במעיל דקה הנ"ל.

ועיין באגרת הרב צדוק הכהן שנסוף ספרו פוקד עקרים, שכתב למי שזכרו ה' בעושר ונכסים שיוכל להחפרנס גם [באר"י] משלו ולעסוק בצורה וכו', כפי הנראה גם דברי רבינו חיים כהן שכתב 'כחוצות אינו אלא מפני דוחק הפרנסה עכשיו באר"י אין אפשרות לקיים המצות שם ע"י זה, ולא למי שפרנסתו מרווחת דודאי יכול הוא לקיים המצות הנוהגות שם.

ועיין בשארית ישראל הנ"ל דף י"ז טור ז', שלאחר שהארץ בדעת רח"כ ושיש לחשוש לשיטתו, כתב אבל כשיחייבנו שם קיצוץ מישראל וידורו יחד עליה, דודאי יחזק אחד את חברו שלא יכשל ח"ו במצוה וכו', [ולכן] כשיהיה רצון הי"ח שיתקבץ קיצוץ מאלפי ישראל לשם, ויקנו שדות וכרמים לחרוש ולנטוע ויחפרנסו ממנה, דודאי אין לחוש אפילו ליחיד שיעלה להתחלל עם הניצור הדריס שמה באר"י וכו' [וע"ע המשך דבריו המובאים לעיל אות ד'].

ובמנחת שלמה (להרש"ו אורבך) ח"ג סי' קנ"ח אות כ"ז, כתב מ"מ צומניו לאפשר שפיר לשמור ולקיים, שפיר חייבין לעלות גם לרח"כ, והרי זה דומה למ"ש [התוס'] במחילת [דבריהם] דלא נוהג בזה"ו משום סכנת דרכים, שהפטור הוא מטעם אחר, אבל לא מפני שבעיקר המצוה יש חילוק בין זה"ו לזמן הבית וכו'. וענין זה כתב ביוסף אומץ המוצא בהערה נ"ו [ועיין לעיל הערה ס"ז].

האם לדעת רח"כ שונה הדין בצדיקים. כתב צנעם כל חי הנ"ל עמ' ר"ג, דהקשו על רח"כ מהספרי פר' ראה הציאו הרמב"ן בטה"מ, דהתנאים לא רצו ללכת מאר"י, ונראה לישב, דהתנאים שהיו איננים מוסדי ארץ היו מקיימין המצות ונוהגין בכל הענינים, ומה גם לפי מש"כ במטה יוסף ח"ד יו"ד דף י"ז טור ג' דטעמיה דרח"כ הוא משום שאינם בקיאים בדעים ע"ש, דהתנאים לא שייך האי טעמא, דהם ענמם סידרו לנו קדר זרעים וכו'. וכ"כ בשעת הנרות על חשבון קטן סי' תקס"א לענין האמוראים, דטעמו של רח"כ לא שייך גביהם, דרז גובריהו.

ובאבני גזר יו"ד סי' תנ"ד אות ד', כתב דהרח"כ לא כתב רק משום שאין אנו יכולין לזוהר, הא אם יכולין לזוהר מצוה ומצוה וכו'. ובחיול משה מאמר ישוב אר"י סי' קל"ג אות א', כתב

המובאים לעיל סק"א סוף אות ג'.

(עו) עיין בדברי ישראל ח"ב סי' י"ג, שהביא מהשואל שמדויק לשון התוס' 'היה אומר רח"כ', משמע שחזר בו ע"ש. וע"ע בשו"ת מבי"ט המובא בפנים, בשפת אמת (להר"ם חאגיג) ובאר זרוע לצדיק (להר"צ הכהן) דף מ' טור א', שכתבו כך בפשיטות דבריו של רבנו חיים הם מטעם הסכנה, כדאיתא בהגהות מרדכי. וע"ע בבני משה (להר"מ שילטון) סי' ל"ד דף ע"ד טור ב'.

(עח) בנשמת כל חי ח"א יו"ד סי' מ"ט עמ' ר"ט ד"ה אלא, אחש"כ שתשובה זו היא התשובה ח"ב סי' קט"ו שהביאה הכנה"ג, כתב א"כ [קשה] דאדרבא גם מתשובה זו שהביא הכנה"ג נראה דלא ס"ל כרח"כ, דבקש שם טעמים לפטור איש ואשה שגדרו לעלות וכו', ואי ס"ל כרח"כ הו"ל להשיב בפשיטות דבזה"ו ליכא מצוה [ועיין בענין זה לעיל הערה י"ד].

(עט) ועיין הערה ע"ה [וא"כ לק"מ].

ודין זה בכל זמן אפילו בזמן הזה שהארץ ציד עכו"ם, כתב ממ"ש [נכחצות ק"י ע"נ] לעולם ידור [אדם באר"י] אפילו בעיר שרובה עכו"ם [וכו', ודלא כרח"כ בחוס' וכו' ע"ד].

ובבית יהודה (להר"י עייאש) ח"ג סי' קכ"ד עמ' רע"ח טור א', כתב דסדרת הרח"כ יחידה היא, וכבר נדחת מרוב הפוסקים וכו' (ע"ה). וכ"כ נספרו להם יהודה על ספר המצות בהשמועות למ"ע ד'. וכ"כ בנאמן שמואל סי' כ"ז, במטה יוסף סי' י' דף י"ז טור ד', נראש משביר סי' ל"ג, בשדה הארץ סי' י"א, בזרע יעקב (להר"י ניניו) דרוש למעלת אר"י דף כ' טור ז', בהמעלות לשלמה דרוש למעלת אר"י דף קס"א טור ד' ד"ה אה, בשו"ת רבי"ח ח"א אור"ח סי' מ"ג ד"ה ומה, בפתח הדציר ח"ד השמועות לח"כ סי' רמ"ח בסופו, בחולדות יעקב חו"מ סי' ח' דף ל"ד סוף טור ג', בעל לבושי מרדכי בתל מלפיות [נדפס בפליטה נשאר מערכת אר"י סי' י"ד], במשפטי שמואל (להרש"ב ורנר) מהדו"ת קוס"י ט"ו ובזין אליעזר ח"ג סי' כ"ז אות ה'. ובלב שלמה (להר"ש הלוי) סי' ל"ד ד"ה ואני, כתב דסדרת רבינו חיים דחיה מכל הפוסקים וכו' (ע"ה), וגם רבינו חיים ענמו נראה שחזר בו, שהרי כתב פסקי המרדכי בשמו טעם החוס' [מטעם סכנה] וכו' (ע"ה). ובדעת הרדב"ז. ביוסף אומץ הנ"ל, הביא מש"כ [בשייר] כנסת הגדולה צו"ד סי' ר"ג הגב"י אות ו', שמדברי הרדב"ז בח"כ סי' קט"ו דהנודר לעלות לאר"י בזה"ו ליכא מצוה, משמע דסבר כרצונו חיים, וכתב אבל [בח"א] סי' תנ"ד (ע"ה) [ובח"ג] סי' ת"י מוכח דלא סבר כוותיה, ואחי עלה [להחזיר הנדר] מטעם אחר וכו'. ובזרע יעקב (להר"י ניניו) דרוש על אר"י דף כ"ג טור א', כתב שגראה שדבריו סותרים שבה"כ סי' קט"ו כתב שאין מצוה בזה"ו וכו', הרי דס"ל דליכא מצוה בזה"ו, ואילו [בח"ד] סי' ע"ו בענין לפרוש צים כתב וכו' וכ"ש העולים לאר"י דחשיב דבר מצוה וכן [בח"ד] סי' ת"ח ות"ט וכו' (ע"ה), והנראה דלעולם לעלות לאר"י הוי מצוה וכו', אלא דמי שאירע לו חונם לא אמרינן דהיא מצוה רבה כדי שלא יחירו את נדרו וכו'.

ובדעת מהרשד"ם כתב בזרע יעקב הנ"ל דף כ' טור ד', דנראה פשוט דלא ס"ל הא דרח"כ, מדלא הזכיר בכל משוואותיו האי סברה, אלא הביא סברה החוס' וסדרת רבינו חיים שהביא המרדכי, דבזה"ו איכא סכנת דרכים וכו', וכמו כן הביא סברה

ארבה וכו', ור"י קרא והטה [שבת י"ב ב'] וכו', ובעוה"ר הדור פרוץ בקבעה ועלינו לחשוב למה לנו ארץ אם חק אחד מהתורה לא ישמרו שם [ונע"ו לקמן סק"ד אות ד'].

(עד) ובאוצה"פ סי' ע"ה סקב"ח אות ב', הובא מביאור הגר"א שמוה שכתב הרמב"ם פ"ג מאישות הלכה ב' הדין של כופין, מוכח שלא ס"ל כרח"כ. ויש להוסיף שכ"כ בדעת הרמב"ם, בפירושו ר' דוד ערמאה שם ובשואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' קנ"א ד"ה עוד.

(עה) ע"ש שהוכיח משו"ת הריב"ש סי' ק"א דלא ס"ל כרח"כ. וכ"כ בהגהת הרב דוד מילדולה שבסמא דחיי סי' ז' ד"ה אבל. ועיין לעיל אות א' מה שהשיג עליהם בנשמת כל חי, והוסיף שגם רח"כ מודה לזה דהוי דבר מצוה לאפוקי דבר הרשות [וזה לכאורה דלא כזרע יעקב המובא בהערה נ"ז].

(עו) עיין באלף לך שלמה, בחסד לאברהם ובתשובת הגדול ממניסק

אוצר

ס"ק א אות ו-ז

הפוסקים

ובתחומין כרך י' עמ' 42 במשנה מהרב עובדיה יוסף, כתב דהרשב"ש נצי" ב' כתב שאף הרמב"ן מודה שגלות הזו אין להסתכן לכבוש את הארץ וכו', וכ"כ בחזקים נעמיים סוף ח"ה סי' מ"ה וכו', ומה גם שאין לנו מלך וסנהדרין ואורים ותומים הנדרשים לכך, כמ"ש הרמב"ן עלמנו בשה"מ מל"ח י"ו, שמונה מוטלת על המלך ועל הסנהדרין כשמוציאין למלחמת הרשות או למלחמת מלחמה לשאול בזה"ל וכו'.

ובמשנה שלמה סי' מ' עמ' רס"ב, כתב מפי צעל אגרות משה, בזמנינו אין לעשות מלחמות, שאין לנו לא מלך ולא סנהדרין, ומלך המשיח יעשה לנו מלחמות, גם בבית שני שלא היה להם אורים ותומים לא עשו מלחמות רק כשצא עליהם נר, אבל לא יצאו למלחמה, [ומתיחיהו בן] יוחנן כ"ג שילא למלחמה היה עפ"י זה קול וגם ברשות סנהדרין, אבל בזמנינו דלא אין לנו לעשות מלחמות כדי לכבוש את אר"י וכו', ויותר מזה מצאנו גם במלחמת עמלק שהוא לכל השיטות מלחמת מלחמה, אעפ"כ לא דוד ולא שלמה יצאו להלחם בעמלק, והוא משום דאף דהו"מ ע"מ צעין לזה צוי מיוחד בשעת מעשה, כמו שנענוהו שאל, משא"כ דוד ושלמה לא נטווו בפרטות לכן לא יצאו וכו', ועוד דכיון דהיה ע"י ציוו והוצתה ההגלה שוב לא היה זה סכנה, וגם אם היה סכנה הו"ל עכ"פ עפ"י ציוו, משא"כ בזמננו דכל מלחמה יש זה סכנה והוא בלא ציוו אין לעשות מלחמות.

ובארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כרך א' שער א' סי' א' אות ג"ד, הביא קושיית המגלת אסתר שלכבוש הארץ אסור מחמת השלש שבעות [ע"ז לעיל אות ד'], וכתב ולוא נראה שעצם המושג "כיבוש" בדברי הרמב"ן אין כוונתו לכיבוש ע"י מלחמה דוקא, וכל כוונתו במוצן שליטה על המקום לגבי אפשרות ההתנחלות מבלי שיש לב לגבי השלטון המדיני על המקום, וכן מצאנו צעין זה עלמנו בחז"ל (חגיגה ג' ב') הרבה כריס כבוש עולי בבל וכו', והרי רשות אחרים עליהם וכל קנינם לא היה אלא בחזקה וכו', ומצחינה זאת המלחמה מתקיימת ע"י רכישת הארץ והתנחלות לרשות ישראל בכל צורה שהיא^(א), אלא שבזמן בית ראשון שלא הייתה קיימת ההגבלה [של השבעות], הייתה המלחמה מתקיימת בדרך של כיבוש מלחמה וכו'^(א). וכ"כ בקונטרס מלחמה ישיבת אר"י (להר"י בלומברג) מענה ט' אות א', בעורר נפון שער א' פרק א' וביד אפרים (להר"א וינברגר) סי' ע' [והוסיף שגם הרמב"ם סובר כן].

ובבית אבי ח"צ סי' קמ"ב, הביא את הרמב"ם בפ"ה ממלכים הלכה א', ואילו מלחמת מלחמה, וזה מלחמת שבעת עממין ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד נר שצא עליהם וכו', ושהלח"מ שם פירש בדעתו דמלחמת בית דוד ולמעוטי עכו"ם היו רשות ומלחמת יהושע היו מלחמה, וכתב דלפי"ו לדעת הרמב"ם כיבוש אר"י אם אינו מו' עממין היו מלחמת רשות וכו', ודלא כרמב"ן.

מי שהוא נדיק תמים ומקיים כל המורה כולה וכו', הוא לו זכות גדול אם יושב באר"י עד אין לשער וכו', וכו"ע מודו בזה ואף רח"כ ואין חולק בזה, אלא שלדעת רח"כ כיון דרובא דרובא נכשלין אין זה מלחמה למחמת בני אדם וכו'.

ובחידושים וביאורים כמוצות סי' י' לדף ק"י ע"צ ד"ה שם באל"ד והיה אומר ר"ח וכו', כתב דהדברים כפשוטן תמוהים דאטו חו"מ ושיעית אל"א להוציא בהם, וכבר כתב מהר"ט וכו', אבל נראה דכוונתו בזמנו לפי המצב שלא היו חכמים בארץ [כמצבאר מאגרות הרמב"ן שהיה צדור אח"כ], וא"כ אם יעלה מי שאינו חכם לארץ קרוב הדבר שיכשל באיסורים, וזכה"ג אין מלחמה לעלות, אבל חכם שצא לעלות ודאי אף בזמנו מלחמה רבה היא וכו'. ועיין באגרות קודש (להרשב"ז מליצבוויטש) ח"ד עמ' קפ"ו [נדפס ביגדיל חורה (חצ"ד) עמ' 154], שכתב הרי לסדרת הרח"כ אין החילוק בין זמן הבית ולאחר החרבן, כי אם החילוק הוא בין כשהיו ישראל שרים על אדמתם והארץ הייתה שלהם [ובין] לאחר שגלו מן הארץ והעכו"ם לקחוה, דזה גורם כמה ספיקות בהמלחמה התלויה בה וכו', וזה יתורץ שלא תקשה להרח"כ וכו' מכמה אמוראים שעלו לאר"י אף לאחר החרבן, דלרח"כ גם לאחר החרבן כל זמן שישראל היו שרים על אדמתם מלחמה לעלות וכו'. וע"ע לעיל הערה ס"ו.

ז. להסוברים שבזה"ז יש מצוה לישב באר"י, האם יש מצוה גם לכבוש את הארץ במלחמה. כתב הרמב"ן בהוספות לפה"מ מלחמה ד', שנצטוו לרשת הארץ וכו', ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות וכו', וזהו שחכמים קורין אותה מלחמת מלחמה וכו', ונצטוו בכבוש בכל הדורות. וכעין זה כתב גם בפירושו המורה במדבר ל"ג נ"ג ודברים י"א כ"ד.

ובנשמת כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' ר' טור ב', כתב דלכאורה קשה טובא, איך כתב הרמב"ן שנצטוו לכבוש את הארץ בכל הדורות וכו', אחר דיש שבעה דהשביע הקב"ה לישראל שלא למרוד [כמצבאר במוצות קי"א א'] כו', אלא כוונתו לומר דנוהג בכל הדורות לישראל שריין על אדמתן ואינם בגלות, והרצאה לזה דהרמב"ן כשכתב שם דין חיוב מלחמה ישיבת אר"י כתב ח"ל וא"כ מ"ע לדורות מתחייב כל אחד מהם "ואפילו בזמן הגלות", הרי דלא הספיק במש"כ דחיוב מ"ע מתחייבת לדורות, ופירש וכתב ואפילו בזמן הגלות [וש"מ שזה רק בישיבה ולא בכבוש], וכ"כ החינוך פר' שופטים סי' תק"ג, דמלחמה כבוש הארץ אפילו במלחמת הרשות וכו', אינה נוהגת כי אם בזמן שישראל על אדמתן וכו', אלא דזה דוחק בדברי הרמב"ן אחר שכתב בכל הדורות. וכ"כ בכפתור ופרח פרק עשירי דף ל"ג א' ד"ה ירושלמי. וכעין זה כתבו בלחם יהודה על ספר המלחמה בהשמות למ"ע ד' ובשארית ישראל (להר"י מפילוב) שלום ירושלים סי' ד' דף י"ג טור ד'.

(א) ע"ש סי' י"א, שכתב שלאחר קום המדינה, אם באו עליה אייבים, חייבים כל אחד שיכול להשתתף במלחמה כדי לגרשם, כמ"ש הרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה א' שזו מלחמת מצוה.

(ב) ועיין בשארית ישראל ובפסקי תשובה המובאים לקמן סק"ה אות ב', שכתבו גם הם, שאפשר לקיים מצות כיבוש ע"י קניית קרקע מנכרי הגר באר"י. וכ"כ בספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' ז'. וע"ע באבני נזר המובא שם הערה קי"א.

אוצר

ס"ק א אות ז-ח

הפוסקים

ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ז' ענף ז' אות ג', הביא מש"כ בחלקת יואב או"ח סוס"י ל"ג, שכל מצוה שהיא פעולה נמשכת גם למ"ד מצוה לריכות כוונה אין לר"ך כוונה, וכחז ולפ"ז ה"ה בישוב הארץ שהיא פעולה נמשכת אין לר"ך כוונה וכו'.

ובמשנה הלכות ח"ג סי' קל"ז עמ' קכ"ח טור ז', הביא מש"כ הרב אליהו שטרנבוך דאס יושב בארץ בלי כוונה אינו מקיים המצוה כלל, וכחז ע"ד דאין זה כ"כ ברור, שהרי במצוות מעשיות שמקיים ישוב וכבוש צפועל, ולפי טעם הריב"ש [סי' ק"א] והרמב"ן דהמצוה שלא תשחקע הארץ ציד הגוים, וזוהי הס' ג"כ מוסיפים אותה מיד הגוים ויש להם מצוה בזה. וכ"כ בלשם הבנים שמחה (לבעל משנה שכיר) פתיחה עמ' נ"ה. ועיין בדברי הרב חיים דרוק המוצאים להלן.

ועיין בפני יהושע כתובות קי"א א', שעמש"ש אמר ר"א כל הדר באר"י שרי בלא עון, כחז נראה היינו דוקא כמי שדר בה לשם מצוה ישוב אר"י וכו'. וע"ע באוה"פ כרך י"ט סקכ"ח אות י"ב.

ובשעולה לארץ לא מחמת המצוה אלא מסיבה צדדית. במילי דאבות ח"ה או"ח סי' ד' דף ר"ג ע"ב, כחז דצו"ע או"ח [סי' קנ"א] סעיף א' כחז שאסור ליכנס לבית הכנסת מחמת גשמים, ומכ"ש שלא לילך לאה"ק מחמת איזה סיבה, רק משום קדושת אר"י וכו', ובפנ"י כתובות קי"א א' כחז [דהא דאמר ר"א שס, דהדר באר"י שרי בלא עון], נראה דהיינו דווקא למי שדר בה לשם מצוה ישיבת אר"י שהיא מקום קדושה, וכדי שחגן עליו זכות אר"י שלא יבוא לידי חטא, ואז אף אם לפעמים חטא בא לידו, או אפילו עוון שהוא מויד ע"י שחקק עליו ירו, מ"מ מסתמא גורם לו זכות אר"י שלא לן עברה בידו וכו', משא"כ כמי שדר שם דרך מקרה או מפני שהוא מקום מולדתו או מפני שבה פירותיה וכיוצא לא דברה תורה וכו' (בב). ועיין ביואל משה מאמר אר"י סי' קל"ג אות ט'.

אולם בשארית ישראל (להר"י מפילוז) שלום ירושלים סי' ו' במסקנות אות ג', כחז אותן שרואים לעלות לשם מחמת פרנסה שדוחק להם במדינה אחרת, וזדעמם שצטט יוכלו צנקל להחפרנס, אע"פ דהוי מצוה שלא לשמה שמחכוונים להנחת עצמן, אעפ"כ אם יקבלו עליהם לקיים מצוות התלויות בארץ וכו', יש לחשוב שהיא נקראת מצוה לשמה, לפי שדירת אר"י עיקרה להנאה קיימא ליהנות ממנה בריאותו וכו', והוי כמו פסח ומנא שאוכל כשהוא רעב, אטו נחשז זה למצוה שלא לשמה וכו', ואפילו העליה הוי שלא לשמה, אין עיקר המצוה העליה אלא הדירה וכו'.

והרב חיים דרוק בנעם כרך י"ז עמ' ס', אחר שהארץ להוכיח שאכל מצה יא' אף בלא כוונה גם כשלא ידע שהיום פסח או שזה מצה, כחז ולפ"ז נחזרר גם חקירתיו במצות ישוב אר"י שהיא מ"ע דאורייתא לדעת הרמב"ן וסייעתו, דאף דלכתחילה בעי כוונה לכו"ע, מ"מ היושבים בה ועוסקים בצנינה וישובה שפיר מקיימים בזה מ"ע דאורייתא אע"פ שלא ידע כלל אם יש בה מצוה, ואף

וביחל ישראל ח"א סי' כ"ו עמ' קנ"א טור א', אחר שביאר שלדעת הרמב"ן יש שני חלקים במצוה זו, וחלק הכיבוש הוא לצורך קדושת המצוות התלויות בה, כחז והנה כבר כתבו המפרשים בדעת הרמב"ן שצומן הגלות נוהגת רק מצוה ישוב אר"י על כל יחיד ויחיד וכו', אבל מצוה כיבוש אינה נוהגת וכו', ונראה הענין מבואר עפ"י האמור, דהואיל ומצוה הכיבוש הוא לצורך קדושת אר"י למצוותיה, אזי ממה נפשך לא שייכת מצוה זו בזה"ו, דאם לא בטלה קדושת אר"י למצוותיה וכו', הרי אין צורך לחזור ולכבוש וכו', ואם בטלה קדושת אר"י אין לומר שיטנה מצוה לכבוש וכו', דהנה כיבוש המקדש את אר"י הוא דוקא כיבוש רבים ע"י סנהדרין וכו'. אולם בנעם כרך ט"ז עמ' מ"ד, מהרצ רפאל קאנלצוגן כחז, דהרמב"ם בפ"ז משנת הלכה כ"ג כחז, גוים שזרו על עיירות ישראל וכו', אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שזרו סחם, יוצאין עליהם בכלי זין ומחללין עליהם את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא וללחם ולעזור לאחייהן שבמזרז ולהלילן מיד הגוים בשבת, והוצא בטוש"ע או"ח סי' שכ"ט וביר"ף וביר"ש עירובין מ"ה א', [וקשה שהרי מכניסים עצמם בספק סכנה כשיוצאים להלחם] וי"ל שכל ההלכה הזו אינה נוהגת אלא בארץ ישראל, ולא מדין הללה [שזו דנו הפוסקים אי מחויב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להליל חברו מסכנה ודאית, אלא] מדין מלחמת מצוה מלחמת כיבוש אר"י, ומלחמת מצוה דוחה פיקוח נפש, וראיה ממ"ש בעירובין שס, ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי קש וזמן יוצאין עליהם בכלי זין ומחללין עליהן את השבת, ורש"י שם מבאר ש"ספר" היא עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות, יוצאין עליהם שמה ילכדוה, ומשם תהא הארץ נוחה ליכבש לפניהם, ורצנו יהונתן בפירוש לר"ף כחז בפירוש שהכוונה לעיר המבדלת בין גבול ארץ ישראל לגבול העמים וכו', וא"כ אם אנו רואים שהראשונים, גם אלה שמדברים רק מהדינים הנוהגים בזה"ו, מציאים הלכות אלה, ראיה שכיבוש אר"י בזה"ו הוי מצוה וכו'. ועיין בדבר יהושע ח"ב סי' מ"ח.

ח. האם מקיים המצוה כשאינו מכווין לשם מצוה. במשנת יוסף ח"ד סי' נ"ו, דן בלשם בעי כוונה לנאת ידי מצוה ישיבת אר"י, ואחר שהארץ, כחז ולפ"ז המצוה היא התוצאה במצות ישוב אר"י [ולא הפעולה] כמו בל"מ, [ולכן] אין היא לריכה כוונה כיון שהתוצאה עשויה וקיימת וכו', ועוד עפ"מ"ש בשדי חמד כללים מערכת מ' אות ס"ב בשם אחרונים, דהגם דקיי"ל מצוה לריכות כוונה, בכל זאת מצוה פו"ר אינה לריכה כוונה, דכל עיקר המצוה היא היות בנין, וגוף הדבר רק הכשר מצוה וכו', וישב אר"י יש בה חנאי והוא קיום תורה ומצוה, והרי זה מעין הכשר מצוה, כפ"ר שהמצוה [מתקיימת] כשנולדים הבן והבת, ה"נ המצוה [מתקיימת] כשמקיים באר"י תורה ומצוה, ועל המצוה [שמקיים] הרי מכוין ומזכר, וישב אר"י שהיא רק הכנה והכשר למצוה אינה לריכה כוונה וכו'.

אוצר

ס"ק א אות ח — ס"ק ב אות ב

הפוסקים

שנחשב זה במקרה או נולד זה או שכוונתו לאכול משבת פירותיה, מטעם דנהנה ה"ל מחכיון למנוה כמו צמנה שאכל צרנונו ודלא כפניי [הג"ל], וכ"ש לשיטת רה"ג ורשב"א ורמ"ה וסייעתם דפסקו להלכה [שמנחות] א"ל כוונה וכו'.

ט"ק ב. א. האם יש מצוה לעלות לאר"י, באופן שעי"ז לא יוכל לזון אשתו ובניו הנשארים בחו"ל. כתב בשו"מ הרשב"ש סי' ז', שאם יש לו בנים ואינו יכול להולידם [לאר"י], ויחס את גזוליו וכו', לא חייבתו חורה ולא חייבוהו חכמים שיעלה וכו', כל אלו הדברים או מקנתן מנעו הרבה גדולים שלא לעלות וכו' [ועיין בהמשך דבריו המובאים לקמן סק"ד אות ו']. ובשו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' כ"ח, בא"ש שהוא צעל מלאכה וממנה פרנסתו ופרנסת בניו ואשתו שטורח בכל יום ויומן לפיהם, ועכשיו [כשיעלה לאר"י] הוא מניחם בערוס ובחוסר כל וכו', כתב והרי אמרו בפרק נערה שנחפתה [מ"ט א'] מזה לזון את הבנות ק"ו לזנין דעסקי באורייתא דברי ר' מאיר וכו', ועוד אשתו דחייב במונומיה וכחצו המפרשים שחייב להשכיר עצמו כדי לזונה [ע"ז לעיל סי' ע' סעיף ג'] ובא"זה"פ סק"י ח', מה שאין כן בשאר בעלי חוב וכו', והא"ץ יניחנה וילך, ובפ"ק דגיטין [ו' ז'] אמרינן דשלא ליה רב אציתר לרב יהודה, בני אדם העולים משם לכאן הם קיימו בעצמם ויחנו את הילד בזונה והילדה מכרו בזין, וכחצו המוס' שהיו משתהין באר"י והיו צניהם וצנותיהן משתעבדין בשביל מונומיה, ומדשלא ליה הכי אלמא לאו שפיר עבדי, אע"פ שהיו עולין ללמוד חורה באר"י, כ"ש מי שאינו עולה ללמוד וכו', הילכך כשאתה יושב ומפלס חיוצן של מלוא, אתה מוצא שיותר מחויב לישב עם אשתו ובניו לספק צרכן ולהדריכן בדרך ישרה ולגדלם לח"ת, ממה שיצא בגופו לאר"י.

ב. וכשהישיבה באר"י תגרום לו לדוחק פרנסה או להצטרך לבריות, והאם יש להוציא על קיום מצוה זו יותר מחובש. במעיל נדקה סי' כ"ו, כתב שצריך שיהיה לו מקום מוכן ומזומן להיות מלוי לו שם פרנסה צריות, כמ"ש התה"ד בפסקים סי' פ"ח^א ובכלל בו [סי' קכ"ו]^ב וכו', דכל שאין לו שם פרנסה מוכנה, מעבירו על דעתו ועל דעת קונו ח"ו, ואין אדם שלט בנפשו, ואפשר אם שיהיה לו פרנסה מוכנה בקלות כל כך

מחול עד שלא יחסר לו בדרך הטבע מותר^ה, כי עינינו ראו ולא זר שרוב הבאים שם לגדול עניותם צריכים לשוב חוצה ומחלצלים מעבודת ה' ומלמוד החורה, והלא יוצאים מאר"י לחו"ל ללמוד חורה מרבו [ע"ז] לקמן סק"א אות ו"ח^א, מכ"ש שלא לנסוע לכחילה למקום שאין לו הכנה ללמוד, וגם אם היה לו מעות בחו"ל, קשה מאד שישג שם בכל שנה תמידין כסדרן וכו', וכבר נהגו העם שאין נוסעים שם עם בנים קטנים, והכל בשביל קשי השגת הפרנסה שם שאינה מזהה בקלות, וחוב הוא לקטנים וכו', ועכ"פ אלו הנוסעים לשם וצריכין עי"כ להתפרנס מן האדקה, ואילו היו בחו"ל היו יכולין להתפרנס ממעשי ידיהם לא עוב עושין, כי גדול הנהנה מיגיע כפיו, ואינו חו"ל [שבת קי"ח א'] עשה שבתך חול ואל תצטרך לצריות, וצריך להחייב צדד והדבר שקול ואין לי הכרע בזה^ב. וכן בחות יאיר סי' ר"י (דף ק"י טור א') בדפוס למצרג, כתב בשם ספר אחד, שאם אינו צעל יכול שיכול להסתפק משלו צבואו לאר"י עוב שישאר בחו"ל, פן ע"י חסרונו לא יוכל ללמוד ולקיים מצוה ה', וחלילה עניותו מעצירה על דעתו ועל דעת קונו. ובשו"ת במהר"ם שיק יו"ד סי' רכ"ה צמי ששאל ענה האם לעלות לאר"י, הסתמך על המעיל נדקה [הג"ל]. ובמים רבים ח"ב סי' מ"ח דף ל"ז טור ד', כתב לאחד שנראה שאין מספיק בידו להמציא לו שם מונומיה, שראוי לו לשמוע ענת חכם ה"ה החוות יאיר [הג"ל] שלא לעלות. וכ"כ במועדים וחמנים ח"ה סי' שמ"ו עמ' ר"ד טור ז', דיחיד העולה מזה קעבד רק אם יש לו שם פרנסתו.

ובארחות חיים (להר"א מלוניל) סי' ע"ג עמ' 611, כתב אין ראוי לאדם לעלות לשכון זה וכו', [אלא אם] יש לו ממון לעשות סחורה שיחיה זה, כמו שאמרו חז"ל [אבות פ"ג משנה י"ז] אם אין קמח אין חורה, וכל מי שאין לו עושר ויכולת ללכת ומטריח עצמו על הקהלות, ומצוה עצמו לשאול על הפתחים, ויאמר שהוא עושה מלוא, חלילה חלילה אלא כמה עבדות הוא עושה, ואין לו זכות כלל אלא חוצה הרבה, ומלוא הבאה בעצירה הקצ"ה שונאה, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל, אשריך צעורה וטוב לך צעורה"ב.

ובשו"ת הרשב"ש סי' ז', כתב שאם יש לו מחיה בחו"ל ובארץ לא ימצא כדי מחייתו וכו', ויצטרך לשאול מהצדיות, לא חייבתו חורה ולא חייבוהו חכמים שיעלה לארץ ושאל על הפתחים וכו', כל אלו הדברים או מקנתן מנעו הרבה גדולים שלא לעלות

למהר"ם מרוטנבורג שער ראשון סי' י"ד, בתשב"ץ קטן סי' תקנ"ט ובארחות חיים המובא בפנים. גם בשו"ת מהר"ם מינץ המובא בפנים, כתב ע"ד, ש"מ שכתב דוקא ע"מ שיכול להתפרנס, וזה לא אפשר שם לפי הגשמע. ועיין בסני כרך ו' עמ' רי"ד בתשובה מהגדול ממינסק, שביאר באריכות את הרקע להלכה זו, ואת המצב ששרר בארץ ישראל בתקופה ההיא.

פה) עיין לקמן סק"ה אות ה', שבאבני נזר יו"ד סי' תנ"ד דן אם באופן כזה מקיים מצות ישיבת אר"י.

פו) בריואל משה מאמר ישוב אר"י סי' ג"ח ד"ה אמנם, דייק מזה שהחת"ס ח"א סי' קל"ב, בנידונו לכפות את אשתו לעלות עמו, לא העתיק את סיום דברי המעיל צדקה "ואין לי הכרע בו", משמע שהחת"ס הכריע כן בהחלט. וכ"מ בשו"ת מהר"ם שיק המובא בפנים.

פג) וז"ל ומה שכתבת לי עוד מעלייתך [לאר"י] וכו', אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני ברית מעביים נחשבים לרשעים גמורים, מוסרים מפורסמים, והם טורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי מצוות, וגם כי המונומיה דחוקים ומצומצמים לשם מאד והרווחים קשים, מי יוכל לעמוד בכל זה, מלבד גודל רשעת הישמעאלים אשר לשם, לכן כל איש ישער בעצמו בהשגת גופו וממונו, באיזה דרך יוכל לעמוד ביראת ה' ובשמור מצוותיו כי זה כל האדם. והובאו דבריו בשל"ה שער האותיות אות ק' קדושת המקום.

פד) ע"ש שהאר"ץ בשם מהר"ם מרוטנבורג, בזהירות ביראת ה' הדרושה למתגורר באר"י ובשכר ההולך שם, וכתב ובלבד שיכול להתפרנס שם וכל דסליק אדעתא למידר, כדאיתא בפרק האיש מקדש [קדושין ז' ע"א] — וכנראה כוונתו לפרש"י שם, כדברי הדבר הלכה המובא להלן. וכ"ה בשערי תשובות

אוצר

ס"ק ב אות ב

הפוסקים

אם מותר ללכת מאר"י [משום פרנסה] וכו', כ"ש שאין ראוי לענין כזה ליסע שם לכתחילה.

ובדבר הלכה (להר"א קללקין) סי' ל"ח כתב, שכדברי המעיל דקה משמע מפירש"י קידושין דף נ' ע"א, דזהוהו גברא דזניניהו לנכסיה אדעתא למיסק לאר"י, סליק ולא איתדר ליה [וחזר], פירש"י משום חיסור מזונות או לא מלא דירה, ולכאורה דברי המעיל דקה שייכים היכא שמחפרנס מדברים שיש בהם חועלת לישוב העולם, או שמפקח ומפקד ושוכר פועלים העוסקים בישובו של עולם, משא"כ כשאין עוסקים בישובו של עולם וכגון עסק השטרות שהשער עולה ויורד, דהוי כעין משחק בקוביא, ושע"י מחלל שם ישראל וכו', ומכ"ש מי שמציאו להיות ממפקיעי שערים וכו' וכן מלי צריצת וכו', פשיטא שאינם בכלל נהנה מיגיע כפיו וכו' ועליהם אמר המעיל דקה שטוב שלא יעלו.

ובארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כך א' שער א' סי' ו' עמ' ל"ח ד"ה ב"ר, כתב נראה ראה פשוטה לדבריהם [של הרשב"א והמעיל דקה], ממה שאמרו בגמ' [ב"ב ז"א א'] ופסק הרמב"ם להלכה (פ"ה ממלכים הלכה ט') כשהפירות צול והמעות צוקר, שלא ימלא מקום להשתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, אז יא' לכל מקום שימלא בו ריות, הרי ישנם בני אדם שיש להם מפירות אלו, ולא אמרו אלא שאינו מלא במה להשתכר, אבל לא הזכירו שגם כשמחזר על הפתחים אין מי שנענה לו וכו' [ובסיכום הסימן הוסף, שאין לו לעלות אם יתרושש עד כדי שיגיע לחזור על הפתחים, וגם איסור יש בזה].

ובחסדי אבות שנסוף ציץ דעת סי' כ"ד אות ג', כתב דמצינו בשלהי כתובות דר"א ור"א [כשהגיעו לאר"י] קיימו משמשא לטולא ומטולא לשמשא, ופירש"י כדי שלא יתרעמו על ישיבתה מחמת שיהיה להם נער, הרי דעיקר מצוהה שלא נצער, וכ"כ הפוסקים דאם יתפרנס שם נצער אין מצוה לעלות.

ובאיש מצליח כך א' יו"ד סי' ל' עמ' ל"ה טור א' הביא פס"ד של חכם זקן אחד, שכתב על דברי המעיל דקה הג"ל, דכ"ש אם צארי יש מקשים ומדיחים נגד הדת וידם תקיפה והמלאכה יותר מניהל אולם, ובפרט אם העבודה המצויה שם היא עבודה קשה, ותקשה צעיניהם שלא ניסו צאלה וכו'.

ועיין באבני נזר יו"ד ח"ב סי' תנ"ד אות ח', שכתב ע"ד המעיל דקה, בגוף הדבר לא ידעתי אם במצוה חמידית השקולה כנגד כל המצות, נאמר כדי שלא יטרח לצריית יעבור עליה [וע"ע מה שענה ע"ז, מוצא לקמן סק"ה אות ה' (קא)].

וע"ע בשער החצר אות שצ"ב ד"ה איצרא, כתב דודאי מי שעולה להר ה' ע"מ לקדש עצמו כדצויה ליה, לשבת על האדמה על

וכו' (טו). הוצאו דבריו נפלאה השלחן סי' א' סעיף ג'. וצו"מ מהר"ם מינץ סי' ע"ט אות ו', בנידונו צמי שנדר לעלות, כתב מי שאין לו די סיפוקו קשה לו שיפור בלא קיצון והריות וקפץ ידו מליתן דקה, וכן שמה ח"ו יטרח לצריית, וכן כמה ענינים וכיוצ"ב [אינו חייב לעלות] וכו'. וצו"מ מהרש"ם ח"א סי' י"ח, אחר שהביא דעת הרבה פוסקים הסוברים שאין לעלות לאר"י כשאין לו שם פרנסה, כתב דנאופן שאינו צטוח שיספיקו לו מזונותיו להחפרנס וליתן דקה וכו' או להשיגה על צניו, אין מצוה צעליתו.

ובסדור בית יעקב בהקדמת סולם בית אל חווק ג' עיין ו', כתב ולזה נריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקועה לעלות לדור צארי, עכ"פ כשממלא ידו די ההוצאה וקצת מעמד סיפוק פרנסה, אם בדרך מלאכה או באיזה מו"מ לקבל ההספקה הנדרשת וההכרחית וכו' [אפילו בצמזום (קא)].

ובחכמת אדם שער נדק שער משפטי הארץ פרק י"א סעיף ד' כתב, מי שאין ידו משגת לפרנס את עצמו שם ונריך להטיל עצמו על הציבור וצחור"ל מפרנס א"ע ציגיע כפיו, אין ספק שמוטב לו לדור צחור"ל, וכמה הפליגו חו"ל במעלת המפרנס עצמו ציגיע כפיו, ומהר"ם סיף בסופו בליקוטי (טו) כתב שזהו כוונת חו"ל שאמרו מוטב לאדם לעבוד ע"ז ולא יטרח לצריית, ר"ל ע"ד שאמרו חו"ל [כתובות ק"י ע"ב] כל הדר [צחור"ל] דומה כמי שאין לו אלוה וכו'.

ובהאלף לך שלמה סי' קי"ח, כתב דמי שהוא עני ואין לו על הוצאות הדרך ולחיות נפשו שם, ודאי אין חיוב לעלות דהרי שונא מחנות יחיה, ואחור"ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לצריית, והרי עוג שבת ודאי הוי חיוב מדברי קבלה ודינא דש"ס, ואעפ"כ שלא יטרח לצריית פטור מעונג שבת, א"כ כ"ש דלעלות לאר"י אינו מחויב, ובפרט דצוה משיג גבול לשאר עניי אר"י דפרנסה שלהם קצוב חמיד צוה הן אם הם מועטים או יתרבו הכל צוה, וא"כ ע"י רצוי העניים מוזק לאלו שכבר שם וכו' (ז) [ע"ש שהוסף עוד טעם, שלעני כל הדרכים צחוקת סכנה, ועע"ז לקמן סק"ג אות א'].

ובמילי דאבות ח"ה אור"ח סי' ד', כתב דצורר שדעת הרמב"ן שמי שצרכו ה' צנכסים וידו משגת להיות שם עם משפחתו שמונה רבה לדור שם, אבל לחזור על הפתחים וכו', להכניד על הקהילות ועל היחידים להחזיקו להיות שם עובד מלאכות ומחר יבוא אלינו בנעקה גדולה להחזיקו בו, מי שמע כזאת, ומי ראה כזאת, לקיים מצוה ישוב אר"י ע"י הכבדת עול על אחרים וכו'. ונחלה לישראל — ארץ חמדה (להר"י הורצין) ארץ חמדה עמ' כ"ב אות ה' כתב, גם שהוא מצוה [ישוב אר"י] אבל עני המקבל והולך וסובב, לא זו שאינה מצוה עליו לילך לאר"י, אלא גם עצירה היא צידו, כי

(פו) עיין בהמשך דבריו המובאים לקמן סק"ד אות ו'.

(פח) מדבריו שם בסוף הענין, בצויו לבניו שאחרי ששיאו את יוצאי חלציהם וישאר להם להוצאת הדרך ולאיוו פרנסה, שיעלו לאר"י.

(פט) לא מצאנו, ועיין במהר"ם שו"ב ב"ב ק"י ע"ב ד"ה ישכיר אדם וכו' בסופו. וע"ע באפרקטא דעניא סי' קמ"ג בהערת המגיה.

(צ) עיין באור המזרח אדר חשי"ד חוברת א' עמ' 6, שהביא תשובת

החתם סופר, שכתב עניי אר"י שעדיפים על עניי חו"ל, הם רק אלו שנולדו בארץ או שהתיישבו שם בעשרים והענו שם, אבל עניים הנוסעים מחו"ל להתישב שם, ויודעים שאין להם כדי חיותם רק סומכים על הצדקה המובאת לשם ממקומות אחרים, אין אנו מחויבים להקרימם לעניי חו"ל וכו'.

(צא) ובספר ישוב אר"י המובא בפנים, כתב צ"ד דנראה פשוט דאם יצטרך לצריית אין עליו מצוה כלל, ולא זה ישיבה ופמ"ש הרשב"ש [בסי' א']

אוצר

ס"ק ב אות ב — ס"ק ג אות ב

הפוסקים

אם הוא רוצה לעלות והאשה אינה רוצה ויטען לגרש, ואולי לא ימצא שם אשה או ימצא ודמים יקרים כמנהג היום וכו' [ועיין בהמשך דבריו לקמן סק"ד אות ו'].

ובחסד לאברהם (להר"א תלומים) מהדו"ק סי' כ"ד דף כ"ח טור ב', אהש"כ שאין להחיר חדר"ג כשמסרבת לקבל גט ממנו או לעלות עמו [עע"ז אר"ה פ"א סי' ע"ה סקל"ד אות ד'], כתב חל עלינו חובת ביאור אי חל עלינו מצות אישית אר"י לשבת שם בלא אשה, ונחזי חנן, דהא בגמ' ע"ז י"ג א' שרי ללכת מאר"י לחו"ל ללמוד תורה ולישא אשה וכו'. ושם טור ג', העלה דאם ניסה לכפות את אשתו לעלות עמו ולא נכנע לנדה, אין כאן מצוה בלא אר"י בלא אשה, והרהורי עזירה קשים מעבירה וכו'.

ס"ק ג. א. אם חובה לעלות גם כשיש סכנה בדרך. כתב בשל"ה שער האומיות אות ק' קדושה, בענין קדושת המקום, דבדלי המועין לעלות מחמת סכנה בדרך כשהם בחזקת סכנה, אזי אין להם אשם ויפה הם עושים וכו' [צב]. וכ"כ בשו"ת הרשב"ש סי' ב', בסדור בית יעקב בהקדמת סולם בית אל חווק ג' עין ו', בשדה הארץ ח"ג סי' י"א ובצט"ר רבים ערך אשה אות א'. גם באלף לך שלמה סי' קי"ח, כתב שעני פטור מלעלות משום שכל הדרכים בחזקת סכנה הם אלו. ובבית יהודה (להר"י עיי"א) ח"ב סוס"י קכ"ד, כתב דהוא עצמו עיכב את עלייתו מטעם זה, אף שנשבע לעלות לארץ.

ובחות יאיר סי' ר"י (דף ק"י טור א' בדפוס למצרג), כתב דאם הוא אדם רך וענוג ותש כמו ורפיון המוג ויש לחוש פן לא יוכל לסבול עינוי דרך הרחוק הזה קור חזק וחוס מופלג וכו', טוב למנוע מזה וכו', כמו כמה אלפי אלפים גדולים וחסידים ותלמידי חכמים שכבוד מנוחתם בחו"ל וכו', וחלילה שיגעו לריק וילדו לבהלה. ובאוצר הפוסקים לעיל סי' ע"ה סקל"ח אות א' — ב', הוצא עוד פוסקים שדנו בענין זה לגבי כפיית האשה לעלות עם בעלה. וע"ש אות ד' — ה' במהות הסכנה לענין זה.

ועיין בהפלאה כחובות ק"י ע"ב על חוס' ד"ה הוא, שכתב דביטמות דף ס"ד א' איחא שאין ישיבת חו"ל עולה [למנין עשר שנים אחר הנשואין בלא בניסן משום דעוון חו"ל גורם, וי"ל דדין זה הוא אף בזה"ז [אף דאיכא סכנה בדרכים], מפני דכבר כתבתי בחידושי בגיטין ובכחובות דף ג' נא' על חוס' ד"ה וסברא], דכל אונס אינו טענה אלא כשהעיכוז הוא מחמת האונס, אבל אם אינה רוצה לעשות, אין טענה אונס שאם היה רוצה לא מקרי אונס, א"כ ה"נ כיון שאין עולה משום חן מקומו וארצו ולא מחמת פחד הסכנה עוון הוא בידו וכו'.

ב. והאם מותר לסכן עצמו לעלות לארץ ישראל. כתב בתשנ"ז ח"ג סי' רפ"ח, דחכמי ישראל היו מסכימים בעצמם לעבור נהרות כדי ליכנס לארץ ישראל, והיו אומרים [כחובות קי"ב

החורה ועל העבודה, בלירוף המידות הישרות ובניטול הדעות הנפסדות וכיוצא, אז אפילו יקבל ההספקות הנזכרות וההכרחיות ועל דא היתר מבלי שינוי דעת בעלים וכיוצא, אף שהיה בחו"ל נהנה מיגיעו ובכאן אין ידו משגת כי אם ע"ד הנזכר לית לן בה, הגם כי מצינו שמעלת נהנה מיגיעו גדולה, מ"מ מה דמות יערוך למעלת ישוב אר"י וכו', אמנם אם ישיבתו באר"י גורמת לו שיהנה באיסור ח"ו וכו' אז בודאי הגמור שישבתו בחו"ל הנאה לו והנאה לעולם וכו'.

וכבר מצאנו כן בחורח המנחה (לחלמיד הרשב"א) ח"א עמ' 349, שכתב מה שאמר [מהילים פ"ד י"א] בחרתי הסחופף בבית אלוני מדור באוהלי רשע, ר"ל כי יותר יצחור האדם להיות מחזר על הפחמים וסחופף לפי שעה בבית אלקים, מלדור דירת קבע בארצות הגוים הרשעים וכו', וכל זה למה "כי שמש ומגן ה' אלקים" [שם י"ב], כי הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוך וכו', א"כ יש לחמוד ולהשחוקק למקום הנכבד והנורא הזה, כי הוא נבי לכל הארצות, ולבטוח בהי"ח שהוא יספיק לרכיו וכו'.

והאם יש להוציא על קיום מצוה זו יותר מחומש. בפסקי חשונה סי' רמ"ח דף ל"ח ב' הערה ראשונה, כתב ונראה כי בכל מ"ע אין חיוב לבזוז יותר מחומש, מ"מ במצות ישוב אר"י חייב לבזוז יותר מחומש כמ"ש בתלמוד תורה, ובתלמוד תורה כ"כ בשטמ"ק כחובות (כ' ע"א) דמבזוז יותר מחומש וכו' [ועוד הביא מה שחמה האבני נור הנ"ל על המעיל דקדק, וכתב והלא כבר כתב הראב"ד הוצא בחידושי הרשב"א ב"ק (ט' ב') דהטעם דאל יבזוז כדי שלא יטען לבריות].

ובארץ חמדה הנ"ל אות י', כתב יסוד הסברו של הרשב"ש [הנ"ל] הוא משום שישנה פרושה שיש בה מזון ודירה, נמצא שהנימוק הוא לא משום שאינו חייב להוציא כל כך לקיים המצוה, אלא מפני שלאחר שיוציא הוצאות אלה לא יקיים המצוה [שלא יסאר לו מעות עבור מזון ודירה] וכו', ועל פי זה אין לנו ראייה להשוות מצוה זו לשאר מצוות כלפי כל פרטיהם, גם לגבי ההגבלה של עישור וחומש, שבה י"ל כל עוד שישאר לו סכום הגון לפרנסתו, חייב לעשות לקיומה של מצוה זו שהיא שקולה כנגד כל המצוות וכו'.

ועיין בספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' ל"א, שלאחר שדחה דברי האבני"ז הנ"ל [כמובא בהערה ל"א], כתב ובכל מ"ע קי"ל באר"ח סוס"י חרנ"ו דאין צריך לבזוז עליה יותר מחומש וכו' [משמע שגם על ישוב אר"י אין צריך לבזוז יותר מחומש]. וע"ע במועדים וזמנים המוצא לעיל סק"א אות ה'.

ג. וכשאנו יכולים לכפות אשתו לעלות עמו. בשו"ת הרשב"ש סי' ב', אחר שביאר שיש מצוה על כל יחיד לעלות, כתב אלא שמצוה זו אם יש דבריו מונעים אינו חייב לעלות, שהרי אף הדריס שם יכולים הם ללכת לישא אשה [עע"ז סק"א אות י"א] וכו', כ"ש

צב) ועיין באות הבא כמה פוסקים שכתבו שלא זו בלבד שאינו חייב לעלות, אלא דאף אסור לו לעלות כשיש סכנת דרכים.

שכל זמן שימצא מזון ומדור חמצא דירה, וכדמות ראייה מסוכה דכתיב "תשבו", ודרשינן תשבו כעין תדורו, ומצטער בה פטור, וגם כאן כתיב "וישבתם בה", ואם יצטרך לבריות נמצא משתנה פניו ככרום.

אוצר

ס"ק ג אות ב-ג

הפוסקים

ובבית דוד (להר"י דוד) ח"ב סי' מ"ב דף ל"ג טור ד', כתב דאף שהמצינו בח"ג סי' קל"א כתב דהעולים לאר"י [ביתדות] על הרוז הם בטוחים^(א), נראה דנמידי דסכנה אין לסמוך ארזא אפילו במקום מנוח, וכן מ"ש שם בח"א סי' רמ"ה דאין רמין אנפשא למיחי לאר"י וכו' ולפוס זערא אגרא, נראה דלא מספיק [להוכיח מזה שיש מנוח לעלות במקום סכנה], דלא מסתבר למימר לפוס זערא וכו' אלא זערא דלא אחי לסכנה, אבל כד הוי זערא דחיישין לסכנה לא שייך אגרא, הלואי לא יהיה עונש וכו'.

ובארור זרוע לצדיק (להר"ז הכהן) פ"ה ממלכים הלכה ט' דף מ"ה טור ז' כתב, דכיון דיש סכנה דשכיחי עובא לעוברי ארמות ימים, הרי זה דומה לאיסור גילוי שאסרו זע"ז ל' ע"א מטעם ונשמרתם וכו', ואף דשלוחי מנוח אינן נזוקין, היכא דשכיח היזיקא שאני, וכמבואר פ"ק דפסחים ח' ז' וכו'.

ג. לדעת המתירים לסכן עצמו, האם מותר לו לסכן את בניו הקטנים. כתב בשופריה דיעקב קוס"י ס"א, דלענין סכנת דרכים לא עדיפי בניס קטנים מאביהן, ולא נזכר בדברי חז"ל טעם הסכנה בעלית אר"י אלא לגבי האשה שהיא גוף אחר חוץ ממנו וכו', ולא צניס דברא כרעא דאזוה וכו', ומקרא מלא [דברים ט"ז ט"ז] יראה כל זכורך את פני ה' וכו'.

ובמעיל צדקה סי' כ"ו, כתב דמה שטוענין דהיס סכנה לקטנים אינה טענה, דלא אישחמיט מחניחין למימר [לענין כפיה לעלות] שאם בזה מחמת טענת צניס הקטנים שומעין לה, ואם המשנה סתמא קמני, לא אישחמיט מלהשמיע דין זה חד מהפוסקים קמאי ובתראי^(ב), ובדקדוק כתב רש"י הכל מעלין לאר"י "את כל בני ביתו" אדם כופה וכו', ואין לומר מ"מ סכנה מיהא איכא והו"ל חוב להם, דאילו הם בני שכל לא היו מרזיין לנסוע שם ואיך חזין להם שלא בפניהם, י"ל דרשאין לעשות כן, שאדם רשאי לעשות בשל חבירו כמו בשלו, ובטענה זו פוטרין לשומריין ושוחפין אפילו אם ארע תקלה דבר, והרי אצדת גוף מאצדת ממון נפקא לן "מכל אצדת אחיך", וא"כ כאשר אין צ"ד מונעין אותו לנסוע, אין להם למנוע אותו בשביל צניס הקטנים וזכות היא להם וכו', ואומדן דעת הוא לקטנים דניחא להו לעשות המנוח בקטנותם, דאינו דומה קולטתו בקטנותו עד שלא טעם טעם חטא, וכשיזכה לנשמה בן י"ג שנים, יזכה זה מקדושת אר"י וכו'^(ג), ונראה סמך לדבר מעורא שנסע לירושלים מן הגולה דרך רחוק מהלך חמשה חדשים עם נשים וטף

א' דוכחא דלא זכו ליה משה ואהרן מי יימר דזכינא ליה וכו'. ובשו"ת הרשב"ש סי' ג', כתב דאף להיות הדרכים בחזקת סכנה וכו', כל אחד צעמו יסער אם רוצה לסכן עצמו יעלה, ואם לאו יחלץ^(ד). וכן כתבו צנחניות משפט דף רמ"ד טור א' ובשופריה דיעקב קוס"י ס"א. ובחזקת חיים (להר"ח שבת) ח"ג סי' מ"א, כתב דאף לחוס' [כחזקת ק"י ע"ב ד"ה הוא, שכתבו שאין כופין לעלות במקום סכנה דרכים], היינו [דוקא] לענין כפיה וכו', אבל לכו"ע מנוח מיהא איכא.

ובשו"ת מהרשד"ם סי' רט"ו, צמי שרופה לעלות לאר"י צומן סכנה, כתב דגוערין צמי שמוחה לבעל שלא יעלה, אחר שאמרו ו"ל ישיבת אר"י שקולה כנגד כל המנוחות, עוד אמרו המהלך ד' אמות צא"י עונותיו מחולין וכו'^(ה).

ובמעיל צדקה סי' כ"ו, כתב דכמה גדולים עשו מעשה הם עצמם לנסוע וכו', ומגדולי המחזירים שכתבו על זמנם שהיו סכנות גדולות על הדרכים, לא כתבו כי אם שלא לכופ אדם את אשתו, אבל הרוצה צעמו לנסוע אין מוחין בידו, כי לבו שלם ובטוח בה' ששומר מנוח לא ידע דבר רע, ורבים חושבים נדר [לעלות לאר"י] כנדר שאין לו התרה [נע"ז] לקמן סק"ז אות א' וכו', ונראה לי סמך לדברי מעורא שנסע לירושלים מן הגולה דרך רחוק מהלך חמשה חדשים, ומפני הצושה לא ציקש חיל ופרשים מן המלך ללוותם וכו'.

ובתשובת הגדול ממינסק צמני כרך ו' עמ' ר"ב, כתב דיש לנו מעשה רב וכו', שהרבה גדולים נהרו לאר"י בכל דור ודור, ואף כי צמים ההם כל הדרכים היו בחזקת סכנה, ופקידי הארץ משלו צעירות ושרירות לב, והיו נחונים לשמה ומשיסה וחיים היו חללים להם מנגד וכו'. וע"ע בדברי הרב יעקב זיסנברג בתחומין כרך י"ז אות ה'.

אולם בלבוש כאן סעיף ה', כתב במקום סכנה כגון סכנת ליסטים או סכנת ים אסור לסכן נפשו. ובחזקת יאיר סי' ר"י (דף ק"י טור א' דפוס למצרג), כתב דסכנת דרכים יש על כמה פנים, הן צמים שיש סכנת רוחות ומשברי ים, הן צמדירות שיש סכנת נחש ועקרב רחנים וליסטים והנזוכה מהדרך הישר, באם אין לפניו חייב צקי ושמיירה מעולה מכל הנוקים הנוכחים וכו', ודאי דאם יש חשש מהחששות הנ"ל, טוב למנוע מזה וכו'. והוצא צמים רבים ח"ב סי' מ"ח דף ל"ח טור א'.

עם אשתו ובניו, אבל ההולך יחידי לסחורה או מצוה אין סכנה מצויה, וכתב דאין לחלק בזה, דכיון דאיכא סכנה בדרך מלסטים וכיוצא בה מה מקום יש לחלק [בין] הולך עם אשתו ובניו ביתו [ובין] הולך יחידי, שהרי כיון שיש סכנה אסור לסכן את עצמו, וכמ"ש הרשב"ש שהביא דבריו הב"י [כמובא בהערה צ"ג].

צו) אמנם עיין בשו"ת המבי"ט ח"ג סי' קל"א, שכתב בטעם הסוכרים דאין כופין את האשה לעלות עם בעלה בזה"ז, משום סכנת אשתו "ובניו" [וע"ע באות הבא].

צז) עיין בציץ אליעזר סוף ח"א אות ז' עמ' רמ"ז טור ב', שכתב דמדברי המעיל צדקה מקור לאלה המביאים את בניהם לחגוג את יום כניסתם למצוות בארץ ישראל, וא"כ חוזרים לחול.

צג) וצ"ע, שבב"י בסוף הסימן כתב בשם הרשב"ש [ע"ש סוס"י א'] דבר פשוט הוא דהא דכופין [את האשה] לעלות לאר"י, היינו בדאפשר בלא סכנה, דאי איכא סכנה אסור לסכן עצמו וכו'. והובא בשו"ת מהרשד"ם יו"ד סוס"י ר"ג [ע"ש]. ועיין ביפה ללב ח"ד כאן אות ה', שע"ד ב"י הנ"ל בשם הרשב"ש הקשה, שלכאורה נראה כסותר דברי אביו התשב"ץ שחכמי ישראל היו מסכנים עצמם וכו', ותייך שאני ראשונים דמתרחיש להו ניסא וכו', משא"כ בדורות הללו דלא מתרחש להו ניסא. וע"ע בשו"ת הרשב"ש המובא לקמן סק"ד אות ו'.

צד) ובבית דוד המובא בפנים (טור ג') משמע, שמה שהתיר מהרשד"ם לעלות במקום סכנה, היינו דרוקא כשאין סכנה מוחשית וראית ע"ש.

צה) ובנשמת כל חי ח"א יו"ד סי' מ"ט עמ' רי"ח טור ב', הביא מש"כ במבי"ט שם שהאומרים שאין כופין לעלות בזה"ז משום סכנה, היינו לעלות

אוצר

ס"ק ג אות ג — ס"ק ד אות ב

הפוסקים

ומעלה יש לו לאדם דרך צדק וכו', אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני צדקה מערביים נחשבים לרשעים גמורים מוקרים מפורסמים, והם טורדים ומבלבלין האשכנזים שהם שומרי תורה וכו', מלבד גדולי רשעת הישמעאלים אשר לשם צדקה, לכן כל איש יסער לעצמו בהשגת גופו וממונו איזה דרך יוכל לעמוד ביראת ה' ולשמור מצוותיו כי זה כל האדם. ובשערי תשובות למהר"ם מרוטנבורג שער שני סי' ע"ט, מנה הטעמים על מה שזו הגדולים לבניהם לחזור לחו"ל, וכחז גם מחמת שאין שם תורה, אינן בקיאים בדקדוקי מצוות וכו'.

ועיין בסדור בית יעקב בהקדמת קולס בית אל עין ג' חוק ו', לאח"כ דוגמת דברי המה"ד מצינו בירושלמי סו"פ היה קורא [הלכה ח' דף כ' ע"ב], ששאל רב כהנא לר"י [רצה רב כהנא לחזור לבבל, ולא היה רוצה לגלות לר' יוחנן שדעתו לחזור פן יעכבנו, ולפיכך לא נטל ממנו רשות בפירוש כי אם דרך רמז, ואמר ליה] מאן דאמיא מבסר ליה ואימת אביו מיקרא ליה להן יול [מי שאמו מצוה אותו ואשת אביו מכבדו, לאיזה מהן ילך] אל יול להן דמוקרא ליה, נחית ליה וכו', כתב אבל רב כהנא בזמנו ומהר"י כפי דורו דברו, שצבלי הייתה לראש פינה לחורה ולתעודה, ואר"י פנה הודה והדירה אז כנ"ל, וכן לפי ערך דימי מהר"י היה עדיין לחלוחית של כבוד תורה קיימת בארץ אשכנז יותר מכל הארצות, משא"כ עכשיו בעוה"ר שירדה פלאים פליטת הגולה שבמדינות הללו בעניות של תורה וכו', עד שכל הארצות עיסה לאר"י בהרצנת תורה אמיתית וכו'. וע"ע במשנה הלכות ח"ו סוס"י ר"א.

כתב באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ו, דהמנוה לישב צדק"י רק להחייב שמה בחוץ קיבוץ אנשים מישראל הכשרים כי בלא"ה יאם שכרו בהפסדו, כי קיבוץ אנשים כשרים הוא תועלת גדול לקיום כל המצוות בכלל, וביחוד למצוות התלויות בארץ. וכ"כ שם במסקנה באות ס"ב או"ק ד'. גם צנו [בעל השם משמואל] בחשבה שם סי' תנ"ו אות א', כתב דברור ופשוט שהמנוה היא להחייב רק בחוץ קיבוץ ישראלים כשרים, וכי יתכן שנתחייב לישב בין הפרחים וכו', או בחברת החסידים בנפשות, אשר זהו פתח לכל חטאת ועוון כידוע, ולא מצינו שמצות ישוב ארץ ישראל מדחה כל מצוות שבחורה. וכ"כ בשארית ישראל (להר"י מפילוז) שלום ירושלים סי' ו' במסקנות אות ה'. וכ"מ במכתב הר"י הלברשטט משינאווא בסקופ ספרו דברי יחזקאל.

ובתשובות והנהגות ח"א סי' תח"ק, כתב דפסקוק גופא שממנו לומד הרמב"ן המנוה לישב צדק"י, מפורש שהמנוה קודם לגרש שצעה העממין שהם עובדי ע"ו, וגם המנוה לדורות. היינו דווקא אם יכול לגור במקום שלא יושפע מעוברי עבירה וכו', וידועים דברי הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, שמילה מצוה גדולה, ונדחת כשמתו אחיו מחמת מילה, וכן כאלן ישוב אר"י מצוה רבה, אבל הרבה מאחיו מתו בזה, ולכן כל זמן שלא יקיים כהנ"ל, אין אינו מיעזר שיעלה וכו', ומאמר בפי אהמו"ר, שמוטב להיות יהודי בחו"ל שמשחוקק לעלות ארצה, מלהיות יהודי צדק"י שמשחוקק לגור

רב עמהם, ומפני הצושה לא בקש מהמלך חיל ופרשים ללוותם, ומי מחל בעדם לתת נפשם בסכנה דרך רב כזה וכו', אלא כל מה שמוחר לעשות בשלנו, גם צננו הקטנים מותר. ועיין שהארץ צוה הרב יעקב יסערג בחומות כרך י"ז אות ו'.

ועיין בפסקי דין רבניים כרך ז' עמ' 7 (פס"ד של הרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וז' זולטין) שדנו באב גרוש הרואה להעלות את צניו הקטנים לאר"י, כשהאמא נשארת בחו"ל. וע"ע צנידון כעין זה שם כרך א' עמ' 175 (פס"ד של הרבנים ז' י' מלצר, ז' גרז וי' קלופט) וכרך ה' עמ' 185 (פס"ד של הרבנים ז' גרז, ש' דביר וא' שפירא).

ד. והאם האם יכולה להעלות את בניה. נש"מ הדב"ז ח"ג סי' תחנ"א, בגרושה שרוצה לעלות עם בנה הקטן לאר"י והבעל מוחה, כתב אע"פ שאני רגיל לומר שמכאן [מנצרים] ועד אר"י אין כ"כ סכנה דרכים, שהרי כמה עוללים ויונקים עולין לאר"י ואין מסכנתם וכו', ואע"פ שאמרו כל הדרכים בחזקת סכנה, ה"מ לענין שרץ להודות וכו', ואע"פ"כ אינו מודה בנ"ד דיכול הבעל לעכב צטענה כל דהו, דהא מאי דאמרין הבן אצל אמו כל זמן שהוא נרץ לאמו, מדרבנן בעלמא הוא וכו' [וע"ש שכתב עוד כמה טעמים שיכול הבעל למחות ולדרוש את הילד].

בשו"ת מהר"י לבית לוי סי' ע"א, באלמנה שרוצה לעלות היא ואביה ואמה ואחיה לאר"י, ואבי הבעל מוחה, כתב בין שאר הטעמים, ואח"כ שיש כאן סכנת הדרך, מ"מ לגבי סכנת הילד להפרידו מאמו ולהשאירו ביד אשה נכריה [אשת הסב] — שאינה סבחה וכו', עדיף האי סכנה מסכנת הילד בדרך, ומה גם כי האידנא הדרכים אינם בחזקת סכנה וכו' [וע"ש שדן באם ישמנה הדין כשנכסי היתום נשארו בחו"ל].

ובמענה אברהם סי' ל"ד, בפס"ד של הרבנים מתחיה צירדונו ויוסף הלוי בן יול, צנידון אם המבקשת לעלות לאר"י עם ילדיה הקטנים מווג"ר, והם מסכימים לך, כתב אם רצו לעלות לאר"י היכא דלא צרי היזקא, פשיטא דאין לנו לכופס שלא לעלות [אף שיש לקטנים רכוש]. ועמ"ש שם המחבר ואחיו הר"ש עמאר בסי' ל"ה.

ט"ז ד. א. האם מצוה לדור באר"י אף בעיר שרובה עכו"ם. כתב ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה י"ב, לעולם ידור אדם צדק"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל וכו'. והוצא בפתח השלחן סי' א' סעיף ב'. ומקור הדין הוא בכתובות ק"י ע"ב, ת"ר לעולם ידור אדם צדק"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל דבר צדק"י דומה כמי שיש לו אלוה וכו'. ועיין לקמן הערה ז"ט.

ב. האם יש לעלות כשבארץ ישראל יש קשיים בשמירת התורה, והאם אז דוקא כשיוכל לשכון בחברת אנשים כשרים. כתב במרומת הדשן פסקים סי' פ"ח, דבדאי שבה גדול

אוצר

ס"ק ד אות ב-ד

הפוסקים

למה לא הלכו שם כל האמוראים, אשינך דלא הוי מותר להו, דהוו זריכין לנטל מלמודם ולשוט אחר מונוחם, ואמרינן בעירובין [מ"ו א'] דמותר ללכת לחו"ל ללמוד תורה [וע"ז לקמן סק"א אות ו'], כ"ש שאין לילך מרבו שבחו"ל לאר"י, וכ"ש להחזיק מלמודו ולשוט אחר מונוחיו. וכ"ה בחשבון קטן סי' תקס"א, בארחת חיים (להר"א מלוניל) ח"ב סי' ע"ג עמ' 612 ובכל זו סי' קכ"ז. וכ"מ בשו"ת הרשב"ש המוצא לקמן אות ו' ובמעיל דקה המוצא לעיל סק"ב אות ב'. ובשערי תשובות הנ"ל שער שני סי' ע"ט, מנה בין הטעמים על מה שזו הגדולים לבניהם לחזור לחו"ל, שאין יכולים לעסוק בחורה מחמת שזריכים לטרוח אחר מונוח.

ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ד דף ז"ז טור ב', כתב לזכר מדוע רבים מחכמי ישראל לא עלו לירושלים, דאפילו עזר לא עלה לבנין ביהמ"ק כל זמן שרבו ברוך בן נריה קיים כדאיתא ספ"ק דמגילה [ט"ז ב'], דודאי ח"ת ושיבה עדיף מן הכל וכו'. ובשו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' רכ"ה, כתב ע"ד, דמהטעם זה לא קשה מה שהקשה בנדוע ביהודה מהדו"ת סי' ר"ה [הוצא לעיל סק"א אות ו'] מדוע לא נסעו בעלי התוס' לארץ ישראל, דהם עסקו בחורה ושיבה, ועדיף משיבת אר"י.

ובבית שלמה (להר"ש מקסאלל) יו"ד ח"ב סי' ז"ד דף נ"ד טור ב', כתב מי שהיה מחזיק ידי לומדי תורה בחו"ל וע"י נסיעתו לאר"י לא יוכל להחזיקם [אין לו נעלות] דכוותיהו הוא, דהמחזיק בידי לומדי תורה הוי כחלמוד תורה וכו', וכ"כ הטור יו"ד סי' רמ"ו וכו' [והוסף עוד טעם משום דהוי עוסק במצוה הפטור מן המצוה, וע"ז בדבריו המוצאים לעיל סק"א אות ה']. והוצא בדברי יואל ח"א סוס"י פ"ה.

ועיין בספר מרא דארעא דישאל עמ' כ"ב במכתב מצעל החפץ חיים, שכתב שצאופן שע"י העליה יהיה ביטול תורה וכ"ש ביטול תורה דרבים, אין כדאי הנסיעה, שזה אחד מן הטעמים שהוא עצמו אינו נוסע לאר"י. ובתשובות והנהגות ח"ג סי' רפ"א, כתב אסור למנהל ח"ת לעלות לאר"י כל זמן שלא דאג לאחר שימלא את מקומו וכו', וה"ה בישיבה כולל וצ"ס חרדי לבנים או לבנות וכו'. וכ"כ בח"ב סי' תס"ה בענין רב בקהילתו. ובתשובות בית הלל סי' כ"ו, כתב שצדור לי בלי ספק, ומוסכם אללי שיותר חביב בעיני השי"ת אם אני כאן בארץ עמאל [מלמד תורה ומשפיע על אחרים] ממה שאהיה באר"י הולך וגדול מעלה מעלה וכו'. וע"ע בספר אר"י בספרות התשובות כרך ג' עמ' ע"ג הערה 38, שמאריך לדון בענין זה.

ד. ומי שאינו מדקדק במצוות או שאינו צדיק גמור. כתב בשערי תשובות למהר"ם מרונצבורג שער ראשון סי' י"ד,

בחול"י בחיי נחת ורווחה וכו'. וכ"כ בספרו מועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו עמ' ר"ד טור ב'.

ובבנין אב ח"א סי' ס"ו אות ב', הביא מהמאירי כתובות [קי"א א'] שכל מה שאמרו [במעלת אר"י] לא אמרו אלא מפני שסתם חו"ל אין חכמה ויראת חטא מנוין זה לישראל, וסתם אר"י חכמה ויראה מנוין זה, וכמו ונראה שהמקור לדבריו הוא בדברי החוספתא בע"ז פ"ה [ה"ב] על איסור הישיבה בחו"ל וו"ל, ר' ישמעאל ב"ר יוסי אומר, ישראל שבחו"ל עובדי ע"ז בטורה הן, כיצד עובד כוכבים עושה משתה לבנו והלך וזימן את כל היהודים שבעירו, אע"פ שהן אוכלין ושוחין משלהם עובדי ע"ז הן וכו', מבואר שעיקר האיסור בישיבת חו"ל הוא הקרינות וההתערבות בגוים, מכלל לאו אחת שומע הן שעיקרה של מצוה ישיבת אר"י הוא בחזרה המבטיחה את החיים היהודיים שבה וכו', ומה שנאמר בגמרא כתובות שם [ק"י ע"ב] לעולם ידור אדם באר"י ואפילו בעיר שרובה נכרים וכו', נראה שנאמר רק במקום שיש בו גם חזרה יהודית מסודרת, אבל במקום שהסכנה הרוחנית ברורה, לא תהיה סכנת הנפש קלה מסכנת הגוף, ואם מותר ללכת מן הארץ מפני הרעב, ודאי שאין חיוב להכשל מבחינה רוחנית לשם מצוה ישוב אר"י, ויש לדייק דברי הגמ' החוספתא והפוסקים שהזכירו רק עיר "שרובה" עכו"ם ולא עיר "שכולה" עכו"ם וכו'.

אולם בדבר הלכה (להר"א קלנרין) סי' ל"ח, כתב והנה ממ"ש [בצרייתא כתובות הנ"ל] שכופין אותה לעלות לאר"י אפילו למקום שרובו עכו"ם, נשמע דה"ה למקום שרובו נדוקים ומומרים וכו', [והנראה עפ"מ] בגמ' ברכות י' [ע"א גבי חזקיהו המלך שנגזר עליו מיחה שלא רצה להינשא כיון שראה ברוה"ק שגזרו יהיו רשעים, ואמר לו ישעיהו הנביא] בדי כבשי דרחמנא למה לך, [ראיה] דאין למנוע ממנו בשביל מה שאמר דחזה ברוה"ק וכו', [ואפילו] שמחליט דעתו שעשיית המצוה תסובב תולאות רעות, ומכ"ש שאין למנוע הרבים מלעשות מצוה בשביל טענה כזו, וכאילו הייתה רשות להתחכם על מצוות השי"ת וכו'.

ובארץ חמדה (להר"ש ישראל) כרך א' שער א' סי' ח', העיר על דברי האבני נור הנ"ל מהצרייתא לעולם ידור אדם באר"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ופסקה הרמב"ם כמבואר באות הקודם (צט), ואחר שהאריך לזכר את דבריו כתב בסיכום הדבר, מצוה אר"י קיימת גם כשהצריחה הניתנת היא בין עיר שכולה ישראל בחו"ל לבין עיר שרובה עכו"ם באר"י, אולם יש להשתדל שלא לגור במקום שיש בו מקולקלים, ולעצור לעיר שרובה כשרים.

ג. וכשהעליה לאר"י תגרום לבטול תורה. כתב בשערי תשובות למהר"ם מרונצבורג שער ראשון סי' ט"ו, ושאלת

התורה לפי המקום, הזמן ותכונות נפשו של השואל [וע"ש ח"ב סי' צ"ח]. ועמ"ש בענין זה בבנין אב המובא בפנים.

וע"ע בעץ יוסף על עין יעקב שביאר דברי הברייאא הנ"ל, שהדר באר"י אפילו שדר בעיר שרובה עכו"ם ויכול ללמוד ממעשיהם, מ"מ דומה כמי שיש לו אלוהים, כמ"ש בזהר [בלק ר"ט ב'] עה"פ "שמוני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי" (שיה"ש א' ו') תא חזי, השכינה באר"י והתמצית אוכלין ארצה וכו'.

צט) ועיין בישועות משה ח"א סי' כ"א אות ד' שכתב ע"ד, והא דתניא לעולם ידור אדם באר"י ואפילו בעיר שרובה גויים, אולי הכוונה רק בזמן הבית שע"י שיקיים מצות עליה לרגל והבאת קרבנות יהיה מושפע ומקושר למרכז הקדושה, או בזמן שלטון דת בישראל דאז גם העיר שרובה גוים בטלה לשלטון המדינה הדתי ולא יעזו אנשי העיר להסית ולהדיח את היחיד וכו', וכן מה שפסק הרמב"ם מלכים פ"ה הי"ב [את הברייאא הזו להלכה] וכו' נמי רק במצב הנ"ל. ובסוף התשובה שם כתב, ולמעשה הדבר צריך הכרע ועצת חכמי

אוצר

ס"ק ד אות ד

הפוסקים

אצל אס שלש אלה לא יעשה, יציאתו מחו"ל לאר"י חנם אין כסף ונחת רוח ציילתמוק).

ושם אות כ"ג ביאר מקור הדברים וכתב, בצרכות נ"ו א' איחא הרוחה שעורים [בנחלום] סרו עוונותיו, אמר רב זירא אנה לא סלקא מבבל לארץ ישראל עד דלא חזי שערי צלמא, ואינו מובן שהרי ישיבת אר"י היא מלוא, ואפילו נבואה ורוה"ק אין להם עסק בהלכה כי לא בשמים היא, ואין ישיבה צלומות, לכן נראה דודאי עיקר מלוא ישיבת אר"י בזמן שיש שלום שישראל ראויין לארץ, אבל בזמן הגלות דכתיב צחורה (דברים כ"ט כ"ו) וישליכם אל ארץ אחרת איך יהיה מלוא וכו', אך עוד י"ל דהעולם נידון אחר רצונו, וכשרוצו ישראל לא היו זכאין נטלה מהם הארץ וחזר ציהמ"ק, ומ"מ מאחר שישבת אר"י מלוא על כל יחיד, ואם אחד זכאי צאופן שאם יהיו כל ישראל כמוהו היו נגאלין, מלוא על היחיד הזה לישב באר"י, וממילא י"ל שאם האדם בעצמו ספק בעיניו אס מעשיו רצוין, ספיקא דאורייתא זה אצלו וכו', ור' זירא כל זמן שלא היה ברור בעיניו שצדיק הוא, לא רצה לעבור על דעת ר' יהודה רבו, הסובר שאף אס הוא צדיק גמור אסור לעלות וכו', וע"כ לא סליק עד שהראוהו צחלום שהוא נקי מן החטא, צאופן שלא סמך על החלום בענין גוף המלוא, רק אס הוא ראוי לאר"י וכו'. וצאות כ"ו, כתב דיש לעיין במ"ש במדרש [בראשית רבה פרשה ע"ו ה"צ] שגתירא יעקב מעשו שמה תעמוד לו זכות ישיבת אר"י, והא ידע יעקב רשעו של עשו וכו', וא"כ מה מלוא ישיבתו באר"י, וי"ל משום שקיים כבוד אב והיה כפוף ונטל לינחק, ע"כ סבלה אותו אגב ינחק ולא קאה אותו. ועיין בחכמת אדם שערי נדק שער משפטי הארץ פ"א סעיף ב', שכתב ואמנם לא כל הרוצה ליעול השם לעלות יעלה, אע"ג דבמחנה איחא הכל מעלין וכו', היינו דוקא מי שיש בידו

ושאלת עיקר מלוא ההולך לארץ ישראל וכו', ואם מוחלין לו כל עוונותיו, הכי מפורש בסוף כתובות [ק"א א'], וכלכל שיהא פרוש מכאן ואילך ויזהר מכל מיני עוון ויקיים כל מצוות התלויות בארץ, שאם יחטא שם, יענש יותר מכל עבירות שיחטא בחו"ל, כי ה' אלקים דורש אותה תמיד, ועיני ה' זה והשגחתו [נה] תדיר, ואינו דומה המורד במלכות צפלטין למורד חוץ לפלטין, והיינו [במדבר י"ג ז'] ארץ אוכלת יושביה וכו', ואותם שהולכים לשם ורואים לנהוג זה קלות ראש, וצפחזותם להתקוטט שם, קורא אני עליהם [ירמיהו ז' ו'] ותצולו ותטמאו את ארצי, אבל מי שהולך לשם שמים להתנהג זה בקדושה וצטהרה, אין קץ לשכרו וכו'. וכ"ה במשנ"ץ קטן סי' תקנ"ט ובכל זו סי' קכ"ו. והוצאו דבריו בשו"ת מהר"ם מינץ סי' ע"ט אות ו'. וכ"כ במכתב הר"י משינאווא שכתבן עולם סי' נ"ח. וכן משמע בפני יהושע כתובות ק"א א' ד"ה אמר ר"א. ובתירוש ויצהר סי' קי"ד, כתב ומה נעמו דברי הגאון מקלחמעא בספר משכיל אל דל ח"ג פ"ג כלל ח' בענין ההולכים לאר"י ואירא דאר"י אין משכיל אותם וכו', או להם ואי לנפשם, מוטב להם להפיל פגריהם בחו"ל וכל יטמאו הארץ המקודשת, כי עלית אה"ק היא רק להולכים להוסיף אומץ בעבודת ה' וכו'. וצוואל משה מאמר אר"י סי' מ"ג, האריך לנאר מאי שנה מלוא זו משאר מלוא, שצחן אין מונעין את הרשעים מלקיימן [ועיין מש"כ בזה בזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ב' ענף ב' אות ה'].

ובאבני נזר י"ד סי' חנ"ד במסקנות שצאות ס"ב, כתב כשאני לעצמי היה נראה כי אין מלוא ישיבת אר"י רק צאיש צדיק שאם היו כל ישראל כמוהו היו נגאלים, או כשהאיש צדיק אף אס האשה אינה צדקה, מאחר שהיא טפילה לו, וכיוצא בזה י"ל בשרבו איש צדיק והוא כייף ליה וכו', או כשעכ"פ ספק לו אס צדיק הוא,

היה צדיק היתה הארץ מקיאו וכו', וכיון שהארץ אינה מקיאו, בהכרח הוא שיקרא צדיק אף שהוא בחזקת רשע, [ואין להקשות] מדברי מהר"ם [הנ"ל] וכו', ד"ל דוקא כרוצים לנהוג בה קלות ראש שדוחק רגלי השכינה השוכנת בארץ, וגם בפחזותם להתקוטט, שעל זה נחרב בית שני וכו'. [ועיין ביוראל משה (המובא בפנים) סי' קכ"ז] — ק"ל שהאריך לתמוה על החסד לאברהם הנ"ל, ולפרשו שדיבר רק לגבי דורו. וע"ע שם מאמר שלוש שבועות סי' ק"ג בכיור המדרש הנ"ל].

אמנם כדברי האבנ"ז משמע בארצות חיים (להר"א מלוניל) ח"כ סי' ע"ג עמ' 611, שכתב אין ראוי לאדם לעלות לשכון [באר"י] אלא בעל תורה וירא שמים ומדקק במצות וכו' נולהלן שם הביא תשובת מהר"ם הנ"ל. ועיין בחכמת אדם המובא בפנים.

וע"ע בישועות משה ח"א סי' כ"א, שהביא מש"כ באבני נזר שם סי' קכ"ו אות ד', דכיון שדין [מומר] כנכרי ג"כ, פשוט שיש בו לאו דלא יישבו בארץ פן יחטיאו אותך לי, וכיון שאסור לדור באר"י אין אר"י מקומו כלל, וכתב ולפ"ז אותם החברים בקיבוצים ומושבות אנטיידיתיים, המנהלים תעמולה נגד חוקי התורה בכדי להסיר את עם ישראל מדתם הקדושה וממסורת אבותיהם, אין בידם מצות יישוב אר"י מכיון שאין מקומם כאן. וע"ע במשנה הלכות ח"ו סי' רצ"ה ובמשנת יוסף ח"ד סוס"י נ"ז.

וע"ע בשו"ת הרשב"ש סי' ג', שכתב בין תלמיד חכם בין עם הארץ ראוי לו להשתדל בעלייתו, שאם ע"ה הוא יוסיף מצוה וכו' [דלא כארצות חיים שהתנה שיהיה בעל תורה דוקא].

ק) עיין שם במסקנות אות ג', שכתב שאין משמעות הפוסקים כן, אלא דבאר"י שכבשו עולי בבל מצוה לעלות ולישב, ולמ"ד לא קידשה לעתיד לבוא וכו', מצוה ישיבתה ג"כ מדרבנן, ולדעת רוב פוסקים דקידשה לעתיד לבא, מצות ישיבתה מה"ת, אך בארצות שלא כבשום עולי בבל אין מצוה רק סברא, וכוה תלוי אם איש צדיק הוא וכו'.

ובתשובת בן המחבר [בעל השם משמואל] שם סי' תנ"ז, כתב [שחילוק זה בין צדיק לאחר] הן הן דברי הכלבו והתשב"ץ קטן שכתבו בשם מהר"ם, ומהר"ם לשיטתו דלא קידשה לעתיד לבא ואין מ"ע בזה"ז, ע"כ מחלק בין גברא לגברא, ואף שעכ"פ היא מצוה דרבנן י"ל דהגרעון הנצמח מזה רוחה את המצוה דרבנן.

ולולי דבריו היה נראה שאין דבריהם שרים, שלמהה"ם תלוי הדבר בפרישותו מכאן ולהבא, ואילו לאבני נזר הדבר תלוי אם הוא כבר עכשיו בדרגת צדיק הראוי לארץ ישראל [ונכבר כתב בעל שם משמואל שם שאין ספרים אלו תח"ן].

גם בספר ישוב אר"י (להרי"ז מיצנברג) סי' א' עמ' כ"ב, פירש בדברי מהר"ם שכוונתו שיהיה פרוש ונזהר מחטא להבא. ושם עמ' כ"א, הוסיף ובמדרש איכה רבה פרשה ג' [אות ז'] ובילקוט שמעוני סי' תתרל"ח, עה"פ [יחזקאל ל"ו י"ן] בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה, אמר הקב"ה הלאי יהוון בני עמי [באר"י] אע"פ שטמאים אותה [שם] — ואפילו היו מכעיסין אותי, ובחסד לאברהם [להר"א אזולאין] מעין ג' נהר י"ב כתב דכל הדר באר"י נקרא צדיק, הגם שהוא אינו צדיק כפי הנראה לעינים, כי אם לא

אוצר

ס"ק ד אות ד"ה

הפוסקים

והמנוה היא מנוה אף אם ח"ו נעשה ע"י עבירה, והכי נמי כן כיון דהישוב נחוצה ונחגלה ע"י מעשיהם [של הרשעים] וא"א למיהדר המעשה וכו', אף אם יהיה בעבירה ח"ו נתקיימה המנוה וכו', ועפ"י צדור דמעשה צונו הארץ דזמנינו אפילו יהיה בעבירה ובצחינת אינם עושים רצונו של מקום כשאר מנוה התורה, מ"מ מעשה הצנין שלהם רצויה לפני המקום וכו' ונע"ע ביצועות משה המוצא בהערה ק'.

בסביב ליראיו עמ"ש ציראים סי' פ"ו, יוצרנו יודע לב האדם והוהר בהיות יד ישראל תקיפה, שלא יניחו אנשי רשעים ומחטיאי אדם צא"ר דכתיב [שמות כ"ג ל"ג] לא ישבו צא"רם פן יחטאו אותך לי, ואע"פ שכל הענין אינו מדבר אלא צו' אומות, כיון דכתיב פן יחטאו אותך לי, למדנו שריבה כל החטאים [נע"ע] לקמן הערה קכ"ו*], כתב מלשון זה משמע דלא דוקא מאומות העולם, אלא אפילו רשעים ופושעי ישראל שהם מחטאי הרבים נמי אסור וכו'. וכ"כ ציואל משה הנ"ל סי' י' וביצועות משה המוצא בהערה ק'. וצ"ע אליעזר ח"י סי' א' פרק י"א, כתב שאולי זה המקור למה שמלאנו בספר חרדים הלכות תשובה סוף פ"ב שעשו מעשה צומן הצ"י לגרש עובר עבירה מן הארץ, וכן מסופר עוד עובדא צו"ת המצ"ע ח"א סי' כ"ב. ועיין ציואל משה הנ"ל סי' קל"ג אות י"ג. וע"ע דצדרי הרד"א קצוצה עורך חל חלפיות [נדפס בפליטה הנשארת מערכת אר"י סי' ט"ו ד"ה כן והרצ צ"י יהודה קוק בהפוסק סי' תתקפ"ו].

ה. ובמקום שע"י עליה לאר"י מבטל כבוד אב ואם. צפנים יפות עה"ת (מצעל ההפלה) פר' לך לך, הביא דמדרש רבה שם איתא, לך לך, לך אני פוטר מכבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר וכו', וכח נראה פירוש, דאם אצ"ו צו"ל אין מנוה עליה הבן לאר"י דוחה מנוה כבוד, דהו"א הואיל ועליה לאר"י מנוה רבה היא וכו', ועוד שצו"ל צריש יצמות ו' א'], יכול אמר לו אצ"ו הטמא או שאמר לו אל תחזיר יכול ישמע לו, ח"ל איש אמו ואצ"ו תיראו ואת שבתותי תשמורו, כלכם חייבים בכבודי, וה"נ כיון שכולם מנוהים על עליה אר"י [היה מקום לומר שיניח כבודם ויעלה], לך אמר ואין אני פוטר לאחר וכו' (קב). וכ"כ בחכמת אדם בשערי נדק שער משפטי הארץ פ"א צנינת אדם סוף אות ג' (קב). עיין בהשמטות. ובציץ אליעזר ח"י סי' ע"ב אות ג', הביא את הפנים יפות [הנ"ל], וכתב ס"ל [לצעל ההפלה] דאין לו לאדם להניח מנוה כאו"א הנמנע צו"ל ולנסוע לאר"י, ושונה הדין כאן משאר

לקדש את עצמו שם ולהחמיר ולעבוד ה' תמיד בכל לבו, והוא נקי כפים וצר לבב וכו', ור"ל נקי כפים צין אדם לחצירו, לא מצעיל דצדדים הנוגעים לממון וכו', אלא אפילו אם חטא לחצירו צריך לפייסו עד שיחמיר וכו', ואח"כ צר לבב, והוא כולל כל הדינים שצין אדם למקום, וכ"כ השל"ה [בשער האותיות אות קדושת המקום] בשם החרדים [פרק נ"ט] שמי שאינו מתקדש ומחמיר שם מוטב שלא יעלה [וכך הביאו צמירוש וצ"ח הנ"ל] (קב).

ובדבר שמואל (להר"ש אצוהב) סי' קנ"ו, כתב לחכם אחד העולה לאר"י לזרזו, לקדש עצמו ולעשות משמרת למשמרתו בקצת איסורים שנכשלים שם קצת בני אדם צדורות הללו וכו', נצוה בעיניו נמאס למעט צמנוגים וחאות גופו וכו'. וע"ע באפרקסחא דעניא סי' קמ"ג, שכתב שהעולה לאר"י צריך שיהא לבו מחלוצ צאהבה לאדמת קודש ולאורה וכו', והתנאי הצ' שיהיו דברות קודש של המהר"ם [הנ"ל] נגד עיניו תמיד וכו', והתנאי הצ' שיהא אמת לבו צגצורים לקיים אהרת חו"ל אל תחמיר וכו', ואם שלוש אלה [יעשה] וכו', אם תהיו קהילה מיוחדת צנויה על מוסדי הדת וכו', כי אז יש תקוה וכו'. וע"ע מש"כ בענין זה בשאריה ישראל (להר"י מפילוב) שלום ירושלים סי' ו' במסקנות אות ו' — ח.

ובסיני כרך ו' עמ' ר"כ בתשובה מהגדול ממינסק [אות ד'], כתב דעל העולים לאר"י לזכור תמיד שמעשיהם ומנהגיהם יהיו זכים ונקיים על טהרת הקדש וכו', כי הצורה הטבעי צא"ר תכונה מיוחדת לבב תשא פושעים וחטאים עליה וכו'.

כתב ביחול ישראל ח"א סי' כ"ו, יש להסתפק, האם מעלת אר"י ששקולה כנגד כל המנוה היא דוקא אם יושב צה ומקיים מנוה התורה, אבל שמתחב ישיבה צה סתם מנוה כשאר מנוה התורה, זה אינו חלוי צקיום שאר המנוה וכו', או דלמא אינו כן, אלא הואיל ונאמרו צמורה, צממיות מקראות, גם ענין ישיבת אר"י וגם ענין שמירת חוקי ומשפטי התורה, א"כ אין מנוה זו מתקיימת אלא כאשר שומרים צא"ר את התורה וכו', ורצ"ה לזה וכו', דאם היתה הישיבה צלא קיום מנוה נחשבת מנוה, איך אפשר שחשניש התורה על עצירות צכך שחמנע קיום מנוה שבה עדיין מחזיקים, שהיא מנוה ישוב אר"י וכו'.

ועיין באם הבנים שמחה (לצעל משנה שכיר) פתיחה עמ' נ"ה, שכתב [דמשמע] צרשצ"א יצמות ק"ג צ' [ד"ה אחד] דמעשה מנוה דא"א למיהדר המעשה, אף מנוה הצא בעבירה לא מויק צה,

אומות העולם מקיימים כיבוד או"א גם שאינם מצוים וכו', והקב"ה צוהו שילך לאר"י, [כדן] שלא יהיה חילול השם א"ל לך אני פוטר. וכעין זה תירץ באהל משה המובא בפנים, שקודם מתן תורה היה להם ז' מצות, ואחת מהן מצות היא דינים, שהוא דבר שהשכל מחייב כמו כיבוד אב ואם, והמצוה של אר"י לא היה להם [ולכן היה צריך לפטור אברהם ממצות כיבוד אב ואם], אבל אנחנו אחר מתן תורה מצווין על ישיבת אר"י, וממילא פטורים [משום כך] מכיבוד אב ואם וכו'. ועיין בבבית אבות המובא בפנים ובאיש מצליח (המובא בפנים) בסוף התשובה.

(קב) עיין במקנה המובא לקמן הערה רי"ז.

(קא) בחרדים שם כתב: אבל הבאים לאר"י ואין שמים על לבביהם בהיכל המלך, ומורדים ופושעים ומרבים במשתאות של סעודות מרעות ומרוחים, עליהם הכתוב אומר ותבאו ותטמאו וגו', לכן כל איש יחרוד בבואו אל אר"י להיות ירא שמים כפלי כפליים ממה היה בחור"ל, וידע כי בבית המלך הוא יושב [משמע שדוקא אלו שיתנהגו באר"י שלא כהוגן אין להם לעלות, וכן משמע מהספרים המובאים בפנים שאין הוספת קדושה וטהרה מעכבת קיום המצוה]. ועמ"ש בזה בזכרון יעקב (המובא בפנים) אות ו'.

(קב) בפאת השלחן המובא בפנים, דחה ראיתו, וכתב מלבד דאין מורין הלכה מן המדרש בפרט נגד הש"ס ופוסקים, ג"כ לא מכרעא כלל, דמאן חייבינו, ואברהם אבינו קיים מעצמו כל התורה קודם נתינתה, רק מפני שכל

אוצר

ס"ק ד אות ה

הפוסקים

ע"י אחר, ובישיבת אר"י יוכל לקיים שניהם אם יעלה אצלו וכו' ק). והוצאו דבריו בכה"ג יו"ד סי' ר"מ הגה"ט אות כ"ח וזמניל נדקה סי' כ"ו בתוה"ד. וכן העלה בפאת השלחן סי' ז' בבית ישראל סקכ"ח [הוצא בחירוש ויזכר סי' קי"ד אות י'], בזן איש חי שנה ז' פ' שופטים אות י"ט, בזהל משה (להרמ"א לוצנץ) דף ד' ז', ביין הטוב ח"צ סי' ו' ובזכר משה (להר"מ שטרן) ח"ו עמ' רצ"ג ד"ה ועדיין.

ובברית אבות דרוש לפרשת לך לך דף ד' טור ג', הביא את שו"ת המצ"ט הנ"ל, וכחז ואפשר שלזה כוונת חו"ל [במדרש המוצא לעיל], שפירשו לך שאתה הולך לארץ אני פוטר [ממלכות כיבוד אז ואס], ואין אני פוטר לאחר, פירוש אפילו במקום מלכות וכו', דלא יכול לבטל מלכות כיבוד אז ואס למלכות אחרת אם התחיל כבר לעסוק בכיבוד אז ואס, דכלל גדול דהעוסק במלכות פטור מן המלכות וכו'.

ובגשמת כל חי יו"ד סי' מ"ח עמ' קצ"ג טור א', כתב דאף דהרמב"ם ס"ל דישיבת אר"י הוה מלכות מדברי סופרים [ע"ז לעיל סק"א אות א'], מ"מ אין זה קומד את דינו של המצ"ט, דהא אפילו היא מד"ס, עכ"ז אין מלכות כאו"א דוחה אותה, כאשר פסק להדיא הרמב"ם בפ"ו מהלכות ממרים הלכה י"ב, דמי שאמר לו אצלו לעבור אפילו על דברי סופרים, הרי זה לא ישמע לו וכו'.

וביחודה דעת (להר"ע יוסף) ח"ד סי' מ"ט בהערה, כתב דאין ספק שאלמלי ידעו הפנים יפות והחכמת אדם מהשונות מהר"ם, בודאי שהיו חוזרים בהם, והרמ"א שהביאו מהמדרש לך לך יש לדחות, דשאני החס שעדיין לא נתקדשה אר"י עד שנחנה הקב"ה לאברהם אבינו לאחר שהתהלך בה לארכה ולרחבה, וכמש"כ (בראשית י"ג י"ז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אחננה, ואמרו ע"ז במד"ר (פרשה מ"א י') תניא, הלך בשדה לארכה או לרחבה קנה מקום הלכו דברי ר' אליעזר וכו', וזה ניחא מה שאמרו בזוה"ק לך לך (ע"ט ע"א) ויקח אברהם את שרי אשמו, מאי ויקח, אלא אמשך לה במילי מעליה, בגין דליה ליה רשו לבר נש לאפקא איתחיה למיהך לארעא אחרת בלא רעומא וכו', וקשה הלא משנה שלמה שנינו הכל מעלין לאר"י, אלא ודאי דשאני הכא שעדיין לא נתקדש אר"י.

ועיין באיש מצליח הנ"ל, שהביא מש"כ בבית יהודה (להר"י עייאש) יו"ד סוס"י נ"ד, ומעתה זכינו לדין דנז"ד דאיכא חרתי ללמוד תורה וליגן לאר"י, פשיטא דאינו צריך לשמוע לאצלו ולחמו, אע"פ שמלערן הרבה, וכחז משמע [מדבריו] דענין חרתי,

מלכות המורה וכו', ומהרצח דבריו בזה בפרטי ההלכה, משמע שלא כחצה לשם דרש בעלמא, אלא כפי שנתראה לו להלכה בזה. ושם באות ו' הוסיף, ואפשר לומר שכיון דמלכות ישוב אר"י לדריס בחו"ל אינה מלכות חיונית אלא קיומית [ע"ז לעיל סק"א אות ה'], אינה דוחה מלכות כאו"א, כי איננה דומה לשאר המלכות וכו', דכשנשאר לדור בחו"ל אינו עובר על איסור וכו', ולפי"ז אין הדבר ברור כ"כ להחיר לתנועות נוער בחו"ל להכשיר ולחקך נוער לעליה לארץ בניגוד לרצון ההורים וכו'.

ובעמוד הימיני סי' כ"ב, האריך דבין דחיית מלכות משום כיבוד אז ואס, וכחז באות ח', ומכאן יש ללמוד שמי שנמצא אצל הוריו הוא בגדר עוסק במלכות לענין כיבוד, והוא פטור מכל מלכות אחרת שאין קשורה בזמן, ואף אם ירצה [לקיימה] אינו רשאי, ומכאן שגם מלכות ישיבת אר"י כיון שאינה קשורה עם זמן ואינה מלכות עוברת פטור הוא הימנה מלד מלכות כיבוד שעוסק בה וכו' ק). וכ"כ בתשובות והנהגות ח"צ סי' תמ"ט.

ועיין בפתחי תשובה סק"ו, שכתב דהתשכ"ז חולק על המצ"ט המוצא להלן, שהרי כתב בח"ג סי' רפ"ח שמומר ללכת מאר"י מפני כאו"א, וק"ו שלא היה מחיר לעקור מחו"ל ולעלות לאר"י ולהניח ולבטל מלכות כאו"א, אלא היה פוסק להיות בשוא"מ ולא לעלות וכו'. ובאיש מצליח כרך א' יו"ד סי' ל' דף ל"ד טור ד', כתב ע"ד, ולפי שיטתו, ידוע דתשובות הרשב"א לא היו בדפוס צימי המצ"ט, וא"כ בודאי אמרין דאי שמיעה ליה הוה הדיר ביה, וכמ"ש הרמ"א בחו"מ סי' כ"ה סוף סעיף ז' וכו' ק).

אולם בשערי תשובות מהר"ם מרוטנבורג שער שני סי' ע"ט עמ' 187, כתב וששאלת אם האז יכול לעכב ע"י בנו לעלות לאר"י, [תשובה] כיון דקיי"ל מלכות לעלות, הא כחיד (ויקרא י"ט ג') אני ה', דלדבר מלכות לא ישמע לו, דכבוד המקום קודם. ובשו"ת המבי"ט ח"א סי' קל"ט, כתב אינו חייב לחוש לזוואל אצלו ואמו שאמרו לו שלא ילך וכו', דהוא ואצלו חייבים לדור באר"י, ואין לו עונש על שאינו מקיים מלכות כאו"א, שגם הם יכולים לעלות עמו, ויקיים שתי מלכות, ישיבת אר"י וכאו"א, ומשמע [בריש יצמות ו' א'] דלאו דווקא מלכות ואזהרת שבת דקרא איירי בה דוחה מלכות כיבוד, אלא אפילו כל מלכות ואפילו מ"ע לחודא, כדחניא [אמר לו אצלו] אל תחזיר [אצדה, לא ישמע לו אף] שהיא מ"ע שצממון וקילא דהותרה מכלל אלא זקן ואינה לפי כבודו, ואפ"ה דוחה כיבוד, וכ"ש מלכות ישיבת אר"י שהיא חמורה כמו שאחז"ל, שדוחה את הכיבוד, ועוד דנשעה שמחזיר [אצדה] אינו יכול לקיים כיבוד, אם יטרוך להשקאה וכו', וגם יכולה מלכות השבה להתקיים

קו) ובציץ אליעזר חיי"ד סי' ע"ב אות כ', כתב דיש מקום לומר דהמבי"ט רק אומר שאין חיוב לשמוע בקול אביו, וסובר שיש היתר, אבל גם הוא יורה שחיוב ליכא דעכ"פ שקולים המה [וכמו שכתב בספר המקנה המצוין לעיל בהערה ק"ג], ועוד יש ליישב דהמבי"ט איירי באופן שההורים יכולים ג"כ לעלות וכו', וכ"כ בעמוד הימיני המובא בפנים אות ח', ואע"פ שהמבי"ט מסיק שאינו חייב לשמוע להם, נראה שזה אמור רק בגוונא שגם אביו ואמו חייבים לעלות לאר"י וכו', משא"כ אם קיימות סיבות מטפיקות שבגללן אין אביו ואמו חייבים לעלות בכה"ג גם המבי"ט יורה וכו'.

קד) ע"ש אות ט', שדן באם אביו ואמו אינם זקוקים לטיפולו, רק שאינם מרוצים מעצם עלייתו, ומסיק שבכה"ג אינו שומע להם לבטל מצות יישוב אר"י, שהיא עכ"פ מצוה מדרבנן. וכעין זה כתב גם בתשובות והנהגות המובא בפנים.

קה) עיין לקמן סק"א אות ט"ז, שפירש דברי התשב"ץ באופן אחר, וכתב ומעתה אין שום סתירה לדברי המבי"ט מדברי התשב"ץ, דדוקא לצאת לפי שעה ע"מ לחזור שרי משום כאו"א, אבל להשאר בחו"ל שפיר כתב המבי"ט דלא ישמע לו וכו'.

אוצר

ס"ק ד אות ה — ס"ק ה אות ב

הפוסקים

ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ב' ענף ג' אות ו', דייק מלשון התשנ"ז ח"ג סוס"י כ"א, שכתב ואע"פ שאין לעבד הזה ישוב צא"ר שאין לו קרקע, דכל מה שקנה עבד קנה רבו, אפי"ה קניסין ליה לרבו [ע"כ], משמע שלדעתו עיקר המצוה דרוש קנין בקרקע וכו' (ק).

אולם במור וקציעה סי' ש"ו גדר ישוב אר"י דף ט"ו טור א', כתב הגע בעצמך הלא כל העולה צוה"ו סחמו אין לו קרקע בארץ וכו', האם בעבור זה בטלה מצוה ישיבת הארץ עמה, חס ליה למימר הכי ולהניח לב בני ישראל ממנו וזו החצויה לפניו ית' מאד וכו'.

ובספר ישוב אר"י הנ"ל, כתב הנראה מדברי הרמב"ן שחלק המצוה הזאת לשני חלקים נפרדים, וחלק המצוה של ישיבה יוכל לקיים בישיבתה זה באיזה אופן שהיא וכו', אמנם כדי לקיים חלק המצוה של כיבוש צריך לקנות נחלה בה, ודוקא מגוים שזה הכיבוש מידם. ולעיל עמ' כ"ד, כתב ולפמ"ש דהם שני עניינים נפרדים, ומצוה ישיבה הוא משום שהיא נחלת ה' מיוחדת לשמו, ואף שהקרקע ביד הגוים לענין זה לא הופקעה מקדושתה, [הרי] שמקיים חלק המצוה של הישיבה אף צוה"ש שצוה, ואפילו לדעת הרשב"ש [המוצא לקמן בהערה קט"ו] י"ל כן, דמאחר שמוצא מוזן ומדור ע"י שכירות מהגוי, כבר תמצא הישיבה, ועיקר המצוה היא הישיבה לדעתו.

ועיין בפסקי תשובה ט"ו רמ"ח דף ל"ח טור ב', שאחר שהוציא דברי הרמב"ן בספיה"מ ועה"ת [המוצאים לעיל סק"א אות א'], כתב מדבריו נראה כי מצוה הזאת נחלקת לשני חלקים, א' לרשת אותה וכו', ב' "וישבתם בה", כאשר כבר תהיה צדינו לא נעוצה לשממה, אלא עלינו לעשות פעולות שיגדלו ישיבה בכל אופן שיהיה, הן ע"י היומנו שמה, והן ע"י חרישה וזריעה, צנין ונטיעה ומשא ומתן. וכעין זה כתב בשו"ת צ"ח (להר"א סלוצקי) אות ו' עמ' 9.

ב. ואם בקניית בית או קרקע בלבד מקיים את המצוה. בשארית ישראל (להר"י מפילוז) שלום ירושלים סי' ה' דף י"ז טור ג', אחר שהוציא מעלות הקונה חלק צא"ר, כתב ולדברי הרמב"ן צמ"ח עשה ד' שמצוה אר"י היא משום מצוה כיבוש שנוהגת בכל הדורות ק"א, ועיקר הכיבוש הוא ממה שיש מניחין את הארץ ביד זולתנו, איכא מצוה דכיבוש צנתייה לחוד.

משנה בכתובות ק"י ע"ב הכל מעלין לאתווי עבדים, [והרי] בעבדים אין לאר"י יותר מגופן. ועיין בשו"ת הריב"ש סי' ק"א ובתשכ"ז ח"א סי' כ"א, דנחלקו בנידונם מאי חשיב טפי, העליה לארץ או קניית קרקע בה [וע"ע הערה ק"ג].

ק"א) ובאבני נזר המובא בפנים סי' תנ"ה אות ג', תמה על חידוש זה שמצוה ישוב אר"י משום כיבוש, וכתב כי [זה] סותר דברי הרמב"ם פ"א מתרומות [הלכה י'] בישראל הקונה מגוי, למ"ד יש קנין מקרי כיבוש יחיד, ואם המצוה משום כיבוש איך יהיה המצוה על יחיד. וכעין זה הקשה במנחת שלמה (להרש"ו אורבך) ח"ג סי' קנ"ח אות כ"ב אוק"ד, והוסיף ולפ"ז [שמצוה ישוב משום כיבוש, א"כ] ליכא מצוה לדרור במקום שבלא"ה כבר יש שם ישוב צפוף של ישראל [וצ"ע]. ובציץ אליעזר ח"ז סי' מ"ח פרק י"ב עמ'

וכ"מ שהצין צעיקי הד"ט יו"ד סי' כ"ו אות י"ג [לענין חלמוד חורה] (ק), וקשה דהא התרומת הדשן [סי' מ'], המוצא צוה"ש יהודה לעיל מיניה] קאמר ללמוד חורה לחוד סגי לדחות מצוה כיבוש אר"י, ונ"ל דלא תחא לאפקוי אלא לילך לאר"י לחוד וכו', ולפ"ז לא ס"ל בהמב"ט, [אבל] י"ל לאידך גיסא דה"ק דאיכא תרתי דכל חד צאפי נפשה חוץ לדחות מצוה כיבוש אר"י, דהא ללמוד חורה לחוד סגי וכמ"ש בתורה"ד, וה"ה לאידך לילך לאר"י וכמ"ש המב"ט, וכן ראיתי בגליון הספר מכת"י הרב דוד כטורזה וכו' (ק).

ו. וכשרוצה לעלות באופנים שהוא פטור, האם יש למונעו מכך. בשו"ת הרשב"ש סי' ב', אחר שהוציא כמה פרטים שאינו מחויב לעלות כגון שאסחו לא רוצה לעלות [וע"ז לעיל סק"ב אות ג'] או שיש לו בנים קטנים [וע"ז לעיל ס"א אות א'] או שלא תהיה לו פרנסה [וע"ז לעיל ס"א אות ב'] או שלא ימצא שם ללמוד חורה [וע"ז לעיל כאן אות ג'] וכ"ש כשיש סכנת דרכים, כתב אע"פ שיש קצת שאין מציטין לזה [ועולין], אין צ"ד מזהוין להפרישם [עיי' לעיל סק"ג אות ב', ושם הערה ג' (ק)].

ט"ק ה. א. אם קיום המצוה תלוי בקניית קרקע בארץ ישראל. במרחשת ח"א סי' כ"ב אות ו', כתב צענינו דמצוה ישיבה אר"י אינה מתקיימת בישיבה לבדה, כי אם ג"כ צנין קרקע צא"ר, וכדמפרש בקרא (דברים י"א ל"א) וירשחת אותה וישבתם בה, שצריכים ירושה וישיבה, ונחל מיניה, אין המצוה מתקיימת. והרב ש"י זצ"ל בחומות כרך י' עמ' 25 הציא וציאר את דבריו, שהקנין הוא הירושה, והדירה היא הישיבה. וכ"כ בספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' ל' בדעת הישועות מלכו המוצא לקמן אות ח'. ועיין ביד אפרים (להר"א וינצברג) סי' ח' אות ב'. ובארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כרך א' שער א' סי' א', האריך להוכיח שלפי הרמב"ן עיקר מצוה "כיבוש" היינו שליטה על המקום לגבי אפשרות ההתחללות [כמוצא לעיל סק"א אות ו'], וכח צנוף אות ד', ומכאן אנו למדים שישיבת אר"י לפי הרמב"ן אינה מתקיימת אלא כשקנה המקום צנין, שרק באופן זה יש צוה משום עמידה על נחלת האבות צמוץ ירושה, שהרי כאמור לעיל הכיבוש והישיבה הם שניהם חלקי המצוה ומצטרפים יחד לקיום המצוה, וצו כלל וזו אינו מקיים המצוה וכו', ונראה מזה שצנחירות לחוד אינו מקיים המצוה, כי צוה לא שייך להקרא ירושה וכו'.

(ק) וכן פירש הרב מנחם פיגין במעשה אברהם יו"ד סי' מ"ג דף צ"ט טור ב', דלא תחיר בבית יהודה אלא כי איכא תרתי לטיבותא.

(קח) בהמשך דברי האיש מצליח, נראה שדעתו להלכה להתירו לעלות, בהסתמך על השו"ע כאן סעיף ה', שיש כפייה לעלות גם בזה"ז ע"ש.

(קט) ועיין בארצות חיים (להר"א מלניל) ח"ב סי' ע"ג עמ' 611, שכתב וכל מי שיעור משנתו וישתדל לעלות לאר"י אסור למנוע וכו', אבל מי שיש בלבו יראת שמים הוא מסערו ומשלים חפצו ותאוותו ששכר מצוה מצוה, וכל המעכבו אינו זוכה ומקבל פני שכניה, אבל באמת אין ראוי לאדם לעלות ולשכון בה אלא בעל חורה וירא שמים ומדקדק במצות ויש לו ממוץ לעשות סחורה שיחיה בו וכו' [וע"ע המשך דבריו לעיל סק"ב אות ב'].

(קי) וכבר העיר בפסקי תשובה (המובא בפנים) בהערה הראשונה,

אוצר

ס"ק ה אות ב

הפוסקים

ישנו בארץ" ו"לא תחנס" שלא ליתן להם חניה בקרקע המה צודאי לארץ גמורים לכל הדעות אף בזמן הגלות וכו' (קיד).

ובמשמיע שלום ס"י נ"ד סוף אות ד' [נדפס גם בירושת הפליטה ס"י כ"א], חמה עמ"ש המגלת אסתר [המנוח]

לעיל מק"א אות ג' שבו"ו אין מלוא יישוב אר"י, משום שאסור לעלות לאר"י מחמת השנועה, וכחז שאלנו מוכן, דמ"מ לקנות בתים ושדות בעד כסף זהו דבר שאפשר ומחויבים בו [ובזה מקיימים את המלוא בלי לעבור על השנועה, וע"ש אות ה' ואלך שמאריך לבאר הטעם למה נחשב קיום המלוא ע"י קניית קרקע].

ובאבני נזר יו"ד ס"י חנ"ה אות ד', כתב דלקנות נחלה באר"י הוא דבר גדול וכו', ונחשב קלם ישיבת אר"י. וכן שם סוס"י

חנ"ד, כתב ואפילו לנאשים היושבים בחו"ל הוא מלוא גדולה לקנות נחלה באר"י, וצפרטו אם יהיה להם מזה פרנסה, אף אם ישנו בחו"ל נחשב קלם כאלו יושבים באר"י. וצפסקי חשונה הנ"ל עמ' ל"ח

הערה שניה הביא דבריו וכתב, [והטעם שקיים המ"ע עכ"פ במקלת] כיון דמ"מ גורם שמתישב הארץ, וכן משמע מסתימת הש"ס עירובין מ"ו א' וצ"ק פ' ע"ב וכו', [ולפ"י] ישראל הקונה

שדה או בית מישראל באר"י נראה דאינו מקיים בזו הקנייה מ"ע של ישוב אר"י ללא ירושה איכא ולא ישיבה איכא ישיבה גמורה.

ועיין בתשובות הר"א הלוי שנסוף ספר דין אמת סוס"י ב', שכתב דבניית הארץ היא מלוא רבה וגדולה מעלתה, כאשר

אמרו רז"ל [סנהדרין ק"ב ב' בעמרין] אף שהיה אח לע"ז וזה למלכות מפני שהוסף כך אחד בארץ ישראל, ואם לעובדי רזנו כך,

כ"ש וק"ו לעושי רזנו. וע"ע בתשובות בית הילל ס"י ל"א [מוכז צעורי נפון הנ"ל סוף פרק ד'].

אולם במנחת אלעזר ח"ה ס"י י"ב ד"ה ואזכיר, כתב על דברי האבני"ו הנ"ל, הנה מפורש להיפך בתשובה מהראשונים

רשב"ש (אשר הוא דעות המחזיקים בישוב אר"י גם בגלותו) וז"ל בתוך התשובה (ס"י א') שכל זמן שימצא מזון ומדור תמצא הישיבה,

ואפשר שיהיה לאדם שם גנות ופרדסים ובהם סביבת הישוב והוא אינו הישיבה וכו' עכ"ל הרשב"ש ע"ש (קטור), הרי דס"ל דישבת

אר"י אינו מקיים היושב בחו"ל גם כשיש לו באר"י גנות ופרדסים

(קיד) ושם פרק ד', כתב שכן יש לדייק גם ממש"כ ברש"י גיטין שם, משום דיישוב אר"י "ליישוב ישראל בה", ולא כתב לישב בה.

(קיד) עיין מש"כ שם ס"י י"א בדעת הריב"ש. ויש להעיר ע"ד, שמש"כ הריב"ש שם, כי העליה היא מצוה לשעתה וכו', אבל יישוב אר"י אינה מצוה

לשעתה וכו', לכאורה אין כוונתו ב"עליה" ליישיבה בארץ [בלא קניית קרקע] אלא לנסיעה אליה [ועצ"ז לקמן סק"ו אות ב'], ולא כתב הריב"ש "הקונה שדה

מן הכותי היא מצוה גדולה מן העליה" אלא משום שבוה איתא בגיטין שדוחה שבות, אבל לא משום דצריףא קניית קרקע משאר יישוב הארץ [מ"ש הריב"ש

שם וכ"כ זה לרמב"ן, אין הכוונה כמצוין במהדורות מכון י"ם לרמב"ן בסה"מ אלא לחידושי לשבת ק"ל ע"ב, והובא עוד בשו"ת הריב"ש ס"י שפ"ו].

(קיד) ע"ש שהארץ לבאר שכל זה דוקא אם מסייע עי"ז שיגורו שם יראים, אבל לא אפיקורסים ומחסיאי הרבים וכו'.

(קטו) ושם [מהדורות מכון י"ם עמ' ב' ד"ה ושלש] כתב: וכן הדבר בעלייה ובישוב, כי המצוה עצמה היא הישיבה שהיא הדירה וכו', והישוב הוא

כמו נטיעת גנות ופרדסים וקניית בתים, שכל זמן שימצא מזון ומדור תמצא

ואפילו למי שאינו עולה לדור שם מיד וכו'. וכ"כ ס"י ו' במסקנות

אות א', לקנות נחלת שדה וחרס באר"י, שיתנו נמיחה להספרנים

בהם ישראלים הדמים שמה או פועלים ישראלים או ארסין וחכירים

או אפילו להרוויח שיצאו הרווחים לחו"ל למי שאינו עובר לדור,

לדברי הרמב"ן הוא מ"ע ול"ת, מ"ע מן "ירשחם אותה וישבם בה" וכו', ול"ת מן (ויקרא כ"ה כ"ג) "והארץ לא תמכר ללמיתות",

שפירש הרמב"ן כעין פדיון האמורות בגופות וכו'. ובתשובה מהגדול ממינסק צביני כך ו' עמ' רי"ח כתב, לדעת הרמב"ן

[בספר המלכות] בכל עת שחמאל לנו חלקת ארץ ישראל בארצנו המסוימת במלחמה מפי הקב"ה, אזי אנו נשחל לעשותה לאחוזתנו

ולהושיע בה אנשינו וכו'.

ובעורי צפון שער א' פרק ב', האריך בזה וכתב, נמצא לפי דבריו

של הרמב"ן מה שאמר "והורשחם את הארץ וישבם בה" היא מלוא עשה דלורייחא וכו', החלק היותר נכבד היא הירושה,

היינו הזכה בכזבת ארץ הקדושה, [וכן] מפורש בזכרון יהודה [להר"י בן הרא"ש] ס"י ז"א [דף מ"ה א'] שהקנייה בעצמה בלתי

שום ישיבה היא עיקר המלוא [מדכתב שם שהטעם דיישוב אר"י דוחה שבות דלמירה לנכרי בגיטין ח' ב', משא"כ בשאר מלוא,

משום שהרי פשיטא הוא שחמאל לגרש נכרי מאר"י] וכו' (קיד). וכעין זה כתב דרישת ציון [להרא"י סלונקי] אות ו' עמ' 9.

ובפסקי תשובה סוס"י רמ"ח, כתב והנה מלוא ירושה נראה דיכולה להתקיים ג"כ ע"י קנייה, ועיין ברמב"ם פ"א

מתרומות הלכה ח', שכתב דלמ"ד יש קנין לעכו"ם להפקיע, אם קנה ישראל מנכרי הרי הוא כעבד יחיד, ועיין ירושלמי מו"ק (פ"ב

הלכה ד') מותר ליקח בתים מן העכו"ם בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת וכו', וגם מלוא ישיבה מקיים בזה במקלם

אף אם יושב בחו"ל, א"כ ק"ו חייב הבא לקנות.

ובריוראל משה מאמר יישוב אר"י ס"י קל"ג אות י"ב, כתב לקנות בית או שדה באר"י היא מלוא גדולה מן העליה לאר"י אף

לדעת הסוברים שיש גם עכשיו מלוא בעליה, וכמ"ש הרשב"ש [ס"י ק"א] שאין להביא ראיה [נמנה שהמירו שבות דרבנן לקנות שדה מגוי

בשבת כדין להמיר שבות בשביל העליה וכו' (קיד), ועוד שהלאומים ד"ל לא

רכ"ד, כתב בפשיטות שהן שתי מצות גפרדות. ועיין בארץ חמדה המובא לעיל סק"א אות ו' ובבית יצחק ובחסדי אבות המובאים לקמן סק"ז אות א'.

ובספר ישוב אר"י (להרי"ו מינצברג) ס"י א' עמ' כ"ב — כ"ג, האריך לדון בזה, וכתב בעמ' כ"ד לתרץ את קושית האבני"ו הנ"ל, דכבר בארתי למעלה

[שם עמ' ד'] דמצינו כיצא בזה במלחמת ד' עממין ועמלק שהם מחובת הצבור, דא"א ליחיד לעשות מלחמה ואעפ"כ אם סיפק ביד היחיד להרוג אחד

מהם, מחויב מכה חיובו להשתתף להצבור במלחמתם [וכן כאן אם סיפק ביד היחיד לכבוש כבדת ארץ מיד הגוים, מוטל עליו מכה חיובו בהשתתפות לציבור, ולא מקרי כיבוש יחיד לאחר שחלק יהושע ובית דינו כל אר"י לשבטים וכו']. אמנם שם מסיק, שלדעת הרמב"ן ישנו חלק שני במצוה, שהוא הישיבה, ואינו תלוי בכיבוש.

וע"ע בפסקי תשובה המובא בפנים שציין שבאבני נזר או"ח ס"י מ"ד, כתב דקניית קרקע מנכרי יש בה משום כיבוש, דלא כדבריו ביו"ד ס"י תנ"ה [הנ"ל], אבל המעיין שם יראה שכוונתו שבקניית קרקע הוא מקיים המצוה לכבוש את הארץ, אבל אין זה מגדר מצות ישובה.

אוצר

ס"ק ה אות ב-ד

הפוסקים

כנ"ט קט"ו). וכ"מ בדרך חמדה המובא בלוח הקודם. ועיין בלבושי מרדכי המובא בלוח הנא.

ג. ואם קנית בית עדיפא או קנית קרקע. כחצ' נש"ח חמ"ס יו"ד סי' קל"ח, דבאר"י איכא מלוא בנחים טפי מבדיקלי, וראה מהמשה בסוף ערכין [ל"ג ז', דמשה עושין מגרש אבל מעיר אין עושין מגרש — ע"ז לקמן סק"י אות ז']. והוצא בכוכבי יחזק ח"ג על ירושלמי ברכות פ"ג הל' א' אות כ"ג אר"ק י"ג.

ובתורה לשמה סי' שפ"ו, כחצ' דודאי לענין מלוא וחיצוב ארץ ישראל, הציט עדיף טפי מהגינה, דהכי אימא בתוספתא ערכין סוף פ"ה, וכן פסק הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"ג הלכה ו', לא יסמור אדם את ביתו לעשותו גינה ולא יעב חורבנו גינה שלא יחריצו את ארץ ישראל, משמע דבית עדיף מגינה טפי, וכן פסק בהלכות שכנים פ' י"ד הלכה א', דהיה הלוקח רוצה לבנות בזה בנים וכן המלך רוצה לזרעה, הלוקח זוכה משום ישוב הארץ (ק"י), ואין בזה דין בר מלוא.

ובחשובת בעל הצפנת פענח נדפס בקובץ הכוכב סי' פ"ו מובא בכוכבי יחזק הנ"ל, כחצ', גם הרמב"ם ס"ל דרך ישוב הוא זכות לא בקרקע, וזוה סמירה בהך דגיטין ח' לז"ק פ' ומירושלמי מו"ק פ"ג הלכה ד' דנקט בנחים ע"ש ברמב"ם, הך דב"מ ק"א וגיטין מ"ו וב"מ ק"א (ק"י) [וע"ע שמי תשובות ממנו בענין זה בספר הזכרון להר"י הוטנר עמ' תרס"ז-תרס"ח]. וביאר דבריו בכוכבי יחזק שם, דכוונתו לומר דקניית בנחים, היא יותר זכות מקניית קרקע. ובחמדת נבי (להרמ"ד וולנר) ח"א סי' א' עמ' ד', כחצ' דאיכא שלש דרגות חלוקות [בישוב הארץ] א' בנין בנחים ז' נטיעת חילנות ג' זרעים שנשדו.

אולם נשיב לזיון (להר"י סלוצקי) אות ח' עמ' 10, הציט מ"ש דב"מ ק"א א' היורד לחוך חורבנו של חצירו ונבאו שלא ברשותו, ואמר עני ואבני אני נוטל וכו', מאי הו' עלה, אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן בנחים שומעים לו, בשדה אין שומעים לו, בשדה מ"ט משום ישוב אר"י וכו', וכחצ' אלמא דנטיעות איכא ישוב

הישיבה, ואפשר שיהיה לאדם שם גנות ופרדסים ובתים, והם סיבת הישוב והוא אינו דר שם, על כן הישוב אינו הישיבה, וכן יראה מדרך הענין שאין ישיבה וישוב בענין אחד ועל כן אני אומר שהישוב והעליה שתייהן סבות המצוה, אלא שהאחת מקדמת והאחרת מגעת, ואין המצוה אלא הישיבה וכו'. ולהלן [עמ' ג' טור ב'] הוסיף, וכן נמי בנשבע וכו' ושלך יקנה בית שבוועתו שבוועה [ואינה כנשבע לבטל את המצוה].

קט"ו) וכן הקשה בציון אליעזר ח"י סי' ל"ב אות ה', וכתב וצריך לדחוק דאין כוונת האבנ"ו לקיום המצוה ממש, אלא כוונתו לחשוב זה לעשיית דבר גדול שמגע לו עם קיום מצות ישוב אר"י. ובעזרי צפון (המובא בפנים) פרק ג', תירץ שיש לחלק בין ישוב אר"י לישיבת אר"י, וכוונת האבנ"ו שמקיים מצות ישוב אבל לא מצות ישיבה כמ"ש הרשב"ש.

ק"י) עיין ב"י חו"מ סי' קע"ה ובאור שמח פ"ד משכנים הלכה י', שכן הדין גם בחו"ל [אבל מ"מ מוכח משם שבניית בתים ערף על זריעה].

ק"י) לשון הגמרא בגיטין ח' א': הקונה "שדה" כסוריא כקונה שדה באר"י, ובבב"ק פ' ע"ב: הקונה "בית" באר"י כותבין עליו אונו וכו', וירושלמי מו"ק שם: מהו ליקח "בתים" מן העכו"ם, ובב"מ ק"א א': אסרו לנוטע זיתים "בשדה" חברו שלא ברשות, ליטול את זיתיו משום ישוב אר"י [ובתשובה

הארץ, אבל לפי זה מוכח דבנין בנחים אין צו משום ישוב הארץ, אבל הוא דבר שלא יתכן וכו', ומפורש אמרו שם ק"ח ז' ארעא לבתי וארעא לזרע, ישוב עדיף וליה צו משום דינא דבר מלוא וכו', וע"כ הא דקאמר בשדה מ"ט משום ישוב אר"י, ר"ל דנטיעות איכא ישוב גדול וכו'. ואחר שצאנו ט' האריך לבאר שגם בזריעה איכא מלוא, כחצ' מסקנתו בלוח י', וחלק ישוב הארץ יתחלק לג' מדריגות א' נטיעת כרמים ופרדסים ז' בנין בנחים ג' זריעת תבואה וירקות (ק"י) וכו'. וכ"כ בעזרי צפון שער ראשון פרק ז'. ועיין בפסקי תשובה סי' רמ"ח דף ל"ח א' הערה שניה.

ועיין בלבושי מרדכי יו"ד מהדורה תליתא סי' מ"ט, בענין התבואה שהוקמה לסייע לישוב אר"י, אחר שכתב שאין לעלות לאר"י בזה"ו עפ"י מש"כ באהבה יחזק [המובא לעיל בדברי האבני נור שבסק"א אות ד'], כחצ' ובסידור יעבץ בהקדמה סולם ז"א אחר שהאריך והרבה בשבח ומלוא חייב לישוב אר"י וכו', כחצ' [מהדורה אשכול עמ' מ"ט] מי שיש לו עושר ונכסים ולא נחמר לו מזונות יעלה וילית וישב על החורה ועל העבודה, אבל לרדוף לקנות נחלה בארץ הטובה זה הכל וחלי רע וכו' (ק"י) ועיין בחומת משה לחמ"ס פר' משפטים וכו', [שכתב] אשר ראוי היה כמה פעמים להיות גאולה שאינה שלימה או יותר מזה גאולה ממש כמו בנחים שני וכו', [אלא] אבותינו אינם חפצים בגאולה כזו רק עין בעין יראה בשב"ה לזיון, מכל הנ"ל נראה שלא היה רצון רבותינו לעשות התחכמות לדחוק השעה, ול"ע ממ"ש במסכת [גיטין ח' א'] וכן קי"ל באו"מ סי' ש"ו סעיף י"א דכותבין בשבת ע"י גוי שטר מכירה בקנין בית משום ישוב אר"י, ואפשר דוקא בית לדור וכו', אבל לא שדות וכרמים (ק"א).

ד. האם יש מצוה בישובה ובנינה של הארץ, מלבד המצוה לדור בה. באנאקלופדיא תלמודית ערך ארץ ישראל עמ' רכ"ה, כחצ' דישוב ארץ ישראל הוא ההתישבות בארץ בנחים ונטיעות וזריעה ואמרו (בבראשית רבא פס"ד), שכן בארץ אשר אומר אליך, עשה שכונה באר"י, הו' נוטע הו' זורע הו' נטי

שבספר הזכרון המצוין בפנים, כתב "אך הרמב"ם אינו מפרש כך", וכוונתו לפ"ד משכנים הלכה ל"ו, ששם ביאר הטעם משום ישוב הארץ ולא דוקא אר"י, ולפ"י מגזילה ואכידה הלכה ל"ט, שנתן טעם משום שמכחיש את הקרקע. ובגיטין מ"ז ב': תקנו תקנה כדי שלא ישקעו "שדות" בידי עכו"ם. ובכוכבי יחזק המובא בפנים, הביא מהפרדס יוסף פר' וישלח עמ' רנ"ב, שבב"מ ק"ח ב' אימא ארעא לבתי וארעא לזרע ישוב עדיף, וכתב אפשר דלגמרא זו כיוון בעל הצפנת פענח כשכתב פעם נוספת ב"מ ק"א, והוא ט"ס וצריך להיות ק"ח ב'.

גם ברש"י ב"מ ק"א, הקשה ממ"ש שם על מ"ש לקמן דף ק"ח.

ק"י) עמשי"כ בחמדת צבי (המובא בפנים) עמ' ג'. ק"י) ובעזרי צפון המובא בפנים סוף פרק ד', תמה עליו שזה היפך ממה שאיתא לפנינו [שהנראה שם שכונת היעב"ץ לומר שמי שיחנן אותו בעושר וכו', ולא יעלה ויקנה לו אחוזת נחלה באר"י, או זה הכל וחלי רע].

ק"א) וצ"ע דהרי בגמ' בגיטין ח' ב' כתוב הקונה "שדה" כסוריא כקונה בפרברי ירושלים למאי הילכתא אר"ש לומר שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת וכו'. ועיין בחקרי הלכה אר"י סי' י"ד, המובא לקמן אות ד'.

ולכאורה חזר בו בעל לבושי מרדכי ממ"ש בתל תלפיות [נדרס בפליטה הנשאת מערכת אר"י סי' י"ד אות ב'].

אוצר

ס"ק ה אות ד-ה

הפוסקים

[ונבספות להעמק דבר שם בראשית כ"ו ז' כתב שמכאן למדנו ישוב הארץ], וכן (בילקוט שמעוני ח"א רמז חשכ"ט עה"פ מהילים ל"ז ג') שכן ארץ ורעה אמונה, עשה שכונה בארץ, הו' זורע הו' נומע וכו', וכן אמרו [במדרש] ושם שנים תזרע את ארצך, אפילו אין לו לאדם אלא חורבה אחת בתוך גנו חייב לעבדה בכל יום, ופירשו בעלי התוס' (עה"ת שמות כ"ג י') שבארץ ישראל הדברים אמורים, וכן פירשו הראשונים זו שר' ינאי נטע ארבע מאות כרמים (ב"ב י"ד א') שהוא משום ישוב ארץ ישראל (ראב"ד מוצא בשטמ"ק שם), ואמרו מפני מה זכה עמרי למלוכה מפני שהוסיף כך אחד בארץ ישראל (סנהדרין ק"ב ז') קכב). וכבר כתב כן במדויק חת"ס סוכה ל"ו א', שהעבודה בקרקע גופא מלוא משום ישוב ארץ, ולהוציא פירותיה הקדושין וכו'.

ה. האם בכלל המצוה, שגם פרנסתו תהיה מרווח אר"י. כתב באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות י"ח, דעיקר טעם מצוה ישיבת אר"י היא, כי שם ההשפעה היא מהקב"ה ולא ע"י שליח, ומעתה אם ידור אדם באר"י ואין לו שם שום מצב פרנסה רק הנשלה לו מחו"ל, ועדיין השפעת מזונותיו ע"י השר שמחו"ל, מה זו ישיבת אר"י, וזה נראה לי טעם הגדולים שלא נסעו לאר"י, הגם ש"ל הלא שלחו להם רק מעות, והם קונים ואוכלים פירות אר"י, מ"מ מתחבר יותר דבכה"ג נקרא השפעתם מחו"ל, והרי יעקב אבינו כל מה שהיה לו מצית לבן נתן לעשו, מפני שאמר אין נכסי חו"ל כדאי לו וכו' קכג), ועו"ל דהיינו דווקא אם מקבל מאנשי חו"ל במורת נדקה, דנמנא בן חו"ל המשפיע וכן אר"י המקבל, אך אם נותנים לבני אר"י לכבודם כעין המציא דורון לח"ח לא נקרא שמקבל מבן חו"ל וכו', ובני אר"י בבחינה זו שיושגין באר"י הן גדולים ממנו בני חו"ל, ונחשב מה שאנו נותנין להם כעין המציא דורון לח"ח וכו', אבל זה ברור דעיקר המצוה בחלית השלמות הוא להיושבים באר"י ומתפרנסין מהשפע שבאר"י. ובמסקנות שבסוף התשובה אות א', הוסיף ומ"מ גם בלא"ה הוא מקיים מצוות ישיבת אר"י. גם בסי' תנ"ה אות ד' כתב אך בדבר זה נשמנה הענין כעת לטובה להיות מצב פרנסה באר"י עצמו לא להטערך לחו"ל, ולדעתי זה העיקר במצוה ישיבת אר"י.

ושם סי' תנ"ו אות ח' בתשובה מבין המחבר [בעל שם משמאל], כתב דראית אביו, היא מהא דקיי"ל [כתובות ק"י ע"ב] עבד

שברח לאר"י ינא לחירות לגמרי, ואפילו ירצה הרב לעלות [לאר"י] ולהשחעבד בו אינו רשאי, והוא דבר פלא וכו', ומירך עפ"י מה דאיתא בפסחים [פ"ח א'] שאין עבד אוכל פסח רק מפסח שהמנהו רבו עליו וכו', ופירש [הטעם] משום שאכלת פסח מורה צוה שאוכל משלחן גבוה, והוזמן לשלחן גבוה שהוא עבד ה' וכו', וא"כ אם עבד אוכל מפסח של עצמו הרי זה מורה שמונותיו משלחן ה' שלא באמצעות רבו, והעדות שקר שהרי מונותיו משל רבו וכו' קכד), ולפי"ז מצוה למה כשבורח לאר"י נפקא ממנו אדנותו של רבו, כי אם עדיין יהיה אדנותו עליו, יבוא לו מונותיו של רבו שבו"ל שבאין באמצעות שר הארץ, ועיקר מצוה ישיבת אר"י להיות השפעתו ע"י השי"ת עצמו לא ע"י שר הארץ, וע"כ אף אם רבו רוצה לעלות אחריו לאר"י, מ"מ מה שיצב עד עתה באר"י לא הייתה המצוה בשלמות וכו', ומ"מ לא אמר [האבני נזר] חלילה שאינו מצוה כלל, דסו"ס ניוון מפירות אר"י ומאירא דאר"י, רק שאינו עיקר המצוה כמו אם יש לו פרנסה מאר"י.

ובגליוני הש"ס (להר"י ענגיל) כתובות ק"י ע"ב, כתב [יש] קצת ראיה לכתוב זאת ממ"ש בשו"ת רד"ך בית ד' חדר א' שמה שכותבים בגט "דיתבא על נהרא", אין הכוונה ישיבת ממש, אלא הפירוש שמסתפקים ממנו, דמאחר שמסתפקים הימנו הנה הוא ישוב העיר, שעליו היא יושבת עכ"ל. וזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ה' אות י"ב, כתב דלפי האבני נזר מובן מה שהשמיט הרמב"ם בהלכות מתנות עניים הדין שעניי אר"י קודמים, שהרי אם אין להם פרנסה מאר"י אינם מקיימים המצוה, ולכן שוים הם לשאר עניים דעלמא.

אולם במנחת אלעזר ח"ה סי' י"ז כתב ע"ד האבני נזר, דהרי מי לא ידע מהגזירות והחרמות שעשו רבותינו הקדושים הצ"י והאלשיך, שכל מה שמנדבים בחו"ל לרמזה"י אפילו להדלקת נרות, ישלחו הכל לאר"י כדי שיתחזקו עניי הכוללים היושבים על התורה ועל העבודה וכו', ועוד קשה איך שייך לומר שיצוה הקב"ה מצוה אשר לא צדידיה חלוי אם יהיה לו פרנסה מארץ ישראל וכו' קכה).

ובריואל משה מאמר ישוב אר"י סי' ק"ו השיג על האבני נזר, וזה חימה שהרי קושיא זו [מעבד שברח לאר"י] חילצו הרא"ש צ"פ השולח [סי' מ"א] והטור [יו"ד] סי' רס"ז והוא גם כן

קכד) עיין במדרכי משה הג"ל, שהאריך לדחות הראיה מהסוגיא שם, וכתב ועיין בירושלמי [שם פ"ח הלכה א'] ר' יוסי אומר אין רשות לרבו לומר לו אי אפשי שתמנה על הפסח, אבל אומר לו אי אפשי שתמנה על זה אלא על זה, וכן מבואר ממשנה [שם בע"ב] באם שכח מה אמר לו רבו, אז מביא לגדי וטלה ומתנה וכו', ואף ולא נתן לו רבו רשות, ולפי [האבני נזר] היה מעיד עודת שקר וכו'.

קכה) ובעורי צפון שער ראשון פ"ג כתב לא הכנתי השנה זו, הלא לפי מה שהחזיק האבני נזר בשיטת הרמב"ן דבריו מוכרחים, כי עיקר מצוה ישיבת אר"י היא הישוב בהיות לו פרנסה מריוח אר"י, שיהיה לו שם גנות ופרדסים וכו', ומעולם לא חשב האבני נזר לנגוע בחרמות וגזירות שעשו הראשונים וכו', ואף אותן שיושבין באר"י ומפרנסין עצמם מחו"ל אינם מקיימים מצוה ישוב אר"י בשלמות רק מצוה הישיבה ולא מצוה הישוב וכו'.

קכב) ובפסקי תשובה סי' רמ"ח דף ל"ח א' הערה שניה, הביא מויקרא רבה (פרשה כ"ה אות ה') כשהיו ישראל במדבר מ' שנה היה המן יורד וכו', כיון שנכנסו ישראל לארץ אמר להם משה, כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה ויפוק וינציב לו נציבין [ויטע לו נטיעות — מ"כ], הה"ד כי תבאו אל הארץ ונטעתם.

קכג) עיין בתשובות בעל שם משמאל (המובא בפנים) אות י', שהביא קושיית הר"י מפילוב, שהרי יעקב נתן לעשו [נכסים אלו] בשביל חלקו במערת המכפלה, וקנה חלק באר"י בשביל מצות חו"ל, [וא"כ] יאמר שנהנה מחו"ל שתחת השר, וכתב לתוך מכמה טעמים ע"ש. וע"ע במדרכי משה (להר"מ מפילוב) בתשובה שבסוף הספר אות ג', שדחה כל תירוציו.

וע"ע כאם הבנים שמתה (לבעל משנה שכיר) פ"ג אות ל"ב ואילך, שהאריך בגודל הענין לעבוד את הקרקע באר"י ולהתקיים מיבולה.

אוצר

ס"ק ה אות ה-ו

הפוסקים

קל"ג אות י'. ובספרו דברי יואל י"ד סי' פ"ה אות ט"ו דף רפ"ו טור ז', כתב בדגונו דהחזקת תורה באר"י גדולה יותר מהחזקת תורה בחו"ל, דהרי המחזיק תורה בחו"ל היא כלומד בחו"ל, והמחזיק תורה באר"י היא כלומד באר"י, דיש לו חלק בתורה שמחזיק בה, וא"כ מקיים זוה מלות ישוב אר"י, שזוה מלות ישוב אר"י לקיים בה תורה ומצוות. ועיין בחשבות הגדול ממינסק המוצא לעיל סק"א אות ה'.

ועיין במשמיע שלום סי' נ"ד אות ו' (השניה) [נדפס גם בירושל פליטה סי' כ"א] שכתב, ואפשר עוד לחייב שכל דבר שאפשר לקנות אלל אחז"י היושבים באר"י יקנו מהם וכו', וכשם שלענין הדקה המה קודמים לעניים אחרים ולדעת כמה פוסקים גם לעניי עירך קודמים וכו', ה"נ זוה פשוט דמלוא וחיוז לקנות אללם. ז. אם חלק מן המצוה הוא שגורים לא ישובו בארץ קב"ה).

כתב בדגונו אלל ח"א סי' ס"ו אות ז', דלשון הרמב"ן בטה"מ היא שנטעונו לרשת הארץ ולא נעוצנה לזולתנו מן האומות או לשממה וכו', וכן הרמב"ם [פ"י מעבודת כוכבים הלכה ד'] באיסור לא מחנם לא חתן להם חניה בקרקע [נתן טעם] כדי שלא ילמדו ממעשיהם, מבואר שמצוות ישוב אר"י אינה רק בהתישבות היהודית אלל בישוב יהודי בלבד שאין לו כל השפעה משכנות וזה וכו' [ע"ש] שהארץ לבאר לפ"י מש"כ הרמב"ם מוצא לעיל סק"ד אות ד', לעולם ידור אדם באר"י אפילו צעיר שרובו גרים]. וכ"מ בשארית ישראל ובעורי נפון המוצאים לעיל אות ז'.

ובחקרי הלכה אות"מ סי' י"ד, כתב דרש"י בגיטין ח' ז' על הא דקאמר דמשום ישוב אר"י לא גזרו שבות דכתיבה ע"י

עכו"ם בשבת, כתב דהיינו שמגרש משם הנכרים ויושב בה ישראל קב"ה, וכוונתו נראה דהנה מה נקרא ישוב הארץ מצינו חילוקים, דבב"מ ק"ח ז' אמרו ארעא לבתי וארעא לזרעא, ארעא לבתי עדיף משום ישוב, ומוכח מזה דשדה לזרעא לא חשיבא ישוב, ושם ק"א ז' וכו' מוכח דעיקר הישוב הוא נטיעת אילנות ואפילו בנין בתים לא חשיב ישוב, אמנם לענין התרת אמירה לנכרי הוצרכו בין בקונה בית בין בקונה שדה, ומשמע אפילו לזרעא משום ישוב אר"י, ע"כ כתב רש"י דהכל שאני, דמאחר שהוא מגרש את הנכרי ישראל מחייב בה, איכא בכולהו משום ישוב אר"י.

ועיין בציץ אליעזר ח"ו סי' מ"ח פרק י"ז עמ' רכ"ד, שכתב ישנם החוששים שמכיון שהחלק בידינו כבר נכבש וכו', אין יותר חיוז לעלות ולהתישב בו וכו', אלל טעות גדולה בידם כי מצות העליה כדי להיחלץ בארץ אין מגע כלל למצות הכיבוש והן שתי מצות

גיטין דף מ"ד [ז' ד"ה לחוזה] שהטעם הוא דחיישין שמא יסדלנו בדברים שינא אחריו לחו"ל, א"כ כיון שמבואר בדברי הראשונים תירוק אחר על קושיא זו א"כ נסתר היסוד ונפל הצנין והיאך אפשר להמציא דינים חדשים מתירוק אחר נגד דברי הראשונים, ומדמרחו הרבה ראשונים בקושיא זו וכולם מתנבאים בסגנון אחד וכו', ולא כתבו הטעם שמצטלו ממלות ישוב אר"י וכו', ש"מ דלא ס"ל הכי ואין הדין כן וכו', ואף אילו היה קושיא חדשה שאין עליה תירוק לא נוכל להמציא מחמת קושיא דינים חדשים במלוא דאורייתא שאין זכר בש"ס ובראשונים וכו'. ובספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' ל"א, הביא דבריו, וכתב שגם בזמן החלמוד מי שדחיקא ליה שעמא באר"י היה יואל לחו"ל לפרנסתו ע"מ לחזור וכו', וחלילה לומר עליהם שע"י היתה השפעתם מהשר שבו"ל וכאלו ישובו בחו"ל וכו'.

ובשארית ישראל (להר"י מפילוז) שלום ירושלים סי' ו' נמסקנות אות ו', כתב אותם הדדים באר"י ומפרנסין מהנשלל להם מחו"ל וחיין צחי צער וחרדים על דברו אע"פ שהשפע שלהם הוא מחו"ל, ועיקר מצות דירת אר"י הוא מהשגחת עיני ה', כבר ביררתי למעלה שכל הצא אל אה"ק נחבטל הכל לקדושה לפי שהיא פלטין של מלך מה"מ, ובמקום המלך אפילו שר עבד הוא וצטל ממליחותו, ע"כ נקרא הכל שהוא מקדושת אר"י וכו'. ובספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' ל"א, הביא דבריו, וכתב שגם בזמן החלמוד מי שדחיקא ליה שעמא באר"י היה יואל לחו"ל לפרנסתו ע"מ לחזור וכו', וחלילה לומר עליהם שע"י היתה השפעתם מהשר שבו"ל וכאלו ישובו בחו"ל וכו'.

ו. האם בהחזקת בני אר"י מקיימים מצות ישיבת אר"י. כתב ביוסף אומץ סי' י"ט, במה יתרצה עבד ה' להיות לו חלק בישיבת אר"י וכו', אם לא בהחזיק ביד יושביה וכו', ומדברי מהר"ק סוף שרש ה' למדנו דהמתנדבים צעם היו מניחים ענייהם ועניי עירם משום עניי ירושלים וכו', ועממא טעים לזכות שיעמדו שם ישראל צעיר הקדש וכו'.

ובויראל משה מאמר ישוב אר"י סי' ק"ו כתב, דהנה כל הגדולים בדורות הקודמים וכו' כתבו שהמחזיקים מחו"ל אם העוסקים בתורה באר"י מקיימים זוה מלות ישוב אר"י וכן הוא בספר מעשי אבות מדור שלישי אות ה' וכו', וכן האריכו זוה מהר"ם חגיז בספרו שפת אמת והחיד"א ביוסף אומץ [הג"ל], שזה דברים ברורים שהשולחים מעות להחזקת לומדי תורה באר"י מקיימים מצוות ישוב אר"י כמו היושבים שמה קב"ה. וכ"כ שם סי' קכ"ו.

שיקבל עליו ו' מצות שנצטוו בני נח, שנאמר [שמות כ"ג ל"ג] לא ישובו בארץ, אפילו שעה אחת וכו'. ובחינוך מצוה צ"ד, כתב לא לשכון עובדי ע"ז בארצנו, שנאמר לא ישובו בארץ פן יחטיאו אותך לי. וכ"כ ביראים סי' פ"ו [ביראים השלם סי' שט"ו].

אמנם בראב"ד שם ובסמ"ג לארין מ"ט, כתבו דאין לאו זה נאמר אלא בדי עממין בלבד. ועיין בהלכות מדינה (לכעל ציץ אליעזר) ח"ב שער ה' פ"ו אות י"ד.

קכז) ובחינושי הרמב"ן שבת ק"ל ע"ב, כתב בטעם שמחזירין שבות גמור לצורך מצוה זו ולא לאחרת, [משום] דמצוה ותועלת לכל ישראל הוא

קכז) ועיין בשו"ת חת"ס אורח סי' ר"ג, שכתב שיש עלינו חוב וכו', הוא לא בשביל לסייע לקיים מצות ישיבת אר"י, אלא בשביל עצמנו לקיים דברי התורה, כי לולא ישיבת ישראל שם תפוג תורה ח"ו [כמו שמשמע מדברי הרמב"ם סופ"ה מקדוש החדוש]. והובא בשדי חמד אסיפת דינים מערכת אר"י סי' ד'.

קכז*) הכוונה כאן אם חלק ממצות יישוב אר"י הוא שלא יתיישבו גוים באר"י. אבל לרמב"ם יש בזה איסור נוסף, שכתב בפ"י מעבודת כוכבים הלכה ו', בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אסור לנו להניח עכו"ם בינינו, ואפילו יושב ישיבת עראי, או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו עד

אוצר

ס"ק ה אות ז — ס"ק ו אות א

הפוסקים

שנדר הוא מילתא דניחא ליה ציה לקצ"ה וכו', כגון מי שהיה נדרה ונדר להקצ"ה שאם יצליחו שילך לאר"י וישב מיד לחור"ל לצימו, שפיר דמי לישאל עליו וכו', דהכל ליכא מצוה כלל, דאין מצוה ללכת לאר"י ע"מ לשב וכו', דכי היכי דהיציאה ע"מ לשב אינה עזירה [עע"ז לקמן סק"א אות ד'] כך ההליכה ע"מ לשב אינה מצוה, דעיקר ההליכה והיציאה מלוי נדירה וכן יש בספר משצ"ן בשם מהר"ם [עין סוס"י מקנ"ט] וכו', ומילתא דמסתבר הוא דמה מצוה יכול להיות בהולך לאר"י ע"מ לשב, מי בקש זאת מידו רמוס חזרי' קבט).

ובשו"ת מהרי"ט ח"צ יו"ד סי' כ"ח, הביא מש"כ הרא"ש בתשובה [כלל י"צ סי' ז'] שאם נדר לעלות לאר"י יכול לישאל על נדרו, ופע"פ שנדרי מצוה אין נשאלין עליהם וכו', וכמו דטעמו היינו משום דנדר זה שנדר לעלות אין בו מצוה, שאין עיקר המצוה בעליה אלא ביציאה והדירה שמה כמו שכתב הרמב"ן [בסה"מ קל], אבל מי שעולה לראותה ע"ד לחזור לא מניין בזה מצוה מפורקת, ואפילו מימא שזכות הוא לו ממה שאמרנו [כחצות ק"א א'] כל המהלך ד' אמות באר"י מוצת לו שהוא בן עוה"ב דכתיב [ישעיהו מ"ב ה'] ורוח להולכים בזה, מ"מ מצוה עשה ליכא ועוד דהיה מתפרשה נקצר שם אלא שלא הספיק לדור ולישב בזה, דהכי משמע רישא דקרא נותן נשמה לעם עליה, [דדרש מינה רב אבהו בגמ' שם] אפילו שפחה שנאר"י מוצתה לה שהיא צמ עוה"ב, והיינו שמתה ונקברה שם [וא"כ גם סיפא דקרא צהי מירי' קלא].

נדר צריך התרה. ועיין בנשמת כל חי ח"א יו"ד סי' נ' עמ' ר"כ טור ב', שכתב שגם באבק דרכים דרוש א' [דף ב' טור א' ד"ה ואחר] הקשה כן ע"ד הכנה"ג הנ"ל.

וע"ע בחלקת יעקב ח"א סי' פ"א אות ה', שכתב דהשלחן ערוך [יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ו פסק את דינו של הרא"ש, ובביאור הגר"א שם ציין מקור הדין דיש לו התרה, מהא דמבואר שם בסעיף מ"ב, דמי שנדר להתענות או לצדקה דיש לו התרה כל זמן שלא בא ליד הגבאי וכו', אף דלצדקה הוא ודאי מצוה וכמו כן לעלות לאר"י וכו' [וכן מסיק בפירוש דברי הרא"ש בפאת השלחן סי' א' בית ישראל סקט"ז, וא"כ] אין ראית מהרי"ט מהרא"ש מוכחת [ובמלכות בית דוד סי' כ"ח סוף אות ב', כתב דמלשון השו"ע שם דיש לו התרה כשאר נדרים], משמע לכאורה כהבנת הרשב"ש (המובא באות הבא), דאינו לגמרי בכלל נדרי מצוה.

קלא) גם בכינה לעתים דרוש מ"ו דף כ"ח טור ג' ד"ה ונאמר, כתב כן. ובנשמת כל חי (המובא בפנים) עמ' רנ"ב ד"ה וכוה, כתב דאין נראה כן מדברי הרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה י"א וז"ל ואפילו הלך בה ד' אמות וזכה לחיי עולם הבא, וכן הנקבר בה נתכפר לו וכו'. ופירש דבריו בפתח הדביר סי' רמ"ח סוף אות י"ג דף ל"ג טור ב', דמסיים [הרמב"ם וכן הנקבר] ש"מ דהלך דרישא בלא נקבר קאמר. וכ"כ בהמלכות לשלמה (המובא בפנים) דף קס"ה טור ד' ד"ה האמנם, מובא בלב מרפא דרוש ב' למעלות אר"י דף ע"ד טור ג'. ובתולדות יעקב (המובא בפנים) דף צ"ד טור ג', כתב שנאפילו אם הכוונה כהליכה לברך מה ענין עוה"ב לקיום המצוה [דיישוב אר"י], הרי אם אומר תהילה לדוד בכל יום אשר אמרו חכמים [ברכות ד' ב'] דהוא לעוה"ב, [האם] מוכח מזה דאיכא מצוה דאורייתא באמירת תהילה לדוד וכו', כמו כן ה"נ וכו', אם אמנם מצוה היא דיקבל עליו שכר עוה"ב, אבל לא מצוה דאורייתא וכו'. ועיין בדרכי נועם ובטירת כסף המובאים להלן.

ועיין בבית דוד (להר"י דוד) יו"ד סי' ק"ט, שכתב דסעד לדברי מהרי"ט ברש"י מו"ק כ"ה א' ד"ה כי אסקוהו, בעובדא דרב הונא שהעלו לקוברו בארץ

נפרדות, וכשם שנשטונו צמורה על הכיצוץ כך נשטונו צמיתות גם על ההמיצות וכו' [וע"ע הערה ק"א].

ח. אם מקיימים את המצוה גם כשלא שולטים בארץ. כתב ביטעות מלכו יו"ד סי' ס"ו, דגם לפי דעת הרמב"ן, מ"מ עיקר המצוה אינה אלא הירושה והישיבה כדאם העושה בתוך שלו, לכבוש אר"י שמהיה תחת ירושמינו, לא על ציאה ריקנית של עתה וכו' קכח), וכבר המשילו האחרונים למ"ע של אכילת מצה, כי עיקר המצוה היא האכילה ולקחת החיטים לשם מצוה והלישה והאפייה אינם גמר מצוה, ומ"מ צדאי מצוה גדולה היא, וע"ז נאמר "גומל לאיש חסד כמפעלו", גם על הפעולה של המצוה מקבל שכר, ונאמר [מהילים ק"ט א'] אשרי תמימי דרך, גם על הדרך של עושה מצוה יש בו שלמות, ואין ספק שהיא מצוה גדולה, כי הקיצוץ הוא אחתלחא דגאולה וכו'. וע"ע בתחומין כרך י' עמ' 25 מש"כ הרב שלמה יוסף זיין בענין זה.

ט. האם קיום מצוה זו דוחה שבועות דשבת, עיין אור"ח סי' ש"ו סעיף י"א.

ס"ק ו. א. האם יש מצוה בשהיה זמנית בארץ. בשלטי הגבורים ריש פ"ג דשבעות [הוצא בכנה"ג יו"ד סי' רכ"ח הגב"י אות ער"ב וביד אהרן כאן הגב"י אות ל"ו] אחר שכתב שאין להחיר נדר שנדר צעת נרה, כתב אך אמנם נריך לראות אם נדר

שלא תחרב ארץ קדושה וכו'. ובחידושי הריטב"א ר"ה ל"ב ב', כתב שאני יישוב אר"י שאינה מצוה לשעתה אלא קיימת לעולם, והיא תועלת לכל ישראל שלא תשקע ארץ קדושה ביד ערלים וכו'. וכ"כ בשו"ת הריב"ש סי' ק"א. קכח) עיין בדברי סופרים המובא לעיל סק"א אות ג', ומדעות החולקים עליו שם נראה שמקיים המצוה גם באופן שאין שולטים בארץ [ועע"ש אות ז']. וע"ע בספר ישוב אר"י המובא לעיל אות א' ובתשובת בעל צפנת פענח שבספר הזכרון להר"י הוטנר סי' ב' עמ' ת"ש ד"ה והנה.

קכט) עיין ביד אהרן המובא בפנים שהקשה, שבכנה"ג כאן הגב"י אות כ"ז ובאור"ח סי' רמ"ח כתב שכמדומה לו שבכנה"ג כתוב להפך, וא"כ ליכאורה דברי הכנה"ג בשם שה"ג סתרי אהרדי. ובנשמת כל חי המובא בפנים האריך להביא המתרגמים סתירה זו ודחה את דבריהם, וכתב לתרץ עפ"י המבואר בפנים, שיש לחלק בין היכא דאין מניעה להשאר בארץ, ואעפ"כ אינו עולה אלא לזמן, ובין היכא שא"א לו, שאז איכא מצוה עכ"פ אם ילך בה ד' אמות. וע"ע בזרע יעקב (המובא בפנים) דף כ"ב טור ד', שכתב [שכוונת הכנה"ג] למ"ש השלטי גבורים בסוף כתובות [אות א'] דאין חילוק בין זה"ז לזמן הבית, ובכל זמן איכא מצוה, והבין [הכנה"ג] דהיינו אפילו לעלות ע"מ לחזור וכו'.

קל) וכ"כ בדעת הרא"ש, בחקרי לב יו"ד ח"ג סי' פ"ז (עמ' קע"ט טור ב'). ובכנה"ג יו"ד סי' רכ"ח הגב"י אות רע"ב, כתב ע"ד המהרי"ט, מי אמר לו שנדרן הרא"ש הוא לעלות ולא לישב, אם מפני הלשון שאומר "לעלות" ולא אמר לישב, אין זה כלום, דהא אמרינן בגמ' [קידושין המובאת בפנים] ההוא גברא דזכי נכסיה אדעתא "למיטק" לאר"י, והתם ע"ד להתיישב מכר כדמוכח התם וכו', לכן נ"ל שנדרן הרא"ש היה נדרן הגהמ"י פ"ו משבועות [אות ז'] שהיתה אשתו הרה והתיר משום פק"נ וכו'.

ובנוה שלום (להר"ש שולאל) סי' ד' דף קל"א טור א' ד"ה ואחר, הקשה ע"ד הכנה"ג הנ"ל, שהעיקר חסר [בדברי הרא"ש] שכתב דבריו בסתם, דמשמע אפילו בסתם מתירין לו [וע"ש מה שפירש דברי הרא"ש, דבכנה"ג שאינו אוסר חפצא על עצמו אין לנדר שם נדר, ורק מכיון שמתשיבים העולם לנדר כזה

אוצר

ס"ק ו אות א

הפוסקים

הכי לא הוה ליה התירה וכו', ונראה ליישב דס"ל למרן כמהרי"ט, דדווקא מי שנדר לילך ולחזור הוא דיש לו התרה כשאר נדרים לפי שאין שם מצוה כלל, אבל מי שנדר לדור שם אין מחירין לו וכו', ולזה כתב צ"י וכן כתב בהגהמ"י, משום דע"כ לא הנדירו שם פתח דסכנה או עיגונא אלא בנדון דידהו שזה לדור באר"י וכו', אמנם כשלא נדר אלא לילך ולחזור מדי ההגמ"י דמי לשאר נדרים, ולזה כתב מרן בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ו) סתם, מי שנדר לעלות לאר"י יש לו התרה כשאר נדרים, משום דסתם עליה היינו לעלות ולחזור וכו', וכן משמע מדברי המצ"ט, דהא בח"א סי' קל"ט החמיר הרבה בענין נדר זה ואילו בח"צ אולי לאידך גיסא דס"ל דאין כאן נדר לדבר מצוה כלל וכו', וע"כ לחלק כי היכי דלא ליפלוג מדדיה אדידיה, דכתשבות הראשונות דמיירי בני שנדר לדור או החמיר הרבה משום דגם בזה"ז יש מצוה לדור, אמנם בכתשבות שניות דמיירי בני שנדר לעלות ולחזור חפס לקולא וכו' קל"ג.

ובזרע אברהם (להר"א יצחקי) יו"ד סי' י"ג דנ"ו טור ד' [נדפס גם באורים גדולים למוד רי"ט דף קי"ז טור ב'] כתב, דבדברי מהרי"ט יובן מש"כ מהר"ם והוצא במדרכי סוף כתובות וברמ"א כאן [סעיף ד'] דאם חזר לישב בחו"ל אפילו לאחר כמה שנים חגבה ממנו כתובה, ולא נודע טעמו וכו', ולדברי מהרי"ט שאין מצוה אלא בקובע דירתו באר"י, אבל בעולה שלא ע"מ לדור ליכא מצוה, יתפרשו דברי מהר"ם כפשוטן, שכיון שחזר לקבוע דירתו בחו"ל, למפרע לאו מדי עבד, ובמחמתין לא אמר חלל שלא בכתובה אלא משום מצוה, והאי לאו מצוה היא וכו', אמנם לבי מהסס, כי מהרי"ט הביא חשבות מהר"ם זו ולא נסתייע ממנה וכו' קל"ד.

ובהפלאה כתובות ק"י ע"ב בד"ה פירש"י, כתב לא מצינו בחורה חיוז עליה אר"י, דהא אפילו ברגל כתבו התוס' [פסחים ג' ב' ד"ה מאליה] דבחו"ל אין צריך לעלות וכו', ועל כרחק [המצוה רק] לקבוע דירה משום ישוב אר"י וכו'. ובחולדות יעקב חו"מ סי' ח', כתב דמלשון הרמב"ן בזה"מ [השמות לעשין ד'] שכתב דהמצוה היא לשבת באר"י, משמע דדווקא לדור אבל עליה לבד או הליכה לבד לאר"י אינו מקיים מצוה עשה, וכן משמע מלשון התוס' כתובות ק"י ע"ב [ד"ה הוא] שכתבו בשם רבינו חיים כהן דעכשיו אין מצוה "לדור בזה" וכו', משמע דהדיא דהמ"ע היא דווקא לדור בזה ולא בראיה בלבד קל"ה, ואפילו בהליכה ג"כ אינו

ואי קשיא לך הא דאמרין בהאיש מקדש [קידושין ג' ע"א] גבי ההוא גברא דזננהו לנכסי אדעתא למיסק לארעא ישראל, סליק ולא איחדר ליה, אמר רבה כל דסליק אדעתא דמידר הוא והא לא איחדר, איכא דאמרי אדעתא למיסק והא סליק, וקיי"ל כלישנא במרא, ומידוק מינה ליכאורה דתורפיה דההוא גברא אדעתא דמיסק הוא, אלמא בהכי מקיימי מצוה, וכי מעיינת בה לאו כלום הוא דודאי אין קיום המצוה אלא בישיבתה ולא בעליה, אלא דלענין בטול המקח דנענין לבטולי משום דגילה דעתו בשעת מכירה שהוא מוכר מפני שרצה לעלות וכו', לא אמרינן אדעתא דמיחדר ליה קאמר אע"פ שהוא עיקר המצוה, דעד אימת יהיה המקח תלוי ועומד וכו' קל"ב. והוצא בשער יהושע ח"צ יו"ד סי' י"ד. וכ"פ באורים גדולים למוד ר"כ [נדפס גם בזרע אברהם (להר"א יצחקי) יו"ד סי' ט"ו]. ובתשובת הר"מ אמאריליו שכתובת חסד (להר"ח פרחי) צראש הספר, כתב ע"ד מהרי"ט הנ"ל, דיש לעמוד על דבריו, דמי אמר שנדון הרא"ש היה לעלות דווקא ולא להתיישב שם, דאם מפני הלשון אשר אמר לעלות דמשמע דוקא לעלות ולא לישב אין זה כלום, הרי חנן התם [כתובות ק"י ע"ב] הכל מעלין לאר"י, ובגמ' [שם] ח"ר הוא אמר לעלות וכו', ופרש"י לעלות ולישב עמו בירושלים, וכן מוכח מדברי התוס' שם, וכן ראיתי לכנה"ג [המוצא בהערה ק"ל] וכו', ויש ליישב דלשון גמרא לחוד ולשון פוסק לחוד, דלישנא דלמיסק דקאמר תלמודא היינו לדור וכו', וכן כתב הטור בחו"מ סי' ר"ו [בדן המוכר שדהו ע"מ לעלות], ואם פירש בשעת המכר על דעת לדור וכו', וכבר הקשה הדרישה שם [אות ו'] למה שינה לישנא דתלמודא [דנקט למיסק] ונקט ע"ד לדור, וכבר דייקנו כדי להשמיענו דלשון סליק בלשון גמרא, ולשון לדור בלשוננו אחד הוא ע"ש, ולכן כיון שהרא"ש נקט בלשונה לעלות, ולא פירש דבריו דהיינו לדור, פי' מהרי"ט דאינו אלא לעלות דווקא ולא לישב וכו', איך שיהיה לענין דינא דברי מהרי"ט מכריעים.

ובתשובת הרב ישועה זין שנמטה יוסף סי' ט' דף י"ד טור ב', אחש"כ דבצ"י כאן הביא את תשובת הרא"ש שהוצא מהרי"ט, וכתב [הצ"י] ע"ד הרא"ש שכתב בהגהמ"י פ"ו משבועות [אות ו'], כתב וקשה היכי קאמר הכי, דמשמע דהגהמ"י אולי נשיטת הרא"ש, הא זה אינו דאילו הו"ס"ל כסברת הרא"ש לא הוה אחי עלה מטעם שיש סכנה בדבר, דמשמע הא לאו

לעלות לאר"י, מודה מהרי"ט דכוונתו לעלות ולחזור, ויש לו התרה שאינו מנדרי מצוה, אמנם בנידונו של המהרי"ט בכן אר"י שיצא לחו"ל, אמרינן דעתיה דכוונתו לשוב ולהתיישב בארץ, דאל"כ איזו הנאה יש לו בעליה דעלמא, ולכן הביא ההיא דקידושין דגם שם יש הוכחה שכך דעתו כנ"ל.

קל"ג) עיין בנשמת כל חי (המובא בפנים) עמ' רכ"ד טור א' ד"ה ועיין ובזרע יעקב (המובא בפנים) דף כ"א טור א', שהאריכו לדון על איזו תשובה בח"כ התכנין.

קל"ד) ועיין במשנה הלכות ח"ב [המובא להלן בפנים], שכתב דבאופן זה גם מהרי"ט מודה שקיים המצוה, מפני שעלה ע"ד להתיישב. וע"ע בביאור דברי הרמ"א באוצה"פ סי' ע"ה סק"ו.

קל"ה) ועיין בשו"ת חתם סופר אור"ח סי' קצ"ד, שאחר שחילק בין יושב העיר ליושב בעיר כתב, יפה דקדקו חז"ל בכתובות קי"א א', כל "הדר" באר"י

ישראל, שכתב שם שהנקבר באר"י נקבר בלא חטא, שנאמר העם היושב בה נשוא עוון, ומסיים ברש"י שבעין יעקב, ואין ישיבה בארץ אלא לקבורה, אלמא כל שאינו נקבר שם אינו כלום [אלא שכתב עוד, שליכאורה רש"י מחמיר יותר, ולדעתו אף אם דר בקביעות ולבסוף לא נקבר שם, לא קיים המצוה].

קל"ב) בהמעלות לשלמה (המובא בפנים) דף קס"ז טור א' ד"ה אמנם, ביאר קושית המהרי"ט מההיא דקידושין עפ"י מש"כ בחידושי הריטב"א שם, וללישנא קמא אמרינן דכל דסליק אדעתא דמידר הוא, משום שכך מוכח ממה שמכר כל נכסיו, וא"כ ללישנא בתרא דטובר דארעתא דסליק קאמר, בע"כ דבהכי מקיימא מצוה, דעביד איניש דובין נכסיה משום מצוה, וכל חפצין לא ישוה בה, וע"ז תירץ שבודאי אין קיום המצוה אלא בישיבה, אלא דלענין בטול המקח הוא דאמרין דלא תלה הדבר אלא בעליה, משום דעד אימת יהיה המקח תלוי ועומד [ע"ש דף קס"ז טור ד' ד"ה אמנם, שהאריך לבאר שבגודל

אוצר

ס"ק ו אות א

הפוסקים

מקיים מ"ע של "ישנא נה", דאין ישיבה אלא בעבדה דכתיב [דברים א' מ"ו] "ושנאו נקדש ימים רבים" וכו'.

ובתשובת הרב משה ישראל (כנו של בעל בית אברהם על חו"מ) שנשערי רחמים יו"ד סי' כ"ו, כתב דרובא דרבוותא ס"ל דליכא מצוה בעליית אר"י לחודא ע"ד לחזור וכו', גם מתוך דברי מהרש"ך ח"צ סי' קי"ט משמע דס"ל [הכין וכו' קל"ה] ואף שכתב מהרי"ט [הג"ל] דזכות הוא לו וכו', וכן משמע מדברי הרדב"ז [ח"א סי' תנ"ד], מ"מ חילוק יש בין דבר מצוה לזה, דדבר מצוה הוא דנקיים המעשה עושה נחת רוח ליוצרו וכו', אבל בעליית אר"י לחודא, אף שזכות היא לו שזוכה לעוה"צ מ"מ ליכא מצוה, דהיכן זיווג המקום לעלות ולחזור, וזו כוונת מהרי"ט שאמר "ואפילו תימא" דזכות הוא לו וכו'. ובדקדקה ומשפט (להר"צ חו"מ) יו"ד סי' י"ד [הוא"ח תשכ"ח] ד"ה איך, כתב דמי שנדר לעלות ליישרא לצד ודעמו לחזור, זה הוא כשאר נדרי הרשות כמ"ש מהרי"ט [הג"ל] שאין עיקר המצוה בעליה אלא בישיבה וכו'. וכ"כ בתשובת הרי"א לפאנאנדי שכתבנוהו עולם סי' כ"ז דף ל"ג טור ב'.

ובזרע יעקב (להר"י ניניו) דרוש למעלה אר"י דף כ"ז טור ד', כתב דהחולקים על המהרי"ט, אם היו רואים את דברי השה"ג [הג"ל] והתשנ"ך ח"ג סי' רפ"ח [שכתב שהדירה באר"י היא המצוה] לא היו חולקים עליו, ואין ספק שדברים הללו אינם שמיים מינייהו. וכן גם דף כ"ג טור ד' ד"ה איך, כתב דלדעת רוב הפוסקים ס"ל דליכא מצוה [בעליה בלבד] כו' קל"ה. וכ"מ בצנינה לעמים דרוש מ"ו דף כ"ח טור ג' ד"ה ונאמר [ע"ש].

אולם בפני משה (להר"מ בנבנשתי) ח"א סי' ה', כתב דאף בעליה לחוד איכא מצוה דמוכח במדרש [שיר השירים פרק ב' פסוק י"ד עה"פ הראיני את מראיך] — אלו עולי רגלים, ומשמע דאפילו עלית עראי הוא מצוה [קל"ה] וכן [כתב] הרב המופלא

וקני [הראנ"ח — בח"צ סי' מ"ד] צמי שנדר לעלות לאר"י, ומוכח שם שלא נדר כי אם עליה לצד וכו', ואפ"ה אחי עלה ללא משכח ליה חלות לההוא נדרא שלא אסר חפלא עליו, אלא משום כיון דהנדר הוא דבר מצוה וקיי"ל בפין זו נדקה וכו' קל"ט).

ובהמעלות לשלמה דרוש למעלה המצוה לראות אר"י דף קס"ו טור ב' ד"ה שוב, כתב בלישנא בתרא [בנקידושין הג"ל] דעמא למיסק והא סליק פירש הריטב"א דאף דמסתמא למידר הוא משמע [מדמכר כל נכסיה], מ"מ כיון שלא גילה דעמו אלא למיסק, אין לנו אלא מה שהוציא בשפתיו דלהאי איכווין, משמע להדיא דלישנא בתרא דקיי"ל כוותיה וכו' אמרינן נמי שגם כוונתו הייתה על העליה לצד ללא כמהרי"ט [הג"ל] וכו', וא"כ הדרא קושא שהקשה מהרי"ט לדוכתא, דאיכא למידק מדברי הגמ' ללישנא בתרא דקיי"ל כוותיה דעל דעת לעלות לצד הייתה כוונתו, אלמא נהכי מקיימא המצוה בעליה לצד וכו', ואלמלא ראה מהרי"ט דברי הריטב"א לא היה פליג עליה וכו'.

ובמשנה הלכות ח"צ סי' נ"ו, כתב דכיון דלדעת הרמב"ן איכא מ"ע אקרקפתא דכל בר ישראל לדור בארץ אפילו בזה"ו, א"כ כל שעה שהוא על אדמת קדש הוא מקיים המצוה, יהיה בארץ אופן שהוא, מאחר שהוא מתעבד על אדמתה, באותו הרגע הרי הוא מקיים מצוה זו, מדע שהרי אם יגמור דעמו להשתקע, ודאי שקיים המצוה מהרגע הראשון שנכנס לארץ וכו', ועיין [בחדושי] חמ"ס סוכה ל"ו א' ו"ל, ר' ישמעאל נמי לא אמר מקרא ואספת דגנך אלא באר"י ורוב ישראל שריים, שהעבודות בקרקע גופה מצוה משום יישוב אר"י ולהוציא פירותיה הקדושים וכו', ואפשר אפילו שאר אומניות שיש בהן יישוב העולם הכל בכלל מצוה זו, וא"כ אם משהוא עולה אפילו לזמן קצר ודעמו לחזור, לא יימלט שלא יסייע קצת ביישוב הארץ הן באכילה ושתייה ולינה, הן בצמורה, ועכ"פ הוא

וע"ע בשו"ע הרכ שם קו"א אות ח', שכתב יש להסתפק [בהולך] לטייל, כיון שאינו מתכוין כלל למצות הליכה באר"י [אם יש להתיר לו להפליג לשם בערב שבת].

קלח) ובאורים גדולים למוד ר"ב [גרסא גם בזרע אברהם (להר"א יצחקי) יו"ד סי' ט"ז], כתב ולא ידענא מה ראה זאת וכו', [הא] בזמן בית המקדש מקרא מלא בתורה [דברים ט"ז ט"ז] שלש פעמים בשנה וגו', ומפסוק הזה ליכא ראייה דעליה לחוד היא מצוה וכו'. ובנשמת כל חי (המובא בפנים) עמ' רכ"ב טור ב', האריך לדון בהוראה ממדרש זה, וכתב שמהרי"ט [עצמו] בח"א סי' קל"ד כתב ע"ד המדרש [שיר השירים פ"א פסוק י"ג] עה"פ עיניך יונים — מה יונה אפילו שמרחקת אינה שוכחת את קינה, כך ישראל אפילו שגלו אינם שוכחים את קינם וכו', ועולים בני מצרים וטוריא ובבל ברגלים לירושלים, [ואע"פ שאין מצוה בעליה ע"מ לחזור] מ"מ חיבוב אר"י היא זאת כאותה שאמר [בתוכות קי"ב א'] ר' אבא הוה מנשק כיפי דעכו וכו', הרי לך בהדיא דמהרי"ט גופיה כבר הרגיש מדברי מדרש בכיוצא בזה [ומתמצא] וא"כ ה"נ נימא בהך דרשא שהביא הפני משה וכו'.

קלט) עיין ביוסף אומץ (לחיד"א) סי' נ"ב, שהביא קושיית הזרע אברהם (המובא בפנים) שלכאורה יש להוכיח ממה שהצריך הרא"ש התרה דמצוה קעביר, דאי ליכא מצוה התרה למה לי, וכתב אני לא ארע [שהרין] נדרי הרשות צריכים התרה, ואי נדר כדן לילך למקום אחד התרה בעי, אך אם אמר לחוד ולא נדר לא בעי התרה, והרא"ש איירי שנדר ללכת לאר"י ובעי התרה.

שרוי בלא עון שנאמר [ישעיהו ל"ג כ"ד] "ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון", לומר שצריך שיקבע דירתו שם, ויהיה לכל הפחות מיושבי העיר, לאפוקי היושב שם לשעה כעובר אורח וכו', ונפקא ליה מלשון הקרא "ובל יאמר שכן חליתי", ולא יקרא שכן אלא השוכן בקרבה וקובע לו משכן ודירה עכ"פ, והרמב"ם [פ"ה ממלכים הלכה י"א] שינה לשון הש"ס וכתב "השוכן" במקום "הדר" וכו', ותרתי בעינן שיהיה מהיושבים ושהיה בה דווקא [אבל בשעה שיוצא ממנה אפילו אם דר בה אינו נשוא עון] וכו'. קלז) גם בתשובת הרי"י ז"ל המובא בפנים, משמע שכן הבין בדברי מהרש"ך, ועיין לעיל סק"א אות ו', שיש שכתבו שלדעת מהרש"ך אין מצות יישוב אר"י נהגת בזה"ו בכלל.

קלז) ועיין במג"א אורח סי' רמ"ח סקט"ו, שעמש"כ השו"ע שהעולה לאר"י אם נודמנה לו שירה אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה היא יכול וכו', כתב ודוקא ע"ד להתיישב, וי"א אפילו ע"מ לחזור כיון דאפילו מהלך ד"א באר"י מצוה היא [ומקורו בכנה"ג שם ומובא לעיל]. וכ"כ בבאה"ט סקי"ד ובמ"ב סקכ"ח. ובאליה רבה שם סקי"ג כתב שהעיקר כדעה השניה. וביד אפרים (להר"א וינבגר) סי' ח' אות ה', הביא דבריהם לענין הנודר לעלות לזמן. וכן הרב צבי יהודה קוק בהפוסק סי' תתתקע"ט, הוכיח מסדר דברי המג"א שיש מצוה גם בעליה לזמן [אמנם נראה שאין ראייה גמורה משם, שהרי האיסור לצאת בשירה בערב שבת הוא דוקא לדבר הרשות, ויתכן שר"ל שעליה לאר"י אפילו שלא ע"ד להתיישב נקראת דבר מצוה לעומת דבר הרשות].

אוצר

ס"ק ו אות א

הפוסקים

ועיין עוד בדברי העורך בהפוסק סי' תתקמ"ט אות י"ג, שכתב [שמה שחזו"ל] כל המהלך ד' אמות באר"י, אין פירושו שהלך ד' אמות וחזר לחז"ל וכו', דבזה אין שום מלוא, והמהלך פירושו יום יום, והיינו כשהוא דר שם, ואדברא בזה שהוא חוזר [לחז"ל] וכו', הוא מוסיף שם רע על אר"י שאין כדאי להתיישב ולגור שם וכו'.

ובדעת הריב"ש. כנהג"ג אר"י סי' רמ"ח סוף הגז"י וציד אהרן הגה"ט בסוף הסימן, כתבו דמדבריו בסי' ק"א שכתב דעליית אר"י ע"ד להתיישב מיקרי מלוא, משמע הא ע"ד לחזור ליכא מלוא וכו' (קמב). וכן כתבו בדעתו בחשונות הרב ישועה זין ובחשונות הרב משה ישראל הנ"ל.

אולם בבהונת עולם סי' כ"ח ד"ה ומה, כתב דאף דנקט במלתיה "להתיישב", מעשה שהיה כך היה, וכל כוונתו שם אינה אלא צהיחר הפלגת הספינה שעדיין אינו במלוא עד לכתו שם, ואה"נ דע"י הליכת ד' אמות לחוד חשיבא ליה מלוא כפי מה שהביא שם [הריב"ש] מדברי חז"ל וכו', ואף אח"ל דדוקא קאמר הריב"ש וכו', אפשר דהיינו דוקא לענין שבת החמורה וכו'. גם בצליה רבה אר"י סי' רמ"ח סקי"ג, כתב דמ"ש הריב"ש "להתיישב" לאו דוקא וכו'. וכ"כ בפתח הדציר הנ"ל דף ל"ב טור ד' ד"ה ומשכחל, בשם חידושי אר"י כת"י לצעל בית עובד.

ובמשנה הלכות ח"ג סי' קפ"ט דף קכ"ו טור א' ד"ה ומדברי, כתב ממ"ש הריב"ש דמנחות עליה הוא מלוא לשעמה ולעצמו בלבד, אבל מנחת ישוב אר"י אינה מלוא לשעמה אלא לעולם, יש לדייק דס"ל דאפילו לעלות ולחזור נמי הוה מלוא, מדכתב דהוה מלוא לשעמה וכו', דאי נימא דע"מ להשחקע הוא אמאי קרי לה מלוא לשעמה וכו', ואף שיש לדחוק ולומר דכוונתו דלגבי מנחת ישוב שהוא עולמית במלוא המונח וכו' מקרי לשעמה אפילו אם רוצה להתיישב וכו', אבל מפשטות הדברים יש מקום גם לשיטות הנ"ל דדעת הריב"ש דגם לחזור הוה מלוא.

ויש שכתבו שבאופנים מסוימים קיימת מצוה לעלות לזמן. בנשמת כל חי הנ"ל עמ' רכ"ג טור א', הביא שו"ת מהרי"ט [ח"א סי' קל"ד] שסמך מנהג העולם דעולין לרגל אף בזה"י על המדרש שיר השירים המוצא בהערה קל"ח, וכתב ואפשר לומר דבעולה לירושלים בג' רגלים זכר למקדש לא דבר הש"ה"ג (קמב), א"נ במי שא"א לו לדור שם כל הימים ועולה משום חיבת הארץ

מניח שם מעט מזומן עפ"י השגתו וכו', וע"כ אין ספק דמי שעולה לזמן הרי הוא בכלל המלוא ומקיימה לדעת הרמב"ן והחמ"ס. וכעין זה כתב גם שם ח"א סי' רע"ב וח"ג סי' קפ"ט. וכ"כ בחמדת נבי (להרמ"ד וולנר) ח"א סי' א' אות ח'. וכן פסק בחלקת יעקב סי' פ"א. ועיין בפסקי תשובה סי' רמ"ח, שדן כמה זמן ישהה בארץ כדי לקיים את המלוא.

ועיין בנשמת כל חי יו"ד סי' נ' עמ' רכ"ב טור ב', שכתב דאפילו לדעת הרמב"ן דמנחת ישיבת אר"י היא מד"ח, העליה ע"מ לחזור יהיה מדרבנן, ולמ"ד דהוה מדרבנן נחמין דרגא דעליה ע"מ לחזור, יש קצת מלוא מדרבנן וכו'.

עוד כתב שם, דעכ"פ מודה מהרי"ט דאיכא חיוב מלוא בעליהו אפילו ע"מ לחזור, ובזה יגדל שכרו מאת ה' על שחיבב את הארץ. וכ"כ בהמעלות לשלמה הנ"ל דף קס"ו טור ד' ד"ה ולדידי, והוסיף שכן מפורש בדברי מהרי"ט [המוצאים בהערה קל"ח]. ובדרכי נעם סי' ו', כתב בזה"ל, דכשעולה שלא לשם דירה ודעתו לחזור, ליכא טעמא דישוב אר"י, מ"מ מלוא איכא להלך ד' אמות באר"י, שמכפרין לו כל עוונותיו (קמב).

ובטירת כסף (להרמ"ח גאטנייניו) פרשת ואחחנן, כתב וכן נראה שהעליה לשם אפילו ע"מ לחזור ודאי דהוה הרוחה גדולה, דאל"כ מאי דעמיה דעולא דאמרנו עליו [כמנחות קי"א א'] דהוה רגיל דהוה סליק לאר"י, מכלל דהיה דר בחז"ל ופעם בשנה או פעמיים שלש בשנה היה הולך לשם ע"מ לחזור למקומו, ואם באמת מי שעולה לאר"י על מנת לחזור אין זו הרווחה ד"ורות להולכים בזה [כמ"ש מהרי"ט הנ"ל] מאי אהני ליה וכו' (קמב).

ובתולדות יעקב הנ"ל דף ל"ו טור ב', הביא הרמב"ם המוצא בהערה קל"א, וכתב [שלפי דעתו] עליה גופא מלוא [אלא שאינה מדאורייתא], אצ"ל גמרא אצ"ל סברא, אצ"ל גמ' דהכי איחא כמנחות קי"א א' וכו', ואצ"ל סברא משום דשכינה לא חזו ממנה עדי עד וכו', לכן אר"י קדושה מכל הארצות וכל הארצות גבה טמאים המה וכו', וא"כ גם בעליה לצד יש מלוא וכו'.

ועיין באהל משה (להר"מ נוויג) ח"ב סי' כ"ג אות ב', שכתב דלכאורה אם המלוא [ישוב אר"י] היא צדדי לקיים המנחות החלויות בארץ, אין בעליה ע"מ לחזור משום מלוא, משא"כ אם נימא דהיא משום קדושת הארץ אפשר דע"מ לחזור יש בה משום מלוא וחיובו הארץ וכו'.

ובהגהות הרב יצחק ניסים על הצדקה ומשפט המובא בפנים אות ג', פירש דבריו, שר"ל שגור נדר גמור באופן דאפילו בדבר הרשות ממש בעי התרה. וע"ע בנוה שלום המובא לעיל הערה ק"ל.

קמ) והרב עובדיה יוסף בסוף מאמרו בתורה שבעל פה חוברת י"א, כתב שאומרים בשם האר"י, שאע"פ שגם התיירים שעולים לאר"י זוכים לשאוף את אורה המחכים, אולם זוכים הם לבחינת הרוח, אבל המתיישבים בה בקבע זוכים למדרגה גבוהה יותר, היא הנשמה, וכמו שכתוב [ישעיהו מ"ב ה'] נותן נשמה לעם עליה, אלו תרשבי אר"י, ורוח להולכים בה, אלו התיירים שחוזרים אח"כ לחז"ל וכו' [ועיין לעיל הערה קל"א].

קמא) ובהמעלות לשלמה המובא בפנים, כתב שאין כאן השגה על מהרי"ט, שהרי ישנם מעלות אחרות בעולה לאר"י אפילו ע"מ לחזור וכמו שכתב מהרי"ט גופא [כמובא לעיל הערה קל"ח].

קמב) ובנשמת כל חי (המובא בפנים) עמ' רכ"ב טור א', כתב דראיה זו ליחא, דלא כיון הריב"ש כי אם דהיה ס"ד לומר דהישיבה שם באר"י הוי מצוה, ויהיה לפי שעה או לדירה לאיזה ימים או להליכה ד' אמות ולחזור, עכ"פ זהו כשבא לתוך אר"י, משא"כ בהליכתו בדרך מה מצוה איכא, לכך טרח הריב"ש והביא ראיות לזה, דכיון דהולך לעשות המצוה גם ההליכה מיקרי מצוה וכו', ומ"ש דהעולה ע"ד להתיישב נקרא עוסק במצוה לאו לאפוקי ע"מ לחזור, אלא להיותו לישוב הארץ, לאפוקי הליכת הדרך דאינו מן הישוב כלל וכו', או דהגדון שלו היה שהיה עולה להתיישב, אבל אה"נ דאפילו הליכה ע"מ לחזור הוי מצוה [ועע"ז באות הבא, שדנו הפוסקים אם העליה נחשבת לחלק מהמצוה]. ועיין לעיל הערה י"ג.

קמג) עיין עוד בענין עליה לרגל בזה"י לקמן סקי"ג אות ט'.

אוצר

ס"ק ו אות א-ב

הפוסקים

בשם הרא"ה שהנודר לעשות מצוה אין לו התרה, והקשה מדברי הרא"ש במשנה [כלל י"ב סי' ז'] שהנודר לעלות לאר"י שיכול לישאל על נדרו, וכחצ ונראה שטעמו ז"ל הוא משום שהעליה עצמה אינה אלא מכשירי מצוה, הא למה הדבר דומה לנשבע שלא יעשה סוכה וכו', והעליה לאר"י אינה גוף המצוה אלא מכשירים, שאין מצוה אלא הדירה בארץ כדכתיב "וירשתם אותה וישבתם בה" כמ"ש הרמב"ן וכו'. והוצא בפת"ש יו"ד סי' רכ"ח סקל"ב. וכ"כ בתשובת בעל פתח השלחן שבשם אברהם סי' ג' קמ"ה.

ובגשמת כל חי סי' נ' עמ' ר"ב, הביא משו"ת מהרי"ט המוצא באת הקודם, וכחצ ונראה שדעתו ככוונת הרא"ש [הנ"ל], משום דליכא מצוה בעליה, דהוי מכשירי מצוה ולא עיקר המצוה וכפירש הרשב"ש [הנ"ל]. גם בפתח השלחן סי' א' בית ישראל סקט"ו, השוה דעת מהרי"ט עם הרשב"ש קמ"ה.

אולם בשו"ת הריב"ש סי' ק"א, כתב דאין לומר שאין העליה מצוה כי אם הישיבה, שהרי העולה ע"ד להתיישב נקרא עוסק במצוה, כמ"ש רז"ל בחולין [ו' א'] במעשה דגינאי נהרא, הוי ההוא גברא דהוי דרי חייט לפיסחא, א"ל [ר'] פנחס בן יאיר לנהר גינאי חלוק נמי להאי דבמצוה קעסיק, וכן החירו [יומא ע"ז ב'] ביה"כ להולך להקביל פני רבו או לשמוע דרשה לעבור במים עד נוארו, וכן [פסחים מ"ט א'] להולך לאכול סעודה אירוסין בבית חמיו החירו שלא לחזור לבייתו לבער החמץ אלא יבטלו בלבו, ואם הולך לדבר הרשות יחזור מיד, הנה שבכל אלו אע"פ שאין ההליכה עיקר המצוה, מכיון שהולך לעשות המצוה נקרא עוסק, וכן הוא בהולך לעלות לאר"י וכו'. וכ"מ בשו"ת המבי"ט ח"א סי' רמ"ה, שכתב בגדונו, וכשהוא מצוה וכופין אותה [לעלות עמו], לא הייתה השבועה חלה אם נשבע שלא לעלות וכו' [ע"ש].

ובבית יהודה (להר"י עיי'אש) ח"ב סי' קכ"ד, כתב שליכאורה נראה מתשובה זו [של הריב"ש], שהעליה וההליכה לאר"י משעת תחילת התעסקות האדם בה, אע"פ שעדיין לא הגיע למחוז החפץ וכו' נקרא עוסק במצוה, דפליגא תשובה זו על תשובת הרשב"ש [הנ"ל] שכתב בשם הרא"ה שהנודר לעשות מצוה אין לה התרה וכו', ולפ"ו הנודר או נשבע לדור בארץ אין לו התרה וכו', והרא"ש שכתב שהנודר לעלות יש לו התרה לא מיירי אלא בעליה שאינה אלא מכשירי מצוה וכו', והא ליחא דהרי דעת אביו הרשב"ן ח"א סי' כ"א שהתיר בפשטות להפליג לאר"י בע"ש וכו', אלא מוכרח לומר [דלא קאמר הרשב"ש בן אלא] דוקא לענין נדר, [דבזה] הוא דיש לחלק בין מכשירי המצוה לגוף המצוה, דאין הנדר חמור שאין לו התרה אלא אם כן היה בקיום גוף המצוה וכו'.

ובאבני גזר ח"ב סי' תקל"ה, כתב דאע"פ שלענין סוכה משמע בגמרא נדרים ט"ו א' דהעשיה היא רק מכשירי

ע"מ לחזור למצוה תיחשבו לו, אבל מי שגדר לעלות ולחזור בחושבו שזהו המצוה, ואין לו מניעה אם ירצה לדור שם עד העולם, בזה הוא דכחצו הש"ג דליכא מצוה וכו', ובה מתיישב דברי הש"ג דלא סמרי אהדדי, דמ"ש במקום אחר, שהולך ד"א באר"י איכא מצוה, מיירי נמי שא"א לו לדור שם דירת קבע, דנקיט מיהא פורחא. ועוד כתב שם טור ב', דלא כתבו מהרי"ט ושה"ג דליכא מצוה בעולה ע"מ לחזור, כי אם דווקא נמי שמתויד לדור שם וכו', וכמ"ש הש"ג דלא יחא ליה להקצ"ה שירמוס חלריו ויאל, אבל משה רבנו שהיה אנוס עפ"י הדבור, וא"כ אם יעלה ויחזור לחו"ל, לגבי ידיה ליכא אסור צילתו כיון דבזה מקיים מאמרו ית', דאמר שלא ינאם כדי להתיישב באר"י, [ולכן] בקש משה רבנו ע"ה מהקצ"ה לעבור בארץ וללכת ממנה [אח"כ].

ובמשנה הלכות ח"ג סי' קפ"ט דף רנ"ב, כתב דלא אמר המהרי"ט שאינה מצוה אלא למי שעולה לראותה בלבד וחזור מיד בלי שהיה שם כלל, ואינו יושב ודר שם כלל, ואינו עושה שום דבר ענין ישוב אר"י אבל מי שעולה לשהות שם קצת ואפילו רק יום או יומיים וכו', ובמשך זמן שהייתו עוסק קצת בענין ישוב הארץ וכבושה, ואי מקיים המצוה שעה שהוא שם, ואפשר להשוות דעת הפוסקים באופן זה דמהרי"ט מיירי באופן שאינו עושה שם כלום, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וכו', וע"כ נריך לומר כן, דאל"כ הגע עצמך נמי שעולה לאר"י ושהה שם זמן מה וכבש כפרים וקנה חלקות שדה מהעריצים ונטע כרמים וזנה בתים ואח"כ חזר, וכי לא קיים במעשיו ישוב הארץ ממש, ומי שלא עשה כל ימיו כלום לישוב הארץ, אלא נכנס בבית זה אשר בנה לו האי שחזר קיים מצוה ישוב הארץ, והיה יציא בארעא וגיוורא בשמי שמיא, והלא אף שלא היה הארץ בידי גוים, שלא יהיה שמים בעיני וכו'.

ועיין בדברי ישראל ח"ג סי' קנ"ו אות ג', שבנידונו דן אם הנסיעה לאר"י הוי כדבר מצוה, והציא דברי האליה רבה אור"ח סי' רמ"ח סק"ג, דאע"פ שאין בהליכה עיקר מצוה, מ"מ כיון שהולך לעשות מצוה נקרא מצוה, וכחצ דלפי זה מי שנוסע לאר"י אפילו לטיול, מסתמא מכיון גם לבקר מקומות הקדושים, וכיון שאין כוונתו למתם טיול, הרי זה כבר דבר מצוה. וכ"כ בגשמת כל חי הנ"ל סוף הסימן, דבעולה ליארע להשתטח על קברי נדיקים הוי מצוה, כמ"ש רז"ל [סוטה ל"ד ב'] עה"פ האמור בכלל ויצא ע"י חביון [שהולך להשתטח על קברי אבות] קמ"ד. ובעין זה כתב גם בשבט הלוי ח"ב סי' ק"ח סוף אות א'. והעורך בהפוסק סי' תתקס"ח אות י"ג, כתב דכן הנוסע לאר"י לבקר במסדות נדקה וציציבות, להיות חצר לכל דבר שנקדושה, בודאי בכלל מצוה ישוב אר"י הוא. ב. ובשעולה על דעת להתישב, האם העליה היא חלק מן המצוה או רק הכשר מצוה. בשו"ת הרשב"ש סי' ב', הביא

קמ"ו) ובפתח הדביר סי' רמ"ח אות י"ג דף ל"ב טור ג', תמה על דבריהם, דהרי הם חלוקים בסברתם, דהרשב"ש ט"ל דאפילו בשעולה ע"ד להתיישב לא התחיל במצוה אלא שמהלך באר"י, אבל כשפדין הוא מהלך בחו"ל הוי מכשירי, ואלו למהרי"ט לא דיבר בענין ההליכה עצמה, אלא חילק בין עולה ע"מ להשתקע לעולה ע"מ לחזור, ואה"נ רבעולה ע"מ להשתקע

קמ"ד) עיין בזרע יעקב (המובא בפנים) דף כ"ג טור א', מש"כ בדעת הרדב"ז בזה. ועיין עוד בענין זה לקמן סק"א אות י"ח. קמ"ה) והשיג עליו המחבר שם בהג"ה, שנעלם ממנו הכנה"ג יו"ד סי' רכ"ח הגב"י אות רע"ב דכל שעלייתו הוי לדור מקרי מצוה, וכ"כ בבית יהודה [המובא בפנים].

אוצר

ס"ק ו אות ב — ס"ק ז אות א

הפוסקים

ובחסדי אבות שנקוף יצין דעת סי' כ"ד אות ד' כתב, דצירושלמי סוף כתובות כתב דהאשה אינה כופה לאיש לעלות [עע"ז] באוזה"פ סי' ע"ה סקכ"ט אות א' והוא משום דס"ל לירושלמי דצדירה ליכא עשה דמזנות ישיבת אר"י, והטעם לזה מובן לפי מש"כ הרמב"ן דמזנות אר"י יש מזנות ישיבה ומזנות כבוש, וכל דאיתנייהו במזנות כבוש, ישנם במזנות ישיבה, ונשים דלאו בני כיבוש נינהו דלאו צנות מלחמה נינהו, ליתנייהו נמי במזנות ישיבה כיון דחדא מזנה היא, דכתיב והורשעם וישבתם קמח, ועדיף מהא אימא דקדושין ל"ה ב', דנשים פטורות דהקפה משום דליתנייהו דהשחתה [דוקן] דכתיבי בחד קרא, ומכ"ש הכא דחדא מזנה היא.

אולם בר"ן כתובות ס"ה ב' מדפי הר"ף, על מה דאיתא בגמ' שם שמש"כ במשנה "הכל" מעלין לאר"י, אחא לאחוי עבדים, כתב בשם הראב"ד דהכי פירוש, לאחוי עבדים כנענים, שכופה את רבו להעלותו עמו, לפי שהוא חייב במזנות כנשים, והם מצוין ג"כ בישוב הארץ [ועיין ברש"י גיטין ח' א' ד"ה כמובר]. והוצא בכוכבי יתחק ח"ג על הירושלמי דברכות פ"ג הלכה א' אות כ"ג סק"א.

ובפרשת המלך פ"ג מאישות הלכה כ' דף ס"ז טור א', אחר שציאר דעת מהר"ם מרוטנבורג [כמובא דהערה קמ"ט], כתב אמנם הרמב"ן ענמו ס"ל דאף עיקר המ"ע וכו' ישנה גם כנשים, דצירושיו למורה [במדבר ל"ג נ"ג] כותב בטעם דהכל מעלין לאר"י דהאיש והאשה יכולים לכופ זא"ז לעלות וכו', דזה ממה שנטעונו והורשעם את הארץ וישבתם בה, כי הכתוב הזה הוא מזנות עשה וכו', מבואר דס"ל דגם האשה ישנה במזנה וכו', וס"ל דאין מזנה זו מענין כיבוש, ועל כן אין לפטור את הנשים וכו'. וכן הוכיח מדברי הרמב"ן הרב מ. ג. סכטשעווסקי דהפרדס חשון חשנ"ה עמ' 22 ע"ש.

ובשארית ישראל (להר"י מפלוב) שלום ירושלים סי' ד' דף י"ד טור א', אחר שציאר שמזנות ישוב אר"י מחמת כיבושה, כתב [ונשים חייבות במזנה זו] אע"פ שאינם בכלל כיבוש וכו', וגם אינם בכלל ירושה וכו', בענין כיבוש שע"י ישיבת אר"י שמפורש בקרא וירשעם וישבתם בה, שע"י ישיבה מוריש אותם וכו', ובישיבה גם נשים בכלל שאין ישיבה בלא בית וכו'. והרע"י שלזינגר בתל תלפיות [נדפס בפליטה הנשאלת מערכת אר"י סי' ט'], כתב שנשים חייבות בכיבוש אר"י אם יכולות להגיע אל מזנה זאת וכו', [ע"י]

קמח) ובאוצר הפוסקים שם מובא שמהר"ם מרוטנבורג אוקמא ההיא דירושלמי בזה"ז, אבל בזמן הבית גם האשה יכולה לכפות את בעלה לעלות עמה. ובביאור הגר"א סק"ז, כתב ונראה [טעמך] שאין מצוה על האשה עתה לדור באר"י, דמשום מצות הנהוגות שם דוקא האיש מצוה עליו לטרוח לקיים, משא"כ בזמן בית המקדש. ובבבית הלוי המובא בפנים, כתב שחז"ן ממצות העליה שנשים פטורות ממנה יש גם חיוב לעלות כדי לקיים את המצות התלויות בארץ, אבל בזה"ז דיש קושי בקיום המצות כמ"ש רבינו חיים כהן [עע"ז לעיל סק"א אות ו'], אינן חייבות לעלות משום זה, ולכן אינן כופות את בעליהן לעלות [משא"כ הבעל שהוא מחויב לעלות מחמת מצות יישוב אר"י]. ובחמרת ישראל קונטרס נר מצוה דף י"ג טור ד', כתב שהחילוק הוא, שבזמן הבית היו קיום מצות התלויות בארץ מה"מ משא"כ בזה"ז. ובפרשת המלך המובא בפנים, כתב שבזמן הבית מכיון שיש הרבה קרבות שחייבין בהן גם הנשים, לכן יכולות לכפות בעליהן לעלות עמן.

מזנה, אין הנדון דומה לרשיה, דכפוכה אין המזנה לישב כפוכה זו דוקא, ואלו היה לו סוכה אחרת לא היה מחויב לעשות סוכה זו [הלכך] אין העשיה מזנה, משא"כ בעליה לאר"י, שא"א לישב באר"י אלא"כ יעלה, א"כ העליה גופא מזנה קמח. וכעין זה כתב צנור שלום (להר"ש שולאל) סי' ו' דף ק"ל טור ד' ד"ה ואחר ובספר ישוב אר"י (להר"י מינצברג) סי' א' עמ' י"ד.

ובמשנה הלכות ח"ג סי' קל"ז דף קכ"ח טור א', כתב דנקוט האי כללל צידך, והוא דהכשר מזנה לא מיקרי אלא דבר שאינו חלק מהמזנה גופה, אלא הכנה למזנה וכדו', ובמציאות שהמזנה יתעבד בלעדה, אבל העליה לאר"י ס"ל לריב"ש ולחש"ן דזה הוא חלק מחלקי המזנה, דכלי זה א"א לקיים כלל וכו'. וכ"כ צניח אבי ח"צ סי' קמ"ז עמ' קל"ד.

ועיין בפרי מלכה סי' מ"ב, שדן בזה והאריך בענין הכשר מזנה, וכתב סוף כל דבר אם עליה לאר"י היא מזנה או לא, תלוי במחלוקת אם הכשר מזנה היא מזנה או לא, וכיון שזה מחלוקת הולכים לחומרה וכו'.

ט"ז א. האם אשה חייבת בישיבת אר"י. כתב צניח יתחק (להר"י שמלקיש) ח"א סי' ה' אות ד', דהיה מקום לדון בזה אי נשים חייבות במ"ע דישיבת אר"י, לפי מ"ש הרמב"ן דהוי מ"ע דאורייתא ודרש מורשעם אותה וישבתם בה [עע"ז לעיל סק"א אות א'], ל"ע דהא נשים לא הוו צנות ירושה הארץ, כמ"ש הרש"י והחוס' דברכות כ' ע"ז דאין להם חלק בארץ, רק צנות כלפחד חלק אציהן נטלו, וכיון דאין להן חלק בארץ ל"ה ישיבת אר"י מ"ע דאורייתא בגציהו, דכל שישנו צירוש הארץ ישנו בישיבה [וכ"כ צניח הלוי ח"צ סוס"י נ'] וכו', והא דמשמע בסוף כתובות (ק"י ע"ז) דהכל מעלין וכו' אפילו נשים, דנשים חייבות קמח) היא מדרבנן וכו', אמנם קצת י"ל דאם ישיבת אר"י היא מ"ע גם נשים חייבות, דכללל הוא דכל מ"ע שאין הזמן גרמא נשים חייבות לבד מח"מ ופדיון הבן ופז"ר וכו', ולא דרשינן היקשא דכל שישנו צירוש ישנו בישיבה, או דנשים הוו בני ירושה כיון דירושות מאציהן וכו', ועיין בלשון הרמב"ן בזה"מ מזנה ד' נראה דעיקר המזנה היא לרשת הארץ במלחמות מזנה ומוזה מתחעף ישיבת אר"י, ע"כ נראה דנשים אינם חייבות מדאורייתא.

משעה שנשא רגלי ללכת מעירו הוי מצוה וכו', וכ"כ בשרשי הים [ח"ב שורש דין נשבע לבטל את המצוה דף ק"ד טור ג'] ובחקרי לב [י"ד ח"ג סי' פ"ז עמ' קע"ט] להדיא דמהר"ט ס"ל דלא כהרשב"ש וכו'.

קמח) ועיין באבני נזר י"ד סי' תנ"ד אות ז', שעל קושיית המגלת אסתר [המובא לעיל סק"א אות ג'] איך אסרו הנביאים לעלות מבבל לאר"י, ובטלו ע"י כך מ"ע, כתב ויש לתרץ עפ"י שו"ת הרשב"ש [המובא בפנים] דהמצוה היא הישיבה והעליה היא רק הכנה להמצוה וכו', א"כ כשהנביא אמר שלא יעלה לאר"י אין זה נגד מצות התורה, כי אין העליה מצוה כלל וכו'. וע"ע מה שדן בובריו במנחת אלעזר ח"ה סי' י"ב ד"ה ומ"ש (הראשון) ובדברי אפרים אליעזר סי' רל"ט.

קמח) וכ"כ בטעם שכופין משום קיום מצות יישוב אר"י, בשו"ת מבי"ט ח"א סי' קל"ט ומהר"ט ח"ב י"ד סי' כ"ח, וע"ע ביואל משה המובא לעיל שם ובפרשת המלך המובא לעיל שם אות ג'.

אוצר

ס"ק ז אות א — ס"ק ח אות א

הפוסקים

ס"ק ח. א. אם מברכים על מצוה זו. צמורת ירוחם או"ח סי' ט', הקשה במספר מצות מדוע לא מצרכים עליהם, וכתב וקושיא אחרונה קשה לי יותר מבכולם וקושיא זו לא נזכרה בשום ראשון ואחרון וזו ציבור אר"י, הנה מצות ישוב אר"י חשובה משאר מצות להחזירו שצות משום ישוב אר"י וכו', והריצ"ש צסי' שפי"ו כתב שרק במצות ישוב אר"י החזירו שצות וכו', א"כ מפני מה אין לנו מצרכין על קניית בית או שדה באר"י אשר קדשנו וכו' על ישוב אר"י וכו'. ואחר שציאר שעל מצוות שזונו ה' וגם שכל האנושי היה מחייב לעשותן אף בלי צווי ה', כגון כבוד אב ואם לזקקה לעניים וכו' א"ל לברך, רק על מצוות שלולי צווי ה' לא היינו יודעים לעשותן חייבים לברך, כתב וישב הארץ ג"כ מצוה שכל אדם פשוט מצוה, האם כל הגוים אף שאין להם מ"ע של וירשחם אינם נלחמים עד טפח דמם האחרונה בעד ארצם וכו'.

ובפרי יהושע סי' ס"ו, כתב מפני מה אין מצרכין מי שזכה לעלות לאר"י על מצות ישיבת אר"י, ואפשר למרן לפי מה שראיתי בדברי יששכר (להרי"ד מצנדין) סי' קמ"ט דמצות ישוב אר"י אינה מצוה בפני עצמה אלא לקיים המצוות התלויות בארץ וכו' [נע"ו] לעיל סק"א אות א', א"כ לא שייך לברך על זה, משום דקיי"ל דכל מצוה שעיקרה אינה אלא צביל חכמים אחרת אין מצרכין עליה, כמ"ש הרמב"ן בזה"מ שורש י"ב גבי הפרשת תרומה שאין מצרכין על הנתינה וכו'. ובאגן יעקב חלק השו"מ וחדו"מ סי' כ"ג, כתב דלפי"מ"ש הרדב"ז פט"ו מתרומות הלכה כ"כ, דהיכא דיכול להיות שלא יקיים את המצוה צימיו לא תקנו ברכה, כמו כן גבי ישוב אר"י, דיכול להיות שלא יקיים מצוה זו צימיו, לא תקנו ברכה.

ועיין בסיני כרך ה' עמ' מ"ג, שכתב בשם הרא"ה קוק שאין מצרכים על מצוה זו, כי הישיבה באר"י היא רק התחלת המצוה, ועיקר התכלית הוא לכבושה מיד הגוים, וזהו דבר אינו צדינו לגמרי וחלוי גם בגורמים אחרים, וה"ו דומה למש"כ הרשב"א במצוה ח"א סי' י"ח שאין מצרכין על מצות לזקקה וכיו"ב, שאינה תלויה לגמרי בדעתו אלא גם בדעת העניים. וע"ע מש"כ בזה הרב מרדכי פוגלמן בקובץ תורה שבע"פ חוצרת י"א עמ' נ"ה.

אולם בתולדות זאב ח"ב צירור הלכה במעלות ומצות ישובה של אר"י אות י"ב, כתב והא דלא תיקנו חז"ל ברכה [על ישוב אר"י] קרוב הדבר להאמר, דבזכרת המזון שאנו מצרכין ואומרים נודה לך ה' אלקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה וכו' וזכרת וכו' על הארץ הטובה אשר נתן לך בא"י על הארץ וכו', בזה נכלל הזכרה ג"כ על ישובה של אר"י, ומן הראוי שהיושבים בארץ יכוונו באמירת ברכה זו על קיום מצותם שיושבים בארץ וכו'.

קניה בלא מלחמה וכו'. וכן כתבו שהאשה חייבת במצות ישיבת אר"י כנשמת כל חי ח"א יו"ד סי' מ"ח עמ' קצ"ו טור ב' צמורה"ד וצמנת חינוך על מ"ע שמנה הרמב"ן מצוה ה' [בדפוסים הרגילים] (ג).

ובספר ישוב אר"י (להרי"ו מינצברג) סי' א' עמ' ה', לאח"ש שלרמב"ן מתחלקת מצות ישוב אר"י לשני חלקים, ירושה דהיינו כיבוש וישיבה, כתב וכתב המצוה של ישיבה גם נשים מחויבות כמצוה אחרת כחצות ק"י ע"כ הכל מעלין לאר"י אחד אנשים ואחד נשים, ובזכרות כ' ע"כ פרש"י דהאיצינא [אם] נשים [חייבות] בזכרת המזון דלורייחא או דרצנן, דמספקא לן משום דהארץ לא נתנה לנקבות להתחלק וכו', וי"ל וכו' דשאני בזכרת המזון דכתיב ואכלת ושבעת וזכרת על הארץ הטובה אשר נתן לך, והוי דומיא דזכורים צפ"א משנה ה' דאינם קוראים מפני שאין יכולין לומר אשר נתן לי, וכתב מהצוה של ירושה דהוא כיבוש מצוה צדיקושי' ב' דאין דרכה של אשה לעשות מלחמה וכו' [נע"ש שהאריך].

ועיין במרחשת ח"א סי' כ"ז אות ז', שכתב שמצות אר"י נוהגת בנשים כבאנשים, אבל כיון שמצוה זו אינה מתקיימת בישיבה לבדה כי אם גם בקנין קרקע באר"י [נע"ו] לעיל סק"ה אות א', אשה שיש לה בעל, שמה שקנתה אשה קנה בעלה, אף אם יש לה קרקע של נכסי מילוג, אינה יכולה לקיים המצוה למ"ד קנין פירות בקנין הגוף דמי.

ועיין בכלי חמדה פר' מסעי אות א' צד"ה ובאמת לולא, שכתב וה"ה במצות ישוב אר"י כיון דא"א שיתקיים מצות ישוב אר"י בלחי הנשים, ממילא גם הן נכללות במצות ישוב אר"י וכו', אלא באנשים הוא חיוב על כל פרט ופרט וכו', אבל בנשים מצד עצמן אין חייבות אלא מכה סיוע לאנשים.

ב. ושבט לוי. צמדת ישראל נר מצוה חלק העשין לדעת הרמב"ן עשה ד' עמ' 26 כתב, דהרי כל מקור דברי הרמב"ן דיישיבת אר"י היא מצוה בפני עצמה הוא מקרא [במדבר ל"ג נ"ג, והורשחם] את הארץ, א"כ נראה פשוט דשצט לוי דאין להם חלק ונחלה בארץ וכו', א"כ אללם אין ישיבת הארץ מצוה [אלא שמשק, שגוף הדבר אינו מחזור צעניו ע"ש].

ובחסדי אבות שנסקף ספר יצין דעת סי' כ"ד אות ג', השיג עליו דנעלם ממנו הספרי [ראה פסקא פ'] שהציא הרמב"ן [שם] בארצעה זקנים שרנו לאלה לחז"ל וחזרו, וצין ד' זקנים הללו היה חנניא בן אחי ר' יהושע, דלוי היה כמצוה צברכות ס"ג ב', הרי דלוי מחויב ג"כ במצות ישיבת אר"י. וכ"כ בפסקי תשובה סי' רמ"ח דף ל"ח הערה ראשונה. וכ"מ במשך חכמה המוצא להלן סק"ט אות א' קנא).

סי' קמ"ב ד"ה והגאון. וע"ע בדברי הר"ש ברוט בקול תורה סיון תמוז תשי"א עמ' ט', שכתב בתירוק קושיא זו, שלמ"ד בובחיים ק"א ב' דמרע"ה כה"ג היה, וממילא היה פטור ממלחמה בשביל כבוש הארץ [נע"פ] מה שכתב קודם שכהנים אינם יוצאים למלחמה, ומילא דלגביה ליכא כלל מצות ישוב אר"י, כיון דעיקר המצוה אינה נוהגת אצלו.

קנ) ועיין במנחת שלמה (להרש"ו אוירבך) ח"ג סי' קנ"ח אות כ"ב אר"ק ד' ובשרגא המאיר ח"ב סי' פ"א אות א' שדנו בענין זה. קנא) ובתשובות בעל צפנת פנחס שבספר הזכרון להר"י הוטנו סי' א' עמ' תרח"צ, אכן תירץ הקושיא ממש רבינו, שלא ביקש לעבור לאר"י כדי לקיים מצות ישוב אר"י, משום דהוא לוי ופטור ממנה. ועיין בבית אבי ח"ב

אוצר

ס"ק ח אות ב-ד

הפוסקים

עשיר קנה חפצים לעצמו ואין לבו שמה, דלפי רוב עושרו אין נחשד זה לכולם לא יצרך וכו', ואם ישיבנו באר"י צדוק עם זמן חגים ומועדים דהיו עולין לירושלים כל ישראל בשמחה ובשירים לקיים מצות עליה לרגל וכו', וכן בעולתו על זכרונם מעלתו וגדולתו של מה"ג ביה"כ וכו', והן צעון חרב המקדש ובטלה עבודה ממעורר בבני וביגון ובאנחה בעידן חדוה וכו', וא"כ איך שייך לצדק זמן, דמלבד דאין לבו שמה אדרבה יתעורר לדאגתו בכל יום חמיד יותר ויותר מאילו היה דר בחו"ל.

וכן במשנה הלכות מהדו"ת ח"א או"ח סי' ת"ע, כתב עד ששאלני למה לא מצרך שהחיינו הרי מצרך דיין האמת [כשקורע על ראית ערי יהודה וביהמ"ק], ואי"ה כשנוכח לבית מקדשנו ונעלה עם משיח לדקינו אז נשיר שיר חדש ונצרך שהחיינו צפה מלא.

ג. ביום שבא לאר"י האם אומר תחנון. במשנה הלכות מהדו"ת ח"א או"ח סי' ק"א, הסתפק כיון שנמחלים עוונותיו לכאורה אינו צריך לאמר תחנון, וא"כ אפשר דכל הציבור אין אומרים כמו בתחנון וכו'.

ד. האם בארץ ישראל סעודת חנוכה הבית היא סעודת מצוה. צבאר שבע בשו"ת סי' ע' כתב, יראה שיש לחלק בדבר אם הוא בארץ ישראל או נקרא סעודת מצוה, אבל בחו"ל נקרא סעודת רשות, וראיה מהא דגרסינן בירושלמי דסוטה פרק משוח מלחמה [הלכה ד'] וז"ל יכול הצונה בית בחו"ל יהא חוזר ת"ל ולא חנוכו, אם שמצוה לחנוכו יאז זה שאינו מצוה לחנוכו עכ"ל (קב), וכן פסק הרמב"ם פ"ו מהלכות מלכים [הלכה י"ד] וכו'. והציאו המג"א או"ח סי' תקס"ח סק"ה [אלא שהציא גם את המהרש"ל המוצא להלן ע"ש]. וכ"פ צבאה"ט יו"ד סי' רי"ז סק"ב, צדיח לחם יהודה (לר' נבי הירש) שם סק"ב (קב), ציד אליהו (להר"א רגולר) בכללים אות ח' סק"ה, צבאני נור יו"ד סי' שפ"ד אות ו', צדיח דוד (להר"ד לייטער) סי' נ' ד"ה סי' ע', צבאילת ישורון ח"א סי' ח', ציד אפרים (להר"א וינברגר) סי' ח' אות ד' וצ"ח אליעזר ח"י סי' ל"ב אות א'. ובהמורה והמדינה כרך ט' — י' עמ' תקמ"א, כתב הרב מרדכי הכהן שהכל מודים שסעודה של חנוכה באר"י היא סעודת מצוה (קב).

ועיין בחידושי מהרי"ו על המג"א הנ"ל, שכתב שכח שכתובים באר"י קלוגיא [משדות בלבד] הוי סעודת מצוה כמו חנוכה הבית, וראיה מצ"מ ק"א וכו', מוכח דבית ל"ה ישוב אר"י רק שדה באר"י [עיין לעיל סק"ה אות ב'], והכא אמרינן דגם חנוכה הבית הוי סעודת מצוה מכ"ש בקלוגיא משדות לבד הוי סעודת מצוה. אולם ציד אפרים על המג"א הנ"ל כתב, עיין חשד"ץ קטן סי' ק"ע שכתב, ואומר מהר"ס ז"ל דוקא להלל ולהודות אבל לא

ב. ולענין ברכת שהחיינו, כתב בהלכות קטנות ח"א סי' קכ"ב, דהבאים לארץ ישראל, אפשר [דאינו צריך לצרך שהחיינו] שכלל הגומל הוא נכלל. וצ"ח טוב ח"א סי' מ"ו, כתב דמשמע מדבריו שאלמלא שיש לו לצרך ברכת הגומל היה מקום לומר שיש לצרך שהחיינו וכו', ואע"פ שיש לו צער על החורבן נראה דברכת שהחיינו אינה חלויה בשמחה אלא בדבר שמגיע לו תועלת ממנו, ואע"פ שמעורב עמה צער ואנחה, וכמ"ש הרשב"א ח"א סי' רמ"ה עפ"י הגמרא ברכות נ"ט ב', דמת אציו והוא יורשו מצרך שהחיינו, הרי דאע"פ שהנכסים אלו שצאו לו צאו בעגמת נפש ומרירות לב ע"י מיתת אציו, מצרך שהחיינו, וכן נפסק בשו"ע או"ח סי' רכ"ג [סעיף א' ברמ"א] בילדה אשתו וזכר ומתה בלידתה וכו', ואם על תועלת גופנית כה"ג מצרך שהחיינו, ק"ו על התועלת הרוחנית שמשגיח צדוק לארץ ישראל, ועוד דשיבנו אר"י הוי מצוה וכו', והנה אע"ג דמדברי הלכות קטנות הנ"ל משמע דיוצא בברכת הגומל, הוא עצמו סותר משנתו להלן צ"ח ר"ג, דכתב דאם צא מרחוק להשטת על קבר אציו, שמצרך גם שהחיינו וגם דיין האמת אע"פ שצריך לצרך הגומל, ואע"פ דיש לחלק, מ"מ י"ל דאומם הגדולים שהחליפו בגדי הקריעה [שקראו על ירושלים, ולבשו בגד חדש] וצרכו שהחיינו ענהו"ט עשו, שצרכו על הצגד וכיוצא בזה גם על מצות ישיבת אר"י. ובאם הבנים שמחה (לצעל משנה שכ"ה) פ"ג סוף אות ע"א, כתב דכמו שאמרו חז"ל סוכה מ"ו א' דהעושה לולב לעצמו או סוכה לעצמו מצרך שהחיינו, כמו כן מי שהתחיל באר"י בעבודת האדמה לעצמו או צבנין בית לעצמו יצרך שהחיינו צפעס הראשונה שמתחיל לבנות, ואולי דגם כשאינו לעצמו [יצרך], דיש לחלק בין סוכה ולולב ובין ישוב הארץ, דהמצוה לעשות את הארץ ראיה ליישוב, א"כ אינו צריך שיהיה דוקא לעצמו וכו', ולא צאחי אלא להעיר ולא להלכה וכו'.

אולם בלב חיים ח"ג סי' ל"ג, כתב דאין שייך זמן ישיבת אר"י וראיה ממש"כ המג"א באו"ח סי' רכ"ג סק"ה, דעל ספרים חדשים אינו מצרך שהחיינו למצוות לאו ליהנות ניתנו ואין מצרכין זמן אלא על מצוות הבאים מומן לזמן ע"ש, וקשה כיון דאמר הטעם דמצוות לאו ליהנות ניתנו למה סיים דבריו ואין מצרכין זמן וכו', וז"ל דכוונתו לומר דאפילו למ"ד מצוות ליהנות ניתנו, הא איכא טעמא אחרינא, דאין מצרכין אלא על מצוות הבאים מומן לזמן וכו', וגם ישיבת אר"י, הגם דמ"ע היא מ"מ אין לצרך עליה דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ואם נאמר ליהנות ניתנו הא אין מצרכין זמן אלא על מצוה הצא מומן לזמן וישיבת אר"י אינה חלויה בזמן דכל יומא זמניה הוא ולא שייך צה שהחיינו וכו'. והוסיף שם המעמיק, ועוד דלפי דעת הפוסקים צה"ל ברכות הנהנין מצוואר להדיא דברכה זו חלויה ועומדת אם לבו שמה או לא, דאם איש

— ועיין להלן ברעת מהרש"ל אם הוא אכן חולק.
קב) ויש חולקים על מש"כ בבאר שבע בנגוע לחו"ל, עיין בתורה לשמה סי' תפ"ד שהביא שמפורש בשאלות פר' בראשית [שאלתא א'] ובתנחומא שם [אות ב'], ושכן משמע בזהר ויקרא ג' ב' שגם בחו"ל היא סעודה מצוה. וע"ע בספר הבית פכ"ב הערה ט"ז — י"ז.

קב) ובשירי הקרבן על הירושלמי הנ"ל, כתב מיהו בבבלי בפרקין [סוטה מ"ג א'] דורש מולא חנוכו למעוטי גזלן, וכ"ה בספרי [שופטים פסקא קצ"ד] משמע דסובר אפילו הבונה בית בחו"ל חוזר, אך ראיתי ברמב"ם [הג"ל] שכתב דגזלן וגם בונה בית בחו"ל אינו חוזר, ש"מ דסובר דתרתין שמעינן מיניה וכו'. ולכאורה סותר למש"כ שם סי' שצ"א סק"ג שהביא את המהרש"ל

אוצר

ס"ק ח אות ד — ס"ק ט אות א

הפוסקים

למשמה ושמה, וכ"ש לחנוכה הציט שהוא רשות עכ"ל, משמע אפילו בארץ ישראל וכו'.

ובחזות יאיר סי' ע' כתב, וסעודה חינוך הציט יש להסתפק אע"פ דמדימי לה הכתוב גבי ילך וישב [דברים כ' ה'] ללקוחי אשה וחילול כרמו דודאי מלוא הם, ע"ש בחרגוס יונתן, מ"מ שיהיה הסעודה סעודת מלוא מנא לן, אם לא שדורשים זו וע"י כך נעשה סעודת מלוא. והציט הפת"ש ציר"ד סי' רי"ו סקל"ב, וכתב שאף באר"י הסתפק החות יאיר.

וברצת מהרש"ל. ציט של שלמה צפ"ו דצ"ק סי' ל"ו כתב, אבל סעודת חינוך הציט צודאי הוא דרך ריעות, צפרט צע"ה אותם סעודות שעושים ההמון וכו', וכן מלאמי שפסק מהר"ם [הנ"ל] קנה, ומ"מ נראה מי שהוא ירא אלוהים ורוצה לחנך ביתו בתורה ובמצוות וליתן שנה למקום אשר חננו, ולא הניח ממחילה לשחות בציתו ולשחוק בו ולנהוג קלות ראש, אלא ממחילה עושה סעודה לחנכו ולומד ד"ת ולדרוש מעין המאורע שפיר הוא סעודת מלוא וכו'. וצדצי מליכאל ח"ד סי' ח' הציט את המג"א [הנ"ל] שהציט את הצאר שצב ואת הי"ש"ש, וכתב שצאמת הם חולקים זה על זה, שצב של שלמה לא הוזכר חילוק בין אר"י לחו"ל. גם באריה דבי עילאי אר"ח אבני זכרון אות י"א, הקשה על הצאר שצב מדוע לא הציט את המהרש"ל [משמע שהבין שהם חולקים]. וכן נראה שהבין צפסקי חסובה סי' קצ"ד בהערה ד"ה עיין בשו"ת צ"ש.

אולם בדבר משה (להר"מ אמריליו) ח"א יו"ד סי' פ"ח כתב, דמשום הכי כתב מהרש"ל לומר ד"ת ממחילה ולדרוש מעין המאורע כדי שיקרא סעודת מלוא, משא"כ באר"י דללא הכי נמי מקרי סעודת מלוא וכו'. והציטו צעיקרי הד"ט יו"ד סי' ל"ו אות מ"ו, ציקהיל שלמה יו"ד סי' רמ"ו אות ג' וצקצ חיים סי' ס"א. וכ"כ צצית אברהם (להר"א הכהן מוזאמשט) סי' ט"ו וצחקקי לז יו"ד סי' נ"ו. וכן משמע צמורה לשמה סי' חפ"ד.

ס"ק ט. א. האם מקיימים מצות ישיבת אר"י במגורים בעבר הירדן המזרחי^(קנז). כתב צחצצ"ן ח"ג סי' קצ"ח, דמפשטא דשמעמא דצשלהי כתובות (ק"י ע"א) משמע דשלש ארצות שהן יהודה ועבר הירדן וגליל, כללו דין ארץ ישראל

קנה) וביד אפרים על המג"א המובא בפנים כתב, ולע"ד מהר"ם לטעמיה דס"ל [דלא הוין] סעודת מצוה כמו התם שהם ימי חנוכה המצות, אמנם מהרש"ל שם פוסק דסעודת חנוכה הוין סעודת מצוה דקבעו יו"ט משום חנוכה המצות ע"ש וכו'.

קנז) בכל הספרים המובאים באות זה מדובר על "עבר הירדן", ובפשטות הכוונה לעבר הירדן המזרחי. אמנם בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' נ' הביא מספר תבואות הארץ פ"א, שאף לשיטות שעבר הירדן המדובר במשנה בשביעית (פ"ט מ"ב) הוא עה"י המזרחי, לענין נישואין הכוונה לעה"י המערבי שבין יהודה והגליל, דאילו עה"י המזרחית אינה במדרגת יהודה וגליל ומעלין משם ליהודה או לגליל עיי"ש. ונראה שמהספרים המובאים בפנים לא משמע כן. ועיין בארצה"פ סי' ע"ה סקכ"ח אות ח' בשם שבת הלוי.

קנז) עיין שם סי' ר', שכתב [דאע"פ שיש שם מצות דירה, לענין חבוב הארץ לדירה משום שכינה ולקבורה, אין עבר הירדן בכלל זה וכו', וכן מ"ש

להם לענין נשואין, להעלות מחו"ל להם ושלל להוציא מהם לחו"ל, שהרי אחר משנה זו [שם ע"ב] חלקו בין חו"ל לאר"י אפילו מנוה היפה לנוה הרע, ואילו צשלש ארצות אלו אין מוציאין מן היפה אל הרע אפילו בארץ אחת, כ"ש מארץ אחת לארץ אחרת, משמע דכלהו דין ארץ ישראל יש להם, וכן הדין נותן שאם דין העלאה לאר"י היא משום מלוא יתירות וכו', א"כ דין אחד יש להם לאלו שלש ארצות לענין זה. וכדמוכח צפסקים נ"ב צ' דג' ארצות לביעור וכו', משמע דדין שביעית נהגא צהו צה"ו וה"ה לכל חובת קרקע, ומלוא דירה היא בכל מקום הנהוגות זו חובת קרקע וכו' (קנז). והוצאו דבריו צצרכי יוסף אר"ח סי' חפ"ט סוסק"ג [והאר"ך שם מאד צענין עבר הירדן] קנז). וצמור וקניעה סי' ש"ו גדר ישוב אר"י דף ט"ז סוף טור א' כתב, אבל ארץ סיחון ועוג וכו' דין אר"י יש לו למלוא ישוב דירה וכו', אין לי נדנד ספק צוה.

ובישועות מלכו יו"ד סי' ס"ו [נדפס גם צפסקי חסובה סי' רמ"ט] כתב, דידוע שצארץ סיחון ועוג היה לריך למיכצש קודם שעברו את הירדן, שהרי נטעו על ארצות אדום עמון ומואב שלא להחגרות אתם מלחמה, וא"ל לעבור את הירדן אם לא שיכצשו מחילה את ארץ סיחון ועוג, א"כ דינס כאר"י, אמנם לא נחקדשו בקדושת אר"י עד שעברו את הירדן שלא יהיה הטפל צמור מן העיקר, כי לא נחקדשו רק מחמת שהם טפלים לאר"י וכו', מיהו מודינא ודאי שאין קדושות שוות ממש לקדושת אר"י, והרי צארץ כנען גופיה חלק יהודה קדוש יותר מחלק גליל, וכ"ש ארץ סיחון ועוג שלא נחשב רק לטפל לאר"י וכו', ולפי"ז מי שיש לו קרקע לקנות באר"י וקרקע אחרת לקנות בארץ סיחון ועוג מלוא יותר לקנות באר"י, ומ"מ מלוא איכא נמי לקנות בארץ סיחון ועוג אם א"ל לקנות צוול כ"כ צארץ כנען וכו', ולענין הלכה אין ספק להרהר אחרי דברי הכפחור ופרח קנט) שמלוא לדר גם צעה"י וכו'.

ובמשך חכמה פ"ר ראה (י"א ל"א), כתב דהר"מ צחידשוין [על ספר המצות] חמה על דעת הרמב"ן שהישיבה היא מ"ע, ממה דדרש ר' שמלאי צמסכת סוטה מפני מה נחלוא משה לכנס לארץ ישראל וכו', ומה מקשה הלא ישיבת אר"י היא מלוא צעממה, ולק"מ [קושים הר"מ], דלפי"ד צני גד וצני ראוון לא קיימו מלוא ישיבת אר"י, וצודאי אינו כן קנט), דקיימו גם צארץ סיחון ועוג מלוא

[כתובות שם] כל הדר באר"י עוונותיו נמחלין והנקבר בה כנקבר תחת המזבח אין עה"י נכלל בזה, והראיה לזה, ממה שלא זכה משה רבנו ע"ה ליקבר באר"י אע"פ שנקבר בחלק גד, וכן מה שאמרו בבב"ב קנ"ח ב' אירא דארעא ישראל מחכים אין זה בחלק גד וראובן, ומה שאמרו במד"ק כ"ה א' שאין הנבואה שורה על הנביאים אלא באר"י אין זה בחלק גד וראובן, דתרי עיניו נינהו קדושת שכינה וקדושת מצוות וכו'.

קנז) ועיין באילת אהבים המובא באות הבא, שדבריו נוגעים גם לענין זה.

קנט) ע"ש סוף פ"ט, וכן משמע גם מדבריו המובאים באות הבא. ועע"ש פמ"ו דף ק"ג ב', שדן בעבה"י לגבי מצוות התלויות בארץ, והביא מסמ"ג מצוה קס"ג בשם ר"ת שכבשוה גם עולי בבל. וע"ע בספר ישוב אר"י (להרי"ז מיצברג) סי' ב' עמ' ל"ז ואילך, שהאר"ך בזה.

קס) עיין בשו"ת רבנו חיים כהן המובא לעיל סק"א אות ה'.

אוצר

ס"ק ט אות א-ב

הפוסקים

זיוס ההוא כרת ה' את אברהם צריח לאמר לזרעך נחתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, ומאותה שעה זכה זה לארץ לכל זרעו וכו', אל"כ בעודם צעירי ובעצדות [במצרים כזר הימה] ארץ האמורי שלהם וכו', אמנם חיוז מחנותיה הוא משעת כיבוש לבד וכו'. ושם דף ל"ח א', כחז כלל זה הפרק וכו' צענין הקדושה והמעלה אין היום הבדל ולא הפרש ולא חילוק כלל בין מה שכבשו עולי מצרים ובין מה שכבשו עולי צבל, שאין שום דבר בזה שלא יהיה בזה צענין הקדושה והמעלה וכו'. והוצא בשנת הארץ מצוא אות ט"ו וצחון איש שציעים ס"י ג' אות י"ט ד"ה ונראה קסג. וברדב"ז פ"ד מסנהדרין הלכה ו', כחז אע"פ שלא החזיקו זה עולי צבל, אע"פ דאינה כח"י לענין תרומות ומעשרות וכו', לענין מיני סמוכים הכל הוא אר"י, וכן לענין הדר כח"י וכו'. ובישועות מלכו יו"ד ס"י ס"ו, כחז דלהלכה מזה לדור גם צבוס עולי מצרים גם בזה"ל, ואין להרהר אחר דברי הכפחור ופרת. וכן כחז בארץ טובה ס"י נ"ה וצאו נדברו ח"ד סוס"י מ"ג. ועיין בספר ישוב אר"י (להר"י מיינצרג) ס"י א' עמ' ט"ו — כ"א, שהאריך לבאר דעת הכפחור ופרת.

ובאילת אהבים כחצות קי"צ א' ד"ה וכן, כחז דמשמע בגמרא דלענין דירה בארץ ישראל, אין לחלק בין מה שהחזיקו עולי מצרים למה שהחזיקו עולי צבל, אע"ג דקדושה ראשונה בטלה ושניה לא בטלה, דהא ר' יהודה דאמר (שם קי"א א') מקרא דצבל יוצאו דאסור לעלות מצבל לאר"י, ואע"ג דהאי קרא צבית ראשון כתיב, כחזו החום' [שם ד"ה צבלה] דה"ה צבית שני, וקשה מנ"ל דילמא דווקא בגלות צבל דאז בטלה קדושת הארץ לא היה מזה לדור באר"י, משא"כ בחר חורבן בית שני שלא בטלה קדושת הארץ איכא למימר דאיכא מזה טפי לדור באר"י, אלא ודאי דאין חילוק אלא לענין תרומות ומעשרות, אבל בשאר דברים שחזון בקדושה שיש בעצמות הארץ אין חילוק וכו'.

אולם בשו"ת מהרי"ט ח"א ס"י מ"ו, כחז צנחנו לגבי עזה שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי צבל קסד, שאין בדבר ספק דכיון דאינה נחשבת כארץ ישראל לענין המצוות הנוהגות בה הרי היא כחול"ל גמורה וכו', ואע"פ שהכו"פ [הג"ל] כחז וכו', אף אם נודה לו לענין קבורה וכו', מ"מ לענין כפית עליה לא אמרינן אלא אר"י המקודשת ומחויבת במצוות. והוצאו דבריו בכנה"ג ס"י ע"ה הגה"ט אות כ'.

ובמועדים וזמנים ח"ה ס"י שמ"ו עמ' ר"ב, כחז דמהראשונים צריש גיטין משמע להדיא, דבמקומות שלא קידש עזרא היו כחול"ל לגבי המקומות שקידש, שהחום' גיטין ב' א' ד"ה ואשקלון הוכיחו דעכו הוא מהמקומות שכבשו עולי צבל, מדאמרין

זו, שזהו האמורי מה שאמר [עליו הקצ"ה] והורשחם את הארץ וישבתם בה, וא"כ נטוב מקשה ר' שמלאי, כיון שממילא גם שם יקיים מצות ישיבת אר"י מדוע היה מצבם ליכנס לארץ, הא ודאי כל זמן שלא היה כיבוש וחילוק בארץ היו מקיימין בזה [כל השבטים] מצות ישיבת אר"י, וזה פשוט קסג. ועיין בחשונה מאהבה ח"ג על ס"י של"א דף ס"ח טור ג', בחזון יחזקאל השמטות ומלוואים לב"ק פ"ח הלכה ו', צנין אליעזר ח"י ס"י א' אות ה' קסב. ובדברי הרב שלמה יוסף זיון בתחומין המובאים בזה"ל.

ועיין בארץ חמדה (להר"ש ישראל) כרך א' שער א' ס"י ט' אות ח', שכתב דין ישיבת אר"י אינו דין מצד האדם אלא מצד המקום, שהמקום צריך להיות צירוף ישראל, וזהו צאמת דקדוק לשון הרמב"ן [סה"מ הוספה ד'] "ולא נעוצנה ציד וזלחנו מן האומות או לשממה" וכו', וע"כ כל עוד שהארץ אינה מיושבת די צרכה ע"י ישראל, החובה מוטלת על כל אחד להשתתף ביישובה, אולם בזמן שהארץ מיושבת ע"י ישראל ואינה נחונה לאומות או לשממה, שוב אין כאן על האדם מזה לישב אר"י וכו', ומעשה נאמר שצאמת מצות ישיבת אר"י אין מקיימים אלא בארץ לגבולותיה, ובעבר הירדן נחלת בני גד ובני ראובן צאמת ליחא מזה ז', ומ"מ לא היה איסור בדבר [שנתייבשו שם], מכיון שבאר"י נחלתה לשבטים ולא עוצה בשוממותה או בידי גויס וכו', אולם בזמן הזה שכל הארץ בשוממותה, המצוה קיימת מן המורה ליישב בראש וראשונה בעבר המערבי וכו', ומוכרח שדעת [החשב"ן הנ"ל] שכלול כל שלש הארצות צכלל הכל מעלין כאותן השיטות שעבר הירדן המזרחי אף הוא נמקדש בקדושת אר"י העצמית ולא רק מדין קידוש וכו'.

ועיין במלבושי יו"ט ח"צ חצות קרקע ס"י י"ז דף ט"ו טור ג', שכתב דלפי הסוברים [המובאים בזה"ל] שמוצא ישיבת אר"י בזה"ל היא רק במקומות שכבשו עולי צבל, ולא היכן שכבשו עולי מצרים, ע"כ ס"ל דגם עבר הירדן כבשוהו עולי צבל, וכדוהוכיח החשב"ן הנ"ל.

ב. והאם בזה"ל חלה מצות הישיבה דווקא במקומות שכבשו עולי צבל, או גם בכבוש עולי מצרים, או בגבולות התורה. כפחור ופרת פרק י' דף ל"ז א', אחר שהארץ צמנות ישיבת אר"י וצמנתה הישיבה בה, כחז דקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים, לא משעת הכיבוש לחוד, וכן כחז (בראשית מ' ט"ו) "מארץ העברים" וכן (שם מ"ח כ"א) "והשיב אחסר אל ארץ אבותיכם", ושם עברים אינו על שם עבר הנהר שהוא פרת אלא שם עבר צן שם וכמאמר ראש"ע (שמות כ"א ב') וכו', וכן צמעמד בין הצמרים [בראשית ט"ו י"ח]

מהרי"ט צהלון ס"י רט"ז.

קסג. וע"ש שכתב, ונראה דלענין הא דחנן כתובות ק"י ע"ב הכל מעלין לאר"י, [הוא] אפילו מחול"ל לאר"י מכזיב ולהלן דלא קדשה עזרא, מיהו מעלין ממקום דלא קדשה למקום דקדשה, וכמ"ש חוס' גיטין ב' א' [ד"ה ואשקלון] בשם הירושלמי דמוכר עבדו מעכו לעכו יצא לחירות וכו'.

קסד. עיין לענין עזה, באוצה"פ ס"י ע"ה סקכ"ח אות ז'.

קסא. ובזכרון יעקב (להש"ג מרל) ס"י ו', העיר ממ"ש במשך חכמה פרשת מסעי [ל"ה כ"ח] שעה"י נחשבת כחול"ל, ונשאר בצ"ע. ועיין בנשמת כל חי יו"ד ס"י ב' עמ' רכ"ג טור ב', שרצה להוכיח ממ"ש במדרש שביקש משה לעבור לאר"י ולחזור, שיש מצוה בעליה לזמן [משמע שבעבר הירדן לא קיים המצוה]. קסב. ע"ש שהביא מהחסד לאברהם (להר"א אזולאי) ומהאור החיים שמשמע שעבה"י אינו כאר"י, ודוחה שאין כוונת האו"ח לזה. וע"ע בשו"ת

אוצר

ס"ק ט אות ב

הפוסקים

והדין נותן שמקום חלומה הוא בגבולות הארץ כפי שהוצטחה לאבות שהם רחבים יותר מגבולות עולי מצרים, כפי שסומנו בחורה צפרי מסעי, וא"כ הגב צארכו עד עקבה, חוף ים סוף היוצא מחוף לקו ים המלח — נחל מצרים, אינו בתחום הכיבוש שבחורה, אבל הוא בתחום הצטמח האבות וכו' (קס), שהוא מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרם, ובדרום מזרח מים סוף ועד פלישתיים (שמות כ"ג ל"א), ולפי"ו מסתבר שקיימת בגב מצות ישוב אר"י, שהזמן ילמדנו על המקום, כשם שאין קדושת הארץ צעממותה חלויה בזמן הכיבוש, כך לא תהיה חלויה במקום הכיבוש, והרי ראינו שמאומה השעה שניתנה הארץ לאברהם פקע כחם של אזה"ע ממנה, עד שלא יכלו הנכרים שעבדו לאילנות לעשותו ע"י שיאסרו בהנאה, לפי שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ע"ז כ"ג ב' ורש"י שם), ואף לענין מצות ישוב אר"י, שלדברי הרמב"ן נהגת אף לא בזמן הכיבוש, נעשה לאר"י עוד קודם שנכנסו לחובה וכו', ומפורש כתב הרמב"ן בטה"מ, שנצטוו לרשת הארץ אשר נתן האל לאבותינו "לאברהם ליצחק וליעקב" וכו', ובדברים י"א כ"ד עה"פ כל המקום אשר חדרוך קף רגלכם זו לכם יהיה מן המדבר והלבנון וגו', מבאר הרמב"ן שמ"ש מן המדבר וגו' מחייבם למקומות שהצטוו לכבשם, הרי שחוב כיבוש הוא עד פרם, מעבר לגבולות החורה שבפרשת מסעי, ומכיון שלרמב"ן מצות הישיבה באר"י נכללת במצות הכיבוש [עע"ז הערה קי"א], הרי שעד נהר פרם יש מצות ישיבה באר"י.

ובספר ישוב אר"י (להרי"ז מינצברג) סי' ב' עמ' ל"ו, כתב נראה מהכפתור ופרח צפרי (קס) דכל מה שהוא בתוך גבולי החורה חשוב אר"י [לענין מצות ישוב] אפילו שטרם נכבשה, אבל היעב"ץ [המוצא שם בקונטרס תקוני השגאות סוף דף מ"ב א'] נמקשה עליו מכתובות [ק"י ע"ב] שדרשו מקרא כי גרשוני מהסמח בנחלת ה' וכו' שהדר בחו"ל כאילו עובד ע"ו, וזה אמר דוד מפני שהיה נרץ לברוח וללכת מאר"י אל ארץ מלך גת, וגם הוא מארץ פלשתיים מחלק יהודה, וע"כ משום שטרם נכבשה דינה לענין דירה בחו"ל וכו', וגם מדברי הרמב"ן גיטין ע"ו ב' יש להוכיח כהיעב"ץ, שכתב שם על מאי דמסתפקא להו בגמ' לענין עכו אם צמדינת הים קיימת, והו' נריכי למימרא דרב ספרא, כי היו מיפטר רבנן מהדדי בעכו הו' מיפטר לראשון ללכת מאר"י לחו"ל, משמע דכיבוש שני הוא, אבל בשל יהושע קרא הוא [שופטים א'] ל"א לא הורישו את יושבי עכו [ע"כ], הרי דכל זמן שלא נכבשה מראשון או משני דינה לענין דירה בחו"ל, אפילו שהוא בתוך גבולי

ר' אבא מנשק כפי דעכו, הרי מבואר שיש שם קדושה והיינו דקדושהו עולי צב"ל ע"ש, וכן הרי"ן, הרשב"א והריטב"א הביאו האי ראייה, ואם נאמר כדעת הכו"פ אינה ראייה, דאפילו לא קדושהו עולי צב"ל, היינו למרו"מ וכדו', אבל גוף המקום ודאי בקדושתו וכו' (קס), וכן מבואר בשו"ת אבן עזר ר"י דף י"א טור ג' ד"ה נמנח לענין בית שאן, שאם לא קדושהו עולי צב"ל גם לענין דירה אין שם קדושה וכו', וכן משמע לשון הרמב"ם בפ"ו מצות הבחירה ה"ל ט"ו, שכתב שכיון שנלקחה הארץ מיד ישראל, בטל הכיבוש ונפטרה מן החורה צמעות ושבועות, שהרי "אינה מן ארץ ישראל", משמע דבטלה לגמרי קדושת הארץ שאינו אר"י וכו', וכן הבין הגר"ח מצריסק צחידושי לרמב"ם ה"ל מלכים סוף"ה. וכ"כ במלבושי יו"ט ענין חובת קרקע סי' י"ז ובארץ חמדה (להר"ש ישראל) כך"א שער א' סי' ט' אות ג' — ד'.

ועיי' בארץ טובה ה"ל (קס), שכתב דהרש"ש בגיטין ו' ב' כתב לדעת הגר"א עולי צב"ל לא כבשו כל אר"י עד הים, וסמוך לים לא נחקדש על ידם, ולפי"ו עורר חכם אחד דעיר חל אביז היושבת על חוף הים ממש אינה בכלל קדושת עולי צב"ל וכו'. וכתב באות ו', דהכ"מ בפ"ד משמיטה הלכה כ"ח כתב דבחקופת בית שני היו מלכים תקיפים שאולי כבשו חלקים שלא כבשו קודם לכן עולי צב"ל, ומבואר לדעתו דגם מה שהחזיקו מלכי חשמונאים היה הדין כמו שהחזיקו עולי צב"ל, ובאמת מבואר כן ברמב"ם פ"ה מה"ל מלכים הלכה ו', דכל הארצות שכובשין ישראל צמלך עפ"י צ"ד הרי זה כבוש כדין והרי הוא באר"י וכו', ובספר חשמונאים א' י"ד מסופר שלכך שמעון החשמונאי ציד רמה אחי יפו על שפת הים, ושדרו שם ישראל והיה שם עיר נמל וכו', וא"כ ודאי שלא כבש אח העיר יפו בגבולותיה דווקא, אלא עם כל השטחים שבגיבולותיה כולל שטח חוף, ושמעון היה נשיא ישראל שדינו לענין זה כמלך, ובדאי כבש מדעת סנהדרין, כי האחים החשמונאים עשו כל הדברים עפ"י צ"ד הגדול, וכמ"ש בגמרא ע"ז ל"ו ב' שהיה הצ"ד נקרא צ"ד של חשמונאים, וממילא דין חל אביז לכו"ע באר"י.

ויש שכתבו שהיא חלה בכל גבולות החורה. בתחומין כך"י עמ' 21 בתשובת הרצ"ש י' זין, כתב ששתי קדושות לארץ, קדושה ענמית וקדושה ע"י צולותן של ישראל, הקדושה הענמית היא זו שהארץ מיוחדת לקב"ה ומתייחסת אליו וכו', וקדושה זו היא משעמ נמינמה אל האבות וכו', וכשם שהיתה קיימת לפני הכיבוש, כך אינה מצטלמת עם ציטול הכיבוש דהיינו עם חורבן הבית וכו',

חלק שכבושהו עולי צב"ל, אך בחלק שלא כבושהו אין מצוה רק סברא [לגור במקום קדוש — והנ"מ בזה עיי' לעיל הערה ק'].

קסח) לא מצאנו שם. אכן בפ"י [דף ל"ט ב'] כתב ואם כל מה שבתוך גבולי אר"י הנזכרים באלה מסעי, הכל לכל הפחות קדוש בקדושת אר"י לכל התועלות המבוקשים ממנה.

אמנם בארץ חמדה (המובא בפנים) אות ב', כתב שלא מצאנו שיאמר הכפתור ופרח שדין הכל מעלין הוא בכל מקום שבגבולות פרשת מסעי, אלא לענין מעלות רוחניות מסוימות, שאינן מחייבות מצות ישיבה [ולהעיר שבכפתור ופרח פי"א דף מ"ב ב' ד"ה ואין, כתב עולי מצרים היבר מבואר שכבוש הכל מן הקצה עד הקצה וכו'].

קסה) ועיי' בחידושי הרמב"ן שם [ב' א' ד"ה מאשקלון — נדפס בהשמות] שמוכח עכ"פ לחירוף אחד שישנה מצות יישוב אר"י במה שנתקדשה בקדושה ראשונה. גם בחידושי הריטב"א שם [ומובא לעיל הערה ל"ז] כתב כדברי הרמב"ן שבשטח של כיבוש ראשון לא בטלה חיבת הארץ [אמנם לא הזכיר שהיינו לענין ישיבתה ודירתה].

קסז) שם הבאנו שפסק כדעת הכפתור ופרח, וכאן דן לדעת החולקים. קסז) עיי' באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ל"ג, שמשמע דלא ט"ל הכי, אלא שארצות שלא נכבשו כלל אינם במצות ישיבה, כי הכתוב אומר וירשתם אותה וישבתם בה, היינו דמצות ישיבה היא אחר ההורשה והכיבוש. וע"ש אות ס"ב במסקנות אות ג', שכתב דיש מצות ישוב מדאורייתא או מדרבנן באותו

אוצר

ס"ק ט אות ב — ס"ק יא אות א

הפוסקים

ג. לא יסתור אדם את ביתו לעשות גינה. מוספחא ערכין פ"ה הלכה ט', והוסיף שם מפני שהוא כמחריב את ארץ ישראל. והביא דין זה הרמב"ם פ"ג משמיטה ויזבל הלכה ו'.
ד. אין מביאין עצי זית ועצי גפן למערכה ע"ג המזבח. משנה פ"ג דתמיד משנה ג'. ונגמ' שם כ"ט ב', רב אחא בר יעקב אמר משום ישוב אר"י. וכן פסק הרמב"ם פ"ו מאיסורי מזבח הלכה ג'. וע"ש בלח"מ שכתב בחירונו, שהזכיר הרמב"ם המינים החשובים משצעה המינים וה"ה לאינן [תאנה ודקל]. וכן במל"מ שם, כתב דטעם זה דישב אר"י לא שייך כי אם נצטעה מינים שנשתצעה בהם אר"י.

ט"ק יא. איסור היציאה מאר"י לחו"ל. א. מקור הדין וטעמו, והאם הוא מדאורייתא. כתב הרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אסור ללכת מאר"י לחו"ל לעולם וכו' (ק). כן משמע ב"ב ז"א א', ח"ר אין יוצאין מהארץ לחו"ל וכו'. ובמבואות קי"א א', אמר רב יהודה אמר שמואל כשם שאסור ללכת מאר"י לנבל וכו'. ובגיטין ע"ו ב', אמר רב ספרא, כי הווי מופטרי רבנן מהדדי, בעכו הווי מופטרי משום דאסור ללכת מהארץ לחו"ל. ובקדושין ל"א ב', [רב אסי] אחא לקמיה דר' יוחנן, אמר ליה מהו ללכת מארץ לחו"ל א"ל אסור וכו'. וכן אחא בירושלמי שציעים פ"ו הלכה א', דאי נור אינה מארץ ישראל, אסור לילך שם. וכדברי הרמב"ם פסק גם הרי"ף ב"ב מ"ו א' (מדפיו). וברש"ם שם ד"ה אין, כתב דהטעם לכך הוא לפי שמפקיע עצמו מן המלוות (קצא).

ובפרי מלכה סי' נ"ד עמ' קנ"ד טור ב', כתב דהרמב"ם מציא בהלכות אצל פ"ג הלכה י"ד [הדין שכהן אסור ללכת לארץ העמים], וחוזר ומציא בהלכות מלכים דישאל אסור ללכת מאר"י לחו"ל וכו', להודיע שלא רק כהן אסור ללכת לחו"ל מדין עומאת כהן [כפי שיכולים היו להבין מלשון הגמ' בע"ז י"ג א'], אלא יש איסור לכל ישראל, משום הורדת קדושה והשגחת ה' וכו'.
ובאהל משה (להר"מ נוויג) ח"ב סי' כ"ג אות י"ג, כתב דמה שהשמיע ה"ב דין זה, באמת דין זה מבוזר באורח חיים [סי' תקל"א סעיף ד'], דפסק כראש"ד ועימיה [דהנא מחו"ל לא יגלה וכו' משום שיש מהארץ באיסור], וכן הביא להלכה ביו"ד סי' רס"ז סעיף פ"ב דהמוכר עבדו לחו"ל ילא לחירות, ודין זה נוהג אפילו בזה"ז ומטעם איסור יציאה לחו"ל.

החורה שצפרשת מסעי, וז"ל לדעתו דגם לענין זה שיחשב אר"י צעין שיהיה ע"י כיבוש רבים, או מעולי מנרים או מעולי נבל, ועל זה נאמר והורשחם וישבחו וכו'. ומדברי הגדול ממינסק המובאים לעיל סק"ה ריש אות ב', משמע שמהוה זו נוהגת בכל גבולי החורה שצפרשת מסעי.

ג. והאם בסוריא מקיימים מצות ישיבת אר"י. כתב בחשכ"ן ח"ג סי' ר', דבגמרא [גיטין ח' א'] אמרין דסוריא שוותה לחו"ל לענין מוכר עבדו וכו', וא"ת למ"ד כבוש יחיד שמה כבוש סוריא חייבת במעשרות, ואסור למכור שדהו לעכו"ם משום דמפקע ליה מידי מעשר וכו', אמרין דסוריא שוותה לחו"ל לענין מכירת עבד, ואיכא למימר דלא היחה מלכות דירה אלא בכיבוש רבים אצל לא בכיבוש יחיד, אע"פ שנתחייב במעשר, א"נ איכא למימר דסוריא נבדלת היא מאר"י אפילו למ"ד זה, דמ"מ גזרו טומאה עליה כארץ העמים אלא שהקילו באחירה, וכיון דגזרו עליה טומאה אינה כאר"י וכו'. וכ"כ בארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כך א' שער א' סי' ט' אות ו' — ח' [ע"ש שהארץ לבאר דברי החשכ"ן הג"ל]. ועיין במגלת ספר המוצא לקמן סק"ה אות ו'.

ט"ק י. הלכות בענינים שונים, שנאמרו משום יישוב ארץ ישראל (טק). א. לקיחת דרך לעיר. כתב בפאת השלחן סי' א' סעיף י"ג, מי שלקח עיר באר"י, כופין אותו ב"ד ליקח לו דרך מד' רוחותיה משום ישוב אר"י. ומקור הדין הוא מהרמב"ם פ"ו משכנים הלכה ב'. והוא מהגמרא ב"ק פ' ע"ב. ובגמ' ישראל על הפאה"ש שם, כתב דהשו"ע השמיט דין זה מפני שאינו מצי.

ב. אין עושין שדה למגרש ולא מגרש לשדה. משנה ערכין פ"ט משנה ח'. ופרש"י שם ל"ג ב', אין עושין שדה מגרש משום ישוב אר"י, והיינו חורבן שממעט את הזרעה, ולא מגרש שדה שמחריב את נוי העיר. והוצא להלכה ברמב"ם פ"ג משמיטה ויזבל הלכה ד' — ה' ובחינוך מלוה שמ"ב. ובמשנה שם, אמר ר"א כמה דברים אמורים בערי הלויים אצל צערי ישראל עושים שדה מגרש ולא מגרש שדה, מגרש עיר ולא עיר מגרש שלא יחריבו את ערי ישראל. ויש בזה דיון ארוך בפוסקים האם ר"א חולק ומה הגירסא בדבריו, עי' במל"מ שם, בש"ך חו"מ סי' קנ"ה סק"ב ובחיו"ט שם.

דברי הרמב"ם, שללמוד תורה ולישא אשה שרי [ועיין במשפט כהן המוכא לקמן אות ד'].

קצא) ובלח"מ משנה שם הלכה י"ב, משמע שהטעם משום שמפקיע עצמו מהקדושה. ובחכמת אדם שערי צדק שער משפטי הארץ פ"א סי' י"ד כתב, דהטעם דאסור לצאת מפני שיש שם ישראלים מועטים בכדי שלא תשאר ריק מ ישראל, והם מתפללים בשלום כולנו ותפילתם יותר מקובלת מתפילתנו וכו'. ועיין במשנת יוסף ח"א סי' נ' אות ו', מש"כ בביאור השיטות בזה.
וע"ע בשולי האדרת שבסוף חידושי הרמב"ן על גיטין (מכון הרב הרשלר) סי' ה' אות ד', שכן באם איסור היציאה מחמת שמפקיע את עצמו מן המצות, וכתב שכן מוכח מחו"ס גיטין ב' א' ד"ה ואשקלו.

קסט) חוץ מאלו נאמרו עוד הלכות רבות מפני ישוב אר"י כגון: א) מותר לקנות בית בארץ ישראל מן האיני יהודי בשבת וחותם ומעלה בערכאות (אור"ח סי' ש"ו סעיף י"א) ב) השוכר בית באר"י חייב במזוזה מיד (יר"ד סי' רפ"ח סעי' כ"ב) ג) אין מגדלין בהמה רקה בארץ ישראל (חו"מ סי' ת"ט סעיף א') ד) אין מוציאין פירות שיש בהן חיי נפש מאר"י לחו"ל או לסוריא (חו"מ סי' רל"א סעיף כ"ו) ו) יוכלל שם באוצה"פ אי"ה הוצאת ספרים מארץ ישראל הדומה לזה) ה) מרחיקין האילן מן העיר כ"ה אמה וחרוב ושקמה נ' אמה (חו"מ סי' קנ"ה בטור ובנו"כ השו"ע). אולם כיון שנוכח בשו"ע יבוארו כל אחת במקומה.

קע) בכ"מ ורדב"ז צוין ע"ז י"ג א', וכנר' שכוונתם לציין מקור המשך

אוצר

ס"ק יא אות א

הפוסקים

לכס את ארץ כנען להיות לכס אלקים, [אמר] כל היושב בארץ מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היושב בארץ לא יוכל עובד ע"ז, הרי לפי התור"כ אסור ללכת מן הארץ לעולם אפילו בזמן שאינו שלום וכו' [והארץ צרה, והעלה שכן העיקר לדינא, וע"ע לקמן הערה ר"נ*].

בשדי חמד אסיפת דינים מערכת ארץ ישראל אות ז', הסתפק אם האיסור ללכת מארץ לחו"ל הוא מה"ת. ושם בכללים מערכת אל"ף אות רמ"ו, כתב דמדברי הסמ"ג לאין רכ"ז, וכן בהגהמ"י פ"ה מה' מלכים אות ז', שכתבו בשם ר"א ממין [יראים ס' ש"ט], דמה שאסרה תורה לשב למזרים אינו אלא בדרך הזה, כלומר מארץ למזרים [כלשון הפסוק דברים י"ז ט"ז] אבל משאר ארצות מותר עכ"ל, מתבאר דרך למזרים הוא דאסרה תורה ללכת מארץ, אבל ללכת מארץ לשאר ארצות חו"ל מדאורייתא שרי^(קצב), ואין לומר דאף דגם לשאר ארצות חו"ל אסור היינו לגור שם אבל לסחורה שרי, ולמזרים גם לסחורה אסור, דהא מפורש [בירושלמי סנהדרין נ"ד ז'] דלסחורה גם לארץ מזרים שרי, וכמ"ס בסמ"ג שם וכ"כ הריטב"א ליומא ל"ח א' וברמב"ם [שם], אלא ודאי מדאורייתא שרי ללכת מארץ לשאר ארצות חו"ל לגור שם וכו'. וכעין זה כתב בקרן אורה מו"ק י"ד א' ד"ה גמ' מתני'. ועיין ביצועות יעקב המוצא לקמן אות ד'.

ובאהל משה הנ"ל אות ח', כתב לדעת הרמב"ן שהיא מ"ע צפני עמלה [משום קדושת הארץ], איסור היציאה הוא מה"ת מקרא דוישבתם זה, והוי כביטול מ"ע צידים^(קצב), ודלדעת הפוסקים שעיקר מצות ישיבת ארץ היא משום מצוות יחירות שיש בארץ [ע"ז לעיל סק"א אות א'], איסור היציאה אינו מה"ת, דהפקעת מצוה אין איסור תורה, עיין כמה דק יו"ד ס' ז"ב וכו', ואינו אלא מדרבנן. וכ"כ בדבר יהושע ח"ב ס' ע"א עמ' קפ"ה טור א' קעה) וביואל משה מאמר ישוב ארץ ס' נ"ו ד"ה ומה. ועיין בגליוני הש"ס המוצא בהערה ז'. ובאגרות משה ח"א סוס"י ק"ב, כתב ודאי [האיסור ללכת מן הארץ לחו"ל] אינו איסור לאו. ועיין בפחד יצחק המוצא לקמן אות ט"ו.

ועיין באור זרוע לצדיק (להר"ל הכהן) פ"ה ממלכים הלכה ט', שכתב אף איסור דרבנן נראה דאין על העובר [ויוצא מארץ] מדאמרין פסחים קי"ג א' שהדר בארץ מובטח לו שהוא בן עוה"ב^(קצב), והרי כתב רבינו יונה בצרכות^(קצב) שעל שום מצוה לא

ועיין בביאור הגר"א או"ח שם, שהביא שדין הנ"ל כתבו הרא"ש מו"ק פ"ג ס' א' בשם הראב"ד, שכן משמע בירושלמי, וכתב וי"ע דבירושלמי [שם הלכה א'] משמע להיפך, וז"ל תניא בשם ר' יהודה הנה ממדינת הים אסור לו לגלות, ר"י כדעמיה דר"י אומר אסור לפרוש לים הגדול, מעמה כהן שינא חו"ל הואיל ונא של צרכון חכמים אסור לו לגלות, חד כהן אחא לגבי ר' חנינה א"ל [מהו ללכת לצור לחנוך או לייבס] וכו', וגם משמע בירושלמי דאין איסור ללכת לחו"ל אלא בכהן דוקא וכו', אבל גמ' שלנו סוף כתובות [ק"א א'] לא משמע כן. ובז"ל אליעזר ח"י ס' מ"ב במילואים שבסוף הספר, כתב דמשמעות דעת הירושלמי עפ"י הגר"א שאין איסור ללכת מארץ לחו"ל אלא כהן דוקא^(קצב). וע"ע ביואל משה מאמר ישוב ארץ ס' פ"ו ואילך.

ובישועות יעקב (להר"י ו' נאים) [נדפס בסוף ספרו זרע יעקב] פרשת לך לך דף ו' טור ז' ד"ה ומקום, הביא פירוש רש"ס הנ"ל דאיסור יציאה מארץ משום הפקעת המצות, וכתב א"כ אין זה נוהג אלא בזמן שישראל יושבים על אדמתם וחורשים חורשים וכו', אבל בזמן שאין ידיו מקיפה וקנו אומות הארץ בכבוש, ואין אנו יכולים לקיים מצוות התלויות בארץ, ואין חיוב תרומות ומעשרות אלא מדרבנן וכו', אין איסור ביציאתה דהא ליכא הפקעת מצות, ולפ"ז הרא"ש והטור והשו"ע השמיטו דין זה כיון שאינו נוהג בזה"ז, אבל ממה שראיתי להר"י^(קצב) [הנ"ל] שהביא הברייתא [דאין יוצאים מארץ אלא"כ עמד סאתיים בסלע] נראה שאין מחלק וכו', ואפשר לומר דהר"י לא ייחזי טעמא כפרש"ס אלא טעמא הוי משום קדושתה, שאין יוצאים ממקום קדוש למקום שאינו קדוש וכו', שוב ראיתי להרא"ש [כתובות פ"ג ס' י"ח] אהא דח"ר הוא אומר לעלות וכו', [וכן] הטור וכו', ונראה דאע"ג דס"ל דמצוה לדור זה משום קדושתה ומחמת כן האיש כופה את האשה והאשה כופה את האיש, אבל איסור יציאתה שטעמו משום הפקעת המצות, וצוה"ז אין מי שצידו לקיים מצוות התלויות בה וליכא איסורא [ללכת]^(קצב).

ועיין ביד אפרים (להר"א וינברגר) ס' ח' אות ג', שכתב שנחלקו חז"ל האם יש איסור ללכת מן הארץ לאחר חורבן הבית, ששנינו בחוספתא (ע"ז פ"ה הלכה ד') כל המניח ארץ בשעת שלום ויוצא כאילו עובד ע"ז, אמנם בחזרת כהנים (פרשה ה' אות ד') מביא הלכה זו בשנינו קלמ', עה"פ (ויקרא כ"ה ל"ח) למה

קעה) ע"ש שכתב שנ"מ במי שיצא ברשות אי מחויב לחזור, דאי לטעמא דהרמב"ן מחויב ועומד לחזור, אבל אי הטעם משום הפקעת המצות [בדברי הרשב"ם הנ"ל], מכיון שכבר נפקע מן המצות ברשות, אינו מחויב עוד להכניס עצמו לחיוב, כמו שאר דיורי חו"ל. וע"ע לקמן אות ח' וי"ג ובחיים ומלך המובא בהערה קפ"ח.

קצו) שם איתא: אמר ר' יוחנן שלשה מנוחלי העוה"ב, אלו הן הדר בארץ וכו'. ועיין בכתובות קי"א א': כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ושם אמר רב אבהו, אפילו שפחה כנענית שבארץ מובטח לה שהיא בת עוה"ב וכו'. ומצאנו בירושלמי פ"א דשבת סוף הלכה ג', תני בשם ר"מ, כל מי שהוא קבור בארץ וכו', מובטח לו שהוא [בן] עוה"ב. קצו) לא מצאנו, ועיין שם ב' ב' מרפי הרי"ף ד"ה איהו.

קעה) ועיין בקרן אורה מו"ק י"ד א' ד"ה גמ' מתני', שכתב להשוות דברי הירושלמי לשי"ט דין.

קעה*) בצר מטעי ס' ל"ה אות ח', כתב שכונת הרשב"ם לקיום כל המצוות, ועפ"י מש"כ הרמב"ן (ויקרא י"ח כ"ה) שקיום מצוות בחו"ל, אפילו אלו התלויות בגוף, אינו כי אם הכנה לקיום המצוות בארץ.

קעה) וביואל משה (המובא בפנים) ס' ג"ז, דחה ראיתו וכתב, די"ל דאף אם נימא דמדאורייתא אסור לצאת אף לשאר ארצות, מ"מ אינו יותר ממ"ע וכו', וא"כ הוצרך למימר ביציאה מארץ למצרים שבזה יש גם איסור לאו וכו'.

קעה) עין בזכרון יעקב (להרש"ג מרל) ס' ג' במבוא, שכתב לדחות שאפילו הסוכרים שהיא מדאורייתא, מ"מ אינה אלא מצוה קיומית, ואין בביטולה איסור מן התורה.

אוצר

ס"ק יא אות א

הפוסקים

יודק כלל לשון מוצתה לו שהוא בן עוה"ב, ועכ"פ איסור תורה ודאי דליכא כאן.

ועיין בתפארת ישראל קידושין פ"א משנה ו' אות נ"ה שכתב, שמה שהיה מותר ללכת מאר"י לחו"ל לכבוד אמו, ה"ט דעשה דכבוד אב"א דומה לל"ת דיציאה מאר"י לחו"ל.

והאם לדעת רבינו חיים כהן, מי שדר כבר באר"י רשאי לצאת ממנה. לעיל סק"א אות ו', מוצא מש"כ בחוס' כתובות ק"י ע"ב ד"ה הוא, שהיה אומר רבנו חיים [כהן] דעכשיו אינו מצוה לדור באר"י, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה ענשים, דאין אנו יכולים להזהר בהן ולעמוד בהן. ובתומת ישרים סי' ס"ו, כתב ואותו המאמר דשלהי כתובות [ק"א א'] ההוא גברא דנפלה ליה יצמה צי חוזה, ואחא לקמיה דר' חנינא [ואסר עליו ללכת ליצמה], אפשר משום שהיה דר באר"י ורצה ללכת קאמר וכו', ועד כאן לא קאמר רח"כ אלא שאינו מצוה לעלות, אבל גבי הדריס שם אינם רשאים ללכת קעמח. הוצאו דבריו בנתיבות משפט דף רמ"ג טור ג', בשדה הארץ ח"ג סי' י"א, בארצות החיים (להר"ח פלאג"י) שער ו' אות י"ח וזכירם משה סי' ו'. ובכנה"ג כאן הגהצ"י אות כ"ח, כתב דמחוק הטעם שנתן רח"כ היה נראה וכו', דה"ה מי שדר באר"י שיכול ללכת משם וכו', אבל ראיתי לבעל חומת ישרים [שאינו רשאי ללכת].

ובגשמת כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' ר"ב טור ב' ד"ה ואין, כתב ללכת מאר"י לחו"ל, גם רח"כ מודה דליכא מצוה לישב שם ולא ללכת וכו', וכ"כ בשדה הארץ [הג"ל], דמ"מ אינו דומה הנא לדור באר"י, דכיון דהוא היה בחו"ל מקום פטור ונא לדור באר"י, עונשו גדול כשאנו נוהר ומקיים המצות, יותר ממי שכבר היה דר שם מקדמת דנא, וכן מצאתי סברא זו בשל"ה שער האוחיות [אות ק'] לענין שביעית וכו' קעטט, וזוה מיושב דברי הספרי פ"ר ראה הביאו הרמב"ן בטה"מ, דהתנאים לא רצו ללכת לחו"ל [וע"ע שם עמ' ר"ו טור א' ד"ה ומוזה].

ובאהל משה (להר"מ לוויג) ח"ב סי' כ"ג אות ו', אחר שביאר שלדעת רש"י [שאינו מפרש הפסוק "והורשתם וישבתם בה" כרמז"ן שיש מצוה ביציאת אר"י], מ"מ אסור ללכת מן הארץ משום חילול קדושת הארץ, כתב ולפי"ו אף לדעת רח"כ איסור יציאה נוהג לעולם משום קדושת הארץ וכו'.

ובמשנה הלכות ח"ח סי' י"א דף ט' טור ב' ד"ה וממילא, כתב דאפילו לרח"כ, מי שהוא כבר באר"י, הגם שא"א ליזהר

בכולן, מ"מ מודה הוא שאין ללכת, דשאני מיפק מלמעלה, וכיון שכבר נתחייב אין לו ללכת וכו'. וכ"כ בפס"ד רבניים כרך ה' עמ' 47 (מהרבנים א' גולדשמידט, י' קולין וש' מורח) ובמנחת יצחק ח"ג סי' כ"ו אות ו'.

אולם באגרות קודש (להרש"ב מליובאוויטש) ח"ד עמ' קפ"ד [נדפס גם ביגדיל תורה (חצ"ד) עמ' 153], כתב דלדעת הר"ח מותר ללכת ג"כ, וכן דייק לישנא שאמר אין מצוה לדור באר"י ולא אמר שאין מצוה לעלות וכו', וזיל בחר טעמא דנקיע ליה משום חשש איסור, א"כ הירא לנפשו שלא יבא לידי מכשול ח"ו כי כד הדבר מאוד להיזהר בכל הפרטים למה יהיה אסור לו ללכת משם ורחמנא ליבא צעי וכו', ומש"כ הנשמת כל חי [הג"ל] דהדר שם ונא ללכת ה"ו בקום ועשה, משא"כ לדר בחו"ל הוא שוא"מ, מאן לימא לן דהרח"כ ס"ל דגוף הענין ישיבת אר"י היא מ"ע מה"מ שנדון בה בחילוק קו"ע או שוא"מ וכו', מסתבר דהרח"כ ס"ל דלא הוי כ"א מ"ע מד"ס וכו', ואם יש חשש לעבור על איסור דאורייתא איך נאמר שאסור לו ללכת משום המצוה מד"ס וכו'.

וביוראל משה מאמר ישוב אר"י סי' ע"ו, על קושית התומת ישרים מההוא גברא שנפלה לו יצמה צי חוזה [שמוכח מיניה שגם בזה"ו יש איסור יציאה], כתב דטעם [התוס' משום שאין יכולים להזהר] מספיק לסתם בני אדם שעלולין לחטאים ועונשים, אבל מי שהוא נדיק שידעין בו שהוא זיהר וזריז בכל התורה כולה וכו', אין סברא שגם לאיש אשר אלה לו נתכון הרח"כ [וא"כ יתכן וההוא גברא היה נדיק ולכן היה אסור לו ללכת מהארץ אבל לסתם אדם מותר] וכו'.

ובפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 67 מהרבנים ע' הדליא י' ש' אלישיב וי' ב' זולטי, כתבו דמשמעות דברי רח"כ נראה פשוט דאין הבדל בין הדר בחו"ל למי שדר בארץ וכמ"ש הכנה"ג [הג"ל], ומה שכתב התומת ישרים הג"ל [החילוק הזה, י"א לו מחוק הכרת קושיא אשר הקשה לרח"כ מהא דשלהי כתובות ההוא גברא דנפלה ליה יצמה צי חוזה וכו', אך התוס' כתובות לכאורה אין הכרח לומר דעת רח"כ שצוה זו אינה נוהגת אלא בזמן הבית, שכתבו שיש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין שאין אנו יכולים להזהר, ולפי"ו י"ל דבזמן התנאים והאמוראים היו כן יכולים במצות התלויות בארץ ושפיר היה נוהג אצלם מצוה זו, וכ"כ [סברא זו] נשמת כל חי [המוצא לעיל סק"א סוף אות ו']. ועיין ביטעוה יעקב המוצא לעיל [אלא שלא הזכיר דבריו רח"כ].

המצוה הזה, מודע באת לטמא את ארצי, בשלמא הדריס כבר שמה אין עונש גדול כל כך, ועוד כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש את עצמו ולקיים המצות אשר שמה וכו', והנה הבא לאר"י והמצוה הבאה לידי לא יקיימנה ח"ו וכו' [וע"ש שמצא סמך לזה בספר חרדים].

ועיין בשבעת הנרות על תשוב"ץ קטן סי' תקנ"ט, שכתב ג"כ שבמי שעולה מחו"ל לאר"י שייך יותר עונש על המצות הנוהגות בארץ מבשאר מצות, וכעין שכתב בקול יעקב בפסוק (קהלת ה' ה') "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך", דלכך החמירה תורה בקיום נדר יותר מבשאר מצות, דשם יש איזה התנצלות שלא יכל לכבוש את יצרו, משא"כ בנדרים שבעצמו הכניס ראשו בנדר, וה"נ בכוותיה, שבעצמו הכניס ראשו להתחייב במצות הנוהגות שם.

קצת) ובאבן דרכים דרוש א' ד"ה וראיתי להרב, כתב דכיונת התומת ישרים הג"ל היא, דלדעת רח"כ אמנם מ"ע ליכא, אבל קצת מצוה איכא לדור באר"י משום קדושת הארץ וכו'. וכ"כ שם בחלק יו"ד סי' מ"ד.

קעטט) ז"ל השל"ה שם, והנה שנה אחת אחר בואי לירושלים עיה"ק תוב"ב, היא שנת השמיטה שנה השביעית, ורבים מיושבי הארץ הקדושה רצו לפטור עצמם מחמת הרוח הגדול, שהיה ערב שביעית רעב במדינה, ולא היה סיפק בידם לאכול דבר יום ביומו, ק"ו להכין איזה ענינים בביתם על שנת השביעית, ואמרו שינוי דחיקי ואני דנתי עם עצמי וחשבתי בלבבי, אני מחויב לקיים יותר מהם ואפילו למכור גלימא דעל כתפאי, כי יאמר לי הקב"ה למה באת ממקום שהיית פטור מזה ובאת למקום החיוב, ועתה במקום החיוב תעזב

אוצר

ס"ק יא אות ב-ג

הפוסקים

ובתשובת בעל צפנת פענח שנספר הזכרון להר"י הוטנר סי' א', כתב דמוכח נכמה מקומות דגזי כהן אף אם לא בא לאר"י רק לקבל זמן אסור ללכת לאר"י, אבל ישראל אם לא היה דעתו לקציעות מותר ללכת לאר"י אף בקציעות וכו'.

ועיין בשרגא המאיר ח"ב סי' פ"א, שכתב שם החזון איש, דדעתו היתה שצחור שבה ללמוד לאר"י, אסור ללכת לאר"י וכו' (קפב). וכ"מ בחידושי מהר"ט הנ"ל ובעיניו יעקב המוצא לקמן אות ד'. וע"ע בזכרון יעקב המוצא לקמן הערה ר"ח.

ג. והאם גם לאשה אסור לצאת מארץ ישראל. בחסדי אבות שנסוף ספר יצן דעת סי' כ"ד, אחר שכתב דלדעת הירושלמי אשה פטורה משיבת אר"י (ע"ע"ו סק"ו אות ז'), הקשה ועיין בזה בתר"ל לא' א', הוציא נעמי חזיתם נעמי שיצאה מאר"י לאר"י מה עלמה בידה, א"כ מזה [משמע] לאשה מפקדה, [ומהיר] דו"ל דאף דאיהא מזה וכו', מ"מ ללכת מאר"י אסור לה, דהרי מפקעת עצמה ממנו התלויות בארץ, והרי אפילו עבד כנעני אין מוציאין מהארץ לאר"י מה"ט דמפקע ממנו, עיין גיטין מ"ד ב' וכו'.

ובמשפטי שמואל (להרש"ב ורנר) מהדו"ט סי' ט"ו אות ט' [נדפס בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 28], כתב ראה שאין כופין את האשה ללכת, שהרי גם הירושלמי [הנ"ל] שלענין העליה מחלק בינו לבינה, בדין היצאה מאר"י כתב מפורש שאם היא אינה רוצה ללכת אין כופין אותה וכו', וגם הגר"א [הוצא ג"כ שם] שכתב בטעם החילוק שבירושלמי, דבזה"ו אין אשה מצווה לדור באר"י, הדגיש בדבריו דאין על האשה לטרוח ולקיים מצוות הנוהגות באר"י בזה"ו (קפב), א"כ מוכח דגם נשים אינן צריכות בחיוב המצוות אלא שאין לטרוח ולעלות לאר"י משום זה, וא"כ עכ"פ כשכבר נמצאת באר"י ודאי מקיימת מצוה בשיצאה שם וכו'.

ובפסקי דין רבניים שם עמ' 191 (מהרצנים ז' גרז, ש' דציר וא' שפירא) בדעת המיעוט כתב, דלא מצינו שום פוסק או רמז שאסור זה נוהג רק באנשים ולא בנשים, ומהר"ם מרוטנבורג שהוצא בדברי חזרי (המסמחן על דברי הירושלמי הנ"ל), אינו עוסק בשאלה זו אלא האם אשה יכולה לכופף את צלה לעלות לאר"י בזה"ו וכו', ושואל [באסור היצאה] איש ואשה כפי שהן שואין בכל איסורין שבתורה. וכ"מ בהעוררות משובה המוצא לקמן אות י"ט.

אולם שם עמ' 188 בדעת הרוב, כתבו דלדעת הרמב"ם שכתב דעיקר המצוה לעלות לארץ הוא משום קיום המצוות [כפי

ב. האם אסור זה הוא רק לבני ארץ ישראל, או גם לבן חו"ל שנכנס לארץ. בשו"ת מהר"ט נהלון סי' פ"ה ד"ה נמצא, כתב דמאי דכתבו החס"י [ע"ע"ו י"ג א' ד"ה ללמוד] והרמב"ם [פ"ה ממלכים הלכה ט'], דלר"ך לחזור [מי שיצא לשאת אשה], היינו דוקא כמי שהיה דירתו באר"י הוא ואבותיו הילכך אסור ללכת לאר"י אם לא ליצא אשה ויחזור אח"כ, אבל זה שבה מארץ מרחקים מחו"ל לאר"י ובודאי שכוונתו ביצאתו פה הוא שחשב למצא מנוח, אשה ומדור, וכיון דלא איחדר ליה, הרי מתחילה כשבה לאר"י נעשה כאילו בא על חנאי ולא נתקיים חנאו, לא ולמד מהא דלמרינן בקידושין [נ' ע"א] ההוא דובין נכסי וכו' (קפ), הלכך מותר ללכת ואפילו אם ישחקע [בחו"ל] וכו' (קפא). ובסוף המשובה כתב, וכן מנאמי סעד לדברי פסק א' שכתב רב מפורסם אשכנזי שמו הרב ר' נפתלי המכונה הירץ וכו', והחיר לו אפילו להשחקע שם, וגזר חרם שלא יוציאו לעו על אותו בחור וכו'. והוצא בזרע יעקב (להר"י ניניו) דף ה' טור א' ובקול יעקב (להר"י שאול) דרוש כ"ב דף ס"ז טור א' ד"ה וראיתי.

ובאהל משה (להר"מ נוויג) ח"ב סי' כ"ג אות י', הביא משו"ב מהר"ט נהלון הנ"ל, וכתב שרש"י בגיטין ע"ו ב' ד"ה שאסור, מפרש שאסור ללכת לבני אר"י וכדמשמע סוגיא שם, דלמרינן כי הוּוּ מפטרי רבנן מהדדי [בעכו] הוּוּ מפטרי, משום האיסור ללכת מן הארץ, והיינו בני חו"ל שצאו לארץ ישראל ללמוד תורה וחזרו לבתיהם דעליהם אין איסור יצאה חל [ומצריהם בני אר"י המלוין אותם נפטרינן מהם בעכו], וע"ש מ"ד ב' בעי ר' ירמיה, בן צבל שנסא אשה באר"י והכניסה לו עבדים ושפחות ודעתו לחזור, משמע ג"כ דאם דעתו לחזור [בשעה שעלה] אין איסור יצאה וכו'. וכ"כ ביואל משה מאמר ישוב אר"י סי' פ"א ד"ה אמנם [ותמה על מהר"ט בחידושיו לקדושין לא"ב ב' שהוכיח מהני רבנן שיצאו לאר"י, שמוותר ללכת ע"מ לחזור]. וכ"ה במשנת יוסף ח"א סי' נ"ה אות ג'.

ובנחלה לישראל — ארץ חמדה (להר"י הורוויץ) ארץ חמדה עמ' כ"ו, אחר שכתב דמי שקצוץ באר"י ויוצא לאר"י אף שאינה מדת חסידות אבל עונש אין לו, כתב וכ"ש בן חו"ל שעלה לאר"י ע"מ לחזור למקומו [ומותר], הרי זה לא גרע מעולי רגלים שהחזירה מצרכה על חזרתם וכו'. והוצא במשנת יוסף הנ"ל. ועיין בשדה הארץ המוצא לקמן סוף אות ד'.

[היינו גם] שנוסף בחו"ל וקבע דירתו באר"י וכו' [ולכן בנידונו דעובד חו"ל וקבע דירתו באר"י] מצוה ועומד ממלכו של עולם שלא לצאת וכו'.

(קפב) ובפחד יצחק (להר"י קוריאט) נדפס במעשה רק"ם דף כ"ה ריש טור א', הביא מ"ש בגיטין ע"ו ב' כי היו מיפטרי רבנן מהדדי, בעכו היו מיפטרי וכו', והקשה איך הותר לתלמידים לצאת לאר"י, וכתב לתרץ דאפשר שהיו באים מחו"ל ללמוד תורה ולחזור למקומן וכו'. וע"ע לעיל סק"ו אות א', שלא כתב אחד מהפוסקים שדנו באם מקיים מצוה בשהיה זמנית באר"י, דמ"מ אסור לו אח"כ לצאת לאר"י.

(קפג) ועיין בציץ אליעזר ח"י סי' מ"ב אות ד' ובמילואים שם ובח"א סי' ל"א אות ב'.

(קפ) וביד שלמה (להר"ח ש' י' עזרא) דרוש ה' להספד דף ע"ה טור א' ד"ה ואחר, העיר ע"ד, דההיא עובדא דמיתתי הוא דהתנה בפירוש, ומשום הכי בטל המקח וכו', ואם כוונתו דאע"פ דפירש המוכר לעלות לאר"י מ"מ לא פירש אם אין לו מזונות דיהא בטל המקח, הא ודאי לא ניתן ליאמר דהא דלא מצא מזונותיו הוי מרינא דפטור לישב באר"י וכו', ומשום הכי מרינא בטל המקח וכו', אבל [לצאת מן הארץ] לישא אשה [ולהשתקע בחו"ל], דמרינא צריך לחזור, מנ"ל לפטורו אפילו בפירש שע"מ לישא אשה בא לאר"י, דמשעה שבא חל עליו איסורא שלא לצאת מאר"י לחו"ל וכו'.

(קפא) ועיין באבני שיש (להר"י אביטבול) ח"א סי' מ"ד סוף ד"ה ומה, שכתב שם שם הרמב"ם הלכה י"ב, שכל היוצא לאר"י כאילו עובר ע"ז

אוצר

ס"ק יא אות ג-ד

הפוסקים

לנאח מאר"י לחו"ל לישא אשה, ונחוס' שם (ד"ה ללמוד) דמיירי בדעתו לחזור, הקשה דמאי איריא ללמוד חורה ולישא אשה, אפילו לדברי הרשות וכו' מותר קפ"ו. וכן בחידושי לקדושין ל"א ב', כתב דאע"ג דאמרין בשלהי כתובות אסור לנאח מאר"י אפילו לבדל, זהו לדור אצל לסחורה או לעסק שיש לו שם פשיטא דמותר, וכן הא דאמרין בגיטין (ע"ו ב') כי הו' מפטרי רבנן מהדדי, בעכו הו' מפטרי משום דאסור לנאח מארץ ישראל לחו"ל, מחמירי' היו על ענמם ללא דבר וכו' קפ"ו. וכ"מ בעיון יעקב כתובות ק"י א ב', שעמ"ש שם עולא הו' רגיל דהו' סליק לאר"י, כתב ואלע"ג דאסור לנאח מאר"י לבדל, עולא שהלך ללרכיו ודעתו לחזור לקבוע עיקר דירתו באר"י, בכה"ג מותר לילך וכו'.

ובישועות יעקב (להר"י ו' נא"ס) [נדפס בסוף ספרו זרע יעקב] פרשת לך לך דף ו' טור א', הביא מש"כ הרמב"ם בסוף ההלכה, לשכון בחו"ל לארץ אסור וכו', וכתב היינו [ביואל] להשחקע על דעת שלא לחזור וכו', והשתא אחיא במכ"ש אם חורה למנאים דמדאורייתא בלאו הוא, אינו אסור אלא להשחקע [במ"ש] הרמב"ם לעיל הלכה ח', יציאה לשאר הארצות שאינה אסורה אלא מדרבנן לדעת [הרמב"ם] שלא מנאה במנין המנאות, אינו דין דאינו אסור אלא להשחקע על דעת שלא לחזור קפ"ו] [והוסיף שם, שאפילו בכה"ג מידת חסידות שלא לנאח, שהרי מכלון וכליון, הקרא מסהיד זהו "לגור בשדה מואב", אלמא לגור דוקא הלכו שם ולא להשחקע, ואלע"כ נענשין].

ובשדה הארץ ח"ג ס' י"א, כתב בחדא שרונה לנאח מאר"י לחו"ל להשחקע שם על קברי צדיקים, דאפשר דאין כאן איסור כלל, דכיון דאין דעתו לעקור דירתו משם, רק הולך להשחקע על קברי הצדיקים ולחזור מיכא למקומו אין בזה איסור כלל, והו' דומיא דמ"ש הרדב"ז צנעפסות [ח"ד] ס' ע"ג, דאין איסור לאו דלא חוספו לרחוקה עוד ליושבי מנאים, כיון דאין דעתו להשחקע שם, ואף כי יושבים אבות על צנים שלשים וגם רבעים, כ"ש צנוד"ד דאין כאן איסור כלל וכו' קפ"ט.

סק"ו אות א', אם בעליה לאר"י ע"מ לחזור איכא מצוה או לא, ידיעת ההפכים אחד היא, ואם אין מצוה בעליה ע"מ לחזור, דעיקר המצוה היא משום ישוב הארץ וכו', אין איסור גם ביציאה ע"מ לחזור, ומצאו הרבנים מפורשים בשו"ג [הג"ל] וכו'. ואחרי שהאריכו העלו בעמ' 187 [דלדעת הרמב"ם] דעיקר המצוה לקיים מצוות התלויות בארץ אסור לצאת ממנה אפילו ע"מ לחזור וכו', אבל בדעת השלה"ג נראה דסבר כדעת הרמב"ן דאיכא מצוה מה"ת לדור באר"י משום ישוב הארץ, ולכן מותר לצאת ע"מ לחזור דכיון שאינו עוקר דירתו הרי לא מבטל ישוב הארץ וכו'.

ועיין במשפטי שמואל (המובא בפנים) ד"ה וראה, שגם לדעת השלה"ג יש איסור משום שמפקיע עצמו מהמצות, ולא מיירי השלה"ג אלא מדין האיסור של ביטול הישיבה באר"י [וע"ע לעיל הערה קצ"א].

קפ"ח) ובחיים ומלך הלכות מלכים שם, כתב דמ"ש [הרמב"ם] לשכון בחו"ל [אסור] זהו כשיצא לדבר שהוא מותר לצאת [וקמ"ל שאעפ"כ אסור לו להשחקע שם].

קפ"ט) ע"ש בהמשך דבריו שכתב סעיף נוסף—להיתר, משום דעליה לקברי צדיקים הוי מצוה, וע"ז לקמן אות י"ח.

שציארו שם לעיל וכו', ואיכא גם מצוה מדרבנן לגור בה גרידא, לפי"ו יוצא שיש הבדל בין איש לאשה, דכאיש שחייב במנאות אסור לו לנאח אפילו ע"מ לחזור [כי כשיצא מבטל בנאותו שעה קיום מצוה הארץ, וע"ז בנאות הבא], אבל אשה שפטורה מאותן מנאות ואין בה אלא הטעם דמצוה מדרבנן לגור בארץ מותר לה לנאח ע"מ לחזור [כי יציאה זמנית נחשבת כאלו היא עדיין גרה בארץ] וכו' קפ"ד.

ד. האם יש איסור גם כשיצא לחו"ל ע"מ לחזור לאר"י. ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', כתב אסור לנאח מאר"י לחו"ל לעולם, אלא ללמוד חורה וכו' ויחזור לארץ. וכ"כ בפאת השלחן ס' א' סעיף י"א. ובמשפט כהן ס' קמ"ו עמ' שג"ט טור א', כתב שמדבריו משמע [שלדבר רשות אסור אפילו כשדעתו לחזור קפ"ה]. וכ"כ בדעת הרמב"ם במגלת ספר לאוין רל"ד, בפסח יחאק (להר"י קוריאט) נדפס צמעה רק"ס דף כ"ד טור ד' ד"ה ולענ"ד ובפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 186 (מהרבנים ז' גרז, ש' דביר וא' שפירא) בדעת הרוב.

ובפסקי דין רבניים שם עמ' 191 בדעת המיעוט, כתב דבגיטין ע"ו ב' שנינו, אמר רב ספרא כי הו' מיפטרי רבנן מהדדי, בעכו הו' מיפטרי משום דאסור לנאח מאר"י לחו"ל, ושם דף ב' א' כתבו נחוס' [ד"ה ואשקלון] שעכו חזיה אר"י וחזיה מדינת הים ורבנן הו' מיפטרי בחזיה של עכו שהיא אר"י, ואף פסיעה אחת לא היו יוצאין לחו"ל אפילו לשעה מועטת בלבד, הרי לך שאסור לנאח מאר"י לחו"ל אפילו יו"מ לחזור וכו'. וכ"מ בקרן אורה מו"ק י"ד א' ד"ה גמ' מחנ'.

ועיין בהליכות שלמה פכ"ג ארחות הלכה ליון 16, שהביא בשם הרש"ז אוריצן שלא ראה היתר מספיק כדי לנאח לחו"ל להשחקע צמחמת צר מצוה של נכדו.

אולם בשלטי הגבורים ריש פ"ג דשעוועות ח' א' (מדפי הר"ף), כתב דמי היכי דהיציאה ע"מ לשבז אינה עזירה, כך ההליכה וכו', דעיקר ההליכה והיציאה תלוי בדירה וכו'. ובחידושי מהר"ט כתובות ק"י א א', על מה דאיתא בע"ז י"ג א' דמותר

קפ"ד) ובמשפטי שמואל (המובא בפנים) אות י"ז, משמע שאפילו בכה"ג אסור לאשה לצאת [ע"ש].

קפ"ה) ע"ש שהאריך לבאר את מקור הרמב"ם לזה. ועיין מש"כ בענין זה באהלי יאודה (להר"י אמאדו) חידושים על הרמב"ם שם והר"י שיינבלום מו"ק בייליסעוועט בשדי חמד פאת השדה מצרכת אר"י ס' ז'. וע"ע במשנת יוסף (המובא בפנים) אות א' ד"ה וי"ל, שביאר את דברי הרמב"ם באופן אחר, שגם לדבר הרשות אם דעתו לחזור מותר, וקמ"ל הרמב"ם כללמוד חורה וכו', שאעפ"כ שזמן ארוך ובלתי מוגבל מראש, מ"מ מותר לצאת עכורם. ובארץ חמדה (המובא בפנים) אות א', כתב דהיציאה לדבר הרשות נכלל במה שהתיר הרמב"ם לצאת לסחורה [שמבואר לקמן אות כ"א].

קפ"ו) והרב יצחק שיינבלום בשדי חמד הג"ל, העיר שאף את"ל שמוכת בגמ' ע"ז שם שיציאה לדבר הרשות אסור אפילו בדעתו לחזור, הרי שם מיירי בכהן, וא"א להוכיח ממנה שגם לישראל אסור לצאת מאר"י לזמן, דלמא שאני כהן משום שגזרו טומאה על ארץ העמים. ועיין בארץ חמדה (המובא בפנים) שהאריך בזה.

קפ"ז) ובפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 186 (מהרבנים ז' גרז, ש' דביר וא' שפירא), כתבו בדעת הרוב דדין זה תלוי במחלוקת הפוסקים [המובא לעיל

אוצר

ס"ק יא אות ד-ו

הפוסקים

לתקופה קצרה וכו', מבלי שיעקר את דירתו מכאן (קצא), ח"כ אין זה דומה לנידונינו שעקרו דירתם מאר"י מכל וכל, ורק טוען שדעתו לשבץ לקבוע דירתו פה כעבור מספר שנים, ואיסור היציאה מאר"י לחו"ל אולי אינו חלוי בדעתו לחזור או לא, כי אם איפה שקבועה דירתו וכו'.

ועיין בקרבן אשה פ"ה ממלכים הלכה י"ב, שעמ"ש הרמז"ס ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד ע"י שנאמר כי גרשוני היום וגו', הביא הכסף משנה שם מפרש"י [כחצות ק"י ע"ב] וי מי אמר לו לדור כן, אלא מפני שהיה צריך לברוח וללכת מאר"י אל מואב ואל אכיש, ואחר שהביא קושיא הגופי הלכות [לשונות הרמז"ס דף נ"ח א'] דאימא אם אמר הכתוב שהוא כעובד ע"י, הוא משום שהיה צריך לברוח אל אכיש, מרמי לריעותא חו"ל ועיר של גויס, כחצ [שהאיסור לדור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל הוא דוקא כשדר בו בקציעות], ולכן הוצרך הכ"מ לחאוי פרש"י, דלא חימא שכל היוצא ואפילו ע"מ לחזור, אפילו לעיר שרובה ישראל הרי הוא כעובד ע"י, קמ"ל דלא, אלא דומיא דדוד דהוי מרמי לריעותא, יוצא מאר"י וגם לעיר של גויס וכו' (קצב). וכ"כ בשמע יעקב (להר"י אלגאזי) פרשת חיי שרה דף כ"ג סוף טור א'.

ה. והאם לכהן אסור לצאת מהארץ באופנים שלישאראל מותר ע"י צו"ד ס"י שס"ט ואר"ה יצואר שם.

ו. והאם מותר לצאת למקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל או לסוריה. הרב שמעון גולדברג בחורה שצנעל פה חוצרת י"א עמ' ע', אחר שהביא ב' טעמים לאיסור יציאה מן הארץ, או משום שהוא מצטל מצות ישוב אר"י או משום שמפקיע את עצמו מהמנוח החליות בארץ [עמ"י לעיל אות א'], כחצ וי"מ בין הכך ב' טעמא, כשיצא ממקום שכבשו עולי בבל למקום שכבשו עולי מצרים, לטעם שמפקיע עצמו מן המנוח, הרי כביצו עולי מצרים שהוא קדושה ראשונה וכו' פטורין מן המנוח החליות בארץ, וא"כ ביציאתו לשם הריהו מפקיע עצמו מן המנוח, משא"כ לטעם שמצטל מצות ישוב אר"י וכו', [הר"ן מקיימים שם מצות ישוב אר"י [עמ"י לעיל סק"ט אות ב'] (קצב).

ובמשנת יוסף ח"א ס"י נ', נשאל אם מותר ללכת מאר"י לעבר הירדן, וכחצ סיכום צאות י"ג, רמת הגולן נכללת בשטח

עבר הירדן הצפוני וכל עבר הירדן הצפוני נכבשה ע"י עולי בבל לדעת רוב הפוסקים, וא"כ המנוח החליות בארץ נוהגות זה כמו באר"י, וצוה"י נוהגות שם מדרבנן וכו', וכיון שכן בין אם אסור היציאה מאר"י הוא משום קדושת המנוח, ובין אם משום קדושת

ובמשנת יוסף ח"א ס"י נ"ה אות א', האריך למלא מקור לדברי מהר"ט הנ"ל, וכחצ יש מדברי מהר"ט הנ"ל יחד חזק להיתר לאלה החפצים ללכת לחו"ל לדבר הרשות ע"מ לחזור מיד, ובפרט אם יציאת חו"ל מגורם לחיזוק המורה והיראה וכו', ואמנם הפלח השלחן הביא דברי הרמז"ס וכו', מ"מ כדאי הוא מהר"ט לסמוך עליו, ובפרט בשעת הצורך.

והרב שמעון גולדברג בחורה שצנעל פה חוצרת י"א עמ' ע"ד, אחר שהאריך לבאר השיטות ציוצא למחורה כדי להרוות, ושיש מקום לסמוך על דעת המחירים [עמ"י לקמן אות כ"א], כחצ מוכח שלא חסרו היציאה לחו"ל רק ציוצא לשוט ולטייל כפסק השו"ע [או"ח ס"י תקל"א סעיף ד', אלו מגלחין במועד וכו', והבא ממדינת הים צחוה"מ וכו', והוא שלא יצא מאר"י לחו"ל לטייל], אבל כל שהוא לצורך [מוחר ללכת], ובחנאי שיהא ע"מ לחזור לארץ וכו'. ועיין בהגהות הר"ה מזרלין הלכות מלכים שם, נדפסו בחירות ויצהר חלק חפצרת בניס ס"י נ"ז [דף כ"ו טור א'].

ובארץ חמדה (להר"ש ישראל) כרך א' שער א' ס"י י', האריך בדן יציאה לזמן, ומסיק שאם כוונתו לחזור הרי היא מותרת לכל צורך, ואפילו לצורך הרשות (קצב), אולם שלא לצורך כלל [כגון טיול] אסור. וכעין זה כתב ביד אפרים (להר"א וינברגר) ס"י ח' סוף אות ג'. ובשנצט הלוי ח"ה ס"י קע"ג, כחצ [אפילו] כשדעתו לחזור אסור ללכת שלא לצורך כלל, אבל בצורך כל דהו לא גורו, ובטיול עפ"י סברא לא נקרא צורך, ומ"מ אם הולכים לזמן מועט מאד לראות פלאי הטבע של יוצר בראשית יש מקום לצדד להקל. וכעין זה כתב גם בח"ו סוס"י קע"ו. ובמנחת יצחק ח"ג ס"י כ"ו אות ו', כחצ כמדומה לי שהעולם נהגו להקל בכל כה"ג [ללכת מאר"י לצורך, כגון צנידונו במי שיצא מרוסיה ויוצא לחו"ל לבקר את אצאיהם הגרים בחו"ל — ע"ש שהסתפק בזה ולא הכריע]. וע"ע ביחיה דעת (להר"ע יוסף) ח"ה ס"י נ"ו, במשנה הלכות מהדור"ח ח"א ס"י תל"א, בדברות אליהו ח"צ ס"י א' אות כ"ג והרב יצחק גליקמן בנעם כרך י"ד עמ' ש"ב, שכתבו שללכת לטייל אסור אפילו ע"מ לחזור [ובחמדת נבי (להרמ"ד וולגר) ח"א ס"י א' אות ע"א — ע"י, האריך לבאר האיסורים שעלולים להכשל בהם בטיול לחו"ל].

ועיין במשפטי שמואל (להרש"צ ורנר) מהדור"ח ס"י ט"ו אות י"ז [נדפס בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 33], שכתב אכן לא נחצר בדברי [השלטי גבורים] כמה הוא לזמן ומהו הגבול בין לזמן ליציאת קבע, וממש"כ "דעיקר ההלכה והיציאה חלוי בדירה" מוכח להדיא דכוונתו לאדם שגר באר"י ושם דירתו ויוצא רק

קצב) ובאבות הראש על אבות דר' נתן פכ"ו דף י"ט טור ד', כתב שכונת הכסף משנה בהביאו פרש"י, לומר דאין האיסור אלא היציאה לחו"ל ולא הישיבה שם [ועיין לעיל הערה נ"ד].

קצב) ועיין בחידושי הריטב"א גיטין ב' א', שכתב [כמו] דאסור לצאת מאר"י לחו"ל, ה"נ אסור מכיבוש שני לכיבוש ראשון, לידון דקיי"ל בקדושה ראשונה קדושה לשעתה ולעיל מיניה כתב, דגם בשטח של קידוש ראשון לא בטלה חיבת הארץ, ועיין לעיל הערה קס"ה].

קצ) ועיין לקמן אות ט"ו, שדנו באם מותר לצאת כדי להשיא בנים, וגם המתירים לא התירו אלא משום מצוה, ולכאורה המדובר שם כשדעתו לחזור, ויש לחלק וצ"ע. וע"ע באז נדברו המובא לקמן אות כ"ב.

קצא) עיין במשנת יוסף המובא בהערה קפ"ה, שדעתו לאסור למתירים כל יציאה שאין זמנו מוגבל. ובהגהות רצ"ה מברלין (המצוין בפנים), כתב וצ"ע אם יש חילוק זמן בהך דעתו לחזור, וללמוד תורה ודאי משמע אפילו ה' ד' שנים, ומדי אחריתא אפשר דרק אקראי.

אוצר

ס"ק יא אות ו-ח

הפוסקים

השמיט דאפילו מוצא מי שילמדנו רשאי ללכת וכו', ואישתמטיה שכתב כחכו הרמב"ם פ"ג מאכל הלכה י"ד [לענין כהן]. וכן כתב גם בספרו חיים שאל ח"א סי' ז"א אות ה', והוסיף שכל סמך [הרמב"ם] על מה שכתב ביאר שם קצת).

ובדבר יהושע ח"ב סי' ע"א עמ' קפ"ו, בידונו אם מותר ללכת לחו"ל ללמוד תורה על דהספק שילית שם יומר, כתב דרם דא מסתבר לי דהיכא דודאי אינו זוכה ללמוד באר"י מותר לו ללכת אע"פ שגם שם אינו צריך שיוכח, דלא גרע מיוצא לסחורה דאע"פ דאין שום אדם יכול להיות בטוח שילית לעשות סחורה, אפ"ה החירו לו ללכת על דהספק שמה יוכה לרוחה וכו', אבל היכא דאפשר שאם יחפש ימצא גם באר"י מי שיכול לזכות ללמוד תורה ממנו, אסור להניח את אר"י כל זמן שלא נמצא לו שצארי לא יוכה ללמוד וכו'.

ובשערי עזרא (להר"ע צרי) ח"ב סי' קנ"ה אות ג' עמ' תי"ד כתב, שהרובה ללכת מהארץ ללמוד תורה עליו להתייעץ עם רב או ראש ישיבה מתאים או שילית וידוק בעצמו היטב אם יש לו ישיבה בארץ שיכול לעסוק בה בתורה [שא"כ] אסור לו לנסוע, אבל אם מרגיש שאינו יכול להחזיק מעמד בלימוד התורה והולך הלך וחסור, יש מקום שיחזיק לרוחו בחו"ל ויכול לעסוק שם בתורה מותר לו לנסוע, אבל עליו להרגיש שזה היתר שניתן לו, כלומר שיבין שמצות ישוב אר"י חשובה עד מאוד אלא באופן מיוחד שזה כפחות נפשות הותר לו.

ועיין בגשמת כל חי יו"ד סי' מ"ט עמ' קנ"ט שכתב, דנפחד יצחק [להר"י קוריאט] בחידושו לקידושין ל"א א' [נדפס במעשה רק"ס דף כ"ה טור א' ד"ה ובהא] הביא דהך עובדא דספרי [שהביא הרמב"ן בשה"מ המוצא לעיל סק"א אות א'] דר' אליעזר בן שמוע וכו' שהיו הולכין לנציץ אלל ריב"ז ללמוד תורה וחזרו, והקשה דהרי אמרין בע"ז [הנ"ל] ללמוד תורה שרי וכו', ונראה לחרך דה"ל אם יהיה בתחילת למודו שרי וכו', אבל בשכר זכה לכח תורה כראוי ורובה ללמוד עוד הלכות מרובות, צהא אפילו ר' יוסי מודה דלא יא, וא"כ ענין הספרי דר"א בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר חרויהו כח היו גדולים בתורה, אלא דרלו ללכת לחו"ל כדי ללמוד עוד מריב"ז לפי שהיה זקן מופלג, וצ"ה"ג לא הותר ללכת. ח. ובשארין דעתו לחזור לאר"י. ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אחש"כ שמותר ללכת לחו"ל ללמוד תורה, כתב ויחזור לארץ. ובכסף משנה שם, כתב כלומר אבל אפילו לשום אחד מאלו הדברים, לא יא לחו"ל להשתקע שם [ומקור הדין יחזקא לקמן אות י"ב]. וכ"כ במגלת ספר לאוין רל"ד דף קט"ו טור א', בפאת השלחן סי'

שכינה, מותר ללכת לעצה"י, דשם נוהגות המצוות החלויות בארץ, והגם שאין קדושתה שווה לאר"י מצחינה קדושה שכינה, מ"מ גם עבר הירדן אינה תחת שליטת שר שלמעלה, כי אם תחת השגחת השי"ת בעצמו, ולפי מה דקיי"ל דקדושה ראשונה קידשה לעמ"ל [א"כ מותר ללכת לשם], אכן כ"ו במקום שכבשו עולי צדל דהיינו עד באנייאתם, אבל משם ואילך דהיינו כתף החרמון, הגם כי לפי האדמת הקדושה נכללת בשטח עולי מצרים, מ"מ ספק אם נכלל בשטח עולי צדל, א"כ הנמנע ללכת מאר"י גמורה לשם קדוש יאמר לו. ועיין בדבריו המוצאים לקמן אות כ"ט.

אולם באז נדברו ח"ד סוס"י מ"ג, כתב למקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי צדל, מסתבר דבזה מותר ללכת בכל ענין, דמקיימים ישוב אר"י הגר שם.

ולענין סוריה כתב במגלת ספר לאוין רל"ד דף קי"ד טור ד', אין אסור לשכון בסוריה משום חו"ל, כיון שיש בו דברים באר"י וכו'. ועיין בזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ד' ענף א', שאין להשי"י גיטין ח' א' ד"ה כמוכר, שעמ"ש בגמ' שם דהמוכר עבדו לסוריה כמוכר בחו"ל, פירש [רש"י] המוכר עבדו לחו"ל יא לחירות דקנסין ללוקח משום דעבד שייך במצות, ואסור ללכת מארץ לחו"ל [ש"מ דגם לסוריה אסור ללכת], וקשה משעצית פ"ו משנה ב' עושין בתלוש בסוריה, והטעם שאם לא יתירו בסוריה יאלו העניים לחו"ל [כמ"ש דרע"ב שם], ותירץ ששני חלקים יש בסוריה, הקרוב נחשב לענין זה באר"י והשני בחו"ל, עיין במלכת שלמה חלה פ"ד משנה ו'.

ז. האם מותר לצאת לחו"ל כדי ללמוד תורה, והאם ישחנה הדין כשיש גם בארץ מי שילמדנו. כתב ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אסור ללכת מאר"י לחו"ל לעולם, אלא ללמוד תורה וכו'. ובכסף משנה שם, כתב דמקור הדין הוא בגמרא ע"ז י"ג א', הניא אם היה כהן מטמא בחו"ל וכו', ללמוד תורה וכו'. וכעין זה איחא בירושלמי נזיר פ"ו הלכה א'.

עוד כתב בכסף משנה שם, דבגמ' שם נמצא שאפילו יש באר"י מי שילמדנו, יוצא אחר רבו לחו"ל, שלא מן הכל אדם זוכה ללמוד. שם איחא: א"ר יהודה, אימתי בזמן שאין מוצא ללמוד, אבל בזמן שמוצא ללמוד אינו מטמא, רב יוסי אומר אפילו בזמן שמוצא ללמוד יטמא, לפי שאין אדם זוכה ללמוד מכל, א"ר יוסי מעשה ציוסף הכהן שהלך אחר רבו לנצין ללמוד תורה, וא"ר יוחנן הלכה כר' יוסי [וכן הוא צעירוצין מ"ז ב' ע"ט] קצת).

וביעיר און עין זוכר מערכת י' אות ה', כתב שכתב גופי הלכות [בגשונות הרמב"ם דף ז"א א'], תמה על הרמב"ם אמאי

קצת) ובחשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח, כתב דאין מותר לצאת מאר"י לחו"ל ללמוד תורה, אלא אם אינו מוצא באר"י מי שילמדנו וכו'. ותמה עליו בבית שלמה (להר"ש מסקלא) יו"ד ח"ב סי' צ"ד בהג"ה מבן המחבר, שדבריו צ"ע דהא בש"ס איפכא מסקין. ובפאת השלחן סי' ב' בית ישראל סק"ח הגיה בחשב"ץ אף במוצא ללמוד. והרב יצחק שיינבלום בשדי חמד פאת השדה מערכת אר"י אות ד', פ"י דבריו באין דעתו לחזור, ולא התירו לו כשמוצא ללמוד באר"י.

קצת) ועיין במגלת ספר לאוין רל"ד דף קי"ד טור ג', שהקשה על הרמב"ם למה השמיט בהלכות מלכים דין זה דאפילו יש מי שילמדנו באר"י. ובטור ד' בתירוצי הראשון על קושיא אחרת [המובאת לקמן אות י"ז], כתב לחלק שאין ללמוד מכהן לישראל, שבהן התירו משום דחמיר טפי שבובר על ב' איסורים, ולכן לא יבוא לצאת לדבר הרשות, משא"כ בישראל יש לחשוש לזה ולבאורה כוונתו לתרץ גם את קושיא הג"ל, שבע"ז מיירי בטומאת כהן ולכן התירו לו אע"פ שמוצא ללמוד באר"י משא"כ ישראל, ולזה השמיטו הרמב"ם בהלכות מלכים].

אוצר

ט"ק יא אות ח-ט

הפוסקים

מעצמו בלי רצ דעתו לחזור וכו'. וע"ע בדברי הרמ"מ מליובאוויטש בקובץ הדרכת מלך עמ' כ"ח אות ט'.

ט. ובדי ללמוד שם תורה. כתב ביחודה דעת (להר"ע יוסף) ח"ה סי' נ"ז עמ' רס"ג, דמוחר ללכת בשליחות ללמוד תורה לבני ישראל בגולה, ולחזקם בחורה ויראת ה' וכו', עד אשר ימלא ממלא מקום מתאים, ואז יחזור לארץ. וכ"כ בתשובות והנהגות ח"א סי' תתמ"ג, דאף דחז"ל החירו ללכת ללמוד ולא הזכירו מפורש שמוחר גם כדי ללמוד, נראה שהדבר פשוט, שעשה דברים אין לך זורק כמוהו וכו', ואם האורח לומן ארוך, העשה ללמוד תורה עדיף מעשה דישיבת ארץ וכו', אמנם ראוי לדון אם באמת צריכים אותו בחו"ל וא"א למלא שם אדם מתאים כמומו. וכבר מלאנו כן בספרי דבי רב (להר"ד פאלדו) פר' ראה פכ"ה ד"ה וירשת, שהביא ממנה תנאים שיצאו להשיב בחו"ל, וכתב דמוחר ללכת ללמוד תורה כ"ש ללמוד תורה בדברים, דברים עדיפא דחזוין גבי ק"ש של ר' יהודה הנשיא [נכרות י"ג ב' דא].

ובישיביל עבדי ח"ה יו"ד סי' כ"ט אות ז' כתב, והנה זה דבר ידוע שלימוד לאחרים ודאי יותר חשוב ומעולה מלימוד ידידיה, שהרי הוא מוכה את הרבים וכו', ובפרט בנד"ד תרמי אחיניהו ביה ח"מ דרבים וגם מעשה וכו' שמורה להם דרכי המצוות והאסורים אשר היו נכשלים בהם שלא מדעת וכו', אין לך מנה גדולה מזה שודאי דוחה עשה דישיבת ארץ וכו'. וכ"כ באגרות קודש (להרש"ב מליובאוויטש) כרך ד' עמ' קנ"ב ד"ה ומכל.

ועיין במשנת יוסף ח"א סי' נ' אות י"א, שהביא ירושלמי שביעית פ"ו הלכה א' (י"ז א') ריש לקיש אזל לבצרה אחון לגבי (בני העיר ובקשוהו) א"ל חמי לך בר נש דריש דין סופר חזן עבד כל זורכנן, חמי חד בבואו אמר ליה חמיית לך חד אחר טב, אחא לגבי ר' יוחנן (לשאל אם מותר ללכת מארץ לבצרה) א"ל מן בצל לבצל (ולא מארץ לבצל) וכו', ר"ל סבר את צר במדבר (שבצרה היא ארץ), שאל לרבי יוחנן א"ל צר לאו צרה, וכתב ומירושלמי זה לפי ביאור הגר"א [הנוסף לעיל בסוגרית] משמע דהגם שמוחר ללכת מארץ ללמוד תורה, אבל ללכת כדי ללמוד לאחרים אסור, שהרי בני צרה בקשו להם דרשן וכו' ואפ"ה לא החיר ר"י, וזה מתאים לשאלות (פרשת תולדות) [שאלתא י"ט] ולא מעבר לים היא, ואם מעבר לים היא צריך אחת לעבור אחריה, מכאן לח"מ שיש לו רב במדה"י שצריך לילך אחרי ע"כ, ומשמע שרק ללמוד תורה

א' סעיף י"א ובאצני שיש (להר"ש אציטבול) ח"א סי' מ"ד ד"ה ומה [במה"ד]. וביחודה דעת (להר"ע יוסף) ח"ד סי' מ"ט בקטע האחרון בהערה, כתב דאפילו אח"ל שהרשב"ץ [המובא לקמן] חולק על דברי הרמב"ם וכו', אנו חופסים עיקר להלכה בדברי הרמב"ם. ובחוס' ע"ז י"ג א' ד"ה ללמוד, עמ"ש בגמרא שם דמוחר ללכת לחו"ל ללמוד תורה, כתבו פירוש דעתו לחזור לארץ, דאלו אין דעתו לחזור, אמר בתשובות קי"א א', אחיו של זה נשא וכו' צורך המקום שהרגו וכו' קצו).

אולם בפאת השלחן סי' ז' בית ישראל סקכ"ח, אחר שהביא הרמב"ם הנ"ל, כתב ורש"י [נקדושין ל"א א'], שמפרש עובדא דר' חסי שהחיר לו ר' יוחנן ללכת משום מצות כיבוד אב ואם, בשהיה דעתו לחזור לחו"ל להשיב [והחשב"ץ קצו] ס"ל דגם שלא לחזור מותר קצו), דגמרא לא נזכר שיחזור לא בע"ז י"ג א' ולא בעירובין מ"ו א' וכו', ועיקר הוכחת הרמב"ם מדאמר בשילהי כחצות [הנ"ל] אחיו נשא וכו', ולרש"י והחשב"ץ י"ל דס"ל דבאשה דוקא כשאינו מוצא לישא אשה בארץ [ע"ז לקמן אות י"א] וכו', ולכן נוקים דהאי גברא הלך לישא בחו"ל גם בשהיה לו בארץ ולכן קיללו וכו', וכוה נראה דס"ל לתהר"ם [מרעטנבורג] שהביא הכלבו [סי' קכ"ו], שציאר שלכן לא עלו גדולי ישראל מחו"ל לארץ דחשו לביטול תורה, ואם מותר ללכת מארץ בשביל חלמוד תורה כ"ש שאין צריך לעלות, והרי קשה דלא דמי דהא דמוחר ללכת לחו"ל אחר רבו היינו ע"מ לחזור, אלא ע"כ דס"ל דלגמרי מותר ללכת ללמוד תורה בחו"ל, וא"כ שפיר למד הק"ו שלא לעלות במקום שיהיה ביטול תורה וכו' [ודעת הפאת השלחן להלכה כבר מובא לעיל]. והרב יצחק שיינבלום בשדי חמד פאת השדה מערכת אר"י אות ו', האריך בזה וכתב שגם דעת מהר"ט קצו) דמוחר בתורה [ללכת מהארץ להשתקע בחו"ל] וכו'.

ועיין בדבר יהושע ח"ב סי' ע"א, שאחר שהאריך בזה, כתב בעמ' קפ"ה טור ז' ד"ה ולדינא, שאם אינו מוצא ללמוד בארץ כמו בחו"ל והוא רוצה להקדיש עצמו ללמוד תורה מפי הרב שצח"ל וכו', י"ל דשרי [דכל ידיעה וידיעה של דברי תורה היא מצוה חיובית, וכיון שאותו רב שצח"ל יש לו ידיעות טפ, מצוה לחזור עליו לחו"ל], אבל במוצא ללמוד בארץ מפי רב גדול בתורה כמו בחו"ל, אלא שאינו זוכה ללמוד ממנו בקלות וכו', מאותו רב שצח"ל וכו', מ"מ לא הותר רק אם לאחר שכבר יהיה ראוי ללמוד

קצו) בגמרא שם מיירי לענין נשואין, ודין יוצא לנשואין לדעת התוס' שזה יוצא ללמוד תורה.

ועיין בספרי דבי רב (להר"ד פדרו) פרשת ראה פכ"ה ד"ה וירשת, שכתב לחלק בין לישא אשה שאינה אלא לשעה, ובין ללמוד תורה דבעי שיהוי ולשהות לא שרי אלא כדי ללמוד וכו'.

קצו) כוונתו לחשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח שלא חילק בזה, וכתב בסתם דמותר. ועיין באיש מצליח המובא לקמן סוף אות ט"ז, שהוכיח ממ"ש התשב"ץ בח"א סי' כ"א, דלא התיר לצאת לישא אשה כי אם בדעתו לחזור, וא"כ ה"ה בללמוד תורה [אך הרב יצחק שיינבלום המובא לקמן הערה ר"ט רצה לחלק לדעת התשב"ץ בין ללמוד תורה ובין לישא אשה, אלא שלא הזכיר דברי התשב"ץ בח"א].

קצו) וכ"כ בדעת רש"י בבית שלמה (להר"ש מסקולא) יו"ד ח"ב סי' צ"ד [וע"ש שהסתפק אם מודה הרמב"ם לרש"י כשאינו מוציא ללמוד בארץ]. ועיין בדבר יהושע (המובא בפנים) עמ' קפ"ד, שהאריך לבאר דברי רש"י שם, באופן דאף רש"י ס"ל דכל שאין דעתו לחזור אסור לצאת.

קצו) כ"מ ממש"כ מהר"ט כתובות קי"א א' בענין לישא אשה, וא"כ ה"ה בללמוד תורה. עוד כתב שם שבזה נחלקו המהר"ט והתשב"ץ, דמהר"ט אפילו מוצא ללמוד בארץ יוצא, משא"כ לתשב"ץ, ועמש"כ בזה באות הקודם. ר) מלשוננו לקמן.

רא) בנחמד למראה ח"ד כ"ק פ"ט הלכה ו', ציין למש"כ בספרו דרש אברהם ח"ב דף ל"ב טור ב' שהתיר לכהן לצאת מארץ וליטמא בחו"ל כדי ללמוד תורה.

אוצר

ט"ק יא אות ט-יא

הפוסקים

אינו יכול לירד לחו"ל, מדכחצו [הטעם שמוחר לירד לישא אשה] משום דכתיב לא תהו בראה, ואי נותנין לו ליכא משום לא תהו בראה, דהא מוצא לו עזר כנגדו וכו' (א), וכן נראה נמי מפלוגתא דר' יהודה ור' יוסי [בגמרא] שם, דפליגי בללמוד תורה [אי יוצא כשמוציא ללמוד בחר"י], הרי דלא פליגי אלא דוקא בללמוד תורה, דר' יוסי ס"ל דלא מן הכל זוכה אדם ללמוד, אבל בלישא אשה דאדם זוכה מן הכל, כו"ע מודו דכיון דהא נותנין לו אשה בחר"י אין יכול לירד וכו'.

ובמשפט כהן ס' קמ"ו, כתב דנראה דלדעת החסיד' בע"ז [הנ"ל], דללמוד תורה ולישא אשה דנקט בגמרא [שלנרנן רשאי ללכת], היינו משום שהן מצוות רבות ומשונות משאר מצוות, ודאי ש"ל דהיינו דווקא כשאינו מוצא כלל בחר"י אשה כשירה וכן בניס וכו'. וכ"כ בדעת החסיד', בלשון ערומים דרוש ג' דף ח' טור ב' וצמרא הגדול ח"ב דרוש ד' דף ח' סוף טור ד' (ה). אולם בהגהות היעב"ץ ע"ז י"ג א', על מה שנחלקו בגמרא שם ר' יהודה ור' יוסי אם כשמוציא ללמוד בחר"י רשאי ללכת לחו"ל, כתב משמע דלישא אשה ליכא לפלוגי בין מוצא לאינו מוצא לכו"ע, שהרי אם אינה מתקבלת אסור לישא, דמשום הכי אסור לקדש עד שיראנה וכו'. ונחיצות לשבת ס' א' סק"י"א, כתב משמע [מהש"ע יו"ד ס' שצ"ב סעיף א'] שמוחר לכהן ללכת אפילו מוצא ללמוד במקום אחר, א"כ ה"ה באשה אפילו מוצא לישא אשה הגונה בחר"י מותר ללכת לחו"ל בשביל שזאת מוצאת חן בעיניו. גם במשנה כסף (להר"ד שירירי) הלכות מלכים שם, הסתפק והאריך בזה, וכתב במסקנתו דף קמ"ג טור ד', וכפי מה ששמענו לרב יהודה [אמר רב] בקדושין [מ"א א'] דאף איסורא נמי איכא [במקדש ע"י שליח], שמה תתנגד בעיניו והתורה אמרה ואהבת לרעך כמוך, כפי טעם זה נראה דאף דמוציא אשה בחר"י יכול לישא מבנות חו"ל וללכת החוצה וכו', [ובזה] מודה ר' יהודה [דאע"פ שאינו יוצא ללמוד תורה כשאפשר בחר"י] יצא לישא אשה שמה תתנגד עליו [ומ"מ מהמשך דבריו נראה שעדיין מסתפק בזה לדעת ר' יהודה, אבל לר' יוסי המחיר בתלמוד תורה פשיטא ליה דה"ה בלישא אשה].

ובחסד לאברהם (להר"א חאומים) מהדור"ק ס' כ"ד ד"ה ואלום, הביא מש"כ בחוס' הנ"ל בשם השאלות [אמור שאלתה ק"ג] דתלמוד תורה ולישא אשה קילי טפי משאר מצוות [עע"ז לקמן אות י"ז], וכתב והדברים תמוהים איך חישב הני מצוות קילי ויליף

מרבן יוצא, אבל לא ללמד לתלמידו, וצ"ע שהרי למיגמר לחריני עדיף מלאגמורי לנפשיה (ב"ק י"ז א'), והגם דאין אומרים לאדם חטא בכדי שיזכה חזירו, מ"מ אם לנורך לימוד עצמו הותרה יציאה ואינו חייב במצות ישוב אר"י, כ"ש לנורך לימוד לאחרים, דהא אמרינן (שם) דלמיגמר לחריני עדיף מקיום מצוות לעצמו וכו', ואולי בכלל לא רצו בני צורה שילמדם אלא שידרוש למאורעות שונות ויעשה להם דרכי הדת.

ועיין בחמדת צבי (להרמ"ד וולנר) ח"א ס' א' אות ס"ו, שדן אם מותר ללכת בשליחות כדי להשפיע על אנשים לעלות ארצה.

עוד כתב בתשובות והנהגות הנ"ל, דאף לסוברים שבלמוד תורה מותר רק ע"מ לחזור [עע"ז באות הקודם], היינו משום שאינו אלא נורך לזמן, אבל ללמד חלו כמה זמן צריכים אחרו. י. וכשיוצא ללמוד, האם מותר לאשתו לבוא עמו. בפרי מלכה ס' נ"ד, אחר שהביא משו"מ מהר"ט זלה"ן ס' פ"ה דכשיוצא ללמוד תורה אינו יכול להוציא אשתו עמו, כתב ולפי דבריו מה שמוחר ללכת מאר"י ללמוד היינו דווקא בלי אשתו, וזה לא מצינו, ומדוע יבטל מצות עונה שהיא דאורייתא כשיוצא לחו"ל ללמוד תורה וכו'.

יא. האם מותר לצאת לחו"ל לשאת אשה, והאם יש לחלק בדין זה בין אם יכול למצוא אשה גם בארץ ישראל, לבין אינו מוצא. כתב הרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אסור ללכת מאר"י לחו"ל וכו' אלא ללמוד תורה או לישא אשה. ומקור הדין כתב בנכסף משנה שם, שהוא מהגמרא ע"ז י"ג א', תניא ואם היה כהן מיטמא בחו"ל לדין ולערער עם הגוים וללמוד תורה ולישא אשה וכו'.

כתב בקול יעקב (להר"י שאול) דרוש כ"ב דף ק"ז טור א', איכא לספוקי אי הא דאמרינן דהיכא דדעמו לחזור יורד לחו"ל לישא אשה הו' דוקא היכא דאין נותנין לו אשה בחר"י וכו', אבל אם נותנין לו אשה הראויה לו בחר"י (ב), וזה רוצה לירד לחו"ל משום דניחא ליה יותר אשה של חו"ל, אינו יכול לירד לחו"ל וכו', או דלמא לא שגא כיון דדעמו לחזור, ונראה דאינו יכול לירד לחו"ל, ואמינא לה ממאי דכחצו החסיד' [עע"ז י"ג א' ד"ה ללמוד] וז"ל ודוקא בהנך חרי מצות שהן חשונות וכו' ואשה נמי משום דכתיב לא תהו בראה, אבל לשאר מצוות לא עכ"ל, הרי מוכח דהיכא דנותנין לו אשה בחר"י

אמנם הרב יצחק שיינבלום (המובא בפנים), כתב דחוס' בכורות אין ראיה, דקאי לשיטת השאלות [המובא בחוס' בכורות שם, שס"ל דמותר לצאת לכל מצוה, ומה דנקטה בגמרא ללמוד תורה ולישא אשה, היינו משום שקלים יותר משאר מצוות, וי"ל הטעם משום דיכול לקיימם באר"י כמבואר להלן אות י"ז]. (ד) וכ"כ גם באהלי יאודה (להר"י אמארו) פר' ויצא דף ט"ז ריש טור א', אמנם בחידושי על הרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט' ד"ה ומה, כתב להיפך, דאף באשה אפילו בזמן שמוצא באר"י מותר לצאת לישא אשה אחרת אם לא תמצא חן בעיניו אותה שבאר"י, או משום המשפחה או משום איזה דבר הגורם וכו', [וזה] פשיטא וכו', שהתורה אמרה ואהבת לרעך כמוך, ואם אותה שבאר"י לא תמצא חן בעיניו, נמצא עובר על לאו רלא תשנא ועל עשה וכו'. ועיין ככא שלמה (להר"ש חכים) דרוש א' לגשוואין דף ק"ד טור א', שכתב

(ב) ושם טור ד' ד"ה אך, הביא מחידושים לע"ז בכת"י מגדול אחד, שכתב שאע"פ שאסור לירד אם נותנין לו אשה באר"י, והוא ניחא ליה יותר בשל חו"ל מחמת יפיה או מחמת דבר אחר, אבל אם בחו"ל נותנין לו אשה חשובה ממשפחת רם ומזרע היחס והמעלה או בת ת"ח מותר לירד לחו"ל וכו'. (ג) והקשה הרב מנחם פיגין באבות הראש ח"ב דף ק"א טור ג', דאשתמיט מינה חוס' בכורות כ"ט א' ד"ה היכי, שכתבו בתוך דבריהם וכו' ולישא אשה נקט אע"פ שמוצא אשה באר"י וכו', הרי מבואר מדבריהם דהחוס' גופיהו מפשט פשיטא להו דהא לישא אשה יכול לצאת היינו אף שנותנין לו אשה באר"י, וכן נראה כוונת החוס' בע"ז וכו'. וכ"כ בפאת השלחן סי' ב' בית ישראל סקכ"ח, תחוס' ע"ז לשיטתם בכורות שמוחר לצאת אפילו כשמוציא אשה באר"י [ע"ש].

אוצר

ס"ק יא אות יא-יג

הפוסקים

שם [אל יא כהן לחו"ל אל"כ הצטיחו לו אשה וכו'], ומיירי בודאי בידועה ומכירה ומנחה חן צעניו^(ה).

יב. והאם דווקא כשבטוח שישאנה, או גם כשיש ספק בדבר. בכוכבי יתחק ח"ג על ירושלמי ברכות פ"ג אות כ"ג סק"א, על מה דאיתא בירושלמי שם [הלכה א'] אל יא כהן לחו"ל אל"כ הצטיחו לו אשה, כתב, בפירוש הר"א פולדא מפרש דדוקא על דאי יכול לנאח ולא על ספק, וכן פירש בחרדים דעל ספק לא דשמה לא יתנו לו אשה דדוקא כשהצטיחו לו בכתב או ע"י שליח בא ותשא את פלונית, וכ"כ הפני משה והקרבן העדה פ"ו דנויר [הלכה א'], והנה נראה דהירושלמי מיירי רק מאיסור טומאת [ארץ עממין לכהן], ולא מהאיסור לנאח מאר"י לחו"ל וכו'. ובשורר קרבן נויר שם ד"ה אל, כתב דהרמז"ס השמיט דין זה דירושלמי, ונראה טעמו שגם בצבלי ע"י (י"ג א') השמיטו סיוס זה מהצרייחא, ונראה שאף משום ספק יואל, ועדיין הדבר ז"ע. ובשלחן העזר ח"צ בהערות דף קל"ד טור ג', הביא מהרב י"ח בלייכשטיין, שהלכה קי"ל דאין חילוק ואף בספק מותר לנאח [ועיין במקדשי השם ח"צ סי' ו', שהאריך בזה בעל המחבר ספר שלחן העזר]. וכ"כ במגלת ספר לאוזן רל"ד ד"ה דע, [דמה שהתירו לנאח לישראל אשה] היינו עד שידומן לו אשה ההוגנת לו ושחממא חן צעניו וכו'.

וכבר נמצא כן בכפתור ופרח פ"י (עמ' ל"ה ד"ה בראשית) שכתב, [מוספתא] ע"י פ"ק [הלכה ג'] לא יא כהן לחו"ל ואפילו לישראל אשה אלא אם כן הצטיחוהו, מתכבדא מכלל זה שהישראל רשאי לנאח אפילו לחור אחריה. והוצא בפתח יתחק (להר"י קוריאט) נדפס במעשה רק"ס דף כ"ה טור א' ד"ה גם [אלא שחמה למה לא נזכר חילוק זה במוספות].

יג. וכשאין דעתו לחזור. כתב בכסף משנה בפ"ה ממלכים הלכה ט', [דהרמז"ס אל"כ דרשאי לנאח לישראל אשה כתב "וחזור לארץ"], כלומר דאפילו [לישראל אשה] לא יא לחו"ל להשתקע שם, ולמד כן מדאמרינן בכתובות קי"א א', הווא גברא דנפלה ליה יבמה צי חוואה, אחא קמי דר' חנינא, אל"מ מהו למיחא וליבמה, אל"ל אחיו נשא גויה ומת, ברוך המקום שהרגו, והוא ירד אחריו, ומשמע מההוא עובדא דאפילו לישראל אשה אינו יכול לנאח, וקשה אהא דע"י י"ג א' דיואל לישראל אשה, ומתוך [הרמז"ס] דהא דשרינן היינו כשדעתו לחזור וכו', וכן חירלו החוס' צע"י [שם ד"ה ללמוד]. ובתומת ישראל סי' ס"ו כתב בחוה"ד, דמה שהתירו לנאח לישראל אשה, דווקא למי שכוונתו לחזור, ואם באולי נאנח ונשתקע מזלו גרם, אצל לרונה להשתקע לא התירו לנאח. וכן כתבו גם בשו"ת מהרי"ט כהלן סי' פ"ה, במגלת ספר לאוזן רל"ד דף קט"ו טור א',

מינייהו לשאר מנות [דמוחר לנאח כדי לקיימם], הא במגילה כ"ז א' אמרינן דאין מוכרים ספר חורה רק ללמוד חורה ולישא אשה, וקי"ל דהני דוקא ולא שאר מנות וכו', וע"כ נראה ברור דצע"י שם הותר ירידה אף באם מנאח אשה באר"י רק שרונה בזה שבוה"ל, ולכן חשיב לה מנאח קלה וכו'.^(ה) וכ"כ בדעת השאלחות, בלשון למודים, במשנה כסף ובמשפט כהן הנזכרים לעיל, בשאלות שלום על השאלחות אות קכ"ד, בהעמק שאלה שם סוסקי"ד, והרב יתחק שיינבלום הוצאו דבריו בהערה ר"ג. והרב אהרן אז"ר קארטינגא הוצאו דבריו בקונטרס אחרון על הטורי אבן חגיגה מלואים צ' ב', רנה לגרום כך להדיא בשאלחות "ולישא אשה אם אפשר למינסב מדוכתא אחריתא".

ובשרי חמד אסיפת דינים מערכת אר"י אות צ', כתב ע"ד הקול יעקב הנ"ל, דנראה דמוחר לנאח לחו"ל ליקח אשה שלבו חפץ בה, דאפילו אם נימא דלנאח מאר"י לחו"ל אסור מן החורה, מ"מ לא עדיף ממנות כבוד אב ואם שהיא מנאח מפורשת בחורה, וקי"ל דאם הכן רונה לישראל אשה שחפץ בה והיא הגונה לו, ואזני מוחה בו שלא יאח אותה, דאין חייב לשמוע בקולו, כמ"ש ברמ"א יו"ד סי' [ר"מ סעיף כ"ה] בשם מהרי"ק, מטעם שיש בדבר נערה דגופא להניח אשה שחפץ בה ולישא אחרת שלא ישרה צעניו, וחז"ל אסרו לקדש אשה עד שיראנה, וכשהתירו לנאח כדי לישראל אשה היינו לישראל הישרה צעניו, וגם זה בכלל לא מוהו בראה, ומי יודע אם נאסור לו לנאח אם לא ישהה זמן מה בלא אשה, ואין כופין לאדם לישראל אשה שלא ברצונו ויהיה דעתו באשה אחרת וכו', ולדעת המשפ"ץ ח"ג סי' רפ"ח דמוחר לנאח מאר"י משום כבוד אב ואם [צע"י לקמן אות ט"ז], לדידה כ"ש דדחינן ישיבה אר"י כדי לנאח אשה הישרה צעניו^(ה), דהא ישיבה אר"י נדחית מפני כבוד אב ואם, וכבוד אב ואם נדחה מפני ישיבה לישראל אשה שחפץ בה וכו', כנ"ל להלכה ולא למעשה לפי שאין ספר קול יעקב הנ"ל מנ"א לראות אולי יש לו הכרח ממקום אחר.

והרב יצחק שיינבלום צדי חמד פאת השדה מערכת אר"י אות ו', כתב שהדבר מוכרע [להיתר] מכתובות [קי"א א'] מעשה באחד שהיה מטער על אשה אחת [שנתן בה עניו והיא בחו"ל] — רש"י [ויקש לירד, כיון ששמע כואח גלגל בעלמו עד יוס מוחו, המשמעות שהיה מנאח אשה באר"י, ומשמע שלולא הטעם של גלגול מחילות היה יורד לחו"ל], ומסתם היה דעתו לחזור וכו'. ועיין בכוכבי יצחק ח"ג על ירושלמי ברכות פ"ג הלכה א' אות כ"ג סק"ה, שאחר שכתב דעת הירושלמי להתיר לנאח לישראל אשה אע"פ שמונח באר"י, כתב דעל [מקרה] כזה קאמר הירושלמי

(ר) עיין בפאת השלחן סי' ב' בית ישראל סקכ"ח, שכתב שלפי התשב"ץ אסור לצאת כשאפשר לישראל אשה באר"י [ואע"פ שלדעת התשב"ץ מפרש את הגמ' בע"ז ביוצא להשתקע, וא"כ ביוצא על דעת לחזור עדיין יש מקום להסתפק, מ"מ בע"כ לומר שההוכחה ממה שהתיר התשב"ץ לצאת לקיים כיבוד אב ואם לא ס"ל].

(ד) מסתימת לשונו שם משמע דקאי גם בישראל, ועיין במובא ממנו באות הבא שכתב דהירושלמי מיירי דוקא לענין כהן.

אבל בענין לישראל אשה לא הפליגו [ר' יוסי ור' יהודה] וכ"כ מההרי"ט [כתובות קי"א א'] דאחיו נשא גויה ומת, ב"ה שהרגו, לפי שהיה יכול לישראל אשה באר"י [אמנם בהמשך כתב, שלדעת השאלחות מותר לצאת לישראל אשה יותר מיוחסת ויותר טובה ממה שמוצא באר"י]. ובמש"כ בשם מהרי"ט, עיין לקמן אות י"ג שלדעת מהרי"ט מיירי הגמ' שם ביוצא ע"מ להשתקע בחו"ל.

(ה) מהמשך דבריו משמע שס"ל שגם החוס' אינם חולקים על השאלחות בזה [דלא כהפוסקים המובאים לעיל בפנים]. ועוד כתב, שאין להתיר באופן כזה אלא כשדעתו לחזור.

אוצר

ס"ק יא אות יג-יד

הפוסקים

דלא ניתא להו להחוס' לומר דהמירו לירד לחו"ל להשמקע לישא אשה בדא"א לו לישא אשה באר"י, משום דסוגיא דע"ז מוכחא דמיירי באפשר לישא באר"י, מדמני לה בהדי לימוד תורה, ולימוד תורה דסוגיא שם ציט לו רב באר"י וכו'.

ובדבר יהושע ח"צ ס' ע"א כחב, ולדינא נראה מאחר שפשטות דברי הרמב"ם יש לפרש דס"ל כחוס' דבאין דעתו לחזור אסור ללאת אפילו ללמוד תורה ולישא אשה, ועכ"פ אין הכרח לדקדק ממנו להיפך, וגם מדברי רש"י בקידושין [ל"א ב' ד"ה נתרנית] אין הכרח לומר דלא דס"ל כחוס' וכו', על כן ודאי אין לזוז מדברי החוס' המפורשים דבאין דעתו לחזור אסור ללאת מאר"י לחו"ל אפילו ללמוד תורה או לישא אשה, אך היכא דלינו מוצא אשה באר"י ואין האשה שצח"ל רוצה להנשא לו אלא אם ישחקע שם, יש ללד ולומר דכח"ג גם החוס' מודים דשרי וכו'.

יד. ראשה האם יוצאת לחו"ל כדי להנשא. כחב צ"ח אליעזר ח"י ס' מ"ב, דנראה דגם אשה מותרת ללאת לחו"ל לשם מטרות נשואין מכמה טעמים, טעם אחד דהחוס' צע"ז י"ג א' ד"ה ללמוד] כחבו דטעם ההיתר של יציאה לחו"ל כדי לישא אשה הוא משום דכח"ב לא תהו צראה ע"ש, וליכאורה קשה מדוע עזבו קרא ד"ת שהוא מנות פו"ר ונקטו קרא דדברי קבלה, ע"כ יש לדייק מזה דגם אשה בכלל ההיתר, דצמ"ז וז' דלא תהו צראה, גם אשה שייכת בזה, וצדומה לזה מצינו בחוס' גיטין דף מ"א ב' ד"ה לא תהו, שכתבו לדייק וללמוד כואת מדברי המשנה שם ע"ש וכו', וכבר מצינו להצ"ש ס' א' סק"צ ולהמג"א צא"ח ס' קנ"ג סק"ט ולעוד פוסקים שהכריעו להלכה להמיר למכור ס"ת גם עבור להשיא יתומה משום הך טעמא, דכצרי להכריע שאשה נמי מצווה על שבת ע"ש וכו' ועוד הביא שם דעת השאלות המוצא בחוס' דע"ז הנ"ל לכלל המצות מותר ללאת מאר"י, ושמוזה מחירים לאב ללאת להשיא אח צנו כמבואר באות הבא, ומה שכלל יש נד שאין צוה"ז מצוה לאשה לעלות לאר"י ע"ז לעיל סק"ז אות א' ר"ב. וכ"כ גם בחי"א ס' ל"א אות ב' והוסף, גם על להשאר בחו"ל יש למעשה ללמוד ידודי היתר מתוך יתר הנימוקים שהבאנו שם וכו'.

ועיין בהתעוררות תשובה ח"ד חו"מ ס' ה', שנסמך באשה פניה הדרה באר"י אם משדכן לה אחד שדר בחו"ל אם מותרת היא ללאת מאר"י אם הדין אינו רוצה ללכת לארץ, והנה אם אין לה מה לאכול וכו' והבעל יפרנס אותה פשיטא שמוותרת, אבל

בספרי דני רב המוצא להלן הערה רכ"ב, צאצני שיש (להר"ש אביטובל) ח"א ס' מ"ד, בשדי חמד אסיפת דינים מערכת אר"י אות ב' צח"ה ד', צערי עזרא (להר"ע צא"ר) ח"צ ס' קנ"ה עמ' חט"ו ובפרי מלכה ס' נ"ד עמ' קנ"ד טור ב' ר"ח. וכ"כ באיש מללח המוצא לקמן סוף אות ט"ז בדעת החש"צ ח"א ס' כ"ו ר"ט.

אולם בהגהות היעב"ץ ע"ז י"ג א', כחב ומ"ש [החוס'] וכו' לא צריח כולי האי, דאי איתא [שהיא מוכנה לבוא לאר"י] אחי נפיק איהו לגבה ולא אחי איהו לגביה, הא ודאי משמע דמיירי אפילו שהיא לא תאצה ללכת אחריו, אם זיווג הגון הוא מותר, והיה דכחצות [שמשמע שאסור ללאת שלא ע"מ לחזור], י"ל דמיירי שהיא מוצא זיווג הגון באר"י ונתן ענינו בממון שהביאה לו האשה שצח"ל. ובתשובה הר"מ פיג'ן שצאצות הראש ח"צ דף קי"א טור א', הביא מש"כ בחדושי מהר"ט כחצות [שם] שהקשה [על חוס' הנ"ל] דאי [מיירי הגמרא] דעתו לחזור מאי איריא לישא אשה הא אפילו לדבר הרשות ולסחורה מותר, ונראה דהכא מיירי צהיה לו אשה [באר"י] ומשום מנות יצוס לא המירו להשחקע בחו"ל דאפשר בחליה שתצא כאן אכלו, ובכח"ג לא אמרינן מנות יצוס קודמת למנות חליה ואחיו היה יכול לישא באר"י, וכחב משמע דאם היצוס לא היה נשוי אשה הוא שרי ליה ללאת לחו"ל ליצמה אף דעתו להשחקע, דהו"ל לישא אשה דמותר ללאת מאר"י לחו"ל אף באין דעתו לחזור ר"ח. ועיין בפאת השלחן ס' ב' בית ישראל סק"כ"ח המוצא לעיל אות ח' [לענין לימוד תורה, וה"ה צלישא אשה].

וכשאנינו מוצא לישא אשה באר"י. בשו"ת מהר"ט נהלון הנ"ל, כחב איצרא דעדיין צריכין אנו למודעי אם אינם נותנים לו אשה בחו"ל אלא בתנאי שישכון שם, אם מותר לשכון, וצודאי נראה שמוותר לשכון דלא תהו צראה, ואם אי אפשר לישא אשה באר"י ובחו"ל אינם נותנים לו אלא בתנאי שידור שם פשיטא דשרי וזו א"צ לפנים ר"א. והרב יצחק שיינצלוס הנ"ל, כחב שממ"ש מהר"ט "ואחיו היה יכול לישא באר"י", מוכח [דמה שהמיר ללאת אפילו ע"מ להשחקע, היינו] באופן שאינו יכול לישא אשה באר"י. ובחסד לאברהם (להר"א תלומים) מהדו"ק ס' כ"ד ד"ה ואולם, כחב וצדכי שלא יצא אשה שפיר רשאי להשחקע בחו"ל, דלא אסרו להשחקע בחו"ל רק משום מנות קלות דהיינו ללמוד תורה ולישא אשה במוצא אשה באר"י וכו', אבל כל שאין לו אשה כלל באר"י וכו', שפיר י"ל דמנות אלו דוחות ישיבת אר"י לגמרי, והא

איתא סתם שיענש וכו' [ועיין לעיל הערה קצ"ז].

רי' ועיין לקמן אות י"ז שחלק עליו לענין יבמה.

ריא' ובקול יעקב (לר"י שאול) דרוש כ"ב דף ס"ז טור א' ד"ה ראיתי, כתב דמה שחילקו התוס' [בין דעתו לחזור לאין דעת לחזור] מיירי כשאין נותנין לו באר"י אשה הראויה וכו', ובחו"ל נותנין לו סתם בין שישכון שם בין שיחזור לאר"י, ובזה הוא דכתבו התוס' דדוקא היכא דדעתו לחזור [מותר], אבל היכא דבחו"ל נמי אין נותנין לו אלא בתנאי שירד להשחקע שם, מותר וכו'.

ריב' ע"ש שהביא מש"כ ביפה ללב ח"ד בק"א ס' א' אות א', דמעשים בכל יום דיוצאים מאר"י לחו"ל לצורך נישואין בן או בת וכו', וכתב א"כ גלמוד מזה ק"ו להיתר ליציאת הבת עצמה וכו'. וע"כ במלואים שבטוף הספר שהוסיף עוד ראיות.

רח' ע"ש שביאר בטעם הדבר, דאם יוצא ע"מ לחזור אין זה ביטול המצוה דיישיבת אר"י, דייציאה צורך ישיבה היא, ובזה ניתא ג"כ ליישב מה שקשה לשיטת הרמב"ן דמנה ישיבת אר"י למצוה אפילו היום, א"כ מדוע מותר לצאת מהארץ לישא אשה או ללמוד תורה, הא קי"ל עוסק במצוה פטור מן המצוה כשאי אפשר לקיים שתיהן, ולא רק פטור, אלא אסור לעזוב מצוה אחת כדי לקיים מצוה אחרת אפילו גדולה הימנה כמ"ש הריטב"א סוכה כ"ה א', דכיון דפטור מן האחת הרי היא עכשיו כדבר הרשות וכו', אבל לפי דברינו ניתא דייציאה זו אינה ביטול המצוה וכו'.

רט' גם הרב יצחק שיינצלוס בשדי חמד פאת השדה מערכת אר"י אות ז', כתב כן בדעת התשב"ץ, והוסיף שאע"פ שסובר שבאין דעתו לחזור מותר לצאת ללמוד תורה ולכבוד אב ואם, אך באשה לא רצה לחלק, דבכתובות

אוצר

ס"ק יא אות יד-טז

הפוסקים

אם יש לה פרנסה גם בארץ ע"י מחנות שנומנים לה והיא אומרת שאינה רוצה ליהנות ממחנות ב"ד וכאשר מינשא לאיש היא נהנית משלה שבעלה מחויב ליתן לה פרנסה [ונשאר בספק].

טו. האם מותר לצאת לחו"ל כדי להשיא את בנו. הרב מנחם פיג'ון הוציא דבריו באבות הראש ח"צ דף ק"א עור ד' ד"ה ודע, הסתפק אי מותר נמי לנאח כדאי להשיא אשה לבנו או לא, וכתב דהנה כשהבן יכול לילך בעצמו לחו"ל לישא אשה לא חבבי לך דודאי לא החירו לאביו כה"ג לנאח, כי חבבי לך היכא שהבן אינו יכול לילך בעצמו [ע"ש שהביא ראיה מחזונו עבד וחזונו בן חורין, שכופין את רבו לעבור על עשה שלעולם זהם תעבדו כדאי שיקימו את העשה של לא תהוה בראה, ודחה שם האדון מחייב ואילו לאב זו מנהג בעלמא להשיא את בנו] וכו'.

ובשדי חמד אסיפת דינים מערכת אר"י אות ג', כתב ע"ד, דבאופן שאין הבן יכול לנאח מפני איזו סיבה ועל אביו מוטל להשיאו, וגם הוא רוצה לקיים מה שמוטל עליו אם יהיה לו רשות עפ"י דין לנאח, כפי הא דאזי נראה דמותר לו לנאח, והראיה שהביא מחזונו עבד וחזונו בן חורין היא ראיה נכונה ואין בדחייתו כדי שביעה, דמה לנו במה שכופין או אין כופין, הרי הכא לא נחתינ להכי, כי אביו רוצה לעשות מה שמוטל עליו, וכיון דאמור רבנן [קדושין כ"ט א'] דאביו משיאו אשה, הרי זו מנהג המוטל עליו וכו', וכבר השרישנו הר"מ ו' חביב במסכת יוהכ"פ עמ"ש ביומא פ"ו ז' אחר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה וכו', דכל מ"ע המוטל על איש אחד והוא מלויה בתורה אדם אחר, דוחה ל"ת שבתורה אע"ג דלגבי האחר ליכא עשה וכו', וא"כ בנדוד נמי כיון דא"ל לבן לנאח כלל ועל אביו מוטל להשיאו אשה, נראה פשוט דמותר לו לנאח, ואפשר דבזה מודים גם הכסף נבחר [דרוש ראשון לפרשת נזבים] ואהבה עולם פרשת ראה [החולקים שם על הרמב"ם] דמותר, דכיון דאיכא מנהג על אביו לא דמי לאחר ממש, שאין לו שום יד באותו מנהג.

אולם בפחד יצחק (להר"י קוריאט) נדפס במעשה רב"ס דף כ"ה טור א' ד"ה נסתפקתי, כתב ומסתברא דלא שרי לנאח

להשיא אשה לבנו, דהא דאסור לנאח לחו"ל יש לה עיקר מה"מ [עיין לעיל אות א'], והרמב"ן ז"ל סובר דגם בזה"ו דירת אר"י היא מ"ע וכו', ומאחר שהוא מה"מ אין לנו להמיר משום מנהג דלהשיאו אשה דלא הוא אלא מדרבנן.

ועיין בחמדת צבי (להרמ"ד וולגר) ח"א סי' א' אות ס"ה, שהביא את השדה חמד הנ"ל וכתב, ונראה פשוט דלנאח לחו"ל להשתתף בחתונה ובסידור חו"ק אין מקום להמיר, דלא יהא קל יותר משאר מנחות שבתורה וכו', ואם יודע שזנו אין דעמו לחזור לאר"י וכו', יש בו גם מחייב ידי עוברי עברה וכו'.

טז. האם מותר לצאת כדי לקיים מצות כבוד אב ואם. במנחת חינוך מנהג ר"ב, הביא את הגמ' בקידושין ל"א ז' גבי רב אסי דסליק לארץ ישראל, לאחר זמן שמע דאזיל אמיה אבתריה, ושאל לר' יוחנן אם מותר לנאח משום כבוד אם מאר"י לחו"ל, ור"י השיבו דאינו יודע ורב אסי הלך, וכתב דנראה דמותר לנאח מאר"י לחו"ל בשביל כיבוד, והר"מ לא הביא דין זה בהלכות מלכים, ועי' חוס' ע"ו והשאלות [המובאים באות הבה שנתלקו בהיתר היציאה במנחות אחרות חוץ מללמוד תורה ולישא אשה] וכו', והנה ר' יוחנן ספוקי מספקא ליה ורב אסי נראה לו דמותר כדעת השאלות [הממיר לנאח כדי לקיים שאר מנחות], וז"ע שלא הביאו ראיה מש"ס דילן [הנ"ל], ור' יוחנן עצמו אמר בע"ז [שם] הלכה כר' יוסי [שמותר לנאח גם אם מנאח ללמוד בארץ] וכאן בקידושין אמר דאינו יודע, נראה דלאו כל שכן הוא כדעת השאלות וז"ע קלמ' טו.

ובפנים יפות עה"ת (מבעל ההפלאה) פר' לך לך, אחש"כ שמנחות כיבוד אור"א עדיפה על ישוב אר"י [עע"ז לעיל סק"ד אות ה'], כתב מ"מ אם היה דירתם באר"י ואביו הלך לנוד בחו"ל אין הבן מחויב לעבור בקום ועשה לילך מאר"י לחו"ל^(טז), וקנח ראיה שהרי נעשו מחלון וכליון בני אלימלך על שיצאו מאר"י לחו"ל אף שהלך אלימלך לחו"ל והלכו עמו מפני כבוד אביהם, וע"כ שלא היה להם לילך עמו מאר"י לחו"ל.

ובפאת השלחן סי' ז' צניח ישראל סק"ח, כתב וכיון שנפסקה הלכה ברמב"ם [פ"ה ממלכים הלכה ט'] וטו"ש"ע דאינו

(טז) ובציץ אליעזר המובא בפנים כתב, דלכאורה הוא חולק על התשב"ץ [המובא להלן] שמתיר אפילו לצאת מאר"י לחו"ל משום כאור"א וכו', והיה מקום לחלק ולומר דהתשב"ץ מדבר כשהאב נמצא בחו"ל ולכן מתיר, ואילו הפנים יפות מדבר כשאביהם ג"כ בארץ ורוצה לצאת וכו', אבל מפשטות דברי הפנים יפות לא משמע כן וכו'.

(יז) ובספרו המקנה קדושין ל"א ב' ר"ה שם אינו, כתב דיש להביא ראיה שכאור"א דוחה ישיבת אר"י מיעקב אבינו, דכתיב [בראשית כ"ח ז'] וישמע יעקב אל אביו וילך פדנה ארם, ומשמעות הכתוב דאף שהלך לחו"ל, מ"מ כיון שאביו ציוהו בכך רשאי, ומשמע דהסכים עמו הקב"ה וכו', [והקשה בבית שלמה המובא בפנים שהרי הלך לשאת אשה, ותיירץ שמלשון הפסוק מדויק שהלך בשל ציווי אביו] ומיהו י"ל ששניהם שקולים ובאמת לא היה יעקב מחויב לצאת, אלא כיון ששקולין נתרצה בזה, והראיה לזה מדהיה מתיירא יעקב עד שהבטיחו הקב"ה לשמור ולהשיבו, אע"פ ששלוחי מצוה אינו נוזקין לא בהליכתו ולא בחזרתו והוא היה הולך במצות אביו, אלא כיון דהיתה הברירה בידו, מפני שכנגד מצוה זו מבטל מצצת ישיבת אר"י, הוצרך להבטחת הקב"ה, והיינו דאמר ר' יוחנן [בקדושין שם לרב אסי, כששאלו אי

(יג) והרב יצחק שיינבלום בשדי חמד פאת השדה מערכת ארץ ישראל אות ד' ד"ה עתה, האריך להשיג על כלל זה [וכבר קידמו רע"א בגליון הספר], וכתב ודין זה צ"ע וכו' דכל ההיתר [לצאת] במוצא אשה באר"י הוא דהוא צערא דגופא, א"כ כל זה כשיוצא עצמו שיוודע שיבחר את אשר יחפץ, משא"כ באביו.

(יד) ובעיני כל חי דף ל"ו טור ב' כתב על ע"ד, ומאי דפשיטא ליה למר צריכה רבה לפי מה שהבאתי בספרי ראה חיים פרשת חיי שרה. וביפה ללב ח"ד ק"א סי' א' אות א', כתב [אבל] מעשים בכל יום דיוצאים מאר"י לחו"ל לצורך נישואי בן או בת ומחזיקים בידיהם חכמי ורבני אר"י לתת להם כתב צוותא לצוות לזה [והובא בציץ אליעזר ח"י סוס"י מ"ב]. ועיין לעיל הערה ק"צ.

(טו) ובמהר"ם שיי"ק על תרי"ג מצות מצוה ר"ג אות ג' כתב לתרץ את קושיתו, דמעשה דרב אסי היה רק שמיעה ולא היה מבורר דאמו באה אצלו, ולכך השיב ר"י דאינו יודע, ואפילו היה יודע בודאי שאמו באה אפ"ה אפשר דאין רצונה שר"א ילך כשבילה לחו"ל, וכבוד אור"א ומורא אפשר במחילה, ור"א אפשר שידע דאינה מוחלת ורצונה שיצא לקראתה ולכן יצא וכו'.

אוצר

ס"ק יא אות טז

הפוסקים

אין ואף לא הרמז"ס מציאים להלכה דין זה וכו', כי לא בגלל המצוה הותר לו אלא בגלל זערו וכו', [והוא] כלול בכלל היחיד הציאה [שכתב הרמז"ס] כשאנו מוצא פרנסתו כראוי וכו', [ולכן] רק אם יש לו טרדה מצד אי אפשרותו לכבד אור"א מותר לו ללכת מאר"י לשם כבודם.

בדעת החשב"ץ. כתב בתשנ"ז ח"ג סי' רפ"ח, ואין מותר ללכת מאר"י לחו"ל אלא ללמוד תורה וכו' או מפני כיבוד אור"א. ובאיש מלליה כרך א' יו"ד סי' ל' דף ל"ד טור ד', כתב ואע"פ שהרמז"ס כתב שאסור ללכת מאר"י אלא או ללמוד תורה וכו', ולא כתב שמוותר ללכת לכאור"א, הרי גם הרש"ש סי' ז' לא הזכיר אלא לישא אשה וללמוד תורה, ופשיטא שלא יחלוק על התשנ"ז שהוא אצוי ורצו, וכמ"ש בצית יהודה [להר"י עייאש] ח"צ ריש סי' קכ"ד וכו', ומ"מ הנה ספרו של הרמז"ס הוא ספר מפורסם שדאי ראהו התשנ"ז כמבואר ברמ"א [חור"מ סי' כ"ה סוף סעיף ז'], וע"כ חדא מחמת, או שהתשנ"ז ראה דברי הרמז"ס וחלוק עליו, וממילא נקטנין כוותיה דתשנ"ז דהוא בחרו וכו', או שיש לו שום יישוב בדברי הרמז"ס שלא יחלוק עליו וכו' (רס).

ועיין עוד שם, שכתב דלדעתו מש"כ התשנ"ז דיוצא לכאור"א היינו ע"מ לחזור (רס), וכמ"ש הרמז"ס בהל' מלכים והתוס' בע"ז י"ג א' בללמוד תורה ולישא אשה [נע"ז לעיל אות ח' וי"ג], וכן בש"ס קדושין ל"א א' דינא רב אסי לקראת אמו ולחזור, דהא איהי אולא אבתריה לאר"י וכן השינוי ר' יוחנן לבסוף המקום יחזיק לשלום וכו', וכ"כ התשנ"ז גופיה בח"א סי' כ"א שאפילו

הולך מאר"י רק ללמוד תורה ולישא אשה ולכבוד הצריות ומלך ואכל ולדון ולערער, אבל לשאר מצות לא, א"כ לכבוד אור"א ג"כ אינו יוצא וכו'. וכ"כ ציין הטוב ח"צ יו"ד סוס"י ז' וציחיה דעת (להר"ע יוסף) ח"ג סי' ס"ט ובח"ד סי' מ"ט.

אולם צית שלמה (להר"ש מסקל) יו"ד ח"צ סי' ז"ה, אחר שדחה דברי הפנים יפות [הג"ל] כתב, וכיון שאין ראיה הפני' ראה, ומדברי רש"י בקידושין מבואר דמשום מצות כיבוד רשאי ללכת מאר"י לחו"ל אף להשתקע (רס), נראה דאית לן למיפסק הכי. והרז יצחק שיינבלום בשדי חמד פאת השדה מערכת אר"י אות ז', כתב והרמז"ס שהשמיט כיבוד אב ואם בהלכות מלכים סמך את ענינו אהא [דפסק בהלכות אב ספ"ג] דכבוד הצריות הותר בכהן, כ"ש בכל אדם (רס). ובמשנה הלכת מהדור"ח ח"א סי' תל"א, כתב מותר ללכת כדי לקבל פני אצוי או אמו או רבו.

ועיין בעמוד הימיני סי' כ"ז אות ה', שהציא מש"כ בספרו ארץ חמדה [כרך א' שער א' סי' ו'] שיש צית אר"י מומתת בשיציה שיש צה רוחה, אבל אם יש לו הטרדה ע"י ישיבה זו, לא זוהי הישיבה שחייבה תורה, וכתב ומעמה צידון דכיבוד אור"א הוא ג"כ לא מצד המצוה כשלעצמה אלא מצד ההטרדה, שדבר זה גורם לו שמינה אצוי ואמו צער ואינו מסייע להם בשעת דחקם, וכיון שכן אין ישיבתו צורך גורמת לו הרגשת רוחה וכו', ולא זוהי הישיבה שחייבה תורה, ונמצא שמצוה זו שונה משאר מצות, כי בשאר מצות מאחר שפסוק הוא מהם מצד מצות ישיבת אר"י לא שייך צהו הטרדה וכו', משא"כ מצוה זו וכו', וא"ש שלא הצריחא [נע"ז י"ג

א', שכתב דמעיקרא כשא"ל ר' יוחנן לרב אסי לא ידענא, סבור היה דשאלתו היתה לצאת לגמרי להשתקע שם, אבל לבסוף הבין בדעת רב אסי שדעתו לחזור לאר"י והתיר לו, ומ"ש רש"י המקום וכו' עד מקומיך, היינו שיחזור לאר"י וכו', וכ"כ בשדה יהושע בפ"ג הירושלמי פ"ג דברכות [הלכה א'] וכו'.

וע"ע ביאור שיטת רש"י באריכות, בדבר יהושע ח"ב סי' ע"א עמ' קפ"ד. וע"ע בזכרון יעקב (המובא בפנים) ענף ב' אות ו', שכתב שספיקו של ר' יוחנן, משום דרב אסי בן חורל הוי ואין איסור לצאת לחו"ל כמ"ש בשו"ת מהרי"ט צהלון [המובא לעיל אות ב'], אלא שמכיון שעלה לאר"י ללמוד שם זמן מסוים, נסתפק אם אסור לו לצאת בתוך זמן זה. ובביאורים והערות על מס' קידושין (להרי"מ קנובלוביץ) אות של"א, כתב שהסתפק דאפשר דמותר לצאת לדבר מצוה היינו דוקא באופן שאם לא יצא לחו"ל לא יוכל לקיים את המצוה כלל, אבל [לא] אם גם באר"י יוכל לקיים המצוה [אף] באיחור זמן, כגון כאן שאמו הרי באה לאר"י ויכול לקבל את פניה גם בגבול אר"י, [ואו דלמא] גם משום דריון מקדימין למצות מותר לצאת וכו'.

(רס) עיין במגלת ספר המובא באות הבא, שאע"פ שכתב גם הוא שכן יש לדייק ממש"כ הרמב"ם בהלכות אבל להיות, מ"מ כתב שאין ללמוד משם היתר לישראל [אמנם לפי פירושו המובא בהערה רכ"ט, משמע שכל מצוה שיש בה משום כבוד הבריות, כגון כיבוד אב ואם, לא אסור לצאת כדי לקיימה].

(רכ) כל זה כתב עפ"י הפת"ש סק"ו, הסובר שחולק התשנ"ז על המבי"ט לגבי דחיית מצות יישוב אר"י משום כיבוד אור"א, ועע"ז לעיל סק"ד אות ה'.

(רכא) אולם הרב יצחק שיינבלום הג"ל, כתב שהתיר התשנ"ז גם להשתקע. וכ"כ בפאת השלחן המובא בפנים. וכ"מ בחכמת אדם שערי צדק שער משפטי הארץ פ"א בינת אדם אות ג', שרצה להביא מקור לדינו של

רשאי לצאת לחו"ל לקראת אמן בתחילה איני יודע, ר"ל ששקולין הם והביריה בידך, ואח"כ אמר [ר"י] נתרצית וכו', כלומר כיון שאתה רוצה בזה הרשות בידך, אלא כיון שהוא רשות ואינו שליח מצוה צריך ברכה, ולכן אמר לו, המקום יחזירך לשלום וכו'.

ועיין בכוכבי יצחק ח"ג על ירושלמי ברכות פ"ג הלכה א' אות כ"ג סק"ד, שאחר שהביא מחידושי הריטב"א מ"ק י"ד א' שאין לת"ח או אדם לצאת מן הארץ לצורך פרנסה [נע"ז אות כ"א], כתב ובהו ניחא דגדולי הדור מחלוק וכליון נענשו בכליה מפני שיצאו מאר"י וכו', ועל כרחיה [הטעם] מפני שהיו גדולי הדור ולא הוו רשאים לעזוב את עדתם כמ"ש החת"ס בספר הזכרון [עמ' ל"ו בדפוס י"ט תשמ"ח].

ריח) בהמשך המעשה דרב אסי ור' יוחנן, איתא דא"ל ר' יוחנן לרב אסי, נתרצת לצאת המקום יחזירך לשלום. ופרש"י: נתרצת לצאת, סבור היה שדעתו [של רב אסי] לחזור למקומו לבבל. יחזירך לשלום עד מקומך [הרי שהסכים ר' יוחנן שישתקע רב אסי בבבל כדי לקיים מצות כיבוד אמן].

אמנם במהרש"א בחידושי אגדות שם, כתב על פרש"י שהוא דחוק וכו', [ופירש שכוונת רב אסי היתה לצאת] לקראת אמו ולחזור לאר"י, ואפ"ה קא א"ל ר' יוחנן [מתחילה] איני יודע וכו', ומשום דמצות כיבוד אור"א היה חביב עליה דרב אסי, הדר אתי לפני ר' יוחנן להתיר לו ספיקו, וא"ל ר' יוחנן נתרצית לצאת משום כיבוד אם המקום יחזירך לכאן לאר"י. וכ"מ שפירש בחידושי מהרי"ט שם, שתמה מה איסור לצאת וכו', כיון שאינו יוצא להשתקע וכו', ופשיטא שהיה מותר לצאת לכבוד אמה שהוקש כבודה לכבוד המקום. גם במאירי קידושין שם, נראה שפירש כן, שכתב אע"פ שהמצות לא ניתנו להרחות מפני כבוד אב ואם, מ"מ מותר לצאת מאר"י לחו"ל לקראת אביו או לקראת אמו וכן לשאר מיני כבוד.

ועיין בדברי הרב מנחם פיגין שבמעשה אברהם יו"ד סי' מ"ג דף צ"ט טור

אוצר

ס"ק יא אות טז-יז

הפוסקים

לישא אשה אסור [לנאח מאר"ן], וע"כ היינו שלא ע"מ לחזור וכו'.
וכ"כ בדעתו, ביחוד דעת [להר"ע יוסף] ח"ג סוס"י ס"ט [ע"ש
שהאר"ן בזה].

ולצאת לכבוד אביו ואמו אחר מותם. נחפזת ישראל
קידושין פ"א יבן אות נ"ד, נא להוכיח דכבוד אב ואם
אחר מותם הוה דרבנן, מהגמ' [הנ"ל] שרצ אפי' שמע שאמו בזה
אחריו לאר"י ונא לחו"ל לקראתה, וכח נ"ל דהיינו טעמא דעשה
דכבוד אב ואם דוחה לל"ת דיניא [ע"ע"ו לעיל אות א'], וכשמנא
אח"כ שמחה אמר אילו ידענא לא נפקי, ש"מ משום דאז כיבוד אב
ואם רק מדרבנן ואינו נדחה הל"ת. וכעין זה כתב בנודע יהודה
מהדו"ט סי' מ"ה, שמהגמ' [הנ"ל] מוכח דכבוד דלאחר מיתה לא
אליס ככבוד מחיים. אמנם בזכרון יעקב [להרש"ג מרל] סי' ד' ענף
ב' אות ה', הביא משו"ת רע"א מהדו"ק סי' ס"ח שסוכר שגם
הכיבוד שלאחר מיתה הו' מדאורייתא, וכח שיהא יפרש דברי הגמ'
שם כחוס' ר"י הזקן ומהרש"א, שאילו ידע שמחה ואין לו צמח
לכבדה, לא היה יוצא.

יז. ולצורך קיום מצוות אחרות. כתבו בחוס' ע"ו י"ג א' ד"ה
ללמוד, דדוקא בהנך מצוות שהן חשובות, ללמוד תורה שגדול
ח"מ שמיא לדי מעשה, ואשה נמי דכתיב לא תהיה בראה, אבל לשאר
מצוות לא [התירו לנאח לחו"ל רב], והכי משמע במגילה כ"ו א' רבנן.
וכ"פ בחמדת נבי [להרמ"ד וולגר] ח"א סי' א' אות ס"ה וס"ט.
אולם בשאלות פרי' אמר שאלתא ק"ג [הוצא בחוס' סס] כתב
דללמוד תורה ואשה קילי משאר מצוות, וכ"ש דיואלין לשאר
מצוות שהן חשובות רבד. ובשאלת שלום שם אות קכ"ד ביאר את
דבריו, דהוא הבין דהגמרא צ"ו מיירי כשרוצה ללמוד תורה ולישא
אשה בחו"ל ויכול ג"כ ללמוד ולישא באר"י, רק ששם ילמוד יותר
[וזה שייך רק בשתי מצוות אלה], ובה"ג הוא דקמצעיל ליה אי
רשאי לילך [דהוי קילין], אבל בשאר מצוות שאינו יכול לקיים רק שם
ולא כאן, ודאי שרי. וכ"כ בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רנ"ד ד"ה ומ"ש
[השני] [ע"ש] ובאור זרוע לנדיק [להר"ז הכהן] הלי' מלכים.

החשב"ץ בח"ג מהך סוגיא דקידושין, וכתב לדחות דלמא מעשה דרב אסי
היתה שלא לצאת יציאה גמורה רק לקבל פני אמו וכו' [וע"ע מה שהביא שם
מידדו הרב לוי].

רבב. ועיין בשארית יעקב [להר"י כהנא] אור"ח סי' ב' דף ו' טור ג' ד"ה
ועוד, לענין טומאת ארץ עמים, שהוכיח שאסור לתלמיד ללוות את רבו מאר"י
לחו"ל, וכתב וממילא נשמע מכאן דלא כשאלות וכו', הלא לויא ממצות
חשובות, כי תלמיד לרב אין לו שיעור וכו'. וע"ע בספרי דבי רב [להר"ד
פארדו] פ"ר ראה פכ"ה ד"ה וירשת, שממ"ש במדרש שם ששקולה ישיבת אר"י
כנגד כל מצותיה של תורה, משמע כדברי החוס' והיינו חוץ מתלמוד תורה
דהוא עדיף מכל המצות [וע"ש שכתב, שהטעם שמותר לצאת לישא אשה
משום דאינה אלא לשעה, עד שישא אשה ומיד חוזר].

רבג. שם איתא, א"ר יוחנן משום ר"ת, אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד
תורה ולישא אשה וכו', שהלמוד מביא לידי מעשה, אשה נמי לא תהיה בראה
לשבת יצרה וכו'.

רבד. יש להעיר שלשון הירושלמי בפ"ג דברכות הלכה א' היא: מטמא
כה ויוצא לחו"ל לדיני ממונות ולדיני נפשות ולקידוש החדש ולעבור שנה
וכו', ללמוד תורה ולישא אשה וכו'.

ובדברות אליהו ח"צ סי' א' האר"ן בזה, ונאות כ' — כ"א
הביא את המג"א המוצא לקמן אות כ"ב, וכחז והרי
מבואר דס"ל דהא אסור לנאח מאר"י, היינו דוקא לטייל וכו', אבל
לדבר מצוה אפילו לראות פני חבירו מותר, וא"כ לאו דוקא לישא
אשה וללמוד תורה, אלא לכל מצוה וכשאלות רבד. וכ"כ הרב
שמעון גולדברג בחורה שבעל פה חוברת י"א עמ' ע"ד, דלמחירין
לנאח מן הארץ לדבר רשות ע"מ לחזור [ע"ע"ו לעיל אות ד'], כ"ש
לכל המצוות מותר לנאח עבורן [ועיין סוף הערה ר"ח].

ועיין בפרי הארץ ח"ג יו"ד סי' ו' דף כ' טור ד' ד"ה זאת,
שכתב דכל דברי החוס' והשאלות היינו דדוקא לענין
טומאת כהן, דלא הותר [לנאח לחו"ל משום טומאת ארץ העמים]
אלא לדבר מצוה, אבל לענין לנאח מאר"י לחו"ל דהותר לסחורה
וכו', ק"ו שרשאי לנאח [לשאר מצוות] ע"מ לחזור רבד. והוצא בשדה
הארץ סוס"י י"א. וע"ע צא נדברו המוצא לקמן אות כ"ב.

ובדעת הרמב"ם. בגופי הלכות לשונות הרמב"ם פ"ה ממלכים
ד"ה אסור, כתב לא ביאר הרמב"ם מצוה אחרת שיוצא
עליה, נראה שסוכר כדעת החוס' [הנ"ל] שכתבו דדוקא בהנך מצוות
וכו', ושמא סוכר הרמב"ם לענין דינא דללמוד תורה לאו דוקא,
וה"ה לשאר מצוות אלא שחפס לשון הצריחא רבד. חדע דהא קמני
בסיפא שיוצא לחו"ל לסחורה וכו'.

ובקרן אורה מו"ק י"ד א' ד"ה גמ' מחני, כתב ויש לדקדק
בלשון הרמב"ם [שהזכיר רק ללמוד תורה ולישא אשה],
ומנ"ל הא, דילמא אפילו לשאר מצוות נמי וגבי כהן הוא דאחמר הכי
דלא הותר לו אלא לישא אשה, וי"ל דס"ל כדברי השאלות דהני
קילי וכ"ש שאר מצוות, וע"כ צריכים לומר הכי, כיון דלסחורה החיר
[הרמב"ם] כ"ש לדבר מצוה וכו'. וכ"כ בלשון ערומים דרוש שליש
דף ח' טור ג' ד"ה שז ובשערי עזרא [להר"ע צארי] ח"צ סי' קנ"ה
עמ' תי"ד טור ב'.

ובפרי מלכה סי' נ"ד, אחש"כ גם הוא שיוצאים לקיים שאר מצוות
ק"ו מסחורה, כתב וכן פסק הרמב"ם בהלכות אבל פ"ג

רבד. ובשושנים לדוד [להר"ד פארדו] פ"ט דב"ק משנה ה' ד"ה למדי,
על מה שנקטה המשנה שם הגדול את חבירו שיה פרוטה ונשבע לו, יליכנו
אחריו "אפילו למדי", כתב תנא באר"י קאי, וה"ק אע"ג דאסור לצאת מאר"י
לחו"ל, משה"ה שרי לקיים מצוות השבה, ואי הוה תנא לבבל לא הוה שום
רבנות, ולבבל מצעים בכל יום שהיו יוצאים ללמוד תורה וכו', משה"ה חגי
למדי וכו'. וכתב ע"ד בנחמד למראה ח"ג שם הלכה ו', שדעתו כדעת
השאלות.

רבז. ובפאת השלחן המוכא בפנים, כתב [דאין ראיא מסחורה לקיום
מצוות, משום] דסחורה היינו טעמא דהוה חייו וישוב אר"י תליא בזה. ובמגלת
ספר [המוכא בפנים] בסוף דבריו, כתב דמה דהתירו סחורה, היינו משום חיות
וקיום הנפש ואינה ענין לכאן. ובזכרון יעקב [להרש"ג מרל] סי' ה' אות י"ב,
כתב שלפי דברי האבנ"י [המוכא לעיל סק"ה אות ה'] אין ראיא מסחורה, שהרי
מי שאינו מתפרנס מרווח אר"י אינו מקיים ישוב אר"י, ולפיכך הותר לו לצאת
לסחורה, משא"כ לענין קיום מצוות, לא נדחית מצות ישוב אר"י אלא בפני
מצות החמורות. ועיין בדברי יהושע ח"ב סי' ע"א עמ' קפ"ח טור א'.

רבז. ובמגלת ספר [המוכא בפנים] העיר ע"ד, שהרי הוסיף הרמב"ם
תיבת "אלא", שמה משמע שדוקא לקיים מצוות אלו יוצא.

אוצר

ס"ק יא אות יז-יח

הפוסקים

בחור"ל, דאפשר בחליה שחבא כאן אללו וזכ"ג לא אמרין מזה יבום קודמת [משמע שאם דעתו לחזור מותר לנאת כדי לייבם] (דל). וכ"כ צפרי הארץ המובא באות הבא.

אולם בלשון ערומים דרוש שלישי דף ח' טור ד', כתב ואי קשיא דכיון דדעתו לחזור שרי [לנאת כדי לישא אשה], אמאי לא החיר ר' חנינא להווא גברא וכו', ומנאמי כח"י להר"מ מלמד בעל משפט דק שכתב, דעד כאן לא החירו לישא אשה בדעתו לחזור אלא היכא שהאשה אינה אדוקה בו, אבל יבמה שהיא אדוקה בו וזריכה לילך אחרי דקיי"ל [לקמן סי' קס"ו סעיף א'] יבמה הולכת אחר היבם, אפילו אדעתא לחזור אסור. וכ"כ בפני מבין (להר"י נאכרו) סנהדרין ל"א ב' דף קל"ח טור א' ובאור זרוע לנדיק (להר"י הכהן) פ"ה ממלכים הלכה ט' (דל).

גם הרב מנחם פיג"ו בלכות הראש ח"צ דף ק"א טור ב' כתב כן, והוסיף שגדולה מזו נמלא לרד"ו [ח"ד סי' אלק של"ז] דנשאל ביבמה שהיא צא"י והיבם בחור"ל אי כופין אותו ליבם לעלות לאחר"י או לחלוץ, והשיב דאין כופין דקיי"ל דהיבמה הולכת אחר היבם, ומדכתבו כל הפוסקים דין זה סתם, משמע דבכל גוונא היא דגוה"כ הוא וכו' [ע"כ], וא"כ כ"ש הוא בהך עובדא דהיבם היה צא"י והיא בחור"ל וכו'.

ובמשנה בסף (להר"ד שירירי) הלכות מלכים שם דף קמ"ג טור א', כתב כל זמן שהיבמה לא בא אלל היבם אין כאן מנות יבום וחליה וכו'. ובנחמד למראה ח"ד בנא קמא פ"ט הלכה ו', הביא ירושלמי מועד קטן פ"ג הלכה א', דאסרי לנאת לעשות מנות חליה או יבום, וכתב דמאי דאסרי לנאת [לקיים מנות יבום וחליה] משום דהיבמה חייבת ללכת למקום היבם בין לחליה בין ליבם.

יח. ולצורך השתטחות על קברי צדיקים. כתב צפרי הארץ ח"ג יו"ד סי' ז' דף כ' טור ד' ד"ה זאת, לנאת מאר"י לחור"ל לזיאר, כל שהוא לחזור שרי, הגם דליכא סרך מניה נוכפי שהארץ שם להוכיח, דלא גרע מסחורה דשרי לנאת לחור"ל ע"מ לחזור [ע"ז לקמן אות כ"א], ה"נ דכוותה, והגם דלדעת המוספות לא החירו אלא ללמוד תורה ולישא אשה, ולדעת השאלות לכל דבר מניה דוקא ולא לדבר הרשות, היינו דווקא לענין טומאת כהן וכו', אבל לענין לנאת מאר"י לחור"ל דהותר לסחורה וכו', מינא נפקא גם דשרי לנאת מהארץ לחור"ל לזיאר ע"מ לחזור דעדיף טפי מסחורה וכו', ומה שאסר ר' חנינא (בחויות קי"א א') לנאת מהארץ לחור"ל אפילו שהיה לקיים מנות יבום, שאני התם שהיה כדי להשתקע בחור"ל וכו'.

ונכרים וכו' נוכ"ש לשאר מצות שהם חשוכות מהן, וכתב דגם מזה אין ראיה, דשאני [מצות אלה] דגדול כבוד הבריות וכו' [ועיין המשך דבריו המובא בפנים]. רכט) לעיל מיניה דחה ראיתם מהרמב"ם, וס"ל שאף לכהן אין היתר לצאת כי אם לישא אשה וללמוד תורה, ולמצות התלויות בכבוד הבריות, כגון לנחם אבל או לקרוא פני מלכי ישראל וגוים, וכנראה גם לכיבוד אב ואם [מדבריו שם משמע שהיתר זה גם לישראל].

רל) וכן הדין באין לו אשה אחת, וזה כפי שיטתו המובא לעיל אות י"ג, שכדי לישא אשה מותר לצאת אפילו להשתקע. רלא) וכ"מ בחשובות בית יוסף דיני נשואין סי' נ"ד.

הלכה י"ד, וז"ל מותר לכהן להטמא בצית הפרס או בחוזה לארץ לדבר מניה בזמן שאין שם דרך אלא היא, כגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה וכו', משמע דלאו דוקא לישא אשה או ללמוד תורה [וכו' רכט].

אולם בפאת השלחן סי' א' סעיף י"א כתב כלשון הרמב"ם, וצבית ישראל סק"כ, כתב משמע דוקא הני ב' מנות החמורות דוקא וכו'. וכ"כ בדעת הרמב"ם, צמנה כסף (להר"ד שירירי) שם דף קמ"ד טור ג', בפחד יצחק (להר"י קוריאט) נדפס צמנה רק"ס דף כ"ד טור ד' ד"ה ומעתה, צאור זרוע לנדיק הנ"ל, באגרות משה יו"ד ח"א סי' רמ"ט עמ' תק"י ד"ה וכן וצמנה יוסף ח"א סי' נ"ו אות ב'.

ועיין במגלות ספר לאוין רל"ד, שהביא דברי המורה חיים והצ"ח המובאים בהערה רכ"ח, והקשה ע"ד מלשון הרמב"ם בהלכות מלכים, אסור לנאת מאר"י לעולם אלא ללמוד תורה ולישא אשה, צאומרו אלא מורה צהדיא דשולל כל המנות וכו'. ובדף קי"ד טור ד' כתב למחן דצריהס רכט), דמשום דכהן חמור דאית ביה חרתי איסוריא, אי משום טומאת ארץ העמים אי איסור דיניאת הארץ, החירו לו לנאת לכל דבר מניה, דלא חיישינן דילמא אחי לנאת לדבר רשות, אבל ישראל דקיל דאית ביה חד איסורא דיניאת הארץ חיישינן דילמא אחי לנאת לדבר רשות, ולכן לא החירו לו לנאת לכל דבר מניה אלא לשמים אלה דוקא וכו', ועוד אפשר לומר דמ"ש הרמב"ם בהלכות אבל וכו', לאו היינו חור"ל ממש שאסור לשכון שם וכו' [אלא] סוריא וכו', אבל לחור"ל ממש שיש בו אף משום איסור שכונה אה"נ דאין לו לנאת אלא לישא אשה וללמוד תורה דוקא וכו'.

ולקיים מצות יבום או חליצה. צחומת ישרים סי' ס"ו, הביא מה דאיתא בכתובות קי"א א', ההוא גברא דנפלה ליה יבמה צי חוואה, אחא לקמיה דר' חנינא, א"ל מהו למיחא וליבמה, א"ל אחי נשא כותית ומת, ברוך המקום שהרגו, והוא ירד אחריו, וכתב ואפשר לומר שדרך חומרת [אסר עליו ר' חנינא לנאת], חדע שהרי מותר לנאת מאר"י לישא אשה כ"ש יבמה וכו', אלא שיש לדחות [הוכחה זו] ולומר דחש [ר' חנינא] שמה ישחק בחור"ל, ומה שהחירו לנאת לישא אשה דוקא למי שכוונתו לחזור וכו'. וכעין זה כתב צפאת השלחן סי' א' צית ישראל סק"ט, מדקאמר לשון "אחריו" משמע ג"כ שישאר כמותו וכו', אבל בלאו הכי ודאי דהיה מחיר ליה ר' חנינא למיחא ליבמה ויחזור וכו'.

ובחידושי מהרי"ט כתובות שם, כתב [דהגמרא שם] מיירי צהיה לו אשה, ומשום מנות יבום לא החירו להשתקע

רכט) וכ"כ בתורת חיים (על הש"ס) ע"ז י"ג א' בפירוש הרמב"ם בהלכות אבל, מכתב "כגון" משמע דלכל מצוה שרי וכו', אע"ז דס"ל נמי דהנך חשיבי משאר מצות שהרי כתב בפ"י מספר תורה [הלכה ב'] דלעולם אין מוכרין ס"ת אלא לשני דברים שילמוד תורה ברמיו או שישא אשה ברמיו, וכן משמע מדברי הטור [יו"ד] סי' שע"ב דלכל דבר מצוה שרי, אבל בשו"ע שם לא משמע כן. ובמגלת ספר (המובא בפנים), כתב דאדרבא אומרים "כגון" משמע איפכא, כגון הנך דוקא ולא שאר, וכה"ג איכא בכמה דוכתי וכו'. וע"ש שהביא עוד מה שהוכיח בכ"ח יו"ד סי' שע"ב מוברי הרמב"ם בהלכות אבל כשאלות, מדהתיר [לכהן לצאת] אפילו לנחם אבל או לקרוא מלכי ישראל

אוצר

ס"ק יא אות יח

הפוסקים

לחורה ולישא אשה ולסחורה, י"ל עפ"י מש"כ הפלג השלחן [ס"י א'] בית ישראל סק"ב] דטעם היסור היחיד לסחורה משום שעלם הסחורה הוא ענין של חיי נפש, א"כ גם בחפילה הוא חיי נפש לא פחות מסחורה וכו'.

אולם במשפט כהן ס"י קמ"ו, כתב דדברי [שדה הארץ] ז"ע טובא, דנתי שמעניו בכלל שהשטח על קברי אבות וכיוצא בזה מקומות בגמרא, אבל ודאי לענין מצוה היש פנים לומר דעל כל קברי הנדיקים שבעולם מצוה להשתטח, זה לא ניתן להאמר כלל, א"כ הלא רבו מאד קדושים וטהורים, ועיקר הקדושה של הנדיקים הראשונים הלא היא בזה"ק, ולמה לן לאהדורי דווקא על קברי חו"ל, והלא גם בחלמוד מורה ס"ל לר' יהודה (ע"ו י"ג א') בד"א כשאנו מוצא ללמוד, אבל כשמוצא אסור, ולא איפסקא כוונתה אלא מטעם שלא מן הכל אדם וכוה, ופשוט הדבר שאין זה שייך לענין השתטחות על קברי נדיקים, דלא שייך כי אם ברצו שלמד ממנו וראה ממנו סימן ברכה, או אולי דווקא מזה יוכה ולא מאחר, אבל לזכות השתטחות על קברי נדיקים מנ"ל לחלק בין נדיק לנדיק, ומכ"ש שהנדיקים שזכר"י הלא המה הגבורים אשר מעולם [האבות, הנביאים, המלכים והאמוראים] שאין דוגמתם, ואין יתכן לומר שמהיה מצוה ללכת עזור זה לחו"ל, ועל עיקר המצוה לא ידענא, דמצינו רק שהיא חובלת שע"כ הנדיקים מבקשים עליו רחמים, אבל מצוה מנ"ל, ואולי כיון שהקב"ה מחאזה לתפילתן של נדיקים (יציאות ס"ד א') א"כ זהו גופא מצוה שיגרום לנדיקים שירצו בחפילה לעשות רצון ה' וכו', ועפ"י י"ל שלקברי אבותיו ורבותיו אף שהם קטנים במעלה נגד נדיקים אה"ק הקבורים שם, מ"מ אולי מתוך דקריבא דעתייהו יותר לגביה וכו', א"כ יותר ירצו בחפילה וכו', מ"מ אין הדבר ברור כלל שלא תספיק אהבה אבות העולם ישיני חזרון וכו' (א). ובתמדת נבי (להרמ"ד וולנר) ח"א ס"י א' אות ע', הביא את השד"ח הנ"ל, וכתב דלפי מה שכתב ביאר לעיל גם למצוה דאורייתא אין ללכת [ע"ו] לעיל באת הקודם (א), ועוד למה יעווד את אר"י וקברי נדיקים מדור דור עם קברי מלכים ונביאים והאבות הקדושים הנמצאים באר"י ויך לקברי נדיקים שזכור"ל.

ועיין באז נדברו ח"צ ס"י כ"ח, שכתב דמה שהחילו לנסוע מאה"ק לבקר קברי נדיקים בארץ העמים, זה עלבון לארץ ולהאבות הקדושים הנמצאים והאמוראים הקבורים כאן, והיה המנהג שהיו באים לארץ לבקר, ביחוד מהאמוראים הסמוכות לארץ, ולא נסעו לארץ אחר לבקר הטמונים שם, כ"ש אנו שזכינו לדור באר"י, וגם מבחינת האיסור ללכת מאר"י אין אני מוצא היסור לזה, [ובפרט] שכל נסיעה קשורה עם בטול תורה הרבה והוצאות כספיות שאפשר להחיות בהן עניים, וכבר פירש רבינו יהונתן איבשיץ הא דאמרו [אבות פ"ב מ"א] והיו מחשבי הפסד מצוה כנגד שכרה דהמדובר בשתי מצוות, ובעינא של יתר ותאות תיירות, כל אחד יש לו לחשוב

ובשדה הארץ ח"ג ס"י י"א, כתב דכיון דהלכה רווחת בישראל דשיבת אר"י וירושלים מצוה רבה היא, א"כ הסברה נותנת דאסור ללכת מהם אפילו לזירא, יען כי ישיבת אר"י היא מ"ע כאמור, והזירא לא נמצא בספרים לשום אחד מהמחברים ע"ו שהולכים להשתטח על קברי נדיקים אם הוא מצוה, ופוק חזי מש"כ בנתי כהונה ס"י כ"ג בסופו, כי ללכת במים אדירים, ולא מצא ידיו ורגליו בדבר זה, ולבסוף העלה דכיון שהראשונים נהגו כן ואפילו כהנים בנדון דידה, דהן כל טוב רחמה עינם ואם ריק הוא ממנו, ומאחר דליהו בנדון דידה דהו בדבר איסור טומאת כהנים העלה כן, כמו כן איך לן למימר בנדו"ד, ובפרט דאפשר דאין כאן איסור כלל, דכיון דאין דעתו לעקור דירתו משום רק הולך להשתטח על קברי נדיקים ולחזור חזק למקומו אין צוה איסור כלל והו דומיא דמ"ש הרד"ו בנדפסות [ח"ד ס"י א' ח"א קמ"ה], דאין איסור לאו דלא תוסיפו לרחוה עוד ליושבי מנצח כיון דאין דעתם להשתקע שם, ואף כי יושבים אבות על גנים שלשים וגם רבעים, וק"ו בנדון דידן דאין כאן איסור כלל וכו', ועוד דאדרבא אפשר דהזירא הם דבר מצוה, כי ע"י שגשגות על קברי הנדיקים, זכותם יגיעו עליו וימלאו את משאלותיו לטובה, כאשר מלאנו לכלב בן יפונה בלכתו עם המרגלים ויבא עד חברון, ודרשו ז"ל [סוטה ל"ד ב'] זה כלב [שהלך להשתטח על קברי אבות] והגינו עליו לבלתי התערב בעמל המרגלים בחפילה מרע"ה על יהושע, וכבר העיד האור המופלא האר"י ו"ל, כי בהשתטח האדם על קברי נדיקים, ובפרט אם יודע לעשות יחוד השייך לאותו נדיק, יהיה נשמת אותו נדיק עזר וסייע גדול לאותו האיש וכו', ומיהו כל זה הוא אם אינו מבטל באותם הימים עבודת ה' ושום דבר מן המצוות, אבל אם מבטל איזה מצוה ממנו בשיבת ההליכה או ודאי דמלכותו ועבודתו בוראו קודמין וכו', ובפרט אם הוא ח"ח ומבטל מחלמודו וכו' לא יפה הם עושים וכו', וכן העלה לענין דינא מורי המאיר עיני חכמים (א) והאר"י בראיות וכו', וסוף דינא אמר כי מותר ללכת מאר"י לזירא לחו"ל דלא גרע מסחורה וכו'. והוצא בנתי יוסף אר"ח ס"י חק"מ אות י"א, בשע"ח שם סק"כ ובמעין גנים (להר"ע עבאדי) ח"ב אות י"ד (ב). ועיין ביחוד דעת (להר"ע יוסף) ח"ה ס"י נ"ו עמ' רס"ג בהערה. ובשד"י חמד אסיפת דינים מערכת אר"י אות א', כתב שדברי השדה הארץ נכונים, ובדידיה הו עובדא, וראה כי כל לגבי תלמוד חכם, ובפרט אם תורתו אומנתו, וכ"ש אם רבים צריכים לו שחלמוד מורה לרבים וכיוצא, הוא קרוב להפסד מלשכר וכו', וכ"ו לח"ח דבדאי יתבטל עכ"פ ממצות והגית בו יומם ולילה, כי א"א שילמוד בדרך כמו שלומד בביתו, אבל לכל העם ודאי חיובא רמא להשתטח להשתטח על קברי נדיקים וכו'.

ובמשנת יוסף אר"ח ס"י נ"ו אות ב', כתב גם לדברי הרמב"ם והתוס' [המובאים באת הקודם] שיותר ללכת רק

רלב) וכ"כ הרב יצחק שיינבלום בשד"י חמד פאת השדה מערכת אר"י אות ד' סד"ה על, דלאוסרים לצאת לקיים כל המצות בר מחלמוד תורה ולישא אשה, כ"ש שאין יוצאים להשתטח על קברי נדיקים.

רלב) עיין בצ"ח אליעזר ח"ג ס"י כ"ב אות ו', שכתב דכוונתו לרבי ישראל מאיר מזרחי, בעל הפרי הארץ הג"ל.
רלב) ועיין בעטרת פז (להר"פ זביח) ח"א כרך א' ס"י י' ענף ג' עמ' רכ"ב, מש"כ ליישב קושיותיו.

אוצר

ס"ק יא אות יח-כא

הפוסקים

נפשות, והרמב"ם פ"ג מאכל הלכה י"ד מפרש דצרו יותר, וכן מיטמא וכו' לדון עם העכו"ם ולערער עמהן מפני שהוא מזיל מידם ע"כ, הרי דגם להלכת ממון הותרה היציאה לחו"ל, וזו גם כוונתו כאן, וכ"כ בפלג השלחן סי' א' [צית ישראל סקכ"א] וכו'.

ובאגרות משה יו"ד ח"א סי' רמ"ט עמ' תק"י ד"ה וכן, כתב היתר זה לדון עם העכו"ם אינו מזל המנוה, אלא שצביל הלכת ממון של ישראל מעכו"ם שלא יהיה ממון ישראל אלס כהפקר החירו, ואף להרמב"ם שסובר כהשאלות הוא מטעם זה, ולכן לא כתב מפני שהוא מנוה להליל מידם, אלא כתב מפני שמזיל מידם, משום שזה עזמו הוא ההיתר וכו', ולכן מותר זה אף לתוס' שלא מחירין לשאר מנאות וכו'.

ובירושלמי זכרות פ"ג הלכה א' איחא, דיוצא לחו"ל להליל שדה מן הגוי, ואפילו ליטור יוצא ועובר עליה רלה. ופירש בפני משה שם, דליטור הוא כמו לעיטור, כלומר אפילו אינו צודאי שיליל אותה מידו אלא שיש צידו עטור שטר ערעור, יוצא ועורר עליה. ובפירוש צעל חרדים שם, כתב אס גוי אנס שדה בארץ ישראל, שרי כהן ללכת חוזה לארץ וכו', כדי למעט אותם מארץ ישראל רלה. כא. ולסחורה, והאם אפילו להרווחה בעלמא. כתב ברמב"ם פ"ה מהלכות מלכים הלכה ט', דיוצא הוא לסחורה.

ובכסף משנה שם, כתב [שמקורו] נתבאר בסמור. ובחיים ומלך שם, פירש שכוונתו למ"ש בהמשך ההלכה [שמותר ללכת אס] חזק שם הרעב עד שנעשה שווה דינר חטים בשני דינרין [ומקורו צב"ב ז"א א', אלא שהקשה ע"ד, דהתם שאני דהמעוט צוקר] רלה. ועיין ציד איתן המוצא להלן. ובמגדל עוז שם, כתב [שמקור הדין] בירושלמי [מנהדרין ספ"י] והציאו הר"ף [שם כ' ע"א מדפיו]. ושם איחא, ר"ש צן אלעזר אומר "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" (דברים י"ז ט'), לשיבה [במנצרים] אין אחה חוזר, אכל אחה חוזר לסחורה ולפרקמטיא וכו'. וכ"כ במקור דברי הרמב"ם, צדצ"ז שם, צו"ח מהר"ט צהלון סי' פ"ה רלה, צלשון ערומים דרוש שלישי דף ח' טור ג' סד"ה שוב, צמנה כסף (להר"ד שרירי) שם דף קמ"ב טור ג', צפרי הארץ ח"ג סי' י"ד דף כ' טור ג', צחיים ומלך הנ"ל, צפאח השלחן סי' א' צית ישראל סקכ"ב, צמנחת יצחק ח"ג סי' כ"ו אות ו', ציחיה דעת (להר"ע יוסף) ח"ה סי' נ"ז עמ' רס"א וצמנחת יוסף ח"א סי' נ"ז אות א'. והרצ יצחק שיינבלום צשדי חמד צפאח השדה מערכת אר"י אות ו', כתב [דא"א ללמוד ממנצרים] דא"כ גס לכל דבר הרשות כדמשמע [ברמב"ם לעיל הלכה ח'], דכל שלא

נפשו, אס כל כוונתו רק לשם שמים וכו', אמנם אחרי שובי נחמתי שראיתי שכתב צדכ"י יוסף ושע"ת [הנ"ל] דשרי וכו'. והוסף צח"ד סי' מ"ג, וכעת נראה זה הסברה [שמותר], כיון שחפלה קשור עם עבודת הלב, וממילא הדמיון וההרגש החינוכי פועל מאד על הפנימיות, לכן אס נדיקים שיש [לן] שייכות, זה יכול להשפיע יותר על הלב, שזה עיקר כוונת ההשתטחות על קברי נדיקים. וע"ע צאצן פנה (להרצ"ל נשר) סי' קל"ט שסיכס וכתב, שלמעשה ההיתר דחוק, ומ"מ הרוצה לסמוך אין מונחין אותו.

יט. האם מותר לצאת לחו"ל כדי שלא יצטרך להנות מאחרים. כתב צהמערורות תשובה ח"ד סי' ה', נסתפקתי באשה פנויה הדרה בארץ ישראל, כשמדכין לה אחד שדר צח"ל, אס מותרת היא ללכת מאר"י אס האיש אינו רוצה ללכת לארץ וכו', ואס יש לה פרנסה בארץ ע"י מחנות שנותנין לה, והיא אומרת שאינה רוצה להנות ממחנות צער ודס, וכאשר חישא לאיש היא נהנית משלה שצעלה מחויב ליתן לה עפ"י דין תורה, ומה שכתב צמעיל נדקה דאס צח"ל מפרנס את עצמו וצארי"י אין לו פרנסה רק ע"י שיפרנסו צו אחרים דיוכל להישאר צח"ל [עע"ז לעיל סק"ב אות צ'], י"ל דזה דווקא שאינו צריך להשאיר פרנסתו שצח"ל כדי לעלות לאר"י, אכל אס כבר דר שם ויש לו פרנסה מאחרים אינו מותר ללכת לחו"ל כדי שלא יהנה מאחרים.

ועיין ביחודה דעת ח"ה סי' נ"ז עמ' רס"ב צהערה, שהציא צסם החכמת אדם צשערי נדק שער משפטי הארץ פ"א אות ד', שמי שצ"א לו להפרנס באר"י להציא טורף לצינו ולננין הקטנים, מצלי שיטיל עצמו על הצבור ולהזדקק למוסדות סעד, מותר לו ללכת מאר"י לחו"ל כדי להפרנס מיגיע כפיו וכו' רלה).

כ. וכדי לדון עם עכו"ם. כתב ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אסור ללכת מאר"י לחו"ל לעולם אלא וכו' או להליל מן העכו"ם ויחזור לארץ. ובכסף משנה שם, כתב דהיינו לדון ולערער עם העכו"ם [המוזכר צע"ז י"ג א' ואס היה כהן מטמא צח"ל לדון ולערער עמהם וכו'].

ובמשנת יוסף ח"א סי' נ' אות ו' ד"ה צרס, הציא מש"כ צחכמת אדם שערי נדק שער משפטי הארץ פ"א סעיף י"ה, אסור ללכת מאר"י וכו' אלא וכו' או להליל נפשות ויחזור לארץ, וכתב ודצרו כנראה לקוחים מהרמב"ם [הנ"ל] וכו', ומשמע ליה דלהליל מן העכו"ם היינו להליל נפשות, וצ"ע דלהליל נפשות פשיטא, והלא כל התורה חוץ מע"ז ג"ע וש"ד הותרה להליל

רלה) בספר עצמו לא כתב כי אס "מוטב לו לדור צח"ל" ע"ש.

רלה) הירושלמי שם מיידי לענין כהן ליטמא בטומאת ארץ העמים.

רלה) ובקרבן העדה נזיר פ"ו הלכה א', כתב ואע"פ שאין הפסד בדבר, שצריך ליתן לו השדה או דמיו, מ"מ שדה נחא ליה טפי, א"נ בשדה שבאר"י מיידי וכו'.

רלה) במנחת יצחק ובמשנת יוסף המובאים בפנים, פירשו שכונת הכסף משנה היא שמקור הדין כבר נתבאר לעיל, והיינו בהלכה ח' שפסק שמותר לירד למצרים לסחורה.

רלה) ושם הקשה מנא ליה [להרמב"ם] דתלמודא דילן סבר דלסחורה

שרי בירושלמי [שהרי בברייתא צע"ז י"ג א' ליתא להיתר לסחורה] וכו', וכתב אמנם היתרין לזה דהתם מיידי בכהן שמותר ליטמא [בטומאת ארץ העמים]. הילכך דוקא הני מותר אבל לא לסחורה, דייקא נמי דהרמב"ם ספ"ג דאכל וכו' לא הביא סחורה וכו', אמנם הרמב"ם הכא מיידי בדיני יציאה מאר"י לחו"ל והביא ג"כ דמותר לצאת לסחורה, ואע"פ שלא הוזכר בגמרא שלנו מ"מ בירושלמי [הוזכר לענין ישיבה במצרים], וק"ו הדברים, אס למצרים מותר ללכת לסחורה אע"פ שאסר הכתוב ישיבה שם, מכ"ש שאר ארצות שאינו איסור מפורש בתורה וכו'. ועיין בדבר יהושע ח"ב סי' ע"א עמ' קפ"ו טור ב', שהארץ לבאר אס לכהן מותר לצאת לסחורה.

אוצר

ס"ק יא אות כא

הפוסקים

מחירים דמדמי ליה כלמוזנות, וכחז ופסקו הרמב"ם [פ"ו משנית
יו"ט הלכה י"ח ע"ש] הטור והשו"ע [אר"ח סי' תקל"א סעיף
ד']^(רמא) כרצון דגם להרוחה מותר, וכחז הרא"ש [שם פ"ג סי' א']
בשם הראב"ד דליירי ציולא מאר"י לחו"ל, והסכים עמו ע"ש^(רמב),
וכ"כ הטור ושו"ע [שם], הרי לנו סוגיא ערוכה [לדעת הראב"ד]
דגם להרוחה דהיינו להמער, כלשון הטור, מותר לנאח לחו"ל,
וא"כ שפיר כחז הרמב"ם דיואלין לסחורה, אלא שהרמב"ם [הלכות
יו"ט הנ"ל] לא הזכיר שהמדובר בסוגיא דמו"ק הוא ציולא מאר"י
לחו"ל, ואילו הו"ס^ל בזה כהראב"ד הו"ל לפרש, ומדסתם ע"כ
מפרש הסוגיא כהירושלמי שם [הלכה א'] מפני שאסור להפליג לים
הגדול שהוא מקום סכנה כי אם לדבר מזה [וכן העיר גאהל משה
(להר"מ נוויג) ח"ב סי' כ"ג אות י"ג], ואולי ככל זאת אפשר ללמוד
ציולא לסחורה מאר"י מציאה לסחורה לים הגדול.

ועיין באהל משה (להר"מ נוויג) ח"ב סי' כ"ג אות י"ב, שהביא
מש"כ מהר"ם שיף גיטין ב' א' בתוס' בד"ה אף [בא"ד
בעכו], ובני לוד שהיו מנאים בכפר לודים [וכפר לודים הוא בחו"ל]
לא היה רק לסחורה ומחיה אולי שרי, והקשה ולא ידעמי למה כחז
המהר"ם שיף מירון זה כמסתפק בדבר. וכחז במשנת בנימין סי'
נ"ו אות ב', דכוונת מהר"ם שיף, דברור דלסחורה ולמחיה שרי, אבל
אחרי שגמר מסחרו מחויב לחזור לארץ וכו', ע"ו העיר [דהלשון] בני
לוד מנאים שם הכוונה דגם אחרי שגמרו מסחרם נשארו בכפר
לודים, ועל זה אמר דאולי שרי, משום דהאיסור רק מה שינא מאר"י
לחו"ל, אבל אם ינא דהיתר למסחר שוב אין איסור כמה שנשאר שם,
והוא דבר חדש שאינו מבוזר בדברי הרמב"ם^(רמב).

ובערור השלחן העתיד הלכות מלכים סי' ע"ד סעיף ט"ו, כחז
וכן הוא יוצא לסחורה ולא לפרקמטיא למש"כ בסעיף י"ד.
ושם כחז, דסחורה הכוונה שנוסע לשם על ימים ספורות לקנות
סחורה או למכור סחורה, ופרקמטיא נקרא שקוצע שם מקום
מסחר לכמה שנים וכו' ^(רמב).

ועיין בדבר יהושע ח"ב סי' ע"א עמ' קפ"ו טור ב' ד"ה ברם,
שכתב וכן הא דהחירו לסחורה מיירי נמי שלא יזכה צא"ר
בדאי לעשות סחורה אם לא ינא וכו', [אבל] אסור לו לנאח כל זמן
שאינו בודאי שצא"ר לא יזכה להרווח בסחורתו כמו בחו"ל. והוצא
בכוכבי יחזק הנ"ל סוס"ק ד' [ע"ש].

ובזכרון יעקב (להרש"ג מרל) סי' ד' ענף ב' במבוא, הקשה על
האוסרים לנאח מארץ ישראל לרווחא, הרי מפורש בפסוק
(דברים ל"ג י"ח) "שמח וזולון בנאחך" שהיו יוצאים למסחר, ומירן

להשתקע מותר וכו' ^(רמ), ונראה דהרמב"ם למד [דין זה] מהך דב"ב
י' ע"ב, דאין מוציאין פירות לחו"ל, מוכח דענא היציאה לסחורה
שרי, ועדיין ע"ע.

ובכוכבי יצחק ח"ג על ירושלמי ברכות פ"ג הלכה א' אות כ"ג
סק"ב, כחז דנראה דמקור הדין מהגמרא קדושין ל' ע"ב
ראה חיים — זו אומנות, ובצ"מ דף ל' ע"ב והודעת להם את
הדרך — זו בית חיים, ומוזה למד ר"ת (הוצא במדרכי פ"ק דשנת
סי' רנ"ח) דמותר להפליג ג' ימים קודם השנת לעשות סחורה
משום דחשיב לדבר מזה וכו', ושוב ראיתי מקור לדברי הרמב"ם
מהירושלמי חגיגה פ"א [הלכה ח'], ר' חיה בר בא אחא לגבי ר'
לעזר, אמר ליה פייס לי לר' יודן נשיאה, דיכחז לי חדא איגרא
דאיקר ניפוק לפרנקמי לארעא צרייחא, פייסיה וכחז ליה, הרי
שילחנו אליכם אדם גדול וכיוצא בזה עד שהוא מגיע אלנו, הרי
מפורש שלנורך פרנסה מותר אפילו כהן לילך לחו"ל ע"מ לחזור
וכו', אבל ראיתי שהוא פלוגמא, דירושלמי מו"ק פ"ג הלכה א'
[איחא] שמון בר בא אחא לגבי ר' חנינא, א"ל כחז לי חדא
איגרא דאיקר ניפוק לפרנקמי לארעא צרייחא, א"ל למחר אני
הולך אלל אבותיך יהו אומרים נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו
באר"י, התרמה לו לנאח לחו"ל, הרי דס"ל לר' חנינא דאפילו
לנורך פרנסה אסור לנאח, וי"ל דשם מיירי שהיה רוצה לנאח ע"מ
להשתקע וכו' [וכן מירן בחולדות יעקב בקונטרס שבסוף הספר
דף ק"ד טור ב'].

ולירווחה. צד איתן על הרמב"ם שם, הביא את הכסף משנה הנ"ל,
וכחז ע"ד דבסמך לא נחבאר אלא באם אינו מוצא
מעוט וכו', אבל זה שכתב [הרמב"ם] דיוצא לסחורה קאי אדעתו
לחזור דליירי בו, ומשמע דאפילו לסחורה כדי להרווח, ולא משום
דוחק בעלמא נמי שרי ולזה לא נחבאר מקורו [בנו"כ], אבל ינא זה
לרצונו מסוגיא דמו"ק י"ד א', דמוכח דאי דעתו לחזור אפילו
להרווחה יוצא. וכן כחזו במועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו הערה א',
במשנה הלכות מהדור"ח ח"א סי' חל"א ובשערי עזרא (להר"ע צא"ר)
ח"ב סי' קנ"ה עמ' טט"ו [והוסף], דמותר רק להוא עצמו, אבל לא
שיקח את בני ביתו ויוציאם מהארץ].

ובמשנת יוסף הנ"ל הביא הסוגיא דמו"ק שם, הצא ממדינת הים
וחזר במועד, אם ינא לשוט [בנעולם ולראותו] — רש"י
דברי הכל אסור [לגלל במועד] מפני שינא שלא ברשות, למוזנות
דברי הכל מותר, להרוחה [שיש לו נכסים הרבה וינא כדי להרווח
יותר] — רש"י נחלקו, ר' יהודה אסור דמדמי ליה כלשון ורבנן

(רמ) עיין במשנת יוסף המובא בפנים שחיר קושיתו.

(רמא) כוונתו, שלא אסר בשו"ע שם אלא ביצא מאר"י לטייל, משמע
דאם יצא לרוחה שרי. וכ"כ במגן אברהם שם סק"ז דביצא להרווח שרי. והובא
בבאר היטב שם סק"ו ובמשנה ברורה שם סק"ד.

(רמב) עיין במאמרו של הרב שמעון גולדברג בתורה שבעל פה חוברת
י"א עמ' ע"ד, שהאריך לבאר הדעות בסוגיא שם. וע"ע בבבית יעקב
(להרב"מ ליבשיץ) ח"א סי' ל"ב וביחודה דעת (להר"ע יוסף) ח"ה סי' ג"ז עמ'
רס"א.

(רמג) ביד איתן ובכוכבי יצחק המובאים בפנים כתבו להדיא דדוקא

בדעתו לחזור מותר. וכ"כ בפאת השלחן סי' א' בית ישראל סק"ב, ולכן סידר
[הרמב"ם דין סחורה] אחר [מש"כ] ויחזור, דסתם סחורה הוא לחזור לביתו.
וכ"מ מסתימת הרבה פוסקים שדנו ביציאה מן הארץ מסיבות שונות.

ועיין בזכרון יעקב המובא בפנים, שכתב שמסתפקא ליה למהר"ם שיף,
דלמא לא התייר הרמב"ם לצאת אלא בשנת רעבון כפירוש היד איתן [הנ"ל]
בכסף משנה.

(רמד) וכעין זה כתב במשנת יוסף (המובא בפנים) עמ' קצ"ה ד"ה ומה,
שלכך כתב הרמב"ם הלכה זו ככבא בפני עצמו, משום שלסחורה אין יוצאין
לזמן ממושך וכו'.

אוצר

ס"ק יא אות כא-כג

הפוסקים

לחור"ל ע"מ לחזור [כמבואר לעיל אות ד'], הציא את ספיקו של המנחת יצחק הנ"ל, וכתב דכמו שבסחורה ישוב אר"י חלי צוה וכו', והגם דלא עדיפא סחורה ממנוה הקטנה שבמנוה, ככל זאת יש לה עדיפות לענין יציאה לחור"ל וכו', ה"נ לענין ראית פני חצירו הגם שאינה מנוה גמורה, אבל אם יאסר העולה לאר"י לנאת ממנה א"כ יהיו כמה וכמה אנשים נמנעים מלעלות לאר"י וכו', ובפרט בימינו שהטיסה למדה"י לוקחת רק כמה שעות, ולא כמו בימי קדם שהעולה לאר"י נחיש מלהפגש עם בני משפחתו וכו' [ומסיק שלעת הצורך יש לסמוך על מהרי"ט הנ"ל, וע"ז לעיל שם].

ובמועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו הערה א', כתב דזה נע"ג, דאיה מנוה יש לראות פני חצרו בעלמא, דשרי בשביל כך לנאת את הארץ וכו', ועיין גיטין ע"ו ב' שאסור ללוות עד חור"ל אפילו לרבנן וכו', ועיין היטב בלשון הרמב"ם ר"פ י"ד מהלכות אבל שכתב, מ"ע של דבריהם לבקר חולים וכו', אע"פ שכל מנוה אלו מדבריהם הם, הרי הן בכלל ואהבא לרעך כמון וכו', הרי שהמנוה היא רק מדבריהם אף שיש צוה מ"ע דואהבא לרעך כמון וכו', וא"כ אף אי נימא שמקיים בראיית פני חצירו מנוה ואהבא לרעך כמון, הא הוה מדברנן ולא דמי לת"מ ולישא אשה [שהחירו לנאת וכו', ונריך לאוקמי באופן שחצרו בחור"ל משתוקק לראותו, וא"א לו לבוא וכו', או נימא דמיירי שרואה לראותו לעזור לו ולעודדו והוה בכלל גמ"ח בגופו, אבל לראות פני חצירו סתם לא שרי, אמנם נראה לבאר באופן אחר, דכשם ששרי לנאת לסחורה ואפילו להרוחה בעלמא [כמבואר באות הקודם], ואף דלא שרי לנאת אלא לצורך, נראה שרצו המסחר הוא לטובת הארץ, שבה יתרבו היושבים והדרים שם בקביעות, וע"כ החירו לנאת למסחר גם להרוחה דהוה נמי צורך, שהחירו צורך כל דהו להקל על יושבי הארץ שימכרו הבאים, וי"ל שמטעם זה גופא החירו נמי הפוסקים אפילו לראות פני חצרו, שאין העולה ארצה נריך לינחק לעולם מחצרו בחור"ל, אלא יכול לנאת לשם ע"מ לחזור גם להאי צורך וכו', ועיקר המ"ע הוא לקבוע דירתו בארץ ולא לנאת, ובאקראי נראה שהאיסור מדברנן והחירו לכל צורך וכו'.

אולם באז נדברו חיד"ד סוס"י מ"ג, כתב ע"ד המשנה יוסף הנ"ל, לכאורה הפריז על המדה, דבסבא זו כמעט כל האיסור לנאת לחור"ל נפל בצירא, [לכן] ככל פעם נריכס שאלת חכם מה זה מקרי מנוה דמותר לנאת לחור"ל.

בג. והאם מותר לצאת כשיש רעב בארץ. כתב ברמב"ם פ"ה ממלכים הלכה ט', אבל לשכון בחור"ל אסור, אלא"כ חזק שם [באר"י] הרעב עד שנעשה שוה דינר חיתין בשני דינרין. ובירב"ז שם, כתב דמקור הדין הוא בב"ב [נ"א א'], ח"ר אין יולאין מאר"י לחור"ל אלא"כ עמדו סאתיים בסלע וכו', ונראה שהשער הממוצע הוא ארבעה סאין בסלע, והוה שכתב רבינו שוה דינר בשני דינרין וכו'. ובכסף משנה שם, הוסיף דרך משמע צעירובין פ"ב ב', ר' יוחנן בן זרוקא אומר, מכבר בפונדיין, מארבעה סאין בסלע.

שכיון שמבואר שהיו מחזיקים את שבת יששכר שהיו לומדי תורה, הרי מותר לנאת בעצור לימוד תורה [כמבואר לעיל אות ז'].

ותלמיד חכם האם יש לו להחמיר על עצמו. בחדושי הריטב"א מו"ק י"ד א', כתב מיהו תלמיד חכם או אדם חשוב אין לו לנאת ואפילו להרוחה^(ה) וכיוצא בו, והכי מוכח בכל דוכתא. ובכוכבי יצחק הנ"ל, כתב עוד לתרץ את סתירת הירושלמי הנ"ל עפ"י הריטב"א, דר"ש בר בא היה גדול בחורה ומגדולי תלמידיו של ר' יוחנן כמבואר בירושלמי פ"ג דבכורים הלכה ג', וגם גדול כמו ציר"ש כמבואר בירושלמי ברכות פ"ב הלכה א' שהיה מדקדק במנוחה בגין, ופירש בחדשים שם דר"ש חסיד גדול היה ומחמיר בפנים משורת הדין וכו', וגם אבותיו היו נדיקים גדולים כמבואר שם בבכורים וכו', וא"כ י"ל דר' חנינא בירושלמי מו"ק ס"ל כאבני נזר יו"ד סוס"י חנ"ד דעיקר מנוה ישוב אר"י הוא אצל נדיקים [ע"ז סק"ד אות ד'], ולכן אסר לר' שמן [לנאת לפרנסה], וצוה א"ש לשון הירושלמי, "נטיעה אחת של חמדה" וכו'.

ועיין בחמדת צבי (להרמ"ד וולנר) ח"א סי' א' אות ס"ג, שכתב אף במקרים שיותר לנאת לפרקמטיא, יש להשפיע ולהשתדל על אלה שרונים לנאת, שאל יאלו אפילו בע"מ לחזור, דהכי איחא בשמות רבה (פקודי פרשה ג') מעשה בתלמידי אחד של רשב"י שיאל לחור"ל וצא עשיר, והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין בו, והיו מבקשים הן לנאת לחור"ל, וידע ר"ש והוציאן לבקעה אחת של פני מרון וכו', ומן הסתם אותו תלמיד יאל לסחורה שאין צוה איסור מדינא, וכן שאר התלמידים ראו ג"כ לנאת לסחורה ולחזור לאר"י, ומ"מ עיכב אותם רשב"י וכו'.

ולצאת כדי ללמוד מקצוע. בחמדת נצי (להרמ"ד וולנר) ח"א סי' א' אות ס"ו, כתב י"ל דהו בכלל פרקמטיא דהרי יחפרנס מזה, אמנם כשיכול ללמוד זאת באר"י, י"ל דלא אמרינן צוה דלאו מכל אדם וזכה ללמוד, דדוקא בחורה אמרינן כן וכו'.

וכדי לאסורף בסף עבור מוסדי תורה. בחמדת נצי הנ"ל סוף אות ס"ו, כתב שליחות לחור"ל לטובת מוסדות שבאר"י, פשיטא דמותר לנאת, דהרי לפרקמטיא שאינו צורך יחיד החירו, לצורך רבים על אחת כמה וכמה.

בב. וכדי לראות חברו שלא ראהו זמן מה. כתב צמגן אברהם אור"ח סי' תקנ"א סק"ו, [דהיוצא לחור"ל] לראות פני חצרו שרי דמקרי מנוה. הוצא בבאר היטב שם סק"ו ובמשנה ברורה שם סק"ד. וכ"כ ציד אפרים (להר"א וינברגר) סי' ח' אות ג' ובמשנה הלכות מהדו"ח ח"א סי' חל"א. ובמנחת יצחק ח"ג סי' כ"ו אות ז', הציאם וכתב וכל זה להלכה ולא למעשה, דנמא סתירה לזה בתשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח, דכתב דאין לנאת מאר"י לחור"ל אלא ללמוד תורה או משום כיבוד אב ואם, הרי ש"מ דאלמלא מנוה כיבוד אב ואם לא הוה שרינן לנאת משום קבלת פני חצירו, וע"כ [לענין הלכה למעשה] ישאל צוה את גדולי ההוראה שצאה"ק וכו'.

ובמשנה יוסף ח"א סי' נ"ה אות א', אחרי שהציא המהרי"ט בחידושו לקדושין, והעלה ממנו שיותר ככל ענין לנאת

אוצר

ס"ק יא אות כד-כה

הפוסקים

עשה של ישוב אר"י ורוצנת עליו שמחויב לקיימה בכל שעה ועליו לחזור במקדש האפשר בשביל קיום העשה של ישוב אר"י, למ"ד ישוב אר"י מלוא, יש כעין ראייה מנעמי [רוח א' ו'], כי שמעה כי פקד ה' את עמה וחזרה. וכן באבני ש"ש (להר"ש אביבזול) ח"א סי' מ"ד, כתב בנידונו, ואף מי שאינו רוצה להחנהג בחסידות [וינאל בשעת רעב] וכו', כשיפקוד ה' את עמו מחויב לחזור.

כה. ובשהתבואה בזול אך יש עוני גדול באר"י. כתב ברמב"ם הנ"ל, ד"א [שלא יאלץ לשכון בחו"ל אלא"כ נעשה שזה דינר חטים בשני דינרים] כשהיו המעות מלוות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימלא מעות ולא כמה ישחקר ואזדה פרוטה מן הכיס^(רמב), יאלץ לכל מקום שימלא בו ריות.

ובכסף משנה שם כתב דמקור הדין הוא בגמ' ד"צ ז"א א', אמר רבנ"א ח"ר יוחנן, לא שנו אלא מעות בזול ופירות ביוקר, אבל מעות ביוקר אפילו עמדו ד' סאין בסלע יואלץ, דאמר ר' יוחנן נהירנא, כלומר וזכרני, כד הו' קיימין ד' סאין בסלע והו' נפיש נפישו כפן בטריא מדליה איסר, ופרש"ם אבל מעות ביוקר שהפרקמטיא זולה מאד^(רמב).

ועיין בהתעוררות תשובה ח"ד חו"מ סי' ה', שכתב דאף דיש להסתפק אם אשה רשאית ללכת לחו"ל לינשא [נע"ז] לעיל אות ג'], הנה אם אין לה מה לאכול, לפי מה שפסקין דבליה איסר מותר ללכת לחו"ל, א"כ כיון שאין לה מה יאכל והבעל יפרנס אותה פשיטא שמוותרת וכו'^(רמב).

עוד כתב בכסף משנה הנ"ל, והו' יודע דבריימא [שם] מקיים זה, אמר ר' שמעון בן אלעזר אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח, אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו עמדו סאה בסלע לא יאלץ, וכיון דלא חני ר' שמעון בן אלעזר אמר משמע דלפרושי מילתא דח"ק אחא, וא"כ צריך טעם למה לא כתב [הרמב"ם] חילוק זה, ונראה דמדאמר ר' יוחנן לא שנו אלא מעות בזול וכו', משמע דס"ל דליחא לדר' שמעון בן אלעזר, דאם איחא הכי הול"ל, לא שנו אלא מעות בזול ופירות ביוקר, אבל מעות ביוקר אפילו עמדו ארבע סאין בסלע ואפילו מוצא ליקח יואלץ, ומדלא חנא הכי ש"מ ליחא לדר' שמעון בן אלעזר. וכ"כ בלחם משנה שם, דהרמב"ם אינו פוסק כר' שמעון בן אלעזר. ועיין בישועות יעקב המוצא בלוח כ"ז.

ובתורתו יהגה ח"ב פרק תורה ואר"י סעיף א' אות ב' הערה 10, הקשה דכיון שאינו אנוס דמוצא ליקח, אמאי שרי ללכת, וכתב ד"ל דשאני שעת רעבון, דכיון שהארץ אינה ראויה לישוב בטלה הימנה מלכות הישיבה, דכבר כתב הרמב"ן בהוספותיו לספר המלכות מלוא ד' שטעם מלכות הישוב שלא תהא הארץ עושה ושוממה, וכשהיא צרעבון גם כשהיא מיושבת עדיין היא בשוממה וכו'. ושם הערה 11, כתב דלפי הנ"ל מה שנעשו מחלון וכליון על שעזבו את הארץ, משום דגם אם מלך הארץ בטלה הימנה מלכות

כד. והאם מחמת רעב מותר לצאת לשכון בחו"ל בקביעות. כתב צפרי מלכה סי' נ"ד, דמשמעות לשון הרמב"ם [המוצא בלוח הקודש], דמפני הרעב מותר ללכת אפילו לשכון, וכשעבר הרעב מותר להישאר שם, דאל"כ דבריו אינם מובנים, דאם נאמר דעבר הרעב צריך לחזור, מה הועיל מה שחוק הרעב, דלח"מ ולישא אשה מותר ללכת בלי רעב, וברעב מותר ללכת בלי מלוא לישא אשה וכו', וא"כ מה כוונתו כמה שאמר דלשכון בחו"ל אסור אלא"כ חוק שם הרעב, הלא אין חילוק אם יאלץ מחמת רעב או משום נשואין וח"מ, אלא משמע דבחוק הרעב מותר ללכת לכתחילה כדי לשכון, ואפילו כשעבר הרעב מותר להשאר וכו', ואינו דומה לפטור של סוכה כשירדו גשמים בלילה דלמחר צריך לחזור לסוכה, דבסוכה למחר עדיין מלוא ישיבת סוכה עליו כל השבוע, אבל אם אמרינן דנפטור משיבת אר"י כשיש שם רעב, יש לו דין של שאר אנשים שגולדו בחו"ל דאין להם חיוץ לעלות לשיטת הרמב"ם וכו', ולא דמי ליוצא לישא אשה או ללמוד דמותר רק ע"מ לחזור, דשם לא נפטר מהמלוא והוא אינו מבטל מלוא ישיבת אר"י כשיוצא ללמוד, דיציאה לדרך ישיבה היא וכו', אבל כשיש רעב באר"י מותר ללכת משום שהוא כעין פקוח נפש ונפטור משיבת אר"י וכו', וכן משמע מהרמב"ם ח"א סי' קל"ט וכו'.

אולם בשו"ת מהרי"ט צהלון סי' פ"ה כתב, והתם נמי [צינא מחמת הרעב] כשיפקוד ה' את עמו ללכת להם להם יתחייב לחזור דומיא דהולך לישא אשה דנושא אשה וחוזר לאר"י, התם נמי דינא הכי הוא, ואין לומר דכיון שיאלץ ברשות אפילו כשיפקוד ה' את עמו באר"י אין צריך לחזור, והיה מקום להציא קצת ראייה מההיא דסוכה [כ"ע א'] ירדו גשמים בלילה ונכנס בבית אע"פ שפסקו אין מחייבים אותו לחזור כל אותו הלילה, הו' ליחא דלא דמי, דהתם דוקא כל הלילה ההוא אבל למחר מחויב לחזור לסוכה, וכו' דא"כ גם גבי אינן כולו נמי כשיאלץ לישא אשה וכיוצא בו נימא הכי כיון שיאלץ ברשות ישב שם עד עולם, אמנם כוונה [הרמב"ם] דבדברים אלו לומר דכשיוצא לישא אשה או ללמוד תורה או לפרקמטיא, אינו יוצא לשכון, שאינו הולך אלא הוא לבדו ומניח אשתו באר"י, אבל אינו יכול ללכת למחורה או ללמוד תורה ולקחת אשתו עמו אפילו לזמן ההוא, וכן כשהולך לישא אשה הולך יחידי, ואחר שישא אשה חוזר לאר"י, נמצא שאינו שוכן בחו"ל הוא ואשתו אלא כשחוק הרעב, שאז יוצא הוא ואשתו לשכון בחו"ל עד שיפקוד ה' את עמו ואז יחזור הוא ואשתו. וכ"כ בשערי עזרא (להר"ע ב"ר) ח"ב סי' רנ"ה עמ' תט"ז.

ובמשנה הלכות ח"ח סי' י"ב, כתב דפשוט דכיון דישב אר"י מלוא, מיד שיכול לחזור חייב לחזור שהרי מה שיאלץ ברשות אינו היתר לדרור בחו"ל, אלא כיון שא"א לו לחיות וכו', נמצא יוצא ברשות המורה, אבל לאחר שההיתר חלף הלך לו, חזרה מלוא

אם היה שם רעב, א"א רק מחמת חסרון מעות.

רמב"ם החידוש בדבריו הוא, שדין זה נאמר לא רק כאשר יש עוני כללי

באר"י, אלא גם כאשר אדם פרטי עני, מותר לו לצאת לשכון בחו"ל.

רמב"ם עיין בארץ חמדה המובא לעיל סק"ב אות ב', שדייק מכאן שאפילו אם יכול לפרנס את עצמו ע"י שמחזיר על הפתחים, יכול לצאת.

רמב"ם בעיניו יעקב (על העין יעקב) שם, פירש שטבריא הוא מקום שבו גדל תבואה הרבה כדאיתא בירושלמי שקלים [פ"ו הלכה ב' (כ"ו א')], ולפיכך

אוצר

ס"ק יא אות כה-כט

הפוסקים

לא שמענו שיש מדת חסידות לחולה מסוכן שלא לחלל עליו שבת, ואדרבא הור"ו משנח וכו', ואפשר לפרש בזה כוונת הכתוב [צדקא שית י"ג י'] "וירד אצרכם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ", כלומר שהגיעו מים עד נפש מחזוק הרעב, ולכן החיר אצרכם לעצמו ללכת מאר"י לחו"ל לגור שם וכו'.

בד. ומפני הסכנה כתב צדקה חיים פרשת שלח דף נ"א טור ד' שכשיש דבר ומגפה צעיר שהאור מוסיק, אם ח"ו יהיה זה באר"י דאיכא סכנה יכול ללכת, ע"ד שאלתו דע"ז י"ג א' שמוחר ללכת להציל מן הגויים וה"ה מן אנשי המלחמה ואור מוסיק וכו'. וכ"כ בספרו ארצות החיים שער ח' אות א'.

ובאבות הראש על פכ"ו דאבות דר' נתן דף י"ט טור ז' ד"ה אלא, כתב והכי חני בחוספתא [פ"ה דע"ז ה"צ] שהיה דוד דורש, כל המניח אר"י בשעת שלום ויוצא כאלו עובד ע"ז ע"כ, וקאמר "בשעת שלום" לאפוקי בשעת מלחמה דמותר ללכת מאר"י לחו"ל מפני סכנת גוים וכדומה וכו' (י"ג), וכ"כ [בשולחן] מהר"ם גלאנטי סי' מ"ד, היכא שבמקום שדר איכא סכנה מאנשי הגדוד ההולכים למלחמה וצריך הוא להסגר בציח, ומי שיוצא איכא סכנת גוף וממון, לכן אף שהתנה [עם אשתו] שלא יצאנה [מעיר זו], אדעתא דהכי לא התנה.

ועיין בארץ חמדה (להר"ש ישראלי) כרך א' שער א' סי' י"א, שכח כשצאים ארצים על ישראל, הרי זה זר הבא עליהם שפסק הרמב"ם [פ"ה ממלכים הלכה א'] שזו מלחמת מצוה, א"כ אדרבא מצווים להשתתף בה כדי לעזור לישראל, מכ"ש שאסור ללכת מאר"י, אכן יש עדיין מקום לציור, שמקור הדין בירושלמי (ספ"ח דסוטה), ושם הסביר השיורי קרבן הנימוק משום שגם ביחיד הנדרש יש עשה ולא חעשה להצילו, והנה דין זה שמחויב להכניס עצמו בסכנה בכדי להציל חברו, באמת כך היה שיטת הירושלמי (ספ"ח דתרומות) וכו', אולם הסמ"ע בחו"מ סי' חכ"ו [סק"צ] מסיק מתוך שהראשונים לא הביאו דין זה של הירושלמי כנראה סוברים שאין לפסוק כמותו וכו'. ולאחר שהארץ צוה, מסיק היוצא מזה שגם אם נחלש מהחוק המיוחד שישנו למלחמה זו של ארצי ישראל במדינת ישראל, עכ"ל העובדה שאנשים מישראל נחזים בסכנה של השמדה, מטילה חוב על כל מי שצריך, לפי מדת האמצעים שצריך, לא לעזור את המערכה ולכרוח למקום מבטחים, אלא להשחלץ בכל עוז עם מגיני הארץ וכו'. וע"ע בשערי עזרא (להר"ע צלרי) ח"ב סי' רנ"ה עמ' חט"ו ד"ה ובכלל.

בט. ולצורך רפואה. כתב בחמדת נבי (להרמ"ד וולגר) ח"א סי' א' אות ס"ח, החולה שמחללים עליו את השבת מותר לו ללכת לחו"ל לדרוש רופאים שם, אף כשיש רופאים למחלה הזאת באר"י, שלא מכל אדם זוכה להתרפאות, אבל בחולה שאין בו סכנה, אף שהצדקה חיוב בדבר שאדם ידרוש רופאים ומצוה היא וכו', מ"מ

הישיבה, מ"מ מזל הגברא מצוה איכא שלא ללכת ממנה כדי שלא להפסיד מעלותיה וכו'.

כו. והאם יש חיוב לצאת מן הארץ כשיש רעב או עוני. כתב צדקה יהודה (להר"י עייאש) ח"א סי' ח', דאין מחויב ללכת מאר"י משום דוחק השעה כשעמדו סאחיים בסלע, אלא דאם יצא אין עונש, דהו"ל כאנוס בשביל להחיות נפשו וכו'.

כו. והאם מדת חסידות להשאיר בארץ אפילו כשיש רעב. כתב ברמב"ם [פ"ה ממלכים הלכה ט'] ואע"פ שמוחר ללכת [מפני רעב] אינה מדת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, מפני צרה גדולה יצאו ונחתיצו כליה למקום. ובמקור הדין כתב בכסף משנה שם, דבצ"ב י"א א' איכא צדקא, וכן היה רש"י אומר, אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענשו מפני שיצאו מאר"י לחו"ל, ומשמע [לרמב"ם] דכיון דגדולי הדור היו מסתמא לא יצאו אלא כשחזק הרעב באופן שהיו יכולים ללכת כפי הדין, ואפ"ה נענשו, וה"ל אמרינן דבר הכי, אמר ר' יהושע בן קרחה ח"ו שאלו מצאו סובין לא יצאו וכו'.

ובישועות יעקב (להר"י נ' נאים) (נדפס בסוף ספרו זרע יעקב) פרשת לך לך דף ר' טור ז', הביא מש"כ הכ"מ המובא באות הקודם, שאין הלכה כר' שמעון בן אלעזר הסובר שאם יש צדק לקנות חטים בזיקר אסור ללכת, וכתב [קשה] שראיתי לר"י [שם] מ"ו א' מדפיון שהביא דברי ח"ק ומילתיה דר' שרמט, אלמא משמע ליה דר"ש פרושי קא מפרש למילתיה דח"ק, וכיון שכן הדרא קושא לדוכחא, דמה ראה [הרמב"ם] לדחות דברי ר"ש הפך דברי הר"י, והגראה [הרמב"ם] מוקי למילתיה דר"ש במדת חסידות מכח קושית התוס' [שם ד"ה אימתי, חימא אם אינו מוציא ליקת, אפילו אלף סאה בסלע מה יעשה, כיון שאינו מוציא ליקת], והכי פירושא דצרייתא, דח"ק אשמועינן גופא דדינא דהיכא דעמדו סאחיים בסלע אפילו מוצא ליקת יוצאין, ועלה קאמר ר"ש אימתי יוצאין ואין בזה משום מדת חסידות בזמן שאינו מוצא ליקת סאה בסלע אלא פחות, אבל בזמן שמוצא ליקת אפילו סאה בסלע לא יצא ממדת חסידות וכו', ולפ"ז [מחורן קושית הלחם משנה שם, שהרי בצרייתא] קחני דברי רש"י [על דברי ר"ש], אלמא אלימלך וצניו היו מוציאים ליקת ומפני זה נענשו, דהא "וכן" קחני, א"כ מן הדין נענשו [לפי ר"ש] וכו', ומנ"ל [לרמב"ם] שיש מדת חסידות בדבר, ולפי הנ"ל דכולה מילתא דר"ש ממדת חסידות קחני לה לא קשה ולא מדי (י).

וביחודה דעת (להר"ע יוסף) ח"ד סי' מ"ט עמ' רנ"ב דהערה, כתב ד"ל שאלו לפי מש"כ הרמב"ם, זה דווקא כשעמדו סאחיים בסלע יש עדיין ליקת, אבל כשאין להשיג אוכל כלל יש פקוד נפש בדבר, פשוט מאד שרשאי ללכת ולא שייך בזה מדת חסידות כלל, שהרי אין סומכין על הנס, ואין לך דבר העומד בפני פקוד נפש, וכמ"ש הרמב"ן במלחמות (סוף פרק בן סורר) שמעולם

אות י"ד ובריואל משה מאמר יישוב אר"י סי' פ"ז שתירצו הקרשיא באופנים אחרים. וע"ע בשערי עזרא (להר"ע בצרי) ח"ב סי' רנ"ה אות ב' עמ' ת"ט ואילך.

(רנ*) ובנצר מטעי סי' ל"ה אות ד', כתב [אמנם] בתורת כהנים [פרשה ה'

רמט) וכו"ה הגירסא לפנינו "ר' שמעון" ולא בכסף משנה "ר' שמעון בן אלעזר".

רג) עיין בלחם משנה שם, בגופי הלכות לשונות הרמב"ם צ"ח ב', בפאת השלחן סי' א' בית ישראל סק"ד, באהל משה (להר"מ צריג) ח"ב סי' כ"ג

אוצר

ס"ק יא אות א — ס"ק יב אות א

הפוסקים

מאחר שיש רופאים גם באר"י אין יעוצו את ארץ החיים וכו', בודאי ש"ן בזה הניח ח"ק אמו וחזק ח"ק נכריה [המוזכר בכחוצות ק"ח א'], אמנם לפי עמ' הרופאים מותר (רנא).

ובפסקי דין רבניים כרך א' עמ' 176 (פס"ד של הרבנים ז' י' מלנר, ו' גרו ו' קלופט), כתבו במקרה שלפנינו שהאז נוסע לחו"ל גם לשם הכרתו הנפשית, ודאי שאין עליו אסור יציאה בדעתו לחזור.

ועיין במשנת יוסף ח"א סי' מ"ט אות ג', שהביא מספר נבי לנדיק (ירושלים תשי"ד) בחולדות הרב"ל שפירא בעל ז"ן הקודש, שכאשר חלה יעוצו הרופאים לנסוע לחדשי החורף לרמלה, ומתחילה חשש שרמלה לא נתקדשה ע"י עולי צבל [הרי שהקפיד אף לנאח משטח עולי צבל לשטח עולי מנרים אפילו לצורך רפואה].

וע"ע מש"כ בזה שם עמ' קס"ו בהערה.

ל. הוצאת פירות וספרים מאר"י לחו"ל, ראה חו"מ סי' רל"א ושם יחבאר בעזה"ה.

ס"ק יב. א. הנודר לעלות לארץ ישראל, האם צריך לקיימו, והאם יש לו התרה (רנב). בשו"ת הר"י מיגאש סי' קפ"ו, נשאל בני שנדר שלא יאכל צמר ולא ישחז י"ן עד שיעלה לאר"י חוץ משנחות ויו"ט, וכתב הנודר הזה עובר על ד"ת, וכל יום שהוא עומד בנדרו הוא עובר וחוטא בנפשו וכו', והראוי שישאל בנדר זה לחכם מומחה ויתיר אותו לו וכו'.

ובשלחן ערוך יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ה, כתב מי שנדר לעלות לאר"י, יש לו התרה כשאר נדרים (רנב). ובבאר הגולה שם, כתב דמקור הדין בשו"ת הרא"ש כלל י"ב סי' ו'. ושם איתא, מי שנדר ללכת לאר"י, דע לך שיש לאותו הנדר התרה כמו לשאר נדרים, ואם נדר ונחתר ילך לפני שלשה וכו'.

וכן כתבו בלקט יושר יו"ד עמ' 24-25 [ע"ש שדן אם אפשר להמיר גם שלא נמקום אונס], בשו"ת מהר"ם מינץ סי' ע"ט, בנימין ואז סי' ע"ר, בשו"ת מהרש"ך ח"ב סי' מ"א, בכנה"ג יו"ד

אות ד' מובאים דברי התוספתא [בנוסח אחר] כל היוצא מאר"י לחו"ל כאילו עובר ע"ז, ולא כתוב שם "בשעת שלום" וכו', ולכן פסק הרמב"ם [פ"ה ממלכים הלכה ט'] בסתמא וכו', ולא מחלק בין שעת מלחמה לשלום, [וכן מדויק לשון הרמב"ם שם] אסור לצאת מאר"י "לעולם", שכוונתו בזה שאסור יציאה לעולם, בין היא שעת מלחמה או שעת שלום, וכדעת התור"כ וכו'.

(רנא) יתכן שהסוברים לעיל אות ד', שמותר לצאת על דעת לחזור כל שהוא לצורך, יתירו גם לצאת לצורך רפואה בחולה שאין בו סכנה, אע"פ שנמצאו רופאים בארץ.

(רנב) אע"פ שדין זה נפסק בשו"ע יו"ד כמובא בפנים, מ"מ הובאו כאן דברי הפוסקים הדנים בענין מכח סברות וטעמים השייכים לתוקף מצות ישוב ארץ ישראל, מפני שדין זה נוגע למעשה להלכות הכפיה לעלות הנדונים כאן [לעומת זאת לא הובאו דעות וסברות הפוסקים, הדנים בענין זה מצד הלכות נדרים].

(רנב) עיין ביהגר"א שם ס"ק ק"ב, שכתב [דהיינו] כמו נדרי הקדש דיש להם התרה כדאיתא בערכין כ"ג א', וכמ"ש הרמב"ם בפרק ד' מהלי נדרים [הלכה ז']. וכן [הדין] בנדר צדקה כמ"ש [כאן] סעיף מ"ב. וכעין זה כתבו בפני משה (להר"מ בנבנשתי) סי' ה' ובורע אברהם (להר"א יצחקי) יו"ד סי'

סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג, בשער יהושע יו"ד סי' י"ד, במטה יוסף יו"ד סי' י', בנזיל שלום (להר"ש שולל) סי' ו' דף קמ"א טור א', בנשמת כל חי יו"ד סי' נ' עמ' רכ"ד טור ב', בפאת השלחן סי' א' סעיף ד' ובמנחת יצחק ח"ו סי' ל"ו. עיין בהשמות.

ובכנסת הגדולה יו"ד סי' ר"ג הגב"י אות ו', נראה דמסקנמו דהנודר לעלות להשטח על קברי נדיקים באר"י צריך שאלה לחכם על נדרו (רנב). והוצא בפאת השלחן הנ"ל סעיף ו'. וכ"כ בחורת חסד (להר"ח פרחיה) בחתילת הספר בפס"ד של הר"ם אמארייליו והר"ש אמארייליו ור' יוסף דוד (רנב).

ויש שכתבו שהנודר לעלות לאר"י אין לו התרה. בשו"ת מהר"י מצרונא הנ"ל, באחד שנדר לילך לארץ ישראל ונחתר מחמת זיקנה ומחמת חירום, וכל לפני חכם והמיר לו נדרו, הביא דהרבה גדולים גמגמו בדבר דלאו שפיר עבד דהמירה וכו', ושאל [אפשר להסביר, שאע"פ שכלל נדר מזה יש הימור] מאחר דקבל עליו לילך לאר"י וכו', סבר דכל הדר בחו"ל כאלו דר בלא אלוה, א"נ סבר כמ"ד דמתי חו"ל אינם חיים [ולכן החליט לעלות], נמצא אם נשאר בחו"ל כאילו כופר בחיית המחס, א"נ אולי מדמה לנודר בעת צרה דאין מחירין וכו' (רנב).

ובנשמת כל חי הנ"ל עמ' רכ"ד טור א', כתב דנודר לדור ולישז באר"י כל ימי חייו, לדעת מהר"ט והנמשכים אחריו דמה שכתב הרא"ש שמהני התרה הוא מפני שהוא ע"מ לחזור, א"כ בנודר לדור בקציעות לא מהני התרה וכו'. וכ"כ הר"י ישועה ז"ן במטה יוסף יו"ד סי' ט' דף י"ד טור ב'. וכ"כ בכנה"ג המובא בהערה רנ"ד.

ובתולדות יעקב חו"מ סי' ח' דף ט"ו טור א', הביא את הסוברים שנדר לעלות לאר"י לזמן יש לו התרה, וכתב ובאמת מהרמב"ם פ"ה ממלכים הלכה י"א משמע דעל עליה לצד יש מזה וכו', ולפי דבריו משמע דמי שנדר רק לעלות לאר"י אין מחירין לו כי אם ממון הדמק וכו' [ע"ש שהוסיף שגם לסוברים שיש לו התרה לכתחילה, יש סכנה אם אינו מקיימו].

י"ג דף נ"ו טור ד'. וע"ע בחלקת יעקב ח"א סי' פ"א אות ד', שמבאר את דברי הגר"א באריכות.

(רנב) לכאורה נידונים בעליה לזמן, וע"י לעיל סק"ו שנחלקו הפוסקים אם עליה לזמן היא מצוה, ומה היא המצוה, ונחבאר שם שיש ג"מ בנדר, וא"כ אין ראיה שיתירו להשאל על נדר לעלות סתם, וכ"כ בכנה"ג יו"ד סי' רכ"ח הגה"כ אות רע"ב, שכתב נראה שנוהג הרא"ש שהתיר נדר לעלות לאר"י הוא נידון הגהמ"י רפ"ז מהלי שבועות, דאיידי באופן שהיתה אשתו הרה, והתיר [להשאל] רק משום פקוח נפש [והוצא בפס"ד הר"ם אמארייליו והר"י ורד המובא בפנים].

(רנב) ע"ש שצירפו להיתרם עוד טעמים. וע"ע מש"כ בצדקה ומשפט המובא באות הבא.

(רנב) ע"ש שהוסיף שאם חלה בדרך יש לו תקנה ע"י התרה, וגם שיחשוב הפיזור עד ירושלים ויתן [מצות הנסיעה] לעניי ירושלים וכו', א"כ הגלות מכפר מחצה והכסף מכפר מחצה וכו'. אמנם בשו"ת מהר"ם מינץ המובא בפנים חלק עליו, שאין הנדר לעלות ולחזור שיוצא מה שהריות, אלא הנדר לעלות לדור, וע"ז מה שייך להוציא דמי הדרך, אלא בעם הארץ אינו מתיר לו נדר עד שיתן ממון לצדקה. ועיין בלקט יושר המובא בפנים.

אוצר

ס"ק יב אות א — ס"ק יג אות א

הפוסקים

בגד"ד כשאתה יושב ומפלט חיוצן של מלכות איזה מהן עדיף שילך פניו בלא אשה ויחזקל מפור"ר וכו', וגם יחזקל כמה חדשים מלמודו וכו', אפילו המרה אין צריך, אבל לרוחא דמילתא יצא בפני ג' ויחירו לו, ואם לא רצה כופין אותו בכך וכו' [ועיין לעיל הערה קל"ט]. ובכנה"ג המוצא בלוח הקודש, כתב דאפילו בכה"ג צריך המרה.

ס"ק יג. המצוה לדור בירושלים. א. מקור וטעם הדין. ואם הוא נרהג גם בזה"ז. כתב בשו"ת הרשב"ש ס' ב', דיותר טוב ונצח לגור בירושלים, שהרי שנינו (כתובות ק"י ע"ג) הכל מעלין לאר"י ואין הכל מוסיאין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוסיאין, הרי הדבר מפורש שכאשר שאלו מקודשת מחו"ל, כך ירושלים מקודשת מאר"י. ובדינא דחיי לאוין פ"א דף פ"ו טור ב' ד"ה והוא הדין, כתב דמלכות לשבח בירושלים העיר אשר בחר ה' לשכן את שמו שם, וסמך לדבר [נחמיה י"א ב'] ויצרכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבח בירושלים.

ובגשמת כל חי יו"ד ס' מ"ח דף קצ"ה טור ב', כתב דמהר"ט זלה"ל (רנ"ו) כתב בפשיטות דמלכות העליה לירושלים אינה מן המורה וכו', ונראה דזה אפילו לדעת הרמב"ן [דעיקר מלכות ישיבת אר"י היא מה"ת], דכיון דכל עיקר חיוצ מ"ע הוא מדכחיב וירשחם אותה וישבחה, והרי גם בשאר אר"י מקיים המ"ע, וא"כ ליכא מ"ע מד"ת פרטיה לעלות מאר"י לירושלים, כי אם מלך מעלה וקדושה דיש לירושלים.

ובשו"ת חתם סופר יו"ד ס' רל"ד, כתב דשיבת ירושלים חשיבה משיבת שאר מקומות בל"ח ישראל וכו', וזה ברור ופשוט לכאורה וכו'. ובד"ה ומה, כתב וטרם הפרד מעימי הגאון מה"ו עמרם, הייתי כופל ומשלש עמו שלא ידור בלא בירושלים מקום משכן כבוד קדושת בית אלוהינו וכאשר עשה הרמב"ן, ואע"ג דנצפת נמצאו קברי אנשי אלקים הידועים, מ"מ מי ימיר זה בקדושת ירושלים ומקום המקדש וכו', וכבר העיד הרמב"ן באגרותו שהחורבן לפי ערך הקדושה, כל שקדוש יותר חרוב יותר, וירושלים חרוב יותר מכל אר"י, מכלל דבעי דרישה ושוב יותר וכו' (רנ"ח). עוד כתב שם בד"ה והנה, ומ"ש נחמד לאברהם [להר"א אבולעף] בנהר י"ג במעלת נפת נגד כל ערי אר"י, היינו חוץ מירושלים וכו' (רנ"ח).

אין אור זך בכל אר"י כמו אור צפת וכו'.

ובליקוטי הערות על שו"ת חת"ס שם אות י"ג, הביא מספר אגרות פקידים ואמרכלים מאמטטרס מכתב קלא"א עמ' רפ"ט, שכתב הרצ"ה לעה"ן אל הרא"ז מרגליות, נפלאות על מה שדחה הגאון דפרשבורג [החת"ס] דברי הרב חסד לאברהם במש"כ במעלת עיה"ק צפת, וכתב דהיינו לבד מירושלים, ובספר חסד לאברהם מבואר בפירוש דר"ל על כל עיה"ק ת"ו וכו', בער אנכי ולא אבין איך שייך לחלוק על ענינים כאלה שאינם נאמרים בדרך סברה ושיקול דעת וכו', אבל באמרו כי אין בכל אר"י וכו', ודאי כך נתגלה לו מסוד ה' ליראיו וכו'.

ושם הביא שגם בספר טוב הארץ [דף ל' ע"א] הביא דברים הנ"ל שהעתיקו מחסד לאברהם בשם ספר כנפי יונה [להרמ"ע מפאנו], וכתב ואע"פ שדבריו אינם מוכנים כלל למבינים, מ"מ העתקתי לשונו מפני קצת דברים שיש בהם מעט ממשות [בליקוטי הערות הנ"ל העיר, שלא נמצא זה בספר כנפי יונה ברפוסים שלפנינו].

ועיין עוד בגשמת כל חי הנ"ל עמ' רכ"ד טור ב', שכתב וגם נגודר לדור שם [שאלו לו המרה], אני אומר דאם לפי האמת יש לו מניעות שכתבו הפוסקים בענין דמזבל ממנו חיוצ מלכות אר"י, אין לך דוחק גדול מזה ויכול להחיר נדרו, וכ"ש אם יש לו אונס דודאי כה"ג יש לו המרה לכו"ע וכו'.

ולענין שבועה. בשו"ת המבי"ט ח"א ס' רמ"ה, כתב וכשהוא מלכות [העליה לאר"י] וכו' וכו' [אם אשחון] לא יהיה השבועה חלה אם היה נשבע שלא לעלות וכו', אבל לדעת ר"ח שאינו יכול לכופה [מחמת הסכנה] השבועה חלה. והביאו צאנזער דרשן מערכת אות ו' ס' רל"ז, וכתב והיה הדבר חייב אלזי עד שחפשי נספריס ומלחמי להרמב"ן בספר השגותיו במלכות הנוספות הכנים במנין המלכות לדור באר"י, ואפשר שעל הרמב"ן סמך המבי"ט ז"ל וכו' [וע"ש שהביא מהכנה"ג הנ"ל שהשבועה חלה]. ודעות הפוסקים בגדר מלכות ישוב אר"י, ואם היא נוהגת בזה"ז כבר נתבארו בסק"א.

ב. אופנים שדנו בהם הפוסקים שאינו צריך התרה כלל. כתב בפלח השלחן ס' א' סעיף ו', הנודר אם יהיה כך שילך לאר"י וכן היה, והוא איש עני שצריך לפרות לזון צניו וצנוחיו הקטנים ואשתו, קרוב לומר דאפילו המרת חכם לא צריך, ואין לשו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד ס' כ"ח וכנה"ג יו"ד ס' רכ"ח הגב"י אות רע"ג.

ובאם למסורת מערכת א"א ס' ו', כתב דשנים שנקשרו בחוב לעלות לאר"י לזמן פלוני והחזיר צו ילם קנס, ובהגיע הזמן שקצבו נשמע הקול שהיוקר יאמיר ויהי רעב בארץ, וחזר צו אחד באמרו שלא היה בדעתו סביה זו, הרי הוא פטור ומותר מחוב הקנס וכו'.

ובצדקה ומשפט (להר"ם חולין) יו"ד ס' י"ד [הוא"ח תשכ"ח], צמי שגדר לעלות לאר"י לזיירא [להשתטח על קברי נדיקים], כתב אפשר לומר דבגד"ד אפילו שאלה חכם לא צריך כמ"ש המהרי"ט [יו"ד ח"ב ס' כ"ח], משום שאין כאן נדר ולא יד של נדר, דנדריס איסור חפלא נינהו וכו' אבל הנודר לעלות אין כאן חילול נדר, אלא שמה שנהגו העולם לידור בדברים של מלכות חלו צמ"ש צפ"ק זו נדקה הלכך כשאתה יושב ומפלט חיוצן של מלכות, אתה מולא שיותר מחויב אדם לישב עם אשתו וצניו וכו', ודון מינה

(רנ"ו) כנראה כוונתו לשו"ת מהרי"ט צהלון ס' ה', שדן בנידונו לכפות לעלות מצפת לירושלים ע"ש.

(רנ"ח) ז"ל איגרת הרמב"ן לבנו (כתבי הרמב"ן הוצאת מוסד הרב קוק כרך א' עמ' שס"ז). בירושלים עיר הקדש אני כותב אליך ספרי זה, כי שבח והודאה לצור ישעי וזכיתי ובאתי לשלום וכו', ומה אגיד לכם בענין הארץ כי רבה העזובה וגדול השיממון, וכללו של דבר כל המקדש מחברו חרב יותר מחברו, ירושלים יותר חרבה מן הכל וכו', ומצאנו בית חרב בנוי בעמודי שיש וכיפה יפה ולקחנו אותו לבית כנסת וכו', והתנדבנו לתיקון הבית וכו'. ועיין בדברי מהרי"ק המובאים בפנים [בדברי החת"ס].

(רנ"ח) שם איתא: דע כי ירושלם במספר קטן [י"ט] וכו', וצפת רומז לנצח אשר מספר קטן שלו הוא כ"ב כמו צפת עם הכולל וכו', וגם צפת היא [במספר קטן] כ"א ועם הכולל הוא כ"ב כנגד כ"ב אותיות התורה, לרמז שצפת היא מוכנת ומזומנת להשיג שם סוד עומקה של התורה וסודותיה, כי

אוצר

ס"ק יג אות א

הפוסקים

ומשם כי ר"ג, כתב דקדושת מקום המקדש לא בטיל, והמונים סביב מקדוש מקדשים טפי וקדושים אל אלוהינו, ואין כוונתי לענין מצוות החלויות בארץ או במקדש, ואדרבא כל מגמת כוונתי להראש"ד בפ"ו מהל' בית הבחירה [הלכה י"ד] דהכל בטל בזה"ו בעוה"ר וכו', דמ"מ עכ"פ קדושת בית אלקינו וזה שער השמים לא בטל ולא יבטל וכו', וטרם נחקש הארץ ע"י יהושע ועזרא כבר הקריב שם אדם הראשון ונח, ונעקד יצחק וחלם יעקב קולם וכו'. ושם בד"ה בזה כתב, וביירושלים גופה לדור סמוך לקדושת הר האלקים וכו', בחורבה אפילו, אשרי הזוכה וכו'. ושם בד"ה ומאד, כתב ומהר"ק שורש ה' כתב בזמנו, אין לך מצוה גדולה כזו לבנות בית כנסת בירושלים עה"ק וכו', ובסוף השורש שהוא כתב, וז"ל כדי שיהיה להם זכות העמידה שם כי רב הוא, כי שם צויה ה' את הצרכה לדרך בשמו ולשרתו וכו', וגם בחשבות מו"ה בללאל אשכנזי סי' ט"ו וכו', מבואר דמשונה למעלותא ישיבת ירושלים משיבת שער מקומות שבאר"י וכו'.

ובאבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ל"ג, כתב דבעיקר מצות ישוב אר"י אין מעלה לירושלים על כל אר"י וכו', אבל לענין מצוות החלויות בארץ יש יתרון על שאר אר"י בזמן המקדש, שיש בה מצוות יחירות של אכילת קדשים ומעשר שני ולהחפיל בבית המקדש שער השמים וכו', ועוד טעם דמסתברא לדור במקום מקדש וקדוש לשכינה, וזה אף קודם כיבוש ישראל, דמפורש בזה"ק פר' לך [נע"ח א'], דגם אז לא היה שולט על אר"י שום שר רק הקב"ה בעצמו וכו', ומאד זה ירושלים מצוה לדור בה יותר משאר אר"י אפילו בזה"ו, דקדושת מקדש וירושלים דאי קידשה לעמיד לנא וכו'. וכע"ז כתב בורע יעקב (להר"י ניניו) דרוש למעלה אר"י דף כ"ג טור ג'. ועיין בציץ אליעזר המוצא לקמן אות ה'.

ועוד כתב בשו"ת חת"ס הג"ל סי' רל"ד דף ל"ו טור ז', ומה שהרבה חכמי ישראל לא עלו לירושלים דוקא, והיה סנהדרין ביבנה ובנפורי, וגם בימי הבי"ו והאר"י מאי טעמא לא עלו הם, הנה בימי התלמוד היו הריגות ושמידות בירושלים וגלו סנהדרין, ומשנתיישבו במקומות אחרים והיה שם מקום הועד ומקום ישיבה ומורה, ולא מיחד להו בירושלים כמו במקומות אלו, שוב אין מצוה בירושלים, דאפילו עזרא לא עלה לבנות ביהמ"ק כל זמן שרבו ברוך בן נריה קיים וכו', דודאי ת"ת וישיבה עדיף מן הכלל^(ט), וכן היה בימי הבי"ו והאר"י היה קיבוץ רוב החכמים בצפת, ואין לשאול על כל החכמים מעיקרא, כי אין אדם יודע מטמוניות של חבירו ועכ"פ כשעלו אלו ומלאו רוב חכמי ישראל בצפת, ע"כ התחברו עמהם וכו'.

ובהתעוררות תשובה ח"צ סי' פ"ט, כתב ליישב הני רבנים הגאונים הקדושים שדרו בצפת ולא עלו לירושלים מחילת ביאתם שמה וכו', י"ל לפי מה דפסק הרמב"ם בפ"ו מבית הבחירה הלכה ט"ו] שמקריבין בזה"ו אע"פ שאין בית, א"כ בהגיע ארבעה עשר לחדש הראשון חלות היום חיוז שחיטת והקרבנות קרבן פסח על כל אחד מירושלם הגר סביב ירושלים שיכול להגיע אם ילך

מחלות עד שקיעת החמה לעורה, א"כ החיוז מוטל עליהם לבנות או מוצח אשר קל מאד ליקח מהנחל חלוקי אבנים ולבנות מוצח וכו', כי מקום המוצח ידוע וכו', ולפי"ז בעצמם ע"ז יש לחוש משום חיוז איסור כרת כיון שגם פסח שני לא יעשו, אבל אותן שחוקין יותר והמה בכלל מי שהיה בדרך רחוקה, הרי פסק הרמב"ם [פ"ה מקרבן פסח הלכה ז'] דאף אם לא הקריב בשני פטור מכרת וכו', ולפי"ז בני ירושלים אשר אנוסים המה כיון שאין להם רשיון מהמלכות אנוסין המה, אבל בני צפת מתחכמין שלא יהיה מעיקרא החיוז עליהם וכו'.

ובאגרות ראי"ה כרך א' סי' ל"ט, כתב דחלילה לחשוב שהנדיקים הראשונים היו יכולים להתיישב בירושלים והקדימו עיר אחרת מאה"ק וכו', אלא שהיה עול הגלות כבר מאד בירושלים מפני שנאת הגוים שהיו אז וכו', ועל גדולי הנדיקים אין להקשות כלל מ"ט בחרו בשאר ערי הקדש אפילו אם היו יכולים לשבת בירושלים, שבדאי כל עיר ומקום שבאה"ק יש לו שורש ובחינה בקדושה בפני עצמו, וכמו שהאר"י בזה בחסד לאברהם בחלק עין הארץ נהר י"ג וכו', ואפילו בדרך הפשטות יש לכל מקום ומקום חיות הקדש מיוחדת בפני עצמו וכו', וכל נדיק שהשיג עפ"י פרטיות שורש נשמתו שהוא שייך לקדושה הפרטית המיוחדת ששייכת לאותה עיר היה קובע בה דירתו, ובדאי מאד חילוק השבטים היה כן הענין וכו', אבל בדרך כלל דאי גדולה מצוה ירושלים מכל אר"י וכו'. ועיין ציץ הטוב ח"א סי' מ"ז, שהביא שהיה חרס לא לגור ביפו או בשכם משום יישוב ירושלים [עע"ז בציץ אליעזר ח"א סי' י"ב אות י' — א"ל].

ועיין בעל הגאולה ועל התמורה סי' ק"ג, שכתב דכספר זוהר חי על זהרי חמה כתב דכל מי שחם על נפשו לא ידור בירושלים אם לא לדיק גמור שראוי לישוב שם וכו', ולכן האר"י ז"ל לא ראה לעבור דרך ירושלים כלל, ובפרט בזה"ו שיש שם התגברות המינות, אל יש אדם פשוט שם כי סכנה היא לו, אם לא לדיק גמור ונאמן לאלקינו וכו', ודברי זוהר חי בנויים על יסוד הזה"ק וכו'. וע"ע באבני נזר הג"ל אות ס"ב או"ק ג', דמאד הסבירא מעלת ירושלים על כל אר"י היא רק לאיש נדיק.

ובאגרות קודש (להרש"ב מליובאוויטש) כרך ד' עמ' קע"ז [נדפס גם ביגדיל תורה (תנ"ד) עמ' 149], כתב ולא נחמה על הגאונים הקדושים כהחמ"ס וכמוהו שרלו בירושלים דוקא, כי דאי ירושלים מקדשת יותר, וקדושת המקום מקייע ומועיל לעסק התורה ועבודה כנ"ל אבל כל זה כאשר היחה ירושלים מקודש, אשר חורבנה היחה רק בגשמיות, אך עכ"פ קדושתה לא נסתרה מעין כל מי בחיי התורה וכו', ועמה בעוה"ר אשר הרי עמלק החשיכו קדושתה עד עת רצון מלפניו ית' להעביר את החשך וכו', דאי דקדושת המקום דחברון עדיף עובא [שלא היו נמארים בה אנשי ההשכלה] וכו', [וכן] בחרו אבותינו בחברון דוקא [אע"פ שהיו יכולים להתיישב בירושלים], ואין זה רק מפני שלפני ברוח קדש אשר העיר הקדושה הלוו בקדושתה תעמוד וכו'.

אוצר

ס"ק יג אות ב-ד

הפוסקים

ולמקום המקדש, ויש אפשרות ללכת ברגל ולנסוע לעמים קרובות להחפלה סמוך למקום המקדש וכו', וכן מבואר משו"ת חת"ס (אור"ח סי' כ"ט ד"ה וקנא) שהקרוצים לירושלים חסודים יותר, ודין סמוך ונראה שישנו בקריאת המגילה לא שייך לכאן, כי נתקן רק למגילה, וקדושת ירושלים היא רק חוץ חומתה, אלא שיש מעלה גם מחוץ לחומה, מפני הקירבה לכותל המערבי.

ועיין באוצר הפוסקים כך י"ט סקל"ו אות ג', לענין כפיית האשה לעלות לירושלים, מה נחשב לירושלים לענין זה.

ג. האם מעלת הדירה בירושלים היא גם בקומות העליונות. כתב בצ"ח אליעזר ח"ד סי' נ"ב אות ג', דלפי מש"כ בחת"ס יו"ד סי' רל"ד דהכפיה לישב בירושלים הוא לא משום מצות התלויים באר"י ובירושלים אלא משום קדושת עממה העליונה מימות עולם וכו', ויאל שמואל הישיבה היא מחסום ארעא ועד רקיעא, ואין לה כל קשר [לשאלה] אם נחקדשו גגין ועליות בירושלים או לא, שנית רבים מהגדולים סוברים דזה שאמרין גגין ועליות לא נחקדשו הוא רק בעזרה אבל לא בירושלים וכו', שלישית יעוין צ"ח הראב"ד פ"ק דחמ"ד [דפוס ווילנא ל' ע"ב] שכותב לבאר שאפילו למ"ד דעליות וגגין לא נחקדשו היינו אותן שהיו באותה שעה כשנחקדשה העזרה אבל מבין ואילך כל מה שיעשה בארץ העזרה הכל קדוש וכו', ויאל אפוא פשוט, שלגבי מצות הישיבה בירושלים גם מי שלא גר בקומת קרקע יש לו אותה המעלה וכו'.

ד. אם יש עדיפות לבנות וליישב את ירושלים יותר משאר מקומות באר"י. בחשונת הרב משה אהרן הלוי שבסוף ספר דין אמת סי' ב', אחר שביאר שקדושת ירושלים עולה על כל ארץ ישראל, כתב בד"ה באופן, צבואם לתקן וליישב שהיו בהם חמי כנסיות ונתי מדרשות וישוב באר"י ובירושלים, ודאי שהעיקר הוא לבנות את ירושלים שהיא מהילה בארץ וכו' [הוצא בפחת הדביר ח"ד בהשמטות לס' רמ"ח דף ש"ט עור ד']. וכע"ז כתב בספרו מטה אהרן ח"ב כללי הקו"ף דף רע"ה עור ד'.

ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רל"ג ד"ה ומאל, הביא משו"ת מהר"ק שורש ה', שכתב אין לך מצוה גדולה כזו לבנות ביהמ"ד בירושלים עיה"ק מקום מוכן לעלות תפילה השמימה וכו', ובסוף הפרק הוא כתב כדי שיהיה להם [למנדנים] צרכות העמידה שם כי רב הוא, כי שם צוה ה' את הצרכה לברך בשמו עכ"ל וכו', עכ"פ מבואר דמשונה למעלייתא ישיבת [כלומר בניית] ירושלים מיישיבת שארי מקומות שבאר"י וכו'. גם צ"ח רל"ד ד"ה והנה, הביא את המהרי"ק הג"ל. והוצא צק"ור בפח"ש יו"ד סי' רנ"א סק"ד. ועיין בזה חמד אסיפת דינים מערכת אר"י סי' ד' ובפאת השדה שם סי' ד'.

ב. מה נחשב ירושלים לענין זה. כתב צ"ח נדברו ח"ב סוס"י כ"ח, שמעלות הדירה בירושלים היא דווקא במקום שידועים שהיה היישוב בזמן המקדש, אבל מה שקורין אלנו ירושלים, לענין זה לא מיקרי ירושלים וכו', ואולי מה דקרוצים יותר לשער השמים יש לזה מעלה טפי (רמ"א).

ובציץ אליעזר ח"ד סי' נ"ב אות ג', כתב הנה צודאי יש ענין גדול ועדיפות רבה לגור גם בירושלים החדשה מכל יתר ערי הארץ, באשר היא כעיר שחוצרה לה יחדיו סמוך ונראה לפלטרין של מלך, והרי אפילו לענין קבורה העדיפו חז"ל בכל דור להיות נקברים בירושלים יתר מעל שאר ערי ישראל, הגם שמקום הקבורה הוא מחוץ לעיר, ורק מכה היות זה סמוך לשער השמים וכו', ועכ"ז להחיות זה בחיים חיותו וכו', ונוסף לכל האמור לא צריך עד היכן הגיעו הגבולות אשר ירושלים נתקדשה, ולגמרי לא מוחלט אם הגרים מחוץ לחומה תאזנה לד שהיא ומאזנה מרחק שהוא, גרים מחוץ לגבול ירושלים וכו' (רמ"א).

ובישיביל עבדי ח"ו סי' י"ז, כתב בירושלים שבתוך החומה היא הרמה הגבוהה שנקדשה וכו', וגם כזאת מלאנו בכמה חקנות שמקנו הראשונים כגון שלא לקדש אשה לפני החופה בירושלים, המירו לקדש במקרה הנחון בשכונת שמעון הצדיק שהיתה אז רחוקה מן הישוב, ודנו אותה כחוץ לירושלים וכו', ואמנם בכל זאת הרי ירושלים החדשה יותר מקדושת משאר ערי אר"י, שהרי עתה כשנחמחז היישוב ונחמקדשו כולם לירושלים העתיקה, דנים אותם כירושלים היחידה בכל הדינים והתקנות הנ"ל אף שצאמחמ אין להם אותה הקדושה של העיר העתיקה, מכיון שסו"ס נטפלים אליה וכו', וכיון שכן ודאי דנים זה אותה הלכה של הכל מעלים מאר"י לירושלים.

ובמנחת יצחק ח"ה סוס"י קכ"ד, כתב דהגמרא בגיטין [ח' ב'] פריך למאי הילכתא [הא דסוריא דינה כפרזרי ירושלים], ולא אמר בפשוט לענין דהוי מצוה להיות לו נחלה בארץ ישראל וה"ה בסוריא, נראה דע"ז א"א לומר דהוי כאלו קונה כפרזרי ירושלים, דהרי איתא בצ"ב קכ"ז א' דהוי מעלין כספים לקרובה ורחוקה, ופי' הרשב"ם דמי שעלה קרוב לירושלים מעלה מעות למי שעלה גורלו צריחוק מירושלים, שהרחוק גרוע הוא מפני שני דברים, אחד מפני שרחוק מציית המקדש, ואחד מפני שקרוב הוא לארץ העמים ע"ש, א"כ הרי יש מעלה יותר כפרזרי ירושלים, אפילו מאר"י גופה צריחוק מירושלים וכו'.

ובמשנת יוסף ח"ד סי' נ"ח אות ג', הביא את דברי החת"ס המובאים בזה הקודם, וכתב ומהאי טעמא [שבירושלים שם קדושה העליונה, שער השמים וכותל המערבי], מסתבר שזה שייך צוה"ז גם בירושלים החדשה הסמוכה לירושלים המקדושת

(רמ"א) וע"ש ח"ג סי' כ"ב אות ח', שכתב שהאיסור לצאת מירושלים לגור במקום אחר באר"י נראה שהוא רק להגרים בעיר העתיקה בתוך גבולות חומת ירושלים קיימתא אבל מירושלים החדשה אין איסור לצאת ממנה לגור במקום אחר באר"י [ניתכן שיש חילוק בין מעלת הדירה בירושלים לאיסור היציאה].

(רמ"א) ועיין בתחומין כך י' עמ' 138 אות ו', ששאלו את הרב שלמה זלמן אוירבך אם יש משמעות להלכתה בשינוי גבולות ירושלים בזה"ז, והשיב ירושלים המקדושת וגם שונה בהרבה הלכות מכל אה"ק, היא רק ירושלים העתיקה וכו', וכל מה שמחזין לחומה [חוץ מהר ציון שיש עליו ספק] רק נקרא בשם ירושלים לענין כתיבת שם העיר בגיטין ושטרות וכדומה וכו'.

אוצר

ס"ק יב אות ה-ו

הפוסקים

אכל מירושלים החדשה אין איסור ללכת ממנה לגור במקום אחר מאר"י, עיין לעיל אות ז'.

אולם במשנת יוסף ח"ד סי' נ"ח אות ד', כתב וכד דייקין בלשון החתם סופר [יו"ד סי' רל"ד] נראה שעיקר קפידתו הייתה שלא יעזבו את ירושלים לגמרי וישבו כולם במקום אחר, כימיו נפת וכו', וכן כתב בהספדו הגדול על הרוגי הרעש בלפת (מורת משה [במהדורות הישנות] סוף פרשת אמור [נדפס בדרשות חת"ס ח"צ דף ש"ז טור ג']) וקנאת ירושלים עשתה זאת וכו', והנה קרוב מאד שנים שמו פניהם ללפת וכו', ונשכחה לגמרי וכו', הגם שכפי המובן מדבריו יש מעלה גדולה ליושב בירושלים וכו', אבל לא חסר לנו בזה שאיש פרטי יעקור מירושלים למקום אחר, בפרט אם יש לו סיבה מספקת, כגון לצרור מפריצות שבתחובות הגדולים או לקיים כיבוד אב להקל מעליו הוצאות הדירה לבניו וכו'.

ועיין באגרות קודש (להרש"צ מליובאוויטש) כך ד' עמ' קל"ב, שלאחר שהארץ הרבה במצות יישוב אר"י ואיסור היציאה ממנה, דן ביציאה מירושלים כדי לעבור לחברון, וכתב אך כאשר עתה בעוה"ר גדלה חורבנה של ירושלים ביותר, ומרובה בעלי חיים והכניסו זה כמה מקיחים וכמה דברים המנגדים לה' ולחורבתו ר"ל, ודאי שומר נפשו ירחק מהם, והרובה ללכת מירושלים לאיזה משאר עיירות שבאר"י גופא שאין בהם הפכיים ומקיחים ובמקום המסוגל יותר לתורה ועבודה, נראה פשוט שאין בזה שום איסור ח"ו ומותר לעשות כן וכו' (רס"א).

ו. והאם מותר לצאת מירושלים ע"מ לחזור. כתב בפרי הארץ [המוצא בלוח הקודש] ד"ה ואחר, דעפ"י מש"כ לעיל [עע"ו לעיל סק"א אות ד'] דגם מאר"י לחו"ל שרי ללכת ע"מ לחזור אפילו שלא לצורך מצוה כלל אלא לסחורה, ה"ה מירושלים לאר"י דשרי ללכת לסחורה, וכן לישראל ע"מ לחזור, דלא גרע מסחורה דשרי, ועדיף טפי לשפוך רוח חן ותחנונים על קברות הנדיקים ובפרט על קברי אבותינו הקדושים דאליס טפי למגן ולינה וכו'. והוצאו דבריו בצרכי יוסף יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ו.

ובשדה הארץ ח"ג סי' י"א הביא דברי פרי הארץ הנ"ל (רס"א), וכתב דאפשר דאין צריך איסור כלל, דכיון דאין דעתו לעקור דירתו משם וכו', הו' דומיא למש"כ הרד"ו [ח"ד סי' ע"ד, דאין איסור לאו דלא מוסיפו לראותה עוד ליושבי מזרים כיון דאין דעתם להשתקע שם וכו', ומיהו כל זה דכתיבנא הוא אם אינו מתבטל בלוחם הימים מעבודת ה' כו', גם שלא יהיה דרך מסוכן וכו' [דבריו הוצאו בצריכות לעיל שם לענין יציאה מאר"י לחו"ל לישראל].

ובציץ אליעזר ח"ג סי' כ"ב אות ו', כתב דיש חילוק בין נימוקו של בעל פרי הארץ לנימוקו של בעל שדה הארץ בזה, לנימוקו של שדה הארץ דמלתא זאת למ"ש הרד"ו לגבי האיסור

ה. האם למי שדר בירושלים, מותר לעקור למקום אחר בארץ ישראל. כתב בפרי הארץ ח"ג יו"ד סי' ו' דף כ' טור ד' ד"ה באופן, דמספקא לן במאי דנהוג עלמא ללכת מירושלים לחברון ולגליל העליון לישראל, אם יש לו היתר אפילו ע"מ שלא לחזור, דהנה ממה שפסק הרמב"ם דאסור ללכת מן הארץ לחו"ל אלא דווקא בע"מ לחזור [עע"ו לעיל סק"א אות ד'], נראה ליכאורה דווקא ללכת לחו"ל ארץ העמים וכו', בזה הוא דווקא דאסור, אבל מירושלים לארץ ישראל, הגם דקדושת ירושלים אלימא טפי דקדושת קדושת עולם, מ"מ הואיל והא' מיהא נפיק לאר"י, לא דמי ממש ליציאת חו"ל, ושרי ללכת לאר"י אפילו ע"מ שלא לחזור, והדעת נוטה לכך, דאי אמרת דגם ללכת מירושלים לשאר אר"י לא שרי אלא דווקא לדבר מצוה ובע"מ לחזור, א"כ מאי איירא דנקט הרמב"ם את דעו מאר"י לחו"ל לישמעלין רבותא דאפילו מירושלים לאר"י לא שרי ללכת אלא דווקא בע"מ לחזור ושיהיה דבר מצוה, הא לאו הכי לא, ומיהו הוה שמעינן במכ"ש ללכת מהארץ לחו"ל וכו', אלא ודאי מדנקט דעו מהארץ לחו"ל, ש"מ דמירושלים לאר"י שרי אפילו ע"מ שלא לחזור, או אפשר דלעולם גם מירושלים לאר"י דינו שוה כמהארץ לחו"ל וכו', והא' דלא נקט הרמב"ם למילתיה בירושלים וכו', דאי הוה נקט הכי ה"א דדוקא בכה"ג הוא דשרי ע"מ לחזור, אבל ללכת מהארץ לחו"ל אפילו בע"מ לחזור אסור וכו', ומיפשטא בעיין מהא דתנן [כתובות ק"א ב'] הכל מעלין וכו', דלענין נשואין שוה דין ירושלים עם אר"י לדין אר"י עם חו"ל, וכן פסקו הרמב"ם ומרן בשו"ע, דון מיהו דבעיין מיפשטא, דכי היכי דלא שרי ללכת מהארץ לחו"ל אלא ע"מ לחזור, ה"נ מירושלים לאר"י לא שרי אלא ע"מ לחזור וכו'.

ובציץ אליעזר ח"ג סי' כ"ב אות ד', כתב דמהא דבמשנה כתובות ק"י ע"ב הכל מעלין וכו' א"כ יש דין של כפיה לעלות לירושלים מכל מקום אחר באר"י, וכמו כן יש כפיה שלא ללכת ממנה לגור במקום אחר באר"י, הרי נשמע מזה ממילא שאותו הדין ישנו על האדם עצמו שלא לעקור את דירתו מירושלים המקודשת יותר ולעבור לגור במקום אחר באר"י ואפילו מצוה הרע לנו היפה, ויחירה מואת י"ל, דאפילו לשיטת ר"ח כהן המוצאת בחוס' שם ד"ה הוא, דס"ל דעכשו אין מצוה לדור באר"י, כי יש כמה מצוות התלויות בארץ [עע"ו סק"א אות ו'] וכו', מ"מ י"ל דלמי שהוא כבר גר באר"י, בודאי עליה דדייה יש מצוה לגור יותר בירושלים, דקדושת ירושלים הא' עליונה היא על קדושת שאר ערי ישראל וכו', ומלאמי בשדה הארץ ח"ג סי' י"א שנשאל אם מותר אפילו ללכת מירושלים לחברון ע"מ לחזור וכו', ובדברי תשובתו המיחם לשאלה בכבוד ראש וכו', וכן בפרי הארץ [הנ"ל] נשאל אותה שאלה ממש, והתירו רק משום שהוא ע"מ לחזור [אמנם כתב עוד, שכל זה לדברים בעיר העתיקה מן גבולות ירושלים קיימתא,

(רס"א) עיין שם עמ' קצ"ג שהביא שמות כמה גדולים מדורות הקודמים שיצאו מירושלים לחברון.

(רס"ב) בשדה הארץ שם אינו מוזכר בפירוש ספר פרי הארץ, אלא שבסוף

דבריו כתב שכדבריו העלה לענין דינא מ"ו המאיר עיני חכמים וכו', ובציץ אליעזר המובא בפנים, כתב שכונתו לבעל פרי הארץ, ששמו היה הר"ר ישראל מאיר מזרחי.

אוצר

ס"ק יג אות ו-ח

הפוסקים

והיה הממזר הולך עמהן עד שהגיע לאשדוד, עומד שם ואומר אוי לי אילו לא הייתי ממזר כבר הייתי יושב ושונה בין החלמידים שלמדתי עד עכשיו, ולפי שאני ממזר איני יושב ושונה בין החלמידים, לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר שנאמר (זכריה ט' י') יושב ממזר באשדוד. הובא במאירי ב"ק פ"ב ב' [ובשטמ"ק שם בשמו] בלשון יש מי שאומר שם [באבות דר"ג] רסד).

והביאו דין זה, בהמקנה על דף ע' ע"ב כל הנושא, בנית דוד (להר"ו לייטער) סי' קט"ו ובתשובתו בציון לנפש חיה (לאציו) סי' קי"ג ובנועם מגדים (לבעל פמ"ג) בהסכמת ר"מ אריק אות י'. ובפחת הדביר ח"ב בקו"א לח"א סי' נ"ה (דף י"ז טור ב') אחר שהביא את הצנין יהושע המוצא לקמן כתב, שמשמע [מאדר"ג] שאינו נכנס כל עיקר [ע"ש שהאריך] רסד). וכ"מ בצ"ח אליעזר ח"י סי' ג' בשולי התשובה.

אולם באבני חפץ סי' פ"ט אות ד', הקשה שצירושלמי בסוף הוריות (פ"ג הלכה ה') איחא על המשנה ממזר ח"ח קודם לכהן גדול ע"ה, א"ר אבין אף לישיבה, ואיך אפשר שכה"ג וממזר יודמנו יחד בישיבה לפי המבואר באדר"ג [הג"ל] דממזר לא רשאי להכנס לירושלים וכו', והרי צרמז"ס פ"ה מכלי המקדש הלכה ו' איחא דכה"ג צריך שיהיה ביתו בירושלים ואינו זו משם, ואחר שכתב כמה אוקימתות שכה"ג יוצא מירושלים, כתב באות ו', שהירושלמי [שם] פ"א הלכה ד' ממעט ממזר מהסנהדרין [מפסקו, וקשה] חיפוק ליה דאינו רשאי להכנס לירושלים ואיך יהיה בסנהדרין, [אלא] משמע דממזר רשאי להיות בירושלים שלא כדעת האדר"ג.

ובמשנה הלכות ח"ב סי' כ"ג, האריך בקושיא הג"ל איך מומנים יחד כה"ג וממזר, וכתב [עוד י"ל] דלא קי"ל כאדר"ג וכו', ובגמ' קידושין ע"ב [ב'] ח"ר ממזרי ונחוני טהורים לעמיד לבא דברי ר' יוסי ר"מ אומר אין טהורים וכו', בשלמא לר"מ היינו דכתיב 'יושב ממזר באשדוד', אלא לר' יוסי מאי וכו', כדמחגרס ר' יוסף יתבו בית ישראל וכו', והנראה דר"מ ס"ל דקרא כפשטיה משמע ליה, ד'יושב ממזר' היינו ממזר [כמשמעו] שאינו נכנס לירושלים, אבל ר' יוסי ס"ל דהאי קרא קאי אבני ישראל ולא מיירי הכי בממזר, וא"כ לדידיה לית לן איסור לממזר להכנס לירושלים וכו', ומעתה כיון דאנן קי"ל כר' יוסי כמו שפסקי להדיא בגמ' [שם], ממילא אין הלכה כר"מ, וכאדר"ג דדרש האי דרשה אליבא דר"מ וכו'.

ובבבבני צבי ח"א סי' מ', הקשה את הקושיא הג"ל איך ממזר וכה"ג נפגשים, וכתב וכן יש להוכיח [דממזר כן רשאי להכנס] מהמשנה בכלים פ"א משנה ח' ירושלים מקודשת וכו', ולא קתני ירושלים מקודשת שאין ממזר נכנס וכו', וביותר קשה שהרמב"ם צפיהמ"ש קידושין פ"ד משנה א' כתב לפיכך העלה

לגור במזרים, צריך להיות מותר היליאה מירושלים לאר"י אם רק יוצא בכוונה לא להשתקע, וכל שכוונה זו במחשבתו יכול ההיתר להמשך בכמה דורות, וכפי שכתב הרד"ו שם לענין היליאה ממזרים וכו', ואילו לנימוקו של בעל פרי הארץ דזה דומה ליוצא לחו"ל לסחורה, צריך הוא בעצמו לאחר מכן לחזור כמו שרואים מדברי הרמב"ם פ"ה ממלכים ט', דבהלכה ח' כשמדבר מאיסור לחזור למזרים כותב רק דאין איסור אלא להשתקע, ולסחורה ולפרמקטיא מותר, ואינו כותב שלאחר מכן עליו לחזור, והיינו שצריך רק לחשוב מחד שאין דעתו להשתקע שם, ואילו בהלכה ט' כותב ההיתר ללכת לסחורה בהמשכיות למ"ש לפני כן שיוצא ע"מ ללמוד חורה ולישא אשה, וע"ז מתנה וכותב 'ויחזור לארץ' וע"ז ממשיך וכותב בלשון 'וכן יוצא הוא לסחורה', והיינו שיוצא בדומה לזה למ"ש קודם, והיינו שלאחר מכן יחזור לארץ, ובאמת גם בנוגע למזרים החמיר הרד"ו בעצמו בזה וחזר לירושלים וכו', ועלה בדעתי דדצריהם הם המקור על המסופר על כמה וכמה מייחד סגולה שצירושלים עיה"ק שדקדקו על עצמם שלא ללון אפילו לילה אחד מחוץ לחומת ירושלים רסד), והיינו שחששו ללכת ממנה אפילו ע"מ לחזור, והיליאה ציוס ללא לינה היה נחשב עליהן כעראי ממש שאין קפידא.

ושם בחלק י"ד סי' נ"ב אות א', כתב בהמשך לתשובה הנ"ל, במקום שצריך שהוא בחוץ הגבולות [ענין לעיל אות ב'], הוא מקום האיסור בודאי, ובמקום שישנו ספק א"א לבררו למעשה כהיום הזה מכח חסרון ידיעה או מכח פלוגתא הפוסקים, אזי יש ללכת בזה לפי הכלל שספק איסור דרבנן לקולא, וזו הדבר שבאמת הרבה מקילין בזה, ורק יחדי סגולה בכל דור מחמירין ע"ע. ובאו נדברו ח"ב סוס"י כ"ח, כתב דאיסור זה אינו מבוחר לא בגמרא ולא בצרמז"ס, וגם הפאח השלחן שמאריך דיינים לא מציא זה וכו', מיהו משום מילי דחסידות בודאי יש בזה וכו'.

ובמשנת יוסף ח"ד סי' נ"ח אות ו', כתב וחזינו לרבנן קשיא אי שילאו מירושלים [ע"מ לחזור], כגון האור החיים שעלה מירושלים למירון בל"ג בעומר כמ"ש הר"ש הלר (בסוף קונטרס כבוד מלכים), ומהר"ל דיסקין בא מעיר העתיקה לירושלים החדשה לשכונת כרם לחדי הקיץ, וכן הרי"ח וזננפלד בא לבית היחומים דיסקין ושהה שם בחקופת הקיץ, [וזה אע"פ] שהם הקפידו שלא ללכת מירושלים המקודשת, כי אם למנוה וכו'.

ז. וענין הוצאת ספרים מירושלים יתבאר בעזרה"ת בכלל הוצאת ספרים מאר"י, בחו"מ סי' רל"א סעיף כ"ו.

ח. האם לממזר מותר להכנס או לגור בירושלים. באבות דר' נתן פ"א ה"ח, כתב וכן מי שעובר עזירה והוליד ממזר, אומרים לו ריקה חבלת בענמך חבלת זו, שאותו ממזר היה רואה ללמוד חורה עם אותן החלמידים שהיו יושבים ושניין בירושלים,

רסד) ובאבות הראש על אדר"ג שם דף קנ"ג טור ג', הביא מילקוט ראובני פ"ר כי תצא שמטיים, אבל ממזר דוחים אותו לחוץ, וכתב וכיון שדוחין אותו מירושלים העליונה, דוחין אותו גם מירושלים של מטה, לכך אין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר [ראה הערה הבאה].

רסג) מנהג זה מוזכר גם בישכיל עבדי ח"ו סי' י"ז עמ' צ"ח טור ב' סעיף א' אות א'.
רסד) בציץ אליעזר (המובא בפנים) הקשה שבאדר"ג פלי"ה מפרט דברים שנאסרו בירושלים, ולא נזכר כלל איסור לממזר לדור בירושלים [ויתכן שזו הסיבה שהמאירי מביאו בשם יש מי שאומר].

אוצר

ס"ק יג אות ח-ט

הפוסקים

ישראל ליונה, מה יונה זו אע"פ שמרחקת אינה שוכחת את קינה, כך ישראל אע"פ שגלו אינם שוכחים את קיניהם, ומפני כך היו נוהגים בזמן שהשנים כחיקן שהיו עולים בני מנרים וסוריא וצבל צרגלים לירושלים וכו' (סו"ט). ונשמע כל חי ח"א סי' י' עמ' רכ"ג טור א', כתב גם השלטי גיבורים [הסובר שאין מזה צעליה לאר"י לזמן כמבואר לעיל סק"ו אות א', מודה] דבעולה לירושלים בג' רגלים [איכא מזה]. גם בשו"ת מהר"צ"ח קונטרס הסמיכה דף ס"ד טור ב' ונגמ' ורדים (להר"א הלוי) כלל א' סי' י"צ צניעות, כתבו שגם אחר החורבן עולים לירושלים בג' רגלים.

ובחידושי חתם סופר סוגיות הש"ס (י"ס תרנ"א) סוגיא לא מתגודדו דף ל"ו טור ב' ד"ה ועיין, כתב דידוע דכמה מאות שנים אחר החורבן עדיין היו עולים לירושלים, ואפילו בזה"י עולים שם הסמוכים (ר). וכן הוזכר גם במשניותיו יו"ד סי' רל"ג ד"ה זהא, דבימי הגאונים היו עולים לירושלים צרגלים. וכבר נמצא בן בספר חסידים [מהדורת מקיני נדמים] סי' תר"ל, שרצ הא [גאון] היה עולה בכל שנה לירושלים, והיה שם חג הסוכות. ובמורה משה [במהדורות הישנות] סוף פרשת אמור (בהספד על הרוגי הרעש בצפת) ד"ה אך [נדפס גם בדרשות חת"ס ח"צ דף ש"ז טור ג'], כתב וירושלים נשכחה לגמרי והיא עיר שם ה' שמה,

אוחס [עשרה יומין] — כולל ממזר לירושלים שהיה שם ב"ד הגדול שלא יניחו אוחס להמערב וכו', [וכן] במשנה מע"ש פ"ה משנה ד' ממזרים מחודין על המעשרות שמציאים וכו', ובכ"מ פ"א ממעשר שני הלכה ד' [משמע] ללכתחילה לרץ להמדות בירושלים וכו' (סו"ט), וגם קשה הא ממזר חייב בכל המנוות שבמורה וחייב גם צעליה לרגל וכו', לכן נראה דמש"כ בלדרי"י הוא מעלה צעלמא ויכולים להכנס וכו', ועי"ל דכוונת הבלדרי"י שלא ידורו בירושלים בקציעות וכו', וכ"כ בליקוטי סופר מזה ו' וכו', ועי"ל דגם בלדרי"י דוקא ממזר שנולד חוץ לירושלים לא מכניסים אותו וכו'. וכ"כ שמואל להכנס דרך ארעי, בפירוש בנין יהושע על הבלדרי"י שם. ועיין בהוספות לחידושי הרש"ש על מדרש רבה פרשת נשא ד"ה אחר אות ב'.

ט. בענין עליה לרגל לירושלים בזמן הזה. בזמן המקדש הייתה מזה עשה לעלות לרגל לעזרה, כמבואר ברמב"ם סה"מ מזה ג"ג ובהלכות חגיגה, ובחנין מזה חפ"ט.

ובתשב"ץ ח"ג סוס"י ר"א, כתב יש סמך שקדושת המקדש והעיר היא קיימת, שעדיין הם עולים לרגל ממזרים ושאר ארלות (סו"ט), יש בזה רמז במדרש (סו"ט) וכו'. ובשו"ת מהרי"ט ח"א סי' קל"ד ד"ה ומעתה, כתב שנמצא במדרש נמשלה כנסת

בריש ספר תורת חסד (להר"ח פרייזא), כתב דלשון המדרש שהביא מהרי"ט כי הוא [שיר השירים] רבה פרשה א' הנך יפה אות ב' ופרשה ד' אות ב', הובא בליקוט שמעוני שם סי' תתקפ"ה [ע"פ עיניך יונים, מה יונה זו אע"פ שאת נוטלת גוזליה מתחתיה אינה מנחת שוככה לעולם, כך ישראל אע"פ שנחרב בית המקדש לא בטלו ג' פעמים בשנה עכ"ל], ומה הביא מהרי"ט סמך למנהג העולם דעולים ברגל גם בזה"י, ואפילו שדרים בחו"ל, משום דהוה חיוב הארץ כי לא תשכח מעלת בית המקדש, ועל דרך שדרשו חז"ל [ר"ה ל' ע"א] ציון היא דורש וכו' מכלל דבעיא דרישה וכו'. ובמשו"ש כל הארץ הערה א', כתב דמש"כ מהרי"ט הטעם דחיוב אר"י היינו דוקא לדריס בחו"ל, אבל הדריס באר"י עולים משום זכר למקדש.

ובחידושי הרי"ל שם [נדפס במהדורות וילנא בהשמות דף מ"ג טור א'] ובעין אליעזר סי' כ"ה, כתבו שהמדרש הג"ל הוא מקור התשב"ץ המובא בפנים. ועיין ביפה קול על השה"ש רבה פרשה א' הג"ל [במהדורות וילנא לא נמצא], שחמה מאי רבותא [שלא נתבטלו ג' רגלים] וכו', ואי [כוונת המדרש] לעליית ג' רגלים וכו', א"א זה, [דהא] בחרבן ראשון כתיב [איכה א' ד'] רכי ציון אבילות מבלי באי מועד, ואף כי בחרבן שני אפשר [שיכלו לקיים], מ"מ לא נהירא כי מהיכן למדו זה, וגם קשה מי הזיקם לדבר, שאין המצוה אלא ליראות את פני ה', והיינו היכא דאיכא בהמ"ק. וע"כ בחבליס בנעימים הג"ל, שפירש שקאי בגלות בכל שהיה קץ ידוע לשבעים שנה.

רע) שם הביא, שעל הא דאיתא בסוכה מ"ד א' דאין נטילת לולב דוחה שבת באר"י משום דבחול אינה דוחה, פרש"י [שהטעם] שלא לעשות אגודות אגודות, וכתב והקשה בשו"ת מהרש"ם [יו"ד סי' קנ"ג] דאפילו לאבי [ביבמות י"ד א'] בשתי עיירות ליכא משום אגודות, ותייך בכפות תמרים משום דעכ"פ בירושלים מתקבצים מכל המקומות, והו"ל כב' בתי דינים בעיר אחת וכו', ואל תקשי לך כשאין מקדש עולי רגלים מניין, זה אינו, דידוע וכו'. והובא בשו"ת חמד פאת השדה אסיפת דינים מערכת אר"י סי' ט'. ועיין בערוך לנר יכמות שם ובשאלת שלום (להר"ש טייבש) מהדורת סי' קמ"ח, שנשארו בצ"ע על הכפות תמרים, מחמת הקושיא דבזה"י ליכא עולי רגלים.

רסו) ובאבות הראש הג"ל, אחר שהביא את דברי הילקוט ראובני, שמשמע שאפילו בארצי אסור ממזר לשהות בירושלים [כמבואר בהערה הקודמת], הקשה שממשנה מעשה שני [המובא בפנים] נראה היפך דבריו, [וכן איתא] בברייתא בספרי פרשת תבא בפסוק ושמתה בכל הטוב אתה והלוי והגר אשר בקרבך, מכאן אמרו ישראלים וממזרים מתורדים אבל לא גרים ועבדים משוחררים וכו' [ונשאר בצ"ע].

רסז) מנהג זה מזכיר גם בכפתור ופרח פ"ו [דף י"ט ב'], שכתב ומה שאנו נוהגין עם אחינו אנשי גאולתינו יושבי הארץ, כאנשי סין וחמה, דמשק, צובה, מצרים ואלכסנדרה לעלות לירושלים בחגים וכמועדים, אינו אלא מפני עגמת נפש, ר"ל להרבות עגמת נפש וכו'. ובפאת השלחן סי' ג' בית ישראל סק"ו, כתב שהוא חולק על התשב"ץ המובא בפנים [שתלה המנהג בקדושת המקום]. ובמשו"ש כל הארץ הערה ג', העיר על טעם הכפתור ופרח, דלמה יעשו כן להרבות עגמת נפש דוקא בימי שמחתנו.

ובחבליס בנעימים ח"ה סי' מ"ח אות א', פירש המדרשים שצוינו בתשב"ץ, שלא עלו בתורת מצוה, אלא יחידים עלו מרעתם מפני שהיו להם געגועים על ירושלים.

רסח) שם צוין למדרש איכא עה"פ [תהילים מ"ב ח'] אלה אוכרה ואשפכה עלי נפשי וגו'. ונמצא באיכא רבה [מהדורת בובר פרשה א' ובשינוים בדפוסים השכיחים שם אות נ"ב] ר' יודן ור' נחמיה, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים בצלו של הקב"ה, ועכשיו [בצל] של מלכיות וכו' [ועיין באמרי בינה (למהר"צ חיות) ריש סי' י"ז, שהוכיח שהמדרש מדרב בתקופת חורבן ביתר, שהיה אחרי חרבן הבית]. עוד צוין למדרש שה"ש עה"פ [שה"ש ח' י'] אני חומה, ונמצא בשה"ש רבה פרשה ח' אות ג' "ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" [שם פסוק ט'], מה צורה זו אע"פ שהיא מטושטשת מקומה ניכר, כך אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם ג' פעמים בשנה.

רסט) המהרי"ט שם הוסיף, ומ"מ חיוב אר"י היא זאת, כאותה שאמרו [כתובות ק"ב א'] ר"א הוה מנשק כיפי דעכו וכו'. ובתשובת הר"מ אמריליו

אוצר

ס"ק יג אות ט

הפוסקים

שגם בזה"ו מזה לעלות לרגל לירושלים כמ"ש והוכיח בשאלת יענן ח"א רמב"א וכו'.

ובשו"ת מהר"ץ חיות סי' ע"ו פ"ג, כתב דנהגו התנאים אף אחר חורבן הבית לעלות לרגל לירושלים, כמו שמצינו במדרש קהלת [פרשה י"א] פיסקא שלח לחמין על פני המים, וז"ל ר' אלעזר בן שמוע הו' מטייל על כף ימא רבה [היה מטייל על חוף הים הגדול — מתנות כהונה], חמא חילפא דמיטופא צימא [ראה ספינה מטורפת ציט] וכו', חמא חד גבר דיחצי על קורשא דספינתא מגלא לגלא סילק ליצטחא [ראה איש אחד שישב על קרש אחד מן הספינה, ומגל לגל היה עולה ליצטחא] וכו', ארעת ענתה דישאל סלקין לריגלא צירושלם [ויקר מקרה עת שעלו ישראל לרגל] וכו', וידענו דר' אלעזר בן שמוע היה תלמיד ר' עקיבא [יצמות ס"ב ב'] הרבה שנים אחר חורבן הבית וכו', וכן מצינו [נדרים כ"ג א'] מעשה באחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל, ובא לפני ר' יוסי ומלא פתח לנדרו, ור' יוסי קחם הוא ר' יוסי בן חלפתא תלמידו של ר' עקיבא וכו' רמב"א, ועיין ג"כ [מו"ק ח' א'] אמר רב מעשה באחד שכינס מעות לעלות לרגל, ובא ספדן ועמד על פתח ביתו וכו' ונמנע ולא עלה, באותה שעה אמרו לא יעורר אדם על מחו, ופספסות הש"ס מורה שם דגזירה זו אחר החורבן נגזרה משום מעשה זה רמב"א, עוד מצינו בספר מעשיות לרב ניסים מוצא בסדר הדורות ערך ר' מאיר, דר' מאיר היה נוהג לעלות לרגל צירושלים בכל רגל ורגל וכו', ור' מאיר היה מן תלמידי ר' עקיבא אחר חורבן ביתר וכו', ומה שאמרו [גיטין ד' ב'] כיון דליכא עולי רגלים משכח שכיח [לכן המביא גט ממדינה למדינה באר"י אינו אומר בפני נכתב וכו'], ומקשה הש"ס חינוח בזמן שזהמ"ק קיים וכו', י"ל דבזמן שזהמ"ק קיים היחה עליה לרגל חובה, א"כ גם בני צל הלכו לשם אע"ג דפטורים מן הדין וכו', משא"כ אחר החורבן דגם באר"י עלמו מלות עליה לרגל איננה חובה וכו'. וכ"כ שם סי' ב' אות ה'.

ועיין בהגהותיו ריש גיטין, שהביא מש"כ בשה"ש רבה פרשה ו' עה"פ מה יפו פעמין צנעלים אות א', אמר ר' פנחס מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון והיו להם שכינים רעים מאומות העולם, והיון אמרין אימתי חילין יהודאין סלקין למלליה צירושלים, ואנן מקפחין ביחיהון ומחרצין להון, מטא זמנא וסלקין, זימן להם

הקצ"ה מלאכים דמותן והיו נכנסין ויוצאין בחור צהיהם וכו', וכמז [מדאמרו הגוים אימתי חילין יהודאין סלקין למלליה צירושלים] משמע שלא עלו לרגל רק להתפלל במקדש, וגם לאחר החורבן שלא היו חייבין לעלות לרגל כיון שלא היה להם לא מוצח ולא זבח, וזאת היו רגילין לעלות לירושלים להתפלל במקום המקודש, [וכ"נ] בצראשית רבה פרשה פ"א [אות ג'] ר' ישמעאל צ"ר יוסי סליק לללאה צירושלים וכו', אף שר' ישמעאל צ"ר יוסי היה בזמן רבי, הרבה שנים אחר החורבן. ובהגהותיו על נדרים כ"ג א', כתב שאף לאחר החורבן היו נוהגים לעלות לרגל להתפלל צירושלים במקום המקדש וכו'.

וביחודה דעת [להר"ע יוסף] ח"א סי' כ"ה האריך בזה, וכמז שכ"כ הר"ן [ב' א'] מדפי הרי"ף ד"ה ואיכא, שמתחילים לומר "ותן טל ומטר" מו' מרחשון גם בזה"ו [לפי שהיו מחלספים בכל הסביבות ברגל לירושלים, כמו שעושים גם היום וכו' רמב"א]. ודברי הר"ן הוצאו צ"ל, בלבוש ובשו"ע הרב סי' קי"ו.

ובשדה חמד אסיפת דינים מערכת אר"י סוס"י א', האריך בזה והביא מש"כ באבות הראש ח"א דף קי"ז עור ד' על הצרייתא כחוצות ס"ו ב' מעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים וכו', [שמוכח מהתם שהיה] לאחר החורבן, ואע"ג דאחר החורבן הלך [ר' יוחנן בן זכאי] ליצנה, י"ל דהיה עולה לירושלים ברגלים וכו' [ע"ש שחירך גם באופן אחר], ומסיק ואשריהם ישראל שמקיימים מצוה זו בכל דור ודור בשמחה רבה, והולכים מד' כנפות הארץ הקרוצים והרחוקים, לא יחוסו על הוצאות רבות ולא על טיטולא דגבאר, ומי שאין ידו משגת לילך ברכב ובסוסים אורח ברגליו יעבור, כאשר ראיתי בעיני וכו'.

כתב בשיח יצחק [להר"י אלפייס] ח"צ דף קמ"ז, עליה לרגל היא אחת מהמלות השכיחות בין זמן שזהמ"ק קיים ובין זמן שאין זהמ"ק קיים וכו', וכן אנוניו יכולים לראות מול שכינת עוזנו בכותל המערבי וכו' רמב"א, ולכן כל איש ישראל חייב זה, קטון וגדול עשיר ואביון חייב בלי שום פטור, והנה על אחינו בני ישראל הנפוצים כעת בארצות כנפות הארץ איננו מוטל החיוב, היות ואפילו בזמן הבית פטורים לרב מרחקם וכו', ואין הקצ"ה בא צטרוניא עם צריותיו, ועם כל זה אשריהם ישראל הקדושים שאינם נמנעים לקיים

דוקא משום עליית הרגל וכו'. וכ"כ שבחידושי הריטב"א והר"ן שם.

ולכאורה אין להביא ראיה מדבריהם לנדר, שמשום המנהג לעלות אין לאסור הספד, ולכן אין סתירה מדברי הר"ן [המובא בפנים בדברי היחודה דעת] שהמנהג היה להתאסף ביירושלים ברגל. והרב אפרים יעב"ר בקול תורה שנה ה' חוברת י"ב — י"ג, כתב ריש להביא ראיה מהרי"ף שם שהעתיק הטעם דעולי רגלים.

רמב"א אמנם בדיון זה יש חולקים, שס"ל שמכיון שבוה"ז ליכא עולי רגלים אומרים "ותן טל ומטר" מיד אחרי החג, עיין מה שהאריך בזה ביביע אומר ח"ה סי' ט"ו אות ב'.

רמב"א בשאלת יעב"ץ ח"א סי' פ"ז, הביא בן ממדרש רבה שה"ש [פרשה ב'] דומה דודי לצבי אות ד' עה"פ הנה זה עומד אחר כתיבתו [וכ"ה בשמות רבה פרשה ב' אות ב'], וגם מזוהר שמות ה' ב', ועיין צ"ח אליעזר ח"י סי' א' אות פ' ואילך.

רמב"א לכאורה כוונתו לסי' פ"ז, שכתב לבאר מה דאיתא בסנהדרין י"א ב' שר"ג היה נמצא בהר הבית אחר החורבן [ונע"ש סי' פ"ט, אמנם צ"ע, שלא העלה שם את האפשרות שבא כדי לעלות לרגל, וכ"כ בהגהות היעב"ץ המובא בהערה הבאה שלא עלו לרגל לאחר החורבן].

רמב"א אמנם בהגהות היעב"ץ שם, כתב אין פירושו לעלות לאר"י לראות בבהמ"ק, דהא ר' יוסי לאחר חורבן טובא הוה, אלא כמו שכתב דרגל שהיו רגילין חכמים לדרוש הלכות הרגל, וכן פירש הרא"ש [שהיו מתקבצים לשמוע הדרשה, ואף הנשים היו נוהגות מצוה לבוא שמה, ולראות כבוד של תורה]. גם בהגהות מהר"ץ חיות שם העיר שדבריו אינם כפירוש הרא"ש.

רמב"א אכן ברא"ש שם פ"א סי' י"ג, הביא את הרי"ף גיאות, שכתב וכיון דטעמא משום עליית הרגל שרי [בוה"ז להספיד לפני המועד], וכתב והקשה הרמב"ן [בתורת האדם ענין ההספד] א"כ לימא [בגמ' שם] איכא בינייהו בוה"ז, אלא אף בוה"ז אסור, אי משום דכל [דבר] שבמנין וכו', אי משום דלאו

אוצר

ס"ק יג אות ט

הפוסקים

זוה"י חייב לבוא [ברגל] לפני הר הבית, וע"י שמונע עצמו להכנס לפנים מפני הטומאה, מקיים זוה מלות מורא מקדש^(רעט).

אולם הרב אברהם פלאגיי בלחיים בירושלים השמטה בסוף הספר, הביא מהר"א הכהן מחיפה שחמה על מה שעולין ברגלים לירושלים ואינם חוששים ללוא דלא יראו פני ריקם שחמה הרמב"ם לאוין קנ"ו, וכח [שאביו צעני כל חי גיטין ד' ז' בנוסח כח"י, חירץ את הקושא המוצא לעיל בשו"ת מהר"ץ חיות, ממה דמוכח בגיטין דאין עליה ברגל זוה"י] דאה"י דעיקר המלוא היא בזמן שזהמ"ק קיים, אך משום חיוב אר"י כמ"ש מהר"ץ [הג"ל] ומשום זכר למקדש איכא גם לאחר החרב, ולא שכיחי [עולין] כמו בזמן שזהמ"ק קיים ע"כ, [וא"כ] דעיקר מלות עליה לרגל ליכא זוה"י, לא רביע עלן ללא דלא יראו פני ריקם וכו' ^(רפ).

ובאגרות משה יו"ד ח"ג סי' קכ"ז, כתב מלות ראה פשוט וברור שהוא דוקא כשכית הבחירה בניו, אף אם נימא שראית פנים היא מלות מיוחדת שלא חלוי בקרבן ראה וכו', ומה שנהגו הקרובים לאר"י לבוא לירושלים [ברגל], היה זה בזמן הגאונים לזכר בעלמא [ומחמת] הגעגועים לבנין ציון וירושלים ע"י משיח דקיניו שמחכים לו תמיד. ובזין אליעזר ח"י סי' א' אות ז"ג, כתב שמה שנהגים רבנות מכלל ישראל ליד כותל המערבי בחג ומועד, הוא לא מפני שזוה"י יש חיוב של עליה לרגל, דחיוב עשה מה"מ אין זוה"י כמ"ש בפשיטות בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ד [ד"ה והללע"ד] וכו' [וכ"כ בהגהות מהר"ץ חיות גיטין הג"ל], גם בידות נדרים סי' רי"ז יד יוסף סקמ"ג, כתב דבזמן שאין בהמ"ק קיים אינן מצוין לעלות לרגל, אלא [הטעם שעולים] הוא מפני שהמקום הזה הוא מקום שורש יניקת קודש קדושתו של עם ישראל וכו', וכפי שמבאר כפחור ופרח [המוצא בזהרה רס"ז] יש זוה משום להפיג עגמת נפשם הנשמחת העמוקה וכו'. וכ"כ בקול מצער ח"צ סי' י', שהעליה לרגל זוה"י הוא דבר חשוב מאד [אע"פ

המלוא הזאת שגם היא זוה"י מדרבנן וכו', ועושים במקומותיהם חצורות של מלות ומשתחפים כל אחד ואחד בדבר מקוים ושולחים צירים לאר"י בשם כולם לחוג את החגים בשמחה וכו' ^(רעט), אכן אנו הדרים סביבות ירושלים [בדאשון לציון] וכו' עלינו מוטל החיוב הזה לעלות לירושלים גם זוה"י וכו', וידוע איך שחסידי הראשונים קבעו חובה זו לעצמם בהיותם דרים צעיה"ק לפת קרוב לימי מרן, שהיו שולחים בכל רגל ורגל שלוחים מאתם לקיים המלוא הגדולה הו"ר ^(רעט).

ובמשנתו של ר' עקיבא שבסוף ספר הר הקודש סי' ד', דן צענין עליית הרגל אם שייך גם זוה"י, וכחכ בסוף הסימן, אך מפורש בחינוך מלות פ"ח שכתב שמלוא זו דעלייה לרגל נוהגת רק בזמן הבית, משמע לאפוקי זוה"י, ומה שנהגו לעלות לרגל אולי סמכו על הכחוש (דברים י"ז ח') וקמת ועליה אל המקום, דמשמע תמיד, וכן י"ל נמי בחינוך [הג"ל] ובמלוא חפ"ט, [שמש"כ] דנוהגת בזמן הבית, היינו דרך לבית הבחירה מחיוב הוא להראות, אבל מלות איכא אף בזמן הזה וכו'.

והרב שלמה דוד כהנא בקונטרס מלות הקהל עמ' פ"ב, כתב שמלשון של החנוך מלות חפ"ט שכתב נטוינו להראות כל זכר בירושלים צבית הבחירה, משמע דמלכד העזרה המלוא להראות גם בירושלים, דהיא ג"כ בכלל [ויקרא כ"ג מ'] לפני ה' וכו', וע"כ הוא בשביל המלות של שמחה שהיתה בירושלים ע"י השלמים, וא"כ אפילו זוה"י מחויבים בראה בירושלים משום מלות שמחה וכו' ^(רעט). ובהר הקודש פנים מסבירות סקכ"ט אות ו', הביא מש"כ הרמב"ן [ויקרא כ"ו ז'] עה"פ את שבתותי משמורו ומקדשי תיראו, ומורא המקדש שיבא שם ברגלים וירא ממנו, וכחכ שמואל מדבריו [שמלות מורא מקדש] היא מלות קום ועשה, שמחויב לבוא למקדש ולירא ממנו וכו', ומכיון שאינו מפורש בחורה זמן החיוב, מסתבר שזמנה ברגלים וכו', וכיון שמורא מקדש נוהג

^(רעט) עיין מה שהשיג עליו ביחל ישראל (המובא בפנים) עמ' פ"ה ד"ה ובספר.

^(רפ) ע"ש שהסכים עם השואל שכדאי לחלק בירושלים צדקה לחכמים, ושכן נמצא בארחות יושר פ"ג ל"ת קנ"ו שלא לעלות לחג בלא קרבן וכו', אי הכי זוה"י כל העולה לאר"י נותן נדבה כפי ערכו ע"כ, או שילמדו [עניני הקרבנות ויקיימו] ושלמה פרים שפתינו.

וביחל ישראל (המובא בפנים) הביא משי"כ ביראים סי' ת"ג [ביראים השלם סי' תכ"ה] גבי מצות ראה, וכאשר יבואו לראות צריכים לעשות צדקה או קרבן, דכתיב [דברים ט"ז י"ז] לא יראו פני [ה'] ריקם ותני בספרי [פרשת ראה פיסקא קמ"ג] ריקם מן הצדקה, ובצדקה זו אין שיעור וכו', ותשלומי הראיה נהגו בני ישראל לעשות צדקה ברגלים וכו', ושכ"כ עוד בס"י ת"ב [יראים השלם סי' שח"ח], וכתב בדברי היראים מופלאים, דבשלמא שיש תשלומי ראה בזה"י, והיינו תשלומי צדקה שפיר וכו', אבל איך אפשר לימר [בזמן הבית] או צדקה או קרבן, וכי אפשר ליתן צדקה במקום קרבן וכו'.

וע"ש שהביא ביאור רבינו הלל לספרי שם, שמש"כ צדקה לאו דוקא ושכן פירש הראב"ד. ובספרי דכי רב [להר"ד פדרו] שם, פירש שבא לאשמועינן דמן התורה אין שיעור [לראיה] כלל כמו צדקה וכו'. ובזרע אברהם שם, פירש [שלומדמים מזה] שמחויב להביא שלמי חגיגה, וליתן מהם לעניים וכו'.

^(רעט) באבקת רוכל סי' כ"ו בתה"ד, מזכיר שבכל שנה ושנה עולים לשלש רגלים מחו"ל לארץ וכו' [ונראה מ"ש בהמשך שם, שמנהג זה כבר נעשה מימי קדם]. וכן בכפחור ופרח, בתשכ"ך, בשו"ת מהר"ט ובשרה חמד המובאים בפנים, כתבו שהיו עולין מחו"ל. גם תשובת הר"י נכון שבבית יהודה (להר"י עייאש) ח"א סי' ל' ד"ה וא"כ, מוכר שהיו עולים לרגל מאיטליה. ועיין בענין חיוב עליה לרגל מחו"ל, ביכיע אומר המובא בפנים סוף אות ב' ובמסומן באוצר מפרשי התלמוד גיטין ד' ב' הערה 29.

^(רעט) וכן הביא הר"א הכהן מחיפה בלחיים בירושלים השמטה בסוף הספר, מנהג טבריה שעשו ביניהם קשר לקיים מצות עליה לרגל, ובכל שנה היו שולחים חד מינייהו בשליחות כולם, וההוצאה מכלולת העיר וכו'. וכתב ע"ד מנהג זה הרב אברהם פלאגיי שם, [דאורבא מיניה מוכח דאין עליה לרגל בזה"י חיובא] דאי חיובא הוא מה מהני, אטו מי משוי שליח אתמאה, הא קי"ל, דמצוה שהיא חובת הגוף לא מצי משוי שליח וכו'.

^(רעט) ע"ש שכתב דמהרמב"ם לא משמע כן, שאע"פ שהזכיר בפ"ב מחגיגה הלכה י' במצות שמחה לפני ה', בפ"ו מיו"ט הלכה י"ח לא הזכירו משמע דמה דבעינן לפני ה' בשמחה, הוא מפני שאין בשר שלמים נאכלים רק בתוך החומה, משא"כ בזה"י שהשמחה ביין מקיימים אותה בכל מקום. וביחל ישראל (המובא בפנים) הקשה מ"ש המאירי ריש חגיגה, שלא חייבה תורה לעלות לרגל משום מצות השמחה בלבד.

אוצר

ס"ק יג אות ט

הפוסקים

ובמשנתו של ר' עקיבא הנ"ל, כחז הנה צגמ' (חגיגה ד' ז')
 איחא לפטור את הטמא מראיה מדכתיב (דברים י"ב ה'
 ו') וזאת שמה והזבחם שמה, כל שישנו בכלל ציאה ישנו בהצאה,
 וכל שאינו בכלל ציאה אינו בהצאה, משמע דלר"ך ציאה ממש [ולא
 סגי בראיה מרחוק] וכו', אך י"ל דכל הראוי לציאה אין ציאה
 מעכצת בו וכו', [וגם] י"ל דצוה"ו ישנו בכלל ציאה דהא טומאה
 הותרה לציבור וכו', [ואע"פ] דה"מ בקרבנות לציבור ולא בנדרים
 ונדבות, מ"מ יחשב ראוי לציאה כיון שעולת לציבור מקריבים
 בטומאה.

ובמועדים וזמנים הנ"ל, כחז כפי שציארנו [שם בפנים] המצוה
 נוהג מפני [קדושת] המקום גם כשאין בנין, ולכן אף
 שצוה"ו אין חיוז [עליה] שא"א לנו היום להכנס לעזרה וכו', ועוד
 דדעת הרמב"ם דצלי קרבן ראיה אין מקיימים מצות ראית פנים
 וכו', מ"מ ענף המצוה יש לנו, והוא לראות את המקום וכו', אבל
 אלו העולים לכותל לשם חפילה לבד אין מצוה, שעיקר המצוה הוא
 לראות רצפת קרקע המקדש וכו'. וכן צהליכות שלמה פרק ט"ו
 ארחות הלכה הערה 15, כחז שכן מנהג ותיקי ירושלים [לראות
 מקום המקדש] וכו' למצות ראיה, וצחידושי כח"י למס' מו"ק כחז
 [הרש"ו אוירבך], נראה דלענין זכר למצות ראיה נכון לראות דוקא
 את הרצפה ולא רק את מסגד עומר.

ועוד דינים ומנהגים הקשורים לענין זה מצוירים במשום כל
 הארץ ובמועדי קודש שזועות פרק כ"ח.

שאנה מצוה]. גם ביחל ישראל סי' י"ד, האריך להוכיח שאינו אלא
 מנהג טורדמא, וכ"כ ביחזה דעת הנ"ל.

ובמועדים וזמנים ח"ו סי' רמ"א הערה א', אחש"כ שישנה ענף
 מצוה בעולה לרגל צוה"ו [כמוצא להלן], כחז ונראה
 דעכ"פ לא יכוון צהאי ראיה לקיים מצות ראית פנים בעזרה, דיש
 לחוש שאם אינו חייב יש כאן כל תוסף, רק יכוון שזהו לזכור מצות
 ראית פנים שהיה בזמן בית המקדש, ויקבל שכרו על זה.

ועיין בנודע ביהודה מהדו"ת סי' ז"ד, שכתב בנידונו, צוה"ו
 שצוה"ר נחקיים והשמותי את מקדשיכם [ויקרא כ"ו ל'],
 שאפילו בשעת שממה קדושתה עליה [עיין מגילה כ"ח א'], והשכינה
 לא זזה מכותל המערב, ואין אנו הולכים לקבל פני השכינה שמה
 כלל, כי לא חייבה אותנו המורה, כי אם בקרבן חגיגה ועולות ראיה
 וכו' רפב).

בהר הקודש פנים חדשות סקכ"ו, אחר שהציא דעות הסוברים שיש
 מצוה לעלות לרגל צוה"ו רפב), כחז צאות ו', ונפק"מ צוה, דאם
 נימא דעליה צוה"ו מצוה, ואפילו אם אינה אלא מצוה דרבנן וכו',
 [הרי] מצוה ראיה היא ראית פנים בעזרה כמ"ש הרמב"ם (פ"א
 מחגיגה הלכה א'), ולפ"ו העולה לרגל לירושלים צוה"ו לר"ך שיעלה
 על מקום גבוה שיראה משם כל רצפת הר הבית דנכלל בתוכו מקום
 העזרה וכו' רפד), וכן באמת נהגו גם בזמנים הקדומים וכו', אמנם
 לאלו הסוברים שאינו אלא מנהג משום חייבו הארץ סגי במה שעולה
 לירושלים או בסמוך להר הבית אצל כותל המערבי, ורואה החורבן
 ומרצה עגמת נפש כדעת בעל כפתור ופרח [המוצא בהערה רס"ו].

בהערה רס"ו], לחתם סופר בתורת משה ולמהר"ץ חיות. ועצ"ש שכתב שגם
 הסוברים בדעת הרמב"ם דאין מצות ראית פנים בלא קרבן, יתכן שעכ"פ מצוה
 מדרבנן יש זכר למקדש. ועצ"ש מש"כ בהערותיו על משנתו של ר' עקיבא
 (המוכח בפנים) הערה ו'.

רפד) וביחל ישראל המוכח בפנים עמ' פ"ב טור א', כתב [דכל הדין
 באם יש מצות ראיה צוה"ו, היינו] רק אם אפשר היה להטהר מטומאת מת,
 אבל ברור הוא שהטמא אינו יכול לקיים מצות ראיה, שהרי אסור בכניסה
 לעזרה, ויתר מזה מבואר בטורי אבן (חגיגה ד' ב' ד"ה בשלמא) שאפילו נכנס
 הטמא אין כניסתו כלום לקיום המצוה וכו', [שהוא] מופקע מקיים מצות ראיה.

רפא) שם הקשה שלכאורה לפי מה שפסק הרמב"ם [פ"ו מבית הכזירה
 הלכה ט"ו — ט"ז] שמקריבים קרבנות אע"פ שאין שם בית בנוי, אמאי אין
 בעליה לרגל עשה גמורה [ע"ש שהאריך בזה].

רפב) ובהר הקודש פנים חדשות סקכ"ו אות ד', כתב דלפי המבואר
 מדבריו י"ל דחוב הוא דליכא, אבל מצוה אפשר לומר דאיכא אפילו בזה"ו, וכ"כ
 מדבריו בתשובה שם [שאע"פ שס"ל שבוה"ו פטור מחיוב לקבל פני רבו מרגל,
 כדי שלא יהיה כבוד רבו עדיף מכבוד שכינה, מ"מ] ראוי ונכון לקבל פני רבו
 ברגל אפילו בזה"ו כיון שיש בו תועלת וכו', וא"כ ה"ה לגבי עליה לרגל וכו'.
 רפג) שם ייתס דעה זו לתשכ"ך [כפי הבנת הפאת השלחן המוכח

עו חיוב עונה. וכו' י"ג סעיפים:

באר הגולה

א ממנה כתובות דף ס"א
ע"ב.

א א עונתה כיצד כל איש

אוצר

ס"ק א אות א"ח

הפוסקים

סימן עו

סעיף א. א. כל איש וכו'. א. האם יש חיוב עונה בקטנה. כתב ברמז"ס פ"ב מאישות הלכה א', דלכל

הנשים וכו' בין גדולה ובין קטנה וכו', יתחייב לה בעשרה דברים [ואחד מהם הוא חיוב העונה כמש"ס בהלכה ב' א]. וכ"כ בחידושי הריטב"א המוצא להלן אות ח'. ובמנחת חינוך מ"ו אות ב', כתב דפשוט דאם נשאל קטנה פחותה מבח ג' שנים, אף אם נאמר דחופתה חופה, אינו חייב בעונה כי אין ביאתה ביאה [כמבואר בנדה מ"ד ב'] אבל לאחר ג' שנים ויום א' חייב וכו'. ובאגרות משה ח"א רס"י ס"ג, כתב דעיקר מלות עונה נאמר ביעוד, שהוא בקטנה.

ב. ובמיוחד פלגש. כתב בשם אריה ח"א ס' מ"ג דף נ"א ריש טור ג', דנפילגש כיון שהיא בלא קדושין אינו חייב בעונתה כלל וכו'. וכ"כ במחנה חיים ח"א ס' י"ח ד"ה אמנם ובמור ואלהות אוהל ברכות והודאות ס' מ"א דף ל"ט טור ב'. ועיין בהמקנה קו"א ס' כ"ו סעיף א' סד"ה וכו', שמשמע מדבריו דגם בקידשה אינו חייב בעונתה, דעיקר קנייתה לתשמיש הבית.

ג. וטומטום או אנדרוגינוס שנשאר נשים. כתב במנחת חינוך מ"ו אות ב' לענין טומטום, כבר ידוע דעת רוב הפוסקים דאין [לטומטום] חופה כלל וכו', א"כ אינה נשואה כלל, ובאנדרוגינוס, להסוברים דהו ספק קדושין, א"כ היא ספק נשואה, אך מספיקא אינו חייב בעונה דאי אפשר לחייבו מספק, אך לסוברים דהו זכר ודאי חייב בעונה [עע"ז לעיל ס' מ"ד סעיף ה' ובאגרות משה שם סק"ט כ"ב].

ד. וסריס חמה. כתב במנחת חינוך מ"ו אות ב', דסריס חמה שאינו יכול לבעול אלא בצד מת, פשוט דלענין זה לא מיקרי עונה ופטור [עע"ז לקמן סק"ג אות ב'] וכו'.

ה. ובנשואי ספק. כתב במנחת חינוך מ"ו אות ח', דכל שהיא נשואה חייב בלא זה [דעונתה לא יגרע], וכל שאינה נשואה או שהיא ספק אינו חייב וכו'. ועיין במורת חכם המוצא לקמן סקכ"ו אות ה'.

ו. ובנשוא אלמנה ובכנסה לחופה ולא נבעלה. בשם אריה ס' מ"ג דף נ"ג טור א' ד"ה ורבינו, אחר שהביא קושית המקנה בקו"א ס' כ"ו דאין אמר רב מאן הו ליזמא [יבמות ל"ז ב'], ואוקמא בגמ' דיחודי הו מיהדי [ולא בא עליהם], הא נחייב במלות עונה, וכח דיש ליישב עפ"י מש"כ הפוסקים דחופה אינו

קונה באלמנה [עע"ז באגרות משה ס' ס"ד סקכ"ב], ולא נעשית נשואה רק דוקא ע"י ביאה וכו', א"כ י"ל דלקח אלמנות, דדינאם כארוסות [לענין עונה].

ז. ובנשוא אשה האסורה עליו. כתב במנחת חינוך מ"ו אות ב', דאינו חייב בעונה כי אינו רשאי, דלאו דלא יגרע אינו דומה לאו או עשה, ואפילו [אם נשאל] שניה ג"כ אינו עובר כיון דמדברנן אסור בה, והו"ל כההיא דאונס דאינו חייב בעשה [דלו מהיה לאשה] אם היא שניה [כמבואר ברמז"ס פ"א מגערה בחולה הלכה ה' וכו'.

ובארוסה כתב במנחת חינוך מ"ו אות א', דלארוסה אינו חייב בעונה, כן מבואר כמה פעמים בש"ס וכו'. וכ"מ בשם אריה המוצא בלכות הקודם.

ח. ובמעוברת, מגיקה, עקרה ופסק וסתה שאינן יולדות. כתב בלקט יושר חלק א"ח עמ' 46, עונה שייך נמי במעוברת. ובחליה רבה א"ח ס' ר"מ סוסק"א כתב, דע כי העונה נר"ץ לקיים אף ציממי העיבור וההנקה, ורק מי שנוהג לעבול לקריו יש זמן הקור, אם היא מוחלת פטור מעונה כיון שהיא מעוברת או מניקה [ועיין במג"א שם בראש הסימן]. וכ"פ בחכמת אדם כלל קכ"ח סעיף י"ט, בערוך השלחן שם סעיף ו' ובמשנה ברורה סק"ב. וכעין זה כתב בכף החיים בשם שער המצוות, והוסיף שמשמע [מביאור הדברים שם] דמי שאשמו עקרה או פסקה מלידה, דינה כמו בחדשי העיבור והיניקה. ועיין בלקוטי מהרי"ח ח"א הלכות לניעות ד"ה והנה.

ובאגרות משה ח"א רס"י ס"ג, כתב בתוה"ד, דבקרל כמיז סתמא חיוב עונה [משמע] אף במעוברת ומניקה, ועיקר מלות עונה נאמר ביעוד שהוא בקטנה. ושם בס' ק"ב, כתב דמלות עונה אינה תלויה באפשרות העיבור, כי הוא מחיובי האיש לאשמו שמהנה ולא חלשער כחיובי מזונות וכסות וכו', ולכן אף במעוברת חקנה ועקרה חייב בעונה.

ובאפיקי מגינים ס' ר"מ סק"א, כתב שכ"מ בפסחים ע"ב ב', דפריך [אמאי] בבעל אשמו נדה חייב חטאת, הא קא עביד מ"וה, [ומשני] באשמו מעוברת [והדר פריך] והא ליכא שמחה עונה [ומשני] שלא בשעת עונתה וכו'. והוסיף שם, דמזה מוכח ג"כ דציממי יניקה וכן בעקרה וחינה שייך מלות עונה, מדלא משני [בגמ' שם] באשמו מיינקת או בעקרה וחינה.

וברב פעלים ח"א סוס"י ח', כתב דגם בפסק וסתה חייב להזדווג עם אשמו, וכבר גילה האר"ז עפ"י סוד המועלת שיש מן זיווג זה של עקרה ושל מי שפסקה לילד ושל מעוברת ושל מניקה, כאשר ילא מפורש בשער המלות פ"ר בראשית, וגם עפ"י הפשט יש חיוב עונה בזה כמפורש בשו"ע ופוסקים, ויש ראייה גמורה מגמ'

(א) עיין במשנה הלכות ח"ה ס' רי"ט שהאריך בענין חיוב עונה בקטנה.

(ב) כך מבואר ברמב"ם פ"ו מתרומות הלכה י"ד. ועיין שם במשנה למלך

ובמנחת חינוך מצוה רס"ו סוף אות י"ד.

(א) חייב

פתחי תשובה

(א) חייב בעונה. עבה"ט בשם הרדב"ז. וכ"כ בס' שעה"מ פ"ג מהא"ב סוף דין ט"ו ע"ש:

אוצר

ס"ק א אות ח — ס"ק ב

הפוסקים

ומניעה, ועונתה לא יגרע, ועשה הנאה מכח לאו, לאו הוא, ואין מזכרין על המניעות^(ה), ולכך על מצות פו"ר אי אפשר שהוא דבר שאינו מניו צידו, ושמה הוא לו היא עקרה וחשמישו לנעלה ואף אמנות עונה אין לכך נמי מהאי טעמא, דמקרי דבר שאינו צידו, כיון דמלוי דעת האשה ודילמא לא מירצא ליה (אע"ג דמשעבדא) [ועוד י"ל דמשו"ה ליכא צרכה צמנות עונה] משום דכי מחלה ליה ליכא למנוה וכו'. וכן בשו"ר צרכה או"ח ס' ר"מ אות א' וצעמודי אש (הרי"א אייזנשטיין) דף א' ס' ב' סוף אות ח', כתבו דלא יגרע הוא לאו, [ולכן] אין מזכרים.

ובדרך פקודיך (להר"ל מדינו) מצוה א' חלק הדבור אות ו', כתב דהא דלא חקנו צרכה המנוה קודם הזיווג, כתב צנועס אלימלך פ' וישלח שראה צפוסקים דמשו"ה לא חקנו צרכה משום דלא אפשר למנוה זו שחיעשה בלא נחומי תאות הינה"ר^(ו), ולי נראה עפ"י הסבירא שכתב הרמב"ן דאין מזכרין על המנוה החלויה דעת אחרים וכו'^(ז), ה"נ צוה דאסור לכופ אה האשה, וג"כ עיקר המנוה היא פריה ורביה ומי יודע אם תתעבר, ואעפ"כ כתב החסיד המקובל המר"ה [מודיעטשויצ] צפפרו סור מרע עמ' י"א ד"ה שיטת] דהגם שלא חקנו שום צרכה על המנוה ועל ההנאה, אעפ"כ ירא שמים ישנח ויודה בכל לשון שמצין על ההנאה בכדי שלא יהנה מעוה"ז בלא צרכה ותהלה. ועיין בהוספות שלו לספר

ע"ז ה' א' [דיש מצוה בזיווג זה] וכו', וזה הדבר נאמר לכל ישראל לחכמים ונכונים ונביאים, נמצא דגם מי שהוא חסיד וקדוש אין לו לפרוש מאשמו אחר שפסקה [ומתה] ואינה ראויה להריון^(א). ועיין בחידושי הריטב"א כתובות ל"ט א', שכתב דלנעל שרינן לנעול בעילה שאין זה זרע [היינו שאינה מתעברת מציאה זו] כגון קטנה או מעוברת או זקנה או עקרה ולא חשיב השחתת זרע, שאני איהו משום מצוה עונה וכו' ד.

ב. חייב. למה לא תיקנו ברכה על מצות עונה. צמור וקציעה או"ח ס' ר"מ, לאחר שציאר דהא דלא חקנו צרכה על הנאה בעילה, הוא כי אין לכך רק על הנאה הצריכה לגוף, משא"כ הנאה תשמיש שמכשח את הגוף, כתב אכן יש שאלה מדוע לא חקנו צרכה לפני תשמיש שהיא לקיים מצוה עונה כדרך שקבעו צרכה לכל המצוות המעשיות וכו', ואין הצרכה על הנאה הגוף אלא על הנאה הנפש שזוכה לקיים מצוה צורא, וי"ל כי הלכו [צוה] אחר רוב ביאות אפילו הן של החר, מ"מ אינן של מצוה אלא [של] רשות, ואפילו אותן של מצוה, על פי רוב אין האדם מתכוין אלא להנאות, ואפילו חסיד שצחסידיים כמו שאמרנו צמדרש [ויקרא] רבה פרשה י"ד אות ה' כלום נחמין ישי אצא אלא להנאות, נמצא הצרכה כמעט לנעלה, ועכ"פ צריכה דרשות מיהא ודאי הוא צרכה לנעלה ולא פלוג רבנן, עוד י"ל דמצוה עונה לא משכחת מ"ע אלא אזהרה

ג. ועיין בשער המצוות פרשת בראשית שכתב, שמעתי מאחרים שכפי הסימנים שהכירו במורי [הארז"ל], שלא היה מקיים מצות עונה בזמנים הגדועיב ויניקה, אבל נראה שאינו כן, כפי שאני [הרח"ו] ראיתי בו סימנים אחרים. ועיין בעזר מקורש לקמן סק"ל אות א'. וע"ע לקמן הערה רס"ח.

ד. המהרש"א בחידושי אגדות כתובות ס"ב א', אהא שהקשה רש"י עמש"כ בגמ' חודש א' כאן וחודש א' בביתו, ויליף ליה ממש"כ [דברי הימים א' כ"ז א'] לכל דבר המחלוקת וכו' חדש חדש לכל חדשי השנה, שלכאורה אין ללמוד מכאן אלא חודש כאן וי"א חדשים בביתו, כתב דבר מרלית ימי עיבורה וימי לידה דמסתמא לא היו צריכים להיות בביתם, פש ליה חודש בביתו [משמע שאין חיוב עונה במעוברת].

ובפני יהושע שם ד"ה אמר רב, תמה עליו דלא אשכחן בשום דוכתא שפטור ממצות עונה בימי עיבורה, ואדרבה משמע בשו"ע [ארי"ה ס' ר"מ סעיף א'] דבששה חדשים אחרונים של ימי העיבור חייב יותר משום תיקון הולד. ובמצפה איתן שם, העיר ע"ד מהרש"א [מההיא דפסחים המובא בפנים בדברי האפיקי מגינים].

ובמנחת סולת ח"ב מצוה מ"ו ד"ה והנה, כתב להצדיק דברי מהרש"א, דהא מבויר ביבמות י"ב ב' דחכמים סבירי דבכל מעוברת יש סכנה לשמש אלא דסמכין על רחמי שמים, ומצינו להריטב"א והנמוק"י ביבמות ע"ב א' [לענין מילה ביומא דעיקא] שאם לא רצה למול ולסמוך אהא דשומר פתאים ה' הרשות בידו, וכיון דבמצות מילה שהיא גדולה ממצות עונה שפיר עבדי שלא לסמוך אהא דמן השמים ירחמו, כ"ש כאן אם לא רצה לשמש כימי עיבורה שפיר עבדי, וצדק מהרש"א דאינו מחוייב אז וכו', אבל העיקר נראה דמהרש"א כיוון רבימי עיבורה מהני מחילתה וכו', והש"ס [פסחים] מייירי באין מחילת לכן הוי מצוה.

ויש להעיר מהא דאמרנו בביצה דף ה' ב', דדבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו ויליף לה מקרא וישבו לכם לאהליכם, ודחי לה בגמ' דאולי למצות עונה הוא דאיתא, והקשה שם המהרש"א דאמאי בעי קרא להכי, הא כיון דנפקע האיסור ממילא הרי הם מצוים על מצות פו"ר, והעיר עליו בקרני ראם שם דמלשון הגמ' משמע דקאי על מצות עונה ולא על פו"ר, אמנם בדעת מהרש"א י"ל דס"ל דתרווייהו חדא מילתא היא וכשיטתו בכתובות הנ"ל דבמעוברת ליכא חיוב עונה.

ועיין בעץ חיים (להר"י מלונגרין) הל' פו"ר פדק ב', שכתב ואפילו אם היא מעוברת מצוה לשמחה אם סבור שמתאוה.

ה. ובתורת חיים המובא בפנים, הקשה שלפי טעם הראשון אמאי מברכים על כל אכילת מצוה, ועל טעם השני קשיא, דזה שאין מברכים על מצות ל"ת, היינו על מניעת איסור, אבל אם הוא מקיים המניעה בקום ועשה, אמאי יהיה נחשב מניעה.

ו. שם עמ' ל"ט בהג"ה כתב דאי"ז מובן, דא"כ לא יכרך אדם בשום מצוה כשידע בנפשו שיש בו איוה שמץ תאוה ועושה לשם פניה וכיוצא, וגם יקשה למה תיקנו ברכות בשעת נשואין כיון דאי אפשר בלא יצה"ר, [וי"ל] כיון דע"י יצה"ר נמשך עם הנשמה הטובה גם חלק מן הרע, אם היו מברכים היה מתברך גם הרע הנמשך, והיה קשה ביותר להפרידו אח"כ, ע"כ הקפידא הוא דוקא שלא לברך בעת הזיווג כי אז הוא זמן ההמשכה, משא"כ בשעת נשואין אדרכה המבדך בארץ יתברך באלקי אמן.

ז. אפשר שהכוונה לתשובת הר"י בן פלט הנמצא בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן ס' קפ"ט [ונכפל בשו"ת הרשב"א ח"א ס' י"ח], שכתב כן בטעם דאין מברכים על ביקור חולים ותחומי אבלים וכדומה.

(א) בעונה

באר היטב

(א) בעונה. אע"ג דהערה ה' כביא לכל דבר. למנות קיום עונה לא מקרי ביאה. הרדב"ז ח"א סי' קי"ח [ח"ד סי' אלף קפ"ח]:

אוצר

ס"ק ב — ס"ק ג אות ב

הפוסקים

חיים הנ"ל, שמעתי שהרבה נוהגים לשמות מים מקודש ולצורך שהכל כדי לפטור^ט, וכפי הגרלה על תשמיש רשות אין ספק [שאנו חייב לצורך] ועל של מלוא לא פעל בזה [ע"ש מה שהביא מהרש"א בחידושי אגדות ברכות נ"ו ב', טעם דאין מצרכים על הנאת תשמיש].

ולענין ברכת אשר יצר. בהלכות קטנות הנ"ל, הסתפק המחבר למה אין מצרכים אשר יצר לאחר תשמיש, וכחז דכיון שרוב ביאות שבעולם הם באיסור ובאפקירוחא, אפשר שלא רצו לחקן ברכה על זה, א"כ משם שהוא מוזק לגוף וכו', ואפשר שאם יהיה בשעת רצון ושליך לגדר ויטהר עצמו וינקה היטב במקום קדוש, שיצרך.

ובנו הרב משה חאגיז כתב שם, ולמאי דנסתפק א"א ז"ל, נראה דאם צריך הו' ברכה לבעול, דלפי הפירוש שפי' בצ"י [אח"כ סי' ו'] מיתדות ברכה זו, לא שייך כאן כלל, דאין יאמר שאם יסתם [והרי] יעקב שישב פ"ד שנים ולא אירע לו קרי וכו', אך הפסרה שכתב שיצא עצמו לידו כך, דהיינו להשתין אחר התשמיש וכו', ואז חלדק הברכה בהיותו מכין גם על פתיחה וסתימת שפילי הזרע שיתן הודאה לש"מ. ובשיורי ברכה הנ"ל, הביא שכתב עליו אחד קדוש בכת"י, דלא נהירא לשוויי רובא דעלמא רשיעי, אלא היינו טעמא דלא שייך שאם יסתם [כנ"ל] וכו'. וכ"כ בטעם שאין מצרכים אשר יצר בדרך פקודין הנ"ל ובאו נדברו ח"ג סי' נ"ד אות ג'. ועיין בשו"ת מהר"י שטייף סי' ק"מ אות ב'.

ג. בעונה. א. חיוב עונה מדאורייתא או מדרבנן, עיין באוה"פ סי' ס"ט סק"ה אות ב'.

ב. האם מקיים מצות עונה בהערה בלבד. בצאר היטב סק"א, כתב דאע"ג דהערה כביאה לכל הדברים, לקיום עונה לא מקריא ביאה. והוא משו"ת הרדב"ז ח"ד סי' אלף קפ"ח סוף ד"ה תשובה. ושם הוסיף שכ"כ הרשב"א [נדרים ז"א א' ד"ה ויעשו] דליכא חיבת ביאה ואפילו הערה וכו'. והוצא דכיון דכנה"ג הגה"ט אות א', בישועות יעקב בפירוש הקלר סק"א ובשו"ת מהרש"ם ח"ה סי' מ"ח דף נ' טור ד'. עוד כתב הרדב"ז הנ"ל, דאפילו אם נשען על ביתו יעמוד ויפרוץ הגדר ויכנס, ומיד סר כוחו ומשמש בצד מת, אין זה קיום עונה, דלדבריה מנטערת היא יותר. ובעזר מקודש כאן הסתפק בזה, וכחז דהיכא דשייך פו"ר, פשוט שגם העונה היא מה"מ באופן של קיום פו"ר, אך בזקנים ז"ע, וגם במקום פו"ר לא מלאמי בזה להדיא [שעונה שייכת למנות פו"ר] רק ממ"ש הב"ש רס"י א' [סק"א] ע"ש, ובסי' ע"ו משמע

קור מרע הנ"ל אות ל"ג, בספרו אגרא דפרקא סי' קל"ו, ובמור ואהליות אוהל ברכות והודאות סי' מ"א דף ל"ט טור ב'. ודברי הדור פקודין הוצא בקיטור בלקוטי מהר"ח ח"א הל' גניעות. ובהלכות קטנות ח"א סי' קל"ו, כתב הרב משה חאגיז, דמה ששאל למה אין מצרכים קודם התשמיש שהרי היא מ"ע דעונתה לא יגרעה^ח, ונראה דלפיכ"ש בשו"ת מהרש"א ח"א סי' י"ח [בתשובה רבי יוסף בן פלט] שנתן טעם דאין מצרכים על החליטה והיבוס מפני שעיקר הדבר משום פו"ר והיא אינה מלוא, וכן בזה לפי שהדבר דומה לפריעת חוב המוטל עליו שאין מצרכים.

וביד אהרן אור"ח סי' ר"מ הגה"ט, כתב עליו, דמ"ש דעיקר הדבר הוא משום פו"ר והיא אינה מלוא, קשה דעונה האמורה בתורה לאו משום פו"ר היא, דאלת"ה בזמן עיצורה או מניקוחה אינו חייב לקיים עונתה, וזה אינו וכו', לכן נראה דכיון דחלי דעונה ואפשר שלא תתראה, משו"ה לא חיקנו ברכה דומיא דנדה.

ובמקור הברכה (להר"ר מרגליות) סי' ב' ד"ה ובעין, הביא טעם דאין מצרכים על מלות עונה, עפ"י מש"כ במ"מ פ"ג מאישות הלכה כ"ג בשם הרמב"ן, דהטעם [דס"ל לירושלמי פ"ט ברכות הלכה ג', דמצרכים ברכות האירוסין לאחר הביאה במתקדשת כביאה], לפי שאין ראוי לצורך על המלוא אלא כשהיא מזומנת לפניו לעשותה, ובאותה שעה הוא עם אשתו במטה, ואין ראוי לצורך משום ולא יראו בך ערות דבר וכו' [וטעם זה שייך גם במלות עונה, ובעין טעם זה כתבו ברב פעלים ח"ג אור"ח סי' י' ובמשנה הלכות ח"ה סי' רי"ב עמ' קמ"ו ד"ה גס], וכחז דלפ"ו ז"ע למה מצרכין על ביאת יבמה כמובא [לקמן] סי' קס"ו סעיף ט' [ברמ"א] וכו', אמנם [מה שאין מצרכים על מלות עונה] זהו מטעמא אחרינא, שהעונה היא אך הכשר מלות פו"ר וכו', אבל יבוס אף שחלילה המלוא היא להקים שם לנחיו, עכ"ל גם אם לא ילדה יבמתו הימנו קיים מלואו וכו'.

עוד כתב במור וקציעה הנ"ל בהשמטות שבסוף הסימן, שבכמה על תשמיש נכללה בברכה השניה. ובסידורו בית יעקב עמ' קל"א בברכת המפיל, כתב דנראה דח"ל כוונתו לכלול בברכה זו בחיבות "ותהא מטתי שלמה לפניך" דהיינו אם אשמש מטתי לא יהא פסול בזרעי, ולפטור הנאת תשמיש המטה. וכ"כ שם בהנהגת ליל שבת פ"ו חוליא ג' אות י"א. ובתורת חיים (להר"ש סופר) ח"ב אור"ח סי' ר"מ אות א', כתב דזה דלא כמג"א [סי' רל"ט סק"ד] דאומר אח"כ [לאחר התשמיש] ברכת המפיל וכו'. ועוד כתב בתורת

הוא נוהג לחייב עצמו בברכה שהכל לפני כל הגאה שלא חיקנו עליו חז"ל ברכה.

(ח) כנראה הכוונה למ"ע הבא מכח הלאו. ועיין לקמן סקמ"ו אות ב'.

(ט) וכ"כ במגיד תעלומה ברכות דף מ"ג א' על תוס' ד"ה ועל, שכן

אוצר

ס"ק ג אות ב"ד

הפוסקים

אולם באהל אברהם (להר"א קרפלס) סוס"י פ"ט, בתשובת בן המחבר, כתב ומה שמערה זה הוא מקיים מצות עונה, וראה מהא דאמרינן בסנהדרין נ"ח ב' בן נח שנה על אשתו שלא כדרכה חייב שנאמר ודבק ולא שלא כדרכה, ופרש"י דאין כאן דבק, שמתוך שאינה נהנית אינה נדבקה עמו, ואי נימא שגם בהנחת עטרה [לנדה] אינה נהנית, אמאי לא אמר רבנא יותר, דצ"ג שאינו גומר ביאתו חייב, אלא ודאי היא נהנית בזה. וכ"כ באורחין חלימאי (להר"פ עפשטיין) דף ל"ד א' אות י"ג א'.

ג. ובשלא הוציא זרע. כתב בדמשק אליעזר (להר"א פערלמוטר) סי' נ"ב אות ב', דבשער המלך [המובא בזה] הקודם] חפס במוחלט דמצות עונה הוא דוקא בגמר ביאה, וכפי הדמיון שלו מחוס' [צ"ב י"ג א' ד"ה כופין], דמש"ה מצות פו"ר לא דחי הלוא דלא יהיה קדש, דהלוא הוא חיקף ופו"ר הוא בגמר ביאה, א"כ במצות עונה הוא ג"כ ע"ז האופן [בהוצאת זרע] וכו' [ע"ש שהאריך לדון אם יש חולקים ע"ז].^(א) וכ"מ בערוך לנר המובא בזה הקודם. וכ"כ ברז פועלים ח"ג אור"ח סי' י'. אולם צמור ומהלכות אהל ברכות והודאות סי' סי' מ"א דף ל"ט טור ב', כתב בזה"ד, כשאנו מוריע מקיים רק ל"ת [דלא יגרע ולא מצות פו"ר] וכו'.^(ב)

ד. ובביאה שלא כדרכה. בעור מקודש רס"י זה מסתפק למחירים שלא כדרכה צלי הוצאת זרע, או פעם אחת [עע"ז לעיל סי' כ"ה ובאור"ח פ' שם סק"ן], אם יוצא בזה ידי חובת עונה [והאריך בזה]. ושם בד"ה עוד מלאכי, כתב דבשלא כדרכה נראה שאינו יוצא ידי חובתו כיון דכתיב [בראשית ל"א י'] אם תענה וכו', והיינו ציטול עונה כמו שאמרו חז"ל [יומא ע"ז ב'], וכתיב [שם ל"ד ב'] ויענה ואמרו חז"ל [שם] בשלא כדרכה, ואולי שם מצד שלא נתרצת לו משא"כ כשהיא מרונה כיון שגבילי עריות יש חיוב בשלא כדרכה יוצא ידי חובת עונה, גם אם לא מחלה לו להדיא ע"י שלא כדרכה חיוב העונה, ונ"ע.

ובמנחת חינוך מצוה מ"א, כתב דלמ"ד [כתובות מ"ז ב'] דסובר עונה [האמור בפסוק שמות כ"א י', עונתה לא יגרע] זה דרך ארץ, וליף מאם תענה וכו', א"כ צביאה שלא כדרכה [אינו יוצא] דזה עינוי וכו', אך למאן דליף [שם] שארה [הנאמר בפסוק הנ"ל] זו עונה, א"כ אפשר דיוצא ג"כ בשלא כדרכה, ולראב"י, לפי דברי החס' [שם מ"ח א' ד"ה רצין] דהוא ק"ו דנשאת לו אדעתא דהכי, נראה ג"כ דאינו יוצא בשלא כדרכה, כי לא נשאת אדעתא דהכי וכו'.

ובמנחת סולת ח"ב שם, כתב ע"ד דזה אינו, [דהא אמרו] בקדושין כ"ב ב' דמאן לימא לן [דצביאה שלא כדרכה]

ק"ת כנ"ל ונ"ע. ושם ד"ה עוד מלאכי, שוב הסתפק אולי יוצא חיוב עונה גם בהעראת נשיקה, ונאמר בנ"ע.

ובשער המלך פ"ג מאיסור' צ בסוף הלכה ט"ו, כתב דבהעראת ודאי לא מקיים מ"ע דעונה, דמצות עונה היינו בגמר ביאה כדרך גבר בעלמא. וכ"כ במעשה רקח על הרמז"ס פ"ד מאיסור הלכה א'. ובתשובות מהרי"א (אסאד) ח"א סי' רל"ח, כתב דאפילו בהעראת דהנחת עטרה שהוא חייב בעריות בגמר ביאה, לא מקיים עשה דעונה, דמספר כתובה נלמוד "ומיעל לו חייבי כאורח כל ארעא", [זה משמע] גמר ביאה כדרך גבר בעלמא, וכן משמע מחשו' רינצ"א בחוס' [יצמות ס"ה ב' ד"ה כין] ובתשובות מיימוני השייכות לספר נשים סי' ו', באינו יכול להתקשות יוצא ויתן כתובה משום דלא מקיים מצות עונה כו', אצל יכול להתקשות ולצטול עכ"פ בהנחת עטרה יש בזה חיבת ביאה וחייב ליתן גם חוספת [ע"ש]. משמע דגם צה"ג יוצא משום דלא מקיים מצות עונה, ומכ"ש לחוס' סוף נדרים [נ"א א'] בשם הרינצ"א דאפילו חוספת אין לה בהעראת וכו', וכן מי שאינו צריך להתקשות אפילו למ"ד משמש מח בעריות חייב, מ"מ אין כאן חיבת ביאה עכ"ל, משמע דבהעראת אפילו בקישוי אבר אינו חיבת ביאה וליכא מצות עונה וכו', ואפילו כשהאשה מתרצת בעונה כו' בנשיקה או בהעראת, בטלה דעתה, וגם היא מצווה על לשבת יורה ובנשיקה ליכא שבת.

ובערוך לנר יצמות שם, אחר שהוכיח מחוס' שם דלא מקיים מצות עונה בהעראת, כתב ועוד אי ס"ד דעונה מקיים בהעראת לחוד ופו"ר ודאי אינו מקיים רק צביאה שראיה להתעבר ממנה, ובהעראת אינה מתעברת כמש"כ החוס' לעיל נ"ה ב' [ד"ה אינו], א"כ מצות עונה ופו"ר לא אחדא מלחא היא וכו', ולא משמע כן צ"מ.

ובשו"ת צפנת פענח (ח"ט) ח"א סי' י"ב, אחש"כ דבגדר העראת יש מחלוקת בין חוס' יצמות [הנ"ל] ובין חו"י נדרים כ' ע"כ אם שייך בזה חיבת ביאה, וכן בירושלמי שבת סו"פ הזורק משמע דיש בזה הנאה דחייב גם כה"ג במתעסק, כתב דנראה דזה רק לאיש ולא לאשה וכמו גבי שלא כדרכה וכו', ומצות עונה ודאי לא מקיים בזה דאין לה הנאה ביאה וכו'.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' חנ"צ טור ב', כתב דנראה צרור דבהעראת ונשיקה לא יצא, דהא יש לה חלוא ביחוד צלמאע הביאה וכדמוכח בכתובות נ"א ב' דאפילו סופה צרנון, דאומרת הניחו לו וכו', מותרת לצעלה ישראל, דנחשב לאונס דינר אלבשה, הרי דקשה עליה מאד להפסיק הביאה עד שהוא צדין אונס וכו', ואין שייך לומר שיוצא בזה דהא עדיף לה שלא היה מודקק לה כלל מהפרישה בצלמאע וכו'.

(י) ובספרו מילי דחסידותא סי' קצ"ו עמ' רכ"ח טור א', כתב דמסתמא מצות עונה שייך בלי קשוי ובנשיקת אבר.

(יא) ועיין מש"כ ע"ד בכנסת יעקב (להר"ח סופר) הגהות על ספר זהב שבא אות ד'. וע"ע בעולת יצחק (להר"י רצאבי) ח"ב סי' רנ"ב עמ' תל"א טור א'.

(יב) בעזר מקדש כאן, כתב דגם בזמן דלא שייך ביה פו"ר, מ"מ עצמיות העונה היא רק בבחינת שכבת זרע, שהיא נקראת משכב וכו'. וע"ע דסתר דברי

עצמו במילי דחסידותא סי' קצ"ו עמ' רכ"ח טור א' ע"ש.

(יג) ועי' באגרות משה ח"א סי' ס"ג, שביאר דעת ר' אליעזר [במנחת חינוך] כל כ"ד חודשים דש בפנים וזרע בחוץ, דהיינו משום דנחשב הזריעה ממעשה העונה [ולא הוי מוציא זרע לבטלה]. כיון דבלאו הכי א"א לקיים מצות עונה [משמע דבלא הזריע יוצא מצות עונה, דהמזריע בחוץ כלא מזריע בכלל, ואולי יש לחלק בין היכא דאפשר להיכא דא"א וצ"ע].

אוצר

ס"ק ג אות ד"ח

הפוסקים

ו. האם צריך לבעול מעומד כשא"א לו בענין אחר כדי לקיים מצות עונה. כתב בדרכי פקודין מצוה א' חלק המעשה אות י"א, דאף דאין לבעול מעומד ואינה מחעברת מעומד כבסנהדרין ל"ז ב', מ"מ לקיים מצוה עונה המחויב מדאורייתא ואי אפשר לו בענין אחר רק מעומד, לא יבטל המצוה, וראיה מיכניה מלך יהודה בגמ' שם דלדיק גמור היה טו).

ז. האם יש חיוב עונה בחדשים שקשה לאשה. כתב בעזר מקדש ד"ה עוד מלאכה, בדחדשים שקשה לאשה^(טו) אולי לא שייך [אז] כל כך מצוה עונה, ועכ"פ במחלוקת לגבי חשש נזר בלב, כי הגם שרובה אשה בקצו וכו', מ"מ לא ניוותה חורה צמה שקשה לה, כמו שלא ניוותה חורה עונה רק כפי כוח שלו, וגם אולי צמה שקשה לה לא שייך רובה אשה בקצו וכו', וגם אולי בזמן שקשה לעובר לא שייך עונה, או לא שייך רובה אשה וכו'.

ח. וביום תשעים להריון. כתב בגמ"א אור"ח סי' ר"מ סק"ה, דהמשמש צליל ג' מיום שנחשבה הרי זה שופך דמים^(טז), שאפשר להמית הולד וליין לכתבים (פרי עץ חיים שער ט"ז פרק י"א) ולזהר שמות (ג' ב') אך בגמ' נדה ל"א א' מסיק ע"ז והאידנא שומר פתאים ה'.

ובאגרות משה ח"א ריש סי' ס"ג ד"ה וכן, כתב דמסתבר שיותר לאצי אף אם היה ידוע שהוא ודאי יום תשעים וכו', כי זמן עונה לטיילין בכל יום, והיה לן לאסור לטיילין לשמש בכל יום כשהיא קרוב ליום ג' וכו', [ובזה] נחא מה שנקט [הגמ'] בלשון אלף אמר אצ"י, שמשמע דפליג וסובר שליכא כלל איסור לשמש ביום ג' וכו', [והטעם] דכיון שהוא טבעי ולא אסרה החורה מלשמש אז, ש"מ שהוא הכעסה שלא תסתכן בשלל חיבת עונה, ומעונש שחיבת א"א להמלט וכו'.

ובמשנה הלכות מהדו"מ סי' קנ"ג, כתב דכיון דאשה מחעברת עד ג' ימים אחר תשמיש, פעמים ביום ראשון ופעם בשני ופעם בשלישי, וא"כ גם בזה"ז א"א [לעמוד על יום תשעים להריונה] וכו', ולחוש ג' ימים מספק, לא מצינו בזה.

אולם בשבט הלוי ח"ג סי' קי"ג, הביא מחרומת הדשן סי' רי"א שכתב לענין קטלנית, דבכל מקום דאמרין שומר פתאים, מ"מ ח"ח הבקי בזה כדאי לו להזהר [ע"ש], וכתב [דמי] שמנה הימים ובקי בהם וידוע אימתי יום התשעים יש מקום להירות זה, ולא לחסר כחוב כן בכתבים להאריי וז"ל כמ"ס המג"א^(יח).

דלאו הנאה אית להו לתרווייהו, וא"כ הש"ס מסופק בזה, ואם נאמר דהוי עינוי כפשטא דגמ' יומא ע"ז ב' לחד פירושא, היה נראה דגם לר"א [האומר שארה זו עונה] אינו יוצא, דודאי מצוה זו הוי להנאה ולא לעינוי, והא קי"ל דאם מתנה ע"מ שאין לך עלי עונה לא מהני דהוי נער הגוף, ואי ס"ד דיוצא בשלל כדרכה איך נחשוב זה לנער הגוף כיון דמקיים המצוה בעינוי, ומה גם לפי מ"ש בשעה"מ [המוצא בזה] דלא מקיים מצוה זו רק בגמר ביאה כדרך העולם מכ"ש שלא כדרכה שלא יוצא בזה וכו', ועי' בחשו' מיימוני השייכות לספר נשים סוס"י ו', שכתב דבשלל כדרכה יש חיבת ביאה^(יט).

ובעדות ליעקב [להר"י די צוטון] סי' ל"ו דף פ"ה טור א', באשה שטוענת על בעלה שמשמש עמה שלא כדרכה, כתב הרי וכו' דטוענת עליו שמעולם לא היה מקיים עמה מצוה עונה, שלא היה נזקק עמה כדרכה וכו'.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' חנ"צ ד"ה ומה, כתב דבשלל כדרכה צרור שליכא בזה קיום מצוה עונה, דהא הוא דבר האסור, ואף לר"י בחוס' יבמות ל"ד ב' ד"ה ולא] דבאקראי בעלמא שרי, הא ודאי שאף לדידה כתב הרמ"א [לעיל] סי' כ"ה סעיף ג' וטע"פ שיותר כל המקדש עצמו במוחר לו קדוש יאמרו לו, הרי משמע דאין רוח חכמים נוחה מזה וכו', ובדאי הוא גרוע ממה שלא נקרא קדוש וכדמשמע מהגר"א [שם] סקי"ח וכו', וממילא לא שייך שיהיה בזה קיום מצוה עונה, ובפרט שנקרא בלשון עינוי, ואף דבקדושין [הנ"ל] אמרו מאן לימא לן דלא הנאה אית להו לתרווייהו, מ"מ ודאי דהיא הנאה מועטת אף אם אית לה הנאה, ומה"ט כתבו רש"י [בסנהדרין נ"ח ב'] וחוס' [שם ד"ה מין] דליכא הנאה לאשה כדליין רע"א בגליון הש"ס [קידושין] שם, ואם כי שציומא פ"צ א' כתבו החוס' [ד"ה מה] דאי אפשר שלא תהנה קצת, אבל ודאי העינוי הוא יותר מההנאה, ואין שום ספק בזה דלא כהעזר מקדש שמסתפק בזה. וכ"כ שם ח"א סי' ס"ג עמ' קנ"ו ריש טור ב', דשלא כדרכה אין להחיר משום מצוה עונה ושמתח אשמו משום דאין היא נהנית בכך ואדרבה איקרי עינוי וכו', ולא יקיים בזה מצוה עונה.

ה. וכשהיא ישינה. כתב בעזר מקדש ד"ה עוד מלאכה, דבדיעבד גם כשהיא ישינה, או בנים ולא נים, [דאין לה] ידיעה ברורה ולא ידיעה בשכנו ובקומו, מ"מ קיים מצוה עונה ול"ע בזה [ועיין דבריו] המוצאים לקמן סק"ד אות ה'. ועי' באוה"פ סי' כ"ה סקכ"ט אות ג' אם מותר לזכר על אשמו כשהיא ישינה.

[אף שבשלשה חדשים האמצעים קשיא לאשה]. ונראה שכוונתו למש"כ השו"ע סי' ר"מ סעיף א', וכן אם מכרין לתיקון הולד, שבששה חדשים אחרונים יפה לו וכו' שפיר דמי [ואפשר שגם העזר מקדש מודה בזה, שגם האשה רוצה בתקון הולד, ולא הסתפק כי אם לגבי שלשה חדשים הראשונים]. (י) בערוך לזר שם, העיר ע"ד, דבגמ' אמרו רק "כאילו שופך דמים", דשופך דמים ממש לא הוי דישאל אינם מצווים על העוברין, וצ"ל דקרי ליה "שופך דמים" דאיסורא מיהא איכא להרוג העובר.

(יח) ועיין בפרי עץ חיים המובא בפנים, שכתב ונלע"ד [בנראה הכוונה להר"ח ויטאל] כי גם כן צריך לשמור מליל הספיקות. והובא בפקודת אלעזר אור"ח סי' ר"מ דף ס"ו טור ב' ד"ה אמר.

(י) אמנם לפי מש"כ בשער המלך שם לענין הערה, דלא כתב הריצב"א בתשובות מיימונית שם אלא לענין חיוב התוספת, אבל מ"מ חייב להוציא דלא מקיים מצוה עונה, א"כ ה"ה לענין שלא כדרכה.

(טו) עיין בשמירת הגוף והנפש סי' קכ"ז הערה ר', שתמה ע"ד ממה דאיתא בגיטין ע' ע"א, המשמש מתנו מעומד אוחתו עוית, ותייר דאולי בכל זאת יהיה מותר לקיים מצוה עונה, דשומר מצוה לא ידע דבר רע.

(טז) איתא בנדה ל"א א', שלשה חדשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וגם קשה לולד, אמצעים קשה לאשה ויפה לולד, אחרונים יפה לאשה ויפה לולד. ועיין בפני יהושע כתובות ל"ט א' ד"ה אמר רב, שכתב דבשו"ע משמע דבששה חדשים הראשונים של ימי העיבור חייב יותר משום תקון הולד

כפי כחו וכפי מלאכתו

אוצר

ס"ק ד אות א

הפוסקים

שייך לומר עונה האמורה בחורה. וכ"כ בחכמת אדם כלל קכ"ח סעיף י"ט, להחזירה מקרה [שיעורי העונה] לחכמים להצחין כל אחד ואחד לפי אומנותו, שהאשה מסתפק בזה. ועיין בחשונת הר"מ גיפטר שבסוף קונטרס משפט האישות שבמלכות הבית ח"ב, שכתב בזה ג', וכיון שהעונה מן החורה, ודאי שנמסר הדבר לחכמים, ומה שקבעו נעשה זמן החיוב מן החורה, ברס"ג במנין חרי"ג מלכות [עשה ע"ב] כתוב עונה בעידנה, והוא מלשון עידן בארמית, והיינו עונתה בזמנה, ולא כמו שראיתי לאחד מפרש [הרי"פ פרלא] שז"ל עודנה, והיינו בעודה תחתיו.

ובשיורי קרבן שם דף ע"ו טור ב' (מדפי הירושלמי) ד"ה הגע, אחר שכתב שלא חל תנאי לבטל מצות עונה לגמרי, כתב [דאם מתנה על מנת] שלא יהא חוב עליו קיום העונה שחיקנו חכמים אלא כל אימת שירנה [תנאו קיים].

ובדברי יששכר (להרי"ד מצענדין) סי' ק"ל דף ז"ט טור ד' ד"ה אך, כתב דממ"ש בגמ' [יבמות מ"ד א'] ענה טובה קמ"ל שלא ישא יותר מד' [נשים] דמטיא עונה לכל חד פעם א' בחודש, משמע דדי בכך מדאורייתא, ומה שאמרו במתני' העונה האמורה בחורה, היינו דעל מה דאמרה תורה שצ"ו לא יגרע, באו חכמים וקבעו עונה לכל א', אבל מדאורייתא כפי צפעת א' בחודש. ובלב אברהם (להר"א ויינפלד) ח"א סי' ז"ט עמ' קע"א ד"ה עוד, כתב דמסתברא דסיפור זמני העונה לא היו רק דרבנן, ואף אם יסדר באופן אחר לא יעבור הלאו דלא יגרע. וכ"כ במשנה הלכות ח"ה סי' רי"ז עמ' קמ"ו ד"ה גם וצח"ט סי' קע"ו.

והרב שאול ישראלי בפסקי דינים רבניים כרך י"ח עמ' 25, כתב אשר לשיעורי העונה המפורשים במשנה שהם שונים ומשונים, אינו רואה שום הכרח לראותם מעין שיעורים הלכה למשה מסיני, אלא מסתבר, וזה צרכנו של המצי"ט [המוצא לקמן סקמ"ו אות א'] להדגיש, שזה חלוי במנהג בני אדם והקפדת הנשים הנובעת מזה וכו'. ושם עמ' 14 ציאר, [שלפ"ד המצי"ט הנ"ל שאינו עובר על לאו דלא יגרע אלא כשמוע חשמיש כדי לזערה] אין [האיסור] חלוי בזמן, ואפילו בזמן מועט [עובד], שאז יש בזה משום עינוי, וכמ"ס [כתובות ס"ג א'] אינו דומה מי שיש לו פת בסלו וכו'.

ועיין בלבוש אור"ח סי' ר"מ סעיף א', שכתב עונה האמורה בחורה, דהיינו כל אדם לפי מה שהוא צריכסו וחיותו, יתנהג ג"כ עם אשתו, שלא ליוה חורה בפריה ורביה אלא כפי יכולת

ד. כפי כחו וכפי מלאכתו וכו'. א. למ"ד שחייב עונה מה"ת האם שיעורי העונה הם ד"ת. דזינא דחיי לאוין פ"א דף ע' סוף טור ב', כתב דיש לפרש שגם שיעור העונה הוא ד"ת, והכי משמע קרא דקאמר "לא יגרע" כדכינו, משמע שקצוב הוא לכל אחד לפי טורח אומנותו, ובהכי ניחא נמי לישנא דמתני' דקאמר, עונה האמורה בחורה הטיילין וכו', דמשמע דאף שיעורם מה"ת, [אך] אפשר נמי לפרש ששיעורן לאו ד"ת הוא אלא מדברי סופרים שראו לחת כל אחד ואחד לפי אומנותו, ואפ"ה קחני עונה האמורה בחורה, ולא אשיעור קא, אלא ה"ק עונה האמורה בחורה דכתיב לא יגרע, שיעור חכמים הטיילין וכו'. ושם דף ע"ב טור א', עמ"ש"כ בסמ"ג, והטעם שמאחר שהעונה סתומה בחורה, יש לפרש לפי הנראה, הכל לפי טורח אומנותו ינהיג עצמו. כתב [דה"פ] דכיון דבחורה לא כתיב אלא עונתה סתם, מנלן לחלק ולומר הטיילין וכו', אלא איכא למימר שאע"פ שהעונה סתומה בחורה יש לנו לפרש לפי הראיות וכו', ומסרו הכתוב לחכמים לפרש להם לכל אחד לפי טורח אומנותו שיהיג עצמו, ולפי מש"כ דאף שיעורין היו מן החורה, ה"ק והטעם שמאחר שהעונה סתומה בחורה וכו', יש לפרש לפי הנראה וכו', ולפיכך סתם בחורה. ועיין בשו"ת המצ"ט סוס"י קל"ב.

ובתוס' יו"ט פ"ה דכתובות משנה ו', אהא דאמרו העונה האמורה בחורה, כתב כלומר מצות עונה שהיא אמורה בחורה כך היא המדה, אבל אין מלת "האמורה" מוסבת על כל עונה ועונה של כל אחד ואחד כמות שהיא בזמנה, שזה לא מיקרי האמורה בחורה, אע"פ שיש להם סמך מן המקראות בדורון של יעקב לעשו כמ"ס רש"י צפ' וישלח וכו', [ומש"כ] "האמורה בחורה" י"ל [דאחא לאשמועין] דאפילו לר"א בן יעקב דדריש לשארה כמותה ועונתה כולהו לכסות [בכתובות מ"ח א'], אפ"ה אימ ליה דעונה אמורה בחורה ממדת ק"ו כדמיימי בחוס' החס [ד"ה רבין] סיפא דצרייתא וכו' [ועע"ז באוזה"פ סי' ס"ט סק"ה אות ב'].

ובפני יהושע שם דף ס"א ב', כתב דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, דלא דמי לשארה וכסותה דמסתמא [שיעורם] כדי לרכן ולפי כבודן וכו', משא"כ בעונה דאפיק לה רחמנא בלשון "עונה", שיש לדבר זמן קצוב, על כרחך היינו שהדבר מסור לחכמים כדאשכחן בדוכתי טובא, ועוד דהכא מסמך להו אקראי כדאימא בירושלמי דשמעתין [סוף הלכה ז'] דמיימי מעזין מאחים וכו', ולכן

עונתה וכו' [משמע ששיעורי עונה מדאורייתא], ולעיל מינה כתב, אמת הוא הדבר שנתנו חכמים מדת העונות לכל אחד ואחד כפי כחו וכו', עוד נאמר כי העונות שנתנו חכמים על דרך הסתם קבעו אותם, כי אמרו דעת האשה שהיא מתפייסת מבעלה בכך לפי מה שהוא כוחו ותענוגו וכו' [אכן אולי יש לדחות דכונתו בעונה דאורייתא, במשתוקקת בזמן עונה, שאז יהיה חיוב העונה מדאורייתא בודאי, ועע"ז לקמן סק"ח אות ב'].

יח* וכעין זה כתב ביראים סי' קצ"א [ביראים השלם סי' קי"ז], שמאחר שעונה סתומה כתובה בחורה, יש לפרשה לפי הנראה, כל [אחד] לפי האומנות ינהג עצמו, שלדעת בן נשאת לו.

יט) וכן יש לדייק בבבלי הנפש שער הקדושה [במהדורת מוסד הרב קוק עמ' קכ"ז], שעל מה דאיתא ביבמות ס"ב ב' אמר ר' יהושע בן לוי כל היודע באשתו שהיא יראת חטא ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר וידעת וגו', כתב דאי בשעת עונתה [מיידי], דאורייתא הוא דכתיב שארה וכו', אלא שלא בשעת

אוצר

ס"ק ד אות א-ג

הפוסקים

דמבואר בלחורונים דעכ"פ כיון שאינם נטילים ועוסקים בחורה, אין לחייבם יותר מפועלים וכו' [עע"ו לקמן סק"ד אות ו'], והא"ז אפשר לחייב פועלים וגמלים וכו' כט"ל, ואטו אין להיות פועל וגמל וכו' לפני שיש לו בן ובה וכו', סוף דבר וכו', ההלכה הפשוטה והרווחת בשו"ע ופוסקים הוא, שאיב משום פו"ר דאורייתא לבעול בכל עונה ולא יותר.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' תנ"ה ד"ה והנה, כתב דמפורש מהרמב"ם [הנ"ל] דכלא קיים פו"ר חייב לבעול בכל עונה וכו', שמשמע כל אחד לפי עונתו, שלכאורה תמוה מאי טעמא לא יתחייבו כל אדם לבעול בכל יום וכו', ונריך לומר דכיון דנציאה אחת שאחר נציאה הראשונה הרי יש כבר מציאות להחזיר מזד הטבע, ובהנחה כשלא נחזרה, הוא שכן רצון השי"ת מטעמים הכמוסים וכו', וא"כ לא יועיל מה שיבעול עוד נציאה, ואף שדאי אפשר שאינו זוכה לבנים אלא בטירחא יתירא וכו', מ"מ לא שייך זה אלא בעונות המחויבות שקבעו חכמים וכו'.

ועיין בשמוש חכמים סי' ח' עמ' ל"ח, שהרב גדליה נדל, אחר שציאר דהחורה לא קבעה זמנים קצועים לקיום מלות [פו"ר], ודאי אין כוונתה לחייבו יותר מהאפשר לצורך קיום סדר הנהגת העולם, ונמסר [הדבר] לחכמים לקבוע מהו לורך הנהגת העולם בכל אומנות שהיא, כתב מיהו מסתברא דהיינו דוקא היכא דאין צורך לו דלא יוכל לקיים מלות פו"ר אח"כ, כגון ספן שלא היה לו בן ונודע לו עפ"י רופאים מומחים שנתשלום ו' חדשים לא יוכל לקיים מלות, מסתברא דחייב לבעול אפילו שלא בשעת עונתו כמה דאפשר וכו', דאין סברא הנ"ל מועלת היכא שדאי מבטל מלות עשה שחורה וכו'.

עוד כתב שם עמ' ל"ט, יש לעיין בחמר [שעונתו פעם אחת בשבוע] שנעשה גמל [שעונתו א' ל' יום] שלא ברשותה, אע"ג דאין ראוי מדין עונתה [כמבואר לקמן סעיף ה'], אם נימא כיון דעכשיו אומנותו גמל, מדרך הנהגת העולם א"א לו לקיים יותר, [וא"כ] משום מלות פו"ר אין חייב אלא אחת ל' יום, או דשייך חיוצן אהדדי, וכל שחייב משום עונה חייב גם משום מלות פו"ר [וכאן] הרי נשארה עליו עונת חמר] אף שעכשיו אומנותו גמל, ומסתברא דעניינים נפרדים הם, ועדיין ז"ע.

ג. האם יש תשלומין לקיום העונה. נפמ"ג או"ח סי' ר"מ אשל אברהם סק"ה, כתב שאם עבר עונה א' שלא ברשותה ורובה היא שישלמנה, עיין בלליה רבה [שם] אות ג' בשם עולת חמיד [המוצא להלן], והוא [האליה רבה] הניח [הדבר] בספקא.

אברהם ח"א סי' צ"א ד"ה אלא, כתב ששיעורים אלו תקנו חז"ל, והם באופן כללי עפ"י רוב וכו', בכדי לדעת על מה משתעבד ועד כמה יש לה תביעה עליו, אבל בנוגע לחיוב מ"ע דפו"ר, דמן התורה יש עליו מ"ע ואינו פטור אם הוא אנוס, מנ"ל להעמיד אלו השיעורים וכו', ואולי מחויב למעט ולשנות מלאכתו כדי לקיים מצוה המוטלת עליו וכו', ולשון הרמב"ם אין שום הכרח לפרש לשון "בכל עונה" שכוונתו על העונות שתקנו חז"ל, אלא שכוונתו בכל עת וזמן עד שיהיה לו בנים וכו', אלא שעכ"ז מסתימת הפוסקים לא משמע כן וצ"ע.

כא) ובאגרות משה המובא בפנים, כתב בריש הסימן, דאין הספק אלא

האדם, וכן בכל המצוות כחצי וחי בהם, וחי בהם לפי חייתו ולא שימית עולמו בהן, לפיכך שיערו חז"ל הנהגת העונה לכל אדם לפי יכולתו, והוא שאמרו ו"ל הטיילין וכו'.

ויש שכתבו בפשיטות דומן עונה מה"ת, בהגהות המעוררות תשובה (על שו"ע) או"ח סי' תקנ"ד על מג"א סק"ב, בפקודת אלעזר שם סי' ר"מ דף ס"ג טור א' ד"ה וא"ז, בשם אריה יו"ד סי' מ"ג, בפרשת המלך פי"ד מאישות הלכה ו' ד"ה ומדבריו והרב י' ש' אלישיב בפסקי דין רבניים הנ"ל עמ' 21. וכ"מ במאירי שם, שכתב ואח"כ סדר [המשנה] דין עונה, והודיע דרך כלל שמלות עונה היא נחונה לכל אדם כפי כוחו ואומנותו, ודרך פרט אמר המטיילין וכו' וכו'. וכ"מ בקריית מלך רב המוצא להלן סקמ"ב אות א' [בתיורו השני] ובהפלאה כחובות ע' ע"א על חוס' ד"ה המדיר.

ב. כשלא קיים עדיין פו"ר, האם יש לפוקדה בכל יום או בעונתה בלבד. כתב בשלחן שלמה סי' ר"מ סעיף א', אם הוא לא קיים פו"ר כפי שימצא נצצה"ע [סי' א'], חייב לפוקדה בכל יום, כן נראה לי.

ובדרך פקודיך מל"ח מ"ו חלק הדיבור אות ט', כתב כל הקצבות חז"ל לקיים מלות עונה, היינו כשכבר קיים מלות פו"ר וכו', אבל למלות פו"ר אין לו רשות להיפטר עד שיקיים. וכ"כ גם נמ"ע א' חלק הדיבור אות ח'.

אולם במשנה הלכות ח"ה סי' ר"ג, הביא מש"כ ברמב"ם פט"ו מאישות הלכה א', האשה שהרשה את בעלה אחר הגשואין שימנע עונתה הרי זה מותר, ד"א בשהיה לו בנים, שכבר קיים פו"ר, אבל לא קיים חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים [וכ"ה בשו"ע כאן סעיף ו'], וכתב שצמ"מ [שם] ציאר דברי הרמב"ם, שמלות עונה ומלות פו"ר הם ד' דברים ואין זו תליה בזה ופשוט הוא, ושנינו ציצמות [ס"א ב'] לא יבטל אדם מפו"ר אח"כ יש לו בנים, ופירושה שיבעול בכל עונה כמ"ש רבינו, ודבר נכון הוא דדאי יש לה זמנים ידועים [ע"כ], ומכאן ז"ע אבעל דרך פקודיך שלא הרגיש בדברי הרמב"ם והשו"ע והמ"מ שכתבו מפורש שיש להם זמנים ידועים, והיינו עונת חז"ל וכו'. וכ"כ בלהורות נתן ח"ב סי' ז' אות י"א. וכן פירש דברי הרמב"ם צמעשה רקח שם.

ובבירור הלכה שם, כתב אין יתכן לחייב כו"ע כטיילין [שעונתם בכל יום], והם בני אדם הענוגים והצריאים שהם נטילים וכו', ואילו כתבו כן רק על ת"ח בזה"ל, שלגבי מ"ע דאורייתא דפו"ר יש לחוש שאין דינם כת"ח אלא כטיילין, היה ג"כ קשה,

יט*) ועיין חוס' רי"ד כתובות ס"ב ב', שהביא מפירוש הרב שכתב, שאם התנה עם אשתו לילך וללמוד, ואח"כ רוצה האשה לחזור מתנאה, התנאי בטל, לפי שתנאי זה היה תנאי לבטל מש"כ בתורה, היינו למעט העונה וכו' [דבר זה נדפס מגילין וכמ"ש מהדיר פסקי הרי"ד שם הערה 312].

כ) ובאו נדברו ח"ו סוס"י ע"א, כתב שמש"כ הרמב"ם דחיוב פו"ר הוא בעונות שקבעו חז"ל, י"ל דזה על דרך כלל, אבל מי שמרגיש שאונו וכוחו עמו אפילו ביותר מחיוב עונה [חייב], שכל זמן שלא קיים פו"ר מחויב לבעול יותר, אלא שבעיקר דינו של הדרך פקודיך, אף שאין סתירה מהרמב"ם, מ"מ צ"ע מטעם אחר [ועיין מה שהשיב לו ע"ז במשנה הלכות חז"ל סי' ר"מ]. ובלב

אוצר

ס"ק ד אות ג"ד

הפוסקים

שיצטול אותה כפי אשר חייב לה וכו'. וע"ע בחסד ואמת (להר"מ עידאן) סי' א'.

ועיין באשל אברהם (להרא"ד מצוטטאטש) מהדו"ת סי' ר"מ סעיף א', שכתב כשמוספק שמה יהיה שבת סמוך לוסת ישלים בחול שלפניו וכו'. וכן פסק בטורת ישראל סי' ר"מ אות י"ב. ד. ועבור זמן נדחה או זמן אחר האסור בתשמיש. בעזר מקודש סוף סעיף א', כתב ואדות השלמה עבור זמן נדחה, עיין בהפלאה [המוצא בהערה כ"ד], והנראה דכיון שהיה פטור אז א"צ השלמה וכו', ומ"מ נלע"ע. ובספרו אשל אברהם מהדו"ת אות סי' ר"מ סעיף א', כתב שבהפלאה כתוב אם שייך תשלומין לעונה במקום ימי ספירה והימים שלפניהם, שנוהגים להחמיר בהם משום פליטה, ואולי יש מקום לומר שליל טבילה חמיר במקום ימים שלפניה יהיו כמה שיהיו וכו'. ובאליה רבה שם אות ג' ובמאמר מרדכי המוצא בהערה הנ"ל, כתבו בפשיטות שאין חיוב תשלומין עבור ימי נדחה.

ובמנחה טהורה (להר"מ בן שמעון) סי' כ"ח אות ב' כתב, בפסחים ע"ב ב' [איתא] רבי יוחנן אמר יצמחו נדה בעל פטור, אשמו נדה בעל חייב, ופריך אשמו נמי קעביד מלוה פו"ר, ומשני במעוברת, ופריך והא איכא מלוות עונה, ומשני שלא בשעת עונתה, והקשו בחוס' שם ד"ה באשמו, הרי באשמו נדה מיירי, ובנדה אין מלוה, לא של פו"ר ולא של עונה וכו', הרי מצוה להדיא בחוס' דבזמן נדחה אין מלוות עונה, ואפילו היה שעת עונתה לא קיים בזה מלוה וחייב חטאת, והיינו משום דהתורה לא ליוותה מלוה עונה בזמן שאינו יכול לקיימה, בימי נדחה וכו', ובזמנ"ס פ"ב משגגות הלכה ח', כתב בסתם, אם בא על אשמו נדה חייב חטאת מפני שלא שאל, ותמה הלחם משנה שם דלמה הולך לטעם זה הרי לא עשה שום מלוה וכו', וכתב [שמונה נראה] שהרמב"ם פליג על פירוש החוס' וסובר דכי היכי דציצמחו הוי מלוה ציאה ראשונה אע"ג שהיא נדה וכו', ה"נ קריין באשמו שמתח עונה אע"ג שהיא נדה והוי מלוה הבא בעצירה וכו', א"כ מצוה [דיש צוה] מחלוקת הראשונים אם מלוה עונה שייך גם בימי נדחה, והיינו [משום] דהיא מלוה תמידית המוטלת על האדם מוזמן לזמן, וכשיש איסור לבעול אינו נפטר מחובתו ושליומו בזמן שמוסר דהוי כמו שנאנס דודאי חייב להשלים עונתו וכו', או דשאני נדה מאונס דהוא דרך העולם, ומעיקרא לא ליוותה התורה על הזמן הקבוע בטבעה של האשה לראות דם ושארורה צו העונה וכו'. ובאות ד' כתב, אולם להלכה

ובעזר מקודש כאן ד"ה עוד מלאחי, כתב דיש תשלומין גם אחר טבילה שנית או אחר כמה טבילות, כיון דלא כתיב "לא תאחר" רק "לא יגרע", ואולי לזה היה סומך האר"י לזמן קרירות על מה שמתלה לו [כמוצא במו"א סי' ר"מ סק"א] וכו', שהשלים אח"כ בזמנים שלא היה קרירות כל כך, וגם אם [נאמר] אין תשלומין רק חוץ ל' יום מלד מה שאמרו חז"ל [כמוצא ע' ע"א] דמי שהדיר יותר מל' יום יוציא, מ"מ י"ל שהיה משלים חוץ ל' יום וכו', גם י"ל דבמדירה היא צחינה אין לה פת בסלו, משא"כ כשרוצה להשלים לה אח"כ מהני אולי גם חוץ השנה או יותר, וכו'. ובהפלאה כמוצא ס"ג א' ד"ה וכן, כתב דאם כבר עברה עונה אפילו בגמל וספק, עונתה בכל יום להשלים העונה וכו' (ב). ועיין עוד מש"כ שם ס"ב א' ד"ה איכפל. ובמעיל דקה סוף סי' נ"א, כתב כל שצטל [א] מהעונות, צריך להשלים וכו'. וכ"כ במנחה טהורה המוצא בזה הנבא.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' חנ"ב, כתב דראיית העזר מקודש דיש תשלומין מהא דכתיב לא יגרע ולא כתיב לא תאחר תמוה, דלא לנו לדרוש קראי, וגם ליכא חילוק לענין זה בין לא יגרע ובין לא תאחר וכו', [מ"מ] מסבירא יש מקום לומר דשייך תשלומין, [דע"ז] היא מתפייסת יותר מפיוס בעלמא, והוא כהחזיר לה הנאה יחירה חחת הנער, או מטעם דבידועת שישלים לה כיש לה פת בסלה שאינה מצטערת כל כך וכו', ומה שמסתפק שם אם רק בחוץ ל' יום יכול להשלים משום שמי שהדיר יותר מל' יום יוציא, אינו מוכן, דהא המדיר מתשמיש הוא בשיעור ב' שבתות לב"ש ושבת אחת לב"ה [כמוצא בכתובות ס"א ב'], ומה שייך [צוה] ל' יום מדיר ממונות לכאן.

אולם בעולת תמיד או"ח סי' ר"מ אות א', כתב דאם עפ"י סיבה עבר ליל שבת [צמ"ח] ולא קיים עונה, א"צ לקיים העונה כי אם כשצא שבת אחרת, דאל"כ מה צריך [השו"ע שם] לאשמעין [דחייב לפוקדה צליל טבילה] חיפוק ליה דכבר עבר העונה, שהרי אי אפשר לנדה לטבול כי אם בהמתנת חמשה (ב) עונות ושבעה ימים נקיים (ד).

ועיין במחנה חיים ח"ב סי' מ"א דף נ"ו טור ד' ד"ה אך, שכתב בזה"ד [שאם מצטל עונה] כדי לנערה וכו' עובר על ל"ח אפילו בפעם אחת, אבל מי שעבר עונה אפילו איזה פעמים לא כדי לנערה רק שהיה לו טרחה או מחמת עצלות או מחמת שאוהב יין וכו', אינו עובר על הל"ח, הגם שגול עונת אשמו אפשר בתשלומים,

(כד) ובמאמר מרדכי הנ"ל, כתב ע"ד דשתי תשובות בדבר, חדא ד"ל דהוצרכו לכתוב זה מפני הגמלים והספנים שעונתם א' ל' יום או לששה חדשים, ועוד דאף אם נימא לכלל הנזכרים אתא כמו שהוא העיקר, מ"מ אין מכאן שום ראיה, ודבר פשוט ומילתא דמסתברא היא [דעל] עונה שעברה בימי נדחה אינו חייב להשלימה דהא לא היה בידו לקיימה והעיכוך לא מרדיה הוא וכו', ומהיכי תיתי לומר דחייב להשלימה, משא"כ אם ביטל עונה בימי טהרתה שהיה חייב לפוקדה ולא פקדה על סיבת מה, נראה שחייב להשלימה וכו', ושמה י"ל דהעולת תמיד מיירי כשביטל העונה באונס שלא היה הוא הסיבה לביטול כל עיקר, ובכה"ג יש מקום לראיתו.

כשכבר נתחייב בעונה הבאה דאז מה שמקיים הוא עונה של עתה, ובזה יש להסתפק אם חייב להשלים בנוסף את העונה שעברה, אבל קודם שהגיעה העונה הבאה, הרי חייב לקיים העונה מחמת הזמן שעבר, ובזה אין ספק. וכ"כ במשכן ישראל ח"ב עמ' כ"ח הערה 3, ששמע מהגר"ש אלישיב. ועיין עוד לקמן סק"ד אות ט"ו.

(כב) עיין דבריו בהערה כ"ד שכתב שכן הדין גם כשביטל עונתה מחמת אונס.

(כג) ע"י במאמר מרדכי שם סק"א, שהעיר דס"ס הוא, וצ"ל ששה עונות כמבואר ביו"ד סי' קצ"ו סעיף י"א.

ב הטיילים עונתם (ג) בכל (ב) לילה:

באר הגולה

ב שאין להם מלאכה והם צריכים ומעונים ואין פורעין מהם אלא לזכרון וזמנים צמיהם טור וכ"כ הרמב"ם רש פ"ד מה"א.

פתחי תשובה

(ג) בכל לילה. עבה"ט ומ"ש וכל זה איירי כשאנו ת"ח כו' והוא מדברי הב"ש ע"ש ועיין בס' ישועות יעקב שחולק עליו וע' בשיטה מקובצת בכתובות שם:

והוא צריך ואינו נותן מה מ"מ המורה מחיש כחו:

באר היטב

(ב) לילה. היינו אדם בטל שאין לו מלאכה והוא צריך ומעונג ואינו פורע מה ואינו הולך בדרך טור. והרמב"ם לא כתב תנאי זה שאינו פורע מה. ע"י ח"מ. והב"ש כ' והרמב"ם כ' דוקא כשהוא פטור ממה והטור השמיט את זאת ע"ש. אדרבה איפכא הוא. וכל זה איירי כשאנו ת"ח אבל ת"ח אף שאין מוטל עליו שום מלאכה

אוצר

ס"ק ד אות ד - ס"ק ה אות א

הפוסקים

(ב) כגון ר"ש בר שילת פרש"י מלמד חינוקות היה ומתפרנס מהן, ואין שליח מלך פרס עובר על פתחו לשאול לו עבודה המלך כו' (ה) שאינו עשיר צענייהס. וכ"כ בר"ן שם. גם ברש"י מהדו"ק המוצא בשטמ"ק שם כתב, דרשב"ש היה מלמד חינוקות ואוכל ושותה משכר טורחו צניע, ולא היה צריך ללכת חוץ לסחורה וניזון בלא יגיעה. וכ"כ תלמידי רבינו יונה הוצאו דצריהם בשטמ"ק שם, בשם רבינו יהונתן [מלוניל], דרשב"ש היה אוכל שכר טורחו ועמלו, ועומד לבטח צניעו ומתפרנס משכר הלומדים נמי, והוא ישן צניעו בלילה שאין החינוקות לומדים בלילה וכו'.

ותלמידי רבינו יונה הג"ל, הקשו על פירוש זה, שאם היה צריך לטרוח בחינוקות צמיהם שצירות אף יעלה על הדעת שזה יקרא טייל, שזה נער ויגיעה הוא, [לכן פירשן] שלא היה מלמד אותם בשכר, והיה אוכל ושותה מממונו, והיה סובר רב דמחוק ההנאה הגדולה שהיתה לו שהיה מתעסק צמיהם רבה כואת בלא שכר, לא היה מרגיש ביגיעה כל כך ולא היה לו נער, והיה אומר דכל מי שלומד בדרך הנאה כמו זה, דין טייל יהיבין ליה, וכן כל אדם שאוכל ושותה משלו בלא נער ויגיעה, טייל הוא, אע"פ שלא יהיה מעונג במאכלו יותר משאר בני אדם וכו'.

(ג) מפנקי דמערבא. פרש"י בני אר"י מעונגים במאכל ומשחה, לכך הם צריכים ובעלי כח לתשמיש. ותלמידי רבינו יונה הג"ל, פירשו, מפנקי דמערבא, כלומר מאי דקחני צמיהם הטיילין בכל יום, לא נאמר אלא באנשים מעונגים ומפונקים ביותר שאינם טורחים בשום דבר, ויש בהם כח לקיים מצות עונה בכל יום.

וברמב"ם פ"ד מאישות הלכה א', כתב בני אדם הצריכים הרכים והענוגים דאין להם מלאכה דמכשלת כחן, אלא אוכלין ושותין ויושצין צמיהם, עונתן בכל יום. ובסמ"ג לאוין פ"א, כתב הטיילין, הם בני אדם פנויים ובעלין וכו'. וברבינו ירוחם (מישרים) נתיב כ"ג ח"ה דף נ"ח טור א', כתב הטיילין, כלומר אדם עשיר ומעונג, ואינו מתעסק בשום דבר וכו'.

וברבינא דחיי לאוין פ"א דף ע' טור ג', כתב ע"ד, ונראה שחפסו לעיקר דברי רבין האומר כגון מפנקי דמערבא, דאי כדברי רב האומר כגון רשב"ש, היכי קאמרי שאין להם מלאכה מכשלת

נראה דלא קי"ל בזה כהרמב"ם אלא כחוס' הנ"ל דאין שום מצות עונה צמיהם וכו' שכתבו האליה רבה והמאמר מרדכי, וכן ס"ל בפשיטות הגרע"א צמיהם ליצמות [ב' א'] על הסוד"ה ואחות אשתו וכו', ובבאר יצחק [להר"א ספקטור] אצה"ע סי' ג' ענף ב' תמה על הלח"מ דלא גרע מהא דאמרו בפסחים וכו', ואשתו נדה היא כמו אשה שלא בשעת עונתה דליכא מצוה כלל וכו' ואף לדעת העולה חמיד [המוצא באות הקודם] דס"ל דיש מצות עונה צמיהם, מ"מ הרי הוכיח מהפוסקים דאין חיוב להשלים וכו'.

ובבירור הלכה א"ח סי' ר"מ עמ' רס"ו טור א', כתב להסמפק אם חל ט' באב שדחה צמיהם לפי מה שמתמירם אז צמיהם שצנעא, או שהיה אצל, האם צריך להשלים, וכתב שאף שכל זה נוטה קצת יותר לפטור, מ"מ אין הכרע להקל בדאורייתא. ועיין לקמן סק"ח אות ג'.

ה. והאם יכול להשלים ע"י שיבעול וישנה. בעור מקודש כאן ד"ה עוד מלאכה, כתב דאם בועל ושונה חייב שעי"ז היא מורעת מחילה ויולדת זכרים, פשוט דזה עולה במקום צ' עונות כיון דיש תשלומין לעונות, ובפרט כשהיה יכול לפרוש כבר באבר מה ושונה, י"א בזה בהחלט ידי חובת צ' עונות, וגם אם אולי היא אינה מרגשת צ' הזרעות, מ"מ המצוה היא מנד התעוררות עליון לטובה, ורק בלי דעת לגמרי לא טוב שלא צמיהם או כשהיא ישינה משא"כ בזה.

ה. הטיילים. א. מקור הדין ומי נקרא טייל. איחא צמיהם ס"ב א' עמס"כ צמיהם דעונות הטיילים בכל יום, מאי טיילין, אמר רבא בני פרקי וכו', אצי אמר דרבי, דאמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאביל מדידה ושחי מדידה וגני צטולא דאפדינה, ולא חליף פריסתקא דמלכא אצניה, ורבינא אמר כגון מפנקי דמערבא.

(א) בני פירקי פרש"י, תלמידים שהרצ מצי להם צמיהם ושונים פרקם ולנים צמיהם. ובשטמ"ק שם הביא מרש"י מהדו"ק, שכתב בני פירקי, תלמידים הלומדים פירקן צמיהם ולפני רבן ואין יוצאין חוץ לעירן, ולשון טיילין על שם שלומדים צמיהם [כנ"ל] צמיהם בלא עמל אלא בדרך צמיהם ושוני.

דלמא הוא משום תשלומים, וכתב ואפשר שיש לחלק בין נדה לשאר אונס. (כה) עיין להלן שיש שפירשו מש"כ הגמרא ולא חליף פריסתקא דמלכא אצניה, דהיינו שאין גבאי מס המלך גובה מהם מסים.

ועיין בהפלאה ס"ב ב' בד"ה פרש"י, שדקדק כעין דקדוק העולה תמיד על מה שהביאו הפוסקים מקור לחיוב עונת ליל טבילה מהא דאמר רב המנונא בברכות כ"ד א' וידענא דליל טבילה הוי, שמנין לו שהוא בשביל ליל טבילה.

אוצר

ס"ק ה אות א

הפוסקים

אוח נ', והכי משמע מדקאמר חלמודא "אלא אמר אביי כדרב", ולא אמר נמי כדרבין, אלמא להלכתא כרב.

ובדינא דחיי הנ"ל כתב, הר"ף והרא"ש סוברים כרב דאמר כגון רשב"ש וכו', ולא משום דמחשבת כוחו של אדם נגעו זה, אלא כיון דאכלי ושחי מדידה ולא חליף פריסתקא דמלכא אצביה, אין לו עשתונות משתנות וראוי שיבעול כל לילה מאחר שדבר אין לו עם שום אדם (כו).

ובדעת הטור. כתב בטור כאן, הצטלים שאין להם מלאכה, והם צריכים ומעונגים ואין פורעים מסכדי, אלא אוכלים ושוחים ויושבים צנחיהם, עונתן בכל לילה.

ובדינא דחיי הנ"ל, אחר שציאר שלרצ פי' טיילים הוא שדבר אין להם עם אדם, אלא הם אוכלים יגיעם ואינם פורעים מס, ולרבין פי' טיילים, שאין להם מלאכה שמתחת אח כוחם, חמה על הטור דנראה מדבריו שפסד דברי שניהם, שהרי כתב "הצטלין שאין להם מלאכה" משמע שסובר כדברי רבין דאמר כגון מפנקי דמערבא, ומדכחז "ואין פורעין מס" משמע דס"ל כרב דאמר כגון רשב"ש וכו' [וכעין זה הקשה בנתיבות משפט הנ"ל], וכחז ואפשר דס"ל להטור דלא פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, אי נמי אפשר לומר דאפילו פליגי, לא פליגי אלא במאי דאמר כגון רשב"ש, דכיון דהיה מלמד חינוקות י"ל שחשוש כח היה, אבל במה דאמר דלא חליף פריסתקא אצביה לא פליגי וידה רבין שטיילין דעונתן בכל לילה צריך שלא יפרעו מס, דאי פורעין מס שצט המלך עליהם וכחם מוחש, מהו קשה ש"כ פסק שלא כדברי אביו הרא"ש, ושמה י"ל דלעולם ס"ל לטור דהלכה כרב דאמר כגון רשב"ש, ואע"ג דקאמר הצטלין שאין להם מלאכה, מלמד חינוקות לא חשיב ליה מלאכה אלא דוקא מלאכת משא ומתן שצריך לחזר פעם בפעם בחוץ פעם ברחובות למצוא טרף לביטו, אבל מלמד חינוקות שיושב בביתו על הדרגש כמלך בגדוד והתלמידים באים אליו, אין זה נקרא בעל מלאכה ועונתו בכל לילה, א"כ אפשר לומר דהא דקאמר רב כגון רשב"ש, לאו הכין פירושא דמסקא דמתין מעיקרא שרשב"ש עונתו בכל לילה, דהא רשב"ש ח"ה היה ועונתו מע"ש לע"ש, וכן כל מלמדי חינוקות מסתמא ח"ה הם ועונתם אינה בכל לילה, אלא ה"ק היכי דמי טיילין כגון רשב"ש, היינו הדומין לו לענין דאכלי ושחי מדיליה ולא חליף פריסתקא דמלכא אצביה, ה"נ הטיילים שעונתם בכל לילה צריכים שיהיו דאכלי ושחי מדידהו וצטלים ממלאכה ויושבין צנחיהם, ודברים אלו קצת דחוקים בעיני וכתבתי משום יגדיל תורה ויאדיר.

ובאפי זוטרי סי' כ"ה אות י', כתב דהטור מפרש כאוקימתא דאביי, והוא אוקימתא שהציא הר"ף והרא"ש, והשמיט אוקימתא דרבין וכו', ר"ל שהוא אדם שלא יהא צריך לטרוח להרויח פרנסתו וכו', ועל כן אין לו טרדת המחשבה שמועלת להיות האדם

כוחם, הרי מלמד חינוקות מתעסק כח ואין ראוי שיהא עונתו כל לילה, וזהו שלא הזכירו לאינם פורעין מס וכו', [דס"ל] כי הא דאמר רבין [והוא לא הזכיר מס] דכיון שהוא מעונג אין פריעת המס מתעסק כוחו וכו', והרמב"ם כתב צפיה"מ [שם], והטיילין הם הצטלים שאין להם טורח משא ומתן וכו', שאינם עוסקים לא בצמורה ולא במלאכה, הרי מפורש מדבריו שאין להם שום מלאכה. וכ"כ בנתיבות משפט דף קס"ג טור ב', דדברי ר"י הם כמסקנת הגמ' דטיילין הם מפנקי דמערבא וכפרש"י שם, וכ"כ הרמב"ם. ובב"ח צריש הסימן, כתב [דמלשון הרמב"ם] נראה דפסק כרבין, ומשום"ה לא הזכיר דבעין נמי שאין פורעין מס, וטעמו, דכיון דאיתמר הך דרבין צחר הך דאביי, אלמא דמסקנת הגמ' כי הא דרבין דלא צעי נמי דאינו פורע מס. וכ"כ בציאור הגר"א אוח"ט סי' ר"מ סק"א, דהרמב"ם פסק כרבין.

גם במעשה רקח שם, כתב נראה [דהרמב"ם] פסק כרבין, דרש"י פירש מפנקי דמערבא בני אר"י מעונגים במאכל ומשחה לכן הם צריכים ובעלי כח לחשמיש, והן הן דברי הרמב"ם, וכן משמע ממ"ש לקמן [הלכה ב'] "וכן רך וענוג שנעשה ח"ה וכו', דהיינו מפנקי שאמרו בגמ', והכי מסתברא קצת, דכיון דלא הזכיר רק רשב"ש, משמע שהיה מיוחד בדבר זה, ומתני' אמרה הטיילין דמשמע דאיכא טובא וכו', וגם צפיה"מ שם לא הזכיר [הרמב"ם] פריעת המס.

וכעין לשון הרמב"ם כתב צמחירי שם, טיילין הם אנשים הנרפים אהבי המנוחה לא יעשו סחורה ולא מלאכה. וכ"כ עוד בעמ' 257, דהטיילין הם בני אדם שלום צריאות ומעונגים ושאיין להם שום מלאכה אלא אוכלים ושוחים ופוחזים. וכעין זה כתבו בעץ חיים (להר"י מלונדון) הלכות פו"ר, בחוקות הדיינים (לחלמדי הרשב"א) סי' שט"ו, בצדה לדרך מאמר השלישי כלל השני פ"ו, ברע"ב שם ובתפארת ישראל שם אות ל"ו. ועיין בפסקי הרא"ה שם הלכה ד' אות א', שכתב הטיילין, שהם אנשים שהם יושבים בשלום, ואין להם רוב עסק ורוב מחשבה וכו'.

וחלמידי רבינו יונה צטטמ"ק שם ד"ה בגמ', כתבו דמסקנת הגמ' הכי איחא [כרבין], וכ"כ רבינו [יונה], וכן הדעת נוטה, דודאי ח"ה אע"ג דאכלי ושחי מדיליה ומלמד צנחם, אין כוחו חזק כל כך, ועונתו אינה אלא מע"ש לע"ש, שהמורה מייגעת אותו וכו', ואין לנו לחלק בין החלמידיים בזה כמו שהיה סובר רב.

אולם הר"ף [כתובות כ"ו א' מדפיין] והרא"ש [שם פ"ה סי' כ"ט] לא הציאו אלא מימרא דאביי, כדרב דאמר כגון רשב"ש וכו', ולא הציאו הא דרבין שאמר כגון מפנקי דמערבא. ובצ"ח הנ"ל, כתב דמהא דהר"ף והרא"ש לא הציאו אלא מימרא דרב, משמע דלית הלכתא כרבין דמפנקי דמערבא הו' טיילין אע"ג דפורעין מס, אלא דוקא דאין פורעין מס [וכ"כ בקרבן נחנאל שם

והטור השמיט זאת. ובמחזיק ברכה, במעשה רקח וכבני אהובה המובאים בפנים ובמחברת הקדש כאן, כולם כתבו שגפ"ל דביביריו וצ"ל והטור כתב וכו' והרמב"ם השמיט וכו'.

(ב) עיין בישיבות יעקב המובא להלן באות הבא, שכתב שהר"ף פסק כרב משום שראוי לילך בספק לחומרא [ולפ"ז באופן שרבין מחמיר, יפסוק הר"ף כוותיה].

(ג) עיין ב"ש סק"א, שכתב דהרמב"ם כתב דוקא כשהוא פטור ממסים,

אוצר

ס"ק ה אות א"ב

הפוסקים

מנעמק ורע לו, ואף גם זאת אין לו עול מה מלכות נאכל אינו נרץ
 שיהיה צריך ומעונגה] וכו'.

ועיין במעיל צדקה קוס"י נ"א, שכתב צענין עונת הטיילים,
 צוה"ו שנחנו עולם הקשה עלינו, אין צנינו כלל דין הטיילין
 כידוע מפסק הרמב"ם, ואף כי השמיטו הטור.

ובדעת השו"ע. הנה צמימן זה כתב סתם הטיילים עונתם ככל
 יוס, אך צוה"ח סי' ר"מ סעיף א', כתב הטיילים שפרנסתן
 מזה להם ואין פורעין מהם עונתם ככל יוס. ועיין באלה רצה שם
 סוף אות ז', שכתב דמ"ש השו"ע והלבוש ואינם פורעין מהם, לכאורה
 קומרים למ"ש בזה"ע סי' ע"ב, ו"ל. ובאפי זוטרי הנ"ל, כתב
 דכאן סמך השו"ע על מש"כ צוה"ח.

ויש אומרים שאביי ורבין לא פליגי. צוה"ח סק"א כתב,
 הרמב"ם לא כתב תנאי זה שאינו פורע מהם, שהוא מפרש "לא
 חליף פריסתקא דמלכא" שאינו נרץ לילך בשליחות ובאנגריא של
 המלך, ועל כן כתב [הרמב"ם] ויושצין צמיהם.

ובנחלת צבי כאן סק"א, כתב נראה דא"י ורבין לא פליגי ומר
 אמר חדא ומר אמר חדא וכו', והרמב"ם נראה דסבר
 ג"כ דלא פליגי, ומה שלא הזכיר דאין פורעין מהם [הוא משום
 דסובר] דלא דוקא הוא, וע"כ לא הביא הטור דברי הרמב"ם כחולק
 על הר"ף והרא"ש. וכעין זה כתב בזה"ש משפט כאן אות א'.

ובפתח הדביר א"ח סי' ר"מ אות ז' דף קל"ד טור א', הקשה
 על המג"א שהביא דברי הרמב"ם ע"ד השו"ע, דלכאורה
 הוא מוכח שטרי לצי מרי, דהא ממה דלא כתב הרמב"ם התנאי
 דצ"י שיהא פטור ממס משמע דפסק כרבין וכמ"ש הר"ף בדעת
 הר"ף והרא"ש, ואילו השו"ע כאן שכתב צטיילין התנאי דאינם
 פורעין מהם משמע דפוסק כא"י צ"ש רצ ודלא כרבין, וכן ממה
 שסיים המג"א דמשמע בגמ' דאפילו הם בני חורה, משמעות זו
 אינה אלא לדעת רב דאמר כגון רש"ש וכו', ואילו לרבין איפכא
 מסתברא, דאם הוא ת"ח אפילו יש לו כל התנאים הללו לא יהיו
 ליה דין טייל כי התורה מיינעמו ואין עונתו אלא מע"ש לע"ש וכו',
 וכתב למרן דהמג"א קאי בשיטת הח"מ והנחלת צ"י [הנ"ל דס"ל

דרב ורבין לא פליגי] וכו', ולכן הכנים המג"א דברי הרמב"ם צמך
 סברת השו"ע, דאע"ג דחלוקים בפירושא דלא חליף פריסתקא
 כדברי הח"מ, או דלאו דוקא כדברי הנחלת צ"י, מ"מ תרוייהו ס"ל
 כרצ. וכן בטהרת ישראל סי' ר"מ אות ה', הביא גם לשון הרמב"ם
 וגם לשון הטור להלכה.

ובמחזיק ברכה א"ח סי' ר"מ אות ג', על מה שחממו תלמידי
 רבינו יונה בשטמ"ק על הר"ף אך סומך ע"ד רב ולא
 הביא דברי רבין כתב, נראה דהר"ף סובר דרבין לא אחי לאפלוגי
 ארצ, אך נקט בקצרה גדר הטיילין, וסבר דרב דאמר כגון רש"ש,
 לדוגמא בעלמא נקטיה, דודאי רש"ש ודכוותיה דינייהו דאין ח"מ,
 ומשום השמיט להא דרבין דלא נ"מ לדינא.

וכבר מצינו כן צממין יוסף שם, שלאחר שפירש דברי רב כגון
 רש"ש כרש"י, כתב וכו"ש האנשים המעונגים הצטלים
 ממלכא שהם טיילים ממה.

ועיין בבני אהובה שם, שכתב דהא דלא הזכיר הרמב"ם שיהיו
 הטיילין פטורים ממס, כי סבר מה שחממו צמ"י כגון רש"ש
 דלא חליף פריסתקא דמלכא אצביה [היינו] כמו שפרש"י שאין עין
 המלך עליו שלא היה נחשב לעשיר כלל, והוא בכלל הרכים והענוגים,
 ואף דרש"ש ודאי היה פטור ממס דמ"ח פטור ממס, הא דאמר
 בגמ' כגון רש"ש לא דוקא, רק דוגמא נקט ואינו מיי"ר מת"ח
 כלל, דכלא"ה נ"ל כן, דמ"ח אע"פ שאינו נותן מה מ"מ החורה
 מחיש כוחו, ועונתו רק מע"ש לע"ש כמ"ש הר"ף בסק"א, ולכן
 הוצרך רש"י לומר שאינו מפורסם לעשיר גדול, וטור פירש דיהיה
 דוקא פטור ממס, דס"ל דמה צ"כ דאין עשיר מ"מ חליף
 פריסתקא דמלכא עליו, אלא מיי"ר צאופן דפטור ממס כגון דפטוריהו
 המלך, מ"מ אילו היה עשיר היה המלך מעליל עליו, ואין הטור
 חולק על רש"י כלל.

ב. ובשהטייל הוא ת"ח. צמג"א א"ח סי' ר"מ סק"א, כתב
 דמשמע בגמ' אפילו הם [הטיילין] בני חורה [עונתם ככל
 יוס] לא. ובישועות יעקב כאן בפירוש הארוך אות א', אמר שכתב
 שטייל ות"ח חלי צמחוקת רב ורבין [כחצות ס"ב א'], כתב דכיון

שהתורה מתשת כוחם, וא"כ מה ירשיענו מאי דאכיל מדיליה וכו', ויש להוכיח
 כן ממש"ש בירושלמי פ' אע"פ סוף ה"ו ר' ירמיה בעי אילין ת"ח לא מסתברא
 מיבעדינן בטלין וכו', ופירש הפני משה [דפרץ דתהא עונת ת"ח בכל יום]
 כטיילין שאינם עוסקים במלאכה, [וע"ז אמר] ר' מנא לא מסתברא אלא איפכא
 וכו', שהם יגיעים יותר בלימוד ועין התורה וכו', ומסתברא דשאלת ר' ירמיה,
 הגם דעל סתם ת"ח היא דבעי [להחשיבים] לטיילין, מ"מ פשיטא דאם הת"ח
 עיין ויגע אחר פרנסתו שצריך לטרוח ולכתת רגליו אחריהם פעמים רבות, ודאי
 דבת"ח כי האי לא אסיק ר' ירמיה ארעחיה לעשותו כטייל מצד שאינו עוסק
 במלאכה, וגם ר' מנא איך ישיב לו שהם יגיעים יותר בלימוד התורה, והלא
 בלאו הכי הם יגיעים בצורך הפרנסה, אלא מוכרח דכי בעי ר' ירמיה, לא שאל
 אלא בת"ח דמלכוד שאין עליהם עול מלאכה אין עליהם גם צער מזונות כלל
 וכגון רש"ש דאכיל מדיליה וכו', ואפ"ה אהדר ליה ר' מנא דאין להם דין
 טיילים מאחר שעול תורה שיגיעים בה הוא טורח מרובה, וא"כ קשה טובא על
 המג"א דפשיטא ליה דת"ח שאין לו צער מזונות דינו כטייל היפך משמעות
 הירושלמי [ונשאר בצ"ע].

כח) נראה שר"ל, שמש"כ הטור "והם בריאים ומעונגים", היינו שמסתמא
 כן הוא, מאחר שאינם טורחים לפרנסתם, אבל לא שזה תנאי בגדר הטיילים.
 כט): כנראה כוונתו להקשות רק לכוש שכאן כתב לשון הרמב"ם, ואילו
 בא"ח כתב לשון השו"ע.

ל) אולם בצמח צדק (מליבאוויטש) חידושים כתובות פ"ה משנה ו'
 ד"ה העונה, כתב ע"ד, אבל הב"ח [המובא לעיל] לא פירש כן בהרמב"ם וכו',
 והדין עמו, כי מש"כ הרמב"ם ויושבים בבתיהם, זהו פירוש ענין הטיילין,
 דהיינו ענין יגנו בטולי דאפדיהו, שזה צריך להיות גם לרבין, משא"כ ענין
 ולא חליף וכו'.

לא) בפתח הדביר שם אות ב', אחר שביאר שלדעת המג"א אין רב ורבין
 חולקים [ע"ז לעיל אות א'], כתב ולדברי שניהם קאמר המג"א דאפילו בני
 חורה טיילין דינם כן, ודין עונת ת"ח הקבועה מע"ש לע"ש אינה אלא לת"ח
 שאינו טייל, אלא דאכתי קשה דהא ודאי שהתורה מיינעת למאן דעסיק בה,
 ואמרין בנדרים מ"ט א' כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי, דמריעי דהיינו
 חולים הם הת"ח, וכתב שם הר"ן דאפילו בבדיאותם הם תשושי כח מפני

אוצר

ס"ק ה אות ב

הפוסקים

וכעין זה כתב ב"י אליעזר ח"א סוס"י י"ח [אלא שלא ביאר שם אי דינא כטיילים או כפועלים].

ובתורת חכם סי' ט"ז דף כ"ב טור א', האריך בענין זה ומסיק, אם הוא שקדן על לימודו בעיון ובפוסקים מסתמא חלש הוא ועונתו מליל שבת לליל שבת, ואיכא חכמים דאית להו דין מפנקי דמערבא, ולא שמה הוא דקא גרס. וכעין זה כתב בשלחן אברהם או"ח שם. ועיין במעיל דדקה סוס"י נ"א, שכתב ולפחות ח"ח של זמנינו שהחמירו על עצמם ללמוד בעיון ההלכה, כמו שנאמר בחומר ובלבנים בעבודה קשה, אין להם דין של טיילים.

אולם במור וקציעה שם, לאחר שביאר שחילוק זה בין ח"ח לבין תורה הוליא המג"א מהא דאמר עלה רב כגון ר' שמואל בר שילת, וסובר המג"א דרשב"ש גופיה היינו טיילין, כתב אבל לא נהירא, דהא ודאי רשב"ש מן האמוראים היה, ואף ש"ל טעם הגון [לחלק] דלפי שהיה מלמד חינוקות ואסור לו להיות ניעור כלילה ללמוד כדאיתא ביו"ד סי' רמ"ה [סעיף י"ז ב"רמ"א] לכן לא נפטר מעונתו של כל יום, דהא דח"ח פטור בכל לילה אינו אלא מפני שהוא עוסק בחורה כלילה [וכ"כ בישועות יעקב כאן בפירוש הארוך אות א'], אבל אי"ז אמת, לפי שאין איסור [למלמד] להיות ניעור כלילה כי אם יותר מדאי, מ"מ יש לו לעסוק בחורה כלילה לעצמו, וחו דאם איתא מה"ט ליחסר נמי בחשמים שהוא מתיש כח ביותר ויצא לידי ציטול התלמידים, ואין לומר דכבר נשתעבד לאשחו משנשאה, [דא"כ] אין לו להיות מלמד אלא בזמן אשחו וכו', לכן נראה דלא נקטיה רב אלא לדוגמא במאי דאכיל ושתי מדיליה וגני צטולא דאפדיה וכו', כי מי שנמצא בו מדות הללו ואינו ח"ח או עונתו בכל יום. וכ"כ במחזיק ברכה שם אות ג'.

ויש שחילקו בין סוגי התלמידי חכמים. בשיטה מקובצת כתובות ס"ב ב' בשם תלמידי רבינו יונה, עמ"ש בגמרא הטיילין כגון רשב"ש, כתבו ומאי דאמרין [שם ע"ב] עונת ח"ח מערב שבת לערב שבת, היינו בתלמידים הלומדין תורה לפני רבן, שלומדין כלילות וטורחין יותר, וכ"כ רבינו יהונתן [מלוניל] י"ז.

אולם במחזיק ברכה הנ"ל, אחר שהביא דבר ח"ח הנ"ל, כתב אולם כל הני מילי דרבוותא הם עפ"י פשטן של דברים דעונת ח"ח מליל שבת לליל שבת הוא משום דיש לו לעסוק בחורה דוקא, ברם לדעת הוזה"ק דהטעם העיקרי הוא לפי דאיכא זיווגא

דמפיקא דמלוה היא [אם לפסוק כרב או כרצין], ראוי לילך לחומרא, דכל ספק מלוה אימחוק חיובא מיקרי וכו'. וכ"כ גם באו"ח שם סק"א ב).

אולם בב"ש סק"א, כתב [דמה שאמרו דטיילים עונתם בכל יום] היינו דוקא כשאנו ח"ח, אבל ח"ח אף שאין מוטל עליו שום מלאכה והוא זריא ואינו נותן מס, מ"מ התורה מתיש כוחו, ומ"ש בש"ס כגון רשב"ש, לדוגמא נקיט. והוצא צבאה"ט סק"ב. וכ"כ בבני אהובה פ"ד מאישות הלכה א'. ועיין בדינא דחיי המוצא לעיל אות א' [בדעת הטור].

ובב"ח כאן, אהא דכתב הטור דמשו"ה ח"ח עונתו פעם א' בשבת מפני שמורחו אומנותו ומתשת כוחו, כתב דבא לחת טעם דאע"פ שתלמידי חכמים הם כגון מפנקי דמערבא וגם אינן פורעי מס כר"ש בר שילת, אפ"ה אינן בדין טיילין, מפני שח"ח מתיש כוחו וכו', דס"ל [להטור] דתלמודא לא קאמר אלא כגון רשב"ש, ולא רשב"ש גופיה וכו'.

ויש שחילקו בין תלמידי חכמים לבני תורה. באליה רבה שם אות ב', עמ"ש המג"א שהטיילים הם בני תורה, כתב דח"ח אינם ח"ח. וכ"כ במשנה ברורה שם סק"ד י"ז, בטענת ישראל סי' ר"מ אות ה', בבני ציון [להרצ"ל ליכטמן] שם סק"א. וכ"מ בפק החיים שם אות ח'.

ובאפי זוטרי סי' כ"ה אות י', הקשה עמ"ש ב"ש הנ"ל, "כגון רשב"ש" שר"ל כוונתה ולא כוונתה, דאינו נראה כן מפרש"י שם, וכתב דכוונת [רש"י] שלא היה [רשב"ש] מעמיק בעומק הש"ס עם התלמידים, ולפיכך לא היה מחליש כוחו, שהיה מלמד חינוקות קטנים וכדאמרין התם [כתובות כ' ע"א] וכו', וכ"כ שרצה לחלק חילוק כזה צמא"א וכו', דקאמר אפילו הם בני תורה ולא קאמר אפילו הם ח"ח.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' תנ"ה, כתב דאף להב"ש דח"ח שהוא טייל הוא בעונת ח"ח, הא דוקא ח"ח שמורחו אומנותו וכו', ואף שמסתבר שאין כוונתו דוקא שמהא תורתו אומנותו כרשב"י וחבריו, אבל עכ"פ הוא דוקא ח"ח שעיקרן הוא לימוד תורה ולומדים גם כלילה, כלשון המג"א [סק"ג] שצחול צריכין לעסוק בחורה כלילה, אבל סתם בני תורה שאין עוסקים כל זמנם בחורה, יש להם דין טיילין שחייבין בכל יום אף להב"ש.

(ב) ע"ש שמשמע מדבריו, דהיינו דוקא ח"ח שאינו לומר כלילה, ושעפ"כ חולק על זה הב"ש המובא להלן, אלא שאין דבריו נכונים [ועיין לקמן הערה ל"ה].

(ג) עיין בציץ אליעזר (המובא בפנים) אות ב', שכתב להוכיח מהמשך דברי הב"ח, דבד"א כשעוסק בחורה גם כלילה.

(ד) ומשמע מדבריו שאין חולקים המג"א והב"ש, אלא שהמג"א מיייר בבני תורה והב"ש בת"ח ע"ש. וכ"מ באגרות משה המובא בפנים. ובערוך לגר יבמות מ"ד א' ו"ה אפילו ובגדה שלום שם, משמע שנחלקו הב"ש והמג"א בת"ח ממש שהוא עשיר.

(ה) בציץ אליעזר (במובא בפנים) אות א', כתב שכדברי המג"א משמע מפשטות דברי הגמרא כתובות [שם], דעל דברי רבא שרצה לפרש דמאי טיילין בני פירקי, השיב עליו אב"י ואמר, מאן דכתיב בהו שוא וגו', ואמר ר' יצחק

אלו נשותיהן של ת"ח שמגדרות שינה מעיניהן וכו', ואת אמרת בני פירקי וכו', הרי שתנאי הפטור [לת"ח] כימי החול מפני שיושבים כלילה בשיבה ופוסקים בחורה וכו', וכ"כ בח"מ [סק"א] שמתנה בזה תנאי של מגדר שינה מעיניו וכו', ונראה לומר דגם הב"ש [המובא בפנים] דחלי טעמא בזה מפני שהתורה מתיש כחו, ג"כ כוונתו כשעוסק גם כלילות וכו'. ועיין לעיל הערה ל"ב.

(ו) וכ"כ באגרות משה המובא בפנים, דהמג"א שכתב בטיילין שחייבים בכל יום אפילו בבני תורה, הוא משום שמפרש דמה שאמרו כגון רשב"ש הוא כפשוטו, אף ר"ש בר שילת.

(ז) ובאם הדרך סי' ה', העיר ע"ד הב"ש הנ"ל מדברי תר"י אלו. ובציץ אליעזר המובא בפנים, כתב דלהלכה לא ס"ל תר"י כאוקימתא דרב [כמבואר באות הקודם], ולהלכה אין לחלק בין התלמידי חכמים וכו', ומכיון שכן אפשר לנו לומר, דגם הרי"ף [שפסק כרב] אין הוכחה שסובר לחלק בכזאת וכו'.

ב ג הפועלים אם היתה מלאכתם (ג) בעיר

באר הגולה

ג שם נמשנה וכדמפרש ר'
יוסי בר חנינא בגמ' שם דף
ק"ז ע"א וחנינא כושיה שם נצרימא.

באר היטב

ונדבר הרב ז"ל ע"ש דו"ק והמהרש"א בחדושי הלכות בסוגיא זו
הרגיש בזה ע"ש:

(ג) בעיר וכו'. זהו דעת ר"י. ורמ"א שהציא ו"א וכו' הוא דעת ר"י בר
כרוך עיין מוס' כתובות דף ק"ז ע"א ד"ה והא חנינא הפועלים וכו'.

אוצר

ס"ק ה אות ב - ס"ק ו אות ב

הפוסקים

וכתב במצוות הבית כרך ז' קונטרס משפט האישות עמ' ס"ד,
דאס כי צעלמא השם "פועל" מורה על שכיר יום ולא על
קבלנים, ורק השם "אומנים" משמע גם בקבלנות כמבואר בחומ'ס
ז"מ ע"ה ז' ד"ה השוכר, [וגם] מלד הסכר [יש] חילוק רב בין
פועל לקבלן, שהפועל יותר כפוף לצעלים והוא קרוב לצחניה עבד
שמשום זה דינו לחזור בו אפילו בחצי היום וכו', אכן לפי ביאורי
הראשונים על הפועלים הרי גם הקבלן בכלל, דמסתבר דאלה
הנמנים מסוג קבלנים הם, [ולפי'] לאו דוקא "פועלים" שהם
שכירי יום, אלא גם האומנים שכן הקבלנים אומנים הם, וזה נכלל
בלשון הראשונים "שאר אומניות".

ב. מלמד חינוקות האם דינו כטייל או כפועל. איחא
בכתובות ס"ז א', מאי טיילין [שעונתם בכל לילה] וכו', אמר
אביי כדרכו, דאמר רב כגון שמואל בר שילת וכו'. ופרש"י מלמד
חינוקות היה וכו'. ובדינא דחיי לארין פ"א דף ע' טור ד', כתב
בפירושו השני לשיטת הטור, דמלמד חינוקות לא חשיב לה מלאכה
אלא דוקא מלאכת מחשבת משא ומתן שצריך לחזור פעם בחוץ פעם
ברחובות למכור טרף לבייתו, אבל מלמד חינוקות שיושב בביתו
והתלמידים באים אליו וכו', אין זה נקרא צעל צעל מלאכה, ועונתו בכל
לילה.

אולם בשיטה מקובצת שם בשם תלמידי רבינו יונה, כתב דאס
היה צריך לטרוח בחינוקת בחור, שכירות, אין יעלה על
דעת שום אדם שזה יקרא טייל, שזה צעל ויגיעה הוא [ולכן] פירש
אם הגמרא שם באופן אחר וכתובא לה[ן].

ובדינא דחיי הנ"ל, כתב בפירושו הראשון לשיטת הטור, דהא
דקאמר [בגמרא הנ"ל] כגון רש"ש, לאו הכין פירושא
כדסלקא דעתין מעיקרא, שרש"ש עונתו בכל לילה, דהא רש"ש
ת"ח היה ועונתו מע"ש לע"ש, וכן כל תלמידי חינוקות מסתמא ת"ח

עילאה כו' נראה דגם רש"ש ודכוותיה שהם ת"ח, וזווגייהו [ליל]
שבת, ורב דאמר כגון רש"ש לדוגמא צעלמא נקטיה וכו', שוב
ראיתי שכתב הרמ"ש זצ"ל אע"פ [ס"י כ"ט], דטייל ונעשה ת"ח כיון
דמצי אלל [לשמו] צעיר והוא לומד אינה מקפדת, וכן פסקו הטור
והשו"ע [כאן סעיף ה'] דטייל יכול ליעשות ת"ח ואין אשתו יכולה
לעכב [משמע שכן הדין בכל הת"ח] וכו', עלה בדינו גם לפי
הפוסקים דטייל והוא ת"ח, עונתו משבת לשבת, ומאי דאמר רב
כגון רש"ש הוא לדוגמא צעלמא וכ"כ הרמ"ש [הנ"ל] בפשיטות.
ג. האם יש פטור לטיילים מלקיים עונתם. צעלי הנפש
להראב"ד שער הקדושה [מהדורת מוסד הרב קוק עמ' קכ"ג],
הקשה עמש"כ בסוטה מ"ז א', יצר חינוק ואשה תהא שמהל דומה
וימין מקרבת, והא כיון שנתנו חכמים עונה לכל איש ואיש כפי כוחו
וכפי מענוגו, מה מהיה דחית השמאל והקרבת הימין וכו', [ומירין]
שם צעמ' קכ"ד] כי אמת הוא הדבר שנתנו חכמים מדת העונות
וכו', והאחד מהן הטיילים שהם בכל יום, ואפשר כי עליהן נאמר
שמהל השמאל דומה, למעט מהם מרשות אשתו ומדעתה, כדי שלא
יתגבר עליו יצרו וכו'. והוצא בקיצור בפחתי עולם ומטעמי השלמן
אר"ח ס"י ר"מ סק"ב צ"ח.

ועיין במעיל צדקה סוס"י מ"ג, שכתב טייל שזמנו בכל יום, עם
כל זאת ראוי לבטל, דאלי"כ לא יהיה לו רשות לנאח מציתו,
אלא ראוי עד זמן פועל מבטל מחי שירצה וכו'.

סעיף ב. ו. הפועלים וכו'. א. הגדרת פועל והאם גם
קבלן ואומן בכלל. ברמב"ם פ"ד מאישות הלכה א'
נתן דוגמאות לפועל, וכתב הפועל כגון החייטין והאורגין והצונים
וכיוצא בהן^ט. ובמאירי כתובות ס"א ז', כתב הפועלים כגון חייטים
ואורגים וכובסין ושאר אומניות. וגם הטור כאן הזכיר הדוגמאות
של הרמב"ם.

טירחה גדולה לפניו הוא נמנע מלשמש עם האשה בכל יום, הרי לא תעלה לה
מחשבה שמחמת שאינו אוהבה אינו מודקק לה, וגם לטעם שבטיילין היא
משתוקקת לו ביותר, נמי בידעה שהוא טירחא גדולה לפניו, אינה משתוקקת
אליו יותר מאם היה פועל, ונמצא שמצד תקנת עזרא דטבילה לתורה ותפילה
ליכא לטיילים העונה דבכל יום, והמשנה נשנית לקודם תקנת עזרא, או לאחר
שביטלו לטבילותא.

לט) וברמב"ם מהדורת הרב קאפח, כתב בפירושו שם אות ג', הרגים
רבינו בשלש מלאכות לומר שאין חילוק בפועלים, אחד מלאכה קלה כחייטים,
וכדאיתא בקדושין פ"ב א' מלאכה נקיה וקלה מאי היא, אר"י מחטא
דתלמיותא, ועד המלאכה הקשה כבנין שנאמר בעבודה קשה בחמר ובלבנים,
וכוונתו שאין סוג המלאכה קובע אם קלה אם קשה, אלא היותו פועל בעיר או
בחוץ.

לח) ועיין באגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' תנ"ח, שכתב איך שייך תקנה
זו על הטיילים לחייבם לבעול בכל יום, הא אין רוח חכמים נוחה ממי שרגיל
אצל אשתו ביותר, ובשביל זה תקנו טבילה לבעלי קרי כדי שלא יהיו ת"ח
מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים [בברכות כ"ב א'], ועי' באר"ח סי' ר"מ סעיף
א' שנקט בסתם "לא יהא רגיל ביותר עם אשתו" ולא הזכיר דזה דוקא ת"ח
כלשון הגמ' [הנ"ל] וכלשון הרמב"ם [פ"ד מתפילה הלכה ד'] והטור [שם],
ועי' בבאר הגולה [שם] דהוא משום דה"ה בכל אדם, וכוונתו דלשון ת"ח לאו
דוקא, וכתב הגר"א [שם סק"א] ע"ז דכן מוכרח, דהא על הכל גזר טבילה ולא
רק על ת"ח, וגם במג"א סק"א איתא בטיילין שחייבין בכל יום הוא אפילו
בבני תורה וכו', ואף להכ"ש בסק"א דת"ח אף שהוא טייל הוא כעונת ת"ח,
דוקא ת"ח שותרתם אומנותם וכו', ובשכילים הא מפורש שתיקנו לטבול כדי
שלא וכו', [וי"ל] דכיון דבשביל התקנה דצריך לטבול לתורה ולתפילה שהוא

פעמים בשבת ואם היתה מלאכתם בעיר אחרת פעם אחת (ד) בשבת

באר היטב

(ד) בשבת. ויש לו רשות לשנות מנהגו אם היה רגיל לעשות מלאכתו בביתו והיה עונמו צ"פ בשבוע ראשי לעשות מלאכה חוץ לעיר והיה עונמו פ"א בשבוע:

אוצר

ס"ק ו אות ב — ס"ק ט

הפוסקים

וכחיה פשוט שגם במשיטא מו"א מכלל טיילין, וכ"ה נמו"מ [ע"ש שהאר"ן]. ובספרו של אברהם או"ח סי' ר"מ, כתב דמי שיש עליו עול דרך ארץ קצת בין הבריות, להשוות זיניהם ולכחוב זיניהם, אולי לא שייך בו כל כך קביעות רק מע"ש לע"ש, והגם שאינו בכלל טיילין אולי יש בו מעין פועלים. ובמהדו"ת שם, כתב כשמלמד את עצמו כחיה ולשון, הו"ל בגדר אומן או פועל [והוצאו דבריו בטענת ישראל סי' ר"מ אות ו'].

ועיין בחידושי הרא"ה כתובות ס"ה ז', שכתב דמסתברא למימר דרובא דעלמא דינייהו כפועלים, דתנן שמים בשבת.

הוצא בחידושי רבנו קרשקש [ע"ש] ובשיטה מקובצת שם.

ז. **פעמים בשבת.** אופן קיום עונת הפועלים ואם ליל טבילה בכלל. כתב בצירור הלכה סי' ר"מ עמ' רע"א טור ז', דעונת פעמיים בשבוע לפועלים, היינו ז' פעמים זו לילות שאחר ליל טבילה, ואין ליל טבילה בכלל, [ואם] נשאר לבסוף [לפני ימי טומאתה] ו' לילות אינו חייב אלא עוד פעם אחת, ג' לילות אינו חייב כלל. ועיין במשכן ישראל ח"ב עמ' ל' הע' 8, שכתב בשם הרי"ש אלישיב, שאם חלה הטבילה באמצע השבוע, אם נוהג [לקיים עונה] פעמיים בשבת, ובין עונה לעונה ג' או ד' ימים, יחייב לקפור ימים אלו מליל טבילה.

ח. **ואם היתה מלאכתם בעיר אחרת.** כתב במשכן ישראל ח"ב עמ' כ"ב, [כי שמע] מהרי"ש אלישיב דעיר אחרת היינו מקום שאינו קרוי כביעות העיר מחמת שאינו יכול להגיע לשם בקלות.

ט. **פעם אחת בשבת.** האם פועלים חייבים לקיים עונתם בליל שבת דוקא. בדרישה או"ח סי' ר"פ אות ז', עמש"כ הרמב"ם [בפרק ל' משנת הלכה י"ד המוצא בטור שם] דחשמיש המטה מתענוגי השבת הוא לפיכך ח"ה וכו', כתב ואע"ג דכל אדם חייב בעונג שבת, א"כ י"ל דעונת הפועלים [שמלאכתו בעיר אחרת] שהיא ג"כ פ"א בשבת היה צריך להיות מליל שבת לליל שבת, ואפשר דאח"כ אלא משום דלא נחית בגמ' לפרש באיזו שעה היא עונת הפועלים, רק כמה פעמים צריך [הוא] לבטל ממלאכתו לקיים עונתו, משו"ה אינו מפרש דעונתו היא מע"ש לע"ש, ועו"ל דדוקא עונת ח"ה היא בליל שבת, דשאני פועל שהוא משועבד לאשה להחזיק ממלאכתו ולקיים עונתו, משו"ה מקיים עונתו אימתו שירצה, משא"כ ח"ה שאינו משועבד לאשה מא, והר"ה שיש לו רשות לבטל עונתו ללא ג' ד' שנים שלא ברשות [עע"ו לקמן

הם ועונתם אינה בכל לילה, אלא ה"ק וכו' [עע"ו לעיל סק"ה אות ז'].

ובמור וקציעה או"ח סי' ר"מ, כתב דאין מלאכה המחשת כוחו של אדם כגון לימוד חינוקות, לכן נראה פשוט דלא גרע [מלמד חינוקות] משאר פועלים דיממא דאין עונתו יותר משמים בשבת, אפילו אינם ח"ה. והוצאו דבריו במחזיק ברכה שם אות ד' ובחופת חתנים הלכות לניעות אות א'.

ועיין בשיטה מקובצת הנ"ל, שכתבו עוד תלמידי רבינו יונה, דרב שמואל בר שילת [בגמ' המוצא לעיל] לא היה מלמד אוחס בשכר, והיה אוכל ושותה מממונו, והיה סובר רב דמתוך ההנאה הגדולה שהיה לו מפני שהיה מתעסק במלאכה רבה כזאת בלא שכר, לא היה מרגיש ציגעה כל כך ולא היה לו צער [ולכן היה דינו כטיילין]. ג. ומה דינם של אלה שאינם בכלל הבטלים והמעונגים אך גם אינם בכלל היגיעים בעבודה ובטלטול דרכים. כתב במצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' ס"ו, דהרמב"ם הטור והמאירי נתנו דוגמאות להא דפועלים הנאמר במשנה סחם, ולא סגי להו לומר דרך כלל "כל שהוא פועל", והאד השוה שכל המנויים לדוגמא הוא מה שכולם פועלי חומר, ולא פועלי רוח, כגון סופרים משוררים וזיירים רואי חשבון מפקחים וכדומה. וכן בעמ' ק"ד, הסתפק בכמה סוגים שלא נזכרו במשנה ובגמ' כגון החנונים והתגרנים סוכנים והסרסרים, או ממונים ועוסקים בצרכי צבור וכדומה, ומשמעות הפוסקים דהכל בכלל הפועלים, וז"ב.

ועיין עוד שם עמ' פ"א, שכתב דלכאורה החילוק בין החוזר אחר פרנסתו לזה שפרנסתו בזה לביתו [שכתב דדינא דחי המוצא באות הקודם לענין מלמד], הרי הוא שייך בכל האומנין והפועלים ולא דנו בזה בפוסקים, אמנם עי' בחומ' הרא"ש כתובות בסוגיין [ס"א ז'] שכתב אורחא דמילתא דרכן של בני אדם כו', יושבין בצמיהם ועוסקים במלאכתם שבתוך הבית כו'.

ובעזר מקודש כאן ד"ה הטיילים, כתב דמי שעוסק באיזו עשיה, גם כשהיא קלה בתכלית, זה מו"א מגדר טיילים, ואז"ל מלאכת הכחיה שהיא בכלל מלאכה גמורה, [וכן] צאלה ההולכים להמציא פרנסה או הרוחה, חשיב ג"כ בכלל עשיה ומלאכה, וגם שיחה לצורך משא ומתן וקא עבד דדיבוריה שום מעשה שנגמר המו"מ עי"ו, הרי זה ג"כ מלאכה להא מילתא להוציאו מגדר טיילים, והרי מו"מ לגבי חול המועד הוא חמור מכתב משיטא,

(מא) עיין במצוות הבית קונטרס משפטי האישות עמ' ע"ו, שכתב לכאורה כוונתו לומר שיש לו רשות לשנות אבל ודאי דמעצם הדין הוא משועבד, ועדיין צ"ב בפועל, נהי דמקיים עונתו אימתו שירצה למה לא שייך לומר דמשום עונג שבת יבחר בליל שבת.

(מ) ובישועות יעקב פירוש הארוך אות א', כתב שרשב"ש היה לומד רק עם התינוקות, והם אינן לומדים בלילה, גם עפ"י הדין קיילי ניו"ר סי' רמ"ה סעיף י"ז ברמ"א [דמלמד חינוקות אינו ראוי להיות גיעור בלילה]. ועיין במור וקציעה המובא לעיל שם.

ביאור הגר"א

[א] וי"א דאם אינם לנין כל לילה צריכים עונתן לח' ימים (טור ומוס' בשם ר"י זר ברוך)

[א] וי"א כו'. ע"י תוס'

שם ד"ה והתניא כו'

והרא"ש וטור כתבו כר"י כ"ב:

אוצר

ס"ק ט — ס"ק י

הפוסקים

מק"ע, משו"ה נרדך [הטור] לומר דאע"פ דח"ח פטור מן הדין מ"מ משום עונג שבת נרדך לקיים עונתו כליל שבת.

ובתוספות יו"ט פ"ח דנדרים משנה ו', עמש"כ במשנה שם, קונם שום שאיני טועם עד שתיא שבת, אינו אסור אלא עד ליל שבת, הציא דברי הרמב"ם צפיה"מ, שכתב וכבר ידעת שעונת ח"ח מליל שבת עד ליל שבת, מוסף עם היום צענמו מחויב בו העונג מכל זד מזידי הנאה לבני אדם כולם^{מה}, וכחז דהיינו נמי [מה] דחנן במשנה כתובות פ"ה משנה ט' [המשרה את אשתו ע"י שליח] אוכלת עמו מלילי שבת לילי שבת [משום דהוי ליל עונה], וכלל אדם מיירי. וכ"כ גם כתובות שם.

ובפולפולא חריפתא צ"ק פ"ז סי' י"ט אות י', אהא דמנה הרא"ש שם בעשר התקנות שמיקן עזרא, שהיו אוכלין שום צע"ש דומן עונה היא בשבת שנאמר ושמרו צ"י את השבת ר"ח ציאה והצנות ככלל, כחז דהא דהציא הרא"ש פסוק [זה] ולא מהפסוק שאלמנו [בכתובות ס"ב צ"ב] "אשר פרו יתן צעמו" זה המשמש מטמו מע"ש לע"ש, [הוא משום] דקרא [דאשר פרו הוא] דוקא בח"ח, דהא קאי אקרא ד"כ אס צמורת ה' חפצו", וה"נ מיימי לה החס לעונת ח"ח, אבל הכא חני תקנת עזרא, משמע ליה דניתקנה על כל ישראל בין שהוא ח"ח בין שהוא אינו ח"ח, ולכך מיימי קרא ד"ושמרו" דמיירי בכל ישראל וכו', ומ"ש הרא"ש "והצנות ככלל" הוא ט"ס^{מה}, ולכך להיות "והכל ככלל", ור"ל בין שהוא ח"ח ובין שאינו ח"ח, וטעמא משום עונג שבת, ומאינו צסו"פ אע"פ במשרה אשתו ע"י שליח שכתבו המוס' [שם ס"ה ב' ד"ה רב] דלמ"ד אוכלת זה חשמיש הוא אפילו בגמל וספן, והחס קחני צמחני מלילי שבת לילי שבת.

ובאגרות משה ח"א סי' ק"צ ד"ה ודבר אס, כתב אף הפועלים צעיר שעונתם צ' פעמים בשבת מצוה עליהם שפעם אחת מהן תהיה כליל שבת, ומה שהוזכר זה רק על ח"ח [הוא] מפני שהם זהירים בזה יותר, ואולי מפני שחמירין בלא זה הוא בשבת כי רק אז הם צריכים ואינם טרודים לבקש כלילה לצורך נסיעתם כמו צמו"ש לכן לא נקט גם זה, אבל יש למילף מח"ח גם לדידהו שאיכא מצוה כליל שבת משום עונג שבת וכו'.

ובבירור הלכה סי' ר"מ עמ' רע"א, הציא מחוקות הדיינים (לתלמיד הרשב"א) סי' ש"ח בשם הראב"ד דפועלים שמלאכתם צעיר אחרת, עונת הפעם אחת בשבוע הוא כליל שבת [ומצאנו כן בגמ' שם].

י. וי"א דאם אינם לנין וכו' עונתן לח' ימים. מקור הדין ודעות הפוסקים. מקור דברי הרמ"א הם מדברי ר"י ז"ר ברוך [במוס' כתובות ס"ב א' ד"ה והתניא] כמנזין צפנים. ושם בגמ' הקשה עמש"כ במשנה והפועלים שחיס בשבת, מדמיא הפועלים אחת בשבת, ומירץ אמר ר' יוסי דרבי חנינא, לא קשיא, כאן צעושין מלאכה צעירין, כאן צעושין מלאכה צעיר אחרת, חניא נמי הכי וכו', ובתוס' הג"ל הקשו אמאי לא מקשינן בגמ' מרישא דמחני' דקחני הפועלים שבת אחת, והציאו שהר"י ז"ר ברוך היה אומר דג' מדות צפועלים, דהעושין מלאכה צעירין שחיס בשבת דחנן צמחני, וצרימא צעושין מלאכה צעיר אחרת וחוזרין בכל יום לציחם, [ועונתם] אחת בשבת שיש להם טורח הדרך, אבל אוחס שאין חוזרים לציחם, בין היה מנהגם בין לא היה^{מה}, כמו רישא דמחני' דקחני יולאין שבת אחת, משמע שהן כל ז' בחור וחוזרין בכל יום שמיני. וכ"כ ברא"ש שם סי' כ"ט והטור כאן^{מה}. וכ"פ בלבוש

ובדרישה אות א', כתב דרעת הבי" שפועלים שחוזרים ולנים בכל לילה בבתים, פעם אחת בשבוע אימת שירצו, ומאותה עונה מחוייבים שלא יאחרו מלשמש עוד כ"א ז' ימים אימת שירצו תוך אותן ז' ימים, וכן לעולם, נמצא דלפעמים גם הם ישמשו ב' פעמים תוך ז' ימים, משא"כ הלנים חוץ לביתם רק שמחוייבים לשכב לביתם לצורך העונה, לא ישמשו כי אם פעם אחת בשבת לעולם, ויהיו שפיר ג' מדות, אבל זהו דוחק, דהא שבים ביום שמיני קאמר, ועוד קשה וכי סתם פועלים שבים לביתם בכל יום ח', אלא ודאי מ"ש הטור "וביום ח' שבים לביתם", רצה לומר צריכים ומחוייבים הם לשכב לביתם ביום ח' לקיים עונתם, ומ"ש רבינו והחמרים פעם אחת בשבת ולא כלל החמרים ופועלים שלנו כל לילה בבתים, [היינו משום] דלא הוזכר במשנה, ולכן כתב רבינו החמרים בפני עצמו כמו שהוא שנוי במתניתין. וכן פירשו דברי הטור בחידושי מהר"ל מפראג (בסוף הטור הוצאת אל המקורות) ובהגהות בעל תוס' יו"ט כאן.

ובב"ח, כתב דפשוט דמ"ש והחמרים פעם א' בשבת לחמרים לחודיה קאמר, אבל לפועלים שאין לנים בביתם עונתן פעם אחת בח' ימים וכדפירש הר"י ב"ר ברוך וכמ"ש הרא"ש, והכ"י עצמו כתב כך תחילה, אלא ודאי דאיכא ט"ס בסוף דבריו.

מב) ובפיה"מ מהדורות הרב קאפח תרגם, נוסף לכן שהשבת עצמו חובה להתענג בו בכל אופן מאופני העונג, לכל אדם.

מג) ועי' בבנימין זאב סי' רמ"ה עמ' פ"ד, במנותו עשר תקנות עזרא וביניהן לאכול שום דומן העונה היא בע"ש, סיים והבנות נמי בכלל שמירת שבת הן. וכ"כ מדברי הפרישה סי' ר"פ סק"א. וע"ע בפתח הדביר שם אות ג' שהאריך בזה.

מד) בב"ח כאן פ"י, דה"ק בין שהיה מנהגם לשהות חוץ לביתם יותר מח' ימים ובין שהיה מנהגם לחזור בכל שבוע, אין להם רשות לשהות חוץ לבית אלא ז' ימים, וביום השמיני חייב לחזור לביתו. וכ"כ שחייבים לחזור ביום השמיני בפרישה סק"ג, בביאורי מהר"ל מפראג (בסוף הטור הוצאת אל המקורות) כאן ובנתיבות משפט דף קס"ב טור ג'.

מה) וז"ל הטור, הפועלים שאינם לנין בבתים יוצאים שבעה ימים וביום השמיני שבים לביתם, וכן לעולם משמונה ימים לשמונה ימים שבים פעם א' לביתם, והחמרים פעם אחת בשבת, וגמלים וכו'. וכתב בב"י, המשך הלשון כך הוא, הפועלים שאין לנים בבתים ויוצאים שבעה ימים וכו', עונתם פעם אחת בשבת, וכן החמרים פעם אחת בשבת, ד"פעם אחת בשבת" שכתב קאי לפועלים שאין לנים בבתם וכו' ולחמרים, ופשוט הוא.

אוצר

ס"ק י

הפוסקים

מצינים לעונתם אחת בשבת דומיא דחמרים, שאין עונה קרובה לפועלים העושים בעירם יותר מוז דחמרים שהיא אחת בשבת, ותפסת מועט תפסת, דנהי דאינו שוה עונה העושים מלאכה בעיר אחרת לעונה העושים מלאכה בעירם, מ"מ לא תהיה מופלגת כל כך אלא דוקא אחת בשבת דומיא דחמרים.

וברמב"ם פ"ד מאישות הלכה א', כתב הפועלים וכו', אם הייתה מלאכתו בעיר עונתן פעמיים בשבת, ואם הייתה מלאכתו בעיר אחרת עונתן פעם אחת בשבת. וכ"כ בסמ"ג לאוין פ"א ובעין חיים (להר"י מלונדרן) הלכות פו"ר. וכתב דרינא דח"י הנ"ל מדסתמו דצריהם משמע דבעוין מלאכתו בעיר אחרת בין שחזר לבינו בכל יום, בין שאינו חוזר, עונתם אחת לשבועה שלא כדברי ר"י ד"ר ברוך וכו'. וכ"כ בנתיבות משפט דף קס"ב טור ג'.

ועיין בר"ן שם, שכתב דג' מדות בפועלים, שהעושים בעירם, ג' בשבת, ואם צריכים ללכת חוץ לעירם, אחד לשמונה ימים, ואם מנהגם קצוב לעשות בעיר אחרת, עונה הקבועה שלהם אחת בשבת, ומיהו אם אירע להם נזק מלאכה, יכולין לאחר עד יום שמיני, ולא גרע מעושים מלאכתם בעירם. ובעין זה כתב בנתיבות משפט הנ"ל דעמ' הטור. וכתבאר להלן סק"ט אות ב'.

ובדעת השולחן ערוך. דא"ר ס"י ר"מ סעיף א', כתב הפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת ולגין בכל לילה בצחיהם, פעם אחת בשבוע, ואם עושים מלאכה בעירם, פעמיים בשבוע.

ובמגן אברהם סק"ב, הקשה ק"ק דבאה"ע [כאן] כתב הפועלים וכו', רק רמ"א כתב שיש חולקים. וציאר הפמ"ג באשל אברהם שם, [שבאה"ת] כתב המחבר "ולגין", הא אין לגין בכל לילה בצחיהם לח' ימים, ובאה"ע סתם המחבר בעיר אחרת פעם אחת בשבוע, משמע אף שאין לגין בכל לילה בצחיהם וכו'. וכן ציאר הגר"א שם, כתב שבאה"ת פסק כר"י דרבי ברוך ובאה"ע כר"י.

ובאליה רבה סוף סק"ב, כתב דל"ל דרבותא קאמר השו"ע, וה"ה באין לגין, אבל בלבוש [שם] ל"ל דדוקא נקט ולגין בצחיהם, אבל באין לגין עונתן לח' ימים כדאיחא [בלבוש] באה"ע, וזוהי נחא קושית מג"א. וכ"כ בצבדי ישע שם. ועיין בנתיבות משפט המוצא להלן סק"ט אות ב'.

ועיין בהפלאה כתב דהפלאה קו"א אות א', שכתב נראה מלשון הרמ"א [כאן] שכתב ו"א דאם אין לגין דאף לדיעה קמייחא דלית ליה ג' מידות בפועלים, היינו דלית ליה מידה זו דיש עונה לשמונה ימים, אבל זהו דפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת, אף

כאן מו", בחופת חתנים הלכות נניעות ס"י א' ונותרת ישראל ס"י ר"מ אות ו'.

אולם הר"י בחוס' הנ"ל, לא פירש אלא ג' מדות [בפועלים], ג' בשבת וא' בשבת כדפרישנא [בנתיבות] הדיבור לתוך קושא הנ"ל, דמרישא דמחני לא מצי למיפדך, דרישא לאו דדין עונה מיירי אלא אדרבה אשמועינן דשרי לשנות ולבטל עונה, אבל מצריחא פריך שפיר דאירי דדין עונה הכתוב בחזרה ולא צריחא שלא ברשות וכו'. וכן פירשו דרישא דמחני דרש"י מהדור"ק ותלמידי רבינו יונה המוצאים בשטמ"ק שם ס"א ג' ד"ה החלמידים. ובחידושי הרא"ה שם, כתב [דרישא] דמחני לא איירינן אלא באקראי בעלמא וכו', אבל מצריחא הוא דקשיא לן דקחני דעונה הפועלים אחת בשבת ובמחני תנן שמים וכו'. וכ"כ בחידושי הרשב"א שם. גם במאירי שם, פירש רישא דמחני דמיירי ציוחאם שלא ברשות, ולא הציא בהמשך דבריו כי אם ג' מדות בפועלים. וכ"מ בפסקי ריא"ו שם פ"ה הלכה ד' אות א' וע'.

והר"י לא הציא מסוגיית הגמ' מאומה אלא המשנה כלורחא, ודינא דח"י לאוין פ"א דף ע"א טור ג', הציא מש"כ הר"ן [כאן] בפירושו דברי הר"ף, דקוצר בפועלים [דחנן זהו במחני] שבת אחת, היינו שעונתם אחת לשבועה, ולפיכך נפטר מסוגיא זו בגמ', שאם העושים מלאכתם בעירם יוצאים שלא ברשות שבת אחת, כ"ש אותם שהם בעיר אחרת שעונה שלהם כן וכו', וכתב ולי מהא לא אירא שלא מפני שכתב דהפועלים היוצאים שלא ברשות ועוין מלאכתו בעירן אחת לשבועה, נלמוד מזה בעוין מלאכתו בעיר אחרת שעונה שלהם כן, דאיכא למימר דהתם לא קבצו חכמים שעונה שלהם תהיה אחת בשבת, אלא אמרו שאם יוצאים שלא ברשות אל יאחרו עונתם יותר מאחת בשבת, אבל שיחקנו דעונה הקבועה תהיה א' בשבת אפילו כשעושים מלאכה בעיר אחרת, זו לא שמענו וכו', ועוד לו יהיה דשקול זה כזה, היה לו לר"ף להציא סוגיא דגמ' וצריחא דקחני דעושים מלאכה בעיר אחרת עונתם אחת בשבת להשיענו דאע"פ שמנהגם כן לעשות מלאכה בעיר אחרת, אם רוצים לשנות ולשהות יותר אין הרשות בידם, ואפשר לי לומר דלא הציא הר"ף מסוגיא דגמ' דכיון דהציא מחני דקחני הפועלים שמים בשבת ומיירי בעושים מלאכה בעירם כדמשמע מלישנא דמחני, ממילא משמע דבאין עוין מלאכתם בעירם אלא בעיר אחרת אין עונתן שוה לעושים מלאכה בעירם, וכיון שאין עונתם שוה לא הוצרך לפרשה אלא סתם הדברים ואנו

דחמרים שעונתם פעם א' בשבת וכן הגמלים פעם א' לשלשים וכו', והוא ענין בפני עצמו דלא שייך לדינא דפועלים שאין לגין בביתם.

ועיין במהרש"א כתובות ס"ב א', שכתב דרבי [הב"ן] מגומגמים בזה שהבין שדין החמרים שוה לדין פועלים שאין לגין בביתם כו', שכתב דפ"א בשבת קאי לפועלים שאין לגין כו' ולחמרים כו', וזה אינו, דגבי חמרים קאמר פ"א בשבת דמשמע ממש ביום ז'. וע"ע בשו"ת חתם יו"ד ס"י קמ"ט ד"ה נמצינו, שכתב להוכיח דבריו הב"י.

(מו) עיין באליה רבה המובא לקמן.

גם ברינא דח"י לאוין פ"א דף ע"א טור ב', תמה על הב"י דהיכי מצינו למימר ד"פעם אחת בשבת" שכתב קאי לחמרים ולפועלים שאין לגין בביתם, כיון שאין דינא שוה, דלפועלים שאין לגין בביתם וכו' עונתם פעם אחת לשמונה ימים, והחמרים פעם א' [לשבועה] ימים דומיא דפועלים העושים מלאכה בעיר אחרת וחוזרים לביתם בכל לילה וכו', אמנם נראה דבריו הטור הכי פירושה, והפועלים שאין לגין בביתם אין עונתם קבועה אחת לשבועה כמו אותם שבאים בכל לילה לביתם, אלא יוצאים ז' ימים ובימים השמיני שבים לביתם ובוועלין, וכן לעולם משמונה ימים לשמונה ימים שבים פעם אחת ובוועלים וכל ישנו את תפקידם לשהות יותר משבועה ימים, ואח"כ תני דינא

ו. החמרים פעם אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום

באר הגולה

ד שם נמשנה.

אוצר

ס"ק י — ס"ק יב אות ב

הפוסקים

שפירוש רבינו יונתן^(מח) כתוב, דהאי דלא חשיב חמר, לפי שהחמר ופועל שוין היכא שועשין מלאכה בעיר אחרת וכו' [אלא שנסקוף מסיק הר"ן דזה דוחק].

ג. וכשהולכים למקום רחוק. נחשדי דוד פ"ה דכתובות דף קל"א טור ז' [בנדפס בדפוס וילנא הושמט], עמש"כ בתוספתא שם [הלכה ה'] "החמרין אחת לשתי שבתות", כחז קמ"ל הכא [דהא דקמני הפועלים שהם בשבת והחמרין אחת בשבת] לאו מילתא פסיקתא היא, [דכשם] דאיכא פועלים שדינא אחת בשבת, [דהיינו] אם עושים בעיר אחרת, ה"נ איכא חמרין שדינא אחת לשתי שבתות, דחמרין דמחני' היינו שמוליכין סחורה בעיר או בסבוכותיה, אבל אם מוליכין לעיר קרובה [אולי ז"ל שאינה קרובה] אז זמן לב' שבתות, אבל בגמלין וספינן ליכא כהא עפי ממה ששינו במשנתנו, ובגמ' לא מייחי אלא חילוק הפועלים בלבד, וכן הרמב"ם לא כתב אלא דדברי הש"ס, ושם פוסק לא הביא הך תוספתא דעל החמרין, ורק הב"ש [בסק"ג] על מה שכתב השו"ע החמרין אחת בשבת, כתב היינו ודאי כשהם בעירם בכל לילה ע"ש, ושם סמוכין לדבריו מהתוספתא שלפנינו. גם בחזון יחזקאל שם, כתב דהא דחמרין אחת לשתי שבתות היינו כשעושין מלאכתם בעיר אחרת, דאילו כשהם בעירם בכל לילה, עונתם אחת בשבת כדקמני במחני', וכ"כ בב"ש [הנ"ל].

ד. וכשמשתהים בעיר זמן מה. עיין לקמן סק"ג אות ג'.

יב. הגמלים אחת לשלשים יום. א. טעם הדין. כתב במאירי כתובות ס"א ז', הגמלים דרכם לילך לסחורה גדולה מהלך ט"ו יום, ונמצאו שלשים יום עם חזרתם, ומתוך כך נחשו להם אחת לשלשים יום. ובענין זה כתב בשטמ"ק בשם תלמידי רבינו יונה, הגמלין דרכם להשכיר עצמם עם גמליהם מהלך ט"ו יום ולחזור לסוף ל'.

ובדינא דחיי לאוין פ"א דף ע"א טור ד', כתב הגמלים הם בני אדם סוחרי תבילות ומציאים על הגמלים ממקום רחוק ועונתם א' לשלשים יום לפי שהולכים למקום רחוק [כן פרש"י במשנה], ועונתם א' לשלשים, ולא הצריכום חכמים לחזור ולבא פעם אחת בשבוע או לשני שבועות אלא דוקא לשלשים יום כדי שיעשו מלאכתם ויריחו פרנסת ביתם, [אז] הטעם הוא בשביל טורח הדרך כיון שהולכים למקום רחוק לא העריחו חכמים לבעול אלא א' לשלשים יום דאין להם כח יותר מזה.

ב. וכשמשתהים בעיר זמן מה, או שחזרו לביתם לפני שלשים. עיין בס"ק הבא אות ג'.

שלגין בכל לילה צדיהם, עונתם פעם אחת בשבת [אית ליה], אע"ג דמחני' [כתובות ס"א ז'] אין הכרת, דהא דקמני יונתן שלא נרשום שבת א', י"ל דאין צדיהם כל השבוע וכו'. וכ"כ בחליה רבה ובגדי ישע המוצאים לעיל.

יא. החמרים פעם אחת בשבת. א. טעם הדין. כתב במאירי כתובות ס"א ז', דחמרים אחת בשבת שדרכם לילך ג' ימים לסחורה. וכ"כ בשטמ"ק שם בשם תלמידי רבינו יונה, החמרין אחת בשבת שכן דרכן ללכת מהלך ג' ימים ולחזור. ובדינא דחיי לאוין פ"א דף ע"א טור ד', כתב חמרים הם בני אדם היוצאים מקיר העיר וחוצה לה למקום קרוב להביא תבואה למכור בשוק [כן פרש"י במשנה שם], ועונתם פעם א' בשבת, כלומר אחת לשבוע, דכיון שהם צריכים ללכת לכפרים לא העריחו חכמים לבעול פעמיים בשבת מפני טורח הדרך מכאיש, א"נ אפשר כלאחרם את העיר ילינו בכפרים ויתעכבו שם חמשה או ששה ימים ולא העריחו חכמים לחזור ולבא בחוץ השבוע, דא"כ מלאכתם מחי נעשית.

ועיין באגרות משה ח"א סי' ק"צ ד"ה ובדבר אם, שכתב פשוט שאף החמרין שעונתן ג"כ פעם אחת בשבת, מזה עליהן לקצוה זמן העונה בליל שבת. ועע"ו לעיל סק"ט.

ב. וכשאין לניין בביתם^(מח). בהפלאה קו"א אות ג', הביא דעות הפוסקים המוצאים לעיל בס"ק הקודם, שפועל שאינו לן צדיהם עונתו א' לח' ימים, וכתב וקשה [לפ"ו מה] דנקט במחני' [כתובות ס"א ז'] החמרין א' בשבת, וע"כ אין פירושו שצריכין לחזור לביהם בכל שבת, דלמה יהיה חמר גרע מפועל שעושה מלאכה בעיר אחרת וכו', וז"ל דדרך החמרים להיות לנים בכל לילה צדיהם והיו כפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת ולנים בלילה צדיהם דעונתם אחת לשבת, וכ"כ הב"ש סק"ג [עמש"כ בשו"ע החמרים פעם אחת בשבת, דהיינו ודאי כשהם בעירם בכל לילה]. וכ"פ דברי הב"ש במחנית השקל.

ובישועות יעקב כאן פירוש הארוך אות א', כתב הנה נראה מדברי הב"ש דשוין חמרין לפועלים שאין לניין צדיהם [דעונתם לדעת הטור דיוס ח'] וכו', אמנם במחני' לא משמע כן, דקמני החמרין פעם אחת בשבת, וכמ"ש במהרש"א [שם ס"ב א'] דדברי הב"ש מגומגמים בזה, ואפשר דגם הב"ש מודה לזה, אלא שכתב דחמרין ופועלים שוין, דכשאין לניין צדיהם עונתן לח' ימים [ועיין לעיל הערה מ"ה].

וכבר מצינו כן בר"ן כ"ו א' (מדפי הרי"ף) שלאחר שהביא מש"כ הרי"ף דליכא דמחוי צעונה בחוץ השבת אלא טייל ופועל, כתב

בשיטה מקובצת ס"ב א' ד"ה וז"ל תלמידי. אבל צ"ע שבשטמ"ק המובא לעיל באות הקודם, כתב בשם תלמידי רבינו יונה דעונת חמר אחת בשבת משום דרכן ללכת ג' ימים וכן בחזרתם, א"כ עונתם לז', וכן מבואר שם דגם בפועל העושה בעיר אחרת עונתו א' לז'.

(מז) באות הקודם מובא מהמאירי ותלמידי רבינו יונה שפירשו להדיא דאין חמרים לניין בביתם, אולם זהו לשיטתם דס"ל דגם פועלים שאינם לנים בביתם עונתם לז'. ועי"ע באות הבא.

(מח) בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קמ"ט ד"ה נמצינו, גרס רבינו יונה. וכ"מ

באר הגולה

המלחים אחת לששה חדשים (א) תלמידי חכמים עונתם פעם אחת בשבת ודרך ה' תלמידי חכמים לשמש מטתן מלילי שבת ללילי (ה) שבת:

ה' מיתרל דר' יהודה וכו' שם דק"ז ע"ב.

פתחי תשובה

באר היטב

(ג) תלמידי חכמים. עיין בס' יערוך דבש ח"ב דרוש י"ח שכ' בהא דאיתא בברכות כ"ז אמר להו ואימלך באינשי ביתי כו' שהרבר תמוה איך שייך שראב"ע שבק עצת כל חכמי ישראל שרצו למנות אותו וילך אחר עצת אשתו אך הענין הוא דהנה עונת ת"ח מליל שבת לליל שבת ובמס' אבות דר"נ מבואר דעונת נשיא הוא מחודש לחודש מפני ביטול בהמ"ד ואנן קיי"ל חמר ונעשה גמל צריך לימלך באשתו כו' ע"ש ובס' כרם שלמה כתב עליו שדבריו דפת"ח אבל

(ה) שבת. וסימן ושמרו בני ישראל את השבת ר"ח צ"ה. הר"ן כתב הטעם הא' דלא מפרש עונה של ח"ח במשנה. ועיין חוספות י"ט במשנה זו. ומלמדי חכמים הלכות שחיטת הגאון מהר"ר מאיר ש"ף ז"ל שכתב אפשר לומר הטעם כמ"ס חז"ל גבי וצנייהם שלשים וצנייהם זכר כנגד נקבה ולפי שצניעותם במשנים לא פרסמה הכתוב וק"ל וכן פרוי יתן בעתו ולא קמפרש העת עכ"ל:

בקשתי באבות דר"נ ולא מצאתי ולא בשום מקום אשר חפשי: ועיין בתשובת מעיל צדקה סי' נ"א שכ' שכל מי שהוא לומד במתמידות הן אם הוא מהמורים בעם או מן התלמידים רשאי שלא לקיים עונתו כ"א א' בשבת ואף שאין לנו דין ת"ח בזה"ל בכמה דברים מ"מ בזה לדעתי רשאי כל אדם לעשות עצמו ת"ח ואף שהובא (במג"א סי' ר"מ סק"ג) בשם ס' הקנה שאין כל אדם רשאי לעשות עצמו ת"ח היינו כשהוא באמת פועל או טייל ואינו עוסק בתורה אבל לעוסקי תורה שמתשת כחם אין חילוק בין ת"ח שבימיהם לאותן שבזמננו ואדרבה היא מחשת כחננו יותר לפי חסרון הבנתנו וגם בסמ"ק מ"ע רפ"ה איתא בהדיא ויעשה כל אדם עצמו כת"ח כו' אך משום פריצת הדור וקנאת ירך חברתה אני מורגל לומר לכל הסביבים אלי לקיים עונת פועלים שתיים בשבת כו' עכ"ל ע"ש:

אוצר

ס"ק יג אות א — ס"ק יד אות א

הפוסקים

יג. המלחים אחת לששה חדשים. א. טעם הדין. כתב במאירי כתובות ס"א ז', הספנים דרכם ללכת מהלך ג' חדשים ומתוך כך נמנו להם שיעור ששה חדשים עם חזרתם. ונשטמ"ק שם כתב נשם תלמידי רבינו יונה, הספנים שכן דרכם להשכיר ספינותיהם [ולילך עמן] מהלך ג' חדשים ולחזור.

ובדינא דחיי לאוין פ"א דף ע"ב טור א', כתב הספנים הם בני אדם הפורשים לקצו ארץ וים רחוקים עושי מלאכה זמים רבים רחוק רחוק מי ימלאנו, ועונתם קצובה אחת לששה חדשים, אי משום דכיון שהולכים למקום רחוק לא הטריחו לחזור אלא דוקא לששה חדשים, או משום דכיון דרוב מאלו הדרך בינו ובינו אשתו, טורח הדרך ימים כוחו, ולא הטריחוהו לנעול אלא א' לששה חדשים. ועיין בתשובת הר"מ גיפטר במלוות הבית ח"ב סוף קונטרס משפט האישות אות ה', שכתב שמה שעונת הספן ל' חדשים, לאו היינו מלך השם בריאות גופו, אלא להתמוטטות פרנסתו, שמוכרח הוא לשהות זמן רב חוץ לביתו, וגם זה כלל וחי בהם ולא שימות [שהוא הגורם לקציעות זמני העונה כמ"ס בלבוש אות ס' ר"מ סעיף א'], כמו שמלות וחי אחיך עמך, מזה להחיותו אף לצד פיקוח נפש ממתה, אלא להחיותו ולחיותו וכו'.

ב. האם יש חולקים על שיעור זה. כתב במ"מ פ"ד מאישות הלכה א', דיש בקצת ספרי הרמב"ם [שכתוב] והמלחים אחד לששה חדשים, וטעות סופרים הוא, שעיקר הנוסחא אחת לששה חדשים וכ"ה במשנה [כתובות ס"א ז'], וכ"ה בספרי רבינו המדוקדקים. גם במעשה רקח שם, כתב דל"ל אחת לששה חדשים, וכן מתבאר ממ"ס בהלכה ד', ולאפוקי מהגירסא שהביא הה"מ (ט). וכן סתמו כל הפוסקים. אולם בראב"ה ח"ד סי' תתק"ט עמ' ש"ח, כתב והספנים אחת לששה חדשים. וכ"כ גם ביראים סי' קנ"א [ביראים השלם סי' קי"ז].

ג. ספן המשתהה זמן מה בביתו או שחזר לביתו קודם ששה חדשים. ציד המלך (להר"א פלומנו) פ"ד מאישות הלכה א', כתב שיש להסתפק אם הספן צא לביתו ואין לו מלאכה האם מתייבצ צעונה אפילו פחות מו' חדשים, ושכן יש להסתפק בגמל, ומלשון רש"י [כתובות ס"ב ז' ד"ה אינו] שכתב מי שיש לו פת בסלו דממחנת שמה יצא, אין ראיה דלילמא יצא ויראה.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' תנ"ג ד"ה ומה, הביא מש"כ הרב השואל [בעל מצוות הבית] דבזמננו שנסיעת ספינה לקצו ארץ וחזרה הוא לכל היותר ג' שבועות, וכן נוסעים ע"י [אחריו] רק שבועות, ככל זאת לא ישתנה דינו זמני עונתו, כי לדורות נקבעו (א), וכתב דהוא חימה דאין שייך לומר על ספן בזה"ל שהליכתו וחזרתו שזע או עשרה ימים שיפטר אף כשישכר אחר"כ בביתו איזה חדשים ואינו עושה כלום כטייל, דפשוט דאף בזמן שהיה הספן שוהה בדרכו ששה חדשים אם נודמן שעשה דרכו בפחות מחצי הזמן וכו', לא יפטר מעונה כשישכר אחר"כ טייל בביתו, והזמן [דו' חדשים] נאמר [רק] על הזמן שמוחר לשהות בדרך ואין לו למהר בדרך הספנים ששוהין כל כך זמן, ואף שאפשר לו לפעמים לקצר וכו', רשאי לשהות [במקום שנסע] בדרך הסוחרים הנוסעים לשם כמותו, אף שהוא כבר גמר עניניו בפחות וכו'.

ובהפלאה קו"א סוף אות ג', כתב חמר וגמל וספן בזמן שהם משתהים צעירים זמן מה, דינם כמו פועלים העושים מלאכה צעירים, דעונתם פעמיים בשבת.

יד. ת"ח עונתם פעם אחת בשבת כו'. א. מקור הדין, ודעות הפוסקים אם עונת ת"ח פעם אחת בשבוע או בליל שבת דוקא. מקור דין זה כמ"ס בנאה"ג, בכתובות ס"ב ז'. ושם איתא, עונה של ת"ח אימת, אמר רב יהודה.

(ג) עיין במצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' צ"ה — צ"ח.

וע"ע בתשובת הר"מ גיפטר שנדפסה שם בסוף הקונטרס אות ט', שכתב דכל

(ט) עיין בילקוט שינויי נוסחאות שבסוף רמב"ם מהדורת פרנקל שם

ובהלכה ד'.

אוצר

ס"ק יד אות א

הפוסקים

לשמש בערב שבת לפי שהוא ליל מענוג ושביחה והנחת הגוף וכדעת רש"י [שם], וגם אינם מפסיקין מלימודם [שהרי אסור ללמוד בשבת לאור הנר — מהרש"א שם ח"א ד"ה עונה], וכיון שכן הוא לא חני להו במחני, דהיינו ה"ל למחני, [דאי הו חני] ות"ח פ"א בשבת, לא הוה שמעינן שדרך ח"ח לשמש מטתם מלילי שבת לילי שבת, ואי הו חני מלילי שבת לילי שבת, הוה משמע דדוקא מלילי שבת לילי שבת, וזה אינו, דחיוצס פעם א' בשבוע בכל לילה שירצו יצעול, וזהו שכתבו הרמב"ם והרב המחבר והטור עונת ח"ח פעם א' בשבת, כלומר, עונתו הקבועה פ"א בשבוע בכל לילה שירצו, ומיהו דרך ח"ח לשמש מליל שבת לילי שבת, ומה שאמרו בגמ' עונת ח"ח אימת, לאו אעונה קלוצה קא בעי, דעונת ח"ח פ"א בשבוע, אלא איזה לילה יצעול קא בעי, ואמרו מערב שבת לערב שבת.

ובלחם שמים שם ד"ה עה"ט, כתב דאיכא נפקותא לדינא [אי עונת ח"ח כליל שבת דוקא], דאי אמרת חובת עונתן היא דוקא ליל שבת, זמנין דכבר קיים העונה חוץ ימי החול וכו', אפ"ה לא מיפטר מעונה קבוע שלו וכו', דמילא אמרה נחא לי בתקנתא דחכמים, ואדעמא דהכי אינטיבא לח"ח לקיים עונתו בזמנו משום עונג שבת וכו', אבל באמת זהו שהכריחם לומר שעיקר חיוצו פעם אחד בשבוע סתם, שאל"כ גרעת כח ח"ח בזה מפועלים, והרי לא באו חכמים אלא להקל עליו וכו' ^(א), [ולזה לא כתב הרמב"ם שיש חיוצ עונה כליל שבת] דקבעי לאשמעינן הילכתא וטעמא וכו', ותלמודא אגב אורחא קמ"ל מילתא אחרתא דנבא ליה ודינחא לקיומה בעת שמחה ועונג ומנוחה.

ובמשנה שכיר או"ח סי' נ"ח האריך בזה, וכתב [דכפי מה שביאר] דמדינא דגמ' עיקר חיוצא דמנחת עונה לא היה על שבת דוקא, רק על פעם אחת בשבוע וכו', יש לתרץ קושית המהר"ן חיות על חסידים ראשונים [נדה ל"ח א' ששימשו מטותיהם מיום רביעי ואילן] איך עשו נגד התקנה דעונת ח"ח מליל שבת לילי שבת, ולהנ"ל א"ש וכו' ^(ב).

ובאגרות משה ח"א סי' ק"ב, כתב הנה עלם החיוצ לח"ח הוא פעם א' בשבוע, רק שדרך ח"ח שמיחין אותה לליל שבת מטעם דפרש"י [הנ"ל] שהוא ליל מענוג ושביחה והנחת הגוף, וכוננו, משום עונג שבת וכמפורש כן בשו"ע או"ח סי' ר"פ סעיף א'], ומפורש דין זה ברמב"ם [הנ"ל], מבואר דחיוצ העונה הוא פ"א בשבת איזה יום שיהיה, אך הדרך לשמש כליל שבת מטעם עונג שבת, וטעם זה דעונג שבת מבואר גם [ברמב"ם] פ"ל משבת הלכה י"ד וכו'. וכ"כ עוד בח"ג סי' כ"ח, והוסף דאף שבאו"ח סי' ר"מ

אמר שמואל מערב שבת לערב שבת וכו', וכעין לשון השו"ע כתבו גם ברמב"ם פ"ד מאישות הלכה א' ובטור כאן.

ובתוספות יו"ט פ"ה דכתובות משנה ו', הקשה ע"ד הרמב"ם, הטור והשו"ע הנ"ל, דמנא להו למימר דעיקר עונתן פ"א בשבוע, הא בגמ' [הנ"ל] אמרו עונת ח"ח אימת, אמר שמואל מערב שבת לערב שבת וכו', משמע דדוקא מלילי שבת לילי שבת, וטעמא רבה איכא, דכיון דהעונה האמורה בחזרה היא איש כפי עבודתו וכוחו, הילכך ח"ח שהחזרה מחשבת כוחן לא הטילה החזרה עליהם העונה אלא כליל שביחה ומנוחת הגוף, וכתב דנראה דמהכא נפקא להו, דהואיל והמשנה לא שנהא עונתן של ח"ח, היינו טעמא, לפי שנשנתו בעונתן, [כי] עיקר הדין פעם א' בשבוע והם עפ"י דרכם נחרו להם ליל השבת, לפיכך לא שנהא החזרה לא זה ולא זה, דעיקר הדין דהיינו פ"א בשבוע לא מצי למחני משום שאינו מיוחד שום לילה מלילי השבוע, והח"ח מיוחדין להם ליל שבת, ולא מצי נמי למחני מלילי שבת לילי שבת כיון שאין זה מעיקר הדין ושורחו, שהרי יכול לקיים עונה באיזה לילה שזהיה מלילי השבוע וכו'.

ובבתיבות משפט דף קס"ב טור ד', כתב על הרמב"ם והטו"ש [הנ"ל], דמנ"ל לומר כן, דבגמ' משמע דעונת ח"ח כליל שבת הוא מדינא ולא מדרכס, דאל"כ כששאלו עונת ח"ח אימת, לא הו"ל ליל שבת, אלא הו"ל פעם א' בשבת, והחזו"ט התעורר בזה ולא נתחווירו לי דבריו, ונראה שדקדקו כן ממה שאמרו בגמ' אח"כ "אשר פריו יתן בעתו" זה המשמש מטתו כליל שבת, ואי מדינא עונת ח"ח דוקא כליל שבת לא יצדק לומר על זה אשר פרי יתן בעתו, אלא ע"כ לומר דח"ח עונתן פעם אחת בשבת, ומשום שהם נחרו כליל שבת דרשו אשר פרי יתן בעתו לומר שיפה כוונו, ומ"ש [הטור] במחילה [באו"ח סי' ר"מ], עונתן כליל שבת, היינו עפ"י מה שנחרו להם ליל שבת נקט הכי.

ובהפלאה כתובות ס"ב ב' ד"ה פרש"י, כתב מדלא קאמר [בגמרא] בכל ערב שבת סתמא, משמע דאפ"ה העונה קבוע פעם א' בשבת, ונ"מ דאם היה אנוס כליל שבת, חייב לקיים עונתו בחול ^(א), וכן משמע מלשון הרמב"ם וטו"ש שכתבו סתם ח"ח עונתם פעם א' בשבת" כמו באינך, וכן משמע מלשון הר"ן [שם דף כ"ו א' מדפי הרי"ף] דמקשה וליחני במחני עונת ח"ח, ואי ערב שבת דוקא לא שייך למיחני בזהדי אינך דחלוין בשיעור הזמנים ^(ב), וכ"כ גם בקו"א אות ה'.

ובדינא דחיי לאוין פ"א דף פ"ו טור ד', כתב ונראה דלעולם עונת ח"ח קלוצה פעם אחת בשבוע, אלא שח"ח נהגו

חייב להחמיר בספק דאורייתא דזכות עונה [ולפוקדה לאחר השבת], ואף אם אינה מקפידה, אם עדיין לא קיים פו"ר והוא בזמן שיכולה להתעבר, חייב להחמיר בספק דאורייתא דפו"ר.

(ב) ע"ש ס"ג א' ד"ה וכן, שכתב ש"מ מה שמקיים עונתו בחול הוא מדין השלמה [עפ"י לעיל סק"ד אות ג].

(ג) ע"ש שכתב שלפ"ז אם קיים עונתו במשך ימי החול, כגון שהיה אז ליל טבילה, או שיצא לדרך, או שהיתה אשתו משתוקקת, הוא פטור מעונת ליל שבת [ועיין לקמן אות ד].

(ד) ועיין בברכי יוסף המובא להלן.

[זמני העונה] תלויים לפי הזמן והמקום, שהרי בכלל דברי הלבוש [או"ח סי' ר"מ סעיף א' שכתב] וחי בהם ולא שימות בהם [לפיכך שיערו חז"ל הנהגת העונה לכל אדם לפי יכולתו וכוחו, והוא שאמרו חז"ל הטיילים וכו'], ולא שייך בזה לומר דאיכא גת דברייך לשיעורין, דאמנם כן הוא, שזה תלוי בחילוקי סוגי עבודתו של הבעל עפ"י הרגיל.

(א) וכן כתבו לדינא בטורת ישראל סי' ר"מ אות ט', באגרות משה ח"א ק"ב, בבני ציון [להרצ"ב ליכטמן] סי' ר"מ סק"ג ובשרגא המאיר ח"ה סי' כ"ג אות ב', ועיין בתורה לשמה סי' ס"ז וס"ט. וע"ש בבירור הלכה סי' ר"מ עמ' רס"ו טור ב', שלאחר שהביא מחלוקת בענין זה, כתב אם היא מקפידה, ודאי

אוצר

ס"ק יד אות א"ב

הפוסקים

וליל ג' נקרא מו"ש, ופירשו הטעם שהמשמש מטמו בג' לילות של מו"ש אפשר לפי השבון זמנה שחלד בשבת ויצא לידי חילול שבת וכו'.

אולם במאירי שם, מסיק דברים אלה טפלים הם, ועיקר הדברים כמו שכתבתי שאין עיקר הכוונה באלו אלא לחורה [שהיו שאר הלילות פנוים מעסקיהם שיעסקו בחורה].

גם בשטמ"ק כתובות ס"ז ז' ד"ה מערב, הביא מחלמידי רבינו יונה, שכתבו ע"ד המפרשים הנ"ל, דזה אינו מחקבל כלל, [וכן איחא בגמ' שם] ויחיד צדי רב וכל צי שימשי הוה אחי לציחיה וכו', וצי שימשי שכל החלמוד לא נאמר אלא על צין השמשות של שבת. ובשטמ"ק הנ"ל, הוסיף דכן כתב גאון, [והביא] ראה לדבר מדאמרינן בריש מסכת [ד' ז'] צין כך וצין כך לא בעיל לא צמו"ש ולא כליל שבת, ואמרינן עלה בשלמא צמ"ש משום חבורה, אלמא ערב שבת הוא ליל שבת.

ובברכיי יוסף או"ח סי' ר"מ אות י"א, כתב דדברי [המאירי] חיים וקיימים, דודאי מה שאמרו מע"ש לע"ש היינו אור שבת ואינו ר"ל מיום ד', וזה פשוט דדוקא כליל שבת, וחזן מטעם עסק החורה שכתב המאירי [יש] כמה טעמים ע"ד הפשט ועל דרך האמת, ומ"ש על החסידים הראשונים [נדהה ל"ח א' שלא היו משמשין אלא מרביעי ואילן כדי שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת] היינו אף כליל טבילה, אבל בלא"ה ודאי היו נוהגין מליל שבת. וכ"כ בפקודת אלעזר שם דף ס"ו טור ז' ד"ה עונת.

וביפה ללב ח"צ או"ח סי' ר"מ בסוף אות א', כתב ששמע שרבים מיראי ה' וחושני שמו נוהגים לשמש מיטתם כליל ד' וחושבים למנוה על סמך שקורין אותו שבת קטן, ולא מלאכי מפורש כן בשום ספר, ונראה דאין חילוק לילי רביעיות משאר לילות השבוע לענין זה.

ויש שכתבו שהוא בערב שבת ממש. נמנח סולת מנוה מ"ו ד"ה והנה דרך, כתב שצערין ערך ען כתב בשם רבינו חננאל דמ"ש עונת ח"מ משבת לשבת, הכוונה צער שבת כיון דלא נבדל אדם הראשון (ט) ופלא שלא הוצאה שיטה זו, וצפרט שידוע דדברי ר"ח המה דברי קבלה, אמנם נדהה י"ו א' לא מוכח כן ע"ש בפרש"י ד"ה צמ"ש.

ב. והאם יכול ללוות ולפרוע בימי החול כשאין לו פנאי בשבת. דרישה או"ח סי' ר"פ אות א', עמס"כ בטור שם, ויהא זהיר לקיים עונתו כדאיחא בכתובות [ס"ז ז'] יהודה צריה דרבי חייא חתניה דר' ינאי הוה אזיל ויחיד צדי רב, וכל צי שימשא [ערב שבת] הוה אחי לציחיה, וכי הוה אחי הוה קא חזי קמיה

סעיף א' לא כתבו שני דברים אלא דבר אחד "ועונת ח"מ מלילי שבת ללילי שבת", [היינו משום] דשם לא נקט הלכות מנוה עונה דאין זה המקום שם, אלא נקט שם אף יתנהג האדם בחשמיש מטמו וכדכתיב חזן הסימן של ההלכות לסימן ר"מ, ודרך ההתנהגות של ח"מ הרי הוא מלילי שבת ללילי שבת. וכ"כ בפקודת אלעזר שם דף ס"ו טור ז' ד"ה עונת.

ובויברך דוד (להרי"ד הרפנס) ח"צ סי' קל"א, כתב דמה שאמרו ח"מ מליל שבת לליל שבת, היינו אם הבעל רוצה דידרו תליא מילתא (ח), חדע דמלניו כמה קולות כליל טבילה [כמו שיכתב] לקמן סעיף ד', אבל אין מקילים שום קולא בשביל עונה כליל שבת וכו'.

ועיין במטה יהודה סי' ר"פ סק"א, שכתב ומדברי כולם [הר"ן וחס' יו"ט הנ"ל] נלמד דלשון הרמב"ם פ"ל משבת הלכה י"ד] שהוא לשון השו"ע [שם] שכתב חשמיש מחענוגי שבת הוא [לפיכך עונת ח"מ וכו'], אינו מעיקר הדין, אלא כפי מה שזיררו לעצמם ערב שבת, חזר להיות הדבר אללס חובה, דוקא ערב שבת וכו'.

אולם בעולת תמיד או"ח סי' ר"מ אות א', כתב אם עפ"י סיבה עבר ליל שבת ולא קיים עונה, אין צריך לקיים העונה כי אם כשזא שבת אחרת וכו' [משמע שעונתו כליל שבת דוקא (ח)]. ובמחזיק ברכה שם אות ו', כתב דנראה לדינא כהעולת תמיד וכו' (ז). ובשורית ברכה שם, הוסיף שמלא לרבינו אפרים צפירוש עה"ת, שהחיר כסגרת העולת תמיד. ועיין בחליה רבה או"ח סי' ר"מ אות ג'.

ובתורת חיים (להרי"ש סופר) שם סוף אות ג', כתב דשפיר כתב העולת תמיד, דעיקר הטעם דעונת ח"מ מליל שבת לליל שבת כתב המג"א סק"ג שחזול צריך לעסוק בחורה כלילה, [אבל בשבת] א"צ לעסוק בחורה כל כך, ולפ"י יהיה קצת איסור בחול, ואפילו ליכא איסור, מ"מ עיקר החיוב בשבת היום גורס, וכל שעבר היום שוב צריך לעסוק בחורה. וכ"כ במשנה שכיר (המוצא בהערה נ"ח) נדעת המאירי. וכ"מ באגרת הקודש (המיוחס לרמב"ן) ריש פ"ג וצפני יהושע המוצא בהערה ס"ד.

ועיין צמ"ש שם פ"ה סי' כ"ט, צפסקי ריא"ז שם הלכה ד' אות א', באורחות חיים הלכות כתובות סי' ט"ו ונדהה לדרך מאמר שלישי כלל שני פ"ו, שלא הזכירו רק עונת ח"מ מע"ש לע"ש. ויש שכתבו שמליל ד' נקרא ליל שבת. במאירי צ"ק פ"ז א' ד"ה החמישית, כתב דיש מפרשים ערב שבת לענין זה [עונת ח"מ] ד' לילות, ליל ד' ליל ה' ליל ו' וליל שבת (ח), שכל שמתחלת ליל ד' ואילן נקרא ליל שבת, וממו"ש ואילן שהוא ליל יום א' וליל ז'

(נח) עיין לעיל הערה מ"א.

(נו) עיין במאמר מרדכי המובא לעיל סק"ד אות ג', שכתב שדרכיו רק כשאירע אונס. אולם בבירור הלכה סי' ר"מ עמ' רס"ז טור א', כתב שהגידון בין במזיד בין בשוגג ובין באונס, כיון שעיקר הגידון הוא מצד כחו [שכתב עבר יותר משבוע מאז קיים עונתו הקודמת] מחד גיסא, ומצד דרך ליל שבת מאידך גיסא.

(נז) אלא שהוסיף טעם אחר, מחמת קפידת הזוהר [עצ"ז לקמן אות י']. ועיין בדרכיו המובאים לקמן אות ט"ז.

(נח) ועיין במשנה שכיר או"ח סי' נ"ח, שכתב דודאי גם היש מפרשים לא כיוונו לומר דבאלו ד' לילות שרי לשמש בכולם, דודאי מהלילה שבת מחד מהני ד' לילות עד השבוע הבא לא יוסיף כדי שיהיה פנוי בשאר לילות לתורה, ואין פלוגתא בזה בין הטעם הראשון [שכתב המאירי] לשני, וכמו דלראשון לא שרי לשמש רק מע"ש לע"ש כמו כן ליש מפרשים, רק דהיי"מ הוסיף ד' לילות מליל ד' הם בכלל ערב שבת, ובחד מאלו ד' לילות שרי לקיים מצות עונה עד השבוע הבא ליל זה שבת חתילה, עונה של ח"מ (נט) וז"ל הערוך, אדם הראשון בערב שבת שימש תחילה, עונה של ח"מ

אוצר

ס"ק יד אות ב"ו

הפוסקים

שחוצת עונת ח"ח פעם אחת בשבוע [כמוצא לעיל אות א'], כתב וכל גונא דקיים חוצת העונה [כגון ליל טבילה] יאל, [ופטור בשבת שלאחריו].

אולם נאשל אברהם (להראש"ד מצוטשטש) אור"ח סי' ר"מ, כתב ליל טבילה הוא חוץ מפעם אחת המוטל, כי הוא משלומים על עבר [ע"ז סק"ד אות ד'] וכו'. וכ"מ בלקט יושר אור"ח עמ' 46, שכתב ואמר לי [נעל תרומת הדשן], מי שאין לו כח לקיים שמי עונות בשבוע אחת, כליל טבילתה וכליל שבת אח"כ, יתקיים של ליל טבילה, משום דאין לדחות המלוה וכו' [משמע דשאר ח"ח הצריכים חייבין בשמיהן]. וכן משמע מסמיתת הפוסקים.

ה. וכשטבלה בליל שבת, האם חייב להשלים עונתה בחול. נאשל אברהם (להראש"ד מצוטשטש) אור"ח סי' ר"מ, לאחש"כ כליל טבילה הוא חוץ מפעם אחת בשבת המוטל, כי הוא משלומים על עבר [ע"ז באות הקודם], כתב וכשטבלה בערב שבת ישלים בחול פעם אחת. וכן פסקו בארחות חיים (מספיקנא) שם אות ב' וצתהרם ישראל סי' ר"מ אות י"ב. ועיין לעיל סק"ד אות ה'. אולם בצירור הלכה שם עמ' רע"ז טור א', כתב דח"ח שאשמו טבלה כליל שבת וקיים העונה, יואל ידי שניהם ואינו חייב להשלים באחד מלילי חול וכו'. וכן הביא במשכן ישראל ח"ב עמ' ל' הע' 8, בשם הרי"ש אלישיב.

ו. מי נחשב תלמיד חכם לענין זה. פרי מגדים אור"ח סי' ר"מ אשל אברהם סק"א, כתב וז"ל צוה"ו לית תלמיד חכם [וא"כ תהיה עונתו כע"ל כמ"ש במג"א שם], ומ"מ דלא למיגר בינר הרע וכו', וגם דעל דעת כן נשאה, לית חיוב עונה כי אם מליל שבת לליל שבת וכו', ומ"מ ז"ע אחיה מקר"ח לענין זה, ובמג"א סק"ג משמע דוקא [מין] שחורמו אומנתו. ובמשנה ברורה שם, כתב [דכוונת הפמ"ג] דכיון דלפי הדור הוא ח"ח והוא נשאה על דעת כן, לית עונה כ"א כליל שבת וכו' (א).¹

ובפסקי הלכות — יד דוד ח"ג פ"ד מאישות עמ' ב', כתב דאף שצוה"ו אין לנו מי שחורמו אומנתו לענין ק"ש ותפילה להפסיק מחורמו, אבל לענין זה אף צוה"ו מי שאין לו שום עסק רק לומד צמורה ואין לו עסק רק כדי פרנסתו, נקרא ח"ח לענין זה.

ועיין פתחי תשובה כאן סק"ג, שהביא מהמעיל נדקה סי' נ"א. ושם כתב, כל מי שהוא לומד צממדות, הן אם הוא מהמורים צעם או מן התלמידים רשאי שלא לקיים עונתו כי אם פעם א' בשבת, ולא תהא חורה שלנו כשאר הפועלים לפחות שהם שמים

עמודא דנהורא, יומא חדא משכמיה שמעמיה ולא אחא, כיון דלא חזי ההוא סימנא, אמר להו ר' ינאי כפו מטחו שאלמלא יהודה קיים לא בטל עונתו, כתב דהא דלא מיימי הטור [הא דאמרין עונת ח"ח בע"ש לע"ש], משום דאיכא למימר שכוונתו להציא ראייה דלא אמרינן לויה ופורע כשאין לו פנאי, ומביא ראייה מיהודה, אע"פ שהיה אדם חשוב דחדיר בגירסא וכו', אפ"ה אמר ר' ינאי כפו מטחו, ולא חשב דילמא לויה ופורע. והסכים עמו אליה רבה שם אות א' ובמחזיק ברכה שם אות ג'. ועיין לקמן אות ח'.

ועיין בשרגא המאיר ח"ה סי' כ"ג אות ב', שכתב צמי שמחמיר על עצמו שלא לטבול בשבת, שלפי שיטתו הו' כמו אונס מדברי חכמים, [ויכול להשלים את עונתו] צמי החול [כשמחלה] וכו'.

ג. והאם רשאי להוסיף על עונתו. כתב בעטרת זקנים אור"ח סי' ר"מ, דמהא דאמרו ח"ח עונתן פ"א בשבת ולא אמרו דעונת ח"ח כליל שבת², נראה דנא להודיע דאין ח"ח רשאי להוסיף לשמש כי אם מליל שבת לליל שבת, ואי אמר עונת ח"ח כליל שבת, הוה משמע כליל [שבת] הוא חיוב עונה ואם ירצה יוסף, לכן כתב מליל שבת כליל שבת להורות דוקא כלילי שבת הוא חיוב עונה, ואינו יכול להוסיף.

ובכן מצינו בפסקי ריא"ו שם פ"ה הלכה ד' אות א', שכתב וכן ח"ח, הואיל ועסקין בצמורה ומנדדין שניה מעיניהן, אין להם להחמיר צממות עונה שלא להחיש כוחן ולמעט צמלאת שמים, ודיין מע"ש לע"ש וכו'.

ובמשנה שכיר אור"ח סי' נ"ח ד"ה אולם, אחר שהציא דברי העטרת זקנים הנ"ל, כתב אולם מאן דמרגיש בנפשיה דיש לו לורך יותר, נודאי מותר כדי להנצל מעצירה ח"ו, [כמו שהביא] בפמ"ש [כאן סק"ג] משם מעיל נדקה [סוס"י נ"א] דעכשיו משום פריאות יקיים ב' פעמים בשבוע, גם בעטרת נבי להרה"ק מוידעטש פ"ר יתרו [פ"ט א'] כתב דאם מחמיר מאיזה הרהור ח"ו, אין לריך להחמיר כ"כ, כמו שמצינו [כמוצא ס"ה א'] לרצא דחצו לצמ ר"ח וכו', [וכן] לורך רפואה כמ"ש הרמב"ם [פ"ה מדעות הלכה י"ט] אין להחמיר כ"כ וכו' [עכ"ד] וכו'. וכ"כ במטה יהודה סי' ר"פ סוסק"א, אבל אם ירצה להוסיף ב' וג' לילות שאינם יכולים לילחם כנגד ירס אין צוה מניעה, והכל לפי מה שהוא אדם וכו'. ועיין לקמן אות י"א.

ד. ת"ח שקיים עונת טבילתה בימי החול, האם חייב גם בשבת. נלחם שמים כמוצא פ"ה משנה ו', אחר שהוכיח

אימת, מע"ש לע"ש, אשר פריי יתן בעתו זה המשמש מע"ש לע"ש, וגם על זה פירש שבו נברא אדם הראשון, וקשיא הא דתנן בכתובות ס"ד ב' ואוכלת עמו מע"ש לע"ש ומפרש ר"י בר' חנינא תשמיש.

ס) עיין לעיל אות א' עוד תירוצים על קושיא זו. וע"ע בלקוטי מהרי"ח ח"א הלכות צניעות ד"ה העונה.

סא) במצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' צ"ח, הרחיב הדבור בזה מכמה פנים, דהא אם יש לנו דין ת"ח יתכן שאסור להוסיף על פעם א' בשבת וכמ"ש בעטרת זקנים [עצ"ז לעיל אות ג'] ואם אין לנו דין ת"ח הרי אם מחזיק בעונה פעם א' בשבת, יש לו לחוש משום לא יגרע, ויש בזה גם שאילת

איסור יוהרא שאינו ת"ח ועושה עצמו כת"ח, וכתב בעמ' צ"ט, [ולא מבעין לשיטת הסוברים דגם בימינו שייך דין ת"ח [כמ"ש בשו"ת מהר"י ברונא סי' ק"ב] דהכל לפי הזמן והענין והמקום והאדם וכו', אלא גם לשיטת האומרים דאין בימינו דין ת"ח צ"י מהר"י ווייל סי' קס"ג ועוד פוסקים הובאו בפת"ש יו"ד סי' רמ"ג סק"ג, י"ל דלענין עונה שאני, [דע"כ] לא נחלקו לומר דאינו בדין ת"ח בימינו, אלא לדברים התלויים בזכויותיו של הת"ח כפטור ת"ח מתשלומי מסים או דברים התלויים בכבודו של ת"ח בקנסא על המבזה אותו וכו', משא"כ דין העונה דאינו תלוי בזכותו או בכבודו אלא במה שהתורה מחשת כחור, וגם מי שאינו ת"ח כלל היה שייך שתהיה עונתו עונת ת"ח לפי

אוצר

ס"ק יד אות רח

הפוסקים

הבעל מכיר בזה, יש לתלות שהוא מנד הבושה וגדול הנגיעות, לכן שפיר הורו דיש ליעץ וגם לחייב ב' פעמים בשבת.

ובתשובת הרב מרדכי גיפטר שצמזמות הבית הנ"ל בסוף הקונטרס, כתב הגדולים מדורות הקודמים הורינו שאין המציאות כן [שנישאת על דעת שהוא ח"ח כנימי חו"ל], וסחם אשה ואיש אין דעתם לכך בזמנינו, וראוי לקבוע שאינם כנימלים, אלא כפועלים של זמן חו"ל. ובתשובתו השניה שם, הוסיף וכתב, השיעורים שנקבעו במשנה הרי הם כעין אבות, וכל החולדות נריכים אנו לקבוען לפי האב, וח"ח שצומנינו באו רבותינו וקבעו שלפי חנאי חייהם כח"ח, אינם בגדר ח"ח של זמן חו"ל, וקבעום כפועלים, ואם ח"ח שצומנינו לא יקיים [עונות] כפועלים, יש בזה גרעון וכו'.

ובמשכן ישראל ח"צ עמ' כ"ג, הביא מאגרת הרי"י קניבסקי, שכתב דלכאורה מכיון שצומנינו אין לנו זה שנקרא ח"ח לחו"ל, כי אין נוהגין מביטול חורה כדן ועוד כמה טעמים, מ"מ כיון דהטעם דח"ח רק פעם א' בשבת הוא משום שהחורה מחשת כוחו, זה איכא גם בח"ח צומנינו, וא"כ מי שידוע שהוא צבריא, הדר דינא לחייבו ב' פעמים בשבת וכו', וכן הנהיגו המעיל לדקה [הנ"ל] והתחם סופר כידוע, וכן מנהג רוב התלמידי חכמים צומנינו, טרם שהגיעו לימי העמידה, ופשוט לדעתא דמנהג ח"ח נשאת, וכן הבעל החייב צמזמות לנהוג בזה כמנהג גוברין יהודאין, והיינו כמנהג אנשים מהסוג שלו, והרואה לפטור עצמו בפעם א' בשבוע, קרוב דהוי ספק דאורייתא ממש. ושם כתב ששמע מצנו הרב חיים, שאם היה ידוע לה קודם הנשואין שהוא אדם חסיד ופרוש צמזומד או שהוא מסוג האנשים הנוהגים בדוקא פעם א' בשבת, אינו חייב ב' פעמים.

ובבירור הלכה סי' ר"מ עמ' רס"ו, אף שהעלה שכל אדם יכול לעשות עצמו כח"ח [כמובא מדבריו להלן סק"ו] אות ג', מ"מ מסיק וכתב, אצל העלה צומנינו אף לאלו שחורחן אומנתן כבר מבואר במעיל לדקה [הנ"ל] וכו', וחלוקת עיקר הדין וההרגל בהוראה וענה מפורש [שם], ששם מביא הסמ"ק דיעשה כל אדם עצמו כח"ח וכו', ואפ"ה העלה לא וזה ממקומה.

ודעת המקובלים בזה תמצא לקמן אות י'.

ח. הטרוד בלימודו האם פטור מעונה. כתב בר"ן כתובות כ"ו א' (מדפי הרי"ף), ומהם אני עונה תלמידי חכמים שהיא אחת בשבת למה לא הזכרה במשנתנו [שם ס"א ב'], ונראה לי שאין לתלמידי חכמים עונה קבועה, שכיון ששינוי [במשנה שם] שהתלמידים יוצאים שלא צרשות לרבי אליעזר ל' יום, ולדברי חכמים שמים ושלש שנים כדאיחא בגמ' [שם ס"ב ב'], משמע דעונה ח"ח הדרים צעירס ג"כ משמנים כפי מה שהן צריכין לנדד שניה

בשבת, ולא קאמר בגמ' [כתובות ס"ב א'] כגון רב שמואל בן שילת אלא לדוגמא כמ"ש הפוסקים כולם [ע"ו לעיל סק"ה אות א'], ואף שאין לנו דין ח"ח בזה"ו צמזמות דברים, מ"מ בזה לדעתי ראוי כל אדם לעשות עצמו ח"ח ואף שהוא [צמגן] אברהם סי' ר"מ סק"ג] בשם ספר הקנה שאין כל אדם ראוי לעשות עצמו ח"ח, היינו כשהוא צמזמת פועל או טייל ואינו עוסק בחורה, אצל לעוסקי חורה שמתשת כוחם, אין חילוק בין ח"ח שצמזמיהם לאותם שצומנינו, ואדרבה היא משבתת כחנו יותר לפי חסרון הבנתנו וכו', ובסמ"ק מנהג רפ"ה איחא צהדיא ויעשה כל אדם עצמו כח"ח וכו', ומכ"ש למקיימים טבילה לקרי בחפילה שעורא חיקן וכו', ואין בזה משום יוהרא המקיים עונתו משבת לשבת.

וכן משמע בפסקי רי"א"ו פ"ה דכתובות הלכה ד' אות א', שכתב וכן ח"ח הואיל ועוסקים בחורה חמדי, ומנדדין שניה מעיניהן בלילות, אין להם להתמיד במזנות עונה שלא להחיש כוחן ולמעט במלאכת שמים וכו'. וכ"כ בספר הקנה סוד הקדושין (השני) ז"ח ב', דח"ח העוסקים בחורה יום ולילה עונתן מליל שבת לליל שבת. וע"ע צענין זה לעיל סק"ה אות ב'.

ועיין בעיני כל חי כתובות ס"ב ב', שכתב דלפי מאמר הזהיר הקדוש לא יתכן לכל למדן בין קטן בין גדול וכו', לקרב אל אשתו בחול וכו' [ע"ו לקמן אות י']. וע"ע בחופת חתנים הלכות נגיעות אות א', שכתב ואל יאמר אדם אעשה עצמי ע"ה להוסיף לשמש וכו'.

ז. רעונת תלמידי חכמים בזמן הזה. עיין פתחי חסודה כאן סק"ג, שהביא מהמעיל לדקה סי' נ"א. ושם לאחר שהאריך לזכר מי הוא ח"ח לענין זה [כמובא בראש הקודם], כתב אף משום פריעת הדור וקנאת ירך חזרתה אני מורגל לומר לכל הסניצים אלי לקיים עונת פועלים שמים בשבת ודי בזה וכו'. ובחכמת אדם כלל קכ"ח אות י"ט, כתב ראיתי צוואת ר"י ל"ס מפראג [רב יונה לנדסופר בעל מעיל לדקה] שזוה לתלמידיו פעמים בשבת, והעיקר הכל לפי מה שהוא אדם. והוצא צביאור הלכה סי' ר"מ. ובחורת הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' ז"ח, כתב שכן הכריעו האחרונים להעמיד עונת ח"ח צומנינו על שיעורה של עונת הפועלים, והיינו פעמיים בשבת וכו' (כו).

ובאגרות משה ח"ג סוף"י כ"ח, לאחש"כ שהנכון כדעת האומרים שיש בזה"ו לקיים עונתה שמים בשבת, הוסיף דלמ"ש שעיקר העונה הוא מה שהאשה משתוקקת ומחלואה [ע"ו לקמן סק"י"ח אות ב'], וכיון דכתב הפת"ש בשם המעיל לדקה הוא משום פריעת הדור וקנאת ירך מחזרתה, הרי בא מזה חסוקה וחלואה ליותר מפעם אחת, שלכן נמצא שהוא מעיקר העונה, ואף שאין

של עונה, אלא משום פריעת הדור וקנאת ירך חברתה, א"כ כנוגע ללאו דלא תגרע יש לחקור, [שמכיון שזה רק מטעם צדדין אין במניעתו משום לא יגרע, או כיון דכבר הנהיגו כן, הרי אדעתא דהכי נשאת והוי לה זה עונתה הראוי לה מדינא [ועובר] בלא יגרע, וגם י"ל דפריעת הדור משוי לה דהוי משתוקקת לזה, ואולי דנהי דאדעתא דהכי נשאת וע"ו נשתעבר לה, מ"מ מצד עצמם שיעור המצוה הרי בכוחו תלוי, וכיון דהחורה מתשת כוחו ואי לאו פריעת

חשות כחו וכו', ולא עוד אלא שקביעת השיעור לפי הסוג, [נקבע] גם [כפי] טבעה של האשה ובמדת השתוקקותה, וממילא אין עוד מקום לשינוי שיעור בחילופי המקומות והזמנים, [ולכן] גם בח"ח בימינו אף שנשתנה במדרגתו, מ"מ אם בעיני דורו הוא ח"ח, הרי הוא בסוג ח"ח ואדעתא דהכי נשאת לו וכו'.

סב) וע"ש שהוסיף וכתב, נראה דכיון דהכרעה זו אינה מצד גרדי הדין

אוצר

ס"ק יד אות ח"ט

הפוסקים

ועיין בבני אהובה פ"ד מאישות הלכה א' ד"ה תלמיד, שכתב על דברי הר"ן, דל"ל דמ"מ מזה איכא [גם אליהו] לקיים מליל שבת לליל שבת אף דחיוצא ליכא, ור"ה מדאמר ר' ינאי כפו מטחו שאלמלא קיים לא היה מצטל עונתו, ומנ"ל להוכיח [זה] דילמא נמחדש לו דבר בלימודו, ומורחבו מעין המחבר ואין בית המדרש בלא חידוש, אלא ודאי דמ"מ מזה איכא, וצטוט היה צדקתו [של חתניה] שלא יעבור מזה אפילו צדליכא חיוצא. וכ"כ בחוספת שבת שם סק"צ^(ה). והאליה רבה שם אות א', כתב דהמצטל [עונה] פעם אחת נענש, אפילו דמשכיה שמעתיה^(ו) וכ"מ בהפלאה קו"א אות ה'.

ועיין במשכן ישראל ח"צ עמ' כ"ט הערה 4, שכתב בשם הר"ש אלישיב, שצימיו לא שייך פטור דהר"ן, דאין עסקים כ"כ שיהיה הפסד תלמודם, ולכן לא נישאל אדעתא דהכי. וכעין זה כתב הרב מרדכי גיפטר בחשונה המוצאת צמיונות הציט ח"צ סוף קונטרס משפט האישות אות ג' ד"ה ואף.

ט. האם יש חיוב עונה לתלמיד חכם בליל ראש חדש ויו"ט. כתב נמגן אברהם סי' ר"מ סק"ג, תלמידי חכמים [עונתן מליל שבת לליל שבת] שצחול נריכים לעסוק בחורה בלילה, שחורטן אומנותן, וה"ה בראש חדש ויו"ט.

ובבאר היטב שם סק"ג, כתב [עונתן] לליל שבת, וה"ה ברי"ח ויו"ט. וצמעה רוקח שם, כתב שז"ה כוונת המג"א, דה"ה הני [רי"ח ויו"ט] שדינם כשבת וכו'. וכ"כ בשמן המאור שם, והוסף [דכן] משמע מדכתב בחר הכי, ואין לשמש בליל א' של פסח, משמע דשאר יו"ט שרי [ועיין לקמן סקמ"ו אות ו', שישנם עוד ימים טובים שכתבו הפוסקים שאין לקיים בהם עונה]. וצמשרת משה (להר"י עטיה) בליקוטים שצטוף הספר או"ח סי' ר"מ, כתב פשוט הוא דכוונת [המג"א] דכמו שקצנו להם [ת"ח עונתם]

מענייהם צענין לימודם ולטרות צו^(א), והדבר ידוע שאין זה מלך להם חמיד [שלא יחדשו בלימודם, ולכן] לא נשנית עונה שלהם צמנחנינו^(ב). והוצא דרכי משה כאן אות ב', צב"ח, דרישה אות ו', צח"מ סק"ג, צב"ש סק"ד, צחופת חתנים הלכות נשיות אות א' וצשו"ע לצעל מרכבת המשנה סעיף א'. וכ"מ צאפי וזטרי סי' כ"ה אות י' ד"ה והי.

ובפסקי הלכות — יד דוד ח"ג פ"ד מאישות אות י"א, כתב ת"ח אף שהם צעירם דעונתם משבת לשבת, עכ"ל אם נמחדש להם איזה דבר צדברי חורה ואין יכולים לקיים עונתם מחמת זה, ג"כ אינה יכולה לעכב עליו דאדעתא דהכי נשאל לו.

אולם בדינא דחיי לאין פ"א דף פ"ו עור ד', כתב על דברי הר"ן דצצרו אינם אלא לפי שכלו, אבל לפי דברי הרמב"ם [פ"ד מאישות הלכה א'] והרב המחבר [סמ"ג] ונעל הטורים [כאן], זה אינו, שהרי כתבו ת"ח פעם א' צצצת כו' ודרך ת"ח וכו', משמע דעונת ת"ח קצובה אחת לשבת מליל שבת לליל שבת, ולא חילקו צין ימחדש להם דבר בלימודם או לא, ואע"ג דצגמ' [שם] משמע [מעוצדל דחתניה דר' ינאי] דאם נמחדש להם דבר בלימודם יכולים לשנות, היינו שיכולים לשנות שלא לצעול בליל שבת, אבל שיכולים לשנות שלא לצעול פ"א צצצו, זה לא שמענו, דאפשר דדעת חתניה דר' ינאי היה לצא צצצו בליל אחר ולצעול צמקוס ליל שבת וכו'.

ובמחזיק ברכה או"ח סי' ר"פ אות ד', כתב דלא קי"ל צהא כהר"ן, אלא חיוצא רמיא על הת"ח כשהוא צעיר מע"ש לע"ש אם הוא צריא, וזמן חורה לחה, וכן משמעות כל הפוסקים, וזהו מלך הדין, וק"ו לדברי הוזה"ק חיוצא רמיא על הת"ח אשר פריו ימן צעמו עת דחיים עליונים למעלה. והוצא צקף החיים שם אות ד'. וכ"כ בחורה לשמה סוס"י קמ"צ.

דיני עונות וכמו שפרש"י בפר' וישלח ע"ש, דמסתמא היינו לפי טורח ההתעסקות במלאכה או בטלות ממלאכה, משא"כ לענין עונת ת"ח לא רמיזא כלל באורייתא, שאין לה שום שייכות להאי ורשא דעזים, אלא שת"ח נהגו סלטול בעצמם לפי שהוא זמן עונג ושביחה, ולא דמי כלל לשאר עונות שהם משום לתא דנשותיהם שאינן מתרצות אלא בכך, משא"כ עונת ת"ח אי לא רשבת זמן עונג ושביחה לא היו עוברים על עונתה לא יגרע אפילו בכמה שבתות, דמסתמא הנשים מתרצות בכך שיעסקו בעליהן בחורה כראשכחן שיוצאים שלא ברשות ל' יום לתנא דמתני', ולחכמים אפילו ב' וג' שנים.

ובאפי וזטרי המובא בפנים, כתב דמה דלא נשנה במתני', משום דרוב הת"ח אינם בריאים, ולפיכך לא יוכל התנא למנקט חיוצא מליל שבת, לפי שאין כל הזמנים ומזגים שוים, אלא דסור"ס בש"ס בעי בבריאים כמה, דלכי חידוק תראה דתנא דמתני' לא רצה למינקט חיוצא לת"ח אלא בליל טבילה בלבד, שהושת בינוני לאשה היא מל' לל' יום וכו', דאפילו אם אינו בריא כ"כ, פעם א' לל' אינו דבר כ"כ קשה וכו'.

סח. ובמחזיק ברכה המובא בפנים, כתב ע"ד דאין משם ראייה, דהאי עובדא היינו משום דר' יהודה נהג לקיים עונתו חריר, ולא יעצרנו טרדת הלימוד וכו', ומש"ה אמר ר' ינאי וכו' דידע מנהגו וכו'.

סו. כ"כ בשם הט"ז, ושם סק"א יליף ליה [להט"ז] ממה שהביא הטור והיה עובדא דר' יהודה. ועיין מה שהשיגו עליו במחזיק ברכה המובא בפנים ובחמר משה אות ב'.

הדור לא היתה עונתו אלא פעם א' בשבת, שוב אינו עובר בלא יגרע. ועיין באגרות משה, בחשובות הר"מ גיפטר ובמשכן ישראל המוכאים בפנים, שכתבו שהוא מעיקר העונה.

סג. עיין בצפחית בדבש סי' כ"ג, שאחר שהעלה שאסור ללמד בעיין רב בשבת, כתב בדרך נ"ב טור ג', [דכוונת הר"ן] כשטורחין יותר מהרגילות בעיין של אותו שביע בחול, יש להקל ולהרחיק גבול עונתן וכו' [ע"ש שפירש גם פירוש אחר].

סד. עיין לעיל אות א' עוד תירוץ על קושיא זו. ובבאר היטב כאן סק"ה, הביא מש"כ במהר"ם שיף כתובות ס"ב ב', שהטעם דלא זכר במשנה עונת ת"ח, כמ"ש חז"ל [לשון רש"י בראשית ל"ב ט"ז], ועיין בראשית רבה פרשה ע"ז אות ד' גבי [גמלים מאתים] ובניהם שלשים, [שר"ל] ובנאיהם, זכר כנגד נקיבה, ולפי שצנורעין בחשמיש לא פרטמם הכתוב [ע"כ], וכן פריו ימן בעתו [שנלמד ממנו עונת ת"ח], לא קמפרש העת. ובקרבן נתנאל שם סי' כ"ט אות צ', הוסיף ע"ד, דהתנא רמז עונת ת"ח במאי דקאמר החמרין א' בשבת, ורמז בזה ג"כ עונת ת"ח ע"ד יששכר חמור גרם [ובמחזיק ברכה או"ח סי' ר"מ אות ו', כתב ע"ז דקצת קשה, דאחת בשבת הוא באיזה לילה שירצו, משא"כ ת"ח קביע ליה ליל שבת, ויש ליישב וק"ל].

ובפני יהושע שם ס"א ב' על המשנה העונה האמורה בחורה, כתב דהא דלא קתני במתני' עונת ת"ח, היינו משום דלא תני אלא הנך דשייכי בפשטא דקרא דעזים מאתים ותשישים עשרים דמסמין עליו בירושלמי דשמעתין [הלכה ז']

אוצר

ס"ק יד אות ט"ב

הפוסקים

החול, ולא הותר להם אלא צליל שבת^(א). וכ"כ צפרי עץ חיים שער קריאת שמע שעל המטה פי"א וצפרי הכוונות. הוצאו צפרי החיים סי' ר"מ אות ח' ע"ב.

ובפקודת אלעזר אור"ח סי' ר"מ דף ס"ב ג' ד"ה והנה, הביא שכן איתא בזהר ויקרא ע"ה א', ר' חזקיה אמר וכו', ערות כלתך לא חגלה, דמניין עונתן של ח"ח משבת לשבת, בגין דידעין רזא דמלה וכוונתן לצא, וישתכח רעוניהון שלים ובגין דאילידו אקרון בגין דמלכא, ואי אילין פגמו מלה לחתא, כדכיל פגמין אינון בכלה דלעילא, כדין כחיד ערות כלתך לא חגלה וכו', וצחוצא דא שכינתא אסתלקת מצינייהו. ושם הביא כן גם ממש"כ בזהר יתרו פ"ט א', ושכ"כ צראשית חכמה שער הקדושה פ"ו ע"ש שהאר"י מאד צוה. ועיין בצאר משה (להר"מ שערן) ח"ה סי' י"ט סוף אות י'.

ועיין בדרך פקודין מזהר א' חלק הדיבור אות ח', לאחר שהביא קפידת המקובלים, כתב נ"ל דכל זה הוא למצות עונה, דהגם שקיים מצות פריה ורביה מדאורייתא, עכ"ז מחויב לקיים עונה וכו', אבל מי שלא קיים המצוה [דפס"ר] מדאורייתא, אסור להחמין המצוה, רק מחויב להשחלל במצוה בכל עם המוכשר וכו'^(א). וכעין זה כתב גם במל"מ מ"ו חלק הדיבור אות ט'. והוצא בגין אליעזר ח"י סי' י"ג אות ג' ע"ש וצמילואים].

יא. ולהנצל מהרהור עבירה. כתב צפרי החיים סי' ר"מ סוף אות ז', ופשוט [דמה שהחמירו המקובלים] הוא למי שמסתחר עם קונו ואינו צא לידי הרהור, אבל מי שיצרו חוקפו [אין להקפיד], וכ"כ בחסד לאלפים [שם] אות ד'. וכ"כ צעטרת נצי פרשת יתרו [המוצא לעיל אות ג' בדברי המשנה שפיר], בחמדת ימים ח"א פ"ט דף ס"ד טור א', בחופת חתנים הלכות נזירות ע"ט ד"ה הנה, בשמחת כהן (להר"מ אלהדא) סי' פ"ב וצפרי הליון שם אות ג'. יב. ובימי הריון והנקה. כתב צמשת חסידים מסכת השכיבה פי"א משנה ו', ואם אשתו מעוברת או מניקה שאינה ראויה להתעבר, הרשות נחונה אף לח"ח לשמש מטתו בחול. ובדברי חכמים^(ב) סולת כלולה סי' ר"מ אות א' הביא בשם כתבי האר"י ז"ל, חזין מן התקוניים כי כל אזהרות הנ"ל הוא נמשמש לשם הריון וכו', ואם כבר אשתו מעוברת או מניקה בטלה טענה זו. וכ"כ

בשבת, כן [קבעו להם] גם צר"ח ויו"ט, ונראה הטעם דיו"ט שבת איקרי וכו', וגם זכר לדבר צר"ח דמנינו שהשוה אותו הכתוב לשבת כמ"ש (מלכים ב' ד' כ"ג) לא חדש ולא שבת וכו', וכ"כ כונת צאה"ט [הנ"ל].

ובערור השלחן שם סעיף ו', כתב והת"ח כשם שעונתו בשבת, כמו כן [עונתו] ציו"ט ור"ח. וכ"כ בחסד לאלפים שם אות ז', בחופת חתנים הלכות נזירות, נתיבות השלום אורחות חיים נתיב י"א אות ז', בחורת חיים (להר"ש סופר) שם אות ג' [צאה"ד], בפסחי עולם ומטעמי השלחן שם סק"ד, צבית הלחמי אות ח"ו ערך חשמיש וצטרת ישראל סי' ר"מ אות ח'. וכ"כ לענין יו"ט, צמור וקניעה סוס"י חקפ"א צה"ד.

ובבן איש חי שנה ז' פרשת וירא סוף אות כ"ג, כתב גם לילי ר"ח ויו"ט יש מעלה בזיווג עפ"י סוד, ואנשי מעשה מקיימים בהם מצות עונה^(א). וכ"כ בדרך פקודין מ"ע א' חלק הדיבור אות ט'. ועיין בפקודת אלעזר שם דף ס"ו טור ג', שהביא מקור לזה מדברי הזהר.

אולם צאליה רצה שם אות ז', כתב לפרש דברי המג"א הנ"ל, שצחול צריכים לעסוק בחורה [ולכן אין נוהג צו עונה], וה"ה צר"ח ויו"ט. וכן בהגהות בית מאיר שם, כתב וה"ה שכתב [המג"א] קאי על ימי החול, וכן עיקר דהעונה אינה אלא צליל שבת לצד, וכן משמע בחוס' כתובות [ו' א'] ד"ה אמר^(א). וכ"כ בדעת חורה שם ד"ה לליל וצנרת אליהו (להר"א דוירך) פרשת שלח אות ה'. ובאפיקי מגינים שם אות ז', הביא ראיה לדבריהם מדברי המג"א סי' קכ"ח סק"ע^(א) ועיין צמשת צורה שם סק"ו וצפרי מגדים סי' רמ"ב אשל אברהם סק"ד.

ועיין בשער הציון שם אות ג', שכתב דנ"ל בפשיטות דאין כוונת האר"י [הוצאו דבריו בהערה ס"ו] לחייב צר"ח ויו"ט לח"ה, שהמורה מתשת כחן, אלא כוונתו דאף שעפ"י הקבלה נכון ליראי אלוקים לזהר מלשמש בחול וכו', צר"ח ויו"ט א"צ לזהר צדק, שגם אז ממשיך נפש קדוש, אבל לא שיהיה מחויב בדבר^(א). ועיין להלן אות י"ד.

י. בקפידת המקובלים שלא לשמש בימי החול. צפרי המצוות פרשת צראשית, כתב והת"ח אסורים לשמש מטתם צימי

ע) וכ"מ קצת מטעמי המצוות הנ"ל, שכתב גם בליל ר"ח אחר חצות או ליל יו"ט אחר חצות דינם כמו בשבת אחר חצות, אע"פ שאין זיווגם כליל שבת עכ"ז ת"ח מותר לשמש אז מטתו.

עא) כתב בדרך פקודין המוכא בפנים, דבש"ס דירן לא נשמע איסור לת"ח בחול, רק דהעונה האמורה בתורה, הוא בחובה לת"ח משבת לשבת. וכ"מ מהראשונים והאחרונים המוכאים באותיות הקדומים.

עב) עיין בשמחת כהן (להר"מ אלהדא) סי' פ"ב, שהביא עוד מקורות לאיסור זה מדברי האר"י ז"ל.

עג) ע"ש שכתב שבת"ח אשר תורתו אומנתו המשים לילות כימים, אפשר ימות החול הוא אצלו כבן עזאי שפטור לגמרי מפ"ר וכו'.

עד) כנראה שלזה כיוון האליה רבה המוכא בפנים שהביא אותו לשון [ואף שציין המקור "דרך חכמה", כנראה כוונתו לומר שהוא מבעל הדרך חכמה]. ומש"כ בשם כתבי האר"י ז"ל, כ"ה בטעמי המצוות פרשת צראשית

סז) עיין בשער המצוות פרשת צראשית, שכתב גם ליל יו"ט ור"ח דינם כלילי שבתות, ואף הת"ח מותרים בהם וכו' אע"פ שאין בהם כ"כ קדושה כמו כליל שבת. וכ"כ בטעמי המצוות שם, בשער הכוונות ענין השלחן ובפרי עץ חיים שער ק"ש שעל המטה פי"א. והובא בכף החיים שם אות ב'. וכ"מ גם בשער הכוונות ענין ספירת העומר פ"י.

סח) כ"כ התוס' שם בחור תירון, דמה שהתירו לכבות נר כיו"ט כדי לשמש, הוא דוקא בבטלה ראשונה דמצוה היא וכו', אבל בשאר בעילות אין כ"כ צורך היום.

סט) שם כתב המג"א הטעם שנוהגים שלא לישא כפים ביו"ט שחל להיות בשבת דלא רצו לבטל עונה האמורה בתורה [משמע ובסתם יו"ט אין ביטול עונה]. אולם במחצית השקל, כתב ואצ"ג דכתב מג"א דה"ה ביו"ט, מ"מ ביו"ט אין בו התחייבות כ"כ. ובבירור הלכה סי' ר"מ עמ' רס"ז טור ב', כתב שהכוונה שאם לא קיים עונה בשבת, אז חייב לשלם כיו"ט לכו"ע.

אוצר

ס"ק יד אות יב"ד

הפוסקים

בבבא"ט א"ח שס סק"ד, בפתחי עולם ומטעמי השלחן שס סוסק"ד ובטהרת ישראל סי' ר"מ אות ח' [אלף שסיים שס ונ"ע]. ובגן איש חי שנה ב' פר' וירא אות כ"ג, כתב דלע"ג דגם ח"ח יכולים לסמוך על דברי הרמ"ו הנו' לשמש בחול במעוברת ומניקה, עכ"ל ראוי שימנהגו בפרישות ולא ירגילו עצמם בכך, ורק אם בדרך מקרה נודמן להם וכו'. גם בכך החיים סי' ר"מ אות ג', כתב דבעת הצורך יש להקל. וכ"כ ביצחק ירנן (להר"י בנדל) ח"ב א"ח סי' ו' אות ה'.

אולם באליה רבה שס אות ב', כתב אצל בשל"ה [שער האותיות קדושה] כתב בשם המקובלים דאף שאין אשתו מתעברת מ"מ מעורר למעלה ומשפיע נשמה, וע"כ יש היחל לשמש מטתו עם אשתו אף שהיא כבר מעוברת וכו', ע"כ לפי זה משמע ק"מ דלעולם יש ליזהר דוקא מע"ש לע"ש וכו'. ובנלוזי אורות (להחיד"א) על הזהר וישב דף קפ"ו ב', כתב שכתובות מהר"ם גאלאנטי הזקן כת"י, מביא מזהר כת"י דכל זיווג לשם שמים נבראים בניס והם בגן עדן, ולעמיד לבא נקבצו אליו וכו', ומכאן נראה האזהרה למנוע בחול הוא בכל זמן [אף] במניקה וכו'.

וביסוד ושרש העבודה שער ח' פ"ו, כתב שאף שמלא זאת [המשנה חסידים] בכתבי האר"ז, בודאי איזה תלמיד טועה כתב זה, ובדאי מי שיעין זוהר יראה גדול האיסור לח"ח לשמש מטתו בחול וכו'. וכן בהגהות הר"מ פאפריש על שער המנוחות פרשת בראשית, כתב דזה הענין [להחיר בימי עיבור והנקה] מוכחש מעצמו מהזהר וכו', וזה הועתק מכת"י מהרמ"ו, ואפשר שכתב זה קודם שלמד עם האר"ז.

ובפקודת אלעזר שס דף ס"ג טור ב', הביא שכתבת ימים (שבת) ח"א פ"ט [דף ס"ג טור ב'], כתב עמ"כ בטעמי המנוחות [המוצא בדברי חכמים הנ"ל], דלאו האר"ז חתים עלה, שהוא [אסור] מכמה מאמרי הזהר הנו', שלא לבדו היה הטעם לבל ישפיע נשמות חיותיות בחול, רק [יש טעם נוסף] להיוותנו בלם אלוקים וכו', ובכתבי הרמ"ו^(ה) כתב אמר לי מורי [האר"ז] כי כל אזהרות הזהר על הווג מחלות לילה [אינו נוהג בימי עיבור וניקה], והתלמידים התחכמו ללמד משם אף לימי החול, ומלאו [ראיה] דברי התיקונים [חיקון ו'] דקאמר ההוא בן דעבד [מוווג בימי החול], עליה אחמר לדיק ורע לו וכו', דמשמע דוקא במשמש להריון, וכבר כתבנו כי אין הכוונה על הצנים הנולדים בפועל רק על הנולדים בכה וכו'.^(ה) גם במקדש מלך על הזהר שמות פ"ט א' ובבחי כנסיות סי' ר"מ סעיף א' הביאו דברי חמדת ימים הנ"ל. וכ"כ בלקוטי מהר"ח ח"א הלכות לניעות ד"ה ועיין בבבא"ט.

יג. ובשאשתו משתוקקת. נכבד לאדן (לחיד"א) דף רע"ו, כתב אפשר לפרש פסוק [קהלם ח' ה'] שומר מצוה לא ידע דבר רע ומשפט ידע לב חכם, להגם שהוא נוהג להתקדש כמ"ש בש"ס [כתובות ס"ב ב'] ח"ח משבת לשבת והחמירו זוהר וכתבתי האר"ז^(ה), מ"מ אי איחי ארצוי ארצה קמיה, מחויב לפקדה, דהו"ל כליל טבילה, וכה"ג מזהר לא יגרע, ו"ש שומר מצוה על דרך מ"ש זוה"ק [ח"ג פ"ב א'] אשר ישמרו את שבתותי, שממחין לעשות מצותו וכו', אך עת ומשפט ידע לב חכם, דאם הוא ליל טבילה או ארצוי מרצה קמיה מחויב. ובמראית העין (להנ"ל) על נדה ל"א ד"ה והיינו, כתב וראיתי תשובה כת"י לא' קדוש, דאם הוא נוהג משבת לשבת והיה נוהג מאד צוה, וראה שארצוי ארצה קמיה פעם אחת בחול, חייב לפקדה וכו'. וכ"כ עוד בספרו חסדי אבות ראשי אבות פ"ו משנה ו' ד"ה במיעוט ובספרו פני דוד פרשת משפטים אות ח'. וכ"כ בדרך פיקודין מ"ע א' חלק הדיבור אות י"ב ובשמחת כהן (להר"מ אלחלדל) סוס"י פ"ב. ובחסד לאלפים א"ח סי' ר"מ אות ב', כתב דזהו עיקר מצות עונה עפ"י סוד. ועיין בעולם יצחק (להר"י ראב"י) ח"ב סי' רנ"ב עמ' חל"א טור ב'.

ועיין בפקודת אלעזר שס, שלאחר שהאר"ז צוה, הביא בדרך ס"ח טור ד' מש"כ הרמ"ו בשער רוח הקודש [ד' ב'] גם פעם אחת ראה [האר"ז] ב' צמח איש אחד איך נרשם שם שאשתו תצעה אותו לדבר מצוה, אלא שהיה בימי החול ולא רצה, ושאחרי למורי ו"ל מה ראה בו, ואמר לי כי ראה צמחו אות ג' הפוכה וכו', ואמנם אין זה נחשב לעון לפי שהיה בימי החול, ואם היה נחשב לעון הייתה אות הפוכה וחשוכה וכו', וענין הפוכה הוא כי הוא כסוד הנקבה שממנה מנעה גמילות חסדים וכו', וכתב שנראה מלשוננו שאם היה מזדווג אז עמה, היה עושה גמילות חסדים, אבל לא נכנס בסוג מצוה גמורה וכו', וזה ברור שהוא היפך מ"ש רש"י [פסחים ע"ב ב'] והראב"ד [בבבלי הנפש שער הקדושה] והטעם [סי' ר"מ סעיף א'] שכתבו לשון חיוב וכו', ואפשר שגם האר"ז מודה דאי ארצוי וכו', ועשה רצונה לשם שמים, שיהיה לו צוה תועלת כיון שהוא גמילות חסדים וכו'.

יד. ובחולו של מועד. בבני יששכר מאמרי חודש ניסן מאמר י"א אות ב', כתב חול המועד הוא ג"כ בכלל אשר פרו ימן בעת, עונת ח"ח, כמו שבת ויו"ט וכו'.

אולם ציפה לב' ח"ב סי' ר"מ אות א', הביא בשם חסד לאברהם (להר"א טובאניה) עולת שבת ק"ו ב', שכתב לקיים דברי המתירים עפ"י דרך הקבלה, וכתב שמתעם זה שכתב אין ללמד חיוב עונה בימי החול, אלא שהמקיים אינו לבטלה, אבל באם היתה אשתו מוחלת ועשה מצוה עונה בחול, הו"ל ביטול תורה גמור, שחייב בה בכל ימי החול יומם ולילה, ולכן נראה דלא התיר החסד לאברהם אלא לצורך גדול.

עו. עיין עוד שם דף ס"ג טור ג', שהביא מחסד לאברהם (להר"א טובאניה) עולת שבת ק"ו ב', שכתב לקיים דברי המתירים עפ"י דרך הקבלה, וכתב שמתעם זה שכתב אין ללמד חיוב עונה בימי החול, אלא שהמקיים אינו לבטלה, אבל באם היתה אשתו מוחלת ועשה מצוה עונה בחול, הו"ל ביטול תורה גמור, שחייב בה בכל ימי החול יומם ולילה, ולכן נראה דלא התיר החסד לאברהם אלא לצורך גדול.

עו. בפתחי עולם ומטעמי השלחן ובטהרת ישראל המובאים בפנים, הביאו גם דברי הבני יששכר וגם דברי הרמ"ו וצ"ע.

[דפוס וילנא] דף ט"ז טור ג', בפרי עץ חיים הקדמה לשער השבת סוף פ"ו ובעולת תמיד סוף שער השבת. ובפרי עץ חיים שער ק"ש ששל המטה פ"א כתב, מורי [האר"ז] היה אומר, כי כל אזהרה מע"ש לע"ש, הוא במשמש לשם הריון וכו', אבל אם אשתו כבר מעוברת או מניקה, אין לחוש עליו כ"כ, והטעם כי כל עצמה של אזהרה זו, אינה אלא לבל ישפיעו וכו', אבל אם היא כבר מעוברת או מניקה, בטלה טענה זו.

עו. בפקודת אלעזר שם דף ס"ד טור ב' ד"ה וענין, העיר שבשער המצוות ושער הכוונות שלפנינו לא נזכר חילוק זה.

באר הגולה
ו' טור בשם הרמ"ה.

ג' ו' [ב] בד"א במי שגופו (ו) בריא ויכול לקיים העונה הקצובה לו אבל מי שאינו בריא אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיכול לקיים:

ביאור הגר"א

[ב] בד"א כו'. כמש"ש
כגון מפנקי כו' וה"ה
לכל כיוצא:

באר היטב

(ו) בריא. קאי על כל עונות המצוהים בסעיף הקודם:

אוצר

ס"ק יד אות טו — ס"ק טו אות א

הפוסקים

למנותו לנשיא, אמר איזיל ואימליך דדניתהו, כי נמצא במסכתות קטנות שעונת נשיא הוא אחד לכמה שנים, וא"כ הוי כחמר שרופה להעשות ספן שאינו ראוי כלי רשות אשתו. ובספרו מגיד תעלומה זכרות שם, כתב בשם התוספתא דעונה האמורה בתורה הנה הוא לכל אחד כפי הפנאי שלו, ועונת הנשיא שטירדת הציבור עליו, אינו מחויב רק לשתי שנים [וגם שם לא זיין מקום תוספתא זו].

ובמיכלא דאסוותא סי' ק"ת, כתב כדמות רחיה [יש דהוא מחודש לחודש] ממדרש רבה פ' בא פרשה ט"ו [אות ו'] דאסוותא נמשלה ללבנה, כשם שנולדה לל' יום כך אמרה [לא נקראתי לבא אל המלך] זה שלשים יום, מוכרח מכאן דנימוס המלכות היה להתראות עמה פעם א' בחודש, וה"ל גזי נשיא. ונמעט נרי שצנפר נרי לנפש יפה ערך נשיא, הוסיף שזירחון בית ועד לחכמים סי' ע"ו זיין לגמ' כתובות ס"ב ז' ולירושלמי שם פ"ה הלכה ו'. ובשאלת יעקב סי' קט"ו בתה"ד, הביא מיומא ל"ה ה', דשמעיה ואבטליון למדו זרבים כל ליל שבת.

ובתל תלפיות תרס"ג עמ' 90, העלה הרב עקיבא יוסף שלזינגר השערה, כי היה כתוב בראשי חיצות "אדכ"ר" ופותרו

"אורחא דמילתא כמה רב", וזה ממה דאמרו בגמ' [כתובות ס"ב א'] אורחא דמילתא כמה, אמר רב חודש אחד כו', וטעו ופותרו זה על אדכ"ר, וזה נאמר על המשנה דתלמידים יולאים שלא ברשות דבכל זאת לאו משנת חסידים הוא ואין לו להתאחר יותר מחודש וכמ"ש בשו"ע [כאן] סעיף ה', מעתה כשנעשה נשיא אינו כבר ברשות עצמו וצריך להיות סובב והולך לזרבי רבים, א"כ מן הדין צריך להימלך עם אשתו כדי שלא יעבור על דברי חכמים אורחא דמילתא כמה רב אמר וכו', ובשביל ציטול בית המדרש שכתב, אין הכוונה בשביל דין, דא"כ הרי משנה מפורשת דיוצאין בלא רשות ל' יום, אלא משום הספקת התלמידים וכו' [נדפס בפליטה הנשארת כך ג' ערך אישות סי' י"ג עמ' קי"ו].

ועיין במצוות הבית כך ז' קונטרס משפט האישות עמ' פ', שכתב [שם] מקום לחקור בזה אם גם צימיו יש מקום לחלק בין סוגי החכמים, היכא דכל זי מדרשא וקהלא עליה רמיא.

סעיף ג. טו. בד"א במי שגופו בריא כו' אבל מי שאינו בריא כו'. א. מקור וטעם הדין והאם זה נוהג בכל העונות. מקור הדין כמ"ש בנבאה"ג הוא מהטור כאן בשם הרמ"ה. ושם אימא, וה"מ במי שגופו בריא ויכול לקיים מצוה עונה הקצובה לו, אבל מי שאינו בריא, אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיכול לקיים. וכ"כ בשטמ"ק כתובות ס"א ז' סד"ה התלמידים בשם תלמידי רבינו יונה.

ועיין בבאר היטב סק"ו, שכתב דקאי אכולהו דקא חשיב בסעיף הקודם. והוא מהב"ש סק"ה. ובנ"ח כתב עמ"ש בטור הנ"ל,

טו. ובחננוכה ובפורים ובשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון. בלגרות הרמ"ז קס"י כ"ב, כתב דבחננוכה ופורים נראה דאסור [משום ימות החול] וכו', וכ"ש שאר ימים שאין נופלים על פניהם בזה וכו'. הוצא בפחתי עולם ומטעמי השלחן וצטתרת ישראל הג"ל. וכ"כ בחמדת ימים (שבת) ח"א פ"ט דף ס"ג טור ד', נחמד לאצרהם (להר"א טובאנינה) עולם שבת ק"ו ז' ובחופת חתנים הלכות נגיעות. ועיין לעיל אות ט', ששם מבואר שבראש חדש אין קפידה.

ועיין ביפה נוף (להר"י מו"א) יו"ד סי' קט"ו, שדן במי שנדר שלא ישמש אשתו בחול, איזה ימים וכללים באסור נדרו.

טז. וכשלא קיים עונתו בשבת האם אפשר להשלימה בימי החול. נמחזיק ברכה אור"ח סי' ר"מ אות ו', כתב דנראה לדניא כהעולת חמדי (עח), ומה גם כפי דעת הוזה"ק בטעם הדבר, אמנם הכל לפי מה שהוא אדם איש וציתו, וצוה וכו"ז ישם מעייניו לשקול הענין ולחשב הפסד מצוה כו', וכתיב בכל דרכיך דעהו והוא ישר אורחותיו. וכ"כ גם בשיורי זרבה שם ובפתח עינים כתובות ס"ב ז'.

ובדברי מרדכי (הוספות מהמחבר על ספרו מאמר מרדכי) שם אות א', כתב ע"ד, שאף שאין דבריו מוכרחים מעיקר הדין, אך מש"כ עפ"י הזהר הקדוש ראוי לחוש לו כל מי ששוקל דרכיו בשקל הקדש, והכל לפי מה שהוא אדם.

ובעיני כל חי כתובות ס"ב ז', כתב דלפי מאמר הוזה"ק לא יחכן לכל למדן וכו', בין נאנס בין לא נאנס לקרב אל אשתו בחול וכו', ופשוט.

יז. בעונת הנשיא. עיין בפמ"ש כאן סק"ג, שכתב שזיערות דבש דרוש י"ח [מהדורת מכון ירושלים עמ' רע"ג], כתב דבאצות דרב נתן מבואר דעונת נשיא הוא מחודש לחודש מפני ציטול בית המדרש [והוצא בהגהות מהר"ן חיות זכרות כ"ו ז'], ובכרס שלמה [להר"ש האם] כאן כתב עליו, ובקשמי באצות דרב נתן ולא מלאמי ולא בשום מקום אשר חפשי. וכן העיר גם בהגהות הרב ישעיה פיק ליערות דבש שם.

ובשו"ת חתם סופר ח"א סי' קנ"א ד"ה עוד כ', הביא דאמרו חז"ל עונת הנשיא פעם אחת בשנה [אך לא זיין היכן אמרו כן].

ובדרך פקודיך מל"ח מ"ו חלק הדיבור אות ח', כתב ששמע אהא [דאמא בזכרות כ"ו ז'] דרבי אליעזר בן עזריא כשראו

(עח) המובא לעיל אות א', שסובר שחייב עונה הוא בשבת ורוא, ואם לא קיים בשבת פטור מלקיים בימות החול עד לשבת הבאה. ועיין שם דעות הפוסקים החולקים עליו בזה.

באר הגולה

ז ממעמעות מימרא דרב
המנוגא וכו' זרכות דכ"ד
ע"א.

ד כל אדם חייב לפקוד את אשתו בליל (ז) טבילתה

באר היטב

(ז) טבילתה. אפי' בשני רעבון או שאר נרות. עי' בא"ח סי' תקע"ד וציו"ד סי' קפ"ד:

הפוסקים

ס"ק טו אות א — ס"ק טז אות א

אוצר

צלי רשות אשתו וכו', וכל זמן שיכול לעמוד על רגלו אחת, ולנעול ולחלוק מנעלו ילד מקרי אפילו בן שמונים, וש"י שלו מטמאה [כמבואר ברמב"ם פ"ה משאר אבות הטומאה הלכה ו' ע"ש].

סעיף ד. טז. כל אדם חייב לפקוד את אשתו בליל טבילתה. א. מקור הדין. מקור דין זה ממעמעות

מימרא דרב המנוגא זרכות כ"ד א', כמ"ש בצאה"ג. ושם איתא, אמר רב המנוגא זריה דרב יוסף, הוה קאמנא קמיה דרבא, ואמר לי זיל אייתי לי מפילין, ואשכחתינהו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו, והוה ידענא דיוס טבילה הוה [ופרש"י יוס שטבלה אשתו, דהו"ל ליל חשמיש] (ט). וכ"פ בטור כאן סי' כ"ה ובא"ח סי' ר"מ (פא). וכ"כ בצוואת רבינו יהודה החסיד סי' ל"ו, לא יניח אדם מלוקוק עם אשתו לילה שטבלה בו (פב).

וביפיה ללב ח"צ א"ח סי' ר"מ אות ג', הביא מש"כ בחופת אליהו רבה שבסוף ספר ראשית חכמה שער ג', בג' זכרים שנייה ר' יהושע אח זנו, אחת, אשתך טבלה הזקק לה לילה ראשונה (פג), והוסיף שבספר המדות למהר"ן [מבדלס] ערך פרישות אות ד', כתב חולאת של ריקקת דם ע"י שמבטל עונה של ליל טבילה [ע"כ], אך זה הוא אם אין לו סיבה המעכבת אותו. ושם בקו"א אות ד', הביא מזה"ק ח"א קע"ו א', שכתב מאן דגרים לעכב שמושא דמלוה, גרים דיסחלק שכינתא מעלמא.

ועיין בבירור הלכה סי' ר"מ עמ' רע"א טור א', שכתב דליל טבילה יש זכר לדבר בהלכות מפילין להר"ד שם סם חיים ובפסקי הר"ד זרכות כ"ד א'.

והרמב"ם השמיט חיוב זה דליל טבילה, ועיין באות הבא. במשנה ברורה סי' ר"מ סק"ח, עמ"ש צשו"ע וכל אדם נרץ לפקוד את אשתו בליל טבילתה, כתב ר"ל אפילו שלא בשעת עונתה [וכן משמעות הפוסקים (פד)], ועיין באות הבא.

(פב) ובשבעים תמרים על צוואת ריה"ח [שם הוא סי' מ"א], אחר שביאר שי"ל שכוונת ריה"ח לאשמעינן שיש חיוב עונה, כתב ועוד י"ל שריה"ח מזהיר מחשש סכנה שיש בזה, אם אינו זוקק לה בליל טבילה וכו'. וכן פירשו דבריו בשאלת יעקב סי' קי"ג סוף ד"ה ולעג"ד ובמנחת יצחק ח"ו סוס"י קמ"ט.

(פג) ובשבעים תמרים הג"ל בהערה הקודמת, כתב דשלשה דברים אלו המה ממש כהשלשה דברים שצויה ר' ישמעאל ברי' יוסי את רבי בפסחים קי"ב ב', אלא ששם איתא אל תזקק לה בלילה הראשונה, ומוקי לה רב דזקא בגדה דאורייתא [שטובלת ליום ז'], משום דמעניה פתוח, ומסתמא מצא כן הראשית חכמה באיזה מקום מדברי חז"ל, אשר גם לפני ריה"ח והטור היו גלויים וידועים.

(פד) ועיין בלחם שמים המובא לעיל סק"ד אות ד'. וע"ע לעיל סק"ז.

נראה לאכולהו דקא חשיב [הטור] קאי, דכיון דעונתן אינן אלא לפי מלאכתו של כל אחד ואחד ולפי טרחו במלאכה וחזוק כוחו, א"כ באין גופו זריא אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו. וכ"כ בצליה רבה א"ח סי' ר"מ אות ז', בחכמת אדם כלל קכ"ח אות י"ט, צמשנה זכורה שם סק"ג, בקף החיים שם אות י"א ונתיב ישראל סי' ר"מ אות ג'. ובכסף דהרסנא סי' ק"כ, כתב דמשמעות לשון הטור הוא אף בעונת המלחים [וע"ע להלן סקמ"ח אות ז' מ"ש בזה].

ובעולות תמיד שם סק"א, כתב דעונות ח"ח [מליל שבת לליל שבת], היינו הצריכים אצל החלושים אינם חייבים רק לפי כחן. ובצליה רבה הג"ל, כתב שכן משמע ברמב"ם פ"ה מדעות [הלכה ד', שכתב ראי לו לח"ח וכו'] ולא יהיה מזוי וכו' אלא מליל שבת לליל שבת אם יש בו כחן ובש"ס פנהדרין ק"ז א' אמר רב אפילו בשעת חלו של דוד קיים י"ח עונות [משמע שזה היה מעלה ייחודת דוד משא"כ שאר ח"ח].

ועיין בשלחן אברהם שם, שכתב ע"ד העולת תמיד הג"ל, ולכאורה אין נראה כן ממ"ש הפוסקים בשם הרמב"ם [כנראה הכוונה למ"ש השו"ע לקמן סעיף י"א], ואפשר לומר דתרי זריאים יניחו, דגם מי שאינו זריא כ"כ לגבי חלוש יותר זריא יקרא. ובבלבוש כאן סעיף א', כתב בטעם הדין, דכן הוא בכל המלוות "וחי בהן" לפי חיובו, ולא שימית עצמו בהן.

ב. ועונת זקן. כתב נחם שמים פ"ה דכתובות משנה ו', צודאי הזקן אע"פ שכבר נחתייב בעונה הקצובה כשנשא אשה ילדה זילדותו ונחרותו, א"א שימשך חיובו זה לעת זקנותו ככלות כחו וגם לחו, ויש לזה סעד מפורש בגמ' קידושין [פ"א ז'] בעודא דר' חייא בר אשי, דאמרה אשתו, הא כמה שנין דפריש ליה מינאי, ומשמע קלף שפירש ממנה נגד זלוה"ט (ט), ונראה דעכ"פ כל עוד שיש לו גבורת אנשים לנעול ולפלוט ש"י זה, אינו ראוי לנטל עונתו

(עט) והוסיף דמ"מ אינו מוכרח, די"ל דמדעתה עבד פרישא. וע"ש ברש"י שכתב, דפריש מינאי מחמת זיקנה. וע"ע במקנה ובהגהות הרד"ל שם שגם הם פירשו שמחלה לו.

(פ) ובמעדני יו"ט שם פ"ג סי' ל"ד אות ה', הביא מתלמידי רבינו יונה שכתבו, כלומר שהיה יודע שטבל לקרוי ושמש מטתו וכו', ואית דאמרי שטבלה אשתו, והראשון עיקר, וכתב ג"ל שטעמם לפי שמדרך הנשים להיות צנועות ולהעלים ליל טבילתם וכו', ועוד מדקאמר יום טבילה, ואי באשה הו"ל ליל טבילה, דנשים נדות טבילתן בלילה, ואפילו שלא בזמנה וכו', אבל אנשים בשחר הם טובלים וכו'. ועיין בלקוטי מהרי"ח ח"א הלכות צניעות ד"ה ליל, מש"כ בענין זה.

(פא) שם לא כתב "חייב" לפקוד, אלא "צריך" לפקוד, וכן בשו"ע שם, אבל בס"י כ"ה כתב הטור "חייב" לפקוד [ועיין הערה צ"ח].

אוצר

ס"ק טז אות ב"ג

הפוסקים

ובשו"ת חתם סופר י"ד סי' ק"ע, כתב בלוחו נידון, דהך מלוא
ליל טבילה מחודש מאחרונים^(פ), ואין לה שורש כי אם
ממ"ש הב"י באו"ח סי' תקע"ד בשם הירושלמי [פ"א דמעניני סוף
הלכה ו'] דמותר לשמש בשני רעבון [בליל טבילה], וכבר דחה ליה
המג"א שם סק"ה דזה דוקא בחשוכי בנים וכו', [אלא] ד"ל דמג"א
נמי לא אמרה אלא בשני רעבון דאין מלוא לקיים עונה בזמנה שהיא
משמוקקת, שהרי גם היא מחויבת לעצור בליל טבילה ודור ואין לה
להשמוקק, אבל בעלמא אפשר דהוי מלוא וכו', ועוד י"ל דמה
שהורגלו לומר דעונת ליל טבילה מלוא, משום דע"י כן האשה זריזה
לעבול דרובה אשה וכו', ואילו לא כן הייתה מתעצלת ולא היה לעבול
פח בסלו וכו' לדי הרמור עבירה ח"ו, ומעם זה שייך אפילו
במעוברת ומניקה ליתכא משום צדוקר זרע וזרע דהרי היא כבר
מעוברת, ומניקה נמי נוח לו שלא תתעבר דמיעבר חלצה מ"מ איכא
מלוא מטעם הנ"ל וכו'.

ובלב אברהם (להר"א וינפלד) סי' נ"ט דף קע"א טור ז' ד"ה
עוד, כתב דנראה דעונה של ליל טבילה אינה צין עיקרי זמני
העונה שציינו חז"ל וכמ"ש החת"ס [הנ"ל], וכ"כ במכסם לדוד
או"ח סי' כ"ז [דף מ"ה טור ג' ד"ה ואולם] והכא אין זה מלוא
גמורה כל כך, ואינו אלא זהירות מדרבנן שאמרו צריך לפקוד וכו'
ע"ש, אלא שסוף דבריו [תמוהים] דהא לא מלאנו בש"ס מאמר כזה
שאמרו שצריך לפקוד בליל טבילה וכו'.

ועיין בבית משה סי' א' סק"ז, שכתב דאף דחייב לפקוד אשמו
בליל טבילה, מ"מ אין צו חיוז גדול כמו בעונה, וכדבר כל
דכו יכולים לדחותו וכו'.

ועיין בהגהות ר' צבי ברלין כמוצות ס"א ז', שכתב דליל
טבילה אע"ג דמלוא וחיוזא איכא, אינו נכלל בכלל עונה
האמורה בחורה, ואי לא עבד לא עבר בלאו דלא יגרע.

ג. ובמעוברת ומניקה ובאינה ראויה ללדת. בטהרת הבית
משמרת הבית עמ' חמ"ח כתב, גם במעוברת ומניקה וזקנה
שאינה ראויה ללדת שייך בה מלוא עונה בליל טבילה וכו'^(פ), וכן
מתבאר בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' נ"ו) שכתב, דאע"ג דקיי"ל
דטבילה בזמנה לאו מלוא, שריין לטבול [בשבת] משום ציטול פו"ר
או משום מלוא עונה וכו'. ועיין ציד יצחק המוצא בהערה פ"ו.

והטעם ע"כ כמש"כ בקרבן העדה ובפני משה שם, כיון שעפ"י רוב האשה
מתעברת בליל טבילה, וכנראה שזה שייך אפילו אם כבר קיים מצות פו"ר
משום דגם בעבר אל תנח ירך וכו', אמנם הפוסקים האחרונים חלקו הרבה על
שי"ה הב"י וכו'.

וביד יצחק (להר"א גליק) ח"ג סוס"י רס"ד כתב לתרץ, וי"ל דטעם חיוב
הפקידה בליל טבילה הוא משום דאו קרובה להתעבר, ואפילו קיים פו"ר איכא
משום לערב אל תנח, וא"כ י"ל לכאורה דבאשה שאין טוב שתתעבר, כגון
מעוברת או מניקה, וכן זקנה שבדאי לא תתעבר, אין מצוה מדינא דגמ' בליל
טבילה, ובהו י"ל דזה מחודש מאחרונים דגם בזה איכא מצוה.

ועיין בלבושי מרדכי יו"ד סי' קכ"ד, שכתב שמסקנת החתם סופר שעונת
טבילה היא מצוה בהצטרפות חיוב דבערב אל תנח ירך. [וכנראה שדייק כן
מדחיית החת"ס אשר לא הועתק כאן, דבעונה הסמוך לוסתה, אפשר שיוורה
המג"א שמותר משום ליל טבילה ומצות בערב וצ"ע].

(פח) שם כתב דעיקר חיוב דליל טבילה הוא משום דמשמוקקת אז, ואף

ב. האם עונת ליל טבילה מן התורה או מדרבנן או
מחודש מן האחרונים. כתב בשאלת יעב"ץ ח"ב סי' י',
דעונת טבילה, חיוז [הפקידה הוא] דאורייתא כדלפינן מקרא
דחייב לפקוד אשמו בשעה שהיא משמוקקת לו [ואין לך שעה שאשה
משמוקקת לבעלה יותר מליל טבילה]^(פח), ואפילו שלא בזמן עונה
קבועה ולא פורש לדרך או כל מן הדרך וכו' כדאמרינן [פסחים
ע"ז ז', וע"ז] לקמן סק"ח אות א'^(פח). וכ"כ בסדורו בית יעקב
בסדר שכינה מדור ד' אות י"א, דליל טבילה הוא חיוז עונה של
חורה.

ובדרך פקודין ל"ת מ"ו חלק הדיבור אות י"ב, כתב דזולת
הזמנים שנחנו חז"ל קצבה, יש עוד זמנים שהם בכלל מלוא
עונה כגון ליל טבילה וכו', כל זה הוא בכלל מלוא עונה, והמועז את
עלמו בלחוד מכל הזמנים הנ"ל כשאין שם מניעה אחרת, דהיינו
[מגד] צריאות גופו וכיוצא, עובר על לא יגרע.

ובשאלת יעקב סי' קי"ג ד"ה ולענ"ד, כתב דליל טבילה מלוא גם
לתלמידי רבינו יונה שפירשו בגמ' [בזכות המוצא בלוח
הקודש] דלא כהב"י [אלא שרצא עלמו טבל ולא אשמו], והיינו מגמ'
נדה ל"א ז', דאמר ר' מאיר למה אמרה חורה נדה לשבעה מותרת,
מפני שרגיל וקץ בה, לכן טעמא שבעה שמהא חביבה על בעלה
כשעת כניסתה לחופה, הגם דקיי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא וגם
אין למדין הלכה מאגדה, היינו אם מצינו התנגדות בגמ' נגדה וכו',
ועכ"פ שרצא הוא דע"י שנרחקו זה מזה משמוקקים זה לזה,
וממילא הוי מלוא, וכן אמר מו"ח [מהר"ם שיק] דלדעתו אם אשה
משמוקקת לזה, הוה חיוז עונה דאורייתא וכו'.

אולם בגודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סי' קי"ו, צידדו אם יש
היתר לשמש בליל טבילה בעונה הסמוך לוסתה, כתב דאף
אם נודה [שלבעול בליל טבילה] מלוא, לא מצינו שהיא חובה וכו',
וק"ו שאפילו מלוא אכתי לא מצינו צפירות בגמ' בליל טבילה,
ולמדוה רק ממה דאמרו בצרכות כ"ד א' יום טבילה הוי וכו', וראיה
זו יש לדחות דאולי דרך ארץ הוא אבל לא מלוא, וגם לפי"מ שפירש
תלמידי רבינו יונה, ציוס טבילה היינו שרצא טבל עלמו, פשיטא שאין
ראיה משם וכו'. וכ"מ בתשובת הרב בללאל רגנשבורג שבעולת
שמואל (להרש"ל קיודר) סוס"י ל'.

(פח) וכ"כ שטעם עונת טבילה משום שהיא משמוקקת, בלבוש כאן
ובאו"ח סי' ר"מ סעיף א'. וכ"מ בסדרי טהרה סי' קפ"ד סק"י"ד [ע"ש].

(פו) ועיין בתרומת הרשן סי' רנ"ה, שכתב אבל בעלה בעיר מורה נר"ת
האוסר נדה לטבול בשבת דשרי, משום מצות קיום עונה, ואפילו שלא בשעת
עונה חשיבי מצוה מה שהאיש משמח אשתו בתשמיש המטה כראיתא בפסחים
וכו'. והובאו דבריו בט"ז יו"ד סי' קצ"ז סק"ד ובש"ך שם סק"ג. וע"כ בלבושי
מרדכי יו"ד סי' קכ"ו.

(פז) בשרגא המאיר ח"ב סי' מ"ד אות ז', הביא מש"כ בספר זכרון (להרב
ישמעאל הכהן) פ"י דיבמות, חייב אדם לפקוד את אשתו בליל טבילה,
ושכ"כ בשו"ע כאן, וכתב ולפי"ז צ"ע החתם סופר שכתב דהך מצוה מחודשת
וכו'. וכן הקשה בשאלת יעקב המובא בפנים ע"ד הנודע ביהודה המובא
בפנים.

ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ג סי' ל"ה ד"ה אמנם, כתב דעכצ"ל דהשו"ע
[כאן] אויל לשיטתו בב"י סי' תקע"ד בסופו, שהוציא מדברי הירושלמי וכו',

אוצר

ס"ק טז אות ד-ו

הפוסקים

ד. ובליל טבילה סמוך לוסתה. יתבאר בעזה"ת צו"ד סי' קפ"ד סעיף י'.

ה. ובשני רעבון. ענה"ט סק"ו, שכתב [דחייז לפוקדה] אפילו בשני רעבון, וז"ל לשו"ע או"ח סי' תקע"ד סעיף ד'. ושם איתא, מזה להרע"ב עצמו בשנת רעבון, ואסור לשמש בו מטמו, חוץ מליל טבילה. ושם יתבאר בעזה"ת.

ו. ובתשעה באב שחל בשבת. כתב בשל"ה שער האומיות אות ק' קדושה, מחלוקת אם טבילה בזמנה מזה או לא [כמבואר בטור יו"ד סי' קצ"ו], וכתב צ"י [שם] ומ"מ נראה אם צעלה בעיר מזה לטבול בזמנה, שהרי מצינו ביהושע שנענש על שביטל ישראל לילה א' מפו"ר וכו' [ע"כ], ומטעם הג"ל החרתי לאשה לטבול בליל שבת שחל חשעה בליל, וכו'. מאחר שרוב הפוסקים פסקו להחמיר [תשמיש אף בליל טבילה], אף שרמ"א [או"ח סי' תקנ"ד סעיף י"ט] כתב לחומרא מ"מ מזה שאני, ובהיותי חופס ישיבה בק"ק פראנקפורט מנאחם מנהגים ישנים, וכתוב שם בדברי, שאשה טובלת בליל שבת כשחל חשעה בליל. והוצא במג"א שם סק"כפ"ט ובקרבן נחנאל פ"ד דעניית סי' ל"ב אות מ'.

ובכתב סופר או"ח סי' ק"א ד"ה והרמ"א, כתב דממש"כ רמ"א [הג"ל] "וכן נוהגים", [משמע דטעם החומרא] מפני שכתב מהר"ם מרוטנבורג שראוי להחמיר יען יראה הוראה זו מפני מורנו [הר"י אור"ו] וכו', אבל אין הלכה כוותיהו [דהמחמירים] וכו', ואין ראוי להחמיר מה שאינו מן הדין לטבול מזה דעונה בליל טבילה דיש מזה ציוח, וגם מהר"ם [מרוטנבורג] לא התכווין להחמיר כה"ג וכו', ועכשיו שהדור פרוץ והנשים דעתן קלות וכו', ויש לחוש טוה"כ כשנאות לזית הטבילה, אם ימנעו אותן מלטבול שלא יבואו פעם אחרת וכו', וכן אנו מורים וצאים זה רבות בשנים וכו' [ע"ש] שסיים כי המחמיר על עצמו, חזק עליו ברכה. והוצא בפתחי עולם ומטעמי השלחן סי' תקנ"ד סק"ד.

ובמעשה בצלאל (על פסקי ריקנטי) סי' קפ"ד, כתב דמצינו בשו"ע דלדורך הפסד מרובה סמכין על המקילים וכו', ומזה ליל טבילה דגדול להשל"ה מסתם מזה עונה משום דאז מחמיר, לא גרע זה מהפסד מרובה וכו'.

וכן כתבו להתיר בשו"ת ר' טיהא וז"ל או"ח סי' מ"ה, צורע אמת ח"א סי' פ' הוצא בעיקרי הד"ט או"ח סי' כ"ח אות ה', בסידור יע"ץ שער הדלק ארובה ו' אות ו', צדית לחם יהודה

בשו"ת בסוף הספר השייך לסי' קצ"ו, נאדבעה טורי אבן סי' כ"ד, בצנדי ישע סי' תקנ"ד, ציד הלוי (להר"ד במצנרגר) או"ח סי' ק"ד, בדרך החיים סי' קל"ג אות ב', צחי אדם כלל קל"ו אות ג', בזכור לאברהם (להר"א אלנקלעי) ח"א או"ח אות ט' דף ל"ט ב', בקיצור שו"ע כלל קכ"ה סעיף ב', בערוך השלחן או"ח סי' תקנ"ד סעיף י"ו, בכף החיים שם אות פ"ח, במשנה ברורה שם סק"ט ובטהרת הבית ח"ב סי' י"ד במשמרת הבית עמ' מנ"ט. ובצאה"ט או"ח שם סק"ט, כתב דכן דעת כל הגדולים.

ועיין במקור חיים ותפארת צבי מקור חיים סק"ה, שכתב ראיתי שמורים החירו למעשה לחשודי צנים וכו', ולא לשאר אדם, וכן נהגתי להורות. וע"ע בהגהות ר' ברוך פרנקל או"ח שם, שכתב דנ"ר דאף לדעת השל"ה אין להחמיר כי אם בראוי לילד שיש בו משום פו"ר וכו'. ובטהרת ישראל סי' קצ"ו אות ט"ו, כתב דהמיקל לטבול בזמנה טבילה בליל שבת [שחל בו ט"ב] אין לערער עליו, והמחמיר לעצמו מע"ב, ואף לאחרים אין להקל רק בראוי לילד וכו'.

אולם באלוהי זוטא שם אות י', כתב ע"ד השל"ה הג"ל, וממהני דמאי דפליגי הפוסקים אם טבילה בזמנה מזה, היינו אף בליל חשמיש, אבל לדיון דקיי"ל דאינה מזה אלא כשצעלה בעיר משום ציטול פו"ר, א"כ בחשעה בליל דאסור בחשמיש מה לי ליל טבילה [ו"ל דוקא ליל טבילה קאמר דהו ציטול פו"ר, דאין אשה מחמירת אלא סמוך לטבילה, אך קשה דבתשעה בליל צחול אסור אף בליל טבילה] ^(א), ומש"כ בשם המנהגים ישנים נ"ר פירושו שחטבול אצל אסור לזב עליה, וראיה מחשבות מהר"י ברונא [סי' ט"ז] שהביא שיעור נכסח הגדולה [או"ח שם הגצ"י אות ד'] אין לטבול ערב שבת שמא יבוא עליה, ואנו קיי"ל דברים שצנענה נוהג עכ"ל וכו' ^(ב), וכן שמעתי שפסק זקני הגאון הר"ש לאיסור וא"א אחריו. ובאלוהי רבה שם סק"ט, הוסיף, דאין לומר דסמכין בזה על סדרת המחמירין [דברים שצנענה] כיון דקיי"ל כאוסרין בכל ענין. וכ"כ בעולת שבת שם ד"ה כתב בחשונה, ובהגהות החעורות חשונה שם.

ובתורת השלמים יו"ד סי' קצ"ו אות א', עמש"כ במחבר שם סעיף ב', אם צעלה בעיר מזה לטבול בזמנה שלא לטבול מפו"ר אפילו לילה אחת, כתב אבל בליל טעם זה טבילה בזמנה לאו מזה וכו', דאין בטבילה עצמה מזה רק משום מזה עונה וכו' ^(א).

מהחיי אדם [המובא לקמן ס"ק הבא אות י"ט] שמיקל אף בבא מן הדרך מטעם [שא"א לרחות העונה]. וע"ע בהעמק שאלה שאלתא קנ"ה סוף אות ד' ובנהרות איתן סי' מ"ח אות ב'.

צא) מאלוהי רבה המובא בפנים.

צב) ובזרע אמת המובא בפנים, כתב דלמה לו [למהר"י ברונא] לומר דלא תטבול בערב שבת וכו', תיפוק ליה דאסור לטבול בליל שבת וכו', ע"כ נראה דמהר"י ברונא מיירי באותם המקומות דאיכא אונס לטבול בלילה וצריכים לאחר הטבילה ביום ח' וכו', ועל כן לא אסר אלא מפני החשש שמא יבא עליה וכו', [שהר"ן כבר עבר ליל הטבילה].

צג) עיין בתשובת הרב פאלק כ"ץ בעולת שמואל (להרש"ל קוידר) סי' ל"א, שכתב בנידונו לאסור טבילת נדה בחמין בשבת, דהא דליל טבילה חשיב

דמבואר באותיות הבאים שהטעם משום פו"ר, אפשר שהם כתבו כן משום דס"ל דעדיף עונת ליל טבילה משאר חיובי עונה. ועיין בזרע אמת המובא בהערה צ"ב, שכתב דאם לא טבלה בזמנה אינה עונת מצוה [וצ"ע].

פט) כמג"א ציין לסעיף ח', ושם איתא דבזמן הזה אין טבילה בזמנה, הילכך לא תטבול בו [בחול]. ובאלוהי רבה המובא בפנים, כתב שאפשר כוונתו לרמו דהאידינא אסור [גם בליל שבת]. אולם כפמ"ג אשל אברהם סק"כ, כתב דכוונתו דהאידינא ליכא טבילה בזמנה דאין טהרות ולבעלה בלא"ה אסור בתשמיש, משא"כ בשבת ט"ב ריעה א' מותר בתשמיש, א"כ רשאת לטבול ולשמש עם בעלה. וכעין זה פ"י בלבושי שרד שם.

צ) עיין בויברך דוד ח"א סי' ע"ז ד"ה והנה, שכתב שנראה מרכיז המשנה ברורה [המובא בפנים], שדעתו להקל בכל ליל טבילה, [וכן נראה]

אוצר

ס"ק טז אות ו"י

הפוסקים

ועיין בלבושי מרדכי או"ח סי' קל"א, שהאריך להוכיח שגם הצעל חפילה בראש השנה מותר לשמש צליל טבילה, וכחז שצער מצד [ח"א שו"ת סי' ה'] הביא כי ממש עוצדא כו' היה לפני המהרש"ס מצרעוואן, והשיב לו בקיור כי ידוע לו מרז גדול ונדיק שהיה צעל חפילה וחוקע ברה"ה, והיה ג"כ ליל טבילה, ועשה מעשה שלא לפרוש וכו'.

וכתב במחצית השקל שם, הכנסת הגדולה מחמיר יותר משל"ה, דבשל"ה משמע דמחיר ומחייב בכל ליל טבילה, אפילו היחה יכולה לטבול קודם.

ובפרי חדש שם אות ד', כחז טבילה מצוה, אפילו דהוה אפשר לטבול קודם ולא טבילה עד ערב ר"ה, שפיר דמי. וצדדי יוסף שם אות י"ח, כחז דכן עיקר. וכ"כ בשערי תשובה שם סק"ו וצדדי לאצרהס (להר"א אלקלעי) או"ח ח"א אות ט' דף קל"ו א'. אולם בחיי אדם כלל קל"ט אות ז', כחז אם היחה יכולה לטבול מקודם, כה"ג אסור וכו' (צו).

ועיין במשנה שכיר ח"צ סי' קס"ח אות ט"ו, שהסמפק לפ"ו באחרה להפסיק בטעמה. וע"ש בחשבות הרב מרדכי לייב וינקלר [בעל לצושי מרדכי] שבסוף הסי' שהחיר בכה"ג.

ט. ובימים שאין לשמש בהם עפ"י האריז"ל. זמגן אצרהס סי' ר"מ סק"ג, כחז דאין לשמש צליל א' של פסח וליל שבעות וליל שמיני עזרת אם לא צליל טבילה (צו). וכ"כ בחמד לאצרהס (להר"א טוביאלה) עולת שבת ק"ו ז', במשנה ברורה שם סק"ו וצדדי החיים שם אות ה'. וצנניד ומצוה דיני שבעות, כחז ספרו לי החצרים, שהיו נוהגין לקרות ליל שבעות צדית הרב חיים ויטאל, וליל א' של שבעות נחצצו החצרים כמנהגם ולא צד חצר א', ושאלו להרמ"ו למה לא צד פלוני, ואמר [להם] אולי נודמנה לו טבילה מצוה. וכ"כ בהגהותיו על פרי עץ חיים שער חג השבעות פ"א. הוצא באגרות הרמ"ו סוס"י כ"ו וצחמדת ימים (שבת) ח"א פ"ט דף ס"ג טור ד' ד"ה הנה.

י. ות"ח בימי החורל. כחז בשער המצוות פרשת בראשית, וכן צליל טבילה מצוה [מותר לח"ח] אע"פ שהוא צלילי החול. הוצא צדדי החיים סי' ר"מ אות ז'. וצחמדת ימים (שבת) פ"ט דף ס"ג טור ג' ד"ה וכתבתי, הביא ראיה להחיר מן הזהר [ח"א י' ע"א]. וצדדי חיים חי שנה ז' פרשת וירא אות כ"ג, כחז ואם נודמן לו

ולפ"ו גם צליל ט' כחז בשבת דנוהגין לאסור תשמיש, א"כ אסור לטבול. והוצא צדדי טעמה שם אות א' וצדדי שלמה (להר"ש האם) או"ח סי' תקנ"ד. וכ"כ צדדי רננה סי' ל"ח. וצדדיהות החתם סופר או"ח שם, כחז [הכחז סופר] דנ"ל כי כן החמיר אלאמ"ר [החתם סופר].

ועיין במאורי אור חלק בן נון מה"צ דף קע"ז ז', שכתב דיש להורות כהאליה רבה משום לא פלוג, דעל ידי כך כל איש מקיל לעצמו, ולשחוק צעני הע"ה להחיר לחצאין, צליל טבילה דוקא. ועיין בשו"ת הרב"ך סי' ל"ו, שכתב והוריתי לאותה שחל [ליל טבילה] צליל שבת שהוא ליל חשעה כחז לטבול כדרכה, אבל לא תשמש. וע"ע ביטעות יעקב או"ח סי' תקנ"ד אות א'.

ז. וכשקבר מתו ברגל. כחז צדדי נחמאל פ"ד דתענית סי' ל"ז אות מ', צדדי מחמירי כחז אפילו ליל טבילה, דכמנה דברים מחמירי כחז טפי מחשעה כחז וכו'. וכ"כ הפוסקים המחמירי כחז הקודם, דלא החירו אלא מחשעה כחז, או מטעם הקרבן נחמאל או משום דאין אסור תשמיש צ"צ שחל בשבת צדדי כחז.

ח. ובלילי ראש השנה. זמגן אצרהס סי' תקפ"א סקט"ו, עמש"כ ברמ"א ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי, כחז ולכן אל ישמש מטמו צליל ר"ה, אך אם הוא ליל טבילה חייב לקיים עונתו ויחזור ויטבול בשחרית (של"ה) [מסכת ראש השנה חלק נר מצוה], וצדדי הגדולה [שם הגה"ט שטה מ"ד] כחז לא ישמש מטמו בשני הלילות אלא"כ היחה טבילה מצוה שלא היחה יכולה לטבול קודם לכן, אז מותר ויחזור ויטבול בשחרית (צו). וכ"כ צדדיה רבה שם אות ל"ח.

ובמור וקציעה סוס"י תקפ"א, האריך בחיוב עונה צליל ר"ה, וכחז אבל ליל טבילה פשיטא שאינו נדחה, אפילו צדדי האשה, לפי שאין האשה מתעברת אלא כמון לטבילה, ולא נענש יהושע אלא בשביל שביטל ישראל מפו"ר לילה אחת וכו'. וכ"כ צדדי הלוי (להר"ד צמברגר) או"ח סי' מ' אות ג', לענין טבילה צליל ר"ה, יש לקיים מצוה עונה גם צוה [שמחלה האשה], ואחר כוונת הלז הן הן הדברים וכו'. ועיין בצדדי משה המוצא לקמן הערה ל"ו. ובמנחת אלעזר ח"ה סי' כ' ד"ה וגם, כחז צדדיה, הגם שידעתי מנדיקים וחסידים שהחמירו צליל ר"ה גם צליל טבילה, עכ"פ לא שייך לומר אסור וכו'.

עונה וכו', היינו דוקא אם כבר טבלה מחויב הבעל לקיים עונה, אבל כל זמן שלא טבלה אינה מחויבת לטבול וכו'. ועע"ש סי' ל"א שנראה שהמחבר חולק ע"ז.

צד) ובכן איש חי שנה א' פרי נצבים אות ט', כתב המתחמד לדחות התשמיש של טבילת מצוה, ה"ז חסידות של שטות. ועיין בלבושי מרדכי המובא בפנים, שהביא מרב השואל, שכתב שמדברי המעיל צדדי סי' מ"ג משמע שאין חיוב, שהיא גם היא מוחלת בלב שלם. והמחבר שם חלק עליו וכתב, שכל דברי המעיל צדדי הם לענין זמן עונה וכו', אבל מצוה של ליל טבילה לא איירי כלל שם וכו', וגם בשל"ה ומג"א דייקו דוקא ליל טבילה נוא"כ יתכן שגם המעיל צדדי מודה להם בזה] וכו'.

צה) במטה אפרים סי' תקפ"ג אות ה', כתב להחיר ליל טבילה [דוקא] בלא היה אפשר לה לטבול קודם. אמנם כפי"א תקפ"א אות נ"ג, כתב להחיר אף

באחרה טבילתה מזמנה. ובקצה המטה שם סקצ"ח, כתב ליישב דהא דהחיר היינו כשכבר טבלה ומה דאסר היינו שלא תטבול לכתחילה, ואפילו לדברי בעל עולת שמואל החולק על הרב פלק כ"ץ וס"ל [בנידון] שמוחר לה גם לטבול [עע"ז הערה צ"ג], בנדר"ר שהיחה יכולה לטבול ולא טבלה וכו', אין מנהג להשהות [כיון שיכולה לטבול מקודם], וכיון דשהתא בלא טעם איהי אפסיד אנפשה וכו', [אבל] היכא דהיה ע"י סיבה וטעם אפילו בטעות י"ל דמותרת לטבול וכו'. ובאלף המגן שם סי' תקפ"ג סקל"ד, כתב רמה שאסר, היינו דוקא בחל ר"ה בשבת, שטבילה שלא בזמנה אסורה בשבת כמבואר ביו"ד סי' קצ"ז סעיף ב' ברמ"א.

צו) עיין ביושר לבב שבסוף ספר יפה ללב ח"א או"ח סי' ר"מ אות א', שהביא מש"כ במלאכת הקדש (להר"מ טולידנו) פרשת מקץ ד"ה ובכתבי בשם האריז"ל, שאם הוא ניו"ט ראשון של פסח] ליל טבילה ימתין עד אור בוקר

ח ובשעה שהוא יוצא לדרך:

באר הגולה

ח מימרא דריב"ל
במות דף ס"ז ע"ב.

הפוסקים

ס"ק טז אות י — ס"ק יז אות א

אוצר

טבילת מצוה כלילי החול, הרי זה משמש צלוחה לילה אע"פ שהוא חסיד ופרוש, ואינו ראוי לעכבה עד ליל שבת וכו'.

יא. ובת"ח הטרוד בלימודו. צהפלאה קו"א אות ה', דקדק במש"כ בגמ' [בכרות כ"ד א'] וידענא דיה דליל טבילה הו' [אמאי] לא קאמר מטעם עונה פעם אחת בשבת, וכחז דלדברי הר"ן [המוצא לעיל סק"ד אות ח'] א"ש, דכליל טבילה לא מהני לפטור משום דמשכחיה שמעמחיה וכו'. וכ"כ צמורה לשמה סוס"י קמ"ב. יב. ובליל ניטל, יחזאר להלן סקמ"ו אות ח'.

יג. האם מותר לדחות עונת טבילה כדי לקיים מצוה או מידת חסידות. כחז ברב פעלים ח"צ יו"ד סי' ל"ד, נראה כל שהוא עושה כן ברצון אשמו שרי, ואע"פ שזה הענין אשר בעצורו דוחה מצוה חשמים אינו אלא מידת חסידות וכו', וראיה ממש"כ בגמ' נדה ל"ח א', חסידים הראשונים לא היו משמשים מטותיהן אלא ברביעי בשבת שלא יבואו נשותיהן ליד חלול שבת וכו', והנה דלא זה איירי על ליל טבילת מצוה, דהא דלא דחיי חסידים הראשונים לא היו משמשים בחול וכו' [וכ"כ בצרכי יוסף המוצא לעיל סק"ד אות א'], ועוד דאם טבילת מצוה אין דוחין מה הועילו בחקנחם, דשמה חתעבר כליל טבילת מצוה וכו', והנה דלא זו היא מידת חסידות גמורה וכו', הרי גם בעצור ענין של חסידות משהין מצוה חשמים של ליל טבילה אפילו שלשה ימים, מיהו אפשר דהם היו עושין כן ברצון הנשים שלהם, לכך כתבתי דשרי לעשות כן אם הוא ברצון האשה וכו'.

יד. ובשאי אפשר לו לקיים טבילת עזרא. צשו"מ מהר"ם מצריסק ח"ג סי' ל"ה, אחר שהאריך בחיוב עונת ליל טבילה, כחז ומעמה היכל דלא קיים הצעל מצוה פו"ר דאלינא דכו"ע מותר ואריך לשמש אף בשבת רעבון, ה"ה משום שיטול טבילת עזרא גם כן ליכא למיחש, דבמקום אונס לא קבלו עליהם מצוה טבילת עזרא, ואין לך אונס גדול מזה, דהרי מצוה פו"ר מכריחו וכו', אבל כשכבר קיים פו"ר, נקל יכול לדחות טבילה זו את העונה, כיון שאין צורך שמתעצב, והרי בשאל ומשיב מהדורא תלימא ח"א סי' קכ"ג כחז דכיון דנהגי עלמא האידנא חסידים ואנשי מעשה לטבול למפלה, הו"ל כמו נדר ואין להם החרה וכו' (א), אבל אם לא חתרפה המכה [כך היה צנ"ד] עד סמוך לוסתה, או חטבול קודם עונה הסמוך

לוסתה, דהרי אז ממ"נ מתעצבת, וכיון דהחמס סופר ניו"ד סי' ק"ע [מסכים לשמש בשני רעבון צכה"ג, א"כ ה"ה דמקרי אונס לענין טבילת עזרא וכו', [והיינו] דוקא צידע בנפשיה שלא יהא חומרא דאחי לידי קולא, והרהורי עבירה הקשים מעבירה, ומובן ממילא שכל זה יהיה בהסכמתה.

ובקנה בשם ח"צ סי' י"ב פרק ג' אות ג', צמי שמקפיד על טבילת עזרא ואינו רוצה לטבול בשבת, אם יכול לטבול עונה טבילה, כחז וגם כליל יו"ט [שס"ל להמג"א אור"ח סי' קכ"ח סק"ע שאין להניס לקיים מצוה עונה מ"מ כחז] מפורש דלא ציעלו רק החיוב של קיום העונה בעלמא, משא"כ כליל טבילה וכו'. ושם אות ב', כחז שאין מקום להחמיר ולומר שאף היא לא חטבול כליל שבת כדי שלא יהיה עליו חיוב קיום עונה, [אחריו] שמפורש בפוסקים הדבר להחמיר, שאף המחמירים [ציו"ד סי' קצ"ו] לא אמרו רק בטבילה שלא צומנה, מדהיה אפשר לה לטבול ביום חול, אבל לטבול טבילה צומנה הם מלהזכיר. ועיין לקמן סקמ"ו אות ו'.

טו. ובמי שנדר שלא לשמש בחול. ציפה נוק (להר"י מו"א) יו"ד סי' קט"ו, צמי שנדר צמח צרה שלא לשמש בחול, כחז בפשיטות דכליל טבילתה מותר לשמש [אף בחול].

יז. ובשעה שהוא יוצא לדרך א. מקור הדין, והאם עונה זו נוהגת בזמן הזה. מקור דין זה כמש"כ בצאה"ג, ציצמות ס"ב צ' מימרא דריב"ל. ושם איתא, אמר ר' יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשמו צערה שהוא יוצא לדרך (א), שנאמר [איו"ב ה' כ"ד] וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוק דלא תחטא וכו'. ובדעת הרמב"ם. הרמב"ם השמיט דין זה, וצמגיט משנה פ"ד מאיסורי ציאה סוף הלכה י"ב חמה עליו שלא הזכיר דין (א). (א)

ובתורת השלמים יו"ד סי' קפ"ד אות י"ח כחז, הרמב"ם אולי לשיטתו שכתב צפ"ד מדעות [הלכה י"ט] שלא יצטול ציום יציאה לדרך או ציאה מן הדרך משום סכנה (א).

ובפרי דעה יו"ד סי' קפ"ד טורי כסף סק"ד, כחז דהרמב"ם השמיט הך דינא, דס"ל דריב"ל לא דריש קרא דוהזהרתם לסמוך לוסתה, ולכן מחיר חשמים צינא לדרך (א), אבל לדעת

דפקידה סמוך לציאה לדרך אינה חייב כל כך, דאף דבגמ' נקטו בלשון "חייב", מ"מ כתב רק "צריך". ועיין בשאילת יעקב סי' קט"ז שהאריך בזה.

צט) עיין בנזירות שמשון אור"ח סי' ר"מ, שכתב שבוהר בראשית (ג' ע"א) לא נזכר [חייב עונה] בקודם שיוצא לדרך, ואדרבא משמע שם שאינו חייב וכו'. והובא בארחות חיים (מספיקא) שם אות ג'.

ק) עיין תשובה מאהבה ח"א סוס"י ל"ד, שהשיג עליו בזה. והובא בכרם שלמה (להר"ש האס) אור"ח סי' ר"מ סעיף ט"ו ובדעת תורה שם.

קא) בגמ' שם הקשה ע"ד ריב"ל, והא מהכא נפקא [שיש לפקוד את אשמו בזמן שיוצא לדרך, מהפסוק דידעת וגו'] מהתם נפקא "ואל אישך תשוקתך", מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך, ומשני אמר ר' יוסף לא נצרכה אלא לסמוך לושתה [שאע"ג דאמרו רבנן חייב לפרוש מאשתו, אפ"ה ביוצא לדרך יפקדנה — רש"י].

וכו', ודייק מדבריו באדמת יהודה (שכסוף ספר צמח דוד להר"י נגאר) פרשת מקץ ד"ה טרם, שמשמע שבלילה אסור [אפילו הוא ליל טבילה], וכתב שזה תמוה, מאי שנא בזה יום מלילה, ועוד דאם ימתינו עד בקר [יש] איסור נוסף, דאסור לשמש ביום וכו'.

צו) עיין בחיי אדם כלל קל"ט אות ו', שכתב [בענין ליל טבילה החל בליל ראש השנה] שלא יבטל עונתה משום זה שלא יוכל לטבול למחר. וכ"כ בכרם שלמה (להר"ש האס) אור"ח סי' תקפ"א. והובאו בכף החיים שם אות פ"ט [אבל י"ל דלא מיירי במי שמקפיד על טבילת עזרא בכל השנה]. ובנד"ז כתב בבאר משה (להר"מ שטרן) ח"ה סי' קכ"ג, שאם קיים כבר פו"ר, שיבקש ממנה למחול לו על עונתה [ע"ש].

צח) באור"ח סי' ר"מ סעיף א' כתב המחבר, וכל אדם צריך לפקוד את אשתו וכו' ובשעה שיוצא לדרך. וכתב בפרי השדה ח"ד סי' ב', דנראה [נדס"ל]

אוצר

ס"ק יז אות א-ב

הפוסקים

קודם יציאה לדרך וכו' כמ"ש [בטור סס] בשמו, לא לפניו ולא לאחריו, וזה ודאי שהוא מדרך הרפואה, והעולם נשחנה מזמן התלמוד לזמנינו וכו', ומשום הכי השמיט [הרמב"ם] ה"א דינא וכו', דלדעתו אסור לעשות כן ומתחייב בנפשו ג"כ, שחולשת הדרך מוסיף לו וכו', [והטור] נתחילה הציא ההיא שאמרו בגמ' דחייב לפקוד את אשתו בשעה יציאה לדרך, שהוא מדינא, ואח"כ הציא דעת הרמב"ם מדרך הרפואה אין לשמש באותה שעה וכו'. והוצא בפקודת אלעזר סי' ר"מ דף ס"ח טור ג', והוסיף [ולפ"ז] אדרבא לדעת הרמב"ם אסור לעשות כן ומתחייב בנפשו וכו'.

וביפיה ללב ח"א שם אות כ' בשם פני מנצח [להר"י נאבארון] (כת"י), הציא שהמג"א [מוצא להלן אות ד'] חירץ דברי השו"ע שפסק בנע"ף א' שיש חיוב עונה בינא לדרך ובנע"ף ט"ו פסק בדברי הרמב"ם הנ"ל, באמרו שהרמב"ם כחז את דבריו עפ"י דרך הרפואה, וכחז וראיתי במאמר מרדכי סק"י, שהאריך לתמוה ע"ד המג"א, ולבסוף כתב את לא שנאמר בזמן הש"ס לא היה סכנה בדבר כי היו בריאים, אבל פסק דברי [המג"א] לא משמע הכי, ועוד דכפי דבריו אכתי לא יושבו דברי הטור והשו"ע [שהביאו שני הדברים], ולדידי כוונת המג"א היא זו דנשחנה זמנינו מזמנים הקודמים וכו' (אב).

ובאוצר חיים (להר"ם קינע) אור"ח סי' י', אחר שהאריך בזה, כתב בדף ט"ו טור ג' ד"ה ומעמה, שבעילה זו כיום יציאה לדרך סכנה היא לו, אמנם מאחר שפקידה זו מלווה היא וכו', א"כ שומר מלווה לא ידע וכו', ושפיר פקדו חז"ל על פקידה זו, אך כל זה היה נכון בימיהם, שרובן היו מכוונים לשם מלווה וכו', אבל בימינו עמה בעו"ה שרובן אינן מכוונים למלווה וכו', ואפשר שמה"ט השמיטו הרמב"ם וכו'.

ב. והאם חיוב הפקידה דאורייתא. צדור הלכה אור"ח סי' ר"מ עמ' רס"ח, כתב דלכאורה מהא דהשו"ע הציא דין זה גם [כאן דאירי] בחיובי עונה שצ"ן איש לאשתו, משמע דחיוב גמור הוא, ומבואר בנע"ף י"א דהמבטל עונתה עובר בל"ת, ומשמע דקאי [גם] אהא דנע"ף ד' ששם מבואר חיוב יולא לדרך, ומבטלי הנפש להראש"ד שער הקדושה עמ' קל"ב, שכתב והשלישית וכו' שהיא משתוקקת אליו וכו', וכן צע"ה אצחו לדרך שהאשה משתוקקת אליו (קד), גם על אלה יש קיבול שכר, והיא מלווה עונה, משמע לכאורה דהוא מדאורייתא, אך להלן שם בעמ' ק"מ כתב לשון המשמעה להיפך [ע"ש קה], והטור באור"ח סי' ר"מ ובאה"ע סי' כ"ה העמיק

הרמב"ם דנראה מדבריו דסמוך לוסתה מדאורייתא, אסור וכו', וזה יש ליישב [מש"פ] הרמב"ם שלא יבעול ביום יציאה לדרך וכו', דודאי לריצ"ל דהוא מלווה, שומר מלווה לא ידע דבר רע, משא"כ לדין דלא קיי"ל כריצ"ל, ודרשינן קרא לענין אחר, שוב אסור לבעול מטעם סכנתא וכו' (קב).

ובמרכבת המשנה נאסורי ציאה שם, כתב דכוונת הרמב"ם דס"ל כהתוס' שם [ד"ה חייב] דעיקר הגירסא אמר ר' יוסף לא נזרכה אלא לאשתו נדה, חדע מדכתב הרמב"ם בהלכות דיעות [הנ"ל] ולא יבעול וכו', ואין סבירא שיחייב ריצ"ל פקידה במקום סכנת הגוף וכו', אלא ודאי פקידה דריצ"ל שלא ילא נדה, וכמו שכתב הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ז', שאסור [לנאח שלא נרשות] סמוך לעונה, וזהו [מה שממשיך בגמ' שם] וכמה עונה, ר"ל כל שיעבור עונה. וכ"כ צע"ה השלחן יו"ד סי' קפ"ד אות מ"ב.

ועיין בתשובת הרנ"ש שליסל שנמנח אלעזר ח"ה סי' כ' ד"ה הן, שכתב דלשיטת הרמב"ם אין שום מלווה וחייב בינא לדרך, ויש סמך ממחני' כתובות [ס"א ז'] דלית הלכתא כריצ"ל דקאמר בגמ' דחייב, דקשה קושיית הר"ן [שם] למה לא קמחי נמי עונת ח"ה משבת לשבת, וע"כ כחירץ מהר"ם שף דלא חשיב מכח נניעות [עע"ז לעיל סק"ד אות ח'], ולפ"ז קשה אמאי לא חני נמי חיוב עונה בינא לדרך, דכזה לא שייך חירון המהר"ם שף, וע"כ דבאמת סתם מחני' חולק אהך דריצ"ל, וריצ"ל חנא ופליגי וכו' [ומ"מ מכי, דאין קיי"ל דחוב ומלווה איכא].

אמנם בלדובר מישורים סי' ד' דף י' טור א', הציא מש"כ הרמ"א בשו"ע [סי' קל"ב] שהרמב"ם ס"ל כר"ח דלריך לפקדה בדברי רינ"ו [עע"ז לקמן אות ה'], וכחז אין שום קושיא למה השמיטו הדין שחייב לפקוד בדברי רינ"ו, כי זה הדין הוא מטעמא שהאשה משתוקקת לבעלה בשעה שיוצא לדרך וכו', וכיון שהיא משתוקקת מחייב בל"ה לשמוע לה וכו', ודין זה כבר מרומז ברמב"ם [עע"ז בס"ק הנ"ל אות א'] וכו', והיינו או תשמיש בשעה שמוטר או בשאר קורבנה בשעה שאסור וכו', וגם מהקרא [המוצא בגמ' יצמות הנ"ל] ד"ואל אישך תשוקתך", ידענן ששעה שיוצא לדרך היא משדלת לפניו וכו'. וכתב זה כתב צנני ליון (להרצ"ז ליכטמן) סי' ר"מ סק"ד.

ויש שכתבו שאין עונה זו נוהגת בזמן הזה. ציד אהרן אור"ח סי' ר"מ הגה"ט, כתב [שהרמב"ם] כתב דהתשמיש אסור

אע"פ שהתרחצו בערב שבת, ולא לענין יוצא לדרך. ועיין הערה ק"ל. (קד) גם בלבוש כאן, כתב הטעם משום דבשעה שהוא יוצא לדרך היא משתוקקת אליו ביותר [וכ"ה ברש"י יבמות ס"ב ב']. וביו"ד סי' קפ"ד סעיף י', הוסיף ואסמכוה אקרא ד"ידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא", וה"ק כשתפקד נוך שהיא אשתך ביציאתך לדרך, אז יהיה שלום באהלך שלא תזנה אשתך עליך מחמת רוב תשוקתה, וגם אתה לא תחטא ע"י הרהורים רעים וכו'. ובחכמת אדם כלל ק"ח אות ז', כתב דכיון דאז היא משתוקקת ביותר משאר הימים, חששו חז"ל שמא תזנה, כיון שאין בעלה בעיר ואין אימת בעלה עליה וכו'.

(קה) עע"ז בס"ק הבא אות א'.

(קב) גם בקרן אורה ובערוך לנר שם, כתבו כעין טעם זה לתרץ השמטת הרמב"ם הדין של יוצא לדרך סמוך לוסתה [וכן העלה הרב ישעיה זאב וינוגרד באהל תורה (ירושלים) תרפ"ו סוס"י כ"ז], אבל אינם מתיחסים למה שהשמיט הרמב"ם לגמרי חיוב תשמיש ביוצא לדרך.

(קג) ושם הוסיף שכ"כ בתורת חיים ב"מ ק"ז ב', דהרמב"ם כתב לפי זמנו שנעשה העולם תשמיש כח, אבל בזמן חכמי השי"ס שהיו בריאים לא היה תשמיש מוסיף להם וכו'. ודברי התורת חיים מובאים גם באליה רבה אות כ"ג [ע"ש]. אמנם בתורת חיים שם כתב בסוף דבריו לחלק בין בו יום ללילה שלאחריו [עע"ז לקמן אות ח'], וא"כ אפשר שמש"כ שנשחנה הטבעים, הוא רק לענין מש"כ הרמב"ם שם שלא לבעול ביום כניסה למרחץ [שהרי עונת ח"ח בליל שבת,

אוצר

ס"ק יז אות ב"ה

הפוסקים

ז' הלשונות של הראב"ד, גם בנחלה לישראל [קונטרס] הלכה למשה
 סי' ג' מספק בזה אם יש להחמיר בספק יואל לדרך, דמכיון דנלמד
 מפסוק דדברי קבלה הו' דרבנן, או מקרא ד"ואל אישך משוקתך"
 י"ל דהוא דבר חורה ממש וחייב גם מספק [ונשאר] נ"ע, אמנם
 בשו"ע הגר"י יו"ד סי' קפ"ד סק"ג כתב להדיא דאינו אלא דרבנן,
 ע"ש דקאי אהא דאמרו דהיואל לדרך סמוך לוסתה המחמיר
 לפוקדה רק בדברי ר"זי חע"ב, וכתב דהיינו שיפסנה עד שתמחול
 לו ומחילתה מועלת אפילו בחיוב עונה של חורה, כ"ש בשל דבריהם
 ע"ש, לכן נראה לדינא דיש להקל בספקות. וכ"כ בהגהות וחדושים
 מהר"ז ברלין כתובות ס"א ז', דביואל לדרך, אע"ג דמזוה וחיואל
 איבא, אינו בכלל העונה האמורה בחורה, ואי לא עבד לא עבר בלאו
 דלא חגרע. וכ"כ בתשובת הרב אברהם נבי פרלמוטר שצאנן שהם
 (להר"מ פרלמוטר) סי' ה' ד"ה ומה.

ובמשנה הלכות ח"ט סי' קע"ו, כתב דמאירי [צינמות שם]
 כתב, וכן כל היואל לדרך ראי' לו לפקדה וליפרד ממנה
 חוץ חנה, שאף האשה לבה עליו וכו', ומדלא כתב רק ראי' לו
 לפקדה ולא כתב חייב מה"מ לפקדה או כיואל, לשון שמורה על חיוב
 דאורייתא [משמע דאין חיובו מה"מ], והשניית דכלל העונות
 המבוארין עפ"י חו"ל הם רק אסמכתות ואינם מדאורייתא וכו'.

אולם בדרך פקודין ל"ח מ"ו חלק הדיבור אות י"ב, כתב וזלם
 וכו', עוד יש זמנים שהם בכלל מזוה עונה כגון וכו', וכגון
 ציוס יניאמו לדרך וכו', והמונע אם עזמו בחד מכל הזמנים הנ"ל
 כשאין שם מניעה אחרת, היינו צריאות גופו וכיואל, עובר על
 "ועונתה לא יגרע". וכ"כ בסידור בית יעקב סדר השכיבה מדור ד'
 אות י"א, בשו"מ חת"ס יו"ד סי' קס"ב, בשם אריה יו"ד סי' מ"ג
 ובחוקת טהרה סי' קפ"ד דרך קנרה אות נ"ד.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' חנ"ד, כתב בפשיטות דחיוב
 הפקדה ציואל לדרך שחיובו הוא משום שהיא משחוקקת
 לו כדאמרו צינמות הנ"ל, ודאי [הוא] חיוב מדאורייתא מדא"ר יוסף
 דאפילו סמוך לוסתה יפקדנה, ואם היה רק מדרבנן לא מסתבר שהיה
 שייך להחמיר בסמוך לוסתה וכ"כ בבית אבי המוצא לקמן אות י"א.

ג. ובשיש לו ספק אם יסע לדרך. כתב בנחלה לישראל קונטרס
 הלכה למשה סי' ג', הנה [הילפותא] דיואל לדרך] הוא מקרא
 דדברי קבלה "וידעת כי שלום אהליך" [צינמות ס"ב ז'], י"ל
 דפטור מספק, דספק דברי קבלה להקל כמ"ש הנודע ביהודה
 מהדו"מ יו"ד סי' קמ"ו בשם הראב"ד וכו', אך אם [הילפותא] היא
 מקרא ד"ואל אישך משוקתך" דמציא הגמ' [שם], י"ל דהוא ד"מ
 ממש וחייב גם מספק ונ"ע [ועיין לעיל בלכות הקודם].

ד. האם יש לבקש ממנה למחול לו על עונה זו. צמגן
 אברהם אור"ח סי' ר"מ סקכ"ט, עמ"ש בשו"ע שם סעיף ט"ו,
 ולא [יצעול] ציוס יניאה לדרך [והוא מהרמב"ם פ"ד מדעות הלכה
 י"ט], כתב ואע"ג דחייב לפקוד אשתו [בשעה שיואל לדרך] כמו
 שכתב [שם] סעיף א' וכו' ק), נראה לי דהרמב"ם קאמר מדרך
 הרפואה, ובגמ' אמרין מזד הדין, ואם יכול לפייסה עד שתמחול
 שפיר דמי, מדע דהא כתב [הרמב"ם] וכן בשו"ע שם] ולא ציוס
 שנכנס למרחץ, וידוע דמזוה לרחוץ בכל ערב שבת, ועונת ח"ח
 משבת לשבת וכו'. והוצא צה"ט שם סקכ"ג ובקף החיים שם אות
 י"א ק).

ועיין ביד יצחק (להרא"י גליק) ח"ב סי' ק' אות ז', שכתב לתרץ
 דברי השו"ע, דבסעיף א' הכוונה דהוא נריך לפקוד דהיינו
 לחקור ולדרוש ממנה, עכ"פ ע"י אומדן דעת ורגליים לדבר אם היא
 מבקשת בזה וכו', אבל בסעיף ט"ו נחית לענין האיש מזד עזמו כגון
 אם אין מרגיש בה שחמאה לו ורק מזד עזמו רונה בך, ע"י
 אמרין שהוא יזהר מזוה כדי לשמור צריאת גופו, אבל כשהיא ג"כ
 חמאה לו א"כ הרי עושה מזוה כמ"ש דהיינו מזוה עונה, ולכן לא
 יזיק לו וכו'.

ה. האם הפקידה היא בתשמיש או רק בדברים. כתב צי
 אהרן אור"ח סי' ר"מ בהגה"ט, דמדברי הטור נראה דהפקידה
 היינו תשמיש וכו' ק), אבל הרא"ש [פ"ו דינמות סי' י'] נראה דס"ל
 כדעת החוס' [שם ס"ב ז' דד"ה חייב] דפקידה [זו] היינו בדברים,
 וכ"כ [הטור] ברמזים, וא"כ איך סתם שלא כדעת הרא"ש אצ"י ק).
 וכ"כ שפקידה זו לדעת השו"ע היא תשמיש, בלדבור מישרים סי' ד'
 דף ט' טור ג' ובטהרת הבית ח"א סי' ז' במשמרת הבית עמ' מ"ה.
 אולם בתורת השלמים יו"ד סי' קפ"ד אות י"ח, אחר שהביא
 מש"כ הרמב"ם פ"ד מדעות הלכה י"ט, שלא יצעול ציוס
 יניאה לדרך וכו' משום סכנה, כתב שהטור והמחבר העמיקו דברי
 רמב"ם אלו באור"ח סי' ר"מ [סעיף ט"ו] ובאה"ע סי' כ"ה [בטור],
 אף שהביאו גם החיוב לפקוד אשתו ציואל לדרך, והס' אזלי
 לשיטתיהו דחפסי עיקר כפי' [החוס'] דפקידה זו אינה תשמיש רק
 דברי ריזו, אכן הלבוש באור"ח שם והרמ"א בתשובה סי' קל"ב
 [במירורו השני] מחלקים צענין אחר [כמוצא לקמן אות ט'] וכו', אך
 נראה כמו שכתבתי וכו'.

ועיין בנר יצחק פ"ד מדעות הלכה י"ט, שכתב דאפילו ר"ח
 דס"ל דבסמוך לוסתה פוקדה בדברים, מ"מ כשהיא טהורה,
 לכו"ע חייב לפוקדה בתשמיש המטה ממש, וכמ"ש החוס' [צינמות
 ס"ב ז' ד"ה חייב] אומר ר"ח וכו' ויפקדנה או בתשמיש או בשאר

שנראה מדבריו ומדברי המאמר מרדכי המובא שם, שהם סוברים שמש"כ
 המג"א ואם יכול וכו', אינו מעיקר תירוץ.

קח) הדעות בזה מובאים בטור יו"ד סי' קפ"ד ובב"י שם, ושם יתבאר
 בעזה"י.

קט) עיין בטהרת הבית המובא בפנים שם עמ' מ"ג, שכתב שהרא"ש
 חזר בו בפסקיו לנדה פ"א סי' א'.

קו) ועיין תירוצים נוספים על קושיא זו, לקמן אותיות ה', ח' וט' והערה
 קכ"ד. ובריוח יתן פרשת ריגש אות ג', כתב דעוד יש לחלק על צד הדוחק,
 [ראיתא] בגמ' [עירובין ק' ע"ב] הרוצה שיהיו בניו זכרים יצעול וישנה, ולכן
 כתב הרמב"ם שאין לשמש מטתו בזה האופן לא ביום יציאה וכו'. וע"ע במור
 ואהלות אהלה ברכות והוראות סי' כ"ח ד"ה והן.

קז) ובמשנה ברורה שם סקנ"ד, הביא את דברי המג"א, אבל השמיט
 מש"כ ואם יכול לפייסה וכו' [ע"ש]. ועיין ביפה ללב המובא לעיל אות א',

אוצר

ס"ק יז אות ה"ה

הפוסקים

[דאפשר] ללדין דקיי"ל כפרש"י [שהאי פקידה היא תשמיש] לא סמיכין לקולא על פיר"מ וי"ע.

וכתב בפתחי תשובה יו"ד סי' קצ"ה סק"א בשם חמודי דניאל, נראה אפילו לדין שמקילים בתשמיש המטה זיוול לדרך סמוך לוסתה, מ"מ בדברי הרגל באשמו נדה אסור. והוצא בחזקת טהרה, בפרדס שמחה ובמשכן ישראל הנ"ל. ונאהלך באמתך הנ"ל אות ו', כתב בדברי הרגל, היינו דברים של קלות ראש המרגלים ומציאים לידי עבירה. וע"ע בחזקת טהרה הנ"ל.

ז. כשורוצה לילך לדרך ואשתו נדה, האם צריך להמתין עד שתטבול. יתבאר ביו"ד סי' קפ"ד סעיף י' צרמ"א.

ח. האם יש לפוקדה בלילה שלפניו או ביום יציאתו. בשו"ת הרמ"א סי' קל"ב אות ב', כתב לתוך דברי הרמב"ם [פ"ד מדעות הלכה י"ט] האוסר לשמש זיוס שיואל לדרך שלא יסור מש"כ ביצמות שחייב לפקוד אשתו בשעה שיואל לדרך, דבגמ' לא קאמר "זיוס" שיואל לדרך רק "בשעה" שיואל לדרך, ולא אותה שעה ממש קאמר אלא בעת ההיא, ויכול לקיים המצוה קודם היום ההוא [וכן בלילה שלפניו]. והוצא במג"א סי' ר"מ סקכ"ט, והוסיף שכ"כ הלבוש [שם סעיף ט"ו]. גם צ"ח לעיל סי' כ"ה, כתב דלמ"ד דפקידה תשמיש, צריך לומר דלאו זיוס יציאה קאמר אלא בלילה שלפניו וכו'. ונאליה רבה שם אות כ"ג, פירש דבריו, וכתב דמש"כ [בטור] שלא ישמש זיוס שיואל לדרך, לא לפניו וכו' מיירי סמוך לו [באותו יום] בין לפניו בין לאחריו. ועיין בפמ"ג שם משנלות זה סק"א.

ובפרישה שם סקכ"ג, כתב דזיוס יציאה אסור אבל לילה שלפניו או שלאחריו מותר, דדמיא למש"כ [הרמב"ם הנ"ל] ולא זיוס שנכנס למרחץ, דלא אסור אלא באותו יום ממש ולא בלילה שלפניו או שלאחריו, דהא עונת ח"ח הוא בליל שבת וגם מצוה שירחץ אדם בערב שבת מפני כבוד השבת וכו', ומש"כ [הטור] לא לפניו ולא לאחריו נראה דזיוס המרחץ ואזיוס הקוה קאי, דאילו זיוס הליכה, הא צהדיא קאמר לה דאסור זיוס יציאה וזיוס ביאה, דהיינו לפניו ולאחריו. וכ"כ בעטרת זקנים, והוסיף דאיך נאמר על יציאת הדרך ולא לאחריו וכו'. וכ"פ בקיצור שו"ע כלל ק"נ סעיף ח', בערוך השלחן או"ח סי' ר"מ סעיף א' ובטהרת ישראל סי' ר"מ אות י"ג ושם אות פ"ה.

אולם במגן אברהם הנ"ל כתב דצנראשית רבה פרשה ס"ד [סוף אות ה'] משמע צהדיא במתנת כהונה [ד"ה בל] דזיוס ממש קאמר קי"א. וכ"כ ביומי ויתן פרשת ויגש אות ג' ד"ה עוד. וכ"מ בט"ז שם סק"א.

ועיין בשיירי כנסת הגדולה שם הגה"ט אות ו', שכתב בענין עונה צבא מן הדרך [עע"ז לקמן אות י"ט], דצמהדורא ראשונה כתבתי דוקא באותו יום ממש [אסור], אבל בלילה שאחריו

דברים וכו', וה"נ ממ"ש בפסקי חוס' שם [אות ק"ג] כשרוצה ללכת לדרך יפקוד את אשתו וידבר על לבה, אפילו היא נדה, אך לא יצא עליה סמוך לוסתה, משמע דדוקא סמוך לוסתה לא יצא עליה וכו', וכן נראה ממ"ש ר"מ עלמו בספר הישר בחידושו ליצמות שם, דפקידה זו לאו דוקא תשמיש המטה, אלא כשרוצה ללכת לדרך יפקידנה או בתשמיש המטה או בצורכיה וכו', וכ"כ בחוס' הרא"ש שם וכו', ונאגודה שם [סי' ע"ד] כתב, חייב אדם לפקוד וכו', אומר ר"ח דפקידה זו לאו היינו תשמיש המטה, אלא כשהוא רוצה ללכת לדרך יפקידנה בתשמיש המטה, ואם הוא סמוך לוסתה יפקידנה בדברים לדבר על לבה וכו', [וא"כ] קשה טובא על מש"כ היד אהרן [הנ"ל], דשם באו"ח ונאצנה"ע צראש הסמין דיני חיוצ עונה פסק דצריך לפקוד את אשתו בליל טבילה ובשעה שיואל לדרך, והיינו ודאי כשהיא טהורה, דחייב לפוקדה בתשמיש המטה דומיא לליל טבילה, ובסוף הסימנים בכלל העונות שאין בכלל כל הנשים, כתב דין זה דחייב לפוקדה אפילו סמוך לוסתה, והיינו בדברים וכו' שציאר ביו"ד סי' קפ"ד, ועל מה שסתם דבריו, כבר נרגש מזה צ"ח או"ח שם, וכתב דיתבאר בטור יו"ד, וכוונתו לומר דהטור סמוך אמה שכתב ביו"ד בהלכות נדה כי שם מקומו, ושם הביא דעת ר"ח בסוף, שדעתו לפסוק כמותו מאחר דהי' ס"ל להרא"ש אציו וכו'. וכ"מ בלדבור מישרים המוצא לעיל אות א'.

ו. כשאשתו נדה האם חייב לפייסה. בחוס' יצמות ס"ז ב' ד"ה חייב, אחר שציארו שהפקידה דאמר רבי יהושע בן לוי שם היינו צעאר דברים, כתבו בשם ר"ח, [דה"ג] אמר רב יוסף לא נארכה [האי דינה דריצ"ל] אלא לאשתו נדה, ה"ג בכל הספרים ישנים, והכי פירוש, דחד קרא אחא אפילו לאשתו נדה, יש לו לפוקדה, וכמה עונה, אע"פ שאסור לשמש מ"מ שמחה ותענוג הוא לה הואיל ורוצה ללכת לדרך וכו'. וכ"כ בספר הישר לר"ח שם. ובתפארת למשה סי' קפ"ד סעיף י' ד"ה עוד, כתב שמדברי הרא"ש [שם פ"ו סי' י', שהביא שצורב הספרים גרסינן, לא נארכה אלא לאשתו נדה] משמע לי דאפילו נדה גמורה צריך לפוקדה בדברי רי"ז. ובקף החיים או"ח סי' ר"מ אות י"ז, כתב דצאשתו נדה יפייס בדברים. וכ"כ בפרדס שמחה סי' קפ"ד סקל"ו, צאהלך באמתך פ"ה סעיף ה' ובמשכן ישראל ח"ב סעיף א' הערה 10. ועיין בנר יתחק פ"ד מדעות הלכה י"ט עמ' ו' ד"ה אך.

אולם בחידושי הריטב"א שצעות י"ח ב' ד"ה ח"ר, הקשה ע"ד ר"ח הנ"ל, דכיון דתשמיש אסור למה ללבושה יצ"ח. וכן בחידושו ליצמות ס"ז ב' ד"ה לא, הקשה ע"ד ר"ח, א"ח א"כ אפילו באשתו נדה נמי, [ותירך] י"ל דהתם חיישין דילמא תרגיל אותו לתשמיש ממך שמשחוקקת לו [אלא שגם הביא שיש נוסחאות שגורסין לא נארכה אלא לאשתו נדה] קי).

ועיין בחזקת טהרה סי' קפ"ד מורה דרך אות ט"ו, שכתב

ובמתנת כהונה, פירש דהטעם משום דחייב לפקוד וכו'. אולם באליה רבה המוכב בפנים, כתב דאין ראייה [מהמדרש] דאפשר ששמע חלקיהו באותו שעה והיה צריך לברוח מיד או שא"א לו לבוא בלילה.

קי) עיין בדברי המגיה במהדורת מוסד הרב קוק שם הערה 936.
קיא) כתב במדרש שם, אפשר חלקיהו אדם צדיק, והיה משמש מטתו ביום אלא לפי שהיתה איובל הורגת הנביאים, בא ושמש מטתו ביום וברח.

אוצר

ס"ק יז אות ח"י

הפוסקים

שישבו לביטול קודם שמתעורר עונה הקצוצה לה, אינו חייב להוסיף על חיוב עונתו, והני מילי בעונת כל אדם כפועלים וטיילים (קטו), ואז"ל ת"ח שחוזרים לנתיבותיהם ככל שבת, אבל החמרים ואז"ל הספנים שאין חזרתם ידועה ובעומה כי לא לאדם דרכו, חייב לפקדה בעת יציאתו לדרך אפילו כבר קיים עונתו. והוצא נפתחי עולם ומטעמי השלחן או"ח סי' ר"מ סק"ז ובעהרת ישראל סי' ר"מ אות י"ג (קטו). וכ"פ בעהרת הבית ח"א סי' ז' במשמרת הבית סוף אות י"א, בזה"ל בזה"ל פ"ה סעיף ג', בשיעורי שבת הלוי ה"ל נדה סי' קפ"ד אות ג' (וכ"מ בספרו ח"ג סי' קט"ו) ובפרדס שמחה סי' קפ"ד סק"ט אות ז'. ובבירור הלכה יו"ד סי' קפ"ד עמ' ל', הביא מחמ"י עולם שמואל [להרש"ל קידר] שהאריך בזה בס"י ל"ח ומסיק ג"כ דשיעורו הוא שעי"י הדרך יבטל עונתו הקצוצה לכל אחד ואחד וכו', [וכן] במורם חיים [להר"ש סופר] או"ח סי' ר"מ אות ד', כתב [כה"עז"ן] מסביר דנפשיה.

ובאז נדברו ח"ו סי' ע"א, הביא דעות הסוברים לחייבו בעונה ביצוא לייצ מיל, וכתב מסביר לא יתכן דבר כזה דא"כ הנוסע כל יום לירושלים או מחל אצ"ע לפתח תקוה יהיה חייב בעונה כמו הטיילים, וגם לפי מה שכתבנו שזה חלוי בזמן ולא בשעה, מ"מ ג"כ יוציא חייב יותר משני פעמים בשבוע, והרי הרמב"ם כתב בפ"ד מאישות [הלכה א'] דהעונה [היא] לפי כוחו וכפי מלאכתו וכו', ונמצא בזה"ל עולם שמואל כת"י דהחיוז [ביצוא לדרך] הוא לפי העונה שהוא מחויב, דהיינו מי שעונתו משבת לשבת ובשבת יהיה בדרך, מחויב בעונה כשיצא לדרך וכדומה.

ועיין בחזקת טהרה סי' קפ"ד מורה דרך אות ה', שאחר שציאר שהעיקר כמ"ש בהגהות יעב"ץ, כתב [שלפ"ו] לא חלוי אי הוי בדרך או לא, דעיקר הוא אם ישנה זמן ממושך שלא יהיה נתינו דאשמו משמוקקת לו, ומה דנקט דרך, לא דבר אלא בזה, וגם בקרא ד"ואל אישך משוקתך" לא נזכר דרך דוקא. וע"ע בפרדס שמחה הנ"ל, שהסתפק בד"ו.

אולם בטהרת ישראל סי' קפ"ד אות ע"ה, כתב הרוצא לנאח לדרך י"צ מיל צריך לפקד אשמו בשמיים והוא חיוב ומנוה וכו' (ק"ו). וציד אליהו שם צ"ן לפתחי תשובה [יו"ד סי' קפ"ד סק"ד] בשם תשובה מאהבה [ח"א סי' ל"ד] (ק"ח).

הקדושה עמ' קל"ט ועל טיילים שעונתן בכל יום אפשר שנאמר שחאה השמאל דוחה וימין מקרבת למעט מהן ברשותה ע"ש, וכל עת שדרכו למעט ברשותה משכחת לה שחייב לביל יציאתו לדרך כזה שעובר את עונתו הקצוצה והמורגלת. ועיין במעיל צדקה המובא לעיל סק"ה אות ג'.

קטו) שם הוסיף דאף טיילים ופועלים החוזרים לביתם בכל שבת, אינם חייבים. וכתב בבירור הלכה המובא בפנים, דלא דק בזה, דבהגהות יעב"ץ לא קאי אלא על ת"ח שעונתו לביל שבת, וכן הובא [הלשון של היעב"ץ] בפתחי עולם [ומטעמי השלחן], אבל פועלים שעונתם פעמיים בשבוע, אף כחזור בערב שבת משכחת לה חיוב יוצא לדרך.

ק"ו) באז נזכרו המובא בפנים, כתב דנראה דשיעורו הוא לא בשטח הקרקע אלא בזמן, דהיינו בזמנינו שנוסעים במכונית, ולפי מש"כ הפוסקים דהילוך אדם בינוני הוא ע"ב דקות נמצא ד"כ מיל הוא שלש וחצי שעות בקירוב נסיעה באוטובוס.

ק"ח) במנחת יצחק ח"ו סי' י"ז, כתב דהמעין בתשובה מאהבה שם

מוחר, והקשו לי דהא כתב הטור לא לפנייהם ולא לאחריהם, ודוחק לומר דלפניהם ולאחריהם ציוס אסור וכלילה מותר.

ט. והאם יש לחלק בין רוכב להולך ברגליו. נט"ו או"ח סי' ר"מ סק"א, אחרי שהקשה דנפשיה א' פסק דנריך לפקד אשמו בשעה שיצא לדרך, ואילו נפשיה ט"ו פסק דלא יבטל ציוס יציאה לדרך, כתב ונראה שדנפשיה ט"ו מ"י בזה"ל ברגליו לדרך שצריך כח יותר (ק"ב), וכלן [נפשיה א'] בזה"ל על עגלה, ואח"כ מנאמי קן במהרש"ל לה"ע סי' כ"ה [בהגהותיו על הטור]. וכ"כ בזה"ל כחן סי' כ"ה (ק"ב). וכ"כ בגן נטע או"ח שם סק"ב, צדית לחם יהודה סי' קפ"ד סק"א, בנחמת אדם כלל קכ"ח אות ט"ו, בסדר משנה פ"ד מדעות הלכה י"ג, בערוך השלחן שם סעיף א', בעהרת ישראל סי' ר"מ אות י"ג ושם אות פ"ה ובשיעורי שבת הלוי סי' קפ"ד סעיף י' סק"י. ובקף החיים שם אות י"ו, כתב דאם הולך בנפשיה או בעגלה או רוכב יש לקיים המנוה כליל יציאתו לדרך, ואם הולך ברגליו שצריך כח, יפייס בדברים וכו'. וכ"כ בנלובר משרים סי' ד'.

ובמאמר מרדכי שם סוסק"י, כתב דחירוק המהרש"ל [הנ"ל] הוא היותר מחוור, ונ"ל דאע"פ שאין ראיה לדבר, זכר וסמך לדבר, שנאמר [ישעיהו מ"א ג'] אורח ברגליו לא יצא, כלומר שלא ישמש מטתו.

אולם בעולות תמיד שם סוסק"ו כתב, מהרש"ל כתב לחלק בין אם הולך לרוכב, ואין זה מוכרח. ובנזירות שמשון שם, כתב משמע בזהר [צדאשית נ' ע"א] דאין חילוק בין הולך ברגל, ליושב בעגלה, דלא כט"ו.

י. כשקיים עונתו ביום שרצה לצאת לדרך ואח"כ נתעכב בביתו יום או יומים, האם חייב שנית לפקדה. נחלה לישראל קונטרס הלכה למשה סי' ג', כתב דלכאורה אם לא הסיח דעתו [אפילו כמה ימים] פטור וכו', אך מה נעמו בזה דברי דרך פקודין [מל"מ מ"ו חלק הדיבור אות ט'] שכתב דאף היכא דחייב לא עדיף משאר מנזות דכתיב וחי בזה וכו', והכל לפי מה שהוא אדם. יא. כמה הוא שיעור דרך. בהגהות יעב"ץ יצמות ס"ב ז', על מש"כ רש"י בשעה שהוא יוצא לדרך, משום שמתאווה לו באותה שעה יותר, כתב לפי [שהוא] פורש ממנה ולא חדע עת צואו (ק"ד), והיינו ודאי [כשהוא] פורש לדרך רחוקה, אבל אם הדרך קרובה כדי

ק"ב) ועיין במאמר מרדכי המובא בפנים, שכתב דהא דנמצא באזהר פוסקים בשו"ע בב' חצאי לבנה תירוצו זה בשם מהרש"ל [וכן הוא בספרי השו"ע לפנינו], הוא ט"ס, שאין זה מדברי השו"ע ולא מדברי הרמ"א, אלא הג"ה מאיזה תלמיד והכניסוה בפנים, ובהרבה פוסקים ליתא והכי מוכח מדברי הט"ז ושאר אחרונים. וכ"כ בבירור הלכה שם עמ' רפ"ג. והוספה זו נתוסף בשו"ע אמשטרם תכ"א (דפ"ר באר הגולה).

ק"ג) גם בפרישה שם סק"י, בעטרת זקנים שם ובאליה רכה אות כ"ג הביאו ת"י המהרש"ל, אלא שהוסיפו גם תירוצים אחרים.

ק"ד) ובאה"ל באמיתך (המובא בפנים) אות ה' ביאר, דכל שהיא יודעת שבעלה לא יצא לדרך רחוקה והוא עומד לחזור תוך זמן קצר, דהיינו קודם זמן עונתה, אז אינה משתוקקת אליו כל כך וכו'.

קטו) בבירור הלכה המובא בפנים, כתב צ"ע היכא משכחת לה [דין ידיוצא לדרך בטיילים] הא בלא"ה עונתו כל לילה, ואפשר שחייב ביום יציאה ממש ובבית אפל, וגם אפשר שהוא על דרך מש"כ הראב"ד כבעלי הנפש שער

אוצר

ס"ק יז אות יא-יג

הפוסקים

ובבית אבי ח"צ סי' ע"א, כתב הנה לא מצינו בגמ' ובפוסקים שיעור הזמן שהוא צריך להסעב צדק וגם שיעור מרחק המקום שהוא יוצא מצינו, ובאחרונים מלאנו שיעור מרחק המקום שיוצא הוא י"ב מיל, אבל שיעור זמן הסעב חוץ לצינו לא מלאנו, לכן מסתברא דאין חילוק כמה ימים הוא מסעב, וגם אין נ"מ אם היא יודעת מתי ישוב לצינו, כיון דהוא חיוז גמור מה"מ דנלמד מקראי וכו', [וגם] יוצא לדרך נלמד מקרא [בצימות ס"ב צ'] ד"ואל אישך משוקמת", שצ"לחם הצעל לדרך האשה משחוקקת או לצעלה וכו', [א"כ] אפילו אם הולך לימים אחדים ויודעת מתי ישוב לצינו, דאיכא לספוקי אם גם צכה"ג היא משחוקקת, מ"מ הו"ל ספיקא לאורייתא ולחומרא.

ובמשנה הלכות ח"ו סי' קל"א, הביא דברי ההגהות יעב"ץ הנ"ל, וכתב מיהו בחידושי מהרש"א מהדורא בתרא יצמות [ס"ב צ'], דייק מלשון החס' ד"ה חייב שכחצו ואם רחוק ממנה וכו', [וכתב] כלומר אם זה הדרך רחוק ממנה שלא יבא אליה מהר צריך לפוקדה דמסתברא אם הוא הולך בקרוב אליה וישוץ ביום או יומיים שאין צריך לפוקדה ע"כ, נראה שאינו תלוי בעונה אלא בריחוק זמן וכו', ונראה דדבר זה במחלוקת שנויה דבגמ' יצמות [שם] אמר רבי יהושע בן לוי כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר וידעת וכו', ואמר רבי יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהולך לדרך וכו', ולכאורה דהני תרי מימרא דריצ"ל שייכי אהדדי, ופרש"י אמימרא ראשונה דריצ"ל וכו', דואינו פוקדה [היינו] בעת עונתה וכן פירש הגמון"י, וחמה עליהם הים של שלמה [שם סי' ל'], ולכן פירש דהנכון כפי' הראצ"ד [בצעלי הנפש שער הקדושה] והטור [או"ח סי' ר"מ] כי העונות שקבעו חז"ל על דרך סתם קבעו וכו', אבל אם רואה שהיא מתקטנת וכו' חייב לשמחה אפילו שלא בשעת עונתה וכו', מעשה י"ל דה"נ [בנד"ד] צהא תליא וכו', לרש"י ולגמון"י י"ל דדוקא כשהעצור עונה [חייב], ולהראצ"ד וכו' אפילו שלא במקום עונה, איצטד דנר' דהכא כו"ע מודה אפילו שלא בשעת עונתה צריך לפוקדה, חדא וכו', והשני וכו' דקס"ד [בגמ' שם] דעיקר פקודא דא [דיוצא לדרך] ילפינן מקרא [ד"ואל אישך משחוקמת"] וכו', ואמר רב יוסף לא נצרך אלא סמוך לוסתה, כלומר דריצ"ל לא צה אלא להוסיף אלא סמוך לוסתה וכו', אבל שלא בשעת וסתה כו"ע לא פליגי מקרא ד"ואל אישך משחוקמת", דהוא פקידה צפ"ע, וכ"כ בגמון"י דהיוצא לדרך הוא משום שמתאווה לו באותה שעה יותר וכו', ולטעם זה אין זה ענין של עונה סתם אלא חיוז עצמי וכו' [קט"ו].

ובמשנה הלכות ח"ו סי' קל"א, הביא דברי ההגהות יעב"ץ הנ"ל, וכתב מיהו בחידושי מהרש"א מהדורא בתרא יצמות [ס"ב צ'], דייק מלשון החס' ד"ה חייב שכחצו ואם רחוק ממנה וכו', [וכתב] כלומר אם זה הדרך רחוק ממנה שלא יבא אליה מהר צריך לפוקדה דמסתברא אם הוא הולך בקרוב אליה וישוץ ביום או יומיים שאין צריך לפוקדה ע"כ, נראה שאינו תלוי בעונה אלא בריחוק זמן וכו', ונראה דדבר זה במחלוקת שנויה דבגמ' יצמות [שם] אמר רבי יהושע בן לוי כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר וידעת וכו', ואמר רבי יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהולך לדרך וכו', ולכאורה דהני תרי מימרא דריצ"ל שייכי אהדדי, ופרש"י אמימרא ראשונה דריצ"ל וכו', דואינו פוקדה [היינו] בעת עונתה וכן פירש הגמון"י, וחמה עליהם הים של שלמה [שם סי' ל'], ולכן פירש דהנכון כפי' הראצ"ד [בצעלי הנפש שער הקדושה] והטור [או"ח סי' ר"מ] כי העונות שקבעו חז"ל על דרך סתם קבעו וכו', אבל אם רואה שהיא מתקטנת וכו' חייב לשמחה אפילו שלא בשעת עונתה וכו', מעשה י"ל דה"נ [בנד"ד] צהא תליא וכו', לרש"י ולגמון"י י"ל דדוקא כשהעצור עונה [חייב], ולהראצ"ד וכו' אפילו שלא במקום עונה, איצטד דנר' דהכא כו"ע מודה אפילו שלא בשעת עונתה צריך לפוקדה, חדא וכו', והשני וכו' דקס"ד [בגמ' שם] דעיקר פקודא דא [דיוצא לדרך] ילפינן מקרא [ד"ואל אישך משחוקמת"] וכו', ואמר רב יוסף לא נצרך אלא סמוך לוסתה, כלומר דריצ"ל לא צה אלא להוסיף אלא סמוך לוסתה וכו', אבל שלא בשעת וסתה כו"ע לא פליגי מקרא ד"ואל אישך משחוקמת", דהוא פקידה צפ"ע, וכ"כ בגמון"י דהיוצא לדרך הוא משום שמתאווה לו באותה שעה יותר וכו', ולטעם זה אין זה ענין של עונה סתם אלא חיוז עצמי וכו' [קט"ו].

ובמשנה הלכות ח"ו סי' קל"א, הביא דברי ההגהות יעב"ץ הנ"ל, וכתב מיהו בחידושי מהרש"א מהדורא בתרא יצמות [ס"ב צ'], דייק מלשון החס' ד"ה חייב שכחצו ואם רחוק ממנה וכו', [וכתב] כלומר אם זה הדרך רחוק ממנה שלא יבא אליה מהר צריך לפוקדה דמסתברא אם הוא הולך בקרוב אליה וישוץ ביום או יומיים שאין צריך לפוקדה ע"כ, נראה שאינו תלוי בעונה אלא בריחוק זמן וכו', ונראה דדבר זה במחלוקת שנויה דבגמ' יצמות [שם] אמר רבי יהושע בן לוי כל היודע באשתו שהיא יראת שמים ואינו פוקדה נקרא חוטא שנאמר וידעת וכו', ואמר רבי יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהולך לדרך וכו', ולכאורה דהני תרי מימרא דריצ"ל שייכי אהדדי, ופרש"י אמימרא ראשונה דריצ"ל וכו', דואינו פוקדה [היינו] בעת עונתה וכן פירש הגמון"י, וחמה עליהם הים של שלמה [שם סי' ל'], ולכן פירש דהנכון כפי' הראצ"ד [בצעלי הנפש שער הקדושה] והטור [או"ח סי' ר"מ] כי העונות שקבעו חז"ל על דרך סתם קבעו וכו', אבל אם רואה שהיא מתקטנת וכו' חייב לשמחה אפילו שלא בשעת עונתה וכו', מעשה י"ל דה"נ [בנד"ד] צהא תליא וכו', לרש"י ולגמון"י י"ל דדוקא כשהעצור עונה [חייב], ולהראצ"ד וכו' אפילו שלא במקום עונה, איצטד דנר' דהכא כו"ע מודה אפילו שלא בשעת עונתה צריך לפוקדה, חדא וכו', והשני וכו' דקס"ד [בגמ' שם] דעיקר פקודא דא [דיוצא לדרך] ילפינן מקרא [ד"ואל אישך משחוקמת"] וכו', ואמר רב יוסף לא נצרך אלא סמוך לוסתה, כלומר דריצ"ל לא צה אלא להוסיף אלא סמוך לוסתה וכו', אבל שלא בשעת וסתה כו"ע לא פליגי מקרא ד"ואל אישך משחוקמת", דהוא פקידה צפ"ע, וכ"כ בגמון"י דהיוצא לדרך הוא משום שמתאווה לו באותה שעה יותר וכו', ולטעם זה אין זה ענין של עונה סתם אלא חיוז עצמי וכו' [קט"ו].

לציין עבה"ט, וכוונתו דשיעור י"ב מיל קאי עמש"כ בהב"ט [שם סק"ג] בשם הרמב"ם, דמצד הרפואה אין לבעול ביוצא לדרך. וכעין זה כתב בשיעורי שבט הלוי (המובא בפנים).

קט) ובשרגא המאיר ח"ה סי' ק"כ אות ב', כתב דאף לטעם זה י"ל שאין נעשה השחוקקות לבעלה רק בהולך על זמן גדול יותר משיעור עונה [וא"כ אין סתירה מדברי היעב"ץ].

קכ) ובמשנה הלכות ח"ט סי' קצ"ו אף שהסכים עמו בדיון, מ"מ חלק עליו כמה שחלה הדבר במרחק י"ב מיל, כמבואר לעיל אות י"א.

יראה שכתב כן על דבר המבואר באו"ח סי' ר"מ סעיף ט"ו מהרמב"ם פ"ד מדעות הלכה י"ט, לא לבעול לא ביום יציאה לדרך וכו', ואינו אלא מדרך רפואה, וע"ז כתב דשיעור יציאת הדרך בנוגע לתורת רפואה הוא י"ב מיל, והפתי"ש חידש מעצמו ללמוד זה מזה דאם נאמר סתם דרך הוי י"ב מיל, ממילא ה"ה לענין מצות פקידה וכו' [וכבר העיר על כך בדעת תורה יו"ד סי' קפ"ד סעיף י' ד"ה ושיעור]. וכן בלקוטי מהרי"ח ח"א הלכות צניעות ד"ה הייצא ובאז נדברו המובא בפנים, הבינו שכן דעת הפתחי תשובה. אמנם בבירור הלכה יו"ד סי' קפ"ד עמ' ל', כתב דבעל פתי"ש דקדק בלשונו, והקדים

אוצר

ס"ק יז אות יג"טז

הפוסקים

ואפילו אם יתעכב יום או יומים לא תחטבל המזוה וכו', גם כשיולא לדבר מזוה חייב לפוקדה, אם לא מטעם העוסק במזוה פטור מן המזוה, ולדברי רבינו אברהם מן ההר, דכתב הכל כטעם אחד, י"ל דא"ה"נ שחייב לפוקדה בזמן הזה.

ועיין עוד שם, שכתב דאם רכש כרטיס נסיעה, ואם לא יסע יבוא לידי הפסד, וצ"כ ינטרף לנסוע בזמן, מסתברא דאין לחוש לשמאל יטרד ותחטבל המזוה, ונריך לפקוד את אשמו וכו'.

ועיין בחזקת טהרה סי' קפ"ד דרך ישרה אית י"ו, שכתב שאם ראוי לפקדה ציואל לדבר מזוה מלי צב' לשונות דרש"י [הג"ל] וכו' [וכ"כ בלקוטי מהרי"ח ח"א הלכות זניעות ד"ה היולא], ומלשון הרמ"א [שם] דקאמר אין נריך, משמע דמותר מן הדין אלל שאין מחייבים אותו וצ"ע קכד).

ולרצותה בדברי ריצוי. צשיעורי שצט הלוי סי' קפ"ד סעיף י' אות י"ב, כתב שלכאורה אין זה פטור מדברי רינאי דאמירת כמה דברי רינאי לא יערידו וימנעו מהמזוה, ועיקר הטעם הוא לפטור מחשמים. אמנם בטהרת ישראל סי' קפ"ד אות ע"ח, כתב ואם הולך לדבר מזוה א"צ לפקוד אשמו אף צרינאי דברים ושאר מיני חיצות. והטעם כתב שם צבאר ינחק אות קע"א, דהא לדעת ר"ח דקוצר דמה שאמרו היולא לדרך נריך לפקוד אשמו, היינו צדברי רינאי, לא צחשמים, וזה ציואל לדבר רשות, א"כ ציואל לדבר מזוה א"צ לפקוד אף צדברי רינאי וחיבה, דהעוסק במזוה פטור מהמזוה, ועוד שמא יאריך עמה צרינאיים ותחטבל מהמזוה. טז. וכשיוצא למשא ומתן. כתב צפחחא וזטא על הל' נדה סי' קפ"ד מהדו"ח אות ד', רב אחד כתב לי משמיה דגאון אחד, דלדעת הר"ח המוצא צרמ"א או"ח סי' רמ"ח סעיף ד', דצבאדם ההולך למחורה או לראות פני חצירו, חשוב הכל דבר מזוה, אפילו ציש לו מזונות והולך למחורה להרווחה (כדליתא צמג"א שם סקי"ט), ה"ה צנידון זה נחשב לדבר מזוה. וציוני טהרה שם אות קס"צ וצטהרת הצית המוצא להלן, כתבו דכן דעת הצית לחס יהודה שם סקי"ג. ועיין צפרי השדה ח"א סי' ט"ו אות ג'.

ועיין במשנה הלכות ח"ו סי' קנ"ב, צנידונו להחיר פקידה צעונה הסמוך לוסחה, שכתב וטעם השני [שאין להחיר], שהרי מצויר צשו"ע שאם הולך לדבר מזוה א"צ לפקוד את אשמו וכו', והנה מצויר צמדרי שצח [סי' רנ"ח] דהיולאין לדרך עביר פרנסה מקרי יולא לדבר מזוה וכו', [ויש להסתפק] צמי שהלך צצביל פרנסה יש לו פרנסה, דאינו הולך אלל להוסף ולאסוף כסף הרבה, וכ"ש כשאשמו אומרת שדי לה צמה ציש להם כזר וכו'. וע"ע מש"כ צח"ט סי' קע"ו אות צ'.

אולם צא נצברו ח"ו סי' ע"א, כתב ע"ד המשנה הלכות הנ"ל, [אמנם] אף דמלד מרחק הדרך צודאי מקרי יולא לדרך, אלל כיון שצבר קיים מצות עונה [צליל שצח] אין לחייבו [גם צמוצ"ש משום יולא לדרך], ואם השאלה הימה צצורה אחרת כגון ציואל ערש"ק למקום אחר וצלילה העונה לא יהיה צצית, או הוא מחויב משום דין יולא לדרך וכו' קכא). וכ"כ צצבט הלוי ח"ג סי' קט"ו וצשרגא המאיר ח"צ סי' ק"כ אות צ'.

יד. וכשנסע למקום שאין בו דין יוצא לדרך, ומשם נוסע למקום אחר. כתב צשיעורי שצט הלוי סי' קפ"ד סעיף י' אות ג', אם נסע למקום שאין בו דין יולא לדרך, ומשם רוצה לנסוע למקום אחר, אם יכול צקל לחזור לציתו, יחזור ויקיים מצות עונה. ועיין בחזקת טהרה סי' קפ"ד דרך ישרה אית ט"ו, שהציא מש"כ ר"ח צספר הישר סי' מ"ה, אם רוצה לללל לדבר הרשות ישוב לציתו ויפקוד, אלל דבר מזוה לא ישוב וכו', אלל ממקום שהוא שם ילך וכו', ושכן הוא צבאר זרוע הלכות נדה סי' שני"ח, וכתב מצויר צהדיא מדצרים אלו דמיירי שהצעל אינו צציתו אלל צמקום רחוק, ומשם רוצה לנסוע למרחקים, שחייב לשוב וכו'. וע"ע צנר ינחק פ"ד מדעות הלכה י"ט עמ' ו' ד"ה ולענ"ד להליך. טו. וכשהולך לדבר מצוה. צשו"ע או"ח סי' ר"מ סעיף א' אחר שכתב דנריך לפקוד אשמו כשיולא לדרך, הוסף [דהיינו דוקא] אם אינו הולך לדבר מזוה. ומקור דין זה ציצמות ס"ב צ' שאמרו, והני מילי [דחייב לפקוד אשמו כשיולא לדרך, כשיולא] לדבר הרשות, אלל לדבר מזוה מיטריד.

ובב"ח שם, כתב [דאם הולך] לדבר מזוה כגון לפדין צצויים וכיו"צ אינו חייב לפוקדה דהעוסק במזוה פטור מן המזוה, ועוד כדי שיהא זריו ומחיר להחעסק במזוה ולילך לדרכו וכשיפקוד את אשמו איכל חששא שמא יחשל צעסק המזוה וכו' קכב).

ובטהרת הבית ח"א סי' צ' צמשמרת הצית אות י"ב כתב, רש"י [ציצמות שם] פירש, דהנ"מ דחייב לפוקדה כי אולל לדבר הרשות, אלל לדבר מזוה לא משום דטריד במזוה, א"נ מיטריד צחשמים ותחטבל מהמזוה, ורצינו אצרהם מן ההר [שם] כתב, וה"מ דאולל לדבר הרשות, אלל אולל לדבר מזוה טרוד הוא במזוה ולא יפקדנה שמא יחטבל מהמזוה, ומפירוש רש"י משמע דחרי טעמי נינו, וטעמו הראשון הוא משום שעוסק במזוה פטור מן המזוה וכו' קכג), והנה צנמוק"י [שם] כתב וכו', אלל לדבר מזוה וכו' אינו חייב להחעכב אפילו שעה אחת, דילמא מיטריד כלומר שמא לא ימלא עוד שירא והיה מעוות לא יוכל לחקון וכו', ומחוק דברי הנמוק"י היה מקום ללמד שצומנינו ששיירות מצויות בכל יום,

קכא) ונראה דאולי לשיטתם כמבואר לעיל אות י"א.

קכב) ע"י באו"ח רס"י תט"ו לגבי צירובי תחומין, דאין מערכין אלל לדבר מצוה, כגון לילך לבית האבל או לבית המשתה של נשואין, או להקביל פני רבו או חברו וכיוצא באלו. ובמשנה ברורה שם סק"ב, כתב דה"ה סעודת אידוסיין או סעודת קנין שנהוגין לעשות עכשו. ועל מש"כ צשו"ע יוכיוצא באלו, כתב במ"ב שם בסק"ד, כגון שצריך לצאת לפקח על עסקי רבים, או ללכת לברית מילה או להתפלל במנין וצ"ע אם כל זה שייך גם בדין עונה.

קכג) עיין במה צציין שם כענין שליח מוסד תורני שמקבל אחוים, אם שייך אצלו עוסק במצוה פטור מן המצוה.

קכד) וביפה ללב ח"ב קו"א שם אות ה', כתב דמהא דכתב השו"ע כיוצא לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה, משמע דלדבר מצוה לא מחייב כלל, א"כ אפשר לומר דהא דמסיים בטט"ו ולא [ינבעול] ביום יציאה לדרך, הוא בהולך לדבר מצוה, וכ"כ במשרת משה [להר"י עטיה] על הרמב"ם [פ"ד מדעות הלכה י"ט] דף י"א סוף טור א'. וכ"כ בויתחי ויתן פרשת ויגש אות ג'.

אוצר

ס"ק יז אות טז"ז

הפוסקים

האשה היוצאת לדרך חייב לפקדה, וי"ל ממשמעות לשון רש"י [יצמות ס"ב ב'] משום שמתאווה לו צאונה שעה יותר, מוכח לכאורה שאם האשה הולכת ונוסעת לדרך לא, אולם אם נאמר שהטעם משום עצירה והרהורי עצירה כשיוצאת לדרך קבה, וכל הדרכים צחוקת סכנה וכו', היה מקום לומר שאין חילוק וי"ע.

ובאבן שהם (להר"מ פרלמוטר) סי' ה' ד"ה גם, כתב דלכאורה מסתבר דשוה [יציאת האשה] לאם הוא יצא לדרך וכו', [אולם] לכאורה יש לדייק מלשון הגמ' [שם] דאין כן הדין, מדאמר ריב"ל בשעה שהוא יוצא לדרך, דמילת "שהוא" הוא למומר, דאם היה אומר בשעה שיוצא לדרך נמי הו' ידעינן דקאי על האיש, אבל צא להורות צוה דהדין כן רק שהוא יוצא לדרך וכו'. ובתשובת אחיו הרב אברהם נצי שם, כתב [דדיוק מהגמ' יש לדחות משום] דהוי מן תפארת הלשון וכו', אבל מסביר נראה דדוקא באיש נאמרו דברי חז"ל וכו', דדוקא איש דזה דרכו [לצאת לדרך], אבל אשה כל כבודה בת מלך פנימה, ומילתא דלא שכיחא הוא וכו', לכן לא חייבו חז"ל בזה.

ובקנין תורה בהלכה ח"ב סי' כ"ה סעיף ב' אות א', כתב דבתחם סופר (יו"ד סי' קס"ב) באשה העומדת סמוך לליל טבילה אי מותרת ליסע עם אביה למנות סנדקאות בלי רצון ורשות בעלה, כתב דהא דדרשינן מהפסוק ואל אישך משוקך, דשעת יציאת לדרך היא עונה המחויבת וכו', אמנם כל זה שהבעל לא יצא לדרך [עד שמתבול] משום שהיא משחוקת לו [כפי פירוש הנמוק] בגמ' הג"ל אבל לא מצינו שהבעל משחוקת לאשתו בשעה שהיא יוצאת לדרך [ע"כ], והשאל אי נימא דבשעה שהיא יוצאת לדרך ג"כ משחוקת, א"כ שוב נעשה גם מזה חיוז עונה, ומה הועלנו במה דלא מצינו וכו'.

ובמשנה הלכות ח"ע סי' קע"ו, האריך להוכיח שאין חיוז כשהיא יוצאת לדרך, וכתב ויש ליתן טעם לדבר, דהנה אמרו חז"ל על האשה, טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו, מצוה דאשה אינה רוצה לישב ביחדות וכו', ולכן כשיוצאת לדרך היא משחוקת לו שמניחה לבדה, אבל כשהיא יוצאת לדרך, הרי חוינן דלא חששה לישב עם בעלה וכו', ואינה משחוקת לו, וממילא ליכא עונה וכו', גם לטעם הזהר [בראשית נ' ע"א] נראה דרק ביציאת הבעל היה עונה וכו'. וע"ש שהוסף, דהייז דהוא חש ליה משום הרהור או שרואה שהיא משחוקת, או בודאי יש לפוקדה. וכ"כ בטהרת הבית ח"ב סי' ב' סעיף ג'. וע"ע צחוקת טהרה סי' קפ"ד דרך ישרה אות י"ד.

אולם בשרגא המאיר ח"ב סי' מ"ג כתב ע"ד הקנין חורה בהלכה הנ"ל, דאין שום ראיה מהחמ"ם, ד"ל שגם כשהיא יוצאת לדרך נמי משחוקת היא לבעלה, רק אם היא יוצאת בלא רצון בעלה ורשות בעלה לדרך, הלא צוה שהולכת לדרך וכו' הרי צוה מחלה, דהיא הגורמת שלא יוכל לקיים עונתה וכו', וע"כ צידדו

ובמנחת יצחק ח"ו סי' י"ז, דן בחיוז עונה בנוסע בכל יום לצורך פרנסתו, ואחר שדן אם יש חיוז עונה בנוסע י"ב מיל אע"פ שלא יעבור עונתה [ע"ע] לעיל אות י"א], כתב ועוד י"ל צוה, דמשא ומתן חשיב דבר מצוה, וכמו שכתב הרמ"א [הג"ל] בהג"ה, וצוה לדבר מצוה אין צריך לפקוד את אשתו וכו', ובאליה רבה [סי' ר"מ אות ד'] זיין [למה שכתב בשו"ע ריש סי' טט"ו ומקל"א], אלא שכתב בשם הב"ח [המוצא להלן] דלמור"מ נקרא רשות [לענין] זה, אבל מ"מ נראה דחוי לאטרופי [לטעם] השני שכתב שם לפוטרו, שלא לחייבו בין עונה לעונה.

אולם הב"ח אור"ח סי' ר"מ, כתב דהא דחייב לפקוד צוה לדרך, היינו במקום יציאת לדרך למשא ומתן ושאר נרכים. והוצא באליהו וטא שם אות ב'.

ובעולת תמיד שם אות א', כתב דאף דאין קי"ל דאפילו אם הולך למשא ומתן חשיב הולך לדבר מצוה, כמצוה דבברי הרמ"א בסי' רמ"א סעיף ד', שאני הכא דעיקר הטעם כדי שיהא וריו ולא תתעב המצוה, וזה לא שייך כשהולך למור"מ, ואפילו למתן דמפרשים משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, אפ"ה אם הולך למור"מ חייב לפקוד. וכ"כ צחק החיים שם באות י"ט ובפתחי עולם ומטעמי השלחן שם סק"ח. ובאז נדברו ח"ו סי' ע"א בהערה, כתב ע"ד המשנה הלכות הנ"ל דנוסע לפרנסה הו' בכלל יוצא לדבר מצוה, דאין משמעות הפוסקים כן.

ובשיעורי שבט הלוי סי' קפ"ד סעיף י' אות י"א, כתב דבשבת הלוי ח"ב סי' ר"ט מצוה דספרת ר"ח אינה בכל החורה, דא"כ העוסק כל היום בפרנסתו [יהיה] פטור מכל המצוות כיון שהוא עוסק במצוה, וגם רוב היוצאים לדרך הוא לצורך פרנסתו ולא משכח"ל דין יוצא לדרך, אלא כוונת דברי ר"ח, דהנה צבריתא שם [שבת י"ט א'] איתא, אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם שהשבת, נד"א לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה מותר, ובה ר"ח לומר דלצורך פרנסה אף שאינו ממש דבר מצוה, מ"מ גם אינו דבר הרשות גמור כיון שיש בו סרך מצוה, והחירו להפליג אף לצורך פרנסה, אבל דאי במקום דבעי דבר מצוה ממש לא סגי במה שיוצא מגדר הרשות, אלא צריך שיהי' דבר מצוה ממש. וכ"כ בתשובותיו ח"ג סי' ק"כ ד"ה ס"י. וכעין זה כתב באוצר חיים (להר"ח קיטע) אור"ח סי' י' דף ט"ו טור א' ד"ה וצוה.

וכבר כתב כן גממוקי יוסף יצמות י"ט ב' (מדפי הר"ק), ודוקא לדבר רשות, כלומר שדעתו לילך לסחורה או לשוק וכו'. והוצא בים של שלמה שם פ"ו סי' ל'. ובטהרת הבית ח"א סי' ב' משמרת הבית אות י"ב, כתב שכתבו להדיא שהיוצא לצורך פרנסה ומור"מ חשיב לדבר הרשות וחייב לפוקדה וכו'.

יז. וכשהאשה יוצאת לדרך. כתב בצאר מרדכי (להר"מ פארהאנד) סי' ט"ו [במהדורת מכון ירושלים], שאלתי אם

אוצר

ס"ק יז אות י"ד

הפוסקים

וכו' צבואו מן הדרך. ונזירות שמעון שם, כחז דצוהר [ח"א ג' ע"א] כחז דחייז לפקוד את אשתו כשנא מן הדרך כמו צליל טבילה והפליג בשכרו. והוצא בארצות חיים (ספינקא) שם אוח ג' ובלקוטי מהר"ח ח"א הלכות נזירות. וכ"כ דיש אז חיוב עונה, בראשית חכמה שער הקדושה פט"ו ד"ה עוד ציאר, במנורת המאור (להר"י אבוהב) נר ג' כלל ו' ס"י קע"ו, במנורת המאור (להר"י אלנקוה) ח"ד פ"ט, בשאלת יעב"ץ ח"צ ס"י י' בטה"ד ובסידורו בית יעקב סדר השכיבה מדור ד' אות י"א, בבית יהודה (להר"י עייאש) ח"צ דף ק"ט טור צ' [נדפס בדפני ומנהגי ארג"ל ס"י ט' אות צ'], בדרך פקודין ל"ח מ"ו אות י"א ושם מ"ע א' אות י"א קכח, בפקודת אלעזר ס"י ר"מ דף ס"ח טור צ', בגני יוסף (להר"י שוורץ) ס"י צ"ה אות ג', באם לצינה חקירה ה' סוף פרט א', בטערת ישראל ס"י קפ"ד אות פ"ה, בצק החיים אור"ח ס"י ר"מ אות י"ח, בטערת הבית ח"א ס"י צ' סעיף י"ד וציוני טהרה ס"י קפ"ד אות קל"ו. גם בצנעא הגדולה אור"ח ס"י חקנ"ח הגה"ט, כחז להחיר צנא מן הדרך לשמש מיטתו במוצאי תשעה באב [אף שאסר לשאר אנשים]. והוצא באליה רבה שם אות ד', בשערי תשובה שם סק"א, בקינור שו"ע כלל קכ"ד סעיף כ"ב וצמחנה צרורה שם סק"ב.

ובנשמת אדם כלל קל"ו אות א', אחר שכתב שצמחנה צנא שחל להיות בשבת אסור בתשמיש אך כשחל ליל טבילה בשבת דלאו היא מנחת עונה יש לסמוך על המחירין [נע"ז לעיל סקט"ז אות ו'], כחז דה"ה צנא מן הדרך שאמרו בגמ' [סנהדרין ק"ג א'] וסמכו על הפסוק לא תאונה וכו' שלא תצא מן הדרך ותמלא אשתך ספק נדה, ופרש"י [שם ד"ה שלא] שאז הוא מתאווה לזיווג, וא"כ בודאי שגם האשה מתאווה, וכשמתאווה אז היא מנחת עונה, לכן הסומך בזה על המחירין לא הפסיד, והכל לפי מה שהוא אדם, וסמך לדבר מאליה רבה [הג"ל]. והוצאו דבריו בשער היצין ס"י חקנ"ד אות מ"ו.

ובנחלה לישראל קונטרס הלכה למשה ס"י א', כחז דאולי יש זכר לדבר גבי אוריה [שמואל צ' י"א י'] דא"ל דוד המלך הלא מדרך אחת צא, למה לא ירדת אל ביתך, אך י"ל דא"ל דחייז בעונה וכו', ועיין בצ"מ [ק"ו א'] "צרוך אחת צבואך" שלא תמלא אשתך ספק נדה בשעת ציאתך מן הדרך, היינו משום דלא מסתמא הדרך לפוקדה, וכמ"ס הר"ן צפ"ב דשבועות [ד' צ' מדפי הר"ף סוף ד"ה תבעוה] דצא מן הדרך דרכו לפי"ס ולר"ת, אבל אינו מדרך חיוב וכו' קכט), ומאחזי בראשית חכמה [הג"ל] דהציא בשם הוהר דיש חיוב וכו', וע"כ תמיהני למה לא נזכר בגמ', ואולי לפי הטעם המבואר צוהר דהוא גרמה לו זיווג עליון ציאתו לדרך, על כן נריך לחדש לצייתה בחזרתו, ואין זה שוה לכל נפש וכו', וע"ד שכתב בשו"ע אור"ח ס"י ג' [סעיף א'] דעכשיו לא נהגו לומר המכבדו מכובדים וכו', דאין לנו מחזיקין עצמינו שהמלאכים מלוים אותנו

החת"ס כיון שלא מצינו שהצטל משחוקק לאשמו בשעה שהיא יוצאת לדרך, והאשה שיוצאת ואינה ממחנת מוחלת העונה קכט), ומסבירה אין לחלק בין אם הוא יוצא או היא יוצאת וכו'. ובח"ג ס"י נ"ו, הציא מש"כ במאירי [יצמות שם], כל היוצא לדרך ראוי לפוקדה ולהפד ממנה מחוץ חובה, שאף האשה לבה עליו בשעת פרידה ומעוררת לאהבתו, וכתב משמע שיעקר הפרידה בין האיש והאשה גורם [המעוררות האהבה], ואין נ"מ מי שישאר בבית וכו'.

ועיין בנחלה לישראל קונטרס הלכה למשה ס"י צ', שכתב אם היא רדופה לילך לראות בית אביה או לטייל, אז אין חיוב פקידה [עליו], דחזין דבשעה ההיא אין בית בעלה חביב עליה, אבל כשמוכרת לילך מו"מ וכדומה, שפיר י"ל דהדין שוה כמו אם הוא יוצא לדרך.

יח. ובששניהם יוצאים לדרך. צנחלה לישראל קונטרס הלכה למשה ס"י ג', כחז כששניהם יוצאים לדרך [כיון] שאכסנאי אסור בתשמיש המטה וכו', נראה לכאורה [דיש] חיוב פקידה [ציאתם לדרך] וכו', אמנם צעקת זקנים אור"ח ס"י ר"מ סעיף ט"ו כחז בשם רנ"ש דכשיצאים שניהם לדרך אין נריך לפוקדה, וי"ל משום דאפשר [להם לשמש] בחדר מיוחד או עכ"פ בבית מיוחד. ובבירור הלכה אור"ח ס"י ר"מ עמ' ר"ע, כחז שניהם יוצאים לדרך אפילו צאופן שיהיה אסור להם [לשמש] בדרך מדין אכסנאי, אפ"ה אין כאן עונה דיוצא לדרך, כיון שבעלה יהיה לפנייה אלא שיהיה אונס, ודמי לאינו יוצא לדרך דלפעמים יהיה בבית איה אונס ולא שמענו עונה, ודלא כנחלה לישראל [הג"ל] שמצד לחייב צה"ג שיהיה אסור בדרך. וכ"מ בטערת ישראל ס"י ר"מ אות פ"ה. ובטהרת הבית ח"א ס"י צ' משמרת הבית אות י"ג ד"ה ולענין, כחז יש ללמוד דבר זה ממה שכתב הלבוש [יו"ד ס"י קפ"ד סעיף י'] שפירשו חז"ל כוונת הפסוק וידעת כי שלום וגו', כלומר כשחפוקד נוח בשעה שחל לדרך, אז יהיה שלום באלהיך שלא חונה עליך אשתך וכו', וכששניהם נוסעים יחדיו לא שייך טעם זה שהרי בעלה עמה במחלטה וכו'.

יט. ובבואו מן הדרך. בחידושי הרשב"א נדה ט"ו א', עמ"ש רבה בר רב חנה [שהצא מן הדרך, מותר באשתו] אפילו הגיע וסחה וכו', הציא יש מי שפירש [דמירין] אפילו בעת וסחה ממנו, והקשה עליו דהא אסור לשמש בעונה הסמוכה לוסת, וכתב ושמה אף צו הקלו צנא מן הדרך קכט), בדרך שהחירו לפקוד את אשתו בשעה שיוצא לדרך, ואפילו בעונה הסמוכה לוסת וכו' [אלמא יש חיוב עונה גם צנא מן הדרך].

ובבאר הטיב אור"ח ס"י ר"מ סק"ט, הציא מהחוח יאיר ס"י קפ"ד, שכתב אם א"א צענין אחר מותר לשמש מטתו בחדר שבו ספרים בזמן עונה וכו', וליל יציאתו וציאתו מדרך. ובשלחן שלמה שם סעיף א', כחז כל אחד נריך לפקוד את אשתו

לוסתה].

קבח) שם כתב דחיוב הפקידה בבא מן הדרך מדאורייתא דומיא ריזא

לדרך, ועצ"ז לעיל אות ב'.

קכט) וכן העיר גם בויקרא אברהם יו"ד ס"י ה' ר"ה והנה.

קכט) עיין במשנה הלכות המובא בפנים, שהוסיף עוד ראיות שלדעת

החת"ס אין חיוב. וע"ע בשרגא המאיר ח"ג המובא בפנים.

קכט) ובדעת תורה יו"ד ס"י קפ"ד סעיף י' כתב ע"ד, שמדברי הפוסקים

לא נראה כן [וכנראה שכוונתו רק לענין זה, שאין להקל בעונה הסמוכה

אוצר

ס"ק יז אות יט — ס"ק יח אות א

הפוסקים

ושיעור בא מן הדרך. כחצ צניור הלכה או"ח סי' ר"מ עמ' ר"ע, דנראה דשיעורו הוא כמו שיעור יוצא לדרך [עמ' ז' לעיל אות י"א].

ולדעות שיש חיוב עונה, האם יש לחלק בין הרוכב להולך ברגליו, עיין לעיל אות ט' קלא).

כ. וכשבא מן הדרך מדבר מצודה. בפמחא זוטא הל' נדה סי' קפ"ד מהד"ח אות ד', כחצ י"ל דנצא מן הדרך [מדבר מצודה] חייב, כיון דדוקא ציואל לדרך איכא ב' טעמים [המוצאים לעיל אות ט"ו, דעוסק במצודה פטור מן המצודה, ושם יחבטל מן המצודה], משא"כ בצואו מן הדרך וכבר נגמרה המצודה וכו', או דלמא לא שנה וז"ע.

כא. וכשנסעו שניהם יחד וחזרו לביתם. כחצ נחלה לישראל קונטרס הלכה למשה סי' ג', שצנאס לציחם ודאי פטורים, דלא שייך טעם הוזהר [צראשית ז' ע"א] משום דכל מקום שהוא, ציחו עמו, אבל י"ל דיש סרך פקידה, וזכר לדבר איכא בפסוק [שמואל ב' י"ז כ"ד] וינחם דוד את בת שבע ויצא אליה, ואמר צמועד קטן (ט"ו ב') מכלל דמעיקרא אסור, וי"ל דהיכא דאסור בתשמיש המטה יש אחר"כ סרך פקידה כמו כליל עזילה וכו' (וכמו כן כאן שהיו אסורים בדרך מדין אכסנאי כמ"ש צא"ח סי' ר"מ סעיף י"ג). ועיין לעיל אות י"ח.

יד. חיוב הפקידה כשהיא משתוקקת לאותו דבר. א. מקור הדין. כחצ בשו"ע או"ח סי' ר"מ סעיף א', וכן אם אשתו מניקה קלב), והוא מכיר בה שהיא משדלמו ומרצה אותו ומקטעת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה, חייב לפקדה קלב). והוא מצעלי הנפש שער הקדושה [מהדורת הר"י קפאח עמ' קי"ז] המונח בטור שם וכאן סי' כ"ה. ומקור דין זה כמאן צנאה"ג שם, בפסחים ע"ב ב', אמר רבא חייב אדם לשמח את אשתו בדבר מצודה, ופרש"י שם [ד"ה לשמח] אפילו שלא בשעת עונתה אם רואה שמחאות לו. ובטור שם צנא הראצ"ד, הציא ממסכת כלה [פרק ה'] מה יעשה אדם והיו לו צנים [זכרים] קלב) יעשה חפצי אשתו וכו', חפצי אשתו, ר' אליעזר אומר יפתנה בשעת תשמיש, ר' יהושע אומר ישמחנה בדבר מצודה. וכחצ צנ"י [דלר' אליעזר] אין צריך להוסיף על העונה הקצועה לו, [ולר' יהושע] יוסיף לה על עונתה, אם רואה שהיא מתאווה לו.

וכו', ועכ"ז האחרונים הלכו לפי חומס בחר דברי הוזהר וכו'. ועיין בערך שי כאן, שהציא ראה לעונת הצא מן הדרך מצריחא צנדה י"ב א'.

ובשבט הלוי ח"ה סוס"י ק"ח, כחצ ומה שהזכירו כמה פוסקים ענין פקידה ציוס צואו מן הדרך, כן הוא צאמת, אבל אינו צגדר חיוב כמו יציאה לדרך, דציוס יציאה הוא צגדר חיוב וציוס יציאה צגדר מצודה, כעין מש"כ צנודע ציהודה מהדו"ח יו"ד סי' קי"ז וכו'. ועיין מש"כ צשיעוריו להל' נדה סי' קפ"ד סעיף י'. גם צמשנה הלכות ח"ו סי' קל"א, כחצ שצברי הצדק הצית [צית ו' סוף שער ב', דאין להחיר תשמיש להצא מן הדרך סמוך לוסמח], דוקא צשעת וסמח אבל מ"מ מצודה איכא, דאל"כ הול"ל סמח, הצא מן הדרך ליכא מצודה, ומאי ס"ד דהחירו צנא מן הדרך לצא עליה צעת וסמח וכו'.

אולם בלדובר מישרים סי' ד' דף י' טור ד', אחר שהאריך לצאר דגם צרוכצ יש עמל הדרך והיה מן הראוי לאסור לשמש לולי מצות חכמים דהיואל לדרך חייב לפקוד את אשתו, כחצ אבל צנא מן הדרך אסור אפילו שלא צסמוך לוסמח ואפילו רוכב, כיון שלא שמענו שום חיוב ומצודה צנא מן הדרך, ואדצנא איסורא שמענו מהרמב"ם [פ"ד מדעות הלכה י"ט] וכו'. וצצית האוצר (להרא"מ חלפן) סי' ד' אות ז"ד, כחצ דנראה דצוה נחלקו דוד המלך ואוריה [צאס יש לו לאוריה חיוב עונה כנ"ל], ודצי למלכא [סנהדרין ל"ט א', פרש"י ניצחו ומשתיקו צצציון] וכו', וכן עשה לו [שהרגו, אלמא שלמעשה אין חיוב עונה].

ועיין בבירור הלכה שם הלכה ט"ו, שכתב צנא מן הדרך מפורש צגיטין ע' ע"א, צא מן הדרך ושימש מטתו הויין לו צנים ויתקין [וכן העיר צוקרא אצרהס יו"ד סי' ה' ד"ה והנה] קלב), וצאצות דר' נתן פמ"א [משנה ד'] דצרים קשים לתשמיש הצא מן הדרך וכו', ומאידך גיסא עונה דצא מן הדרך אינו מפורש כל כך כמו ציואל לדרך, ולפיכך צנא מן הדרך יש משקל יותר להנהגת שצ ואל תעשה למסופק צנהגה.

ויש שאסרו הפקידה בבא מן הדרך משום חשש דם חימוד, עיין צטהרת הצית ח"א סי' ב' עמ' ק' צהערה, שהציא הוראח מהר"י קוצו שצריכה לחשוש צנא מן הדרך לדם חימוד, ולספור ז' נקיים, והאריך להציא דצרי החולקים עליו, ויתצאר ציו"ד סי' קצ"ב.

שם אות ה', הביא מחידושי מהר"ן שפירא כת"י, שכתב שאז [במניקה היא] מתאויה יותר. ועיין באגרות משה המוכא באות הבא.

קלב) ועיין במשכן ישראל ח"ב עמ' ל' הע' ד, שכתב הנה דין משתוקקת לא הובא בטור ושו"ע [כאן], וביאר ד"ז רק באו"ח סי' ר"מ, והטעם כי כאן עסיק בשעבוד צונה הקבוע בחיובי הכתובה [נדין משתוקקת לא שייך שיהיה משעבוד הכתובה כיון דאין לו שיעור, וכשם שאינו מתחייב לה כל מזון או בגד שהיא משתוקקת לו אלא לפי ממונו, כך אין שעבוד יותר מהעונה].

קלד) כך היא הגירסא בבעלי הנפש שער הקדושה [מהדורת הר"י קפאח עמ' קכ"ד] ובטור כאן סי' כ"ה. במסכת כלה שלפנינו הגירסא "זכרים בעלי תורה".

קל) עיין בטור משנה פ"ד מדעות הלכה י"ט, שהזכיר מגמ' זו דלא כתורת חיים [המובא לעיל הערה ק"ג] המחלק בין זמני חז"ל לזמנינו, דמוכח דגם בזמן חז"ל היה בזה סכנה וע"כ יש לחלק בין הולך ברגליו לרוכב [עמ' ז' לעיל אות ט']. וכ"כ צנר יצחק שם עמ' ז' ד"ה עוד, דההיא סוגיא דגיטין מיירי בבא ברגליו וכו'. וע"ע בשיירי צנסת הגדלה המוכא לעיל אות ח'.

קלא) כטהרת ישראל סי' ר"מ אות י"ג, אע"פ שביוצא לדרך חילק בין הרוכב להולך ברגליו, כתב דבבא מן הדרך אף בבא ברגליו חייב לפקדה [וצ"ע].

קלב) כמשנה ברורה שם סק"י, פירש שהכוונה אף שהיא מניקה [ולא שייך פו"ד או חיקון הולך]. ובהגהות והערות שבטור [מהדורת הטור השלם]

אוצר

ס"ק יח אות א-ב

הפוסקים

כחב "וענתה" חסר וא"ו וכו', עוד רמז לאם היה ארצ"י ארצה קמיה, אף בחול מחויב לפקדה, והיא עונתה האמיתית החליה זה וצנערה, וזה הרמז, אף דחסר וא"ו לחסרון ו' ימי החול, מ"מ יש חיוב, וזהו וא"ו בראש [החיבה] וכו', וכן שמעתי מגדולי רבא מגדולי הדור דכאשר היה מראה סימן וארצ"י ארצה, לפוס דינא הוא עונתה האמיתית למאן דאפשר ליה וכו'. וכ"כ בספרו מראית העין על נדה ל"א ד"ה והיינו. ובספרו ככר לאדן דף רע"ו, הוסיף דמוהר [על זה] בלא יגרע. ובדרך פקודיך ל"ח מ"ו חלק הדיבור אות י"ב, כחב עוד יש זמנים שהם בכלל מצות עונה וכו', וכן כשרואה שאשמו מחקשטת לפניו וכו', והמונע את עצמו וכו' כשאין שם מניעה אחרת, דהיינו בריאת גופו וכיוצא, עובר על וענתה לא יגרע. ובשאלת יעקב סי' קי"ב ד"ה ולענ"ד, כחב בשם חמיו [המהר"ם שיק], שלדעתו אם אשה משחוקקת לזה, הוה חיוב עונה מדאורייתא וכו'. והוצא בליוני טהרה סי' קפ"ד אות קנ"ה.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' תנ"ג, כחב דעיקר העונה הוא בשעה שרואה הצעל שהיא משחוקקת לו, שלכן אמר רבא בפסחים הנ"ל חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה שפרש"י אפילו שלא בשעת עונתה אם רואה שמתאריץ לו, ומנא לו לרבא חיוב זה דהוה חיוב גמור מדאורייתא, דהא הקשה דליטעור בשביל זה מחטאת כשנמצאת שהיא נדה מזד טריד בדבר מצוה, ואם היה זה רק חיוב מדרבנן לא היה שייך להקשות זה, אלמא שפרש"י כן הקרא דעונתה לא יגרע על זה שחייב לשמחה בשעה שרואה שהיא מתאריץ לו וכו', וכיון דחזינן דההמשחוקקת עושה חיוב עונה דאורייתא, מסביר שזהו עיקר חיוב העונה שצחורה, וכן מפורש בלשון הראב"ד שהביא הטור באור"ח סי' ר"מ שהכוונה הג' היא כשהיא משחוקקת כשהיא מניקה שמכיר בה בזה כו', ומה שחושב זה בכוונה הג' הוא משום דהראשונה והשניה איכא בהו חרתי, גם מצוה פו"ר, ובלשון הראב"ד עצמו בספרו צעלי הנפש שער הקדושה איחא "והיא היא מצוה העונה שאמרה תורה דמיון שאר וכסות שהם לרבי האשה והנאותיה", לשון זה משמע שזוהי עיקר העונה האמורה בחורה, שלכן כחב "והיא היא" כפול לשון וכו', אבל מחמת דרוב הנשים הן צנועות ולא ניכר כל כך רצונן, קצתו חכמים זמנים שאמדו לצד כח האיש אלא גם דעת הנשים שרובן לא ישחוקקו ליותר צידען צטרדות הצעל וכו', וכ"כ גם בח"ד סי' פ"ו בזה"ד.

ובחכמת אדם כלל קכ"ח סעיף י"ט, כחב העונה האמורה בחורה אינה שוה בכל אדם וכו', ועיקר העונה הוא כשרואה שאשמו משדלת אותו בדברים או שמתקוטטת עמו והוא מצין שהוא בשביל שהיא רוצה בשמיים יותר, אז חייב לקיים העונה וכו'. ועיין בסמ"ק מצוה רפ"ה, שכתב לשמח את אשתו כדכתיב [דברים כ"ד ה'] ושמח את אשתו אשר לקח, ויש צעקה קלו) זה לאו, שנאמר וענתה לא יגרע וכו', ואפילו אשתו מעוברת מצוה לשמחה אם סבור הוא שהיא מתאריץ וכו'.

ובים של שלמה יצמות פ"ו סי' ל', הביא מש"כ בגמ' שם [ס"ב ב'] אמר ר' יהושע בן לוי כל הידוע באשמו שהיא יראת שמים קלה) ואינו פוקדה נקרא חוטא, שנאמר וידעת כי שלום אהליך וגו', וכתב והא דאינו פוקדה פרש"י צעת עונתה, וכן פירש בנמוק"י, ומימה הוא א"כ אפילו סתם אשה נמי, הא כתיב עונתה לא יגרע וכו', ונראה עיקר דברי הראב"ד [בצעלי הנפש שער הקדושה] והטור הביאו [באור"ח סי' ר"מ וכן סי' כ"ה], וז"ל כי העונות שקצתו חכמים, על דרך סתם קצתו אוחס כי אמרו דעת האשה שהיא מתפסית בך, אבל אם רואה שהיא מתקשטת יותר ע"י התקשטות והשחלות לפניו, חייב לשמחה בדבר מצוה אפילו שלא בשעת עונתה וכו'. וכ"כ בלבוש סי' ר"מ סעיף ה'.

ובערך לנר שם, כחב ע"ד רש"י [יצמות] הנ"ל, עיין במג"א סי' ר"מ [סק"ד] שכתב [שמש"כ בשו"ע צמחוקקת, חייב לפקדה, היינו] אפילו שלא בשעת עונתה, וזה לכאורה נגד דעת רש"י [הנ"ל] וכו'. וכדברי המג"א, כחבו בקינור שו"ע כלל ק"נ סעיף ח', בערוך השלחן שם סעיף ד', במשנה ברורה שם סק"א, בך החיים שם אות כ', בפחמי עולם ומטעמי השלחן שם סק"ט ובטהרת ישראל סי' ר"מ אות ט'.

והרמב"ם השמיט חיוב זה קלה), וכתב בפקודת אלעזר סי' ר"מ דף ס"ח טור ג', דהוא על דרך שהשמיט דין [היחור] חשמים המטה בנית אפל, כדי להרחיק מהרגל חשמים המטה כמ"ש המ"מ [פכ"א מאיסורי ביאה הלכה י', ואף] דשאני ארצ"י שהוא דבר שצחורה, י"ל דהרי דין חיוב עקידה כשיצא לדרך השמיטו ג"כ, והיינו טעמא, דכיון דהעולם נשחנה מזמן התלמוד לזמנינו, ועפ"י הרפואה הוא קשה לאדם, לכן השמיטו וכו', והכ"נ הכא הגם שהוא חיוב מן הדין השמיטו כיון דבזה"ו גברא חולשה צעולס וכו', וכבר כתב הרמב"ם [פ"ד מדעות הלכה י"ט] שכתב זרע הוא כח הגוף וכו', וכל זמן שחלף ביותר הגוף כלה וכו', ולכן חשש לסכנת נפשות בזה אם יתחייב בזה"ו צדין השחוקקות, דידוע הוא מש"כ ואל אישך משחוקקין וגו', וינרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, והחורה שהיא חבלין ליצר הרע הנה הנשים אינן עוסקין בחורה, וקרוז לודאי שאם ישמע לה בכל פעם שהיא רוצה שיותש כוחו ויסתכן וכו' [ועיין בהמשך דבריו המוצאים לעיל סק"ד אות י"ג].

ובטור לעיל סי' כ"ה ואור"ח סי' ר"מ, אחרי שביאר שחיוב עונה זו היא חוץ מעונתה הקבועה [כמבואר לעיל], כחב עוד בשם הראב"ד בצעלי הנפש [שם], שעל כן הזהירו [חכמים] שמהא שמהל דוחה, פן חסיתו לעבור על המדה הזאת, ותמשיכהו אחרי הצלי העולם. והוצא בלבוש אור"ח שם סעיף ה' ובטהרת ישראל סי' ר"מ אות ל"ה. ועיין בעולם יצחק [להר"י רלאבי] ח"ב סי' רנ"ב עמ' תל"א טור ב'.

ב. והאם חיוב זה הוא מן התורה. בפני דוד (להחיד"א) פרשת משפטים אות ח', עה"פ שארה כסותה וענתה לא יגרע,

ושם הלכה י"ח, ולפכ"א מאיסורי ביאה הלכה י"ג. והצד השוה בכל המקומות שצינו שמבואר שם שאסור לשמש עד שתתרחצו לו.
קלו) ע"ז לקמן סקמ"ז אות ב'.

קלה) בטור אור"ח ואה"ע שם, העתיק "שהיא יראת חטא".
קלו) בעין משפט בפסחים שם, ציין לרמב"ם פ"ה מדעות הלכה ד'.
ובלדובר מישרים סי' ד' דף י' טור א', הוסיף לציין לפט"ו מאישות הלכה י"ז

באר הגולה

ט מחנך שם במשנה
שאמר הפועלים יוצאים שלא
נרשות שבת אחת.

ה ט יש לאשה לעכב על בעלה שלא יצא לסחורה אלא למקום קרוב
שלא ימנע מעונתה ולא יצא אלא

אוצר

ס"ק יח אות ב — ס"ק יט אות ב

הפוסקים

ג. האם יש חיוב פקידה לאחר שעבר זמן שהיו אסורים
בתשמיש. נחלה לישראל קונטרס הלכה למשה סי' ג', כתב
דהיכי דאסור בתשמיש המטה יש אח"כ סרך פקידה כמו זליל
טבילה, וכן בכל הזמנים דאסור חז"ל בזה"מ יש קצת חיוב פקידה
אח"כ, משום דלא היה צחי פת בסלו. ועיין בחזקת טהרה המוצא
בס"ק הקודם אות י"א ובזירור הלכה המוצא שם אות י"ח.

סעיף דה. יט. ולא יצא אלא ברשותה. א. מקור הדין.
לשון השו"ע הוא לשון הרמב"ם פי"ד מאישות הלכה
ז'. וכ"כ בעין חיים (להר"י מלונדר) הלכות פו"ר פרק ז' ובטור
כאן. ומקור דין זה עיין בבאה"ג, שכתב נחבאר (בכתובות ס"א ז')
במשנה שאמר, הפועלים יוצאים שלא נרשות שבת אחת. וכ"כ
במ"מ שם והוסיף, פירוש [שבת אחת] ולא יותר. ועיין במרכבת
המשנה המוצא לעיל סקי"ג אות א'. ובשו"ת הר"י (דפוס
ליווארנו) סי' ק"כ, הביא מש"כ במשנה הנ"ל החמרים אחד בשבת
והגמלים אחת לשלושים יום, ואחמר בגמ' [שם ס"ב ז'] א"ל רבא
לאציי חמר ונעשה גמל מאי, א"ל רבא אשה בקב ותפלות מעשרה
קבין ופרישות, וכחז הרי נחבאר הדבר, שמי שדרכו להיות מחפרנס
במקומו אין לו ללכת אלא נרשות אשתו קל"ט).

ועיין בתשובות הגאונים — חמדה גנוזה סי' פ"א, שהביא
משוואת רב נטרוני גאון, שכתב [במ"מ היוצאים ללמוד
חורה], אכל אס ילאו שלא נרשות, ז"ד רשאי למחות בהן ולגזור
עליהם לחזור לנתיבה, וכ"ש כנפקין לסחורה דמתריין בהם לחזור.
והוצא באוצר הגאונים כתובות חלק התשובות סי' תס"ד. ועיין לקמן
סי' קנ"ד סעיף ח' ויחבאר שם בעזה"מ.

ב. האם פועל יכול לצאת בלא רשות כשמבטל עונתה (קמ).
במ"מ סקי"ב, עמש"כ בשו"ע סעיף ז' [לעונת הפועלים]
פעמיים בשבת, כתב ומ"מ יש להם רשות ללכת שלא נרשות שבת
אחת. וכ"כ במחברת הקודש כאן על הכ"ש סקי"ב ובשו"ע לנצל
מרכבת המשנה כאן סעיף ז' ד"ה והפועלים.

[לכן נראה] שהמצוה כשהיא מתאווה היא רק חובת מצוה על הבעל ולא
שיעבוד עונה, ולא אדע אם שייך לכפותו על חיוב מצוה זו וכו'.

קל"ט) ועיין בתוס' הרא"ש שם ס"ב א' ד"ה אורחא, שכתב ורבינו
שמשון פירש אורחא דמילתא כמה, כלומר הא לא מביעיא לי, דמילתא
דפשיטא היא כיון שנתנה לו רשות יוצא כל זמן שהוא רוצה, אלא אורחא
דמילתא, דרכן של בני אדם שלא הזכירו במשנתנו שאין לא פועלים ולא
טיילים ולא חמרים וכו', אלא יושבים בבתיהם ועוסקים במלאכתם שבתוך
הבית, כמה הם יוצאים שלא ברשות, שיקבלו נשותיהם מסתמא ולא יקפידו על
יצאתם וכו' נוע"ז קאמר בגמ' חרש כאן וחדש בביתו, אלא שמסיק שם
הרא"ש כפשו"ד דאיבעיית הגמ' בתלמידים. ובתוס' שאנץ שם, הביא פירוש
זה בשם ר"ח.

קמ) עיין לעיל סקי", שמבואר שיש מחלוקת הפוסקים אי יש בפועלים
ב' מידות, דהיינו העושים מלאכתן בעירן שעונתן ב' פעמים בשבת והעושים
בעיר אחרת שעונתן פ"א בשבת, או ג' מידות, דהיינו העושים בעירן שדינם
כנ"ל, והעושים בעיר אחרת אם לנין בביתם עונתן לו' ימים ואם לנין בעיר

אולם בהגהות ומדושים הרב נצי ברלין כתובות ס"א ז', הביא
מש"כ במשנה שם עונה האמורה בחורה, וכחז לכאורה למה
לי האמורה בחורה וכו', והנראה שצני למימר דהך [היינו עונת
הט"לים והפועלים וכו'] השנים במשנה היא דמרומו בחורה ומקרי
עונה וכו', [אבל] הא דאמר רבא בפסחים ע"ב ז' [במשחוקקת],
אע"ג דמנחה וחיצוץ איכא, אינו בכלל העונה האמורה בחורה, ואי
לא עביד לא עבר בלאו דלא יגרע [ועיין בס"ק הנ"ל אות ז'].

ובתל תלפיות חר"ס מחברת ח' מכתב י"ח, כתב הרב שלמה
וורטהיימר, והא [חיוב פקידה במשחוקקת] ודאי אינו אלא
מדרבנן וכו', דאל"כ למה חנן כתובות ס"א ז' התלמידים יוצאים
שלא נרשות לי יום וכו', בשלמא בשיעור עונה י"ל כיון דהחורה לא
קבעה זמן עונה, מסרה הדבר לחכמים, והם אמרו כך עונתן,
שמשתנה בין זמן שהוא צעיר לזמן שהוא למקום אחר וכו', אבל אי
אמרין דכשהיא מתאווה אליו חייב מדאורייתא מטעם עונה, א"כ
האין שרו ליה חכמים ללכת שלא נרשות אף שהיא מעכבת עליו,
אלא ודאי שאין חיובו אלא מדרבנן, וכשהוא רוצה לילך לא הטילו
עליו חכמים כן וכו'.

ועיין באחיעזר ח"ג סי' פ"ג אות א', שכתב ד"ל דמנחה עונה
מדאורייתא מקיים, אבל חיוב מה"מ ליכא וכו', ובצנעלי
הנפש להראב"ד בשער הקדושה ד"ה והשלישית, כתב דכיון דהאשה
משחוקקת אליו, גם על אלה יש קבול שכן, והיא היא מנחה העונה
[האמורה בחורה], ונראה מדבריו שיש בזה מ"ע מה"מ, [אלא]
דאח"כ כתב המימרא דריב"ל כל הידוע וכו' ואינו פוקדה נקרא
חוטא, ואי בשעת עונתה דאורייתא הוא וכו', ומשמע דאינו אלא
מדרבנן, ולכאורה דבריו סותרים זה את זה קל"ח), ולפי מש"כ י"ל
דבאמת מקיים מנחה דאורייתא, ולהכי דקדק הראב"ד בלשונו "גם
על אלה יש קבול שכן", אלא שאינו מחוייב בה רק מדרבנן קל"ט),
ואולי כוונת הראב"ד דאם הוא נקרא חוטא כל שאינו פוקדה חשיב
זה כשעת עונה וכו'.

קל"ח) גם בטור לעיל סי' כ"ה ובאו"ח סי' ר"מ העתיק את שני הקטעים.
קל"ט) ובמצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' י"ח, כתב
דלכאורה גדרו הוא דהוא מצוה ללא שעבוד, דאם הוא גם משעבוד למה לא
יעבור בלא יגרע, דהרי גדר לא יגרע הוא שלא ימנע ממנה את המגיע לה
ב"כמשפט הבנות". ועיין שם עמ' נ"ח.

גם במשכן ישראל ח"ב עמ' ל' הע' 7, כתב ויסוד דין דמשחוקקת הוא
מ"מצות" לא יגרע שענינו שלא תצטרע אשה בריחוק, ולכן חייב לפוקדה, וזה
מ"מצות" לא יגרע או מ"ושמת את אשתו", ואין בזה שעבוד ולא איסור,
והנ"מ בזה אם הדירה מהנאת תשמיש הנוסף, שאם אין ע"ז שעבוד רק מצוה
הנדר חל.

ועיין במכתב הר"מ גיפטר שבסוף קונטרס משפט האישות הנ"ל, שכתב
דלענין הפטור דטעה בדבר מצוה בעי שיהא טריד במצוה, שלא מדין פריעת
חוב ושיעבוד, ולכן שם בפסחים כתב הר"ח דחיוב מצות עונה משוכר לכס
[לאהליכם], דהרי איירי באינו יודע זמנה, ומתוך טרדתו במצוה לא שאל, ואילו
היה בזה רק מצות פריעת שיעבוד, לא היה בזה טעם טרדא שלא שאל וכו',

אוצר

ס"ק י"ט אות ב

הפוסקים

מחבאר שם במשנה שאמרה הפועלים יואלים שלא ברשות שבת אחת, פירוש ולא יותר וכו', משמע דמכלל דברי הרמב"ם איכא למשמע דשלא ברשות יואלין שבת אחת וכו' קמא) [ועיין להלן שמוצאים עוד חירושים שכתב, שלפיהם הרמב"ם חולק]. וכ"כ בלחם משנה שם, דדין זה נרמז במה שאמר [הרמב"ם] שלא ימנע מעונתה, דקחם עונה הוא פעם א' בשבת.

ובפסקי הלכות — יד דוד פרק י"ד מאישות אות ג', כתב דהרמב"ם [הנ"ל] נראה שמפרש, דהגמ' לא הקשה המשנה רישא אחיפא, דיכולים לומר דעונתו פעמיים בשבת, רק באקראי יכול לשנות ללכת על שבת אחת, ולכן קא פריך מברייתא דמשמע דעונה הקבוע הוא פ"א בשבת וכו', וע"ז מתוך הגמ' דכוונת המשנה הוא כך, דהפועלים כיון שאומנותן היא לעשות מלאכתן במקום שידמין להם, פעם בעירין ופעם בעיר אחרת יש להם שתי עונות, ר"ל בעת שעושין מלאכתן בעיר, עונתן פעמיים בשבת, ובעת שעושין בעיר אחרת פעם אחת בשבת, ר"ל כלל פועל בעת שעושה מלאכתו בעיר אחרת עונתו פעם אחת בשבת וכו', וכוונת המשנה שהפועל אין לו להתרחק מביתו שלא ברשות אשתו יותר משבת אחת וכו', ועד"ז כוונת הרמב"ם, אם עושין מלאכתן בעיר וכו' ואם היתה מלאכתן בעיר אחרת, ר"ל כלל פועל בשעה שעושה מלאכתו בעירו דינו כך, ובשעה שעושה מלאכתו בעיר אחרת דינו כך, ואח"כ בהלכה הסמוכה [ה"ב] כתב הרמב"ם שיכולה האשה לעכב על בעלה וכו', שזה נלמד מדין הפועלים וכו'. וכעין זה פירשו בפרשת המלך שם הלכה ז' ובאשר למלך שם.

ועוד כתב בפסקי הלכות יד דוד שם, דאף לדעת [התוס'] דס"ל ג' מידות צפועלים נראה דיש לפועלים רשות ללכת חוץ מעירם, בין לשוה לבתייהם ללון בכל לילה [שאו עונתן פעם אחת בשבת] ובין לשהות כל השבת חוץ מעירם ולשוה לבתייהם רק פעם אחת לשמנה ימים וכו'.

אולם בדינא דחיי הנ"ל, כתב עוד לתוך דברי הרמב"ם והסמ"ג הנ"ל, דהם סוברים [שמכיון דאמרין בגמ' שם ס"ב ז' וז' דברי ר' אליעזר אבל חכמים אומרים התלמידים יואלים וכו', כי היכא דפליגי רבנן עליה דר' אליעזר בזמן קבוע לתלמידים, ה"נ פליגי עליה צפועלים, ולפיכך לא כתבו דהפועלים יואלים שלא ברשות שבת אחת כר' אליעזר, שהם דברי יחיד ולא קיי"ל כוותיה, [ועוד י"ל] דהרמב"ם והסמ"ג לא היו גורסים במשנה "והפועלים שבת אחת" וכו', [וכן משמע] מפירוש המשנה להרמב"ם שכתב, ואמרו התלמידים וכו', אמנם זה דברי ר' אליעזר וכו', ומדלא הוזכר בדבריו הא דהפועלים יואלים שלא ברשות שבת אחת אפילו לדברי ר' אליעזר, משמע שלא היה גורס זה במשנה וכו' קמב). וכ"כ בדף פ"ו טור א', דאי לא גרסינן [ליה] אחי כפשוטו דיכולת בדיה שלא ימנע

וברבינו ירוחם (מישרים) נחיצ כ"ג חלק ה' דף נ"ח טור א', כתב ופועלין יואלין שלא ברשות נשותיהן שבת אחת, כלומר שלא ילינו צניחם ז' ימים, ובשמיני ילינו צניחם. ובר"ן כתובות כ"ה ז' (מדפי הרי"ף) הביא מש"כ במשנה שם ס"א ז', התלמידים יואלין וכו' והפועלים שבת אחת, וכתב דה"ק דתלמידים ופועלים מחוץ שדרכן שזריכין ללכת חוץ לעירן, יכולין לנטל עונתן וכו', ופועלין שבת אחת וכו', ולפ"ז אפשר לומר שג' מדות צפועלים, שהעושין מלאכתן בעירן שמים בשבת, ואם זריכין ללכת חוץ לעירם אחת לשמנה, ואם מנהגם קבוע לעשות בעיר אחרת עונה קבועה שלהם אחת בשבת, ומיהו אם אירע להם לורך מלאכה יכולין לאחר עד יום שמיני, דלא גרע מעושים מלאכה בעירם וכו', אבל חמה אני מהרמב"ם שהזכיר סוגית הגמ' [שמחלק בין פועלים העושין מלאכתן בעירם לבין העושין בעיר אחרת], ולא כתב שהעושין מלאכתן בעירן יכולים ללכת שלא ברשות שבת אחת.

ובשיטה מקובצת כתובות ס"ב א', על מה שחירץ הגמ' שם מה שכתבתי כחז עונת הפועלים פעמיים בשבת ובברייתא פעם אחת בשבת, דהנרייתא מיירי בעושין מלאכה בעיר אחרת ומחני' בעושין בעירן, כתב לכאורה משמע דה"ק כשעושין מלאכה בעירן, פי' דדרכן לעשות בעירן שמים בשבת, והא דלא ליחא, דאפילו כשדרכן לעשות בעירן אי בעי משנין עונתן ללכת בשבת, וכדקמתי רישא דמתני' וכו', אלא ודאי דה"ק דבעירן, פי' כל עוד שהן בעירן עונתן שמים בשבת, ואפשר דלהכי כתב רש"י בעירם שמים בשבת.

ובבתיבות משפט דף קס"ב טור ג', הביא קושיא המפרשים על הטור שכתב הזכיר ג' מידות צפועלים ואילו לעיל סי' כ"ה ובא"ח סי' ר"מ לא הזכיר כי אם ז' מידות, וכתב דס"ל לטור [דמש"כ ברישא דמתני' הנ"ל] אינו מזה ג' עונה, דהפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת בין לנים צניחם בין לנים בעיר אחרת [עונתם] פעם א' בשבוע, ומש"כ הטור [כאן] ולנים צניחם לרצותה נקטיה וכו', ומש"כ כאן הוא דהפועלים שאין לנים צניחם אע"פ שיא"ז ז' ימים, ביום השמיני חייבים לשוה לבתייהם ואינם יכולין להחזיק עוד, וכן בכל יום שמיני, וכיון שזה אינו דין עונה לא הזכירו הטור שם, ששם אינו מדבר אלא בדיני העונה וכו', והן הן דברי רבינו [ירוחם] שכתב ופועלין יואלין שלא ברשות וכו', לומר שאין זה מדיני העונה [שהזכיר קודם].

ובדינא דחיי לאוין פ"א דף פ"א טור ג', הביא קושיא הר"ן הנ"ל, וכתב דכיון דהרמב"ם פ"ד מאישות [הלכה ז'] והסמ"ג לפנינו, כתבו יש לאשה לעכב על בעלה וכו', אלא למקום קרוב וכו', ממילא משמע דלא ברשות יכול ללכת דוקא שבת א' שהיא העונה היוחר קרובה לה, וכן משמע מדברי הסמ"מ, שכתב זה

אחרת עונתן לח' ימים [ודעת הר"ן המובא להלן הוא דעה שלישית].

ולפי"ז הנידון כאן הוא בפועלים העושין בעירן ואליבא דכו"ע, ובכעושין בעיר אחרת ולגין בעירן למאן דסובר ג' מידות.

קמא) ועיין עוד שם דף פ"ו טור א', שכתב [שלפי חירון זה] צ"ל דה"ק [הרמב"ם] במש"כ יש לאשה לעכב וכו', היכולת ביד האשה לעכב על בעלה שלא יצא לסחורה אלא למקום קרוב שלא ימנע מעונתה זמן רב, מיהו יכולים

לצאת שלא ברשות שבת אחת, או אפשר דהכי קאמר אע"פ שיכולין לצאת שלא ברשות שבת אחת, אם שאל [האיש] את פיה ולא נתנה לו רשות אינו יוצא, דכיון דשאל לה ולא נתנה רשות לא יצא אפילו שבת אחת.

קמב) וכן בנוסח המשנה שבבבארי שם לא גרס הפועלים וכו' [ע"ש בפירוש המאירי שנראה שהוא כן היה גורס]. ועיין בפרשת המלך המובא בפנים, שהעיר שמוכת בירושלמי שם פ"ה הלכה ז', שכן גרסינן ליה.

אוצר

ס"ק יש אות ב"ו

הפוסקים

באקראי בעלמא, ובאמת ס"ל להר"ן דציעא דש"ס קאי גם על תלמידים, ולשיטתו נראה דפועל העושה מלאכה צעירו אין לו רשות לשנות ולעשות מלאכה צעיר אחרת בקביעות, דלא כמשמעות הב"ש סק"ב קמ"ג וכו', מיהו י"ל דאף דס"ל להר"ן דאין פועל רשאי לשנות בקביעות על ח' ימים, אבל פחות מזה, דהיינו שבוע א' רשאי לשנות בקביעות [וא"כ אין סתירה מצ"ש הנ"ל], מדצעי בש"ס [שם] חמר ונעשה גמל מאי, ולא צעי פועל ונעשה חמר וכו' קמ"ד. ועיין באות הקודם שיש מפרשים דעת הרמז"ס שלכל פועל ב' עונות, א' כשהוא עושה צעירו, וא' כשעושה צעיר אחרת, וא"כ צודאי שיכול לשנות בקביעות.

ד. האם מותר לטייל לצאת מביתו, עיין במעיל צדקה המובא לעיל סק"ה אות ג'.

ה. האם מותר לצאת כפי שיעור עונתו, בלי רשות מאשתו, גם כשיש לו רכוש בביתו. כתב צעור מקודש כאן סעיף ב', מלך מה שאמרו חז"ל שיעור עונה לחמרים לגמלים וספנין, גם שפורשים לפעמים מציחס שלא לצורך פרנסתם, [שיש] להם הון הרבה להספרתם כמה שנים בלי שיטערו לפרוש מציחס, מ"מ כל שהוא עושה מלך סגנון סדר פרנסה [מוחר].

ו. וכדי לקיים מצוה בגון יבום. צו"מ מהר"ם אלשיך סי' נ', צמי שנפל לו יבמה בדרך אחרת, ונשבע שילך אלנה או ליבס או לחלוך, כתב [כיון] שאין דרך לבטל ימשך ציטול עונת אשתו וכו', ודאי הוי כנשבע לבטל עונתה והיא שבעה שוא, והנראה אפילו בנותנת לו רשות וכו', וכ"ש צווחא ככרוכיא, וכ"כ הטור [כאן] אין האיש רשאי ללכת לסחורה או לצורך דבר אחר צענין שמחבטל מעונתה וכו', ואפילו חתן לו רשות אין ראוי להתאחר וכו', וליכא למימר דשאני נ"ד דהוי הולך לדבר מלוא ליבס או לחלוך, דהא אפילו היה מוטל על היבס ללכת אחר היבמה אין עונת אשתו ראשונה נדחים מפניה, דע"כ לא אמרינן אלא ללמוד חורה דוקא, או מטעמא שקולא כנגד כל המלוות או מטעמא דנשים שמחות בכך, וכמ"ש בחוס' [כתובות ס"ב א' ד"ה אלא] וכו', ועוד שלא חסא מלוא דנ"ד גדולה מצנין בית המקדש, דמהתם יליף ר' יוחנן [שם] דחדש כאן ושנים צביתו וכו', ואפילו רב דקאמר חדש כאן וחדש צביתו ולא יליף מצנין בית המקדש לא נאדי מהאי סברא מטעמא דמלוא וכו' קמ"ה, וזו כוונת הטור דקאמר אסור ללכת לסחורה או לצורך דבר אחר, דהאי דבר אחר לטפויי אחא, ובתר דקאמר לסחורה שהוא לפרנסת ציתו, אין למעלה מזה אלא דבר מלוא וכו'. וכעין זה

אפילו שבת אחת, ונלמד זה ממאי דאמרו החס חמר ונעשה גמל מהו, ואמרינן רואה אשה צקצ וכו', וכי היכי דהתם יכולה לעכב, דמאי שנא.

ובמעשה רקח שם, הביא מש"כ צמ"מ הנ"ל וכתב, הרמז"ס אחר שכתב יש לאשה וכו', הוסיף ולא ילא אלא ברשותה, נראה שנמכוין לומר דאין רשאי ללכת כלל ועיקר כל עוד שמונע ממנה איזה עונה, וא"כ כוונת המ"מ, דכשאמרו צמשה הפועלים שלא ברשות שבת אחת, היינו שמעיקרא כשנשאו היה להם אומנות זה, ואמנו להכי אין צריך רשות מהאשה, ולא חגי ליה אלא לומר דדוקא אחר זמן שרגיל בכך שרי, טפי לא, דאפילו יוס א' אינו רשאי להחמיר וכו', ולפ"ז מחני' דקמני חו הפועלים ב' בשבת, לאו היינו הנך פועלים דקמני צרישא וכו'.

וכשלא קיים עדיין פו"ר, עיין לקמן סק"ה אות י'.

ג. ולדעות הפוסקים שיכולים לצאת שלא ברשות האם זה רק באקראי בעלמא או גם בקביעות. בחידושי הרא"ה כתובות ס"ב א', על קושיא הגמ' שם על מחני' דקמני הפועלים שחיס בשבת מצריחא דחניא הפועלין אחת בשבת, כתב דאף דצמחני' נמי קמני התלמידים יוצאין ללמד חורה שלא ברשות ל' יום והפועלים אחת בשבת, אלא דצמחני' לא איירינן אלא באקראי בעלמא דומיא דתלמידים, אבל שיהא נוהג כן [בקביעות] ודאי אינו רשאי, שהרי עיקר עונתן שחיס בשבת וכו'. וכ"כ בחידושי הריטב"א שם.

ובהפלאה קו"א אות ב', עמ"ש צמ"מ סעיף ב' וי"א דאם [הפועלין] אינן לנין כל לילה צביחס עונתן לח' ימים, כתב היינו דס"ל דמאי דקמני צמחני' הפועלים יוצאים שלא ברשות שבת אחת, היינו יוס ח', וס"ל מדלא נחננו צמחני' שיעור, משמע דמיד שצא לציחו יכול לחזור וליילך שלא ברשות עד יוס ח', וכן כמה פעמים בקביעות, וממילא דעונתו ליוס ח', והא דלא נקט מחני' בלשון שיעור עונה כמו בסיפא וכו', היינו דהיא גופא קמ"ל, דאפילו פועל שעונתו ב' פעמים בשבת יכול לשנות ולשהות בכל פעם עד יוס ח', וכן נראה מדברי הר"י בחוס' שם ד"ה אלא, שהכריח דלא קאי [איבעית הגמ' אורחא דמילתא צמחא] התלמידים, דהא אפילו שלא ברשות יוצאין לעולם ל' יום וחזור לציחו יוס א', והכי קאמר חדש א' צביתו וכו', הרי דס"ל דמותר לעשות כן בקביעות, דאל"ה לא מוכח מידי וכו', דצעי [בגמ'] אורחא דמילתא כמה בקביעות, ודעת הר"ן [שם כ"ה ב' מדפי הרי"ף] דרישא דצמחני' היינו דוקא

לפועל שמלאכתו חרץ לעירו מותר לשנות וכו'. ובשו"ע לבעל מרכבת המשנה כאן סעיף ב' ד"ה והפועלים, כתב וכן אע"פ שהיה [הפועל] מנהגו לעשות מלאכתו בביתו, רשאי לעשות מלאכתו חרץ לעיר, אע"פ שנשחנה עונתו להיות רק פעם אחת בשבת. וכ"כ בספרו מרכבת המשנה פ"ד מאישות הלכה ב'.

אולם בחידושי הרא"ה המובא בפנים, כתב להדיא דאף בכה"ג הוי בכלל חמר ונעשה גמל.

קמ"ה) ע"ש שכתב דלרב שנתן טעם שלא ילפינן מבנין בית המקדש משום דאפשר ליעשות ע"י אחרים, א"כ גם בשאר מצוות כן, ובגד"ד אפשר ליבמה שחבוא אליו. וע"ע לקמן סק"א אות א'.

קמ"ג) שם כתב, ולר"ן יש חילוק אחר, היינו אם מנהגו לעשות בקביעות במקום אחר, או עונה שלו א' ל' ימים, ואם אין מנהגו לעשות בקביעות, או עונה שלו א' לח', ויש לו רשות לשנות מנהגו אם היה רגיל לעשות מלאכתו בביתו והיה עונתו ב' פעמים בשבוע, רשאי לעשות מלאכה חרץ לעיר ויהיה עונתו פעם אחת בשבוע.

קמ"ד) ובשיטה מקובצת כתובות ס"א ב' ד"ה התלמידים, הביא מפרש"י מהדור"ק, שכתב רשאים [הפועלים] לשנות ולבטל עונה ממה שהיה מנהג תחילה, לצאת שלא ברשות נשותיהן, ולעולם יכולים לעשות כן וכו'. וכ"כ בהגהות כתונת פסים בפרשה סק"ד, דממש"כ [בטור] אין רשאי לשנות ממלאכה כגון מחמר לגמל, [משמע] הא ממלאכת פועל שמלאכתו בעירו

אוצר

ס"ק יט אות ד-ח

הפוסקים

וכו', אבל מכה ציטול עונה על זמן מועט לא כייפין ליה האידנא, שכן דרך רוב בני אדם עכשיו שמחייטם קשיא עליהם, ואדעתא דהכי נסבא, וכולי חיי צריחא הכי הוי. ובכנסת יחזקאל סוס"י ע"ז כתב, הפוסקים גבי אין האיש ראשי לנאת למחורה וכו', כתבו האידנא אשר מוונותיו חלוין וכו', אין אשמו יכולה לעכב.

רבימי יוסף צהרא נוספות סי' ה', כתב אפילו במקומות שלא נהגו לילך בעליהם לשליחות וכו', עכ"ז אם נדחקה לו השעה וצריך להפטרם יכול לילך וכו', וכנ"ל משם תרומת הדשן [סי' רט"ו]. שיכול להוציא את אשמו ממקום מגוריהם מחמת דוחק הפרנסה עכ"ז אזה"פ סי' ע"ה סק"ח וי"ט, וכיון דכו"ע ניחא להו צפרנסה נגד העונה, גם זו אינה יכולה לעכב וצטלה דעתה וכו', ואפילו התנית עמו צהדיא צשעת נשואין שלא יימנה וילך לנסוע לשום מקום, אפ"ה אם נדחקה לו השעה וכו', אינה יכולה לעכב, דלא עדיף כוחה של האשה מכל הני איסורי דרבנן [המוצאים בדבריו לעיל מיניה] דקא שרינן להו משום כדי חייו דוחק פרנסתו וכו', ועונה שהיא נימנה למחילה, אע"ג שהיא דאורייתא קילא משאר איסורי דרבנן וכו'.

ועיין בשו"ת מבי"ט ח"ג סי' קל"א, שאחר שהאריך לצאר שמאות עונה היא הכשר מאוה דפו"ר ואינה מאוה צפ"ע, וגם הללו דלא יגרע אין עוברים עליו אלא צמחיון לנערה [עע"ז לקמן סקמ"ו אות א'], כתב ומפני זה פורשים זה בני אדם ללכת בדרכים ובמחורות יותר מזמן עונה, שרוב הנשים דרכן למחול משום רווח ציחא, ולרוב הפעמים משום לניעות שותקת וכו' קמ"ז.

ח. ובתקנת הראשונים בענין זה. צננימין זאב סי' ס"ד, הביא לשון תקנה, קול שועת צח עמי ממרחק שמענו וכו', ועל רצותינו שצדומי חלינו נוארנו להסכים עמנו לגדור פרץ לישר העקוב וכו', גזרנו בהסכמת אגרת אחת המוצאה מדרום, על כל צר ישראל שלא יניח את אשמו שלא מדעתה, בעדים נאמנים [שיעירו על כך], יותר מ"צ חדש קמח, כי אם עפ"י צ"ד בעיר הקרובה, ואלו הי"צ חדש לא נחננו אלא ליוצא להשחקר מחוץ הדחק, ויש שלום ציניהם ולא יהא אדם ראשי לשהות שלא מדעת אשמו [אפילו י"צ חדש] אם לא בהתרת ז' מטובי העיר, אשר מצאו זעקתם [לפניהם], והם יחירו לאיש כפי הנוול וכפי צורך השעה, לצורך האשה לגבות חובותיו, ולצורך לימוד וכתיבה וסחורה כדי לפרנס אשמו וכניו, ובחזרתו צריך להיות עמה ו' חדשים, אבל מחוץ מריצה ולצ רע לא יניחנה כי אם עפ"י צ"ד וכו', ואשר לא יקום גזירה זו בצרור וצאלה יהיה, לא יארחוהו בני אדם ולא יאכנסוהו, וגזירה נחקנה בצפר

כתב צמח צדק הר"י ענגל צצמק ספר חזון נחום ח"ב עמ' ט"ו טור צ' ד"ה ואלום.

אולם בשו"ת מהר"ם גאלנטי סי' ס"ז ד"ה ראשונה, כתב צנדין הג"ל, כשאמרו חז"ל יש לאשה לעכב, הוא דוקא למחורה או למילי דחול אבל למנוה אין צדקה למחות שהרי חלמדי חכם יוצאים שלא צרשות צ' וג' שנים וכו', ואף לדעת הר"ף דלא ס"ל שח"ח יאל צלא רשות [כי אם] שלשים יום לצד וכו', דוקא לח"ח שהיו יוצאים מאר"י לצבל להחכים טפי ויכולים ללמד צארצם, אבל צנז"ד שהוא להחיר עבונה זה כמה שנים היא מנוה [גדולה] מלכת לח"ח, צבעוד ו' חדשים יכול לקיים מצוה ולחזור לציוה, ואינו צ' או ג' שנים שהוא זמן ארוך כמו לתלמידים היוצאים [ע"ש שהוסף עוד טעמים להחיר צנזדון]. ועיין שו"ת המצ"ט ח"ג סי' קל"א.

וכתב בדרך פקודיך מל"ת מ"ו חלק הדיבור אות י"ג, ודע לדעת הסמ"ק מצות עונה היא ג"כ מצות עשה ושמה את אשמו [עע"ז לקמן סקמ"ו אות צ'], וא"כ הוה המנוה הוה עשה ול"ת, וא"כ יהיה נ"מ רצחי לדנא, כגון שיש לפניו לקיים חייו מצות עשה, וא"כ לו לקיים המנוה רק כשיצטל [מצות עונה], הנה לדעת שאר הפוסקים דלא הוה רק ל"ת, אפשר עשה דוחה ל"ת, משא"כ לדעת הסמ"ק אין עשה דוחה ל"ת ועשה.

אולם בעמודי אש (להר"י חיינשטיין) סי' כ' אות כ"א, כתב ע"ד דא"צ כלל צזה שהעשה ידחה הל"ת, דהא כתב הרמב"ם [פ"ד מאישות הלכה ז'], ופסקה צש"ע [לקמן הלכה י"א] דאינו עובר הל"ת דלא יגרע רק כשעושה זה כדי לנערה, וא"כ כשיש לפניו לקיים המנוה והוא אינו עושה כדי לנערה ליכא ל"ת כלל, ואין צריך לצוא כלל שידחה העשה הל"ת וכו' קמ"ו, [ואפילו] אם נצרך לצוא לידי דחיית העשה את הל"ת גם לסמ"ק ראשי לעשות המנוה, דהא קי"ל [לקמן סעיף ו'] דאם האשה מוחלת מהני, והנה מצוה צמחנות [מ' ע"א] דהיכא דאי אמרה לא צעינא ליחא להעשה, צזה לא דחי, וא"כ גם צנז"ד כיון דאם האשה אומרת לא צעינא ליחא להעשה, א"כ יש לקיים המנוה [ע"ש שפקפק צדין האחרון ד"ל דוקא כשאמרה כן דינה הכי] קמ"ז.

ז. וכשדוחק לו פרנסתו. כתב צנשמים ראש סי' ק"ח, וזה שאשמו טוענת עליו שרצה לנאת חוץ למדינה כדי לעגנה, והוא אומר לא כי, אלא שאין צדי עכשיו לפרנסתו, אכתת רגלי הנה והנה שלשים יום וכו', צריכים צנז"ד לראות צאומד הדעת, ואם יש מקום לחששתה מנלין עליו גודא רצה [עע"ז לקמן סי' קנ"ד סעיף ח']

קמ"ז) והרב יוסף שלום אלישיב בפסקי דין רבניים כרך י"ח עמ' 20, כתב ע"ד, מ"מ אלו ההולכים בדרכים יותר מזמן עונה בטרם קיימו פו"ר שלא כדיון הם עושים, שהרי חייבים לבטל בכל עונה עד שיהיו לו בנים וכו' [ע"ע ס"ק הבא אות א' ד"ה ועיין בבאה"ט].

קמח) כ"ה גם בארחות חיים ח"ב הלכות כתובות סי' ל"ז ובאגודה כתובות סוס"י פ"ה. אבל בסמ"ק שלפנינו מצוה רפ"ה, איתא י"ח חדשים. וכ"כ בשו"ת מהר"ל החדשות סי' קפ"ז עמ' רצ"ג. ועיין בהערה הבאה. וע"ע באוצה"פ סי' א' סקצ"ב אות י"א.

קמ"ו) ובמשפטי שמואל (להרש"ב ורנ"ה מהר"ת סי' כ"ב עמ' קנ"ח טור ב', כתב ונראה שהדרך פקודיך סובר כשיטת המהר"ם אלשיך דגם כשאינו מכווין לצערה, אם היא מצטערת עובר על הלאו [עע"ז לקמן סקמ"ו אות א'] וכו'. ובאוריו תליתי (להר"פ עפשטיין) מילואים לענין עשה דוחה ל"ת אות ג', כתב דמהר"ם אלשיך [נה"ל] מסיק דמ"מ שיעבור איכא, וא"כ הכא לא מצינו דעשה ידחה ל"ת דשיעבור, דהוא כמו לא תגזול דלא מצינו דעשה ידחה ל"ת זו וכו'. קמ"ז) ועיין בביאורי הרי"ף פערלא על ספר המצות לרס"ג עשה ע"א דף רפ"ב טור ג' ד"ה מיהו.

ברשותה [ג] ואפילו אם נותנת לו רשות אין לו (ח) להתאחר אלא

ביאור הגר"א

[ג] ואפילו אם כו'. שם
וכבר להקל כיון דאינה

אלא משום אורחא דמלתא הרא"ש אבל הרמ"ה פסק כו' יוחנן:

באר היטב

ע"א ד"ה אלא אורחא דמילתא וכו' ע"ש ואינו מוכרח דשם כתב כן
בתלמוד תורה. ועוד שם בר"ע אדעתא דהכי נשאו. והנ"ש רוצה לדחוק
ודבריו אינם מוכרחים ול"ע לדינא:

(ח) להתאחר. אע"ג שנותנת לו רשות וכבר קיים מצות פו"ר מ"מ בלבה
מנטערת אבל אם לא קיים פו"ר אסור להתאחר אלא חייב לקיים
עונתו. וכל זה איירי שנותנת לו רשות מחמת פיוס אבל אם בלא פיוס
נתנה לו רשות מותר להתאחר יותר כ"כ ב"ש בשם חוס' כמוכח דף ס"ב

אוצר

ס"ק יט אות ח — ס"ק כא אות א

הפוסקים

ב. וכשיש אומדנא שהיא מוחלת. נעזר מקודש כאן, אחר
שהאריך לבאר הטעם דמלמדים יוצאים בלי רשות אפילו לזמן
מרוצה, כתב ד"ל דאומדנא מילתא [היא] לכו"ע להקל וכו', [ועי']
קומחים [המלמדים] את עצמם, על האומדנא [דנשיהם] מוחלות
להם. ועיין בדבריו המובאים לקמן סקכ"ג אות א'.

ג. וכשבאה לחזור בה קודם נסיעתו. כתב בשו"מ מני"ט ח"ג
סי' רל"ב דף כ"ט טור א', אשה שנתנה רשות לבעלה שילך
לסחורה למדינת הים, והכין עצמו וסחורתו ללכת, פשיטא שאינה
יכולה למאן ולעכבו. ועיין לקמן סקכ"ח אות ז'.

כא. ואפילו אם נותנת רשות אין לו להתאחר
וכו'. א. מקור הדין, ואם עדיין לא קיים פרו
ורבו. מקור דין זה בטור כמזוין בפנים. ושם איחא, ואפילו אם
מתן לו רשות אין ראי' לו להתאחר אלא חדש בחוץ וחדש בביתו,
כי אע"פ שנותנת לו רשות ע"י פיוס או ע"י שמצבייטת למונעו,
היא מנטערת בלבה. והוא מדברי הרא"ש כמוכח פ"ה סי' כ"ט.
וכ"כ בשו"מ הרשב"ש סי' שפ"ג (הראשון), בשו"מ מהר"ם אלשיך
סי' נ' ובשו"מ סק"א קנא. ועיין במעשה רקח המובא להלן סקמ"ו
אות א'.

ועיין בתשובות הגאונים — חמדה גנוזה סי' פ"א, שהביא
תשובת רב נטרונאי גאון, שכתב בני אדם שילאו מאכל
נשותיהן וזהו הרבה, אם נרשום נשותיהן, אין צ"ד רשאיין למחות
בהן ולומר להם חזרו לכם, שכבר ילאו נרשום ונרשון וכו' [ע"ש].
והוצא באוצר הגאונים כתובות חלק התשובות סי' תס"ד. וע"ע
בהמורה והמדינה כרך ה' עמ' קי"ד מהרב יעקב משה טולידנו.
ועיין בבאה"ט סק"ח, שכתב אם לא קיים פרו ורבו אסור
להתאחר, אלא חייב לקיים עונתו [כמ"ש בסעיף ו']. והוא
מדברי הב"ש סק"ו. וע"ע בערוגת הצופים (להר"מ בכרך) סי' א'
סק"א, שכתב בזה"ד צמי שלא קיים עדיין פו"ר, ויש לו טרחה
למונות, דבכה"ג אפילו לכתחילה מותר להתאחר לישא אשה

חורה בשרי"ג מצוות וכו', וכתב ר"מ הגזירה הגונה וגזירת קדמונית
היא קמט), ואנו מסכימים אחריה תמיד עפ"י רבותינו שצנרפת, כי
גדול השלום.

ובשו"ת מהרש"ג ח"ב סוס"י ר', צמי שנסע לאסוף כספים לחתן
בנתיב, כתב הנה דלדעתי חדר"ג זה לא נתפשט בעולם,
דהרי כמה וכמה אנשים הולכים למדינת הים ושוהים שם זמן רב
כמה שנים, ולא נשמע כלל שיהיה ע"ז חדר"ג, אלא ודאי לאו כל
החרמות שלו נתפשטו וכו' קנא), וכמבואר בע"ז ל"א דכיון דלא
פשיט איסור שמן של עכו"ם בכל ישראל חזרו והתירוהו וכו', ועוד
היה נראה דאפילו אי איחא לחרס זה, הנ"מ שלא נרשון אשמו, אבל
נרשון אשמו והסכמתה לדבר, ודאי מסתבר דלדעתא דהכי לא גזר.
ובנידונו שם הוסיף עוד טעם להחיר, דלנורך הכנסת כלה, דאפילו
ס"ח מותר למכור [כמבואר לעיל סי' א' סעיף ב'], בודאי דלדעתא
דהכי לא גזר, וא"כ אם אשמו מסכמת דבר אין כאן חשש איסור.
ב. ברשותה. א. האם צריכה להרשות בפירוש או די
ע"י רמז. כתב נעזר מקודש כאן, נראה שביש פעולה מזה
שמורה שמוחלת, אין חשש לכו"ע, [ואף] דקיי"ל [לקמן סי' י' סעיף
י"ו], במכר העל נכסי מלוג, וגם היא עשה קנין, דיכולה לטעון
נחת רוח עשיתי לבעלי בקנין, [מ"מ מבואר שם] שכל שמקבלת על
עצמה אחריות אין טענה נחת רוח וכו', כי הנחת רוח לא שייך רק
לגבי מאי דלא סגי בלא"ה, דאם לא תקבל קנין סודר הוא התנגדות
לרשון בעלה לגמרי, משא"כ צמה שיש לפניה דרך לאשתמוטי את
עצמה, ולומר איני רוצה לקבל עלי אחריות, וכל שלא השמיטה את
עצמה, מוכרע ממילא ומתשכחה ניכרת מחוץ מעשיה שלבה שלם
בזה וכו', וכן הוא בזה שכתב שמוחלת לידו כחנות או נותנת לידו
בלכתו לדרך, וכ"ש בשולחת לידו והיה לה מקום לאשתמוטי ולומר
אמתלאות, שבעת נסיעת השליח תאמר טרודה אני או אין לפני
המפתח, פעולה כזו מוציאה מכל חשש בעולם לכו"ע, והרי זה בגדר
מחילה גמורה בראון.

קנא) אמנם בימי יוסף בחרה נוספות סי' ה' והרב עקיבא יוסף שלזינגר
בתלפיות תרס"ג סי' מ"ג הביאו חרם זה בנידונם.

קנא) עיין בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קמ"ט סוף ד"ה נמצינו, שכתב ברצת
רש"י בכתובות ס"א ב', דרך ת"ח מקפיד על זה שאפילו אם נתן רשות אולי לא
יהיה בלב שלם, ועושים משום אורחא דמילתא לפנים ממדת הדין וכו',
משא"כ פועלים וכה"ג [ברשות כמה דבעין וכו']. וע"ע בבני אהובה פ"ד
מאישות הלכה ב', שכתב בדפועלים ושאר אומנים לא תפול השאלה ברשות
כמה, מפני שהוא כפי צרכו במחייטו ועסק משא ומתן שלו וכו', לא יחסור ולא

קמט) בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סי' תתרכ"ב ובשו"ת
מהר"ם מינץ סי' ק"ב [במהדורת מכון י"ם אות נ"ו] הביאו תקנת רבינו גרשום
מ"ה, חרם שלא ירחיק אדם מאשתו יותר מ"ח חדשים בלי רשותה.
ובאנציקלופדיא תלמודית כרך י"ז עמ' תשע"א הערה 158, כתב שכן הוא
בכמה כתבי יד של תקנות רגמ"ה [חוץ א' שייחס תקנה זו לר"ת]. וכ"כ בבאר
הגולה יו"ד סוס"י של"ד. הובא בפחד יצחק ערך תקנת רגמ"ה. ומוזכר תקנה זו
בשם רגמ"ה עם גזירת הקהילות בשו"ת מהרש"ל סי' נ"ד [אלא שלא הוזכר
שם זמן].

חדש בחוץ וחדש צניחו (טור והרא"ש) • וכן יש לה למונעו לצאת ממלאכה
שעונתה קרובה למלאכה שעונתה רחוקה

באר הגולה
י מהא דפשט אבי לרבה דר
רב (נחמן) [מן] שם.

אוצר

ס"ק כא אות א — ס"ק כג אות א

הפוסקים

[כדאיחא שם] סעיף ג', וה"ה אם כבר נשא דרשאי לנטל אם הרשית
אותו וכו' קנא*).

ב. וכשנתנה לו רשות בלי פירוס מצידו. כחצ צנ"ש סק"ו,
[שמע"כ צנ"ח] אין לו להתאחר אלא חדש בחוץ וכו', איירי
שנחתנו לו רשות מחמת פירוס, אבל אם בלא פירוס נתנה לו רשות,
מותר להתאחר יותר, מוס' [כתובות ס"ז א' ד"ה אלא], אע"ג
דכ"כ צנ"ח, מ"מ לפי חירון זה אין חילוק בין מ"ח לשאר אנשים,
ואף שמוס' ושאר פוסקים מתרלים קושיות מוס' צענין אחר קנב),
נראה דאין חולקים על זה, דמהיכי חיטי לומר דהיא מצטערת בלבה
מאחר דנתנה לו רשות בלי פירוס. וכ"כ צנ"ע לבעל מרכבת המסנה
כאן סעיף ב' ובשערי רחמים סי' ע"ז דף כ"ז טור ג' ד"ה מיהו.
וכ"מ צנ"ח הרשב"ש המוצא לקמן סק"ז אות ב'.

ועיין בעזר מקודש כאן, שכח שגם אם אמר לה תחילה דרך
שאלה בעלה, אם יתפרנס בצגנון כזה, ואמרה שניחא לה
שיתפרנס בדרך זה, אין לחוש עוד [דהוי כאומרת בלי פירוס].
ועיין בבבא"ט סק"ח, שכח ע"ד הצ"ש הנ"ל, [דראיחו
מהמוס'] אינו מוכרח, דשם כתב בתלמוד מורה, ועוד דשם
ברבי עקיבא [שינא לזמן מרובה] אדעתא דהכי נשאו וכו' וצ"ע
לדינא קנב). וכ"כ ביטעו יעקב פירוש הקצר סק"ג, שהימר זה של
הצ"ש צ"ע.

ב. חדש בחוץ וחדש בביתו. א. מקור הדין ודעות
החולקים. מקור דין זה צטור בשם הרא"ש כמזון בפנים.
וכתב צנ"י שם, דלהא דמנן [כתובות ס"א ב'] התלמידים יולאין
ללמד תורה שלא ברשות וכו' והפועלים וכו', קאמר בגמ' ברשות
כמה, כמה דציעא, אורחא דמילתא כמה, אמר רב חדש כאן וחדש
צניחו שנאמר [דברי הימים א' כ"ז א'] לכל דבר המחלוקות הנאה
והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה, ור' יוחנן אמר, חדש כאן וכו'
חדשים צניחו, שנאמר [מלכים א' ה' כ"ח] חדש יהיו בלגנון ושנים
צניחו, וכתב הרא"ש [שם פ"ה סי' כ"ט] נראה דכיון דלית כאן אלא
אורחא דמילתא, והיא קא יהי רשות, עבדינן להקל כרב.

אולם הרמ"ה מוצא צטור וברא"ש הנ"ל, כתב דמסתברא כר'
יוחנן קנב) דגמר מצנין בית המקדש קנב).

ועיין בפרישה סק"כ, שכח צנ"ח [דחדש לאו דוקא, אלא] אם
נתנה לו רשות מותר לו להתאחר ג' עונות יותר, וכן ספן
שעונתו לו' חדשים וברשותה מותר להתאחר שתי שנים וכו'.

ב. האם חדש בחוץ כולל ימי טומאתה. כתב צנ"ח מקודש
כאן, דנראה דלא פליג בזה בין אם אין יותר מלי' יום מעונה
לעונה, בין אם ע"י מה שאינה טהורה יש עיכובים הרבה ימים
קודם לכתו, ויודע שלפי סגנון ווסתה שיהיה ע"י הרבה עיכובים
אחר בואו, כיון שסתם אמרו חז"ל השיעור לי' יום, ומ"מ צ"ע בזה,
שאולי מנכין ימי טומאה מהלי' יום, או עכ"פ פעם אחת מנכין
כווסת צינוני, וכן הסביר נוחת שפעם אחת מנכין וכו'. ובסוף
הסעיף, כתב אולי יש לחשוב י"ד ימים הנהוגים עכשיו קודם טבילה
מלבד הלי' יום, ועכ"פ יש לחשוב הימים שנחוספו בחומרא אחר ימי
הש"ס מלבד הו' נקיים [לכאורה הכוונה לו' עונות המבואר צו"ד
סי' קצ"ו], מלבד הלי' יום ההם וצ"ע.

ג. וכן יש לה למונעו לצאת ממלאכה וכו'. א.
מקור הדין, ומה הדין כשנתנה לו רשות לצאת. לשון
השו"ע כאן הוא מהרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ב'. וכ"כ צטור
כאן. ומקור דין זה כמ"ש צנ"ח ג', הוא מהא דפשט אבי לרבה דר
רב נחמן [כתובות ס"ז ב']. ושם איחא, א"ל רבה דר חנן לאביי,
חמר ונעשה גמל מאי, א"ל רואה אשה צקב וחיפלות מעשרה קצין
ופרישות.

וכשנתנה רשות לצאת. כתב באבן פינה (דרישת ארי) כאן אות
א', מסתימת המחבר [שהוא לשון הרמב"ם כנ"ל]
משמע דוקא שלא ברשות אסור חמר להעשות גמל, אבל ברשות
אפילו ע"י פירוס מותר, וכן משמע לכאורה מפרש"י [כתובות ס"ה
ב'] נישאת לו כשהוא חמר מהו ליעשות גמל שלא ברשות וכו' קנב),
אבל מוכח בהש"ס דאפילו ברשות ע"י פירוס אין רשאי חמר
לעשות גמל, דהא איחא שם [ס"ז א'] אורחא דמילתא כמה,
חדש כאן וחדש צניחו, ופירשו המוס' [שם ד"ה אלא] דאפועלים
קאי, דבתלמידים אפילו יום א' צניחו סגי, והאי אורחא דמילתא
פרש"י קנב) ומוס' דהיינו ברשות ע"י פירוס, א"כ מבואר דצפועלים
אף ברשות ע"י פירוס צריך דוקא חדש צניחו, וגמל דעונתו אחת
לשלשים יום לא הוי רק יום אחד צניחו, א"כ ממילא מוכח דאין
חמר רשאי לעשות גמל אפילו ברשות ע"י פירוס, והא דפרש"י שלא
ברשות, ע"כ צ"ל מילתא דפסיקא נקט, דבהא תליא, דאי שלא
ברשות אסור, אף ברשות ע"י פירוס כלל ברשות דמי, כמבואר
בפוסקים הטעם דלנה צל עמה, רק מפני הצושה אינה יכולה
להעזר אומרת כן, א"כ שלא ברשות הוא וכו'.

הכרע, דהא היא נותנת לו רשות, [ופליגי דוקא] בבא לצאת ידי שמים.
קנב) וכ"כ בפסקי ריא"ז שם הלכה ד' אות י', אלא שפירש הסוגיא
בתלמידים. וע"ע בעטרת פז (על הרא"ש המובא בפנים).

קנב) וכ"כ בטור, אין האיש רשאי וכו' בלא רשותה וכו'. וכ"כ שאיבעית
הגמ' בבא לשנות בלא רשותה, בשיטה מקובצת בשם רבינו יונה, בחדושי
הריטב"א, בר"ן, במאירי ובנמוקי המובאים להלן.

קנב) אלא שרש"י פירש את הסוגיא דמירי בתלמידים [ולא בפועלים].

יעדיף. וע"ע בפרשת המלך שם טוף אות ג' ובשו"ת מהרש"ג המובא לעיל
סקי"ט אות ח'.

קנא*) עיין בשו"ת מבי"ט ח"ג סי' קל"א ולעיל הערה קמ"ז*.

קנב) ובפרישה סקי"ב הביא רק תירוצו זה האחר.

קנב) ועיין עוד בשואל ומשיב מהדור"ק ח"א סי' קצ"ז ד"ה והנה מה.

קנב) בקרבן נתנאל שם אות מ', כתב דיש לדקדק מאי לשון מסתבר, הא
קיי"ל רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, וי"ל כיון דהבא לא פליגי לענין דינא [אין

אוצר

ס"ק כג אות א"ג

הפוסקים

[בגמ' שם המוצא לעיל אות א'] היא אם כבר נתרצת אם יכולה לחזור בה, וכדמשמע הלשון ונעשה גמל, משמע שכבר נעשה גמל מרצונה, ומספקא ליה דקיי"ל לעיל נ"ו א' באומר ע"מ שאין לך עלי עונה דאין מועיל למחול כערה דגופא ויכולה לחזור בה, אך יש לחלק לפמ"ש החוס' לקמן ס"ג ב' ד"ה אינו גבי מורד דלא הוא פת בסלה אפילו טפי ממדיר, א"כ י"ל דה"נ באומר ע"מ שאין לך עלי עונה דלא הוא פת בסלה כלל דהוי כמורד, משא"כ בנעשה גמל דהוי פת בסלה וכו' ונלכאורה לפ"ז מסקנת הגמ' דיכולה לחזור בה].

ובקורל אליהו ח"צ סי' י"א, הביא מש"כ בשיטה מקובצת שם בשם חלמידי רבינו יונה, דה"פ חמר ונעשה גמל מאי יכולה לעכב עליו כדי שלא יטול עונתה, שיכולה לומר לא נתרצתי מתחילה אלא לדעת חמר או לא, וכחז מבורר הדבר דכל שנתנה רשות שוב אינה יכולה למאן, דאלת"ה מה זו שאלה אם יכולה לומר לא נתרצתי מתחילה וכו', הא אפילו אם נתנה לו רשות להיות גמל יכולה לחזור בה, כ"ש שלא מדעתה ע"י נתינת רשות להיות חמר, אך יעלה אותו רשות להיות גמל, אלא ודאי מוכחא מילתא דכל שנתנה רשות אינה יכולה לחזור בה וכו'. ועיין לקמן סק"כ אות ב'.

ג. ובשירדית יותר במלאכה החדשה. נטור כאן כחז, אין האיש ראוי לשנות מלאכה שעונתה קרובה לאחרת שעונתה רחוקה יותר וכו', אע"פ שיש בה ריווח יותר. ובז"י צ"ח לכתובות ס"ב ב'. ושם איתא, א"ל רבה בר רב חנן לאבי, חמר ונעשה גמל מאי נישאת לו כשהוא חמר, מהו ליעשות גמל שלא ברשות, הרווחה עדיפא לה שיתעשר, או עונה עדיפא לה — רש"י א"ל רוצה אשה בקב ומיפלות [להיות בעלה עמה — רש"י] מעשרה קבין [שיתעשר — רש"י] ופרישות. וכן פירשו בחידושי הריטב"א ובנמוק"י שם.

ובדינא דחיי לאוין פ"א דף ע"ב טור א' כחז, בגמ' [שם ס"ב א'] אמרינן על הא דאמר רב חדש כאן ושנים בביתו, שנאמר חדש יהיו בלבונו ושנים בביתו, ור' יוחנן מ"ט לא אומר מההיא, [ומשני] שאני החס דאית ליה הרווחה, כלומר דכיון דאית ליה הרווחה מקבלת עליה שיהיה בבית המלך א' משני חדשים, ואי אינו יכול לשנות אפילו למלאכה שמשתכר לאלפים ורצונות מאי קאמר שאני החס דאית ליה הרווחה וכו', אלא ודאי נריכין אנו לומר דאיכא הרווחה גדולה מלא ביתו כסף וזהב, כעבודת המלך שמשתכר הרבה ניחא לה, ויכול לשנות אומנותו מזה לזה [וכן חילקו החוס' שם ס"ב ב' ד"ה ר"ה ר"ה].

ועיין בשיטה מקובצת כתובות ס"ב א' ד"ה דאפשר, שהביא פרש"י על הגמ' הנ"ל, שאני החס דאית ליה הרווחה, שהיו נהנים מבית המלך ואיכא רווח ציחא, לפיכך מקבלת עליה שיהיה בבית המלך וכו', וכחז דבהכי מתורץ דליכא לאקשווי מההיא דלקמן

ובהפלאה קו"א אות ו', כחז מדקידר הרמ"א הג"ה זו [דאפילו נותנת רשות אין לו להסתחר וכו'] קודם וכן יש לה למונעו, [משמע] דכח"ג בחמר שנעשה גמל ברשותה מותר, וליכא משום אורחא דמילתא, וכן משמע מלשון האחרונים, ומדברי החוס' לא משמע כן שכתבו [שם ס"ב ב' ד"ה רוצה] לחלק, דהא דאמרינן לעיל שאני החס דאית ליה הרווחה, היינו דוקא הרווחה דמלך דנפישא, משמע דאפילו ברשות אסור משום אורחא דמילתא, דאל"ה לא הוי מקשו מידי וכו', מיהו רש"י פי' [האיבעיא דחמר ונעשה גמל] שלא ברשות וכו', אבל הרמ"א דמפרש הא דאורחא דמילתא אפועלים כשיטת החוס' [דלא כפרש"י שפירשו אהלמדיס], נ"ע מנ"ל הכא בחמר שנעשה גמל דלא כשי' החוס'.

ובעזר מקודש כאן סעיף ב', כחז דכל שהוא עושה מזד סגנון קדר פרנסה, וסגנון זה לא מיחסה בו אשמו, לא חל חיוב עונה רק לפי סגנון ההוא, [ואף] שחוששין לפעמים שהרשות שנתנת לו עפ"י בקשתו ממנה אינו מלבה רק לפניס, מ"מ לגבי קביעות סגנון פרנסה אין חוששין לזה, וכל שידעת שהוא לוקח לו כעת סגנון זה לפרנסה, אומרים שבדאי ניחא לה ע"י מה שלא מיחסה בו, וממילא כן הוא אודות מלמדים הפורשים מביתם כדי להתפרנס ע"י מלמדות במקומות שחון לעירם, וכן סוחרים המתעבדים בדרכיהם, כל שהוא מזד סגנון דרך החגרים, משום ספק ריוח או הנלה מהפסד, או להמחין על עגלות ליסע בדרך העולם, אשר חגרים כערכם אין סגנון שלהם לילך ברגל מעיר לעיר, וזה נוגע ג"כ לסגנון הפרנסה, כי מי שמוחזק בסגנון סוחר שבסגנון מכוונד קצת, משא ומתן שלו עולה בידו יותר בנקל וכו'.

ועיין בשיטה מקובצת שם, שכחז חמר והיתה עונתה פעם אחת בשבת, ונעשה גמל דאית ליה הרווחה, מהו מי אמרינן אע"ג דנעשה גמל אין עונתו אלא כדמיעקרא בעת דהיה חמר או לא, כן כתוב בליקוטי הגאונים, וכן פירוש גאון וכו', וכן פרש"י במהדו"ק וכו', ובמהדו"ב לא פי' כן, אלא הכי קא מציעא חמר מהו ליעשות גמל שלא ברשות, ואיצרא דלשון התלמוד א"ש למה שפירש במהדו"ק, מיהו הדין קשה, דמאחר שכבר נעשה גמל ברשות, אמאי לא יהא דינו כגמל לגמרי (קנח), וכן פירש רבינו יונה, חמר ונעשה גמל, מאי יכולה לעכב עליו כדי שלא לנטול עונתה, שיכולה לומר לא נתרצתי מתחילה אלא לדעת חמר או לא. ובחדושי הריטב"א שם, כחז חמר וכו', פירש כשנעשה גמל איכא ביטול עונתה וכו'. וכ"כ בר"ן, במאירי ובנמוק"י שם. וע"ע בשיטה מקובצת המוצא לקמן אות ג'.

ב. האם יכול לשנות מלאכתו כשנתנה רשות ובאה לחזור בה (קנח*). בהפלאה כתובות ס"ב ב' ד"ה אמר, כחז דהא נעיא

ועיין בשו"ת חת"ס המובא לעיל הערה קנ"א.

קנח*) עיין בפסקי הלכות — יד דוד פי"ד מאישות אות א', שביאר ששיעור העונות הם משום דמסתמא מוחלת האשה עד שיעור זה, ושוב הקשה אי"כ אמאי אינה יכולה לחזור בה כדמוכח מזה דאיבעי ליה חמר ונעשה גמל דוקא, אבל באותה אומנות פשיטה ליה דאינה יכולה לחזור בה, והא לא מהני מחילה בעונה אלא כל זמן שאינה חוזרת בה כמבואר לקמן סק"כ אות ב', וכתב דכל העונות אינם אלא שאם תרצה שלא יעסק באומנות זו מחמת ביטול

קנח) ובמצוות הבית קונטרס משפט האישות עמ' פ"ה, הוסיף להקשות דהיאך שייך למימר דלגבי זה שיעשה גמל מהני רשותה ועכ"ל ישאר בעונת החמר, דהאי טעמא דגמל הוא שהולך לרבו ועד שהוא חוזר עובר זמן של ל' יום [נע"ז] לעיל סק"ב אות א', ואם ישאר בעונת החמר, הרי ממילא אינו בגמל וכו'.

באר הגולה

כ כרז אלף בר אהבה דאמר
מחזי ר"ל היא אלף חכמי
אומרים וכו' שם הרמב"ם
שם וכ"כ הטור והרא"ש בשם הרמ"ה ונשמו וכחז"ה אע"פ שהביאו שם בגמ' מעשה דרז רחומי נח נפשיה החס מפני שלא בא לעת שהיה רגיל לבא.

כגון חמר שבקש להעשות (ט) גמל או גמל להעשות מלח כ ות"ח
יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות נשותיהם שתים ושלש (י) שנים

באר היטב

(ט) גמל. ואם צעת הנשואין לא היה לו אומנות מיוחדת יוכל אח"כ לשנות ממלאכה למלאכה אחרת בלא רשותה ח"מ. מיהו טייל דא"ל שום מלאכה י"ל דאינו ראוי להיות חמר או גמל בלי רשותה. ב"ש: (י) שנים. ולא יותר. ב"ח בשם מהרש"ל:

הפוסקים

ס"ק כג אות ג — ס"ק כה אות א

אוצר

כד. כגון חמר שבקש להעשות גמל וכו'. א. אם טייל יכול להעשות חמר או גמל. עיין בזה"ט סוסק"ט, שכתב מיהו טייל דאין לו שום מלאכה, י"ל דאינו ראוי להיות חמר או גמל בלי רשותה. והוא מהב"ש סק"ח, ושם הוסיף לציין להגהות פרישה [סקי"ד כחונת פסיס]. ושם אחא, מדאמר [בגמ'] כתובות ס"ז ב' [מחמר לגמל אין ראוי לשנות, משמע מטייל לחמר שהוא פעם אחת בשנת ראוי לשנות, אפילו בלא רשותה וכו', מיהו יש לדקדק מדאמר אח"כ חוץ מאדס בטל יכול לחזור אחר ח"ח שעונתו פעם אחת בשנת, ומטעם שחוזר ללמוד חורה אינה מקפדת, משמע הא מטייל לחמר אין ראוי לשנות וכו', ואפשר מפני שאין דרכו לשנות, למי שצידו להיות טייל ולהיות פועל, לא דברו ממנו. ובש"ע לבעל מרכבת המשנה כאן סעיף ב' ד"ה והפועלים, כתב אם לא היה בשעת נשואין בעל מלאכה כלל, אלף טייל, אינו ראוי להעשות חמר או גמל בלא רשותה. ועיין במעיל דדקה המוצא לעיל סק"ה אות ג'. ב. ופועל העושה בעירו להעשות חמר. כתב בפסקי רא"ז פ"ה דכתובות הלכה ד' אות ט', הפועל שעונתו שנים בשנת יכול להעשות חמר שעונתו אחת בשנת, אפילו בלא רשותה, הואיל ואינו ממעט עונתו מאחד בשנת. וכ"מ ברש"י מהדו"ק המוצא בשע"ה מקובצת שם ס"א ב' ד"ה החלמידיס, שכתב החמרין והגמלין והספנין אינן ראויין להוסיף יותר על שיעור עונתן, דדוקא פועלין דעונתן שנים בשנת ראויין לשנות עד שצוה כמו החמרין וכו'. וכ"כ בפרשת המלך פי"ד מאישות הלכה ב' סוף אות ד' בדעת הרמב"ם (ס). אולם במאירי שם ס"ז ב', כתב פועל שרצה ליעשות חמר וכו', אשמו יכולה לעכב מפני שהוא יוצא מאומנותו שעונתו קרובה לאומנותו שעונתו רחוקה. וכ"מ בחידושי הרא"ה המוצא לעיל סקמ"ד.

ג. ופועל העושה בעירו להעשות פועל העושה בעיר אחרת, עיין לעיל סק"ט אות ג'. ד. וחמר להעשות פועל העושה בעיר אחרת, עיין בשו"מ חת"ס י"ד סי' קמ"ט ד"ה נמנינו ולעיל סק"א אות ב'.

כה. ות"ח יוצאין לתלמוד תורה וכו'. א. מקור הדין ודעות החולקים. לשון השו"ע הוא מהרמב"ם פי"ד מאישות הלכה ב'. ומקור דין זה כמ"ש בבבלי"ג הוא בכתובות ס"ז

רוצה אשה בקצ וכו', דהיה דלקמן מיירי שלא ברשותה וכו', והכא מיירי בשכר נחנה רשות, ולזה נכון עמה ומקבלת עליה בשמחה, ואין כאן נשיאת חטא כלל וכו', והפוס' [הנ"ל] חירצו לחלק בין עבדות המלך לשאר הרווחות וכו', ומה שכתבתי הוא יותר נכון וברור. וכ"כ בהפלאה שם ס"ז ב' ד"ה אמר, שצוה נחלקו רש"י ותוס' קנ"ט.

ד. וכשלא היה לו מלאכה בעת שנישאת. עיין בזה"ט סק"ט, שכתב ואם צעת הנשואין לא היה לו אומנות מיוחדת, יוכל אח"כ לשנות ממלאכה למלאכה אחרת בלא רשותה. והוא מהח"מ סק"ח. ושם כתב, [שעמ"כ בגמ'] כתובות ס"ז ב' חמר ונעשה גמלן פרש"י, נישאת לו כשהוא חמר, מהו ליעשות גמל שלא ברשות, משמע שאם בשעת נשואין לא היה לו אומנות מיוחדת יכול לשנות ממלאכה למלאכה בלא רשותה וכו'. וכ"כ בב"ש סק"ח. ועיין בעזר מקודש כאן, שכתב לפי מש"כ הב"ש שכל שלא היה לו מלאכה ידועה בזמן תחילת נשואין, יכול להיעשות מחמר ספן גם כשהיה מוחה, וכן הוא במדינות אלו דבשעת הנשואין אין להם אומנות קבוע, ואין ידוע כלל אם יהיה מלמד או סוחר למקומות רחוקים, ויש עי"ז זכות הטיב על כל שאינם מפליגים מנשותיהם יותר מששה חדשים [להיות מלמדים], כיון שיש ממה נפשך, שאם מגמתם בשביל הלימוד, הרי הם בסגנון חורתן אומנתן בזה דקיל, ואם מטרתם בכונתם הכנת עי"ז פרנסתם, ממילא הרי זה כנעשה ספן, כיון שבשעת נשואין לא היה אומנתו קבועה להפרנס דוקא בניהו וכו'. וע"ע במראה יחזקאל (להר"י פנט) סי' נ"ה דף כ"ט טור ג'.

ה. וכשנעשה גמל שלא ברשותה, האם יוציא ויתן כתובה. כתב בנ"י יהודה (להר"י עיי"אש) סי' ה' עמ' קמ"ד טור ב', שחמר דאינו ראוי ליעשות גמל, מוכח בגמ' דאף נדיעבד אם אינו רוצה לחזור למלאכתו הראשונה יוציא ויתן כתובה, מדקא פריך בש"ס [כתובות ס"ז א'] אחתני דתנן המדיר את אשתו מתשמיש המטה ב"ה אומרים שנת ראשונה יקיים וביותר יוציא ויתן כתובה, איכפיל חנא לאשמועינן טייל ופועל [דוקא שעונתם פחותה משנת אחת, ומשני נדר שאני דאין לה פת בסלה], הרי כפי הקס"ד דלא ידע דנדר שאני מוכח דהפוחת עונתו מכה שניו מלאכתו הראשונה, דינו יוציא ויתן כתובה. ועיין לקמן סי' ע"ז סק"ז אות א'.

קנט) ע"ש שפירש את דברי החוס' הנ"ל דוקא כשנתנה רשות [וע"ע בדבריו המובאים לעיל אות א']. קס) עיין בדברי הרב גדליה גדל בשמוש חכמים סי' ח' עמ' ל"ז טור ב',

עונתה, כיון שנתרצתה לזה תצא בלא כתובה, אבל לקיימה כע"כ ולבטל עונתה מחמת שהוא באומנת זו אינו ראוי וכו'. [ומסתמית הפוסקים לא משמע כן, וע"ע לקמן אות ה'].

אוצר

ס"ק כה אות א-ב

הפוסקים

רחומי^(קסד), והוסיף עוד טעם, מדסתם מחני' כר"א ולא הביא דברי חכמים, משמע דס"ל דהכי הלכתא.

ועיין במאירי שם ס"א א', שכתב דאע"פ שהלכה כר' אליעזר שזמנתינו, סמכו התלמידים זו כחכמים.

ובסמ"ק מזה רפ"ה, כתב ויכולים התלמידים ללכת ללמוד לי יום בלי רשות, ושמעתי שחקן ר"ת י"ח חדש^(קסה). וכ"כ בעין

חיים (להר"י לונדרן) בהלכות פו"ר פ"ג. ובאגודה כתובות סוס"י פ"ה, כתב שם סמ"ק, תלמידים יוצאים שלא ברשות י"ב חדשים.

וכ"ה בארחות חיים ח"ג הלכות כתובות סי' ל"ו. ועיין לעיל סק"ט אות ח'.

ב. ולסוברים ב' וג' שנים האם יכול לצאת כולי האי לכתחילה. נרא"ש כתובות פ"ה סי' כ"ט, כתב דלדברי

הרמ"ה, אע"ג דהלכתא הכי [כרז אלא זר אהבה שיכול ללכת ז' וג' שנים], לא מיבעי לעגוני לנפשיהו כולי האי, דמתוך שדמעמה

מזוה אונאמה קרובה, ודמיא להא דאמרין לעיל [שם ס"ג א'] דאורחא דמילתא נכמה, דאע"ג דיהבא ליה רשותא, ענה טובה קמ"ל

שלא יעגנה, אע"פ שהוא ברשות^(קסו). והוצא בטור כאן בקינור.

ובשיטה מקובצת כתובות ס"ג ז', הביא שם תלמידי רבינו יונה, שכתבו ע"ד הרמז"ס הנ"ל צאות הקודש, ומאי דמייתי

בגמ' עובדא דרז רחומי דהוה שכיח [דלחיי לצימיה כל מעלי יוה"כ] וכו', אחימא דמעמה מעינהא, הוה יחיד צאיגרא איפחית מתוחיה

נח נפשיה, לאו למימרא דליחא לדראצ"א, אלא לאשמועינן שאע"פ שיכול ללכת שלא ברשות עד ג' שנים, אפ"ה אין לו לעגנה כ"כ, כי

מדרך הרחמנות יש לו להקדים כדי שלא תטעור יותר מדאי, ולא יענש בסבתה כמו שנענש ר' רחומי וכו', וכ"ש וכו', או שמרגיש

באשתו שהיא מקפדת ביותר, שיש לו ליזהר כדי שלא תהיה מזוה הצאה בעצירה.

ועיין בתל תלפיות חרס"ג סי' מ"ג, שהביא הרב עקיבא יוסף שלעזינגר מש"כ בח"מ סוסק"י [לחד פירושא], דאפילו לדברי

חכמים דס"ל דאף שלא ברשות ז' וג' שנים היינו לדינא, וכתב

ז'. ושם עמש"כ במחני' ס"א ז' התלמידים יוצאין לתלמוד חורה שלא ברשות שלשים יום וכו' דברי ר' אליעזר, קאמר בגמ', אמר ר'

ברונא אמר רב הלכה כר' אליעזר, אמר ר' אלא זר אהבה זו דברי ר' אליעזר, אבל חכמים אומרים התלמידים יוצאין לתלמוד חורה ז'

וג' שנים שלא ברשות, אמר רבא סמכו רבנן אדרז אלא זר אהבה ועבדי עובדא נפשיהו, כי הא דרז רחומי וכו'. ונרא"ש שם פ"ה

סי' כ"ט כתב, הרמ"ה פסק כר' אלא זר אהבה מדקאמר סמכי רבנן אדראצ"א וקא עבדי עובדא נפשיהו וכו'. והוצא בטור כאן.

וכ"כ בחוקות הדיינים (לתלמיד הרשע"א) סי' שט"ו. ועיין בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קמ"ט, שכתב דהר"א ש' והטור נמי ס"ל צהא

כהרמז"ס, כמשמע מלשונם^(קסב). ובשו"ת מהר"ל החדשות סי' קפ"ז ד"ה ולענין, כתב אע"ג [דכמה] דברצחא פסקי כר' אליעזר,

מ"מ כיון דליהו קאמר קים לי כהני דפסקי כחכמים מי יכריע וכו'. אולם נרא"ש הנ"ל, כתב דהר"ף לא הביא דברי ר' אלא זר אהבה

משום דסבר הלכה כר' אליעזר. והוצא דבריו בטור כאן. וכ"כ בדעת הר"ף, בר"ן שם כ"ו א' (מדפי הר"ף) ובח"מ פ"ד

מאישות הלכה ז'^(קסב). ובתשובות הגאונים — חמדה גנוזה סי' פ"א, הביא תשובה ר' נטרונאי גאון, שכתב דקאמרין אמר ראצ"א

וכו', כזר פרכה רבא וכו', [ואם] ילאו שלא ברשות, ז"ד ראין למחות בהן, ולגזור עליהם לחזור לנתיבין וכו' [ע"ש]. והוצא באור

הגאונים כתובות חלק התשובות סי' חס"ד. גם בראצ"ן כתובות שם דף רס"א טור ג', לא הביא כי אם דהתלמידים יוצאים שלא ברשות

לי יום. וכ"כ באגודה סי' פ"ה, דהלכה כר' אליעזר^(קסג).

ובפסקי ריא"ז שם פ"ה הלכה ד' אות י' כתב, התלמידים יוצאין שלא ברשות לי יום, ואם רוצה להפליג יותר לא יעשה אלא

ברשות אשתו, ומעשה נחמס' א' שהיה יושב אצל רבו כל ימות השנה ובערב יוה"כ היה רגיל לצאת אצל אשתו, פעם אחת היה טרוד

בתלמודו ולא בא אצל אשתו, וזלגו עיניה דמעומ ונפל מן הגג ומת לשעתו [זהו מעשה דר' רחומי המוצא בגמ' הנ"ל]. וכ"כ בדינא דחיי לאוין פ"א, דטעם הר"ף שפסק כר"א הוא ממעשה דרז

שלאחר שכתב שפועלים העובדים בעירם יכולים לחזור להיות חמרים, דלא גרע מאם היו יוצאים שלא ברשות שבת אחת, כתב והיינו אפילו היכא דלית

להו הרוחה ע"י שיחזור להיות חמרים. קסא) אולם בפסקי הרא"ש שם לא הביא כ"א התלמידים יוצאים שלא

ברשות לי יום. וכ"כ בדעת הרא"ש הרב עקיבא יוסף שלזינגר בתל תלפיות חרס"ג סי' מ"ג [נדפס בפליטה הנשאת כרז ג' ערך אישות סי' י"ג עמ' קי"ט].

קסב) אולם בנמוקי"ש שם, כתב דרב אדא [בר אהבה], הא אמר שנעשים בעבור זה בנפשו כדאמר ועברי עובדא בנפשיהו, ואפשר דמשום זה לא

הביא הר"ף, אע"פ שכך הדין שהרי היו עושין מעשה רבנן וסמכי עלה. קסג) וכ"כ באגרות משה יו"ד ח"ד סי' ל"ז אות ב' ד"ה ורפי [בתה"ד].

קסד) ובב"ח, כתב דאין משם ראיה דאין הלכה כראב"א, דה"פ דלפי ש"ע עסק למודם משכתייה שמעתתא, שלא בא בעת שהיה רגיל לבא הגיע

לירי עונש, א"כ העונש לא הגיע על שיצא ללמד ב' וג' שנים וכו', ותוע שהרי אם היה בא בעת הרגיל לבא לא היה נענש וכו'. ובפרשת המלך פ"ד מאישות

הלכה ב' אות ב' ד"ה ועיינתי, כתב ע"ד, דאם כיוונת רבא דכל הגי דסמכי דאראב"א הסתכנו בנפשיהו, דנעשים על שנגרם עי"ז דיתמשכו שמעתייהו, שוב יש להסתיע מדברי רבא דאין הלכה כראב"א וכו', וע"כ נראה [רבא רבא

לומר דלא רק דפסקו בן להלכה לאחרים, אלא דעבדא עובדא בנפשיהו, והוה כמו דהיה אומר דהם קיימו בעצמם, ומה דהביא כי הא דרב רחומי, כוונתם

בזה דרב רחומי ג"כ סמך דאראב"א וכו', והעונש שקיבל אינו בעד זה שסמך אדרב"א וכו', אלא בעד זה שהיה רגיל לבא בכל שנה ושנה באותו הזמן וכו',

וכן נראה מדברי המ"מ כאן וכו', ונראה אמנם דענין הפירוש בדברי רבא הוא יסוד למחלוקת אם הלכה כר' אליעזר במחני' או כראב"א משמיה דרב דחכמים

פליגי עליו וכו'. ועי' בתלמידי רבינו יונה, בפרישה ובריא דחיי המובאים באות הבא.

קסה) ובהגהות רבינו פרץ שם, כתב מיהו י"א שלא בא ר"ת כי אם להחמיר שלא להוסיף יותר מ"ח חדש. והביאו בארחות חיים המובא בפנים, והוסיף שהר"פ כתב זאת בשם הר"י. ובמצות הבית קונטרס משפט האישות

עמ' פ"ד, כתב דכוונתו, דלא כמשמעות הסמ"ק שבא [ר"ת] להוסיף על שיטת דהתלמידים יוצאים לי יום, אלא להחמיר, שלא יצאו ב' וג' שנים. ובשו"ת

מהר"ל המובא בפנים, אחר שהביא מח' הראשונים אי קיי"ל כחכמים, כתב ולכל הפחות יש לו רשות תקנת ר"ת י"ח החדשים. וכ"מ בחסן ישועות על

הטור כאן. קסו) ובב"י כתב דלמד בן הרמ"ה מהא דהיו נענשים. ובב"ח כתב ע"ד,

אוצר

ס"ק כה אות ב"ג

הפוסקים

ג. והאם ב' וג' שנים דוקא. צ"ח סק"ט כתב, צ"ח נסתפק אי שלש ושנים דוקא ולא יותר, או נימא דלוא דוקא דה"ה טפי, דעת מהרש"ל [במשנה ס' נ"ה] דוקא שלש שנים, ושתי שנים דנקט לאורחא דמילתא, ולכל היותר שלש שנים. וכ"כ צ"ח סק"ט, דצ' וג' שנים ולא יותר קטט).

ובבית מאיר כאן, כתב ודאי כהוגן הכריע מהרש"ל, דכי ס"ד דלעולם יעגנה, אך א"כ ק"ק, השתא ג' צ' מיבעיא, ועיין במשנה למלך פ"ח מלולב [הלכה ז'] שהעיר בזה וכו', ואם נאמר כהצ"ח סק"ט דנקיט לאורחא דמילתא, וע"כ י"ל דצ' חלוק מג', דצ' אפילו משום אורחא ליכא, וג' נהי דמדינא שרי מ"מ יש לחוש לאורחא, ולראצ"ד דהג"ה [שהחזיר ללכת ברשות כמה דבעי, ואינו חושש צ"ח לאורחא דמילתא], ע"כ או דדינא דרבנן אינו כי אם לתלמידים שאין מורחם אומנותם, שמוכרחים לחוש לאורחא, או דיש חילוק בין שלא ברשות, דאפילו מי שחורחו אומנתו מחויב לחוש ביתר מב' לאורחא, [ליוצא] ברשות וכו'.

ובפסקי הלכות — יד דוד ח"ג פ"ד מאישות אות י"ג, כתב שהכוונה שמים, אם מוצא סימן יפה בלימודו בשתי שנים לא ישהא יותר, ושלש שנים אם אינו מוצא סימן יפה בלימודו בשתי שנים וכו', אבל לא יותר, ששוב לא יראה סימן יפה וכו'. ועיין באגרות משה המוצא לקמן אות י'.

אולם בשו"ת מהרי"ל החדשות ס' קפ"ז ד"ה ולענין, כתב ודייקינן השתא שלש, שמים מיבעיא, אלא ל"ל שמים ושלש דלאמרי אינשי ואפילו טובא, כך השבתי למאהבי שהוכיחוני על שאחרתי בישיבות ימים רבים וכו'.

ובפרשת המלך פ"ד מאישות הלכה צ' אות ג' כתב, הטור אחר שהצ"ח לדברי הראצ"ד דמי שחורחו אומנתו יכול לילך בכל מה שחתן לו רשות, כותב והרמ"ה פסק דאפילו בלא רשות יכול לילך ללמוד, ואח"כ כותב וכ"כ הרמז"ס, דהרמז"ס והרמ"ה בשיטה אחת הן בזה, ומצוה א"כ דעמו דמה דהראצ"ד מחזיר למי שחורחו אומנתו ברשות דיכול לילך בכל מה שחתן לו רשות, כן להרמז"ס ולרמ"ה יכול לילך ללמוד אפילו שלא ברשות וכו' קט), ומדברי הרמז"ס עצמו כאן א"א להוכיח כן, מדלא הביא דברשות כמה דבעי, מוכח דס"ל דגם בלא רשות יכול לילך כמה דבעי

שכוונתו למי שמעמיד עצמו על דין חורה שגורם חרבן, כעין מש"כ צ"ח ל' ע"ב, ולא כן בדרך טובים ככתוב ועשית הישר והטוב שם פ"ג א' וכו'.

אולם בפרישה פק"ד, הביא מש"כ הטור וכ"כ הרמז"ס, וכתב קאי אמ"ש [הטור] הלכה כחכמים, ולא אמ"ש לא מצעי להו לעגוני לנשיהו, [כ"כ] צ"י, ור"ה לומר שהרמז"ס פסק כחכמים דמותר ללכת ד' שנים קטט) ולא זכר מזה שאמר רב [לפנינו רבא] ועבדי עובדא בנפשיהו, דמשמע שרץ לזוהר שלא לעגוני כולי האי, כי הרמז"ס לא פסק כחכמים דמותר ללכת ד' שנים מכת רב וכו', כמו שפסק הרמ"ה וכו', אלא פסק כן מדמשמע מראצ"א דהלכה כחכמים, וסבר הרמז"ס מה שהיו נעשים, אפשר שלא מחו מכת העונש של נשיהם, אלא מחו מכת דבר אחר, או בדרך כל הארץ שהגיע זמנם למות.

ובדינא דחיי לארץ פ"א דף פ"ז טור צ', כתב שהרמז"ס והסמ"ג כתבו דיכולים ח"ח ללכת חוץ לעירם שלא ברשות צ' או ג' שנים, ולא כתבו שאין הדרך לעשות כן וכו', [והם פירשו] מאי דקאמר סמכי רבנן אדראצ"א ועבדי עובדא בנפשיהו, לאו דפירש רש"י שהיו נעשים ומתים דא"כ מה מיימי מרב רחומי, שהרי התם לא מתה אלא אשת רב רחומי קטט), אלא כך הוא פירוש, סמכי רבנן אדראצ"א וכו', כלומר שהיו עושים מעשה צעמם והיו הולכים ללמוד חורה צ' וג' שנים, והא דסמך ליה מעשה דר' רחומי וכו', ה"ק ועבדי עובדא בנפשיהו כי הא דרב רחומי שעשה מעשה צעמם, וממילא הביא סיום המעשה דנה נפשה, א"נ דלי ר' רחומי נעש וכו', [הוא] מפני שקבע זמן ללא כל מעלי שמשא דכפורה, ואחר מן המועד ולא צא [וכ"כ צ"ח סק"ט] וכו', ולפי מש"כ דהרמ"ה גמר לה מהא דאמרין לר' אליעזר חדש ימים וכו' לא, ס"ל להרמז"ס והסמ"ג דזה נאמר לר"א אבל לרבנן דהלכתא כוותיהו וכו', אין כאן עיגון ויכולין לעשות כן לכתחילה, א"נ כיון דלר"א שיעורי [שלא ברשות] חדש ואף אורחא דמילתא חדש וכו', ה"נ לרבנן שיעורו צ' וג' שנים ואורחא דמילתא הכי הו' וכו'.

ועיין בעזר מקודש כאן ד"ה הגה, שכתב נראה שהמדת חסידות שבו עיקרו מלד גדר פו"ר, משא"כ כשאשתו מעוברת או מניקה שאין חשש ציטול פו"ר וכו'.

שמתה, ומתוך פרש"י [שם ד"ה בנפשיהו] והר"ן [שם כ"ו א' מדפי הרי"ף] והמ"מ [פ"ד מאישות הלכה ב'] נראה שרב רחומי הוא שנענש ומת על ששה מלבוש לביתו וכו'. וכן גרס בשיטה מקובצת שם ד"ה ה"ג, וכתב וכן [נראה] מפרש"י מהדור"ק, עובדא בנפשיהו, שמסכנין בנפשותן, שמתוך שמעגנות נשותיהן על עמדם הם מתים וכו', הוה יתיב רב רחומי באיגרא. וכן הגירסא בפסקי ר"ד שם ובפסקי הרי"ז המובא באות הקודם. וכ"מ בנמוקי יוסף שם. קטט) בטור שלפנינו, כתב ג' או ד' שנים, ובכ"ח שם, כתב שהוא טעות סופר, דדוקא נקט תלמודא ב' או ג' שנים, וכך הוא בכל ספרי הרמב"ם שבידינו היום, ב' וג' שנים. וכ"כ בחדושי הגהות שם, ועיין בנתיבות משפט דף קס"ב טור ד' ד"ה ומ"ש, שכתב דלחכמים יכול לצאת שלא ברשות עד ד' שנים. וכ"ה בפרישה המובא באות הקודם. וע"ע בילקוט שנוי גוססאות שברמב"ם מהדרת פרנקל פ"ד מאישות הלכה ב'.

קט) ובצורר הכסף (לתלמיד הרשב"א) דרך ה' שער ד' אות ב' ד"ה

ראין לשון הרא"ש משמע כן, אלא נראה דהאי ואצ"ג דהילכתא הכי, לאו מדברי הרמ"ה הוא אלא מדברי הרא"ש, שהוסיף על דברי הרמ"ה ואמר וכו'. וכ"כ בקרבן נתנאל שם אות פ'. ובדינא דחיי לארץ פ"א דף פ"ז טור ב', האריך לבאר דעת הב"י, וכתב אבל לפי דעתי הרמ"ה יליף לה מהא דאמרין בגמ' על הא דתנן ותלמידים יוצאין שלא ברשות וכו', ברשות, כמה דבעי, אורחא דמילתא כמה וכו', הרי מפורש דלאו אורחא לעגוני לנפשיהו כולי האי, ואצ"פ שזה לא נאמר אלא לר' אליעזר, ואנן קיי"ל כרבנן לדעת הרמ"ה, מ"מ מדר' אליעזר נשמע לרבנן וכו'. ועיין בביאורי מהר"ל (על הטור) כאן, שפירש מש"כ לעגוני נשותיהן וכו', שר"ל [אם יצא] זמן ארוך ביותר, א"נ דרך עצה טובה קמ"ל ואינו איסור, וכ"מ ברא"ש.

קטז) עיין לקמן הערה קס"ט.

קסח) נראה שגרס בגמ' "ונת נפשה". גם במלאכת שלמה שם פ"ה משנה ו' כתב, בגמ' משמע בעובדא דרב רחומי, שאשתו של רב רחומי היא

אוצר

ס"ק כה אות ג"ו

הפוסקים

כמה הם יוצאים שלא ברשות, שיקבלו נשותיהם עליהם מסתמא ולא יקפידו על יציאתם, וקרי ליה ברשות משום דאורחא דמילתא שמסתמא ליה, וזוהי אמר חדש בחוץ וחדש בבית וכו'.

ה. וכשאשתו מתרעמת עליו. נשיטה מקוצת ס"ז א' ד"ה וז"ל הרשב"א, כתב בשם הר"י מיגש, והתלמידים יוצאים שלא ברשות וכו', כלומר יש להם רשות ליטות חוץ לביתם כדי ללמוד מורה ל' יום שלא על דעת אשתו, ואע"פ שהיא מתרעמת עליו אינו משגיח עליה וכו'. וכ"מ בשו"מ מהר"ל החדשות סי' קפ"ו עמ' רל"ג.

ובמצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' פ"ג, אחר שהביא דברי הר"י מיגש הנ"ל, כתב עיין בדינא דחיי

לאוין פ"א [דף פ"ו טור א'] היכולת וכו' או אפשר דה"ק אע"פ שיכולין ללכת שלא ברשות וכו' אם שאל האיש את פיה ולא נחנה לו רשות אינו יוצא וכו', ואע"פ דהמדובר שם בפועל לכאורה ה"ה לנד"ד. וכ"מ בשו"מ מהר"ם אלשיך סי' נ' שכתב בתה"ד, שאפילו לת"מ שאין למעלה ממנו, שאמר שהולך אדם שלא ברשות אשתו וכו', היינו מן הסתם, אבל אם אומרת בפירוש שאינה רוצה אסור, ועובר על מצוות התורה איקרי וכו' קע"ד*). ועיין בנמוק"י המוצא באלו הקודם.

ועיין בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קמ"ט, שכתב אליבא דחכמים דת"מ יוצאין ב' וג' שנים, פשיטא לן [דאפילו] עומדת וזווחת, מעובדא עובא דמייתי הסם [ס"ז ב'] דנחר דמעא מענייהו, ואפ"ה עבדי ת"מ עובדא נפשייהו [ע"ש בהמשך דבריו]. ו. האם תלמיד שאין תורתו אומנותו יכול לצאת ב' וג' שנים. כתב בח"מ סוק"ק, דאפילו לדברי חכמים דס"ל דאף שלא

ברשות יוצא ב' או ג' שנים היינו וכו', או למי שחורמו אומנותו. ובשו"מ הרשב"ש סי' שפ"ג (הראשון), אחר שהביא את הרמב"ם שפסק שלח"ה מותר ללכת ב' או ג' שנים בלא רשותה, כתב והראב"ד [המוצא לקמן סק"ז אות א'] כתב שזה דוקא במי שחורמו אומנותו, ואפשר [שלוה] כיון הרמב"ם שדוקא [לו מותר ללכת].

ובפרישה כאן סק"א, כתב אפשר דהרמ"ה [דמתיר ללכת ב' וג' שנים שלא ברשותה], סבר דאפילו אם אין חורמו אומנותו יכול לילך. וכ"מ ב"ש סק"א, בבית מאיר המוצא באלו ג' ובפסקי הלכות — יד דוד המוצא לקמן אות ט'.

ועיין בשו"ת המהר"ל החדשות סי' קפ"ו ד"ה ומה, שכתב ומה שכתבה האשה [שיש למנוע מצעלה ללכת לת"מ משום] שאין זו כ"כ פלפול וחריפות, הא נמי לאו מילתא היא, דאחד

וכו' קע"ד*). [דהרמב"ם] מציא לקמן בפט"ו הלכה א' דהאשה שהרשתה את צעלה אחר הנשואין שימנע עונתה הרי זה מותר, וסמיך דמותר כמה דנצי וכו'.

ד. ולסוברים שמותר רק עד שלשים יום, האם זהו דוקא באקראי או גם בקביעות קע"ב. בר"ן כתובות כ"ו א' (מדפי הרי"ף) ד"ה גרסינן, כתב אפשר דכי תנן במתני' [שם ס"א ב'], והתלמידים יוצאין שלשים יום, לא שיעשו כן בקצת חדר, אלא באקראי בעלמא וכו'. ובחדושי הרא"ה שם ס"ז א', כתב לענין פועלים, דמתני' לא איירינן אלא באקראי בעלמא דומיא דתלמידים קע"ג).

אולם בהפלאה קו"א אות ב', כתב נראה מדברי הר"י בתוס' שם ד"ה אלא, שהכריח דלא קאי [איבעית הגמ' אורחא דמילתא בכמה] תלמידים, דהא אפילו שלא ברשות יוצאין לעולם ל' יום ויחזור לביתו יום א', והכי קאמר חדש א' בביתו וכו', הרי דס"ל דמותר לעשות כן בקביעות, דל"ה לא מוכח מידי וכו', דנצי [בגמ'] אורחא דמילתא כמה בקביעות וכו'. וכ"כ נשיטה מקוצת שם ס"א ב' ד"ה התלמידים, בשם רש"י מהדו"ק, דאע"ג דמנהגם היה ללמוד צעיר, ועונת ת"מ מע"ש לע"ש אפ"ה רשאיין לשנות ולבטל עונה ממנה [ממה] שהיה מנהג תחילה, ללכת שלא ברשות נשותיהן, ולעולם יכולין לעשות כן, ל' יום בחוץ ויום א' בפנים וכו', והתלמידים משום ת"מ החירו להם עד ל' יום, ומשום דוחרו להם כ"כ זמן, לא הוזכר עונתן במשנה, דהיינו מע"ש עד ע"ש [בנשיטה מקוצת שם, כתב דזאת היא שיטת ר"י בעל התוספות]. ועיין לעיל סק"ט אות ג'.

ויש שכתבו שכן עונת התלמידים הלומדים בעיר אחרת. בר"ן כ"ה ב' (מדפי הרי"ף) על המשנה התלמידים יוצאים לת"מ שלא ברשות ל' יום, כתב פירשו התוס' קע"ד, שלשים יום שוהין חוץ לעירן אם צריכים ללמוד צעיר אחרת וזיוס ל"ה יהיו צעירים, אפילו אם אותו יום יחזרו ללכת להיות ל' יום בחוץ וכו', דהיינו עונה האמורה בחורה לגבי תלמידים הצריכים ללמוד צעיר אחרת, אבל תלמידים העומדים צעירים עונתם מע"ש לע"ש.

ועיין בנמוקי יוסף שם, שכתב ונראה דמתני' איירי באלוהן שדרכן ללכת ללמוד מורה תמיד מחוץ לעירם, ומסתמא כשנאסא אדעתא דהכי היה, דהא ידע לה, וקבעו לו זמן לעונה מל' יום לל' יום, וכל השלשים יעמוד במקום לימודו, ובגמ' [דנצי אורחא דמילתא בכמה] מיירי מענין אחר, מאותן שיושגין תמיד בבתייהם

והכסות, כתב ויש לאשה לעכב וכו', חוץ מת"מ שיוצא בלא רשות לבי רב, וכתבו הרמב"ם [ולא הזכיר ב' וג' שנים].

קע"א) ועיין לקמן הערה ק"פ.

קע"ב) עיין בדרישה אות ד' בפירושו השני, שמשמע מדבריו, ולמ"ד ב' וג' שנים, אין לו רשות לצאת כך בקביעות. אולם במחברת הקודש על הב"ש סק"א, כתב דלתירוצן הר"י בתוס' המובא בפנים, לחכמים הסוברים ב' או ג' שנים, יבא לביתו יום א' ויחזור צעיר ג' שנים. וכ"כ בצמח צדק (מליבוואוויטש) חידושים כתובות פ"ה משנה ו' ד"ה התלמידים.

קע"ג) גם בחידושי הריטב"א שם, כתב לענין פועלים דמתני' איירי

באקראי בעלמא [ולכאורה ה"ה לענין תלמידים].

קע"ד) כ"ה בתוס' שאנץ ס"א ב' ד"ה התלמידים. ובשיטה מקובצת המובא בפנים, כתב דזהו שיטת הר"י ב"ר ברוך לקמן בגמ' וכמ"ש התוס'. ובמצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' צ"א, כתב דלכאורה זה לדרכו של ר"י ב"ר ברוך בתוס' שם ס"ב א' ד"ה והתניא, דמה שנאמר במשנה והפועלים שבת אחת, היינו מדת עונה, ולפ"ז גם מה דהתלמידים יוצאים שלא ברשות שלשים יום [שאינן] במשנה לפני דין הפועלים, הוא ג"כ מדין עונה לאלה הלומדים חוץ לעירם.

קע"ד*) וכתב הרב יוסף שלום אלישיב בפסקי די רבניים כרך י"ח עמ'

אוצר

ס"ק כה אות ו"י

הפוסקים

ללמוד תורה למקום אחר רק מחמת שחושש שטירדת בני ביתו יבטלו מהתורה, אזי אין לו רשות להתרחק על משך זמן גדול יותר משלשים יום שלא ברשות.

ט. וכשאין לאשתו ובני ביתו מאיפה להתפרנס. כתב בפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות אות ט"ו, דזה [שמותר ללכת שלא ברשות ב' וג' שנים שלא ברשות] דוקא כשאין צריך לעסוק בפרנסת אשתו, שיש לה ממה להסתפרנס, אבל באין לה ממה להסתפרנס וצריך לעסוק בפרנסתה לזונה, אסור לו ללכת מביתו ללמוד ולהניח אשתו ובניו מוטלים ברעב, אם לא שביתו לא ילמוד כלל ונפשו חשקה בתורה, או שמורתו אומנותו, זה הוא שיכול להניח אשתו ובניו בלא פרנסה ולשום ענין כעורב על בניו ולצטות בהקצ"ה, וגם זה הלכה למי שבושה מענינו כן, לאו להורות כן. ובציאוריו שם, כתב שאף שעוד לא מנא חבר בדברי הראשונים וכו', [מ"מ] אסור לו לפרוש [מביתו] ללמוד שלא ברשות אשתו, מטעם חיוצא דמונות, דא"ל לו להפקיע אותו וכו', ואף שמצינו בעירובין כ"ב א' שאין דברי תורה מחייבים אלא צמי שמיים ענינו אכזרי על בניו כעורב וכו', ז"ל דזה דוקא באדם שנפשו חשקה בתורה מאוד ומורתו אומנותו כדורות הראשונים וביתו לא יוכל ללמוד כלל וגם זה היא הלכה ואין מורין כן, והוא על דרך אמרם בצרכות ל"ה ב', הרבה עשו כרצו"י ולא עלתה בידם וכו', מכלל דמורין כר' ישמעאל, ומי שנפשו חשקה בתורה ועושה כרצו"י אין מוחין בידו. ועיין שו"מ מהרי"ט ח"צ יו"ד סי' כ"ח.

י. וכשלא קיים עדיין פרו ורבו. באגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' חנ"ה ד"ה ומה, כתב ומה שחלמדיים מותרין ללכת ב' וג' שנים אף שעדיין לא קיימו פו"ר, דהא כן היו כל העובדות דבגמ' כתובות ס"ב ב' וכו', נראה דהוא מהדין שכתב הרמב"ם פט"ו מאישות הלכה ב' דמותר להתאחר איזה שנים כשמחירא מלישא אשה וכו', והיתר זה איכא גם אחר הנשואין וכו', ועל זה נחנו רשות ב' וג' שנים ולא יותר וכו'.

והרב גדליה נדל בשמוש חכמים סוס"י ח', אחר שציאר שאין חיוצא משום פו"ר יותר משיעורי עונה [נע"ז לעיל סק"ד אות ב'], כתב ולפי הג"ל הא דקמני במחני" ס"א ב' החלמדיים יוצאים שלא ברשות ל' יום והפועלים שבת א', אין חילוק בין אם קיים מצות פו"ר או לא קיים, וכדסתם במחני" ולא חילק בזה, דכיון דיכול ללכת שלא ברשות, א"כ אין הטעם משום הסכמחה אלא משום שכן דרך העולם, ולא אישעבד לה ליותר, גם לענין פו"ר דינא הכי וכו', וא"כ לרבנן דפליגי למחני" דר"א ואמרי החלמדיים יוצאים שלא ברשות ב' וג' שנים, היינו אפילו לא קיים פו"ר וכו'. וכ"כ בעור מקודש כאן ד"ה הגה.

ועיין בפרשת המלך פט"ו מאישות הלכה א' ד"ה והנה, שכתב [דלפי מש"כ דלדעת הרמב"ם יכול ללכת בלא ברשות לח"מ כמה שירצה, כמוצא לעיל אות ג'] יכולים ללכת אפילו בדלא קיימו עוד פו"ר, ונראה כן מדסתים [הרמב"ם שם פ"ד הלכה ב'] דכרוי ולא מחלק בזה [וע"ע לקמן סק"ז אות ג'].

המרה ואחד הממעיע וכו', רק שיעסוק בכל כחו אין למעלה הימנו לפני קונו וכו', וכ"ש לפי החוס' [כתובות ס"ג ב' ד"ה אדעתא] דפירשו דהוי קרוב לדאי ומילתא דשכיחא מאן דאזיל לבי רב שיעלה לגדולה וכו'.

ז. ובזמן הזה שספרים מצוים או שיש לו מלמד בעירו. כתב בבית יוסף החדש דף ק"א עור ג', מעולם היה לי ז"ע היכן מציין שניתן רשות לבטל דבר מן התורה בשביל ח"מ וכו', אחרי כי על קרקפתו מונח ל"מ שבתורה שז"ו וכו', היאך יכול לפטור עצמו, דקיי"ל (יו"ד סי' רמ"ו סעיף י"ח) מעשה עדיף מח"מ, ונ"ל הענין דבימים ההם שעדיין לא היה תורה שבע"פ ניתן לכחוש, ואם לא יוצאים לח"מ לקבל פה אל פה המשיניות לא היה באפשר להגיע לח"מ כל ימי חייו וכו', על כן עת לעשות לה' וכו', וכשם דעשה דוחה ל"מ ובמזל דרבים לא בעינן בעידנא, א"כ כדאי ח"מ דרבים של כל ימי חייו לדחות ל"מ זו וכו', ואחרי שניתנה תורה בע"פ לכחוש, ומקבלים עיקר התורה מן הספרים הכתובים וכו', ע"כ לא שייך דין זה כלל, ואסור ללכת לח"מ לעולם אם יכול בעצמו ללמוד בספר, גרסא עכ"פ, או יש לו מלמד בעיר ללמוד עמו וכו'. וכ"כ עוד בתל חלפיות חרס"ג סי' מ"ג [נדפס בפליטה הנשאת כרך ג' ערך אישות סי' י"ג], הא דאמרו חלמדיים יוצאים שלא ברשות, ה"מ כשלא היה ניתן לכחוש [תורה שבע"פ], והוכרחו לקבל הכל מפי השמועה, ובמניעה שעה אחת מצית המדרש יש הפסד וכו', משא"כ בזה"ז הכל בכתב, עיקר רבותינו הם הספרים וכו'. אולם בשו"מ מהרי"ל ובפסקי הלכות — יד דוד המוצאים באות הבא משמע שאין לחלק בזה.

ח. וכשיכול ללמוד בביתו רק שחושש שטירדת בני ביתו יבטלוהו מתורה. בשו"מ מהרי"ל החדשות סי' קפ"ז ד"ה ומה, אחר שציאר שהלכה כחכמים, כתב שמה שכתבה האשה שיש שמה [בעירה] רב מופלג ושיצבה גדולה, כל זה אמת וכו', מיהו קיי"ל כר' יוסי [עירובין מ"ו א'] דאמר לא מן הכל אדם זוכה ללמוד, וא"כ לילך אחר רבו ואפילו לחוק לארץ וכו', וכן כולוהו אמרתי דלקי ונחתי מבבל לארץ וכו', וטעמא דפירש המרדכי פ"ק דשבת קע"ה שהיה דרכם להתרחק שלא היו יכולים ללמוד בצמיהן מפני הערדא, דאטו רחיים צוארו ועסוק בתורה, והנה חוינא עובדא כל יומי, שהחלמדיים מכחמים רגליהם למקום חפנם אפילו מרב גדול לקטן ומישיבה גדולה לקטנה ומסתייע מילתא בזה"ז וכו'. אולם בפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות אות י"ג, כתב דמה שמחיר הרמב"ם [שם הלכה ב'] ללכת בלא ברשות ב' וג' שנים, זה דוקא כשהולך ללמוד לפני רב גדול שאינו מצוי לו בעירו או ללמוד בצמורה גדולה של ח"מ וכו', אבל אם הולך מביתו

21, שהוא אזיל לשיטתו, שסובר שעוברים על לאו דלא יגרע כל שהיא מצטערת, ואף שלא התכווין הבעל לצערה [נע"ז לקמן סקמ"ו אות א']. וע"ע

בדברי הרב שאול ישראלי שם עמ' 14.

קעה) עיין בדברי המהדיר שם הערה 33.

וכן טייל שנעשה ת"ח אין אשתו (ד) יכולה לעכב

פתחי תשובה

כהרא"ש כו'. והאריך בזה ומסיק דאינו מוכרח וי"ל דגם רש"י מודה להרמב"ם ואולי גם הרא"ש והטור ס"ל כן ודכתבו אינה מקפדת היינו כיון דאין סהדי דאינה מקפדת בשעת הנשואין א"כ לא נשתעבד לה מעולם וא"כ אפי' צווחת לא מהני ומעתה כיון שכל הפוסקים שוים בזה בודאי דהכי נקטינן ודקדק הש"ע כלשון הרמב"ם והדין עמו עכ"ד. וע"ש עוד שהעלה ע"פ האמור באשת חבר שמצאה בעד הבדיקה כעין מראה אדמדם ושאלה לחכם וטהר דשרי בעלה להחמיר על עצמו ואפי' אם בעת הנשואין לא התנהג בפרישות כזה ואפי' היא עתה עומדת וצווחת ע"ש והובא ג"כ בפ"ת ליו"ד סי' קפ"ח סק"ב:

(ד) יכולה לעכב. עיין בחשובת חתם סופר חלק יו"ד סי' קמ"ט שכ' דזהו לשון הרמב"ם פי"ד מהל' אישות ומשמע אפי' עומדת וצווחת א"י לעכב אך מלשון הרא"ש וטור שכתבו דכיון שהוא מצוי אצלה תמיד בעיר וגם כיון שהוא לומד אינה מקפדת משמע דעומדת וצווחת לא ומדברי הבי"מ משמע דהרא"ש לא פליג בזה על הרמב"ם רק לפי דהרא"ש כתב הטעם כיון דמצוי אצלה תמיד בעיר והיינו דנחית לפרש אפי' להנך דפסקו כר"א ע"כ כתב אינה מקפדת אבל לדינא מודה הרא"ש לפי מאי דקיי"ל כחכמים אפי' אינו מצוי אצלה בעיר ואפי' עומדת וצווחת אך לדברי הבי"ח שהובא בב"ש סק"י משמע דפליגי ומפירש"י משמע קצת

הפוסקים

ס"ק כו אות א-ג

אוצר

וג' שנים בלא רשות אפילו לחכמים, כיון דלדעתא דהכי נשאל לו, והרמב"ם וכו', שכתב נסתם דרך וענוג שנעשה ת"ח, [משמע] דינו כח"ח לכל דבר, אף לילך ב' וג' שנים בלא רשות, וכן הבין ב"י, אלא שפירש כן גם דברי הטור, ואמר מה שנתן הטור טעם לדבר וכו', הוא לומר דאפילו למאן דפסק כר' אליעזר רשאי [להעשות ת"ח], אבל למאן דפסק כחכמים אפילו הולך חוץ לעיר רשאי, ולא נהירא וכו' קצו], ואפשר דגם דעת הרמב"ם כן היא, אלא שלא פירש, ואין נקטינן כדברי הרא"ש והטור. וכ"כ בדרישה אות ד' בפירוש הראשון. וכ"פ בשו"ע לזבל מרכבת המשנה סעיף ב' ד"ה ומותר. ובבבסא דהרסנא סי' ק"כ, כתב דבדין דת"ח יוצאים ב' וג' שנים שלא נרשומה, נמי היינו דוקא כשנשאלו בחזרת תלמיד וכו', ואם היה דעת הרמב"ם [הנ"ל] דאפילו ביהיב דעתיה בחר הכא להעשות ת"ח נמי הדין כן, יהיה פלא הך דחולה [שם הלכה ז', אם חלה וכו' ימתין ששה חדשים וכו' ואח"כ או יטול ממנה רשות או יוציא וכו'], דמה בכך דת"ח גדול הוא, סוף סוף צדידה חליא מילתא, ומימא ליה או כנוס או פטור, ואם אנוס דמזוה הוא, היש אנוס מן החולה וכו', ולומר דזה הוא כחנאי דתחילת נשואין וכו', וחולי לא שכיח, הוא דחוק וכו'.

ועיין בדרישה הנ"ל, שכתב בפירוש השני, דנראה דגם דעת הרא"ש והטור דאפילו בנדון זה יכול לילך שלא נרשומה ללמוד מורה ב' או ג' שנים חוץ לנתיב, ומ"מ כיון שיצא אח"כ לנתיב יהיה אצלה תמיד, לא כשאר בעלי נתיב ופועלים שנוסעים תמיד לפרקמטיא וכו', מש"ה אינה מקפדת, ואצלה תמיד מיקרי וכו'. ב. וכשנשאלו מתרעמת עליו שאינה רוצה. עיין בפמ"ש סק"ד מש"כ משו"ת חת"ס יו"ד סי' קמ"ט.

ג. ומי שאינו ת"ח לנהוג עצמו כת"ח. במגן אברהם אור"ח סי' ר"מ סק"ג, כתב שם ספר הקנה [סוד קידושין] (השני) ז"ח ב'], ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח כי כתיב [שמות כ"א י'] ועונתה לא יגרע. והוצא במשנה ברורה שם סק"ו ובקף החיים שם אות י"א. וכ"כ במנחות דוד (להרדב"ו) טעמי מלוות סי' קכ"ה דף כ"ו טור ב'. ועיין בפמ"ש סק"ג מש"כ שם המעיל לזקה סי' נ"א.

כו. וכן טייל שנעשה ת"ח וכו'. א. מקור הדין ואם מותר לצאת חוץ לעיר. מקור דין זה ברמב"ם פי"ד מאישות הלכה ב', שלאחר שכתב שח"ח יוצאין שלא נרשומה וכו' וג' שנים, הוסיף וכן רק וענוג שנעשה ת"ח אין אשתו יכולה לעכב. וברא"ש פ"ה דכתובות סי' כ"ט, על איבעית הגמ' [שם ס"ב ב'] חמר ונעשה גמל, דפשטינן רוצה אשה בקב ותפלות מתעשה קבין ופרישות, כתב וכן כולם לבד נטייל ונעשה ת"ח, דכיון דמצי אצלה תמיד בעיר וגם הוא לומד, אינה מקפדת. וכ"כ בטור כאן, אין האיש רשאי לשנות מלאכה שעונתה קרובה לאחרת שעונה רחוקה יותר וכו', חוץ מאדס בטל שיכול לחזור ת"ח בלא רשותה, דכיון שהוא אצלה תמיד וגם חוזר ללמוד מורה, אינה מקפדת.

ובשו"ת חתם סופר יו"ד סי' קמ"ט ד"ה נמלינו, כתב דדין זה מוכח, מדבעיה להו חמר ונעשה גמל מהו, ולא נעני ליה נמי באינן בשלמא ככולהו איכא לתרוי, דגמל וספן פשיטא ליה דלא, כיון דומניה מרחקי טפי טובא, ומח"ח שנעשה חמר נמי לק"מ, דלא שכיחי רבנן דשכקי חיי עולם ועסקי בחיי שעה ח"ו, וטייל שנעשה פועל נמי לא שכיחא וכו', מ"מ הו"ל למיבעיה טייל ופועל שנעשו ת"ח מהו, דודאי שכיחי רשיעי ישראל דהדרי בחיובתא, ור' עקיבא ור"ל יוכיחו וכו', אלא פשיטא ליה דלא מצי מעכבת עליו וכו'.

כתב בב"ש סק"י, בטור מסיים וכתב כיון שהוא אצלה תמיד, משמע דאין לו רשות לילך ממנה, והב"י [בשו"ע] השמיט זאת, משום שהקשה בספרו, כיון דקיי"ל כחכמים יוצאים ב' וג' שנים בלא רשות, א"כ אפילו אינו אצלה רשאי, מיהו בנ"ח ופרישה [שהוצאו לקמן] כתבו דלא דמי לדין ת"ח וכו'.

ובב"ח כתב, נראה דס"ל [להרא"ש], אע"ג דהלכה כחכמים דיוצא אדם וכו', ה"מ דמתחילה כשנשאלה היה כבר ת"ח, דלדעתא דהכי נשאל לו וכו', אבל אם נעשה שנשאל לו היה אדם בטל דלדעתא דהכי נשאל לו, לא היה רשאי לחזור ת"ח בלא רשותה אם לא דלמדו חכמים את דעתה דאינה מקפדת, כיון שהוא אצלה תמיד וגם חוזר ללמוד מורה, ומשמע דאדם זה אינו רשאי לילך ב'

אוצר

ס"ק כו אות ג"ד

הפוסקים

וברשותה. צפרי מגדים על המגן אברהם הנ"ל, כתב [שהנהוג כעונת ח"ת] נרשומה חבא עליו ברכה. והוצא במשנה ברורה ובקף החיים הנ"ל. ובנתיבות שלום הנ"ל, כתב דאם אשמו מוחלת לכו"ע יש להחמיר לכל אדם קצת, מ"מ הכל לפי מה שמשער בעצמו.

ובפקודת אלעזר הנ"ל, כתב אדם שנכנסה בו רוח טהרה וקדושה להוליד זרע קדוש, על דרך הנשים שציאר בזה שיוולדו למ"מ הנוהגים מנהג זה, הנה יקח לאשמו דבריו ח"ל בש"ס וזהר הנ"ל להודיעה כמה תועלת נמשך מזה המנהג הקדוש, וכמה מפסידים בני אדם שאין מנהיגים עצמם כן וכו', ויטול ממנה רשות לנהוג כן לפחות [עד אחר] החדשים הראשונים [להריון], עד היכר העובר בלי שום ספק, ואח"כ אם ירצה להשאר במנהג הקדוש מוטב, ואם לאו ינהיג עצמו בעונה המחויב מן הדין וכו', שהרי אפילו בח"מ עצמו כמה מקובלים ס"ל להחיר זיווג בחול במעוברת ומניקה [עע"ז לעיל סקי"ד אות י"ב].

ועיין בחסד לאלפים סי' ר"מ סוף אות א', שכתב אם רוצה לעשות עצמו בח"מ שלא לשמש כי אם משבת לשבת, זה יועיל אם בלצו יבין שמוחלת בלב שלם, דלית לה זערא דגופא שלא יתן לימחל, ולא עבדא משום כפופא חלא שרונה בתקנת צעלה. וע"ע במשכן ישראל ח"ב עמ' נ"ה.

ועיין עוד לעיל שם אות ז', שהוצא דעות כמה פוסקים הסוברים שצוה"ז גם לח"מ יש לו לנהוג כעונת הפועלים פעמיים בשבת.

ד. האם תלמידי חכמים יכולים לצאת לשליחות לאסוף כספים. כתב צימי יוסף במרא נוספות סי' ה', צמי שגר בנפת ורונה ללאת לשליחות, דהכא עיקר פרנסתם של הח"מ כן היא, וצדאי דלדעתא דהכי נשאת לו וכו', וכ"מ כיון דעכ"פ איכא מיעוטא שאינם הולכים לשליחות וכו', ומימא ליה שאני חשבתי שאתה מן המיעוט, דזה אינו, דלא אמרין הכי וכו' אלא בממונה, אבל כה"ג דנד"ד שהוא מניעת עונה דאסורה דאי אולינן במר רובא, וכי מימא דאכתי יכולה לטעון שחשבתי וסבורה אני שיכולה לסבול וכו', הרי אנו רואים שכל הנישאת בנפת ובטבריה לח"מ מניחים אותם והולכים לשליחות ולא קפדי בזה, וכיון דכולהו לא קפדי בזה ולא טענו טענה כזו, גם אידי אינה יכולה לטעון דבעלה דעתה וכו', ועוד וכו' שעדיין צעלה לא נסע ועדיין לא ידעה ולא הרגישה הצער, עד שחאמר שמכאן ולהבא אי אפשר לסבול, ע"כ בכה"ג אין טענה טענה וכו'. וע"ע דבריו לעיל סקי"ט אות ז', שכתב עוד טעם להחיר אפילו במקום דלא נהוג ללאת לשליחות. ועוד כתב שם, אם הוא תלמיד חכם שמורחו אומנותו ורצה לילך לשליחות כדי להמציא פרנסתו ולישז וללמוד, מטעם אחר

ובפקודת אלעזר שם דף ס"ג טור א' ד"ה איך, כתב שאר העם חוץ מח"מ כיון שחייב מלות עונה שלהם הנו' במשנה ובפוסקים הוא מה"מ, א"כ אין להם כח להפקיע חיוצם מנשותיהם בע"כ וכו'. וכ"כ בזהר יוסף (לנן איש חי) סי' ע"ה אות ג'.

ובמצוות הבית ח"ב קונטרס משפט האישות עמ' מ"ח, כתב דלכאורה מה שיכול לעשות עצמו ח"מ חידוש הוא, דנהי דפשוט הוא בפוסקים דרך וענוג שנעשה ח"מ, אין אשמו יכולה לעכב, אבל זה הרי הוא שנעשה בלאת ח"מ, משא"כ נידון דידן שאינו נעשה ח"מ ונהוג בח"מ.

אולם בהגהות כתונת פסים צפרישה סי' א' סק"ב, עמ"ש הטור שם דאף דנושא אדם כמה נשים, מ"מ נתנו חכמים ענה טובה שלא ישא אדם יותר מד' נשים, כתב פירוש אף אם ינהוג עצמו בח"מ, רש"ל [בציאורו לטור שם] וכו', [ואמר] השיעור של עונת ח"מ, כי לזה יוכל לנהוג עצמו כל אדם, משא"כ בעונת אחרים. ובצ"ח כאן, על דין הנ"ל, כתב כיון דמסתמא כל אחד מתנהג עצמו בדין ח"מ, הילכך לא ישא יותר מד' וכו'.

ועיין בבירור הלכה שם עמ' רס"ו, שכתב מלאכי בסמ"ק [מנחה רפ"ה] שכתב, ויעשה כל אדם עצמו בח"מ לשמש מע"ש לע"ש וציל עבילה וכו', והוצא כל זה באחרות חיים להר"א מלוניל (ח"ב הלכות כתובות אות ל"ד — ל"ו), ושם באות ז' כתב, ולא יהיה מאי אלא כתרנגול אלא מלילי שבת ללילי שבת וכו', וכל דבריו שם הוא מהרמב"ם בהלכות איסורי ביאה [פרק כ"א] חוץ מהזמן דליל שבת וכו' שהוא לשון הרמב"ם הלכות דעות [פ"ה הלכה ד']. ולא הזכיר בהעמקתו ח"מ כלל וכו', ולמדנו מהסמ"ק ואחרות חיים דיעשה כל אדם עצמו בח"מ, ולא עוד אלא אפילו לא קיים עדיין פו"ר וכו', ולא עוד אלא שהשמיטו לגמרי עונת הפועלים דשכיחי טובא, משום דכל אחד יש לו לנהוג בח"מ, והעונות שזמנם יותר כגון ספנים וכו' השמיטו משום דאינו מאי ציינו וכמ"ש [הסמ"ק בסוף דבריו], וכן בכל צו (סי' ע"ה) השמיט לגמרי כל העונות וסמם, ולא יהיה מאי אלא כתרנגול אלא מלילי שבת וכו', והנה י"ל דלא פליגי עם ספר הקנה [המוצא במג"א הנ"ל], שמיירי [ספר הקנה] דאשמו מקפידה, ובכה"ג צדאי אינו יכול להפקיע זכותה וכו"כ צניי ציון [להר"ז ליכטמן] שם סק"ב], ואם פליגי, דאי הלכה כסמ"ק ואחרות חיים וכל צו דלא כספר הקנה, וכן מלאכי בקובץ דינים כמ"י, ח"מ צליל עבילה דמו ומערב שבת לשבתו, וכל אדם בח"מ עשייתו, אשר פרו יתן צעמו.

ובנתיבות השלום אחרות חיים נתיב י"א אות ז', אחר שהציא מספר הקנה הנ"ל, כתב מ"מ חכמי המקובלים והאר"ז [בפע"ח קצו] החמירו בזה לכל אדם שלא ישמש מטתו חוץ משבתות ויו"ט וכו'. וכ"כ בטורת ישראל סי' ר"מ סוף אות ח'.

שלמי שאינו ח"ח מותר. וכ"כ בטעמי המצוות פרשת בראשית, דלעם הארץ מותר [לשמש בימי החול]. וכ"מ בשער המצוות שם.

קצת) וכ"מ בטורת ישראל המובא בפנים. ובמצוות הבית המובא בפנים, דן אי יש בזה משום יהודא, וכתב אף דנימא דגם בפני ביתו או [רק] בפני עצמו שייכא יהודא, י"ל דלגבי חומרת ח"ח בעונה שאני, דמניעת עונה

קצו) כוונתו למש"כ בפע"ח שער ק"ש שעל המטה פ"א, הבוטל בחול, ידע כשתעבר אשתו, תלך בן סורר ומורה או עו פנים או משומד או ממזר או עם הארץ, ו"ל הנפש שלו יהיה מאחד הבעילות של חול, שיש שנותנין לו נשמה ממתי מרבר, ויש מעדת קרת, ויש ממתי ישראל, כל אחד ואחד כפי אותו מחשבה וכו'. ומ"מ כתב שם, העונה בליל שבת משוכחת לח"מ [משמע

ביאור הגר"א

[ד] ואם נותנת לו רשות מ"ח יכול לילך בכל מה שמתן לו רשות) (טור בשם הראב"ד):

[ד] ואם נותנת כו'. עי'

תוס' שם ד"ה אלא

אורחא כו' וא"ת כו' אבל הרא"ש שם בשם הראב"ד חירץ דבת"ח לא חשו לאורחא דמלתא ומיהו כתב דוקא בתורתו אומנתו וכ"כ בטור:

אוצר

ס"ק כו אות ד — ס"ק כו אות א

הפוסקים

אולם בטור ד', הוסיף דיש לפקפק בזה שאינו דומה להך דסי' של"ד, ועוד דעונה היא לערע דגופא, והיא איסורא ולא ממנא וכו', וחדע דעונה היא כמו איסורא קטעט, שהרי אמרינן בכתובות נ"ו א' האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה, הרי זה מקודשת ותנאו בטל דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר בדבר שנממן תנאו קיים, ופרש"י דעונה תנאו בטל דהוי לערע דגופא וכו'.

כז. ואם נותנת לו רשות וכו'. א. מקור הדין ודעות החולקים. מקור דין זה כמנחם צפניס בטור בשם הראב"ד. ושם איתא, כתב הראב"ד, אבל מי שמורתו אומנתו יכול לילך בכל מה שמתן לו רשות. ובנ"י כתב, אלא דתנן [כתובות ס"א ב'] התלמידים היוצאים ללמוד תורה שלא ברשות ל' יום והפועלים שבת אחת, קאמר בגמ', ברשות כמה, [וקא מתמה] כמה דבעיא, אורחא דמילתא כמה, אמר רב חדש כלן וחדש בצינו וכו', ור' יוחנן אמר חדש כלן וכו' חדשים בצינו וכו', וכתב הראב"ש [שם פ"ה ס' כ"ט] אורחא דמילתא בכמה, שלא ישאל ממנה דבר של ער, דשמא אע"פ שנותנת לו רשות ע"י פיוסו או ע"י שמחיישת ממנו, לזה מטער, והני רבנן דנפקי טובא [ע"ש ס"ב ב'], כתב הראב"ד לפי שהיה מורסא אומנתם לא חשו לאורחא דמילתא. ובתוס' שם ס"ב א' ד"ה אורחא, כתבו ונראה לר"י [דמה דאיבעיא בגמ' אורחא דמילתא כמה] דאפועלים קאי ולא אתלמידים, דהא אפילו שלא ברשות יוצאין לעולם ל' יום ויחזור לצינו יום א', והכא קרא קאמר חדש בצינו או ב' חדשים וכו'. ובחידושי הראב"ש שם, כתב בחירון שני דלא אמרו כאן אלא למלאכה, אבל לח"מ כל כמה דיכול לפחותה, וזה נכון. וכ"כ בחידושי הריטב"א בשם רש"י מחירין (פ).

אולם בחידושי הריטב"א הנ"ל, כתב ואחרים חיליו דאפילו לח"מ יש נשיאות חטא וכדפרש"י לקמן (פ) [ס"ב ב'] שאני התם דאיכא ריוח ציחא, משא"כ ליוצא לח"מ דליכא ריוח ציחא, והיה דר' עקיבא [שינא כ"ד שנה] שניא היא שפסק כן עמה בשעת קדושין (פ), וזה יותר נכון.

ועיין בב"ח ד"ה והרמ"ה שכתב, בקינור פסקי הראב"ש [שם פ"ה ס' כ"ט] מבואר דזהו ללמוד ונותנת לו רשות, נמי קאמר

שריין ליה, משום דאם אין קמת אין תורה, והוי הליכתו להביא פרנסה כאילו הולך ללמוד תורה, והרי פסק השו"ע דח"מ יוצאים שלא ברשות נשותיהם וכו', והרי החירו למכור ספר תורה דחמיר כדי ללמוד תורה, א"כ ודאי מחירים לו לצטל מנות עונה כדי להמציא פרנסתו בכדי לישב וללמוד.

ועיין בתל תלפיות חרס"ג ס' מ"ג [נדפס בפליטה נשארם כרך ג' ערך אישות ס' י"ג], שהאריך הרב עקיבא יוסף שלזינגר בזה לאסור לח"מ היציאה לשליחות ואפילו ברשותה [אם לא שישאר גט על תנאין]. וכ"מ בצדק דרכים ס' ט'.

ה. אם יכול תלמיד הרוצה לפרוש מתלמודו להיות גמל או חמר או פועל בלי רשותה. כתב הרב גדליה נדל בשמוש חכמים ס' ח' עמ' ל"ז טור ב', יש לעיין בתלמיד שרונה לפרוש מתלמודו ולחזור גמל אם יכול, דלימא כיון דהתלמידים יוצאין שלא ברשות שלשים יום וכו', אינו מונע ממנה עונתה יותר משהיה תלמיד ומותר, או דילמא דוקא אדעתה שבעלה ח"מ נישא לה בפרישות וכו', ואם נימא דאינו יכול לחזור גמל בלא רשותה, עדיין יש לעיין אם יכול לחזור להיות חמר, דכיון דעונתו שוה לשל ח"מ, חוזר ואפילו היכא דלית לה רווחא דלא אישחעבד לה ליותר, או דילמא על דעת שהיה חמר לא קבלה שמהא עונתה מועטת, ודוקא פועל שעונתו מרובה מעונת שאר בעלי אומניות יכול לחזור, או דילמא גם פועל אינו יכול לחזור, אלא דוקא טייל יכול לחזור דאין עונה מרובה מעונתו וכו'.

ובתורת חכם ס' ט"ז דף כ"א טור א', אחר שציאר שיש ברשות הבעל לשנות מלאכתו בלי הסכמתה אם לא יגרע עונתה, כתב דמאחר שיכול לשנות מלאכתו א"כ איבעי לה לאחזי שאלם יהיה פועל או טייל אינה מקבלת ממנו עונת ח"מ, דאיבעי לה לאסוקי אדעתה שמה ישנה מלאכתו ויהיה פועל וכו', [וכיון דלא התנה] אמרינן דקבלה עליה עונת ח"מ לעולם וכו', ואף אי נימא דמילתא דלא שכיחא שישנה אדם מלאכתו מח"מ לפועל וכו', אפ"ה כיון שהיא צאה לחייבו כדי להשתעבד לה בעונת הפועלים, אינה נקרא מוחזק לענין זה, וקיי"ל [חור"מ ס' של"ד סעיף א'] דמילתא דשניהם לא איבעי להו למידע המוציא מחזירו עליו הראיה וכו'.

עיניו וצער הוא לו, וי"א דכנגד דא אין בו משום לתא דיהורא. וכ"כ בפשיטות במעיל צדקה ס' ג"א ד"ה ואין ובהוד יוסף המובא בפנים.

קעט) ע"י לעיל סק"א אות ה'.

קפ) ועיין בבני אהובה פ"ד מאישות הלכה ב', שכתב דלפי מה שפסק הרמב"ם כחכמים דיוצאים ללמוד אפילו ב' וג' שנים שלא ברשות, אין מקום לאיבעיא זו, ולכן השמיטו הרמב"ם. וכ"כ בעטרת פו על הראב"ש המובא בפנים. ובפרשת המלך שם אות ג', כתב הרמב"ם פסק בפט"ו מאישות הלכה א' [וכ"כ בשו"ע כאן סעיף ו']. דהאשה שהרשתה את בעלה אחר הנשואין שימנע עונתה, הרי זה מותר, וסתים דמותה כמה דבעי. ובביאורי מהר"ל (על

הטור) כאן, כתב אפילו למאן דפסק הכא חכמים, אתי [הראב"ד] לאשמועינן דברשות שפיר דמי, שלא יהיו נעששים וכו'. וע"ש בב"ש ובבית מאיר המובאים באות הבא ובתל תלפיות המובא לעיל סק"ה אות ב'.

קפא) במהדורת מוסד הרב קוק הערה 62, תוקן כדפרש"י לקמן. ובאמת מרש"י שם משמע דקאי אתלמידים וכמ"ש בהפלאה קו"א אות ו' ובשו"ת חת"ס יו"ד ס' קמ"ט, ואולי יש להגיה "ולקמן", דהיינו דלקמן יש ראיה לשיטת רש"י.

קפב) וכ"כ בחידושי הרשב"א הנ"ל בתירוצו הראשון ובחידושי רבינו קרשקש שם.

אוצר

ס"ק כו אות א-ד

הפוסקים

[הרמ"ה המוצא לעיל סקכ"ה אות ז'] דטוב הוא שלא לעגנה כ"כ, והכי נקטינן.

ועיין ביביע אומר ח"ג חו"מ סי' ז' אות ג', שכתב אפילו להפזרים ז' וג' שנים דוקא [עע"ז לעיל שם אות ג'], מ"מ כיון דשרי ז' וג' שנים שלא נרשום כלל, נגילי מילתא בעלמא שרי אפילו טובא לצורך ח"ת, ואין צריך למחילה ממש.

ב. האם דין זה דוקא למי שתורתו אומנותו. נח"מ סק"י כתב, הראב"ד [שהוא מקור דין זה כמוצא בלוח הקודש] כתב ח"ת שחורטן אומנותו לא חשו לאורחא דמילתא, משמע אצל כגון אלו צריכין לחוש לאורחא דמילתא, ואף נרשום אין לעגנה יותר מן הראוי וכו' (אבן). ובעזר מקודש כאן ד"ה ות"ת, כתב דיותר מג' שנים אין לפרוש אפילו נרשום [ע"ש] (פד).

ובשו"ת הרשב"ש סי' שפ"ג (הראשון), אחר שהביא הראב"ד הנ"ל, כתב א"כ נדורות הללו שאין מי שחורטן אומנותו וכו', ואם היא נדונה מאריך לו הזמן כמה שחלפה, אך שלא ישאל הוא ממנה זמן ארוך הרבה דלית לה ביה נערה [ועיין לעיל סקכ"ה אות ז'].

אולם בב"ש סק"י, כתב מיהו הרמ"א [דלא הזכיר זה שחורטן אומנותו] סבר למה דקיי"ל אפילו בלא נרשום יולאים ז' וג' שנים, מש"ה אם נתנה לו רשות יכול לילך כל מה שחתן לו רשות. וצניי אהובה פי"ד מאישות הלכה ז', כתב דהרמ"א שהעמיק בשם הראב"ד ואם נותנת וכו', ולא הזכיר תורתו אומנותו, ש"מ דלא ס"ל קפידא הלזה, דודאי ההולך לתורה קרוי תורתו אומנותו.

ועיין בבית מאיר כאן, שכתב ע"ד ה"ש הנ"ל, דזה אינו, דמה ענין זה לזה, וכבר כתב הח"מ [הנ"ל] דזה [דיולאים בלא נרשום ז' וג' שנים] איירי מדינא ולא מאורחא דמילתא, אצל מעיקרא לק"מ, דנהי דלשון הראב"ד שצרא"ש [פ"ה כתובות סי' כ"ע] אפשר לפרש שמתוך כך דורות הראשונים, אצל הטור שכתב, כתב הראב"ד אצל מי וכו', א"א לפרש כי אם לדינא לדין, והמכוון במי שחורטן אומנותו אינו על דרך רשנ"י וחבריו אלא כצו"ד סי' רמ"ג

[סעיף ז' נרמ"א, שהוא מוחזק למ"ח נדורות שידע לישא וליתן נחורה, ומצין נדעתו ברוב מקומות החלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים וכו'], וא"כ סרה החלונה מן הרמ"א, ואף על הטור לק"מ, כי מוכרח הכי כוונת הראב"ד, דאל"כ מה יענה בעובדא דרז יוסף צריה דרצא [בכתובות ס"ג א'] שפסקו ליה שית שני, ומוכח מה שלא חשו לאורחא דמילתא מפני שחורטן אומנותו, וכבר אמר ר' יוחנן דהוה מקמיה דרצא [שבת י"א א'] כגון אלא מפסיקין בין לק"ש בין למפילה, הרי דר' יוחנן לא אחשיב דורו כחורטן אומנותו דרשנ"י, אלא דדאי כוונתו כנ"ל (פד).

ג. ובשלא קיים עדיין פרו ורבו. כתב צניי אהובה פט"ו מאישות הלכה א', דהתלמידים היולאים ללמוד תורה נרשום מהני אף דלא קיים פו"ר, דהא חזין ר' עקיבא ויתר תנאים ואמוראים דהרחיקו נדוד, ולא קיימו עדיין פו"ר כדמוכח התם בכתובות ס"ז ז', שאמרו עניה זו לשוא שומרת וכדומה, וע"כ נ"ל לת"ת אין לחוש לזה, דגדולה ח"ת יותר ממלכות פו"ר, וקיי"ל [לעיל סי' א' סעיף ד'] מי שאומר שנפשו חשקה נחורה דפטור מפו"ר, וכן עמא דבר (פד).

ועיין בדברי הרב גדליה נדל בשמוש חכמים סי' ח' עמ' ל"ט ד"ה ולפי, שכתב אם יולא נרשום יותר מג' שנים אם לא קיים פו"ר אסור, והרי זה דומה [למש"כ בסעיף ו'] למי שהרשית לו אשתו למנוע עונתה, דמשום פו"ר חייב לעבול בכל עונה וכו' [ע"ש שהאריך צניאור הגמ' כתובות הנ"ל]. וכ"מ בלגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' מנ"ה ד"ה ומה. וע"ע בלוח"פ סי' א' סקכ"ז.

ד. ובשעהכימה סתם, כמה זמן יכול להתעכב. כתב נחשושי הרא"ה כתובות ס"ז א', [אורחא דמילתא כמה], כלומר בשנתנה לו רשות סתם, מן הסתם כמה הוא פטור, ומהדרינן אמר רז חדש כאן וחדש צניחו וכו', ור' יוחנן אמר חדש כאן ושנים צניחו [ועיין לעיל סקכ"ז אות א']. וכ"כ נחשושי הריטב"א שם בשם אחרים פירשו, והוסיף וגם זה נכון (פד).

גדולה משאחז"ל [טובה נ"ב ב'] משביעו רעב, משא"כ קודם נשואין לגמרי שייך בחי' מרעיבו שבע כמארז"ל [שם], ועי"ז צל"ע להלכה אם מותר לקבל על עצמו פרישות בחק נדר על כל ימי ימיו וכו', וגם אם נפשו חשקה בתורה כבן עזאי וכו'. ובנחלה לישראל סי' ל"א ד"ה הן, העיר ע"ד, מסוטה ד' ב' דקאמר שם בחד תירוצא דבן עזאי נסיב ופירש, הרי להדיא דכה"ג הותר הדבר, ונהי דאמר שם שאר תירוצים, עכ"ז משמע דלאו מטעם זה אחיא עלה וכו'.

קפה) ובכני אהובה המובא בפנים, כתב דאין ראיה לדינו של הראב"ד [שהתיר למי שחורטן אומנותו] מכל הני עובדא הנזכרים בגמ', [משום] שהיה נפסק כן ביניהם בשעת נשואין, וארעא דהכי כונסה וכו'.

קפו) ובשו"ת מהר"ם מינץ (מאובן ישן) סי' י"ט דף נ"ב טור ג', כתב דאם יודע לשער בעצמו שלא יהיה בקיום עונתו איזו ביטול תורתו, אז אפילו אם האשה אינה תובעת עונתה, אסור לפרוש ממנה לגמרי, לקיים מצות לערב אל תנח ידיך [עע"ז לקמן סקכ"ט], אבל אם יודע ויבחיין בעצמו שיעצמח בזה ביטול תורתו, כבר כתבתי לעיל דאף ממצות פו"ר פטור וכו', מכ"ש ממצות לערב וכו'. ועיין הערה קפ"ד.

קפז) ואפשר לומר ששיעור זה הוא רק למאן דס"ל דהתלמידים אין

וע"ע בשו"ת מהר"ם מינץ (מאובן ישן) סי' י"ט דף נ"ב טור ג', שהקשה דהא תנאי לא מהני כעונה, וחזירי עפ"ש בתוס' [כתובות נ"ו א' ד"ה הרי] דהקשו מהא דמנחות [ק"ט א'] גבי הריני נזיר ע"מ שאגלה וכו', וחזירי דלא אמרינן מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל אלא במתכוין לעקור דבר מה"ת, אבל התם סבור שיש מצוה וכו', ומעתה בכה"ג דנשאה ע"מ שילך ללמוד תורה וכו', לא שייך סברא זו דהוי מתנה ע"מ בתורה, אז ממילא התנאי קיים וכו', ואם תתבע עונתה ממילא נבטלו הקדושין ואין עליו חיוב עונה כלל וכו', אמנם אחר שנשאת לו סתם בודאי לא מהני רשות ולפרוש ממנה לגמרי משום צערא דגופא, ואף על זמן ארוך משום אורחא דמלתא וכו'. קפג) ועיין במחברת הקודש, שפירש דבריו והיינו יותר מחדש, ואף דעל

ג' שנים א"צ רשות, לזה כתב [הח"מ בהמשך דבריו] ואפילו חכמים וכו', ר"ל [שדין זה דג' שנים] הוא [דוקא] בתורתו אומנותו [עע"ז לעיל סקכ"ה אות ו']. קפד) ועיין בספרו ברכת דוד פרשת ויצא דף צ"ה טור ד' ד"ה כתבתי, שכתב דמשאחז"ל כגון בן עזאי שנפשו חשקה בתורה פטור מלישא אשה, אולי היינו רק קודם שנשא שום אשה, וגבי משה רבינו היה הרבותא שפירש מאשתו ולא היה לו גרעון מלימודו תורה"ק בטהרה וכו', כי נבשוהו הוא רבותא

באר הגולה

ו' לאשה שהרשית את (יא) בעלה (ה) אחר שנשאת שימנע עונתה הרי זה מותר

ל ג' שם נפטי' ממ"ט
נגמ' נרשום כמה דנעי שם סוף דף ס"א.

פתחי תשובה

(ה) אחר שנשאת. עיין במל"מ פט"ו מה"א דין א' שכ' דמשמע דקודם נישואין לא מהני רשותה כו' עש"ב:

באר היטב

(יא) בעלה. ע"ל סי' א' ס"ק א' מש"ס:

אוצר

ס"ק כז אות ד — ס"ק כח אות ב

הפוסקים

נשואין וכו', הא לא קשיא ולא מידי, דאף דנימא דמדין נמינת רשות הוא, מ"מ נמינת רשות לא מהני אלא אחר שחל החיוב, הרי זה דומה לאומר לחזירו חזר זה לכשאקחנו אני נותן לך רשות שתפתח עליו חלונות וכיוצא בזה, דפשיטא דלא מהני כיון דנשעת נמינת הרשות עדיין לא חל עליו החיוב וכו' (קצ).

ועוד כתב במשנה למלך הג"ל, אף דנימא דמדין מחילה נגעו בה, אמאי לא מהני קודם נשואין בעודה ארוסה וכו', [וי"ל] דדוקא בנכסי אשתו מהני סילוק בעודה ארוסה משום דשייך קצת בנכסים אף בעודה ארוסה, דהא נפלו לה נכסים משנחלסרה לא תמכור לכתחילה וכמ"ס הטור סי' ז', אבל עונה אין לו שום שייכות בעודה ארוסה, ומש"ה לא מהני כי אם אחר הנשואין שחל עליו החיוב, ועוד אפשר לומר דנשואין דכחז רצונו לאו דוקא ולאירוסיין קרי נשואין וכו'.

ועיין בשם טוב (להר"ח כסא"ר) על הרמב"ם הג"ל, שכתב אבל אם קודם הנשואין הרשית לו, אף שכבר קיים פו"ר אסור, דהא צעין שישא אותה בתחילה כשאר בנות ישראל, ויעשה המנהג בשלימותה כדין תורה (קצא).

אולם בפרישה סק"ו, כתב [מה שכתב הרמב"ם] אחר הנשואין רצונו קאמר, דאע"ג דמתחילה נשאה סתם (קצב). וכ"כ בשולח ומשיב מהדורא רציעאה ח"ג סי' ק"ח.

ב. האם יכולה לחזור בה. צמים עמוקים צחלק התשובות של הראנ"ח סי' מ"ד, כתב כל שנתנה לו רשות [לנטל עונתה] ואח"כ חוזרת בה ומקפדת יש להסתפק, דדלמא צדצור צעלמא נמחל

ועיין בפסקי ריא"ז שם פ"ה הלכה ד' אות י', שכתב צעין התלמידים אע"פ שהכל חלוי ברשות האשה, הנכון הוא שתרשה האשה את בעלה חודש אחד צמים רבו ושני חדשים צמים, לכל חדשי השנה.

ה. וכשהסכימה בלי פיוס מצד הבעל, עיין נשוא"מ הרשב"ש המוצא לעל אות ז', וע"ע לעיל סקכ"א אות ז'.

ו. וכשהחזרה בה מהסכמתה. נשוא"מ מהר"ם מינץ (מאוצן יסן) סי' י"ט דף נ"ב טור ג', נאשה שמתלה עונת בעלה כדי שיוכל ללמוד תורה, כתב דאם תחנע עונתה המחויב לה, מחויב לתת לה חפיקה כרא"י (קפח). ועיין ס"ק הבא אות ז'.

סעיף ו. כח. האשה שהרשית את בעלה אחר שנשאת וכו'. א. מקור הדין והאם מהני כשמחלה לפני שנשאת. לשון השו"ע הוא מהרמב"ם פט"ו מאישות הלכה א'. ומקור דין זה כמ"ס צבאה"ג, ממש"כ בנגמ' [כתובות ס"א ז'] ברשות [אשתו], כמה דנעי. וכ"כ במ"מ שם ובצ"י כאן.

ועיין בפתחי תשובה סק"ה, שעממ"כ נשוא"ע אחר שנשאת, כתב עיין במשנה למלך [שם] שכתב דמשמע דקודם נשואין לא מהני רשותה (קפט). ושם כתב, אי אמרינן דנמינת רשות הלזו מדין מחילה נגעו בה, מינת דקודם נשואין לא מהני משום דלא חל עדיין חיוב עונה, וקיי"ל דכשם דאין אדם מקנה דבר שלא צא לעולם, ה"י אין אדם מוחל דבר שלא צא לעולם וכמ"ס הר"ן בתשובה סי' נ"ג, אלא אי אמרת דאין אלא נמינת רשות צעלמא, אמאי לא מהני קודם

יוצאים בלא רשות כי אם חדש [נע"ז סבכ"ה אות א'], ולדעת הרא"ה המובא שם אות ח', היינו דוקא באקראי, וכאן רצונו לנהוג כן בקביעות, משא"כ למאן דס"ל דתלמידי יוצאים בלא ברשות ב' וגי' שנים.

קפח) עיין תוס' רי"ד המובא לעיל הערה י"ט*.

קפט) עי' בהגהות רע"א כאן, שכתב בשם המל"מ שקודם נשואין מהני רשותה. וכתב בבאר משה ח"ג סי' קנ"ט סוף אות א', שהוא ט"ס וצ"ל לא מהני רשותה.

קצ) ועיין בקרית מלך רב שם, שתמה על דבריו, דלא דמי לאומר חצר זה וכו', דהתם באותה שעה אין לו שום קנין באותו חצר, הילכך לא מהני רשות, לא כן הכא דהיא רשאה בעצמה ובגופה ליתן רשות, ודמי למשכיר ביתו לחבירו ואמר לו אני נותן לך רשות שתפתח בו חלונות וכו', ועוד שהרי פסק הרמב"ם [פ"ה] מחובל [הלכה י"ב] דאם אמר לו קח כלי זה ושברו, ועשה כן פטור, גם מש"כ דאם הוא מדין מחילה משו"ה לא מהני קודם נשואין וכו', לא הבינותיו דהא קיי"ל בקדושין ס"ב א', דכל שבירו לאו כמחוסר מעשה דמי ולא הוי דבר שלא בא לעולם, והכא כיון דשניהם נתרצו בקדושין כידם מיקרי וכו'.

ובתשובת הר"א די טולידו [בעל משנת ר' אליעזר] שביבא הלוי סי' ו' ר"ה וראיתו, כתב ע"ד הקרית מלך רב, דהא דמהני כל שבירו, היינו דוקא בידו של

אחד וכו', דאינו חלוי אלא בדעתו ורצונו וכו', לא כן בדבר אחר דאין המעשה נעשה אלא ע"י שנים דחלוי בדעת אחרים נמי, כמ"ס [בקידושין] שם דהאומר לאשתו הרי את מקודשת לי לאחר שאגרשך, אף דשניהם מרצים עכשיו וגם לאחר שנתגרשה, לא מהני וכו'.

קצא) ובמקרא סופרים (על העיטור) דף כ"ה א', הביא דברי רש"י שכתב דלא מהני תנאי [בעונה] משום דצער דגופא לא ניתן למחילה, ושקשה על זה ממש"כ ברמב"ם דמהני רשותה, וכתב ולכן נראה [בטעם ולא מהני תנאי] כדמשמע מדברי הפרישה [לעיל] סי' ל"ח [סקי"ג] וכו', [דהקשה] מאי שנא מאומר הרי את מקודשת ע"מ שתאכלי בשר חזיר דאמרינן דהיא מקודשת, [ותירץ] דשאני התם כדקאמר טעמא דאפשר לה שתאכל ותלקה, משא"כ בעונה שציקר אישות היא ואם היא אסורה עליו לעולם במאי תהיה מקודשת וכו' [ושוב האריך לתמוה עמ"ס שהיא אסורה עליו, ובסוף מסיק] דאעפ"כ כיון דלאו בחיובא הוא, לא מהני תנאי לענין עונה כיון דציקר אישות הוא.

קצב) ובמשנה למלך המובא בפנים הקשה ע"ד, דאטו אם מתחילה נשאה על תנאי מי מהני, והרי הרמב"ם [פ"ו מאישות הלכה י'] הוא מהסוברים דתנאי לא מהני בעונה, ובספר קובץ שם, כתב דאין זה תימה דודאי הוא אינו יכול להתנות, אבל אם היא מוחלת לו קודם הנשואין והרשת לו למנוע עונתה בעת שירצה לא שייך בזה מתנה על מה שכתוב בתורה. וכ"כ בשם יוסף

אוצר

ס"ק כח אות ב

הפוסקים

ו' שהמקדש אשה ע"מ שאין עליו עונה תנאו בטל, ובמחילה רנה לחלק ולומר דשאני ההיא דע"מ וכו' דאמרין בודאי היא לא מחלה נערא דגופא אלא מפני שרונה להמקדש לו וכו', אבל אחר הנשואין כיון שהרשמה אח בעלה, הא מחלה בלב שלם קצת, ולא נחקררה דעת הרב בחירון זה, וכחצ א"נ דהכא נמי אינה מחילה אלא שכל זמן שהיא אינה מוצעת ונותנת לו רשות מותר לו לימנע, אבל בידה לתצוה כל זמן שתרנה ע"כ, והן הן הדברים שכתבנו וכו' קצת.

ובבני אהובה שם פ"ד הלכה ב', עמ"ש הראב"ד הו"ד צטור כאן דכל מי שמורחו אומנוחו יכול לילך בכל מה שחמך לו רשות, כתב ומיהו נראה דיש רשות בידה לחזור אימת שתרנה, דהא ר' יהודה ס"ל דעל שאר וכסות יכול הוא להחנות וכו', ובעונה אינו מועיל תנאי דאין בידה למחול וכו'.

ובמעשה רקח שם פט"ו הלכה א', כתב דהכא אין זה תנאי גמור, אלא שהיא רוצה למחול לו דבר זה, ולהכי כתב הרמב"ם לשון שהרשים, שר"ל בעל פה ודרך רשות בעלמא וכו', ואם היא חתבע ממנו העונה אחר זמן הרשות בידה וכו', ולא [בא] הרמב"ם הכא אלא להציל אשה זו מדין מורדת וכו', ונפסחא אחרת כח"י כתוב הרי זו מותרת במקום הרי זה מותר, והוא מדוקדק עפ"י זה שאין לה דין מורדת וכו'.

ובהמקנה קו"א סי' ל"ח סעיף ד', כתב קי"ל דבעונה אע"פ שמוחלת יכולה לחזור וכו'. וכ"כ בורע אברהם (להר"א יצחקי) סי' י"ב דף ל"ט טור ג', צנמוקי הגר"צ על הרמב"ם פט"ו מאישות הלכה א', צנחלת יהושע (להר"י שפירא) סי' כ"ג דף ס"ט טור ד' ד"ה וכמו, בפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות אות א' ובישכיל עבדי ח"ו סי' כ'. ועיין צמשה הלכות ח"א הלכות כתובות סי' קע"ה, ח"ו סי' רנ"א ד"ה אלא דאכתי וח"ו סי' קכ"ח.

אולם ביצועות יעקב סי' א' פירוש הארוך סוף אות א', כתב קשה מהא דאימא בכתובות ס"ב א' אורחא דמילתא וכו', ופרש"י אורחא דמילתא, דרך ארץ שלא ישא עליה חטא, ואפילו הוא יכול לפתותה וכו', והיינו ע"כ משום שמה מחזור זה וכו', ואמאי קאמר אורחא דמילתא דהיינו דרך ארץ, הלא מדת הדין הוא כך

שעבדו לכל הזמן שמחלה לו, ולא מציא מו הדרא זה, דלא יהיה שעבדו אלא כדין בעבד, הא כיון דא"ל זיל לנפשיה מחיל שעבדיה כדאמרין בקדושין [ט"ו א'], או דוקא היכא דגופו קנוי כגוף עבד עברי [אמרין הכי], ואפשר לומר דמצי הדרא זה וכדאמרין גבי ע"מ שאין עלי עונה דלכו"ע התנאי בטל משום נערא דגופא לא מחיל איניש וכו', וההוא [כתובות ס"א ב'] דברשות כמה דיהבה, [היינו] דוקא היכא דלא הדרא זה, ומאכתי קנא ראיא לזה בדברי מהר"י [ווייל] סי' א', שכתב על איש א' שהיתה אשתו מפלגת צו שלא לשמש עמה, והוא נשבע על החומש שלא ישמש עמה, והיא כשראמה שרונה לישבע כעסה ומיחתה צו שלא לישבע, ופוסק הרב שם שהשבעה חלה, דאע"ג שמיחתה בשעת השבעה דילמא לא היתה מוחה אלא על רוב כעסו לישבע על החומש, לא על מניעת המשמש, נראה ודאי דאי היה פשיטא לן שהמחלה היתה על מניעת המשמש לא היתה השבעה חלה, ואע"ג שהיא נתנה לו רשות למונע ממנה משמש, ואפשר לדחוק דההיא אחרת, אע"ג שהיתה מפלגת צו למונע ממנה משמש מ"מ כיון שעדיין לא שמע בקולה לא חשיבא נתינת רשות וכו'. והוצא בקיצור צבאה"ט לעיל סי' א' סק"א, צבנה"ג כאן הגה"ט אות ו' ובפס"ש יו"ד סי' רל"ד סק"א. ובחידושי מהר"י"ט קדושין י"ט ב', על מה שפרש"י שם טעמא דרבי יהודה במקדש אשה ע"מ שאין עליו שכ"ו, דבדבר שממון תנאו קיים, משום שניתן למחילה הוי תנאו קיים, אבל עונה נערא דגופא היא לא איחיהב למחילה, הקשה דעונה נמי איחיהב למחילה כדאמרין בכתובות [הנ"ל] וכו', וכחצ וי"ל דכך הם דבר רש"י, שלא ניתן למחילה אלא לשעמה, אבל מציא הדרא זה בכל שעה שתרנה קצת.

ובמשנה למלך פ"ו מאישות הלכה י', כתב עוד נ"ל דאף דהאשה יכולה להרשות לבעלה שימנע עונתה, לא מדין מחילה נגעו זה, אלא שכל זמן שהיא אינה מוצעת, מותר לו לימנע מעונתה מאחר שנתינה לו רשות, אבל אם חזרה ומצעה, פשיטא דמחויב בעונתה וכו' קצת, גם ראיתי בלחם משנה ריש פרק ט"ו מהלכות אלו [שהקשה על הרמב"ם שפסק שיכולה למחול עונתה, מדבריו בפרק

דגופא אפשר למחול, ומ"מ בדרך ג"ב טור ב', מסיק [דאף] למש"כ לעיל דאחר הנשואין יכולה למחול על צערא דגופא, מ"מ גוף הדין אמת הוא, ובכל הניזקין שניתנו למחילה ופטור וכו', מ"מ יכול לחזור כל זמן שלא הזיקו וכו', וכ"כ במהרי"ק שורש ק"ז גבי מום שראה באשתו בעת הנשואין ומחל בעת הזאת, אעפ"כ יוכל אח"כ לפרוש ממנה מעונה מצד דנמאסת עליו וכו', וסיים שם אבל לענין צערא דגופא שנאמר דמשום שמחל שעה אחת ונתרצה להיות עמה, שיצטרך תמיד להוסיף מחילה על מחילה ולהיות עמה, זה לא מצינו וגם אין השכל מחייבו ע"כ, וכעין זה ממש בגד"ד ובפרט דיכולה לומר סבורה הייתי לקבל ועכשיו לא יכולתי וכו' [נוע"צ כדבריו להלן], שמחלק בין מחלה לעולם ובין מחלה לקבל על עצמה שיעור אחר לעונתה.

קצת ע"י בישכיל עבדי [המובא בפנים] אות ב', שכתב דלפי תירוץ זה, כל היכא דאיגלאי מילתא דאינה מוחלת בכל לבה, הדר ליה החיוב כדמעיקרא וכו'.

קצו עיין בקרית מלך רב שם פט"ו הלכה א', בורע אמת ח"ב סי' ק"ה דף קט"ז טור ב' ד"ה והנה ובישכיל עבדי [המובא בפנים] אות י"ח.

[להר"י אליקים] ובפרשת המלך שם. ועיין לעיל הערה קפ"ב משו"ת מהר"ם מינץ (מאובן ישן).

קצת ובאזני יהושע המובא בפנים, כתב ולפ"ז מתיישב דברי השו"ע [כאן], שבסעיף ה' פסק שאפילו בנטילת רשות אין לו להתאחר אלא חדש בחוץ וחדש בביתו, והיינו אפילו נתנה לו רשות על יותר מחדש, ובסעיף ו' פסק האשה שהרשתה את בעלה שימנע עונתה ה"ז מותר, ומשמע שאין כלל הגבלת זמן וכו', ושני הדינים מפורשים בגמ' וכו', ולפי [הנ"ל] מש"כ בסעיף ו' כוונתו [שהוא בביתו, והיא נותנת] לו רשות לעולם ואינה חוזרת בה וכו', אבל בסעיף ה' הא מיידי כשהוא יעבור ממנה אחרי הנתינת רשות, א"כ יש לחוש שאחר החדש תחזור להקפיד על תשמישו והוא לא ישמע בזה וכו', ע"כ אמרו שפיר דחדש בחוץ וכו'.

קצו ע"ש שכתב דלדעות הפוסקים שס"ל דאף במקדש אשה ע"מ שאין עליו עונה שחל התנאי [נע"צ בארצות"פ סי' ל"ח סקכ"ה אות א'], ה"ה במחלה לאחר הנשואין א"א לה לחזור בה, שכבר נמחל שעבדו.

ועיין בשו"ת מהר"ם מינץ המובא בפנים, שמאריך להוכיח דגם על צערא

אוצר

ס"ק כח אות ב

הפוסקים

וכ"כ בשערי רחמים סי' ט"ז דף כ"ז טור ג' ד"ה מיהו [אלא] שהוסף עוד טעם כמוצא להלן].

ובשו"ת מהר"ם מינץ (מאוזן ישן) סי' י"ט האריך לצאר שאין הכרח לומר דיכולה לחזור ולתכוע עונתה, וכחצ דף נ"א

טור ג', שהאחרונים [שהכריחו כן] הצינו במש"כ [הרמב"ם] האשה שהרשה וכו', היינו לפרש ממנה תמיד וכו', אלא שהדבר פשוט לדעתי שכונת הרמב"ם, שהרשה את בעלה שימנע עונתה המחויב לה מימי הנשואין וכו', ורואה לשנות ולפטור את עצמו מעונה המחויב לה כעת וכו', וזכה"ג שאינו פורש ממנה לגמרי רק למעט עונתה המחויב לה כמו מפועל לחמר וגמל וכו', ליכא נערא דגופא אס הרשית לו וכו'.

אולם צנני אהבה הנ"ל, כתב דוחק לומר דאף דיכולה למחול היינו בזמן אס רב או מעט, אבל לומר שיהיה מחול כל זמן שהיא תחתיו לא דא"כ עיקר האישות לצטלה, דא"כ לפ"ז יש חילוק במתנה ע"מ שאין עונה וכו', ולכן היותר נראה דאין צידה למחול אפילו על זמן, ואס תרצה תצטל הרשות וכו' (קצו). וכ"כ בחידושי מהר"ט הנ"ל, ואפילו אחרת הריני מוחלת לשמי שנים אינה נתפסם בדיבורה ויכולה לחזור בה משא"כ בדבר שבממון. וכ"פ בבאר משה הנ"ל, צנניו שמחלה לצטל על ששה חדשים וצאה לחזור בה לאחר חדש. וכ"מ באוני יהושע הנ"ל.

ועיין במשאת משה ח"א סי' ו' דף קכ"א טור א', שכתב לדעת רש"י [הנ"ל] אף אס מחלה לו להדיא מציא הדרא בה מטעמא דלא ניתן לימחל וכו', וכן נראה שהוא דעת הר"ן [קדושין כ"ה ב' מדפי הר"ף ד"ה גרסי] דמשום דנערא לא עזיז איניש דמחיל ממו בה, איברא לדעת הרמב"ם [פ"י מאישות הלכה ו'] דמתנה על מה שכתוב בתורה הוא, ניחא דצמקדש ע"מ שלא יתחייב [בעונה] קא עקר מידי דאורייתא, ברם במוחלת לו לזמן מה אס מעט אס הרבה אין כאן עקירת כל הגוף, והיינו דכתב הרמב"ם פט"ו מאישות דהאשה שנתנה רשות וכו'. וכ"מ בזרע אמת ח"ב סי' ק"ה דף קט"ו טור ד' ד"ה ולי.

ועיין בשו"ת מבי"ט ח"ג סי' קל"ב דף כ"ט טור א', שכתב צנניו, וגם כי אשה אחרת שנתנה רשות לצטלה [לצטל עונתה] יכולה להנחם, ואס שדעה שצטלה היה נשבע ללכת ושהיו משביעים אותו על הזמן שילך, אינה יכולה עתה לחזור בה ולעכבו, כיון שדעה שהיו משביעים אותו ולא ערערה, דומה לאשה שנתנה רשות לצטלה שילך לסחורה למדינת הים והכין עצמו וסחורתו ללכת, דפשיטא שאינה יכולה למאן ולעכבו, וכ"ש צנניו שכתב וכו'.

ויש שחילקו בין היכא דהתנה עמה או הפציר בה להיכא דמחלה מעצמה. בשאל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' קצ"ז ד"ה והנה במה, כתב דודאי אס אדם רואה למחול, ודאי יכול למחול אף על נערא דגופו וכו', אבל מה שזה מתנה ע"מ שלא יהיה לך עלי שכו"ו, אמרינן אף שהיא מתרצת היינו משום טב למיחב טן דו, אבל אינה מתרצת בלב שלם וכו', וזו מיושב מה דהקשו המהר"ט

וכו', ובגלל זה [נ"ל] דמהני מחילה בנערא דגופא וכו', אלא דעיקרא דהך מילתא בהתנה קודם קדושין, דלא אפשר דאינה מוחלת בלב שלם וכו', אבל במוחלת אחר הנשואין, דלא אין הכרח לה, דודאי מהני מחילה אף בנערא הגוף ואינה יכולה לחזור.

ובחקר הלכה (להר"ג לנדא) ח"א אות כ' הלכות כתובה סי' ט', כתב דיש להציא ראייה [שאינה יכולה לחזור בה] ממה דאייתה צפי' ק' [סעיף י"א] דאס הבעל אומר גרשחך ונתחיי לך הכתובה והתוספת נאמן במגו דלא גרשחך, וכחצ שס הכ"ש [סקל"ט] צסס המוס', ואין לומר דאס יאמר לא גרשחך יתחייב צשכ"ו, משום דלא יתחייב דהו"ל כטענו חטיין והודה לו צשעורין, והא שיעת המוס' דהא דטענו חטיין והודה צשעורין פטור הוא מטעם מחילה וכו', א"כ אי נימא דבעונה יכולה לחזור כשמחלה, א"כ חו אין לו מגו, דאס יאמר לא גרשחך יתחייב בעונה כשמחזור בה.

ועיין באפי ורטרי סי' א' אות א' ד"ה שבת, שכתב דודאי מכיון דמתורת מחילה אחינן עלה, מה נשתנית מחילה זו מכל שאר מחילות דעלמא, דכל דלא קנו מיד המוחל, מצי הוא לומר משטה הייתי כך ה"נ ודאי דלא שגא וכו'.

ובבאר יהושע ח"א סי' כ"ב, האריך, וכחצ דף ק"ט טור ד', היוצא לנו מזה שצדבר שהשיעבוד הוא בשטר, בלי שום ספק, גם בלי שום דיחוי עד אחר זמן, דודאי צריך להיות קנין על המחילה, ולא היו מחילה בדברים בעלמא, וא"כ צנניו דמהני שצות הבעל שלא ישמש עמה, הא האי רשות לא עדיף ממחילה, ומחילתה בדברים בעלמא וכו', ויכולה לחזור בה מן מחילתה בכל עת שתרצה כל זמן שלא היה קנין וכו'.

ובבאר משה (להר"ם שטרן) ח"ג סוס"י קנ"ט, לאחר שהאריך בצר שיכולה האשה לחזור בה ממחילתה, כתב דאס התנה עמה לפטור מעונתה בקנין, [י"ל] אין אחר קנין כלום כמש"כ בבאר היטב [לעיל סי' ס"ט סק"ד], [אולם] כזר כתב צפת"ש (שס) צסס הצית מאיר דדברי הנאה"ט תמוהים, ואין שום נ"מ בין עשו קנין או לא, לא מהני תנאי לפטור מעונתה.

ויש שחילקו בין מחלה לזמן מסוים למחלה לעולם. בקול אליהו ח"ב סי' י"א, כתב ע"ד הראג"ח הנ"ל, מאחר שאמרנו צפ"ק דקדושין [ט"ו א'] דעבד מתמת היותו גופו קנוי לו לא סגי ליה באמירת רבו צאפי תרי זיל, מצויר הדבר דכל שאין גופו קנוי לו סגי באמירה בעלמא ואינו יכול לחזור בו וכו', ומ"ש ואפשר לומר דמצי הדרא בה וכדאמרינן המקדש את האשה ע"מ וכו', רב המרחק צנייהס דהתם היו נערא דגופא תמיד עולם ועד, אבל לזמן מי זה אמר דלא ניתן למחול וכו', והראיה שהציא מדברי מהר"י וי"ל לא דמי וכו', כדדמיא הרב [ראג"ת] וכו', וכן יש להוכיח מסוגיא דפרי' אע"פ דפריך ברשות כמה וכו', ואס איחא דאחר נתנית הרשות יכולה לחזור בה, מאי פריך כמה דיהבה וכו', לימא דהאיבעיא היא צנותת רשות ושז חורת בה, כמה יכול לישב וכו'.

אוצר

ס"ק כח אות ב"ו

הפוסקים

והלחם משנה והמשנה למלך [הנ"ל] מהן דאמרו צרשות כמה דבעי, דשם כשהיא מוחלת בודאי מוחלת בלב שלם וכו'. ושם מהדורא רביעאה ח"ג ס' ק"ח, כתב דהנה עיינו הרוואות בכל דבר שאדם מוחל לחבירו, לפעמים אין המחילה בלב שלם רק משום הפלגת חבירו וכו', אבל כשהוא התחיל עם חבירו למחול לו פשיטא דמחל בלב שלם וכו', ומעתה כאן דקדק הרמב"ם וכחז האשה שהרשית וכו', דהיא התחילה עמו וכו'.

ובשערי רחמים הנ"ל, כתב דהיכא דמחלה לו לזמן נועד מדעתה ורצונה, י"ל שפיר דמחילה מחילה ואינה יכולה לחזור בה. ובהשיב משה ס' ע"ו ד"ה והנ"ל, כתב למחך קושיא הנ"ל עפ"מ"ש הנ"ל כאן סק"ו, דאם נחנה לו רשות מעצמה מהני מחילה אף לעולם, אבל ע"י פיוס לא וכו'. ועיין בשו"ת מצי"ט הנ"ל ובזרע אברהם הנ"ל בטור ב' ד"ה ומ"ש (הג'). וע"ע באו"ה פ' ס' ל"ח סקכ"ה אות ב'.

ג. האם מהני מחילה כדי לבטל עונת ליל טבילה. כתב צמרת חיים (להר"ש סופר) או"ח ס' ר"מ אות ג', הוצרכו הפוסקים לכחוד הדין [ליל טבילה] וכו', לאשמועין דעל ליל טבילה לא מהני מחילה אשמו, דממנן אברהם ריש הס' [סק"א] מוכח דרק צימי עזור ומניקה צימי הקורא אם האשה מוחלת פטור מלקיים העונה אשר הם בכלל לא יגרע, אבל בליל טבילה י"ל דלא מהני מחילה, ועוד שהיא אינה מוחלת באמת, דלמה הולכת לטבול, ועוד דבליל טבילה חייב לפקדה אף באותם לילות שמן הראוי שלא לשמש וכו'. ועיין ביד הלוי (להר"ד במברגר) או"ח ס' מ' אות ג' ובבאר משה (להר"מ שטרן) ח"ה ס' קכ"ג.

ובמור וקציעה או"ח ס' תקפ"א ד"ה עוד, כתב דליל טבילה פשיטא שאינו נדחה אפילו ברצון האשה, לפי שאין אשה מתעצרת אלא סמוך לטבילה, ולא נענש יהושע אלא בשביל שצטל ישראל מפו"ר לילה אחד [עירובין ס"ג ב'] וכו'.

ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ג ס' ל"ה ד"ה הנה, כתב אם האשה מסכמת שימנע הצעל עונתה ממנה, הרי זה מותר וכו', ואף דבכתובות ס"ב א' מבואר בתוס' [ד"ה אלא] דלא מהני מחילה במקום שאנו יודעים שמצטרפת בלבה, וא"כ אולי כן הוא גם בליל טבילה, אבל עכ"פ אם גם בלא פיוס של הצעל נחנה לו רשות, גם לשיטת התוס' מותר וכו', ומו כיון דבאמת טבילה בזמנה לאו מנחה, א"כ אם לא מצטוב ודאי שאין לנו אומדנא כלל לומר שאין מוחלת בלב שלם וכו'. וכ"כ בטורת הבית ח"ב ס' י"ד משמרת הבית עמ' תמ"ו, שמדברי הזהר [ח"ב קי"א א'] שהביא בבית יוסף [יו"ד ס' קל"ז] מוכח שבהסכמת הצעל והאשה מותר לדחות הטבילה לאיזה ימים כשיש איזה סיבה לכך, וכ"כ ברצ פעלים ח"ב יו"ד ס' ל"ד ע"ש.

והלחם משנה והמשנה למלך [הנ"ל] מהן דאמרו צרשות כמה דבעי, דשם כשהיא מוחלת בודאי מוחלת בלב שלם וכו'. ושם מהדורא רביעאה ח"ג ס' ק"ח, כתב דהנה עיינו הרוואות בכל דבר שאדם מוחל לחבירו, לפעמים אין המחילה בלב שלם רק משום הפלגת חבירו וכו', אבל כשהוא התחיל עם חבירו למחול לו פשיטא דמחל בלב שלם וכו', ומעתה כאן דקדק הרמב"ם וכחז האשה שהרשית וכו', דהיא התחילה עמו וכו'.

ג. האם מהני מחילה כדי לבטל עונת ליל טבילה. כתב צמרת חיים (להר"ש סופר) או"ח ס' ר"מ אות ג', הוצרכו הפוסקים לכחוד הדין [ליל טבילה] וכו', לאשמועין דעל ליל טבילה לא מהני מחילה אשמו, דממנן אברהם ריש הס' [סק"א] מוכח דרק צימי עזור ומניקה צימי הקורא אם האשה מוחלת פטור מלקיים העונה אשר הם בכלל לא יגרע, אבל בליל טבילה י"ל דלא מהני מחילה, ועוד שהיא אינה מוחלת באמת, דלמה הולכת לטבול, ועוד דבליל טבילה חייב לפקדה אף באותם לילות שמן הראוי שלא לשמש וכו'. ועיין ביד הלוי (להר"ד במברגר) או"ח ס' מ' אות ג' ובבאר משה (להר"מ שטרן) ח"ה ס' קכ"ג.

ובמור וקציעה או"ח ס' תקפ"א ד"ה עוד, כתב דליל טבילה פשיטא שאינו נדחה אפילו ברצון האשה, לפי שאין אשה מתעצרת אלא סמוך לטבילה, ולא נענש יהושע אלא בשביל שצטל ישראל מפו"ר לילה אחד [עירובין ס"ג ב'] וכו'.

ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ג ס' ל"ה ד"ה הנה, כתב אם האשה מסכמת שימנע הצעל עונתה ממנה, הרי זה מותר וכו', ואף דבכתובות ס"ב א' מבואר בתוס' [ד"ה אלא] דלא מהני מחילה במקום שאנו יודעים שמצטרפת בלבה, וא"כ אולי כן הוא גם בליל טבילה, אבל עכ"פ אם גם בלא פיוס של הצעל נחנה לו רשות, גם לשיטת התוס' מותר וכו', ומו כיון דבאמת טבילה בזמנה לאו מנחה, א"כ אם לא מצטוב ודאי שאין לנו אומדנא כלל לומר שאין מוחלת בלב שלם וכו'. וכ"כ בטורת הבית ח"ב ס' י"ד משמרת הבית עמ' תמ"ו, שמדברי הזהר [ח"ב קי"א א'] שהביא בבית יוסף [יו"ד ס' קל"ז] מוכח שבהסכמת הצעל והאשה מותר לדחות הטבילה לאיזה ימים כשיש איזה סיבה לכך, וכ"כ ברצ פעלים ח"ב יו"ד ס' ל"ד ע"ש.

דלא מחלה מחמת פיוס שלו, מהני מחילה דידה אף כשכבר טבלה.

ר' ע"י בבבלי הנפש להראב"ד [מהדורות הרב קפאח עמ' קכ"ו ואילך].

רא' בשער המצוות פרשת בראשית, כתב [בזווג] שאינו להוליד נשמות

[כגון מעוברת] אם האיש רוצה למנוע עצמו ממנו מותר וכו', בתנאי שגם

קצח) הזהר שם אחרי שביאר חומר העבירה לאשה שאינה טובלת לבעלה, כתב בר' אי איהו לא חייש ולא אשגח לדין. ומובא גם בעולת תמיד או"ח ס' ר"מ סק"ח ובכף החיים שם אות ט"ז.

קצט) ע"י בשו"ת חתם סופר ח"א ס' קכ"ט, שמשמע מדבריו שהיכא

[ה] בד"א שקיים מצות פריה ורביה

ביאור הגר"א

[ה] בד"א כ"ו. מתני'
פ"ו דיבמות ס"א ב'.

אוצר

ס"ק כח אות ו — ס"ק כט

הפוסקים

ובערוגת הבורשם (להר"מ בנר) שם אות א', כתב דהרמב"ם איירי מדין תורה וכו', ונ"מ שאין כופין אותו לקיים ולערב, ולא יקרא עבדין אם אינו רוצה לקיים ולערב, כמ"ס הרמב"ן במלחמות [יצמות כ' ע"א מדפי הרי"ף] וכו', משא"כ אם עדיין לא קיים פו"ר וכו'.

ובמעשה רקח שם, כתב דאם לא קיים פו"ר אין סבירא לפוטרה, דאין לך מורדת גדולה מזה, דאדעתא דהכי נשאת, אך אם כבר קיים פו"ר אשמועינן [הרמב"ם] דאין לזו דין מורדת וכו', ולענין דינו של האיש סמך עמס"כ לקמן דין ט"ו וכו'.

ועיין במנחת יצחק ח"ג סי' ט"ו אות ז', שהביא מש"כ במג"א או"ח סי' ר"מ סק"א בשם האר"י ו"ל דמהני מחילה האשה בימי עיבור ויניקה, וכתב ו"ל דס"ל כמ"ס הב"ש [הג"ל] דאף אם כבר קיים פו"ר לא מהני מחילה וכו', וע"כ כתב דדוקא בימי עיבור והנקה דלא שייך משום אף תנא^(ה), אך ז"ע בימי הנקה דלא שייך לידה, דמש"ה גזרו שלא ישא מעוברת חצירו, ואולי ו"ל דמה"ט שגזרו כנ"ל לא שייך ג"כ המזנה של פו"ר, אבל אין כך דעת העזר מקודש [המונח בס"ק הבא אות א'].

ובדרך המלך (להר"ד רפפורט) שם פירוש הקצר אות א' כתב, במשנה למלך פכ"א מאיסורי ביאה הלכה כ"ו [כתב] דמי שאין לו בנים אסור לישא קטנה, אבל מי שיש לו בנים, אף דאסור לו לישא עקרה וזקנה, מ"מ קטנה מותר כיון שאחר זמן תהיה ראויה לילד, מבואר דאף דמוזהר בלערב וכו', מ"מ אין המזנה מוטלת עליו בכל יום כמו מי שאין לו בנים וכו', ה"נ ו"ל אם היא הרשית אותו על זמן מוגבל וכו', כיון שאח"כ יהיה ידיו לקיים המזנה רשאי וכו'. וכעין זה כתבו בשו"ת מהר"ם מינץ (מאובן יטן) סי' י"ט דף נ"א טור ג', בכתב שלמה (להר"ש האש) כאן ובסולם מונח סי' י"ד עמ' פ'.

ובמצות ראייה שם, כתב כיון דמצינו עונות חלוקות, והנה גם הגמלים והספנים מקיימים מזנה זו [לערב וכו'] ע"י עונה א' ל"ב חדש וכו', א"כ ו"ל דהרמב"ם דייק על "בכל עונה" [כשלא קיים פו"ר], אבל כשיש לו [בנים] יוכל להחזיק על העונה היותר רחוקה, אבל להחזיק לגמרי ה"נ דלא מהני מחילה.

ובמנחה חדשה (להר"ג חן טוב) מזנה א' אות כ', הביא מש"כ הריטב"א יצמות ס"ג א' בשם הרמב"ן, שאם קיים פו"ר ונפשו חשקה בתורה ורוצה לשתות או לאכול דבר של עיקור כדי שלא יתבטל ממורחו שהוא מותר, דהוא דר' יהושע [לערב וכו'] מזנה

ובשלחן ערוך הרב או"ח סי' ר"פ סעיף ז', כתב ונריך לומר שלא לבטל העונה [דליל שבת] וכו', אא"כ האשה מוחלת^(ב), ואעפ"כ טוב לקיימה.

ובאז נדברו ח"ו סוס"י ע"א, כתב ואפשר דאין אומרים זה [שכתב הרמב"ם פכ"א מאיסורי ביאה הלכה י"א] כל הממעט הרי זה משוזה, לגרוע ממזנה עונה, כלומר להשחלל שחמחול, דאע"פ שאינו חוצה הגוף ואם היא מוחלת בזמנה אין שום מזנה, מ"מ כל זמן שאינו ברור שהיא מוחלת בלב שלם מחיוז העונה, הרי מקיים מזנה בורא עולם שנחזקל בסיני ועפ"י מה שקיבלו חז"ל, ולמה ישחלל להפטר מזה.

אולם במשנה הלכות ח"ו סי' ר"מ, כתב ע"ד, שהרמב"ם [הג"ל] כתב, אין דעת חכמים נוחה למי שהוא מרבה בחשמיש המטה וכו', ופגום הוא מאוד ומעשה בורים הוא, אלא כל הממעט בחשמיש הרי זה משוזה, והוא שלא יבטל עונה אלא מדעת אשתו וכו' [וכ"כ בשו"ע לעיל סי' כ"ה סעיף ז'], והנה מבואר דבהסכמת ודעת אשתו הממעט בחשמיש הרי זה משוזה, וממעט אפילו בשעת עונה, וכמ"ס להדיא והוא וכו' אלא מדעת אשתו, אבל המבטל מדעת אשתו הרי הוא בכלל המשובחים, איברא דע"כ מיירי הרמב"ם אפילו בשעת עונה למעט, דאל"כ מאי מיעוט וליכא אלא ריבוי וכו'. ומסיק שם בסוף הסימן, מבואר מיהו, דודאי מי שרואה שנריך לזה ישחלל וישחלל אלא אשתו שחמחול לו עונתה וכו', וא"כ לאחר שקיים המין ובפרט בזקנה שאינה ראויה לילד, ודאי ענין גדול הוא הפרישות, וכל הספרים הקדושים מלאים בזה.

כט. בד"א שקיים מצות פריה ורביה וכו'. עיין בבאה"ט סק"א שז"ן לדבריו בסי' א' סק"א. ושם כתב, מלשון הרמב"ם [פט"ו מאישות הלכה א'] והשו"ע [כאן], משמע שאחר שיהיה לו בנים מהני רשות אפילו אם יוכל עוד להוליד, וז"ע מנ"ל להרמב"ם חילוק זה דמהני מחילה שלה אפילו אחר הקיום פו"ר, דהא אפילו אם קיים פו"ר חייב לקיים ולערב אל תנח ידך, ב"ש [שם סק"א]. וראה באוה"פ שם סק"ג מה שדנו בזה^(ה), ויש להוסיף כדלקמן.

בארץ צבי — תאומי צביה שם אין זכ"א, כתב דמש"כ הרמב"ם דמהני רשות שלה אחר שקיים פו"ר, היינו מדין תורה, אבל מדרבנן לא מהני מחילה שלה ואכתי נריך לקיים ולערב וכו', ונ"מ דזין זה, דאם קיים פו"ר ומחלה העונה וכו', אין ב"ד כופין אותו וכו'.

אשתו לא תקפיד בדבר הזה, ותמחול לו על ככה וכו', אבל [זווג] שהוא להוליד נשמות וכו', אינו יכול ליפטר כלל. והובא בכף החיים שם אות א'. ועיין לקמן הערה רע"ה.

רב) ועיין במשכן ישראל המובא בפנים שדן אם אפשר לסמוך על מחילת האשה מעונת שבת.

רג) כדברי הפת"ש בשם ברכי יוסף המובא שם, כ"כ בערוך השלחן שם

סעיף י'.

ד) גם בנמוקי הגר"ב על הרמב"ם שם, כתב דכאן איירי הרמב"ם מדברי תורה וכו', וכדאי מדרבנן לא מהני מחילה שלה נגד המצוה המוטלת עליו וכו'. וכ"כ בישועות יעקב פירוש הארוך אות א' בדעת הרמב"ם [ונשאר כצ"ע למה הביאו השו"ע כאן].

ד) עיין לקמן הערה רע"ה.

אבל אם לא קיים חייב לבעול בכל עונה עד שיקיים:

ז מ נושא אדם כמה נשים אפילו מאה בין בבת אחת בין בזו אחר זו ואין אשתו יכולה לעכב

באר הגולה

מ ג"ו שם צפי"ד וכרצא
יצמות דף ט"ה ע"א וכ"פ
הרי"ף שם וש"פ.

אוצר

ס"ק כט — ס"ק לא

הפוסקים

ג. חייב לבעול בכל עונה וכו'. א. לא קיים פו"ר, ואשתו מניקה האם יש לסמוך על מחילתה. כחז בעזר מקודש כאן, נראה שגם בימי יניקה אין לבטל עונה ע"י מחילתה כל שלא קיים עדיין פו"ר, כי גם שתיקנו חז"ל שלא לישא מעוברת חזירו מלד חשש חסרון הנקה, אין זה כי אם מלד שהוא מסור לרבים וכו', ורובא דעלמא יש בהם קלות הדעת זכור מלד נטותם אחר הצעק וכו', משא"כ לגבי המנזרה דפו"ר וכו', ואטו עני שאין לו צמח לפרנס ילדים יהיה פטור ממנזות עשה דפו"ר וכו'. ועיין בזמנחם יצחק המוצא צמ"ק הקדום.

ב. האם חייב לבעול גם יותר מעונתו הקבועה. עיין לעיל סק"ד אות ב'.

סעיף ז. לא. נושא אדם כמה נשים. מקור הדין
ובשאיין אשתו מסכימה. לשון השו"ע הוא
מהרמז"ס פ"ד מאישות הלכה ג'. ומוצא בטור כאן. וכתב בצ"ח,
טעמו מדאמרינן בסוף פרק הבא על יבמות [יבמות ס"ה א'] אמר
רב אמי כל הנושא אשה על אשתו יוציא ויתן כתובה, רבא אמר נושא
אדם כמה נשים וכו'. ופסקו הרי"ף [שם כ"א א'] מדפיון והרא"ש
[שם סי' י"ז] כרבא וכו'. וכ"כ במ"מ ובהגמ"י על הרמז"ס הנ"ל.
ובתשובת רב שרירא גאון שבתשובות הגאונים (אסף) ח"א סי' א',
כתב ודשאלמון נושא אדם נשים על אשתו וכו', הכין חזינא דכל חד
וחד לפי יכלו ואין לדבר קצבה, [דכד כתב] רחמנא לא ירבה לו נשים
ומתן אלא י"ח, במלך הוא דלימיר דלריכא מלכותא לדבוריה וכו', אבל
בהדיוט דלא לריך עלמא לדיבוריה לית ביה קצבה וכו'. והובא באוצר
הגאונים יבמות חלק התשובות סי' ש"ג. וכ"כ בתשובות הגאונים
(מהדורת קורנול) סי' ס"ו.

ובכן פסקו בחשוכה רב יעקב בן עלי במספרות הגאונים סי' ו',
בהלכות גדולות הלכות כחוצה [במהדורת מכוון י"ס עמ' ש"ע],
בחשוכה רבינו גרשום מאור הגולה שבתחשבות ופסקים מחכמי
אשכנז ולרפת סי' קמ"ו [נדפס בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס
פראג סי' תתקס"ה], בעיטור אות מ' מרד השער הג', במדרכי
יבמות סי' נ"ה, בחידושי הרשב"א שם סי' א', במאירי שם ד"ה
ודברים, ברבינו ירוחם (מישרים) נחיצ כ"ג חלק ח', בלדה לדרך
מאמר שלישי כלל ראשון פ"ג, בשו"ת הרשב"ש סי' ז"א, בשו"ת
הרשב"ש סי' ע"ה, בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' שע"ד ובח"ו סי' שני
אלפים רל"גה), בשו"ת מהרשד"ם סי' קצ"ח, בלב שלמה (להר"ש
הלוי) סי' כ"ט דף מ"ד טור ד' ד"ה ורואי, בשו"ת מהרי"ט ללהון
החדשות ח"א סי' מ"ח עמ' ק"ב, בעבודת הגרשוני סי' נ"ג, בשו"ת
מהרש"ש סי' מ"ו, בבאר מים חיים (להר"ש ויעאל) סי' ל"ו ד"ה

היא דרבנן, וכי הא שרי רבנן וכו', וכחז א"כ י"ל דהרמז"ס והשו"ע לא מיירי רק ברוחא לעסוק בצורה או לנורך מנזיה אחרת וכו'.

ובשבט הלוי ח"ו סי' רכ"א אות א', הביא מש"כ נתיבות לשכת
[המונח לעיל באות"פ שם בקיבור] דהרמב"ם ר"ל לדבר
מזה מותר לבטל, ואפילו לפרנסה שנקרא ג"כ דבר מזה.
ובשו"ת חתם סופר ח"א סי' קכ"ט, בעשיר שיש לו בנים ובנות
ומשום טעם ידוע לו נתרצו הוא ואשתו לפרוש זה מזה,
כתב שאסור לו לעשות קן מטעם ולערב כמובאר בב"ש [הנ"ל],
ואולי יש לו טעם הנון וראוי ואנחנו לא נדע וכו'.

ובערך שי שם, הציג מש"כ במלחמות הג"ל דדברי הערוגות
הנושם, וכחז [דהיו מלוח ולערב דומיא] דחפילת ערביה
רשות, דמשום אונס קטן וטרחא וכו' לא מטרחין לו, וה"נ כיון
שנטל ממנה רשות מסתמא יש לו סבה למנוע וכו'. וכעין זה כתב
בפסקי הלכות — יד דוד פט"ו מאישות סוף אות א', ויכול לבטל
[מלוח ולערב] לנזרך איזה ענין, שנזרך ליסע למקום רחוק לנזרך
פרנסה או לנזרך אחר הנחזק לו, אבל בחנם דודאי אסור לבטל וכו'.
ובידדות נדרים סי' רנ"ד יד שאול אות נ"ד, כתב לנזרך בעונה לא
מועיל מחילה, דשאלמא בממון דהיא לטובת אותו האדם
שפיר יכול למחול ולומר אי אפשרי בחקנת חכמים, אבל מלוח עונה
אטו נחקנה משום הנאחזה, ועיקר משום מלוח פו"ר וממילא נמשך
הנאחזה ג"כ, וזכה"ג לא שייך לומר אי אפשרי בטובתי וכו', וכל
שכבר קיים פו"ר שוב יכולה למחול וכו', דכיון דאינה אלא מלוח
דנזקן הרי יכולה להחנות דנזקן וכו'.

ובהשיב משה סי' א' האריך בזה, וכמעט אס' אשמו הרשית לו ומחלה לו ע"ז, דמשום עונה אין נריך לבעול, י"ל דפטור גם משום מצוה דרבנן דלערב, ורק אסור לישב בלא אשה משום הרהורא, וכן אס' לו אשה אך אינה בת בנים, לא מצינו שחייב לגרשה כדי לישא אשה בת בנים וכו', [אלא דאס' בלא"ה מוכרח לבעול לקיים מצוה עונה, יש לו חיוב מצוה ולערב וכו'.

ועיין במשנה הלכות ח"ו סוס"י ר"מ, שכחז מי שרואה שזריך
לזה ישחל אלל אשמו שחחול לו עונתה, ואפילו לא קיים
מזות לערב כחז הרב"ד [בצעלי הנפש מהדורת הרב קפאח עמ'
קכ"ה] דהיו חכמים גדולים שגדרו עצמם ופירשו מנשותיהם אחר
קיום המזות לשום פרישות גדולה וכו', וכמ"ש [הרמב"ם] הנ"ל
אשמו שהרשמו לאחר שקיים פו"ר וכו' [וע"ע בהערה ר"א] וע"ע
בשו"ת מהר"י"ט המובא לעיל בקונטרס צענין מזות ישוב אר"י
סק"ב אות א'.

(ד) וכ"מ גם בח"א סי' ר"ט ובתשובתו שבשורת מהר"י בירב סי' ט"א. ובוויקרא אברהם המורא בפנים, הקשה מח"א סי' שכ"ו, שכתב ולא יהיה אלא ששהתה " שנים, אפ"ה מציא אמרה פטוני בגט ותן לי כתובתי וכו' [משמע

הנ"ל (ומהמשך דברי הריב"ש המצוין בפנים) שאף להלכה כרבא שאינה יכולה

אוצר

ס"ק לא

הפוסקים

האמנם כ"ד, נש"ע לבעל מרכבת המשנה סעיף ג' וכתשוצה הרב ישמעאל הכהן שנישוא איש סי' ט"ז בסוף התשובה. וכ"מ נש"מ הר"ן סי' מ"ח בחוט המשולש (למשנ"ך) חוט הראשון סי' ו'.

אולם נש"מ מהר"י מיינן סי' י', כתב לכאורה דספר התרומה ס"ל להלכתא כרב אמי ולא כרבא, שהרי לא הביא אלא דברי ר' אמי, וז"ל במדברי [יצמות סי' ל"א] בפלוגתא אם מנזח חליצה קודמת וכו', ופסק בספר התרומה [הלכות חליצה דף מ"ו טור ג'] אע"ג שכן הלכה דמנזח חליצה קודמת, מ"מ לא כפיין ליה לחלוץ וכו', אפילו יש לו אשה כבר, ואמרין בפרק הבא על יצמות, הנושא אשה על אשתו כופין אותו ויתן כתובה וכו', וכ"מ מאיזה סברא פליג על הרי"ף דפסק כרבא, והא רבא נחמיה הוא וכו' (מ), וז"ל מלשון הגמ' דקאמר על דברי ר' אמי רבא אמר, ולא קאמר ורבא אמר שהיה משמע דהגמ' הביאה רבא כחולק וכו' (מ). וכ"כ דעת ספר התרומה נש"מ מהרי"ל ח"א סי' ט"ו. ודברי ספר התרומה מוצאים גם באגודה שם סי' נ'.

ובדעת הרא"ש. נ"ב הנ"ל, כתב דעת הרא"ש להלכתא כרבא. וכ"ה בפסקי הרא"ש יצמות פ"ו סי' י"ו.

ובשו"ת מהריב"ל הנ"ל, כתב ולכאורה יש לתמוה על הרא"ש שפסק בפסקיו להלכה כרבא, וכתב תשובותיו [כלל ל"ג סי' א'] אין זה מתנה על מה שכתב בתורה, דאף אם שהיה עמו עשר שנים, הרוצה לישא אשה אחרת נריך לגרש את הראשונה וליתן לה את כתובתה, דהנושא אשה על אשתו יוציא ויתן כתובה וכו', ונראה מדבריו אלו שפסק כרב אמי, ושמתחמי מפי רב מובהק וגדול הדור שהיה ממרן הרא"ש כתב זאת התשובה כפי התקנה של רבינו גרשום במקומות שקבלוה וכו' (ט), אלא שקשה לי שצאוחם המקומות שנחפשה הגזירה אין המנהג בטרם כתובה על מנת שלא ישא אחרת וכו' (י).

ובתורת אמת סי' ס"ד, כתב דיכולים לומר דהרא"ש לא מיייר [לא] מדינא דגמ' ולא מתקנת רגמ"ה, אלא כמנהג ספרד דמלבד מה שכותבין התנאי שכתב הרא"ש, יש גם כן מנהג שלא לישא שתי נשים וכו', ולאחר שכתב מטעם המנהג שנוהגים שלא

לישא אשה על אשתו חזר וכתב טעם אחר וכו' (יא), אבל מ"מ גלוי הוא לעין כל דלישנא דהרא"ש דכתב דהנושא וכו', נראה דמדינא דגמרא קאמר וכו', ונ"ע כעת אלא אם נאמר דהך תשובה פליגה על מה שכתב בפסקיו וכו'.

ובנתיבות משפט דף רכ"ו טור א' ד"ה ועוד, כתב בחירונו השלישי, דכוונת הרא"ש [בתשובה] לומר דאע"ג דאין קיי"ל כרבא וכו', מ"מ אין זה נקרא מתנה על מה שכתב בתורה, דהא ר' אמי ס"ל דדינא הכי וכו', וכן המנהג שכותבין שאם ישא אחרת יגרשנה וכו', ובלא שום תנאי הדין כך לר' אמי, אלא שהולכו לכוונתו לאפוקי מדרבא, הילכך אין בתנאי הזה שום דבר נגד דין תורה, אלא הוא כאלו התנו לקבל עליהם לפסוק כר' אמי וכו'.

ובקול אליהו ח"א סי' י"ג, כתב י"ל דמעיקרא נמי ס"ל להלכתא כרבא, והוא בהקדים קושיא חזקה דליכא לאקשוי לרבא וכו', דהא בריתא קתני [יצמות ס"ד א'] נשא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה (ב), מוכח דחייב להוציא ואח"כ ישא אשה אחרת, דאל"כ הול"ל ישא אחרת דזהו חכמים הלימוד, וכן יראה הרוצה בפסקי הרא"ש [שם פ"ו סי' י"א] כשהביא לישנא דבריתא הלו כתב כלשון הזה, כופין אותו בשוטים לגרשה ולישא אחרת ע"כ, מוכח דא"ל לישא אחרת עד שיגרשנה, וזהו דעת ר' אמי, ולזה מוכרחים אנו לומר דכיון דגם רבא מודה דאם אין לו כדי אדם א"ל להם למיקם בסיפוקיהו דבי תרי וכו', לפיכך נקטו דבריתא יוציא ויתן כתובה וכו', ומעשה חו לא קשה גם על דברי הרא"ש בתשובה, דלישנא דבריתא נקט, ומה שנפרש דבריתא יש לפרש ג"כ דדברי הרא"ש וכו'.

ובויקרא אברהם סי' א' דף כ"א טור א', כתב דהן אמת שיש הרבה מזה דסותר מפסקיו לתשובותיו, והעיקר כמ"ש בפסקיו וכו' (ג), מ"מ י"ל עוד בזה ע"ד מש"כ ביד מלאכי [כללי שאר הפוסקים סוף אות י"ד] דדרך הרא"ש בפרט לחזק פסקו מאיזה נד אף דהוי דלא כהלכתא וכו', וה"נ אם יש שצוה או חדר"ג או תנאי, לפחות אינו יכול לישא אחרת דלא הוי מתנה על

משפט דף רכ"ו טור א', האריך לחלוק ע"ד, וכתב לתרץ קושייתו, דכבר ידוע שאדברא גדולי המורים הרי"ף וכו' פסקו כרבא, ומש"ה תיקן רגמ"ה תקנה שוה לכל העולם, וזהו כוונת דברי ספר התרומה עצמו חזר והלכתא כר' אמי ואפילו את"ל דלית הלכתא כוותיה כבר תיקן הגאון וכו'.

(ט) וכן תירץ בכתונת יוסף (להר"י מונטקיו) בחידושי על טור אה"ע סי' א' דף ל"ג טור א'.

(י) ובמשנת משה ח"א סי' כ"ד, כתב לתרץ, דמה שמתנים בע"מ וכו', מצינו למימר דהיינו להיבא דלא שייכא תקנתיה דרגמ"ה, כגון דחוי מצוה וכו'.

(יא) וכעין זה תירץ בלחם רב סי' נ"א ד"ה אבל מ"מ. (יב) ובחידושי הריטב"א נדרים צ"א א', כתב על ברייתא זו, דלא אמר שישא אחרת עם הראשונה, דכמא דאגריא ביה לא יחבי ליה אחרייתו מסתמא, ולכן אמר מן הסתם יוציא ויתן כתובה.

(יג) וכ"כ ביד אהרן המובא בפנים, [שלכן] הטור פסק [כרבא] כמו שפסק הרא"ש בפסקיו וכו'.

למנעו מלישא אשה אחרת, מ"מ יכולה לתבעו שיפטרנה בגט ובכתובה. וכ"כ בתשובת הרב דוד בן שמעון בכפי אהרן (להר"א עזריאל) ח"ב סי' ב'. וע"ע בדברי המחבר שם סי' ג'. שהאריך לדחות דבריו ודברי הקול אליהו. וכ"כ בזכר אליהו (נדפס במגנזי חכמי תוניס) סי' ל"ב אות ה'.

(ד) עיין מש"כ בזה בנתיבות משפט דף רכ"ו טור ד' ד"ה והנה. ויש להעיר שבעיטור גרס רבה.

(ח) ובשו"ת מהרש"ך ח"א סי' כ' (מהדורת י"ח תשכ"א כרך א' עמ' ע' טור ב'), כתב ע"ד, דאיך אפשר להעלות על הדעת דבעל התרומה ס"ל כר' אמי, דא"כ למה הוצרך רגמ"ה לתקן שלא לישא אשה על אשתו כיון דאפילו מדינא דתלמודא אינו יכול, ועוד דמשמעות דברי ספר התרומה משמע ולא ס"ל כר' אמי, דהא אחר שהזכיר דברי ר' אמי, אמר וגם יש בינינו חרם קדמונים וכו', ואי איתא דס"ל דמדינא דתלמודא הלכתא כר' אמי, למה הוצרך לומר ועוד וכו', דהאי מלתא מחוי כיהודה ועוד לקרא וכו', אלא דאי קושטא דמלתא דמאי דמיית ספר התרומה דברי ר' אמי וכו', משום דאחר גזירת רגמ"ה משום תקנת הדורות, נחקיימו דברי ר' אמי במקצת וכו'. ובנתיבות

ביאור הגר"א

[ו] והוא כ"ו ש"ס:

[ו] והוא שיהיה יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת ואחת ואינו יכול לכופ אותן לדור בחצר (יב) אחת אלא כל אחת לעצמה

באר היטב

(יב) אחת. כדי שלא יתקנאו זו בזו וסמך לדבר צאהל לזה וצאהל רחל:

אוצר

ס"ק לא — ס"ק לג אות א

הפוסקים

בדירות כל שהצית לפי כבודו וכבודיה, וה"ה בהוצאות, מדלג מפליג כמו בעונה כל שנהג כדינו.

וכבר מצאנו בשו"ת הר"ף (דפוס ליורנו) סי' קנ"א, במי שנשא על אשתו אשה אחרת והריוח לאחת שכ"ו ומצאנו לאחת, שכח יש מן הדין ליתן לזו האחרת שכ"ו שלא במצאנו כראוי לו וכראוי לה כמו שאמרין עולה עמו וכו', ומה שיריוח אח"כ לשניה, אין חוששין לו, שיש מי שאיזה אשה אחת מן השניה ואין צדק כלום, כמו שנאמר ביעקב ויאהב גם את רחל מלחה וכו'.

בשו"ת הרא"ש כלל ח' סוף"ו, בנשי ב' ואין לו לפרנס שחיה, כתב ומה ששאלת למה מחויב לפרנס השניה הואיל והיה משועבד לראשונה, מה קדימה שייך בזמנות, ופרנסה יכול לשעבד עצמו לכמה אנשים, גופו של אדם יכול לשעבד לכמה חובות, ולא שייך קדימה אלא בשעבוד מקרקעי. וכ"כ בשו"ת נפנת פענח [נדפס ח"ש] ח"א סוף"י י"ד. וע"ע בדברי יששכר (להר"ד מצנעדין) סי' ק"ל דף ז"ט טור ג' ד"ה מה.

ג. כמה שיעור הסיפוק, עיין באוה"פ סי' א' סקנ"ט. לג. ואינו יכול וכו' לדור בחצר אחת. א. מקור וטעם הדין והאם יש חולקים על זה. מקור דין זה הוא כמ"ש בצאה"ג ברמז"ס פ"ד מאישות הלכה ג'. וכ"כ בשמו גם בטור כאן, בשו"ת הרשב"ש סי' ע"ה ובשו"ת מהרי"ל ח"ב סוף"י כ"ב. ובח"מ סק"ג, כתב [דהטעם] שלא יתקנאו זו בזו, וסמך לדבר, צאהל לזה וצאהל רחל וצאהל שמי האמהות [בנראשית ל"א ל"ג], וכתב הרמב"ן [שם] כי לכל אחת מהארבעה נשים היה אהל מיוחד בעבור שלא מדע האחרת צבואו אל רעותה, גם אסור הוא מדין תורה, כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה [י"ז א']. והוצא בקיטור בנ"ש סק"ג ובשו"ע לבעל מרכבת המסנה סעיף ג'. ובפרישה סק"כ, כתב [דהטעם] משום דדירה בכלל הכסות הוא וכמו שנבאר לעיל סי' ע"ג וכו'. ובנפנת נופים סי' כ"ד, כתב דדין זה [דאין להשרות ב' נשים בחצר א'], לא נמצא שורש ועיקר לזה בגמ', ומידוע הוא שחידשו הרמב"ם וכו'. ועיין בנהורא דיעקב המוצא צאות הבא.

וביבין ובוועז ח"א סי' קכ"ב, כתב ומענין אם יוכל לכפות אותה עם נרחה, נראה שאינו יכול ולא גרע מחמומה, שאין אדם כופה את אשתו שתדור בחצר א' עם אמו וכו', כ"ש וכ"ש נרחה וכו' (טו). וכ"כ במשכנות הרועים מערכת הדל"ת סי' י"ב, והוסף

מה שכתבנו במורה, ומהו לבד מספיק, ומה שהחזיקו מלד זה דגם בלא חנאי היה נרין לגרשה וכו', אין ללמוד מזה דפוסק כר' אמי, דק מנהגו לחזק וכו'.

ועיין ביד אהרן ח"א סי' א' הגה"ט אות י"ט שהאריך בביאור דברי הרא"ש (טו). וע"ע שו"ת מהרי"ט להלן החדשות ח"ב סי' רל"ט עמ' ע"ר ובעדות ביהוסף (להר"י אלמושנינו) ח"ב סי' י' דף ל' טור נא' ותיוראס יתבאר לקמן סי' קנ"ד סעיף ו' בעוה"ת.

ויש שכתבו שאין נושא אחרת, אלא כשיש לחוש שהראשונה אינה בת בנים. בשו"ת מהרש"ל סוף"י י"ד, כתב גם נוכל לחלק, דאף רבא [האומר בגמ' הנ"ל נושא אדם כמה נשים] לא שרי אלא היכא דאשתו ראשונה אינה בת בנים והוא טען אצדק נפשאי וכו', וכן פירש הר"ן [כוונתו לנמוק"י שם] להדיא, אבל בענין אחר לא וכו'. וכ"כ גם בספרו ים של שלמה פ"ו דינמות סי' מ"א. ובעין זה כתב בחמת ישראל סי' פ"ד (טו). וע"ע במשפט דק (להר"מ מלמד) ח"ג סוף"י נ"ה.

אולם נחם נצי סי' מ"א דף כ' טור ד', כתב לדחות סברה זו, מדאמר רבא [בנמות ס"ג ב'] אשה רעה וכתובתה מרובה, נרחה נרחה, וכ"כ החו"ס שם [ד"ה נרחה] בפירוש, דרבא לטעמיה אזיל דס"ל נושא אדם וכו', והכי מוכח לישנא דכמה נשים דאמר רבא, דאי משום דדיקה בחדא סגי' וכו', ועוד דאי רבא אד"ר אמי לחוד הוא דפליג הו"ל למימר ורבא אמר רשאי ותו לא וכו'. ובעבודת הגרשוני סי' נ"ג, כתב [דלהכי] נקט תלמודא בלישנא רבא אמר [ולא ורבא אמר], כדייק בשו"ת מהרי"י [הנ"ל], משמע שרבא מילתא באפיה נפשיה קאמר, ואפילו במקום שקיים כבר פו"ר נושא כמה נשים וכו', וזה טעם כל הפוסקים שפסקו כחם הלכתא כרבא, ומיאונו לפרש דברי רבא כמו שפירש מהרש"ל וכו'.

לב. והוא שיהיה יכול ליתן שאר וכו'. א. ואם הראשונה מוחלת לו. כתב בח"מ סק"ב, משמע קלם [מלשון השו"ע שהוא לשון הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ג'] דאם אין האשה מעכבת, אין הצ"ד מוחין בידו, דהרשות ביד הנשים למחול על החיוב שלהם וכו', ועיין לעיל סי' א' סק"ג [שכתב להסמפק בזה]. וכ"כ בנ"ש שם סק"ה. ועיין באוה"פ שם סקנ"ח. ב. האם צריך להשוותם, ובאשר לאחר זמן לא הספיקה הפרנסה לשתייהן. כתב בערך לחם כאן, ואין נרין להשוותם

להוכיח שלא סמך בחמת ישראל על טענה זו, ושגם [הוא] מודה בהילכתא כרבא ובמקום שאין חדר"ג אין בטענת האשה ממש.

(טז) עיין אוה"פ סי' ע"ד סקל"ה אות ב' ושם סקל"ג אות ד' וצ"ע.

יד) ונפל בדבריו טה"ד, שבמקום מה שציין לנחלת יהושע, צ"ל נחלה ליהושע [והוא שם סוף"י מ"א].

רטו) עיין בכפי אהרן (להר"א עזריאל) ח"ב סי' ג' ד"ה תו, שהאריך

אוצר

ס"ק לג אות א"ב

הפוסקים

דחליא בפלוגתא וכו' לא הו"ל יכולת לכפות אותה, אלא דחלי נריכס לומר דיד הצעל על העליונה וכו', ולא דמי למש"כ הב"י סוס"י פ"ה בשם החשב"ץ דאין ציד הצעל לכוף [השפחה] לשמש לנרחה צבית אחרת כיון דאיכא פלוגתא וכו', דהתם עיקר השפחה של אשתו הראשונה וכו', משא"כ צנידן שלפניו הצבית הוא של צעלה וכו'.

ועיין בשו"ת הרדב"ז הנ"ל, שכתב דלפי מה שנהגו לכתוב חנאי בכחוצה שלא יאש אשה אחרת עליה, הרי כבר גילתה צדעתה שאינה רוצה בצרה וכו', ואם נתנה לו רשות, לא להכניסה לציתה [היתה הרשות] דחפסת מועט חפסת וכו'. וצחינא וחסדא הנ"ל, כתב ויש לדעת [במקום שיכול ליאש אשה אחרת אפילו בלא רשותה, והיא נתנה לו רשות, אם] יכול לכופה לראשונה שמשכון עם הב' צבית [אחת], כיון דצבה"ג לא צעין רשותה [כדי ליאש השניה] וכו', או דלמא לא שגא, ומדברי הרדב"ז הנ"ל נראה כנל הראשון ונ"ע.

ב. לדעת השו"ע האם חצר אחת דוקא או הכוונה בית אחד. כתב צנהורא דיעקב כאן, [דיש להציא מקור לדברי השו"ע] ממ"ש בנדרים כ' ע"ב לא יתן אדם עיניו ביום זה וישתה ביום אחר ואפילו שתייה נשוי, ולהאי טעמא אפשר לומר דאסורות לדור אפילו בצמים חלוקים בחצר א', משום דכשילך דרך החצר לבית א' לשמש עם אשה זו, אז כשיראה ציתה של אשתו אחרת יחשב עליה כשישמש עם זאת שהלך אליה וכו'.

ובשואל ונשאל ח"צ סי' י"ד, כתב דנראה דעיקר העעם הוא משום המריצות והקטנות הנמשכים מצד הנרות, וזה שייך בין צבית אחת בין בחצר אחת וכו', ועוד מדברי השו"ע [כאן] הם מדברי הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ג', ושם כתוב ואינו יכול לכופן לשכון בחצר אחת, ולשון לשכון מורה דעל החצר קאי, שר"ל שלא יהיו שניים זה לזה בחצר א' וכו'.

ובשמחת כהן (להר"ח הכהן) ח"צ סי' י"ג, האריך להוכיח שמש"כ בשו"ע לעיל סי' ע"ד סעיף י' שהאשה יכולה לומר שאין רצונה לדור עם אמו ואחותיה הוא אפילו בחצר א' וכל אחד גר צבית בפ"ע, וא"כ כ"ש צבית נרות, וכתב וכן מצוה להדיא בדברי המשכנות הרועים [מערכת הדל"ת סי' י"ב] שכתב דב' נשים

דכן מורין כל שני צבית דין צעיר. וכ"כ בויאמר צעו ח"ג סי' ה' ובשואל ונשאל ח"צ סי' י"ד.

אולם בחידושי הריטב"א כחוצות פ' ע"ב, עמ"ש בגמ' שם, היתה איתתא דעילא ליה לגבא חרתי אמהתא, אול גבא נסיב איתתא אחרתי, עייל לה חדא מנייהו, אחאי לקמיה דרבא צווחה ולא אשגח צה וכו' משום רווח ציתה והא קא צווחה, כתב פירוש שאף עמה היא עושה נרכי הצית ואית לה הנאה, ושמעין מינה שהנשוא אשה על אשתו וכו', יכול להשרותן שתייהן צבית א' ואין הראשונה יכולה לעכב, דאי לא הכא חצות שלא תהא נרחה צבית, וכיון שחל מן הצית חו ליכא רווח ציתה וכו' (יח). והוצא צוחרן דצרים (לצעל פרח מטה אחרן) ה' אישות דף ח' טור ד', ציד אחרן ח"צ סי' א' הגה"ט אות ט' ובכסא אליהו כאן אות א' (ט).

ובשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' חקנ"א, הציא סוגיא דכחוצות הנ"ל ופרש"י שאף עמה היא עושה נרכי הצית, וכתב ולזה הפירוש הסכימו רוב המפרשים וכו', ומעתה מהאי עובדא איכא למישמע משונה לכל פרטי השאלה, חדא דמאי לכוף אח אשתו שחדור עמה נרחה וכו', וכ"מ אה"נ שאם היתה אומרת שלא חדור עמה שהיה רצא משגח צה, אצל משום דלא צווחה אלא משום השפחה לא אשגח צה, ליחא חדא דכגון זה פתח פין לאלם הוא, וחו דהא צהא חליא, דכיון דצווחה על השפחה ה"ק חלך מן הצית ולא תשמענה שפחת, אלא משמע שאפילו טענה צהדיא שלא חדור עמה לא משגחין צה, וכן העלה הריטב"א, אם לא שהתנית עמו מתחילה שלא תשרה עמה איתתא דקניא לה, וע"כ נהגו לכתוב בנוסח הכחוצות הקדומות כן צהדיא וכו', אצל הרמב"ם כתב ואינו יכול וכו', והכי אמריה דמר הוא וכו'.

ובחינא וחסדא ח"ג דף קנ"א טור ב', כתב דמספיקא יכול לעכב ציד אשתו הראשונה לומר אם חדור צבית א' עם השניה הנה מה טוב, ואם לאו אין לך ממני מזונות וכיוצא, שכן נראה מדברי הרדב"ז [הנ"ל] שכתב והכא אמריה דמר הוא, ואם איתא דמספק אינו יכול לכופה, אפילו אי לאו דאמריה דמר, מ"מ כיון

ובחינא וחסדא ח"ג דף ק"צ טור ד', אחר שכתב שרבינו ירוחם (מישרים) נתיב כ"ג ח"ד סובר כפירוש הרי"ף ושיש לפקפק בראיית השטמ"ק הנ"ל מדברי תלמידי רבינו יונה, כתב והא קשה לי על דברי הטור סוס"י פ"ה, שהביא פלוגתא גבי שפחות אם יכול ליתנה לאשתו השניה וכו', סיים וכתב ולזה הסכים א"א הרא"ש [כפרש"י], דש"מ מדבריו דס"ל לעיקר כפרש"י וכו', ואיך פסק [הכא] כדברי הרמב"ם דכתב דאינו יכול לכופן שידורו בבית אחת וכו', ועלה על דעתי לומר דס"ל להטור דגם כי נפרש כפרש"י מ"מ לא משמע מינה כדברי הריטב"א, ד"ל דההוא עובדא איירי דאשתו הראשונה היתה גוחה לה עם השניה וכו' [וכ"כ בויאמר בועז המוכא בפנים], אלא שעדיין קשה דמנ"ל לומר כן וכו', וצ"ע. ובויאמר בועז הנ"ל הביא בשם המשמרות כהונה בחידושי שם, דדילמא התם מייירי כשהתנה עמה.

ריט) ועיין בתשובת רב יעקב בן עלי במספרות הגאונים סי' ז', בנושא אשה על אשתו ולא רצה הראשונה להיות עם השניה, שכתב, שאם תאמר הראשונה לא אשב עמך אלא לבדי יתן לה כתובה כ"ה לכתולה וכו'.

ריז) ושם ח"ה סי' מ"ב סוף ל"א, בנידונו שהאשה פוחדת לדור לבדה בחצר אחת, ורוצה שתבוא בעלה אצלה או שישכיר מי שידור יחד איתה, כתב דנכון לפשר ביניהם אם אפשר, שידורו בחצר הראשונה וכשיטת הריטב"א ודעמיה, ואם נודע מהשכנים שזה גורם מחלוקת, נראה דרשאית לתבוע חצר אחרת, [ובזמן שאין בעלה עמה] חלך ללון בבית אביה או ישכיר לה אביה אשה שתלון עמה או תסבול ללון לבד וכו'.

ריח) ובנמוק"י שם, הביא פרש"י שם, הוה קא רווח ביתא, שאף עתה היא עושה צרכי הבית, וכתב משמע דשמעין מהכא שנושא אשה על אשתו וכו', יכול להשרותן שתייהן עמו בבית אחת וכו', כן דקדק הריטב"א, ומיהו ראיתי שכתב הרי"ף בהלכות [ל"ט א' מדפין] הא קא רווח ביתא דהא איכא אחרתי, ונ"ל שנוכל לדקדק מלשון זה איפכא וכו', וכ"כ הרמב"ם וכו'. ובשיטה מקובצת שם, כתב ע"ד הריטב"א, ולפירש הרי"ף ותלמידי רבינו יונה [שפירש כעין דברי הרי"ף] לא שמעין מינה האי דינא כלל, ורבינו יהונתן הכהן איל בשיטת רש"י וכו'. ובחידושי הרשב"א מבאי פירש הרי"ף ופריש"י, ושהראב"ד פירש כדברי רש"י, וכתב וזה יותר נכון.

אוצר

ס"ק לג אות ב"ו

הפוסקים

ג. ולדעות החולקים האם יכול להושיבן בבית אחד, בתורות אמת כאן, הביא מחידושי הריטב"א המובא לעיל אות א' שכתב שיכול להשרותן שמהן צבית א', וכחצ ונראה דגם צית א' דנקט הריטב"א, היא שיש זה חדרים גדלמות ומנועול, וכל אחת בחדר א' ללינה ובשאר הצית כולם משתמשים כאחד וכו'. וכ"כ בשואל ונשאל ח"צ סי' י"ד, ופשוט דצית דנקט הריטב"א היינו חנר, דאי ר"ל צבית ממנ, הא איכא חליפותא וכו'.

ד. וכשהסכימו לגור ביהוד בבית אחד. במשכנות הרועים מערכת הדל"ת סי' י"ב, הביא הטעם לאיסור הדיור צבית א' משום דאין אשה מתקנאת אלא צירך חצירו ולא עוד אלא דמיגרר חליפותא טפי, וכחצ שאציו היה מוחה צידם לדור במדור א' אפילו כששניהם רוצים מהאי טעמא, אלא במקום שיש חדר ומלון מיוחד לכל אחת וכו' (רמב"ם). ובשמחה לאיש סי' ה' דף ל"ד טור א' ד"ה והנה, כתב בחוה"ד, דאם ישמחו להיות [שתי נשיו] בדירה אחת הרי טוב, ואם לא ישמחו יכופו אותו מדינא שיקח לה מדור בפ"ע וכו'. ועיין בשו"ת הרדב"ז המובא לעיל סוף אות א'.

ה. וכשהיתה מתגוררת עם צרתה ועתה מתחרטת. כתב בשואל ונשאל ח"צ סוס"י י"ד, הגם דכבר היחה צרה זו דרה עם צרתה זמן מה, יכולה לתבוע עמה חנר אחרת ולא אמרינן דסברה וקבלה, דודאי מסתברא דמציא אחרת סבורה הייתי לסבול ולא יכולתי, וכן יש ללמוד מהא דאציו ואמו [בסי' ע"ד סעיף י'] שלמדו מזה צירך וצועו ומשכנות הרועים [המובאים לעיל אות א' דין ב' צרות], דודאי מיירי גם שלא מיחמה בשעת הנשואין ממש וכו', [ואף שכתב ברמ"א שם שמושיצים נאמנת ציניהם לדעת בשל מי המחלוקת], נראה דבזה אין צריך כלל להושיץ ציניהם אשה נאמנת וכפשוט דברי הרמב"ם [פי"ד מהלכות אישות הלכה ג'] והשו"ע [כאן] דהרשות ציד האשה לעכב וכו'. וכ"כ שם ח"ה סי' מ"ב אות ל'.

ו. וכשאסורים בתשמיש כגון בשנת רעבון. בלג מצין (להר"מ צירדוגו) סי' קכ"ו, צטען העבל שכבר פרוש משמיהן משתחמיל הרעב וכו', וליל טבילה ליכא וכו', הביא שרצ אחד נסתפק בזה, וכחצ והמנהג שהבא להוציא, מן הדין עליו לצרר, ולכן כיון שהוא פרוש משמיהן יכול לכופן להיות צבית א' ועיסה אחת, עד שחדור עמה ותטעין שמריעה לה ותצרר כדצריה, ואז לא חדור עמה, ואם הדבר לא יכול להתצרר יושיצו ציניהם אשה אחת [כמ"ס ברמ"א סי' ע"ד סעיף י'], אע"פ שמשועבד לשמיהן, דמה לי קנאת תשמיש מה לי צער אחר וכו', ולכן אם אחת מצירה לצרתה, אותה שיש לה צער מחצרתה יכולה לנאת וכו'.

ועיין בדי השב (להר"ש צירדוגו) סי' ג', צנשא אשה על אשמו יען אשר אשמו הראשונה אינה ראויה לתשמיש, שכתב שגם

אינו יכול לדור במדור א' וכו' וכ"ש צבית א' וכו', מכלל דרישא [במדור א'], אפילו צנאר א' וכל אחד צבית בפ"ע (רמב"ם). וכ"כ באוהב משפט ח"צ סי' כ'.

אולם בתורות אמת כאן, כתב נראה דצנאר א' שכתב הרמב"ם לאו דוקא, דצב' צמים יכול, דומיא דאהל יעקב ואהל לאה ואהל רחל שכולם היו במקום א'. ובלג מצין (להר"מ צירדוגו) סי' קכ"ו, כתב שמדברי הרמב"ם [המובא צמ"מ באות הקודם] מבואר שהטעם מפני קנאת התשמיש וכו', וזה דוקא צבית א' ולא צב' צמים אף אם הם צנאר א'. הוצא צעדות ציעקב (להר"י צירדוגו) סי' ל"ב. ובנפת נופים סי' כ"ד, אחר שהציא ראה הנ"ל, כתב וכן מבואר מהגמ' ומהפוסקים לדיור הצנאר שציניהם היה כעין מדור א', ולא כליור הצנרות שלנו שיש צנאר מדורות וצמים הרבה, שאם תהיה לכל אחת צית בפני עצמה שפיר דמי וכו'. וכ"כ שם סי' ל"ב. וכ"כ צדי השב (להר"ש צירדוגו) סי' ג'.

עוד כתב נפת נופים הנ"ל, שאפילו לדעת הרמב"ם והשו"ע י"ל להשרות א' צבית וא' בחדר שפיר דמי, [לכן] דנתי בפשיטות צראובן שיש לו ב' נשים ודחיקה ליה שעתה למיקם צמיפוק ב' נשים צב' צמים וכו', דנתי להשרות שמהן, אחת צבית ואחת בחדר הראוי למלון וכו'. ובדי השב הנ"ל, כתב דמבואר מדבריו דאם יש לו חדר מיוחד בפ"ע ללינה כגון עליית קיר תוך הצית וכו', יכול להושיצם אפילו צבית א' וכו' (רמב"ם).

ועיין בדברי יוסף (להר"י צירדוגו) סי' ס"ה, שלאחר שכתב שהמנהג פשוט לכופה לדור צנאר שנה צרתה במדור בפ"ע, כתב ומ"מ נראה דזהו מן הסתם, אבל אם יש אמתלא או עדים שא"א לדור עם צרתה צנאר א' מצד ריבוי המחלוקת, כי צראותה לצרתה שריה צטובה יותר ממנה, מצד זה נמשך לה היקב בגופה שמתקנאת היא ממנה, ומזה נמשך לה מחלוקת צינה וצין צרתה וצין בעלה וכו', צכה"ג ודאי טענתה נכונה וכופין העבל לעשות לה מדור בפ"ע וכו'. ועיין בשו"ת יין הרקח שצטוף ספר מעשה רקח ח"צ סי' א', שאחר שהציא דברי הח"מ הנ"ל, כתב דיוק לשון הרמב"ם שכתב אלא כל אחת ואחת לעצמה, ולא כתב חנר לכל אחת ואחת, משמע שאין הקפידה צמם חנר אלא ציצינתן לצדנה, וכיון שכן אלו שהם שתי חצירות מופרדים ואין עין אחת שולט בחצירו לית לן בה, שכשהיא חצב ציניהם צנניעות כדרך צנות ישראל הכשירות, דודאי לא מוכל לראות. ולא לידע עניני האחרת וכו', חדע דאל"כ היינו צריכין שיושיצם צמתי מבואות ואין די צנאר לכל אחת וכו', אלא ודאי שלא נאמרו הדברים אלא ציצינתן לצדנה שכל אחת לא תראה את צרתה ציצינה כדרך כל הארץ וכו' [ועיין בהערה ר"ב, צננידונו מסיק דהו ב' חצירות ממש].

(רמב"ם) ועיין בשואל ונשאל ח"ה סי' מ"ב אות ל"א, שכתב להסתפק בזה אפילו לדעות הסוברים דחצר לאו דוקא.

(רמב"ם) ועיין בשואל ונשאל ח"ה סי' מ"ב אות ל"א, שכתב בנידונו, דאפשר דזה אינו נקרא חדר ומלון מיוחד לכל אחת, כיון דהחור פתוח לתוך הבית, ומקום לינתם ג"כ פתוח לתוך הבית, כמדור אחד חשיב, ואולי שם בבית ועליה וכיצא הפתוחים זה לזה, דאפשר לכל אחד לסגור בעדו.

(רמב"ם) ועיין בשו"ת יין הרקח המוכב בפנים, שכתב בנידונו, ששתי חצירות מקור כיון שהם מופרדים כל אחת לעצמה, ואין הדבר תלוי בבית שער ופתח א', ולא מצינו חילוק זה כלל וכו', מכ"ש שכפי ששמעתי יש פתח עם דלת באותה צד שהראשונה יושבת בו ותוכל לסגור הדלת ולא תביט ברמות צרתה כלל וכו', ולקרב השלום יותר אם בקל יוכל ראובן לעשות לו דלת אחרת בחצר שרצה להושיב בו אשתו השניה וכו'.

באר הגולה

ג' ממה שאמרו בגמ' מחמ' ענה עונה קמ"ל שם.

[ז] וכמה היא (ו) עונתן ג' לפי מנין כיצד פועל שהיו לו שתי נשים יש לזו עונה אחת בשבת ויש לזו עונה אחת בשבת היו לו ארבע נשים נמצא עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שבתות וכן אם היה מלת ויש לו ד' נשים תהיה עונת כל אחת מהן פעם אחת בב' שנים

פתחי תשובה

עונה באחרת שלא מחלה שתיים בשבת או דילמא כיון דמצד עונה אינו חייב אלא אחת בשבת דאדעתא דהכי עמדה ונשאת בהא נמי שפיר מקיים פו"ר. והדר פשיט לנפשיה דנהי דמצד עונה אינו חייב אלא אחת בשבת מ"מ מצד פו"ר חייב בזה שלא מחלה שתיים בשבת כדין פועל וקצת ראייה מדברי הה"מ ריש פט"ו ע"ש:

(ו) עונתן לפי מנין. עיין בס' ברכי יוסף לעיל סי' א' שנסתפק בפועל שיש לו שתי נשים והאחת מחלה ולא קיים פו"ר דדיניה דההוא גברא לבעול בכל עונה והא דאי דמוזו שמחלה פטור רק דצריך לקיים באחרת (ודלא כדעת הרב המגיה בט"ז לעיל ריש סי' א' דפשיטא ליה דחייב בשתייהן) מעתה יש להסתפק אם חייב האי פועל לקיים מצות

הפוסקים

ס"ק לג אות ו — ס"ק לד אות א

אוצר

לד'. וכמה היא עונתן לפי מנין וכו'. א. ביאור דברי השו"ע והאם יש חולקים. לשון השו"ע הוא מהרמז"ס פי"ד מאישות הלכה ד'. והוצא בטור כאן. וכ"כ בצדה לדרך מאמר שלישי כלל ראשון פ"ג.

ובהגהות הרמ"ך שם, כתב חמה הוא זה, למה אצדה הראשונה וכותה שחייב לפקדה וכו', ואם כדבריו כן הוא, יכולה האשה לעכב עליו שלא ישא אחרת, דהא יכולה למנעו שלא ילא ממלאכה [שעונתה קרובה למלאכה] שעונתה רחוקה, וזה לא מלאנו, ושמה כשהחירו חכמים [ע"י צ"ק הצ"ח] לשאח ד' נשים כי היכי דלימטיין עונה בחדש, בדרשות רוצה לומר, שמאריך לה עונתה עד חדש ימים וכו'. גם במאירי כתובות ס"ב ז', כתב ע"ד הרמז"ס, שהדברים מחמיהם.

ובפרישה סק"ב, כתב נראה שס"ל [להרמז"ס] כיון שמותר לכל אדם לישא כמה שירצה, א"כ מסתמא אדעתא דהכי נושא מתחילה שישא עוד נשים עליה וכו' רבה. וכעין זה כתבו בנתיבות משפט דף קס"ג טור ז', ובמעשה רקח על הרמז"ס הנ"ל. ובח"מ סק"א, כתב דמאחר שהמנהג צעיר ליקח הרבה נשים, מסתמא הו' כאלו התנה עמה שיקח עוד נשים, ועליה דידה רמיא להמנות שלא יקח עוד. וכ"כ בצ"ש סק"ב ובשו"ע לצעל מרכבה המשנה סעיף ג'. ובפננת פענח שם הלכה ג', כתב [דטעם הרמז"ס] דס"ל דכל יום הוא חיוג חדש וכו'.

ובאגרות משה ח"ג סי' כ"ח עמ' חנ"ג, אחר שציאר שחלוקי הזמנים צעונה הוא משום דהמורה לא שעצדה לאדם יותר מכפי כוחו וצריאותו, כתב ומה"ט נראה מה שהרמז"ס פסק דנושא אדם כמה נשים ומחלק העונה שעליו לפי מנין הנשים וכו', דכיון דאיש זה לפי אומדנו דחז"ל אין לו כח וזמן ליותר ממה שקצצו, לכן כשנושא ב' נשים לא שייך לחייבו לכולן וכו', ומה שאינה יכולה הראשונה למחות שלא ישא אשה אחרת, הוא מכיון שידעת שיכול לישא כמה נשים היה לה להמנות שלא ישא אשה לגרוע מעונתה רכז).

בנד"ד אינו יכול להביא נראה בצדה ממ"ש בצאה"ט סק"ב כד' שלא יתקנאו וכו', דכ"ש בנד"ד שמתקנאת האשה הראשונה מירך חזירתה וכו'.

ז. כיצד יחלק לינתו עם נשיו. כתב בשו"ת הרשב"ש סי' תרכ"ד, המנהג שנוהגין בצלה הארצות לתת לכל אחת לילה אחד, הוא ממנהג הישמעאלים, אבל נראה מהתלמוד שמנהגן היה לדור שבע אחד עם כל אחת, ולפ"ז אמרו צינמות [מ"ד א'] שאסור לישא יותר מד' נשים כדי שצדו עונה אחת צדודש לכל אחת, ולא חלקו בגמ' בין טמאה לטהורה לפי שמוותר להחיות עם אשתו טמאה וכו', ולפ"ז כיון שהנושא שתי נשים אינו נושא אותן אלא עפ"י מנהג זה לתת לילה אחד לכל אחת, נראה שאם הנשים מקפידות על זה שחייב לקיים המנהג וכו', [ואם אינה מקפידה] אם השבוע שזו טמאה זו טהורה היה טוב לפשר ציניהן צדודש, שידור עם הטהורה ויניח הטמאה, דזה נהנה וזה אינו חסר הוא, וכלצד שלא יוסף דירה עם האחת יותר מהאחרת, והנה צדודש אדום לסלק כל זה נוהגין חדש עם אחת וחדש עם האחרת, ובחדש יש טומאה וטהרה לכל אחת ואין קנאה לאחת על האחרת.

ובאפי דוטרי סי' א' סעיף ט', כתב ע"ד, דנראה מלשון דקלסיה למנהג ארץ אדום לסלק הקנאה, ונראה דאדרבה מנהג ארץ אדום גרוע הוא שהוא נגד דברי רבותינו צ"ס, דאם מחירים לו לשבת חדש א' עם כל אחת ואחת, למה לא החירו צ"ס [לישא] יותר מד' נשים וכו', והרי ראינו שלא החירו אלא כדי שגיע עונה לכל אחת ואחת פעם בחדש, דקיי"ל דעד כאן מחלה טפי לא וכו', ואדרבה מנהג [ישמעאלים] יותר נכון הוא רכז).

ח. והאם יכול להאכילם במקום אחד. כתב בפרישה סק"ב, נראה דגם אינו יכול לכפותן דיאלולו יחד, אע"ג דצרכה צינת צרכו ונר לאחד נר למאה. ועיין בשמחה לאיש סי' ה' דף ל"ו טור א' ד"ה והנה, שכתב צה"ד, דצירושלים [נהגו] כמה וכמה שנשא ב' נשים, שיוצאות במקום אחד ואוכלות ביחד, רק יש לכל אחת צינת צפני עצמה לשינה רכז).

לאשה אחת, אלא שהאיש לא ימנע מלשמש מטתו ולפרות ולרבות יותר מזמן שקבעו לו, והשתא א"ש דלעיל סי' כ"ה כתב העיקר העונה האמורה בגשים וכו', היינו היכא שרואה שהיא משתוקקת אליו, ששם איירי בעונת האיש לאשה.

רכז. לכאורה זה כפי טעם הפרישה הנ"ל.

רכג. עיין בשואל ונשאל ח"ה סי' מ"ב אות ל"א, שהאריך לבאר למה אינו שייך בזה דין השנוי לעיל סי' ע' סעיף ב', שאינו מחויב להיות אצלה אלא מליל שבת לליל שבת.

רכד. אפשר שדבר זה תלוי בטעם הדיון. עי"ז לעיל אות א'.

רכה. ע"ש בסוף דבריו, שכתב כי העונה שקבעו החכמים לכל איש אינה

• לפיכך צוו חכמים שלא ישא אדם יותר על ד' נשים אע"פ שיש לו ממון הרבה כדי שתגיע להן עונה פעם אחת בחדש:

ס.ס.

באר הצולה

אוצר

ס"ק לד אות א — ס"ק לה

הפוסקים

ממלכים הלכה ד' דס"ל דהוה כפלגש, מפרש הקרא כלידך חנא דקאי לא יגרע על האחרת, וע"כ ס"ל ג"כ דאם נוסא אחרת מחלק העונה ביניהן וכו'. וע"ע דדברי יששכר (להרי"ד מצענדין) סי' ק"ל דף ז"ט טור ג' ונפסקי הלכות — ידי דוד פ"ד מאישות אות י"ט.

ב. ולדעת השו"ע כשמחלה אחת מהן עונתה, האם מתחייב מעתה לזו שלא מחלה שיעור עונה שלימה. עיין בפ"מ סק"ו [שהציא מזכרי יוסף סי' א' אות ג'] שנסמפק בפועל שיש לו שתי נשים והאחת מחלה ולא קיים פו"ר וכו', אם חייב הא' פועל לקיים מזאת עונה באחרת שלא מחלה שמים בשבת, או דלמא כיון דמלד עונה אינו חייב אלא אחת בשבת, מ"מ מלד פו"ר חייב בזו שלא מחלה שמים בשבת וכו'.

ובמצוות הבית קונטרס משפט האישות עמ' כ"ב, ציאר מה דפשיטא ליה דאי קיים כבר פו"ר שאינו חייב אלא כפי חלקה לפני מחילתה של האחרת, וכחז שזה שנשא יותר מאשה אחת, שלא הייתה לו לזו האחרת באשה אלא חצי אישות וסיבת חיוב רק לחלק מסוים של שיעור עונה וכו', ואף אחרי שהאחרת מחלה עונתה אכתי אין לה לזו שלא מחלה בצעלה אלא חצי אישות וכו', [משא"כ צמי שהיה גמל מתחילתו ונעשה חמר, שחייב עכשיו כעונת חמר], שזה שהיה גמל מתחילתו, אישותו אישות שלמה הייתה וסיבה למלוא חיוב העונה וכו', ולא נחמעט שיעורו אלא מחמת פטור של משות כח ולורן פרנסה.

ז. **שלא ישא אדם יותר על ד' נשים.** האם דין זה דוקא במי שעונתו אחד לשבת. כחז בח"מ סקט"ו [שמע"כ בשו"ע יותר על ד' נשים] היינו המתנהג כח"מ או פועל שמלאכתו צעיר אחרת או חמר, שכל אלו עונתן פעם אחת בשבת, ולד' נשים יגיע לכל אחת עונה בחדש, שהוא סתם וסת לאשה כל ל' יום, נמצא יגיע לפחות עונה אחת לאשה טרם יגיע וסת השנייה וכו'.

וא"כ מוכח [שחזר בו וס"ל] חיובו לכל אחת הוא לפי מגינן [ואף ששני דינים אלו מקורם בחדושי הריטב"א, י"ל דגם הריטב"א חזר בו כשהביא דין השני בשם רבן]. ועיין בפסקי הלכות — ידי דוד המצוין בפנים.

רבט) ועיין בשו"ת הרי"ף (דפוס ליורנו) סי' קנ"א, במי שנשא על אשתו אשה אחרת והוריה לאחת וצמצם לאחת, שכתב ואי טענה משום עונה, אין לו לגרוע מעונתה שהוא חייב בה, ואם ימנע יוציא ויתן כתובה וכו'.

דל) וכ"כ בב"ש כאן סק"ד. ובתוס' יו"ט המובא בפנים, כתב על טעם זה, טעות גמור הוא, שזה אחר חומרא שהחמירו לישב ז' נקיים על ראיית דם כחרדל וכו', אבל בדורות הראשונים הייתה טובלת לנדה לח' ימים וכו', וג"ל [שהטעם] כי היכי דמשכחת באיש דלא מוקי אנפשיה מלבעול טפי משלשים יום כשיש אשתו עמו וכו', וטעמא דמצטער ביותר, וה"ז באשה אמרו חכמים שלא יצערנה, כשישנה בלא בעילה יותר מחודש וכו'. ובלחם שמים שם, אחר שתירץ קושיית התוס' יו"ט דודאי לעולם סתם נשים ילדות שישנן בראיה, טובלות אחת לל' יום [וכן תירץ בתוס' חדשים שם בשם בעל נזירות שמשוך]. כתב אכן [טעם המובא בח"מ אינו], דכי כל הנשים בחזקת רואות בוסת קבוע

אולם בחידושי הריטב"א יבמות מ"ד א', הציא מהגמ' שם דמקשי דאי מיירי שהוא עשיר אמאי צ"ד משיאין לו ענה שלא לייבם יותר מד' נשים, ומשני ענה טובה קמ"ל כי היכי דנמטייה לכל חדל וחדל עונה בחדש, ופרש"י דעונת ח"מ מע"ש לע"ש רכז), וכחז וא"מ והא מתני' בכל אדם היא שניה, והיכי כגי לכל חדל וחדל עונה לחודש, וי"ל דה"נ כיון דאשה הקנו לו מן השמים וליבוס רמיא קמיה, בעונה כל דהו כגי ליה וכו', אכל בנושא נשים דעלמא חייב לעשות עונה עם כל א' כפי מה שהוא דינו וכו'. והוצא בנמוק"י ס"הכח). ועיין צעמק המלך על רמב"ם הנ"ל ובשצט הלוי ח"ו סי' ר"כ אות ד'.

וכבר מבורר כן בתשובות הגאונים (אסף) ח"א סי' א' בתשובות רב שרירא גאון, שלאחר שהוכיח דמותר לאדם לשאת כמה נשים בתנאי שיכול למיקם זהו בשאר וכסות, כתב ואפילו בעונה כשיעור מאי דחוי ליה לאחתה דחנן במתני' [שם ס"א ז']. והוצא צאזר הגאונים יבמות חלק התשובות סי' ש"ג רכז).

ועיין בלחם שמים שם פ"ד משנה י"א, שכתב ז"ע אם רשאי לגרע עונת אשתו אחר שנשאה יחידית, דלמא הכא שאני דכולהו צהדי נפלו קמיה, וכנס להו אדעתא דהכי, ולפי פירוש הנמוק"י [הנ"ל] יבמה שניא.

ועיין במכתבי תורה (להר"מ קאלניא) סי' ר"ו, שכתב והנה צמילתא [משפטים פרשה ג'] פליגי חנאי צקרא [שמות כ"א י'] דשכ"ו לא יגרע אמי קאי, דר"י ס"ל דקאי אאמה, ממי גורעין ממי שנחנו לו כבר, ור"י ס"ל דקאי על האחרת שנשא, ונראה דנ"מ דלהתנא דקאי על האמה, אם נוסא אשה על אשתו אינו רשאי לגרוע הראשונה כלום, ולאידך חנא י"ל דשתייהן שוות לחלק העונה ביניהן וכו', והרמב"ן עה"מ [שם] כתב דענין הכחוש שאם יקח אחרת וכו' שלא תהיה האחרת יושבת על מטה כבודה וכו' וזו עמו כפלגש וכו', ונראה דס"ל כהך חנא דקאי לא יגרע על העבריה, והרמב"ם [פ"ד

רכז) ועיין בברם שלמה (להרא"י אהרמן) יבמות שם, שכתב יתכן לומר שיש חילוק בין כל עונות לעונת ח"מ, ובכל העונות הוא דין באשה כפי מה שמשועבד הבעל לה וכו', אמנם זה שאמרו עונת ח"מ בליל שבת, לא מדין שעובר אמרו וכו', אלא מדין פטור קאתינן עלה, דמצד תורתו פוטרים אותו מחיובו וא"צ לבעול אלא פעם בשבת וכו', ולהכי אם יש לו ד' נשים לא יגיע להן עונה אלא פעם בחדש, ולפ"ו משנתנו בת"ח דוקא, אבל בשאר בני אדם אינו יכול לגרוע מעונת כל אחת, שהרי משועבד לה.

רכח) ובנתיבות משפט דף קס"ג טור ב', הקשה דלכאורה דברי הנמוק"י סותרים אלו את אלו וכו', [שכתב] אח"כ וכתב הריטב"א דבמקום שנהגו שלא לישא אחרת אינו רשאי לישא, דהו"ל כחמר ונעשה גמל, והרי הכא אינו ממעט בעונתה וכו', וכתב אפשר שכונתו לומר שאינו ממעט בעונתה, מ"מ כיון שנהגו שלא לישא אחרת עליה, ואתתא לא ניתא לה שתהיה צרתה בצרה, אדעתא דהכי אנסיב שלא תהיה לה צרה, ומש"כ דהו"ל כחמר וכו', דוגמא בעלמא הוא וכו' ודוחק הוא. ובפרשת המלך פ"ד מאישות הלכה ד' בהערה, כתב שמדברי הנמוק"י [הנ"ל] נראה דמביא לדברי הריטב"א ומסכים עמו,

באר הגולה

ע"נ שם שם הריטב"א
שם רומיו.

ח ע בד"א במקום שנוהגים לישא שתיים ושלש נשים [ח] אבל במקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת אינו רשאי לישא אשה על אשתו שלא ברשותה וכל שכן אם התנה בכתובתה שלא ישא אשה אחרת עליה (ועיין לעיל סימן א')

ביאור הגר"א

[ח] אבל במקום כו'.
דהו"ל כחומר ונעשה גמל
וכ"ש בהתנה. שם:

אוצר

ס"ק לה — ס"ק לו

הפוסקים

רשאי לעשות גמל וכו' (ר"ג). וכ"כ בחידושי לקידושין ו' א' שכן קיבל מפי מורי רבינו נר"ו. גם במאירי יצמות שם, כתב כן שם גאוני ורבי נרפח הקדמונים. וכן נמלא בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' ש"ד שם פירוש הרא"ה. ועיין בשו"ת מהרשד"ם סי' קל"ח. ובחקי חיים כאן, כתב דיש לדייק אמאי אינריך לטעם אומדנא, חיפוק ליה דכיון שתיקנו הנזכר או ב"ד שלא ישא אשה אחרת אין לך חנאי גדול מזה, ונ"ל דמש"כ הריטב"א דבמקום שנהגו שלא ישא אשה אחרת היינו מנהגא בעלמא, שנתפשט המנהג כן שלא ישא אשה אחרת, אבל לא ידעין אם עשו הראשונים תקנה מפורשת בדבר זה, ומש"ה הולך הריטב"א לטעם אומדנא, וכן ראיתי צדית יהודה [להר"י עייאש] סי' ה' [וכ"כ בלחם רב סי' נ"א ד"ה אבל מ"מ], וכן מוכח מדברי השו"ע דכתב אינו רשאי לישא אשה על אשתו שלא ברשותה וכו', משמע דאי ברשותה רשאי, ואי המנהג הוא עפ"י תקנה ב"ד, א"כ איך מהני רצונו שלו כמ"ש דדרכי משה בסי' א' [אות ח' על דברי הנמוק"י הנ"ל, דזה מיידי במקום שאין שם חדר"ג אלא שנהגו כן, דבמקום חדר"ג אסור מטעם החרם אפילו אם חתולה אשתו הראשונה וכו'] וכו'. וכ"כ בצ"ח סי' א' על דברי הנמוק"י, שר"ל שנהגו כן בלא תקנה הקהל, אבל כשעשו תקנה איכא נמי איסור חרם וכו' (ר"ה). וכ"כ בגושפנקא דמלכא פ"ד מאישות הלכה ח' דף י"ט עור ב', והוסיף ומנהג זה נתפשט במחנה קדשינו [מרוקן] וכו', והשתא חזר הדין ומנהג דידן כמו בני אשכנז, אלא שהם נהגו כן משום חדר"ג, ואין נהגין מכה אל חטוט וגו' וכו'.

עוד כתב בבית יהודה הנ"ל עמ' קמ"ד עור ב', הדבר פשוט דדברי הנמוק"י אינם לכתחילה דוקא, שאינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו, אלא אפילו בדיעבד, דאם כבר נשא יוציא ויתן כתובה, דהרי בזה דחמיר דאינו רשאי להעשות גמל מוכח בגמ' דאף בדיעבד אם אינו רוצה לחזור למלאכתו הראשונה יוציא ויתן כתובה

אבל טייל שמלאכתו בעיר יכול לישא יותר מד' נשים. והוצא בשו"ע לבעל מרכבה המסנה סעיף ג' וצ"ל דוד על הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ד'. ובצ"ש סי' א' סק"ט, עמש"כ בשו"ע שם סעיף ט' כעין לשונו דכאן, כתב דהיינו אם הוא ח"ח דעונה שלו בכל שנה וכו' (ר"ה). וכ"כ בציאורי מהרש"ל (על הטור) סי' א', בחוס' יו"ט יצמות פ"ד משנה י"א, ציפה ללכ ח"ד כאן אות ה' ובלחם שמים פ"ד דיצמות משנה י"א.

אולם בבית משה סי' א' סקס"ב כתב דנראה לפי מה שמבואר [כאן] סעיף ה' דטייל שנעשה ח"ח, אין אשתו רשאה לעכב, א"כ מה"ט גם טייל אסור ליקח יותר מד' נשים דאולי ירצה ללמוד להיות ח"ח, ואין הנשים יכולות לעכב בידו.

ועיין בפרישה סקס"ב, שכתב מ"מ לא יגרע עונתה פחות מפעם אחת בחודש, דהא אפילו כשנתנה לו רשות אין לו להחמיר יותר וכו', וה"ט נמי דפועל שעונת אשתו שחי פעמים בשבוע, כשישא ד' נשים תהיה עונתן פ"א לז' שבתות, דהיינו בערך אשה שעונתה פ"א בשבוע [דהיינו איחור של ג' עונות], וכן ספן וכו' (ר"ה). וע"ע בכתובות יוסף [להר"י מונטקין] בחידושי לטור אה"ע סי' א' דף ל"ג טור א' ד"ה דף, שהקשה על הטור שם למה כתב לשון שלא ישא אדם, דמשמע כל מיני אדם אפילו הטיילין, וכתב ושמה אפסר [לומר] דהטור לא חש לזה, דכיון דמשום ענה טובה קאמר לה, א"כ ה"ה לשאר כל אדם וכו'.

סעיף ח. לו. בד"א במקום שנוהגים וכו'. מקור דין זה כמ"ש בצאה"ג, בנמוק"י [יצמות י"ד ב' מדפי הרי"ף] שם הריטב"א שם רומיו. וכ"ה בחידושי הריטב"א שם מ"ד א' שכתב, ואומר רבינו שם רבו דבמקום שלא נהגו לישא אלא אשה א', אין לו רשות לישא אחרת על אשתו, דאומדנא דמוכח היא דאדעתא דהכי אינכסה ליה דלא לינסוב אחרית, והו"ל כחומר שאינו

(ר"ה) עיין בדברי המגיה על הריטב"א יצמות מ"ד א' הערה 904, שכתב דלפ"ד הפרישה פשוט דגם במטייל לא ישא יותר מד' נשים, כדי שיגיע לכל אחת עונה פעם ב' ימים, ודלא כהב"ש והח"מ [המובאים בפנים].

(ר"ה) עיין בפני אברהם [להר"י פרלמן] סי' ע"ה, שכתב שמבואר מדבריו שאינו בגדר שעבוד נפרד [שלא ישא אשה אחרת], אלא שהוא מפרטי האישות, והוא שמבואר בכתובתה כאורח כל ארצא, ודבר זה הוא משעבוד האישות ושעבוד נפרד זה תלוי ברעות בני אדם, ומכיון שמנהג המקומות כן ואדעתא דהכי נחית, ומועיל תנאיהם.

(ר"ה) עיין ביד אהרן הגב"י אות ה', שהביא מש"כ בכאר מים חיים [להר"ש ויטאל] סי' ל"ו [ד"ה האמנם בגמ'], שדברי הריטב"א הם כפי חדר"ג, וכתב שממש"כ בשו"ע כדברי הרמב"ם שנושא כמה נשים, [ובכל זאת] כתב בד"א במקום שנוהגים לישא וכו', [משמע] שדברי הריטב"א מוטכמים מכל הפוסקים, וזו אינה צריכה לפנים.

וכו', היכן קטנה איילונות וקינה וכו', אטו כל הני לית להו עונה ומאי קאמר בה, מאי טעמא לפסדן אינהו אמטול הנך נשי דאית להו רסת וכו', ומחזורתא כמ"ש בתוס' יו"ט. ובתוס' חדשים שם, הביא מהר"ב שאל אב"ד אמשטרדם, שהקשה [על טעם הח"מ] דלפי [זה] צריך לכרין עונות הוסת של אותן הנשים שלא תהיינה בשוה אלא כחזור חלילה, וכמו זר נחשב לומר כן. ועיין בשו"ת הרשב"ש המובא לעיל סקל"ג אות ד'.

(ר"ה) בב"ח כאן, כתב בטעם דנשנה כאן עונת ת"ח דוקא משום דמסתמא כל אחד מתנהג עצמו כתי"ח. ובהגהות כתנת פטים בפרישה סי' א' סקס"ב, כתב [דהטעם] כי לזה [עונת ת"ח] יוכל לנהוג עצמו כל אדם וכו' [נע"ז לעיל סקס"ו אות ג']. ובתוס' יו"ט המובא בפנים, כתב ודראי להשיא [נעצה טובה] ראשונה לת"ח כפי מדרתו וכו'. ובפרשת המלך פ"ד מאישות הלכה ד', כתב כיון דזוהי עונה הרגילה לאנשים שונים, גם לפועלים וטוחרים העושים מלאכתם בעיר אחרת וגם לחמר, משי"ה תנו כן בסתמא וכו'.

ט • המדיר את אשתו מתשמיש המטה בין שהדירה סתם או ז' ימים או

(י) יותר (י) יקיים ז' ימים

באר הגולה
פ משנה כחצונו דף פ"א
פ"ב וכ"ה ושמואל דאמר
אפילו נסתם נמי ימחין שמה ימחל פתח לנדרו שם.

פתחי תשובה

(י) יקיים ז' ימים. עיין בס' קרבן נחנאל פ' אע"פ אות ל"ג שכתב דלדין דכל אשה בימי נדותה עד י"ב ימים יש לנו לומר דאין כופין להוציא עד י"ב ימים וצ"ע לדינא ע"ש:

הפוסקים

ס"ק לו — ס"ק לח

אוצר

ובמאירי שם, כחצו ונחלקו בגמ' רב ושמואל, שלדעת רב לא נאמר כן אלא בשפירש שבת אחת לנדרו, אבל אם נדר נסתם או שפירש יותר משבעה יוציא לאלתר וכו', ולדעת שמואל אף נסתם כן שמה ימחל פתח לנדרו חוץ שבעה, וה"ה לפירש יותר משבעה (לה). אולם בחידושי הרשב"א שם ע"א א', כחצו ומסתכרין ללא פליג שמואל אלא במדיר סתם אבל במפרש יותר מחדש, א"נ באומר לעולם, יוציא לאלתר, דלא אמר שמואל ימחין שמה ימחל פתח לנדרו אלא במדיר סתם, דכיון דלא פירש יותר מחדש (לה) סברא השתא מיתבא דעתיה, אבל במפרש לעולם או יותר מחדש, סברה כיון דפירש לעולם יעמוד בנדרו, דעבד איניש לאחזוקי דיבוריה וכו' (לה). ובשיטה מקובצת שם ס"א ז' ד"ה וכן, כחצו ע"ד רש"י הנ"ל, דמשמע דכל שפירש להדיא בנדרו יותר משתי שבתות לז"ש ושבת אחת לז"ה, הרי בחוץ הזמן הזה לא ימחל פתח חרטה, דלדעתא דלהמתין הזמן הזה שפירש להדיא קא נדר, והיא אין לה לשבת עגונה יותר מז' שבתות לז"ש ושבת אחת לז"ה, לכך לא תמחין כלל, אבל כשנדר סתם אפשר שימחל פתח חרטה וכו', דהא ודאי אין צדעתו לאסור אותה לעולם וכו' (לה).

לז. יקיים ז' ימים. עיין בפמ"ש סק"י, שכתב לעיין בקרבן נחנאל [פ"ה דכתובות ס' כ"ח] אות ל', שכתב דלדין דכל אשה בימי נדותה עד י"ב ימים, יש לנו לומר דאין כופין להוציא עד י"ב ימים, וצ"ע לדינא. ובגדלי ורחין ח"ב קו"א ס' רל"ה, אחר שהביא שהטעם כמ"ש כתובות ס"ב ז' דו' ימים הו' פת נסתם כמו נדה, כחצו ולפ"ז נראה דמ"ש כ"ש פוסקים ז' ימים היינו לדינא דש"ס קודם חומרא דר' זירא, דהיתה טובלת בסוף ז' ימים, אבל עתה שמחמירין עלינו חומרא דר' זירא לספור הו' נקיים, גם אין מתחלת לספור עד יום ו' לראייתה, א"כ כל אשה נדה שוהת לכל הפחות י"ב ימים, נראה דזה נקרא פת נסתם כיון שהורגלה בזה וכו', ואף דבימי המשנה היה ימי זיבה ג"כ מ"מ זיבה לא שכיחא וכו', וצ"ע על הפוסקים שלא הרגישו בזה. והוצא צמחמת ימחין ח"ג ס' ט"ו אות ג' (לט).

וכו' [ע"ש שהביא עוד ראיה לדין זה]. והוצא צמחמת הרב יאודה חי הכהן צמשפט כתוב ס' מ"ו.

ודיני חרם דרבינו גרשום שלא ישא אשה על אשתו, נמצאו באלוה"פ ס' א' סקס"א ואל"ך.

סעיף ט. לז. המדיר את אשתו וכו' סתם או ז' ימים או יותר וכו'. מקור הדין ודעות הפוסקים בקבע זמן לאחר ז' ימים. מקור דין זה כמ"ש בבאה"ג, צמחמת כתובות ס"א ז' וכ"ה [הסובר דיקיים שבת אחת], וכשמואל דאמר אפילו נסתם נמי ימחין שמה ימחל פתח לנדרו.

ובב"ח כתב על לשון הטור [שהוא כלשון השו"ע], וסובר הטור דה"ה במדירה צפירוש יותר מז' ימים [דממחמירין ז' ימים], דהא במדירה נסתם לעולם משמע וכו', ואפ"ה צריך להמתין, א"כ כשהדירה צפירוש לזמן רב לא גרע וכו', וכן היא דעת הרמב"ם פ"ב מאישות [הלכה כ"ג במדיר את אשתו מליהנות לו]. וכ"פ בשו"ע לנעול מרכבת המשנה סעיף ד'.

ובחידושי הריטב"א כתובות ס"א ז', כתב והא דקמני צ"ש אומרים שתי שבתות וצ"ה אומרים שבת א', פרש"י שהדירה שבת אחת או שתי שבתות, אבל אם הדירה יותר לא תמחין וכו', ולא נהירא חדא דלישנא דמחמיר לא דייק הכי וכו', לכך הנכון דמחמיר קמני סתם וכו', אבל לא למדנו מתוך משנתנו אם הוא כשהדירה לזמן או שהדירה סתם, וזה שנחלקו רב ושמואל, דרב אמר מחלוקת כשפירש זמן ואפילו מרובה, דמ"מ גלי דעתיה שדעתו לחזור עליה והיום או מחר ימחל פתח לנדרו הלכך תמחין וכו', ושמואל אמר דאפילו נסתם [תמחין] שמה יסור כעסו וימחל פתח לנדרו וכו'. ובגמ"ס שם, כתב ושמעין מינה דכ"ש כשפירש זמן לנדרו ליותר משבת אחת, דגלי דעתיה שדעתו לחזור עליה, שימחין שבת אחת לז"ה, זה דעת הריטב"א, ונכון הוא אע"פ שלא נראה כן מפרש"י [עיין צמחמת"ק המוצא להלן]. וכן כתב בחידושי הרא"ה שם ע"א א'.

דמפרש היינו דמפרש ל' יום וכו', אבל סתם וכו' וה"ה במפרש יותר מל' וכו' [אלא דאינו ברור מה יהיה דינו אליבא דשמואל]. וכפירוש רש"י פירש גם תלמידי רבינו יונה המובאים בשטמ"ק שם ד"ה מחלוקת.

(לט) ועיין בשו"ת מהר"ח אר"ז סי' קכ"ז דף מ' טור ג', שהקשה למה במדיר אשתו מתשמיש המטה יותר מז' צריך להוציאה, הא בין כך היא צריכה לחכות ג' חדשים משום הבחנה, וכתב לתרץ, שכיון שהדירה פעם אחת וכלו ימי נדרו, כיון שכבר הדירה פעם אחת היא צריכה להיות כפופה לו ביותר, לפי שיריאה שיתחזר ויירדנה, ואין [אדם] דר עם נחש בכפיפה אחת וכו'.

(לה) ולפ"ז אין ראיה מרש"י שלהלכה חייב להוציא במפרש יותר משבעה, שהרי קיי"ל כשמואל, ורש"י כתב דבריו לפרש את דבריו רב. ולו) שם קאי לענין המדיר את אשתו מליהנות לו, שעד ל' יום יעמיד פרנס, וגם שם נחלקו רב ושמואל אי מיירי בסתם או במפרש, ושני הדינים שוין, דעביד הגמ' צריכותא על מאי דאיצטרכו לפלוגי בתרי דוכתי.

(לז) ועיין בנתיבות משפט דף רמ"ח טור ב', שהאר"ך לדון בדברי הרשב"א, ומסיק שדבריו צ"ע.

(לה) ובחידושי רבינו קרשקש שם, כתב דהפירוש הנכון כמו שפרש"י,

באר הגולה

צ.ס.

ואח"כ יוצא ויתן (יג) כתובתה צ [ט] אפילו הוא מלח שעונתו לשה

חדשים:

ביאור הגר"א

[ט] אפילו הוא מלח
כו' שם ס"ב א"ב:

באר היטב

(יג) כתובתה. וגם המוספת כתובה. כנה"ג דף ק' ע"א סעיף י"ד:

אוצר

ס"ק לח — ס"ק מ אות א

הפוסקים

אולם באבני משפט אות ז', כתב דדברי הקרצן נחנאל תמוהים, דלטו אן משום להורגלה להיות פרושה ו' ימים אמרין יקיים, דא"כ נאמר דאם הדירה ביום שביעי לנדתה לא נוחין לה כלל וכו', אכן פשוט דלא ילפינן מנדה רק ממה שמצינו בחורה דהו פת בסלה [דהיינו] עד ו' ימים, וה"נ עד ו' ימים יהיה פת בסלה ומנפה שימלא פתח לנדרו, ואם לא ימלא פתח עד ו' ימים שזו לא הו פת בסלה, דנודר בלא"ה לא הו פת בסלה כמו נדה וכו' (רמ).
לט. ואח"כ יוציא וכו'. א. האם חייב להוציא גם במפרש ו' ימים בלבד. בט"ו יו"ד סי' רל"ה סק"א, כתב [דמש"כ בשו"ע ואח"כ יוציא וכו'] קאי דוקא אנודר סתם או יותר מו' נפירות ולא אנודר על ו' וכן מבואר ברש"י במחנה [כתובות ס"א ב'] המדיר את אשתו מחשמש, לנ"ש אם הדירה ב' שבתות ימחין ואם יותר יוציא ויתן כתובה עכ"ל, מבואר דנודר ב' שבתות וכן לנ"ה שבת אחת אין כאן שום חיוב להוציא וכו'. וכ"כ בקיור בש"ך שם סק"ר.

ב. וכשתוך השבעה ימים לא מצא פתח ומצא אח"כ. כתב ברבינו ירוחם (מישרים) נתיב כ"ג חלק ח', יש מי שכתב דאם לא מצא פתח לנדרו תוך השבת ומלאו אח"כ יוציא ויתן כתובה, אבל הרמב"ם [פי"ד מאישות הלכה ו'] כתב שבת אחת ממחייבים לו, מכאן ואילך יוציא ויתן כתובה או יפר (רמא).
ובנתיבות משפט דף רמ"ה טור א', כתב לא מנאמי כן בשום ספר, אבל מנאמי דוגמא לזה גבי מורדת, שכתבו בהגמ"י [שם אות ח'] בשם מהר"ם דאם חזרה זה אחר שהפסידה כתובתה בפתח הו' דינרים, דבר פשוט הוא דאין לה כתובה ע"כ, ויש לחלק דשאני מורדת דקנסה רבנן משא"כ במדיר וכו'. ועיין בדברי הרב שאלו ישראלים בפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 109.

ג. האם מוסיפים על כתובתה כדן מורד. כתב ברבינו ירוחם (מישרים) נתיב כ"ג ח"ה, אם אינה רוצה לקבל גט ולא כתובה אין מוסיפין לה על כתובתה, שאין דינו כמורד. ובנתיבות משפט דף רמ"ד טור ד', כתב שכ"כ המוס' [כתובות ס"ג ב' ד"ה אינו] והר"ן [שם כ"ו ב' מדפי הרי"ף ד"ה אינו], והר"ן [שם] נתן טעם לדבר, דהיינו טעמא דמורד מוסיפין לפי שהמורד כל שעה ושעה עומד במרדו, וכדי שיחזור ממרדו מוסיפין עליו כל שבת, אבל במדיר מכיון שהדירה ואינו מוצא פתח לנדרו מה לעשות, ולפיכך אין

נ. אפילו הוא מלח וכו'. א. מקור וטעם הדין והאם עובר בלא יגרע במדירה פחות מזמן עונתה. מקור דין זה כמ"ש בצאה"ג, בכתובות [ס"ב א']. ושם איחא, א"ל רבה בר רב חנן לאביי איכפיל חנא לאשמועינן טייל ופועל [חנא דסתם לעיל המדיר את אשתו וכו', אין לומר זאת לא בספן ולא בגמל וכו', שהרי אף החמר עונתו אחת בשבת, ובשביל יום אחת יוציא ויתן כתובה וכו' — רש"י] א"ל לא אכולהו, והא ששה חדשים קאמר [בספנים — רש"י], אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. ופרש"י אינו דומה לענין תענית מי שיש לו וכו', אף כאן בלא נדר דעתה נוחה לבעלה שמה יבא בחוך הזמן, אבל זו משהדירה הרי היא כמי שאינה מנפה לבעל. וכ"כ בח"מ סק"ו. ובשטמ"ק שם, הביא בשם הגאונים שכתבו, אינו דומה מי שיש לו פת בסלו ולבו סמוך עליו, כי בכל עת שיחפון פושט ידיו ואוכל, אינו רעב, אבל כשידע שהשלים הפת מן הסל וכבר פת אין לו, לכו רעב אפילו בשעה אחת, כך זו האשה אע"פ שעונתה לששה חדשים לזה סמוך כשיהיה עמה בעלה נותן לה עונתה והיא יושבת לבטא, וכשידעה שהדירה לזה רדוף רעב ולמא, לפיכך אפילו זו שעונתה לששה חדשים אם הדירה אפילו שבת אחת יוציא ויתן כתובה.

ובמצוות הבית ח"צ קונטרס משפט האישות עמ' ל"ח, כתב אם הדיר את אשתו לשבועה או לשבועיים, זולת מה שזכרין

בנתיבות משפט המובא בפנים.

(רמב) שם הביא כן מהגהות מרדכי [כתובות סי' רפ"ט] שכתב על שם ר"ח, דהך דהמדיר את אשתו דאמר יוציא ויתן כתובה בע"כ דגם התוספת צריך ליתן לה, דאי לאו כן כל אדם ידיר אשתו אם רוצה לגרשה כדי ליפטר מתוספת [והובא דברי הגמ"ר גם בב"ח בסוף הסימן].

(רמ) וע"ע בשמרור משפט על ספר חוקות הדיינים (לחלמיד הרשב"א) ח"ג סי' שט"ו.

(רמא) בתוס' יו"ט כתובות פ"ה משנה ו', כתב דלשון הפרה שכתב [הרמב"ם] לאו דוקא, אלא התרה שייכא ביה, ומשום דבהדיר לאשתו אידידן, אגב ריהטא כתב נמי לישנא דהפרה דשייכי בגדרי האשה בעצמה. וכ"כ

י ק וכיצד מדירה שאמר הנאת תשמישך אסור עלי

באר הגולה

ק כמירא דרז כהנא שס דף
ע"א ע"ב ונדרים דף פ"א ע"ב

אוצר

ס"ק מ אות א — ס"ק מא אות ב

הפוסקים

בפירוש כן, אנו ממרצין הלשון לחומרא, וכאלו אמרה גופך וכו', ומלשון השו"ע משמע לחומרא כדעת התוס'. וכ"כ בנמוק"י שם ט"ו א' במירוצו הראשון, דבכלל לשון שאני משמישך משמע שפיר צמה שאני משמישך דהיינו גופי או גופך וכו'.

ובר"ן נדרים ט"ו ב' ד"ה ולענין, כתב וא"ת והא הלא נדרה דרבנן הוא, דהנאת תשמיש לית בה מששא, וליכא למימר דבאומר קונס גופך וכו' עסקינן, דהא דומיא דשאני ישן וכו' קמני לה, ואוקמא רבינא ככל יחל מדרבנן^(רמב), וכיון דמדרבנן הוא היכי חייל נדרה דלילה וכו' לאפקועי מלות עונה ומלות פו"ר^(רמב), וי"ל כיון דנדרה מיהא חייל, ממילא פקעי להו הנך מלות, דחכמים מחנין לעקור דבר מן החורה בשב ואל תעשה וכו'. וכ"כ בנמוק"י הנ"ל במירוצו השני.

ועיין במאירי שם י"ד ב' ד"ה ואחר, שלאחר שביאר שאוקמה הגמ' את המשנה באומר הנאת תשמישך עלי, כתב והרי היא עליו כאיסור חורה וכו', שדבר שיש בו ממש הוא, שהנאה על ידי מעשה היא, ובשעת המעשה כו'. ובפירוש רבינו אברהם מן ההר שם ט"ו ב', כתב דהואיל והזכיר הנאה חייל נדר, דהנאה דבר שיש בו ממש הוא. ב. ובשארומר קונס שאני משמישך. בחידושי הרשב"א נדרים ט"ו ב', הביא מה שהקשו בגמ' עמ"ש במשנה קונס שאני משמישך, דהא מדאורייתא משועבד לה, ומירצו באומר הנאת תשמישך עלי, וכתב דלאו דוקא אמר, אלא נעשה באומר הנאת תשמישך עלי, דהא לא קשיא לן אלא משום דמשועבד לה היכי מצי מדיר לה, וכיון דאי אמר הנאת תשמישך עלי מצי אסר עליה תשמישה, אף אנו נאמר דאיני משמישך דקאמר, היינו לאסור תשמישה עליו ולאו לאסור תשמישו עליה, דשאני משמישך משמע הכין ומשמע הכין, וקיי"ל סתם נדרים להחמיר וכו'^(רמב). וכ"כ בנמוק"י שם^(רמב) ובמאירי שם בשם יש מפרשים.

אחרי להוציא, הוא גם כלא יגרע וכו', [יש לעיין] מה דינו בגמל וספן שאינו אלא משום פת צמלה, דלכאורה תלוי הוא בחקירה הנ"ל [שם], והיינו דאם ענף מענין העונה הוא, למה לא יעבור בלא יגרע גם כזה, משא"כ אי אינו ענף מהעונה אלא יחס כללי של קירוב והרגשת אישות, אולי אינו בלא יגרע, עיין בהפלאה [כתובות] ס"ג ב' ד"ה וכן המורד [שכתב] דמשום פת צמלה ליכא מלקות, ובישועות יעקב [לעיל] סי' ע"ד מש"כ דעל פת צמלה אינו בלא יגרע^(רמב).

ב. האם צריך להמתין ז' ימים גם בהדירה בסוף עונתה. כתב בהפלאה קו"א אות ח', [שמדחסם נשו"ע] משמע דאין חילוק, דאפילו צמדיר אותה צמף עונה צממר וגמל, אפ"ה צריך להמתין ז' ימים יותר, והטעם נראה כיון דליפנין מנדה, דלפעמים הוא ג"כ צמף עונתה וכו', והא דהקשה הש"ס [כתובות ס"ב א'] איכפיל חנא לאשמועינן, אע"ג דגמל וספן משכחת שגדר צמף עונה, מ"מ מחני' סתמא קמני, משמע אפילו תחילת עונה.

סעיף י. מא. וכיצד מדירה שאמר הנאת תשמישך וכו'. א. האם צריך שיאמר גופך להנאת תשמישך עלי וכדומה. צו"ד סי' רל"ד סעיף ס"ו, כתב המחבר דנדרה היא כלשונה כאלו. ובט"ו שם סקנ"ו, הביא מש"כ הבי"ש בשם הרי"ט^(רמב), דוקא באומר גופך להנאת תשמישך עלי, דאל"כ אין הנדר חל, כן הוא דעת הרשב"א [נדרים ט"ו ב' ד"ה באומר] וכו'. וכ"כ בפרישה שם ס"ק ק"א ובש"ך שם סקפ"א.

ובריטב"א נדרים שם, עמ"ש בגמ' שמתני' באומר הנאת תשמישך עלי, כתב ולאו דוקא באומר הנאת תשמישך עלי דהנאת תשמישך דבר שאין בו ממש הוא, אלא כגון שאמר גופך אסור עלי בתשמיש בקונס, א"נ באומר קונס מה שאני משמישך, דהיינו גופה.

אולם בט"ו הנ"ל הביא שהתוס' רמב) כתבו דלע"ג דלא אמרה

רמב) כנראה הכוונה למש"כ שם בפירוש הארוך אות א', שכתב בגמל וספן שהדיר אשתו מתשמיש פחות משיעור עונתה, דאף דאמרינן אינו דומה מי שיש לו פת צמלה, היינו לענין השיעור, אבל מ"מ פשיטא דלא מקרי מבטל את המצוה וכו'. ועיין לקמן סקמ"ב אות ב'.

רמב) כ"ה בשו"ת הריב"ש החדשות סי' כ', ושם העיר המהדיר שתשובה זו למהר"ם חלאה [וכ"כ תשובה זו בשו"ת מהר"ם חלאה סי' קכ"ד]. ועיין בדברי המגיה בשו"ת הריב"ש מהדורות מכוין י"ם הערה 17, שהעיר שאם תשובה זו למהר"ם חלאה, א"כ תתעורר סתירה בדבריו, דלעיל סי' ד' [ובשו"ת מהר"ם חלאה סי' קל"ו] כתב שראוי לחוש לשיטת התוס', ואילו כאן כתב דכ"נ עיקר כהרשב"א.

רמב) בחידושי הרשב"א המובא בפנים כתב בשם מקצת רבני צרפת, דכיון שהוא מזכיר את החפץ שאוסר הנאת תשמישו עליו, אע"פ שאינו מזכיר בפיו ובלשונו האיסור אלא על הנאתו, הרי הוא כאילו אסר את החפץ להנאתו [ושוב האריך להקשות ע"ד, ומסיק וצ"ע]. ועיין בתוס' יו"ט פ"ב מנדרים משנה א', שהביא מש"כ בתוס' שם ט"ו א' ד"ה רבינא, דהמדיר אשתו מתשמיש המטה הוי [בבל יחל] דאורייתא, וכתב וצ"ל דמיירי באומר קונס גופך וכו'.

רמב) ועיין בקרן אורה שם, שהביא מחידושי הרשב"א שם דהגדר חל מדאורייתא, וכתב שכן נראה מדברי הרא"ש [בפירושו שם] דבהאי לישנא דשאני משמישך [דקתני במתני'] ודאי לא חל נדרה וכו', וסמך [הגמ'] על מה שדקדק כבר בקונס שאני ישן [ולאו דוקא הוא, עכ"ת], ואע"ג דרבינא מוקי לה התם כפשוטה ומדרבנן, הכא ע"כ לא מיירי מדרבנן וכו', וכ"כ התוס' [המובא בהערה הקודמת].

רמב) גם בריטב"א שם הביא בשם יש מפרשים דחל הנדר מדרבנן, ודחה פירושו מחמת קושיית הר"ן, דכיון דאיכא עונה דאורייתא, לא מדחי משום כל יחל דרבנן. וכ"כ במאירי המובא בפנים. ועיין בדברי מהדיר הריטב"א מוסד הרב קוק במלואים סי' י"ב אות ג'.

רמב) עיין שם בהמשך דבריו שכתב, דלפמ"ש דהוי תשמיש דבר שאין בו ממש כמבואר באות הקודם, צ"ל דאמר קונס גופך לתשמישך [ועיין לעיל שם שיש חולקים על זה].

רמב) עיין שם שנראה שמתפק ביסוד זה. ובנמוק"י כתובות ס"א ב', כתב על המשנה המדיר את אשתו מתשמיש המטה, כגון דאמר יאסר הנאת תשמישך עלי וכו'.

רנ) ובמאירי כתובות ס"א ב', כתב המדיר את אשתו מתשמיש המטה, כגון

אבל אם אמר הנאת תשמישי עליך

אוצר

ס"ק מא אות ב — ס"ק מב אות א

הפוסקים

ג. וכשגדר שהאשה לא תהיה עוד אשתו, עיין צאוני יהושע ח"א סי' כ"ז דף ק"י טור ג' ד"ה ועמה, שדן בזה באריכות.

חב. אבל אם אמר הנאת תשמישי עליך וכו', אינו חל. א. האם חל הגדר על שאר הימים חוץ מימי הערונה. בעמודי אור סי' ע"ח אות כ"ג, הביא מש"כ צו"ע יו"ד סי' רל"ד סעיף ס"ו, בעל שאמר הנאת תשמישי עליך אינו נדר, וכחז שטעם [הדבר] דמשועבד לה, וא"כ צ"ע שהרי ראו לאסורו שלא בשעת העונה כיון דמדינת חל הקונם, דהא קונמות מפקיעין מידי שיעבוד, רק דהכא אלמנה רצון לשיעבודא דאחמא, וא"כ אסור להוסיף לה על השיעבוד, וכההיא דנדרים (פ"ה ז') קונם שאני עושה על פיך יפר שמא מעדיף עליו יותר מן הראוי לו וכו', והן אמר שטע"ו (שם סקס"ג) הכריח דבהי דאיכא שיעבוד הגוף לא חל הגדר כלל וכו', דשיעבוד הגוף קונם אינו מפקיע מידי שיעבוד (נב), אך דעת הש"ך [בנקה"כ שם] והפרישה [שם ס"ק ק"ז וק"ן] אינו כן, [וכן נמאל] שהר"ן בפירושו לנדרים (ט"ו ז') פירש דהדיא דאף בשיעבוד הגוף לענין תשמיש קונמות מפקיעין מידי שיעבוד וכו', [והרמב"ם] כתב (פ"ז מנדרים הלכה ט') הא למה זה דומה לאוסר פירות חבירו על בעל הפירות, וכן הוא שאמר לה הנאת תשמישי וכו', [ובהלכה י' כתב] אמרה יקדשו יד לעושיהן וכו', אינו נאסר במעשי ידיה מפני שידיה משועבדין לו, שאע"פ שאמרו השחרור והחמץ וההקדש מפקיעין מידי שיעבוד, חכמים עשו חיזוק לשיעבוד הבעל עכ"ל, הרי זה מצוה דברישה נדרי תשמיש שאין הגדר כלום מלד עלמא וכו', והוא ממש כדברי הט"ו

ובשער המלך פ"ג מנדרים הלכה י', כתב נראה דדעת הרמב"ם [כהרשב"א], שכתב [שם] כולל אין הנדרים חלים על דבר שאין בו ממש וכו', או שאמר לאשה קרבן שאני משמשך וכו', אשר נראה מדבריו דקונם שאני משמשך אין הגדר חל מטעמא דהוי דבר שאין בו ממש, ומדרבנן חייל, ואילו בגמ' [הג"ל] משמע דאפילו מדרבנן לא חייל משום דמשועבד לה, וכן נפרח מטה אהרן ח"א סי' פ"ז [דף קנ"ו טור ד'] הוקשה לו כן, אלא נראה דהא שדעתו כדעת הרשב"א, דמאי דאמרין בגמ' באומר וכו', נעשה כאומר קאמר וכו' (נא).

אולם בחזון איש יו"ד סי' קמ"ז אות י"א, כתב ע"ד הרשב"א, ולא מצינו ליה חזר, דכולם סתמו הדבר, וברמב"ם פ"ד מאישות הלכה ו' כתב כלשון הגמ', וכן בטור [יו"ד] סי' רל"ד, משמע דס"ל דסתמא מתפרש שאוסר עצמו על אחרים [ואינו חל משום דמשועבד לה]. וכ"כ גם צנשים סי' קל"ו אות י"א. ועיין צנחנות משפט דף רמ"ד טור ג' ד"ה ורואה, שכתב ע"ד הרשב"א שהוא חידוש.

ועיין בשיטה מקובצת כתובות ס"א ז', צנח הר"י מיגש, שהקשה עמ"ס במשנה המדיר את אשתו מתשמיש המטה וכו', דאין חל הגדר שהי משועבד לה, וכחז י' להשיב דמי אמרין דהיכא דמשועבד לה לא חייל נדרה, ה"מ דלא מציא ליה איהו הנאה מההוא מידי, אבל תשמיש כיון דהנאה דיליה כהנאה דיליה, אי משמש אשתה דקא מהני ממדי דאשתעבדא עליה דלא למעבדיה, דהא לא אפשר ליה לפלוגי התשמיש, הילכך חייל נדרה וכו'.

שאמר הנאת תשמישך עלי [ולא הביא דברי היש מפרשים].

רנא) ובמשא משה ח"א סי' י"א דף ג"ב טור ב' ד"ה ובדברי, כתב דשתי תשובות בדבר [למה אין לפרש הרמב"ם כהרשב"א], חדא דא"כ היכי מפליג הרמב"ם בפ"ד [מאישות הלכה ו'] בין האומר קונם תשמישך להאומר קונם הנאת תשמישך, הלא גם בקונם תשמישך נעשה כאומר וכו', ועוד דבפוסקים לא אמרין נעשה וצריך הדבר לאומרו בהדיא וכו'.

ובאמרות טהורות הלכות נדרים סי' ר"ג ד"ה איכרא, כתב ע"ד דהא לא קשיא, דהא"נ אלא דבפ"ד ראישות העתיק מה שאמרו [בגמ'] פ"ה המדיר שוילקו בין תשמישי עליך להנאת תשמישי עלי, אמנם [בהלכות] נדרים שהוא מקום דין זה דסתם נדרים להחמיר, הביא מה שאמרו במתני' דנדרים דהאומר קונם שאני משמשך דקאי בכל יחל מדרבנן, דכיון דסתם נדרים להחמיר אמרין דההנאה אסר עליו וכו'.

רנב) הט"ו קאי אנדרה היא. ועיין בכתב סופר סי' מ"ד ד"ה ובוה א"ש, שהביא סיום דברי הרמב"ם בהלכה ט' דבגדר הוא אינו חל משום שהוא משועבד לה, וכתב ונראה בעיני כי ס"ל ששיעבוד שהיא משועבדת אלימא טובא וכו', שהיא לאו משום שיעבוד אלא דשלו היא לכל מלי דאישות שקנה אותה וכו', משא"כ הוא רק משועבד לה וכו' [ובחידידושי על הסוגיות סוס"י י', כתב דהא דאינו חל בגדר הוא, משום דאלמנה חכמים לשעבדא דידה ע"ש].

אולם בקריית ספר פ"ד מאישות, כתב ואם אמר תשמישי וכו' אינו כלום משום שהוא משועבד לה, והוי כמו אוסר פירות חבירו על חבירו וכו'. ובבית מאיר סוס"י ע"ב, כתב [מדכתב הרמב"ם וכן הוא] מבואר דשניהם אופן א'

להם וכו', והיינו משום [דתשמיש] עיקר האישות, ואינו חשוב שיעבוד אלא גוף הקנין, כי שיעבוד לא שייך אלא בדבר שגוף הקנין אפשר מבלעדו, ואינו נכנס בשיעבוד זה אלא דרך אגב וכו', ולכן קונם מפקיע וכו', ומה שכתב הרמב"ם לשון שיעבוד נקיט לשון הגמ' בהקושיא והא משועבד לה, ומביא הפסוק ועונתה לא יגרע, לבאר שמשם יוצא שיעבוד זה האלים וכו'.

ובבאר יעקב [להררי"א אראלי] סי' כ"ט, כתב שהרמב"ם לא הוצרך להוכיחו [דהוי כאוסר פירות חבירו על חבירו] בגדר הבעל, שאין ג"מ בזה שעכ"פ אין הגדר חל, וכתבו לענין נדר האשה לומר שאין הבעל צריך להפר, שאף אחר הגירושין לא יחול הגדר, [וכן נמצא] בפירוש רבינו אברהם מן ההר נדרים [ט"ו ב'] כהא שהוא אוסר תשמישו עליה, שכתב והא מן התורה משועבד לה וכו', הלא גופו אינו ברשותו לזה הענין וכו', ואינו יכול לאסור את שלה, ונמצא שאין נדרו כלום וכו'. וכ"מ בפירושו כן בדעת הרמב"ם, בקהילת יעקב [להר"י אלגאזי] תוספות דרבנן אות נו"ן סי' ר"ג דף פ"ב טור ד', בבית אברהם [להרצ"ה מפיעטריקוב] סי' ס"ח, בקרן אורה נדרים פ"ה ב' ד"ה ועיין, כיד המלך [להר"א לנדא] פ"ד מאישות הלכה ו' ובדרך המלך [להר"ד רפפורט] שם פ"ב הלכה כ"ג בפירוש הארוך.

ועיין במחנה אפרים הלכות נדרים, שבסי' א' כתב הטעם דבגדר הוא לא חל, מפני שגופו משועבד ואינו יכול לאסור גופו במה שהוא משועבד מן התורה, וע"כ לא אמרו דקונמות מפקיעין וכו', אלא כשאוסר נכסיו על הלוה שאינו עוקר החיוב של פריעת בע"ה וכו', ובסי' כ"א כתב הטעם דבגדרה היא לא חל, דגופה קנוי לו לכך ולא דמי למעש"י דאין ידיה קניות לו וכו'.

או - נשבע שלא לשמש עמה אינו חל

באר הגולה

ר' מסנני' הגמ' שם דף ע"פ
ע"א.

אוצר

ס"ק מב אות א — ס"ק מג אות א

הפוסקים

פת בסלו, ויש שיעבוד ע"ז מאחד לחזירו [ולא רק] על חשמיש גופא וכו', ואפילו בזמן שאין רוצים בחשמיש כלל מ"מ יש חסרון בזה מלד ששוקים עצמם מן ענין של פת בסלו וכו', אכן שיעבוד זה לא הוא שיעבוד של הכחשה, והוא שיעבוד של חכמים מה שגזרו אומר בהנשואין גם על זה.

ועיין במצוות הבית ח"צ קונטרס משפט האישות עמ' ל"ט, שכתב דאפשר לומר דהוא חלו בזה, דאם פת בסלה מענפי העונה היא, הרי גם זה בכלל השעבוד וכו', משא"כ אם אינו אלא יחס כללי של אישיות, י"ל דנתי דגם בזה חייב להוציאה, מ"מ מה שנוגע לשאלת חלות הנדר חלו הוא בענין השעבוד, ופת בסלה וכו' אינו בכלל השעבוד [ע"ע"ז לעיל סק"מ אות א'].

ג. ובשהדירה פחות משבוע. באילת אהבים כתובות ס"א ז' ד"ה רש"י, כתב ואם הדירה בפחות משבת א' בלשון קונס חשמיש עליו "ע"י אי מפקיע מידי שיעבודא, ונפרט אם אין עונתו עד שבת א' או יותר, דנראה לכאורה דמצי מפקע לשעבודא, ואפשר דאפילו עונתו בפחות ממה שגזר וכו' חיל הנדר, דהא באמת קונס מפקיע מידי שעבוד אלא דאלמנה רבנן לשעבודא, דיוקא היכא דקשה לה להמחין משא"כ שבת א' וכו' (ג).

ד. ובשארמר קונס הנאת גופי לתשמיש. כתב באבני מילואים ס"י ע"ז סק"ז ד"ה עוד, דאפילו להרצ"א דמיירי [באומר הנאת גופך לתשמיש, ע"ע"ז לעיל אות א'], באומר הנאת גופי לתשמיש נמי לא חיל קונס היכא דמשעבדה לה, והוא משום דהא דנדרים חלים על דבר מצוה, הוא משום דנדר הוא איסור חפלא והמצוה איננה על החפץ רק האדם מצווה על קיומה, ומשום הכי שבויה לא חלה על המצוה, שהיא ג"כ על האדם וכו', וא"כ בקונס גופי לתשמישך הו"ל כשעבד לבעל את המצוה כיון שגופו משועבד מהר סיני, ולא חיל איסורא עליו שהרי גופו הוא החפץ המוזהר מהר סיני וכו' (ג).

ה. או נשבע שלא לשמש עמה. א. היש לשון שבו יחול השבועה. בשער המלך פ"ג מנדרים הלכה י', ביאר שמדברי הרמב"ם בפ"ד אישיות [הלכה ו'] שכתב אמר לה הנאת חשמישך עלי הרי זה נדר, ולא נקט לה נמי בשבועה כה"ג משמע דבשבועה לא משכחת לה להך דינא (ג), וכתב דבאומר הנאת חשמישך עלי בשבועה, אע"ג דאסר החפץ על עצמו, ואין מאכילין לאדם דבר האסור לו לא חיל, משום דשבועה אינה חלה על החפץ אלא על האדם שנשבע שלא לעשות דבר זה, וגופא הרי הוא משועבד לה וכו' (ג), [אבל] לדעת הר"ן [שבועות י' ע"א מדפי ה"ר"ף] דבאומר ישיבת סוכה עלי בשבועה חיל משום דאסר חפלא אנפשיה,

ולדידהו ניחא הכל, אך לדעת הר"ן והעומדים בשיטתו לא זכיתי להבין למה לא אסרוהו לשמש שלא בשעת עונה. ועיין בדברי חיים (להר"ח איערבך) דיני כתובות סוס"י ח' ובפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות אות א'.

ובקריית מלך רב פ"ז מאישות הלכה כ"ג דף פ"א טור ג', אחר שביאר שהטעם שאין הנדר חל, דעד כאן לא אמרינן דקונמות מפקיעין מידי שעבוד כי אם גזי מזונות ומעש"י שהחיוב הוא על הבעל והאשה וממונם משועבדים מכח חיוכם, והוא או היא אוסרים ממונם שהממון אין לו חיוב כ"א שעבוד בעלמא, אבל כשאומר הבעל חשמיש עליון שהוא החייב והוא המשועבד, כה"ג אין קונמות מפקיעין מידי שיעבוד, כתב וא"כ נ"מ מיגו דחיל נדרא לחשמיש דרשות ליחול ג"כ אחיו עונה, [ו"ל] חדא דנראה דאין דעתו של זה אלא לאסור החיוב, דלרשות בידו הוא ומה לו לינדור וכו', ועוד נראה שכל אדם נמי כשהוא רוצה לשמש אז הוא חייב עונתו מן התורה ולא ניתנה תורה שיעור אלא כשאינו רוצה [וכ"כ בבית יצחק (להר"י שולקש) יו"ד ח"ב ס' נ"ד אות ו' בזה"ד], ועוד אפשר לומר [דהרמב"ם] מיירי כשאמר חשמיש של חובה אסור עליך, ורצוה ממאי דסיים ואם נשבע, נשבע לשוא, ואם נשבע כיון דחל ארשות לא הו' שבועה שוא. ועיין באבני יהושע המוצא בזה הבא.

ב. ובשהדירה פחות מזמן עונתה. באילת אהבים כתובות ס"א ז' ד"ה רש"י, כתב בגמל וספן דעונתן רחוקה וכו', כיון דלא משועבד לה עד חדש או ששה חדשים אם נדר בפחות מזמן זה דחיל נדרא וכו', ואפשר דאע"ג דלא משועבד לה עד ששה חדשים ורשאי למנוע העונה וכו', מ"מ אין בידו למנוע ממנה שלא יהא לה פת בסלה ולכן אפילו נדרה בפחות לא חיל נדרא.

ובהפלאה קו"א אות ט', כתב [דמסתימת השו"ע] משמע דאפילו בפחות משיעור עונה אינו חל משום דמשועבד לה להיות לה פת בסלה, וכן מוכח מהא דפרץ נדרים ט"ו ז' בקונס שאני משמשך, והא משועבד לה, ולא מוקי בפחות משיעור עונה וכו'.

ובאבני יהושע ח"א ס' ר"ז דף קי"א טור ז', כתב דקשה על גופא דדינא באומר חשמישך עליך שאינו חל משום דמשועבד לה, איך יהיה הדין באומר כן ברגע אחר שקיים עונתו, שאז אינו משועבד עוד לה כעת עד שיגיע זמן עונתה, וא"כ חל הנדר וכו', והפוסקים הא' לא חילקו כלל וכו', אכן לפי דברי הגמ' הנ"ל לענין מדיר משום פת בסלו ניחא שפיר, דלעולם משועבדים הם איש לרעהו שלא יהיו נמנעים מן החשמיש משום שרץ להיות

(ג) ועיין לעיל אות א'.

(ג) גם בבבבד יו"ט פ"ב מאישות הלכה כ"ג, כתב סברה זו לחלק בין מזונות דס"ל להרמב"ם דקונמות מפקיעין מידי שיעבוד ובין עונה שאין נדרו

חל. ועיין באחיעזר ח"ד סוס"י מ"א ובמלואי אבן שם מש"כ בזה.

(ג) וכ"כ באבני יהושע ח"א ס' כ"ב דף קי"א טור א'.

(ג) וכ"כ בתוס' רע"א פ"ב דנדרים אות ט"ו.

ביאור הגר"א

[נ] (מיהו) (ח) אם נדר (יד) ברשותה הנדר חל

[נ] מיהו אם כו'. כנ"ל
ס"ו:

באר היטב

פתחי תשובה

(יד) ברשותה. עיין י"ד סי' רל"ד סעיף ס"ד. ועי' כנה"ג:

(ח) אם נדר ברשותה. עמ"ש בפ"ת ליו"ד סי' רל"ד (סק"ח) [סקי"א]
בשם ס' בני אהובה:

הפוסקים

ס"ק מג אות א — ס"ק מד אות ב

אוצר

ד. א. נדר ברשותה וכו'. א. מקור הדין, והאם גם
בנדר לעולם הדין כן. מקור דין זה כמלון בפנים
בהגהמ"י פ"ד מאישות (ט). גם דרכי משה הארוך כתב, וכמו
בהגמ"י המדיר שלא לקרב אל זוגו עד זמן פלוני וכו', אבל אם
נמנית זוגו והיא חפלה בך, אז לדין חתונה מג' הדיוטות, וכן
הוא בהגהות מרדכי דקדושין [סי' תקנ"ג].

בפתחי תשובה סק"ח, עיין לדבריו ביו"ד סי' רל"ד. ושם סקי"א
עמ"ש ברמ"א [סעיף ס"ז] בעל שו"ת שלא לקרב אל אשתו
עד זמן פלוני, אם עשה ברצון אשתו חל הנדר, כתב מדברי הרמ"א
[כאן שכתב] משמע לאפילו לא נדר לזמן רק נדר שלא לקרב
לעולם, חל אם עשה ברשותה, ועיין בבני אהובה פ"ד מאישות
הלכה ו' (השני) שהקשה על זה כמה קושיות, ובסוף כתב כיון
דקונמות מפקיע מדי שיעבוד רק דאלמנה רבנן לשעבודה דבעל
ואפ"ה (ס), אפשר לומר כי אלמנה רבנן היינו היכא דאיה מרונה וכו'.
ב. ובנשבע ברשותה. בפתחי תשובה המוצא בזה הקדוש, הביא
עוד בשם הבני אהובה פ"ד מאישות הלכה ו' (השני), שכתב
דלפי דבריו [דמה שחל הנדר אפילו לעולם משום דכנה"ג לא אלמנה
לשעבודה] יוצא, דכי מהני רצון ידיה דוקא בקונם אבל בשבועה לא
מהני, דשבועה אינה קדושת הגוף דפסקיע השעבוד, ועפ"י זה הניח
בנ"ע"ג דברי הרמ"א [ביו"ד סס] שהביא בשם מהר"י [סי' א']
האשה שנקשה [מבעלה שלא לשמש עמה, ובעלה כעס ונשבע שלא
לשמש עמה וכו' חל הנדר וכו'] דמשמע דגם בשבועה מהני רצון
ידיה אף לעולם, דזה אינו, ודוקא על זמן מהני ולא לעולם [דיכולה
למחול עונתה לזמן, עפ"י לעיל סק"ח אות ב'].

אולם באזני יהושע ח"א סי' כ"ב דף ק"י טור ב' ד"ה דהנה,
כתב דהנה אכן פסקינן בזה דשבועה אינה חלה לעבור על
החורה, דהיכא שנשבע בכלל דברים המותרים עם דברים אסורים
חלה השבועה וכו', וכן פסקינן ביו"ד סי' רל"ח סעיף ו', ועיין ב"י
[שם שכתב בשם] הר"ן בחשונה סי' ע"ד, והוצא גם ברמ"א, דהיכא
שכולל זמן החיוב עם זמן הפטור ג"כ מיקרי כולל וחלה השבועה
וכו', וא"כ לפ"י שפיר חלה השבועה שלא לשמש עמה היכא דהיא
עם רשותה, דהא על זמן שהיא נוחתת לו רשות שלא לשמש עמה

פשיטא דלא דיינו כנדר גמור, וכי היכי דנדרים משום דאסור חפלא
אנפשיה לא חייל על דבר שאין בו ממש, ה"נ בשבועה וכו', [וא"כ]
באומר הנחת חשמישך עלי בשבועה לא חייל אלא מדרבנן, ואי באומר
הנחת גופך לחשמישך בשבועה, אף מדאורייתא נמי חייל וכו' (נ). ועיין
בצי"ת יתחק (להר"י שולקש) יו"ד ח"ב סי' נ"ד אות ו'.

ובברית אברהם (להר"ה מפיעטריקוב) יו"ד סי' ס"ח אות י"ג,
כתב דשבועה אף דלא היו נכסי חזירו [על חזירו] מ"מ
היו ביטול מזה, וכולל [הרמב"ם] שפיר נדר ושבועה, והוא דכתב
מפני שהוא משועבד, היינו דנדר הוא נכסי חזירו, ובשבועה כיון
שהגוף [שלו] משועבד מה"מ לפרוע הוא ביטול מזה דאורייתא וכו',
אבל בחשמישך עלי דהוי נדרים חלים על דבר מזה דאורייתא ולא
היו נכסי חזירו, חל הנדר [אבל שבועה אפילו כנה"ג אינו חל]
וכו' (נח).

ב. ובנשבע לנסוע למקום רחוק וממילא תחבטל
עונתה. בשו"ת מב"ט ח"ג, אחר שצייר בסימן קל"א
שהמבטל עונה שלא ע"מ לער אשתו אינו עובר בכל יגרע [נע"ז]
לקמן סקמ"ו אות א'], כתב בסופו קל"ב שנד"ד שלא נשבע
בפירוש שלא לשמש וכו', אלא שנשבע ללכת לדבר מזה וכו',
וממילא אפשר שיבטל העונה, ואם היא תרצה ללכת עמו הרי
שבועתו קיימת, ואינו מבטל עונה וזה מה שהוא צולח דרכים,
וא"כ אינו בכלל מה שכתב [בשו"ע כאן] שאם נשבע שלא לשמש
אינו חל וכו'.

אולם בשו"ת מהר"ם אלשיך סי' נ', הביא משו"ת הר"ן סי'
ל"ח שכתב בזה שנשבע לעלות לאר"י דה"ל נשבע לעבור על
המזנה, לפי שאין האיש ראוי להניח את אשתו ולילך לו דמחייב לה
מדכתיב שכו' לא יגרע, וכתב הנה בפירוש שאע"פ שלא היה מכוון
ללכת אלא אדרבא עלה דעתו שחצוה עמו למקום שנשבע, אפ"ה
כתב דהוי כשנשבע לעבור את המזנה וכו', וכן לחלק לומר דשאני
בין הנשבע לבטל עונה לנשבע ללכת למקום רחוק, שאין ביטול עונה
בזה אלא מאליה וכו', [גם] בנדון הר"ן לא נשבע לבטל העונה רק
ללכת למקום פלוני וכו'. וכ"כ בחקרי לב יו"ר ח"ג סי' פ"ז [עמ'
קע"ט] ד"ה והנה (השני).

סי' רל"ד. וכ"כ בכתובות מיימוניות השייכים לספר נשים סי' ב' [מתשובת
מהר"ם מרוטנבורג]. אולם בהגמ"י שלפנינו אות ג' איתא, אבל אם זוגתך
נתרצית בנדרך והיתה חפוצה בך, אז אין ברור לי שיהא איסור בנדרך [כדי
שלא יחול], ואתה צריך ג' הדיוטות. והובא גם בכתובות פסקים ומנהגים
להר"ם מרוטנבורג כך ב' סי' קי"ז.

רס) עיין באזני יהושע ח"א סי' כ"ב דף ק"י טור ב', שכתב שכן נראה
מבאר [בהגמ"י הג"ל] שכתב שם מפורש [בטעם דלא חל הנדר כשאינה

רצו) ועיין בשו"ת מב"ט ח"ג סוסי קל"ב, שכתב אם זמני עונה שנחננו
חכמים מדרכנן [נע"ז סקי"א אות א'] היה חל עליה שבועה, כמ"ש ביו"ד [סי'
רל"ט סעיף י'] שחל שבועה על לאו דרבנן.

רנח) עיין שם שהוסיף, שהרמב"ם חולק בזה על הר"ן [בכתובות סי'
ל"ח] דס"ל דכל היכי דבידו לגרש לא הוי ביטול מצוה, והרמב"ם סובר כיון
שאין דעתו לגרשה הוי נשבע לבטל מצוה.

רנט) כוונתם להגמ"י דפוס קונשטנטינא, וכן הביאו הב"י כאן וביו"ד

ביאור הגר"א

[יא] ומותר כ"ו. כיון
דיש היתר לאיסורי
כמ"ש בסוטה ד' א'.[יא] ומותר להמייחד (טו) עמה אע"ג דאסור לשמש עמה (הגהות מיימוני פ"ד דאישות) ועיין
צ"ד סי' רל"ד סעיף ס"ו):

באר היטב

וכו' וא"כ זאת יש לה ג"כ הימור ע"י ג' הדיוטות וכו' ע"ש. ועי' סוטה
דף ו' ע"א תוס' ד"ה אמר להו ק"ו ופרכוהו וכו'. וכ"כ רש"י שם
ופרכוהו שכן יש לה הימור ע"ש. לפ"ז מ"ש הג"ש הוא ללא דורש:(טו) עמה. ו"ל הגהות מיימוני פ"ד מהלכות אישות דמותר להמייחד
עמה מק"ו דנדה כדלשכחן צ"ק דסוטה ומה נדה שהיא זכרת
וכו' ורצון לא פליגי שם אלא מטעם דנדה יש לה הימור תאמר בסוטה

הפוסקים

ס"ק מד אות ב — ס"ק מה

אוצר

לשאל על נדרו, וא"כ אין לצו רודף אחריה אפילו כמו הנדה ע"כ,
והרב האריך בתשובה וכתב דלא שייך למימר כאן מי יימר דמיוזקקי
ליה צי תלחא לקרומה אין לה הימור, ואפילו אם דר בעיר שאין צה
ישראל^(רסב). והוצא בקיצור צ"י כאן וצ"ח בסוף הסימן. וכ"פ
צ"ח ע' לבעל מרכבת המשנה סעיף ד'.ובהפלאה ק"ו"א אות י"א, כתב דהלל מצינו דבאצילות מותר
להמייחד עמה דקילא טפי, א"כ כיון דמצינו צחמור
ממנו וצקל ממנו שפיר יליף משניהם, ובהא ניחא, דלכאורה מנדה
אין ראה כל כך, דנדה גם עליה האיסור ולא תשמע לו, משא"כ
צקונם תשמישך עליו דאין עליה איסור, וכדלמרינן כה"ג בריש
כתובות [ד' צ'] גבי אצילות ידיה, מיהו בהגמ"י שם מיירי להדיא
באמר תשמישי עליך אלא שהוא נדר צרשומה, דבזה האסור עליה
וכו', ואפשר דגם דעת הרמ"א כן דדוקא בזה מותר להמייחד, אבל
לפמ"ש דיש להציא ראה מאצילות, דקיי"ל [יו"ד סי' שפ"ג סעיף
א'] אפילו באצילות ידיה מותר להמייחד א"ש.ובצמח צדק (מליובאוויטש) חידושים כתובות פ"ה משנה ו', כתב
שיש ראה [לדברי הריצ"ח] מיומא (י"ח צ') גבי מאן
הוא ליומא, לפרש"י דנריכה להמחין ו' נקיים, ואעפ"כ מותר
להמייחד עמה, אף שלא בא עליה מעולם וכו', וכ"ש הכא דבא עליה
וכו'.אולם בנתיבות משפט דף רמ"ה טור א' ד"ה כתבו, כתב
ותימא הוא דמי לא עסקין שאינו מוצא פתח לנדרו, וכמ"ש
הר"ן [כתובות כ"ו צ' מדפי הר"ף ד"ה אינו] דמהאי טעמא אין
מוסיפין צמדיר על כתובתה, משום דאינו מוצא פתח לנדרו ואין צידו
להחיר נדרו, וא"כ הו"ל כסוטה שאסור להמייחד עמה לרבנן משום
דאין לה הימור, וה"נ מוכח בגמ' [שם ס"ב א'] דקרי למדיר מי
שאין לו פת בסלו וכו', והנראה דס"ל לריצ"ח דלגבי ידיה קרי
למדיר בגמ' שאין לה פת בסלה וכו', אבל לגבי ידיה שהוא רואה
להמייחד עמה מיקרי שיש לו פת בסלו, שכל שהוא מתחרט חרטה
דמעיקרא יש לו הימור צלש הדיוטות וכו', ומ"מ נראה שהר"ן
[הג"ל] חולק על זה, שהרי כתב דהיינו טעמא דצמודר אין מוסיפים
משום דאין צידו לעשות, נראה דלא סגי ליה בחרטה בלא פתח לנדרו
וכו', א"כ הו"ל כסוטה וכו'.חלה השבועה דאין כאן שיעבוד, ממילא חלה השבועה ע"י כולל על
כל זמן וכו', ויחזן שפיר דינו של הרמ"א הנ"ל וכו'.ג. כשנרתצתה מחמת כעס, האם חל הנדר. צאזני יהושע
ח"א סי' כ"צ דף קי"א טור א' ד"ה ואחר, צמי שהדיר את
אשתו מחשמיש המטה ואחרת האשה מחמת כעסה לו יהי כדצריך,
כתב דאפילו כשהיא נותנת לו רשות ע"כ צריכין לדון, שרק מצד
מחילה תועיל נתינת הרשות, ואף לפי מש"כ צמשה למך [פ"ו
מאישות הלכה י'] דנתינת רשות היא רק דכל זמן שאינה רואה
צחשמיש אינו משועבד לה אבל לא מצד מחילה, כוונתו רק שאין ענין
מחילה בזה על זמן העתיד וכו', [דמה] שאינה רואה אז צחשמיש
אינו מספיק עדיין לענין שבועה וכו' [דהא משועבד משום פת
בסלו^(רסא) וכו', וא"כ לפ"ז כל היכא דהמחילה צכעם שלא מדעת
נכונה ומיושבת אינה נחשבת למחילה [ע"ש שהוכיח כן צדעת
הפוסקים].ד. נדר ברשותה, האם יש לה כתובה. בהפלאה ק"ו"א סוף
אות י', כתב יש להסתפק צנדר צרשומה דחל, מי הוא הנותן
אצבע, אי נימא כיון דקיי"ל [לעיל סי' ע"ד סעיף צ'] צנדרה היא
וקיים הוא, אע"ג דהיא הנודרת מ"מ כיון דהיה צידו להפר הנדר
הוא הנותן אצבע, א"כ י"ל דבהא כיון דהיא הימור יכולה לבטל נדרו
משום דמשועבד לה ונתרצה, היא הנותן אצבע ותמצא בלא כתובה, או
נימא דלא דמי, דהתם האשה על דעת בעלה נודרת, א"כ צחחילה
הימור דעתה שיעשה כרצונו וצדידיה חליא מילתא, אבל הכא הוא
נודר כרצונו אלא שהיא הימור יכולה למחות, י"ל דאף דלא מיחתה
הוא הגורם, ויותר נראה דכיון דשניהם מרצונם נעשה הנדר, אין
יכולין לכופ זה את זה וכו'.ח. ומותר להמייחד עמה. מקור הדין והאם יש
חולקים. מקור הדין כמצינן צפנים צהגמ"י פ"ד מאישות
[אות ג']. ושם איתא, פסק ריצ"ח דמותר להמייחד עמה מק"ו
מנדה, כדלשכחן פ"ק דסוטה (ו' א') אמר ר' יוסי ומה נדה שהיא
צכרת בעלה נאמן עליה סוטה שהיא בלאו לא כ"ש, ואפילו רצון לא
פליגי עליה אלא מטעם לא אם אמרת צנדה שכן יש לה הימור תאמר
בסוטה וכו', וא"כ זאת יש לה הימור ע"י ג' הדיוטות ופת בסלו
קרינן ביה יותר מנדה, דנדה ציומי חלא רחמנא וזאת כל שעה יוכל(רסב) עיין בב"ש סקט"ז, שכתב ולכאורה קשה ממ"ש [רבנן לרבי יהודה
שם שרצה לעשות ק"ו כה"ג], היא הנותנת נדה [דברכת] חמורה לכן מותר
להמייחד עמה, ולמ"ש בתוס' שם ניחא. ובבאה"ט סקט"ו ציין למש"כ תוס' שם
ד"ה אמר, שעמ"ש בגמ' שם דרבי יוסי אמר ק"ו ברישא ופרכוהו, והדר אמרמתרצית], שהסברא היא מצד אלמורה רבנן לשעבודה דאשה [ומסיים] אבל אם
זוגתך נתרצה וכו', מבואר הטעם דהיא רצונית נתרצה לא נחבטל [בגלל] הא
דאלמורה וכו'. ועי' לעיל הערה רנ"ב טעמים אחרים שלא חל נדרו.

(רסא) עיין בדבריו המובאים לעיל סקמ"ב אות ב'.

באר הגולה

ש ג' ברמב"ם פ"ט ו' ה"ה
הללו מפורש צמורה וכן
הזכירו חכמים צמחלה
כמ"ש רבינו גמליה המלך.

יא

ש [יב]

אסור לאדם למנוע מאשתו עונתה [יג] ואם מנעה כדי

ביאור הגר"א

[יב] אסור כו'. שם מ"ז
ב' ואף לראב"י יליף
במכילתא מק"ו והביאם
תוספות שם ב"ה ראב"י כו': [יג] ואם כו'. ע"י הג"א פ"ה סכ"ט ד"ה כתב רבינו משה כו':

לצערה

באר היטב

אבל הר"ם אלשיך סי' נ' האריך להוכיח שאפי' אינו מכין לנערה עובר.
ועי' ס"ק ח' מש"ש:

(טז) לצערה. אם לא כיוון לנערה אלא מפני עסקיו לא עבר ומפני זה
פורשים זה בני אדם ללכת בדרכים ובסמורות יותר מומן עונה.
שרוב נשים דרכן למחול משום ריוח ציתה. הר"ם מטראני ח"ג סי' קל"א.

אוצר

ס"ק מה — ס"ק מו אות א

הפוסקים

בייחוד משום שאין היתר לאיסורה, י"ל דוקא סוטה שנמאסת קלח
בעיניו ע"י הסתירה, וכן הוא ענין עריות שנאמר זה טומאה
כעריות לכן חמירה ליה ואם היה לה היתר לאיסור זה לא היתה
נאסרת בייחוד, משא"כ איסור נדרים קיל לאינשי וכו', אך מה שיש
לנדר לקיים פסק זה, ד"ל שאין איסור ייחוד מה"ת אלא בעריות
שאין להם היתר וצטווה דטומאה כתיב זה בעריות וכו', אבל חייבי
לאוין לא נאסר בהם הייחוד כלל וכו'.

ועוד כתב שם סוף אות כ"ב, פשוט הדבר היכא שהדירה על דעת
רבים, כגון שמאל זה ערות דבר, כיון שאין לאיסור הזה היתר
בדאי אסור להתייחד עמו.

סעיף יא. מו. אסור לאדם למנוע וכו' כדי לצערה
וכו'. א. מקור הדין והאם מש"כ כדי לצערה

דוקא. לשון השו"ע כלשון הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ו'. וגם
בטור הביאו. וכ"כ בעין חיים (להר"י מלונדרין) הלכ' פו"ר פרק ז'.
ובספר המנוחות להרמב"ם מל"ת רס"ב, כתב הזהיר מעונות אמה
עצמה וכו', ר"ל שנאסר ממנה וכו' ועונתה על דרך העניי ההכאה
וכו', וזאת האזהרה תכלול כל מי שישא בה ישראל שלא יענה אותה
בדבר מאלו הדברים וכו'. וכ"כ בחינוך סוף מצוה מ"ו.

ועיין בשו"ת הריב"ש סי' קכ"ו [מהדורת מכון י"ס עמ' קל"א
טור ז']. שכתב אע"פ שאין לוקין על לאו של עונתה לא יגרע
לפי שהוא לאו שאין בו מעשה וכו' (רס"ד), מ"מ מנדין אותו או מכין
אוחו עד שיקבל עליו לקיימה. והוצא ברמ"א לקמן סי' קנ"ד סעיף
כ' [ושם יתבאר בעזה"ת].

ועיין בבאר היטב סקט"ו, שכתב אם לא כיוון לנערה אלא מפני
עסקיו לא עבר וכו' [ואסמך שם מדברי הרמב"ם הנ"ל] (רס"ה)

שכתובתה הולכת ונוספת הרי הוא עובר בלא תעשה שנאמר לא גרע וכו',
ולמה לא ילקה על לאו זה מפני שאין בו מעשה. וכ"כ בחינוך ובעין חיים
המובאים בפנים. ועיין במחנה חיים ח"ב סי' מ"א דף נ"ז טור ד' ר"ה ויומחק,
שהקשה [ע"ד הרמב"ם] למה לא הקשה כן על מש"כ בהלכה ד' [המובא
בשו"ע כאן] ואם מנע כדי לצערה עובר בל"ת וכו', וכתב לתרץ שמש"כ
בהלכה ד' הוא שביטל פעם אחת או אפילו איזה פעמים [כדי לצערה], ואפשר
בתשלומים, אבל בהלכה ט"ו שהוא אומר שהיא שנואה בעיניו ולא יבטל
אותה לעולם, ואין רשאי לבטל אותה לעולם כי היא שנואה, אי"כ בטל עונתה
והיה ראוי למלקות.

(רס"ה) ובמחנה חיים המובא בפנים, כתב בדף נ"ז טור ד' ר"ה אך,
שפ"ד הרמב"ם אפילו [ביטל עונתה] מחמת טירחא או עצלות או מחמת

ובבני אהובה שם דף מ"ד טור ג' ד"ה וכח, כתב דיש לדחות
ראיית [הריב"ז] דנשלמה צנדה שפיר י"ל כן, עכשיו היא
באיסור כרת ואח"כ כשחטבל חטור מטומאתה, א"כ ודאי דאין יארו
חקפו ונה לו להמתין שיעשה צהיחר, משא"כ כאן בממ"נ אם ימלא
היתר לנדרו, א"כ החכם עוקר הנדר מעיקרו ולא קעציד איסורא
כלל, ואם לא ימלא היתר א"כ על מה ימתין וכו', ואי משום דמ"מ
עושה איסור וכו', מי יימר דנשכיל הך איסורא וטא יכבוש יארו
ול"ע, ובשלטי גיבורים [כתובות כ"ה ז' מדפי הרי"ף אות ג'] כתב
דאיכא פלוגתא דרבותא אי מותר להתייחד עמה.

ובישועות יעקב בפירוש הארוך אות ד', כתב דאני חמה מאד
על זה, חינוך במפרש שצעה ימים דלא יש היתר לאיסורו
ודומה ממש לנדה וכו', אבל בסתם דאין היתר רק ע"י פתח וחרטה,
אין ההיתר ברור וכו', דשמה לא ימלא פתח, ובקדושין [ס"ז א']
אמרין דגר לא מקרי צידו להתגייר, כיון דלריך שלשה מי יודע אם
יודמנו ליה הני חלחא, וכ"ש צוה וכו'. ועיין בצפנת פענח פ"ד
מאישות הלכה ו', שכתב להוכיח מהרמב"ם שאסור להתייחד עמה.
ובזרע אברהם (להר"א יחזק) סי' ט"ו דף מ"ח טור ז' ד"ה הו,
כתב צמח"ד, ובודאי דכי הדירה מתשמיש המטה כדיניה
וכו', שהיא אסורה עליו מדינא ואסור לישע עמו בבית אחד שמה
יבא עליה, דלא גרע מגרשה דחיישין שמה יבא עליה ואמרין דלא
חזור עמו וכו' (רס"ג).

ועיין בפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות סוף הלכה א',
שכתב אשה שנאסר משמישה על צעלה צנדה, כיון שיש לו
התרה הרי זה ספק אם נאסר להתייחד עמה, וצ"ח דבריו צ"ח
כ"ב, דהא גבי סוטה אסור רבנן לבעלה להתייחד עמה מחמת שני
טעמים וכו', ואף שהסוס' החליטו דעיקר הטעם דסוטה אסורה

לחזק קרא, כתבו דיש לומר דוקא בפירכא שכן יש היתר לאיסורה פרכוהו, אבל
בהיא הנותנת לא פרכוהו וכו', דאשכחן בדוכתי סגיאין דחמירא לה לאינשי
עבירה קלה ומסתפו מינה טפי מעבירה חמורה וכו', וכתב ולפ"ז מש"כ הב"ש
הוא ללא צורך. ובשו"ר ברכה כאן, כתב דזהו כוונת הב"ש במה שכתב,
ולפמ"ש בתוס' שם נ"ח. ועיין בתורת חסד (להרש"ז מלוכלין) ח"ב סי' י"ב
אות ח', בצפנת פענח פ"ד מאישות הלכה ו' ובדבר הלכה (להר"א הורביץ)
סי' ב' סקכ"א.

(רס"ג) ועיין בתורת חסד (להרש"ז מלוכלין) ח"ב סי' י"ב אות ח', שכתב
שאולי כוונתו רק שלא ידור עמה בבית א' בקביעות.

(רס"ד) כ"כ ברמב"ם פ"ד מאישות הלכה ט"ו, המורד על אשתו ואמר
הריני זן ומפרנס אבל איני בא עליה וכו', מוסיפין על כתובתה וכו', ואע"פ

אוצר

ס"ק מו אות א"ד

הפוסקים

כתב במחנה חיים ח"צ סי' מ"א דף נ"ח עור א', מי שמצטל עונת אשתו כדי לנערה וכו' (רס"ו), הגם שלא אמר שיהיה כן לעולם, אלא יהיה זמן מוגבל לנקום נקם לשלם גמול וכו', הרי זה עובר על לאו דלא יגרע וכו'.

ב. ובמונע עונתה ביודעו שהיא עקרה. כתב ציפה לנצ כאן ח"ח אות א', אם ידע צירור שהיא עקרה לא עבר, שכתב במדבר קדמות מערכת א' אות ט', אברהם אבינו ידע שאשתו עקרה ולא בא עליה עד שנחשבר שיהיה לו זרע ממנה וכו', דרוש שמואל (שצכספר לקט שמואל) פרשת ואל דף מ"ח עור ז' ד"ה והיא] משם הרב מנחם ריקאנטי וכו' (רס"ו).

ג. ובמונע עונתה מחמת מומים שנוולדו בה. בשו"מ מהר"ט נהלון החדשות ח"א סי' ט"ו, באשה שלאחר נשואיה נולדה בה מום, ורואה בעלה לפרוש ממנה, הביא דברי הרמב"ם המוצאים לעיל אות א', וכתב הנה דייק הרמב"ם המונע כדי לנערה וכו', משמע דוקא כשעבר ומונע כדי לנערה, אבל בנדון זה שנפשו קנה מריחה נודף, בודאי שאין זה בכלל לא יגרע כיון שאין כוונתו לנערה וכו'. וכ"כ בפסקי הלכות — יד דוד המוצא בהערה רס"ה. ועיין לקמן סי' קי"ז סעיף י"א צרמ"א ושם יתבאר בעזה"ש.

ד. ובפורש ממנה מחמת חומרה או מנהג חסידות. עיין בפתחי תשובה כאן סק"ד, שהביא בשם שו"מ חסם סופר יו"ד סי' קמ"ט, שכתב באשת חזר שמאלה בעד הצדיקה כעין מראה אדמדם ושאלה לחכם וטיהר, דשרי לבעלה להחמיר על עצמו, ואפילו אם בעת הנשואין לא התנהג בפרישות כזה, ואפילו היא עומדת ולוותה. והוצא גם בפת"ש יו"ד סי' קפ"ח סוסק"צ (רס"ו). וכ"כ

שאיסורא איכא עכ"פ (גם לדברי המבי"ט), שהרי פתח אסור לאדם למנוע אשתו מעונתה, ואם עבר ומנע כדי לצערה וכו', משמע שהאיסור אינו תלוי בלצערה, וכן מבואר ממאי שנפסק ברמב"ם [שם הלכה ב'] ובשו"ע [כאן סעיף ה'] אין האיש רשאי לצאת לסחורה וכו' אלא ברשות אשתו. וכתשוכת הראי"ה קוק המובא לקמן אות ג', כתב שיש בזה איסור דרבנן. וע"ע בקרית ספר בסוף הפרק, שכתב ויש במצוה זו [של לא יגרע] תקנות וסייגים מדברי סופרים, סמוכים אלאו דלא תסור [ניתכן שהתכווין על זה].

(רס"ו) וע"ש דף נ"ז טור ד' ד"ה אך, שמשמע מדבריו שאפילו ביטל עונה הראויה לה פעם אחת כדי לצערה הדין כן [וע"ע לעיל סק"ד אות א'].

(רס"ח) עיין בפירושו לפרשת לך לך דף כ"ב טור ד', שכתב והנה בהיות אברהם אבינו יודע עיקר התורה ויודע באצטגנונות שלא היה יכול להוליד לא הוציא זרעו לכטלה וכו'. וכפני דוד (לחיד"א) שם אות ד', כתב שמצא קצת סמך בשער הגלגולים להאריז"ל הקדמה ל"ד, שכתב דאברהם אבינו היה בורא נפשות לגרים בעוד שהיה פורש מאשתו שהיתה עקרה. וכבני אהרן (להר"ש אגאסי) שם אות ט', הקשה שבשער המצות פרשת בראשית, כתב אברהם יצחק ויעקב, [אף] כי היו נשותיהם עקרות, לא היו נמנעים מן הזווג בלי ספק וכו' [ולכן פירש דברי האריז"ל בשער הגלגולים באופן אחר]. וע"ע לעיל סק"א אות ח'.

(רס"ט) בחיים של שלום ח"ב סי' קי"ז ד"ה ודרך, כתב לחמור על החת"ס הנ"ל, דלמה לא הביא לפשוט דין זה ממסכת כתובות [כ"ב א'] בעא מיניה שמואל מרב, אמרה טמאה אני וחזרה ואמרה טהורה אני מהו, א"ל אף בזו אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת וכו', ואפ"ה לא עבד שמואל עובדא בנפשיה, ובתוס' [כע"ב] ד"ה ואפ"ה, בשם הר"ח שמביא ירושלמי [שם פ"ב הלכה ה']

המצי"ט ח"ג סי' קל"ה, אבל מהר"ם אלשיך סי' נ' האריך להוכיח שאפילו אינו מכוון לנערה עובר.

ובשו"ת מהר"ם אלשיך שם, אחר שהאריך לדחות דעת המצי"ט [עיין לעיל סקמ"ג אות ב'], כתב ומה שנחלה [המצי"ט] בדברי הרמב"ם וכו', [אין דעת הרמב"ם כן] דהא כיון שהיא מטערת והוא אינו חולה או חנוט עובר בלאו, אלא דעתו הוא על הסתם שהיא אינה מוחה בדבר, או שר"כ לאפוקי מאי דכתב אח"כ ואם חלה או תשש כמו וכו', אבל לעולם דבצריא והיא מטערת ומוחה והוא מונע עונתה ודאי שעובר הוא בלי ספק וכו'. ובכנה"ג כאן הגה"ט אות ט"ו, כתב שר"כ מהר"א גאליקו בתשובת כת"י. ובזנין עולם (להר"י חזר) סי' כ"ה אות ט"ו עמ' של"ח, כתב [במירון א'] שכוונת [הרמב"ם] למעט אם מונע עונתה בצלוה ובהסתמך [שאינו עובר].

ועיין במעשה רקח פי"ד מאישות הלכה ז' שהאריך, וכתב שממ"ש [הרמב"ם] בספר המנוחות נראה שהדברים כפשוטן [ולא כמ"ש מהר"ם אלשיך הנ"ל], איברא דדברי הטור [כאן] מוכחי דדברי מהר"ם אלשיך, שהרי בסוף הסימן הביא לשון זה של הרמב"ם ולא חלק עליו, ובאמצע אותו סימן כתב, אין האיש רשאי לנאח לסחורה או לזורך דבר אחר בענין שמחצטל מעונתו המוטלת עליו אלא ברשות אשתו ואפילו אם תתן לו רשות אין ראוי לו להתאחר ע"י פיוס או ע"י שמתחיישת למונעו היא מטערת בלבה וכו', הרי מבואר שאף שהוא אינו מכוון לנערה ס"ל דחל עליו חובת עונה, חמנם ה"י בשו"ע לא הזכיר הא דהטור כלל, נראה דהבין דברי הרמב"ם כפשוטן וכו', ולענין דינא טוב לאיש להחמיר היכא דאפשר כי דרכיה דרכי נועם כתיב (רס"ו).

שאוהב יין וישן או שחק עם חבריו אינו עובר על ל"ת.

והרב יוסף שלום אלישיב בפסקי דינים רבניים כרך י"ח עמ' 22, כתב היסוד למש"כ הרמב"ם שאינו עובר בלאו דעונתה לא יגרע אא"כ מכיון לצער אותה ולהכאיבה, הוא משום דאמרין בכתובות מ"ז ב' "עונתה" זו עונה האמורה בתורה, וכן הוא אומר (בראשית ל"א ז') אם תענה את בנותי, ואין שום הבדל בין אם הוא מונע חיי אישות מתוך כוונה מיוחדת לצער אותה או אם המניעה היא מחמת שנאה, שניהם בכלל אם תענה את בנותי הם.

אמנם הרב שאול ישראלי שם עמ' 14, כתב גם למבי"ט "כוונה לצערה" הוא לאו דוקא, אלא כל המנעות מחיי אישות, וגם אם אינו רוצה לצערה כלל, הוא בכלל האיסור דלא יגרע וכו', [וכן] מפורש ממקור האיסור דלא יגרע שנאמר בתורה בקשר לאמה עבריה (שמות כ"א י') אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע, מתבאר שהסיבה לאפשרות המנעות ממנה אינו בגלל שמכיון לצערה, אלא בגלל אותה אחרת שלקח לו וכו', הרי שלא דוקא כשמכוין לצערה, אלא כל המנעות מהתנאים הנורמלים של חיי אישות של איש זה ואשה זו חל בזה הל"ת דלא יגרע [וע"ע שם עמ' 25 721].

ועיין בפסקי הלכות — יד דוד פי"ד מאישות אות א', שכתב דהלאו דעונתה לא יגרע הכוונה שאסור למנוע עונתה כדי לצערה, ר"ל כשנושא אחרת ירצה לגרע עונתה של הראשונה לצערה, וזאת אסרה תורה, אבל כשימנע עונתה מחמת סיבה אחרת לא בכוונה לצערה רק מחמת תשועה כח או ששונאה ונמאסת בעיניו ורצה לגרשה או שאינו בביתו מחמת פרנסתו ואינו שב לביתו מחמת פרנסתו אינו עובר כיון שנפטר ברשות, אבל כשהוא בביתו והיא מצטערת ואין רצונה שיפרוש מביתו אסור לו לפרוש וכו'.

(רס"ו) ועיין במשכן ישראל ח"ב עמ' י"ז, שכתב שנראה מדברי הרמב"ם

אוצר

ס"ק מו אות ד

הפוסקים

חלפיות (תרס"ג) סי' מ"ג עמ' 97 [נדפס גם בפליטה הנשאת ערך אישות סי' י"ג], דמן החימל למה לא הזכיר מיו"ד סי' קט"ז [סעיף ו' ברמ"א], שם כתב להחמיר רק צבהמה ולא צדבר שהורה, ומן הסברה ולא מן הקבלה, ומ"ח רואה טריפה לעצמו, לא צמה שנוגע לזולתו וכו' (ד"ט).

ועיין בשם משמעון (להר"ש פאלנאק) ח"א יו"ד סי' ל"ב, שכתב ודאי שאין לנהוג צבילות על ליטת דמשחממ לחר אפי, דהא זה ודאי חומרא דלחי לדי קולא וכו', ולא עוד אלא דאפילו שו"א אנפשיה חתיכה דאיסורא לא שייך ג"כ צוה כיון דהאיכא צוה ג"כ משום ציטול עונה ע"י איסור חשמים המטה, וממילא ודאי אין ציד האדם שהוא נשוי להחמיר צוה וכו'.

ויש שכתבו דיכול להחמיר על עצמו רק במקום ספק איסור. בפתחא זוטא מהדו"ט סי' קפ"ח אות ד' ד"ה והנה, הביא מש"כ בלחם ושמלה סי' קפ"ד שמלה אות ט', שמתוך קושיה המהרש"ל על מש"כ הסמ"ג המוצא ברמ"א שם דהמחמיר שלא לפקוד ציוס יליאחו לדרך סמוך לוסחה רק צדברי ריטוי מע"ב, וקשה הלא בגמ' אמרין דיש חיוב לפקוד, א"כ אין יולא יד חוצמו צדברי ריטוי, ומתוך השמלה כיון דאיכא מפורשים המחמירים וצדרי דפקידה זו אינה ע"י חשמים, שפיר יוכל להחמיר (ד"ט), וכח א"כ י"ל דכן הוא סברה החת"ס [הג"ל] שמחיר לצעל להחמיר על עצמו צמה שהורה זה חכם, כיון דיש חילוקי דעות צעניי מראה ותוכל המראה להשחנות, ומש"כ בשמלה שם [ומוצא לעיל הערה רס"ט] לחלק בין שאלת החת"ס להא דהסמ"ג אינו מוכרח כל כך וכו', וצחם פחות מכגריס ועוד דמשמע צהלכות קטנות [ח"צ סי' כ"ב] דאסורה [לאשה] להחמיר, הוא משום דליכא שום סברה להחמיר, ואולי י"ל דגם הצעל אסור להחמיר [צכה"ג] וכו'.

צטהרת ישראל סי' קפ"ח אות ט"ו, צעל ח"ח רשאי להחמיר על עצמו צחם שטיהר חכם וכו'.

ובתפארת שמואל (להר"ש מיאנישפאלי) סי' כ"ט אות ג', הביא מש"כ ציס של שמלה פ"צ דכתובות סי' כ"א, על עוצל דשמואל [המוצא צהעה רס"ט], ושמואל לחומרא צעלמא הוא דעניד, ואפשר מפני ששמואל שאל זה ונסחפק ורב החיר לא עניד עוצל להקל כי דרך גנאי הוא לח"ח להקל צמידי דצריכה רבה, דומה להא דאמרין בחולין [מ"ד צ' וכו', וכחצ והנה משמע מחסימת הש"ס דשמואל עניד כן צלא נטילת רשות מאשמו, וכן משמע סחימת הצ"י והרמ"א [ציו"ד סי' קפ"ה סעיף ג'] דאין צריך רשות מאשמו מי שרונה להחמיר צוה, א"כ יש ראייה מזה דה"ה צנידון שאר הוראות צהלכות נדה שהורה המורה להיתר, דרשאי הצעל להחמיר על עצמו אף צלא נטילת רשות מחילה מאשמו וכו', [ואין] לדחות הראייה דהיא עצמה היא הגורמת וכו', דכיון דיש לה אמתלא טובה על אמירתה א"כ לא פשעה כלום באמירתה וכו', ונראה עוד סמך מדברי הרא"ש נדה [פ"י סי' ג'], ומש"כ שגזרו צצנות ישראל כל רואה טיפה דם שיושבת עליו ו' נקיים אפילו ידוע שצא מהלדדין, לא ידעמי אנה רמוזה גזירה זו וכו', אס אדם חשוב מרוב ענותנותו ופרישותו אינו רואה לסמוך על עצמו לעשות מעשה, ינהוג פרישותו לעצמו, אבל לא יתן ליכתב וכו' [ע"כ], הרי מוכח מדבריו דאדם חשוב רשאי להחמיר על עצמו באיזה פרישות ואין צריך ליקח רשות מאשמו דכן משמע מסחימת לשונו וכו'.

אולם בבית יוסף החדש דף ק"א טור צ' ד"ה והנה, כתב דנ"ע האי פסקא וכו', צפרע צוה"ו דאין בקיאים צמראה דמים וכו', ומחמירין צכל המראות כמבואר [ציו"ד] סי' קפ"ח, ורק כל עיקרה של הוראה לדון אס נכנס צצית הספק. והוסף עוד צחל

מעובדא דשמואל י"ל כיון דתליא בנאמנות יוכל לומר אינו מאמינך, והחת"ס לא הסתפק רק בהא דאין מקום להחמיר מצד שהורה בה חכם, וגם בזה העלה דיכול להחמיר על עצמו. ושם הוסיף, דגם לא היה יכול להביא ראייה ממש"כ ברמ"א שם דהמחמיר [לא לפקוד אשתו בתשמיש ביוצא לדרך סמוך לוסתה] תבא עליו ברכה, דשאני [התם] דאיכא מפרשים המחמירים. ועיין טהרת הבית ח"א סי' ד' במשמרת הבית אות י"ד.

(רע) ושם חוברת י"ט עמ' 152 [נדפס גם בפליטה הנשאת שם סי' י"ד], השיב הר"מ גינו ע"ד, וכתב דהרי מפורש שם בלשון הש"ך סק"ח בהמה או שאר דבר שהורה בה חכם וכו', וגם מה זה רמז בדבר החילוק בין קבלה לסברא, דהבחנת מראות דעסקינן ביה התם ודאי דמי למידי דסברא ושקול הדעת, ומה שהאריך עוד דמשועבר לה, הלא הן דברי התתם סופר שביאר משום דמעיקרא ודאי סברה וקבלה הכי, והשתא הוא דאיתרע. ועיין בליקוטי הערות על שו"ת חת"ס יו"ד ח"ב עמ' ל"א.

(רעא) ועיין בחמת ישרים סי' קצ"ה דף ג"ט טור ד', שכתב צריך לדעת וכל שבטל העונה לאיפודשי נפשיה מאיסורא או ספק איסורא, מחויב הוא בדבר, דדוקא היכא שמבטל העונה כדי לצערה הוא שעובר בלאו וכו' [אבל בהמשך דבריו נראה קצת דהיינו דוקא היכא דעפ"י הדין חייב להחמיר מספק ע"ש]. והובאו דבריו במעיל שמואל סי' כ"ו דף ג"ה טור ב'. וע"ע ככנה"ג הגה"ט אות י"ו, שכתב שהתמת ישרים שם כתב דבריו בשם הרב יוסף אביוב, [אבל] משמיה דנפשיה כתב בס"י ג"ג דעובר בלא תעשה, ועיין [בתשובת הרב יצחק רונדן שם] סי' רי"ב.

שמואל בעי לאודוקי לאיתתיה, אמרה ליה, טמאה אני ולמחר אמרה טהורה אני, אמר לה אתמול טמאה יומא דין טהורה, אמרה ליה, אתמול לא הוית בי חילא כהאי שעתא, אחי שאיל לרב, א"ל אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת, ואפ"ה לא עביר שמואל עוברא בנפשיה והחמיר על עצמו נגד הדין, ואמאי והא משועבר לה, ומוכח דרשאי כיון שאינו מפקיע ממנה ההשתעבודות אלא מחשש נדנור איסור, ולחלק דהכא שאני שהיא הגורמת במה שאמרה מתחילה טמאה, בזה אחלה להשיעבר עד שתטבול וכו', [ומה שמהני] אמתלא היינו להפקיע האיסור לבר ולא לחייבו בע"כ וכו' [וכהאי חילוקא אכן כתב בדברי יששכר (להר"ד מבצענין) סי' ק"ל דף צ"ט טור ב' ד"ה והן], לא מסתבר וכו' רצ"ע.

ובכתב סופר יו"ד סי' ק"ב, כתב דהר"ף [בכתובות ט' ב' מרפיו העתיק זה ולא עביר שמואל עוברא בנפשיה], וכתב הב"י [יו"ד סי' קפ"ה] דקמ"ל דמרת חסידות הוא, ולא חסידות של שטות מדהחמיר שמואל לנפשיה, ועיין בחתם סופר חלק אה"ע ח"א סי' ע"ח ד"ה בפ"ב, שהוסיף על הב"י, אפילו בזמן עונה הראויה לה אין בו איסור הפקעת העונה וכו', נ"ל [הטעם] כיון שהיא גרמה לעצמה עפ"י דיבורה שאמרה טמאה אני ועכשיו חזרת בה אין צריך להאמינה ויוכל להחמיר על עצמו, אבל במקום דהיא לא גרמה מידי אינו רשאי להחמיר ממדת חסידות לבטל מצות עונה שבתורה [ע"ש שהאריך להוכיח שמה שהחמיר שמואל על עצמו, היינו מדינא ולא ממדת חסידות ולא כמ"ש בב"י הג"ל].

ובלחם ושמלה סי' קפ"ד שמלה אות ט', כתב [דמה שלא הביא החת"ס

אוצר

ס"ק מו אות ד"ו

הפוסקים

על עצמו וכו' רע"ד, ומנאמי שנודע ביהודה מהדור"ק או"ח סוס"י ל"ה שמקדור הרב קדר תשובה לאיש אשר חטא לה' מאוד שכתב, ואופן עונתו אינו מסדר לו כי אינו ראוי לגזול עונתו אשתו עכ"ל, הרי מזוהר שפשיטא לו לנוכח, אע"פ שהוא בעל תשובה אינו ראוי למעט עונתו אשתו וכו'.

ו. ולהמקפיד על טבילת עזרא כשלא יהיה באפשרותו לטבול. בקונטרס נחלי מים [שנסוף ספר פרי השדה ח"ד] סי' קמ"ט אות ז', כתב הנה טבילה במקוה הוא ודאי דבר גדול, מ"מ אינו [נכון] לבטל מצות עונה בשביל זה, וזכרנו מי שאינו בטוח בנפשו שלא יבא לידי הרהור ח"ו, ואלא שכרו בהפסידו וכו'. וזכרי השדה שם סי' ז', האריך בזה, וכתב דלמעשה נראה עפ"י מש"כ המג"א ריש סי' ר"מ, דשאלו להאריז"ל אם יפטור מן העונה משום שהוא זמן קור (כלומר ולא יכול לטבול), וכתב שם מ"מ טוב לקיימה, והעידו עליו שהוא לא היה מקיים עונה בימים הנ"ל וכו' רע"ה, והנה לכאורה יש לדקדק בדברי המג"א אלו דהוי כמו מעשה לסחור וכו', ונ"ל דענין זה חלוי בכל אדם לפי מה שהוא, ודאי יש אנשים שאם ימנעו מלקיים מצות עונה יתגבר עליהם הית"ר ויבואו לידי הרהורים וכו', משא"כ האריז"ל לגדול קדושתו שהיה מופשט מכל עניני גשמיות וכו', היה יכול לבטל מצות עונה כשהיה קשה לו לטבול מחמת הקור וכו', וא"כ אם יודע בלחמת שאלתו תמרה ותחפיים לזה, שלא רק מחמת הצושה חלמה לו שהיא מוחלת לו, וגם כבר קיים מצות פו"ר וכו', ודאי יותר טוב לפיים אשתו שתמחול לו שלא יטעך להיות בלא טבילה רע"ה, אבל מי שאינו בטוח בנפשו שלא יבא עי"ז לידי הרהורים טוב לו לקיים מצות עונה וכו'.

ובלבדושי מרדכי (נדפס חר"ו) סי' מ"א ד"ה שנית, כתב דלא חיקן עזרא שגריך דוקא לטבול, רק דאסור בחורה ותפילה קודם שיטבול וכו', וא"כ רק השאלה אם יקיים מצות עונה שעל די כך לא יוכל למחר לקיים מצות לימוד תורה ותפילה וכו', [וזה שייך] למה שחלקו הרד"ק [ח"ד סי' י"ג] והחכם נבי סי' ק"ו במי שאסור בבית האסורים ויכול לחזור איהו יום שירצה לחירות, אם יבחר יוה"כ החמור שיבא אח"כ או יתא' אין מעבירין על המצוות, אפילו לדחות את החמורה לח"ו וכו'. ושם מהדור"ת או"ח סי' י"ט, הביא מש"כ [המפרשים] בטעם שאין נושאים כפיים ביו"ט שחל בשבת מפני שהוא זמן עונה ונוהגים בטבילה לנשיאת כפיים וגם

ויש שכתבו דיכול להחמיר דוקא כשאשתו אינה מוחה. בתשובת הרא"ה קוק שכתחומין כך אל' עמ' 9, כתב ע"ד החת"ס הנ"ל, דאין צוה מקום ספק כ"כ, שהרי החשש לעבור על ל"ה דעונתה לא יגרע אינו כי אם היכא דכוונתו לעברה כלשון הרמב"ם וכו' רע"ב, וכיון שאין ל"ה במקום שמיכווין למידת חסידות שלא לנהוג היתר בדבר שהורה צו חכם, לכל הפחות אין כאן אלא איסור דרבנן וכו', א"כ כל זמן שאינו יודע שהיא מקפדת י"ל דהו"ל ספיקא דרבנן ולקולא וכו', וכשהיה יודע שמקפדת קשה להחמיר חומרה שהיא קולא, דעכ"פ איסור דרבנן איכא ומניעת שלום בית, ומלניו [באו"ח סי' קס"ח סעיף י'] שהחמירו מפני השלום לאכול פת פלטר למי שאינו רגיל בזה, שהוא ודאי דבר שהורה צו חכם, וחכמים רבים, בשביל כבוד אורח, דהיינו נמי דרכי שלום, וראוי להתיר בכה"ג מפני דרכי שלום במקום קפידא, אלא אם יש בלחמת איזה ספק בדין לעצמו לפי עיונו וכו'.

ועיין ברב פעלים ח"צ יו"ד סי' ל"ד, שהביא עובדא דשמואל הנ"ל ודברי הב"י, וכתב הרי מוכח מזה דמותר להפקיע חיוב עונה משום מדת חסידות, אך י"ל דבעינן שיהיה צרנן אשתו רע"ה [ועיין בדבריו המוצאים לעיל סקט"ז אות י"ג].

ה. ולפרוש משום תיקוני תשובה. במחנה חיים ח"א סי' י"ח, במי שרצה לפרוש מאשתו כמה חדשים משום תשובה ואשתו מנקהת חפיקיה, כתב דבר זה חליא בפלוגמא מפורשת בירושלמי סנהדרין פ"ב [הלכה ג'] וז"ל ותהיינה נזירות עד יום מותן אלמנות חיות, ר"י בן פזי בשם ר' יוחנן אמר חלמך שהיה דוד מקלעתן ומקשטתן ומכניסן לפניו בכל יום, ואומר ליצרו הרע תאצת דבר האסור לך, חייך שאני מתאכץ דבר המותר לך, רבנן דקסרין אמרין אסורות ממש היו וכו' עכ"ל, הרי מזוהר דלר"י בן פזי היו מותרות לרוד דאנוקות היו, רק בעבור לעשות תשובה על חטא בה שזע כפאו לינה"ר לגדור גדר וכו', והגם שזיער לנשיו ולא נתן להם חפיקים וכו', אבל לרבנן דאסורות היו לו וכו', ליכא למשמע שיוכל למעט עונתו אשתו בעבור לכופ לינה"ר, אומנם אחר העיון נראה דלכו"ע אסור למעט בעונתה, הגם שהוא רוצה למעט חטאו המהגל לקיים מצות עשה של תשובה, וזה מצוה דלילה אבל מה איכפת לה בזה והוא משועבד לה לעונתה כפי מערכות חז"ל, דשם היו רק פלגשי דוד אשר המה בלי קדושתן וכתובה רק בחורות שפחות ע"י ייחודם לתשמיש וכו', א"כ לא נשתעבד לה והיה דוד יכול להחמיר

רע"ב) ובכ"כ בבנין עולם (להר"י חבר) סי' כ"ה עמ' של"ח טור א', שבפורש ממנה מצד גדר פרישות אינו עובר בל"ת.

רע"ג) ועיין בלחם ושמלה סי' קפ"ד שמלה אות ט' בהג"ה, שכתב מדלא נזכר בעובדא דשמואל שהביאו התוס' מהירושלמי שביקש ממנה ומחלה לו, נראה דגם בלי מחילתו פירש.

רע"ד) ע"ש ח"ב סי' מ"א ד"ה וכוה יה"ל.

רע"ה) במג"א שם, כתב ולענין ימי החודש, שאלו להאריז"ל אם יפטור מן העונה להיות זמן הקור (פירוש וצריך לטבול לקריו), וגם בהיות בימי עיבור ויניקה, והשיב אם האשה מוחלת פטור, מ"מ טוב לקיימה, והעידו עליו שהוא לא היה מקיים עונה בימים הנ"ל. וכעין לשון זה איתא בטעמי המצות פרשת בראשית דף ט"ז טור ב'.

בפרי השדה המובא בפנים, כתב שהכוונה גם לימי הקור אפילו לא היתה מעוברת או מינקת. וכן נראה שפירשו דבריו כהאלף לך שלמה ובשרגא המאיר המובאים להלן.

אולם בפרי עץ חיים שער קריאת שמע שעל המטה פ"א, כתב שאלתי למורי [האריז"ל] אם אמלט עצמי מהעונה בימי עיבורה או מניקתה, להיותה זמן קר וא"א לטבול, והשיב לי, כי אם גם האשה מוחלת ואינה מקפדת בודאי אני פטור, אך עכ"ז טוב לקיימה וכו' [משמע דתרחי בעינן]. וכ"כ בערוך השלחן שם סעיף ז'. ועיין בטעם הדבר במנחת יצחק המובא לעיל סקכ"ט.

רע"ו) עיין במנחת יצחק המובא בפנים, שכתב באות י"א, דמ"מ מחויב לצאת בתשעה קבין. רע"ש שדן לענין מקלחת.

אוצר

ס"ק מו אות ר"ז

הפוסקים

ובקנה בשם ח"צ סי' י"ז פרק ג' אות ג', כתב דאם צאנו ללמד ממג"א [סי' קכ"ח סק"ע שכתב דנהגו הכהנים שלא לקיים עונה כליל יו"ט] קולא היחר ציטול קיום עונה צדדי להימנע מנזכר טבילה למחר, אדרבא נלמד משם חומרא דציטול עונה האמורה בחורה דהיינו כליל שבת לא החירו אפילו באקראי בעלמא [דהיינו ציו"ט שחל בשבת], משום נשיאת כפים [ואין נושאים כפיהם], וכ"ש דאין לבטלה בקציעות וכו', ואפילו נימא דמוחלת לו בלב שלם, דהיינו באופן שיסלים לה העונה במשך ימי החול, מ"מ מהכ"ח להפקיע עצמו בקציעות מעיקר חיובו מדאורייתא וכו'.

ובריברך דוד (להר"ד הרפנס) ח"צ סי' קל"א, צמי שהוא צמעות הקין בשבת ואין שם מקוה לטבול, כתב נראה שהדין עמו, דלא מצינו יום מסוים שהוא מחויב בעונה, ויכול לבחור לו באיזה יום שירצה, ומה שאמרו ח"ח מליל שבת לליל שבת, היינו אם הצעל רוצה דידו חליא מילתא וכו' [עע"ז לעיל סק"ד אות א']. ועיין בהלפך לך שלמה או"ח סי' קמ"א (רע"ב).

ז. וימים שאין לקיים בהם עונה (כאן הדיון הוא באופן כללי, פרטי הדינים יתבארו כל אחד במקומו). צמג"א או"ח סי' ר"מ סק"ג, כתב ואין לשמש כליל א' של פסח, וליל שבועות, וליל שמיני עצרת (רע"ט) אם לא כליל טבילה (כחצנים) (רפ"ב).

ובשיירי כנסת הגדולה הגה"ט אות א', כתב אמר המחסף נהגנו פרישות בעצמנו להיחמיו נשמרים אך מאשה, שני לילות של ראש השנה (רפ"א), אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מחים פתוחים לפניו, ודין ציונים חלו אס [עשה] מזוה אחת או עבירה אחת, ויצא האדם לשמש מטתו, ואולי יכוין להנחת עצמו באיזה דבר שאינו מן הראוי ויהיה לו למוקש, ומן הטעם הזה מי שנוהר בזה גם בעשרת ימי תשובה תצא עליו צרכה (רפ"ב), וכליל הושענא רבה שהיא ליל החתום (רפ"ב), ושלושה ימים קודם חג השבועות משום אל חגשו אל אשה [שמות י"ט ט"ו] וכ"ש ליל שבועות עצמן, ומשנכנס אז עד ליל י"א באב, דמשנכנס אז ממעטין בשמחה, וכליל

שחלת התלמידים להאריז"ל הנ"ל, וכתב דעוצה שאלת התלמידים להאריז"ל אינו צלל דחיה [שחמאר שמות עונה דוחה חיוז הטבילה], דהא המקוה לפנייה וכו', רק שאין צידו לטבול מפני הלינה והוא חשש סכנתא או נערה דנדחה מפני זה טבילה עזרא וכו', וזו צלל מה דאיתא מצב' שבת דצדרי הר"ף [נ"ה צ' מדפיין] במילה דאשחפין חמימא לרחוץ החינוק לאחר המילה, דהוא מן המכשירין שאין דוחין שבת, וס"ל לבעל המאור דהאין דאשחפון קודם המילה אין מלין, כיון שידוע לו שצריך אח"כ לחלל שבת מפני סכנת החינוק וכו', והרמב"ן ס"ל דהכל בשעתיה חומיה, ולפנינו מלות מילה שדוחה שבת, ואחר המילה פקוח נפש דוחה השבת וכו', וכן י"ל [בענין] נשיאת כפיים הנ"ל וכו'.

ובמנחת יצחק ח"ג סי' ט"ו, האריך מאוד בענין זה, וכתב צאח י, דצוה"ז י"ל דלא להיות חומרא דאחי לדי קולא בכמה ענינים [יש לקיים מצות עונה], ואף דלדקו דצרי כח"ה (רע"ב), דלאותן שנהגו כן היו נכדו לדבר מצוה שאין לו התרה וכו', י"ל דכיון דלא נדרו בפירוש, אלא כיון שנהגו כן היו כקבלה, אף דגם כן היו נדר לאורייתא כנ"ל, מ"מ כיון שלא קיבלו עליהם בקונס, לא חל על דבר מצוה וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' רט"ו) [סעיף ג'] ובאו"ח סי' ח"ח [סעיף ג'] ותק"ע [סעיף א'], ואולי יש עוד מקום לדון בזה, ע"כ מהנכון להחיר נדרו וכו'.

ובבצל החכמה ח"ה סי' כ"ג אות ג', צמי שרופה להחמיר שלא לטבול בשבת, הביא דברי המג"א הנ"ל, וכתב ונראה [הטעם שהשיב האריז"ל שטוב לקיימה], לפי שיש לחוש שאם כי היא אומרת צפה שהיא מוחלת, אולי אינה מוחלת בלב שלם וכו', אבל האריז"ל ידע שאשחמו מחלה לו עונה בלב שלם, על כן לא היו מקיים מצוה עונה צימים הנ"ל וכו', ועיין צמ"ז (או"ח סי' קכ"ח סקל"ו) שקורא חגר על הכהנים הפורשים מנשותיהם ציו"ט לפי שאינם רוצים לישא כפיהם בטומאת קרי וכו', הרי גם צנוגע לציטול עונה לסיבה הזאת צמקרה, ומכ"ש צנד"ד שאם ירצה לטבול עונה וכו', יצטרך לטבול עונה לליל שבת כל ימי חייו וכו', וצוה צודאי שיש לחוש גם אם תמחול לו אשחמו וכו'.

(רע"ב) כוונתו לחשובת הרחי"ל טייטלבוים אב"ד באטור, נדפס בטהרת יו"ט ח"י עמ' תכ"ח.

(רע"ב) שם אסור לחמם מקוה בשבת, וכתב בטה"ד [שיכול] למנוע עונה ביום קר וכמ"ש האריז"ל.

(רע"ב) עיין בכף החיים המובא בפנים, שכתב דבלייל פסח ושבועות ושמחת תורה בחו"ל שערשין ב' ימים, בשניהם אסור הזיווג, כן נראה מברכי המקובלים. וכ"כ ביפה ללב ח"ב שם אות א' בשם חסד לאברהם [להר"א טוביאנין]. וע"ע בטהרת ישראל המובא בפנים.

(רפ"ב) לענין ליל פסח: כ"ה בפרי עץ חיים שער חג המצות סוף פ"א ובשער הכוונות ענין הפסח סוף דרוש ג'. וליל שבועות: כ"ה בפרי עץ חיים שער חג השבועות פ"א ובשער הכוונות ענין חג השבועות. וליל שמיני עצרת: כ"ה בפרי עץ חיים שער הלולב פ"ח ובשער הכוונות ענין סוכות מנהגי ליל הו"ד.

(רפ"א) עיין באו"ח סי' תקפ"א במג"א סקט"ו, בשערי תשובה סקט"ז ובמשנה ברורה סק"ו.

(רפ"ב) חומרא זו מובאת גם בבאה"ט שם סק"ד וכחוסר לאלפים שם.

ובזכר שמחה סי' ע"ב, הביא מש"כ בקול קול יעקב (או"ח סי' תכ"ב), שממה דאיתא ביומא ו' א' שמפרישין כה"ג מביתו, דחיישין שמא ישמש מטתו ותמצא אשתו ספק נדה, משמע דמותר לשמש, וכתב ונראה להביא סייע לבעל שכנה"ג מספר לקוטי פרדס המיוחס לרש"י (ג' ב'), וז"ל וכמו כן אסור לשמש ולנהוג יחד באותו דבר כל הימים שהצבור מתענין כמו ב' באב וכל ימי התשובה וב' צומות וב' ימים של ר"ה ויו"ה וכו' [ע"כ], ומ"מ נראה דלאו מדינא אלא ממדת חסידות הוא, ולשון הלוקטי פרדס אשר בחדא מחתא מחחינהו עם יו"ה וט' באב בלא"ה קשה וכו'. ובן המחבר שם הוסיף, וכתב שגם בערך השלחן או"ח סי' ר"מ סעיף ו' כתב להדיא, וממדת חסידות שלא לשמש מטתו בליל א' של פסח וכו', דמדינא אין איסור רק בט"ב וביו"ה. ובברור הלכה שם עמ' רס"ז ד"ה בענין, כתב על ראיית הקול קול יעקב הנ"ל, וז"ל דאה"נ פשיטא [שחומרא זו] היא ללא שורש מהגמ', וכבר כתב בשכנה"ג הלשון נהגנו פרישות בעצמינו. וע"ע בזכר שמחה הנ"ל סוס"י רל"ז מש"כ בזה. ועיין במלאכת הקדש (להר"ד טולידנו) פרשת מקץ ד"ה ובכתבי, מש"כ בענין הפרישות ליל א' של פסח.

(רפ"ג) עיין או"ח סי' תרס"ד בבאה"ט סק"ד ובמשנה ברורה סק"ח.

אוצר

ס"ק מו אות ד"י

הפוסקים

ח. ובלייל ניטל. בגור אריה אור"ח סי' ר"מ, כתב דיש למנוע מעונה כליל המקופה [ניטל]. וצמחא חיים סי' ע"ג אות ט' כתב, נכתבי הקדש להרצ סעדיא הלוי צעל ספר נזה נדק נמצא כתוב, דיש להזהר שלא לעשות זיווג עם אשמו כלילה שנוגד הנביא שלהם וכו', כי הזמן גרמא שיליד בן פרח, וגילה הרצ צעש"ט דמשומדים שיש צעולם הן הם שילאו מזיווג אותה הלילה. והוצא נסגולת ישראל מערכת ו' אות ל"ו. ונחפס חתנים הלכות נניעות, כתב בשם נוואח רבינו יהודה החסיד, אשה אשר ליל טבילה כלילי ניטל לא חזקק לבעלה באותה הלילה. והוצא בלקוטי מהר"ח ח"א הלכות נניעות וצטתרת ישראל סי' קנ"ז אות ג'.

אולם בלקוטי שו"ת חת"ס סי' כ', כתב הגם כי סיעתא לזה ממנהג העולם שאוקרים גם תשמיש וסוגרים שערי טבילה, לדעמי מנהג שטות הוא ויש למחות ציד הנוהגים בן. ועיין בבאר משה (להר"מ שטרן) ח"ד סי' ס"ט שהארץ נזה, וכחז דכיון דחלמדי הצעש"ט החמירו נזה, המחמיר חע"צ והמיקל יש לו על מי לסמוך.

ועיין בדרכי חיים ושלום סי' תתכ"ה, שהביא תשובת המנחת אלעזר שנסקף ספר זכר נדיק לצרכה סי' ה', שהחמיר נזה גם לאחר חלות צ"ה, וכחז וידענו צרבינו [צעל מנחת אלעזר] שנתן לו לצעל מחזיק המקוה, יען שהולכים לטבילה גם כליל זה, שעכ"פ הגשים העומדות על המשמר יזהירו את הבאות לטבילה מזה שלא להזדווג כליל זה רק אחר חלות, ומזה נראה צעליל כי מש"כ בתשובה הנ"ל הוא רק בשאר לילות של מנזה עונה, אבל כליל טבילה אין להחמיר אחר חלות. וע"ע צמילואים שנסקף ספר שמירת הגוף והנפש הנ"ל.

ט. האם מותר לבטל עונתה כדי לקיים מצוה, עיין לעיל סקי"ט אות ו'.

י. מי שאינו ת"ח האם יכול לנהוג עצמו בעונת ת"ח, עיין לעיל סקי"ד אות י'.

עשירי משום דאמר ר' יוחנן [מעניח כ"ט א'] אי הוינא החס הוא קבענא ליה צעשירי (פד), ואף אם נדחה תשעה באב עד יום עשירי ראוי למנוע כליל י"א משום איבולו של יום כמו שכתב [מהר"ל סי' קכ"ה] לענין צער ויין (פד). והוצא בגן נטע שם וצטתרת ישראל סי' ר"מ אות יא'. וצדיני הזווג שצקדור חפלה ישרה וכתר נהורא, הביא הימים שנוהגים צהם פרישות הנ"ל, והוסקף גם י"ז צחמו ועשרה צצתרת (פד). וכ"כ צאור נדיקים (להר"מ פאפריש) סי' כ"ז סעיף י"א (פד).

אולם צעולם חמיד שם, כתב דע דצשיירי כנסת הגדולה מונה ימים שאין לשמש צהם, וצצרו לא נראים להוסקף על דברי חכמים, וולת ליל ו' של פסח, שכתבו חכמי האמת שאסור וכו' (פד). הוצא צאליו וצטא וצאליו רצה שם אות א'. וצאליו רצה שם, כתב על המג"א הנ"ל, ומצעל הצורים משמע הכל להיחר, [שכתב] ושמת את אשמו, מנין ימים של ושמת חייב צחשמים המטה חון מיום הכפורים (פד).

ובכף החיים שם סוף אות ה', כתב ועיין שיירי כנה"ג שהוסקף עוד איזה ימים לפרוש מאשמו, אבל הנראה כיון דלא נזכרו צצרי הארז"ל דאין לחוש להם וכו' (פד).

ועיין במשנה ברורה שם סק"ד, שכתב דכל זה אינו אלא צאדם שהוא מלא ציראה ולא יחטא, אבל אלה שצירס מחגבר עליהם והם חוששים דהימים הנ"ל הם כעין איסור של חורה, ועי"ז צאים לידי כמה מכשולים, מזה לשמש וכו', דמאד הדין אין איסור אלא ציום הכיפורים ותשעה באב וצמי אצלו שלו או שלה. וכעין זה כתבו צקף החיים וצטתרת ישראל הנ"ל וצנחצי עם שם.

ובביאור הלכה שם, כתב לעיין צישועות יעקב [ע"ש סק"ב] שצמאד דאם לא קיים עדיין פו"ר אין להחמיר בכל זה. והוצא צטתרת ישראל הנ"ל.

ובאיסור תשמיש לתלמיד חכם בימי החול, עיין לעיל סקי"ד אות י'.

לחשוב הלילות שנאסרו עפ"י הארז"ל, דהא נוהג בהם גם עפ"י ארז"ל ליל טבילה וכו', שעכ"פ לא שייך לומר איסור, [אחר] שיש מציאות היתר בליל טבילה. וע"ע במימי שלמה ח"א סי' ר"מ.

(פד) ובפר"ח אור"ח סי' תקפ"א אות ד', כתב דהאיסור דליל ר"ה הוא מהארז"ל. ובברכי יוסף שם אות י"ח, כתב הן אמת חפשתי בתוכות כתבי הקדש להארז"ל בספרי כתי" ודפוס וקיצורים, ולא ראיתי בן משם הארז"ל. אמנם כ"ה בפרי עץ חיים שער תפילות ר"ה פ"ח [אבל בשער הכוונות ליתא]. ובסדור הארז"ל (להר"ר שבתאי) סדר שכיבה מצות פו"ר [הובא בלקוטי מהר"ח ח"א הלכות צניעות ד"ה ועיין בסידור], הביא כל חומרות השכנה"ג בשם הארז"ל [וצ"ע].

(צ) ביד אפרים (להר"א בילצר) אות ע"א, כתב הנה צואה זו לא מצאתי בספרים המביאים צוואות ר' יהודה החסיד, ולא נדפס בריש ספר חסידים, ואולי השמיטוהו הצנזורים וכו'. וע"ע שם שדן באם עברה וטבלה, ומסיק שאם אינה בת בנים, שאין חשש שמא תתעבר, מותר להזדקק לה.

(צ*) ועיין בתשובות ובאורים בשו"ע (להר"מ מליובאוויטש) סי' רל"ו. וע"ע בנטעי גבריאל הלכות חנוכה מנהג ניטל פ"ה הערה ר', שהביא מכת"י בעל קרבן נתנאל, שכתב שלא תבעל כי אם אחר חצות, דאז מותר ללמוד וללמד [אמנם מדבריו המובאים שם הערה א', משמע שנידונו היה

(פד) עיין אור"ח סי' תקנ"ח בבאה"ט סוסק"א, בשערי תשובה סק"א ובמשנה ברורה סוסק"ב.

(פד) המהר"ל מובא ברמ"א אור"ח סי' תקנ"ח, ולא מצאתי בנושא כלים שם שהביאו חומרא זו של השכנה"ג.

(פד) עיין אור"ח סי' תקנ"ג סעיף ב'. וע"ע במג"א שם סק"ג ובמשנה ברורה סק"ו.

(פד*) עיין מועד לכל חי סי' כ"ז אות ח', שכתב בחנוכה יש למנוע הזיווג, משפט כתוב [להר"א פינטון] סי' תצ"ו, ואם ידע איניש כנפשיה דלא יוכל להתאפק, מוטב לו במותר לו וכו'. אבל כמשפט כתוב שלפנינו [שנדפס בשם פסקי דינים מהחיד"א] ליתא. ועיין לעיל סקי"ד אות ט"ו, שנראה שאין איסור בחנוכה אלא מחמת ימות החול למקפידים על זה.

(פד) עיין בבאה"ט שם סק"ד, שכתב וליל ו' של פסח מותר בזווג, ספר הכוונות, והאחרונים לא ידעו מזה, לכן כתבו מה שכתבו. וכ"ה בפרי עץ חיים שער חג המצות פ"ח. ובשער הכוונות ענין ספירת העומר דרוש י"ב, כתב בו של פסח יש חיוב זיווג.

(פד) עיין במנחת אלעזר ח"ה סי' כ', שהארץ בביאור דברי הבעה"ט, וכתב דכמו שהבעה"ט לא החשיב תשעה באב, דלא קמירי ברמיזתו באיסורי דרבנן, כמו בן י"ל דבקבלת הארז"ל לא קמירי כלל, וגם י"ל דלא שייך

עובר בלא תעשה דעונתה לא יגרע ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול לבעול ימתין ששה (יז) חדשים עד שיבריא שאין לך עונה גדולה מזו

באר היטב

(יז) חדשים. נש"ג כחזקת אס הוא חולי הרפואה לריכה להמתין עד שיתרפא. ועי' תמח' ישרים סי' ס"ו:

אוצר

ס"ק מז אות א — ס"ק מח אות א

הפוסקים

ובפירוש רבינו חננאל פסחים ע"ב ז' כתב [דמלכות עונה נלמד מפסוק דברים ה' כ"ו] שנאמר שובו לכם לאהליכם (דצד). ועיין בבית יוסף סי' קנ"ד, שכתב נשם תשובות הרשב"א, בטוענת שאינו יכול [לבעול] וכו', ועוד שהוא עובר על מ"ע וכו'. וע"ע מש"כ בזה הרב שאול ישראל ויצלח"ט הרב יוסף שלום אלישיב בפסקי דינים רבניים כרך י"ח עמ' 16, 22, 62, 72. ועיין לעיל סק"ט אות ו' הנ"מ אס יש בעונה גם מלכות עשה. וע"ע סק"ב.

מח. ימתין ששה חדשים וכו'. א. האם דין זה גם היבא דרפואתו יהיה לאחר ששה חדשים. עיין צאה"ט סק"ט שכתב, בשלטי הגבורים [כתובות כ"ו א' מדפי הרי"ף אות א' לשון ריא"ן] כתב, אס הוא חולי הרפואה לריכה להמתין עד שיתרפא, ועיין תמח' ישרים סי' ס"ח. וכ"כ דרכי משה אות ו', צב"ח כאן, בהגהות כתובות פסים דרישה אות ו' צח"מ סק"ח, צב"ש סק"ט וצש"ע לבעול מרכבת המשנה סעיף א'. ובבשמים ראש סי' ק"ב, כתב מי שהוא חולה זמן רב והרופאים הזהירוהו בכל הזהירות שלא ישמש עם אשתו וכו', והיא טוענת שמבקשת תפקידה וכו', ואס א"א לו יתן גט, אין שומעין לדבריה כל שלא אסרו הרופאים איסור עולם בתשמיש, או שקצצו לו זמן עד ימי הזקנה וכו', שחולים רוצים להצרות עומדים, ואס אי אמה אומר כן אין לדבר שיעור ותעשה בכל יום אלפים בני אדם לגרש נשותיהם. ובכסף דהרסנא שם, כתב שדכריו כדברי השלטי הגיבורים [הנ"ל] וכו'. ועיין צש"ח הרמ"ה שנספר אור דיקים סי' רנ"ג.

ובתמח' ישרים הנ"ל, כתב אס הוא טען, ודאי איני יכול לשמש עתה בעת חלי, אבל תמתין לי עד שאצריא, אס החולי הוא מהחלצין המקבלין רפואה ימתינו לו עד שיתרפא, וכ"כ הרי"י מטרלנה צפר' אע"פ [פסקי ריא"ן פ"ה דכתובות הלכה ד' אות י"ב] אע"פ שאין אדם יכול לפחות עונה אשתו, אס תשש כחו מקיים

מח. עובר בלא תעשה דעונתה וכו'. א. האם עובר גם על לאוין נוספים. כתב במשכן ישראל ח"צ עמ' ט"ו, הגה כל מי שמעכב ואינו נותן לחצירו דבר שהוא מחויב לו בדין עובר בלא תעשוק, לכן נראה שכל שאשתו חובעת והוא מעכב ואינו מקיים את חובתו הכתובה עובר בלא תעשוק, וזה שזה צש"ו שהם כשכר שכיר וכו', וכמ"ש הרמב"ם (מורה הנבוכים ג' מ"ט) אין הפרש בין מי שיכבש שכר שכיר למי שיכבש חוק אשתו, וכ"כ צאה"ט מבעל הקהילת יעקב (סי' א') שהמונע עונה הרי הוא כגולן [וכו'], ועוון פלילי לעשוק מה שמגיע לאשתו, אלא שבעונה הוסיפה התורה לאו [מיוחד] וכו'.

ב. האם יש בחיוב עונה מצוה עשה. צש"ח המצ"ט ח"ג סי' קל"א צה"ד, אחר שהביא מהרמב"ם [המוצא לעיל צס"ק הקודם אות א'] דאינו עובר על לא תעשה כי אס במכוון לזערה, כתב ומינה שכתבנו מגרע העונה, אינו מקיים מצוה מן התורה, שהעונה היא לקיים מצוה פו"ר, וכשקיימה יכול למנוע אפילו העונה הקצוצה ברשות אשתו, והרי העונה היא המכשירו צמזוה של פו"ר, שהרי מצוה שכ"ו אינה מצוה נמנית אלא היא מצוה ל"ת שלא יגרע, ומצוה פו"ר היא הנמנית בכלל מצוה רמ"ח וכו'. ובגשמת אדם כלל קמ"ו אות א', כתב לא מצינו שעונה חתיה מצוה עשה, וכ"כ הרמב"ם [צמנין המצוות] ריש הלכות אישות וצפ"ד שם [הלכה ז'], וכ"כ הסמ"ג [לאוין פ"א] והיראים [סי' קצ"א וציראים השלם סי' קי"ו] והחינוך [מצוה מ"ו] שהיא מצוה ל"ת דעונתה לא יגרע. וכן צב"ח מנחה כלאו (דצד). אולם בספר המצוות לרס"ג עשה ע"ע"ב, כתב שארה כסותה ועונתה בעודנה. וצביאור הרי"ף פערלא שם כתב דכ"כ צאה"ט להר"י אלברגלוני (דצב).

ובסמ"ק סי' רפ"ה כתב לשמח את אשתו כדכתיב ושמח את אשתו אשר לקח, ויש בעשה זו לאו שנאמר ועונתה לא יגרע וכו' (דצב). והוצא צהרדים מ"ע מה"ת התלויות בראש הגויה פ"ו.

בענין ליל טבילה.

רצא) ועיין בביאור הרי"ף פערלא המובא בפנים, שהאריך לבאר אמאי לא מני [שמות כ"א ט'] כמשפט הכנות יעשה לה כמצות עשה, והניח בצ"ע. רצב) ושם כתב שלדעת הרס"ג והר"י אלברגלוני עונה הוי מ"ע לבד ולא ל"ת, ובאזהרות אתה הנחתל מנאה כמ"ע ול"ת [עיין שם שהאריך בביאור דעתם].

רצג) ובביאור הרי"ף פערלא [המובא בפנים] דף רפ"ג טור ב', כתב כנראה מקור דבריו מסוגיא דפסחים (ע"ב ב') דאמרינן התם ר"י אמר אשתו נדה בעל חייב, יבמתי נדה בעל, פטור, ופריך מאי שנא יבמתו דקעביד מצוה אשתו נמי קעביד מצוה, ומשני באשתו מעוברת, ופריך תו והא איכא שמחת עונה, ומשני שלא בשעת עונתה, ופריך והאמר רבא חייב אדם לשמח אשתו

בדבר מצוה, ומשני סמוך לוסתה, ומדפריך משמחת עונה וגם רבא נקט בלישניה חייב לשמח אשתו, משמע ודאי כדברי הסמ"ק דהכוונה למצוה דושמח את אשתו וגו', אלא דהדבר תמוה, דהרי הך קרא לא קאי אלא בלקח אשה חרשה ודוקא בשנה ראשונה לנשואין כמפורש בקרא וכו', וע"כ צ"ל דבגמ' לישנא דההוא קרא נקט ולא שיהא כאן עשה דושמח את אשתו, ודברי הסמ"ק צ"ע.

רצד) ובביאור הרי"ף פערלא [המובא בפנים] דף רפ"ג טור ב', כתב כנראה שכתב כן עפ"י סוגיא דפ"ק דביצה (ה' ב') דאמרינן מכדי כתיב היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה, לך אמור להם שובו לכם לאהליכם למה לי, ש"מ כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להחירו, וכ"כ למצות עונה הוא דכתיב, וס"ל [להרח"ח] דהכי הוא לקושטא דמילתא דלמצות עונה הוא דכתיב,

אוצר

ס"ק מח אות א"ב

הפוסקים

תמחין יותר מששה חדשים, והכי נקטין דהוא רב מפורסם (רצו).
ובכסא דהרסנא הנ"ל, כתב דהצ"י [בשור"ע] משמע ליה נסחם שאין
דעת הרמב"ם [כריא"ו].

ב. וכשהיה חולה מתחילת נשואיה. דנינא דחיי לאחין פ"א
דף ע"ג טור ז' הביא מש"כ בטור בשם הרמ"ה [ונפסק בשור"ע
לעיל סעיף ג'] דכל הני [שיעורי עונה] דתנן הטיילין וכו', ה"מ נמי
שגופו צריא ויכול לקיים העונה הקצוצה לו, אבל מי שאינו צריא אינו
חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיכול לקיים, וכתב ונראה דלא
פליגי ארמב"ם [הנ"ל בלוח הקודש], דהרמב"ם איירי נמי שהיה
צריא בשעת נשואין ואח"כ חלה או חשש, שיתמין ששה חדשים
ואח"כ יוציא וכו', ואין לומר דנכתבה שדיה, דנאשה ליכא למימר
[הכי], דהאיש אינו נקרא שדיה של אשה וכו', אבל הרמ"ה איירי
באדם שבשעת נשואין היה חולה ותשום כת, דאע"פ שהוא טייל אין
אומדים עונתו בקצוצה בכל יום אלא לפי מה שהוא יכול וכו' (רצו).
ובכסא דהרסנא סי' ק"כ, כתב דהא דכתב [השור"ע] בסעיף ג'
צ"ל וכו', ומשמעות לשונו דאף בעונת המלחים כן וכו', מיירי
כשהיה כן בשעה שנשאה וכו' [בסעיף י"א] באונסא דאחילד בחר
הכי, ודלא כשלטי הגיבורים [כתובות כ"ו א' מדפי הרי"ף אות א']
דמשמע מיניה דהרמב"ם והרמ"ה פליגי.

ובתשובת הרב אברהם אשכנזי צנני בנימין סי' ל"ו דף ס"ו
טור ג' ד"ה עכ"פ [נדפס בשור"ת מהר"א אשכנזי סי'
כ"ט], כתב ע"ד דינא דחיי הנ"ל, דלא נחבזר זמן מוגבל עד כמה,
אטו אין לדבר קצבה, ונראה דינו כמ"ש הרמב"ם פט"ו מאישות
[הלכה ט"ו] בטוענת בעלי אינו יכול לשמש וכו', יעשו הדיינים
פשרה ויאמרו לה ראי לך שתתנהגי עם בעליך עד שתשהי עשר
שנים ולא חלדי וכו', והגם שהרמב"ם מיירי צאין בעלה מודה לה,
הא אי מודה נראה דלא תמחין וכו', י"ל כיון דהרמ"ה כבר ס"ל
דאומדין אותו, שוב י"ל לרחק הזמן עד עשר שנים פן ואולי יתרפא
בהמשך הזמן, שו"ר צנני חיי [קוס"י כ"ג] צנניו שגשא אשה ולא
יכול לפקוד אותה וכו', שכתב שורת הדין נותן שאין לכופו לגרש עד
שיודע הדבר צירור שאין אחריו צירור ששוב אין לו תקנה, והצננה

עונתו לפי כחו, [ואם] אינו יכול לקיים אפילו כעונת הספנים שהיא
פחותה שבעונות, או יעול רשות מאשמו או יוציא ויתן כחובה, כמו
שביאר הרמב"ם [פי"ד מאישות הלכה ז'], ונראה צנני שאם היה
מתחמ חולי הראוי לרפואה נריכה להמחין לו עד שיתרפא [ע"כ],
נראה מדבריו שהרמב"ם שקצב עונת ששה חדשים למי שחשש כחו,
היינו דוקא בחולי שאינו מקבל רפואה וכו', אלא שמדברי הרמב"ם
נראה שאפילו בחולי המקבל רפואה לא ימחין יותר מששה חדשים,
מדקא דייק בלשונו וקאמר שמה יצריא משמע דמקבל רפואה, ולפי
זה הריא"ו חולק עם הרמב"ם בזה, ואפשר לדחות ולומר דשמה
יצריא דקאמר בשאינו מקבל רפואה קא מיירי, ואחא לאשמועינן
דאפילו דאינו מקבל רפואה והיה ראוי לכופו חייב לגרש וכו', מ"מ
משהינן ששה חדשים שהיא העונה היותר גדולה מחששה רחוקה
וכו', וכיון שדברי הרמב"ם סובלים פירוש [זה] יכול הצעל לטעון
ק"ל כהרמב"ם לפירוש זה וכו'.

ובנתיבות משפט דף קס"ג טור א', כתב ולכאורה סוף דברי
הריא"ו [הנ"ל] הם שלא מדברי הרמב"ם וכו', ואפשר
שדברי הרמב"ם בחולי שהוא ספק אם יתרפא אם לא, הילכך עד
ששה חדשים נריכה להמחין על הספק וכו', אבל דברי ריא"ו הם
בחולי שדאי יתרפא, דנכה"ג נריכה להמחין עד שיתרפא, ובתמח
ישרים [הנ"ל] כתב להפך וכו', ולא מן השם הוא, דבחולי שאינו
מקבל רפואה אמאי תמחין וכו' (רצו).

ובשור"ת צפנת פענח (נדפס ח"ש) ח"א קוס"י י"ב, נמי שנחלש
אלו גבורת אנשים וכבר עברו ששה חדשים, אם חשבו
כיש לו רפואה, שאע"פ שעברו ששה חדשים יוכל לטעון שתמחין עד
שתצריא, כתב שצריך לעשות כמ"ש בתוס' יצמות [ס"ה ז' ד"ה כ']
דאין למחר לקמור צנינה כי רחמי [שדי מרובים].

ועיין בפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 85 (פס"ד של הרבנים י'
הדס, י' ש' אלישיב וז' זולני) וכרך י"ב עמ' 101 (פס"ד של
הרבנים ח' ג' נמזליסט, ע' אולאלי וז' דיכונסקי).

אולם דנינא דחיי לאחין פ"א דף ע"ג טור ז', כתב מדברי
הרמב"ם נראה שאע"פ שהוא חולי הראוי להתרפא לא

כתב דאפשר דלא פליגי, דריא"ו מדבר בחולי שיש קצבה ברפואתו, והרמב"ם
מיירי שאין קצבה ברפואתו [והניח בצ"ע]. ועיין באבני נזר חור"מ סי' פ"ג ד"ה
ואך, שכתב מתחילה, הנה מהרמב"ם והשור"ע משמע להיפך מדלא חילקו, ועוד
דאם בשאין לו רפואה למה ימחין וכו', וע"כ במצפה שיתרפא ואע"פ לאחר
ששה חדשים יוציא [אלא שבסוף הביא דברי הכנה"ג הנ"ל].

רצו) ובתשובת הרב יעקב שאל אלישר בבני בנימין סי' ל"ו דף ס"ד
טור ג' ד"ה ולפקע"ד, כתב לחרץ דגם התמח ישרים ידע דאיכא לפרש בדעת
הרמב"ם הכי, [ולזה כתב] וכיון שדברי הרמב"ם סובלים וכו', יכול הצעל
לטעון ק"ל וכו'. ובתשובת הרב אברהם אשכנזי שם סי' ל"ו דף ס"ז טור ב'
ד"ה וראיתי [נדפס בשור"ת מהר"א אשכנזי סי' כ"ט], כתב דלפי גרסת השור"ע
[ברמב"ם] עד שיבירא [ולא כמו שנמצא בקצת דפוסים שמה יבירא] מוכח
דבחולי הראוי לרפואה מיירי הרמב"ם [דלא כתמת ישרים].
רצו) ובתשובת הרב יעקב שאל אלישר בבני בנימין סי' ל"ו דף ס"ד
טור ג' ד"ה ואולם, הקשה ע"ד שיותר את עצמו, שבכנה"ג הגה"ט אות י"ח,

וא"כ אשכחן עשה בעונה, וה"נ משמע בפ"ק דע"ז (ה' א') דאמרינן אמר ר"ל
בוא ונחזיק טובה לאבותינו, שאלמלא הן לא חטאו לא באנו לעולם, למימר
דאי לא חטאו לא הוו מילדו, והכתיב ואחם פרו ורבו, ומשני עד סיני, ופריך
בסיני נמי כתיב לך אמור להם וגו', ומשני לשמחת עונה, אבל באמת אין משם
ראיה, ואדרבא מסוגיא דפ"ק דביצה משמע דבמסקנא לא קאי הכי וכו', וגם
מסוגיא דע"ז משמע דלרחויה בעלמא קאמר הכי, אבל לקושטא דמילתא
במצות פו"ר מיירי וכו'.

רצו) ובתשובת הרב יעקב שאל אלישר בבני בנימין סי' ל"ו דף ס"ד
טור ג' ד"ה ולפקע"ד, כתב לחרץ דגם התמח ישרים ידע דאיכא לפרש בדעת
הרמב"ם הכי, [ולזה כתב] וכיון שדברי הרמב"ם סובלים וכו', יכול הצעל
לטעון ק"ל וכו'. ובתשובת הרב אברהם אשכנזי שם סי' ל"ו דף ס"ז טור ב'
ד"ה וראיתי [נדפס בשור"ת מהר"א אשכנזי סי' כ"ט], כתב דלפי גרסת השור"ע
[ברמב"ם] עד שיבירא [ולא כמו שנמצא בקצת דפוסים שמה יבירא] מוכח
דבחולי הראוי לרפואה מיירי הרמב"ם [דלא כתמת ישרים].

רצו) ובתשובת הרב יעקב שאל אלישר בבני בנימין סי' ל"ו דף ס"ד
טור ג' ד"ה ואולם, הקשה ע"ד שיותר את עצמו, שבכנה"ג הגה"ט אות י"ח,

באר הגולה

ח לשון הטור נפ"י המנהג
ע"מ שחמרי כו' שם דף
ע"א ע"כ והפירוש הזה הוא
מוכרח גם לדעת הרמב"ם
כמ"ש הנ"ל.

ואחר כך או יטול ממנה רשות ויתן כתובה:

ביאור הגר"א

[יד] או יוציא כו'.
עסי"ג: [טו] האשה כו'.
עמ"ש בי"ד סי' רל"ה
ס"ד:

יב ת [טו] האשה שנדרה נדר של עינוי נפש או מדברים שבינו לבינה
שיכול להפר ואמר לה אני מפר לך ע"מ שתאמרי לפלוני מה שדברנו
יחד בדברים של שחוק שאדם מדבר על עסקי תשמיש או על מנת

אוצר

ס"ק מח אות ב — ס"ק נ אות א

הפוסקים

להפקיע ממנו את החיוב הזה ע"י גט, מ"מ בזה שאינו פורק ממנו
חיוב זה אכתי אין לדנו כעובר על הלאו.

אולם הרב שאול ישראלי שם עמ' 14, לאחר שהאריך לנזר שהלאו
דלא יגרע עובר כשחורג ממסגרת של חי משפחה נורמלית,
כחז אצל מי שאין לו גבורת אנשים, שכל חי המשפחה מנועים ממנה,

בזה בודאי לית דין וליה דין שיש כאן משום לא יגרע וכו'.

ועוד כחז שם, שגם אין לפטרו משום אונס רחמנא פטריה, שכל
כה"ג שיש בידו לסלק האיסור ואינו מסלקו, אינו בגדר אונס

כלל אלא כעובר בדרון וכו', ודבר זה מבואר [לקמן] סי' ע"ו סעיף

א', המורד על אשמו וכו', עובר בל"ת שנאמר לא יגרע, והוא מלשון

הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה ט"ו, [ושם ביאר הרמב"ם] ששם

שנאה ישלחנה אצל לענות אסור וכו', והרי בזה ששנאה הדין כמבואר

שם ישב ולא ישמש, והיינו שאסור לו לשמש וכו', והרי הוא אונס

במימרח דרחמנא וכו', וא"כ אמאי עובר על לא יגרע, אין זה אלא

מפני שעכ"פ סמיא בידו לגרשה וכו'. וכ"כ במשפטי שמואל

(להרש"ז ורנר) מהדור"ת סי' כ"ב עמ' קנ"ט טור ב', נראה אם יש

באפשרותו להפקיע את עצמו מן החיוב של לאו זה ע"י נתינת גט

והוא מסרד לגרש, שוב אינו אונס על עקירת הלאו וכו' ש. ועע"ו

לקמן סי' ע"ו סק"ת.

ב. והאם מוסיפים על כתובתה. כחז צ"ח כאן, במדכי

[כתובות סי' קפ"ג] כחז דקשה למהר"ם [ע"ד הרמב"ם שהם

דברי השו"ע כאן], אמאי לא מקרי מורד מחמשים ויוסיפו לה על

כתובתה, וי"ל דלא מקרי מורד אלא כשעושה מחמת שנאה וכעס,

הוי מורד והוי פושע כמו הפושעים והמורדים, אצל הכא דמי קלח

למוכה שחין וכו' [והוצא גם צהגות אשרי שם פ"ה סי' כ"ט].

וכ"כ צ"ח סק"ו.

ג. האם הכפיה בשוטים, יחזאר לקמן סי' קנ"ד צעזע"ת.

ד. וכשהוא מכחישה, יחזאר לקמן סי' קנ"ד סעיף ו' צעזע"ת.

ט. האשה שנדרה וכו'. א. במקור הדין.

מקור דין זה כמ"ש צנאה"ג [שהוא] מהטור בפירוש

לצורה אלא משום אונס, אין בזה לאו כלל, ואף מהר"ם אלשיך (סי' ג')

שכתב דלאו דוקא כדי לצערה וכו', בטוענת אין לו גבורת אנשים ודאי שאינו

עובר לדבריה.

ש. עיין שם, שכתב שאף לדעת המבי"ט [המובא לעיל סקמ"ו אות א']

שאר עובר אלא במכוון לצערה, היינו כשהאשה אינה תובעת גט, כעובדא

דידיה שהבעל רצה לנסוע למדינתו והאשה מחתה אבל לא תבעה גט ולא

הסכימה להתגרש, אבל כאשר האשה תובעת גט הרי סמיא בידו לגרשה

לשחררה מכבלי העיגון והעיניו, ובסירובו הרי הוא מצערה ומענה ועובר

אליבא דכו"ע על ל"ת דעונתה לא יגרע. ע"ע מה שדחה קושיות אלו הרב י' ש'

אלישיב בפסקי דין רבנים שם עמ' 21-22.

זו אינו יכול להחזיר אלא בהמתנת עשר שנים וכו' (רצח). ומ"מ בסקף
מסקי, שעכ"פ לקבוע זמן עשר שנים [להרמ"ה] אין נ"ל, דהרי לפי
חירון הראשון [המבואר בהערה רל"ו] מיירי הרמ"ה זיכול לנעול
ואפילו עודו חס כח וכו', וכבר אמרן דאפ"ל דשתי החירותים [אינם
חולקים].

ועיין בפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 86 (פס"ד של הרבנים י'

הדס, י' ש' אלישיב וז' זילטי) שכתבו, במהלכ"ח [סי' ל"ג]

דן בעובדה שהיו יחד רק ימים ספורים, [וכתב] הפרט החמישי

לנזר אף אם נאמר שהדין עמה והיא נאמנת [שאין לו גבורת

אנשים], אם מחויבים ב"ד לפסוק דינה מיד או אם יש כח בידם

להאריך בדבר, [והשיב ע"ו] עם היות שלא נמצא מקום לביאור

הפרט הזה בכו"מ, עכ"ו מדברי הפוסקים שפסקו בהשונה הלכה

למעשה נוכל לנזר [שחוחכים את דינה מיד] וכו', ולא הביא כלל את

דברי הרמב"ם, והדבר פשוט בדברי הרמב"ם [שצנלל] מש"כ אם

חלה וכו' וכלל גם מי שלקה בחוסר כח גברא, ומוזה נראה כי זמן זה

של עשה חדשים אשר קצב הרמב"ם על יסוד ההלכה של שיעור

עונה, זה דוקא לאחר שנכנסה לחופה ונבעלה ואז סידרו חז"ל

שיעורי עונות, ולכן אם לאחר שחיו יחד חלה או חשש כוחו ואינו

יכול לנעול, עליה לחכות עשה חדשים כשיעור עונה, לא כן במקרה

ומהתחלת הנשואין הוא לקוי, ככה"ג לא שייך לדון מדיני עונה, ולכן

לא הביא ה"ח מדברי הרמב"ם וכו' (רצח). ויחזאר עוד בסי' קנ"ד

סעיף ו' צעזע"ת.

חט. או יוציא ויתן כתובה. א. כשאינו מגרשה האם

עובר בעונתה לא יגרע. ביצע אומר ח"ה סי' י"ד אות ב',

אחר שביאר שמי שאין לו גבורת אנשים אינו עובר בנזל יגרע, כחז

להסתפק צהה יתר מגדולה שזעונות ואינו מגרשה [אם] עובר

בנזל יגרע (רצח).

ובפסקי דין רבניים כרך י"ח עמ' 7, כחז הרב י' ש' אלישיב,

כשאנו דנין לענין עבירה הלאו דלא יגרע, בזה אין לנו אלא

לפרש את הלאו ככתבו וכלשונו, ולא עדיף לאו זה מכל לאוין

שנחורה דפטריה רחמנא כשהוא אונס, ואי משום דסמיא בידו

לגרש (רצח).

רצח) ועיין בתשובת הרב יעקב שאול אלישר שם סי' ל"ו דף ס"ד טור

ב' ד"ה ולפי, שפירש דברי הבע"י חיי באופן אחר, שהבע"י מיירי בכחור

שער עשר שנים יש לקוות שיתרפא, והרמב"ם מיירי במי שנחלה או נחלש

ולאחר ששה חדשים כבר אמרינן שלא יבריא.

רצח) ושם כרך ה' עמ' 252 כתבו הרבנים י' קלופט, א' שאר ישוב וי'

עטיה לזכות דבריהם, שהרמב"ם מיירי בחלה הבעל או חשש כוחו דהם

ליקוים חיצוניים, ולכן מחכים ששה חדשים, גם בתחילת נשואיהם, אבל

בתשובת המהרל"ח מיירי שיש לו ליקוי פנימי [ולכן אין חייבת לחכות].

רצח*) ובפסקי דין רבניים המובא בפנים עמ' 11, כתב [בעל היביע

אומר] בפשיטות שבטוענת אין לו גבורת אנשים, שאינו מוגע עונה כדי

באר הגולה

(שתתהפך לאחר התשמיש ולא תתעבר (א טור) או על מנת) שתעשה מעשה שוטים

ב כגון שתמלא עשרה כדי מים ותערם לאשפה וכיוצא באלו

א כאוקמתא דרב יהודה
וכי' שם דף ע"ג ע"ה
והרמב"ם כתב וכן אם

הדירה שמהיה פועלת נעת תשמיש שלא תתעבר. ב שם אוקמתא שניה במתנתא תנא וכו' ושמיתן אמת וכו' הרי"ף שמהיה נהלשת. ה"ה.

אוצר

ס"ק נ אורח א — ס"ק נא

הפוסקים

מאי ע"מ וכו'. וכתבין זה כתב צביאור הגר"א יו"ד סי' רל"ה
סקט"ו. ועיין בהפלאה שם ע"כ א' ד"ה שם (הראשון) ובאזני
משפט אות ג'.

ב. ובשלא הפר נדרה כלל. נח"מ סק"ט על מש"כ השו"ע
כאן שהפר על תנאי, כתב כ"ש אם לא הפר לה כלל ג"כ יוציא
ותן כתובה, רק קמ"ל שאינו יכול לומר, ותימא היא הדברים
שהתנה עמה שתאמר לפלוני או שתיעבד הדברים שאמר לה לעשות
וכו'. ועיין באו"ה פ"ס סי' ע"ד סק"ט.

גא. שתתהפך לאחר התשמיש וכו'. מקור וטעם
הדין. מקור דין זה כמ"ש בפנים נטור. וכתב צ"ח, משנה
בפר' המדיר [כתובות ע"ה ב'] א"ל ע"מ וכו' שחאה ממלאה
ומערה לאשפה, יוציא ותן כתובה, ובגמ' [שם ע"כ א' פריך]
ותעביד, אמר רב יהודה אמר שמואל שחמלל ונפלת, וכתב הרי"ף
[ל"ב ב'] מדפין פירוש אמר לה נשעת תשמיש שתתהפך כדי שחנפך
שכנת זרע ולא תתעבר (שד"ח) במתנתא תנא שחאה ממלל עשרה כדי
מים ומערה לאשפה, ומפרש טעמא דמתנתא מפני שנראית כשטות,
וכתבו הרי"ף [שם] והרא"ש [שם פ"ז סי' ו'] והרמב"ם [פ"ד
מאישות הלכה ה'] אוקמתא דרב יהודה ואוקמתא דמתנתא,
למיתא דתרויהוה איחנהו, דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי,
וכך הם דברי הטור (שה).

ובטעם הדין כתב צחידושי הרש"ל שם, מפרש צירושלמי [שם
פ"ז הלכה ה'] כמעשה ער ואונן, פרש"י (שה) משום דאמרה
בעינא חוטרא לידה ומרה לקצורה, והרא"ש פ"י משום איסור

המשנה [כתובות ע"ה ב'] ע"מ שתאמר, והפירוש הזה הוא מוכרח
גם לדעת הרמב"ם כמ"ש הנ"ל.

ובבית יוסף כתב, ומ"ש [הטור] האשה שנדרה נדר של עינוי נפש
[או מדברים שזינו לבינה שעליה להפר, ואמר לה אני מיפר
לך ע"מ שתאמר לפלוני וכו' (שא)], פירש כן אף שצמשה שם קמתא
קמני ע"מ שתאמר לפלוני וכו' [משום דע"כ בחולה דבר זה נדרר
מיתוקמתא מחני', דאם לא כן מאי ע"מ שתאמר דקמני וכו', וכ"כ
הרמב"ם [פ"ד מאישות הלכה ה'] המדיר אח אשתו שתאמר לפלוני
מה שאל וכו', והשחא האי מדיר [דקאמר הרמב"ם] היכי דמי, אי
דאסר הנאחא עליה אם לא חאמר, הא כיון דמשועבד לה לא מאי
מדיר לה וכו', וליכא לאוקמה באומר לאי מעש"י צמונוחך, דא"כ
אמאי יוציא ותן כתובה דמשמע לאלתר, דהו"ל לאמתו שלשים יום
[כמבואר צ"ד סי' רל"ה סעיף ב'] וכו', הילכך ע"כ נדרה היא
והפר לה ע"מ וכו' (שב), וכיון שכן ע"כ נדרר שהוא יכול להפר מיירי
וכו', וכך הם דברי הר"ן [שם ל"ב ב'] מדפי הרי"ף [שכתב על
משניות דהמדיר לשמואל, ע"כ נדרה היא וקיים לה איהו
מיתוקמתא, ובשלתא שלא חלך לביה אביה או לבית המשחה צידו
להפר וכו', אבל חאמר לפלוני וכו' לא משמע דמיקרי עינוי נפש
ולא דברים שזינו לבינה, וכיון שכן ע"כ מיירי שחלתה בדברים אלה
מוזנות או תשמיש, וש"מ דאע"ג דאפשר צפרנס ותשמיש נמי שבת
אחד וכו', אפ"ה יוציא ותן כתובה כיון דנדרה היא וקיים לה איהו,
מטעמא דמיסנא סני לי וכו' (שב). ובצ"ח, כתב דלישנא דמתני' דתנא
הכא א"ל ע"מ וכו', מוכחא לפרש כך [שהפר על תנאי], דאל"ה

(שג) ובב"ח שם השיג ע"ד וכתב, הא מבואר מדברי הר"ן שהוא מפרש
כפשוטו שנדרה היא ותלאה בדברים אלו מוזנות או תשמיש, ויוציא ותן
כתובה, ומטעמא דמיסנא סני לה, ואילו [הטור] קמפרש דנדרה היא נדר של
עינוי נפש והפר לה ע"מ וכו', ויוציא ותן כתובה לפי שאינה יכולה להעזי
פניה ונמצא שלא הותר הנדר, אבל בנדרה היא ותלאה הנדר בדברים אלו וקיים
לה איהו, אינו בדין שיוציא ותן כתובה, דליכא למימר הכא שאינה יכולה
להעזי פניה, שהרי היא פרוצה, שנדרה שתאמר לפלוני דברים אלו.

ובב"ש סק"ח, כתב ע"ד הר"ן, דדין זה אתי שפיר רק לשיטת הפוסקים
דס"ל אם לא הפר צריך לגרש אותה, אבל לשיטת הרמב"ם דס"ל דאנו מחויב
לגרשה לא אתי שפיר וכו' [ועי' בארצ"ה פ"ס ע"ד סק"ט]. ועיין בבני אהובה
על הרמב"ם הנ"ל. ועי' בשו"ע לבעל מרכבת המשנה כאן סעיף ד'.

(שד) בחידושי הרשב"א שם, כתב [ולפי טעם זה] נראה דלא גרסינן
במתני' ומערה לאשפה. ובחידושי הריטב"א שם, כתב ויש לומר דשפיר גרסינן
ליה, ולאשפה לישנא בעלמא, שהיא כאילו נטלה בניה ומטילתה לאשפה.
ובמאירי על המשנה שם, כתב ומה שהזכיר בה לאשפה הוא שלא תנוול את
המטה בכך.

(שה) דין זה מובא במחבר יו"ד סי' רל"ה סעיף ד', אף שהשמיטו כאן.
(שו) ברש"י שלפנינו ליתא, אבל כ"כ בשטמ"ק בשם רש"י מהדור"ק.
ועיין בפרשת המלך פ"ד מאישות הלכה ה' הערה ב'.

(שא) עיין בתוספות רע"ק כתובות סי' ע"ב, שכתב קשה לי הא קיי"ל
ביו"ד סי' רל"ד [סעיף ל'] דאינו יכול להפר ע"י שליח, וא"כ המעשה דהפרה
דא"א לעשות ע"י שליח יהא התנאי בטל והמעשה קיים, כדקיי"ל [כתובות ע"ד
א'] בחולץ ע"מ שתתן לי מאתים זה, דאין צריך לקיים התנאי כיון דהמעשה
א"א ע"י שליח, ובתשובה הארכת [עיין בח"א סי' מ"ח ד"ה ואחר]. ועי' ע
בחקמת שלמה (שעל גליון השו"ע) כאן, ביד אליהו (להר"א מקאליש) סי' ק"ט
אות ו' ובפרשת המלך על הרמב"ם המובא בפנים.

(שב) אולם בח"מ סק"ט, כתב דדין [דהטוש"ע] לא יצדק לדברי
הרמב"ם, דלעולם בנדרה היא והוא קיים לה או לא הפר, אין כופין אותו
להוציא כפשת לשון הברייתא שם ע"א א', גבי אשה שנדרה בניזר ושמע בעלה
ולא הפר לה, אם אמר אי אפשי באשה נדרנית יוציא ותן כתובה, דמשמע דאם
אמר אפשי בנדרנית אין כופין אותו וכו', וע"כ מפרש הרמב"ם מתני' כפשוטו
במדירה מהנאתו אם לא תאמר לפלוני וכו', ואה"נ דימתין ל' יום אולי ימצא
פתח לנדרו, וכמ"ש במ"מ פ"ג מאישות [הלכה ו'] וכו' [ועיין באבן פינה
(דרישת ארי) כאן אות ג'].

ובשו"ע לבעל מרכבת המשנה כאן סעיף ד', כתב הדירה הוא מהנאתו ותלה
בתנאי אם לא תעשה א' מהדברים שא"א לה לקיים, ה"ז ימתין ל' יום אולי
ימצא פתח לנדרו, ועיין במאירי על המשנה שם, שפירש המשנה בהדירה הוא,
ואעפ"כ כתב, ובאלו אין כאן שיעור אלא יוציא לאלתר.

באר הגולה

ג מימרא דרב הונא שם
דמ"ס ע"א ופי' הריטב"א
אעפ"י שפטה קן לנשות.

יוציא מיד ויתן (יח) כתובה:

יג האומר אי אפשי אלא אני בכגדי והיא בבגדה

באר היטב

(יח) כתובה. וגם המוספת כתובה. ובכל אלו דלריך ליתן לה כתובה היינו כתובה ומוספת כתובה:

אוצר

ס"ק נא — ס"ק נג אות א

הפוסקים

ואח"כ הא דתני רב יוסף [הנ"ל] שם, כתב שדכריו חמוהים דהא דתני רב יוסף לא שייכא אלא למאן דס"ל דמוזנות דרנן וכו', דאי ס"ל [להסמ"ג] דשלשמן [שכ"ו] הן דבר תורה וכו', א"כ שאלה [הכתוב בפסוק הנ"ל] אלטריר [לחיוצ] מוזנות וכו', ואי ס"ל כר' אליעזר בן יעקב [שם] כולי קרא לכסות הוא דאחא וכו' שם, וכן ראיתי לפוסקים שפזרים דשלשמן הן דבר תורה לא הזכירו הך דינא דברייתא, ושם י"ל דס"ל להסמ"ג דאע"ג דשאלה אחי למוזנות, מ"מ הך ברייתא דתני רב יוסף שלא יהא נהג זה כמנהג פרסיים הוא דין אמת לאמתו מכה הסבירא וכו', עוד י"ל דס"ל להסמ"ג דאע"ג דמקרא דשאלה [ילפינן חיוצ] מוזנות, מ"מ משמעויה נמי הוי לקירוב צער וכו' [ע"ש שם] שם שם דהיוראים דחוקים והניח צ"ע]. ועיין באבני משפט אות ד'.

ובאילת אהבים ח"א קו"א סי' קס"ו כתב, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא הביאו דרב הונא, ולכאורה נ"ל דס"ל דרב הונא דקאמר הכי, היינו משום דס"ל מוזנות דרנן ונ"ל שאלה זו קירוב צער, אבל למ"ד מוזנות דאורייתא א"כ שאלה זו מוזנות וכו', א"כ י"ל דגם הרי"ף והרא"ש ס"ל מוזנות דאורייתא וכדברי הרמב"ם [פי"ב מאישות הלכה ז'] וכו', והא דלא פסקו כרב הונא, י"ל דבכל דוכתי הוזכר מורד מתשמיש, ומשמע מקירוב צער לא הוי מורד וכו', מיהו הרא"ש [כתובות פי"ג סי' ו'] כתב דקיי"ל מוזנות דרנן, א"כ קשה למה לא מיימי דרב הונא, וצפרק אע"פ [שם פי"ה סי' ל"ב] מיימי לה אגב גררא ע"ש. ועיין באו"ה פ"ס סי' ס"ט סק"ב אות ב' דעות הסוברים מוזנות דאורייתא או דרנן.

ובחינא וחסדא שם, כתב שזנוסחאות הרי"ף שזידינו אימא [להא דתני רב יוסף] צפרקין סמוך לסוגייתנו, אולם [בהגהות דרך תמים (נדפס על גליון הרי"ף)] כתב דלא גרסינן ליה ואינו מן ההלכות שם, ואינו מוכרח ד"ל דהאי דינא דרב יוסף כו"ע מודו בזה אף למ"ד דמוזנות מד"ס וכו', ומה גם ד"ל דתני רב יוסף דרשא ואסמכתא דעלמא הוא דקא דריש, וכ"כ ממאי דלא אמרינן ואף חנא דרב יוסף ס"ל מוזנות דרנן, ומ"מ הגם דינא דרב יוסף ס"ל מוזנות דרנן, ורב יוסף דרשא גמורה קא דריש, מ"מ הדין דין אמת לכו"ע וכו'.

ובפסקי הלכות — יד דוד פי"ד מאישות אות כ"ו, כתב שאף שהרמב"ם לא הביא הא דרב הונא, מ"מ מסבירא נראה

השחתה זרע. ושני טעמים אלו הוצאו גם בחידושי הריטב"א ובנמוק"י שם. ובשטמ"ק הביא מהריב"ש שכתב, מפרש צירושלמי כמעשה ער ואונן, כלומר דאיכא השחתה זרע כהתם, ולאו כמעשה ער ואונן ממש, דהתם דש פנינים חורה בחוץ, וטעמא דהכא דיוציא או משום דאמרה דעינא חוטרה וכו', או משום דאיכא איסורא בדבר, דאע"ג דלא מפקדא אפ"ר אסור לה להשחית זרע בעלה. ובדפלאה שם, כתב דנ"מ [בין] שני הטעמים, דלעולם דנעינא חוטרה] נריך להיות התנאי על כמה זמנים, אבל בפעם אחת לא שייך בזה צאה מחמת טענה, ולפ"ז ז"ל לדעת הטוש"ע [שפירשו המשנה במפר לה על חנאי, שהטעם] משום השחתה זרע, דאי משום מחמת טענה, הא כל הפרה נריך להיות מעכשיו וכו', וא"כ אסורה נגדרה מיד משום צתנאה לא מודהר וכו', וכיון דאידי לא חמלא פתח [לגדרה] נריך להוציא וכו', וע"כ ז"ל שאמר [לה] שמעשה כן פעם אחת, ואם לא היה דבר איסור או קלון הייתה יכולה לקיים מיד התנאי, ולפ"ז ז"ל דס"ל להטוש"ע דיש איסור הוצאה זרע לבטלה בלילה, ונ"ע דלא משמע כן ביר"ד סי' קצ"ו סעיף י"ג וכו'. וכ"כ בקיצור בקו"א כאן אות י"ב. ועיין באו"ה פ"ס סי' כ"ג סק"ו אות י"ו.

וב. יוציא מיד ויתן כתובה. א. האם הכפיה במילי או בשוטים, יתבאר לקמן סי' קנ"ד בעוה"ס.

ב. והאם יש לה גם תוספת כתובה. עיין בצאה"ט סק"ה, שכתב דבכל אלו דלריך ליתן לה כתובה, היינו כתובה ומוספת כתובה. וכ"כ צ"ע סוקק"ה. ועיין לעיל בסקל"ט אות ה'.

סעיף יג. ג. האומר אי אפשי וכו'. א. מקור הדין

והאם יש חולקים. מקור דין זה כמ"ס צאה"ג, מימרא דרב הונא [בכתובות] מ"ח א'. ושם אימא, תני רב יוסף, שאלה [הכתוב בפסוק שמות כ"א י'] זו קירוב צער, שלא ינהג זה מנהג פרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן, מסייע ליה לרב הונא, דאמר רב הונא האומר אי אפשי אלא אני בצגדי והיא בצגדה יוציא ויתן כתובה. ובעטור אות מ' מרד השער הג', כתב בשם גאון, דהא דאמר רב הונא הלכה היא, דהא רב יוסף תני הכי כוותיה. וכ"כ במאירי שם ובפסקי ריא"ז שם פי"ה הלכה ד' אות ח'. וכ"כ בחידושי הרא"ה שם.

ובדינא דחיי לאון פ"א דף ע' טור ז', על דברי הסמ"ג שהביא שכתוב מוזנות נחלקו בו המנאים אי חיוצו מן המורה,

באוצה"פ סי' ס"ט סק"ב הערה ו'.

שם) אמנם מצאנו בשו"ת הרי"ף (דפוס ליוואנו) סוס"י קנ"א, שכתב ואמר דביתנו האומר אי אפשי אלא הוא בבגדו והיא בבגדה, יוציא ויתן כתובה וכו', וכ"ש אם גרע ממנה העונה לגמרי.

וז' וכו' ביראים סי' קצ"א [ביראים השלם סי' קי"ז]. גם בבה"ג [מהדורת מכון י"ס עמ' שצ"ה], בשאלחות סי' ס' ובפסקי רי"ד ובראב"ן שם הביאו את כל הסוגיא [כולל הא דתני רב יוסף ומימרא דרב הונא. שח] וביאור דברי הסמ"ג אי ס"ל מוזנות דאורייתא או מדרבנן, עיין

אוצר

ס"ק נג אות א"ד

הפוסקים

אחר התשמיש ע"י שתחזירנה לפניו וכו', ולכאורה יש להציל ראייה לדברי המג"א מהא דאיתא בירושלמי [במסכת פ"א ה"א] וצ"ר ר"פ וישב [פרשה פ"ה אות ה'] שר' יוסי בעל דרך קדין, ופשיטא שלא היה קדין מפסיק בלוחו מקום, אלא [שהיה] בין גופו לגופה וכו', אבל באמת משם ראייה לדברי, כי דוקא ציננה יש מקום לחסידות כזה לא זולתו^(שי). וכ"מ ציד אהרן, בנזירות שמעון וצטערמ ישראל המוצאים בלוח הבל. ועיין בזהר יוסף [לצ"ח אע"פ ח'] סי' ע"ה אות ב', מש"כ בשיעור קירוב בשר לפ"ד המקובלים.

ועיין בסדור בית יעקב הנהגת ליל שבת פ"ו חוליא ג' אות ג', שכתב וטלית קטן, נ"ל שאין צריך לפשוט, אדרבא כך יפה לו. וכ"כ בקפ החיים (להר"ח פלאג'י) סי' י' אות ו', אפילו בשעת תשמיש לא יסיר מעליו הטלית קטן, וכך היה נוהג האריז"ל וכו'. ובקפ החיים (להר"ח סופר) אור"ח סי' ר"מ אות ס', כתב שממה שכתב בשער הכוונות [ענין דרושי הלילה דרוש א'] שאין זמן שיהיה פטור מן הציננה קטן אלא דוקא במרחק, משמע דאין לשמש ערום, דהא יש עליו טלית קטן. וכ"כ בצ"ח א"ש ח' שנה א' פרשת בראשית אות ט'. וכ"מ בצרכי יוסף אור"ח סי' ח' אות ו'. וע"ע במאסף לכל המחנות ח"א סי' כ"א סק"ו ד"ה והנה.

ד. וכשאשתו מסכימה. במגן אברהם המוצא בלוח הקודם, כתב ועוד י"ל דכשניהם מרוצים היו מדת לניעות, ובמס' בנדה [י"ז] א' ד"ה משמין כתבו בשם ויקרא רבה [פכ"א אות ח'] דהקצ"ה שונה המשמש ערום^(שי).

אולם במור וקציעה שם, כתב ע"ד דלא נהירא, אלא אע"ג דלא כיפיין להוציא מש"ה כי מחלי אהדדי, מיהא אדרבא משמע דלכתחילה דוקא צעין קירוב בשר כדמוכח בגמ', דמגונה הוא שונה מנהג פרסיים וכו', ומ"ש החוס' בשם המדרש דהקצ"ה שונה המשמש ערום, נ"ל פשוט שאין הכוונה שיהא לבוש בגדיו וכו', אלא ר"ל ערום צלי מכסה וכו', [והוא] מפני מורא שמים וכו', אלא שבארצות הללו הנפוניות כמדומה שאין מקפידין לשמש בחלוקיהן מפני הקרירות, ומ"מ אין מונע קירוב בשר בכה. ובסידורו בית יעקב הנהגת ליל שבת פ"ו חוליא ג' אות ה', כתב מואר עשיית התשמיש, יחפשטו בגדיהם ולא ישמשו כשהם לבושים, ויכנסו במטה ויכנסו עמם וכו'.

וביד אהרן שם הנה"ט, עמ"כ בנזיר בשם הראש"ד שרבי אליעזר היה מנריכה לחגור סינר, כתב ובראשית חכמה [שער

דאסור לעשות כן, שלא ע"מ כן נישאת לו וכו'. וכ"מ בחזון איש המוצא להלן הערה ש"ו.

ומוזכר דין זה בתשובות הגאונים שערי נדק ח"ד ש"ד סי' ל' עמ' קל"ג, בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תרל"ג, בראשית ח"א סי' קע"ג עמ' 193 ובתשנ"ז ח"ב סי' ס"ח.

ב. וכשאומר בן מחמת צניעות. בחידושי הריטב"א כתובות מ"ח א', על הא דאמר רב הונא כל האומר אי אפשי אלא הוא בצנודו וכו', כתב פירוש ואע"פ שעושה כן לניעות. והוצא בנמוק"י שם.

ובדינא דחיי לארין פ"א דף ע' טור ב', כתב דהכי משמע מדקאמר [רב יוסף בגמ' שם] שלא ינהג זה מנהג הפרסיים שמשמשין מטותיהן בלבושיהן, ופרסיים משום לניעות עושין כן, כדאמרין בעלמא^(ש) שאילו לא נכתב לניעות בתורה הוה גמרינן לה מפרסיים וכו'.

ג. וסינר וכדומה האם הם בכלל האיסור. במגן אברהם אור"ח סי' ר"מ סק"ב, עמ"כ בשו"ע שם [סעיף ח'] ש"ס משפטים שמה שרבי אליעזר [נדרים כ' ע"ב] כשהיה משמש היה מגלה טפח ומכסה טפח, [שהכוונה] שאף בשעת תשמיש היה מנריכה לחגור [סינר] ומגלה רק טפח ממנה, ושיש לבעל נפש להיזהר בזה, הקשה אמאי אין זה כאומר אי אפשי אלא אני בצנודו וכו', וכתב דסינר שאני דאינה כ"כ מכוסה^(שיב).

וביד הלוי (להרי"ד במצנברג) ח"א אור"ח סי' מ', אחר שהציל פירוש ה"מ שבראש"ד המוזכר בשו"ע הנ"ל, ופירוש זה הוא עפ"י הירושלמי כמו שכתב להלן, כתב על כן פשיטא ד"פה כתב המג"א דסינר שאני, וה"ה כחונת וכו', ומ"ש בכתובות דלא ינהיג כמנהג פרסיים וכו', יש לפרש עפ"י מה דאיתא בנדרים ח' ב' [אמר רבן גמליאל, בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים וכו'] לנזעין דכר אחר [פרש"י — תשמיש], והפרסיים טעו מזלי תורה ושמשו בכל לבושיהן, אבל במקצת בכתובות פשיטא דשרי.

אולם במור וקציעה שם, כתב ע"ד המג"א [שאין הפירוש כן], דבשעת תשמיש לא הייתה מכוסה כלל אף בסינר, דודאי [ע"י סינר] לא היו קירוב בשר וכו', וראיה נמי איכה ממעשה דההוא חלמיד דתנא די אליהו, דמסקינן סינר הוא מפסיק בינו לצינה כדאיתא [בשבת י"ג ב'] וכו', אלא כך הוא הענין, סינר הייתה חוגרת מאחריה צענין שאינו מפסיק וכו', [והיה] מוומן לכסות לוחו מקום

(שי) עיין ביד הלוי המובא באות הבא.

(שיא) כל הסעיף מקורו בטור שם בשם הראב"ד בספר בעלי הנפש [מהדורות מוסד הרב קוק עמ' ק"כ].

(שיב) ועיין בספרו זית רענן (על הילקוט שמעוני) פרשת אחרי מות דף ל"ו טור ג', שעמ"ש [שהקב"ה שונא] המשמש מטתו ערום, כתב ואע"ג דאמרין בכתובות שארה זו קירוב בשר שלא ינהג בה וכו', וי"ל דעכ"פ הכתובת ילבש, ומ"מ מקרי קירוב בשר.

(שיג) עיין בבעלי הנפש הנ"ל, שכתב על פירוש זה, ודוגמת המעשה הזה אמרו בגמ' דבני מערבא, והביא מעשה דר' יוסי [משמע כדברי המג"א], וכנראה לא ראה המו"ק הדברים במקורם, אלא בטור שלא הצתיק קטע זה. גם בביאור הגר"א אור"ח שם, ציין כמקור לפירוש זה מההיא דר' יוסי.

(שיד) עיין באות הקודם שתירץ גם באופן אחר. וב' התירושים מובאים באליה רבה שם אות ט"ז ובערוך השלחן שם סעיף י"ד.

ובמגן אברהם המובא בפנים הביא מספר חסידים סי' תקט"ט שחסיד אחד היה משמש ערום מהאי טעמא [שלא יהיה הוא בבגדו וכו'], וגם שלא ידבק זרע בבגדו. וביד הלוי (להרי"ד במצנברג) ח"א אור"ח סי' מ', הביא מתשובת הר"י עטלינגר שביאר שכונת המג"א להוכיח ממדרש רבה נגד אותו חסיד ששימש ערום בלתי כתונת, וכתב דכל מידי דלחד הוא מצוה וכ"ש חסידות [כמו זה שפירש הראב"ד מעשה דרבי אליעזר, והוא עפ"י הירושלמי שבעל ר' יוסי דרך סדין כמבואר בהערה ש"ג] א"א להיות למר איסור וכו', וכיון דמדת חסידות הוא עכ"פ בסינר או בסדין, פשיטא שאין לומר לאידך גיסא להיפך ממש שיהיה מצוה בערום ממש [ועיין מסקנת דבריו המובאים באות הקודם].

יוציא ויתן כתובה [טז] וכ"ש אם אינו נזקק לה כלל [יז] (וכן היא אומרת אי אפשר אלא אני צננדי והוא צננדי מלא בלא כתובה) (נ"י בשם הריטב"א):

ביאור הגר"א [טז] וכ"ש כו'. מחגי סוף גדרים: [יז] וכן כו'. במכ"ש:

אוצר

ס"ק נג אות ד — ס"ק נו אות ב

הפוסקים

כתובה, ר"ל שאומרים לו שמומר לקרותו עברין אם לא יגרשנה [ועיין צ"ח המוצא בסקנ"ו].

וה' וכ"ש אם אינו נזקק לה כלל. ובממעט מעונתה הקצובה לה האם דינו כמורד, עיין לקמן סי' ע"ו סק"ג.

ו. וכן היא אומרת וכו' תצא בלא כתובה. א. מקור הדין ואם דינה כמורדת מתשמיש. מקור דין זה כמובא בפנים בנמוק"י [כתובות מ"ח א'] בשם הריטב"א. ושם כתב, דכשהיא אומרת כן דחשיבא מורדת מתשמיש [שאלין דרך חציבה] (שיח). וכ"כ דדינא דחיי לאוין פ"א דף ע' טור ב'.

ובב"ח, כתב ולפי אומר לי שלא קאמר הריטב"א כשהיא אומרת כן [שחשבת] מורדת מתשמיש לענין שיהיו דנין בה דדינא דמורדת, דהא ודאי ליחא, אלא דלפי שהאשה מחויבת לשמוע לקול אישה וכל מה שרונה לעשות צאשתו עושה וכו', ולפיכך אף צו דאומרת אני צננדי וכו' מורדת חשיבה וכו', ולענין קריאת השם צננדי אמר, שיש לקרואה מורדת ולא שידונו בה דין החלמוד כמורדת כלל. ובחזון איש הלכות כתובות סי' ס"ט אות כ', כתב שדברי הב"ח יש להם מקום, דאם היא אומרת אי אפשר לי כשהיא אומרת מאיס עלי וחשיב אונס, והכא קיל טפי שהיא מורדת בכל האנשים, ופתיחת כתובה והכרח לא שייך כאן, וגם המחנה י"ב חדשים לא שייך כאן שאלין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה יותר וכו' [ע"ש].

אולם בב"ח סק"כ, כתב וכן היא דין מורדת איח לה לכל דבר, דהא ילפינן לה [כתובות מ"ח א'] משארה זו קירוב בשר שלא ינהיג בה מנהג פרסיים וכאילו לא קיים עונה כלל, ולא ידעתי מש"כ הב"ח דלענין קריאת השם וכו', ולא ידעתי מי הכריחו לזה.

ועיין בפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות אות כ"ו, שאחר שציאר שגם להסוברים דשארה הכחוז בחורה הכוונה למוזנות [ולא לקירוב בשר], מ"מ דין זה דהאומרת אי אפשר וכו' יש לאסור מקצרה, כתב דהוי מורדת וכו' ופין אותה להחגרש אף צוה"ו, דככה"ג לא החמיר רגמ"ה. וע"ע צ"ח המוצא בסקנ"ד אות ב'.

ב. אם יש לה נכסי צאן ברזל. בחזון איש הלכות כתובות סי' ס"ט אות כ', הביא שלמורדת יש לה נכ"צ הקיימין, וכחב ואפשר דגם באומרת אי אפשר וכו' נמי יש לה נכ"צ הקיימין וצ"ע שיט"ו. ולדעת מהר"ם [המוצא לעיל סי' ע"ה סעיף ד' צרמ"א] אפשר שיש כאן דינא דמחיבתא [המוצא לקמן סי' ע"ו סעיף ג' צרמ"א].

הקדושה פט"ו הביא בשם ספר הזהר [חק"ו תיקון נ"ח] שצריך דוקא שיהיו ערומים ולא יהיה חוץ שום דבר, ומה שהביא המג"א משם המוס' וכו', היינו ערום בלא כסות [מעליהם] וכו' (שטו). והוצא בשער הליון שם אות י"ח.

ובנזירות שמשוין שם, כתב שלפי הזהר והאריז"ל אין נראה אלא כפירוש הראשון [בש"ע שם שרבי אליעזר לא היה ממנהג האנדר], והפירוש [המוצא כאן] יש [צו] קצת איסור. והוצא בארחות חיים (ספינקא) שם אות י"א ובכף החיים שם אות ס"א. ועיין בטהרת ישראל סי' ר"מ אות ס"ו, שכתב שעדיף טפי שיהיו שניהם ערומים בלא לבוש כלל [היכא דאין] לחוש שיסאר איזה רגע בלי מכסה. וציד אליהו שם סקש"ד, כתב אפשר מטעם זה אין נוהגין כן [לשמש ערום].

נד. יוציא ויתן כתובה. א. מה הדין כשאשתו מסכימה. כתב צמור וקציעה סי' ר"מ, דלא כייפינן להויא [משום האומר אי אפשר וכו'] כי מחלי אהדדי.

ב. והאם דינו כמורד. כתב צ"ח, אין דין מורד ומורדת אלא בעושה כן מחמת שנאה וכעס דכחב צמרדכי [כתובות סי' קפ"ג] וכו', אבל בלינו עושה כן אלא לנניעות או מחמת עננות וכו', אין זה מורד וכו' (שטו).

אולם בב"ח סק"כ, כתב מפשט לשון השו"ע [שמשוה האומר אי אפשר וכו'] להאומר איני נזקק לה כלל משמע שדין אחד להם, דין מורד איח ליה וכו', דהא ילפינן לה משארה זה קירוב בשר שלא ינהיג בה מנהג פרסיים, [והמנהיג בה בכך] כאילו לא קיים מצות עונה כלל וכו'.

וכבר נמצא כן בדברי ירוחם (מישרים) נכ"ג חלק ח' דף ס' טור ב', שאחר שציאר דין המורד שמוסיפים על כתובהה, כתב וכמו כן בלוחם שאמרו יוציא ויתן כתובה כגון [האומר] אי אפשר אלא היא צננדה וכו'.

ועיין בב"ש סק"ט, שכתב י"ל שדין זה תליא צפונתא דאיחא צש"ס [ע"ע צ"ח בלוח"פ סי' ס"ט סק"ב אות ב'] אם שארה דכחב צארייתא פירוש קירוב בשר או פירוש מוזנות, ולרמב"ם ושאר הפוסקים [המוצאים שם] דס"ל דפירוש [שארה] מוזנות י"ל משום קירוב בשר לאו מורד הוא וכו' (שיח). ובפסקי הלכות — יד דוד פ"ד מאישות אות כ"ו, אחר שכתב שגם להרמב"ם הנ"ל מקצרה אסור לעשות כן, כתב שלפ"ו מש"כ צמ"ו ולכן יוציא ויתן

יש להן מקום וכו', דכיון דאיכא סיבה בדבר וגם לא שכיח כולי האי לא תיקנו בזה דין מורד, ודומה לזה [היא אומרת לעלות בכתובות ק"י ע"ב, דאמרין] דאם הוא ממאן שלא כדן יוציא ויתן כתובה, ואילו דין מורד לא שמענו. (שיח) ובחזון איש הלכות כתובות סי' ס"ט אות כ', כתב ע"ד דלא מסתבר כלל, דבעיקר הדין [דהאומר אי אפשר] ליכא פלוגתא, וכיון שאינו עושה כהוגן לה, לכו"ע יוציא, וממילא [לפי דבריו] חשיב מורד [ועיין בס"ק הקודם אות א']. (שיח) מדברי חידושי הריטב"א.

שיט) היינו כדן אשה המורדת על בעלה בטענת מאוס עלי, ועיין באות הקודמת.

(שטו) בראשית חכמה שם, הביא מש"כ בזהר ואתחנן רס"ט א', ובשכך, לדברא גרמיה בדחילו דמאריה בקדושה בעונה דלא אשתכח חציף לקבליה דמאריה, כתב ובודאי שהמשמש בלי כיסוי הוא חציפותא, ולכן אמרו בגמ' [עיין גמ' נדה הנ"ל] ג' הקב"ה שונאן וכו', ומ"מ לא אתא לאפוקי שישמש בלבושו, שהרי אמרו הוא בבגדו וכו', ופי' רשב"י בתיקונים ובהוא זמנא דאיתפושטית מאלין לברשין איתחרת עם בעלה בקירוב בשר וכו'. והובא ברוח חיים אורח סי' ר"מ, בנזירות שמשוין המוכב בפנים ובארחות חיים [המוכב בפנים] אות י"י.

(שטו) ובחזון איש הלכות כתובות סי' ס"ט אות כ', כתב שדברי הב"ח

עז דיני מורד ומורדת או אומרת מאים עלי. ובו ה' סעיפים:

באר הגולה

א לי הרמב"ם פי"ד מהל'
אשוח ממנה כתובות דף
ס"ג ע"ב וגמ' שם לדין
דקי"ל מורדת מחשמים אף
מורד הוא מחשמים.

א א המורד על אשתו ואמר הריני זן ומפרנס

הפוסקים

ס"ק א אות א

אוצר

סימן עז

סעיף א. א. הריני זן ומפרנס וכו'. א. המורד
ממזונות האם דינו כמורד. כתב הרא"ש כחובות
פ"ה סי' ל"א-ל"ב, על מה שנחלקו בגמ' שם ס"ג א' דין מורדת,
ר"ה אמר מחשמים אבל ממלאכה לא היא מורדת, ר"ה לטעמיה
דאמר לעיל [ג"ח ז'] יכולה אשה שחאמר לבעלה איני נוזנת ואיני
עושה, ור"י זר חנינא [דאמר דגם ממלאכה היא מורדת] סבר
כר"ל דאמר שיכול לכופה למעשה ידיה הלכך נקראת מורדת וכו',
ואע"ג דאמר ר"ה דמורדת ממלאכה לא היא מורדת משום דמציא
למימר א"נ וא"ע, אבל איש דלא מצי למימר איני זן ואיני מפרנס
ואיני מקבל מלאכתך נקרא מורד אס איני זן, אס אינה מספקת
במעשה ידיה מוסיפין לה על כתובתה אע"פ שכופין אותה לזון. וכ"כ
רי"ו משרים נכ"ג ח"ח, דמורד ממזונות הו' מורד א. וכ"פ בטור
כאן ובפסקי ריא"ו פ"ה ה"ד אות י"ח. ועיין יכן ובעו ח"א סי'
ק"ל.

ובשטמ"ק כתובות דס"ג א' ד"ה ור"י י' מיגש, כתב בשם ר"ה
גאון, ודוקא מורדת הוא דאמרינן מחשמים היא
מורדת ממלאכה לא הו' מורדת, אבל במורד אפילו ממלאכה נמי הו'
מורד, דהא אמר איני זן ואיני מפרנס יו"א ויתן כתובה.

אולם בב"ח כאן, אחר שכתב דגני מורדת פסקו כל הפוסקים,
חוץ מהראב"ה [ראה לקמן סי' פ"ב], דמורדת ממלאכה לא
הו' מורדת, כתב, ומינה דגם מורד אינו אלא כשמורד מחשמים, אבל
כשאינו רוזה לזונה כייסין ליה לזונה וכו', אבל אין נזקקין לכתוב לה
אגרת מרד להוסיף על כתובתה, כן משמע פשוט השמועה, וכ"כ
הרב המגיד [פי"ד הט"ו], וכן מצאנו בתשובת ר"ח שבהגמ"י
בפי"ב מאישות וכו', וכן משמע מדברי שאר כל המחברים שלא
הזכירו דין מורד כלל שיהא לו דין מורד כשאינו רוזה לזונה, אלא
דוקא כשמורד מחשמים, וכן עיקר דלא כדברי רבינו [הטור] שנמשך
אחר הרא"ש, שכתב וכו' אבל איש דלא מצי למימר איני זן ואיני
מפרנס ואיני מקבל מלאכתך נקרא מורד אס איני זן וכו', וכתב כך
עפ"י שיטתו שכתב תחילה, דרז הונא לטעמיה דאמר יכולה אשה
שחאמר לבעלה איני נוזנת ואיני עושה, וריב"ח סובר כר"ל דאמר
שיכול לכופה למעשה ידיה וכו', וכיון דהלכתא כר"ה וכו', ומינה
באיש שאינו יכול לומר איני זן ואיני מפרנס נקרא מורד כשאינו רוזה
לזונה, והיא שיטת החוס' לשם, וכבר כתב הר"ן וז"ל, ריב"ח דאמר
ממלאכה לאו מעושה נזמר קאמר וכו', אלא משאר מלאכות שהאשה

עושה לבעלה שאינה יכולה להפטר מהם קאמר, לפי שאין תחת
מזונות אלא בעושה נזמר כלל וכו', ולפי"ז כיון דמסקינן במורדת
ממלאכה, דאין פוחזין מכחובתה אפילו במורדת משאר מלאכות
שאינה יכולה להפטר מהם, ה"ה נמי במורד שאינו רוזה לזונה, אין
מוסיפין על כתובתה א. אע"פ שמחוייב לזונה עכ"פ וכו', הלכך נראה
עיקר שאין נקרא מורד ממלאכה, דלא כדברי הרא"ש שהוא יחד בדבר
זה נגד כל הגאונים. והציאו דבריו בקצרה הח"מ והג"ש סק"א.
גם בבתיבות משפט (על רי"ו) דף ר"י טור ד', כתב על דברי
הרא"ש הנ"ל, דבאיש דלא מצי למימר איני זן ואיני מקבל מעשה
ידיה נקרא מורד אס איני זן וכו', דהרא"ש לשיטתיה חזיל דס"ל
כדעת החוס' דהיינו טעמא דר"ה דממלאכה לא, משום דיכולה אשה
לומר איני נוזנת ואיני עושה, והלכך לגבי איש דלא שייך האי טעמא,
לכולי עלמא אף מורד ממלאכה נקרא מורד, והן הן דברי הטור
ורבינו [ירושם], אבל הר"ן כתב, דמורדת ממלאכה היינו משאר
מלאכות שהאשה עושה לבעלה שאינה יכולה להפטר מהם, אע"פ
שחאמר איני נוזנת, לפי שאין תחת מזונות אלא עשיית נזר כלל,
ומ"ד ממלאכה לא, משום דס"ל דאין נקראת מורדת אלא מחשמים
שהוא עיקר האישות, אבל ממלאכה לא היא מורדת לפחות כתובתה
וכו', וכ"כ ריא"ו, וכן כתבו הריטב"א והרא"ה, ולפי דבריהם, כי
היכי דקי"ל דממלאכה לא היא מורדת, ה"נ לא הו' מורד
ממלאכה, ודוקא מחשמים הו' מורד, שהוא עיקר האישות, אבל
מורד ממלאכה אין מוסיפין על כתובתה, אלא כופין אותו לזון
לשמואל או להוציא לרז וכו', וזהו דעת הרמב"ם שכתב דין מורד
מחשמים ולא הזכיר מורד ממלאכה כלל וכו'. גם ההפלאה צקו"א
כאן אות א' כתב, דעת הרמב"ם נ"ל דס"ל דרז הונא ל"ל הך
סברא שיכופו אותו לזונה וגם להוסיף משום א"א דר וכו', אלא
דוקא בתשמים מוסיפים הואיל שמבטל לעונתה, ואין שייך בו כפיה
וכו', אבל במורד ממזונות או ממלאכה דשיך בו כפיה שוב אין
מוסיפין. וכ"כ בפשטות הא"מ סק"א.

ובשער המלך פי"ב מנדרים ה"י ד"ה ודע, אחר שכתב ג"כ,
לדעת הר"ן דטעמא דרז הונא דלא היא מורדת אלא
מחשמים [משום] שהוא עיקר האישות, אף איש אין לו דין מורד
באומר איני זן, כתב, והסימא על רי"ו, דנכ"ג ח"ה כתב כדברי
הר"ן [שנשאר מלאכות חייבת] היפך דעת רזו [הרא"ש], ובנכ"ג
ח"ח פסק [כר"ה] דלא הו' מורדת אלא מחשמים וכו', וכתב עוד
שם דהאומר איני זן נקרא מורד ומוסיפין על כתובתה, והוא דבר

ומבשלת, ואין דין מורדת חלוי בדין איני נוזנת ואיני עושה. ועיי"ש בטעם
הדבר שמורד חמיר טפי, שמרדו של איש קשה משל אשה. ויש להעיר על
דבריו, הרי ח"י הרשב"א על כתובות הוא מהרמב"ן, ובספר הזכות בסוגיין כי
הרמב"ן בפירוש שמורד ממזונות לא חשיב מורד, ודלא כהרא"ש.
ד' ע"י לעיל במובא מפסקי ריא"ו שכתב להדיא כהרא"ש.

(א) וע"י להלן בשם שער המלך שהקשה על פסקי רי"ו שטוריים זל"ו.

(ב) ולדבריו ודאי שמורד ממזונות הו' מורד.

(ג) ע"י אבני מלואים כאן שדדקדק מדברי הרשב"א בחי' דס"ל כדעת

הרא"ש שמורד ממזונות חשיב מורד גמור, אע"פ שאשה המורדת ממלאכה אין
לה דין מורדת גם במלאכות שאינה יכולה להפיק עמה מהם, כגון מכבסת

אבל איני בא (א) עליה

באר היטב

אומה אבל הטור והרא"ש ס"ל דמורד ממונות נמי הוא מורד. והב"ח כ' דהלכה דוקא מתשמיש הוא מורד ע"ש:

(א) עליה. זהו דעת הרמב"ם דס"ל מורד מתשמיש הוא מורד אבל מורד ממונות לא הוא מורד אלא כופין אותו ליתן לה ממונות או לגרש

הפוסקים

ס"ק א אות א — ס"ק ב אות א

אוצר

במזונותיו ומספיק לה. וכמו דבית יעקב כאן, דהנ"ש למד כן מהא דאמרו גמ"ס [כתובות ס"ג א' למ"ד מורדת ממלאכה הוא מורדת, דמתני' מיירי באומן] איני זון ואיני מפרנס, ולא נקיט טלי מעשה ידיך במזונותיו [דהוי רבוחא טפיל], אלא על כרחך דכזה"ג לא הוא מורד. [ועי' לשון הרא"ש המוצא באות הקודמת, דמשמע להדיא כזה"ש, שכתב, אם אינה מספקת במעשה ידיה מוסיפין לה על כתובתה. ומשמע שצמסקת לא הוא מורד].

ובהפלאה קר"א סוסק"א, העיר דמש"כ הב"ש אינו מוכרח לדעת הגהות אשר"י [ברא"ש פ"ג דכתובות ס' ז'] גמ"ס רש"י, דאינו יכול לומר לה לאי [מעשה ידיך למזונותיו] אלא"כ קיבלה, א"כ כי היכא דכתבו החוספות דלרש לקיט דס"ל מעשה ידיה עיקר הו"א לה מורדת ממלאכה אפילו אם המזונות שוים יותר, כיון שאינה יכולה לומר איני נזונת ואיני עושה וכו', וכיון דמעשה ידיה עיקר הו"א לה מורדת דיכול לומר אני רוצה בתקנה שתקנו לי חכמים, הכא נמי י"ל כיון דקיי"ל דמזונות עיקר, אפילו אם מספקת כיון דאינו יכול לומר לה לאי מעשה ידיך למזונותיו, הו"א ליה מורד, אך כבר כתבתי שם [ס' ס"ט סק"ג] דדברי הג"א אינם מוכרחים בשיטת רש"י.

ובפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 332, מהרצנים ז' ו'ולטי, ש' ישראל וע' יוסף, הביאו לדברי הב"ש הנ"ל שצמסקת לא הוא מורד, לנדון צבעל שיושב ציט הסוהר ואשמו עובדת ומרחה כדי פרנסתה, דכזה"ג אין דינו כמורד. אולם בדרך ח' עמ' 306 בפס"ד והרצנים ש' ז' ורנה, ע' אזולאי וח' ג' ימבליסט, דחו דבריהם, דעיקר דין זה [דלאי מעש"י במזונותיו] לא נאמר אלא במעשי ידיה המחוייבת לעשות לצעלה, בזה אם יכולה להשתכר כדי סיפוקה יכול לומר לה הפוכי מטרחה למה לי, קחי את מעשי ידיך שאת חייבת לי בצביל המזונות שאני חייב לך, אבל בזמנינו שרוב רווחי הנשים אינם ממעשי הידיים המחוייבת לעשותם וכו' איך יאמר לה לאי מעש"י במזונותיו, והרי יכולה לומר לו אני רוצה להפסיק לעבוד, ומה שאני עובדת הוא מפני שאתה ציט הסוהר ואין רלוני למות ברעז וכו' ואיך יכול לחייבני בזאת.

ב. אבל איני בא עליה. א. הגורע מעונת אשתו אם דינו כמורד. [ה] בתשנ"ז ח"ב ס' רנ"ט כתב, ולענין תשמיש

חמיה, דהרא"ש לא כ"כ אלא משום דס"ל דאפילו בשאר מלאכות אינה חייבת, אבל לדעת הסוברים דחייבת, על כרחך טעמיה דרז הונא הוא משום דלא הו"א מורדת אלא מתשמיש שהוא עיקר האיסות, ומינה דהאומר איני זון אין לו דין מורד וכו' [ה]. וכתב בטור, וכל ימי עומדו צמדו כופין אותו לזונה ואפ"ה מוסיפין לה על כתובתה. ופירש בפרישה סק"ה, אפילו אם אינו מורד אלא במזונות ואינו כופין אותו ליתן מזונות, מ"מ מקרי מורד הו"א שלא זונה אלא בכפייה, שאין אדם דר עם נחש בכפייה, ולכן מוסיפין שלשה דינרים על כתובתה בכל שבעה אשר"י.

ובהפלאה כתובות ס"ג, א' ד"ה ולא לאמלוכי, דן בזה לדעת הרא"ש, וכתב, דלא נמצא דבדבריו באותן הימים שהיא רוצה להמחין ולהוסיף לה אם הוא חייב במזונותיה, ד"ל דוקא לשמואל דלא עשו תקנה להו"א, א"כ ע"כ חייב במזונות, דאל"ה פעמים ישחכר שלא יספיק הוספה למזונות, אבל לרז דהצריה צדה שיו"א אפשר דאם היא רוצה בהוספה אינו חייב לזונה, מיהו יותר נראה דאף לרז הדין כן, וכן משמע מלשון הרא"ש וכו', וחו דהא פסק הרא"ש ס"פ המדיר כרז, וע"כ כוונתו הכא לדינא, וכן משמע מהא דאמר לקמן [ס"ד, א'] דמחזי כשכר שבת, משמע דהוא חוז מיוב מזונות, דאל"ה למה מחזי כשכר שבת הרי הוא תשלומי מזונותיה, ונ"ע.

ועיין ח' הרשב"א (ירושלים תשל"ג) כתובות ס"ג א' במתני' המורדת על צעלה, דאחר שכתב להסתפק במורדת למ"ד ממלאכה אם הו' דינרין כולן קנס ושוכר עליה ממקום אחר לטחון וכו', או שנחנו לו אלו הו' על בטול הכל, הביא ראיה שכולן קנס ממורד על אשמו שאינו מוסיף אלא ג' טרפעיקין, ופרישנא בגמרא באומר איני זון ואיני מפרנס, על כרחך א"א שספיקו לה למזונות ופרנסה ג' טרפעיקין, אלא אלו קנס, ולזה עליו מזונותיה ופרנסתה שהוא משלם, שאם אין אחה אומר כן נמצא הרמאי משתכר צמדו, ולא עשו חכמים תקנה לרמאים וכו'. והוצ"ד בשטמ"ק.

ב. וכשאמר לה צאי מעשה ידיך למזונותיו ומספקת. גמ"ס סק"א, אחר שהביא דעת הסוברים דמורד ממונות ג"כ הוא מורד, כתב, מיהו לא הוא מורד כשאומר טול מעשה ידיך

שכתב דגם לרב אם אין רצונה להתגרש עדיין מוסיפין על כתובתה אף שכופין אותו לזונה, דמגיל להטור זה, דהרא"ש כתב כן רק לשמואל, וכתב, דשיטת הטור נהי דלרב לא סגי בזה שיכפוהו לזון, דאין אדם דר עם נחש וכו', אבל עכ"פ בטרם שכופין אותו להוציא, שהוא רצונה להמתין, כופין אותו לזון והברירה בידה. ועיי"ש שתמה על ההפלאה הנ"ל שהסתפק בזה ולא הביא מדברי הטור שמבואר להדיא.

(ז) היינו אף דלדעת הרא"ש בעל אינו יכול לומר טלי מעשה ידיך במזונותיו, אא"כ נתצית לך, וכמש"כ הב"ש ס' ע' סק"ל לדעת הרא"ש, [וע"ש באוצר"פ סק"ד אות א'] מ"מ אם אומר כן לא חשיב מורד.

(ח) עי' הגהות וחדושים מהר"צ ברלין, כתובות ס"א ע"ב, על מה

(ה) ובאבני מלואים כאן, אחר שכתב לדקדק בדעת הרשב"א דס"ל כהרא"ש שמורד ממונות הו"א מורד, אף דפליג עליה בדין איני נזונת ואיני עושה וס"ל דחייבת בשאר מלאכות, כתב, ומעתה סרה גם תלוות השער המלך מרי"ו, שהרי דעתו שזה לדעת הרשב"א, דאע"ג דהיא ג"כ אינה יכולה להפקיע עצמה משאר מלאכות, ס"מ לא הו"א מורדת דלית ליה פטירה כ"כ ובכל יכול לכופה וכמ"ש הרשב"א, ובדידיה הו"ל מורד ממש דידיה חמירא טפי. ויש לעיין בתירוצו, דרי"ו כתב להדיא דממלאכה אינה נקראת מורדת כי יכולה לומר איני נזונת ואיני עושה, והיינו כהרא"ש שדין מורדת תלוי בדין איני נזונת ואיני עושה.

(ו) ועיין אמרי יוסף ח"א ס"ס ק"פ שהשיב על הערת השואל על הטור

מפני ששנאתיה מוסיפין לה על (ב) כתובתה ב (ה) משקל שלשים וששה

(ג) שיעורים של כסף

באר הגולה
ב והוא שיעור ג' דינרין כסף
מדינה שהם שמינית דינר
לורי וכמ"ש לעיל סי' ס"ז סעיף ו' וכחכמים.

פתחי תשובה

(א) משקל ל"ו שיעורים. ע' באר הגולה ועי' בס' קרבן נתנאל פ' אע"פ
אות נ"ב מ"ש בזה:

באר היטב

(ב) כתובתה. היינו נעשה חוב עליו ואין נותנים לה לאלתר הר"ן:
(ג) שיעורים. עי' ח"מ:

הפוסקים

ס"ק ב אות א — ס"ק ד אות א

אוצר

ג. מפני ששנאתיה. מה שכתב מפני שנאתיה, יחזקא לקמן
סק"ט אות ז'.

ד. מוסיפין וכו' ל"ו שיעורים. א. מקור הדין וביאורו
ודעות הפוסקים בזה. דברי המחבר הם לשון הרמב"ם פי"ד
מאישות הט"ו. ועבא"ה"ג שכתב דהוא שיעור ג' דינרין כסף מדינה
שהם שמינית מדינר לורי וכו' וכחכמים. והוא מדברי הה"מ שכתב
שם, דבמשנה (דכתובות ס"ג א'), המורד על אשתו מוסיפין לה ג'
דינרין בשבת, רבי יהודה אומר ג' טרפעיקין כו', ודוע שהלכה
כסתם משנה וכו', וכתב רבינו שהג' דינרין הם ל"ו שיעורים כסף,
לפי שדינרים אלו הם של דבריהם והם שמינית שצנורי, ודינר לורי
יש ל"ו שיעורים כסף כמו שנתבאר פי"ו [ה"ח], נמצא שהשמינית
הוא י"ז שיעורים, ולפיכך ג' דינרין הם ל"ו שיעורים. וכ"כ במאירי
שם.

אולם בפסקי הרי"ד כתובות שם ד"ה מחני' כתב, וכן המורד על
אשתו ומעגנה מתשמיש המטה וכו' מוסיפין לה על כתובתה
ג' דינרין ככל שבת וכו'. ושם בד"ה חנן כתב והדינרים הללו הן של
כסף כרי מדתני ר' יהודה שלשה טרפעיקין, ואמר' בגמ' מאי
טרפעיקין אמר ר' ששם איסתרא, וכמה איסתרא פלגא דזוזא,
ואסתרא חזי זוז כרי הוא סלע מדינה שהאחד שוה שמונה וכו'.
הוצאו דבריו בש"מ שם. וראה לקמן בדברי הקרבן נתנאל שהוכיח
שהמחלוקת היא בדינר לורי.

ויש הסוברים דמוסיפין לה ג' טרפעיקין (שהם קמ"ד
שיעורים של כסף). כרי"ו משרים נכ"ג ח"ח כתב, דמוסיפין
לה על כתובתה ג' טרפעיקין בשבת שהם ט' מעין [לורי], מעה וחצי
ליום, וכן נראה דעת רב אלפס שהלכה כר' יהודה דשקלי וטרו
אליביה, ונפק"מ למורד. דאין מוסיפין לה ג' דינרין כרצון אלא
כר' יהודה. וכתב צ"ח כאן, דלר' יהודה דאמר ג' טרפעיקין,
פירשו בגמרא [ס"ד א'] שהוא סלע מדינה, ונמצא ג' סלעי מדינה
[שהם י"ז דינר מדינה] קמ"ד שיעורים כסף.

עוד כתב שם צ"ח, על דברי רי"ו הנ"ל, שרצונו לומר, דמאחר
שהביא הרי"ף מאי דקאמר בגמ' וכמה טרפעיקין אמר רב
ששם אסתרא וכו', דאליבא דר' יהודה הוא, אלמא דהלכתא כוותי',
ולפי"ז גם דעת הרא"ש כן הוא, שגם הוא הביא [סי' ל"ז] האי

אינו ראוי לגרוע עונתה כלל, שאפילו בחמר ונעשה גמל אמרין
בגמ' [ס"ב, ז'] דרובה אשה בקב ותפלות מתשעה קצין ופרישות,
כ"ש למנעה מתשמיש [שהוא חייב צו], ואם עושה כן וכו' דנין
[אותו] כדין מורד על אשתו.

והרשב"א ח"א סי' תרל"ג, גבי מי שהורגל לבעוס ולהוציא את
אשתו חמיד, כתב, דכל שמשלחה מציחו הרי הוא
כמורד ט' מתשמיש, ואם רצתה מוסיף לה ג' דינרים בשבת וכו', כל
שפירש ממנה מחוץ הכעס יותר מן הזמנים שנאמרו צפרק אע"פ
[ס"א, ז'] כל אחד ואחד לפי מה שהוא אדם, שהכל יודעין כלה
למה נכנסה לחופה ועיקר נשואין על דעת כן. וכ"כ הח"מ סוס"י
ע"ו סק"כ, ופשוט בעיני כל שלא מתנהג עמה ע"פ הדין למעט מן
העונות או בשאר דברים מורד מקרי וכו', מה לי כולה מה לי פלגא.
הוצא בשו"ע לבעל מרכבת המשנה שם ס"ד ד"ה והאומר. ועיין
במדרי כותבות פ"ה סי' קפ"ג דמוכח מדבריו שכל שמונע עונת
אשתו שלא מחמת תשישות כה, נחשב מורד.

ובמחנה חיים ח"ב סי' מ"א ד"ה והבדל, אחר שהעלה דיש ז'
מיני מורד ומורדת, מרד חמידי שלא ישמשו זה עם זה
כלל, מחמת שנאה או לניעות וכדו', ומרד לזמן מחמת כעס וכדו',
כתב, אם הוא יאמר להבתי את אשתי ואשוב לה עוד ליתן לה עונתה
אחר ימים או חדשים או שנים כאשר יהיה עם לבדי כשוך חמתי
עליה או כאשר תמשך לבדי אליה וכו' אז יש לו דין מורד בהוסיף לה
על כתובתה וכו'. ובד"ה היוצא הוסיף עוד, מי שמבטל עונות אשתו
כדי לזערה, הגם שלא יאמר שיהיה כן לעולם אלא יהיה זמן מוגבל
לנקום נקם וכו', נעשה מורד, וה"ה בגילוי הוציא אותה מציחו
ואינו משמש עמה בעונתה וכו'.

ב. בשקידשה ע"מ שאין לה עליו עונה. כתב המאירי
כתובות ס"ג א' עמ' 263, שאע"פ שאין תנאי מועיל להפטר
ממנה [מעונה], מ"מ מועיל הוא שלא לדון עליה כמורד אלא
שעובר בלאו דלא יגרע אם היא חוצעתו כך וכו'. ושם בלוחו עמ',
אחר שהביא שצירושלמי פירשו שג' דינרים כנגד שלשה חייבים שהוא
משעבד לה בהן שאר קטות ועונה כתב, ואע"פ שעונה אינה בכלל
מלכתה נחשבת עמהם לזירופה עמהם, ואף מוז יש לחזק מה
שכתבנו בעונה שמהא תנאי מועיל בה שלא לידון כמורד.

לא עבר בלאו דלא יגרע. ועיין סי' ע"ז סקט"ז אות ב', סק"ז אות ב' וסק"ח
אות ב'.

ט) כ"ה בב"י סי' קנ"ד. ולפינו: כמורד.

י) עי' נתיבות משפט דף ר"י טור א', דמסיק דאין כונת רי"ו לומר
דהלכתא כרי"י גבי מורד בלבד אבל מורדת פוחתין לה ז' דינרין כח"ק, דלא

דאיתא במשנה העונה האמורה בתורה, הקשה, לכאורה ל"ל האמורה בתורה,
וכבר עמד זה התו"ט, ולענ"ד בעי למימר דהך היא דמרדמו בתורה ומקרי
עונה ואי לא מקיים הוי מורד, משא"כ ליל טבילה ויוצא לדרך, וכן הא
דאמר רבא בפסחים ע"ב ע"כ [חייב אדם לשמח את אשתו סמוך לווסתה],
דאע"ג דמצוה וחייבא אינא אינו בכלל העונה האמורה בתורה, ואי לא עביד

בכל שבוע

אוצר

ס"ק ד אות א — ס"ק ה אות א

הפוסקים

ב. אם מוסיפין לה למפרע מזמן שמרד בה עד שתבעתו לדין. בשאל ושאל ח"ה סי' מ"ב אות כ"ח, צנעל שהמרה זו מורשה האשה לחת לה מזונותיה ומלבושה ולהחנה עמה בדרך ארץ, ולא עמד הצעל בחיובו, ועתה חובע המורשה מה שראוי לה מן הדין, כחב, דממש"כ השו"ע המורד כו' מוכח דמיירי צנעמו לדין על זה ולא רצה לנהוג מנהג דרך ארץ, וכן מוכח ממש"כ ואמר הרני כו' אבל איני צא וכו', וכן יש להוכיח ממש"כ בס"ד וכן אם טענה היא ואמרה שהוא מורד כו' מחרימין תחלה כו', ואי איתא דגם צלא אמר כן מחייב על העבר כאלו מחייב לה ממון, א"כ למה לא יתחייב שבעת היסת להכחישה כדין החובע מנה מחזירו והלה אומר איני חייב לך כלום וכו', וכן משמע מדקאמר הגמ' [כתובות ס"ג א'] ולא לאמלוכי ביה צעי כו', והגם כי קאי איוצא ויחן כתובה, נשמע ג"כ לזה, וכן משמע מדברי רש"י שם, וכן נראה מדברי הריטב"א שם דהויא משום קנסא ולא תביעת ממון, וכן הדבר מוכרע מאליו, שהרי אינו רק משום נער וצנער צעין סמוכין וכו'.

גם במשפטי שמואל (להרש"צ ורנר) מהדו"ס סי' י"ח, צאשה שצנעה גט מצעלה על שלא קיים בעבר חובת עונה, כחב דאין צנח תביעה זו לחייב את הצעל במתן גט, שהרי מה שאמרו חכמים במורד מחשמיש שמוסיפין לה על כתובתה וכו' אין זה מגדר קנס או צמורת עונש על שעבר ומרד באשמו, ולא תשלום לאשה על סבלה שגרע עונתה, אלא זה תשלום שילחץ את הצעל שיפסיק ממרדו וישוב לחיק אשתו וכו' אבל אם האשה חובעת את צעלה המורד שצ"ד יחייבו להוסיף על כתובתה משום שמרד בעבר, בזה לא חקנו חכמים שיקנסו אותו ויוסיף על כתובתה, וכן מטין דברי הר"ן פרק אע"פ בסוגיא דמורד וז"ל, ונ"ל דהיינו טעמא דמורד מוסיפין ובמדין אין מוסיפין, לפי שהמורד כל שעה ושעה עומד במרדו, וכדי שיחזור ממרדו מוסיפין עליו בכל שבת ושבת, אבל מדיר מכיון שהדירה ואינו מולא פתח לנדרו מה צידו לעשות וכו'. ועיי"ש בשם עוד ראשונים דמזכיר כן בדבריהם.

ה. בכל שבוע. א. אם מוסיפין רק על שבועות שלימים, או גם על ימים אחדים. במוס' כתובות ס"ד, ז' ד"ה מיחזי

שקלא וטריא דלביצא דר' יהודה, ומ"מ נ"ל דאין מזה ראייה, דאפשר לומר לדעת הר"ף והרא"ש, שלכן הביאו האי שקלא וטריא לפרש דברי ר' יהודה, דמיניה נשמע לת"ק דג' דינרים של מדינה קאמר ולא של זורי, דאי ת"ק ג' דינרים של זורי קאמר, א"כ ר' יהודה דמפחית צשיעורא לא הול"ל שיעורא רבא ג' סלעים, אלא הול"ל דינר ומחצה דלא כת"ק דאמר ג' דינרים, אלא ודאי דת"ק שיעורא זוטא קאמר דהיינו ג' דינרים של מדינה, ואחא ר' יהודה לטפויי, לומר שהם ג' סלעים של מדינה וכו' (א), ולענין הלכה נראה עיקר כד' הרמב"ם ורבינו [הטור] המפורסן, ולתא דפרישית, כך היא גם דעת הר"ף והרא"ש ולא כרבינו ירוחם, ואע"פ דמשמע ממון חשו ר"ח שהוצא בהגמ"י צפ"צ מאישות [אות ח'], שגם הוא פוסק כר' יהודה, מדנקטו צדצריהם ג' טרפעיקין כדנקט ר' יהודה, מ"מ אפשר למידיח, דלאו דוקא טרפעיקין קאמר, שהרי במרדכי [כאן סי' קפ"ו] ובסמ"ג [לחזון פ"א] נקט ר"ח בלישניה דינרין וכו', ולא נקט טרפעיקין, אלא לאו דוקא קאמר.

ובקרבן נתנאל [על הרא"ש שם] אות ט', וזין אליו צפ"ח כאן סק"א, כחב ע"ד הב"ח, דאשתמיטתי מש"כ רבינו [הרא"ש] צמס' צ"ק פ"ד סי' ז', דאפילו במילי דרבנן כל מקום שהזכירו זוזי ודינרין, של זורי הוא, ושל דבריהם כסף מדינה אינו אלא מקום שהזכירו סלעים ע"ש, וא"כ לא לזה נחזין רבינו, והא דלא אמר ר' יהודה דינר ומחצה, אידי מורדת דאמר ר' יהודה ו' טרפעיקין, ושם א"א ליקח צמכוס אחר, ומענה ודאי נ"ע על הטור וש"ע שלא הביאו דעת הר"ף ורבינו, וציוחר קשה על הרמ"א, שצמס' ס"ו [סעיף ו'] מגיה דכתובה של מנה זורי וכדעת רבינו ור"ח, ובס"י זה עשה עצמו כלא ידע, ואי אחא לידן פסקין ליה לצעל שיוכל לומר קים לי כר"ף ורבינו (ב).

ועיין בשואל ונשאל ח"ה סי' ל"ב ד"ה אמנם, שכתב שכפי הנראה בזה"ו קשה להוסיף בכתובה, ולהוסיף לה צמזונותיה ולגבות אותם מעכשיו [א"א] כיון דלא נתנה כתובה ליגבות מחיים, ורבנן כי חקון להוסיף על כתובתה חקון, א"כ אין נראה לחדש דרכים אחרים מדעתנו מה שלא נזכר בדברי הפוסקים [וע"ש שהוסיף עוד ספרות דיניות מדוע פטור מהחוספת] (ג).

ממתני' ולא מדרכ יהודה בפ"ק דקדושין [י"א א'], דבשל דבריהם כסף מדינה, דזה אינו אלא בסלעים וממילא משמע דהני דוקא פשיטי כדמוכח במתני' גופא, אבל בעלמא בשל צורי קאמר, אבל למאי דפרישית א"ש, דה"נ מוכח במתני' גופא דשל מדינה קאמר, מדתנן ר' יהודה אומר ג' טרפעיקין וכדפירשתי.

(יב) לכאורה נראה כוונתו דיכול לומר קים לי דמוסיפין לה רק ג' טרפעיקין כר"י דהוא קמ"ד שעורים, ולא כת"ק דמוסיפין לה ג' דינרים של צורי דהוא רפ"ח שעורים, אמנם זהו רק לפי הבנתו בדעת הר"ף והרא"ש דרבי יהודה מפחית מת"ק, אבל לפי דעת הפוסקים הסוברים דת"ק בכסף מדינה קאמר, דהוא ל"ו שעורים, א"כ יפסיד הבעל אם יאמר קי"ל כר' יהודה, וצ"ב. (יג) אמנם בח"ז סוס"י כ"ו כתב שמוסיפין לה על כתובתה משקל ל"ו

שעורות כסף בכל שבוע.

יצדק ע"ז לומר נפק"מ למורד [אלא הלכתא כר"י במורד], אלא כונת רי"ז דמדברי הר"ף נראה דהלכה כר"י בכולה מילתא, אבל מ"מ גבי מורדת לא נפקא לן מיד, כיון שכבר חזרו רבותינו לומר שיכריזו עליה ד' שבתות לכד וליכא הוספה, וא"כ דין ההוספה ליכא במורדת ולא נפק"מ מידי אם הלכה כת"ק או כר"י וכו', עיי"ש.

(יא) וע"ש בב"ח שכתב עוד, דכזה מתיישב מה שקשה, דמנ"ל לרמב"ם דת"ק ג' של מדינה קאמר ולא של צורי, דהא באידך מתני' [ברך ס"ד ב'] תנן וכלים של ג' זוז, קאמר בגמרא [ס"ה ב'] אמר אביי ג' זוזי פשיטי, ממאי מדקתני ברי"א בעני שבישראל וכו', וכה"ג קאמר בפ' מציאת האשה [ס"ז א'] אמתני' דהמשיא את בתו טחם לא יפחות לה מג' זהובים, אמר אביי חמשים זהובים פשיטי, ממאי מדקתני סיפא וכו', ופי' שם בחוס', דאיצטרך למיפשט

ביאור הגר"א

[א] כ"ז שתרצה. כמ"ש
למטה ואם היא רוצה כו'
וכמ"ש בס"ס הקודם
וכ"ש אם אינו כו'.

וישב (ד) ולא ישמש [א] כל זמן שתרצה היא לישב ואע"פ שכתובתה
הולכת ונוספת הרי הוא עובר בלא תעשה

באר היטב

(ד) ולא ישמש. דאין כופין אותו לשמש דכתיב בלא דעת נפש לא טוב לזכרים דעתו ודעתה. ואפי' אם שימש ע"י כפיה מ"מ הו' מורד ב"ש:

אוצר

ס"ק ה אות א — ס"ק ו אות א

הפוסקים

כשכר שבת, כחצו, דאין מוסיפין לכל שבת יחד אלא מה שעולה בכל
יום ויום, שאם יתפיים היום או למחר באמצע השבוע אין מטריפין
כל ימי השבוע זה עם זה. וכ"כ השטמ"ק שם בשם חלמידי רבינו
יונה, והרא"ש שם פ"ה סי' ל"ו.

ובאבני משפט סק"א כתב, דמלשון השו"ע מוסיפים לה בכל
שבוע, משמע דאם חור באמצע השבוע אין מוסיפים, ואין
חושבים כל יום בפני עצמו, אך מדברי הגמרא [שם] דמורד אוסופי
קא מוסיף מחזי כשכר שבת, ולכאורה קשה דהא הו' שכר שבת
בהצלה דמותר, משמע דמוסיפים בכל יום, ומ"מ דדוחק יש לדחות
ומהטעם הנאמר בתוס' [ס"ג א' ד"ה פוחתין] בשם הירושלמי
דהוא מטעם שלשה דברים שאר כמות ועונה, אפשר דאין חושבין כל
יום בפ"ע ד.

ב. ומתי צריך לשלם לה. עיין בזה"ט סק"ב שכתב שנעשה חוב
עליו ואין נותנים לה לאלתר. והוא מהב"ש סק"ב. ומקורו ברין
כתובות דף כ"ו ע"ב מדפי הרי"ף, שכתב וגבי ידיה כי הו' מורד
וכו' לאו דיהציקן להו לה לאלתר ונימא דילקח בהן קרקע והוא אוכל
פירות, אלא מוסיפין על כתובתה קאמר כלומר שנעשה חוב עליו,
כשאר סך הכתובה. וכ"כ בחי' הרא"ה שם ד"ה ומסתברא והוסיף
והכי דיק לישנא דמוסיפין על כתובתה. והביאו בחי' רבינו קרשקש
שם ד"ה ועד.

ו. וישב ולא ישמש כל זמן שתרצה היא לישב. א.
אם כופין אותו לשמש כשהיא רוצה בכך. בשבילי דוד
סק"ב, אחר שהביא את הב"ש [כאן סק"ו המוצא להלן, הסובר שאין
כופין], כתב אבל דאין לשון מהרי"ק [שרש ק"ו] והרא"ש [בשו"ת
כלל מ"ב סי' א'], משמע דכאין לה מוס כופין אותו לשמש עמה,
וכ"כ בח"מ כאן [סק"ג בתוה"ד], דכופין [אותו] משום ציטול פריה
ורביה ועונתה לא יגרע ^(טו), ולכ"ש הא דאיתא בס"י קי"ט, דבזיווג
שני אם שונאה ישלח ולא בזיווג ראשון, היינו דלא ישלח אלא יסיר

השנאה מלבו, אבל כל זמן ששונאה לא ישמש, ולצעל ח"מ [האיסור]
דוקא כששונאה בשעת משמית, כדאיתא לעיל סוף [כ"ה].
גם בגבורת אנשים סי' מ"ה, כתב בביאור דברי הרמב"ם [אישות
פי"ד הט"ו] שהועמק בשו"ע כאן "כל זמן שחלפה היא לישב",
דהיינו לאפוקי אם היא רוצה שיכפוהו לשמש, דאז דאין כייפין ליה
בכל מה דאפשר ואין מוסיפין לה, ואולי גם כוונת הרב המגיד
[שכתב דהרמב"ם בזה לאפוקי אם היא רוצה שיגרשה, דאז כופין
אותו לגרשה] כן ^(טז), ומ"ש כופין לגרשה היינו שכופין אותו לשמש
או לגרש וכו'. ושם סי' מ"ו, אחר שהביא ראיות לדבריו, כתב
דלשמואל דס"ל עד שיכפוהו לזון, ה"ל ס"ל צמוד מחשמים שכופין
לשמש וכו'. וראה לקמן הע' ל"ו.

ועיין בב"ש סי' קי"ו ס"ק כ"ה, דמלשון של המהרי"ק הנ"ל
[המוצא בהג"ה שם] "מ"מ אין כופין אותו להיות עמה
מאחר דמאסיה עליו ורוצה לגרשה ולתת כתובתה", משמע שאם
אינו רוצה ליתן לה הכתובה כופין אותו להיות עמה, וכן מדויק
בח"מ [שם ס"ק כ"ג], וקשה איך אפשר לכופו להוליד בני שונאה
יש רגלים לדבר ^(יז). דהיא מאוסה בעיניו.

אולם הבאה"ט כאן סק"ד, הביא מהב"ש סק"ד, שכתב דאין
כופין אותו לשמש [כדאיתא בשו"ע סי' כ"ה סעיף ב'],
דאיסורא הוא, דכתיב [משלי י"ט ב'] בלא דעת נפש לא טוב,
לזכרים דעתו ודעתה, אבל באמת אם שימש ע"י כפיה מ"מ הו'
מורד וכו'. וכ"כ בפרישה סק"ה, דהטור דקדק לכחוב כופין אותו
לזונה ולא כתב כופין אותו לשמש עמה, משום דבלא דעת כו', גם כי
אין קישוי אלא מרצון נפשו. וכ"כ הב"ש גם בסק"ו גבי מעוכבת גט
מחמת חדר"ג, דאף דמהרא"ש והמהרי"ק [הנ"ל] משמע דהוא חייב
ליתן לה מזונות וכסות, מיהו נראה דאין כופין אותו לשמש עמה ^(יח).
וכ"כ בעבודת השם סוף סי' כ"ט, דאפילו החולקים [המוצאים לקמן
סק"ט אות ח'] על הרא"ש הסוברים דמעוכבת גט חייב

שמאוסה בעיניו אין כופין אותו, שהרי דבריו מוסכים על דין מורד שבסעיף
זה. וצ"ל לפ"ו דלא רצה הב"ש בסי' קי"ז להקשות על המהרי"ק אלא בדיונו
שיש רגלים לדבר, דאז ודאי אין לכופו, מיהו דעת הב"ש עצמו דבכל אופן אין
לכופו.

ועי' חמדת אפרים סי' ס"א שהעלה מברכי הב"ש הנ"ל סי' קי"ז דבלא
רגלים לדבר, כגון שהיו בה מומין קודם שנשאה והוא ידע ומחל וגם אינו נותן
שום אמתלא על מחילתו, דאז כופין אותו לדור עמה.

(יח) ובבית יעקב כאן כתב, דלכאורה קשה ע"ד הב"ש, ממש"כ הרמ"א
בסי' קע"ח סעיף ט' בהדיא, דאפילו באומרת טמאה אני לך והוא אומר
שמאמינה כופין אותו לשמש עמה, וג"ל דהא דקאמר שם כופין ומשמש, היינו
שאם אינו רוצה לשמש יש לו דין מורד.

(יז) נראה דר"ל דמה דס"ל לגמ' דידן דמוסיפין בכל יום, וכמו שהוכיחו
תוס' מהא דשכר שבת, אויל בזה הש"ס לשיטתיה דההוספה במורד הוא משום
עונה בלבד, וכמש"כ התוס' דהבבלי פליג אירושלמי, דהא אמרי' ס"ד ע"ב מה
בין מורד למורדת, א"ל צא ולמד משוק של זונות וכו', הרי דחלי בעונה בלבד,
ולחך טעמא ס"ל לשי"ס דמוסיפין בכל יום, אבל לטעמא דירושלמי רג' דינרין
כנגד שכוי"ע, דינר אחד כנגד כל חיוב, אפשר לומר דקבעו דינר אחד לכל
שבו.ע.

(טו) וע"ש בח"מ שכתב דגם לדעת הרא"ש המובא לקמן סק"ס אות ח'
שכשרוצה לגרשה ומתעכב מחמת חדר"ג פטור ממזונות, בכל אופן חייב בעונה.

(טז) נראה דהב"ש הבין בדעת המ"מ שכונת הרמב"ם דא"א לשמש.

(יז) בדברי הב"ש כאן סק"ד משמע להדיא דאף בלא רגלים לדבר

באר הגולה

ג ה"ה שם מדברי רבינו.

שנא' לא יגרע ג ואם היא רוצה כופין אותו מיד (ה) להוציא וליתן כתובה [ב] (י"א) (ז) דאם רוצה לגרש מיד וליתן לה הכמורה אין (ו) מוסיפין לה על כתובה (כך משמע מדברי הרמב"ם פרק י"ד דאישות) ונ"ל דאף בלאו דלא יגרע אינו עובר:

ביאור הגר"א

[ב] י"א דאם כו' ע"מ:

באר היטב

פתחי תשובה

(ה) להוציא. ואין נותנין לו זמן. ע"י ז"ש:

(ו) מוסיפין. כתב כה"ג נ"ל דוקא במקום שלא קבלו עליהם חרם ר"ג אבל במקום שנוהגים חר"ג אין שומעין לו דיש לחוש שמא רוצה לגרשה ויודע שאינו יכול לגרשה ומורד על אשתו כדי לגרשה ע"ש דף ק' ע"א. וכ"כ הח"מ. אבל ז"ש ס"ל אף לדין דליכא חר"ג כשרוצה לגרש וליתן לה כתובה לא הו' מורד. וכ"כ הב"מ. ועיין משו"ב מהר"א מורח"י סי' ל' דפסק שם כשרוצה ליתן לה כתובה ולגרשה א"ל ליתן לה מזונות כיון שהוא אנוס במקנה חרם ר"ג. והח"מ חולק עליו. ונחשו' מהר"א בן ששון סי' נ"ה פסק דהבעל י"ל קים לי כמהר"א מורח"י. גם ז"ח פסק כמהר"א מורח"י. מהו מתשובת הרא"ש כלל מ"ב ומהר"ק שורש ק"ו משמע דהוא חייב ליתן לה מזונות וכסות. מהו נראה דאין כופין אותו לשמש עמה. אם מתה בעודו במרדו אין בעלה יורשה ש"ג ז"ש ועיין סי' ז' סעיף ה'. ועיין ז"ח מה שמחלק בין אם היא מאוסה לו לבין אם אמר בעינא אותה ומלערנא אותה:

(ז) דאם רוצה לגרש כו' אין מוסיפין. עבה"ט סק"ו ועיין בתשובת נודע ביהודה תנינא סי' י"ב נראה שמסכים לדברי הב"ש דאף לדין דאיכא חרם ר"ג כו' ע"ש. ומ"ש הבה"ט בשם מהר"א מורח"י ושאר אחרונים בענין אם חייב במזונות. ע"י בס' בית מאיר שכתב דמהר"א ששון לא הביא כ"א המהרי"ק לכן פסק דיכול לומר קים לי כמהר"א מורח"י דהו' יחיד נגד יחיד אבל הח"מ שהביא נמי דעת הרא"ש ולא כהרא"ם נמצא הרא"ם יחיד במקום שנים ולא יכול לומר קים לי וביחוד נגד הרא"ש ובפרט שהרב הגדול הח"מ שהוא אחרון הסכים למעשה שמחויב בשאר וכסות והכי מסתבר לע"ד דאל"כ האין יתקיים החרם שלא לגרש כע"כ כו' ומסיים ע"כ לע"ד הסומך על הח"מ לא הפסיד ע"ש. [ובגליון ש"ע דהגאון רע"ק איגר עמ"ש הב"ש בשם מהר"א ששון דהבעל י"ל קים לי כהרא"ם נ"ב ונ"ל בשו"ת בשמים רא"ש ס"ס קס"ח כתב להדיא דלא כהרא"ם עכ"ל]. וע' בס' ישועות יעקב שהאר"ק ג"כ בזה ובסוף כתב ואבותינו סיפרו לנו מזקני הגאון ח"צ ונ"ל שפעם אחד אירע בימיו שמורה א' הורה כדעת הרא"ם והוא

ז"ל חלק עליו וסתר דינו אחר מעשה וכפה את הבעל שיתן לאשתו מזונותיה בשלמות. אמנם אם טען מאיסה היא עלי ויש לו טעם מבורר אף שאין הדין נותן לגרשה בע"כ מחמת זה מ"מ יוכל למנוע ממנה מזונות עד שתקבל ג"פ. ומעשה היה באחד שטען על אשתו שעברה על דת ולא היה לו עדות ברורה בדבר אלא שהיה רגלים לדבר קצת וכתבתי דהבעל יכול למנוע ממנה שארה כסותה עד שתקבל גט ובזה יש לסמוך על דעת הרא"ם והרא"ש ששון עכ"ד. וע' עוד בס' גט מקושר בסג"ר אות ר"ח מענין זה. וע' בח' משכנות יעקב סי' ט"ז מ"ש בזה.

הפוסקים

ס"ק ו אות א — ס"ק ט אות א

אוצר

שאסור הוא לכופו כמ"ש לקמן [סק"י]. ועיין לקמן סוף סק"י"ח שז"כ גם במורד.

ז. שנאמר לא יגרע. מדוע משלם קנס הרי קי"ל אין לוקה ומשלם. בהפלאה דף ס"ג א' ד"ה וכן המורד, הציא את לשון הרמב"ם פ"ד מאישות דין [טו], ועובר על ל"ת, ולמה לא ילקה על לאו זה לפי שאין בו מעשה עכ"ל, וכתב נראה דהא דקאמר בלשון קושיה ולמה, ולא קאמר ואין לוקין, ר"ל דלמה מוסיפין על כתובה הא כיון שחייב מלקות הו"ל ממון ומלקות דקי"ל דלוקה ופטור מממון, ונ"ל לפי שאין בו מעשה וכו' [ע"ש שהאריך לספורם שלוקה על לאו שאין בו מעשה], והעלה והעיקר נראה ד"ל דלר"י עונה דקרא לאו עונה ממש אלא כסותה לפי עונתה וכו'.

ובספר קובץ (על הרמב"ם) שם, כתב על ההפלאה וז"ל דכיון כמה דס"ל דקושיה רבינו הו' למה משלם וכו', דזה לא שייך הכא גבי קנס חכמים, ומה גם דלעזר הוא לה בכל עת ומלקות בא צניעות העונה מיד. ועיין במנחת יצחק ח"צ סי' ח'.

ובאגודת אזור (לר"ז זורנשטיין) סי' ל"ב אות ג' (בהשלמות מהד' י"ס חשנ"ד), כתב ויש לישב [קושיה ההפלאה] דכדא' מחלה עונתה כדי שלא יעבור ויחייב מלקות ופטור ע"י מחשלומו, דכדא' יותר ניחא לה בהוספת ג' טרפעיין מלהלקותו וכו'.

ח. כופין אותו מיד להוציא. דעו' הפוסקים בענין כפיית מורד מעונה ומורד ממזונות לגרש, יחזאר בעזה"י כפי' קנ"ד ס"ג.

ט. דאם רוצה לגרש מיד וכו' אין מוסיפין. א. מקור הדין ומה החידוש בדבר. מקור דברי הרמ"א

לזונה מכה חקנת רגמ"ה, מ"מ לענין חיוב העונה כו"ע מודים דפטור. עוד כתב שם דאפילו הפרח מטא אהרן [המזבח] לקמן סק"ט אות ט' שכתב דאם נשבע הבעל שלא יגרשה בע"כ לכו"ע חייב במזונות, היינו דוקא לענין שאר וכסות שהוא חיוב ממון, דבהא הוא דליכא למימר דמשום ששנאה ורוצה לגרשה ולפרוע לה כתובה אין לו מקום פטור ע"י, מאחר שנתחייב ונשבע ג"כ שלא לגרשה בע"כ חשיב דהעכוז בא מלדו ג"כ וכו', משא"כ לגבי חיוב העונה דודאי לער הוא לו לאיש להיות עם אשה שהוא קן זה ונמאסת בעיניו דפטור הוא מחיוב עונתה וכו', וללא כמ"ש הח"מ [סק"ג] לחלק בזה דגם הרא"ם יודה דחייב בעונתה.

ועיין בשואל ונשאל חלק ו' סי' כ"ט, שכתב בשאלה שז"ד לא חייבוהו להיות עמה בדרך כל הארץ כיון שהוא אומר שמוכן לגרשה בגט וכתובה. וכן שם סי' מ"ד הציא את הב"ש הנ"ל כפי' קי"ו. ונח"ה סי' ל"ב ד"ה אמנם כתב, שנראה דא"ל לכופו אותו כמה שלפי דבריו יש כמעט איסור בדבר כמ"ש מהר"ק [הנ"ל] והגם דמדברי הרא"ם נמים עמוקים סי' א' משמע דגם להיות עמה כופין אותו ואין טענה מאיסה עלי באשה ראשונה וכו'. ועיין בחזו"א סי' ס"ט אות א' כ"א שכתב בחוק הדברים שאינו חייב בעונתה כיון שדעתו לגרשה.

ב. ואם שמש בכפיה. עיין בזה"ט סק"ד דאם שמש בכפיה מ"מ הו' מורד. והוא מהב"ש סק"ה. ושם הוסיף, כמ"ש בסמון בשם הרא"ש. וכתב בהגהות יד אפרים נאמת כן הוא ברא"ש [פ"ה] דכתובות סי' ל"ב וכו', ועיין לקמן בקיצור דינים שכתב זה בשם הרא"ש כשון בכפיה הו' מורד, והשמיט הא דנשימא בכפיה, משם

אוצר

ס"ק ט אות א

הפוסקים

דהוא מוכן לגרשה אינו עובר עליה משום לא יגרע. ויתבאר עוד לקמן אות ב'.

ובבית יעקב כאן כתב, דכוונת הרמ"א היא כשהוא רוצה לגרשה ואין לו לשלם הכתובה, אף דכנה"ג אינו יכול לכופה לקבל הגט וכו', מ"מ אין לו כנה"ג דין מורד. ויתבאר עוד לקמן אות ה'. וכע"ז כתב בחבואות שמש סי' קכ"ג עמ' רל"ו ד"ה גס, דאע"ג דאין לו רשות לגרש עד שימלא זה דבר [ע"פ מה שהעלה שם] מ"מ אם הוא רוצה לגרש וליתן הכתובה מיד אין מוסיפין על כתובתה.

ובבני אהרבה פ"ד מאישות הט"ו בפירוש שני, על פי מה שהעלה לחלק בין בעל שטוען טענה שאם היינו מאמינים לו היה צידו לגרשה בע"כ, דבזה פטור ממזונות, לבין בעל שגם לדבריו הוא מורד, דבזה חייב במזונות [וכמוצא לקמן אות ח'], כתב לזכר דברי הרמ"א דאפשר דגם רמ"א מיירי בהך גוונא דטוען מאוסה עלי או שאר טענות, ולכן אין להוסיף על כתובתה, כיון דלדבריו האמת אחר ואין מוילין מיד המוחזק, ולמד זאת מהרמב"ם [שם ה"ח] דס"ל דאם היא טוענת מאים עלי כופין אותו לגרש שלא יהיו צנות ישראל כשבירות, מכ"ש באים שהוא טוען כן שלא יהיה כשור, ואע"פ דלא קי"ל כהרמב"ם היינו לגבי אשה וכו' אבל בענין חרס דר"ג וגם רק בענין ממון כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו דאינו עובר חרס דר"ג ופטור ממזונות וכו' וגם אין להוסיף כתובה ולא להקרא מורד כלל.

ובשואל ונשאל ח"ה סי' כ"ו כתב דהרמ"א מיירי במורד שהיה מורד במחילה ולא רצה לגרש מקודם, ורק אח"כ רצה לגרש, דלכאורה כיון שהוא מורד נמחייב בחוספת, ולכן אשמועינן דאם הוא אומר לגרשה בגט וכתובה אין כאן חוספת, דלא הו' מורד, שלא חאמר דכבר מרד וזכתה אשתו בחוספת, קמ"ל כיון דטעמו ונימוקו עמו לא חשיב מורד לא בעבר ולא בעתיד [ועיין במוצא מדבריו לעיל סק"ד אות ב'].

ויש שפירשו דהרמ"א מיירי לאחר חדר"ג. עיין לקמן אות ו' מתשו' מהר"ז בר' שמחה שצו"ת תורת אמת, שכתב בפשיטות דהרמ"א מיירי לאחר תקנת רגמ"ה. ובצ"ש הנ"ל כתב, דמדסתם הרמב"ם ופסק אם רוצה לגרש וליתן הכתובה אין דינו כמורד, ולא חילק בין זיווג הראשון. דקי"ל דאסור לגרשה אח"כ מלא צא דבר ערוה, כמ"ש בסי' קי"ט [ס"ג], ש"מ אע"ג דאסור לגרשה לכתולה מ"מ אינו כמורד ואין מוסיפים על הכתובה, מזה נשמע אף לדין דאיכא חר"ג מ"מ לא הו' מורד ואינו עובר בלא כ"א. והציא דבריו בפרי האדמה ח"ד הל' אישות פ"ד דף ט' טור ג'. וכ"כ בנחמ"ס חו"מ סי' קצ"ח (בהשמטות). גם נזודע ביהודה מהד"ת סי' י"ז ד"ה וצדיק, הסכים עם הצ"ש דהרמ"א מיירי אפילו

כמ"כ דדרכי משה אות ג', דמשמע מדברי הרמב"ם [פ"ד מאישות הל' ט"ו], דאם רוצה [לגרשה מיד ולתת לה כתובתה אין מוסיפין לה כלום, אע"ג דהיא רוצה להמתין, וכ"ה בהגהות] אלפסי [שה"ג (דפוס וילנא) דכ"ו ב' אות ב', בשם ריא"ו]. וכתב צ"ח כאן, דמלשון הרמב"ם [הנ"ל] שכתב המורד על אשתו ואמר הריני זן ומפרנס אותה אבל איני צא עליה מפני ששנאתיה, משמע דדין מורד אינו אלא באומר צעינא לה ומנערנא לה, אבל באומר מאוסה עלי ולא צעינא לה, אע"ג שהיא רוצה להמתין יוציא מיד ויתן כתובה ט', שהרי האיש מגרש לה שלא לרצון האשה, ומה חוספת שייך הכא, וכן מלאחי להדיא בהגהות חדשות לרי"ף [שה"ג הנ"ל] וז"ל, אם רוצה לגרשה מתחילת מרדו ולתת לה כתובתה הרשות בידו, ואין מוסיף על כתובתה, ולא אמרו להוסיף על כתובתה אלא כשמורד צה ואינו רוצה לגרשה.

ובח"מ פוסק"ג כתב, דיש לחמוה על הרמ"א, מה לו לדקדק כן מדברי הרמב"ם, ומי לא ידע זה שהאשה מתגרשת שלא לרצונה [מדינא דגמרא], וכבר כתב מהרי"ק בסי' ק"ו, שהרמב"ם לא הזכיר תקנת ר"ג שלא נתפשטה בארצו, ומה משמיענו בזה שהמגרש אשתו אינו נקרא מורד ואינו עובר בלאו. וכע"ז הקשה הצ"ש סק"ו ועוד אחרונים.

ונאמרו בזה כמה דרכים בפירוש דברי הרמ"א: בהפלאה קו"א סק"ג כתב, דקמ"ל דאם הוא רוצה לגרש אותה והיא אינה רוצה להתגרש, אע"ג שיכול לכופה ולזרוק לה הגט, מ"מ אין הבעל מחויב לכופה וכו'. וכ"כ בצית אפרים מהדו"ת ח"א סי' כ' עמ' ז"ח. והוסיף עוד, כגון שאינו רוצה לענותה רק לשלחה, והעכבה אינה ממנו, דלא אחרמי ליה סופר ועדים. וכעין זה כתב בשו"ת ושכ הכהן סי' נ"ה דף ק"ט טור ג' ד"ה ומה, דאסור מי לא משכחת שאינו יכול לגרשה בע"כ וכו', ואמי לאשמועינן דאם רוצה לגרשה ולא לענות אותה לא הו' מורד. וכ"כ בשו"ת והשיב משה סי' י"ג עמ' רצ"ח. וכ"כ במעין גנים (די אצילה) כאן ריש דף נ"ד, דאליטריך [כגון] שאינו מואל עדים או סופר שיכתוב לו הגט, מהו דתימא האי אינערומי קא מערים, דהא מתחילה לא רצה לגרשה אלא מורד הוא דמחילתו גילה אסופו, קמ"ל, חדע דע"כ צהכי מיירי מדקאמר בחר הכי ואינו עובר, אלמא נמי שאינו מואל לגרשה, דבמואל יגרשנה מיד וחו לא שייך לומר דאינו עובר, אלא ע"כ כדאמרן.

גם בחזון איש סי' ס"ט אות כ"א, הציא מה שחמה הח"מ על הרמ"א מאי קמ"ל, וכתב ליישב, דאין זה פשיטא כל כך, דהלא הרמ"א מיירי שאינה מגרשה בע"כ, אלא שאם הייתה מתרצית היה מגרשה, אבל עכשיו שמתפה לפיוסו ואינה חפזה לקבל גט אינו מגרשה, ובזה יש מקום לומר דאסור לקיים אשה ולענותה אלא נריך לגרשה בע"כ שלא תהא מוטלת עליו ולנפות לו, ומ"מ אמרינן דכיון

(א) עי' לקמן אות ב' בדברי המחנה חיים, מה שהקשה ויישב דברי הב"ש. וע"ע מלחמות ארי בספר דברי משה (להרמ"א אלטר) סי' ד' ד"ה ומה, שהקשה על הב"ש מהא דסי' קע"ח ס"ט הבעל נאמן לומר שמאמין לעד, דבזה"ז לאחר חדר"ג אין הבעל נאמן לומר שמאמין לעד, הא זיווג ראשון בזמן הש"ס דומה לחדר"ג, ואפ"ה נאמן. עיי"ש מה שיישב.

(ט) עיין לקמן אות ב' בשם הבית אפרים דכוונת הב"ח לומר שאע"פ שהוא מתעכב לגרשה מחמת שהיא רוצה להמתין וגנאי הוא לו לגרשה בע"כ, מ"מ לא הו' מורד, כיון שאינו מורד בה כדי לצערה.

(כ) עי' לקמן אות ו' דעות הפוסקים בענין חיוב הבעל בשכ"ע ודינו כמורד, כשרוצה לגרש אשתו הראשונה.

אוצר

ס"ק ט אות א-ג

הפוסקים

גם בבית אפרים מהדו"ת ח"א סי' כ' עמ' ז"ח כתב, ואם באת לדיוק מלשון [הרמב"ם] שאם שנאה ישלחנה אבל לענות אסור, לשון זה משמע שאם באמת אינו רוצה לענותה רק לשלחה והעכבה איננה ממנו, דלא אחרמי ליה סופר ועדים, או שהיא אינה רוצה לקבל גט ברצון וגנאי הוא לו לגרשה בע"כ וממחין עד שתתראה לקבל גט, כיון שאינו מורד בה לענותה רק רצונו ליתן גט אלא שדבר אחר מעכב עליו, אינו עובר בלאו דלא יגרע, ומשמע ליה [להרמ"א] דככה"ג נמי אין מוסיפין על כתובתה, דאי מוסיפין ככה"ג, מהיכא פסיקא ליה [לרמב"ם] דלע"פ שכתובתה נוספת עובר בלאו, דהא משכחת לה כשרוצה לשלח דהכתובה נוספת ובלאו אינו עובר, וע"ד שה"ג [המובא לעיל אות א'] דאם רוצה לגרש מתחלת מרדו ולתת לה כל כתובתה הרשות בידו ואין מוסיפין על כתובתה כלום, כתב שם, דמלשון הרשות בידו מבואר דהיינו קודם תקנת ר"ג, דיכול לעשות כן אלא שהוא מעוכב שלא מחמתו וזו עכבה שאינו מן האיש אין מוסיפין בשביל זה. ושם עמ' ז"ט, על מה שדקדק הב"ח [המובא לעיל אות א'] בלשון הרמב"ם שאם אומר מאיסא עלאי ולא בעינא לה, אע"ג שהיא רוצה להמתין יוציא מיד ויתן כתובה, ואינו מוסיף לה, כתב דכוונת דבריו דכיון שעכ"פ הוא רוצה להוציא מיד, אף אם הוא מתעכב מחמת שהיא רוצה להמתין, לית לן בה.

ובמחנה חיים ח"ב סי' כ"ח אחר שהציא את הב"ח [המובא לעיל אות א'], שהשווה זיווג ראשון לחדר"ג, שכתב זיווג ראשון אם רוצה לגרשה והיא מסרבת אינו מורד ה"ה לאחר חדר"ג, כתב ודבריו נפלאים בעיני, דבשלמא איסור שעושה הבעל אם מגרש אשתו ראשונה הוה עזירה כאילו אוכל חיור, אבל עכ"פ כנגד[ה] אינו מורד, דהא המורה נתנה לו רשות שיוכל לגרש אפי' אשתו ראשונה בע"כ, ואטו יען שהוא חפץ לחטוא לאלקים יהיה נחשב למורד כנגדה וכו', אבל אחר שצא ר"ג ויחיה לכל בת ישראל זכות שלא תתגרש אלא מרצונה, א"כ זכותה כל בת ישראל באותו זכות שמי שישא אותה לא יוכל לשלוח אותה רק אם היא מרוצה לגט, א"כ מה"ח שלא יהיה הבעל נחשב כמורד אם מונע ממנה עונתה, דהלא היא חאמר אני מוכנה לפניך גרשני בע"כ ואהיה מגורשת, אטו חוכל אחת לכוף אותי לשקר ולאמור צפי שאני מרוצה לגט וכו', ואפשר דקוצר הב"ח דאפי' בזמן הגמ' אם הבעל רוצה ליתן גט לאשתו והיא אומרת לו כופני ליטול אותה אבל ברצון לא אקח אותה אעפ"כ מיד פטור משכו"ע ולא נחשב למורד ואינו עובר על לא תגרע, יען שהוא קנינו קנין כספו של אדם יכול לזוות על קנין כספו שיש בו דעה לשמוע בקולו ולעשות רצונו, והבעל מבקש מאשתו שהיא קנינו שחבל גט ברצונה וזה חפצו שחפשה רצונה כרצונו, ואם היא מסרבת מלשמוע בקולו ולמלאות רצונו היא מורדת זו וממילא אין הוא מורד כנגדה שהוא מבקש דין כי הוא אדונה שהיא קנין כספו וכו'.

ג. ואם חייב במזונות כב. ובכסות. כתב בהפלאה המובא בזה הקודמת, מיהו מש"כ [הרמ"א] ונראה דאף בלאו דלא יגרע אינו

בזה"ל דאינו יכול לגרשה מחמת חדר"ג, ואפ"ה אינו משועבד לה יומר. ויתבאר עוד לקמן אות ו'.

ובבני אהובה הנ"ל בפירוש הראשון, אחר שיישז דברי הרמב"ם והעלה לדעתו שאם רוצה הבעל לגרשה ואין לו לשלם כתובתה, אין לו דין מורד [כמובא לקמן אות ה'], כתב דנראה דמזה למד הרמ"א דהוא הדין מי שיש בידו כתובה רק הוא אנוס מחמת חרם דר"ג שלא לגרש בע"כ הרי הוא אינו קרוי מורד, דמה לי אנוס בשעבוד דכתובה ומה לי אנוס בחרם דר"ג, סוף סוף ידיו אסורים לו מבלי לגרשה והוא עומד וידו נטויה לגרשה, וכל זה דוחק.

ובשוואל ונשאל הנ"ל בפירוש השני כתב דהרמ"א מיי"ר לאחר חדר"ג, וס"ל למור"ם דזה אינו בכלל חרם רגמ"ה לחשבו מורד, דמלמלמים תקנת רגמ"ה כל מה שאפשר וימלא דרך לענין שאר וכסות וכיוצא חקין ולא לענין תוספת כתובה, דלענין תוספת כתובה מוקמינן לה אדינא כמאז וכו'. וכן האריך בזה"ל סי' כ"ח דהרמ"א איירי אחר חדר"ג.

ובמשפטי שמואל (להרש"צ ורנר) מהדו"ת סי' י"ח, אחר שציאר דהוספה על הכתובה במורד אינו בחירת חשלוס לאשה על סבלה ולא קנס או עונש על שזיער אותה, ועל כן אינו חייב על העבר [וכמובא לעיל סק"ד אות ב'], אלא גדר ההוספה על הכתובה הוא, שכאשר מענה אותה ואינו חי עמה בדרך כל הארץ ואינו רוצה לגרשה כדי לזערה, בלשון הרמב"ם שאם שנאה ישלחה, בזה חקנו חכמים שיוסיפו על כתובתה לאללו שיחזור ממרדו, או שיגרשנה, וא"כ אף בזה"ל כשהוא מוכן לגרשה ולתת לה כתובה אין לקונסו ולהוסיף על כתובתה אף אם אין מגרשה בפועל, כי כן היתה תקנת חכמים, ולא נתקנה תקנה אחרת אחרי חדר"ג שא"א לגרשה בע"כ, כשהבעל המורד מוכן לתת גט, אלא כל שהבעל מוכן לתת גט אין עליו דין מורד כשהאשה מסרבת.

ועיינן בהפלאה ונחזון איש המוצאים לעיל, שאחר שפירשו דברי הרמ"א לדינא דגמ' וכשאינו רוצה לכופה להתגרש, כתבו

דה"ה לאחר חדר"ג דאינו יכול לכופה ס"ל לרמ"א דלא הוה מורד.

ב. כשרוצה לגרשה ומתעכב מפני שאין לו סופר ועדים וכדו', או שאינו רוצה לגרשה בע"כ [לדינא דגמ'].

אם מוסיפין לה, ואם עובר בלאו דלא יגרע. כתב בהפלאה

קו"א סק"ג, דאם הוא רוצה לגרש אותה והיא אינה רוצה להתגרש,

אע"ג שיוכל לכופה ולזרוק לה הגט, מ"מ אין הבעל מחוייב לכופה,

וכיון שאמר שרוצה לגרשה והעיקוב מחמת שאינה רוצה חו לא הוה

מורד, וכן משמעות דברי הרמב"ם [שם שכתב], אם שנאה ישלחה,

משמע דאם רוצה לשלחה חו לא הוה מורד, ונראה דאפילו לדעת

הרא"ש שכתבנו לעיל [שם סק"א], דכל תקנת ההוספה הוא משום

עיכוב הגירושין, כדי שלא תכפה היא להתגרש והוא אינו רוצה, אבל

כשרוצה לגרשה אין מוסיפין משום תקנתא דידה. והציא דבריו

בזהשיט משה סי' י"ג עמ' רנ"ח.

אוצר

ס"ק ט אות ג

הפוסקים

ובמקום שנמנע מלגרש בשל סיבה שאינה תלויה בו ובה [הגדון בלוח הקודם אם דינו כמורד] האם חייב במזונותיה. הרשב"ש סי' תי"א, אחר שהעלה שיש ארבעה סוגי נשים והרביעית היא שאין בגירוסיה לא מנוה ולא עזירה ולא כפיה, כתב ואף בזה אני אומר שאם אינה רוצה לבוא לקבל גיטה אין לה מזונות, כיון שאין איסור בגירוסיה והעכבה היא ממנה אין לה מזונות וכו'. הוצאו דבריו בשו"א ונשאל ח"ה סי' כ"ה. וכן האריך שם סי' ל"ב. וכ"כ בהגהותיו לכן פורת יוסף ח"ג סי' ס"ב.

ובעבודת השם יו"ד סי' ט"ז דף ל"ב טור ז', אחר שדן בשיטת הרשב"ס [המוצאת בזה] כ"כ, דמשעה שנתן הבעל עיניו לגרשה נפטר ממזונות, כתב דמדברי תשו' הרא"ס [המוצא לקמן אות ה'] נראה בפשיטות דלפי דין התלמוד דהאשה מתגרשת אפי' בע"כ, דהיכא דמאסא עליה ורוצה לגרשה ודאי דפטור מחיוב מזונותיה^(ה) ולא מציעא ליה [להרא"ס] אלא בזה"ל דאיכא תקנת רגמ"ה וחרמו שלא לגרשה בע"כ וע"ז יצא לידון דאפילו בזה"ל כיון דסו"ס העיכוז הוא מלדה, שאם הייתה רוצה לקבל גיטה לא היה על הבעל חיוב התקנה ההיא, דפטור ממזונות, וע"ז הולך להציא ראייה מההיא דהגיע זמן ולא נשאו וכו'.

ובאמרי שפר [להר"א קלארקין] סי' ע"ה ד"ה ולענין, דחה ראיית ההפלאה הנ"ל מהא דגיטין אם רצה שלא לזון את אשתו אינו ראוי, ד"ל דגם אם יצדו לפטור את עצמו מחיוב מזונות מ"מ חשיב חובה לה ואין חזין שלא בפניו, דהא בלא"ה היה יכול לגרשה בע"כ בזמן הגמ', ול"ל דאי צעיר ערקא, דזה אינו דהא צעיר שלא תהיה אללו לא יתן לה מזונות, וכשמצא אליו יצדו לגרשה בע"כ, ועכ"ל משום דאכתי חובה הוא לה הפקעת מזונות וכו', אטו בשביל שיוכל למצוא אופן להפקיע מזונותיה לא יחשב זה לחובתה וכו', ואין להקשות דהא כבר נפטר מחיוב מזונות כיון שכח הגט ונתן לשלוחו, דז"ל דגם לשיטת הסוברין שנפטר ממזונות כשאינה רוצה

עובר, אמר דמשמעות דברי הרמב"ם כן, מ"מ נראה דהיינו דוקא אם מורד מתשמיש, דכיון ששנאה איכא איסורא לבוא עליה כדאיכא לקמן סוף סי' קי"ו, אלא משום דכיון ששנאה ישלחנה, וכיון שרוצה לגרשה אינו מחויב לכופה, אבל בזמן וכמות נראה דחייב עד שיגרשה, דנתי שנתנה לו חורה רשות לגרש בעל כרחיה, מ"מ היא אינה מחויבת לומר רוצה אני, וכל זמן שלא נתגרשה בע"כ חייב הוא בשאר וכמות, ויש להציא קצת ראייה מהא דאמר בגיטין (י"א ז') במתני', שאם רצה שלא לזון את אשתו אינו ראוי, הרי אף שהגט כבר נכתב, ואפ"ה יש לה מזונות אף שרוצה לגרשה וכו'. וכ"כ צ"ח אפרים שם עמ' נ"ח.

גם בחזון איש הלכות כתובות סי' ס"ט אות כ"א, אחר שיישב דברי הרמ"א דמיירי כשאינו רוצה לגרשה בע"כ, [כמוצא לעיל אות א'], כתב, ועי' בח"מ דפטור אף ממזונותיה וכמותה, ולא דנו אלא בזה"ל אם חיקן רגמ"ה גם לחייבו ממזונות [כמוצא לקמן אות ח'^(ב)], ומימה נדראה דגם לפי דינא דגמרא חייב ממזונותיה כל שלא גרשה, אע"פ שמוכן לגרשה ואינו מתעכב רק משום מילונה, וכדאמר גיטין י"א ז' י"ב ז' דבאשה [הגט] חוב הוא לה שמפסידה מזונות^(ד), אלמא דאע"ג דהוא רוצה לגרשה מ"מ כל זמן שלא זכה השליח בגיטה חייב ממזונותיה. וכן העלה הר"ב ליפקין במאמרו בהמורה והמדינה כרך ה' אות ג' עמ' קכ"ב, דלדינא דגמ' אם יכול לגרשה בע"כ וכו' ואינו עושה כן חייב ממזונותיה שהרי אין עיכוב מונע אותה מלגרשה וכו'.

אולם במחנה חיים ח"ב סי' כ"ח, אחר שהעלה דלדינא דגמ' אם הבעל רוצה לגרש אשתו והיא מסרבת אינו כמורד, מפני שהיא קנין כספו וחכותו לנפש ממנה לקבל ממנו גט מרצונה, וכמוצא בלוח הקודמת, כתב דצ"ה שוב, דכיון דהיא קנינו ומחויבת לשמוע צקולו, אם לא תשמע אליו א"כ הוא כופה אותה בזה שלא יתן שיעצורו שכו"ע, דעבד אינו רשאי לנפשה עד שחשמה לקולו.

הרא"ש [ב"מ פ"ק סי' ל"ד] בשם הירושלמי דמי שגירש אשתו ולא נתן כתובתה חייב במזונות, וא"כ מאי קאמרו שם דגט הוי חובה כשגרשה משום דמפסידה מזוני, הא כ"ז דלא משלם הכתובה לא הפסידה מזונותיה, ובע"כ דמיירי התם כששילם הכתובה, ואפ"ה קורם שהגיע הגט לידה חייב במזונותיה, וקשה על שיטתו [המובאת באות הבאה] דהשלשת כתובה וגט פוטר ממזונות. ועי' מש"כ בענף ד' ליישב עפ"י מה שהעלה דהשלשת כתובה פוטר ממזונות מדין פרעון בע"כ שמיא פרעון, וממילא כשפרע לה כתובתה שלא בפניה לא חשיב פרעון, וא"כ התם בגיטין דמיירי שלא בפני האשה ע"כ לא מצי לפטור בהשלשת כתובה מן חוב הכתובה, דהא עדיין חוב הכתובה עליו.

כה) נראה פשוט דאין כונתו לומר דהרא"ס ס"ל ממש כרשב"ם דמשעה שנתן עיניו לגרשה כבר נפטר ממזונות, שהרי הרא"ם מיירי כשהיא מסרבת ומעכבת בידו מלגרשה, וא"כ אם באנו לדקדק מהרא"ם דס"ל דלדין התלמוד פטור ממזונות, היינו דוקא כשהיא מסרבת והוא אינו חפץ לגרשה בע"כ, וכנודן האחרונים המובאים באות זו, ובזה ס"ל להרא"ם [לפמש"כ לדעתו בעבודת השם] דכיון שבידו לגרשה ולהפטר ממזונות, ומתעכב מחמת סירובה, אין לחייבו במזונות, אבל כשהיא אינה מסרבת מי מעכב בידו מלגרשה, ומה"ת נפטר אותו מפני שנתן עיניו לגרשה.

לאברהם אבינו שתהא יושבת לפני בעלה ואפילו הקדיחה תבשילו ונתן עיניו לגרשה איכרה מזונותיה. ועי' עזר משפט סי' י"ב עמ' קמ"א [ונדפס גם בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 373], וסי' ל"ז עמ' ת', דמה שנפטר הבעל ממזונות הוא משום דאינו יורשה, כיון שהזכויות והחובות של הבעל והאשה תלויות זה בזה, וכשהפסיד הבעל זכויותיו מפני שנתן עיניו לגרשה, הפסידה גם האשה זכויותיה [עיי"ש שהאר"ך בענין זה], ויישב בזה מה שתמה בנתיבות משפט דף רס"ז ע"ב על הרשב"ם איך יתכן שתפסיד האשה זכותה מפני שנתן עיניו לגרשה. ועי' עבודת השם יו"ד סי' ט"ז דף ל"ב ע"א מה שתמה על הרמב"ן, הא רשב"ם לא דיבר אלא לענין יורשה שהיא זכותו של הבעל, ואין למד מזה רמב"ן דה"ל לענין מזונות. עכ"פ לשיטת רשב"ם אין מקום לדיון המובא באות זו, שכן לדעתו בשעה שנתן עיניו לגרשה הפסידה מזונותיה. אך לא קי"ל כרשב"ם, עי' שו"ע סי' צ' ס"ה בהג"ה דלא הפסיד ירושתו, וא"כ כ"ש דהיא לא הפסידה מזונותיה.

כג) כונת החזו"א בזה לאחרונים; הסבורים שמעוכבת גט מחמת חדר"ג חייב במזונותיה, משום שמגיעת מזונות הוי ככפיה לגירושין, וממילא גם זה בכלל החרם, ועי' לקמן אות ח' בדברי הישועות יעקב והבית מאיר ועוד.

כד) בנחל יצחק סוף ח"א, קונט' ח' לאבה"ע סי' ע"ז, ענף ב', הקשה מסוגיא זו דמוכח מינה דאף השלשת כתובה אינה פוטר ממזונות, לפי מש"כ

אוצר

ס"ק ט אות ג"ד

הפוסקים

זהגיע הגט לידה דוקא, ולא סגי באלמירה בעלמא ובהשלש כתובות, והכי משמע פשטא דמתני' [כתובות נ"א א'] גזי רפואה דקתני ואם אמר הרי גיטה וכתובתה כו' רשאי, משמע דרשאי לגרש וממילא יפטר מרפואתה ומזונותיה, כדכתב רש"י שם דאין אדם חייב לזון גרושתו, משמע דאין זוה שום חדוש רק הן מילתא דרשאי לגרש ולא שיפטר קודם הגירושין, ועיקר חדושא דמתני', דרפואה שאין לה קצבה היא בכלל מזונות, והיינו דלא חני לה להך דינא במתני' גזי עיקר דין מזונות, דאם אמר הרי גיטה וכתובתה וחיוון א"ע רשאי כו', משום דהתם ליכא רבותא כלל, דממנ"פ אם מגרשה בעל כרחא פשיטא דפטור ממזונותיה, ואטו לא ידעין דאשה מתגרשת בע"כ, משא"כ ברפואה תרתי קמ"ל שיכול לגרש אשתו בחליה, אשר כבר הביאו הפוסקים מהספרי דדריש ושלחתה לנפשה שאם היחה חולה ימתין כו', והקשו אהדי מהן מתני' דרשאי לומר הרי גיטה כו', והוכרחו לחלק בין מוטלת על ערש דוי כו', ועוד קמ"ל דרפואה שאין לה קצבה היא כמזונות, ואם נימא דבאמירת הרי זה גיטה והשלש כתובות לצד נפטר ממזונותיה, א"כ מה הקשו כל הראשונים מהן מתני' אהך דספרי, הא בספרי איירי שאין רשאי לגרש, ומשנתינו איירי לענין פטור מזונות דאף שאין יכול לגרשה מפני חליה, הרי אלים בדבר ונפטר ממזונותיה באלמירה ה"ו גיטה כו', אלא ודאי דלא סגי כלל וכל שאינו מגרשה אינו נפטר ממזונותיה כלל, יש עוד ראיה מלשון המשנה [בדף נ"ב ב'] גזי אנשי יהודה היו כותבין עד שירצו היורשין ליתן לך כתובתך, לפיכך אם רצו היורשין ליתן לה כתובתה אין חייבין לזונה, משמע דבעל גופא ליתא להך חתנא.

ובברית יעקב (להרצ"מ ליבשיץ) ח"צ סי' נ"ב, אחר שהביא הסוגיא הנ"ל דכתובות והעלה דעד שמגרשה ממש אינו נפטר מחיוביו, כתב דיש להביא ראיה לזה מהא דאמר ר' זירא כל מקום ששנו חכמים מגורשת ואינה מגורשת בעלה חייב במזונותיה, כדאיתא בבב"מ י"ב, ב', והרא"ש שם הביא הירושלמי דכלא כתובה אינו יכול לגרשה, וכן ס"ל לכמה רבנות, עי"ש, וע"כ מיירי דנתן לה כתובה כו', א"כ אין לך מוכן לגרש גדול מזה, כיון דכבר גירש לה פעם אחת רק דנפל ספיקא אי קרוב לו אי קרוב לה וצעי לגרש וימנא אחריתא, ואפ"ה חייב במזונותיה כיון דהיא אגידא מחמתו וכו'.

דמתני' מיירי במגרשה ממש וכפרש"י, והרא"ש דס"ל דיכול לגרש גם בלא הכתובה, ולא חשש למשנה זו, פירש דמתני' מיירי במשלש כתובה וגט, ולכן בלא הכתובה אינו נפטר ממזונות, אבל במגרש ממש יכול לגרשה גם בלא הכתובה. ועיי"ש עוד שהאר"י. וע"ע ברבר אליהו (להרא"ק קלאצקין) סי' ע"ג תשובה ב' דף ע"ב טור ג', מש"כ לדחות ראית המשכנות יעקב.

(כו) באמרי שפר (להרא"ק קלאצקין) סי' ע"ה ד"ה ועמ"ש, דחה ראיה זו של הברית יעקב, ד"ל דמצי מיירי כשלא נתן לה כתובתה, ומ"מ הוי החיוב מזונות רק משום דאגידא ביה ולא מצד שלא נתן כתובתה, דהא כתב הרא"ש פ"ק דב"מ [סי' ל"ד] טעם החיוב במזונות כד שיפרע לה כתובתה בבית אחת, והיינו כשכבר נתגרשה ואין חיוב הכתובה בספק ואין לו לעכב הפרעון, משא"כ בספק מגורשת שעדיין אגיד בה ומוטל עריין בספק חיוב הכתובה והוא מוכן לסלק כתובתה חתך אחר שתתגרש, ומש"ה אצטריך לומר דחייב במזונותיה משום דאגידא ביה, עיי"ש.

לקבל הגט, היינו אחר שמבקש ממנה לקבל והיא מסרבת זוה, ולא נשעה שהגט צידו (או ציד שלוחו) ועוד לא נא לחת לה, וכן י"ל דמיירי כשלא השליש עדיין דמי כתובתה, והגם שצידו להפקיע עצמו מחיוב מזונות כשילך למסור לידה וגם ישליש דמי כתובתה, אכתי חשיב חוב הפקעת מזונותיה וכמו שנחבאר. וכ"כ בספרו דבר אליהו סי' ע"ג תשובה צ'. וכע"ז בקצרה דחה בשו"ת והשיב משה סוס"י י"ג את ראית ההפלאה.

אולם בפרח מטה אהרן ח"א סי' כ"ד, כתב צנידונו, אצל צנ"ד שהאי חייב עצמו בצחירתו בתנאי זה דהיינו שלא לגרשה בע"כ, והוא הביא ע"ע האונס לאסור ע"ע הגירושין כ"א ע"פ בחירתה, כל שאינה רוצה להתגרש ראוי שיהיה חייב הבעל במזונות וכו'.

ובתבואות שמ"ש סי' קכ"ח עמ' רנ"ה, נדון זוג שהסכימו להתגרש, והגט מתעכב בשל חקנה שלא לגרש קודם ג' חדשים, דיש לדקדק מדברי הרא"ם [המובא לקמן אות ח', שנמעוכב גט מחמת חקנה נפטר ממזונותיה] שכתב וז"ל, ואינו דומה ג"כ עם ספק גירושין או למי שלא הגיע הגט לידה דחייב לזונה, דהתם שניהם רוצים להתגרש אלא שלא הגיע הגט לידה וכו', עכ"ל, הרי להדיא דאע"פ ששניהם רוצים להתגרש ואין העיכוב משום אחד מהם אלא דנחאחר הגט מלהגיע לידה, וכגון שחלה השליח וכו', עכ"ז חייב במזונותיה כיון שהיא מיהת אינה מעכבת, ובעינן שיגיע הגט לידה ממש ואז נפטר ממזונות, וכ"ש צנ"ד דהאונס היה קודם כתיבת הגט ולא הניחוהו כלל לחת גט, וכן מנאמי להדיא להרצ פרח מטה אהרן [המובא לעיל]. ושם עמ' רנ"ו הוסיף, דיש חילוק גדול ויכר בין נד"ד לחקנת רגמ"ה, שכולה נעשית ודאי לטובת האשה דלא יוכל שלחה כל ימיו, וגם היא המעכבת שאינה רוצה להתגרש וכו', לא כן צנ"ד שהאשה מוכנה וידה פשוטה לקבל גטה, והחקנה נעשית לטובת הבעל אולי יחזור בו, או אפי' לטובת שניהם, כדאי מעוכבת בשבילו קרינן ציה.

ד. וכשמשלש כתובתה וגיטה, האם חייב במזונות [לדינא דגמ']. במשכנות יעקב סי' ט"ו, כתב דגם לפי דין הש"ס צלא חרגמ"ה, אין ציד הבעל לפטור ממזונות אשתו כ"א

(כו) בנחל יצחק המובא בפנים, בסוכרים דע"י השלש כתובה וגט נפטר ממזונות, כתב בענף א', דמהתוספתא [פ"ד ה"ה] מוכח להיפך, דמיירי שם ברפואה דאין לה קצבה ה"ה כמזונות, ואח"כ חני שם היו שני בצורת וא"ל ה"ו גיטך וכתובתך צאי ופרנסי א"ע הרשות בידו, אלמא דתניא בתוספתא להך דינא גבי מזונות, ואדרבה מוכח מהתוספתא דאף דתני שם מתחלה לדין רפואה כנ"ל, אפ"ה שבק ליה ותני להך דינא במזונות, אלמא דדאי בזמן הש"ס היה מוציל השלש כתובה וגט למיפטר ממזונות אף דלא קיבלה עדיין להגט, דאילו קיבלה להגט א"כ מאי אשמעינן וכו'. ועיי"ש שביאר באופן זה אף מתני' דידן, דמיירי בהשלש ולא במגרשה ממש, ורפואה לאו דוקא אלא ה"ה ממזונות נפטר בהשלש כתובה וגט. וע"ש שם שביאר עפ"י פלוגת הרא"ש והרשב"א המובאים בסי' קי"ט ס"ו אם אדם יכול לגרש אשתו בע"כ, לדינא דש"ס, כשאין לו לשלם הכתובה, והביא הרשב"א ראיה מהן מתני' דכלא הכתובה אינו יכול לגרש, מדקתני הרי גיטך וכתובתך, ובע"כ דהרשב"א פירש

אוצר

ס"ק ט אות ד"ה

הפוסקים

קכ"ג, במאמרו של הר"צ ליסקין, הביא התשובות הג"ל של הגאונים והרמב"ם, עיי"ש מה שדן בדבריהם.

ועיין בזה הקודם ד"ש סוברים דאף בלא השלשת כתובה נפטר הבטל ממונות אשתו כשרוצה לגרשה והיא אינה רוצה.

ה. ובשמתעבב מפני שאין לו ממה לשלם כתובתה. צנוי אהבה פי"ד מאישות הט"ו, על מש"כ הרמב"ם שם שאם שנאה ישלחה, דמבואר להדיא הטעם [לדין מורד] דהיה לו לגרשה, הקשה, דלכאורה יש לפקפק בזה, דהא לפעמים שכתובתה מרובה ואי אפשר לו לגרשה, ומה יעשה הלוי שאין צידו לפרוע הכתובה המרובה, וי"ל דס"ל לרמב"ם דיתן גט ויבקש ממנה להמחין בכתובה, ואי היא מעכבת על ידו מבלי להמחין לו בכתובה הרי הוא פטור, ולכך כתב הרמב"ם סתם ישלחה, דיבקש ממנה להרויח לו זמן כדי פרעון כתובה ואי היא ממאנת אין לו דין מורד ואינו עובר על לאו דלא יגרע.

ובבית יעקב כאן אחר שהביא תמיהת האחרונים הג"ל אזה"ל על הרמ"א אין הוכיח דינו עמה בזמן דאיכא חדר"ג מהרמב"ם שכתב דינא דהש"ס, כתב לישב, דאפשר שהוכחו [של הרמ"א היא], מהא דכתב הרמב"ם ואע"פ שהכתובה הולכת ונוספת הרי זה עובר בלאו, דמשמע דאין מוסיפין על הכתובה רק במורד דעובר בלאו, וכל שרוצה לגרש צודאי אינו עובר בלאו דלא יגרע, וממילא אין לו דין מורד להוסיף וכו', ולפי"ז י"ל דכוונת הרמ"א היא, כשהוא רוצה לגרשה ואין לו לשלם הכתובה, אף דמבואר צ"ש ס"י קי"ט [סק"ו] בשם הרשב"א, דככה"ג אינו יכול לכופה שמקבל הגט, ובזיווג ראשון כו"ע מודים ע"ש, מ"מ אין לו בכה"ג דין מורד כיון דאינו עובר בלאו, דמשמע מלשון הרמב"ם דאין מוסיפין על הכתובה רק במורד כזה שצובר בלאו, וזוהי מדוקדק לשון הרמ"א שכתב דאם רוצה לגרש מיד וליתן לה הכתובה, ולא כתב, אם רוצה לגרש וליתן לה הכתובה מיד, דמשמע דאין רוצה רק לגרש מיד וליתן הכתובה אחר זמן ועכשיו יהיה הכתובה חוב עליו, מ"מ אין לו דין מורד.

ובישיבות יעקב צ"י הארוך סק"א כתב לחתמה על לשון הרמ"א דאם רוצה לגרשה וליתן לה הכתובה, למה נקט בלשון נחיתת הכתובה, דפשיטא דאם יש לו צריך ליתן לה כתובתה וזה לא הוצרך לכתוב, ואם אין לו ליתן לה הכתובה, לדעת ג"כ לא מקרי מורד וכו', ואפילו לדעת הפוסקים דצריך לו לשלם כתובתה אינו ראוי לגרשה, מ"מ לדעת נראה ברור דלא מיקרי מורד עכ"פ, דכיון דמעכב מצד שאין לו לשלם כתובתה לא גרע ממעכב מצד חקנת רגמ"ה וכו', דאנוס הוא שרוצה לגרשה בלא שאין צידו ליתן לה כדי כתובתה, וא"כ לשון זה שכתב [הרמ"א] וליתן לה כתובתה אינו מדוקדק לכאורה וכו', אמנם זאת נראה צעירי ברור דלענין [מונע] מוונות צודאי לא מקרי מורד אם רצונו לגרשה ואין לו ליתן לה כתובתה, ויש לחלק בין עונה למונות, לא לצד מטעם שכתב הר"מ [המבוא בזה] לחלק בזה, אלא מטעם הענין לחלק בזה דבאמת ממונות כופין על המוונות, דהיינו שיתן לה מוונות, רק דמ"מ מיקרי מורד וכו' אבל אם הוא רוצה לגרשה ואין צידו לסלק הכתובה, כיון שאין זה מגרש ממש בע"כ לא חיקנו חז"ל להוסיף על

אולם בנחל יצחק סוף ח"א קונט' ח' צאכה"ע ס"י ע"ו, אחר שכתב בפשיטות שפלוגתא הפוסקים [המבואר לקמן] אזה"ל צענין חיוב מוונות במעוכבת גט מחמת חדר"ג מיירי כשמשלים לה כתובה וגט, ושהפוסקים הסוברים דכזה"ו חייב במונות, ס"ל לדרינא דהש"ס דלא מועיל השלשת כתובה וגט אף בלא קיבלה הגט, כתב צענף ד' דבאמת זה טעמא צעיר, דמאיזה טעם יהיה פטור ממונות כל זמן דלא הגיע הגט לידה וכו', אכן לפי מה דנחבאר [שם לעיל מינה] ח"ש, דהא צעיקר חיוב מונוי יש שני טעמים, טעם א' משום דמעוכבת צענילו להנשא, וטעם ב' משום חנאי כתובה דאחיה יתבא צעניו וכו', ולפי"ז ח"ש מה דאמרו דבמשלים גט וכתובה מיפטר ממונות, דהא כיון דמשלים גט ורוצה להחירה לשון א"כ לא שייך לחייבו במונות משום דאגידא ציה [כיון דעיקר הטעם הוי משום דמעוכבת להנשא צענילו ובאמת הא אינו רוצה לעכבה — שם ענף ג'], וכן משום חנאי כתובה אין לחייבו, דהא במחלה כתובה וה"ה בנפרעה הכתובה כיון דאין לה כתובה ממילא אין לה מוונות משום חנאי כתובה, דהא אצדה כל חנאי כתובה, ע"כ בנפרעה כתובה ומשלים לה גט אין לה מונוי ואף דאינה רוצה בהפרעון מ"מ הא אף פרעון בע"כ הוי שמהי פרעון וכו', לכן שפיר מועיל הרי גיטין וכתובתן להיות פטור ממונות, דהא לכל הטעמים של חיוב מוונות ליחא בזה וכו', ולפי מה דנחבאר דלכן מועיל אמירת הרי גיטה וכתובתה דכיון דפרעון בע"כ שמהי פרעון מיפטר ממונות, ח"כ זה אינו שייך רק באומר כן בפני האשה, אבל באומר כן שלא בפני האשה לא מהני הפרעון להפטר מכתובתה, דהא מבואר בגיטין דף ע"ה דשלא בפניו לא הוי פרעון בע"כ שמהי פרעון וכו'. ועיין בדבריו ענף ה' שהאריך בשיטות הפוסקים צענין פרעון בע"כ במקום דאיכא פסידא למלוה ע"י הפרעון.

וכבר מצינו בתשובת רב סעדיה גאון שבתשובות הגאונים שער דק ח"ג שער ב' ס"י י', אחר שדן בסדרי הדין בתביעת הבטל לגרש אשתו, כתב, ואם צאה לצי"ד וחייבה לקבל הגט ולא קבלה ולא היה להם יכולת להניחו צידה, יהא הגט מונח בצי"ד עם כל הממון הראוי לה לקבלו והיא חשבה לה כאילו קבלה הממון בלבד לפטור בעלה מן המוונות וכו', וכשהבטל נותן הראוי לאשתו ומה שהוא חייב לה עם הגט הרי הוא פטור מליתן לה מוונות.

ושם ס"י כ"ה בתשובת רב נטרונאי גאון, כתב, והאשה ששלח לה בעלה גט ואמרה איני נוטלתו, אם יש לה כתובה עליו ואמרה איני נוטלת גט עד שיחזיר לי כתובתי, יפה אומרת ויש לה מוונות, אבל אם נחתך הדבר בינו לבינה ואין לה עליו כתובה, ואין בינו לבינה אלא גט בלבד, ולא קבלה גיטה, אין לה עליו מוונות.

ובתשובות הרמב"ם מהדורת בלאו ס"י קע"א (מהדור' פריימן ס"י קפ"ה צענוי חרגוס), בדבר מי שכתב לאשתו גט ושלחו אליה וגמנעה מלקבלו וגמשה הענין שנה, ואח"כ מצעה ממנו מוונות לשנה, והשיב, אם לא נשאר לה אצלו דבר מן הכתובה בכלל (במהדור' פריימן שם: אם פרע לה כתובתה) ושלח לה הגט והיתה ההימנעות מלקבל הגט מזה, אז אין לה מוונות מעת שהגיע הגט אליה אע"פ שלא קבלה אותו. ובהמורה והמדינה כך ה"י ע"י

אוצר

ס"ק ט אות ה"ו

הפוסקים

גם בדברי שמואל (להרש"י ארדטי) סי' ט' דף קנ"ד, אחר שהביא דעות הפוסקים צענין זה, העלה לדינא דאין לחלק בין זיווג ראשון לזיווג שני מטעם ס"ס, ספק אי אסור מדינא לגרש בזיווג ראשון או לא, ואח"ל דאסור לגרש דלמא הלכה כהפוסקים הסוברים דאפילו אינו יכול לגרש מדינא אינו חייב במוזנותיה.

[וכן נראה דעת האחרונים המובאים לקמן אות ו' וח' שדנו צענין מעוכבת גט מחמת חדר"ג, אם יש לבעול דין מורד ואם חייב בשכ"ע, ולא חילקו בין זיווג ראשון לזיווג שני, ומשמע דדעתם דלדעת מי שפוטרו את הבעל משכ"ע ה"ה בזיווג ראשון פטור.]

אולם ברשב"ש סי' תי"א ד"ה האחת, אחר שהעלה שאסור לאדם לגרש אשתו הראשונה כשלא מצא בה ערות דבר, כתב, דבאשה זו שאסור לגרשה אם אינה רוצה להחגרש והוא רוצה לגרשה, הוא חייב במוזנותיה. והביא דבריו בשאל ונשאל ח"צ קוס"י א' וסי' ב', ועי"ש דה"ה דחייב בכסות ומדור.

ובידידו של משה סי' ח' אחר שהביא דברי הרא"ם [המוצא לקמן אות ח'] שבעל שרוצה לגרש ואין צידו לגרש מפני חקנת הקהלות, מאחר שהוא רוצה לגרשה ויש צידו לגרשה לפי הדין, אינו חייב במוזנותיה מאחר והעיכוז בא מצדה, כתב, דכל חיליה דהרא"ם לא היו אלא משום דכיון דצידו לגרשה מן הדין כו' שהעיכוז בא מצדה, וזה לא שייך אלא בזיווג שני, אבל בזיווג ראשון דמן הדין אינו יכול לגרשה אפילו אם שנאה, כמו שהק' הטור להרמב"ם סי' קי"ט, וכחז מן דנוסחת הרמב"ם האמיתית היא כסדרת הטור, וכ"כ הרא"ם עצמו במים עמוקים סי' א' וכו', ואע"פ שכתב שם דלרש"י אין לכופף שלא להוציא אלא שהוא שנאי לפני המקום, הרי מ"מ כיון שהוא שנאי לפני המקום הרי מלד עצמו יש לו למנוע הגרושין והו' העכבה ידיה נמי (ואף אם הוא אינו חושש מ"מ עכשיו שאין ציד האיש לגרש אלא בצ"ד, ודאי שאין צ"ד נזקקין לקדר גט שהוא שנאי), גם מש"כ בכה"ג יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ב דאין כאן שום מצוה לא מדאורייתא ולא מדרבנן, דאפילו לז"ש ענה טובה קמ"ל וכו', הרי מ"מ שנאי הו' (שהרי הוא עושה הפך עצת הקצ"ה ואין צ"ד נזקקין לו) והו' העכבה מדידה נמי.

וכ"כ לדקדק בלשון הרא"ם באם הדרך סי' י"א [המוצא לעיל], ובישכיל עבדי ח"צ סי' ח' אות ח', וח"ו סי' י"ח אות ג', וסי' ק"ט אות ג"ה, וח"ו סי' ט"ו אות ט"ו, דכל היכא דאיכא איסור לגרש שפיר מיקרי העיכוז בא מצדו.

ובבית אפרים מהדו"ת ח"א סי' כ' עמ' ז"ט תמה על הב"ש הג"ל שפטר משכ"ע כל מי שרוצה לגרש, אף בזיווג ראשון, דלדבריו כל מי שיש לו אשה ראשונה יכול לפטור עצמו משכ"ע אף מדין החלמוד, שיאמר אני רצוני ליתן גט אבל מה אעשה שאסור לגרש אשתו ראשונה. ועי"ש שהאריך להוכיח כן מגיעין י"ב ע"ב, וגם דקדק בלשון הרמב"ם הפך מה שדקדק הב"ש בלשון.

ובשואל ונשאל ח"ה סי' ל"ב שבעל שרוצה לגרש אשתו הראשונה והיא אינה מסכימה, ונשאה על דעת מנהג העיר שאסור לגרש אשתו הראשונה וגם אין הב"ד מטפלין בגירושין אלו, כתב, כזר כתב מן צד"י סי' קי"ט שם הרשב"א דכל שנשא אשה

כתובתה בשביל שאין צידו לסלק לה כדי כתובתה, דאין זה מורד, ודוקא במוע ממנה עונה דבזה כיון דלא אפשר לכופף הרי הוא מונע ממנה ענין אישות והו' כמגרשה בע"כ ואינו נותן לה הכתובה, משא"כ במוזנות דוקא באינו רוצה לגרשה, אבל ברוצה לגרשה לא, כיון דעכ"פ נכופף אותו למוזנות. ועי"ש מה שיישע עפ"י חילוק זה. ו. כשרוצה לגרש אשתו הראשונה שלא מצא בה ערות דבר והיא מסרבת, אם דינו כמורד, ואם חייב בשכ"ע. עיין ב"ש סק"ו, המוצא לעיל אות א' שביאר ראיית הרמ"א מהרמב"ם דאם רוצה לגרש מיד אינו מורד ואינו עובר בלאו, מדקתם הרמב"ם ופסק אם רוצה לגרש וליתן הכתובה אין דינו כמורד, ולא חילק בין זיווג ראשון דקי"ל דאסור לגרשה אלא"כ מצא בה דבר ערוה, כמ"ס בסי' קי"ט [ס"ג], ש"מ אע"ג דאסור לגרשה לכתלה מ"מ אינו כמורד ואין מוסיפין על הכתובה, מזה נשמע אף לדין דאיכא חר"ג מ"מ לא הו' מורד ואינו עובר בלאו. ועיין לעיל שם ליוני האחרונים שהביאו דברי הב"ש והסכימו עמו. וע"ע באם הדרך סי' י' דף י"ח טור ב' (והועתק בפאת נגב סי' י"ו) אחר שהביא דברי הכנה"ג דהרי"א [המוצא לעיל אות א'], והוא מקור דברי הרמ"א] מיירי לדינא דגמ', כתב, ומה גם דאם איכא דמיירי בדליכא חרס רגמ"ה וגם שלא נשבע מאי קמ"ל, דפשיטא דמני לגרש בע"כ, ואי מיירי בזיווג ראשון צענין דלא מני לגרש בע"כ כמ"ס בסי' קי"ט, מאן פלג לן מחרס רגמ"ה לאיסור מצד הדין וכו'.

ושם סי' י"א אחר שדקדק מלשון הרא"ם [המוצא לקמן אות ח'] שאם אסור לו לגרש מן הדין, כגון בזיווג ראשון, חייב במוזנות [וכמוצא לקמן בסמוך], ואחר שהביא דעת רש"י דאף בזיווג ראשון רשאי לגרשה, וכתב דיכול הבעל לומר קי"ל כרש"י ואני פטור מהמוזנות, הביא דברי הב"ש הג"ל שהשוה זיווג ראשון לחרס דר"ג לענין שאין לו דין מורד ואינו עובר בלאו, ודלא כדמשמע מהרא"ם, וכתב דאפשר דס"ל [לז"ש] כמ"ס הג"פ [סי' קי"ט] סק"ו שם הפרישה ושכן נראה מדברי רש"י בשלהי גיטין, שאין כופין אותו שלא להוציאה וכו', וכיון שכן ס"ל [לז"ש] מדקדוק דברי הרמב"ם שאין לו דין מורד ומינה דפטור ממוזנות כמ"ס מור"ם, דכה"ג מודה הרא"ם שאף שאסור להוציא מן הדין מ"מ כיון דאין כופין ע"כ אינו חייב לזון.

ובאבני האפר סי' ע' אות ג' כתב דהכי מסתבר [דאף בזיווג ראשון פטור ממוזנות], דהא אפילו היכא דאיכא שצועה שלא לגרשה, דהו' ודאי מדאורייתא, איכא מן הפוסקים דסברי דפטור ממוזנות [כמוצא לקמן אות ט'], כ"ש באיסור זה.

ובמשנת ר' אליעזר (להר"א די טולידו) ח"צ חו"מ סי' מ"ד דף קל"ג טור ג', אחר שהעלה מסבירא דזיווג ראשון הבעל חייב במוזנות כיון דהעיכוז מצדו, והביא דברי הרשב"ש ודברי הידיו של משה [המוצאים לקמן] שסוברים כן, כתב, דכל זה אי איכא לפוס דינא דאיכא איסורא, אמנם לכת פוסקים הסוברים דליכא שום איסור וכו' א"כ לדידהו ליכא אזהרה אפילו מדרבנן, הגם דנימא דבי דינא לא מוזקקין לסדור הגט, וכמש"כ הידיו של משה, מ"מ מנא לן דטעם זה מחייבו לבעל בחיוב מוזנות משום דזה מיקרי העכבה מצדו.

אוצר

ס"ק ט אות ר"ח

הפוסקים

אף קודם חדר"ג לא היה צריך לכופה אלא כיון שרואה לגרשה חו לא
הוי מורד, [א"כ] הוא הדין לאחר חדר"ג, דמה מוסף שאינו יכול
לכופה הא אינו צריך לכופה. וכע"ז כתב בחזו"א המוצא לעיל אות
ג'.

אולם בח"מ סק"ג כתב, דאחר שחקן ר"ג שלא לגרש אשה אלא
מדעתה, היה אפשר לומר להוסיף לה על כתובתה אם מגרע
ממנה עונתה, מאחר שאין יכולת בידו לגרשה בע"כ וכו', ומלבד מה
שיש לפקפק על עיקר דברי הרב המורח [המוצאים באות הבאה],
שכתב דכמערכת גט מחמת תקנה פטור ממוזנותיה וכו', מ"מ
נראה דאפשר לומר דאף הרב לא אמרה רק לענין מוזנות, דאפשר
שיכול לומר לה איני זקן ואיני נוטל מעשה ידיך מאחר שאני מוכן
לגרשך, אך עונתה לא יגרע, ועיין בתשובות הרא"ש כלל מ"ז וז"ל,
הגאון ר"ג חיקן להשוות כח האשה לאיש, כמו שהאיש אינו מוציא
אלא לרצונו וכו' וצמה שהאיש כופין אותה להוציא אף האשה כופין
אותה לקבל גט, ואם חמאן לקבל ימנע ממנה שכר"ע וכו', משמע
להדיא דמקום שאין כופין באיש אין כופין באשה וצריך לקיים לה
שכר"ע, וגם מוסיפין לה על הכתובה כמו באשה המורדת, וכן
משמע מחשבות מהר"ק סי' ק"ו, שכל עצמו לא כתב שם אלא
מאחר שיש לה מוס אף שמחל פעם אחת אין צדינו לכופה להיות
עמה ולהוליד ממנה בתי שנואה, מאחר דאפשר לומר דככה"ג לא
חיקן הגאון שלא לגרשה בע"כ, כיון שהוא בא מחמת טענה וכו'
ונמאסת בעיניו מחמת מוס, וכמו שהאר"י שם, אבל בשאר נשים
שבדאי חיקן הגאון עליהם, נראה שם שיש לכופו משום ציטול
פז"ר, וגם באשה שיש לה מוס נראה שצריך ליתן לה שאר כסות
וכו', ע"כ נראה למעשה שאין לסמוך על הרב בב"ח וכו', וכל שאין
לו טענה מצוררת למה מאוסה בעיניו, דין מורד יש לו ומוסיפין לה
על כתובתה.

ובבית אפרים מהדו"ט ח"א סי' כ' עמ' ז"ט סד"ה אך, אחר
שהאר"י דדן בעל הרוצה לגרש אשתו לדינא דגמרא דיכול
לגרשה בע"כ, והעלה דאינו מורד אם מונע עונתה, [כמוצא לעיל
אות ב'], כתב, ואם הוא באמת רוצה לגרש [לדינא דגמ'], רק שהיא
מבקשת ממנו שלא למהר לגרשה וימתין עוד שמה יחפיים ויסור
השנאה מלבו, פשיטא דככה"ג אינו עובר ואין מוסיפין, שהרי היא
מתרצת בזה, משא"כ אחר תקנת ר"ג, שאין צריך לעשות דרך
בקשה שימתין, שבע"כ הוא ממחין דאריא רביע עליה חר"ג שלא
יגרש שלא לרצונה, אלא שבא לומר שהוא אנוס מחמת חר"ג, אין זה
מנילו מהחיוצ דשכר"ע שנתחייב ע"מ כן שכל זמן שלא יגרש לרצונה
מחייב בזה, ואם אין עושה כן הוא עובר בלאו ונקרא מורד ומוסיפין
על כתובתה. וכ"כ בגט מקושר וטיב גיטין (להרא"ל זינץ) אות רי"ד
דף מ"ו טור ג', ובצריח אבות לקוטים על אזה"ע דף ע"ב טור א',
דאם אין נותן אמתלה מצוררת דין מורד יש לו.

ח. ואם חייב במוזנותיה, בכסותה ובעונתה. בשו"מ ר'
אליהו מורח סי' ל', בתי שרואה לגרש בטענת מאים עלי או
שאר טענות שאינו נאמן בהן, והיא אינה רוצה להתגרש, ואינו יכול
לגרשה מחמת הקהל, כתב, שמאחר שהוא רוצה לגרשה יש בידו
לפי הדין לגרשה ברצונה ושלא ברצונה, אע"פ שמחל החקנה אינו

במקום שאין מגרשין אלא מדעת האשה סתמו כפירוש ועל דעת כן
נשאה וכו', ומבואר מזה דכ"ש וק"ו אם לא רצתה האשה להתגרש
שהדין עמה ושחייב הצעל במוזנותיה וכסותה ורפואתה, שהיא
כמוזנות, וכ"כ הרשב"ש סי' תי"א [המוצא לקמן אות ח'] דבספר
ארחות חיים כתב ונהגו העולם שלא לגרש אלא ברצון שניהם, וא"כ
כיון שנהגו בזה וק"ל דכל כה"ג מנהגא מעלייתא הוא חייב הוא
במוזנותיה וכו', וא"כ כיון שנשאה פה אי ג' רצה הו"ל כאלו התנה
עמה שלא יגרשה אלא מדעתה וכל חנאי שבממון חנאו קיים, ואינו
יכול לגרשה לא פה ולא בעיר אחרת אפילו אין להם מנהג, וחייב
במוזנותיה וכו', ועוד נראה דמן הדין נמי הכי הוי, שהרי דעת מרן
בשו"ע סי' קי"ט [ס"ג] דאסור לגרש אשתו ראשונה וכו', וא"כ כיון
דאינו יכול לגרשה והצ"ד כופין אותו שלא לגרשה, מבואר ממילא
דמפני זה יהיה חייב במוזנותיה, שהרי אין הדין נותן לגרשה וכו',
ועוד דכיון דהצ"ד אסור עליהם להטפל לו לגרש, ואדרבא יש כח
גדול מהרשב"ש לעכב הסופר והעדים, א"כ האשה לא עשתה כלום,
שהרי לא הביא לה גט בידו כדי שתקבלו ולא הסכימה לקבלו כדי
שנאמר שהיא הגורמת, אלא שהוא לא מצא מי שיטפל לו בצידיה
וכתיבתו, והיא כל זמן שהיא אגידא ציה חייב במוזנותיה וכו'. וכ"כ
בח"ו סי' נ"ו.

ז. וכשמתעבב מחמת חרם דר"ג, או תקנת הקהילות,
שלא לגרש אשה בע"כ אם דינו כמורד. בתשובת מהר"ל
צ"ר שמחה בשו"מ תורת אמת סי' נ"ד, צעל שרואה לגרש אשתו
והיא אינה רוצה, והצעל מנוע מלגרשה מחמת תקנת רגמ"ה, כתב
דאינו נקרא מורד בטענת מאיסא עלי, מאחר שרואה ליתן לה
הכתובה, כדפסק בהדיא הרמ"א שהוא פטור מלאו דלא יגרע
כשהוא רוצה ליתן לה הכתובה.

ובב"ח כאן, אחר שהביא דברי הרמב"ם והרא"ו, דאם רוצה
לגרשה מיד אין מוסיפין על כתובתה, כתב, ונ"ל עוד
דאפילו בזמן הזה שאין מגרשין האשה בע"כ כתקנתא דר"ג, אעפ"כ
אין מוסיפין לה כתובתה, דמאחר שאינו מחכוון לנערה אינו מן
הראוי להפסידו, כיון שאין עיכוב הגירושין מחמתו, וה"ה דאינו
מחוייב לזונה, דכאלו נעקרה האישות לאלתר דמי מאחר דמאיסה
עליו.

ובב"ש סק"ו כתב, דמש"כ הרמ"א עפ"י הרמב"ם, דאם רוצה
לגרש מיד אין מוסיפין לה על כתובתה, היינו מדקתם
הרמב"ם ולא חילק בין זיווג ראשון לזיווג שני [וכמוצא לעיל אות
א'], ומזה נשמע אף לדין דאיכא חר"ג מ"מ לא הוי מורד ואינו
עובר בלאו, וכן משמע בשו"ג וכו'. וכ"כ בסוף הסי' צדיני מורד
ומורדת בקצרה, דאם רוצה לגרשה ולסלק לה הכתובה אינו כמורד
להוסיף לה על הכתובה, אפילו אחר תקנת ר"ג דאינו יכול לגרש
בע"כ וכו'. וכ"כ בשואל ונשאל ח"ה סי' כ"ו וסי' ל"ב.

ובהפלאה קו"א סק"ג, אחר שכתב בכוונת הרמ"א דאם הוא רוצה
לגרשה והיא אינה רוצה להתגרש, ואע"פ שיכול לכופה
ולזרוק לה הגט, מ"מ אינו מחוייב לכופה, ואין מוסיפין לה על
הכתובה [כמוצא באות ב'], כתב עוד, דבזה נכון דאפילו לאחר
חדר"ג דאינו יכול לכופה, אפ"ה ס"ל לרמ"א דלא הו"ל מורד, דהא

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

שלא כתב כן אלא בדרך אפשר וכו', ומו שהרי אף אם מהרי"ק יסבור כן, הצעל יכול לומר קים לי כהר"א.

גם בגט מקושר (להר"י נבון) אחר שהאריך צביאור דברי הרא"ם ופלפל בשיטתו כתב, שהדין דין אמת כמש"כ הרא"ם והסכימו האחרונים עמו. וכן צנחל יחקק המוצא לקמן העלה דמהני השלשה גט וכמוצא לפטור ממונות.

ובנודע ביהודה מהד"ט סי' י"ב ד"ה ודין, העלה כן צדכרי הרמ"א שכתב דאם רוצה לגרש וליתן הכתובה שוב אינו עובר בלאו דלא יגרע, ודברי רמ"א בודאי הם אפי' בזה"ל דאיכא חסר ר"ג, מ"מ אף שאינו יכול לגרשה מ"מ שוב אינו משועבד וכו', ואף שהח"מ חולק על הרמ"א, מ"מ הב"ש דחה השגותיו והסכים לדברי רמ"א, וכן פסק הב"ח. ועיין מהדו"ק סוס"י א' צוג שלא זכו להצנות ועדיין לא עברו י' שנים דאינו יכול לגרשה בע"כ, והוסף, דאם נראה שהיא קרובה לימי זקנה עכ"פ יכול למוע ממנה שכ"ע עד שתתרחק לקבל גט, כיון שגם בשאר נשים יש פוסקים דס"ל אם הצעל רוצה ליתן גט וכמוצא והיא אינה רוצה לקבל שאין מחייבין אותו בשכ"ע, וא"כ צו ודאי שיש לסמוך ע"ז. והמהרש"ם ח"ג סי' שג"ג כתב, שכהר"א ס"ל לאור זרוע הגדול ח"א שו"ט סי' תשל"ט, וז"ל, עכשיו שגזר הגאון על צ' נשים וכו' והיה שמעון צרנון מייבם אלא שהיה אנוס בתקנתא דרבנן, כסבור אני שאין לה כמוצא אפי' חללה, דהואיל ואנוס בתקנתא דרבנן שא"י לייבם אין להפסיד מה שצדו מה שירש מאתו, ולמדתי זה מדברי ר"י הלגן שכתב בתחלת כתובות כו', והחם הרי חיוב הכתובה מנכסי צעלה הקדום אלא שלא הייתה נוטלת עד שתחלוץ וממה כפי המצואר באו"ז שם, אבל עכ"פ הרי כבר ישנה עם צעלה על חיוב הכתובה שנתייב לה, ואפ"ה למד האו"ז דין אנוס ע"י תקנת רגמ"ה שלא יפסיד היבם זכות ירושתו, וא"כ ה"נ צוה לענין חיוב מוונות, דאם אינה רוצה להתגרש לא יפסיד הצעל מוונות^(א), וכיון שגם האו"ז ס"ל כהר"א בודאי יוכל [הצעל] לומר קים לי.

ובבעי חיי חו"מ ח"א סוס"י י"ו, כתב צנידנו, שהר"א ומהר"א ששון הנ"ל כתבו, שאם רוצה לגרשה צאיז טענה שאינו נאמן עליה והיא אינה רוצה ואינו יכול לגרשה מחמת תקנת

בו. עיי"ש שהאריך.

(א) ובבית אפרים המובא בהערה הקודמת עמ' ק"א כתב, שמצא בגליון שו"ת מהר"א ששון כת"י הגאון ר' חיים צאנז' מבראד, שכתב לחמוה על ראית מהר"א ששון, דפשיטא לדינא דגמ' שאין עליו שום כפיא שהרי יכול לגרשה בכל ענין, משא"כ ליריד לחריג אין מקום לדבריו, ומה שסיים בסוף דבריו שהעכוב מצדה, זה ראיה חיצונית בלי ראיות מהגמ'. וכעיי"ז, בהרחבת דברים, הקשו הישועות יעקב והבית מאיר, הובאו דבריהם לקמן. ועי' בפרח מטה אהרן ח"א סי' כ"ד ד"ה הגם הלום, שהקשה כעיי"ז. עוד הקשה שם דהתם לא אמרו שכופין להוציא אלא משום שהיא רוצה להתגרש ולהנשא לאחר, אבל אם היא אינה רוצה להתגרש וכי משום שהוא עושה שלא כהוגן שאינו רוצה לזון אותה קונסין אותה שיגרשנה בע"כ. ועיי"ש מה שכתב דאדברה משם יש להביא ראיה להיפך.

(ב) ובפסקי דין רבניים, כרך ג' עמ' 181, מהרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וכו' זילטי, כתבו לדחות ראית המהרש"ם מהאו"ז, עפ"י מש"כ

יכול לגרשה בע"כ, מ"מ לא יהיה חייב צמונותיה, מאחר שהעכוב הוא מצדה ולא מצדו שהרי הוא רוצה לגרשה, וראיה מפ"ק דכתובות [צ' צ'] הגיע זמן ולא נשאו אוכלות משלו כו', ואין הפרש בזה בין נשואין לקדושין וכו' (כח), ואינו דומה ג"כ עם ספק גרושין או למי שלא הגיע הגט בידה שחייב לוונה [כמוצא בשו"ע לקמן סי' נ"ג ס"ב], דהתם שניהם [רואים] להתגרש אלא שלא הגיע הגט צד"ה (כט).

ובתשובת מהר"צ ב"ר שמחה שצו"ט תורת אמת סי' נ"ד, אחר שהביא דברי הרא"ם הנ"ל, כתב דיש להביא ראיה לדבריו ביהודה ועוד לקרא אף שדבריו הם חזקים כראי מוצק, שהצעל אינו חייב לוונה מאחר שהוא פטור מלאו דלא יגרע כשהוא רוצה ליתן לה כמוצא, כמו שפסק הרמ"א.

ובב"ח כאן, אחר שכתב דלאחר תקנת ר"ג אין לו דין מורד אם מועד עונתה, כתב, וה"ה דאינו מחייב לוונה, דכאלו נעקר האישות לאלתר דמי^(א), מאחר דמאיסה עליו, וה"ה דאינו עובר בלאו דלא יגרע, וכ"כ מהר"א מורחי וכו'.

ובתורת אמת סי' נ"ה, הביא לנידונו דברי הרא"ם, ואחר שהאריך לדון בראייתו מהיה דכתובות, כתב צד"ט טור צ', שג"ל להביא ראיה לדיו של הרב מכתובות סו"פ המדיר, אמר רב האומר איני זן ואיני מפרנס יוצא ויתן כתובה, ופסקו מרבותא כוונתה, וא"כ זה הצעל צד"ד שאומר איני זן ואיני מפרנס, כל החומרות שיכולים לתת עליו הן הגירושין, וכיון שהוא מרצונו מגרש א"כ לא נשאר עליו שום חיוב מוונות וכו' (לא), ואפילו למש"כ הרא"ש צפ"ה דכתובות צד"ד מורד, וז"ל ולפי המסקנא ניהא דקאמר ולא לאמלוכי זה צד"ד אם היא רוצה כופין לאלתר, ואם היא רוצה ימחיו שמה יחזור וצנח"ס מוסיפין על כתובתה [עכ"ל], כל זה הוא כשאנו רוצה לגרשה מדעמו, אבל אם הוא רוצה לגרשה ולפרוע לה כמוצתה, פשיטא דאינו חייב צמונות כלל, וכיון שכן הרי מכאן ראיה נכונה לדיו של הרב שציון שהוא אומר איני זן והוא רוצה לגרשה יהיה פטור מהמונות, ומה יתן ומה יוסיף שהוא אינו יכול לגרשה מכח התקנה, הרי הוא אומר איני זן והתקנה היא חלויה זה אם לא תרצה להתגרש, א"כ כל העכוב הוא מצדה וכו', הן אמת שכתובות מהרי"ק סי' ק"ו נראה שחולק ע"ז וכו', אלא שהמעין שם יראה

(כח) עי' תורת אמת סי' נ"ה, ופרח מטה אהרן ח"א סי' כ"ד, מה שדנו בראיה זו של הרא"ם. ועי' קצני אר"ץ סי' ל"ז, תשו' אבי המחבר הר"ש קצין, שהאריך לדון בדבריהם ובביאור דברי הרא"ם.

(כט) בבית אפרים, מהדו"ט ח"א סי' כ' עמ' ק' הקשה על תירוצו זה, מגיטין ע"ד א' בענין גירושיו שכ"מ, ולחכמים הוה מגורשת ואינה מגורשת וחייב צמונותיה, וק"ל כחכמים, אע"ג ד"ל דמהיום ממש קאמר, מ"מ כיון דאגידא ביה חייב וכו', אלא נראה דתנאי דמונות מעיקרא, כל זמן שתהיה אסורה להנשא מחמתו אף שלא יהיה העכוב ממנו הוא מחייב צמונותיה.

(ל) בבית אפרים המובא בהערה הקודמת, כתב לחמוה על דברי הכ"ח, דאטו משום אמירה רידיה נעקור תנאי האישות ולעשות אינה מגורשת כמגורשת, ומכ"ש שאין הדבר ברור שכדבריו כן הוא שרוצה לעקור תנאי האישות לגמרי, שמה תואנה הוא מבקש, אף אם למראה עין נשפוט שכפיו כן לבו, הרבה עשו כן ימים רבים מנשותיהם נפרדו ולבסוף השוו ונתאחדו ושרוים עמם בשלום, ואיך נאמר שעפ"י אמירה בעלמא נעקר החיוב שכ"ז שנתחייב

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

ועיין לקמן בדברי השבות יעקב, שאף שהעלה לדינא שלא כהרא"ם, כחב בסוף דבריו, אבל מה לעשה זו היא שקשה דדיני ממונות להוציא מיד המוחזק היכי דיכול לומר קים לי כהפוסקים דס"ל הכי, והם גדולי האחרונים. ועי' שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ד סוס"י ע"ו מה שדן בענין טענת קים לי כהרא"ם, ללכאורה הו' קי"ל כנגד שטר.

אולם דעת הרבה פוסקים דכל שאינו יכול לגרשה מחמת חדר"ג חייב במוזנותיה. צו"ת הרשב"ש סי' תי"א סד"ה והרביעי, אחר שהביא מש"כ בספר ארחות חיים [להרא"ל מלוניל, ה' גיטין סי' א'] "ונהגו העולם שלא לגרש אלא ברצון שניהם", כתב, א"כ כיון שנהגו בכך וקיימא לן דכל כה"ג מנהגא מעלימא הוא, חייב הוא במוזנותיה עד שתתפייס להגרש, שזה דבר שבמחמתו הוא, והמנהג הוא אם נחזר דינו הוא כחנאי וכל חנאי שבמחמתו קיים, וכבר שנינו הכל כמנהג המדינה. הוצאו דבריו בשאל ונשאל ח"ה סי' ל"ב.

ובח"מ סק"ג אחר שהביא דברי הרא"ם והצ"ח הנ"ל, כתב שיש לפקפק על עיקר דברי הרב המורח, דרבינו אינו ראה, דאין לדמות סוף דינה למחילת דינה, וחלפת יוכיח דבמחלת נשואין חלטה אינו מעלה לה מוזנות ואחר הנשואין נריך לזונה דימי חליה לה, מ"מ נראה דאפשר לומר דאף הרב לא אמר רק לענין מוזנות דאפשר שיכול לומר איני זקן ואיני נוטל מעשה ידיך מאחר שאני מוכן לגרש, אך עונתה לא יגרע לה, ועי' בתשו' הרא"ם כלל מ"צ [סי' א'] ח"ל, הגאון ר"ג חיקן להשוות כח האשה לאיש וכו' וכמו שהאיש כופין אותה להוציא אף האשה כופין אותה לקבל גט, ואם חמאן לקבל ימנע ממנה שכו"ע וכו', משמע להדיא דמקום שאין כופין באיש אין כופין באשה ונריך לקיים לה שכו"ע וכו', וכן משמע מתשו' מהרי"ק סי' ק"ו שכל עצמו לא כי שם אלא מאחר שיש לה מוס וכו', אבל בשאר נשים שבדאי חיקן הגאון עליה נראה שם שיש לכופו משום ציטול פ"ו וכו', ע"כ נראה למעשה

הקהלות, שאינו חייב במוזנותיה, ויראה לי שה"ה שאינו חייב בכסותה, ואף שהרא"ם בתשובה כלל מ"צ סי' א' ומהר"ם פאדווא סי' י"ד וג' והתומת ישרים סי' קל"ט [המוכח לקמן, ועי' הע' מ"א] ומהרש"ך ח"צ סוס"י ל"ו ד, נראה שחולקים על זה כמו שהוכחתי בתשובה, מ"מ כיון דאיכא פלוגתא דרבותא הבעל הוא המוחזק ואינו חייב במוזנות. וכ"כ בספרו כנה"ג חו"מ סי' כ"ו בהגה"ט אות י"ח.

וכ"כ — דיכול הבעל לומר קי"ל כהרא"ם — צדי דוד (להר"ד קראסו) סי' ע"ו (השני), ובעיני דוד, לקומי דיניס אות מ' סי' כ"ט, ובמשנת רבי אליעזר (להרא"ל די טולידו) ח"צ סי' מ"ח, ובטוב לישראל דף י"ח טור א', ובאמרי נועם (להר"י דין) סי' י"ג סד"ה תשובה, ובאמר מאיר ח"צ סי' ל"א וסי' ל"ה. ובמשפטי עזאל מהדור"ק סי' ס"ג כתב שראה בצלונקי שהדיינים נוהגים לפטור את הבעל ממוזנות בטענת קים לי גם במקום שאין לו שום טענה מספקת לגרשה מן הדין. [ודעמו להלכה ראה להלן].

ובן הציאו דברי הרא"ם הנ"ל, מהר"י (ישראל יעקב) אלגאזי בקונט' דעת להשאל שבספר קדושם יו"ט (ומדפס גם צו"ת מהר"י אלגאזי סי' י"ג), ויד ימין סי' א' דף ל"ו טור ד'. וכן הציאו דברי הרא"ם הנ"ל בפרט מטה אהרן ח"א סי' כ"ד, ובידיו של משה סי' ח', ובמשנת רבי אליעזר (להרא"ל די טולידו) ח"צ סי' ל"ו וח"מ סי' מ"ד ד"ה וכו', ובשמן המשחה ה' אישות דף ס"ז ב', ובשמתה לא"ש סי' ט"ו, אלא שבנדונם דנו שיהא חייב במוזנות מכח השבועה, וכמוכח להלן אות ט'.

ובמעיל צדקה סי' ל"ג דף ל"ט טור ג' הציא לנדוניו תשובה הרא"ם הנ"ל, וכחב דאפילו ככל נשי דעלמא אם רוצה הבעל לגרשה בלתי ראויה רשאי לכופ אותה בכך למנוע ממנה שכו"ע, וכ"כ הצ"ח, ואם כי בספר ח"מ וכו"ש משיגים על זה, עם כל זה במקום מזה כזאת [ששה"י שנים ולא ילדה] לית דין נריך בשש דרשאי לכופה בכך [ע"י מניעת שכו"ע].

(לו) בפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 179, מהרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וב' דולטי, תמהו מה לי מוזנות מה לי עונה, הא סו"ס יסוד שיטת הרא"ם היא דכל שהוא אנוס בתקנתא דרבנן יכול לפטור עצמו מחיוביו. ועי' לקמן בתשו' הגר"ה מפיוורא שבשו"ת ושב וכהן, מה שהאריך לבאר החילוק בין מניעת מוזנות לבין מניעת עונה. וכדברי הח"מ כאן כתב גם בשערי רחמים ח"א סי' ב' ד"ה גמ, דלענין עונה לכו"ע חייב, דהייכי פקע מינה חיוביה כל עוד דאגידא ביה, ואם אינו רוצה לשמש יש לו דין מורד. ואולם עיין לעיל סק"ו שיש דעות דאף דלענין מוזנות וכסות הבעל חייב, מ"מ אין לכופו לשמש עמה.

(לז) כ"כ הרבה אחרונים בדעת הרא"ש. ועי' הע' ל"ט שכתבו הב"ש והחת"ס דאין ראייה דהרא"ש פליג על הרא"ם. ועי' גט מקושר (להר"י נבון) סי' קי"ט סק"כ דף ט' טור ב', שדחה הראיה מהרא"ש מטעם אחר. ובתשובת הגר"ה מפיוורא המובאת בסוף שו"ת ושוב הכהן, ד"ה וכוה מיושב, כתב דהרא"ש מיירי במניעת כל החיובים שאר כסות ועונה, וכל כה"ג הוא גורם לה שתתגרש בע"כ, משא"כ הרא"ם לא דיבר אלא במניעת מוזנות בלבד ועי"ז אינו חשוב גורם ואינו עובר על החרם. ועי"ז מש"כ עוד ליישב. ועי' פסקי דין רבניים, כרך ג' עמ' 178, מהרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וב' דולטי, שהאריכו להוכיח דהרא"ש פליג על הרא"ם, וכמש"כ הח"מ.

האחרונים [ע"י בפנים לקמן] לדחות שיטת הרא"ם משום דמניעת מוזנות הוי ככפיה לגט, ואם נפטור הבעל ממוזנות לא הועיל ר"ג בתקנתו, דכל אחד יאמר שרוצה לגרש ועי"ז יכריח אשתו לקבל גט. ולפ"ז אין כל יסוד להניח בדעת האו"ז שהוא הולך בשיטת הרא"ם, שהרי הוא מיירי בתקנת ר"ג שלא לשאת ב' נשים, ועי"ז לא שייכא הסבא הנ"ל. עוד הוסיפו שם שכו"ז שלא מגרשה חייב בשכו"ע ורגמ"ה רק מנע מהבעל את היכולת לגרשה וממילא נשאר חיובי הבעל שריריים וקיימים וא"כ לא שייך כאן לדון בענין אנוס בתקנתא דרבנן ואי"ז דומה לאו"ז.

(לג) עי' גט מקושר (להר"י נבון) סי' קי"ט סק"כ דף ט' טור ב', מש"כ לדחות דברי הכנה"ג דמהר"ם פאדווא חולק על הרא"ם.

(לד) עי' שערי רחמים ח"א סי' ב' מה שהאריך לתמוה על הכנה"ג במש"כ דמהרש"ך פליג על הרא"ם.

(לה) כתב בשארית יהודה (לרי"ל מיאנאוויטש) סי' ז', דהח"מ נמשך בזה אחר מש"כ בסי' ע"ט סק"ג בשם רש"ל [נדבזה"ז שאין מגרשין בע"כ מחויב לרפאותה ואינו מועיל מה שמוכן ליתן לה כתובה ולגרשה], אבל רמ"א שם לא הגיה על השו"ע [שכתב שם שבחול אריך יכול לגרשה ואינו חייב לרפאותה], ומשמע דהרמ"א הסכים עם המחבר אף בזה"ז, ודלא כרש"ל, גם לא אשתמט חד מן בתראי לכתוב כן וזולת מהרש"ל ויחידאה הוא.

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

ועונה, ואף שאפשר לפוטרו מעונה [ומן] מועט אם טוען שהיא מאוסה בעיניו, אבל בשאר וכסות אין לו להפטר כל זמן שאין נוחן לה את שלה, שאין לנו לומר זה שאחרי שחייבת לקבל גט מן הדין נמנע פריעת חוב כתובתה עליו כשאר חוב שהיה מחוייב לה כמו שכתב הרא"ש [כלל מ"ז סי' א'], שהרי מעצמו כתב [כן העתיק שם לעיל מינה מספר חזקת המנופה] דנמחל אין לו לגרש בע"כ, ואף כי אנוחנו בעניינינו [סמכנו] על דברי קצת מרזוחתה לומר דנכה"ג לא חקין ר"ג ולא נוכל לכוף [לקיימה], מ"מ במקום שאין הדין מחייבת להגרש ע"כ, וכ"ש במקום שמחייבו לקיים, חרמי לא עבדינן לה, אלא אם דעמו להוציאה יתן לה את שלה וצייני בני יפרנסנה בכבוד. ונכה"ג סי' ע' הגה"ט אות ה' כתב שמתשו' זו נראה שצ"ל שחולק על הרא"ש^(א). וכתב עוד שם שגם מתשו' נראה שצ"ל שחולק על הרא"ש^(א).

שאין לסמוך על הרב צ"ח, ועי' לקמן סי' ע"ט סק"ג מ"ש בשם מהרש"ל^(לח), וכל שאין לו טענה מצוררת למה מאוסה בעיניו וכו' מחוייב ליתן לה שטר וכסות מה שצידו לקיים. גם הרא"ש סק"ו כתב דמתשו' הרא"ש^(ט) והמהרי"ק הנ"ל, ולקמן סוס"י קי"ו, משמע דהוא חייב ליתן לה מזונות וכסות, מיהו נראה דאין כופין אותו לשמש עמה^(ס).

ובהגהות רעק"א כאלן, הציג שצנשמס ראש סי' קס"ח כתב דלא כהרא"ש. הוצא צפ"ח סק"ב.

ובתמית ישרים סי' קל"ט אודות אשה נכפה שבעלה רוצה לגרשה, והעלה צדדיו דהוי כמומין שנגלוי וחזקתו שידע וסבר וקציל ואינו יכול לגרשה צ"כ מחמת חר"ג, כתב, ודבר ברור הוא מעמה שאין לומר בזה שאם תמאן לקבל גט ימנע ממנה שטר כסות

שכתבו בפשיטות שהרא"ם ודעימיה פוטרים ממזונות בהשלשת כתובה וגיטת. וכ"כ באוסף פסקי דין עמ' ג"ד בפס"ד של הרבנים הראשיים והרב י' קלמס. ועי' במאמרו הנ"ל של הר"ב ליפקין, שציין עוד את תשובות הגאונים ותשובות הרמב"ם המובאים לעיל אות ד', הדנים בפטור ממזונות כשהעיקוב מצדה, לדינא דגמ', והם הדגישו דוקא שהבעל כבר פרע כתובתה, דאז נפטר ממזונות. ועיין הערות מ"א ונ"ז דעת החולקים ע"ז.

ועי' שו"ת ושב הכהן סי' נ"ה דף קי"א טור א' ד"ה גם, שכתב דאין לומר דהרא"ש מיירי רק כשאינו רוצה ליתן הכתובה, דהמעין בראש יראה דבכל ענין דינא הכי.

(מ) עי' לעיל סק"ו מהב"ש סי' קי"ז ס"ק כ"ה והשבילי דוד, שכתבו דמהרא"ש והמהרי"ק [שהביא הב"ש שם לעיל מינה] נראה דאף כופין אותו לשמש עמה (א"כ יש לו טענה מצוררת למה מאוסה בעיניו, וכמש"כ המהרי"ק להדיא), אלא דהב"ש עצמו ז"ל לדינא דלעולם אין כופין לשמש.

(מא) כ"כ גם בבית אפרים, המובא בפנים, עמ' ק"א. ומוכח מדבריהם דהרא"ם פוטר ממזונות אף כשאין הבעל פורע לה כתובתה, ובכה"ג פליגי עליה האחרונים, אבל כשפורע לה כתובתה לכי"ע פטור ממזונות. שהרי בתמית ישרים כתב להדיא שחייב בשאר וכסות רק כל זמן שאינו נותן לה את שלה, דהיינו כתובתה, כמבואר בדבריו, ואפ"ה כתבו הכנה"ג והבית אפרים דהוא פליג על הרא"ם. ועיין פסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 45, מהרב א' הורביץ, שדקדק מהח"מ והב"ש שבסי' זה, [אמנם בסי' קי"ז כתב להיפך, ראה הע' ל"ט] דאף בררצה לגרש וליתן הכתובה פטר הרא"ם, אע"פ שלא נתן עדיין.

אולם בב"ש ובח"מ, הובאו בה"ה הנ"ל, מבואר דאם אין ידו משגת לשלם כתובתה אף הרא"ם מודה דחייב במזונות. ולפ"ז התמת ישרים לא פליג על הרא"ם. וכ"כ באם הדרך סי' י' (נדפס — בשנויים — בפאת נגב סי' י"ז) ד"ה ואפשר, דמש"כ התמת ישרים לפוטרו ממזונות כל עוד אינו נותן לה הכתובה, הוא ממש כדעת הרא"ם, ותמה על הכנה"ג שכתב דהוא פליג על הרא"ם. וכ"כ בדברי שמואל (להררש"י ארדיט) סי' ט' דף קנ"ד טור א' ובשערי רחמים ח"א סי' ב' לחמיה על הכנה"ג. וכ"כ באמרי נועם (להר"י דייק) סי' י"ג, דמפשט לשון התמת ישרים נראה דס"ל כהרא"ם. ועי"ש מש"כ לדחוק בכונת התמת ישרים באופן דפליג על הרא"ם.

ועיין בגט מקושר (להר"י נבון) סי' קי"ט ס"ק כ' שכתב, דאפשר דהתמת ישרים לא פליג על הרא"ם אלא דוקא כשלא היה רוצה לפרוע כתובתה, אבל היכא דרוצה לגרשה ולפרוע כתובתה מודה לרא"ם שאינו חייב לזונה (ודבריו צ"ע, הא התמת ישרים כתב כן להדיא דרק מפני שאינו פורע כתובתה חייב לזונה). ומבואר דלדעתו פלוגתת האחרונים היא בכל אופן, בין כשפורע ובין כשאינו פורע (ועי' הע' ג"ז שכן דעת השבות יעקב), אלא דהתמת ישרים חילק בזה.

(לח) דבזה"ז שאין מגרשין בע"כ אינו יכול לומר הרי גיטך וכתובתך ורפאי את עצמך. וכוונת הח"מ בזה להקשות על הב"ח שהביא בסי' ע"ט דברי מהרש"ל אלו לדינא, וכאן פסק דבזה"ז אם רוצה לגרשה נפטר ממזונות. וביישוב הסתירה עי' הע' ג"ג וע"ע שמן ראש (להרא"א אשכנזי) סי' י"א, שחילק בין רפואה למזונות.

(לט) אולם בסי' קי"ז ס"ק כ"ג כתב הב"ש דלפי הרא"ם והב"ח יש לבאר דמש"כ הרא"ש והמחבר ואם תמאן לקבל גט ימנע ממנה שכ"ע, דמשמע דוקא בנכפית ולא בכל אשה, היינו אפילו אין ידו משגת ליתן לה הכתובה. ובאם הדרך סי' י' (נדפס — בשנויים — בפאת נגב סי' י"ז) ד"ה אמנם ראיתי, וביד מאיר (להרד"מ פריש) מהר"ק סי' כ"ח, הביאו דברי הב"ש והסכימו עמו. וכ"כ בכסא דהרסנא על בשמים ראש סי' קס"ח. וכ"כ החת"ס, חור"מ סי' קצ"ח (בהשטות) ד"ה אמנם, דאין להביא ראיה מתשו' הרא"ש נגד הרא"ם, דהתם מיירי להדיא שלא היה לבעל לסלק כתובתה, הלכך יש להחמיר אם לא ביש לו עליה טענה, אבל כלא"ה לא, דא"כ יהיה קלה בעיניו להוציאה כלי כתובה ע"י מניעת שכ"ע, אבל אם מניח לה כתובה על השלחן אפשר לומר דמודה הרא"ש. וכ"כ בשו"ת והשיב משה סי' י"ג, ומבואר בדבריהם דבכל אשה אם אין ידו משגת ליתן הכתובה, אף הרא"ם והב"ח מודים שחייב כשכ"ע. ולא נחלקו האחרונים במעוכבת גט אם פטור ממזונות, אלא כשנותן לה כתובתה.

ועיין בתשובת מהר"צ בר' שמחה שבשו"ת תורת אמת, ובנדוע ביהודה מהר"ק סוס"י א', שכתבו בפשיטות שהפוטרים את הבעל משכ"ע היינו כשרוצה לגרשה וליתן לה הכתובה, וכן בנחל יצחק סוף ח"א קונט' ח' לאבה"ע סי' ע"ז, כשהביא דברי הח"מ בשם המורחרי והב"ח כתב דגם בזה"ז אם רוצה לגרשה וליתן לה הכתובה פטור ממזונותיה (ולפנינו ברא"ם ובח"מ לא הוזכר כלל ענין הכתובה). ועיין במאמרו של הר"ב ליפקין בהתורה והמדינה כרך ה' עמ' קכ"ט, שביאר דבר זה לפי שיטת הפוסקים [בסי' קי"ט ס"ו] דאין הבעל יכול לגרש אשתו כלי כתובה, וא"כ איך אפשר לפוטרו משכ"ע כל עוד אינו יכול או אינו רוצה לשלם הכתובה, עיי"ש.

יתר על כן, עיין במשכנות יעקב סי' ט"ז, הובא לעיל אות ב', שהעמיד את נדון שאלתו לפטור בעל מורד ממזונות בהשלשת כתובתה, ועי"ז הביא פלוגתת האחרונים במעוכבת גט, ומשמע דבלא השלשת כתובה לכי"ע חייב במזונות. גם כל דברי הנחל יצחק בקונט' הנ"ל מוסבים על ענין השלשת כתובה וגט לדעת הפוסקים החולקים על הרא"ם דס"ל דבזה"ז חייב במזונות ולדינא דהש"ס פטור, ועולה ברור לדעתו דבלא השלשת כתובה פשוט שלא נפטר ממזונות. וכן בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 297 מהרבנים י' עדס, י' ש' אלישיב וב' זילטי פסקו עפ"י הנחל יצחק הנ"ל שכל עוד לא פרע הבעל כתובתה אכתי בחיובו עומד. וכן שם כרך א' עמ' 197, בפס"ד הרבנים הנ"ל.

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

להנשא לו והיא מעכבת גרמא דידה הוא, ושפיר הפסידה מזונותיה, אבל הכא אינה מחויבת לומר רוצה אני [וא"כ] מה שאינו יכול לגרשה בע"כ לאו גרמא דידה הוא וכו', וקצת ראיה מהא דכתבה החורה גבי אונס לא יוכל לשלחה, ומשמע מכל הפוסקים דאם רוצה לגרשה והיא אינה רוצה שמחייב בשכ"ע, ולא אמרינן דכיון שרוצה לגרשה והיא מעכבת וכו' גרמא דידה הוא, אלא כיון דאסרה החורה לגרשה בע"כ לאו גרמא דידה הוא, דהיא אינה מחויבת לומר רוצה אני, ולא הוצרכה חורה לפרש דחייב בשאר וכסות דממילא הוא כן, והכי נמי לאחר תקנת ר"ג דחייב בשאר וכסות וכו'.

ובגט מקושר וטיב גיטין (להרא"ל זינץ) אות רי"ד דף מ"ז טור ג', אחר שדחה שיטת הרא"ם משום דלדבריו מה הועיל רגמ"ה בתקנתו שהרי ממילא כשתמות צרעב מוכרח לחבוע גט ואם ימנע ממנה שכ"ע אין לך כפיה גדולה מזו, כתב, דראייה גדולה לזה מן החסד' שלי נדרים ז' ע"ב ד"ה חזרון דבחר תקנת הגאון אם אמרה טמאה אני לך אסור לומר שמאמינה ומשמחין ליה על שגרם לבטל תקנת הגאון, ואם איחא דיכול למנוע ממנה עונה א"כ אין מותר לשמש עמה, הא שו"א אנפשיה חתיכה דאיסורא מה"ה, ובהגמ"י פכ"ד מאישות [אות י'] מצויר באומר על אשחז שזינחה שאינו נאמן בחר תקנת רגמ"ה וכו', אלא ודאי פשיטא להו שחזקת הגאון היה שמחייב בעונה, וגאונים הללו שהיו קרובים יותר בזמן לרגמ"ה מסתמא בקיאי טפי מהגאון רא"ם וכו', ופשיטא שאין דבריו של הרא"ם עומדים במקום חש' הרא"ם ומהרי"ק והגמ"י, ואי שמיע להרא"ם בודאי היה מצטל דעתו נגד דעתם.

ובחזון איש הלכות כתובות סי' ס"ט אות כ"א, אחר שהעלה דלדינא דגמ' חייב צמזונותיה כל שלא גרשה [וכמובא לעיל אות ג'], כתב, והנה לפי"ז אחרי שאי אפשר לו לגרשה בע"כ בזה"ז ממילא חייב צמזונותיה וכסותה מדינא מה"ה, אלא שאינו חייב בעונתה כיון שדעתו לגרשה ולא מקרי מורד, ואף למ"ד דמורד צמזונות נמי הוא מורד, כיון דרוצה לגרשה אין כאן דין מוסיפין על כתובתה, אבל חייב צמזונותיה, וכבר הסכימו כן אחרונים, אבל מדבריהם נראה דחייב צמזונותיה מתקנת רגמ"ה ולמס"כ חייב צמזונותיה מדינא דגרמא. וכ"כ המשכנות יעקב סי' ט"ז דבזה"ז חייב כיון דאף לדין הש"ס חייב צמזונותיה עד שיגרשנה [וכמובא לעיל אות ד'], וכתב עוד דפשיטא שאין לעשות מעשה כדברי הרא"ם נגד כל האחרונים. ובמשפטי עזיאל מהדו"ק סי' ס"ג כתב שמנהג זה [שצטלונקי, לדון כהרא"ם] גורם להונאח האשה, שכל שעה שצעלה ימאס בה או שיאהב אשה אחרת יגרשנה מביתו בהשלשת דמי כתובתה וכו' ואם תמאן תפסיד צמזונותיה, ומה שעשה אשה אומללה

מהר"ם פדוואה סי' י"ד ומחשו' מהרש"ך ח"צ סוס"י ל"ו [ועיין הע' ל"ד] מוכח דפליגי על הרא"ם. וכ"כ בספריו צעי חיי וצנח"ג חו"מ המוצאים לעיל.

ובנודע ביהודה מהד"מ סי' קכ"ט ד"ה ומעתה אחר, הביא מש"כ בתקנות [של רגמ"ה] שהוצאו צו"מ מהר"ם מינץ סי' ק"צ [אות ס"ב], שלא לימן גט לאשה בע"כ ואין הגט כלום, וכתב לבאר דמש"כ ואין הגט כלום, כוונתו לענין חיובי הבעל [לשמו"מ], שלא הועילו הגט כלום ועדיין חייב בשאר וכסות, וכדעת הח"מ [הנ"ל], וגם הצ"ש [הנ"ל] מביא הרבה פוסקים שס"ל כן מה"ה, רק לענין עונה כתב שאין כופין אותו לשמש עמה.

ובבית אפרים מהדו"מ ח"א סי' כ' תמה על גוף דינו של הרא"ם, דטענה זו דאונס [מתקנת תקנת ר"ג] היה מקום לאמרה במקום שלא הייתה שם תקנה שלא לגרש בע"כ וגש"ש שם אשה ושוב נמחדשה שם תקנה זו, או שעמה צא לגור במקום שיש תקנה זו, בזה י"ל כיון שהוא צו"מ שרוצה לגרש רק אריא רביע עליה תקנת ר"ג, א"כ מצי למימר דמעיקרא צעמט נשואין לא קביל עליה חיובא דשכ"ע אלא אם תמצא חן צעיניו ולא ירצה לגרשה וכו', משא"כ אם מעיקרא נשאה במקום שיש חר"ג ונתחייב בכל תנאי כתובה ע"ד כן שכל זמן שלא תקבל גט מרצונה הוא מחויב בכל תנאי כתובה, אין זה אונס כלל, דמעיקרא הכי קביל עליו שלא יגרשנה כ"א מרצונה וחייב עצמו בשכ"ע מה"ה. וצעמ' ק"א כתב, סוף דבר הכל נשמע, מאחר דהרא"ם ומהרי"ק סוברים בהדיא דאין יכול לפטור עצמו ממזונות וכו', וכן הסכימו כל גדולי האחרונים שהנאחזי לעיל וכתבו שכן עיקר, כן יש לדון להורות ולקבוע הלכה לדורות. ובהפלאה קו"א סק"ג, אחר שהעלה דעת הרמ"א דאפילו לאחר חרס ר"ג דאינו יכול לכופה להגרש לא היו מורד וכו' [וכמובא לעיל אות ז'], והוסיף דמ"מ נראה דהיינו דוקא אם מורד מתשמיש וכו' אבל צמזון וכסות חייב עד שיגרשנה וכו' [וכמובא לעיל אות ב'], כתב, דלפי"ז נראה דאף לאחר תקנת חר"ג שאינו יכול לגרש בע"כ אפ"ה חייב צמזון וכסות, דודאי לפמ"ש"כ דאף כשהוא רוצה לגרשה חייב צמזונות אפילו אי איכא איזה אונס שאינו יכול לגרשה, אפ"ה חייב צמזונות כיון שאין העיכוז מנדה, ומה לי אונס אחריו או משום תקנת חר"ג, ואי משום שאם היא הייתה מתרנית היה יכול לגרשה, הא כבר כתבנו שהיא אינה מחויבת לומר רוצה אני דזה לא זכתה לו החורה [כתובת באות ב'], וכיון שזכותו לגרשה בע"כ אינו נמנע מנדה לא הפסידה מזונותיה, ובה נסתר מה שהביא הר"א מורחרי ראיה דפטור ממזונות, מהא דפ"ק דכתובות בהגיע זמן ולא נישאו דקאמר ה"ד אי דמעכבן אינהו אמאי אוכלות משלו וכו', דהתם שאני כיון שהגיע הזמן ומחויבת

מב) עיי"ש שהביא בשם כנה"ג שביאר דברי התקנות כפשוטם, לענין כשרות הגט, ודחה ביאורו.

מג) אולם דעת הנוב"י עצמו, הוב"ד לעיל בפנים, דבזה"ז לאחר תקנת ר"ג נפטור הבעל מחיוב עונה, וכמו שפסקו הב"ח והב"ש.

מד) ועי' לעיל מהרש"ב שכתב כעיקר סברא זו וימקום מנהג שלא לגרש בע"כ נתחייב צמזונותיה על דעת המנהג ככל תנאי שבכמון.

מה) ועי' לקמן בתשו' הגרצ"ה מפיו"דא, שחילק מחמת ראייה זו בין מניעת מזונות לבין מניעת עונה.

מז) בבבית יעקב סי' נ"ב ד"ה ולפ"ז, כתב דאף אי נימא דמדינא דגמ' חייב בשכ"ע עד שיגרשנה ממש, מ"מ שייך שפיר לפוטרו בזה"ז, דשאני לדין הש"ס דיכול לגרשה בע"כ, וא"כ כל כמה דלא כפה אותה לקבל הגט לא נפטור מחיובו, דהא בידו לכופה וליפטור מחיובו, אבל השתא דאיכא תקנת רגמ"ה

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

ק"י, ובפרדס הארץ סי' ט"ו אות א', ובישיל עבדי ח"צ סי' ח' אות י"א, וח"ו סי' ק"ג אות ב', וכתובות שמ"ש סי' קכ"ח אות ב', ובפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 185, מהרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וב' ז'ולטי, כתבו דין מורין בנתי הדין בדרך שאין לומר קים לי כהרא"ם. וכ"ה שם כרך ה' עמ' 297 בפס"ד הרבנים י' הדם, י' ש' אלישיב וב' ז'ולטי. ובאוסף פסקי דין עמ' נ"ד בפס"ד של הרבנים הראשיים והרב י' קלמס כתבו דאין אכחנו עושים כהרא"ם וחלילה לנו לעשות כן, ואם כך נפסקו ח"ו נחריב את חיי המשפחה בישראל, ומנהגנו עושה תקנה ב"ד והקהלות ואין לזוז ממנו (מז). וכ"ה שם עמ' קס"ח בפס"ד של הרבנים הראשים והרב א. מ. ולקובסקי.

ובעבודת השם סי' כ"ח דף קנ"ו טור ד' כתב דנדרונו שהאשה חפוסה בנכסי בעלה הרי שפיר יכולה לומר קי"ל כהחולקים על הרא"ם וסיעתו. וכ"כ בפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 46, בפס"ד של הר"א הורביץ, שכתבוסה היא יכולה לומר קים לי דלא כהרא"ם.

ובדעת הר"ן. הר"ן סי' ל"ח, גבי מי שנשבע לעלות לאר"י ואשמו מסרבת ללכת אחריו, אחר שדן על חוקק השבועה כתב, ולא עוד אלא שאני אומר שאף לעבור לאר"י אינו רשאי, שאע"פ שנינו הכל מעלין לאר"י, היינו לענין שאם היא אינה רוצה לעלות חלה שלא בכחובה, אבל כל שלא נתן לה גט כיון דמיחייב לה בשאר כסות ועונה לא כל הימנו לעקור לאו זה בידיים משום יישובו של אר"י, וכ"כ יתן לה גט שהרי האשה מתגרשת בעל כרחיה וכו', אף בזה אינו רשאי מפני הקנס שיש בדבר מצד המלכות, ולא עוד אלא שאנו מוחזקים שיש חרס הקהלות בדבר או תקנה ר"ג, ודבר זה פשט איסורו בכל ישראל וכו'. וכתב בחקרי לב סי' ל"ד שהר"ן פליג על סברת הרא"ם, ותמה על האחרונים שלא דחו דברי הרא"ם מחש' זו של הר"ן.

וכ"כ הרח"מ פירנאנדיס דיאס בדרך משה סי' י' דף מ"ד טור ג', דמהר"ן משמע דכל שאינו רשאי לגרש מחמת חרס ר"ג אינו יכול ליפטר משכו"ע. וכ"כ בפני יחזק (להר"י אבואלעפיא) ח"צ דף ס"ג טור א' דודאי הר"ן והרא"ם פליגי. גם במשנת רבי אליעזר (להר"א די טולידו) ח"צ סי' מ"ח כתב דהר"ן והאחרונים שנגררו אחריו (ראנ"ח במים עמוקים סי' מ"ג, ופני משה ח"א סי' ה', והרב בני משה (שלטון) סס"י ל"ד) לא ס"ל כהרא"ם.

ועיין באור גדול סי' מ"ד ד"ה ומת' הר"ן, שחמה מהר"ן על עיקר דברי הרמ"א דהיכא שהיא רוצה לגרשה והיא אינה רוצה לקבל דליכא לאו דעונתה לא יגרע, וכתשו' הר"ן מבואר להיפוך, דאף ברצונה לגרשה והיא אינה רוצה, עם כל זה כל כמה דלא גירשה עובר בלאו.

אולם באם הדרך סי' י' דף י"ח טור ג' (תשו' זו נדפסה בפאת נגב סי' י"ו) בנדון אדם שרוצה לגרש אשתו בטענת מאיסה

ואת וכו', ומצד שני זה גורם לפריצות שיתן הצעל עיניו באחרת בתקוה שיוכל להתפטר מאשתו ע"י מניעת מזונותיה, ובעיקר דינו של הרא"ם לבד מה שהשיגו עליו וכו' יש כאן טענה יסודית אחרת לסתור פס"ד של הרא"ם ולחייב את הצעל במזונות, לפי שתקנה זאת שלא יגרשנה בע"כ אע"פ שהרא"ם כתב שנתקנה לטובת האשה (עי' [במשפטי עוזיאל] בסי' א' ד"ה ולכן), לענ"ד נראה שיש בתקנה זו טובה ידיה לגדור בפניו שלא יתן עיניו באשה אחרת ועי"ז יכלה גופו וממונו וכו', ובר מן דין אפילו להרא"ם השתא לעבר זמן החרס ואנו מקבלים אותו בשעת הנשואין בכלל חנאי הכחובה, הרי הצעל נמנע לגרשה בע"כ מפני קבלתו את החרס על ענמו ואדעתא דהכי נשאת לו, ואין עכוב הגרושין בא מצדה אלא מצדו מפני החייבות שלא לגרשה בע"כ. ובמהדו"ת סי' א' אות א' כתב דלמעשה אנו דנים היום בכל בתי הדין לחייב את הצעל במזונות אשתו גם כשהוא רוצה לגרשה בטענת מאוסה עלי או כל טענה דומה, שאל"כ לא הנהיג את לאצריהם אבינו שחמיה עם בעלה בשלום וכו'. ובדבר המשפט (להר"ח כהן) סי' מ"ו, אחר שהביא לנדונו דברי הג"ח והר"א מורח"י שכתבו בפשיטות דפטור ממזונות, ודברי גדולי הפוסקים שנחלקו בזה, וכן דברי האחרונים שכתבו דהמחזק יכול לומר קים לי [וכנ"ל] כתב, ומ"מ אכן צדיק לית לן דגל הקים לי, וראוי להורות בהסכמת האחרונים ומפיהם אנו חיים, דמאזי ואילך הלכה ככתבתי אפילו בפוסקים, וכבר הח"מ מסיק להלכה ולמעשה שאין לסמוך על הג"ח בזה, אלא כל שאין לו טענה מצוררת למה היא מאוסה בעיניו דין מורד יש לו ומוסיפין על כתובתה ומחייב ליתן לה שאר וכסות וכו', גם מהב"ש סק"ו משמע דלמעשה אין לסמוך על הג"ח וכו', וגדולה מזו תחזה להתחם סופר [המבוא לקמן], לאחר שהארץ בזה בדברי הפוסקים, כתב בסוף דלדינא גם לדעת החולקים דס"ל דפטור ממזונות מ"מ דדורות הללו ראוי לגזור וכו' [וכנ"ל], ואם הרב [החת"ס] אמרה גם לגבי חופסי דגל הקים לי, כ"ש אכן צדיק דלית לן דגל הקים לי, מה גם שהאחרונים מסכימים לדעת הח"מ וכו', ומעמה מאן ספין ומאן רקיע למעצד עוצדא הפך זה.

ובשוואל ונשאל ח"ה סי' כ"ו, אחר שביאר דברי הרמ"א דמיירי לאחר חרגמ"ה ושרק מתוספת כתובה ומעונה נפטר הצעל, אבל בשאר וכסות חייב [וכתובה לעיל אות א'], כתב, ומעמה הדבר ברור לדינא דכיון דהח"מ והב"ש ומהריק"ו והרא"ש ומור"ם ס"ל דחייב בשאר וכסות, הכי קי"ל ואינו יכול לומר קי"ל כהג"ח והרא"ם, דכיון דמור"ם דעתו כן אכן בתריה גרירין וכו', וא"כ ודאי דהצעל חייב בשאר וכסות, אלא דבמה שנינו לבינה אין לכופו. וכ"כ שם סי' ל"ב עמ' קפ"ח טור א'.

וכן העלו לדינא בשארית יהודה (לר"ל מיאנאוויטש) סי' ז', דלא טענה [מצוררת, שרוצה לגרשה מחמתה] אין יכול הצעל לומר קים לי כהרא"ם. ובהרי בשמים (להרא"ל הורוץ) ח"ג סוס"י

(מז) ע"ש שבנדרנס שהיא האשמה בהפרעת חיים של שלום ושאין תקוה להחזרת שלום הבית על מכוננו אפשר להסתמך על שיטה זו בצירוף פיצויים.

דאינו יכול לכופה, א"כ אם אומר דרוצה לגרש ונותן לה הכתובה הוי אנוס בתקנתא דרגמ"ה, וי"ל דפטור ממזונות. וכע"ז במאמרו של הר"ב ליפקין בהתורה והמדינה כרך ה"ד עמ' קכ"ג.

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

גם בברית יעקב (להרצ"מ ליצחק) ח"צ סי' נ"צ ד"ה אמנם, דימה מניעת מזונות לבעל שמאמין לאשתו שזינתה דחשיב עובר על חדר"ג, וכחז דאף די"ל דשאני החס דאי נימא דהבעל מהימן לומר שמאמינה או שמאמין לדברי העד א"כ הו"א עוברת על דת שיכול לגרשה בע"כ ידיה, דזוה לא חיקן רגמ"ה, א"כ זוה שאומר שמאמין הו"א ציטול תקנות רגמ"ה וכו', משא"כ צמוע שכו"א אפשר לומר דהו"א רק כגרמא שמתרצה לקבל גט ולא הו"א כמצטל תקנות רגמ"ה, אך מתחבצא דאם מונע שכו"א הו"א כמאן דנקטי לכוזסיה דלשצקיה לגלמא, והו"א כפיה, דהא צלשון התקנה נאמר רק שלא לזרוק גט בע"כ ולא ליתן גט בע"כ, ואפ"ה כתבו החוס' בנדרים [ז', ב' ד"ה חורון] והגמ"י [הג"ל] דהיכי דאומר שמאמין לדבריה או שאומר שזינתה אשתו הו"א עובר על החרס וכו', א"כ ודאי צמוע שכו"א שאין לה להחיות נפשה הו"א גרס לבעל תקנות רגמ"ה והו"א כעובר על החרס. ועיי"ש צד"ה ועוד, מש"כ עוד להוכיח דמניעת שכו"א חשיב כפיה על הגט. ועיי"ש סי' נ"ג שהאר"י לפלפל צעיקר סברא זו. ועי' לקמן בדברי הברית יעקב מה שחילק בין אשה נח מלאכה לבין אשה חולה שמניעת השכו"ע אצלה הו"א כפיה על הגט. ובישועות יעקב צפי הארוך סק"א כתב, דנגוף הדין צוה"ו אי מונע ממנה מזונות מחמת שרואה לגרשה, שנחלקו בזה האחרונים, נלפע"ד ברור דזו גופא שמונע ממנה מזונות הו"א כמו מגרש בע"כ, דמה תעשה האשה שאין מעשה ידיה מספיקים למזונותיה ובעלה אינו רוצה לזונה ולפרנסה, [הרי] על כרחיה תקבל גט וכחובה ממנו למען חמלא ידה צמה לפרנס את עצמה, וא"כ תקנה רגמ"ה מתבטלת, לכן נראה דגם זה היה בכלל תקנה הגאון, מבלי לעשות דבר שצ"ו יצא לגרש את אשתו בע"כ, ומה שהביא מהר"א ששון ראיה ממילתא דרב באומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה, דחזין דכל החומר שאנו מחמירין עליו הוא רק

על, אחר שהביא דברי הר"ן והרא"ם כתב, דנצי"ד אפשר דאפילו הר"ן יודה שיכול לעכב השאר כסות ועונה, שלא כתב כן אלא בנדון ידיה שהיה צידו לקיימה שלא הייתה מאוסה צעיניו אלא שהיה צרכו לילך לאר"י, ומש"ה כתב הר"ן שלא יוכל לעכב השכו"ע כיון שצידו לתקן הדבר שלא ילך לו, ואם אינו מגרשה משום התקנה אומרים לו שיעמוד עמה כיון שיש עליו לאו דשאררה כסותה ועונתה לא יגרע, כיון שהוא הגורם שהעלה בדעתו לעלות לאר"י ומש"ה שפיר אמרין קיים הללו ולא חעלה, ועפ"י אפשר לומר דלא חיקשי להרא"ם, דלא מיירי הרב אלא צבא מחמת טענה דמאיסה וכיוצא אלא שאינו נאמן עליהם, ומ"מ לפי דבריו אינו צידו לתקן הדבר, אבל בנדון הר"ן שהוא בעלמו הביא העכוב עליו יתכן שידה הרא"ם. והביא דבריו ציד ימין סי' א' דף ל"ז טור א' (מח).

ויש שחלקו על הרא"ם והב"ח מטעם דמניעת שכו"ע הו"א ככפיה לגט. צוה"מ ושם הכהן סי' נ"ה דף ק"ט טור ב', אחר שדן בדעת הגמ"י ה"א אישות פכ"ד אות י', בשם הר"ש [והוצא צמ"א סי' קע"ח ס"ט] דבעל שמאמין לאשתו שזינתה מנדין אותה מפני שמגרשה בע"כ ומצטל תקנה ר"ג, כתב לחמיה על מש"כ הצ"ח הנ"ל [דאינו מחויב לזונה], אך אפשר לומר כן שלא יהיה זה בכלל תקנות ר"ג, צפרע שהוא נגד דברי הגמ"י [הנ"ל] שכתב להדיא שהוא כמגרשה בע"כ, ואף החולקים על הר"ש, היינו היכי דאומרת טמאה אני לך וכו', והנה ראיתי שם צמ"א הרא"ם שאינו מוכיר כלל חרס ר"ג רק תקנות הקהלות, אולי כוונתו לאיזה תקנה אחרת וכו' ועי"ז כתב שהתקנה לא הייתה רק שלא לגרשה שלא מרצונה אבל לא שיהא חייב צמועותיה, אבל על חרס ר"ג שמשמע מדברי הגמ"י להדיא דאפי' צממאה אני לך הו"א כמגרשה בע"כ, ופשיטא צמוקם שהיא מותרת לפענ"ד ליכא מאן דפליג דהו"א כעובר על חרס דר"ג (מט).

ועיי"ש מה שיישב לפי"ז דברי הכנה"ג. וכבר הקדימו בחילוק זה וכיישוב דברי הכנה"ג במשנת רבי אליעזר (להרא"א די טולידו) ח"ב סי' מ"ח דף צ"ה טור ב', אלא שחזר בו עפ"י דברי כמה אחרונים שכתבו להדיא דהרא"ם קאי אף בחדר"ג. ועי' בטוב לישראל בשו"ת שבסוף הספר דף י"ח טור א', שהביא דברי רשב"ה, וכתב דנעלם ממנו תשובה הרא"ם סי' י"ד וסי' מ"ו דמוכיר חדר"ג, וכן מה שחלקו הרא"ם ומהר"י מינץ בענין חדר"ג במקום מצוה, הרי דפשטה התקנה בעולם, ואף דאפשר דבמקומו לא נתפשט, מ"מ כל גרולי זמנינו תפסו שיטת רא"ם אף במקום דחל חדר"ג, והו"א מפורסם מכל הפוסקים. ועי' בפני יצחק (להר"י אבואלעפיא) ח"ב דף ס"ג טור ג' ד"ה ואתה תחזה, ובפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 185, מהרבנים י' נסים י' ש' אלישיב וב' דולטי. ג) עי' דבר אליהו (להר"א קלאצקין) סי' ע"ג תשובה ב' ד"ה ומ"ש, שהקשה על מש"כ הברית יעקב דמניעת שכו"ע הו"א ככפיה על הגט, דהא אי נימא דתקנת רגמ"ה לא היתה לחייב את הבעל שכו"ע כה"ג ממילא ליכא שום ענין כפיה במה שאינו נותן לה מה שאינו מגיע לה. עוד כתב בדבר אליהו שם לדחות עיקר דברי הברית יעקב במה שדימה נדון דידן לדברי החוס' והגמ"י באומרת טמאה אני לך, דאינו ענין להא דהבא שאינו מערים להפקיע תקנת ר"ג, כיון דזה אינו בכלל התקנה, והתם טעם הסוברים שמנדין אותה הוא משום שמערים להפקיע התקנה. וכעין שתי דחיות אלו גם במאמרו של הר"ב ליפקין בהתורה והמדינה כרך ה' עמ' קל"ב. ועי' לקמן הע' ע"ה.

מח) ובמשנת רבי אליעזר הנ"ל כתב בעין חילוקו הנ"ל של אם הדרך, ודחה, דאם איתא ולא אמרה הרא"ם אלא בבא בטענת מאיסא דוקא אמנם במילתא אחריתי מודה דחשבינן דהעכוב בא מצדו, הא מהר"א דמיתתי הרא"ם מסוגיא דפ"ק דכתובות וכו' משם איכא למילף לכל מילי דכל היכא דהתקנה מעכבו לא חשיב דהעכוב בא מצדו לפי דעתו של הרא"ם, וכי תימא התם שאני משום שזה רוצה לכונוס את אשתו ולחייבה נפשיה בשכו"ע אלא דחכמים מעכבים שלא יכנסו, א"כ אודא ליה ראיית הרא"ם. ועיי"ש שהאר"י והוכיח מתשובה מהר"א ששון הנ"ל שהרא"ם מיירי בכל גוגא ואף בלא טענת מאיסא עלי פטר אם הבעל צמועות. [אמנם עדיין אין ראיה דהר"ן פליג על עיקר דינו של הרא"ם, דאף דהרא"ם פליג על הר"ן, אפשר דהר"ן יודה דבטענת מאיסא עלי לא חשיב העכוב מצדו ופטור, וכמש"כ באם הדרך]. ועי' פסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 183 ואילך, מהרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וב' דולטי, מש"כ עוד בשיטת הר"ן.

מט) גם בשיביל עבדי ח"ב סי' ח' אות ח', וח"ו סי' י"ח אות ג' וסי' ק"ט אות ג', וח"ו סי' ט"ו אות י"ז, כתב לחלק בין תקנת הקהלות לחדר"ג, אלא שטעמו אחר, דע"כ לא כ' הרא"ם דהו"א העכוב מצידה אלא דוקא בתקנת הקהלות דהיא תקנה בעלמא כשאר התקנות, דאין בה שום סרך איסור לבעל רק קנס וכו', ואפילו חרם אפשר אין כאן וכו', אבל היכא דיש שם שום סרך איסור מדינא [כגון חרם או שבועה או זוג ראשון, עיי"ש] לא פטר הרא"ם.

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

בזה תקנה מיוחדת לחייב את הצעל במונות — במקום שלפי הדין הוא פטור — נוסף על מה שחייבן לא לגרש בע"כ, כי מאין לנו להוסיף ולחדש תקנות מה שלא נזכר בנפוס תקנת חר"ה וכו', ולכן מסתבר דגם לאלה החולקים על הר"ם וסוברים דלא מועיל השלשת גר"כ כדאי לפטור את עצמו ממונותיה, הוא רק באופן דשלילת המונות הרי היא ככפיה על הגט, כי אז הרי זה בכלל החרם על הגורמים להכריח את האשה לקבל גט.

ובביתם סופר חו"מ (בהשמועות) סי' קצ"ח, הביא ראיה הר"א מזרחי הנ"ל, שהוכיח מפ"ק דכתובות דכשהוא אנוס בתקנת רגמ"ה פטור ממונות, ואחר שדן בזה לדחות את קושיית מהר"א ששון על ראיתו, כתב, ומהר"א ששון כתב שיכול הצעל לומר קים לי כהר"ם וכו', אך במהרי"ק שרש ק"ז משמע להדיא דלא החיר החם אלא בטענה ולא זולת, שהרי כתב שם אע"ג דס"ל רגמ"ה סתם גזר ולא פלוג וא"כ מה הועיל בתקנתו, כל פרוך שרואה לגרש אשתו בע"כ ימנע ממנה שכו"ע, די"ל דעכ"פ הועיל ברוב אנשים שאין להם טענה, א"כ משמע להדיא אפילו נותן לה גיטא וכחוצתה מ"מ לא מצי למנוע ממנה שכו"ע משום דא"כ מה הועיל רגמ"ה בתקנתו, אמנם הב"מ חרץ זה דעכ"פ הועיל דכל זמן דאגידה ביה לא יהיב ליה אחריות (ב) ונכון הוא, ומ"מ לדינא נ"ל שאם לא גזר רגמ"ה על ככה ראוי לגזור עמה, כי הדור פרוך בעוה"ר וכל אדם יעשה כן, ואי לא יהיב ליה אחריות ילך שובב בדרך לבו כמו בדורות הללו בעוה"ה, ונהי שאין צדינו לגזור גזירות חדשות, מ"מ הלא מהרי"ק אסר והח"מ הסכים על ידו א"כ לא יהיה ידיו ללמוד להקל ולטעון קים לי וכו'.

ובזכרון יעקב (להר"י מביסק) סי' כ"ו, אחר שכתב כסדר הנ"ל שאם נפטור את הצעל ממונות תחבטל תקנת הגאון לגמרי, כתב דכזה"ג [שלצ האשה שלמה עם צעלה והוא בוגד בה ובפתע פחאוס (רואה) לגרשה בע"כ] נוכל לסמוך בודאי אדעת הגאונים המכריעים שהצעל אינו יכול לפטור א"ע, כי אז לא מקרי הצעל מוחזק, כי אדרבה הוא המוציא ממנה הכח שלה, כי מבואר בכל קשרי התנאים שמתקשר שלא יצריחו ולא יעלימו זה מזה רק ישלטו בנכסיהם שזה בשוה וכו', וא"כ הם כשוחפים בהנכסים, ואין לומר דצעמנו לגרשה בטל החיוב כי כל החיוב רק בהיותו דעתו להיות עמה ולא כשדעתו לגרשה, זה אין סביר כלל, כיון שכל התקנה של ר"ג הייתה שלא לגרשה בע"כ והטיל חרם ע"ו, לכן כל זמן שאינה מקבלת הג"פ ועדיין אגידה ביה מחמת איסור הנ"ל הם מוחזקים בהנכסים שזה בשוה ואין זה מוציא, וכל זה אם המניעה ממנו, אך אם היה צהיפך כי היא הגורמת קטטה ומריבות, והגם שע"ז אינה מפסדת כתובתה, בזה נוכל לזרף דעת הפוסקים אותו ממונותיה, והגם כי הקושיא ג"כ לפי סביר הנ"ל היא תמיד מוחזקת בהנכסים ג"כ, אך עם כל זה לא נוכל להכניס עצמינו בזה.

הגירושין, וכלן שמרלנו היה מגרשה מה נעשה לו, הנה מלמד מה שכבר כתבתי בדאמת כופין אותו לזונה, רק מחמת שהוא אינו רואה לזונה בלא כפיה לכך יוציא ויתן כתובה, וא"כ נסתר ראיתו, אמנם אף לדבריו לא ידענא מאי קאמר, דקודם תקנת הגאון שהייתה הצריכה ביד הצעל לגרשה בע"כ א"כ פשיטא דעיקר הכפיה הייתה רק על הגירושין, משא"כ בזמן הזה דבר זה שמונע ממנה מונות הרי הוא בכלל הכפיה על הגירושין, ולכן מקרי מורד ג"כ כמו שכתבתי, דהגאון השוה מדותיו דשום ענין כפיה לא יעשה לה לקבלת הגט וכו'. ועיין בפ"ת סק"ב, מדבריו בשם זקנו החכ"ל, והוא שם צפי' הקצר סק"ב.

ובעיי"ז בבית מאיר כאן, כתב שהמהר"א ששון לא הביא כ"א מהרי"ק, לכן פסק דיכול לומר קי"ל כמהר"א מזרחי דהוא יחיד נגד יחיד, אבל הח"מ שהביא נמי דעת הר"ם ש דלא כהר"ם, נמצא הר"ם יחיד במקום שנים ולא יכול לומר קי"ל, כיחיד נגד הר"ם, ובפרט שהח"מ שהוא אחרון הסכים למעשה שחייב בשאר וכסות [וכמוצא בפ"ת סק"ב], כתב עוד, דהכי מסתבר, דא"כ איך יתקיים החרם שלא לגרש בע"כ, ואין לך בע"כ גדול מזה, ומאי שנא כפיה דמונות באשה שאין מעשה ידיה מספיקין, מכפיה בשוטים, ואטו נימא דרשאי לכופה עד שחאמר רואה אני והיה נקרא מדעתה, ועיין סי' קי"ט סעיף ו', ומה שהביא מהר"א ששון ראה ממנה דקיי"ל כרז דהאומר איני זן כל החומר שעליו הן הגירושין, וכיון שמרלנו מגרש א"כ לא נשאר עליו שום חיוב מונות וכו', תמהני וכי לא מודה רב דעיקר דינו בכפיה למונות, אלא משום תקנה דידה שאין אדם דר וכו' סובר דהצריכה בידה כמבואר בטור, וא"כ אם אין ראוה בגירושין פשיטא דדין כפיותו למונות, אלא שלדינא דגמרא אם רואה לגרש אין עליו כפיה ופטור ולזה א"צ ראה, אבל לתקנת ר"ג דהצריכה נמי בידה וכיון שהיא רואה בכפיות מונות ולא בגירושין מהיכי חיובי שלא לכופו לזונה, וכבר הביא הח"מ נמי ראה מהרש"ל שבסי' ע"ט, ע"כ לע"ד הסומך על הח"מ לא הפסיד. וסבירא זו דמניעת שכו"ע היא ככפיה לגט, כתב גם בגט מקושר וטיב גיטין המוצא לעיל, והביאו דבריו בשמחה לא"ש סי' ו' ד"ה ואולם ובדבר משה (להר"מ חאומים) מהדו"ק סי' ע"ט (א).

ובפסקי דין רבניים כרך א' עמ' 198, מהרזנים י' עדס, י' ש' אלישיב זצ"ל, וזלטי, חלו סבירא זו דמניעת מונות היא ככפיה לגט ובכלל החרם היא, בפלוגתא המשכנות יעקב והנחל יחזק [המוצאת לעיל אות ד' אם לדינא דגמ' השלשת כתובה וגט פוטר ממונות, וכתבו דאם נאמר כדעת המשכנות יעקב [דחייב ממונות] הרי רגמ"ה בתקנתו מנע רק מהצעל את היכולת לגרש נגד רצון האשה, וממילא נשארו כל החיובים שעל הצעל כלפי אשתו קיימים, אולם לאלה הסוברים דמלד הדין ביד הצעל להפקיע ממנו את חיוב המונות ע"י השלשת גט וכתובה וכו', יש לדון שרגמ"ה לא חייבן

(ב) ובתורת אמת סי' נ"ה כתב דר"ג הועיל לנשים שאינן רוצות להתגרש ורוצות לעשות ולאכול, ובפרט שכמה פעמים נופלות מריבות בין איש לאשתו ואח"כ מתרצים ביניהם.

(ג) עיי"ש שהוסיף לחדש לפ"ז דלמנוע שכו"ע גרע מלזרזק לה הגט בע"כ, דכשזרזק לה בע"כ אינו עושה איסור אלא בשעת זריקה, אבל כשמונע ממנה שכו"ע הוא עובר בלאו דלא יגרע בכל שעה וגם כפיה זו היא בכלל החרם.

אוצר

ס"ק ט אות ח

הפוסקים

להספיק עצמה אפילו בדוחק גדול, וא"כ אנוסה היא לקבל גט שלא חמות ברעב, ודאי ראוי לומר דמניעת מזונות לחודיה מיקרי גורם וכו' (נ). ובמסקנת משוואתו העלה לדינא צדונו, דאם מונע מאשמו תשמיש לחודיה או שאר כסות לחודיה והאשה חובלת להספיק עצמה בצמצום אין למחות בידו, אבל אם מונע ממנה כל החיובים שכו"ע, או אפילו מזונות לחודיה והיא אינה יכולה להסתפק אפילו בצמצום, אז ראוי לחוש שלא יאלץ חקלה בישראל ח"ו וראוי לנדות אותו בצ"ד וכו'.

אם דינו של הרא"ם תלוי בדין חיוב מזונות בנשתתית שאינו יכול לגרשה מדרבנן. צדית יעקב כאן כתב, דדין זה תלוי במחלוקת הפוסקים להלן בס"י קי"ט לענין נשתתית אם חייב במזונותיה, עפ"י מה שחידן קושיית הח"מ על הוכחת הרא"ם דפטור ממזונות מהא דהגיע זמן וכו', והא דחלתה חייב, וציאר דראיתו עפ"י דהרשב"א בשטמ"ק [כתובות ז' א'], דכשהוא אנוס בתקנתא דרבנן כגון בהגיע זמן צאחד בשבת הוא פטור ממזונות וכו', והביא מה שפסק ה"ש בס"י קי"ט סק"י לענין נשאלת ואח"כ נשתתית, דבאינה יכולה לשמור את גיטה דאסור לגרשה מדאורייתא או חייב במזונותיה, וזיכולה לשמור את גיטה דאסור לגרשה רק מדרבנן כדי שלא ינהג זה מנהג הפקר, הוא פטור ממזונותיה, ונראה דה"ש אזיל בשטמ"ק הרא"ם הנ"ל, ומכ"ש הכא שהוא אנוס מחמת שא"ל לגרשה מכה חרגמ"ה שנתקן ג"כ לטובתה, ולפי"ז נראה דחליא דינא דהכא בפלוגתא דס"י קי"ט, דמאן דסובר שם בנשתתית דפטור ממזונותיה דנגד ממון לא תקנו רבנן שלא לגרשה, הכי נמי [בנ"ד] פטור, ולהחולקים שם דס"ל דגם נגד ממון תקנו, א"כ י"ל דגם רגמ"ה החרים אפילו נגד ממון, ולפי"ז אפשר לומר דהיינו טעמא דהפוסקים דס"ל דלא מצי הצעל לומר קים לי [כדעת הרא"ם והצ"ח], כיון שיש ספק בגוף החרם אם היה [גם על ממון] שלא לכופה בכפיה זו, וממילא ל"מ לומר קי"ל כיון שיש ספק איסור חרם.

גם בשבות יעקב ח"צ ס"י ק"מ, הביא לדינא דהכא דברי הפוסקים בנשתתית דס"י קי"ט [שהביא הבית יעקב], ואחר שהביא לדנו דברי הצ"ח והרא"ם ודברי הפוסקים החולקים עליהם, כתב, ובאמת מדברי הראשונים יותר נ"ל דלא כדעת הרא"ם והצ"ח, ולא אשחמית אחד מהראשונים לכתוב דבזה"ל דאיכא חרגמ"ה לא שייך דין מורד לימן לה מזונות וכו', אלא ודאי דלא פלוג חכמים בתקנתא דמורד אף כשהוא אנוס וכו', וכהאי גוונא

ויש שחילקו מהטעם הנ"ל בין מניעה שיש בה כפיה על הגט לבין מניעה שאין בה כפיה על הגט. צדית יעקב הנ"ל אחר שהעלה דבעל המונע מאשמו שכו"ע הוא כעובר על תקנת רגמ"ה, וכמובא לעיל, כתב, עוד נראה דהיכי דהיא חלמה חולי ארוך אפילו הרא"ם מודה דאע"ג דרוצה לגרשה ולימן לה כמובאה אינו יכול למנוע ממנה מזונות, כיון דלאו צת מלאכה היא כלל ודאי היא כפיה גדולה לאשה לקבל גט ממנו והוא כמבטל תקנות רגמ"ה, והרא"ם לא קאמר רק צאשה צריאה דיכול למנוע שכו"ע משום דיש לה מעשה ידיה דיכולה להחיות עצמה, ואע"ג דאינה מספקת יכולה לזמנא, ע"כ ס"ל דלא הוא ככפיה לצטל תקנות ר"ג ולא מיקרי בע"כ אם מתרצת לקבל גט (נ).

גם בפסקי דין רבניים הנ"ל אחר שכתבו שהחולקים על הרא"ם סוברים דשליטת המזונות הרי היא ככפיה על הגט ובכלל החרם הוא, כתבו דלפ"ז יש לדון על כל מקרה בפני עצמו, דבמקום שהאשה היא מחוסרת אמצעי קיום וכו', הרי ע"י שליטת מזונותיה חיה נאלצת לקבל גט שלא חגוע ברעב, והרי זה כגרשוש ע"י כפיה עד שחאמר רוצה אני, ופעולה זו היא בכלל חדר"ג, אבל במקרה שיהיה לאשה ממה להתפרנס וכו', צאופן ששליטת המזונות לא משפיע על האשה במאומה שימשא כלחץ וכגורם לקבל גט, בזה חבנא לדינא דגמ' דע"י השלשת גט וכמובא פטור במזונותיה (נ).

ובתשובת הגרצ"ה מפיוורדא המובאת בסוף שו"ת ושם הפנה, בחקירה הרביעית, אחר שהעלה דודאי ר"ג עצמו לא גזר על מניעות שכו"ע, דאין זה במשמעות לשון התקנה, וגם אין טעם לומר שחיקן כן, כתב דלכאורה גוף דינו של הרא"ם חמוה, דכשאינו נותן לה מזונות עכ"פ גורם שמוכרחת לקבל גט ומבטל תקנות הגאון, כמ"ש החוס' סוף נדרים [והגמ"י פכ"ד מאישות אות י', צענין צעל שחאמין לאשמו שנטמאה, דמנדין אותו מפני שמבטל תקנת ר"ג], וגם על הצ"ח שפסק כמותו קשה הא הוא כגורם, אכן המזרחי יש לייצבו כמ"ש הח"מ [המובא לעיל] כי הוא לא כתב אלא במניעת מזונות וכו' אך עונתה לא יגרע, וא"כ אפשר דלא הוא כגורם, כיון דעדין אינה מוצלת ממנו לגמרי ואכתי מקיים מצות עונה אינו נקרא גורם, משא"כ אם מונע ממנה כל החיובים כלם שכו"ע וכו' (נ). ובהמשך דבריו כתב עוד, ואמנם אף שציארנו שבמניעת אחד מהחיובים לא מיקרי גורם, עכ"פ יש לדון דלמא דוקא צתתם נשים שעושות ואוכלות וכולין להספיק את עצמן ממעש"י עכ"פ בצמצום, אבל אשה שאינה צת מלאכה כלל וא"ל לה

(נה) ועיי"ש לקמיה דחילוק זה אינו אלא לדעת הרא"ם, אמנם הב"ח כתב להריא דיכול למנוע ממנה הכל, ובע"כ יש לחלק לדעתו בין מניעת שכו"ע להא דהתוס' והגמ"י באומרת טמאה אני לך.

(נו) ועיי"ש שכתב דממה שהשיב הרא"ם בסתם, משמע שלא חילק בין הנשים, וגם מתשו' מהר"א ששון ומדברי הב"ח מוכח דמניעת מזונות לא מיקרי גורם לבטל חדר"ג אף באשה שתנוע ברעב, ובע"כ צ"ל לדעתם דאין נ"ד דומה כלל לנדון התוס', דהתם היא מוכרחת להתגרש, משא"כ בנ"ד אפשר שיתפייסו או שיפרנסו אותה בני אדם בדרך צדקה ותשב עם בעלה. אמנם לדינא העלה הגרצ"ה מפיוורדא במסקנת תשובתו כחילוקו בין מניעת מזונות לבד לבין מניעת שכו"ע, וכחילוקו בין הנשים, וכמובא בפנים.

(נג) עיי"ש שיישב עפ"י סתירה בב"ח, דבס"י ע"ז פסק כהרא"ם ואילו בס"י ע"ט הביא דברי הרש"ל דלאחר תקנת ר"ג אינו יכול לומר לה הרי גיטך וכתובתך ורפאי את עצמך ואפילו בחולי ארוך. וע"כ דהב"ח חילק ג"כ בין אשה בריאה דאין מניעת המזונות אצלה ככפיה על הגט, לבין אשה חולה דלאו בת מלאכה היא ואין לך כפיה גדולה מזו אם מונע ממנה שכו"ע ורפואתה. עוד יישב שם עפ"י דרכו מה שהקשו הח"מ והב"ש על הרא"ם מהרא"ש והמהר"ק, דהם מיידי באשה שאינה בת מלאכה, עיי"ש.

(נד) וכדעת הנחל יצחק המובא שם לעיל מינה, דרק לשיטתו יש מקום לסברא זו דמניעת מזונות הוי ככפיה על הגט, וכמבואר בפס"ד שם והובא בפנים לעיל.

אוצר

ס"ק ט אות ח"ט

הפוסקים

מבואר בטור רס"י קי"ט שנשטתית דאין יכול לגרשה מתקנת חכמים, דדעת הראש"ד והרמ"ה דלרץ ליתן לה מזונות, דאל"כ מה הועילו חכמים בתקנתם, וכן הכריע רמ"א בשו"ע שם שכן עיקר ודלא כהרמב"ם, והנ"ח ענמו הכריע שם ג"כ הכי וכו', אבל מה אעשה שקשה צדיני ממונות להוציא מיד מוחזק היכא דיכול לומר קים לי כהפוסקים דס"ל הכי והם גדולי אחרונים, ומ"מ נ"ל דעכ"פ כיון שהוא רוצה לגרשה והיה לרץ ליתן לה כתובתה, אזי עכשיו ישלש לה כתובתה והפירות שלה וגם מעשה ידיה, וא"כ קרוב הדבר שיהא ספקה מזונותיה^(ט).

אולם בתורת אמת ס"י נ"ה כתב דאין ראיה מדברי הרמב"ם שנשטתית לנדון הראש"ם, דבשלמא בשוטה חייב כשחקנו חכמים שלא יגרשנה תקנו שלא יזון אותה ושלל יחסיב בשאר הדברים, לפי שאין כח צדן דעת לדור עם השוטים צדית אחת, ועוד שהיא אינה יכולה לשמשו ולהיות עושה, וא"כ אדרבה מן הדין הגמור היה ראוי שיגרשנה אלא שהחמירו עליו כדי שלא ינהגו זה מנהג הפקר, וכיון שכן היאך יעלה על הדעת שיתחייב במזונות מי שאינה משמשתו והיא שוטה, אמנם צנ"ד שהיא צריכה ככל הנשים וכו' מנ"ל שיהיה פטור^(י), ומו דבהיה דשוטה אין שם שום מקום לומר מה הועילו חכמים בתקנתם וכו', אבל צנ"ד הראש"ם אפשר שמפני המזונות שאינו נותן לה מתרצה להתגרש ויגרשנה, וא"כ יהיה בזה מקום לומר מה הועילו חכמים בתקנתם.

גם בפרח מטה אהרן ח"א ס"י כ"ד דף ס"ב טור ג', כתב לחלק צין נ"ד לענין נשטתית, דבשלמא התם שפירשו הדבר חכמים ואמרו שלא יגרשנה משום שלא ינהגו זה מנהג הפקר וכו' מהיכא חימי לחייבו ממון המזונות, כיון שאינו אלא שומר, אבל הכא גבי תקנת הקהלות שלא יגרשנה בע"כ איכא למימר דכיוונו שמהא זאת האשה כמאז מקדם צלי שום שניו, וכמו שחייב כל איש לזון את אשתו.

ובע"ז כתב צברית יעקב (להרצ"מ ליבשיץ) ח"ב ס"י נ"ב ד"ה ועוד, דשאני הכא דזוג גופא הוי כפיה לעבור על חרגמ"ה שמתרצה לקבל גט, שאשה שאינה מספקת מעשי ידיה על מזונותיה מוכרחת לקבל גט ממנו כדי שחנשא לאחר, א"כ עובר על חרגמ"ה, משא"כ צאשה שנשטתית וכו' שרוצה לגרשה אלא שחכמים מנעוהו משום שאינה יודעת לשמור עצמה כשהיא שוטה, לא חייבוהו ממון. ובפתחי שערים (להר"פ הארנבלט) ס"י ל"א דף נ"ו טור א' כתב לחלק, דבידועת לשמור גיטה פטור מכל החיובים כיון

דמהחורה ראוי לכתחילה לגרש רק דרבנן אסרו, משא"כ בחדר"ג אף דמדרבנן הוא מ"מ הרי גם צדיעבד לא מהני הגט ויש לו דין נשבע שלא לגרש דאי עבד לא מהני, כמש"כ הב"ש ס"י קי"ט ס"ק י"ב וכו'.

ובנחל יצחק סוף ח"א קונט' ח' בצצה"ע ס"י ע"ו, ענף ז' ד"ה והרב, כתב להיפך, דאף הסוברים גבי נשטתית דחייב במזונות, מ"מ הא שאני התם דאין צידה לקבל הגט כלל מצד תקח"ז, ואף אי נימא דצדיעבד אס גירשה מגורשת מ"מ כיון דאסור לו לגרשה ע"כ שפיר מקריא אגידא ציה"ט^(ט) וכו', אבל צנ"ד דהוי צידה לקבל הגט רק דתלוי בצלוה, ע"כ הדין נותן דאף ציה"ז מהני השלשה גט וכתובת^(ט) להיות פטור ממזונות ואפשי פלוגתא צין השיטות דס"י קי"ט לא מפשינן. ובע"ז כתב צאמרי שפר (להר"א קלארקין) ס"י ע"ה ד"ה ולענין, עי"ש שהאר"ך.

ויש שחילקו בין כשהבעל בא בטענה לבין כשאף לדבריו הוא מורד. צנני אהובה פ"ד מאישות הט"ו כתב, דמלכד מה שדחו הח"מ והב"ש ראיית הר"א מורחי, מהך דהגיע זמן ולא נישאו וכו', אין כאן ראיה מהתם, דכאן דתקנת ר"ג הייתה שלא לגרש בעל כרחו, ואם אחת אומר שהרשות צדו לעגנה עד שתקבל ממנו הגט, אף אחת בטלת התקנה, לכך נראה צרור דאף הראש"ם לא אמר אלא בטוען מאוסה עלי, או בשאר טענות שאילו ידעין שהאמת כדבריו היה צדו לגרשה רק דאין אנו מאמינים לו, א"כ לענין הוצאות מזונות יש לו לומר, אני יודע דהאמת הוא כדברי וא"כ אני יכול לגרשך ואת היא דמעכצת, והדין שזה עם הך דהגיע זמן ולא נישאו, ואי משום דאין אנו מאמינים לו דהאמת כדבריו, מ"מ המוציא מחזרו עליו הראיה ואין כח צדינו לכופו למזונות או לכסות ואפשר דצנוה ג"כ הממע"ה, וז"ל לפי הדין^(ט), משא"כ כשהוא מורד דאף לדבריו אין לגרשה בעל כרחו, פשיטא דמודה הראש"ם דחייב בשאר וכסות ועונה ככל צעלי נשים כשרות וכו', ודאי נקרא מורד וחייב להוסיף על כתובתה, דאל"כ אחת מפקיע חדר"ג מכל וכל.

ט. להסוברים דבמעוכבת גט מחמת חדר"ג או תקנת הקהלות פטור ממזונותיה, מה הדין במעוכבת מחמת שנשבע לה שלא לגרשה בע"כ. ומה הדין כשנשבע לקיים כל הכתוב בכתובה. נפרח מטה אהרן ח"א ס"י כ"ד, צנעל שמרד על אשתו והיא חובעת ממנו מזונות, והוא טוען שרוצה לגרשה אלא שהיא מעכבת כי נשבע שלא יגרשנה בעל כרחו, הציא

(ט) ע"י לעיל אות ד' מה שהבאנו מדבריו דיש לחיוב מזונות ב' טעמים:

(א) כיון שמעוכבת בגללו להנשא. (ב) מתנאי כתובה. ובנשטתית אינו חייב משום תנאי כתובה, כיון דהתם מיירי כשרוצה לתת לה הכתובה, וכמו שהביא הנחל יצחק לעיל מינה בשם הח"מ, אמנם מחמת דאגידא ביה שייך לחייבו כיון דסו"ס אסור לו לגרשה, וכמבואר בדבריו.

(ס) דבלא השלשת כתובה חייב משום תנאי כתובה, ע"י הע' קודמת. וע"י הע' ל"ט דלדעתו מחלוקת הפוסקים בענין מעוכבת גט מחמת חדר"ג אינה אלא בהשלשת כתובה.

(סא) וע"י לעיל אות א' מה שהבאנו מדבריו דדין זה נלמד ממש"כ הרמב"ם שם ה"ח שאשה הטוענת מאיס עלי כופין אותה לגרשה, שלא יהיו

(נז) מדבריו מוכח דפלוגת האחרונים במעוכבת גט אי חייב במזונות,

היא בין כשאינו נותן לה כתובתה ובין כשנותן לה, שהרי נתן עצה לצאת ידי כולם ע"י השלשת הכתובה דע"ז קרוב הדבר שתהא ספקה מזונותיה, ומוכח דבלא נתינת הכתובה, או אף בנתינת הכתובה ובאופן שודאי לא ספקה מזונותיה, הדין לפלוגת הפוסקים במעוכבת גט. וע"י הע' ל"ט דעת הב"ש והחת"ס שבאינו נותן לה כתובתה כו"ע ס"ל דחייב במזונות. וע"י הע' מ"א דעת הכנה"ג והבית אפרים דבנותן לה כתובתה כו"ע ס"ל דפטור ממזונות. ועי"ש בשם הגט מקושר דדעתו כהשבות יעקב.

(נח) ע"י בהחורה והמדינה כרך ה"ד במאמרו של הר"ב ליפקין עמ' קמ"ב-קמ"ו, שהאר"ך בדחיה זו של התורת אמת.

אוצר

ס"ק ט אות ט

הפוסקים

שקצלו חרם רגמ"ה, כ"ש במקומות שנהגין לקבל עליהם באסור שצוה שלא לגרשה בע"כ, דכיון שנשבע לטובתה הרי הוא כנשבע על דעתה (עי' יו"ד סי' רכ"ח סעיף כ'), הילכך הרי הוא מעוכב מזד ענמו משום איסור שצוה דרביע עליה, ועוד נראה לומר דשצוה שלא יגרשה בע"כ או חרגמ"ה הרי היא כוללת במוצנה שיחייב גם במונותיה, שאל"כ אין זו תקנה, שכן הוא פטור ממונותיה כמו גירושין בע"כ, וזרור הדבר שדעת מתקני תקנה זו הייתה שכל זמן שלא יגרשה בהסכמתה יתקיימו בו כל חובותיו כלפי אשתו. וכ"כ במהדו"ט סי' א' אות א'.

אולם באם הדרך סי' י"א, אחר שצייר שיטת הרא"ם לפטור ממונות מעוכבת גט מחמת תקנה, דהוא משום דכל היכא דרובה לגרשה לא הזהירה תורה לאו דלא יגרע, וכשתקנו שלא לגרש אשה בע"כ לא חייבוהו בזה שאינו חייב מן הדין, הלכך הכל תלוי מהיכן הוא העכוב, מזד או מזדה, כחב, דלפ"ו אף שנשבע [שלא לגרשה בע"כ] י"ל דאינו אלא לכשהוא חייב מן הדין ולא ע"ד שאף שפטור מן הדין יחייב מכח השצוה וכו', דחשבינן השצוה דוקא לזרזי היכא דחייב מן הדין ולא היכא דהוא פטור מן הדין וכו', ומש"כ הפרח מטה אהרן [הנ"ל] שלא אמרו הרא"ם בדאיכא שצוה שלא לגרש בע"כ וטעמא משום דחרגמ"ה הוא לתועלתה יעו"ש, הרי גם השצוה שנשבע הוא בעצורה, ונמצא היא הגורמת וכו'.

ועיין שם סי' י' (ונדפס גם, בשנויים, צפאח נגב סי' י"ז) ד"ה ונמצא, שכתב סברא זו דלא נשבע אלא על מה שחייב מן הדין, לענין מה שנהגו להשבע לקיים כל הכחוז בכתובה [כמובא לקמן], וכחב דמה שחילק הפמ"א בין תקנת רגמ"ה לבין שצוה, מלבד הדוחק הנרגש בדברי הרא"ם בזה שסיים ואמר שהרי הוא רוצה לגרשה, דמשמע דכל שהוא רוצה לגרשה חשיב אינו בא מזד, מה גם מלאנו ראינו להרצ כנה"ג בחו"מ סי' כ"ו [אות י"ח] שאינו מחלק בזה, כמו שיראה המעיין שם דקאי שהנעל מושבע ועומד^(ה), וכ"כ בידי דוד (להר"ד קראסו) סי' ט"ו (השני), דאף

משום הרא"ם [הנ"ל], שכתב בנדון שאל"פ שאינו יכול לגרשה בע"כ משום תקנת הקהלות, אצל כיון שלפי הדין יש צידו לגרשה שלא לרצונה, אינו חייב במונותיה, מאחר שהעכוב הוא מזדה ולא מזד וכו', ואחר שהאר"ן לדון בדבריו כתב בסוף הסי', כי נ"ד לא דמי להיכא דהרא"ם, דבשלמא התם דהוי תקנת הקהלות שלא לגרשה בע"כ וכל התקנה לא נתקנה כי אם בעבור הנשים, הרי זה אומר רצוני היה לגרשן בכל עת שארצה ומעולם לא הייתי חפץ בתקנה זו, אצל [מה] אעשה והתקנה מעכבני שחלו הדבר כך, אין ראוי לחייבני במונות כיון שהעכוב בא מזד דהיינו מזד התקנה שנעשים בעצור, כהיכא תקנה דשקדו שנתקנה בעבור בנות ישראל כמ"ש הריטב"א וכו', אצל בנ"ד שהוא חייב ענמו בציורו בחנאי זה שלא לגרשה בע"כ והוא הביא על ענמו האונס לאסור ע"ע הגירושין כי אם עפ"י בחירתה, כל שאינה רוצה להגרש ראוי שיהא חייב במונות שאין עיכוב זה בא אלא מזד שהתנה כן לחלות הדבר עפ"י בחירתה.

ובזכור לאברהם (להר"א אלקלעי) ח"ב אבה"ע אות מ' הביא דברי הפמ"א הנ"ל, והוסיף בשם מהר"ך כ"י שכן יש להכריע מדברי מהר"צ"ל ח"א סי' ע"ב [במהדו"ט ב"ב משכ"ח: ע"ד] ומהר"ך ח"ב סי' ל"ו. וכ"כ בעושה שלום אות ג' דף ק"ה טור א'. וכ"כ דעת הפמ"א מהר"י (ישראל יעקב) אלגאזי בקונט' דעת להשאל שנספר קדושת יו"ע (ונדפס גם בשו"ת מהר"י אלגאזי סי' י"ג). וגם במשנתו שהוצאה בפרי האדמה ח"ד דף י' טור א' (ב). וכ"כ במשנת רבי אליעזר (להר"א די טולידו) ח"ב סי' מ"ח ד"ה וזהו, ובשערי רחמים ח"א סי' ב' (ב), ובזל הכסף ח"ב סי' י"ג ד"ה אין במשנה הרי"ש אלישיר, ובפני יחזק (להר"י אבולעפיה) ח"ב דף ק"ג טור ג', ובישכיל עבדי ח"ב סי' ח' אות ח"י, וח"ו סי' ט"ו אות כ"ו (כ"ט), וביאמר מאיר ח"ב סי' ל"א וסי' ל"ה, ובנחלת עזרא סי' כ"ו.

ובמשפטי עזיאל מהדו"ק סי' ק"ג, אחר שהעלה לדינא שלא בדברי הרא"ם, כתב, ואם כן הוא הדין במקומות

בנות ישראל כשבירות, וא"כ כ"ש באיש הטוען כן שלא יהיה כשבור, ואע"פ דלא קייל התם כהרמב"ם היינו באשה, אבל באיש לענין חדר"ג וגם רק לענין ממון, כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו.

סב) עי"ש שרצה בתחלה לחלק בין מקום שאין בו מנהג פשוט לכתוב בכל הכתובות שהבעל נשבע שלא לגרשה בע"כ, דאז אם נשבע מרצונו הטוב וראי העיכוב שמתעכב עתה מלגרשה בא על ידו ומחמתו, וחייב במונותיה, לבין מקום שהמנהג הפשוט הוא לכתוב כן ואין נמליים בבעל אם רצונו בשבועה זו אם לאו, ובכה"ג לא מיקרי רצון הבעל בהחלט, ואנוס פורתא מיקרי מצד המנהג, אע"פ שהיה בידו להתנות שנושא אותה בלי שבועה, מ"מ קצת אנוס הוא כשקבל המנהג, וכל כה"ג שבועה חשובה כתקנת ר"ג שהוא לטובתן של הנשים שאין הבעל יכול לעכב בה, וכשאינה רוצה להתגרש נפטר ממונותיה, כיון שהעכוב הוא מצדה. אלא שחזר בו מחילוק זה עפ"י מש"כ הפרח מטה אהרן המובא בפנים דשבועה אינה כתקנת ר"ג, ומסתמא נדונו היה בשאלוניקי שהמנהג פשוט לכתוב כן בכל הכתובות, ואפ"ה חילק ביניהם.

סג) והסכים עמו שם ר"א אשכנזי. ובאבני האפד המובא בפנים השיג על בנו ר"י אשכנזי שכתובתו בצל הכסף ח"ב סי' י"ב הביא דעות החולקים ולא הביא דעת אביו.

סד) לדעת הישכיל עבדי לא רק בשבועה מודה הרא"ם אלא אף כשיש לו איסור דרבנן לגרשה, כגון בזיווג ראשון (עי' לעיל אות ר'). ואף בחדר"ג מודה הרא"ם שחייב במונות, דלא מיירי הרא"ם אלא בתקנת הקהלות שאין בה סרך איסור לבעל, עי' הע' מ"ט.

סה) ז"ל הכנה"ג: ובחשובה [בעי חיי חו"מ ח"א סי' י"ז] כתבתי דשליח כ"ד אינו נאמן לומר שלא רצתה האשה לבא לב"ד לתת לבעל רשות לישא אחרת, מכמה טעמי, אי משום דכיון דאינו נאמן לממן כ"ש להעביר הבעל על שבועתו וחרם רגמ"ה במקום שנהגין עפ"י חרם רגמ"ה, ואי משום שהיא מפסדת מוונות כמש"כ הרא"ם וכו'. ואף שהכנה"ג מיירי בשבועה שלא לישא אחרת, הבין מהר"ם אשכנזי דבסתמא נשבע הבעל גם שלא לגרשה בע"כ, ואפ"ה הכי הכנה"ג דברי הרא"ם לנדונו. וכ"כ בדעת הכנה"ג גם במשנת רבי אליעזר (להר"א די טולידו) ח"ב סי' ל"ו ונעיי"ש על מנהג קושטא, מקומו של הכנה"ג, בדבר שבועה זו, ובעני דוד לקוסי דינים אות מ' ט" כ"ט, ובדברי אליעזר (להררש"י ארדיטי) סי' ט' דף קנ"ד טור א', ובאמרי נועם (להר"י היין) סי' י"ג ד"ה אכן, ובפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 186, בפס"ד של הרבנים י' נסים, י' ש' אלישיב וכ' זילטי. אולם בידי של משה המובא בפנים כתב, דאפשר שבנדון הכנה"ג לא היתה שבועה שלא לגרשה בע"כ כי אם שבועה

אוצר

ס"ק ט אות ט

הפוסקים

חל חיוב המזונות של הבעל לאשתו, דהיינו לזון הראשון שכתב, שהרי מאחר שהוא רוצה לגרשה ויש צידו לגרשה לפי הדין שלא צדונו וכו', משמע שאם היה מן הדין שלא היה יכול לגרשה בעל כרחו, אפי' שהוא היה רוצה לגרשה והוא לא היתה רוצה, לא היו מקרי עכבה משלה, כיון שהוא מוזהר על זה ועל זה חל עליו חיוב המזונות, וא"כ הוא הדין והוא הטעם שצדכר מוזהר שלא לגרשה בע"כ ועכ"ו מתחייב צמזמנות, ודאי דאע"פ שהיא אינה רוצה להגרש והוא רוצה לגרשה נחייב צמזמנות, דאם איתא הוא ליה להחנות דוה החיוב הוא דוקא אם אינו רוצה לגרש, ולא כתב הראשונים אלא צמזמנות דחייב הבעל מדינא ומדינא היה צידו לגרשה בע"כ ולפטור עצמו ממזונותיה, אע"פ שחייב רגמ"ה שלא לגרש בע"כ ענין המזונות קאי דמעיקרא דלענין מזונות היא צידו ולא הוא לינקיט צדוניה כי היכי דלישצקיה לגלימיה^ה וכו'. והוצאו דבריו בשמן המשחה סי' פ"ג דף ק"ג טור א'. ובמשנת ר' אליעזר (להר"א די טולידו) ח"ב חור"מ סי' ק"א ד"ה אלא.

ובאבני האפד ח"א סי' ע' אות ד', אחר שהביא דברי הידיו של משה הנ"ל, כתב בשם הידי דוד הנ"ל, מיהו היינו דוקא לכחוצות של קושטא שכותבים הכל בדף אחד, ושם כתוב כל החנאים וצופן כתוב דנשבע לקיים כל החנאים דלעיל, אבל צמזמנות שלנו שכתוב צ"ב דפיס, ודף האחד כתוב חיוב המזונות ודף הב' כתוב השבועה, אין השבועה אלא על מה שכתוב דף הב', וכמ"ש מוהר"ש צ"ב סי' ע"ד, ואע"ג דה' ירך אצרהם נחאזה"ע סי' ו' גמגס בדברי מוהר"ש, צמה כמו גדול לחלוק על מוהר"ש^ה וכו"כ בדברי שמואל (להרש"י ארדיטי) סי' ט' דף קנ"ד טור ד', לחלק בין כתובה הכתובה בדף אחד לבין כתובה הכתובה צ"ב דפיס, ואחר שהביא דברי מוהר"ש הנ"ל כתב לחמוה על הידיו של משה הנ"ל שפעלס ממנו חשו' זו של מהר"ש.

ובפני יצחק הנ"ל, אחר שהעלה בדברי הפרח מטה אהרן הנ"ל, ואחר שהביא דברי הידיו של משה, כתב דאפי' אח"ל דאיכא חולקים על דברי הפמ"א וסברי דאפי' היכא דאיכא שבועה שלא

כשנשבע חשיב העכוז מזה, ושכן נראה מדברי הראשונים. וכ"כ באבני האפד ח"א סי' ע' אות ד', ובהגהתו לעבודת השם יו"ד סס"י ט"ו. גם בעבודת השם סס"י כ"ט, אחר שהביא דברי הידי דוד הנ"ל שדחה דברי הפרח מטה אהרן, כתב להקשות על עיקר דינו של הפמ"א שכל שנשבע וחייב עצמו בצמזמנות חשיב שהעכוז מזה כיון שהביא על עצמו את האונס, דזה נכון במקום דליכא מנהג ליטבע על כך אלא שהוא בצמזמנות קבל עליו שבועה, משא"כ במקום שיש מנהג צעיר ליטבע על החנאים הנזכרים צמזמנות לא חשיב נשבע כי אם על כרחו משום חקנתא דאשה, וא"כ נראה דהרי זה דומה לחקנתא רגמ"ה^ה.

ובאמרי נועם (להר"י דיין) סי' י"ג ד"ה אכן, אחר שהביא דברי הפתח נגד הנ"ל דאף כשנשבע פטור ממזונות, כתב, דאם צא צמזמנות מאיסא עלי צלי שום טעם וטענה המספקת לפוס דינא לגרש יש לחייבו צמזמנות, דדוקא צדדון של הרב פתח נגד שפטור ממזונות דהנערך טעמים רבים, משא"כ היכא דלא שייכי הני טעמי אית לן למימר שגם הרב [פתח נגד] חזיל ומודה שחייב הבעל צמזמנות משום ספק שבועה וכו'.

ויש שחייבו את הבעל במזונות כשנשבע שלא לגרשה בע"כ וגם נשבע לקיים כל הכתוב בכתובה. צידו של משה סי' ח', באלה שמאס צאשתו ורוצה לגרשה והיא מעכבת ותוצעת מזונות, אחר שהביא משונית הראשונים והאריך לזון צדדיו, כתב ועוד אני אומר, דאפילו הראשונים לא קאמר אלא לעיקר חיוב המזונות דחייב הבעל לאשתו או מדאורייתא או מדרבנן, דכיון דמן הדין היה יכול לפטור מזה החיוב, אע"פ שחייב [רג"ג] שלא יגרשה בע"כ, דוקא לענין הגירושין בע"כ חייב לענין חיוב המזונות הניחו למה שהיה הדין, אבל צמזמנות שלנו שזה מתחייב עצמו ואנא חיון ואפרנס כו' בקנין, ונשבע שלא לגרש, הרי מן הדין מוזהר שלא לגרשה בע"כ וחייב לזונה, ומה שייך לומר שהעכבה שלה ולא ידידה, הרי הוא מוזהר ג"כ על זה ועל זה, הגע עצמך, קודם חקנתא רגמ"ה דדין התורה, אינו היה נשבע שלא לגרשה בע"כ ודאי דעל זה נמי

שלא לישא אחרת. ועי' שמן המשחה סי' פ"ב דף ס"ג ע"א שהאריך לבאר דברי הכנה"ג באופן שלא יחלוק על הפמ"א והיש"מ. ועי' משנת רבי אליעזר (להר"א די טולידו) סי' מ"ח דף צ"ה טור ב', פני יצחק (להר"י אבואלעפיא) ח"ב דף ס"ג טור ב', שמתח לאי"ש סס"י ט"ז ד"ה אהאן, ושערי רחמים ח"א סי' ב'.

סו' אולם בס"י כ"ח דף קנ"ו טור ד' אחר שהביא פלוגתת האחרונים הנ"ל, כתב דמ"מ מידי פלוגתא לא נפקא ואיכא למימר ספק שבועה להחמיר. [צ"ע מה שייך ענין המזונות לשבועתו, הא הוא עומד בשבועתו שלא לגרשה בע"כ, ומ"מ כיון שהיא מסרבת להתגרש נפטר מחיוביו כלפיה, כיון דהעכוז מצדה]. וכ"כ במשנת ר"א (להר"א די טולידו) ח"ב חור"מ סי' מ"ד דף קל"ב טור ד' דעל שבועה זו לא שייך לומר ספק שבועה להחמיר, והעיר שם על מהר"ם אשכנזי באם הדרך ובפאת נגב הנ"ל, שכתב דספק שבועה להחמיר. אמנם המעיין בתשו' מהר"ם אשכנזי הנ"ל יראה דקאי על שבועת הבעל לקיים כל הכתוב בכתובה [ודיעתו הדין שזה בשבועה זו לשבועה שלא לגרש בע"כ, וכמובא בפנים לעיל בסמוך]. ועל שבועה זו בודאי שייך לומר ספק שבועה להחמיר, שהרי הספק הוא אם הוא חייב לקיים מה שכתוב בכתובה, ועי' גופא נשבע.

סז' החילוק בין שיטת הפרח מטה אהרן לשיטת הידיו של משה הוא, דלדעת הפמ"א כשאדם נשבע שלא לגרש אשתו בע"כ הרי הוא מוסר לאשתו את הבחירה באופן מוחלט, וכל עוד אין רצונה להתגרש נשאר חיוביו כלפיה כפי שהיו, משא"כ חקנתא רגמ"ה ותקנת הקהילות לא נתנו לנשים אלא זכות לעכב הגרושין אך לא החמירו על הבעל לחייבו במה שבידו מן הדין להפטר ממנו. אבל דעת הידיו של משה דגם כשאדם נשבע לאשתו דעתו על אותו אופן של תקנת רגמ"ה, דהיינו שביד אשתו לעכב הגרושין אך לא לחייבו במה שבידו להפטר מן הדין (וכמ"ש באם הדרך המובא לעיל), אמנם כאשר הוא נשבע לקיים כל הכתוב בכתובה, ובכלל זה גם חיובו במזונות, ומלבד זאת גם נשבע שלא לגרשה בע"כ, בודאי דעתו היתה שכל חיוביו כלפיה ישארו עד שתסכים להתגרש. ועי' ידי דוד המובא בפנים, שהביא דברי הפמ"א ויש"מ בחדא מחתא. וגם בפני יצחק (להר"י אבואלעפיא) ח"ב דף ס"ג טור ב' כתב שהיש"מ הסכים לחילוק הפמ"א. וצ"ע, דהיש"מ כתב להדיא בהמשך דבריו שהפמ"א חילק בענין אחר.

סח' ועי"ש בידי דוד שהאריך בענין זה, אם השבועה שבטוף הכתובה מוסבת על כל האמור בכתובה.

אוצר

ס"ק ט אות ט"א

הפוסקים

ומתירים לו לעשות כפי טענתו, יש סוברים דליכא עליו איסור שבויה או חרס או ח"כ, כפי הא נאמר שיחוש לעצמו הלל הוא מצי למימר ק"ל כמ"ד דאין עלי שום עון, והחליט המאמר דאין כאן חרס אין שבויה כלל. ועי"ש מש"כ עוד בזה. וכ"כ בס"י ו' ד"ה אין (וידפס גם כלל הכסף ח"ב סי' י"ג), דאף במקום שבויה לקיים כל הכחוש בכתובה יכול לומר ק"ל דאיני חייב במוזנות.

י. ואם תקיעת כף [לקיים כל הכתוב בכתובה] דינה כשבויה. בפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 72, בפס"ד של הר"נ בן שמעון, אחר שכתב שבמקום שבויה אין הבעל יכול לטעון קים לי כהר"א"ס, וכמוכא לעיל, ואחר שהביא דברי הפוסקים שכתבו דתקיעת כף דינה כשבויה, כתב, דהני מילי כשהיא דרך שבויה, אבל כשהיא דרך הסוחרים שהוקעים כפס זה לזה לקיים המקח, אין לה דין שבויה כלל, ולפ"ז אם נותנים תקיעת כף ובפירוש כוונתם שאין רוצים שיהא דינה כשבויה, נראה דאינה כשבויה, וא"כ מנהג זה שנהגו לתת תקיעת כף בשעת הנשואין וכו', יתכן שנהגו כן במיוחד לאפוקי מאותם הנוהגים להשביע החתן וכו' וזדאלי שאין להחשיב תקיעת כף זו כדין שבויה, אמנם לא מנאלי מקור לזה, ואדרבה מסתברא שרצו להחמיר יותר.

יא. להסוברים דכשאינו יכול לגרשה מחמת חדר"ג חייב במוזנותיה, מה הדין באשה שמצוה לגרשה ומעוכב מלגרשה בע"כ מחמת חק המלכות או חדר"ג. כתב הרשב"ש סי' תי"א ד"ה והשנית, שאשה שמצוה לגרשה, כגון שמלא בה ערוה או דבר ערוה כגון פריצות, כגון עוברת על דת וחברותיה, שבזו מצוה לגרשה וכו', אם נחלית בגוים או באילן גדול שלא להמגרש אין לה עליו מוזנות, שכיון שהוא רוצה לגרשה וליפטר ממנה ומצוה לגרשה לא כל הימנה לחייב במוזנותיה, שא"כ מצינו חוטא נשכר, ומו דלא גרעה מנשחטית שכתב הרמב"ם בהל' גרושין [פ"י הכ"ג] שכיון שאינו יכול להוציאה שאינו חייב במוזנותיה וזו אותה מכתובתה, וזו פחותה היא ממנה, שזו עשה מעשים שנתחייב בהם גרושין, ואפי' הרשב"א שאמר בנשחטית שאינו חייב במוזנותיה^(ב) היינו דוקא שזו אותה כתקנת חכמים, אבל אם נתחייב במוזנותיה בקנין [אין] חייב לזונה, באשה כזו שמצוה לגרשה והיא בת דעת ואינה רוצה להמגרש יודה הרב ו"ל שפטור ממוזנותיה, ואפי' נתחייב בהם בקנין, שאין מאכלין לאדם דבר האסור לו, וכיון שמצוה לגרשה והיא אינה רוצה ונחלית בגוים פטור הוא ממוזנותיה אליצא דכו"ע אף לדברי שאר החולקים על הרמב"ם בנשחטית.

ובהרי בשמים (להר"ל הורצין) ח"ג סוס"י ק"י, צנודן אשה שנענע עליה שעשה מעשי כיעור, אחר שהעלה דכסתמא

יגרשה בע"כ ס"ל להר"א"ס וסיעתיה דפטור ממוזנותיה, כיון שהעכבה מנדה שאינה רוצה להמגרש, מ"מ כיון שנשבע ג"כ לזונה ולפרנסה הא ודאי כ"ע מודו דחייב לזונה ולפרנסה עד שיפסיקנה להמגרש מרצונה הטוב.

ויש שחייבו את הבעל במוזנות כשנשבע לקיים כל הכתוב בכתובה [גם בלא שנשבע שלא לגרשה בע"כ]. בפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 186, בפס"ד מהרזנים י' נסים, י' ש' אלישיב וצ' ז' ולטי כתבו, שנשבע לפרנס את אשתו י"ל ללא כל כמינה למנוע ממנה את המוזנות עי"ז שהוא טוען ק"ל [כהר"א"ס], הואיל וע"י מניעת המוזנות הוא עובר על שבויה להדיא, ואף שהלכה פסוקה היא בחו"מ סי' ע"ג ס"ב, מי שנשבע לחזירו לפרוע לו לזמן והגיע שמיטה צינחיים כו' פטור משבויה, דכל דפטור מדין הפרעון אינו חייב לשלם, זה משום שלפי הדין פקע ענש חיובו וכו', לא כן בנשבע לתת מוזנות לאשתו אשר לפי הלכה רוצה דרצונתא פליגי על הר"א"ס וכו' והלכה כרבים דהבעל חייב במוזנותיה, אלא שמ"מ א"א להוציא ממון מחזקתו וזוהי שקשה בד"מ, אבל כשנשבע לפרנסה עליו לעמוד בשבועתו הואיל ולפי הלכה הוא חייב במוזנותיה. וכ"כ בפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 70, בפס"ד של הר"נ בן שמעון, דאין הבעל יכול לפטור עצמו בטענת קים לי במקום שיש שבויה.

ויש החולקים וסוברים דשבויה זו לקיים כל הכתוב בכתובה אינה מחייבת אותו במה שפטור מן הדין. באם הדרך הג"ל ד"ה ונמלא, כתב^(ט), דאף שנתחייב בשעת נשואין לזונה ולפרנסה בקנין ושבויה, מ"מ לא נתחייב אלא לזמן שהוא חייב מן הדין לפרנסה, ע"ז לאלומי מילתא נתחייב בקנין ושבויה, ולא לזמן שהוא פטור מנדה הדין^(ט), ואין לפקפק ולומר דבקנין ושבויה נתחייב בכל ענין ואף בזמן שהוא פטור מנדה הדין, דמהיכא תיתי לומר כן מאחר שלא פירש בהדיא חוספת החיוב בשעה שנתחייב, וכן נראה מתשו' מוהר"ש אבה"ע סי' י"ז, והכי מוכח מדברי הכנה"ג באבה"ע סי' קי"ט הגה"ט אות נ"א וכו', ומ"מ מדי פלוגתא לא נפקא, וא"כ י"ל דנהי דלענין ממון מצי הבעל לעכב לתת לה מוזנות, דמצי למימר ק"ל כהר"א"ס וכדעת מוהר"ש והכנה"ג, אמנם כיון דצנ"ד איכא שבויה יש להחמיר מכת השבויה^(טא) וכו'.

ובשמחה לאי"ש סוס"י ט"ז ד"ה אחאן, אחר שהביא פלוגתא האחרונים בענין זה, כתב, דהיכא דהספק הוא מסיבת פלוגתא דרצונתא [לאפוקי היכא שהספק הוא צלשון השטר], דיש סוברים דאין על הנחבע שום חשש איסור שבויה כלל בהחלט

(ט) בפאת נגב שם: ואף אם נתחייב בקנין גמור ובחייב לפרנסה לא נתחייב אלא בזמן שהוא חייב מן הדין, לא לזמן שפטור מצד הדין לפרנס, דליתר יפוי כח הוא שנתחייב, שהרי הוא משועבר מהר סיני, וא"כ אף אם נשבע על כך אינו אלא נשבע לזרדיו, ולא אמרינן שהוסיף מחמת הקנין או השבויה יותר על החיוב שנתחייב מצד הדין, דמהיכא תיתי לומר כן, מאחר שלא פירש ההוספה בשעת החיוב.

(ע) ע"י בדבריו סי' י"א המובאים לעיל, מה שביאר בארוכה סברא זו

דאין השבויה חלה אלא על מה שחייב מן הדין.

(עא) בפאת נגב שם נוסף: כיון דהוי ספק שבויה. וכדברי מהר"ם אשכנזי דמספק חייב לחוש לדעת המחייבים, כתב גם במשנת ר"א (להר"א די טולידו) ח"ב סי' ל"ז ד"ה וכו', וסי' מ"ד דף קל"ב טור ד'.

(עב) צ"ע שבש"ח הרשב"א ח"ב סי' שפ"ב כתב שחייב לזונה בנשחטית. ועי' בשו"ע לעיל סי' ע' סע' ד' ולקמן סי' קי"ט סעי' ו' ובנו"כ שם.

אוצר

ס"ק ט אות יא"ב

הפוסקים

ממנה שארה וכסותה עד שמקבל ג"פ, וזוהי יש לסמוך על דעת הרא"ם ומהר"א ששון. הוצאו דבריו בפרדס רמונים (להר"י כ"ד) דף י"ח טור ז', במחמדת אפרים סי' ס"א, בשאל ומשיב מהדור"ק ח"ג סי' נ"ח, בשמחה לאיש סי' ו' ד"ה ואלם, בראמר מאיר ח"ג סי' ל"א וצ"ח אליעזר חכ"א סי' ע"ט אות א'. וכ"כ בפסקי דין רבניים כרך ה' עמ' 297 מהרבנים י' הדס, י' ש' אלישיב וצ' וולטי. ובשארית יהודה (לר"ל מינאליאוויטש) סי' ו', באחד שטען שאשמו מאוסה עליו, ויש אומדנות שצאמת הוא כן, ושהבעל הולך בחוס ויושר, ואין בו שום קלות ח"ו, ולא משום שענינו נתן באחרת, אם כופין אותו ליתן מזונות, כתב דלכ כה"ג מקובלנו מפי רבינו הג' אחמור"ר [הגרש"ז בעל התניא], שיכול הבעל לומר קים לי כהרא"ם וצ"ח וכו', ומי שצחוס ויושר לבו הולך ואין רואין בו שום שמץ קלות ח"ו מאי ה"ל למעבד ולבו אנסיה, אבל מ"מ א"א לפוטרו צלא שצועה להפסיד דעת האשה שלא תאמר עיניו נתן באחרת.

ובביתם סופר חו"מ (בהשטמות) סי' קצ"ח, אחר שהעלה לדינא דחייב במזונותיה ודלא כהרא"ם [כמובא בזה"ח], כתב, ואמנם כל זה צאם אין עליה טענה, אך נדון שלפנינו שהיתה מזונתה וכו', אז צ"ק דעת הסוברים שכל בעל יכול למנוע שכו"ע עד שמקבל גט, ממילא אין יכולים לכופו יומר.

ובאוסף פסקי דין עמ' נ"ה, בפס"ד של הרבנים הראשיים והרב י' קלמס, אחר שהענו דחילה לנהוג כהרא"ם, כתבו דאעפ"כ במקרה שהצ"ד צרור לו שהיא אשמה בהפרעת חיים של שלום (אף שאין הדין מחייבה לקבל גט), ושאיין מקוה עוד להחזרת שלום הציט על מכונו וכו' כדאייס הם הפוסקים כהרא"ם להכריע לטובת הבעל שהוא המוחזק בממונו, ונפרט שנותנים לה פנאים, והיינו לפסוק שכיון שמשלים גט וכחובה והפנאים שקבעו צ"ד נפטר ממזונותיה והוצא פסק זה צ"ח אליעזר חט"ז סי' ס"ח. וכ"כ בזכרון יעקב (להר"י מזריסק) המובא לעיל אות ח', דיש חילוק לדינא בין אם הבעל צוגד באשמו צפתה פתאום ורוצה לגרשה, דאז יש לסמוך על דעת המחייבים אותו במזונות, לבין אם האשה היא הגורמת קטטה ומריבות, דבזה נוכל לצרף דעת הפוסקים אותו במזונותיה.

אינו יכול לומר ק"ל כהרא"ם [וכמובא לעיל אות ח'], כתב דכנה"ג שעכ"פ מזה לגרשה צודאי יוכל לפטור את עצמו מהמזונות. יב. ומה הדין כשטוען מאוסה עלי באמתלא מבוררת או אמתלא עם רגלים לדבר. צביה יעקב כאן, כתב דבאמתלא מבוררת^(ג) [שמאוסה עליו] צודאי יכול למנוע ממנה שאר וכסות, כמו שמשמע מדברי הח"מ [סק"ג], וכן מסתבר דלא גרע הוא מהאשה שטוענת מאיס עלי ומצרתה אמתלא, דאין לה דין מורדת^(ד). וכ"כ בפרי האדמה ח"ד הל' אישות פ"ד דף ט' טור ג', דכל שיש לו טענה מבוררת פשיטא דאין לו דין מורד ופטור מדין עונה. והפוסקים עמו מהר"ר ישראל יעקב אלגאזי במשנתו שם דף י' ע"א. וכ"כ בישיביל עבדי ח"ג סי' ח' אות י"ב.

ובאבני נזר סי' י' נדון בעל שקיצל הימר לשאת אשה שניה, אחר שהעלה שכופין את הראשונה להגרשה, כתב כיון שהדין לגרש הראשונה, אם לא חרצה לקבל גט פטור נמי ממזונותיה, כמבואר בח"מ סי' ע"ז סק"ג שאם יש לו טענה מבוררת והיא אינה רוצה לקבל גט אינו מחויב ליתן לה שאר וכסות, כ"ש צ"ד צודאי הטענה מבוררת לפנינו, שכן הדין שמחויב לגרשה שלא יהיו לו צ' נשים. והציאו דבריו בפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 267 בפס"ד של הרב י' נסים והרב י.ש. אלישיב.

ובדברי מרדכי (להר"מ קריספין) סי' ו', הציא דברי הרא"ם במש' כלל מ"צ סי' א' דאף אה"ל דר"ג השוה מדוחיו ששום אדם לא יתגרש צע"כ, מ"מ צמה שהאיש כופין אותו להוציא ה"ה באשה, ואם תמאן לקבל ימנע ממנה שכו"ע, ע"כ, הרי כתב דאף אה"ל דר"ג השוה וכו', מ"מ היכא דמדין הש"ס צאיש כופין באשה נמי כופין עד שתאמר רוצה אני, ואם אחר הכפיה עם כל זה תמאן ימנע ממנה שכו"ע, וזה כדברי הרא"ם ומהר"א ששון שאמרו שכל שהעיקוב מחמת חקנת הגאון אינו חייב במזונות.

ויש שהעלו כן לדינא מטעם קים לי. עיין פת"ש סק"ב, מהישועות יעקב [צפי' הקצר סק"צ], דאם טען מאוסה היא עלי ויש לו טעם מבורר, אף שאין הדין נותן לגרשה צע"כ ע"י זה, מ"מ יוכל למנוע ממנה מזונות עד שמקבל ג"פ^(ה), ומעשה היה באחד שטען על אשמו שעברה על דת ולא היה לו עדות צרורה צדצר אלא שהיה רגלים לדבר קצת, וכחצחי להבעל יוכל למנוע

ממזונותיה כיון דאין כופין אותו להיות עמה. ועיי"ש עמ' קנ"ח ואילך שהביא מקורות נוספים ליסוד זה שכתב שכשאין הם חיים במשותף כאיש ואשה אין חייב במזונות [והיינו דוקא כשרוצה ויכול לגרשה מהתורה ומעוכב מחמתה].

ענה) בישיביל עבדי חט"ז סי' ט"ו אות י"ב הקשה על הישועות יעקב, דמה יענה לדברי הבית מאיר [המובא לעיל אות ח'] שחלק על דינו של הרא"ם משום דמניעת שאר וכסות הוי ככפייה על הגט, וא"כ ה"נ כשיש לו טעם מבורר לטענתו, הא אכתי הוי ככפייה על הגט. וכתב שם אות י"ג דבאמת הישועות יעקב חולק על הבית מאיר, והוא סבור דמניעת שכו"ע אינו ככפייה על הגט, משום שבידה ליוון ממעשה ידיה, עיי"ש. עוד כתב שם אות י"ד דגם המשכנות יעקב סי' ט"ז [הובא לעיל שם] שחלק על הרא"ם משום דאף מדינא דגמ' הבעל חייב במזונות עד שיתן גט לאשמו, כע"כ לא חילק בין טענה סתם לטענה מבוררת. ולדבריו עולה דכל הפוסקים שכתבו לחלוק על הרא"ם מטעם של הבית מאיר והמשכנות יעקב [ע"י לעיל שם] ס"ל דחייב במזונות,

(ג) ע"י פסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 202 ואילך, בפס"ד מהר"ש דייכובסקי, שהאריך בגדר "אמתלא מבוררת" בענין זה.

(ד) על יסוד זה של הכית יעקב דבאמתלא מבוררת פטור משכו"ע משום דלא גרע מאשה האומרת מאיס עלי דאין כופין אותה להיות עמו, הוסיף ביאור הר"ב ליפקין במאמרו בהתורה והמדינה כרך ה"ד עמ' קמ"ט, דאין זה מספיק, דבשלמא לענין עונה שייך שפיר לומר דאין לו דין מורד וכמו באשה, אבל מדוע יפטר ממזונותיה ומהחייבים שיכול למלא גם אם היא מאוסה עליו. אמנם סברת הבית יעקב מועילה לנו לענין זה שאין מחייבים את הבעל לדור עמה כשיש לו טענה מאוסה עלי באמתלא מבוררת, אבל מה שהוא נפטר מחייביו כלפיה למדים אנו ממש"כ הרמב"ם הל' גרושין פ"י הכ"ג גבי שוטה שמעוכב מלגרשה מתקנה, שפטור משכו"ע מפני שאין כח בבן דעת לדור עם השוטים וכו', ומבואר שאין חיוב שכו"ע אלא כשהם יכולים לחיות במשותף חיי איש ואשה, וא"כ ה"ה כשטוען מאוסה עלי באמתלא מבוררת שנפטר

אוצר

ס"ק ט אות יגיד

הפוסקים

ח"צ סי' י"ג), אחר שהביא דברי הישועות יעקב המוצא לעיל בלות י"ב, שנטענה עם רגלים לדבר פטור ממונות, כתב, דבדאי מפני שהיה רגלים לדבר פסק הכי, דאי לא חימא הכי, כל האנשים שרוצים לגרש נשותיהם יטענו עליהן שעברו על דת וכו'. וכ"כ בחמדת אפרים קוס"י ס"א, דבדליכא טעם מצורר אין יכול למנוע ממנה ממונות.

גם בפסקי דין רבניים כרך א' עמ' 199, מהרצנים י' עדם, י' ש' אלישיב זצ"ל וז"ל, כתבו דאם נאמר כן [דפטור ממונות אף באמתלא שאינה מצוררת], הרי נפלה כל חקנת רגמ"ה, ולא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת חחת בעלה, כי כל בעל צידו לצוא ולטעון קים לי בנפשי שאינה מאוסה עלי וכו', ולגבי רוצא דרוצא מחבטל חקנת רגמ"ה, כי ע"י שלילת הממונות חגוע האשה ברעב וזה יכריח אותה לקבל גט, וה"ל ככפיה על גט, אך במקרה ששלילת הממונות מנד הבעל לא יספיק על האשה להכריח אותה לקבל גט, הרי נראה שלפי הדין אי אפשר להוציא ממון מן הבעל נגד דעת רבוטיו הגאונים [הבני אהובה והבית יעקב] הג"ל. ושם כרך י"א עמ' 72, בפס"ד של הר"ג בן שמעון, הביא פס"ד זה.

ושם כרך ג' עמ' 233, בפס"ד של הרצנים י' מ' בן מנחם, י' הדם, וז"ל, בנדון אשה שהוצרר אחר נשואיה כי עסקה קודם נשואיה בזנות, וצא הבעל בטענת מאיסה עלי וטוען כי לא ידע על כך, אחר שהעלו דאין הבעל נאמן בלא אמתלא מצוררת, מחמת הקושיא המוצאת לעיל, כתבו, אכן נראה דאף אם נאמר שאין הבעל נאמן לומר שיש לו אמתלא מצוררת למה היא מאוסה עליו וכו', אם הבעל היה מוכיח שלא ידע מזה כלל הרי ברור שטענתו שהיא מאוסה עליו היה באמתלא מצוררת, אלא שלא הוכיח דבר זה, ובפנינו יש ספק עכ"פ אם ידע ומחל, א"כ כה"ג י"ל שהוא נאמן לומר שלא ידע ואין כאן איסור חרס, וכמש"כ הבני אהובה והבית יעקב הג"ל.

ושם כרך י"א עמ' 25, בפס"ד של הר"ש טנא, (ובקצור גם בצרכת שלמה סי' כ"ו אות ט"ו), בנדון בעל הטוען מאיסה עלי בשל מחלת אשתו והיא טוענת שאומר כן מפני שנתן עיניו באחרת, אחר שהעלה דאין הבעל נאמן בלא אמתלא מצוררת, מחמת הקושיא המוצאת לעיל, כתב, אם כי בנדונו מצבם הבעל את חזיעתו בנימוק סביר וכו', וזאת היא אמתלא שאין להתעלם ממנה, אכן מאידך גם אין להתעלם מהקשרים [שלן] לאשה אחרת וכו' ונראה לעינים שאמנם עיניו נתן באחרת, והדבר מוטל בספק, לכן אין לשלול

יג. וכשהוא גרם לכך שתהא מאוסה עליו. בפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 205, בפס"ד של הר"ש דייכובסקי, בזוג שחיים נספרד והבעל עבר לגור עם אשה זרה, וטוען הבעל מאוסה עלי, אחר שהביא שיטות הפוסקים הג"ל [אות י"ב] שבאמתלא מצוררת נפטר הבעל משכונ"ע כשאינה רוצה להתגרש, כתב דיש לדון אם הבעל גרם בעצמו את מאיסות אשתו, אם יכול לטעון מאיסה עלי, הגע עתה, אם ישחית הבעל את פניה של אשתו ואח"כ יטען מאיסה עלי בגלל פרלופה החבול, האם נקבל את טענתו כשטוען כן באמתלא ברורה, ועיין בפסקי דין רבניים כרך ח' עמ' 112 בדברי הר"ש ישראל שאלן טענת מאיסה עלי כשהוא היה הגורם והוא נתן אצבעו בין שיניו וכו'.

יד. ומה הדין כשיש לו עליה טענה שאינה מצוררת. צבית יעקב כהן, אחר שצייר טעם הפוסקים הסוברים דחייב במונות משום ד"ל דחרס רגמ"ה היה אפילו נגד ממון, והוסף, דלהכי לא מצי למימר קים לי דכיון שיש ספק בגוף החרס שלא לכופה ע"י ממונות, ולכן לא שייך לומר ק"ל כיון שיש ספק איסור חרס [כמוצא בלות ח'], כתב, אמנם אם נותן אמתלא שמאוסה עליה, אף שאינה מצוררת לפני צ"ד, יכול לטעון קים לי, כיון דבאמתלא מצוררת בודאי יכול למנוע ממנה שאר וכסות וכו', דלא גרע הוא מהאשה שטוענת מאיסה עלי ומצוררת אמתלא דאין לה דין מורדת, וממילא כמו באשה [שאפילו] אם אינה מצוררת האמתלא הדין הוא שיכולה לתפוס שלה ממנו, והכי נמי כיון דרק מנד האיסור לא מצי טעין קים לי, ובכה"ג ליכא איסור כשמונע ממנה, נאמן על האמתלא דליכא איסור, ולענין איסור שאינו ידוע לצ"ד אדם נאמן לומר שאין כאן איסור, ולענין ממון נאמן לומר קים לי.

ועיין בבני אהובה המוצא לעיל אות ח', שכתב דנראה ברור דאף הר"א מורחי לא אמר דהוא פטור ממונות אלא בטוען מאיסה עלי או בשאר טענות, שאילו ידעין שהאמת דבריו היה צידו לגרשה רק דאין אנו מאמינים לו, א"כ לענין הוצאות ממונות יכול הוא לומר אני יודע דהאמת הוא כדברי וא"כ אני יכול לגרשן וזאת היא דמעכצת וכו', ואי משום דאין אנו מאמינים לו דהאמת כדבריו, מ"מ המוציא מחזירו עליו הראיה ואין כח צדיקו לכופו למונות או לכסות. וכ"כ בפתח נגב סי' י"ז ד"ה ואפשר, דהרא"ם לא מיירי אלא בצא מחמת טענה אלא שאינו נאמן.

אולם בשמחה לאי"ש סי' ו' ד"ה ואולם (ונדפס גם בלל הכסף

שאינו נמאס, בזה על הב"ד לחקור ולברוק טענתו.
(עז) ועי' ברכת שלמה (להר"ש טנא) סי' כ"ו אות ט"ו (נדפס גם בפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 24), מה שביאר סברא זו של הבית יעקב דבכה"ג אף בעניני איסור יכול לטעון קים לי. ועי' שם סי' כ"ו אות ט"ז. ועי' שם סי' כ"ו אות כ"א ואילך (ובפסקי דין רבניים שם עמ' 29 ואילך) מה שדן לענין חיוב הבעל במדור כשהאשה תפוסה בדידה, אם גם בזה יכול הבעל לטעון קי"ל דאני פטור מחיובי. ועי' בנדון זה בפד"ר שם עמ' 46 מהרב א' הורביץ.
(עח) על החילוק בין אשה שיש לה אמצעי קיום ללא הממונות לבין אשה הזקוקה למונות, עי' לעיל אות ח' מפסק הרבנים הג"ל.

אף כשנותן אמתלא מבררת. אמנם יש להעיר ע"ד, דהישועות יעקב הרי פסק כן מטעם דבכה"ג יכול לסמוך על הרא"ם, הרי להדיא מבוואר ודלעתו לפי שורת הדין חייב במונות אף באמתלא מבררת, ואפשר דזהו באמת מהטעמים שכתב הישכיל עבדי, אך מ"מ כיון דאין הבעל עושה כן בשרירות לב, יכול לסמוך על הרא"ם.

(עו) עי' בפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 73, בפס"ד של הר"ג בן שמעון, שכתב, דאף הבית יעקב לא דיבר. אלא באמתלא שהיא ברורה ומוכרת לכל העולם שדבר כזה מאוס, דכזה נאמן הבעל בטענת קי"ל אף שאין טענתו מבררת, אבל באמתלא שאין כל הדעות שוות בה, ויש שנמאס מדבר זה ויש

אוצר

ס"ק י — קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

הש"ע [ששינה את לשון הרמב"ם כנ"ל] הוא כדעת הרמב"ן והרשב"א, שאין כופין ליתן גט אלא באותן מקומות שהזכירו חכמים כפיה כמ"ש המ"מ [פ"ד מאישות הלכה ח'], וכ"כ הטור בשם ר"ת ואצ"ו הרא"ש. ומקור הדברים הוא בגמ' כתובות ס"ג ז', היכי דמיא מורדת, אמר ר' אמימר דאמרה דעינא ליה ומצערנא ליה, אבל אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה, מר זוטרא אמר כייפינן לה, הוה עובדא ואכפה מר זוטרא ונפיק מיניה ר' חנינא מסורא, ולא היא התם סייעמא דשמיא הוה.

בטור הנ"ל, כתב ור"ת פירש דלעולם אין כופין אותו לגרש, ואין ציננה [צין] אומרת מאיס עלי לאומרת דעינא ליה ומצערנא ליה [יה] כלום אלא בכל דיניהם שווין, שלעולם אין כופין אותו לגרש, וכן היא מסקנת א"א הרא"ש. ובצ"י עמ"ש הטור בשם ר"ת צ"ן לחוספות שם ד"ה אבל, ועמ"ש בשם הרא"ש כתב, כן נראה מדבריו בכתובות [פ"ה ס' ל"ד] ובמשנה [כלל מ"ג ס' ו'].

בתוספות שם, לאחר שהביאו בשם יש מפרשים [דהא דלא כייפינן לה היינו] דכופין אותו להוציאה, כתבו ואין נראה לרבינו חס, דניחוש שמה עיניה נחמה בזה, כי ההיא דתנן בפרק בתרא דנדרים (ז' ע"ב) [בדראשונה היו אומרים שלש נשים יוצאות ונוטלות כתובה, האומרת טמאה אני לך, שמים ציני לצינך, ונוטלה אני מן היהודים, חזרו לומר שלא תהא אשה נוחמת עיניה בזה ומקלקלת על בעלה, אלא האומרת טמאה אני לך תצא רחיה [לדבריה] וכו']^א, ועוד הקשה רבינו חס דברים הניזקין [גיטין מ"ט ז'] אמר וי חימא כי נפקא אייה נחמנו ליה כתובה מינה, תא שמע האיש אינו מוציא אלא לרצונו, ואמאי אי כופין במאס עלי להוציא, אם כן נחמנו ליה כתובה מינה וכו'^ב, ועוד מקשה ר"ת דכלל השמועה אינו מוזכר כפיה העל [לגרש], אלא רק כפיה האשה [להשהותה דאולי תחזור בה], ונראה לר"ת דהכי פירוש, "דעינא ליה" ואינה רוצה להתגרש בלא כתובה "ומצערנא ליה" עד שיגרשנה ויתן לה כתובה, אבל אמרה מאיס עלי, ולא דעינא ליה לא הוא ולא כתובתו לא כייפינן לה [דלא כופין להשהותה אולי] שתחזור בה, על ידי שנאמר שלא תועיל מחילה [על הכתובה] משום דהוי מחילה בטעות, דאגב נערה קא אמרה הכי, ומתוך כך לא יגרשנה בעלה [עד כלות

מהבעל הזכות לטעון קים לי, כיון שלו צרור הדבר שאינו מנקה מואנה אלא טענתו היא כנה ללא מחשבה ורה"ט].

י המורד על אשתו אם חייבת להניק את בנה. יתנאה, בעזה"י, לקמן ס' פ"ב.

יא. המורד על אשתו ומתה אם יורשה. יתנאה, בעזה"י לקמן ס' ז'.

סעיף ב

קונטרס בענין כפית הבעל לגרש בטוענת מאיס עלי.

הקדמה:

כתב בשו"ע: האשה שמנעה בעלה מתשמיש היא הנקראת מורדת, ושואלין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה מאסתיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי, אם רצה הבעל לגרשה אין לה כתובה כלל וכו'.

לשון זה של המחבר כמו הסעיף כולו הוא העתקה מלשון הרמב"ם פ"ד מאישות ה"ח. אולם בפרט אחד שינה המחבר מלשון הרמב"ם, שהרמב"ם כתב "כופין אותו לשעתו לגרשה לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוי לה", והשו"ע כתב "אם רצה הבעל לגרשה".

ומאחר ולא הוזכרה הכפיה בשו"ע, ואעפ"כ השאלה אם אפשר לכפות את הבעל לגרש בטוענת מאיס עלי מאד שכיחה, ומצאנו מספר רב של פוסקים הדנים בזה, וביניהם רבים הסוברים שאפשר לכפות או מן הדין או מתקנת הגאונים, ויש רבים שצרפו סיבה זו לסיבות אחרות וכפו לגרש, לכן בתחילת הסעיף הצבנו קונטרס בענין כפית הבעל לגרש בטוענת מאיס עלי.

א. מקור הדין, ודיעות הראשונים אם בטענת מאיס עלי כופין את הבעל ליתן גט. בנאה"ג אות ו' כתב דעת

עט) ועי' פסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 206 (והובא לעיל אות י"ג) בנרין דומה, בבעל הטוען מאוסה עלי באמתלא ברורה, והבעל נתן עיניו באחרת, וקיים ספק שמה מה שנתן עיניו באחרת קדם וגרם למאסות אשתו עליו, ושמ כתב הר"ש דייכובסקי שדנן כזה חשוב אמתלא שאינה ברורה ואין לפוטרו משכו"ע.

א) ובשו"ת אור שמח ס' א' (עמ' ג' טור ב'), כתב לתרץ קרשיא זו ששם חוששין טפי, דאפשר דאינה רוצה לכופו לדין שמה לא היא ציית דינא ואינה רוצה להתבנות בב"ד, לכן אמרה טמאה אני שהבעל יראה שהיא אסורה עליו ויגרשנה מרצונו הטוב וכו'. ועיין עוד בזה להלן אות י"ג.

ב) ע"ש כתוספות שכתבו, ויש לדחות ולא מציא למימר מאיס עלי, אלא היכא ויש רגלים לדבר שהבעל אינו מתקבל לה, ובשביל אותן נשים לא רצו לתקן כתובה לאיש, כיון ולא שייך לתקן ברוב נשים.

וכדבר אליהו (להר"א קלצקין) ס' ע"ג דף ע' טור ד' ד"ה ועמ"ש (הראשון) כתב, ולכאורה יש לומר דכל ענין הכתובה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, שייך רק כשאינה מאיסה עליו, ורק שמפני קטטה הוא נחפו וכו', מה שאין כן

האיש שאינו מוציא אלא לרצונו, ורק כשמאס עליה כופין אותו להוציאה, לא יהא שום תיקון ותועלת בתיקון חיוב כתובה, דכל שאינה יכולה להיות תחתיו בשום ענין, גם כשתתחייב ליתן לו דמי כתובה לא תתרחצ על ידי זה לדור עם בעלה, ואם מצד שלא יהא לה דמי כתובה תהא מוכרחת לדור עמו, לא יהא בדבר תקנה אלא קלוקל, וכמ"ש הרמב"ם [המובא להלן] שאינה כשבויה שתבעל לשנוא לה, ואם כן אין צריך לומר דבשביל אותן נשים לא רצו לתקן וכו', אלא דגם באותן נשים לא יהא בזה שום ענין תקנה.

ובפסקי הלכות יד דוד פ"ד מאישות הלכה ב' עמ' ה' כתב, דבאופן זה [שמאס עליה] הוי כמו בעל פוליוס ומקמץ ומצרף ומוכה שחין ואין זה מוציא בעל כרחו, אלא זה מוכרחת על פי בית דין לגרשה, אבל היא מצד עצמה אינה יכולה לכופו שיגרשנה, כמו האיש, שאף שאינה מאוסה לו ונפשו לא תגעלנה, רק מצא אחרת נאה ממנה וכו' יכול לגרשה, מה שאין כן היא אינה יכולה לגרשו בעל כרחו רק בטענה זו שהוא שנוא לה וגועל נפשה להבעל לו, וגם בזה אינה יכולה לגרשו רק שהבית דין אם ימצאו כדבריה שכן הוא, כופים אותו עד שיאמר רוצה אני.

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

כחוצתה כמורדת בעל^גו^לה, שאינו רוצה ליתן כתובה, אלא מחילה גמורה היא, ומתוך כך יעלה בדעתו לגרשה [מיד בלא כתובה], מר וטורא אמר כי יפין לה דהיא כמחילה בטעות, והיינו כפייה דעל ידי כך משאר חמם בעלה שלא ברצונה, כי בעלה לא יגרשנה כיון שחייב ליתן כתובתה וכו' ד, ור"ם נמי פירש דאין כופין הבעל ליתן גט, וגם בקונטרס [רש"י] לא פירש שיכופו הבעל ליתן גט^ה. וכן כתבו בשם ר"ם בתוספות גיטין פ"ד א' ד"ה הכא, בחוס' ר"י הלכן כתובות ס"ג ב' ד"ה היכי דמי, בחוס' הר"ש [משאנן] שם ד"ה אכל, במדרכי שם ס' קפ"ו ובהגהות מיימוני פ"ד מאישות אות ו'. ובספר הישר חלק התשובות ס' כ"ד, אחר שהציג הגמ' בכתובות הג"ל, והעמיד עובדא דלתייה דר' זכד בבעינא ליה^ה, כתב אכל למאים עלי ליכא שהיה, כיון שמוחלת, וכגון שהבעל רוצה לגרש, ועל זה ידוע כל הדוים, ואין יטעה חכם לומר שכופין הבעל לגרש באמירת מאים עלי, והלא בשמים ביני לביני, ובנטולה אני מן היהודים, חזרו לומר שמא עיניה נחנה באחר [כמבואר בנדרים ז' ע"ב, כ"ש כאן], ועוד אמרין [גיטין פ"ח ב'] שלא תהא כל אחת ואחת הולכת וחולה עומה ביד גוי ומפקעת עצמה מיד בעלה בנחם [והרי יכולה לומר מאים עלי], ועוד דאם כן מנינו חוטא נשכר, ובלא שום פירכא בעולם כפייה לבעל לא אשכחן בכולה שמעתא, וראה גדולה שפ"י ר"ם בהדיא אס אמר הבעל אחן לך גט משהינן ליה וכו'. וכ"כ בחלק החידושים (דפוס ווין) ס' מ"ד [במהדורת שלינגר ס' ד']. ונמצא גם בכתובות חכמי פרובינציא ס' פ'. ברא"ש כתובות שם, לאחר שהציג הראיה דאין כופין את הבעל ליתן לה גט, מהאי דהאומרת עמאה אני לך, ושיש דוחין דדוקא היכא דיוצאת ונוטלת כתובה חיישין דנחנה עיניה באחר^ה, כתב ולא דחויא הוא דאם נחנה עיניה באחר אינה חוששת על מנה ומאחזים שלו כי תתן עיניה בבעל ממון וכו', ועוד ראה מההיא בנדרים (ז"א ב') ההוא גברא דהוה מהרזיק בביתא הוא ואחמא [שהיה נחבא עם אותה אשה — ר"ן], אחא מריה דביתא פרטיה נואף להוצא וערק [פרץ הנואף מחילה של הוצא ודפנא וברת], אמר

[נבעלתין] הוא בכלל תקנת חכמים, אם אנו חוששין לזו האשה שנתנה עיניה באחר ואינה חוששת על איבוד כתובתה מה הועילו חכמים בתקנתם. הא מצי אמרה מ"ע, [וכל זה לרא"ש] אבל בתוס' [הג"ל הביא] הקושיא בסגנון אחר, וז"ל ואמאי [אינה נאמנת לומר נבעלתי ברצון], תהא נאמנת במגו דאי כפי אמרה מ"ע, ולא שוה לרא"ש קושיא זו דהרי כמו מגו דהעזה וכו'. ועיין בביאור הדברים כיביע אומר ח"ג ס' י"ח אות י"א.

ובתוס' הג"ל תירצו קושייתם, דלעולם לא מיירי [הגמרא שם] באומרת טמאה אני לך, ואיתתא שריא דקאמר [רבא] היינו לברעל אם גירשה או מת וכו'. ובתוס' הר"ש [משאנן] שם כתב תירוצו זה ע"ש הר"י.

ט) ובחוט המשולש (לחשב"ץ) טור שלישי ס' ל"ה כתב בדעת החמישית, שאף על פי שמן הדין כופין אותו ליתן גט, הנה ראוי לתקן שלא לכופו אותו לגרש משום פריצות וקלקול הדור, שמא נתנה עיניה באחר וכו', וזה דעת הרא"ש וכו'. והקשה בצ"ח אליעזר ח"ד ס' כ"א, דאיה מצא כן בדברי הרא"ש שישבור שמן הדין כופין אותו ליתן גט, אדרבה הרא"ש בכתובות מביא בשם רבינו תם לדחות דעת הרמב"ם והרשב"ם הטוברים שכופין אותו מן הדין, ואולי יש לומר שהחוט המשולש הוציא כן מלשון הרא"ש בתשובה [המובא בפנים], שכתב "ועוד", וי"ל שלמר החוט המשולש שכונתו לומר, דאף על פי

כחוצתה כמורדת בעל^גו^לה, שאינו רוצה ליתן כתובה, אלא מחילה גמורה היא, ומתוך כך יעלה בדעתו לגרשה [מיד בלא כתובה], מר וטורא אמר כי יפין לה דהיא כמחילה בטעות, והיינו כפייה דעל ידי כך משאר חמם בעלה שלא ברצונה, כי בעלה לא יגרשנה כיון שחייב ליתן כתובתה וכו' ד, ור"ם נמי פירש דאין כופין הבעל ליתן גט, וגם בקונטרס [רש"י] לא פירש שיכופו הבעל ליתן גט^ה. וכן כתבו בשם ר"ם בתוספות גיטין פ"ד א' ד"ה הכא, בחוס' ר"י הלכן כתובות ס"ג ב' ד"ה היכי דמי, בחוס' הר"ש [משאנן] שם ד"ה אכל, במדרכי שם ס' קפ"ו ובהגהות מיימוני פ"ד מאישות אות ו'. ובספר הישר חלק התשובות ס' כ"ד, אחר שהציג הגמ' בכתובות הג"ל, והעמיד עובדא דלתייה דר' זכד בבעינא ליה^ה, כתב אכל למאים עלי ליכא שהיה, כיון שמוחלת, וכגון שהבעל רוצה לגרש, ועל זה ידוע כל הדוים, ואין יטעה חכם לומר שכופין הבעל לגרש באמירת מאים עלי, והלא בשמים ביני לביני, ובנטולה אני מן היהודים, חזרו לומר שמא עיניה נחנה באחר [כמבואר בנדרים ז' ע"ב, כ"ש כאן], ועוד אמרין [גיטין פ"ח ב'] שלא תהא כל אחת ואחת הולכת וחולה עומה ביד גוי ומפקעת עצמה מיד בעלה בנחם [והרי יכולה לומר מאים עלי], ועוד דאם כן מנינו חוטא נשכר, ובלא שום פירכא בעולם כפייה לבעל לא אשכחן בכולה שמעתא, וראה גדולה שפ"י ר"ם בהדיא אס אמר הבעל אחן לך גט משהינן ליה וכו'. וכ"כ בחלק החידושים (דפוס ווין) ס' מ"ד [במהדורת שלינגר ס' ד']. ונמצא גם בכתובות חכמי פרובינציא ס' פ'.

ברא"ש כתובות שם, לאחר שהציג הראיה דאין כופין את הבעל ליתן לה גט, מהאי דהאומרת עמאה אני לך, ושיש דוחין דדוקא היכא דיוצאת ונוטלת כתובה חיישין דנחנה עיניה באחר^ה, כתב ולא דחויא הוא דאם נחנה עיניה באחר אינה חוששת על מנה ומאחזים שלו כי תתן עיניה בבעל ממון וכו', ועוד ראה מההיא בנדרים (ז"א ב') ההוא גברא דהוה מהרזיק בביתא הוא ואחמא [שהיה נחבא עם אותה אשה — ר"ן], אחא מריה דביתא פרטיה נואף להוצא וערק [פרץ הנואף מחילה של הוצא ודפנא וברת], אמר

ג) כך משמע מ"ש הרא"ש המובא בפנים בשם ר"ת.

ד) בחידושי הריטב"א שם ס"ג ב' ד"ה היכי, כתב בשם רבינו תם לפרש דברי הגמרא כך, אבל אמרה מאים עלי לא כייפין לה וכו', ואם בא הבעל לימלך עמנו, ניתן לו עצה שיגרשנה ויפטרנה מיד בלא איחור, ולא כייפין לה להיות עגונה, ומר וטורא אמר כייפין לה, שניתן לו עצה שלא יגרשנה עד שיפחות כל כתובתה, שמא יבא שום בית דין טועין ויאמרו דבאונס מחלה ולא הפסידה כתובתה. וכתב עלה הריטב"א דלישנא דכופין לא דייק כי האי פירושא. ועיין בתוס' ר"י הלכן ד"ה אמר אמימר, שפירש כעין זה.

ה) ברעת הר"ח ורש"י ראה לקמן.

ו) בהמשך הגמ' שם איתא, כלתייה דרב זביד אימרדא, הוה תפיסא חד שריא [ואחר שמבארת הגמ' דין נצ"ב שלה והאם היו צריכים תפיסה, מסיק] תפסה לא מפיקין מינה וכו', ומשהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא וכו'.

ז) עיין לקמן הערה י"א.

ח) עיין בקרבן נתנאל אות ג', שכתב ס"ל להרא"ש דעיקר שריותא דרבא מטעמא דשמא עיניה נתנה באחר, וחשו חכמים אפילו באשת ישראל ואומרת ברצון נבעלתי וכו', והא דאמר ארכוסי הוי מרכס אינו אלא סעד לדבריו ולא תימא אנו סהדי שזינתה וכו', והשתא מאי ס"ד דרבא דאפילו אומרת ברצון

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

מומין, ומו גרסינן בירושלמי בפרק אלמנה ניוזום (שם פ"א ה"ז), אמר שמואל אין מעשין אלא לפסולות, כגון אלמנה לכהן גדול, והוה זה והא חנינן (כתובות ע' ע"א) המדיר את אשחו וכו' יוציא וימן כתובה, ופרקינן שמענו שמואל שמענו שכופין, וזה בירושלמי כתבו רבינו חננאל ופירשו [מואל גם בתוס' כתובות שם ד"ה יוציא], כל מקום שאמרו יוציא וימן כתובה, כופין אותו ליתן לה כתובה ומבקשין ליתן לה גט, והרי דברים קל וחומר, אם המדיר את אשחו אין כופין אותו להוציאה, כל שכן המורדת, דאי מאיס עליה לא תבעל לו, שיש בכלל זה אף המדיר את אשחו מחשמים ששנינו בה [שם ס"א א'] יוציא וימן כתובה, שאין כופין אותו להוציא, וכל שכן המורדת, ומו דאמרין [בסוגיא] לא כייפינן לה, ואי אמרת לדידיה כופין להוציא מיד, הוה ליה למימר כופין אותו להוציא וכו', אלא ודאי הך מימרא [שכופין הבעל לגרש בטענת מאיס עליו טעות היא, וכל מי ששומע למי שמורה כך ועושה מעשה נדבר, טועה גמור הוא, ומרבה ממזרים בישראל ומחיר אשת איש וקשין לעולם מאנשי

כתובתה], הא בורכא, דאם כן במשנה אחרונה היה להם לומר יוצאות ואין נוטלות כתובתה, ומו כיון דחשו לעיניה נמנה בלאחר, מה חיקון עולם יש בזה, וכי אין אשה עשויה לתת עיניה בלאחר ורואה להפסיד מנהיה, והרי דברים קל וחומר, שאפילו במקום איסור או במקום נדר אמרינן תביא ראייה לדבריה וכו', ואם אמרת כופין בלא כלום, ומו חנן נמי ביצמות פרק בית שמאי (ק"א ד') כי האי גוונא, הנודרת הנאה מיצמה בחי בעלה ומת בעלה כופין אותו לחלוץ לה, ואם מתחילה נכתובה לך מצקשין ממנו, והא הכא דודאי מאיס לה, כי נדרה ממנו משום דלא צעיא ליה, ואפילו הכי אין כופין, דמשמע מינה דכל היכא דצעיא לאפוקי נפשה מגברא אין כופין אותו וכו' י, ומאנו בירושלמי בריש פרק אף על פי (כתובות פ"ה ה"א), רואה הוא ליתן לה כמה [הרבה] — קרצן העדה] כדי שלא תחזור בה, ויכולה היא [בנחמיה], לא כן מני האיש אינו מוציא אלא לרצונו, מעיקא ליה והוא מגרש לה [מנערת אותו עד שמתרצה לגרשה לך כן מוסף לה], אלמא לעולם אין כופין אלא או לפסולות או לצעלי

בחדת שלמה אר"ח סי' י"ח אות ל"א.

(א) בידי אליהו תיקון ג"ר, כתב ע"ד הר"ן [כ"ז ב' מדפי הרי"ף] שהקשה כדברי הרמב"ן, דלא מנה בלבד היא מפסדת, דהא איכא תוספת וכל מתנה שנתן לה הבעל שמחזרת אותו, וגם נדוניה שכלו ונאברו שנפטר הבעל מאחריותו וכו'.

(ב) ובהיכל יצחק ח"א סי' ב' אות ה', כתב ליישב, דדוקא באשה שיושבת תחת בעלה כופין אותו להוציאה, שאם לא נכוף אותו לגרש הרי נכריחנה על ידי כך לשוב אליו וליבעל לו נגד רצונה, והרי אנו עושין אותה לשבוית חרב, אבל כאן שהיא נתנה אצבע בין שיניה, ואם לא נכוף אותו לחלוץ, בין כך ובין כך לא תהיה לו, שהיא מודרת הנאה ממנו ולא תהא כשבוית חרב אלא שתהא מעוגנת, ואנו רואים שלא חשש כל כך הרמב"ם לזה שתהא מעוגנת אלא שתוכרח לחזור ותהא כשבוית חרב, וממילא כיון שדבר זה לא יהיה לא חששו ורק מבקשין.

ועוד כתב שם לחלק, שיבמה שאני, שאם טוענת מאיס עלי ואינו מוכה שחין וכדומה אין נזקקין לה לדעת החולקין על רש"י, ולמאן דאמר מצות יבום קודמת הרי יבמה יבוא עליה על כרחיה, מה שאין כן באשה שאין לו רשות לבוא עליה אלא ברצונה, ואם אינה מרוצה חייב לפייסה, ועל כן ביבמה לא שייך טענת מאיס עלי. ועוד כתב שם לחלק, דמאיס עלי הוא לא רק ענין של שנאה סתם אלא בחילה נפשית להבעל לגוף זה, והוא סוד מסודות הנפש, ובזמנינו גילו חכמי הרופאים מחלה הידועה בשם מחלת המגע, והיינו שמסיבה שאי אפשר להתחקות על טיבה, בן אדם נפשו סולדת מלגוע בבן אדם ידוע או בחפץ ידוע, ורבינו הרמב"ם ז"ל בחכמת אלוקים אשר בו הקדים את חכמי הרפואה האחרונים בכמה דברים ואף זה בכלל, וזה יש לו מקום רק באשה נשואה לבעלה, ואנו מהפכים בזכותה שמה תעשה אם יש לה מחלה נפשית כזאת, רגש של בחילה כלפי גוף זה לענין חיי האישות, אבל לזה אין מקום באשה הנשואה לאחר ויושבת תחתיו אלא שיש לה מחשבה שמא תפול לפניו ליבום, והרי היא אשת איש ואסורה לזה באיסור חמור של אשת איש וגם של אשת אח, ואינו מן הטבע שתתעורר אצלה בחילה לגבי בעילה אליו, אלא שהיא שונאת אותו משום סבות ידועות וכדאמרין זמנין דסניא ליה, ופעמים ששנאה מצויה דווקא אצל קרובים, ומשום כך נדרה הנאה ממנו ואין לנו לרחם עליה, שלא היה לה לידור הנאה על דעת כך למנוע היבום האפשרי, תדע שלא אמרו חז"ל טוענת שנאה כלפיו אלא מאיס עלי שהוא ענין אחר ממקור הטבע, חיי האישות, ובשטענת סתם שנאה יש תקוה שתעבור השנאה והרבה שונאים נעשים אוהבים, אבל טענה נפשית גופנית כזו, מאיס עלי, הוא ענין אחר וכו'.

שנתפוס כן שעל פי הדין כופין אותו ליתן גט, מכל מקום ראוי לתקן שלא לכופ אותו משום פריצות וקלקול הדור שמא נתנה עיניה בלאחר, והוציא מתוך כך ללמוד שגם הרא"ש הסכים לבסוף שמעיקר הדין כופין, אלא שראוי לתקן שלא לכופ משום פריצות וקלקול הדור.

גם בהיכל יצחק ח"א סי' ב' אות ד' כתב, דבעל כרחך שאין כוונת הרא"ש לאסור הכפיה מדינה, שהרי כתב [באותה תשובה] שרק על להבא אני אומר, ועל לשעבר אם סמכו על רבינו משה מה שעשו עשוי, וברור שאם היתה שיטת רבינו משה דחוייה בעיניו, לא היה פוסק מה שעשו עשוי וכו', ודאי שבעצם הדין הסכימה דעתו לדעת רבינו משה אלא שחשש לפריצות הדור וכו', שוב מצונו להרא"ש כלל ל"ה [ס' ב'] בנידון ארוסה שנחקדשה בטבעת שאולה [ברמאות] ואחר כך טענה מאיס עלי וכו', ונתן עצה טובה לפייסו ברצי כסף, ואם זה לא יועיל פסק שמכיון שנראה להבית דין שאדם זה אינו ראוי להדבק בכת טובים ובכלל ותרמית פיתה אותה, דמיא להא דריבמות ק"י ע"א הוא שעשה שלא כהוגן וכו' דאפקעין לקידושין וכו', ואף על פי שאין להפקיע הקידושין, יש לסמוך על מקצת מרבוינו שפסקו שכופין אותו לגרשה ע"ש וכו', הרי שבמקום עיגון הואיל וראוי למאס בו וניכרים דברי אמת סומכין על דעת הרמב"ם ודעיהם, ועל כרחך שדעתו שבעצם הדבר הדין הוא כרמב"ם שאם היה מסופק בדבר, לא היה פוסק לכופ לכופ שהוא ענין חמור של אשת איש וכו'. וכעין זה כתב בשער המלך פ"ט מאישות הלכה ט"ז ד"ה וראיתי. וכן בחזון איש סי' ס"ט סוף אות כ"ג, האריך להוכיח שדעת הרא"ש בכלל ל"ה לסמוך על הרמב"ם, ולא על תקנת הגאונים [אולם בצמח צדק (מליובאוויטש) סי' קל"ה, כתב שכתובה הנ"ל, סמך הרא"ש בנידון זה על תקנת הגאונים שתיקנו לכופ הבעל לגרש במ"ע]. וע"ע בתשובת הר"י ברוך עזיאל חזקיהו שבשו"ת הרמ"א סי' ל"ו, במעשה איש סי' י"ב ד"ה והנה ובציץ אליעזר ח"ה סוס"י כ"ז ולקמן אות ט"ז.

(י) וכן כתבו לרחות בתוס' הנ"ל. ובשואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' מ"ז דף [י"ט] טור ב' ד"ה והנה (הראשון) כתב, בגוף סברת התוס' דלא שייך עיניה נתנה בלאחר היכא דמפסדת כתובתה קשה טובא, היכא דמיזא זאת, דלמא עיניה נתנה בלאחר ותיקיף לה יצרא אף להפסיד ממון, אך לפענ"ד יש סמך לזה מהא דאמרו בכתובות ל"ו ב' הפודה את השבויה ומעיד בה ישאנה לא שדי איניש וזוי בכדי, מעיד בה כרי, לא ישאנה שמא עיניו נתן בה, הרי חזינן דחשו על עד שמא עיניו נתן בה ואפ"ה כל שפדאה כמעט אמרינן לא שדי איניש וזוי בכדי, ואם פריין שבוים דמצוה רבה הוא ולכהן דקדושתו חמירא וסמכין דלא שדי וזוי בכדי, מכ"ש דנאמנת לאסור עצמה על בעלה כל דמפסדת כתובה. ועיין

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

כפית האיש לגרש בעסק מרידת האשה, כי נראה להם דברי רבינו חס ורחמי עיקר, וראוי לסמוך עליהם, ואף אם היו הדברים מוכרעים, צריך אדם להרחיק מספק אשת איש ומלהרבות ממזרים בישראל וכו', ויותר התימא הגדול על הרמב"ם [המובא להלן] שכח שכופין אותו לפי שאינה כשצויה שבעל לשנוי לה, מה נתינת טעם לכופ האיש לגרש ולהחזיר אשת איש, לא תבעל לו ותזכור אלמנות חיות כל ימיה, הלא אינה מצווה על פריה ורביה, וכי בשביל שהיא הולכת אחר שרירות לבה, ונתנה עיניה באלה וחסדה זו יותר מבעל נעוריה, נשלים תאוה ונכופ האיש שהוא אוהב אשת נעוריו שיגרשנה, חלילה וחם לשום דין לדון כן^(א). והוצאו דברי הרא"ש צ"י כאן וכתבה התנופה סי' מ"ח.

ועוד כתב בשו"ת הרא"ש הנ"ל, ורבינו מאיר [מרוטנבורג] לא היה כופה לגרשה. ודברי מהר"ם מרוטנבורג מובאים במדרי כתובות סי' קפ"ו. וכן הוא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה) סי' ל"ד, בדפוס פראג פוס"י תתקמ"ו, בדפוס לבוב סי' שצ"ח ותמ"ג, ובשערי תשובות שער הראשון סי' רמ"א רמ"ב ותל"ד. וכ"כ בדעתו בהגמ"י פ"ד מאישות סוף אות ט'. וכן הביאו בחוט המשולש (לחש"ז) ח"ג סי' ל"ה בדעה השישי [אלא שהוסף שם נתנה אמחלה ואין אלו חוששים שמה עיניה נתנה באלה, אז כופין לגרש לפי דעתו, וע"ע לקמן אות ט"ו].

ובמגיד משנה פ"ד מאישות הלכה ח' כתב, כל מי שראיתי דבריו כתב, שצדין הגמרא אין כופין את האיש להוציא אף באומרת מאים עלי, ועל זה הרבו בראיות ברורות וקראו חגר על כל הנוטה מדבריהם וכו', וכבר פשטה הוראה הזאת בכל ארצותינו שלא בדברי הרמב"ם בזה, שאין כופין את האיש לגרש, ולא עוד אלא שאפילו היה הדין בדבריו, היה ראוי לגדור בזה משום פרוצות ומפני קלקול הדור, שלא תהיה אשה נותנת עיניה באיש אחר ומפקעת עצמה מבעלה, וכל שכן שהם ז"ל הכריחו והוכיחו שאין כופין אותו מן הדין וכו'. והוצא צ"י כאן.

וביבין וברוצו ח"צ סי' כ' דף ע"ה ריש טור א', כתב וכל הכופה לגרש כפסק הרמב"ם מרבה ממזרים בישראל וכו', וגם המ"מ אשר כל כמו בכל מקום לקיים דברי הרמב"ם ולקצוץ בהם מסמרות בראיות, בכלל סתם דבריו והאריך להביא ראיות אין לורך לכחוב, וכבר פשטה הוראה זו בכל העולם שאין לכופ הבעל לגרש וכו', וראוי לגדור גדר בזה פן יפרצו הנשים ויפקיעו עצמן מבעליהן וכו'. וכ"כ עוד שם סי' מ"ו ד"ה וענין ואחיו בח"א סי' קכ"ד. גם בתשצ"ד ח"א סי' ד', ח"צ סי' ס"ט ורנ"ו ובשו"ת הרשב"ש סי' ל"ג בשמו, כתב שאין כופין^(ד). ובשו"ת הרשב"ש סי' קס"ח הוסיף, שכבר הסכימו כל האחרונים שלא לכופ לגרש המורדת אפילו בטענת

דור המצול, אלא [מורדת], ברצון הבעל היא יוצאת, ומאי לא כייפינ לה להשהותה בפחיתת כתובתה, אלא יוצאת לאלתר ומפסקת כתובתה ברצון הבעל, ומדברי הגאונים ז"ל אין צריך להביא ראיה, שכולם אמרו שאין כופין אותו להוציא מדין התלמוד, כמ"ס [רבינו] בהלכותיו וכו', ובמקצת תשובות לרב שרירא ז"ל נמי ראיתי שפירש דמן דינא אין כופין וכו', ומעולם לא עלתה על דעת חכמי התלמוד כפיה זו לעולם וכו' [ותקנת הגאונים בזה יתבאר לקמן אות ג'].

והרשב"א הוא בחידושו שם ס"ד א' ד"ה ולענין, שהביא ויש שדוחין שאין כופין [דקחני, היינו] להוציא וליתן כתובה [אבל עכ"פ כופין להוציא בלי כתובה], וכן כתב הרמב"ם בפרושי המשנה שלו ביצמות (פ"ג משנה י"ג), דכל מקום שאמרו "כופין" רצונו לומר ותטול כתובה, וכל מקום שאמרו "מבקשים" דתתן הכס וכו', היינו שמבקשים שיתלך ויתן לה כתובה, ואם נתרנה מוטב, ואם לאו כופין אותו על החליטה וחלף בלא כתובה, וכתב וליחא דאין כופין סתמא קחני, ואי ליחא [כפירוש הרמב"ם] היכי שביק תנא עיקר דהיינו נתינת הכתובה, אדרבא כופין אלא שאינו נותן כתובה, ועוד דהא איכא מאן דחני הכס (כתובות ע"ו א') היו בו מומים, ואם ליחא דלעולם כופין ליתן גט אלא שאין כופין ליתן כתובה קאמר, נריכה למימר דאם היו בו מומין מעיקרא וסברה וקבילה שאינה יוצאה ונוטלת כתובה, אטו כתב לה כדי למישקל ומיפק בעל כרחיה וכו', אלא על כרחך אין כופין אפילו ליתן גט קאמר וכו'. וכן בתשובותיו ח"א סי' תקע"ב, כתב ע"ד הרמב"ם, גם זה פלא בעינינו מהראיות שכתבנו ולא הודו לו כל פיעתו. וכ"כ שם סי' אלף קצ"ב ואלף רל"ה, ח"ה סי' ז"ה, ח"ו סי' ע"ב וע"ג ח"ו סי' ח"ד, במיוחדות סי' קל"ד וקל"ח, ובתשובתו יחד עם חכמי ברצלונה שכתובות חכמי פרוצנא סי' ע"ד.

ובמאירי שם ד"ה וגדולי, כתב ולדעתינו אין כופין וכו', ויש להביא ראיה ממה שאמרו [שם ע"ו א'] האיש שגולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא, כלומר אף כשהוא מעמידתו דדין על כך, והמומין ודאי מן הסתם ממאסין הן, ומלד המיאוס היא מעמידתו דדין על כך, ואם תאמר שפירשו דאין כופין [היינו] להוציא בכתובה, וכגון שמכל מקום אינה טוענת מאים עלי, [ליחא] הא אין כופין סתם קאמר, אף במקום שכפיתו בלא כתובה, וכגון שטוענת מאים עלי, וכן שמן הסתם מה שאמרו אין כופין על ידי תציעתה הוא, וודאי אף היא אומרת מאים עלי מחמת מומו וכו' יב"א.

ובשו"ת הרא"ש שם סי' ח' כתב, ועל ענין המורדת אין אדם צריך לימלה, כי בהכרח נתינת הגט, ראיתי לרבותינו חכמי אשכנז וספרת מרחחקין עד הקצה האחרון בכל מיני הרחקות

יב"א (*) ועיי' במשפטי שמואל המובא לקמן אות י"א.

יג) וכן הקשה ברינא דחיי דף פ"ו טור ג' ד"ה כופין.

יד) ובתשוב"ץ ח"ב סי' ח', באשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב צערה מואסת אותו, כתב ואפילו לכופ אותו להוציא יש לדון מק"ו דבעל פוליוס [כתובות ע"ו א'] דהשתא מפני רית הפה כופין מפני צער תדיר שהוא מר ממות לא כ"ש וכו', ואע"פ שיש בתשובת גדולי האחרונים שאין כופין בזה

כלל, אכן לאו קטלי קני באגמא אכן וכו', והרשב"א ז"ל כתב בתשובה [ח"א סי' תרצ"ג] כדבריו וכו'. והקשה באות היא לעולם מערכת המ"ם סי' ל"א, שהרי התשוב"ץ סובר שאין כופין [כמובא בפנים], ותיירך בד"ה והנראה, דלאו הלכה למעשה אמרה למילתיה, כי אם להגדיל הענין דבזה לא דברו הפוסקים ז"ל דאין כופין וכו', וכוננת דאם לענין הכפיה בגט אינם מודים רבנן מפני חשש [ממזרות] הא מיהא לענין הממון וכו' בודאי לא הפסידה כתובתה וכו',

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

סוף חלק ז', נזדה לדרך מאמר שלישי כלל שני פרק ו' ונשואם הרצ"ש סי' ק"ד ור"ט.

אולם ברמב"ם פרק י"ד מאישות הלכה ח' כתב, האשה שמנעה בעלה מתשמיש המטה היא הנקראת מורדת, ושולחין אותה מפני מה מרדה, אם אמרה מאסמיהו ואיני יכולה להבעל לו מדעתי, כופין אותה לשעתה. לגרשה, לפי שאינה כשצויה שחזעל לשנוא לה. והוצא בטור כאן.

וכתב במגיד משנה שם, שדעת הרמב"ם לפרש [הא דאמר] אמימר לא כייפין לה, פירושן אלא נותן לה גט ומפסקת כתובתה, וכופין אותה ליתן גט. שם לא היו כופין אותה לגרשה, מאי לא כייפין לה, כזר היא אגידא זו, ועוד שהרי באומרת צעניא ליה ומזערנא ליה מפסקת היא כתובתה, ואין כופין אותה אלא

כפיית דברים [כמובא להלן] כתב, ולפי דעתי נראה כי "לשעתה" משמע לפי מה שתודמן לו השעה, ילפינן שאם יש לו אשה אחרת שתשמשנו נאמר לו שרצויה, מטעם שכתב שאינה כשבויה וכו', ומפני זה כתב "לשעתה" ולא כתב כופין אותה להוציא מיד, ור"ל לפי מה שתעמוד לו השעה, כלומר שיכול לעמוד לפרות ולרבות בלא היא וכו'.

ובתשובת ר' יקותיאל ב"ר שמואל שם סי' ע"ח כתב, אין מקום לכפות את הגט לדעת הר"ם כשטוענת מאיס עלי אלא בשלא קיים [פרו ורבין] ואינו יכול לישא אחרת וכו', [אבל אם יכול] אין ראוי לכופו, ומי שכופה בגט כזה הרי גט מעושה שלא כדין וכו', ולכן כתב הר"ם כופין אותו לשעתו ולא מנה זה הדין בכלל אלו שכופין אותם להוציא וכו' [ומסקנתו בסוף התשובה שגם כה"ג אין לכפות, שיש לחשוש לשיטת ר"ת הנ"ל]. וכעין זה במקור ברוך [להר"ב קלע] סי' י"ז, שעל מה שהקשה הרא"ש [בתשובה כלל מ"ג סי' ח'] דמה בכך [שאינה שבויה שתבעל לשנוי לן] לא תבעל ותנצר אלמנות הא לא מפקדא אפרי, כתב לדידי לא קשיא וכו', הא קמן דאיכא פלוגתא אם יכול לישא אחרת וכו', ועם זה נוכל לתרץ דכיון דאיכא סברא דאין יכול לישא אשה אחרת תחתיה וכו', בדידיה ודאי קפדינן והוא אינו יכול לישא אחרת ולא יכול להכריח אשתו ג"כ שאינה שבויה וכו' [אלא שמסיק, שלהלכה אפילו בכה"ג אין לכפות].

(יח) עיין ביאור הר"י יצחק ב"ר מרדכי שבתשובות חכמי פרויבניצא סי' ע"ט עמ' 297, שכתב ותולה הייתי דעת הר"ם בתקנת הגאונים שתקנו כופין אותו להוציא כדין זה [כמובא לקמן אות ג'] וכו', ואע"פ שהוא אומר [בהלכה י"ג] זהו דין התלמוד במורדת, לענין הנכסים והכתובה הוא שאומר כן אבל להוציא מתחת ידי בעלה במאס עלי נטמך על התקנה, והוצרך לחזקה בטעם שאמר כדי שתראה דין אמיתי לכל וכאילו התלמוד יסכים על ידה וכו'.

ובעזרת ישראל סי' ל"ד ד"ה ועוד, כתב והאמת נראה לעניות דעתי כי הנה הרמב"ם שכתב דבמאס עלי כופין אותו להוציא, גם הוא סובר שהכפיה לגרשה הוא רק חיקון חכמים אחר התלמוד, אלא דרכינו תם הקשה וכי יש כח בדינו לאחר התלמוד לעשות גט מעושה שלא כדין, משום הכי כתב הרמב"ם שכיון שאין בדינו לכופה להיות אצלו, אם כן שוב אינו מפסיד כלום במה שמגרשה, ושפיר נוכל לכופו להוציא, כיון דהוי כחליהו וזבין וכו'. וכ"כ בישכיל עבדי ח"ב סי' ח' סעיף ב' סק"א סוף אות ח'. וכ"מ בשו"ת ר"י מפוזנא סי' קמ"א עמ' של"ג. והעיר בישיא ברכה דף קכ"ה טור ב', שפשט דברי הרמב"ם מוכיחין דדינא קא מתעבי ולא תקנתא, ואף דמשמע בשו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קצ"ב דהרמב"ם מתקנת הגאונים קאמר, [הא] איהו גופיה בתשובה [שם] סי' תקע"ב מבואר בהדיא דבכריז דהרמב"ם מדינא דגמרא וכו', וצריך לידחק בדבריו שבסי' אלף קצ"ב.

מאס עלי וכו'. וכ"כ נחום המשולש (לחש"ן) טור הראשון סי' כ"ה וטור השלישי סי' ל"ה טו.

וכן כתבו שאין כופין להוציא באומרת מ"ע, באגידאס הוצאו דבריו בשערי תשובות למהר"ם מרומנובורג שער הראשון סי' נ"ג, בתשובת רבנו גרשון מאור הגולה שצו"ת מהר"ם מרומנובורג (דפוס פראג) סי' מחס"ה [נמנאל גם בשערי תשובות להנ"ל שער השלישי סי' של"ח וצה"א פ"ה דכתובות סי' ל"ה טו], צנעל המאור שם כ"ו א' (מדפי הר"ף), בתלמידי רבינו יונה בשטמ"ק שם ס"ד א' בשם רבינו יונה, בחידושי הרא"ה שם ד"ה והו, בחידושי הריטב"א שם ס"ג ז' ד"ה היכי וכתובותיו סי' קכ"ז, זר"ן שם כ"ו ז' (מדפי הר"ף) וכתובותיו סי' י"ג י"ז [בתחילתן] וסוס"י כ"ז, נשיטה לר"ן שם סד"ה ה"ד, זרבינו ירוחם (חלק חוה) נכ"ז

נמצא דהגם צדיד בדעתו לכוף להוציא וכו', אפ"ה לא מלאו לכו למעבד עובדא לכוף לגרש ועשה מילתא מציעתא שלא תפסיד כתובתה, ועי"ז אפשר שיתרצה מעצמו ומרצונו לפטור אותה בגט וכו'. ועיין בלב מבין (להר"ם בירדוגו) סי' כ"ח.

טו) ועיין דבריו לקמן אות ט"ו באופן שאין חשש שמא עיניה נתנה באחר.

טז) ובהגמ"י פ"ד מאישות אות ט', הסתפק בכוונת תשובה זו, אם סובר רגמ"ה שעכ"פ יש לכפותו מדינא דמתיבתא. ובציץ אליעזר ח"ה סי' כ"ו, הביא בשם הרי"ש אלישיב שהקשה על החוט המשולש (לחש"ן) טור השלישי סי' ל"ה בדעת השני, שמביא את רגמ"ה בין הסוכרים שכופין מדינא דגמ' [וע"ש בציץ אליעזר, שתירץ שהכוונה שכופין מדינא דמתיבתא, וניפשת ספיקו של הגמ"י הנ"ל. ומ"מ צ"ע דא"כ היה לו להביאו שם בדעת הרביעית, וכבר השיג עליו בזה בצל הכסף ח"א סי' י"ג דף פ"ה טור ד']. ועיין לקמן הערה ל"ט.

(יז) בתשובת הרב יחזקאל מהמבורג (בעל כנסת יחזקאל) שבשעטת צבי (לר' צבי הירש מהלברשטט) דף י"ט טור ב', כתב, דאם נדקדק בלשונו הצח [של הרמב"ם שכתב] כופין אותו לשעתו, תיבת "לשעתו" שפת יתר אך למחסור, ע"כ דבר גדול דבר הרמב"ם בתיבת בשעתו, כאילו אמר הכל יפה בעתו וכו', באין לה בניס, דאז מאחר שאינה שבויה להבעל לו והיא באה בטענה בעינא חוטרטא וכו', או באם הוא לא קיים עדיין פריה ורביה ואין לאל ידו לישא אשה על אשתו, או כל זמן דאגידא ביה מאן יהב ליה אתתא, או יצא שבויה מפיו לבל לוקח אשה על אשתו, או בימי הרמב"ם שפירש [ע"י פט"ו מאישות] כופין על שידוכין, כפינן ליה שייגרש, כמו בשעה עשר שנים כו', אשר בזמנינו לא שייך כפיה בקידושין, כמו שכתב בשו"ע סי' א' [סעיף ג'] וסי' קנ"ד [סעיף י'], אף בבאה בטענה גם בזמנינו הדין כן כמפורסם בשו"ע וכו', ומה שכתבתי, לכאורה דבר נאה ומקובל, ולולא שכל הגביאים מתנבאים בסגנון אחד לומר שדעת הרמב"ם והרשב"ם בכל אופן במאס עלי כופין, וכדאי דעתם רחב מני ים ולבבינו אטום ואין לנו לב, ויותר מזה אני תמיה אף שראיתי בהרבה תשובות מחכמי תורגמה אשר קבלו עליהם לפסוק תמיד כהרמב"ם בטענת מאוס עלי כפינן בכל צד, ולעניות דעתי לא כן אולי כיוון הרמב"ם כמו שכתבתי וכו'. אמנם הוסיף שם בד"ה אך, דהוא דבר חדש לא נמצא בפוסקים, מי אנכי לבא הלום להמציא דין חדש אך לסנוף בעלמא. וע"ש בדף כ"ב טור א' בתשובת המחבר אות כ"א, שכתב שלשעתו הכוונה מיד וכו' [וכ"כ בפני יהושע המובא בפנים].

וכבר מצאנו כן בתשובת הר"י שמעון ב"ר אושעיא ב"ר יוסף בעל שמועות שבתשובות חכמי פרויבניצא סי' ע"ז שאחש"כ שכפיה האמור ברמב"ם היא

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

ובסמ"ג לאוין פ"א, העמיק דברי הרמב"ם בסתם שכופין אותו לגרש בטענת מאים עלי, ובהמשך דבריו הביא דעת רבינו חס ור"ח שאין כופין. וכחזק בסדר אליהו רבה חוטא סי' י"ג, שהנראה צעניו צרור דדעת הסמ"ג, דסבירא ליה שכופין אותו להוציא בטענת מאים עלי, והיינו שכתב מחילה הדין שכופין סתמא, כדברי בעל הספר שכותב הדין כפי מה שנראה לו מדעת עצמו, ומה שהביא דעת רבינו חס ור"ח החולקים על זה, הו' לומר דמי שירצה להחמיר יחמיר^(ב). וכן צידע אומר ח"ג סי' י"ח אות ה', כתב שאף שאחר כך הביא [הסמ"ג] דברי החולקים נראה דהלכה כסתם, וכמו שכתב ה"ד מלאכי בכללי הפוסקים [ראה כללי הרמב"ם הראש"ד והסמ"ג אות מ"ח], וכ"כ הש"ד חמד כללי הפוסקים סי' ט"ו אות ט"ו. וכ"כ צ"ח אליעזר ח"ה סי' כ"ו. גם בחוט המשולש (לחש"ד) עור שלישי סי' ל"ה דדעת השני, בפרי ד"ק סי' ז' וצ"ל הכסף חלק א' סי' י"ג מנו את הסמ"ג בין הסוברים שכופין לגרש [מדינת דגמרא].

ובמשכנות יעקב סי' י"ז כתב, יש להביא ראיה להסוברים שכופין [אותו לגרשה], מהא דאיתא ביצמות ל"ט ז', בסוגיא אי מנות חליצה קודמת למנות יבוס, אמר רב אין כופין, וכחזק רש"י [ואי ניחא לתרוייהו לייצומי, אין כופין אותו לחלוץ וכו', ומיהו היכא דהוא רוצה לייבס] ואיני אמרה לא צעניא ליה ואמרה דברים ניכרים, [אי מצינו להטעותו ולומר לו חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים וזו מטעין ליה, ואי לא] כפיין ליה [וחליץ, דאמר רב ששת (יצמות ד' א') מנין ליצמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין אותה, ולא תימא מוכה שחין דוקא [אלא כל אמתלא שתתן לדבריה, דאמר דהמדיר (כתובות ע"ז א') מעשה צ"דיון] צדורסי שמת ולו אח צורסי, [ואמרו חכמים יכולה שתאמר לאחין הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל עד כאן לשון רש"י], וכ"כ המוס' בכתובות בשם ה"ג^(ב), ומוס' [יצמות ל"ט ז' ד"ה אמר] ורא"ש [שם פ"ד סי' י"ו] השיגו ע"ז דשאני מוכה שחין וצורסי שהן מן המומין

בפתיחת כתובה, ואם איתא דנמאים עלי אין כופין אותו לגרשה, מהו דלא כייפינן לה, וזמנה יפה כחה מן המורדת, והלא מפסדת היא כתובתה^(ט), ודעתו שמה שהוכירו חכמים שאין האיש מוציא אלא לרצונו, אלא נדרכים שאמרו יוציא ויתן כתובה, היינו שאינו מוציא ונותן כתובה, אבל להוציא בלא כתובה כופין אותו באומרת מאים עלי [ודעת המ"מ עצמו הוצאה לעיל].

ובפני יהושע כתובות ס"ג ז' על תוס' ד"ה אבל כתב, ואף שיש לתמוה מה סברא היא זו שנוסף אותו לגרשה שלא בטובתו ככהאי גוונא דאיהו לא פשע מידי וכו', ונראה ש"ל להם כן מלשון הגמרא, משום דלא משמע להו שום סברא אפילו למר זוטרא דאמר כייפינן לה לפרש דבריו כמשמעו שכופין אותה להיות תחתיו וישמע עמה בעל כרחא, דכמו זר נחשב מהאי טעמא דמסיק הרמב"ם דאינה כשצויה שבעל לו בעל כרחא וכו', אלא על כרחך דלמ"ד [מר זוטרא] דכייפינן לה היינו צהא דמשהינן לה אג"ט שאין כופין אותו לגרש, וכיון דמעגנא ויחבה וטב למיחז ט"ן דו, ממילא זו היא כפייתה, וסופה לומר רוצה אני זו, וככהאי גוונא מקינן בגמרא שם דהוי סיעמא דשמיא, ולפי זה מכלל דלמ"ד [נאמימר] שלא כייפינן לה, היינו שאין כופין אותה כלל להטעגן, אלא שחגגה מיד וכו'^(ב).

ובתוספות שם ד"ה אבל, כתבו בשם יש מפרשים דכופין אותו להוציא. ובחש"ד ח"ב סי' ס"ט, כתב שכן דעת קצת מרבותינו הצ"ח^(ב) [ודעתו להלכה מוצא לעיל]. וברא"ש שם פ"ה סי' ל"ד, כתב כן בשם הרשב"ם. והוצא צ"ח כהן. וכן כתבו בשם הרשב"ם בזהגות מיימוני פ"ד מאישות אות ו' ורבינו ירוחם (מישרים) נתיב כ"ג ח"ח. ובתוספות גיטין פ"ד א' ד"ה הכא, כתבו כן בשם רבינו יהודה. וכ"כ בחוט המשולש (לחש"ד) עור השלישי סי' ל"ה הדעת שני, בשם הר"י^(ב). גם באורחות חיים הלכות כתובות סי' ע"ו, פסק כן. וכן משמע בפתחת הרב אצל מר ז"ר משה ז"ר יוסף בפתחות חכמי פרוצניאל סי' ס"ד באמצע הפתחה.

לאחד מן הראשונים ז"ל שיאמר שזהו טעמו של הרמב"ם והגאונים בטענת מאים עלי, ולא תלי זה בזה כלל, והרי רבינו חס ראש החולקים על הרמב"ם במאס עלי, אומר בספר הישר שאין שום חכם יכול להכריע אם פסול גט מעושה שלא כד"ן הוא מהתורה או מדרבנן, הרי דלא תלי זה בזה. וע"ע בשו"ת ר' נחום טרייביטש סי' מ"א.

ובאבני צדק (להר"מ פאנצט) סי' קל"ה כתב, ועיקר טעמו של הרמב"ם הוא, שמאחר שאינה כשבויה שתבעל לשני לה, אם כן לא חסר לבעל כלום בגירושין, וכופין על מדת סדום.

(כא) בצל הכסף ח"א סי' י"ג דף פ"ה טור ד', הקשה ע"ד מדברי ר"י המובאים בשו"ת הרא"ש [כלל מ"ג סי' ו'] שאין כופין, ותיירך בתירוך השני שכותנו לרבינו יהודה המובא בתוס' [כתובות] ס"ג ב' סוד"ה ואינהו [אך לפי] הוא רק מצד תקנת הגאונים או רבנן סבוראי ולא מדינא דגמ', אולם בתוס' בגיטין משמע שרבינו יהודה סובר שכופין מדינא דגמ'. וכן תירך בצ"ח אליעזר ח"ה סי' כ"ו אות א'.

(כב) ע"י בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סי' תמ"ג, שהעתיק את הסמ"ג בענין מורדת והשמיט את החלק הראשון שכתב בסתמא שכופין.

(כג) לא מצאנו, ובתוס' כתובות ס"ד א' ד"ה ודיני, כתבו כדבריהם ביבמות.

(ט) עיין בתורת אמת סי' קפ"ו, שכתב שאפשר ליישב קושיות אלו על פי דברי הרא"ש [שם פ"ה סי' ל"ד] בפירוש דברי רבינו חס, ובפירוש יתירך הכל, דמאי דקאמר גמרא כייפינן, היינו מטעמא אולי תחזור בה, ומשהינן אותה ולא הויא מחילתה מחילה, ואם רצה לגרשה יתן כתובתה, ואף על פי שבשהיה זו הם כופין את הבעל גם כן, שהרי אם רוצה לגרשה צריך לתת לה כתובתה, מכל מקום הכפייה הגמורה היא לה, שהרי אם אינו רוצה לגרשה תשהה עד כלות כתובתה, ומאי דקאמר לא כייפינן לה, היינו דאף על גב דאכתי היא אגידא ביה ואם אינו רוצה לגרשה אין כופין אותה, מכל מקום אם הוא רוצה אין אנו אומרים לו שצריך לתת לה כתובה ואז הוא לא ירצה לגרשה, אלא אנו אומרים לו, אם תרצה לגרש גרש בלא כתובה, ואז הוא יגרש אותה תכף כיון שאין לו לתת כתובה, ולקושיא הב' דבמאי יפה כחה מן המורדת, גם כן מתרצת בפירוש רבינו חס, דבמורדת כייפינן לה עד שתפחות כל כתובתה, וזו היא כפייתה שתתעגן כי הבעל לא יגרשה עד כלות כתובתה, זו היא כוונת רבינו חס וכוונת הרא"ש בפסקיו למעין שם.

(ב) ועיין בהיכל יצחק ח"א סי' ב' אות כ"ה שכתב, ואפשר שיסוד דעת הרמב"ם שכופין במאס עלי (משום שלא תהא כשבויה), הוא מפני שהולך לשיטתו [פ"ב מגירושין ה"ב] שמדאורייתא גט מעושה בישראל כשר, וע"כ היכא שיש טעם הגון מקילים בדרבנן וכו', אך באמת זה אינו, שלא מצינו

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

ועיין בנתיבות משפט דף ר"ד טור א', שהקשה שהר"ח המוצא במדרכי קוחר למוצא בתוס' ובסמ"ג ובהגהמ"י, וכחז ושאל ר"ח איש רומי הוא שכתב שאין כופין ושאל אינו ר"ח המוכר סחם בדברי התוס' והרי"ף, ועדיין אינו שזה שהיאך כתבו התוס' בשם ר"ח אם אינו ר"ח הידוע. והוצא תירושו בלל הכסף ח"א סי' י"ג דף פ"ו טור א' בלא פקפוק.

וביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות ח', הציא את דבריהם וכתב, ומיהו מדברי ר"ח בתוס' כתובות ע' ע"א [ד"ה יוליא] וזכר הרמב"ן שם ס"ג ב' [ד"ה והני מילי] ועוד ראשונים, מוכח דלר"ח סחם אין כופין אותו להוציא. ועיין בצ"ח אליעזר ח"ד סי' כ"א אות ב'.

ובדעת רש"י. נגמרא כתובות ס"ג ב', על הא דאמר אמרימר אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה, פרש"י לא כייפינן לה להשהותה, אלא נותן לה גט ויוצאה בלא כתובה. וכתבו התוספות שם ד"ה אבל, שנקוטטוס לא פירש שיכופו הצעל ליתן גט. וכן כתבו בשם רש"י בתוספות גיטין פ"ד א' ד"ה הכא, בספר הישר חלק השניות סי' כ"ד וע"י, בחידושי הרמב"ן כתובות שם ד"ה והני, בר"ן שם כ"ז א' (מדפי הרי"ף) ד"ה דאמרה וצאגודה שם סי' פ"ח. ונתיבות משפט דף ר"ג טור ב' כתב, שכן נראה שהצינו הראש"ש [פ"ה דכתובות סי' ל"ד] ורבינו ירוחם [(מישרים) נכ"ג ח"ח] בדעת רש"י, שהרי הם פירשו דברי הגמרא [בכתובות] כרש"י, ועלה סיימו אלא אם יראה יגרשנה מיד בלא כתובה. וכן כתב בסדר אליהו רבה חוטא סי' י"ג כה.

ובתשובת הרשב"א שכתובות חכמי פרוצניא סי' ע"ג, הציא לשון רש"י "אלא נותן לה גט מיד אם הוא רוצה" כה. וכן הוא בחידושי הרשב"א שם ס"ג ב' ד"ה היכי. וצ"ח כאן כתב, גם הר"ן [הג"ל] כשהעתיק לשון רש"י בזה כתב "אלא אמרה מאיס עלי וכו' נותן גט מיד אם רוצה", מוצא להדיא דדוקא אם רוצה, אולי מלא כן בפירושי רש"י.

אולם בחידושי הריטב"א כתובות ס"ג ב' ד"ה היכי, כתב שנראה מלשון של רש"י, שהאומרת מאיס עלי כופין אותו לתת גט, ומלא בלא כתובה כה. והוצא דבריו בנמוק"י ובשיטה מקובצת שם ובשנטי גזורים שם כ"ז א' (מדפי הרי"ף) אות א'. וכן כתבו בתוס' הר"ש [משאנן] שם ד"ה אבל, בסמ"ג לאווין פ"א כה. בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סוף סי'

שכופין להוציא, ונראה ראייה לדברי רש"י, דעל כורחך הא דאמר [רצ] שעת משום ר' אליעזר בן עזריה מנין ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין, לאו דוקא מוכה שחין, דהא איחא אין חוסמין, משמע דדוקא שאינה רוצה להמייבם, הא רוצה להמייבם מותרת, והא במוכה שחין אפילו רוצה להיות עמו לא שצקין להו, כדאמרין בכתובות (ע"ז ב') שתשמיש קשה להן, אע"כ כוונת ראב"ע לכל הדברים הניכרים שהם דברי אמת, וכן משמע דדוקא דקרא דלא מחסום, דכל שנותנת אמחלה נכונה אין חוסמין וכו', מכאן מקור גדול למה שכתבו כל הגאונים לכופ' לגרש באומרת מאיס עלי אם יש דברים הניכרים [ע"ז אות י"ג], דהנהו דרשי דלא מחסום אף למאן דאמר מלת יבום קודמת, ואפילו הכי כפינן לחלוץ בטענה הגונה, שלא יכניס קטטה לביתו ומצוה לקיים דברי חכמים, והוא הדין בנשואה לגרש, והאין מחסיים מחמיו להוליד בני שנואה ולהיות אנוסה מחמיו [וסיים שם ודו"ק כי לכאורה מוכרע יותר בדעת הרמב"ם ז"ל כה]. ועיין בפרי תבואה סי' נ' בהגה"ה, שכתב אף נראה לי צורר דמעיקר הדין גם הרמב"ם מודה דאין כופין קודם שצברו י"ב חודש, דאם לא כן איך יפרש הרמב"ם הא דקאמר הש"ס בזה כלמיה דרצ וציד ומשהינן לה תריסר ירחי שחא, דאמורדת גמורה לחוד לא מצי קאי להרמב"ם, דאם כן היה להש"ס לפרש דמאיס עלי דינה משונה משאר מורדת, אחר הא דקאמר ומשהינן לה כ"י. וכ"כ בדבר אליהו (להר"א קלנקין) סי' ע"ג עמ' 140 [ע"ש]. וכ"מ במשכנות יעקב סי' ל"ח התשובה הרביעית אות כ"ד.

בדעת הר"ח. בתוס' כתובות ס"ד א' סוד"ה אבל, כתבו ור"ח נמי פירש דאין כופין הצעל ליתן גט. וכ"כ בשמו בספר הישר חלק השניות סי' כ"ד [וע"ש סי' ע"ז], צאגודה שם סי' פ"ח, בעץ חיים (להר"י לונדריש) ה' פו"ר פ"ב ונתיבות ר' יחאן צ"ר יהודה כהן שכתובות מהר"י לאטאש עמ' 25. וכן בסמ"ג לאווין פ"א, כתב וכן ר"ח איש רומי פירש בזה הלשון אם אמר הצעל אחן לך גט. הוצא בהגהות המדרכי שם סי' ר"ג, בהגהות מימוניות פ"ד מאישות אות ו' ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סוף חמ"ג.

אולם במדרכי שם סי' קפ"ו כתב, וכן פירש ר"ח אם אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה אלא כייפינן לצעל ויוצא וכו', כיון דמאיס לה ואינה יכולה לסבול לא משהינן לה אלא כייפינן לו מיד כיון דאמרה מאיס עלי, שהרי אין צוה ישראל הפקר כל כך שהיו משועבדות ליצעל למי שמאוס עליהם וכו'.

(כד) ועיין בצ"ח אליעזר ח"ד סי' כ"א אות ב', שהעיר שהמשכנות יעקב סותר א"ע, דבסי' ל"ח בתשובה הרביעית אות כ"ד משמע דלהלכה לא סבירא ליה כהרמב"ם.

(כד*) אמנם רוב מפרשי הרמב"ם פירשו שאין המתנת י"ב חודש לרמב"ם אלא באומרת בעלול. ועיין בשו"ת מהר"ט צהלון החדשות הטובות לקמן אות י"ז. וע"ש עוד שיש מהחולקים על הרמב"ם הסוברים שלאחר י"ב חודש כופין.

(כה) וכן משמע בשו"ת הריב"ש סי' ר"ט ושם"א, שביאר דעת רש"י שכופין לחלוץ מפני שמצות חליצה קודמת, ואילו היה סובר שלרש"י כופין להוציא באשת איש באמרה מאיס עלי לא היה צריך להגיע לזה, כמו שביאר שם בדעת הרמב"ם.

(כו) כן הוכיח המהדיר שם בהערה, שאין זו תוספת הסבר של הרשב"א אלא שכן היה הגירסא ברש"י שלפניו.

(כז) בנתיבות משפט שם כתב, שכפי הנראה דקדקו [כן] ממה שכתב רש"י [על הא דאיחא אמרה מאיס עלי לא כייפינן לה] שנותן לה גט, דודאי בעל כרחו קאמר, דאי מרצונו אפילו במורדת יכול ליתן לה גט אם ירצה, אמנם אין זה הכרע, שאפשר לפרש דכוונתו לומר דשאני מאיס עלי ממורדת, שאם ירצה הבעל לגרשה לאלתר, צריך ליתן לה כתובה, אבל אמרה מאיס עלי יכול לגרשה לאלתר בלא כתובה.

(כח) ועיין בדינא דחיי שם דף פ"ח טור ב', שכתב שטעות סופר הוא בסמ"ג, וצריך לומר רשב"ם. וכ"כ בב"ח כאן דטעות סופר הוא. ובביאורי מהרש"ל לסמ"ג הסתפק בזה. אמנם בישא ברכה דף ק"ל טור ב', אחר שהביא

אוצר

קונטרס כפיה אות א

הפוסקים

דאס לא כן מה הועלנו בזה דאן לא כייפין לה להשהותה אגיטא, אכמי הצעל ישהה הגט מענמו, ואם כן אף דסבירא ליה לרש"י דאיכא נפקא מינה גס לענין בלאות, נקט לרבותא הך נפקא מינה [דלא] משהינן אגיטא, דהוא רבותא גדולה דכייפין לבעל ליתן גט. ובציץ אליעזר ח"ד סי' כ"א אות ז', כתב דמשמע מרש"י שכופין, דמדכתב רש"י סתם לא כייפין לה להשהותה משמע דבידינו הדבר, דמכיון דלא כייפין לה להשהותה ממילא נכוף את הצעל ליתן הגט מיד, דאם לא כן מה הועלנו בזה שלא כייפין לה להשהותה, אבל הצעל הרי ישהה אותה מזידו בכדי לנערה, אם לא שנפרש שכוונת רש"י דבצעינא ליה ומנערנא ליה הטילו חכמים קנס מיוחד על האשה להחמגן י"ב חודש, ולא מועיל אפילו אם הצעל מתרצה לגרש, וזא אמיר לאשמעין שבמאים עלי לא אמירין שאפילו אם הצעל רוצה לגרשה, דבכל זאת נטיל עליה קנס מיוחד לעגנה ולהשהותה י"ב חודש, אלא לא כייפין לה מזידנו, אבל אין זה במשמעות דברי רש"י, ובפשטות משמע כנוצר לעיל שסובר שכופין אותו לגרש.

ובדעת הראב"ד. בחוט המשולש (למשנ"ץ) טור שלישי סי' ל"ה הדעת השני, כתב דדעת הראב"ד הוא כהרמב"ם. וכן כתבו בפרי לדיק סי' ז' וצ"ל הכסף ח"א סי' י"ג. וכתב ביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות ה', ונראה שלמדו כן ממה שכתב הראב"ד בהשגות הר"ף במאים דעים (דף ל"ה א') [ונדפס על הר"ף כתובות כ"ו א'], דבאמרה מאים עלי לא כייפין לה לאעכונה גביה ומפחת לה פורחא, אלא מפיק לה לאלתר בלא כתובה ע"כ, והוא כלשון הר"ף בשם בית דינא דמחיצתא [המוצא לקמן אות ג'], ושם צודאי הכוונה על ידי שכופין אותו לגרש בעל כרחו, אמנם מזינו למאיירי כתובות [ס"ג ז', סוף עמ' 268] שכתב, שאפשר לפרש בכוונת דברי גדולי המפרשים [כינויו להראב"ד] שאם ירצה לגרש כדי להרויח כתובתה יגרש ע"ש"ב, אולם מדברי הראב"ד בהשגות פ"ז מהלכות יבוס וחליצה הלכה ט"ו מוכח דסבירא ליה כהרמב"ם שכופין לגרש בטענת מאים עלי, וכן כתב להדיא הרב המגיד שם. גם דהיכל יצחק ח"א סי' ז' אות א', כתב שהראב"ד סובר שכופין את הצעל לגרשה, כי אם בפירוש לא אמר כך, אבל מכללא למדנו שזוהי דעתו, שהרי כלל גדול הוא אצל הפוסקים, שכל מקום שהראב"ד אינו משיג על הרמב"ם הוא מודה לו, וכאן לא מזינו ששיג עליו וכו'. וכ"כ צ"ח אליעזר ח"ה סי' כ"ו אות א'.

תחמ"א"כט, בתשובת ר' חיים פלטיאל שבשערי תשובות למהר"ם מרומנובורג שער הראשון סי' נ"ג, בתשובת ר' מנחם ז"ר אברהם שבש"ת מהר"ח א"ו"ו סוס"י קכ"ו, בחדושי רבינו קרשקש שם, בהגהות מרדכי שם סי' ר"ל"ג, בהגהות מימוניות (דפוס קושטנטינא) פ"ד מאיסות הלכה ח', בעץ חיים (להר"י לונדריש) הלכות פו"ר פרק ז', בחוט המשולש (למשנ"ץ) טור שלישי סי' ל"ה (דף י"א טור א') הדעת השני, בשו"ת מהר"ק שורש ק"ב, בשו"ת מהר"ם אלשקאר סי' ע"ג ובתשובת ר' יצחק ז"ר יהודה כהן שבש"ת מהר"י לאטאש עמ' 51.

ובפני יהושע שם על חוספות ד"ה אבל, כתב להוכיח שכן הוא דעת רש"י, ולמד כן מדין היבמה, דאף על גב דדרשינן ויבמה בעל כרחה, אפילו הכי היכא שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה, ופרש"י [במאות ל"ט ז' ד"ה אמר רב], דלא תימא מוכה שחין דוקא אלא הוא הדין לשאר אמתלא, וכתב גם כן דכופין אותה לחלוץ, והיינו כדי שלא תחמגן, ונראה שזוהי הטעם סמך הרמב"ם דין היבמה [פ"ב מידות וחליצה הלכה י'] לדין האומרת מאים עלי, משום דמיבמה היא דליף לה"א, וכן כתבו קצת מפרשים שכן היא שיטת רש"י לענין מאים עלי. וכ"כ גם בקו"א שם סי' קנ"א.

ובפרי תבואה סי' נ' כתב, ומהר"א אשכנזי [בשו"ת הרמ"א סי' נ"ו] כתב שדעת רש"י כהרמב"ם וכו', ונ"ל עיקר דהא הר"ן כתב דלהכי נדחק רש"י לומר דכלתיה דרב וצ"ד ובעיא דרבא הוא במאים עלי, אע"ג דלשון אמרדא דגבי כלתיה דר"ו משמע דמורדת ממנו היתה, משום דסבירא ליה לרש"י דמורדת ממנו לא שייך בעיא דרבא, דודאי כייפין לה בהפסד בלאומיה, כמו דכייפין לה בהפסד כתובה דהכלאות שייכים לכתובה ששם אותם בכתובה, ואם כן קשה במאים עלי ניהו דסבירא ליה לרש"י אליבא דמאן דאמר דלא כייפין דהפסקיה בכתובה לחוד מטעם מחילה ולא הכלאות, מכל מקום למאן דאמר דכייפין לה כמו במורדת גמורה למה לא נימא דכייפין לה נמי בהפסד בלאומיה, ואם כן למה נדחק רש"י לפרש פלוגתא דאמיר ומר וזוטר א"י כייפין לה לענין להשהות גיטה, ולמה לא מפרש דפליגי לענין הפסד בלאות, דלמאן דאמר כייפין מפסדת הכלאות כמו במורדת דמתניתין וכו', אלא ודאי דסבירא ליה לרש"י כהרמב"ם, דהא דלא כייפין לה להשהותה אגיטא, היינו על כרחך דכייפין לבעל ליתן לה גט מיד, וסבירא הוא

להגיה בדבריו רש"ב"ם במקום רש"י. ולהעיר שבשו"ת מהר"ם מרומנובורג שם סי' תמ"ג הביא את הסמ"ג המובא בפנים וגרס בו רש"י.

ל) בבגדי ישע שם עמ' 61, גורס רש"ב"ם במקום רש"י.

לא) ובמאירי שם (עמ' 268), כתב לחלק בין חליצה לגט, שכן החליצה אין העישוי פוסל בה, משא"כ בגט העישוי פוסל בו. ועיין במגיה שם אות ג' שתמה, הלא להלכה אין שום הבדל בין גט לחליצה, וכמו שכתב המאירי יבמות ק"ו א', וז"ל ולענין עישוי מיהא שניהם שוים ע"ש, ולא מצאתי ישוב לדברי המאירי בזה וצ"ע. ג. וע"ע ביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות ה' מה שכתב בענין זה.

לב) גם בתשובת ר' יצחק ב"ר מרדכי שבתשובות חכמי פרוכנצ'א סי' ע"ב עמ' 258, מנה את הראב"ד בין הסוברים שאין כופין.

כמה ספרים שדנים בדעת רש"י, הביא את הריטב"א [הנ"ל] וכתב, הרי דהריטב"א דייק מדבר רש"י אלו דס"ל כהרמב"ם, ומאחר דעינינו הוראות שהריטב"א דכתב ודייק כן מדברי רש"י, א"כ ודאי זו היתה כוונת הסמ"ג ואין להטעות הספרים. וכ"כ ביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות ה'. ובציץ אליעזר ח"ה סי' כ"ו אות א' האריך וכתב, מכל זה אנו נוכחים לדעת שהראשונים ז"ל נחלקו בכוונת רש"י וכל אחד כתב בספרו כפי הבנתו בדעת רש"י, וממילא ברור הדבר שכל אלו שהזכירו דעת רש"י שכופין, הוא מפני שפרשו כן בכוונתו ולא נפל שום ט"ס. וכבר מצאנו זאת בשו"ת מהרלב"ח סי' ל"ו דף כ"ה טור ד' ד"ה עוד, שכתב וגם יש מן המפרשים שהבינו כן מדברי רש"י [כדעת הרמב"ם]. והביאו הכנה"ג הגב"י אות י"ד.

כט) בחוט המשולש (וואלוז'ין) תשובות הגר"ח סי' ב', כתב שצריך

אוצר

קונטרס כפיה אות ב-ג

הפוסקים

סימן ק"מ כתב, כך ראינו שזרות הדין היתה מעיקרה, שאין מחייבין את הבעל לגרש את אשתו אם בקשה גירושין, חוץ מאותן ששנו רבותינו בהם שכופין אותם להוציא וכו', ואחרי כן רבנן סבוראי כשראו שזנות ישראל הולכות ונמלות לגוים ליטול מהם גיטין באונס מצעליהן, ויש כותבין גיטין באונס, ומסתפק גט מעושה כדין או שלא כדין, וקא נפיק מיניה חורבא, תקנו צימי רבה דר מר רב הונא^(ה) למורדת ומצנעת גירושין וכו', וכופין את הבעל וכותב לה גט לאלתר וכו', וכזאת מתנהגים זה כשגש מאות שנה^(ה), ואף אחת עשו כן. וכן הוא בשערי דק ח"ד שער ד' ס' ט"ו. והוצאה בפסקי הר"ד כתובות ס"ד א', צביאורי ה"ר יצחק צ"ר מרדכי בתשובת חכמי פרוצנא ס' ע"ט עמ' 299 וברבינו ירוחם (מישרים) נכ"ג חלק ח' דף ס' טור ג'. גם צעטור אות מרד דף ס"ח טור ד' (בהוצאה עם השער החדש) הביאה, והוסיף ומה שחדש הרב ר' יעקב (ר"ת)^(ה) דלא כייפין ליה לבעל לאפקוקי בעל כרחו, אדינא דגמרא הוא, אבל בתקנתא דבתראי מפיקין, דהכי אסכימו כולו רבותא. והביא דבריו צנידונו [במשומד ומ"ע] בשו"ת מהר"ם אלשקר ס' ע"ג.

ובהלכות גדולות הלכות כתובות [מהדורת מכון ים עמ' ש"ע] כתב, והאידנא בתרתין מחיבתא הכין פסקין במורדת וכו' ויהינן לה גיטא לאלתר^(ה). הוצא בתשובת ר"י שצו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג ס' רס"א. ובעין זה כתבו בהלכות פסוקות הלכות קדושין [מהדורת אהבת שלום עמ' ש"ה] ובהלכות ראו עמ' 88. ובתשובת רב נטרונאי גאון שבתשובות הגאונים חמדה גנוזה ס' פ"ט, כתב במורדת, מיהא רבנן סבוראי דבתר, הוראה חיקנו וכו' ומיימי לה גיטא לאלתר כדי שלא תלכזה צנות ישראל למרבות רעה^(ה), וכך עמא דבר ואין לזוז מינה וכו'.

ובהגהות אשר"י כתובות פ"ה סימן ל"ה כתב בשם רב האי גאון, שאף שאין לכופו את בעלה מכת הלכה, מכל מקום גאוני הישיבות של צבל תקנו שכופין את הבעל ליתן גט מיד, ויותר מג' מאות שנה היה ציימיהם שנכתב זו התקנה וכו'. וכ"כ בשמו בתשובת הר"ד המוצא להלן וצו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לצוב) ס' חמ"ג [ועיין בתשובת רב האי גאון בתשובות הגאונים (הרכבי) ס' ר"ל]. גם בתשובת רב חנניה גאון בשערי דק ח"ד שער ד' ס' ט"ו, כתב שכופין את הבעל עד שיגרש וכו', וזה משפט מורדת צייציתינו בזמן הזה.

ובהגהות מיימוני פ"ד מאישות אות ט', כתב שרבינו גרשם מאור הגולה פירש בתשובה, שמחוק ההלכה אין כופין

ב. האם הכפיה בשוטים או במילי. במאירי כתובות ס"ג ז' ד"ה וגדולי, כתב בשם קלח מחכמי הדור, שפירשו בדעת הרמז"ס שכופין אותו רק בהודעה שאם אינו מגרשה אין בית דין משמלדן בהחזרתה, ולא פוחתין כתובתה וכו'. ובתשובת הר' אברהם צ"ר יצחק שבתשובות חכמי פרוצנא ס' ע"ו, כתב בדעת הרמז"ס, לאו למימרא דצי דינא כפו ליה לאפקוקה, דהא לית הכא שום מילתא שיהא זה כפייה כדצריחא דלעיל, אלא כופין אותו בזה הדרך שלא נכופנה שחזעל בעל כרחו, ורבים טעו בלשון הר"מ שחזנו שכופין שכתב כפיה צ"ד עד שיאמר רוצה אני, ורחמנא לילן מהאי דעתא, והאמת כמו שפירשנו.

ובתשובת הר' שמעון צ"ר אשעיא צ"ר יוסף בעל שמועות שבתשובות חכמי פרוצנא ס' ע"ו כתב, גם לדברי הר"מ ו"ל שכתב לשון כפיה [יש לפרש] כפיה דברים כדלמרינן בפרק השותפים (ב"ב ח' ז') אכפיה לר' נתן וכו', ואין לומר שהר"מ אומר כופין אותו בשוטי היכא דאמרה מאים, דהא אשה לא מפקדא אפ"ר, וגם מטעם צענא חוטרא לידה אין כאן כי יכולה להעמיד בנים ממנו וכו', אלא אין כופין בשוטי אלא לפסולות וכו'. אמנם מדברי הראשונים המוצאים לעיל באות הקודם, נראה שכולם פירשו דברי הרמז"ס ודעימיה שהכפיה היא כפיה ממש וע"י צ"ד [וכן נקטו האחרונים אשר יצאו בצאחיות הבאות].

ג. תקנת הגאונים שמגרשה בעל כרחו, ואם קיימא לן בהאי תקנה. צרי"ף כתובות כ"ז א' (מדפיו) כתב, הדין הוא דינא דגמרא, אבל האידנא צבי דינא דמחיבתא הכי דייני במורדת, כד אחיא ואמרה לא צענא ליה להאי גברא נתיב לי גיטא, יהי לה גיטא לאלתר וכו'^(ה), הדין הוא דינא דמורדת דנהיגין רבנן במחיבתא מכמה שני עד השתא, אבל ודאי הדין תקנתא ליתא אלא היכא דאימרתא איתתא בצעלה וצעיא לאפקוקי מיניה מחמת דלא צעיא ליה, אבל היכא דאחמרהא או היכא דאיכא עלה חשש מותא וצעיא למיפק מצעלה, כי היכי דלא לירות לה, ליתא להיהא תקנתא ולא עבדינן בה עובדא, וכדי האי מלתא איכא למימר היכא דמיעקרא נחלה לאורייתא לא תקון רבנן, ואע"ג דחזינן בהאי מלתא פלוגתא ציני רבואתא, מסתברא כמאן דאמר לא עבדינן תקנתא כדי האי מלתא. וכן נראה ממ"ש שם ס"ד א' (מדפיו), והשתא דחקינו רבנן למורדת למיחז לה גיטא, לא שגא פסק עליה אציה [מעוט לחתנו ופשת לו הרגל], לא שגא פסקה איהי, כד אמרה ליה או כנוס או פטור, כייפין ליה ויהיז לה גיטא בעל כרחיה.

ובתשובת רב שרירא גאון שבתשובות הגאונים חמדה גנוזה

(לג) נחלקו המפרשים בדעת הר"ף, עיין בספר הישר, ברא"ש ובמאירי המובאים להלן, ובהערה מ"א.

(לד) באגרת רב שרירא גאון [מהדורת לוי עמ' 101], כתב ואחריו [אחרי רב חנא גאון פומבדיתא] מר רב רבא שתקנו בימיו לתת גט לאלתר לאשה, ולא כשמעתתא דכלתיה דרב זביד, ובימיו היה בסורא מר רב הונא גאון. ועיין בזהות מתקני התקנה בהתקנות בישראל כרך ג' פ"ג ס' א'.

(לה) בעטור גרס שש מאות שנה, ועיין מש"כ בזה בהתקנות בישראל הנ"ל הערה 19.

(לו) ע"י לקמן מש"כ בדעת ר"ת.

(לז) כ"כ בדעת הבה"ג שכופין בתשובות הר"ד המובא להלן, דלא כר"ת בספר הישר המובא ג"כ להלן. ועיין בתשובת רב אהרן כהן גאון שבתשובות הגאונים (אסף) תרפ"ז ס' נ"ח, שכתב בשם הלכות דמר יהודאי גאון [בה"ג], והאידנא לא קא עבדינן הכי [להשהות את המורדת י"ב חודש קודם לגט], וכד מימדא איתתא על בעלה ותבעה לאיגרושי, מיחייבין ליה לבעל לגרשה, ואי לא עביד משמתינן ליה עד דעביד, אבל כדי למיתבע שלמא בין האיש לאשתו מרחינן לה שבתא ותרתי. וע"ע הערה ל"ט.

(לח) מצאנו שני נימוקים לתקנת המחיבתא: א) שלא יתלו את עצמן בגוים לכופו את בעליהם לגרשן שלא כדין. ב) שלא תצאו לתרבות רעה. ועיין

אוצר

קונטרס כפיה אות ג

הפוסקים

תקנת בית דין הגדול שצנצל. וכן העתיק תשובה זו כלשונה בשו"ת מהר"ם אור זרוע סימנים ס"ט, קכ"ו וקנ"ז ובפסקי רי"ד כתובות ס"ד א'.

גם בפסקי הרי"א ז"ל שם פרק ה' הלכה ד' אות י"ז כתב, שכבר תקנו גאוני ישיבות, שכל אשה שמורדת בצעלה ותובעת ממנו גירושין, כופין הצעל ליתן לה גט. ובשליט הגבורים גיטין מ"ט א' (מדפי הרי"ף) אות ה', הביא לשון רי"א, שכח והמורדת בצעלה שהיו כופין את הצעל לגרש כתקנת הגאונים הרי זה גט מעושה בדין, שתקנת הגאונים דין הוא כמ"ש מו"ה [הרי"ד] בפסקיו שם פ"ח צ'. והוא מפסקי רי"א ז"ל שם פ"ט הלכה ד' אות י"ח. וכן פסק בשו"ת מהר"ם אור"ז סי' קנ"ה.

אולם בספר הישר לרבינו חס חלק התשובות סי' כ"ד כתב, ומה שכח רבינו שמואל שתקנו הגאונים, דלא משהינן חריסר ירחי שחא אגיטא, אלא כופין אותו [מיד לגרשה], חלילה לרבינו להרבות ממורים בישראל, דקיימא לן רבינא ורב אשי סוף הוראה, ונהי דהגאונים יכולין לתקן כתובת אשה על המטלטלין, או על פי הלכה או על פי דעתם, דהיינו ממונה, אבל להחיר גט פסול אין כח בידינו מימות רב אשי ועד ימות המשיח וכו' ^ס, ומה שכח ר' יצחק [הרי"ף] וכו' [כוונתו] אבל מוחלט [כתובתה] ורואה [להתגרש], מגרש לה בלא כתובה, ולא חש לפרש רצון הצעל דפשיטא ליה, והמפרש צענין אחר משינן ליה טועה גמור ומרבה ממזרות וכו' ^{מא}, ואפילו מה שכח צה"ג דיהצין גיטא לאלתר, הכל נריך לפרש לדעת הצעל, וכך אני מורה וצא. והוצאו דבריו במדרכי כתובות סי' קפ"ו. ובתשובת ר' מרדכי צ"ר יצחק שכתובות חכמי פרוצניא סי' ע"ה, אחר שהביא דברי ר"ם והרי"ף כתב, ודאי אני מורה וצא בדברי ר' יעקב שאם כפו אותו להוציא בטענה זו ונשאת הצנים פסולים.

ובמאירי שם ס"ג ב' עמ' 269, כתב ומה שכתוב בהלכות [הרי"ף] שחדשו הגאונים באומרת לא צענא ליה, ר"ל מאיס עלאי,

אלא במוכה שחין וחצריו, אבל רבנו סבוראי דבחר הוראה תקינו למשקל מינה מה שמפסה וליהן לה גט לאלתר, וכן עמא דבר בכל האנשים, ואין נריך לומר מוכה שחין וחצריו, שאפילו קודם תקנה כופין אותם להוציא לאלתר ^ט. ונמצא בתשובות רגמ"ה (דפוס נ"י. תשע"ז) סימן מ', בתשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז ורפת סי' קמ"ז ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג) סי' רס"א. וכ"כ גם בתשובה אחרת שם סי' תתס"ה ובשערי תשובות (למהר"ם מרוטנבורג) שער שלישי סי' של"ח.

ובתשובות הרי"ד סי' כ"ז כתב, ונראה שהמורדת על צעלה אף על פי שאינו מן הדין לכופו להוציא וכו', כיון שתקנו ראשי ישיבות לכופו ליתן גט, מזה לשמוע דברי חכמים הוא, שהישיבות לנו היום הזה במקום סנהדרין גדולה, ואין לזוז מתקנתם וכופין אותו עד שיאמר רוצה אני, וגט כשר הוא. ולהלן שם בתשובה כתב, שאם האשה מורדת על צעלה, אע"פ שאינו מדין התלמוד לכופו את הצעל ליתן לה גט, כבר ראינו בתשובות הגאונים דרצנן סבוראי שהיו סמוכין לרבינא ורב אשי וכו', שתקנו בימי מר רבה בר מר רב הונא להיות כופין את הצעל ולכתוב לה גט לאלתר, וכזאת אנו מתנהגים היום כשלוש מאות שנה ויותר וכו', זה השיב רב שרירא גאון, וכך מלאנו כתוב בתשובות כמה גאונים, והלכך אין לפרכס על תקנתם, ואם רואים חכמי ישראל שהאשה תמרוד בצעלה, ואינם יכולים לפתותה בדברים, מזה היא מוטלת עליהם לכופו הצעל ליתן לה גט, ואם אינו שומע להם יעשוהו על ידי גוים וכו'. וכן הביא עוד את תשובת רב שרירא גאון שם סי' נ"ט, ופסק עפ"י דבריו לכפות בנידונו. וכ"כ בתשובתו המובאת בלור זרוע סי' תשנ"ד, שאם היא מורדת על צעלה ואינה חפצה בו, אף על פי שאינו דין מכת ההלכה לכופו ליתן לה גט וכו', מכל מקום גאוני הישיבות של צנל רצנן סבוראי שהיו אחר ההוראה תקנו שיכופו את הצעל ליתן גט למורדת מיד, וכן כתב בהלכות גדולות, וכ"כ גם רב האי ורב שרירא וכל הגאונים וכו' והרי"ף, ואין מי שיכול לעקור

מש"כ בהתקנות בישראל הנ"ל סי' ב' עמ' שמ"ב.

לט) ובהגמ"י שם, כתב ומיהו אין לברר מן הלשון הזה שבתשובת רבנו גרשום, אם תקנו לגרש לאלתר על כרחו של בעל או דוקא מדעתו [ומה שחידשו הגאונים בתקנתם הוא, שאין משהיין הגט י"ב חרש, כמ"ש בכתובות ס"ד א']. ועיין באביאסף המובא בפנים, שהביא דברי רגמ"ה לענין י"ב חרש ותפסת נצ"ב. אמנם בדברי רבנו חיים פליטאל שם, אף שהביא בשם רגמ"ה שתקנת הגאונים היתה לבטל שהיית י"ב חרש, מ"מ כתב שלדעת רגמ"ה והגאונים כופין לגרש. גם בהג"א פ"ה בכתובות סי' כתב בשם רגמ"ה דכופין לגרש.

מ) ועיין בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קפ"ז שכתב בנידונו, תדע דהא כתבו המפרשים דכייפין לגרש בטענת מאיס עלי כדי שלא תצאנה בנות ישראל לתרבות רעה, הרי שאנו מתירין לגרש שלא מן הדין משום דלא תצאנה לתרבות רעה וכו', דבהך כפייה אין אנו עוברין על דברי תורה, וכיון שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני, אנו סהדי דגמר בדעתו לגרש ברצון כדי לשמוע דברי חכמים, וסמכין אהך טעמא כדי שלא תצאנה לתרבות רעה וכו'. וכע"ז כתב בתרומת הדשן פסקים סי' קל"ח.

ובהיכל יצחק סי' ב' אות כ"ז כתב, שאמת הוא שאין יכולת אחרי חתימת התלמוד להפקיע קידושין, אבל כאן אין צריך לזה שהכל תלוי ברצון הצעל

וכיון שאומר רוצה אני, כל שיש מצות חכמים עליו לגרש תיקנו לכופו לגרש, דאמדינן לדעתיה שמתוך האונס הוא מתרצה, והוא כתלוחו וזוכין, ובמקום שמצאו חכמי הדור משום תקנת בת ישראל לתקן לכופו, יש בכחם לתקן לכופו וממילא הבעל מתרצה, ושוב יש עליו מצוה לשמוע דברי הגאונים כמו שמצוה עליו לשמוע דברי חכמי התלמוד וכו'.

ובצמח צדק (מליובאוויטש) סי' רס"ב אות י"א כתב, דתקנת הגאונים סמכו על אפקענהו רבנן לקדושין מיניה כמו שכתוב בתשובות הרא"ש כלל מ"ג סימן ח', דאילו לטעם הרשב"א ומהרא"י [הנ"ל] דנמשכו אחר דעת הרמב"ם [פ"ב מגירושין הלכה ה'] בגט המעושה שלא כדיון בבית דין של ישראל, דהגט כשר מדאורייתא מדינא דגמרא, והרי רוב הפוסקים פליגי על זה וכו', ואפשר לומר טעמא דהגאונים שתקנו כן, הוא משום דבגמרא ריש כתובות אמרין דרבא מטעמיה דנפשיה אמר דאין אונס בגיטין, דאף שמדאורייתא אינו גט כדפרש"י שם, דאונס הוי דאורייתא מ"לנערה לא תעשה דבר", אפילו הכי משום תקנת בנות ישראל הכשירו גט זה, וסמכו על הפקעת הקדושין כהאי גוונא, לכן ראו הם הגאונים הראשונים שההכרח לתקן כן גם כן בטענת מאיס עלי לכופו על הגט וכו'.

מא) אמנם בבעל המאור, כחידושי הרמב"ן, בתשובות הרי"ד שבאור זרוע, בר"ן ובנמוק"י [המובאים בפנים] סוברים בדעת הרי"ף שכופין. וכ"כ

אוצר

קונטרס כפיה אות ג

הפוסקים

ומקומו כאלו נתנו מסיני, בשביל שקבלום עליהם ומסרום לדור דור, אלא אני רואה שבאלו הארצות רוב הגויים בספרי הרי"ף ולפי שראו כפייה זו כתובה בהלכות, נהגו ביש מקומות לדון כן, ועוד אני אומר שהגאונים שתקנו תקנה זו, תקנוה לפי הדור ההוא, שהיה נראה להם לפי צורך השעה שבביל בנות ישראל, והאידנא נראה הענין להפך, בנות ישראל דבור הוה שחלניות הן, אם מוכל האשה להפקיע את עצמה מחמת בעלה באומרה לא צעירא ליה, לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, ויתנו עיניהם בחר וימרדו בצעליהן, על כן טוב להרחיק הכפייה וכו', ורבינו מאיר בעסקי מורדם וכו' לא היה כופה לגרש. ודבריו הובאו בז"י כאן.

ובבביל המאור על הרי"ף [הנ"ל] כתב, והיכא דאמרה לא צעירא ליה היינו מאים עלי, ולא כייפינן לה ומפקדה לכתובה כולה לאלתר, ונפקא ומדעתו של בעל, ומסתברא לי שהתקנה שתקנו בישיבה לתת גט במורדת זו לאלתר, הוראת שעה הייתה לפי הצורך ממה שראו דורס"ה, אבל בדורות הבאים צדינא דגמ' דינינן לה.

ובחידושי הרשב"א כתובות ס"ד א', כתב אפשר שלא חיקנו הגאונים כן אלא לדורס ולצורך שעה, אבל עכשיו אין מקילין בדבר וכו'. וכתובותיו ח"א סימן אלף קצ"ב, הוסיף ולא שמענו שנהגו כן בכל ארצות הגוים וכו'. ושם סימן תקע"ג, כתב דתקנת הגאונים לא פשטה בארצותינו כלל וכו', וכן הורו כל רבונותינו. וכעין זה כתב בח"ו סימן ע"ב [והובא בז"י כאן] ובמיוחדות סימן קל"ד וקל"ח. וכ"כ בר"ן שם כ"ו ב' (מדפי הרי"ף). ושם ס"ד א' (מדפי הרי"ף), כתב ומ"מ כבר כתבתי למעלה שדעת האחרונים שלא לנהוג עכשיו בתקנת מורדת, אלא כדין החלמוד, הלכך לא כייפינן ליה אגטא. וכ"מ בשו"ת מהרי"ק שורש כ"ט, שאין לכופו מחמת תקנתא דמתיבתא.

ובחידושי הריטב"א שם ד"ה ולענין מוונות, כתב והגאונים תקנו בזה תקנות שלא כדין התלמוד וכמו שכתב

דיהיב גיטא לאלתר, הוא מפני שהם מגלגלים השהות שנים עשר חדש אף במאים עלאי, ותקנו להחמיר בזה שאם רצה מוציאה מיד בהפסק כתובה, וכן נראה לי צדור, וקצת חכמי הדורות מפרשים בדצריהם יהיב לה גיטא שחיב, אלא שמכל מקום אין כופין אותו. וברא"ש כתובות פ"ה ס"י ל"ה, אחר שהביא את לשון הרי"ף כאן ונתן טעם, כתב בטלו שהייה ונתנו רשות לבעל לגרשה מיד בלא שהייה, אבל לא שיכפוהו לגרשה ^(מב), דאף במונע ממנה תשמיש או מוונות אין כופין אותו להוציא כדאיתא בירושלמי [עין גיטין פ"ט הלכה ט'], אין מעשין אלא לפסולות ^(מב), כל שכן כשהיא מונעת לעצמה שלא תקנו להרבות ממזרין בישראל, מוטב שגנות ישראל הרעות יוסיפו רעה על רעתן [במה שחולות עצמן בעכו"ס ויוצאות לתרבות רעה], ולא ירבו ממזרים בישראל. וכ"כ בטור כאן בשמו.

ובתשובותיו כלל מ"ג ס"י ח' כתב, ואם ראו דורות שהיו אחר חכמי התלמוד בימי הגאונים בישיבות של בבל, שהיה צורך שעה בימיהם להסיע על דברי חורה ולעשות גדר וסייג, ותקנו שיגרש איש את אשתו בעל כרחו כשהיא אומרת לא צעירא ליה לגבראי, כדי שלא תחלה עצמה בעכו"ס ותגלה בנות ישראל לתרבות רעה, וסמכו על זה כל המקדש אדעתא דרצנן מקדש, והסכימה דעתם להפקיע הקידושין כשתמרוד האשה על בעלה, אותה תקנה לא פשטה בכל הארצות, ואף אם יש מקומות שנהגו לכופו, לא נהגו מנהג זה באותן מקומות על פי תקנת הגאונים, כגון שבשעה שתקנו הגאונים את התקנה ששלחו לאותן המקומות וקבלו אותה עליהם, ואם כן היה הדבר ידוע על פי הקבלה דור אחר דור היאך קבלו תקנה זו עליהם בלתי שנוי הגאונים, כי תקנה קבועה כזו אם קבלה עליהם לא הייתה עומדת ליטב מפי דורות הבאים, דוגמא לדבר חכם אחד היה בארצנו והיה שמו רבינו גרשם, ותיקן תקנות טובות בענין גירושין, והיה בימי הגאונים, ותקנותיו וגזרותיו קבועות

דס"ל לרי"ף דיניא דמתיבתא הכי הוי שכופין איתו להוציא, אלא דהרא"ש ראה במה שהעתיק הרי"ף לשון התקנה דיניא דמתיבתא שלא הוזכר בתוכו לשון כפיה להדיא, לכך אמר ואפשר שלא היתה תקנה אלא לבטל השהיה אבל לא שיכפוהו לגרש, ודלא כמו שפירש הרי"ף וכו', וזו היא ג"כ דעת ר"ת וכו'. וכעין זה כתב בשואל ומשיב חמישה ס"י ע"ה ד"ה והנה שיטת [והביא ראיה מדהשמיט הרא"ש בפ"ג דכתובות דברי הרי"ף הנ"ל].

ובפרי תבואה ס"י ג', כתב המעיין בצדק ישפוט שמהרא"ש נשכח לפי שעה דברי הרי"ף דפרק שני דיני גזירות הנזכר לעיל, שהרי לא הביאו כלל לחלוק עליו כדרכו בשאר מקומות.

מג) עיין בעטרת פז שם, שכוונתו לומר, דלירושלמי דאמר אין מעשין אלא לפסולות, משמע דגם במונע ממנה תשמיש ומוונות אין כופין, ואע"פ דאנן ס"ל דבהנך כופין, היינו משום דמצינן בגמ' דילן דלא ס"ל בזה כהירושלמי וכו', אבל היכא דלא מצינן בגמרא דידן דכופין, בודאי כירושלמי קי"ל דאין מעשין אלא לפסולות וכו'.

מד) ועיין בציון אליעזר ח"ד ס"י כ"א אות ג', הקשה כי כידוע המקרה לא יתמיד, ואם התקנה הזאת היתה נהוגה כבר עד ימי רב האי גאון ו"ל זה יותר משלש מאות שנה, כפי עדות רב האי גאון בעצמו, הרי זאת הוכחה ברורה שתקנת הגאונים היתה לא רק בתור הוראת שעה כי אם בתורת תקנה לדורות.

בשו"ת הרשב"א ח"א ס"י אלף קצ"ב ובמיוחדות ס"י קל"ח, בשו"ת מהרי"ק שורש כ"ט וק"ב, בשו"ת מהרלב"ח ס"י ל"ו, בשו"ת מהר"ם אלשקר ס"י ע"ג ובזקן אהרן (להרא"ה הלוי) ס"ו ס"י י'. וע"ע בהערה הבאה.

מב) ובחוט המשולש (וואלווין) בתשובת הגר"ח ס"י ב' ד"ה אמנם, אחר שהאר"ך בראיות להוכיח שדינא דמתיבתא מיירי ע"י כפיה דקא כתב, כתבתי כל זאת לאפוקי מדברי הרא"ש והטור שרוצים להשוות דברי הגאונים לדברי ר"ת רמ"ש בתקנתא דמתיבתא "ויהיבין לה גיטא לאלתר" היינו שלא ע"י כפיה וזה אינו, וכן בתשובת הרא"ש גופא [והמובא בפנים] מודה דתקנת הגאונים היה ע"י כפיה. וכ"כ בצל הכסף ח"א ס"י י"ג דף פ"ו טור א' ד"ה עוד. וביביע אומר ח"ג ס"י י"ח אות ד', כתב שהרא"ש חזר בו, והראה ממ"ש בתשובה [הנ"ל] ולפי שראו כפייה זו כתובה בהלכות נהגו ביש מקומות לדון כן [הרי שפירש בדברי הרי"ף שכופין].

ועיין בב"ח, שכתב הרי"ף ס"ל דהיתה התקנה שכופין אותו לגרשה בע"כ, וכ"כ רבינו ירוחם [מישרים נתיב כ"ג ח"ח דף ס' טור ג'] על דברי הרא"ש בפסקין ו"ל אבל מדברי הרי"ף נראה שכתב לכופו מדין התקנה וכו', ומ"ש הרא"ש בפסקין אפשר [שנתנו לבעל רשות לגרש, לא שכופין], אינו בא לפרש דברי הרי"ף, ודאי מסוף דברי הרי"ף [מוכת שכופין] שכתב וכל מאן דכייפינן ליה וכו' [גם בנתיבות משפט דף קט"ו טור ג', הוכיח מכאן דס"ל לרי"ף שכופין], וכן מתוך מה שכתב בפרק שני דיני גזירות [המובא בפנים] מבואר

אוצר

קונטרס כפיה אות ג

הפוסקים

ובשו"ת מהריב"ל ח"ג סי' י"ד כתב, זה המנהג לכופ צטענת מאיס עלי, נהגו אותו עד מאות שנה בישיבות, ואפילו רבינו חס נהג זה, וכתב בחשוכה שאלה כמה פעמים יראה מלפניו הוראה בטעות לכופ צטענת מאיס עלי, ואפילו הכי חזרו צהם ולא חששו ללעז, ואחר שחזר בו רבינו חס, היו מקומות נוהגים כסברת רבינו חס, ומקומות שלא שינו ממנהגם.

ובאביאסף הוצאו דבריו צטערי חשוכות (למהר"ם מרוטנבורג) שער ראשון סוס"י נ"ג, הביא מרגמ"ה שחקנו שיתן לה גט לאלתר, ושראב"ן זקנו כתב שדורות הללו שאין אדם נושא שתי נשים ביחד וכו', אם צטעל אחרות שיחייבנו, קנסין להחיר הצעל לישא אחרת והיא תשאר ותחגע, וכתב ואומר אני, אחרי שראינו זה פלוגתא דרבותא, חכמי הדור יתנו לב לפי הענין להעמיד דבר על אופניו לפי שלא תלכזה לחרות רעה. הוצא צמדכי כתובות סי' קפ"ו.

וברמ"א סעיף ג', הביא דינא דמתיבתא, ואח"כ כתב ואין כופין אותו לגרשה ולא אותה לדור עמו מה"ה. ודינא דחי לאין פ"א דף פ"ח טור ב', אחר שהביא חקנת הגאונים לגרשה לאלתר כתב, וכבר הסכימו גדולי האחרונים שלא לדון בחקנה זו"ל. וכ"כ בדברי שמואל (להרש"י ארדיטי) סי' י' ד"ה אלא דמ"מ וכתוב איש סי' ס"ט סוף אות ה'.

ובחק ומשפט סי' ק"ע, בחשוכה הרב מנחם סרירי, על השאלה אם יש חקנה מהקדמונים לגרש מורדת שאומרת מאיס עלי כתב, אין לנו שום חקנה בזה, ואין לנו אלא מה שפסק הרב צשו"ע אחר שיגע ומלא ופסק דלא כהרמב"ם ז"ל, דלא כיפינן ליה לגרש [נדפסה התשובה גם בזכות אבות סי' פ"ב אות קס"ב, צמשפטים ישרים (להר"ר צירדוגו) סי' ש"ג ובלב מצין (להר"מ צירדוגו) סי' פ"ט].

ויש שכתבו שבוזה"ו אין נוהגים כחקנת המתבתא לכו"ע. צשואל ומשיב חמישה סי' ע"ה דף ע"ד טור ד' ד"ה והנה, הביא מפרי תבואה [המוצא בהערה מ"ב] שחמה על הרא"ש איך כתב לפרש בדברי הר"ף שאין כופין בחקנת המתיבתא, הכי מוכח מדברי הר"ף צפרק שני דיני שופין, ולאח"כ שהרא"ש שם השמיט דברי הר"ף האלו, כתב ונראה שכוונה השמיטו

הר"ף, ולדורם תקנו מה, ואין לנו לזוז בזה משיטת הגאונים וכמו שכתב הרמב"ם, ונמקום שיש בו חקנת בני העיר, הכי זה תנאי ממון וקיים בכל מקום שהסכימו על הממון, אבל על הגט אין יכולין לחקן כלום כנגד דין התלמוד, ומאן דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ולאו אדעתא דידהו.

ובתשובת רבנו חיים פלטיאל צצטערי חשוכות מהר"ם מרוטנבורג שער הראשון סי' נ"ג, אחר שהביא שלפי הגאונים ורגמ"ה כופין להוציא, כתב אך לא מלאני לבי לעשות דבר שלא ראיתי מרבותי, כי גם ראב"ן מהסם לכפיה לגט, שכתב והיכא דאמרה לא צעינא ליה, שריא ליה לישא אחרת, והיא תשצ ותחגע. ועיין במלחמות שם כ"ז א' שכתב, דכוונת הר"ף דהאידינא צבי דינא דמתיבתא, דיני צאומרת מאיס עלי דיני אחרינא דכייפי ליה לבעל וכו', ומה שאמר צעל המאור [המוצא לקמן] שחקנת הישיבה הוראת שעה היחה, הלא הר"ף יודע חקנת הגאונים יותר מכולנו, ומדבריו ניכר שלדורות תקנו, אבל אין דבריו של צעל המאור צכאן אלא פתו, שהוא רוצה לחלוק עליהם [על עיקר חקנת הגאונים], ולומר דדינא דגמ' דיינינן, ואמרה צלשון נקיה, אבל הם צאמת לדורות תקנו, ונהגו צה עד ימיו של הר"ף צחמש מאות שנה שלא וזה חקנה זו מציניהם כמו שידוע אצלם בחשוכות שלהם, גם כן חמלא וזה מפורש בהלכות הראשונות לרב שמעון קיירא, ובכל חיבורי הגאונים הראשונים, גם צדברי האחרונים, והם ידעו היאך חקנו, אבל מי שרוצה להחמיר שלא לכופ צגט כדין הגמרא לא הפסיד, וחמלא עליו צרכה.

ובחידושי שם ס"ג ב', לאחר שכתב דמדינא דגמרא אין כופין את הצעל ליתן גט צטענת מאיס עלי, אלא דהגאונים הם שחקנו לכופו, כתב וח"ו לא הייתי חולק על חקנת הגאונים, כי מי אנכי לחלוק ולשנות צמה שנהגו בו גאוני ישיבות מרבותי, ולא עוד שאני קורא חגר על שאומרים שאינו ראוי לילך אחר חקנתם אלא כדין התלמוד, אלא ראוי היו לשמוע להם ולעשות כחקנתם, והמחמיר צכגון זה לא הפסיד וכו', ועכשיו ראוי לחוש צדבר הרבה שלא לנהוג בחקנה זו כלל, שצבר צטלה מפני פריצות הדור. והוצא דבריו צקצרה צנמוק"י שם. וכע"ז צרור הכסף דרך ה' שער ז' אות ד' ועמ' ת"ה.

ר"ף ורמב"ן ומרדכי, וכן הוא בהג"א במקומו בשם רגמ"ה ורב האי גאון דכופין הבעל לגרש אחר התקנה, ולא הביא דעתם כלל בשו"ע אפילו בשם יש אומרים, והביא דעת הרא"ש שהוא דעת יחידי להלכה, ובכחאי גוונא רגיל ש"ך לכתוב ודואי אשתמיט להו דבריהם מרלא הביאם, עיין ש"ך חו"מ סי' ק"ד ובדוכתא טובא וכו', ובפרט שהר"ף בדורו היה סמוך יותר להגאונים שתיקנו דינא דמתיבתא, ואין ראוי כלל שיחלוק עליו הרא"ש בפירוש התקנה, ולו יהא דהוי בזה פלוגתא ורבותא אי היה התקנה לכופ לגרש או לא, אין לומר בזה דספק בתקנה אזלינן לקולא לנתבע שהוא הבעל שלא נכופ אותו לגרש, ולא אמרינן כן אלא היכא דהתקנה היא בודאי נגר הדין, מה שאין כן בנידון דידן דגם מלבד התקנה, סבירא להו לרמב"ם ורשב"ם דגם מעיקר הדין כופין הבעל לגרש וכו'.

(מו) עיין לקמן אות ה' דעות פוסקים אחרונים שאין לכפות בזה"ו. ולכאורה כוונתם לומר שגם אין לדון כחקנת המתבתא בזה"ו לענין הכפיה.

(מה) ועיין ביביע אומר ח"ג סימן י"ח אות ז', שהביא הגירסא שבהוצאות הישנות "לדורות תקנו", וכתב א"כ חולק הריטב"א על הרשב"א וסיעתו [המובאים לעיל] דס"ל לדורות הוא דתקנו וכו', וא"כ קשה ההמשך וכו', וכן פסק להדיא בשו"ת הריטב"א סי' קנ"ג וסי' ר"ז [שאין כופין במורדת] וכו', ולכן נ"ל שנפל ט"ס בריש דבריו וצ"ל ולדורות תקנו, וכן מצאתי בשטמ"ק [שם] וכו', ולפ"ז יש להגיה בהמשך לשונו ואין לנו לדון בזה כשיטת הגאונים [וכמ"ש הרמב"ם פ"ד מאישות הלכה י"ד, ואמרו הגאונים שיש להם כבבל מנהגות אחרות במורדת, ולא פשטו אותן המנהגות ברוב ישראל וכו'] וכו'.

(מה*) ובפרי תבואה סי' נ', כתב נפלאים נפלאים על הרמ"א בזה איך אשתמיט ליה לשון הר"ף בסוף פרק שני דיני גזרות דכתב להדיא דהתקנה היה לכופ הבעל לגרש מיד וכו', ואף אם נרצה לומר שהרמ"א נמשך אחר דברי הרא"ש וכו', מכל מקום התמיה קיימת על הרמ"א, איך לא שת לבו לדברי

אוצר

קונטרס כפיה אות ג-ד

הפוסקים

הבעל דאס לא כן חתעגן לעולם, ומכל מקום כיון עכשיו אין נהיגין כלל שישא הבעל אחרת, יש לומר בטלה תקנת הגאונים מדינא ואין לכופו הבעל כלל.

ועיין עוד שם שכתב, אך מה שיש כפיה עליו מצערא דגופא שכיון שלא יכול לישא אחרת מוכרח לגרש זאת, ואמאי לא חשבו גט מעושה, וז"ל כיון שחזקת חכמים הייתה אף לכופו הבעל לגרש, ולא בטלה חזקתה זו רק משום שהבעל לא יוכל לישא אחרת, סוף סוף כפיה זו שרי.

ועיין בבייע אומר ח"ג סי' י"ח אות י"ג שכתב, בזמן הזה לחסור דרי צאירות החופש והדרור, ואיש הישר צעניו יעשה, ורבתה החולפה בעולם, והנסיון הורה שכאשר עוזבות את בעליהן בטענת מאיס עלי, ואשמהווי אשמהו מצלי לפטרם בגט, הולכות ויושבות עם גברים אחרים, וגם בזה לא יבשו גם הכלם לא ידעו, ומרבין ממזרים בעולם, בכה"ג אמינא קלקלתן תקנתן, דמה שכתב הרמב"ן וז"ל לא היה חולק על תקנת הגאונים לכופו להוציא וכו' אלא שעכשיו ראוי לחוש הרבה בדבר שלא לנהוג כן שכבר בטלה מפני פריצות הדור ע"ש, היינו בזמנו שאף שהיו מעיזות לומר מאיס עלי, אבל לא הגיעו לשיא החולפה לשבת עם גבר זר מצלי גט כאשר עלתה בימיו בעוה"ר, אבל צעיקנותא דמשיחא כי השתא ראוי להתחשב מאד בתקנת הגאונים, ומכל שכן כשהיא נעירה ויש חשש ממשי שתצא למרצות רעה, ואין סכריים כל כך שתחזור לבעלה, שנראה שהרובה לעשות מעשה לכופו להוציא יש לו על מה שיסמוך, שהרי חזרה חששת הגאונים פן תצא למרצות רעה למקומה, והכל לפי העת והזמן, וכן ראיתי בשו"ת חיים ושלום (פלאגי) ח"ב סי' ל"ה בנידון בעל נכפה, שדעת כמה פוסקים ומרן הכ"י שאין לכופו להוציא, וכח דמכל מקום לכולי עלמא אין כופין את האשה לדור עמו, ולכן כל שעברה שנה או שנתיים לכל היותר מיום שנפרדו זה מזה, דכופין אותו לגרש וכו', דחיישין דלמא נפיק מיניה חורבה בהיותה אסורה בכבלי העיגון, ופוק חזי כמה הקילו הפוסקים בעיגונא דאשתא, ובפרט כשהיא נעירה עד שהפריזו לומר דסמכין על סברא יחידאה, וכל שכן שהחיוצ מוטל על כל דייני ישראל להקל בזה, כדי שלא יצאו לידי תקלה.

ד. האם תקנת הגאונים דוקא כשטוענת מאיס עלי, או גם כשאומרת שאינה רוצה בו. נלמא נדק סי' רס"ב אות י"א, כחז שלפי [תקנת הגאונים שתיקנו מחשש שלא תצאנה נזות ישראל למרצות רעה] י"ל דכל שחפיה דוקא להגרש הדין כן, דהא בכה"ג שייך הטעם שלא תצאנה למרצות רעה וכו', וכן משמע בתשובת מהרל"ב סי' ל"ו שהביא הכנה"ג [כאן] הגה"ע סקכ"ח, שלא להוציא מכלל התקנה רק באומרת בעל"ל כיון שהיא אינה חובעת גרושין, משמע כל שחובעת גרושין זהו בכלל מ"ע וכו'.

ובפסקי דין רבניים כרך ט' עמוד 182 (פס"ד של הרב ח' ג' ימיצליסט) כתב, מלשון הר"ף כתובות ס"ד א' (מדפיו) [בסוגיא דהפוסק מעות לחתנו ופשוט לו הרגל, דמזויר במחנה שחשז עד שחלצין ראשה] כתב, והשתא דחקינו רבנן למורדת

דחלקו עליו ובעולה לתקנתא, ואף דאין צ"ד יכול לבטל דברי צ"ד חזירו, כיון שספק לה בגוף התקנה אם הכוונה ע"י כפיה, שזו היו יכולים לבטלה, וכל שבעולה א"א לדון בכפיה, ע"כ מה שסמך הפרי תשובה שם על הר"ף וסייעתו ליחא וכו', דגם הר"ף מודה דכעת שנבטל התקנה א"א לדון בכפיה וכו'.

ובצמח צדק סי' רס"ב אות י"ב כתב, ועוד נראה להחמיר דעכשיו כבר בטלה תקנה זו יותר כיון שאין עושים מעשה כן, ועיין בשלטי הגיבורים סוף פרק הספיה ד"ה מההיא דאגרדמים, שכתב דהמקדש חלה דעתו בקיום הקדושין ובעולן כדעת רבנן דאחריה, ולפי זה יש לנו ללכת חמיד אחר מקום הקדושין כו' עכ"ל, ואם כן עכשיו שכל המדינות מכמה מאות שנים אין נוהגין לכופו, אם כן לכאורה בטלה הטענה משום כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, שזהו טעם לתקנת הגאונים לכופו כמו שכתב בתשובת הרא"ש מ"ה, ומיהו יש לומר שמה שנוהגים שלא לכופו זהו מטעם שאינו נלך כמו שכתב הסדר אליהו רבא [והו"ט] המוצא להלן סוף אות ה' וכו'.

ובאות י"ג כתב, ועוד יש לעיין, דעכשיו יש חדר"ג שגם האיס לא יכול לגרש בעל כורחו, יש לומר ממילא בטלה תקנה זו משני טעמים, א' שאין צורך בזה, שתקנה זו דהגאונים לא הוצרך רק כשהאיש יכול לישא אחרת עליה וכשהיא מואסת בו חשב עגונה לעולם, ולכן יש לחוש שלא תצאנה נזות ישראל למרצות רעה, על כן נלך תקנה זו שגם היא תוכל לכופו ליתן גט כדי שלא חתעגן לעולם ותצאנה למרצות רעה, מה שאין כן עכשיו שגם הוא מעוגן מחמתה אין צריך תקנה זו וכהאי גוונא פירשו בתשובת [סדר אליהו רבא וו"ט] הג"ל לענין הרחקות דרבינו חס' דכיון שהאיש מעוגן גם כן כמו האשה על כרחך מהם ומאליהם יתפשרו לכן הניחו חכמי הדורות מלהזדקק בזה לכופו וכו', הכ' יש לומר דאין לייפות כח האשה מכת האיש, מיהו בסוף תשובת סדר אליהו רבא [והו"ט] הג"ל משמע דס"ל גם במקום שיש חדר"ג לא בטלה תקנה זו וכו', ולענ"ד צ"ע דכיון שעכשיו בטל הטעם שבעצלו תקנו תקנה זו, י"ל אין לסמוך להקל באיסור אשת איש על סמך התקנה, וראיה ממה שכתב בשו"ת מקוצות פ"ק דצ"ה [ה' צ"ב] סד"ה מכדי כתיב, וזה לשונו ויש לומר דשאני הכא שבעל הטעם ושורת הדין שיתבטל מאליהו אלא שהצריך הכחוש היחזר צית דין, ולפיכך בכל צית דין חשבו כגי כו' עכ"ל, וכן דעת הראב"ד פ"ב מהלכות ממרים [הלכה צ"ב], נמצא כשעשו תקנה להקל נגד הד"ת, היינו לכופו הבעל לגרש משום שסמכו על כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ובטל הטעם ממילא בטלה התקנה, והיינו דלאחר שתיקנו רגמ"ה שגם הבעל לא יוכל לישא אחרת אם כן אין צריך לתקנה הנוכח לעיל לכופו הבעל, וז"ע בהג"א פ"ה דכתובות סי' ל"ה דרגמ"ה עצמו סבירא ליה תקנת הגאונים לכופו הבעל, ולכן צריך לומר כי רגמ"ה לא תיקן במורדת שלא יהיה הבעל יכול לישא אחרת וכדעת הראב"ן שהביא [הרמ"א כאן] סעיף ב', (וכן הסביר נותן כי מאחר שהתקינו שיכופו האיש כשהאשה טוענת מאיס עלי מכל שכן שלא יכופו את האיש נגד הדין כשהאשה פושעת בו), וכיון שיכול לישא, ממילא צריכים לתקנה לכופו

אוצר

קונטרס כפיה אות ד"ה

הפוסקים

סק"ה (מט) והנ"ש סק"ז וסק"ח. וכן מבואר לעיל ריש אות א', שממה ששינה כאן השו"ע מלשון הרמב"ם, מוכח שם"ל שאין כופין אותו להוציאה באומרת מ"ע. גם ברמ"א סעיף ג', כתב שאין כופין אותו לגרש וכו'. ודרכי משה אות י"א, כתב שכן הסכימו כל האחרונים. וברמ"ע מפאנו סי' נ"ה עמ' ק"ח ד"ה פשוט, כתב וכבר העלו האחרונים והסכימו פה אחד לדעת ר"ת שאין כופין לגרש. וכ"פ גם בספרו אלפסי זוטא. ודבר אמת (להר"י מונסוניגו) סי' נ"ט, כתב והאי מילתא לאו משום חומרא דאשחא איש וכו', אלא מדינא וכו', דזה אין לו שחר דמן הדין הגמור הוא דאין יכולין לכופו וכו'. וכן פסק שם סי' ס"א.

וכן כתבו שאין כופין אותו, בשו"ת מהר"ל החדשות סי' קפ"ט, בשו"ת מהר"ק שורש סי' ג' וק"ב, בצנימין ואז סי' קט"ז וסוס"י קכ"ו, בשו"ת מהר"י בירב סי' מ"א, בשו"ת הרד"ב ח"א סי' ר"ה וח"ב סי' ח"ט ובתשובתו שש"ת מהר"י בירב סי' ס"א, בשו"ת מהר"ל"ח סי' ל"ו (דף כ"א טור א'), בתשובת ר' יצחק ב"ר יהודה כהן בשו"ת מהר"י לאטאש עמ' 51, בשו"ת מהרש"ל סי' מ"א וס"ט, בתשובת הרב ברוך עזאל חוקיאו בשו"ת הרמ"א סי' ל"ו ושם סי' נ"ו בתשובת הרב אליעזר אשכנזי, בשו"ת הרא"ס סי' כ"ח, בשו"ת מהר"ם אלשיך סי' ח', בשו"ת מהרשד"ס סי' קל"ה, בשו"ת מהר"ט זהלון סי' רכ"ט ובחדשות סי' קע"ב, בערך לחם כאן, בלבוש כאן, בבית שלמה (להר"ש חסון) סי' י"ד, בתשובות ר"י מילרליה סי' כ"ה, במקור ברוך (להר"צ קלעי) סי' י"ו, בפרי לדיק סי' ב', בדרכי מרדכי (להר"מ בירדוגו) סי' ל"ד, בשו"ת הר"י מילר סי' י"ד, בחק ומשפט סי' ק"ע, בבית יהודה (להר"י עייאש) ח"א סי' כ"ג, במשכנות הרועים מערכת מ' סי' רכ"ט, באבני שיש (להר"ש אציטבול) ח"א סי' כ' והסכים עמו ר' אליהו הנרפתי, במשפטים ישרים (להר"ר בירדוגו) ח"א סי' רנ"א וש"נ ובספרו תורות אמת כאן סעיף ב' בקטע הראשון, בזכור לאברהם (להר"א אציגדור) השמות פי"ד מאישות ד"ה גם, במשפטים לדיקים ח"א סי' ק"ב, בלל הכסף ח"א סי' י"א ד"ה מענה, בצמח נדק (מליצאווטש) סי' רס"ב אות י"ב, בבית יצחק (להר"י שמלקיש) ח"א סי' קכ"ח אות א', בשאל ומשיב מהדו"ק ח"ב סי' קכ"ד, באון אהרן מערכת המ"ס סי' כ"ח, בחתן סופר סי' נ"ט, בחן טוב (להר"י אלבדחי) חידושים אות ע', בדבר שמואל (להר"ש עמאר) סי' ל"ו, בהלכה למשה (להר"מ אלבאז) סי' מ"ג וסי' ס"א, בעין יצחק ח"ב סי' ל"ה אות ל"ב, בפסקי הלכות יד דוד פרק י"ד עמ' כ"ט, בבית נעות המדרות פ"א, בשושנים לדוד (להר"ד זבאח) ח"ב סי' ס', במשפטי עזאל מניינא סי' ק"ב, בשאל ושאל ח"ב סי'

לה גיטא וכו', כד אמרה ליה או כנוס או פטור, כיפין ליה והיה לה גיטא בעל כרחיה, הרי מפורש שגם כשאין הבעל מאוס עליה כלל, שהרי היא מצדה מוכנה להינשא לו, והוא המעכב בגלל הנידוניה שהוצתה לו, והיא אומרת לו או כנוס או פטור, אמר על זה הרי"ף דאף דמנד הדין יכול לעכב מלידתו לה גט וחשך עד שחלצין ראשה, מכל מקום מתקנת דינא דמחיבתא כופין אותו לגרש, ואם כן כל שכן היכא שאומרת שאינה רוצה בו, אף שאינה אומרת שמאוס עליה להבעל לו, שפיר יש כאן תקנת המחיצתא לכופו לגרש, ואף שהרמב"ם בפכ"ג מאישות הלכה ט"ו כתב שלא כהר"ף, וז"ל הפוסק מעות לחתנו וכו' ולמה לא תפטור עצמה במדות, שהמורדת וכו' הבעל רוצה לכנסה והיא אינה רוצה, אבל זו אין הבעל רוצה בה עד שתתן הנידוניה שפסקה, והיא רוצה בו וכו', [משמע] שאין כופין אותו עד שתאמר לשון מאוס עלי, מיהו אפשר לומר שהר"ף והרמב"ם אזלי לשיטתייהו, דהנה הא דכופין לגרשה בטענת מאוס עלי, להרמב"ם הוא מדינא דגמרא, ואילו להר"ף הוא מתקנת דינא דמחיבתא, ויש לומר דלכן לדעת הרמב"ם אין כופין אלא באומרת מאוס עלי, דהא בגמרא לא נאמר כן אלא במאוס עלי, מה שאין כן להר"ף שהוא מתקנת דינא דמחיבתא יש לומר דהתקנה היתה כל היכא שחוצעת ממנו גט, ואפילו כשרוצה בו והוא מעכב, אם אומרת לו או כנוס או פטור תקנו שיכפוהו לגרש, וזה מדויק הא דהר"ף בפרכא ע"פ בהב"א תקנת דינא דמחיבתא כתב כד אחיא ואמרה לא בעינא ליה להאי גברא נתיב לי גיטא, יהיב לה גיטא לאלתר, ולא הזכיר כלל לשון מאוס עלי^(מ), והיינו משום דהתקנה היתה שכל שחוצעת ממנו גט כופין לגרשה, ואפילו באינה אומרת מאוס עלי, כמו כן עיין בשלטי הגבורים שם בשם ריא"ו, וז"ל כבר תקנו גאוני השיבות שכל אשה המורדת בבעלה וחוצעת ממנו גירושין, היו כופין הבעל ליתן לה גט, ולא הזכיר גם כן לשון מאוס עלי.

וכבר מצאנו כן בבבלי ה"ר יצחק ב"ר מרדכי שבתשובות חכמי פרוציניא סי' ע"ט עמ' 299, שהביא דברי רב שירא גאון והר"ף, וכתב ומתוך דברי הגאונים נלמד שלא חיקנו כן אלא למורדת מחמת מיאוס, שאינה מתרצה בעיקר הנשואין ורוצה לנאח, וכן חוצעת גירושין אע"פ שאינה מורדת מחמת מיאוס, כי אלו הם שהיתה בהם חששא שחלו נפשיהו בגוים וכו' (מח).

ועיין לקמן סוף אות י"ג האם צריכה לחת אמתלה למה הוא אינו מקובל עליה.

ה. ודעות האחרונים בענין כפיית הבעל. עיין בצאה"ט סק"ח, שכתב אבל אין כופין אותו לגרשה. והוא מדברי הח"מ

רעה אלא באומרת לא בעינא ליה, לפי שאין סבירא וטעם למאסותא וכו' [אלא שיעקר דבריו שם לאפוקי ממורדת בעלולין]. ועיין בהגהות מרדכי שם סי' ר"צ שהעתיק לשון הר"ף "לא בעינא ליה ומ"ע".

(מח) ויתבאר לקמן על הרמ"א סעיף ג' הסוברים שגם במורדת בעלולין חיקנו והחולקים.

(מט) עיין בצ"ח אליעזר המובא באות הבא.

(נ) מה שכתב שם ודלא כהרמב"ם ורשב"א, טעות סופר נפלה בדבריו,

(מז) ושם העיר ממ"ש בפרשה טכ"ו עמ"ש הר"ף ואמרה לא בעינא להאי גברא, פירוש טוענת מ"ע וכ"כ הר"ז (כתובות כ"ו א' מדפי הר"ף) דכל מקום שזכור בגמ' לא בעינא ליה ר"ל מ"ע, וכ"כ הרמב"ן במלחמות נובחירושיו ט"ג ב', וכן מוכח ממ"ש הטור בשם הרא"ש [שם סי' ל"ה] ומהר"ם [מרטנבורג] דבעינא דלא יהא צד ערמה בטענת מ"ע, מזה מוכח דדוקא במ"ע נתקנה. וכ"מ בב"ח, שכתב דהעיקר הוא דדינא דמחיבתא לא היתה אלא דוקא באומרת מ"ע, והיינו טעמא, דלא חשו לשמא תצא לתרבות

אוצר

קונטרס כפיה אות ה"ו

הפוסקים

לגרש, אלא חלה הדבר במנהג המקומות, ובמקום שכופין לגרש, אין לשנות מנהגם [ע"ז באת הבא], וכן ראיתי בזיכרון הגר"א סקל"ח שמבאר כוונת הרמ"א שרצה לומר במקום שעושין כמ"ש הג"א [פ"ה מכתובות סי' ל"ה] בשם הגאונים [שצמ"ע תקנו שכופין אותו לגרשה], והגר"א כותב רק להעיר דלא הוה ליה להרצ לכתוב במורדת, דהוא הדין בכל שכופין להוציא אפילו מדינה דגמרא, אבל אינו מעיר כהח"מ שלחנס כתב הרמ"א זה לענין מורדת כי אין הלכה כן, ויחזק לפי זה שגם הגר"א סבירא ליה ששיטת הכופין לא נדחת לגמרי מהלכה.

ושם ח"ה סי' כ"ו אות ג', לאחר שהביא שצ"ד סי' רכ"ח סעיף כ', כתב הרמ"א איש ואשה שקבלו חרם או שנשבעו זה לזה לישא זה את זה, אין מחירין לאחד בלא דעת חבירו וכו', אבל אם האשה אומרת ששואה אותו ונתנה אמחלל טובה לדבריה מחירין לה שלא מדעתה, דאפילו אם כבר נשאה האומרת מאים עלי חייב להוציא, וצ"ז שם סקל"ד כתב, היינו לדעת הרמב"ם, אבל לא קי"ל כן וכו', וכן מעיר הגר"א סקנ"ג [שהוא דעת הרמב"ם, ואף שכל הפוסקים חולקים עליו וכו', מ"מ אינה מחויבת לחיות עמו], אבל עובדא הוא שהרמ"א בעצמו הזכיר בכלן לשיטה זאת בסתמא כאלו היא הלכה פסוקה, מוכח שלא דחה שיטה זאת מעצם ההלכה, וגם הש"ך [שם] צסקנ"ו אינו משיג שאין הלכה כן, ורק מוסיף וכותב דאפילו למאן דפליג התם היינו באשה נשואה מה שאין כן הכא ע"ש, וזה נותן מקום לצדד שגם הש"ך אינו סובר ששיטה זאת שהוזכרה ברמ"א כלן נדחתה מהלכה (ב), ועיין בנודע ביהודה מהדו"ק יו"ד סי' ס"ה, בדונו גם כן מענין משדכת הטוענת מאים עלי, הביא גם כן דברי הרמ"א הנזכר לעיל בסתמא, דאפילו אחר הנשואין אם אומרת מאים עלי חייב להוציא, ומפלגל בדבריו ואינו מעיר דבר על עצם הלכה זאת, ולא עוד אלא שעל יסוד הלכה זאת מוסיף עוד יסוד לנידונו וכוותב, ולא עוד אלא דכאן אין על הבחולה רק חרם הקדמונים, ובמאוס עליה לא תקנו הקדמונים שהרי אפילו כבר נשאה בחופה וקדושין יכולה היא להוציא עצמה מבעלה בטענת מאים, קל וחומר במשדכת, כל זה מראה ששיטה זאת הלכה היא, וקבעו מקום לה להשתמש בה בעל עת מצוא לפי הענין, ולפי נורך הזמן והשעה בהתאם לראות עיני הדיין. והביאו בידיע אומר ח"ג סי' י"ח אות י"ג (ג).

וביביע אומר סי' כ' אות ל"ד, כתב, ואף שרבים מהפוסקים אינם סוברים כן [שכופין מן הדין או מן התקנה] וגם מרן השו"ע סובר שאין כופין, מכל מקום כשיש עוד זירופים להקל, שפיר סמכין על זה הלכה למעשה וכו' [ע"ש שהאריך]. וכ"כ בפסקי דין רבניים כרך א' עמ' 38 (פס"ד של הרבנים ר' כק, י' מ' בן מנחם וס' כלס), כרך ד' עמ' 251 (פס"ד של הרבנים ע' בן מנחם וס' כלס), כרך ד' עמ' 251 (פס"ד של הרבנים ע' בן מנחם וס' כלס).

נ"ה אות ה', בנאה משיב ח"א סי' י"ב, בפסקי דין רבניים כרך ו' עמוד 221 (מהרבנים א' קושלבסקי, ח' נברונקי ומ' לופז) ושם כרך ו' עמ' 3 ועמ' 72 (מהרבנים י' ניסים, י' ש' אלישיב וז' זולטי) ושם כרך י"ב עמ' 103 (מהרבנים ח' ג' זימלינסקי, ע' זולטי וס' דיכובסקי), בשמש ומגן ח"ב סי' כ"ח וכו' ובעמק יהושע (להר"י מאמאן) ח"ג סי' ל"ב.

ובסדר אליהו רבה וזוטא סי' י"ג דף ס' עור ד' כתב, דזה דלא ראינו ולא שמענו מעולם שנוקקו בית דין לכופ לגרש בטענת מאים עלי, הוה טעמא משום דלחננו ואבדנו מימי עולם אנו נוהגין איסור ליקח שתי נשים, וחזק זה נחפשט בכל תפלות ישראל וזלזל במקומות מועטים שלא נהגו כן, והמה מעט מן המעט, וחזק היתה הסיבה שלא נוקקו בית דין על כך אפילו במאורע כמאורע לנידון דידן [שהאשה נשארה עגונה לעשרים שנה], דכיון דהאיש מתענג גם כן, משום הכי הניחו חכמי הדורות הדבר כמו שהוא, שהבעל והאשה מהם ומאליהם יתפשרו.

ו. והאם ניתן לצרף דעה זו בסניף להתר. בפרי תשובה סי' נ', אף שבתחילת התשובה כתב שהסכימו רוב האחרונים שאין כופין בטענת מאים וכו', בסוף התשובה כתב מאחר שעשינו חזק לשיטת הרמב"ם ורשב"ם, י"ל דמאמ"ס עלי אפילו מדינה כופין הבעל לגרש כשיטתם, וכ"ש לדין דנהגין צדינה דמתיבא וכו', [בזירוף מה שאינו הגון לה] נ"ל דכביר מלאו ידי המורים להתערב בדבר לכופ כאמון ראשו לגרש אותה.

ובצל הכסף ח"ב סוס"י י' תשובה הר"ש מאטלון [בעל עבודת השם], שדן בענין מורד, אחר שהסיק שאפשר ללמוד מורד ממורדת כתב, וסברת הרמב"ם והרשב"ם [הנ"ל] יראה הרואה ללא יחידאי יניחו, כ"א דרבים ונכבדים וכמעט רוצה דרובא דרבוואתא קיימי בשיטת הרמב"ם ורשב"ם ז"ל, וכמ"ש הרצ"ן טוואה בחוט המשולש [לתשצ"ן] טור שלישי סי' ל"ה, ועד אחרון הרצ המופלא בל הכסף [ח"א] סי' י"ג וט"ו יעש"ב (ג), וללא כמ"ש הר"ש ז"ל סק"ח דכל הפוסקים חלקו על סברת הרמב"ם ז"ל. וכ"כ בנשוא האפוד סי' ג' אות ד' בענינו.

ובציץ אליעזר ח"ד סי' כ"א, הביא שהרמ"א בהגהותיו לשו"ע לקמן סעיף ג' כתב, ואין כופין אותו לגרש וכו', ואפילו במקום שכופין אותו לגרש במורדת, אם מתה קודם שגרשה יורש אותה, וכתב צח"מ סק"ח לפרש, היינו במקומות שנהגין על פי הפוסקים דסבירא להו דמאמ"ס עלי כופין לגרש, כמ"ש לעיל סק"ה וכו', והקשה, אם כן בחנם העמיק הרמ"א דין זה כאן, מאחר שאין אנו נוהגים לכופ לגרש במורדת, וכמ"ש כל האחרונים וכו', וכתב אבל מדכן העמיק הרמ"א דין זה במורדת, ניתן מקום לומר דהרמ"א לא קבע מסמרות לדחות לגמרי שיטות הפוסקים לכופ

בשמש ומגן ח"א סי' ט"ו [אף שפסק שאין כופין כמובא לעיל] הביא דברי צל הכסף לצירוף שאפשר לכפות ע"י שאין נותנים לו היתר לשאת אשה אחרת [עיין בצמח צדק המובא לעיל אות ג'].

(ב) עיין במנחת אליהו (להר"י קולין) ח"ג סי' כ"ג אות ד'.

(ג) ועיין במשפטי שמואל (להרש"ב ורנר) מהדו"ת סי' כ"ב אות ד'.

וצריך לומר "ורשב"ם" וכן הוא במהדו"ק, שהרי להרש"ב אין כופין כמבואר באות א', וכן צריך לתקן בבאר היטב סק"ח. וכן העירו במחצית השקל כאן. בפרי תבואה סי' נ' ד"ה הנה ובציץ אליעזר ח"ד סי' כ"א.

(גא) בס"י י"ג צירף דעות הסוברים שכופין לגבי כפיה לחלוץ ביבמה, ובס"י ט"ו צירף דעות לעשות הרחקה דר"ת [אבל לא לענין כפיה ממש]. גם

אוצר

קונטרס כפיה אות ר"ז

הפוסקים

גט מעושה שלא כדין וכו', ופוק חזי מאי דכתב הרשב"ץ הנ"ל וכו', ואם כן מי יראה כל אלו הגדולים הללו יוצאים לקראת לנהוג כן ומלאנו לנו לנהוג קולא בערוה החמורה וכו'. וכ"כ בפרי דדיק ח"א סי' ב' ד"ה והנה. וכ"מ בנתיבות משפט המוצא בנזק האדם.

אולם בחוט המשולש (למשצ"ץ) טור שלישי סי' ל"ה, לאחר שהביא דברי הרשב"ץ [הנ"ל], כתב שדבריו נכונים עיון, חדא כמה שנתן טעם שלא לתמוך על הרמב"ם מפני שחלקו עליו חכמי ישראל, והלא זה הוא מלמדנו חנאים ואמוראים חולקים בכל מקום, וכן הגאונים והפוסקים חמדי חולקים הללו אוסרין והללו מחירין, הללו מטמאין והללו מטהרין, ומורמינו הקדושה הקדימה חקנה לזה באמרה אחרי רבים להטות וכו', דקמי שמיא גליא שיחלקו החכמים בדעותיהם בהנחת פרטי הדינים, ומלוות המורה שמהיה ההכרעה על פי הרוץ, והנה סברת הרמב"ם צדק זה אינה יחידה, שהרי הגאונים וכמה רבנים עמדו עולם סברי כוותיה, כאשר זכרתי אותם אחד אל אחד למלא חשבון [כמובאר לעיל אות א'], ונוראות נפלאותי על נוסח זה שכתב [המשצ"ץ] דמאחר שחלקו עליו חכמי ישראל, כאלו החולקים עליו לצד הם חכמי ישראל ולא מסכימים עמו, וח"ו לא תהיה כוחם בישראל, כי גדולי עולם הם, וסוף דבר איני מבין זה שאמר שאין לפסוק כהרמב"ם משום שחלקו עליו, דאטו לא נפסוק כהרמב"ם אלא כשלא יהיה מי שחולק עליו וזה חימא, ועוד אפילו לא היה מי שמחיר בזה אלא הרמב"ם, ואפילו היה הרמב"ם כאחד משאר חכמי ישראל, מאחר שהסכימו לדון על פיו, הרי קבלוהו עליהם לרוב וזריזים לדון על פיו בכל ענין צין להחמיר צין להקל, וכמו שאמרו חז"ל (עירובין ו' ב') או כבית הלל כקוליהון וחומריהון או כבית שמאי, וגינו את האוחז חומרת שניהם וקראוהו כסיל הולך בחושך, אלא אחר רב אחד צין לחומרא צין לקולא, ואין מי שימחה בידם וכמו שאמרו (שבת ק"ל ע"א) במקומו של ר' אליעזר היו כורחים עלים, ובמקומו של ר' יוסי היו אוכלין בשר עוף בחלב, ולא מיחו בידם באיסורים חמורים כאלה נגד כל חכמי ישראל, משום שנהגו על פי רבם, ואם כן צנידון זה כיון שנהגו והסכימו לדון על פי הרמב"ם ידונו על פיו אפילו בקולא זו, ואין מי שיוכל למחות בידם, וכל שכן כי חבל נביאים סברי כוותיה, ועוד כמה שכתב [המשצ"ץ] ומאחר שהכא איסור חמור איסור ערוה וכו', וכי באיסורי עריות לא נחלקו חכמי ישראל וכו' ויש פוסלים ויש מכשירים, ולא ראינו שהסכימו חז"ל ללכת בזה אחר המחמירים, אלא אמוראים וגאונים ופוסקים פסקו לקולא בכמה מקומות כשרואים דמסתבר טעם המיקל, וזה צין צדיני גיטין או קדושין עדויות הש"יכים בהם וכמה דיני עריות.

עוד כתב שם, דעוד סתירת דבריו בתשובה ע"מה, שהוא כתב שצמקומינו זה תיקן הוא והריב"ש ושאר חכמי הדור לדון על פי הרמב"ם מלבד צדין המורדת, הרי שהוטרבו להוציאה מן ההסכמה בפירוש, ואם לא הוציאה היו מוכרחים לדון בה גם כן על

הדאיתא, י' ש' אלישיב ונ' זולטי) ונצינו בענין זה לשו"ת הרא"ש כלל מ"ג סי' ו', שו"ת בית יוסף דיני יבוס וחליצה סי' ב', ושו"ת ר' צלאל אשכנזי סי' כ' ונמח דקד (מליצאווטש) סי' רס"ב] וכך ט' עמ' 184 (פס"ד של הרב ח' ג' צימבליסט) נד.

ז. במקום שקבלו עליהם לדון על פי פסקי הרמב"ם, אם יכולין לכוף הבעל לגרשה. נמשצ"ץ ח"ב סי' רנ"ו כתב, ומה ששאלת אם יש לכוף לגרש על פי ספרי הרמב"ם במקומות שנהגו לדון על פי ספריו, כבר ידעת איך החמירו האחרונים בזה, וקראו על הכופה שהוא מרבה ממוריס בעולם, ואם כן מי הוא זה אשר מלאו לנו לעשות מעשה בדבר, ובמקומנו זה מיום שנתיישבו בו הסכמנו לדון על פי ספרי הרמב"ם, מלבד קצת דברים אחד מהם דין מורדת, ודע כי זה לו קרוב לשלושים שנה צא דין מורדת ליד מורי הקדוש ר' אפרים ידאל, ואמרו לו קצת ממנהיגי הקהל שיכוף על פי ספרי הרמב"ם כי כן הייתה הסכמת הקהל ההוא, והוא ז"ל חקר הדבר ואמרו לו כי מעולם לא נעשה מעשה בכפיה שם, והוא נמלך עמי אם יש כח ביד האזור להסכים על כיוצא בזה, ואני אמרתי לא, כי אין האזור ראשון להסכים צעניני אישות מפני חומר הערוה, ושראוי לו לדון על פי הסכמת האחרונים, והוא אמר לי כי יותר מעשרים שנה היה באותו פרק שהוא שאל בזה לרבו הר"ן, והשיב לו כדברי ושמתח. הוצאו דבריו צ"י כאן בשם הר"ש בן הרשב"ץ.

ובשו"ת הריב"ש סי' ק"ד, לאחר שהאריך לדחות דעת הרמב"ם שכופין הבעל לגרשה בעל כרחו, כתב ולכן אל תחוש בזה למנהג תלמסאן וחולתו, כי לא נניח תלמוד ערוך שצדינו והסכמת גדולי עולם, ונקל בערוה החמורה מפני מנהגם.

וביכין ורובעו ח"ב סי' כ"ג כתב צנידון, ויש מקומות שמתנהגים על פי ספרי הרמב"ם ואינם נוטים מדעתו, כמו מקומינו זה אלגזאיר, שהרבנים הראשונים שהיו בכלן מורינו הריב"ש ומורינו הרשב"ץ הסכימו שימנהגו על פי המנהג תורה ודאי צ"י במקומות, צדין המורדת צמאים עלי וכו', ובזולתם אין לזוז ולא נטה ימין ושאל מדעתו וכו'. וכן כתב המגיה שם בח"א סי' קכ"ד.

ובשו"ת מהר"י בירב סי' מ"א כתב, וכבר נהגו בכל הארצות אפילו במקום שהפוסקים עפ"י ספריו [של הרמב"ם] שאין כופין לגרש בטענת מאים עלי, והכופה לגרש בזה מרבה ממוריס בישראל וכו'. ובשו"ת מהרש"ל סימן מ"א, לאחר שהביא דברי תשובת הרא"ש כלל מ"ג סי' ו', דאם לשעבר סמכו על דברי הרמב"ם מה שעשה עשו, כתב ואפילו במקומות שנהגו לדון הכל על פי הרמב"ם, צין לחומרא צין לקולא, אפילו הכי צדין זה אין ראוי לדון כמותו.

ובסדר אליהו רבה וזוטא סי' י"ג דף ק"א טור ד', אחר שהביא דברי ר' משה בסודיה שצמהרי"ט צהלון [המוצא לקמן], כתב צאמת שהם דברים חמוהים, שאין יאומן כי יסופר שימלא חכם בדורות הללו שימיר אשת איש בגט שלדעת ראשונים ואחרונים הוא

נד) ובפס"ד של הרבנים ש' מ' אזולאי, א' י' ולדנברג וי' קפאח בכרך א' עמ' 18 [וכן בפס"ד מהם שם עמ' 238], לא עשו דעת הרמב"ם אלא כסניף לחייב את הבעל לתת גט, ולכפותו ע"י שיחייבו אותו מוונות עד שיגרשה.

שאחר שהביא שדעת רבינו יונה ור"ת שמצוה לגרש [עצ"ז אות ט"ז]. כתב דלפ"ז מודקדק לשון הרמ"א ביו"ד שכתב שחייב לגרש וכו', אבל לא כתב שכופין וכו'. וע"ע בשו"ת הרי"י מפוזנא סי' קמ"א עמ' של"ד טור א'.

אוצר

קונטרס כפיה אות ז

הפוסקים

ובשו"ת מהרי"ט צהלון סוס"י רכ"ט כתב, כי הוגד לי שמור
הרצ ר' משה בסודיה פסק כהרמב"ם במקומות הללו
[מזכיר] דאחריה דהרמב"ם ניהו, ועדיין עובדא כוותיה, ואמרו
שהסכימו עמו בעלי הוראה שבזמננו^(נח).

ובכנה"ג כאן הגב"י אות ט', הביא שו"ת הרא"ש הנ"ל שרק
לשעבר מה שמכחו על הרמב"ם עשו, אבל לא שיחנהגו
כך להצא, וכחצ מלמתי בתשובה כח"י למה"ר אליהו חן, דמה שלא
חשש הרא"ש ללעז שיוציאו על הרמב"ם והעומדים בשיטתו, משום
דלא מוכח בהדיא אי אחריה דהרמב"ם הוא או לא, אבל ודאי אי
הוא ידיעי אי אחריה דהרמב"ם הוא, לא היה מורה נגד הרמב"ם
ונגד קהלו שנמשכו אחרי סברתו^(נח). והוצא בפסקי דין רבניים כך
ג' עמ' 203 (פס"ד של הרבנים י' ניסים, י' ש' אלישיב וז' וולטי).
וכעין זה כתב בלדמת קודש ח"א אור"ח סי' י', דאפשר דנדון נמי
דהרא"ש ו"ל מיירי במקום שהיו מעשיהם על פי הרי"ף והרמב"ם,
ובכלל היו כופים לגרש באומרת מאים עלי, אכן לא היה במקום הרי"ף
והרמב"ם ו"ל ממש, ועל זה כתב ועל להצא אי כותב אבל לשעבר אם
סמכו על הרמב"ם ו"ל מה שעשה עשו, אכן אילו היה במקומות
הרי"ף והרמב"ם ו"ל, חלילה לו להרא"ש ו"ל להקל או להחמיר.

וביביע אומר ח"ג סי' י"ט אות ט"ז כתב, דאין כאן פלוגתא כלל
בין הרשב"א והרא"ש, דרשב"א מיירי באחריה דהרי"ף
דכלל מילי עבדי כרצו בין להקל בין להחמיר, וכמבואר להדיא
בתשובת הרשב"א ח"א סי' רנ"ג דענין דכלל מילי נהיגי כהרצ
שקבלו עליהם ע"ש, ומשום הכי אין לצטל מנהגם שנהגו לחתום
סופר ועד, דהוה ליה כמקומו של ר' אליעזר שהיו כורחים ע"ס
בשבת וכו', ורק מהיות טוב שיש להזהירם בלשון של זהירות, במקום
שאפשר לרואה לתלות שלא מחמת איסור ציטלו המנהג, אבל הרא"ש
לא מיירי באחריה דהרמב"ם שנהגו כמותו בכל דבר, אלא במקומות
שראו למחוק עליו דדן זה בלבד, ולכן הורה דלהצא לא יעשו עוד כן,

פי הרמב"ם, וחזר וכתב כששאל אותו רבו אם יוכל לכוף דעת
הרמב"ם כי כן הסכימו לדון על פיו, והוא השיבו שאין צבור יכולים
להסכים בזה מפני חומר ערוה, הרי שאף על פי שלא הוציאו דין
המורדת מההסכמה היא מוצאת מעממה, ואם כן למה הוא הוצרך
להוציא מן ההסכמה צפירות, היה לו לתקן חקנה סתם, ויסמוך על
מה שכתב בתשובה שאין ההסכמה חלה על דין מורדת.

ובשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רע"ו כתב, ומכל מקום אם נהגו
באותן המקומות להיות עושין כהרמב"ם [לכוף בטענת
מאים עליו] הנה להם, כי גם הגאונים ידעת שאמרו שכופין כל שהיא
מורדת [כמבואר לעיל אות ג'], ובמקומות שנהגו על פיהם אין צנו
כח לחלוק עליהם ולצטל דצריהם^(נח).

והר"ן סי' ס"ב, צידדן אשה שטוענת מאים עלי, ורואה שהצית דין
יכופו את בעלה לגרשה, הואיל ובעיר הוצאת שהיא יושבת בה
עשו חקנה שנה אחר הקידושין להחנהג על פי הרמב"ם בכל דבר,
ובעלה השיב שהוא אינו דר בעיר הנזכרת, ושאינו בכלל חקנותיהם
וכו', ואין כח לבני אותה העיר לכופו להחנהג על פי חקנתם, וכל
שכן שהחקנה הנזכרת נעשית אחר שנתקדשה לו, והאשה משיבה
שהואיל והיא דרה במקום ההוא על דעת מנהגות וחקנות אותה
העיר שעשו ושיעשו נשאה מתחילה, וכיון שהוא אינו יושב במקום
קבוע והיא יושבת בעירה, הרי הוא נחשב כאנשי אותה העיר בכל
חקנותיהם וכו', וכתב [הר"ן] מיראי הוראה אני, לפי [שצטלה]
הנזכר בשעה שקידש לא היה מאנשי אותה העיר^(נח), והרשות היה
צידו להוציא את אשתו מעיר לעיר כיוצא בה, ולפיכך אין כח ציד
אנשי אותה העיר לכופו להחנהג בחקנותיהם. והוצא דצרי צ"י כאן.
ובפסקי דין רבניים כך ג' עמ' 203 (פס"ד של הרבנים י' ניסים, י'
ש' אלישיב וז' וולטי), כתבו משמע מדצריו שאלו היו שני בני הזוג
מאותה המדינה ההולכים אחרי הוראות הרמב"ם, ובאותה מדינה
התחתנו, כי אז היה מסכים שצדי צ"ד לכוף את הבעל ליתן גט^(נח).

שכתב המרדכי [ב"מ סי' שס"ו בשם האו"ז] שצריך שיהיה המנהג קבוע על פי
חכמים ויחזיקין.

וביביע אומר (המובא בפנים) אות י"ח, כתב לתרץ על פי מה שכתב (ומובא
בפנים), שבתשובת הר"ן מיירי היכא שכבר נהגו לכוף על פי דעת הרמב"ם,
ובתשב"ץ מיירי בעיר חדשה שהולכים לחקן המנהג, דבזה קאמר דלכתחילה
יש לתקן שלא לכוף בטענת מאים עלי, אפילו במקום שנהגים הכל על פי דעת
הרמב"ם.

(נח) ומ"מ כתב שם, [שאצ"כ] לא נכוף אותו לגרש ונחוש לרברי
הרמב"ן וכו'. ובתשובותיו החדשות סי' קע"ב כתב, ואע"ג דארץ מצרים
כמדומה שנהגת בכל דבריה כהרמב"ם דהוי מארי דאתרא, מכל מקום בענין
כפיה לא קבלו עליהם לרן כוותיה כפי הנשמע, ואם יאמרו יושבי הארץ שגם
בענין הכפיה נהגו כהרמב"ם, בודאי דראוי לדון כן וכן נראה מתשובת הר"ן
[המובא בפנים] וכו', הלכך אם יש בירור גמור שארץ מצרים קבלו עליהם
להתנהג בכל הוראותם עפ"י הרמב"ם בודאי דעל הסתם גם בכפיה ידונו
כדבריו, אמנם אם אין בירור גמור מזה ולא מבעיא אם יתברר שמעולם לא
נהגו כפיה אפילו במאים עלי, בודאי דלא כייפין וכו'.

(נט) ועיין שם שתמה הכנה"ג, מה ישיענו היות מקומו של הרמב"ם ו"ל
או אינו מקומו לענין הלעז, אפילו שלא יהיה מקומו הרי איכא לעז אהרמב"ם
ו"ל שהיה מעשה וכופה לגרש בטענה זו.

(נח) עיין בשו"ת הריטב"א סי' קנ"ג שכתב, אבל אם אמרה מאים עלי דין
אחר הוא, וידעתי שאתם נוהגים כדברי הרמב"ם, ואנו שיטה אחרת יש לנו
באומרת מאים עלי [ע"ש].

(נו) עיין בברכי יוסף חו"מ סי' ג' אות ב' ד"ה ועוד נראה, שלאחר
שהביא דברי הר"ן הללו כתב, מוכח מכאן כדעת הגינת ורדים חו"מ כלל ה'
סי' ו', שאם הנתבע הוא ממקום שנהגין לומר קים לי, ובמקום התורב לא נהוג
כן, אין כח לכופו ויכול לומר קים לי, שהרי כאן הבעל הנחב עומד בעיר
אשתו, ומנהג עירה לכוף באומרת מאים עלי, ומכל מקום אין כח באנשי העיר
לכופו. אבל עוד כתב שם שיש לדחות [לכאורה כוונתו לפי מה שהוסיף הר"ן,
שהרשות היה צידו להוציא את אשתו, ואולי רק מפני זה אי אפשר לכופו].

(נז) וכבר דייק כן בנתיבות משפט דף רי"ד טור א' ותמה, שהרי כאן
מבואר בפירוש שאילו היה בן עירם, היה כח בידם לכופו שיגרשנה בטענת
מאים עלי, והרי זה היפך ממה שהעידו בתשב"ץ [המובא בפנים], ששאלו
להר"ן והשיב דאינם רשאים להסכים כן לנהוג בזה כדברי רמב"ם.

ובשו"ת מהרי"ט צהלון החדשות סי' קע"ב כתב לתרץ, ויש לומר דההיא
דהר"ן דייק דקאמר נהגו בכל הוראות שלהם כהרמב"ם, משמע בכלול גם
בכפיה, אמנם ההיא דהר"ש בר צמח לא קאמר אלא שהורגלו כהרמב"ם ולא
אמר בכל הוראותיו, ועוד יש לתרץ, דהתם קאמר נהגו משמע מנהג קבוע,
אמנם הכא קאמר הורגלו משמע הרגל בלבד לא שקבעו מנהג, וכבר ידעת מה

אוצר

קונטרס כפיה אות ז

הפוסקים

שלמה אלקארה^(ס) שצמקום שיש לחוש לעיגונא היה עושה מעשה [לכופו לגרש בטענת מאיס על פי סברת הרמב"ם, וכמה פעמים השיב לשאלו שאינה כשצויה וכו', ומה שכתב הרב יחיאל השאש בנחשונתו שם דף ס"א טור ג'] בשם אביו דלא נהגין כהרמב"ם [צוה], אין דבריו של אחד במקום שנים, ועל דברי הב"ד ראוי לסמוך יותר משום דלינהו רמו אנפשיהו טפי מיניה^(סג).

וביביע אומר ח"ג סי' י"ט אות כ"א, כתב בשם ר' יוסף קאפח, שכן היה תמיד המנהג בחימתן לכופו לגרש בטענת מאיס עלי דעת הרמב"ם מרא דאתרא, ושהמערער מר יחיאל השאש בשם אביו שטען דלא נהגו כהרמב"ם, לא היה צפוג תלמיד חכם כלל, ורק מפני הכבוד השיבוהו, וגם מה שכתב ר' סעיד בן יוסף אלקאפח בתשובה בספר מעשה איש [שם] שמעולם לא נהגו לכופו במורדת, לאו בר סמכא הוא, כי היה רק מחלמדי הישיבה ולא שימש בקדש צדי דינא, והוא לא ידע שנהגו לכופו כדברי הרבנים דייני נענה ושאר חכמי תימן, ולא חש לקמחיה.

ושם אות כ"ב כתב, אולם עדיין אפשר לומר דה"ל שאין לנטל מנהגם בהיותם יושבים בארצותם, אבל עכשיו שכל בני ארץ תימן כמעט עלו לארץ ישראל בעלייה הגדולה מחימן, עלינו לנהוג עמהם כחומרי מקום שהלכו לשם, והרי כאן נוהגים דעת רוב הפוסקים ומרן השו"ע שלא לכופו לגרש בטענת מאיס עלי, אכן גם לדבר הזה יגהה מזור מה שכתב השלטי גבורים בנא במרא סוף פרק המוכר את הספינה [דף מ"ה א' מדפי הרי"ף] וז"ל הלכך במקום שנהגו כדידור כחיבת הגט להגרר אחר פוסק אחד, ואינם עושים כפוסק אחר, אין לסתור אותו מנהג ולא לשנותו בשום ענין, דהא המגרש חלה קידושין בדעת רבנן, והם חקנו שיטתו רק באופן זה ולא באופן אחר, וכמעט שאני אומר שהמשנה בגט הסדר שצא אותו המקום אין בלוחו גט ממש וכו', דמסתמא כל מקדש אדעתא דרבנן דאתריה מקדש, ולפי זה יש לנו ללכת תמיד אחר מקום הקידושין, אם בשעת הקידושין היה במקום שנוהגים בציטול הקידושין באופן אחר, ובשעת הגירושין היה במקום אחר וכו', יש לנו ללכת אחר מנהג מקום הקידושין ששם קידש ותלה קיום הקידושין וביטולם בדעת רבנן שצא אותו מקום, ולא דמי למה שאמרו ההולך ממקום למקום נוחים עליו חומרי מקום שיצא משם ושהלך לשם, דהחם לא חלה החומר אלא בשעת מעשה בדעת שום אדם אלא בסתם, אבל זה חלה מעשה הקידושין בדעת פלוני ופלוני רבנן דמקומו, וקיומן וביטולן של הקידושין הווי על פיהם, הלכך בכל מקום שילך המקדש הרי קידושין תלויין על פי החכמים שחלה איהו בשעת שקידש וכו'.

לכופו. ובסדר אליהו רבה וזוטא המובא בפנים, כתב דהיינו דוקא במקום שנהגו בשאר דברים עפ"י פסקי הרמב"ם, אע"פ שאין מנהגם לכופו.

(סב) ר"ש אלקארה היה ראב"ד צנעה מ' שנה, ונפטר בשנת תרמ"ט.

(סג) עיין בפסקי דין רבניים כרך ג' עמ' 205 (פס"ד של הרבנים י' גסים, י' ש' אלישיב וב' זולטי), שכתבו שבהלכה זו יש חילוקי דעות בין רבני תימן, והביאו את הדעות במעשה איש [ונכתבו בסוף הפס"ד, שאפילו המסתמכין על המנהג, לא עשו כן אלא במקום עיגונא, לא בטענת מ"ע גרידא]. וציין לשם הרב ח' ג' צימבליסט בכרך ט' עמ' 184. וע"ש עמ' 177 שהרב ש' ב' ורנר, ציין לדברי היביע אומר המובא בפנים.

וכדמוכח ממה שכתב עוד הרא"ש שם (כלל מ"ג סי' ח') ואף אם יש מקומות שנהגו לכופו, לא נהגו כן על פי חקנת הגאונים וכו', אלא שאני רואה שצאצאות אלו רוב הגיונם בספרי הרי"ף, ולפי שראו כפיה זו כתובה בהלכות, ונהגו ביש מקומות לדון כן ע"ש, ומצאנו להדיא דלא מיירי במקום שנהגו לדון בכל דבר כשיטת הרי"ף, אלא בגלילותיו שהיה רק רוב הגיונם בספריו, וחשבו לנהוג כחקנה זו הכתובה בהלכות, ואה"נ אם היו מקצילים עליהם במקומות הללו כלאשר יאמר כי הוא זה וקבלוהו לפסוק עליהם ועל זרעם, רשאים היו לנהוג כמותו גם דצין זה, ואי אפשר לנטל מנהגם דחיישין ללעו הראשונים^(ס).

ושם אות י"ח, אחר שהביא את התשנ"ץ ויזין וצעו וחוט המשולש [הנ"ל] שאפילו במקומות שנוהגים על פי הרמב"ם, דצין זה דמאיס עלי אין לנהוג כן, כתב ברם יש לומר דשאני החם דמיירי שלא נהגו מעולם במקום ההוא לכופו בטענת מאיס עלי, ורואים לקצוע מנהג על פי הרמב"ם גם דצין זה ולעשות חדשה בארץ, משום הכי אמרין שאין רשאים לנהגו כן לכתחילה, מה שאין כן במקומות שנוהגים כבר כהרמב"ם בכל דבר, ועשו מעשה לכופו בטענת מאיס עלי שצקין להו במנהגם, והוה שדייק בתשובת הרשב"ץ להודיענו שרבו חקר הדבר ואמרו לו שמעולם לא נעשה שם מעשה לכופו לגרש, אבל אילו נעשה מעשה רשאים להמשיך במנהגם וכו', וכן יש להוכיח משו"ת הרי"ן וכו', ומה שכתב הרי"ש [הנ"ל] אל תחוש למנהג תלמאן וכו', יש לומר דמיירי במקומות שטרם נקבע שם מנהג לכופו, אבל בתלמאן עצמה שצקין להו במנהגיהו^(סב).

במנהג תימן, והאם יש לסמוך עליו גם באר"י. במעשה איש סי' י"א דף ס' טור ד' פס"ד מרבני נענה, כתבו בנידונם, וטענת אונם וכפיה לא שרירה ולא קימא מכמה פנים, ומה גם שמחזינו זה ארץ החימת אתריה דהרמב"ם הוה, והוא ז"ל פסק באומרת מאסתיהו שכופין לגרש שאינה כשצויה וכו', ואף הרא"ש ז"ל לא חלק על הרמב"ם אלא שלא לכופו ולכתחילה, אבל אם עשו מעשה וכו' מה שעשו עשו וכו'. ושם בדף ס"ב טור א' פס"ד נוסף מהם כתבו, ואף אם בכל אלה לא ישקוט לב המעיין עדיין יש אשלי רבצני לסמוך עליהם באומרת מאיס עלי וכו', וכבר כתב הרי"ט להלן סוף"י רכ"ט משם מהר"מ בצויה דמקום דאתריה דהרמב"ם הוא, עבדינן עובדא כוותיה וכו', וכ"כ הכנה"ג משום מהר"א מן וכו', ובמקומנו זה [תימן], הוא אתריה דהרמב"ם כידוע [עבדינן עובדא לכתחילה לכופו], וגדולה מזו העידו על הרה"ג ר'

(ס) וכ"כ בחקרי לב אר"ח סי' צה דף ר"ז טור ד' ובאגודת אוזב (להרמ"ז מבאליסטוק) סי' י"ט דף ג"ה טור ב', הביאם ביביע אומר ח"ה סי' י"ג אות א'.

(סא) ועיין בשו"ת הרא"ש כלל מ"ג סי' ח', שכתב אמנם בגידון זה סיפור לי אחיה אמתלאות שנותנת למרדיתה, ואתה דיין בדבר הזה, תחקור על הדבר אם יש ממש בדבריה, ואם דעתו לעגנה ראוי הוא שתסמוך על מנהגכם בעת הזאת לכופו ליתן גט. וכתב ע"ד במקור ברך (להר"ב קלעי) סי' י"ז, וא"כ אין חקנה לכופו אלא כמו אותה דהרא"ש וכו', וא"כ דבר זה תלוי לחכמי העיר לראות אם יש ממשות בדבריה דעתו לעגנה, [ואז] ראוי לסמוך אם מנהגם

אוצר

קונטרס כפיה אות ד"ח

הפוסקים

אפשר היה מותר, וה"נ במקומו של ר' יוסי היו אוכלין צמר עוף בחלב [כמבואר בשבת ק"ל ע"א] וכו', ומכל מקום טוב להזהירם שלא יהיו נוהגים כן מכאן ולהבא, ואע"פ שאמרו [ביצמות שם] צואו ונתקן לנרות שיהיו חוללות ולא מתייצמות, אמר רש"י א"כ כן מה נעשה לנרות הראשונות מעתה, שאני הכא דהרואה אומר צעדים אלו נחא להו ולא בסופר, וכיוצא בזה אמרין ביצמות שם, שנחלקו אם עשו בית שמאי מעשה כדבריהם [שגרת ערוה מותרת לאחיו], והביאו ראיה שעשו כדבריהם ממעשה שילדה כלחו של שמאי ופחח את המעויצה, וסייך גבי המטה בצביל הקטן, שמע מינה עשו, ופריקו חסם הרואה אומר לאפושיו אירא הוא דקא עבד וכו', ונראה לכאורה דבמאים עלי א"כ יראו שאינם כופין, והיא לווחת ככרוכיא מאים עלי, מיינכר מלחא דאין כופין על מאים עלי, ולכאורה נראה דחולקים הרא"ש והרשב"א [א"כ לחוש ללעון], וא"כ כן צריך לעיין מה יעשה הרא"ש מהיהא דיצמות שאמרו מה נעשה לנרות הראשונות. ובנתיבות משפט דף ר"ג טור ג' כחז על הקושיא הנ"ל, ולי נראה לחרץ, דעל כרחק לא כחז הרשב"א כן אלא גבי חסם סופר ועד, דמן הדין כדאי הם הרי"ף ורמב"ן לסמוך עליהם, וכפרת במקום שנהגו על פיהם, אלא שכתב טוב להזהירם מכאן ולהבא לחוש לדברי ר"י הזקן וכו', אבל לענין מאים עלי שסברת הרמב"ם בטלה כנגד כל שאר הפוסקים שהכו על קדקדו, ומשום לעו הראשונים לא נרצה ממזרים בישראל, אלא נמקן מכאן ולהבא כל האפשר [ואפילו במקום שנהגו לפסוק כדברי הרמב"ם] (סוה). ועיין ביביע אומר המוצא לעיל, שכתב שא"כ יש ציטוט מנהג הכפיה במקום שנוהגים צו משום לעו על הראשונים.

ח. כפו את הבעל ליתן גט בטוענת מאים עלי, אם הוי גט בדיעבד. במגיד משנה פ"ד מאישות הלכה ח', לאחר שכתב שדעת המפרשים שאין כופין את האיש להוציא באומרת מאים עלי, כתב והם סבורים שאפילו נשאת בגט שנתן מחמת כפיה זו חלא. והוצאו דבריו להלכה בשו"ת הרי"ש ש"י ק"ד וצח"מ סק"ה. וכן כתבו בספר הישר לרבינו חס חלק התשובות ס"י כ"ד ובשו"ת הרשב"א ח"א ס"י תקע"ג וצמיוחסות לרמב"ן ס"י קל"ח. וצחידושי הרמב"ן כתובות ס"ג ז' כתב, דכל מי ששומע למי שמורה כך, ועושה מעשה כדבר [לכפות הבעל ליתן גט], עושה גמור הוא ומרבה ממזרים בישראל, ומחיר אשת איש וקשין לעולם מאנשי דור המבול.

ובשו"ת מהרש"ל ס"י מ"א, אחר שהביא מהרשב"א שצמקומות שנהגו עפ"י הרמב"ם אין ראו לידן כמותו א"כ לא שכבר נעשה מעשה, כתב משמע הא צמקומות אחרים מחזירין ההוראה,

והוצאו דבריו בשו"ת מהר"ש ס"י ג' דף נ"ח [טור א' וכו' (סד)], ויש לומר דמיידי שיש להם קהל בפני עצמם, מש"ה דייקן להו כסברת מרא דאתרא שהיה להם צח"ל וכו', ודייקן להו שפיר כדעת הרמב"ם לכפות לגרש במאים עלי וכו', ומכל שכן דאף ארץ ישראל הויא אחרא דהרמב"ם, ונדוע מה שכתב החקרי לב ס"י מ"ה בשם המשא"מ משה ח"צ חו"מ ס"י ל"ד, שכיון שקבלו במקומותינו לדון כדברי הרמב"ם ומרן, דמרא דאתראין נינהו, במקום שחולק מרן השו"ע על הרמב"ם מאן דסמך על אחד מהם לא משתבש, וכ"כ דעת המשא"מ דרצחא [להר"מ אלפאסין ס"י קנ"ד (דף קמ"ג טור א' וכו', וגם מנא"מ בפסק דין אחד של הגאון ר' נצי פסח פרנק שפסק לכופ את הבעל לגרש את אשתו בטענת מאים עלי, מפני שהם בני העדה התימנית ונישאו בחימן, ולהכי שפיר מורין להו אף בארץ ישראל כדעת הרמב"ם שקבלו הוראותיו. ושם ס"י כ' אות ל"ד כתב, דלנצי חימן שאינם זייס מהוראה הרמב"ם בכל אשר יאמר כי הוא זה, וכבר נהגו בארצותם לכופ את הבעל לגרש בטענת מאים עלי, לכן גם כאן בארץ ישראל שפיר דמי לפסוק להם כמנהגם.

ובמקום שנהגו ברמב"ם האם יכולים לשנות מנהגם. כנה"ג הגב"י אות ט' הביא מחשבות מהר"א צידאל כח"י, שדייק מדברי הרא"ש בתשובה [כלל מ"ג ס"י ו'] ובתשובה [שם ס"י ח', שהביאם הצ"ח] שדינו הוא אף צמקומו של הרמב"ם, ושכן נראה מחשו' הרשב"ש [הנ"ל] שהביא הצ"ח, וכתב דנדידון הרא"ש ליכא לעו [על גיטין הראשונים] משום דאיכא למימר הא דחקינו כן היפך דעת הראשונים היינו משום דדדורינו זה נורף שעה הוא שצנות ישראל פרוצות וחיישין לקלקולא.

ובשו"ת מהר"י בן לב ח"ג ס"י י"ד כתב צידדונו, שצשו"ת הרא"ש [ס"י ו' הנ"ל] כתב אע"פ שרבינו משה כתב שאם אמרה מאים עלי כופין וכו', הא קמן דאפילו במקום שהיו נוהגים לכופ כדברי הרמב"ם, כתב [הרא"ש] לנצל המנהג ולא חשש ללעו שיוציאו על הראשונים, ומנהג זה לכופ לגרש בטענת מאים עלי נהגו צו בד' מאות שנה ציציבות, ואפילו רבינו חס נהג צו וכו', ואפילו הכי חזר צו ולא חשש ללעו, ואחר שחזר צו רבינו חס היו מקומות שנהגו כסברת רבינו חס ומקומות שלא שינו מנהגם, והורה הרא"ש להבא יעשו כדברי רבינו חס ולשעבר מה שעשה עשו וכו', איברא דלנריך לעיין בתשובת הרשב"א [ח"א ס"י אלף קנ"ג] שהעלה דצקום עשה יש לעו לראשונים אבל צצז ואל חעשה אין לעו לראשונים וכו', [שכתב צצז שיש צו חסם סופר ועד אחד] שאע"פ שהר"י אומר ואנו כך דעמינו מ"מ כבר נהגו להכשיר חסם סופר ועד עפ"י הרי"ף, ומקומו של הרי"ף הוא וכל מי שנוהג על פיו שם

כופין בטענת מאים עלי אלא בטענה הנראית לבית דין, שראוי שתמאס בעל נעוריה בשבילה, מצתה לא מנכר מלתא, שהרואה סבור מה שלא כפו ב"ד מפני שלא ראו ממש בטענתה, שלא היתה טענה מספקת למאוס אותו, וראיתי חשובת מהר"ש [ס"י ג'] דף צ"ז [טור ג' ד"ה ולין] כתב ליישב זה באופן אחר, דלעולם ראוי לעמוד בשב ואל תעשה, ולכן גבי מאים עלי אין כופין בקום ועשה, וכן גבי צרות נשב בשב ואל תעשה שלא למחות בקום ועשה על אותם שבאות להתיבם, ואין הרשב"א חולק על זה וכו'.

סד) גם בפסקי דין רבניים כרך ג' הנ"ל עמ' 204, העלו כן מחמת השלטי הגיבורים המובא בפנים [ע"ש]. אמנם בכרך א' עמ' 38 (פס"ד של הרבנים ר' כץ, י" מ' בן מנחם ושי' כצם), דנו בזוג תימנים שנישאו בחימן, וכעת טוענת האשה מ"ע, וכתבו כמה טעמים להתיר בנידונם כפיה, אבל לא הזכירו טעם זה שתימן הוא מקום הרמב"ם. ועיין כרך ד' עמ' 251 (פס"ד של הרבנים ע' הדאייא, י' ש' אלישיב וב' זולטי).

סה) ועוד כתב שם, ועל פי מה שכתבתי [הוכח לקמן אות י"ג], דאין

אוצר

קונטרס כפיה אות ח

הפוסקים

והמורה המעשה לגט הוא המרצה ממזרים וכו', ואף אם ח"ו כבר שגג אחד וכפיהו לגט פשיטא שאין הגט גט ולא תנשא כלל וכלל וכו'.

אולם בשו"ת הרא"ש כלל מ"ג סי' ו', לאחר שכתב דלכתחילה אין לעשות גט מעושה שלא כדין ולהחיר אשה איש, כתב ועל להצא אי כותב, אבל לשעבר אם סמכו על הרמב"ם מה שעשה עשוי*. והוצאו דבריו בטור לקמן סי' קנ"ד, בתשב"ץ ח"א סי' ד' וח"ב סי' ס"ט, ק"פ ורנ"ו, בשו"ת מהר"י בן לב חלק ח"ג סי' י"ד ובשו"ת מהר"ש סי' ג' דף ל"ו טור ג'. ועיין בערך לחם המוצא באות הבא.

ובשו"ת מהרשד"ם סי' י"ז (דף י' טור ד'), השיג תשובה על מי שהתירע על גט כפוי, וכתב אחר שדעת הרא"ש היה שמי שעושה בן מרצה ממזרים בישראל כמו שהוא דעת ר"ת ור"י, אי"כ למה אמר שלשעבר מה שעשו עשוי ומה הריחו שסמכו על הרמב"ם, לכל הפחות היה ראוי לאותן שיטתן בעין להוציאן מצעליהן או להחזיק בניהם לממזרים, ולמה היה מעלים העין על מה שנעשה והיה לו לתקן כל מה דאפשר, אלא ודאי דכיון שנעשה עפ"י הרמב"ם אין לערער אחר ב"ד שנעשה על פיו וכו'.

ובחוט המשולש (לחשב"ץ) טור השלישי סי' ל"ה כתב, אחר שכבר נעשה מעשה, כדאי הם הגאונים והרמב"ם וכל חכמי ישראל שהולכים בשיטתם לסמוך עליהם לעשות מעשה אפילו לכתחילה, וכל שכן דדיעבד שכבר נעשה מעשה, דודאי סמכין עליהו, ואין לפקפק בזה, וכל שכן שלא שמענו שהחולקים עליהם ואומרים שלא לכפות שיאמרו שאפילו עשו מעשה וכפו לגרש שיהיו הגירושין בטלים, ואדרבא יש הוכחה גדולה שלא כתבו דבריהם אלא לכתחילה, אבל אם נעשה מעשה יודו שיש לסמוך על המחירים, שהרי הרא"ש וכו' [הטור] שהם מגדולי ישראל וכתבו שלא לכפות, וכל הכופה מרצה ממזרים בישראל, עם כל זה הם עצמם כתבו והורו הלכה למעשה שאם הב"ד סמכו על הרמב"ם ועשו מעשה וכפו אותו, מה שעשו עשו, ואם כן ילמד סתם מן המפורש, ויפרט בנדון זה וכו' (ט).

ובהיכל יצחק ח"א סי' ב' אות ח' כתב בדעת הרמ"א, שנסעיק ג' כתב שהיכא שנשא אשה על ידי נבל וחרימית שכופין אותו לגרש וכו', ואם כי הרמ"א אינו פוסק בפירוש כהרמב"ם, אבל ברור לענ"ד שעל כל פנים לדעתו אם כפו בטענת מאיס עלי לא תנא, שהנימוקים שקדשה ברמאות וכו' אינם לבטל את הקידושין, אלא כדי לכופף מלכתחילה.

ושם אות י"א, כתב [דדיעבד הגט כשר], שיש צעצם שלש ספיקות, (א) שמא הכפיה דין שהלכה כהרמב"ם במאיס עלי, (ב) אם חמצי לומר שאין הלכה כהרמב"ם, הרי גם לדעת החולקים עליו אינו אלא ספק שמא לא נתרצה, (ג) שמא הלכה כהרמב"ם שאפילו אם כפיהו שלא כדין הגט כשר מן התורה, ובשלש ספיקות ספק ספקא לקולא אפילו במקום חזקה, כמו שהעלה הש"ך בכללי ספק ספיקא,

ואולם אפשר לבעל דין לחלוק, כיון שאינו מביא ראיה שאף המצטלים את הגט מודים שיש ספק אם נתרצה, אבל די לנו בזה שהוא ספק ספיקא דדינא ולא אזלינן בחר החזקה, אלא שעדיין יש לנו לפקפק, שמכל מקום הוא כמו ספק ספיקא במציאות היינו אם נתרצה המגרש, אכן כבר דן המורה הגדול הגר"א מקובנא ו"ל בעין יחזק ח"ג סי' י"ז בכגון זה, והוא לענין הא דהך תנא ספוקי מספקא ליה על סתם אדם אם אפשרי בלשון נדרנית, שיש לומר שזהו כמו ספק במקרה ובמעשה, והעלה בראיות חותכות שגם זה כמו ספיקא דדינא, כיון שהספק הוא על כלל בני אדם אם הם מקפידים, ושייך גם בזה לומר דאטו החזקה חזר דעת סתם בני אדם, והכא נמי לדעת הרמב"ם אף בכפיהו בית דין שלא כדין, כלל בני אדם מתרצים, ולדעת החולקים עליו כלל בני אדם אינם מתרצים ואין ספוקי מספקא לן הלכה כמי, היינו מספקא לן על כלל בני אדם לעמוד על דעתם, ואין צדינו להכריע ספק זה שהוא ספק לכל העולם, ואטו החזקה חזר אף דעתם של כלל בני אדם במצב זה של כפיה צבית דין לא מן הדין, ועל כרחק הוא ס"ס טוב, שהספק שמא זוהי כפיה דין, זה ודאי לא יוכרע על ידי החזקה אם הדין הוא שכופין או לא, וגם הספק השני, בכפיהו שלא כדין, גם כן לא יוכרע על ידי החזקה, באופן שעלה לנו שאם כפו בית דין בטענת מאיס עלי הרי הגט גט ואין כאן חשש של איסור אשה איש.

וביביע אומר ח"ג סי' כ' אות ל"ד, אחר שזכר הרבה נדרים בנדון זה שאפשר לכפות ומיעיל לכה"פ דדיעבד כתב, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר דין מאיס עלי שרבו הפוסקים המקילים הן מלד הדין הן מלד התקנה, וכך מבואר ברא"ש דדיעבד שכפו את הבעל להוציא מה שעשה עשוי וכו'. וכ"כ במעשה איש סי' י"א, דדיעבד אם עשו מעשה על פי הרמב"ם, מה שעשה עשוי.

ועיין בחזון איש סי' ס"ט אות כ"ג ד"ה והנה, שאחר שהביא שהחת"ס [ח"א סי' קט"ו] פסק בדין שקידש אשה והחזר שזהו נכפה, שיכול אביה לעכב את כספו של הבעל הנמצא אצלו עד שיגרש, ואף שזו כפיה ה"ו דומה למי שקידש אשה ברמאות שפסק הרא"ש לכפותו, וכתב שיש לחלק בין המקרים, שהנה הוראת החת"ס אי"א לקיימה אלא לסמוך על הפוסקים דמ"ע כופין, וכבר כתב הרא"ש במשנה דאלו שהורו כן מה שעשו כבר עשוי, אמנם אם ב"ד לא הזדקקו לזה אלא אביה אמר לו שלא יחזר לו ממנו עד שיגרש, הו"ל כפיה ע"י הדיוט, וראוי היה שיוציאו ב"ד של ג' ויחייבוהו לגרש, וישלחו לאביה שלא יחזיר לו ממנו עד שיגרש, ואביה יאמר לו שלא יחזיר עד שיעשה מה שב"ד אומרים לו, וי"ע. וכ"מ בהיכל יצחק וביביע אומר הנ"ל שרק בכפאו ב"ד יש להקל דדיעבד [ע"ש].

ובאמירה נצימה מהדו"ת מאמר כ"ח ענף ב' פרח א', בלשון שרצתה להחגרש ואמרה מאיס עלי בלחלול ברורה והכחה את בעלה עד שגרשה, דן אם יש חשש של גט מעושה וכתב,

הוא אבל אין כוונתו רדיעבד מה שעשה עשוי לכו"ע ואף לחולקים על הרמב"ם, דהא ודאי דלדעת החולקים אפילו בדיעבד אם נשאת תצא כמ"ש

(ט) ועיין בישא ברכה דף ק"ל טור ג', שהביא את המ"מ [המובא בפנים], וכתב אמנם הרא"ש כתב שמה שעשו עשו, הדבר פשוט דדעת עצמו

אוצר

קונטרס כפיה אות ח"י

הפוסקים

וביביע אומר ח"ג סק"י כ' כתב צנידנו, ואפילו הרא"ש שחולק על הרמב"ם, כתב דדיעבד שכתב אח הצעל להוציא מה שעשו עשוי, וכ"כ החשב"ץ דאם נחגרשה בגט כזה תנשא לכתחילה. וכ"כ בהיכל יחזק סימן ז' ענף ג', שאפילו לא נישאת יש להקל דדיעבד [ע"ש].

י. כדי לכופף לגרשה, האם המיאוס צריך להיות מחמת בעילה. נתיבות משפט דף ר"ז טור ג', הביא מה שדיק מהר"א ששון [נחמדת אמת] סי' קפ"ו [הוצא צנאה"ט סק"י] מלשון הרמב"ם דדוקא נשטענה שאינה יכולה להצטל לו מחמת מאיסותו, אבל אם לא תהיה טענה מחמת מיאוס הצעילה לא הוית טענה מאיס עלי וכו', ושהאר"ך שם לכתב דקדוק זה מדברי הטור, שכתב על מהר"ם [מרטנבורג] שהיה דן מאיס עלי כשאני הולך דרך ישרה או מכלה הממון וכו', וכחצ ונראה דלא פליגי, דהרמב"ם ס"ל דנשטענה מאיס כופין אותו לגרש, [ולכן] דקדק וכחצ דדוקא באומרת שאינה יכולה להצטל לו מחמת מאיסותו, כה"ג כופין אותו לגרשה מיד וכו', אבל אם מאיסה זו מפני שהוא מכלה ממנה וכיוצא אין טענה מספקת לכופו לגרש, אבל מהר"ם אולי לשטתיה דכל ענין אין כופין לגרש, והחס לענין ממנו קאי וכו', [ולכן] כל טענה שחטעון היה דן מאיס עלי לענין הממון.

ובצמח צדק (מליצואוויטש) סי' רס"ז אות י"א כתב צנידנו, דמשמע [מדברי הרמב"ם] דאין כופין אלא כשמאוס עליה ממש ואינה יכולה להצטל לו מדעתה כו', לא כשרצונה להגרש מאיזה טעם אחר, אף שרצונה להגרש באמת ולא על דרך צניעא ליה ומצערנא ליה [ועיין במה שהוצא ממנו לעיל באות ד', שלדעת הגאונים אין הדין כן].

ובפסקי דין רבניים כרך י"א עמ' 67 (פס"ד של הרצ"י בן שמעון), הביא את הנתיבות משפט הנ"ל, וכתב שכ"כ בשו"ת מהר"ט ח"ז סי' מ', אם היינו צאים לדון דינא דמ"ע כדברי הרמב"ם, היה לנו לחקור הדבר היטב שיהא ברור וניכר לנו שא"ל להצטל מרצונה לו שהוא מאוס צעירה וכו', [הרי] מפורש בדבריו שהבין צדעת הרמב"ם שאינה יכולה להצטל לו מחמת מאיסות כו'.

אולם בתשובת הר"ש מאטלון [צעל עבודת השם] שצנל הכסף ח"ז סי' י' דף ל"ה טור א' כתב, ואין לומר דעד כאן לא קאמרי הרמב"ם ורשב"ם ז"ל דהאומרת מאיס עלי דכופין אותו לגרש, אלא דוקא כשאומרת מאיס עלי שלא תוכל להצטל לשנוי לה, דהוי המיאוס מחמת צעילה וכו', דהא ליתא, וכמו שכבר עמד בחקירה הללו הרב מהר"א ששון ז"ל [הנ"ל] לחלק כהאי גוונא צדעת הרמב"ם ז"ל, ולצדק העלה דלא דוקא באומרת מאיס עלי מחמת צעילה הוא דכתב הרמב"ם ז"ל דכופין אותו, אלא דהוא הדין באומרת שנאחיהו או לא הוינא צדעיה הוי הדין כן. וכ"כ צדעת הרמב"ם הרצ"י ג' ימצליקט צפסקי דין רבניים המוצא באות הבא.

והנה אפילו אם נימא כהפוסקים דצנידנו ליה דנשטענה מאיס עלי אין כופין לגרש, אבל על כל פנים לכולי עלמא אין כופין אותה להיות אחו, כמו שכתבו רש"י ותוספות בכתובות (ס"ג ב') וכפשתא דגמרא שם, וז"ל אבל אמרה מאיס עלי לא כפיין לה עכ"ל, הלכך לא הוי גט מעושה שלא כדין, ואם אמר רוצה אני ולא מסר מודעה הגט כשר, [ועיין שם שהאר"ך צנידנו הדבר אין צדק פרח ה' הסתפק בזה].

ט. לסוברים שהגט כשר בדיעבד, אם זה דוקא כשנשאת כבר, או אפילו כדי להתירה להנשא. נחשב"ץ ח"ז סי' רנ"ו, לאחר שהביא דברי הרא"ש [המוצא באות הקודם], שם על שעבר קמכו על הרמב"ם מה שעשה עשוי כתב, ואני אומר דהיינו אם נשאת לא תנא, אבל להתירה לנשא לכתחילה הדבר קשה, ונראה לי לדון להלכה, שהדין שזה בכל המקומות שלא תנשא, ואם נשאת שלא תנא. והוצא דבריו צנ"י כאן. וכ"כ בערך לחם כאן, עברו וכפו הצעל לגרשה נשטענה מ"ע לא תנשא, ואם נשאת לא תנא.

ועיין בחוט המשולש (לחשב"ץ) טור שלישי סי' ל"ה ד"ה ומ"מ ראיתי שכתב, שדברי הרשב"ץ בנשואה זו קומרים למה שכתב לעיל צנ"י סי' ס"ט וק"ס כדברי הרא"ש שם שם כבר נעשה מעשה הגט כשר ומה שעשה עשוי וכו', והעיקר להלכה שיש לסמוך כן להקל, שהרי יש הרבה תשובות אחרות שנוטים לזה וכו', ואע"פ שאותה תשובה שכתב בה שם עדיין לא נשאת שלא תנשא היא כתובה באחרונה אולי אירע זה בעת הסידור וההעמקה, וראיה לזה שהרי כתב באותה תשובה כי קודם שלושים שנה אירע מעשה לפני רבו וכו', וכפי הנראה משטחיות דבריו שזהו שורש לסדרתו לחלוק על הרא"ש לסבור שם לא נשאת לא תנשא וכו', והרי אם אותן תשובות שממן בהם על הרא"ש [להחירה לנשא לכתחילה] היו בתחלה וכו', למה לא נזכר אז דבריו עם רבו, ואמאי לא זכר זה עד אותה תשובה אחרונה, והלא ראוי להזכיר זה צדעיות שהן קרובות יותר לאותו מעשה, אלא ודאי שאותה תשובה היתה ראשונה, ועלה צדעתו מעיקרה לחלוק על הרא"ש ולהחמיר שם לא נשאת לא תנשא וכו', ואחר כך הסכים לדבריו בכל אותן התשובות, ומלכד זה אפשר לומר שמעיקרה לא כתב מה שכתב באותה תשובה אלא כנושא ונותן להלכה ולא למעשה, וכן מוכח לשונו שם שכתב לפיכך אני אומר להלכה וכו', רצונו לומר שזהו דעתו להלכה, אבל למעשה ודאי מביטל דעתו מפני דעת הרא"ש, דודאי אם בא לחלוק על הרא"ש לענין מעשה, היה צריך להביא ראיות על זה, וגם להסמך על דברי קצת פוסקים שקדמוהו, ועוד שאותה תשובה לא היה הנדון על דיעבד, שלא שאל השואל אלא אם יוכלו לכפות על פי הרמב"ם שנוהגין לדון על פיו, ולא נשאל באותה שאלה לענין דיעבד, אלא שהרשב"ץ רחיצ דבריו גם לענין דיעבד לכתוב מה שגראה צדעתו, אבל דודאי צדעתו שם אירע מעשה יחייב צדער, ולכן באותן התשובות האחרות כשנתייבצ צדער עשה כדברי הרא"ש יסוד וכו'.

אוצר

קונטרס כפיה אות יא

הפוסקים

אמרה כן בפירוש, שהרי הרמב"ם מפרש כן את המשנה, וזמנה הרי לא נאמר אלא שנדרה הנאה מיצמה וכו' לא מדי.

ועיין במשפטי שמואל (להרש"ז ורנר) מהדו"ת סי' כ"ז שכתב, בפוסקים נדונו כמה סוגים למאוס עלי והאמחללות בזה, כי טענות מאוס עלי באמחלל ברורה לפני בית הדין, הפרוש הוא שטעם האמחלל גרידא, ע"ס העובדא שבגללו מואסת בו אין בו עילה לחייבו במתן גט, אלא היות שמצדו של הבעל או מעשיו הרעים או המכוערים הביאה את האשה למאוס בצעל נעוריה, או דנין אלו על טענת מאוס עלי, לאור העובדא שיש גורם מספיק העלול להביא את האשה למאוס בצעלה, והו' הנקרא מאוס עלי באמחלל מזכורת לבית הדין, נקח לדוגמא טענת האשה כי מואסת היא בצעלה, ואחת הסיבות כי הוא מצבור ממנה בעשרים וחמש שנים, הנה ע"ס הדבר שהבעל מצבור ממנה בהרבה שנים ברור שאינה עילה לגט ואינו מוס, וברור שאם היתה טוענת שדורשת גט משום שהוא מצבור ממנה לא היינו שומעין לה, כי אין זו טענה ואין זו עילה לחייב בגירושין, אבל שונה הדבר כאשר היא טוענת שבגלל גילו המצבור הוא מאוס עליה ואינה יכולה להבעל לו מפני זה, אם היינו משוכנעים שכנים ואמחיים הם דבריה, יש כאן טענה לגט וכו', וכמו כן טענת האשה שמאוס הוא עליה מפני שהכה אותה, הנה אף ההכאה היא עילה להציעת גט, וכמו שכתב הרמ"א בסי' קנ"ד [סעיף ג'], אלא שהרמ"א מסיים שם ובלבד שמתרין בו מחילה פעם או שתיים וכו', אבל בלי התראה מצדו שאין כופין אותו להוציא, וכל זה הוא כשטוענת שאינה יכולה לבטל את מכוחו, ובגלל זה דורשת גט, או בית דין מודיע לה שכיון שהתרו את צעלה מהיום ואיך לא ישנה באולמו אין לה לדרוש גט, ועליה לעשות נסיון לשלום ולחזור אליו, ורק אם אחר ההתראה שוב יכה אותה נחייב אותו או שנקוף אותו לגרש, וזהי ההלכה אם היא דורשת גט מפני ע"ס ההכאה, אבל אשה המוצעת גט מפני שבעלה נמאס עליה בגלל שהכה אותה, ואינה יכולה להבעל לו, כי היא בוחלת בו בהזכרה את מכוחו, אי אפשר לחייבה שחששה נסיון לשלום, ותחכה עד שצית דין יתרו אותו והוא יעבור על ההתראה, כי הלל המאוס הוא דבר נפשי לפי טענתה ואין צרכה להתגבר על הרגשתה אליו, ואי אפשר לה לחזור אליו ולסלק את המאוסות והחיעוב כלפיו, ואינה מסוגלת להיות עמו במחיתו ולהבעל לו גם לשם נסיון לשלום בית, אין דנין לחייבו בגט משום עילת ההכאה, אלא מפני טענת מאוס עלי של האשה ותהיה הגורם למאוסות אצלה שהוא, אף שזה עצמו אינו עילה לחיוב גט, אבל המאוסות הוא עילה לחיוב גט ולהרמב"ם ודעמיה גם לכפיה (ס).

ובציץ אליעזר חט"ו סי' מ"ו אות א' ד"ה וגרסה כתב, דאפילו לדעת הרמב"ם וכו' אין זה כי אם דוקא היכא שטענת המאוס שלה הוא צורך של אנוסה היא לכך מבחינה אינסטיקטיבית (לא מלאכותית), וכפי שמצינו לתוס' רי"ד כתובות ס"ד א' שמסביר את ענין המורדת דכיון דבעלה מאוס צעירה אנוסה היא בדבר ולא

יא. האם צריכה לומר במפורש מאוס עלי. ומתי נחשבת טענתה למ"ע. בפסקי דין רבנים כרך ט' עמוד 183 פס"ד של הרב ח' ג' נימנליסט, לאחר שהביא דברי הנחיצות משפט המובא בלוח הקודם, שאלביץ דהרמב"ם צריכה לומר [דוקא] מ"ע ואינה יכולה להבעל לו (ס), כתב, אמנם י"ל דגם להרמב"ם אין צורך דוקא שחאמר הלשון מאוס עלי, אלא כל שמוכח מתוך דבריה שאינה רוצה בו בשום פנים, יש אמחלל לדבריה שלא משום שנחנה עיניה באחר או במתן הוא שאומרת כן, אלא שבאמת ובתמים היא ממאנת בו, כל זה הוא בכלל מאוס עלי וכו', וכן משמע קצת מדברי הרמב"ם בפכ"ג מאישות [הלכה ט"ו] שכתב, [פסקה היא על עצמה ולא הגיעה ידה, הרי זו יושבת עד שחמא מה שפסקה, ולמה לא חפסור עצמה במרדות], שהמורדת היא אינה רוצה בו, אבל זו היא רוצה בו ע"ס, ולכאורה הו' ליה למימר בפשטות שהמורדת אומרת מאוס עלי משא"כ בנד"ד, ומשמע שכל שאינה רוצה בו כופין אותו לגרש, יש להביא ראיה לתפיסה זו בשיטת הרמב"ם, דהנה במשכנות יעקב חלק אה"ע סי' י"ז מביא ראיה לדעת הרמב"ם שבמאוס עלי כופין אותו לגרש מהא דבימות ל"ט ב', דפרש"י שם דאי אמרה לא צעירה ליה ואמרה דברים נכרים כ"פין ליה וכו', ולא חמא מוכה שחין דוקא, אלא כל אמחלל שמתן לדבריה וכו', ולפי זה ברור דלאו דוקא באומרת מאוס עלי צעירה, אלא הוא הדין כל אמחלה שמתן לדבריה שאינה רוצה בו כופין אותו לגרש לשיטת הרמב"ם, וכן מפורש ברמב"ם פ"ג מייבום הלכה י' וז"ל יצמה הראויה ליבום שלא רצתה להתיבם דינה כדן מורדת על צעלה וכופין את יצמה לחלוץ לה ונאם בלא כתובה, משמע דאמירתה שאינה רוצה בו בלחוד, אף שלא אמרה מאוס עלי, כפי לכופו לחלוץ, והוא הדין באשת איש לכופו לגרש, שהרי השווה דין יצמה שלא רצתה להתיבם למורדת על צעלה, ועוד מפורש כן ברמב"ם בפ"ג מייבום הלכה ט"ו שכתב יצמה שנדרה הנאה מיצמה וכו' וכן אם נמכרונה בנדרה וכו' כדי שלא ייבם אותה, אין כופין אותו לחלוץ אלא אם כן מרדה ותנא בלא כתובה, ובמגיד משנה שם הביא שיטת הרמב"ם דבמאוס עלי כופין אותו לגרש, וזו הנדרת הנאה מיצמה אין לך מאוס עלי גדול מזה, הרי מפורש דגם כשאינה אומרת שהוא מאוס עליה צעירה, אלא שאינה חפלה בו ומשום כן נדרה הנאה ממנו, דגם זה הו' כטוענת מאוס עלי וכופין אותו לחלוץ או לגרש, אמנם במל"ת שם חולק על המ"מ ופירש את זה שכתב הרמב"ם "אלא אם כן מרדה" דהיינו שחאמר בפירוש מאוס עלי, אבל מחמת נדרה בלבד לא מיתשבא אלא כמורדת דבעינא ליה ומצערנא ליה [וכן נראית דעת הראב"ד בהשגות שם], אולם כדברי המ"מ מפורש בפירוש המשניות יצמות [פי"ג משנה י"א] דמפרש שם הרמב"ם מה שאמרו במשנה כופין או מבקשין, דכופין היינו שכופין אותו לתת לה כתובה, ומבקשים היינו שמבקשין ממנו לתת לה כתובה, אבל על התליצה בכל גווני כופין אותו, והיינו משום דהרמב"ם לשיטתו דבמאוס עלי כופין אותו, על כל פנים מצדו דע"ס הנדר הוא כמאוס עלי ואף אם לא

לעיל אות ד' שבדינא דמתיבתא כו"ע לא פיליגי דמהני לשון "איני רוצה בו".
(סח) עיין במאירי המובא לעיל אות א'.

(סז) ושם חלק התורה אמת, שכתב להדיא שכך הדין גם כשאמרה "שנאתיה ואיני רוצה בו". עיין בשו"ת מהר"ק המובא לקמן אות י"ג. וע"ע

אוצר

קונטרס כפיה אות יא"ב

הפוסקים

ובדבר אליהו (להר"א קלאקין) סי' ע"ג עמוד 140 כתב, ולכאורה יש מקום לפרש, דמה שכתב הרמב"ם "ששולין אותה מפני מה מרדה אם אמרה מאסתי וכו' יכולה להבעל לו מדעתה, כופין אותו לשעמו לגרשה, לפי שאינה כשנויה שחבעל לשנוא לה", היינו משום דאין לחשוש שמה עיניה נחנה בזה, דהא כשמרדה בבעלה היה צד הבעל שלא לקבול עליה לפני בית דין (ובפרט כיון שהיה מותר לישראל אחרת), דממילא לא היו בית דין שולין אותה, והיתה מחעגגת כל ימיה, וכיון שידעת דאפשר שחעגג לעולם וכל זאת מרדה בו, הו' זה הוכחה שאינה יכולה להבעל לו, מה שאין כן כשהאשה באה לפני בית דין וחוצעת שיכופו את הבעל לגרשה מפני שהוא מאים עליה, אפשר דגם הרמב"ם מודה שאין לכופו לגרשה משום דאפשר שנחנה עיניה בזה, והבעל מאים עליה רק מזה חפצה להנשא לנאה ממנו, וכשתדע שלא יעלה בידה להפיק חפצה חתרנה לבעלה, ובפרט דאיחלף כל דהו' ניחא לה, ולא יהא מאוס ושנוא לה בשעה שחדור עמו, וכעין מה שאמרו בבבא בתרא דף מ"ז ב' דשאני אונסא דנפשיה מאונסא דאחריתי, הכא נמי לא חדור עמו באונס אלא ברצון (ועיין בחובות דף נ"א ב'), ושיטת החולקים על הרמב"ם היא דגם היכא שאמרה כן לפני בית דין על ידי מה ששאלו אותה מפני מה מרדה, אכתי יש לחוש שמה עושה בערמה ועיניה נחנה בזה, מזה שלבה בטוח שהבעל יתבע אותה לבית דין, והבית דין ישאלו אותה וכו'. ועיין בפסקי דין רבניים כרך ו' עמ' 351 פס"ד של הרב ש' ישראל, שכתב לפרש ברש"י ובר"ן [בכתובות ס"ג ב'], שמחלקים בין חוצעת גירושין מפני שמאים עלי לבין שהבעל חוצע אותה ועננה מאים עלי, ולכן אין חוששין שמה עיניה נחנה בזה.

אולם בתשובת הרב יחזקאל מהמבורג שבעטרת נבי (לר"ה מהלברשטט) דף י"ט (אחרי סי' י"א), כתב, שכל דברי מהר"א אשכנזי דחוקים הם. וכן בתשובת המחבר שם דף כ"ב טור ד' אות כ"ט כתב, דמדברי המ"מ [שם] שכתב דעת הרמב"ם דכל אשה המורדת כופין, מוכח דלא כמהר"א אשכנזי.

ובישיא ברכה דף קכ"ט טור ב', אחר שהביא דברי מהר"א אשכנזי הנ"ל, כתב דלא זו בלבד שדבריו דחוקים טווא, מבואר להדיא בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה ציממות סוף פרק בית שמאי דאפילו במרדה וחוצעת גט כופין אותו, שכתב ומן העקרים האמחים שנסמך עליהם שכותבין אגרת מרד על היבמה, ואם מרדה ותבעה חליצה חלא בלא כתובה הלכה למעשה בכל דמי דיני ישראל וכו', הרי מבואר בהדיא דאף במרדה וחוצעת חליצה כופין אותו ולא אמרינן שמה עיניה נחנה בזה וכו' [ע"ש שהאריך לדחות כל דברי מהר"א אשכנזי].

ועיין בתשובת ר' יצחק ב"ר מרדכי שבתשובות חכמי פרוצניץ סי' ע"ב עמ' 260 שכתב בשם אביו זי"א דברי הרמב"ם [הנ"ל], והוא [שמה שאין] אנו חוששין בהם ששאלו זו דשמה עיניה נחנה

מדעתה עושה כן, ואפילו אשה כשרה ח"א להבעל לשנוי עליה וכו', ולמורדת מסוג זה הוא שנכתבין הרמב"ם בפסקו לכופו אותו לגרשה וכו', אבל באשה שמציאה עננה מרצון או מסיבה נדדית למאיסה בבעלה ולבא בטענת מאים עלי, וברצון טוב יכולה להסיר ממנה מאיסותה וכו', גם הרמב"ם יודה שאין כופין אותו לגרשה.

יב. האם צריך שהבעל יתבע את האשה שהיא מורדת, או גם כשהאשה תובעת בטענת מאים עלי כופין לגרשה. בתשובת הרב אליעזר אשכנזי שצו"מ רמ"א סי' נ"ו, לאחר שהביא לשון הרמב"ם [פי"ד מאיסות הלכה ח'] האשה שמנעה בעלה מחשמיש המטה, היא הנקראת מורדת, ושולין אותה מפני מה מרדה, אם אומרת מאסתי ואיני יכולה להבעל לו מדעתה, כופין אותו לשעה לגרשה, כתב הנה מבואר כן שהרמב"ם לא כתב שכופין כשהיא באה בטענת מאים עלי לכופו לגרשה, אלא כשהיא מורדת מחשמיש המטה והוא החוצע, ושולין לה ומסיבה ואומרת שמחמת שמאים עליה מרדה, הנה אז כתב שכופין אותו, דע שכן שהרי הרמב"ם בעצמו כתב [שם הלכה י"ד] שצאצא מורדת אין לדון על פי החקנה [דמחיצתה], נראה מדבריו דחייש לפריצות לענין מורדת, ואם כן איך אפשר דלא חייש בטענת מאים עלי, אלא ודאי דחייש ולא אמר שכופין אלא בשולין אותה למה מרדה והיא מסיבה, ואין לחוש ולומר שמה חמור מחשמיש כדי שישאלו ותאמר מאים עלי, כי זו חששא רחוקה היא, וכן מצינו [יצמות קי"ז א'] גבי ההיא דאמרה מה בעלי הרשוני להנשא וכו', הרי כן בהדיא דלא חיישין שמה אדעתא דכתובה אחאי והא דלא קאמרה חנו לי כתובתי בערמה קא עבדה וכו', וכהאי גוונא אמרינן [שם ס"ה א'] גבי שהחה עשר שנים ולא ילדה, הוא אומר מינה והיא אומרת מינייה, היא נאמנת דקים לה יותר ממנו אם יורה כחך, ושם אמרינן [בתוספות ד"ה שנינו] דאם היא כפתו לגרש וחוצעת גירושין דחיישין שמה נחנה עיניה בזה, הרי כן בהדיא דכשאינה חוצעת גירושין לא חיישין דשמה נחנה עיניה בזה, אם כן היטיב לראות הרמב"ם שכתב מה שכתב, ומה שהקשה רבינו חס דאי כופין במאים עלי ליחסי ליה בהדי דהנהו דכופין, כפי מה שישנו דברי הרמב"ם אינה קושיא כלל, דלא קחני אלא הנהו דאידי טענה דחוצעת גירושין וכו', ונראה שהרמב"ם הוליד דין זה, מדלא אפיק בגמרא ההיא דטוענת מאים עלי בלישנא דמחניחין דחני האומרת טמאה אני, כמו כן הו' ליה לומר באומרת מאים עלי, ומדחני לה במורדת ואמר היכי דמי מורדת, אי דאמרה מאים עלי וכו', נראה שזה דוקא מיירי שמסיבה מאים עלי כששולין לה על מה מרדה והוא החוצע, אבל היא אינה חוצעת גירושין ואינה באה לכופו לכן כופין, והרמב"ם דקדק בלשונו ולא אמר האומרת מאים עלי, אבל כתב האשה שמנעה בעלה מחשמיש וכו', ואין לומר שהתחיל למנות שני מיני מורדת, ולכן נקט האי לישנא, דאם כן הו' ליה לומר האשה שמנעה בעלה מחשמיש אם אמרה מאסתי וכו' (טו).

אכפת לן אם תובעת גירושין או לא וכדמשמע מסתימת הפוסקים שלא חלקו בזה, ומהר"א אשכנזי יחיד הוא בזה. (ע) והוסיף אך ממה שכתבו בתוספות [כתובות ס"ג ב' ד"ה אבל] לשיטת

(טו) בפרי תבואה סי' מ"ט ר"ה אלא דעיינן, רצה לדחות דברי מהר"א אשכנזי והעלה שאין ראייה לסתור [אולם בסוף התשובה כתב ומאחר שביירינו דעיקר הטעם שאנו מאמינים לה בטענתה הוא מכח מחילת הכתובה, תו לא

אוצר

קונטרס כפיה אות יב"ג

הפוסקים

וחירוט זה צרור דהא הא דבעי אמתלא בטוענת מאים עלי, קיי"ל
כן לדינא אליבא דכו"ע^(ג).

ובישא ברכה דף קכ"ט טור ג' ד"ה והנה, כתב דצור דגס
הרמב"ם דקאמר דכופין באומרת מ"ע, הוא דוקא צנוחנת
אמתלא דאיכא רגלים לדבר דהבעל אינו מחקבל לה, ולא כמ"ס הרב
נחיצות המשפט והרב מקור צרור [המבואר להלן] דלדעת הרמב"ם
אפילו באומרת מ"ע סתם שומעין לה, ודייקי לה ממאי דצור דברי
הרמב"ם סתומים וכו'. ובתוספות חיים ח"א כאן, כתב דנראה דגס
הרמב"ם לא אמר אלא צנוחנת טעם ואמתלא לדבריה למה מאסה
בו, ואנו רואים דברים הנכרים כי יש לה סיבה לשנאו וכו'.

וביד שלמה (להר"ש מרקיל) דף כ"ד טור ג' אות ד' כתב, הא
דסבירא ליה להרמב"ם דמאס עלי כופין, מיירי בכהאי גוונא
דיש רגלים לדבר, ולהכי כתב הרמב"ם כופין אותו לשעתו, דחיצת
"לשעתו" מיותר, אך הרמב"ם אשמעין דבעינן שחגיג אמתלא
דאיכא רגלים לדבר, ובהאי גוונא כופין אותו^(ד).

ועיין במאירי כתובות ס"ג ב' ד"ה וגדולי, שכתב ואפילו לדעת
הרמב"ם פירשו רבותי, דדוקא בטוענת כן מן הדין, ר"ל
שאף אנו מכירין בו שהוא ראוי לימאס מחמת רוב פחיתותו והפסד
ענינו, אם במדות אם בשאר דברים מכוערים, והדברים מוכיחים
שלא בסבת נחיתת עין באתר הוא, הא כל טעונת כן מחמת עקשות
וגאווה והסתלקות יתר, אין שומעין לה.

אולם בנתיבות משפט דף רי"ו טור ג' כתב, דכל זה [שכתב
שצריכה ליתן טעם מפני מה הוא מאוס בעיניה, כמוכח
לעיל] לדעת התוספות, אצל אני מסתפק בכל זה לדעת הרמב"ם
[בפי"ד מאישות הלכה ח'], מפני שלא הזכיר בכל זה כלום, אלא
נראה מפשט דבריו דכל שאמרה איני יכולה להבעל לו, אף על פי
שלא נחנה אמתלא לדבריה וכו' שומעין לה, ואפשר שהביאו לזה
משום דאם לא כן אלא שאם אמרה מאים עלי לבד ולא שנתנה
אמתלא לדבריה דנין אותה דנין מורדת, למה אמרו בגמרא היכי
דמי מורדת, כגון לאמרה בעינא ליה ומנערנא ליה, טפי מהאי הוה
למימר, דאפילו אמרה מאים עלי לבד דינא דנין המורדת, אלא על
כרחק צריך לומר דסבירא ליה לתלמודא, דכל שאמרה מאים עלי בכל
אופן שיהיה שומעין לה, ולדעת התוספות יש לומר דכל שאמרה
מאים עלי לבד בלא ליתן אמתלא לדבריה שיערו חכמים בה,
דאיערומי מערמא וכוונתה לומר בעינא ליה ומנערנא ליה וכו'.

באחר, הוא בשאין קוראות מחלה ערער על הבעל וטוענות מחלה
מאליהן אלו הטענות, אבל זאת הבעל קורא חמס עליה ומתחיל
הטענה והיא כל עצמה אינה מערערת עליו אלא שחקת ונמנעת
מלשמש [אותו], וכשנאלו לשאול את פיה היא שאומרת אחת מאלו
הטענות או מאים עלי או בעינא ליה ומנערנא ליה, ואיכא למימר
בהא דליכא למימר דשמא עיניה נחנה באתר, ועם כל זה לא קבעה
אבא מרי ג"ע [להלכה], דמכל מקום יודעת שסוף האיש להמרעם
עליה, וסופה לומר כן ולתבוע גירושין, וחזרה התששה [שמא עיניה
נחנה באתר] על עקרה.

יג. לסוברים שכופין אותו לגרשה, אם זה דוקא כשנותנת
אמתלא לדבריה שבעלה מאיס עליה. הסוברים
שצריכה ליתן טעם המתקבל לבית דין שראוי לימאס
עבורו. בשו"מ מהרש"ם יו"ד סי' ק"מ כתב, וכמו הגהות
[מיימוניות פי"ד מאישות אות ה'] בשם התוס' [כתובות ס"ג ב'
ד"ה אצל] ובשם הר"מ [מרוטנבורג], שאפילו לדברי האומר
דבטענת מאים עלי כופין להוציא, היינו צנוחנת אמתלא וטענת
הנראית לעין למה הוא מאים עליה וכו'^(א). הוצאו דבריו במשנת
הר"ש עדילה שבשו"מ ר"י מליריאה סי' נ"א. וכן הביאו את
ההגהות המיימוניות [לענין כפיה] בב"י כאן, בשו"מ מהר"ם אלשיך
סוס"י ח' ובמקור צרור [להר"צ קלעי] סי' י"ו. ובידי אליהו תיקון
נ"ה, הביא את ההגהות מיימוניות הנ"ל, וכתב ופשיטא שכן הוא
דעת רבינו [הרמב"ם] אף שלא פורש לפשטות הדבר, שאם לא כן
לא נחתה בה לאברהם אבינו יושנת תחת בעלה שיחתו עיניה באתר
וימדרו צבעליהן.

ובנתיבות משפט דף רי"ג טור ג' כתב, כן מצוה דברי
התוספות [הנ"ל], שכתבו באלמנע דבריהם [בשקלא
ועריא] אם כופין הבעל לגרשה בטענת מאים עליה, דלא מציא אמרה
מאים עלי אלא איכא דיש רגלים לדבר שהבעל אינו מחקבל לה, וכ"כ
בהגמ"י [הנ"ל], ואם כן יש לומר דמשום הכי לא חיישינן שמא
עיניה נחנה באתר, כיון שהרי נותנת אמתלא לדבריה מאיזו טעם
הוא מאוס עליה, ויודעים הבית דין שטענתה אמת וכו', וכל כהאי
גוונא ליכא למיחש למידי וכו'. ושם בטור ד' חזר וכתב, שהאומרים
[כוונתו לאלו להביא קודם חוס' והרש"ם] שכופין בטענת מאים,
לא כתבו אלא בשיש אמתלא והוכחה הנראית לבית דין לדברים^(ב).
ובפרי תבואה סי' נ' ד"ה ולענין, הביא חירון חוס' [הנ"ל], וכתב

זה דוחק בעיני, דמסתמיות דברי רבינו [הרמב"ם] משמע דבכל ענין כופין אותו
להוציא, ועדיין צ"ע [יש להעיר דהרי הנתיבות משפט כתב דבריו לדברי תוס'
ומהרי"ם, ואילו בדעת הרמב"ם הסתפק עצמו כמובא לקמן].

(ג) ועיין בב"ש דין מורד ומורדת בקצרה, מורדת האומרת מ"ע אות ג',
שכתב שכדי לדרן דינא דמתיבתא [לענין ממון] צריכה לברר דבריה עפ"י עדים
[ורק אז נחשבת לטענה מבוררת]. אמנם בבית אפרים מהדור"ק סי' קכ"ו ד"ה
ואמנם לענין, שהוכיח שא"צ עדים שיהיה טענה מבוררת [לממון].

(ד) ושם הביא שיש מפרשים כוונת הרמב"ם באופן אחר [כמובא לעיל
הערה י"ז].

היש מפרשים דכשיוצאת בלא כתובה לא חיישינן שמא עיניה נחנה באתר,
מבואר דאפילו כשבאית לתבוע שיגרשה שומעין לה. וכן משמע מכל אלו
שהקשו על הרמב"ם מדוע אין חוששין שעיניה נחנה באתר [כמבואר לעיל אות
א'], וכן מאלו שנתנו טעמים אחרים למה אין חוששין לכך אליבא דהרמב"ם
[כמבואר באות הבא].

(א) ועיין במהרי"ט המובא לקמן בסוף האות, שגם הוא הביא דברי
ההגהות מיימוני, ומבואר מדבריו שפירש כוונתו רק שצריכה ליתן ביורר
לדבריה עד שנאמינה שאומרת אמת, אבל לא שצריכה דוקא לבא בטענה
שמתקבלת עליה.

(ב) וכתב עליו בשער המלך פ"ט מאישות הלכה ט"ו ד"ה וראיתי, ומ"מ

אוצר

קונטרס כפיה אות יג

הפוסקים

בטענת מאיס עלי, היינו אף בלא אמחלל, וכן כך משמעות לשונו [של הרמב"ם הנ"ל], אם אמרה מאסתי וחיני יכולה להבעל לו מדעמי, כופין אותו לשעתו לגרשה, לפי שאינה כשצויה שבעל לשנאוי לה, ופסע דבריו מורים שאין צריך כל ראייה ושום הוכחה ואמחלל שדבריה כנים, ומשום שכשם שיש דיעות במחלל כך יש דעות בנשים, וכן כתב הרשב"א במיוחדות סי' קל"ח, שהאומרת מאיס עלי אינה צריכה לתת טעם ואמחלל לדבריה מפני מה הוא מאוס בעיניה עיין שם, ואף שהרשב"א שם מיידי לענין ממון, לדעת הרמב"ם כן הוא הדין גם לענין כפיית גט, וכ"כ בפרי דריק סי' ז' וכו'. ושם סי' י"ט סוף אות ט"ו כתב, שמדברי מהריב"ל (ח"ג סי' י"ד) שכתב שצמקומות שנוהגים בהרמב"ם יש להניחם, דאם לאו כן חיישין שמה אמה מוילא לעו על הראשונים, יש להוכיח לדעת הרי"ף והרמב"ם כופין לגרש בטענת מאיס עלי אפילו אין לה שום אמחלל שמחלל בעיני הבית דין [שהרי שם מבואר דכל שיש דרך שלא לכפות באופן שהרואה לא יצין שזה משום שחזרו בהם עושין כן, ואם כן] הרי גם כאן [אפשר שלא לכפות], והרואה יאמר שאין לה אמחלל ברורה לפי ראות עיני הבית דין [אלא בעל כרחך דדעת מהריב"ל שלדעת הרמב"ם כופין לגרשה אף בלא אמחלל ברורה].

והנה מצאנו באחרונים סיבות אחרות מדוע אין חוששין שמא עיניה נתנה באחר (משמע שאינם סוברים שצריך אמחלל). באבני מלואים סק"ו כתב, ובעיקר הקושיא שהקשו רבינו חם ורשב"א באומרת מאיס עלי היאך כופין, וניחוש שמה עיניה נתנה באחר, נראה לפי מש"כ הר"ן סוף נדרים (ז' ע"ב) בזה דתמן משנה ראשונה האומרת טמאה אני לך יולאת ונוטלת כתובה, חזרו לומר שמה עיניה נתנה באחר, מציא ראייה לדבריה, והקשה כיון דמדינא אידי מהימנא, אם כן משום שמה עיניה נתנה באחר היכי משחריא, כיון דשויא אנפשה חתיכה דאיסורא, וסירך כיון דמשמעבדא ליה לא מצי לשויא אנפשה חתיכה דאיסורא, ומדינא מותרת היא אלא כיון דמזולולא נפשה כולי האי, ראו חכמים במשנה הראשונה להאמינה, וחזרו לומר שמה עיניה נתנה באחר, ואוקמוה אדינא דלא מצי שויא אנפשה חתיכה דאיסורא ע"ש, שמעינן מהא דכל שנאמנת מן הדין לא חיישין שמה עיניה נתנה באחר, אלא התם מדינא אינה נאמנת שהרי היא משועבדת לו, רק משום דמזולולא נפשה כולי האי היינו מאמינין לה, לכך מהני חששא דשמה עיניה נתנה באחר לאוקמי אדינא, משום הכי באומרת מאיס עלי דמדינא מהימנא בהכי, דאינה כשצויה חרב להבעל למאוס לה, והואיל וזווחת דמאס עלי ראוי להיות נאמנת לאחזוקי נפשה בטענת דמאס עלי, והך חששא דשמה עיניה נתנה באחר לא מהני לאפוקי לה מדינא, וכופין אותו להוילא. ושם ד"ה והנה, הוסיף על זה וכח, דבעל כרחך דבטענת מאיס עלי מדינא נאמנת, דהא גבי מאיס עלי לא שייך האי טעמא דמשנה ראשונה, שהאמינה בטמאה אני לך משום

ובשו"ת מהרי"ק שרש ק"ב, כתב לדברי רש"י והרי"ף והרמב"ם [המוכחים לעיל אות א'] דאית להו דכופין הבעל לגרש בטענה דמאס עלי הא פשיטא דלדידהו לאו דוקא בטענה מאיס עלי אלא כל היכא דבעי גיטא יבצין לה לאלתר וכו' [משמע שנאמנת בלי שום אמחלל כלל] (ע"ה).

ובחורט המשולש (לחש"ז) טור השלישי סי' ל"ה דף י"א טור ג' כתב, הרמב"ם מחיר [לכופו לגרשה בעל כרחו] בלי שום אמחלל וכו'. וזו"אמר יתחק ח"א סי' קכ"ו הוכיח מהחשבה הנ"ל, דלהרמב"ם לא שאני לן בין נתנה אמחלל לדבריה או לא, שהרי בדיעה שניה שכתב שם הציא דעת הרמב"ם ולא חילק [בין נתנה אמחלל ללא נתנה], ודעה ו' הציא דעת מהר"ם דמחלק בהכי, דמוכח מזה דלא ראי דעת הרמב"ם כדעת מהר"ם שמחלק.

ובמקור ברוך (להר"צ קלעי) סי' י"ז ד"ה דברי, אחר שהציא הגמ"י הנ"ל, כתב איברא דלישנא דהרמב"ם לא משמע שמה צריכה אמחלל, דאם איתא הו ליה לפרש, דמילחא דלריכה היא. וכ"כ בשו"ת מהר"ם גאון סי' מ"ב עמ' קנ"ט טור ז' ובהולך תמים ופועל נדק סי' ד' עמ' ס"ג. ובגמ' נעות המדות אם במרד פ"א עמ' ח', כתב ומה צורך לאמחלל, הלא אמחלל אמרה הרמב"ם גופיה [שם], שכיון שמאסה זו אין צנות ישראל שצויה חרב להבעל לשנא נפשו.

ובעבודת השם סי' כ"ט דף קס"ג טור ד', אחר שהציא את הפסא נגז סי' י"ז שהשוה דין מורד למורדת, כתב הרי שדעת הפסא נגז ברור מללו דס"ל דדעת הרמב"ם וסיעתו לאפילו היכא דליכא מוס וליא לה לאשה טעם ואמחלל לטענה דמאס עלי דכופין אותו לגרש וכו', כמו שכן מלאחי לשער המלך רפ"ט מאישות [הלכה ט"ו דף כ"ו טור ז'] וכו', וכמו כן נראה מדברי הר"ן והריטב"א שהבינו כן דעת הרמב"ם, מדהקשו עליו דאם היא נאמנת בטענת מאיס עלי לא הנחת בה לאברהם אבינו, דכשינתנו עיניהם באחר יאמרו מאיס עלי כדי לכופו אותו לגרש, ואם לא נאמר דין דהרמב"ם כ"א דוקא היכא דנותנת טעם לדבריה אין כאן קושיא כלל וכו'. וכ"כ בסוף החשבה דף קס"ו טור ז' ד"ה הספק הג'.

ובהיכל יצחק ח"א סי' ז', אות ו', כתב דמהראשונים שהקשו על דעת הרמב"ם, דמה הועילו חכמים בתקנתם בטמאה אני לך שלא להאמינה, כדי שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר, ומפקעת עמה מצעלה בטענת טמאה אני לך, והרי חמיר יש מקום לקלקול שחטעון מאיס עלי, ואי נימא דלהרמב"ם כופין אותו לגרשה רק אם יש רגלים לדבריה, אין מקום לקושיאם כלל, אלא שמע מינה דהראשונים (הרא"ש ועוד) הבינו דדעת הרמב"ם שסבר שכופין אותו לגרשה אפילו בלא שיהא רגלים לדבריה. וכן כתב בלל הכסף ח"א סי' י"ג דף פ"ה טור ג'.

וביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות א', הציא את הרשב"ש סי' נ"ג וכו' וכתב, מבואר שלדעת הרמב"ם דסבירא ליה שכופין

עיניה נתנה באחר ולא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה וכו', א"כ כי מחיר לעשות הרחקה מי הוציאנו מחשש עיניה נתנה באחר וכו', ע"כ נראה דלא התיר ר"ת לעשות הרחקה אלא בנדר כנ"ד דאנן ידעינן בודאי דלא נתנה

ע"ה בסדר אליהו רבה וזוטא סי' י"ג דף ס' סוף טור ג', השיג עליי דא"כ מה שמחיר ר"ת בהרחקה כה"ג הוא, דהא לא פליג אלא בכפיה, וזו תימה בעיני דכיון דטעמיה דר"ת דפליג אכפיה הו דלמה לא נחוש לשמא

אוצר

קונטרס כפיה אות יג

הפוסקים

ובישועות יעקב בפירוש הארוך אות ג', כתב בתוך הדברים, דבמקום שמפסדת כתובתה ע"י כפיה זו [לגרש] א"כ הו' תליהו וזין דמהני ודאי לכו"ע, דע"י פטור זה גמר ומקני וכו', דע"י שכופין אותו על הגט מיפטור מכתובתה, ואף נ"צ שהם שלה וצדקתה אינו מחזיר לה, ואף מחנות שהם תחת ידה מחזרת לו א"כ הו' כמו תליהו וזין וכו', אבל האומרת טמאה אינו לך צדק, דלא אף אם לא מגרשה מפסדת כתובתה וכו', וכן בהך עובדא דהאי נואף שכבר הפסידה כתובתה ע"י עדי כיעור וכו', אינה נאמנת וכו', ויהיה גט מעושה שלא כדין [כי אינו מרווח כלום ע"י הגט]. ושם בפירוש הקצר סק"ג, כתב דשאני הכא דשייך בזה חזקה שאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה, לומר לבעלה מאים עלי, ואי לאו דכנים דצריה לא היתה מעיזה פניה לומר כן. וכן כתבו בט"ז חלינה בפתיחה אות י"ו, בצית אל חדר ס"ו ובפסקי הלכות יד דוד פרק י"ד עמוד ה'. וכעין זה כתב באילת אהבים קו"א סי' רכ"ב, דכאן מיירי דטענה כי מעולם לא היתה נבעלת לו מדעתה ולא מדרך חובה, וגם בעלה יודע מזה וכו', ולכן ליכא למיחש לאערועי שהרי בעלה יודע מזה וקיי"ל אין אשה מעיזה וכו' (טז).

ובבית יצחק (להרי' שמלקיש) ח"א סי' קכ"ח אות ח', הביא מהר"ם משה חלומים [בעל הדבר משה], שכתב שהרי הרא"ש כתב סוף נדרים בפסקיו בטעמא דאשה דאומרת לבעלה גרשני נאמנת משום דלא חשידי שחשב באיסור כל ימיה, וקשיא דאם כן בטמאה אינו לך נמי תהא נאמנת, דאם נכופו אותו לגרש והיא אינה טמאה ובשקר אמרה, גם כן הוה גט מעושה שלא כדין ובטל הגט וחשב באיסור כל ימיה, וע"כ צריך לומר כמו שכתב הרד"ק ח"ד סי' פ"ט, דהיכי דמגרשה בשביל שאסורה עליו גומר ומגרש ולא הו' גט מוטעה, כיון שאינה ראויה לו משום איסור, גומר ומגרש ולא חשב באיסור כל ימיה, מה שאין כן כשאשה מותרת לו ואנחנו אומרים לו שהוא מוכרח לגרש, הוא סומך עלינו והוה גט מוטעה, ומשום הכי מיושבים דברי הרמב"ם, דבמאנים עלי הוה גט מעושה וחשב באיסור כל ימיה, וע"כ האמת אמרה שמתאם עלי, מה שאין כן בטמאה אינו לך לא חשב באיסור כל ימיה, דגומר ומגרש וכו', שוב הראו לי שכבר הרגיש בעי"ז השואל בשואל ומשיב קמא ח"ג סי' נ"ח (טז). וכעין זה כתב צנני אהובה על הרמב"ם שם ובערך ש' כאן. ובבית אפרים מהדור"ק סי' קמ"ב ד"ה ולפ"ו, כתב דלומדן דעת דמעיקרא אדעתא דהכי עמדו וקדשו שאם לא יהיה מתקבל

דמזללה נפשה, דהכא לא מזללה נפשה כי אם את בעלה, אם כן על כרחו צריך לומר דמדינא נאמנת.

ובאבני משפט סק"ה כתב, ונראה דהנה צריך להבין גם כן במאנים עלי דכופין להוציא, נישום דמשקרה ועיניה נחנה בלאחר, אך כבר מיישב זה הרמב"ם בלשונו שכתב דאינה כשצויה, ור"ה לומר דבשלמא בטמאה אינו לך דאין לה נפקא מינה בזה ורק טוענת דאסורה עליו, ראו חכמים שלא להאמינה ולהחירה, וכבר כתב הר"ן הטעם היותר נכון דאין אשה יכולה להפקיע עצמה מצעלה ולשואף עליה חתיכה דאיסורא, אבל כאן אף דודאי יכול להיות דמשקרה, מכל מקום אף מספק דשמה האמת אחת ואין היא כשצויה להצטל לשנוי לה, לא היה צדיקו לכופה להיות תחתיו, ולפי זה [מחזיק מה שלכאורה להרמב"ם יקשה קושיית החוס' דלמה באומרת טמאה אינו לך אף באומרת שזינתה צדקו אינה נאמנת דשמה עיניה נחנה בלאחר, והרי יש לה מיגו דאי צעי היתה אומרת מאים עלי ומוכרח לגרשה] (טז), ולפי הנזכר לעיל נראה דאדרבא בטמאה אינו לך איך יש להאמינה במיגו דמאנים עלי, דאף במאנים אין לנו יודעין שהאמת אחת, וכיון דענין איסור המירו חכמים דשמה נחנה עיניה בלאחר אף על ידי מיגו מה אכפת לה כיון דאין טענתה בשביל עצמה רק בשביל האיסור. וכעין זה כתב במלואי אבן על האבני מלואים הנ"ל, כתב דס"ל [לרמב"ם] שמחמת הטעם שכתב שאינה כשצויה שבעל לשנוא לה, לא שייך חיי אישות באופן כזה והו' כמס' גדול דכופין אותו להוציא, ואף דיש לחוש דשמה עיניה נחנה בלאחר, מ"מ הא לא שייך שוב חיי אישות ואמאי תענגה, ומוטב לכופו שיוציאה.

ובראש משביר סי' כ"ו דף ס"ד טור א' כתב, דהרמב"ם וסמ"ג ודעמיהו ז"ל דסבירא להו דאמרה מאנים עלי שנתנם לה מאיסותא, אין לנו לכופה לפי שאינה כשצויה וכו', ושמה אחת אמרה ומאסה אותו, וגם דקרוז לדאי דאמת אמרה לפי שמפסדת כתובתה וכל מחנה שנתן לה הבעל שמחזרת אותו, וגם הגדוניה שכלו ונאצדו שנפטר הבעל מאחריותו וכו' כמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל, וכן ראיתי להריטב"א ז"ל הוצא בשיטה מקובצת דכתובות וזה לשונו, אבל באומרת מאנים עלי נראה דצריה, דכיון דקושטא קא אמרה, לא כייפינן לה כלום תוך י"ב חדש [ודעת הריטב"א בכפיה נחבאר לעיל אות א']. והוצא דאמר יתחק ח"א סי' קכ"ו דף ק"כ טור ג'. ועיין בהפלאה קו"א אות ה'.

הראב"ד שכופין אותו להוציא בטענת מאים עלי [עע"ז לעיל אות א'], והרי דעת הראב"ד בהשגות (פרק ט"ז מאישות הלכה כ"ו) שהך חזקה דאין אשה מעיזה נאמר רק לענין שתופסים בה קידושין, אבל לכתחילה לא תנשא, שאם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה וכו', ואם כן פשוט שגם במאנים עלי אין לכופו להוציא משום כן, ועוד שאף הרמב"ם וסייעתו לא חילקו בין הטענת מאים עלי בפני בעלה לאומרת כן שלא בפניו, ואילו בחזקה דאין אשה מעיזה קיימא לן בכתובות כ"ג א' דלא נאמר אלא בפני בעלה [עיי' לעיל אות י"ב].

עוד) וכתב ע"ד המחבר שאינו נכון, דשאני התם באומרת גרשני ושוב לא תתגרש ממנו ותהיה באיסור כל ימיה ולכן לא חשורה, אבל במאנים עלי כל

עיניה באחר וגם ליכא למיחש שמא ילמדו אחרות ממנה וכו'. וכתב ע"ז בצמח צדק (מליובאוויטש) סי' רס"ב אות י"א, מ"מ בתקנתא מרבנן סבוראי ודאי כן הוא כדברי מהרי"ק [כמבואר להלן] (עו) מדבריו לעיל.

עו) עיין ביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות ט' שכתב, דלא שייכא הך חזקה שאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה [רק לסוברים שצריכה ליתן אמתלא לדבריה, אבל לסוברים שאינה צריכה אמתלא] לפי שכשם שהדעות במאכל כך הדעות באנשים ונשים, תו לא שייכא הך חזקה שאין אשה מעיזה פניה בפני בעלה, דדוקא כשהוא מכיר בשקרה שייך הך חזקה, מה שאין כן בזה שיכול לחשוב שמא אנוסה היא בדעתה ומאיזה סיבה הוא מאוס בעיניה וכו', ולדעת

אוצר

קונטרס כפיה אות יג

הפוסקים

קל"ח כתב, שהאומרת מאיס עלי אינה זריכה לחת טעם ואמתלא לדבריה מפני מה הוא מאוס בעיניה, שכשם שהדעות במאכל וכו', וזה שיכולה לומר שהוא מאוס אע"פ שלא חתן טעם, מכל מקום אנו זריכים להכיר ולבחון זה מדבריה שכן הוא האמת שהוא מאוס עליה כמו שכתב הרשב"א בתשובה והציאה ה"י [כאן], דאם לא כן כל המורדת דאמרו בעינא ליה ומאענא ליה דמפתחה כחובתה ומפסידה בלאות, חאמר מאיס עלי כדי שלא תפסיד כלום^(ט), אלא ודאי לא מפיה אנו חיים בזה, אלא במילי דמוכחי וזרירי לכול, ועוד שהרשב"א [הנ"ל] כתב בסי' קל"ח, דבאומרת מאיס עלי ואינה חפצה בו ולא ככתובתו, כיון שרוצה לנאח בלא כתובה, ודאי נראה בדבריה שדעתה אונסה, וכתב הר"ן בתשובה [סי' י"ג] הא לאו הכי אין בדבריה כלום ולא חיישין לה, מאי טעמא עיניה נחנה בזה, כדאמרין בשלהי נדרים גבי האומרת טמאה אני לך, וכאן בארוסה אין לה היכר זה אם לא יהיה הדבר ניכר ומוכח כאותו שכתב הרשב"א, דאנן סהדי שלא חבעל לבזוי היה כלל מרצונה, כגון זו אין חוסמין אותה שאינה שצות חרב וכדברי הרמב"ם^(ט). וכן כתב במשכנות יעקב המוצא לעיל אות א' [וע"ש הערה כ"ד].

ועיין בהיכל יצחק ח"א סי' ז' אות ו' שכתב, כי אפילו לדעת [הרמב"ם ודעימיה] שאין צריך רגלים לדבר, היינו לא צריך שיהא בו איזה מוס או מחלה שעלולים להמאס אותה בעיניה, אלא כאשר היא טוענת שאינה יכולה להיבעל לו מרצונה, אף שאין סיבה גלויה לזו, ודאי שהצית דין חייבים לחקור במסיבות ולהשהות הענין איזה זמן ולהשתדל לעשות שלום ביניהם, ואם זמן רב היה מיתדר להו שפיר, ואין הדעת נוחתת שפחאוס בחלה זו, ודאי שמחשיבין בדבר אם לכוף את הבעל, ואטו חם ושלום בשופטני עסקינן, ועל כן אין לחוש לכך, לפי שמדרך הטבע אשה מהססת לטעון כך ולעמוד בפני החקירה והדרישה הקשה מזד הצית דין, איזה רוח עזר עליה פחאוס ותוששם שיהו אותה, יחקרו ויבדקו עד שימצאו שיש רגלים שנתנה עיניה בזה ויחגלה קלונה בצינים.

וכדי לדרון דינא דמתיבתא האם צריך אמתלא מבוררת. בשו"ת מהרי"ק שורש כ"ט, כתב לדעת הר"י והגאונים דאית להו כופין להוציא במורדת מ"ע, ואפילו בלא שום טענה, כי היכי דלא תנא בנות ישראל לתרצות רעה וכו'. וכ"כ גם בשורש ק"ב. ובגל הכסף ח"א סי' י"ג דף פ"ה טור ז', לאחר שהביא דברי הר"י, כתב הרי שלא הצריך אפילו טענה דמ"ע, וכ"ש אמתלא, אבל כל שאמרה לא בעינא ליה כופין אותו לגרש.

עליה שיהא מחויב להוציאה, ואין להקשות דמנא ידעינן דלמא שפיר מתקבל עליה אלא שעיניה נחנה בזה, זה אינו, דודאי אם התנה בפירוש שאם חאמר מ"ע יתחייב להוציאה לא חיישין חששא דעיניה נחנה בזה, ובדיבור בעלמא שאומרת מ"ע מחויב להוציאה, וכיון דאומדין דעת כאלו התנה בפירוש לא חיישין דלמא אין מיאוס בלב רק שאומרת כן משום דעיניה נחנה בזה בזה דהא מידי דא"ל לזרורי הוא וכו', וכל זה באומרת מ"ע אבל באומרת שזינתה ברצון פשיטא דאין שייך בזה תנאי דמעיקרא. וכ"כ שם סי' קמ"ו ד"ה ולפענ"ד. ובברוך טעם דין אשה שאמרה לבעלה טמאה אני לך ו' ד"ה לתרץ כ"ז, כתב ופירשו גדולי קדמונינו [את הרמב"ם שכופין], שמספיקא שמה אומרת אמת הדין נותן שיגרשנה, וקשה כיון שיש ספק ואם משקרת הגט בטל ובניה ממזרים וכו', היאך מתירין אותה לעלמא בגט זה אף שטוענת ברי, הא אין דבר שבערוה פחות משנים, וחזקה דרוב המנונא לא שייך הכא דאין הבעל יכול לידע אם באמת הוא מאוס בלבה או לא, יכול להיות שאינו מאוס בעיניה רק שעיניה נחנה בזה, ע"כ נ"ל דידוע דגט מעושה בישראל כשר, ואף דהעישוי הוא בשוטים וכו', וי"ל דבמאוס עלי כיון דממשפטי התורה שיהיה על הצ"ד לחוש אף מספיקא שלא יהיו בנות ישראל כשצויות תחת בעליהן, וע"כ שורת הדין שחגורש מצעלה ותהא מותרת לכל אדם, כמו כן מוטל על הבעל לעשות מרצונו דת של חורה לגרש את האשה, דהא גם לפניו הספק דלמא מאוס הוא בעיניה וחלילה לו להחזיקה כשצורה, ואם אינו רוצה לגרש, דעת רעה היא והתגברות יצרו, ואם כופין אותו בשוטים ומגרשה מחזיקינן שדודאי חשש יצרו וגרשה בלב שלם ולכך מועיל הגט להחירה לעלמא, ואף אם היא הטעמו ושקרה בדבריה אשר אמרה מאיס עליה עכ"ל אין הגט בטל כיון שהגירושין היו מרצון הבעל שמתרצה לשמוע דברי חכמים, ורצון חכמים היה מחמת הספק שיגרש בלב שלם וכו'.

ויש אומרים שבית דין צריכים להכיר שבאמת הוא מאוס עליה. בשו"ת מהרי"ע ח"ב סי' מ' דף נ"ט טור ז' כתב, ואם היינו צאים לדון דינא דמאס עלי כדברי הרמב"ם, היה צריך לחקור הדבר היטב שיהא ברור וניכר לנו, שאי אפשר לה להבעל ברצונה לו שהוא מאוס בעיניה, וזריכה לחת אמתלא לדבריה עד שנאמינה, כמו שכתב הרא"ש [פ"ה דכתובות סוף] ל"ה לגבי דינא דמתיבתא [וההגות [מיימוניות פרק י"ד מאישות אות ה'] בשם מהר"ם, ואף על פי שהרשב"א בתשובות המיוחסות לרמב"ן סי'

לשיטת הסוברים שבטענת מאיס עלי כופין גט בכל זאת אין אנו יכולים לקבוע שאמנם האשה מואסת בבעלה ואינה סובלת אותו עד שאינה יכולה להתגרש על הסלידה ולהבעל לו, ושנאמין לה שמסיבת המכות שהרביץ לה הבעל היא גרעלת בו, כי ישנם נשים שאוהבות את בעליהן אף אם קורה שהוא הרביץ להן, היא אמנם ממורמרת עליו, מגיבה בבטויים קשים, רבה עמו על זה, אבל לא הגיעו הדברים עד שאינה יכולה להסתכל עליו ולהבעל לו, ונחלקו הפוסקים בטענת מאיס עלי באמתלא ברורה היינו שהובר לנו שאמנם יש כן סיבות שהאשה תמאס בבעלה זה, אבל עדיין לא ידוע שנכונים דבריה שבגלל סיבות אלו היא באמת מואסת בו, או יתכן שעיניה נחנה בזה באחר וזה הגורם בתביעת הגט ואינה מואסת בבעלה אף שיש סיבות שיכולות להיות למאוסות

הדין יהיה שהב"ד יוכל לכוף אותו וכו', ושוב שייך מצוה לשמוע דברי חכמים וליכא איסור גט מעושה וכו' [וא"כ אינה באיסור כל ימיה]. גם בשאלת שלום [להר"ש טויבש] מהר"ת סי' קכ"ח בתשובתו לבעל הדבר משה הקשה כע"ז.

עט) וכנראה כונתו כאן שלא תפסיד כלום מבלאותיה.

פ) ובמשפטי שמואל (להרשב"ב ורנר) מהר"ת סי' כ"ב, כתב מה שמבואר ברמ"א [לקמן סי' קנ"ד סעי' ג'] שטוענת שהכה אותה אין כופין אותו לגט רק לאחר התראה, היינו כאשר אינה טוענת מאיס הוא עלי, אלא תובעת גט מעצם עילת ההכאה, אבל אם תובעת גט מפני שמאוס עליה, הוי התביעה היא מסוג אחר, וע"ז נחלקו אם כופין או לא, והיינו במקום שהובר בעדים או שהודה הבעל שהכה אותה ותובעת גט מפני שמאוס עליה בגלל זה, הרי אף

אוצר

קונטרס כפיה אות יג-יד

הפוסקים

קטנה, וימתין עד שמגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה. ושם בסוף התשובה כתב, שהעולה מזה שאם נותנת אמתלה לדבריה, כמו שקודם נישואיה לא הייתה חפזיה בו, בזה הוא קרוב לדון שכופין לגרש, אלא שלענין מעשה לא הייתי מיקל בכך. והביאו הב"י כאן [ע"ש התשנ"ז]. ובשור"ט מהרי"ט ח"ב סי' מ' דף נ"ט טור ז', הביא מש"כ מהר"א מונסון, שראוי לכופ אמת המקדש לגרש, והביא ראיה מתשובת הרשב"ש הנ"ל פה.

ובסדר אליהו רבה וזוטא סי' י"ג, בנידון נערה שנשאת ותיקף ומיד כניסתה לחופה נעקה ואמרה מאוס הוא צעירי, וארכו הימים כעשרים שנה שהיא יושבת צניח אצלה, ונהגת בצניעות גדול, כתב דף נ"ט טור ז', דנודון זה אין ספק דלפי דברי הרשב"ש הדין נותן לכופ לגרש, והדברים קל וחומר שאם במקום שנותנת טעם ואמתלה לדבריה למה הוא מאוס עליה, שסוף סוף מפיה אנו חייין וכו', ואפילו הכי כופין להוציאה, כל שכן כשידוע לנו באמת ממעשיה ומהנהגתה ברוב הימים שהיא אנוסה וכו' דודאי כופין וכו', ואם אמת שלא כתב כן הרשב"ש אלא להלכה אצל למעשה לא היה מקל בכך, מ"מ דיינו שכן הוא דעמו להלכה וכו'. והוסיף שם טור ד', והגם [שנז"ד] שאינה נותנת טעם לדבריה, אדרבה זה יורה שאין לה שום רשע ופשע, כי אם הייתה נותנת שום טעם לדבריה שאינו מספיק, או אפילו מספיק, היינו יכולין להסתפק בה שמה עיניה נתנה באחר, ומאנה היא מבקשת, אצל זה שלא נתנה שום טעם וישבה עגוה למקצועות המשכן צירכתיים זה כמה שנים, והיא יושבת בצניעות גדול כאשר הועד עליה, כל מי שיש בו דעת במוחו ישפוט בלדק שאין זה רוע לז כי אם גזירה מן השמים שלא

באות הבא.

(פג) ועיין בסדר אליהו רבה וזוטא המובא בפנים שכתב, אמנם בדברי הרשב"ש גופיה יש לי מקום עיון, איך עושה מה שהיה בנדון וידיה שהשיאוה בעל כרחו, דהיינו נותנת טעם ואמתלה לדבריה למה הוא מאוס עליה, הרי כל הטעם דבנותנת אמתלה דכופין, הרי משום דכל כי האי שאנחנו מכירין שיש טעם למאוסותה, אנו חולין שודאי כך הוא באמת, שמה ששמטתה עצמה מתחת בעלה, מחמת מאוסותה הוא ולא מחמת שנתנה עיניה באחר, וכיון שכן בנדון וידיה מה ראייה היא ממה שהשיאוה בעל כרחו שלא נתנה עיניה באחר, אדרבא היא הנותנת שנתנה עיניה באחר מאז מקדם, ומחמת כיסופא כמשפט הבנות ברורות הללו שאינן תובעות בפה בפלוני אני רוצה השיאוה שלא ברצונה, ואפשר לומר בזה שדעת הרב ז"ל לומר, דכל שלא נתנה עיניה באחר אחר שנשאת לזה, אלא מאז ומקדם הייתה חפצה באחר, הויה לה אנוסה, וראוי לכופ לבעל לגרשה, כמו שכופין במי שאמרה מאיס עלי ונותנת אמתלה למאוסותה, דאף בזה ודאי שמואסת בזה מחמת שנשאת לו שלא ברצונה, וזה מה שאפשר להלץ בעד הרב ז"ל בזה.

(פד) עיין בערך השלחן כאן אות ה', שהקשה דהא בתשובות הרא"ש כלל מ"ג [סי' ח'] מבואר דדוקא לענין ממון וכו', אבל לא היה כופה לגרש, וכמ"ש בב"י. ועצ"ז הערה פ"ח.

(פה) ובדברי שמואל (להר"ש ארדיטי) סי' ח' דף קמ"ב טור ד', אחר שהביא דברי הרשב"ש הנ"ל כתב, והנה מצאנו למהרי"ט [המובא בפנים] שהביא תשובת מהר"א מונסון שנסתייע מתשובת הרשב"ש הנ"ל לנדרן שלו, ואע"פ שמהרי"ט [הנ"ל] חלק עליו וכו', היינו לומר שבנדון אין ראייה מתשובה זה, ומ"מ מדלא חלק עליו נראה דהודה לו, וכן נראה מדברי הבכנה"ג [כאן] הגב"י אות י"ט וכו'.

ובחוט המשולש (וואלווין) תשובות הגר"ח סי' ז' דף ה' טור ד', אחר שהביא דברי מהרי"ק הנ"ל, כתב וכו' נשאר פוסקים דמקנתא דמתינתא היא אף בלא אמתלה, אף לענין הכפיה וכו', וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל מ"ג סי' ח') וכו' [שם] הביא ראיה נראה להיפך הענין, אם תוכל האשה להפקיע את עצמה מיד בעלה באמרה לא צעירא ליה, לא הנחת בה לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה וכו', הרי להדיא דמקנתא דמתינתא הוה צלמא דהאשה לא צעירא ליה לחוד בלא אמתלה, דאי באמתלה מצוררת דוקא, הרי הנחת והנחת כל צדק אברהם אבינו, וזו אשר אמתלותיהם נכרות ונראות לב"ד וכו'.

ועיין ברמ"א לקמן סעיף ג', שפסק שאין דנים דמתינתא לענין ממון אלא כשנותנת אמתלה מצוררת ויחבאר שם בעזה"י.

יד. לסוברים שבטענת מאיס עלי אין כופין לגרשה, בטענה שהיה מאוס עליה קודם קדושיה, האם מורדים שכופין לגרשה. בשור"ט הרשב"ש סי' י"ג כתב בנידון, ראיתי שטענת אחד מהם שהיא מואסת מחמת שאמה השיאתה לו בעל כרחו וכו', ושכבר הייתה מואסת אותו קודם נישואיה פה, בזה אפילו האומרים שלא לכופ לגרש בטענת מאיס עלי, יודו שכופין לגרש, שמה שאמרו שלא לכופ מחשש שמה נחנה עיניה באחר פה, ובה אם הדבר מפורסם שבעל כרחו נשאה נמלקה חשש ז"ל פה, ורצונו מאיר פה) כתב כשהייתה נותנת האשה אמתלה לדבריה למה הוא מאוס עליה היה כופה לגרש, ובנידון הזה אין לך אמתלה גדולה מזו, ובקידושין [מ"א ח'] אמרו אל יקדש אדם בזה

וכו' [ע"ש שדך באם להחרים שאכן מאוס עליה, ויתבאר לקמן סעיף ג']. וביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות ב', כתב עפ"י סיום דברי מהרי"ט נראה שיש הפרש בין אומדנא קלה כמות שהיא הנראית כך לעיני הדיינים, לבין אמתלה ברורה ונכוחה אשר תבענה שפתי האשה וכו', ובה מיושבים דברי הרשב"א שלא יסתור עצמו מתשובותיו [המובא בב"י סי' ע"ז שכתב שצריך להכיר בדבריה שכן הוא האמת שהוא מ"ע], וכבר הגתיבות משפט (דף רי"ז טור ב') עמד בסתירת הרשב"א [הנ"ל] והניח בקושיא, ומתוך דברי מהרי"ט הנ"ל תתישב סתירה זו על נכון, שאף שהיא עצמה אינה צריכה לתת טעם לדבריה, מ"מ צריכים אנו להבחין ולהכיר שדבריה נכונים, וכ"כ בפרי יצחק סי' ב'.

ועיין במהרי"ק המובא בפנים ובהערה ע"ה ומשמע דלא כמהרי"ט. וכן יש לדון לפי הטעמים שכתבו האחרונים [המובאים לעיל] מדוע אין הרמב"ם חושש שמה עיניה נתנה באחר.

(פא) בשור"ט מהרי"ט המובא בפנים כתב, [והרשב"ש] קודם נישואין וקידושין קאמר, דמיירי שהקידושין היו בשעת כניסתה, והכל היה שלא ברצונה, שאמה הביאה בעל כרחו וכו', [אבל אם מאסה בו רק בין קידושין לנישואין, לא בזה קמיירי הרשב"ש] דמה לי נשאת ומה לי לא נשאת ועדיין היא ארוסה [והרי יש מורדת גם בארוסה]. וע"ש שהאריך.

(פב) בצמח צדק (מליובאוויטש) סי' רס"ב אות י"ב תמה, דהא האומרים שאין כופין הוא מצד שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו וכמו שכתוב בתשובות הרשב"א ח"א סי' אלף קצ"ב וסי' אלף ר"לה, ואם כן אף שלא נתנה עיניה באחר אין כופין וכו', וכפי הנראה מקורם ממה שכתבו התוספות [כתובות ס"ג ב' ד"ה אבל, לתרץ למה לא נחוש שמה עיניה נתנה באחר] ומיהו יש לדחות דלא מצי למימר מאיס עלי אלא כשיש רגלים לדבר וכו' [והדעות בזה יתבאר]

אוצר

קונטרס כפיה אות יד

הפוסקים

עלה וזוגם יפה וכו' [אמנם במסקנה לא כפה לגרש רק עשה הרחקה דר"ת].

ובשואל ומשיב מהדורא תליתאה ח"א סוס"י ש"נ כתב צמח דבריו, ואף לידן דחלקו על הרמב"ם כל הפוסקים וסוברים שאין צידה לטעון מאיס עלי, נראה דזה דוקא אם תחלת נישואין היה ברזון, שוב אינה נאמנת דשמה עיניה נתנה באתר, אבל כל שתחלת הקידושין היה באונס, שפיר יכולה לטעון דאף שנשעת מעשה נחלית אבל אחר כך מאיס עליה, ושוב ראיתי צ"י וכו', ות"ל זכיתי לסברת התשב"ץ בראשית השקפה.

וביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות י"ד כתב צנידנו, שמאחר שהרשב"ש סובר שכופין אותו להוציא בטענת מאיס עלי כשהנישואין נעשו שלא ברזון האשה וכו', שפיר עבדין עוצדא לכופו להוציא, מאחר ששנים רבות גמולה דא מצעלה, והיא נעירה לימים, וגם דעת הבית דין שאין סיכויים שתשלים האשה עם בעלה מכמה סיבות, ואע"פ שהרשב"ש סיים שלמעשה לא היה מיקל בכך, מכל מקום אכן צדיק דחזין לכמה מרבוותא קמאי דקיימי בשיטת הרמב"ם בעיקר דין דמאיס עלי, ואיכא תלחא ספיקי לקולא [ספק הלכה כהרמב"ם, ספק הלכה כחננת הגאונים, וספק הלכה כהרשב"ש], שפיר דיינין הכי אף למעשה וכו'.

ובתשובת מהר"ש מאטאלון [בעל עבודת השם] שנלל הכסף ח"צ סי' י' דף ל"ה טור ג', אחר שהביא צנידנו תשובת הרשב"ש הנ"ל, כתב ואע"ג דהרשב"ש בעצמו כתב בסו"ד דאין לסמוך להקל בחילוק ההוא והביאו ג"כ מרן הב"י, מ"מ יראה הרואה דלא דחה הרב אותו חילוק מהלכה אלא דלענין מעשה חשש הרב ו"ל להחמיר שלא לסמוך להחמיר עפ"י אותו חילוק בלתי צורך טעמים אחרים וכו'. ואחר שהביא דברי הסדר אליהו רבה וזוטא הנ"ל העלה, נמצא דגם מצד זה דהרשב"ש חזי לאכטרופי וכו', כיון דעכ"פ כתב דהחילוק הנו' קרוב הוא לענין הלכה.

ובפסקי דין רבנים כרך א' עמ' 38 (פס"ד של הרבנים ר' כן י' מ' בן מנחם וס' כלס), כתבו צנידנוס באות ד', ואף שכתב הרשב"ש שם שלמעשה לא היה מקיל ישנם שמקילים בזה גם למעשה, עכ"פ יכול זה לשמש כסניף צדון שלפנינו וכו'.

ועיין במקור ברוך (להר"צ קלעי) סי' י"ז צנידון מי שאמרה מאיס עלי קודם נישואין, לאחר שהביא דברי הרשב"ש כתב, וצריך לדון אי הוי [דבר] מוסכם או לא, שכפי מה שמנאחי להרא"ש ו"ל [כלל ל"ה סי' ב'] הביאה הב"י סי' קנ"ד, על אלמנת תלמיד חכם ובה גדולים שהיה מלמד חינוקות דר צדיקה וקדשה, ואין זה כבוד בעלה הראשון, והיא אומרת שמואסת בו, כתב [הרא"ש] אם יראה בעיניכם שהמקדש אינו הגון ונכסל ובתרימית פתוה, קרוב לדמותו להיהא דמשום שעשה שלא כהוגן אפקעיניהו לקדושין

[צנימות ק"י ע"א], גם זה שעשה שלא כהוגן, נהי דקדושין לא נפקיע, מכל מקום נסמוך על דברי רבותינו שאמרו צדיקה דמורדת דכופין עד כאן לשונו, ולכאורה נראה דפליג ארשב"ש, דהא כיון דנכל פתוה והיתה מואסת אותו מקודם, למאי איצטריך [הרא"ש] להיהא דצית שמאי ולסמוך על דברי רבותינו, בלאו הדיא נמי יכיל למימר כיון שהיתה מואסת מקודם, לא שייך עיניה נתנה באתר, וכילי עלמא מודו שכופין, שאף אם תמצי לומר דלא היה סמין להאי סברא לעשות מעשה להקל כמו שכתב הרשב"ש ולה"ה דלא עבדין מעשה, מכל מקום נעשה לה סניף מדברי רבותינו, כמו שעשה הרב סניף מרבותינו על שהוא עשה שלא כהוגן, אלא ודאי נראה דלא סבירא ליה הך סברא דהרשב"ש וכו', ואפשר לומר דלא פליג הרא"ש ולה"ה אהא דהרשב"ש ו"ל ולא דמי להחם דשאני החם דעשה שלא כהוגן ודאי, אבל הכא משום שדבק בזה טובים לא מקריא שלא כהוגן כו' [ומסקנתו מוצא לעיל בהערה ס"א] (ה).

אולם בנתיבות משפט דף רי"ג טור ד' כתב על דברי הרשב"ש, ודבריו תמוהים, דהרי האומרים שכופין בטענת מאיס, לא אמרו אלא כשיש אמתלא והוכחה לדבריה הנראית לצ"ד וכמו שכתבתי למעלה [מוצא באות הקודם], ועם כל זה רבו החולקים דאין לכופו שחששו לעיניה נתנה באתר אף במקום דאיכא אמתלא, וכן כתב רבינו [ירושם] בשם הרשב"א, דאין כופין בטענת מאיס אפילו נתנה טעם לדבריה, ואם נאמר דשאני ליה אמתלא זו משאר אמתלאות, מלבד שזה אין לו שחר, דמאי אולמיה דאמתלא זו, הרי אף על פי שנישאת לו בעל כרחה, דלמא סברא וקיעלה, ואחר כך עיניה נתנה באתר ורוצה להמגרש, ועוד דאם כן לא היה לו להביא ראיה מדברי מהר"ם שהיה כופה כשיש שם אמתלא, ועוד קשה כמה שהביא ראיה מדברי מהר"ם דהוא כופה כשיש שם אמתלא, דהוא פוסק כדינא דמתיבתא [המוצא לעיל אות ג'], אבל אין משם ראיה לדברי החולקים על דינא דמתיבתא וכו'.

ובמשכנות הרועים מערכת מ' סי' רכ"ט ד"ה איצרא, כתב, ודון מינה [דהרשב"ש] ואוקי באתרין [צנ"ד], דהא אפילו בטענה זו לא מלאו לבו לכופו לגרש, ומה נענה אכן בתריה, אך יכולני לפחור דעל כרחק לא חשש הרשב"ש אלא צנידנוס שהיתה נשואה עמו כמה שנים ואחר כך מרדה, מה שאין כן צמורדת ועומדת כמדובר, דהא איכא למימר דלכו"ע לא חיישינן שמה עיניה נתנה באתר, שוב מנאחי לרב ו"ל צסי' [מ"ה] שנשאל על כיוצא וכו' ולא הזכיר ענין הכפיה, משמע דאפילו בכה"ג אין כופין וכו', נמצאת אומר ידינו מסולקות מדין הכפיה. והוצא באון אהרן מערכת המ"ם סי' כ"ח.

ובצל הכסף ח"צ סי' י"א (דף מ' טור ג'), אחר שהאריך בדעת הרשב"ש, כתב צנידנו, ולא נמצא מי שסמך על סברת

דבמקור ברוך צידד לומר דהרא"ש פליג עליה [דהרשב"ש] וכו', באופן דלפי דבריו נראה דבפלוגתא תליא. ושם סי' דף קמ"ב טור ד' ד"ה איכו, כתב שמדברי הסדר אליהו רבה וזוטא [המובא בפנים דף נ"ט טור ג'] נראה דגם הרא"ש אזיל בשיטה זאת [דהרשב"ש].

ועיין בצל הכסף ח"ב סי' י"א דף מ' טור ג', שכתב שחולק המהרי"ט על מהר"א מונסון, בזה דס"ל למהרי"ט דאפילו הרשב"ש לא אמרה להלכה אלא במפורסם הדבר וברור ויכר לנו שהמאוס הוא אמיתי, ונותנת אמתלא לדבריה, אבל בלא זה אינה נאמנת.

(פו) עיין בדברי שמואל הג"ל סי' י' דף קנ"ז טור ד' ד"ה אלא, שכתב

אוצר

קונטרס כפיה אות יד-טו

הפוסקים

הרשב"ש וכו' ואפילו לפניך בעלמא, וזלמ מהר"א מונסון הוצא במהרי"ט הנ"ל וכו' (פ). ועיין בשו"ת ר' נחום טרייטש ס"י מ"א באשה שטענה מאים עלי קודם שנחקקה, שהאריך למצוא היתר ולא הזכיר כלל דברי הרשב"ש. גם בפסקי דין רבניים כרך ג' (פס"ד של הרבנים י' ניסים י' ש' אלישיב וכו' וזלמ) עמ' 12 ד"ה וכן, באשה שטענה מאים עלי, ואמרה ועוד כליל החמונה אמרתי לאנשים שאני לא אוהבת אותו, אני לא רוצה אותו וכו', אף שנירפו דעת הרמב"ם שכופין במאים עלי, לא הזכירו שלדעת הרשב"ש יש מקום להקל גם לדברי החולקים.

טו. האם במקום שאין חשש שעיניה נתנה באחר לכו"ע כופין. בחוט המשולש (למשנ"ך) טור שלישי ס"י ל"ה, דן באחד שהיה מאורס לאשה ופיתה אשה אחרת, ונכנסו הקהל ותווכו ביניהם שהמפתח ישא את המפתח לאשה [נוסף לארוסות], ומחוק דברים אלו עמדו וקדשו, ועכשיו טוענת ארוסתו הראשונה שבעלה מאים עליה מחמת הדופי שיש בו, ואינו רוצה לינשא לו בשום פנים ואפילו אם לא ישא המפתח, וגם אביה ואמה וכל משפחתה מאסו בו, וגם כל הקהל אמרו שאינו מהראוי שצח חלמיד חכם תנשא לאיש כזה, והביא שיש שבע שיטות דין כפיה בטענת מאים עלי, וכח הדעת הששי שאע"פ שאין כופין האיש לגרש אפילו באומרת מאים עלי, משום דחיישינן שמא נתנה עיניה באחר, מכל מקום אם נתנה אמתלא לדבריה כופין אותו לגרש, וזה דעת מהר"ם מרוטנברג וכתבו הר"ם בפסקייהו"ט, אבל היה מחזיק על מי שלמדה ונתן לה ענה למרוד על בעלה כדי להוציא הגדוניה מידו וכו', הדעת השביעי שסובר גם שאף על פי שאין הדין נותן לכוף לגרש, אם יש אמתלא כופין, אלא שמאריך שמהיה האמתלא גלויה ומפורסמת וידועה לכל

לעין כל, שבו חו ליכא חשדא דשמה עיניה נתנה באחר, דכיון שהכל רואין שהאמתלא שנותנת שהיא אמת לא נשאר מקום לשום חשד, וזה דעת המוספות, וכן כתב הר"ם מרוטנברג בשמם בשו"ת וכו' (פ). ולפי זה צידדו דין שפיר כופין אותו לגרשה [מכמה נדדים, הנד הראשון שאין לחוש באשה זו שנתנה עיניה באחר, מלד הבחור עצמו אין בו שום מוס אשר צעזערו חתן עיניה באחר שהוא טוב ממנו, כי כל טוביות שימצאו צחורי ישראל כולם נמצאו בו, יפה מואר ויפה מראה צחור כלרזים, אצוי עשיר ובעל תורה ומגדולי פורעי המס ומיחדי הקהל ובעל נדקות, ולא תמצא צחור טוב וכולל כל אלו הטוביות כמוהו, כדי שמתן עיניה בו ותמאס בזה, ועוד מלד הצח ענמה שמלמד היומה צח חכמים ומשפחתה מיוחסת, אלא גם מלד ענמה הדבר ידוע שאין לחושדה בכך שצנוד צארוסה כדי לקחת טוב ממנו, ועוד כי סבת המיאוס גלויה וידועה לכל, ואין מניחין הסבה הגלויה שהיא כדאי שמשנה אותו צעזערה, וניחוש לשמא נתנה עיניה באחר, ועוד שיש אות ומופת חותך על היות אמתלא זאת סבת שנאחה, שהרי אירע ענין זה פחאוס, ומיכף לשמיעת הקול אמרה אי אפשר לינשא, וקודם זה לא היה צלצה עליו כלום, והיתה ציניהם אהבה ואחווה, ומעולם לא ינא מפיה שום דבר שנאה עליו אפילו צרמו, ואילו לא היתה אמתלא זו סבת השנאה, לא היתה נהפכת פחאוס חקף לשמיעת הקול מאהבה לשנאה, כי אילו היתה מסבה אחרת היתה ממשמשת והולכת בהדרגה מיוס אל יוס, ועוד שלא היא לצדה מאסותיה, אלא גם אביה ואמה מאסוהו מחמת קול זה, וגם צני משפחתה כלם פה אחד מאסוהו מסבה זאת, לאמר לא תנתן צחנו לאיש הזה שנפגס בקול כזה, וגם כל הקהל מאסו אותו על לא טובה השמועה, יען כי חוששים ענמה גדורים צערות יותר מכל

לכוף, ומלבד החוט המשולש, הרי פירש כן במפורש גם [הרשב"ש] בתשובותיו (סימן צ"ג) כמעיד ובה בכתבו בלשון ורבינו מאיר ז"ל כתב כשהיתה נתנת האשה אמתלא לדבריה למה הוא מאוס עליה היה כופה אותו לגרש, (וזאת לדעת שמה שכתב המהר"ם בתשובה [דפוס פראג] ס"י תקמ"ו בלשון גם אין אנו כופין אותו כדברי הגאונים ורש"י אחרי שרבינו חם אוסר, ופירש השמועה דפרק אע"פ באופן אחר, כונתו בכאן על אותם הגאונים שפירשו דין הכפיה מדינא דגמרא דומיא שפירש רש"י, ומה שלא דן לכוף מדינא דמתיבתא הוא משום דבנידונו שם יצאה מביתו בלא קטטה ובלא שום דבר מחלוקת, והיינו בלי שום אמתלא, ולכן לא דן בכגון דא כדינא דמתיבתא וכשיטתו רביעין אמתלא), וכאמור כך יוצא גם מדברי המהר"ם אור זרוע בתשובה ס"י קנ"ה בעדותו שמעיד שכן היה דן כמה פעמים מוריני רבינו מאיר זצ"ל, עיין שם גם בס"י ס"ט, ואם כן עלינו איפוא לדעת ולהבין שסוף סוף רבותינו אלה לא המציאו את הדבר ותלו דעה זאת באילנא רברבא הוא המהר"ם ז"ל, אלא בודאי ראו ושמעו כן בשמו (ואם התשובה שנדפסה בתשובות מהר"ם [הנ"ל] ס"י רס"א בסתמא היא של המהר"ם עצמו, עיין שם בהערות שרצה לומר שהיא לדגמ"ה), הרי כתוב שם מפורש שכופין).

פס. בבית יצחק (להר"י שמלקיש) ח"א ס"י קכ"ח אות ה' הביא שהשואל הקשה ע"ד, דא"כ למה צריכא דתני במשנה כתובות ע"ז א' ואלו שכופין להוציא, תיפוק ליה דבלא"ה כופין כיון שטוענת מאים עלי ברגלים לדבר, וכתב ריש לישב דבטוענת מאים עלי אין לה כתובה, וקמ"ל [מתני'] דבטוענת מומין יש לה כתובה, כמו שע"כ צ"ל כן לשיטת הרמב"ם. ועיין במשפטי שמואל המובא לעיל אות א.

פז. ובעבודת השם ס"י כ"ט דף קס"ד טור א' ד"ה וראיתי, האריך לתרץ את דבריו שבצל הכסף ס"י י' [המובאים לעיל] וכתב בטור ג', נמצאת למד דהרב מהר"א מונסון ומהרי"ט יחד כולם סברו וקבלו סברת הרשב"ש בסבר פנים יפות וכו', גם בדברי [צל הכסף] הראשונים שכתב מדברי המקור ברוך וסדר אליהו רבה חוטא שהקשו על סברת הרשב"ש וראיתי מדברי תשובת מהר"ם, ונראה דסבירא להו דסברת הרשב"ש אין לעשותה אפילו לפני בעלמא, קשה טובא וכי מפני שהם ז"ל הקשו עליו נאמר דאין לעשותה אפילו לפני וכו', ומקצת דבריהם הובאו באבני האפור ח"א אות ה' ובציץ אליעזר ח"ד ס"י כ"א אות ד"ה.

פח. וכ"כ בשו"ת הרשב"ש [המובא באות הקודם] בדעת מהר"ם. והביאו הב"י. ועיין בסדר אליהו רבה חוטא ס"י י"ג דף כ"ט טור ב' שתמה, והלא הרא"ש שהיה תלמיד [מהר"ם] מעיד עליו הן בפסקיו [כתובות פ"ה ס"י ל"ד] והן בתשובה [כלל מ"ג ס"י ח'] שלא היה מצריך מהר"ם אמתלא אלא לענין הממון, אבל לענין הגט לצולם לא היה כופה לגרש וכו', ותמהני טובא ממרן הב"י, דאיהו גופיה לקמן בסימן זה גבי מה שהביא רבינו הטור דברי אביו הרא"ש שכתב וכן היה דן ר"מ ז"ל כו', הנה על זה כתב שם דלא לכוף לגרש קאמר, אלא לענין הממון קאמר, שהיה דן כדינא דמתיבתא, וכיון שכן אין לא שת לבו על דברי תשובת [הרשב"ש] שכותב בשם הר"ם ז"ל דאף לכוף לגרש קאמר. וכן הקשו בנתיבות משפט דף רי"ד טור א', במקור ברוך [להרב קלעי] ס"י י"ז ובצל הכסף ח"א ס"י י"ג דף פ"ו טור ב'.

ובציץ אליעזר ח"ה ס"י כ"ו אות ה' כתב, שהפוסקים נחלקו בכונת דבריו [של המהר"ם], והרבה מהם גדולים וטובים פירשו במפורש שהמהר"ם אמר

אוצר

קונטרס כפיה אות טו

הפוסקים

מסופקים בטענתה, שכיון שאין אנו רואים צבעלה אומן מומין, יש לומר שמה עיניה נתנה בזה, ומשום זה היא אומרת כן, לפיכך אין כופין את הצעל להוציא. וכחצו צביע אומר ח"ג סימן י"ח אות ד', וא"כ כשהאמתלא ברורה ומפורסמת שעל כל פנים על פי הרוכז דבריה אמתיים, שפיר אזלינן בזה רוצה לכופו להוציא. והוצאו דברי החוס' רי"ד צ"ח אליעזר ח"ו סי' נ"ג.

ובגושפנקא דמלכא פ"ד מאישות הלכה ח' דף י"ז טור ד' ד"ה חדע, כתב שלחולקים על הרמב"ם מאלו דבריהם היכא דליכא טענה מבוארת כיפין גם לגרש כמ"ש הרא"ש בתשובה [כלל מ"ג סי' י"ג] הביאה הטור בס' קנ"ד וכו', וכן מאלו להרשב"א [ח"א סי' תרנ"ג] שפסק דמי שמער לאשתו ומשליכה מצינו כופין אותה להוציא ופסקה רמ"א סי' קנ"ד [סעיף ג'], הרי מפורש בדבריהם דטענה מבוארת מועלת אפילו לענין גירושין.

ובסדר אליהו רבה וזוטא סי' י"ג דף נ"ט טור ד', כתב דכל שניכר ונדע שהוא אמת שמאסה אותו, כופין אותו לגרשה אליצא דכולי עלמא, ועל פי דברי הרא"ש שהורה הלכה למעשה לכופו לגרש כשנדע בזה שכן הוא שמאסה בו דברים שהשכל גוזר בהם שאין תקוה ממנה שחשוב אליו עוד, ואין כוונתו של צעל אלא לעגנה בלעד [ומ"מ מסקנתו שאין להחיר כי אם הרחקה דר"ת]. וביביע אומר ח"ג סי' י"ח אות א', אחר שהציג דעת הרשב"א (המוצא לקמן) דאין לכופו לגרש גם באמתלא נכונה, הביא את הרשב"ש [המוצא בזה הקודם] בזה שהיה מואסת אותו קודם נישואיה, ושדעמו דכזהאי גוונא כופין אותו לגרשה, וכחצו מבואר מכאן שאפילו לאומרים שלא לכופו לגרש בטענת מאיס עלי בלי אמתלא וכו', הם יודו כשיש אמתלא והוכחה לדבריה דלא חיישין שמה עיניה נתנה בזה, ובהיה דקיימא לן (נדרי' ז' ע"ב) האומרת טמאה אני לך אינה נאמנת שמה עיניה נתנה בזה, אלא אם כן הביאה ראיה לדבריה, ומבואר בפוסקים שאם יש רגלים לדבר נאמנת, וכמו שכתב [במרומת הדשן, פסקים וכתבים] סי' רכ"ב, ופסקו רמ"א בהג"ה סימן קט"ו סעיף ו', והכא נמי צידדו דידן, ואין הכוונה [של הרשב"ש] שכל החולקים על הרמב"ם דין מאיס עלי, מודים שאם יש אמתלא לדבריה כופין אותה לגרשה, אלא שזו יש פוסקים הנלצים לדעת הרמב"ם בזה"ל, וחזו לאצטרופי להלכה לכופו לגרשה.

הקהלות, והאמת שהם נשמרים מזה הרבה, ואם ישמע על שום אדם שנתן דופי הוא חייב צענייה, ולכן כשנשמע הקול כולם שאלו אותה ואמרו חלילה שנתן צד הדין לאיש כזה, ואם הייתה שגגה הבת מפנה אחרת, האם יסתפחו עמה ואמה ובני משפחתה וגם הקהל, אלא ודאי ילמוד סתם מהמפורש, וכשם שנאמרה אי אפשר לתלותה בצד אחרת וזוהי, כן שגגה הבת לא שגגה אלא מחמת סבה זו, הרי נתבאר מכל זה דצדדן זה דליכא חששא דשמה נתנה עיניה בזה, שהאמתלא נגליה לעין כל, אפשר שלא ימצא שום חולק בזה, וכולי עלמא יודו שכופין אותו לאלתר לגרש. ושם צדדן החשובה כתב, שאם יש צורך שעה בכפייה יכופו דאין לדין אלא מה שענינו רואות, וזוהי יש ללמוד לכמה דברים אחרים, שאם יארכו יש בהם כדי להחיר הכפייה לכולי עלמא, ובלעד שמהא כוונת הדין לשם שמם וחקור על הדבר כראוי.

ובתשוב' ח"צ סי' ח', צידדן אשה שצבעלה מער אותה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו, והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה, וגם שהוא מרעיה עד שהיא שגגה את החיים, כתב קרוב הדבר בזה שיוציא וכו', ואפילו צמדיר את אשתו דברים שאין לה צער כל כך אמרינן יוציא ויתן כתובה וכו', כל שכן צער צמדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה, לפי שאין אדם דר עם נחש בכפייה וכו', ואפילו לכופו אותו להוציא יש לדון מק"ו דבעל פוליסום [כתובות ע"ז א'] דהשתא מפני ריח הפה כופין, מפני צער צמדיר שהוא מר ממות לא כ"ש, וכיוצא בזה הק"ו הזכירו בירושלמי (כתובות פרק ה' הלכה ז') על איני זן ואיני מפרנס וכו', וכשאלו כופין עושין בו כפייה אפילו בשוטי וכו', ואע"פ שיש בתשובה גדולי האחרונים שאין כופין בזה כלל, אכן לאו קטלי קני באגמא אכן, ומלמא דמליא בצדדן אין לדין אלא מה שענינו רואות, ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא בזה הצער הגדול, וכל שכן אם מרעיה אותה ואילו היה ידידה לא הווי אמרי הכי, והרשב"א כתב בתשובה בדבריו (*).

וכן כתב צידדן וצועו ח"צ סי' מ"ד צידדו. ובתוס' רי"ד (ס' כחצו) סי' ג' כתב, אמרה מאיס עלי אין כאלו שום דרך לכפייה, כי אם לעשות דרך בקשה אולי תחשוק בו, ודברצא אם היינו יודעים בודאי שטעמה אמת שהוא מאוס צענייה ולא נתנה עיניה בזה, היינו כופין הצעל להוציא, כי הך דתנן לקמן ע"ז א' ואלו שכופין אותה להוציא מפני שהוא מאוס צענייה, ואין האשה יכולה לסבול להצעל לו, אלא משום שאנחנו

מ"ע בשביל כך, הג' היא כשאומרת מ"ע ומראה הוכחות כאלה שלפי ראות עיני הב"ד היא אנוסה ומוכרחת בזה שיהיה מ"ע וכו'. והוסף שם בעמ' ר"ח, ומ"מ מאחר שסתומת רוב הפוסקים נראה דלא חלקו בכך, אין אנו רגלים לחיבו בכתובה וכו'. נדפס גם בדברי חזקיהו ח"א סוס"י ד'. והובא בפסקי דין רבניים כרך ט"ו עמ' 152 מהרב ש. י. כהן. וכ"כ ביביע אומר ח"ג סוס"י כ'. ועוד יתבאר להלן בענין כתובה ומוזנות. ועיין בהשטות.

וע"ע ביכין וברעו המובא בפנים, שנתן לה דין מורדת מ"ע, ומשהינן אותה י"ב חודש קודם שיגרשנה, ומכיון שבדדו מתה חזק י"ב חודש, לכן לא הפסידה עדיין כתובתה ותנאי הכתובה.

(צא) המהדיר בפסקי הרי"ד שם, כתב שקטע זה מקורו בהערה בשולי הגליון של אחד מכתבי היד, ויתכן שהג"ה זו היא מהרי"א.

(צ) ועיין במנחת אליהו (המובא בפנים) סוף אות ג', שכתב שאף אם במקום שברור שלא נתנה עיניה בזה כרפין, אין זה אלא אם הבעל הוא הגורם, שהוא ראוי להמאס, אבל אם אין הוא ראוי להמאס וכו', אין כופין.

(צ*) מלשון החשובה היה אפשר לומר שאין כוונתו לכפות מפני שמאס עליה אלא מחמת עצם הדבר שמתנהג אתה באופן כל כך גרוע, ולכן גם נותן כתובה אע"פ שבמ"ע אין לה כתובה. וכ"כ במשפטי עזאל מהדו"ק סי' ס"ד. אבל עיין בעזרת כהן סי' נ"ו עמ' ר"ה, שאחר שהביא דברי התוס' רי"ד [המובא בפנים], כתב ולפי דברינו יש שלוש מדות בטענת מ"ע, הא' כשטענת מ"ע בלא שום טענה ואמתלא שהיא קרובה למורדת האומרת בעל"ל [נראה שאין זה מוסכם לפי המובא בפנים], הב' היא האומרת מ"ע בטענה ואמתלא שנותנת מקום להאמין לה, אבל עדיין אין הדבר מוכרח שהוא ראוי שיהיה

אוצר

קונטרס כפיה אות טו

הפוסקים

שהבעל אינו מתקבל לה, ופשוט דברי המוספות ממה שדחו ראיות רבינו חם מורים דסבירא להו כש מפרשים שכופין לגרש, הנה מסוף דברי המוספות שם מורה להפך, שסיימו דבריהם כמה שפירש רבינו חם בסוגיית הש"ס, וכתבו שכן פירש ר"ח שאין כופין, ושגם רש"י לא פירש דכופין, דסוף דבריהם אלו מורים שזו היא סברתם גם כן, ומוכרחים אנו לומר דכל מה שכתב קודם זה הוא לומר שאין ראיות רבינו חם מכריחות [לבעל] סברת ה"ח מפרשים דסבירא ליה דכופין, אבל דעתם הוא דפירוש רבינו חם בסוגיית הש"ס הוא הנכון, וסעד לזה מה שכתב הרא"ש בתשובה כלל מ"ג סי' ו' דר"י סבירא ליה כרבינו חם ולא מצינו במקום אחר שעמדו המוספות בזה, אם לא שנאמר שהרא"ש לא מדברי המוספות אלו, גם רבינו ירוחם [מישרים] נחזי כ"ג חלק ח' כתב דכל בעלי המוספות הסכימו שאין לכופ לגרש.

ובבית יצחק (להר"י שמלקיס) ח"א סי' קכ"ח אות ה' כתב, אין לשעון על דברי [מהר"א אבן טוואה] שכתב"ן, דלא החיר אלא דדיעבד שכבר כפו אותו, ובאמת אין זה דמיון כלל למש"כ [בתרומת הדשן פסקים וכתבים סי' רכ"ב] דבאומרת טמאה אני לך ברגלים לדבר נאמנת, דבטמאה אני לך אם נאמנת מחויב לגרשה, ועכ"פ אסור לדור עמה, ורק דלא מאמינן לה, ע"כ אמרינן דברגלים לדבר מהימנינן לה, מה שאין כן בטוענת מאוס עלי נהי דמהימנינן לה שמאוס אצלה, מכל מקום לרבינו חם אין כופין לגרשה אף אם האמת אחת, על כן מה מועיל רגלים לדבר, ואמנם בתש"צ"ן שם הוצא כמה שיטות, דרבינו חם סבירא ליה דמאיסה אין כופין אותו כלל, דלא סבירא ליה סברת הרמב"ם דאינה כשצויה שחבעל למאוס לה, ואמנם דעת מקצת פוסקים דבאמת סברת הרמב"ם ישרה בעיניהם, ורק דמחשש שמה עיניה נחנה בלאחר לא מהימנינן לה, ולפוסקים אלו [הוא] דמהני רגלים לדבר שהאמת אחת.

ובחתן סופר סי' נ"ט, באשה שטענה מאוס עלי, ומזכרת דבריה בדברים הגוראים לעין כל, שיש ממש בדבריה, כי מכה אותה מכת מות, גם נלקה בחולי הצרפתי ר"ל וכדומה אמתלאות מזכירות, באופן שאין לחוש שטוענת מחמת שעיניה נחנה בלאחר, כתב שאף שאין לחוש לעיניה נחנה בלאחר, אבל אין לעשות סברא זו מדעמינו, כיון דחשו חכמים לזה וסברו דמהאי טעמא אין לכופו ולא חקנו כפיה במאוס, אם כן אין לחדש מדעמינו ומסברותינו דלא שייך כאן סברת עיניה, וכנסינו עצמינו בכפיה לגרש שיש חשש ממזירות ח"ו, וכן משמע מסמימת הפוסקים דלא חלקו בזה.

ובדעת הרמ"א והרא"ש. דהיכל יצחק ח"א סי' ב' אות ח' כתב, שכן נראה שהוא דעת הרמ"א [שצמקום אמתלא בנזירה] אפשר לכפות לגרש, שהרי כתב בסעיף ג' דהיכא שנישאת האשה על ידי גבל ותרמית שכופין אותו לגרש [ומקורו בשו"ת הרא"ש כלל ל"ה סי' ב'], וברור שאין זה משום ביטול הקידושין שאין זכר מזה שם, וע"כ שהטעם הוא משום שבענין כזה יש יסוד חזק להניח שבאמת היא טוענת מאיס עלי, ודון מינה שכל ענין שדעת הב"ד מחיבת שטוענת באמת, כופין לגרש, ולפלא בעיני ששם אחד מהבאים אחריו ז"ל לא הרגיש שהרמ"א בעצם פוסק כהרמב"ם

אולם בנתיבות משפט דף ר"ג טור ד', אחר שהביא את הרשב"ש [הנ"ל], כתב ודבריו תמוהים, דהרי האומרים שכופין בטענת מאיס לא אמרו אלא בשיש אמתלא והוכחה הגורמת לנ"ד לדבריהם וכו', ועם כל זה רבו המולקים וכו' דאין לכופ שחששו לעיניה נחנה בלאחר, אף במקום דאיכא אמתלא וכו', וכן כתב רבינו [ירוחם] בשם הרשב"א [שאין כופין בטענת מאיס עלי אפילו נחנה טעם לדבריה].

ובשו"ת מהר"י מברונא (ירושלים תשל"ג) סימן ר"א אחר שהביא דעות הסוברים שכופין ושלל כופין, כתב וכן נוהגים בזמן הזה דאין כופין וכו', בין נחנה אמתלא לדבריה בין לא נחנה חוץ מאותם השנויים בטענה לכופ וכו'. ועיין בשו"ת מהר"י בן לב ח"א סוס"י י"ח, שנספק קידושין כתב, וכיון דאיכא כל הני והיא אומרת מאיס עלי ויש אמתלאות לדבריה, היה נראה לכאורה שיכפו אותו אלא שאני מיראי הוראה וכו'.

ובשו"ת מהרש"ל סי' מ"א כתב, יראה שאין כופין לגרש אלא אותם השנויים בהמדייר (כתובות ע"ז א') אבל לא היכא שטוענת מאיס עלי, אפילו נחנה אמתלא לדבריה בנזירה מעשים שאינם הגונים וראוים לזר ישראל, ולא זו היכא שאין בידה לזרר אלא אפילו ביררה עליו וכו' אין צדינו לכופו. וכ"כ בתשובה הרב ברוך עזיאל שצו"ת הרמ"א סי' ל"ו, בנידונו שאמרה מ"ע, דאפילו צמחומד להכעיס אין כופין אלא לרצונו.

ובמקור ברוך (להר"צ קלעי) סי' י"ז כתב, דמדברי הרא"ש [כתובות פ"ה סימן ל"ה] שכתב בפשיטות שלא היה כופה [המהר"ם מדינא דמחיצתא] אלא לענין ממון, אם כן מוכח דאע"פ דלא שייך טעמא דעיניה נחנה בלאחר אין כופין. ובמנחת אליהו (להר"י קולין) ח"ג סי' כ"ג אות ג' ד"ה אולם, הביא מש"כ במאירי [המוצא לעיל אות י"ג] שאין כופין אפילו לרמב"ם רק כאשר מכירין שהוא ראוי להימאס, וכתב [מזה] שהסוברים שאין כופין, אף באופן זה שהוא ראוי להימאס [אע"פ שאין חשש שמה עיניה נחנה בלאחר] וכו'.

ובצל הכסף ח"א סי' י"ג דף פ"ו טור ג', לאחר שהביא דברי מהר"א אבן טוואה בחוט המשולש (למש"צ) הנ"ל, דלמוספות אם נחנה אמתלא גליה ומפורסמת לכל, לכולי עלמא כופין את הבעל להוציאה, כתב ואין דבריו נודקים, שהרי יש מחלוקת בין הראשונים בטוענת מצעלה שיגרשנה מחמת שהוא נכפה, אי כופין את הבעל לגרש או לא, והרי אין לך אמתלא גדולה ומפורסמת ואמינית שהוא מאוס בעיניה גדולה מזו, והרי היא יותר חזקה מהאמתלא שצנודן, ועם כל זה איכא כת הראשונים וכו' דסבירא ליה שאין כופין לגרש, ועוד דגם מה שכתב בדעת המוספות דסבירא ליה לכופ לגרש באמתלא גליה ומפורסמת, לעניות דעתי יש לדון בדבר, והוא דהגם דהמוספות [הנ"ל] דף ס"ג ב' ד"ה אבל, הביאו בשם יש מפרשים שכופין אותו להוציא, ומה שהקשה רבינו חם לסברתם, והמוספות בקשו לדחות ראיות רבינו חם, ועל ראיות רבינו חם מההיא דגיטין דנחקנו ליה כתובה מיניה כו', על זה דחו ראיה זו באומרים שאין טענת מאיס עלי טענה אלא היכא דיש רגלים לדבר

אוצר

קונטרס כפיה אות טו"ז

הפוסקים

ממעשיו ומנהגיו, וזה ידוע וגלוי לכל שהוא מטושטש בדעת חולה גדול במחלות שונות, ואומדנא דמוכח שהוא מאמץ עליה באמת, ולא משום עיניה נחנה באחר.

וביביע אומר ח"ג סי' כ' אות ל"ד כתב בנידון, ומה גם שהאשה זעירה לימים ויושבת גלמודה מצעלה ויש חשש לפי ראות עיני ביה"ד פן תלא ח"ו לתרבות רעה וכו', וכבר הצאנו דברי הגאון מהר"ח פלאג'י [בחי'ם ושלום ח"ב סי' ל"ה בד"ץ נכפה] דבכה"ג כופין את הבעל להוציאה בגט, וע"ע בחקקי לב (סי' נ"ז דק"ד ע"א) שהציא מ"ש בשו"מ מהרש"ם (סי' נ"ז) ומשאלת בנימין (סי' מ"ד) שיש להקל הרבה בעיגונא דאמחא כדי שלא ילאו בנות ישראל לתרבות רעה וכו', ובפרט שהאשה ילדה ורכה בשנים וכו', הרי כמה פעמים התחנונו אליו ממש חזרי בית הדין (בהרכבים שונים משך שנים רבות), ובקשהו בדברי פיוס ור"זי שיואל לפטרה בגט פן תלא חס וחלילה לתרבות רעה וכו', וגם כשהאשה פקעה סבלותה ואיימה בפני בית הדין ובפניו שאם לא יגרשנה תלא לתרבות רעה (ודברי התנולותה לאחר זמן בפני בית הדין על זה, נאמרו אך ורק על פי עצת עורך הדין שלה), וגם בעיני בית הדין נראה ברור שאין זה בבחינת גזים איניש ולא עבד, אלא קיים חשש מצומצם שאמנם אם ימשך מצד גיש זה לבלי סוף תלא האשה לתרבות רעה, ואין כל סיכויים שהאשה תסכים אי פעם לשבז ולחיות עם הבעל הזה, ולמרות מאמצי גדולים בדברי פיוס בר"י כקפ ותחנונו ובקשות חוזרות ונשנות פעמים אין מספר לאמר הבעל ענוו ואין קול ואין עונה ואין קשב, ודברים לא יוסר עבד [ולירק טעם זה עם עוד טעמים, שהוצאו לעיל באותיות הקודמים, כדי להמיר לכפות]. והסכים עמו ראש בית הדין [בפתח תקוה] הרב ראובן כ"ץ [בעל דגל ראובן].

יז. והאם לאחר י"ב חודש כופין הבעל לגרשה. בתשובת רב שריא גאון שבתשובות הגאונים חמדה גנוזה סי' ק"מ כתב, והתקינו [חכמי הגמרא בכתובות ס"ג ב'] שמשאין אותה בשחובות גירושין שנים עשר חודש שמה יתפסו, ואם לא יתפסו לאחר שנים עשר חודש כופין את הבעל וכוונת לה גט. וכ"ה בשערי צדק ח"ד שער ד' סי' ט"ו. והוצאה התשובה בחידושי הרמב"ן שם ובתוס' ר"ד כתובות ס"ד א'. ובצ"ח אליעזר ח"ה סי' כ"ו סוף אות א', כתב שמשמע שהתוס' ר"ד מסכים לזה.

ועיין בספר הישר לר"מ חלק התשובות סי' כ"ד, שכתב [שאין לכפות על גט] וזה גט פסול, [כיון] שאנו שנינו בתלמוד שאין כופין עד תריסר ירחי שמה, והם הקדימו טרם דין כפית הגט פשיטא שהגט פסול וכו' (דף), וזה בתוך י"ב חודש שלא כדין (דף). וכן הביא בשטמ"ק שם ד"ה עוד כתבו [מתלמידי רבנו יונה], ש"א שכופין לגרש אחר י"ב חודש.

ולע"ד זה יסוד גדול (ועיין בציאור הגר"א ז"ל [סקל"ה] שאומר שצנצון זה סומכין על דעת הגאונים ז"ל, והיינו שכופין במאמץ עלי) ואם כי הרמ"א אינו פוסק בפירוש כרמז"ם אבל ברור לדעתי שעכ"פ לדעתו אם כפו נטענת מאמץ עלי לא תלא. וכן כתב שכופין באמתלה במעשה איש סימן י"ב, בתירוצו סתירת תשובות הרא"ש שכתבן כתב שכופין ובכלל מ"ג סי' ו' כתב שלא לכפות (צב).

אולם בשו"מ מהר"ט ח"ב סימן מ' כתב, ודברי הרא"ש ז"ל אינו ענין לנדון דידן כלל, שאותה אלמנה שהיתה מגדולי המלכות ההוא ואלמנת תלמיד חכם, וקידשה אותה המלמד חינוקות בביתה, כתב הרא"ש אם יראה לרבנים הקרוצים אל הדבר, שהמקדש אינו אדם הגון להדבק בזה טובים, ובנכל ובתרמית פיתה אותה, קרוב הדבר לדמותו לעובדא דפרק ב"ש [יבמות ק"י ע"א] בעובדא דגרש וכו', ואם אמרין הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו לו שלא כהוגן, ואף על פי שאפשר שנתרצה לו אפקיענהו רבנן לקדושין מיניה, ואותו הנדון של הרא"ש, אמר קרוב הדבר לדמותו לזה, שאם הדבר נודע שאין זה האדם המוולול ראי לידבק בזה טובים וכו', אלא שזה הריק פיתה אותה בנכל ובתרמית, נהי דקדושין לא נפקיע, שלא היה הרא"ש מחשיב עצמו כבי דינא דר' אמי ור' אסי דאלימי לאפקועי ממון של קדושין וכו', לכך כתב שיש לסמוך באותו הנדון על מקצת רבונותו שפסקו כדינא דמורדת דכופין לגרש, הרי שלא רצה להקל אלא שדורות הראשונים היו מוציאים אותה בלא גט בהפקעת בית דין, בדורות האחרונים אמרו לכופ לגרש.

טז. ובמקום שיש חשש שתצא לתרבות רעה. בדבר שמואל (להר"ש אבוב) סי' ש"נ כתב, ואם צאנו לדון היתר נטענת מאמץ עלי, הא פסקי דרבנן בתראי והאחרון הכביד באומר איסור הכפייה עליה הרי הוא הרא"ש, ואפילו במקום דאיכא למיחש שתחלה עצמה בגוי ותלא לתרבות רעה כעין חששה דנד"ד החליט לאסור דמוכח בבירור דבריו וכו'.

ועיין באמירה נעימה מהדו"מ גירושין מאמר כ"ח ענף א' פרק ה' בנידון, לאחר שהביא שהרמ"א סעיף ג' כתב שאין כופין לגרש, והב"ש (צב) כתב שאף על פי שכן הדין אין כופין לגרש, מכל מקום משום חשש דשמה תלא לתרבות רעה כופין את הבעל לגרש עיין שם, כתב אם כן בנידן דידן דכל פעם שצאה לפנינו, מאימתי שאם לא נסדר לה גט תהיה מוכרחת להפקיר עצמה וללאח לתרבות רעה מותר לכופ את הבעל לתח לה גט, ואף על גב שהרא"ש כתב שם [כלל מ"ג] סי' ח' והביאו הטור [כאן], שמוטב שנתנו ישראל הרעות ויסיפו רעה על רעתן ולא ירצו ממורס ישראל ע"ש, היינו דוקא היכא דאיכא לחוש משום עינה נחנה באחר, מה שאין כן בנד"ד מוכח שנטענת מאמץ רציני ונכון, משום דיש על מה לסמוך

(צב) אמנם בסכ"ז הוכיח שטעם תקנת הגאונים משום שמה תצא לתרבות רעה, אבל גידונו שם לענין דיני ממונות, ויתכן שכונתו לב"ח שכ"כ בביאורו לתקנתא דמתכתא.

(צד) ועיין לעיל אות א' שיש שכתבו שגם לרמב"ם אין כופין לגרש רק אחר י"ב חודש [וע"ש הערה כ"ד*].

(צה) אמנם בחידושים סי' מ"ד [וכמהדורות שלינגר סי' ד'] משמע שגם

(צב) בצ"ח אליעזר ח"ה סוס"י כ"ו, כתב שאינו מבין עצם קושיית המעשה איש, שהרי בכלל ל"ה מדובר שגם עצם הקידושין היו ע"י תרמית ומרמה וכו', משום כך הצטרף הרא"ש לכופו עכ"פ וכו', וא"כ מה הדמיון לההיא דכלל מ"ג שמדובר שהקידושין היו ברצון גמור וכו', ואחר הרבה שנים באה ואמרה מאיס עלי, וכן מבואר ברמ"א סעיף ג' וכו', וכ"כ ביביע אומר ח"ג סי' כ' אות ל"א.

אוצר

קונטרס כפיה אורח יד-יט

הפוסקים

ובתשובת הרב מנחם סרירי שנחק ומשפט סי' ק"ע, כתב ומ"מ אחר י"ב חדש מגרש מק"ו דנעינא ליה ומנערנא ליה וכו', ונד"ד אין אנו זריכים אפילו לפסק הרמב"ם וכו'. והוציא חשונה זו גם במשפטים ישרים (להר"ר בירדוגו) ח"א סי' ש"ג, כלל מבין (להר"מ בירדוגו) סי' פ"ט צ"ח ובזכות אבות (להר"א קוריאט) סי' פ"ב אות קס"ב צ"ח.

אולם בחידושי הרמב"ן הג"ל, כתב שאין לדברים אלו עיקר כלל. וכ"כ בשטמ"ק הג"ל בשם רבנו יונה, דלעולם לא ניוקף אוחס בשוטים וכו'. וכ"ה להדיא בחוס' ר"י הלזן ובחידושי רבנו קרשקש שם. וכן משמעות רוב הראשונים.

ועיין בשו"ת מהרי"ט צהלון החדשות סי' קע"ב ד"ה הכלל, שאחר שהציא שכתבו הפוסקים שחשב שנים עשר חדש אולי חשוב וחסידי המיאוס מלכה, כתב נר"ך לדעת אם גם אחר שנים עשר חדש לא יסור ממנה כ"ד תעשה, לקחה מדה הדין שחשב האשה שוממה, אע"ג דאיהא מצוה על פו"ר לא נכון לעשות כן וכו', וא"כ לקחה מדה הדין, די לנו מה שאין אנו דנים כר"ף והרמב"ם והרשב"ם והוא הסכמת הגאונים לכופ לגרש חיבה, אלא נחוש לסדרת האחרונים משום מגדר מילתא וכו', והנראה אחר האיום והגיוס והחרמות וכו' כי מלכה שנאה אותו, נאמר לאיש הגם שלדעת גדולי אבות העולם היה ראוי לכופ לגרש הרי אגידה צ"ח, ואם תרצה לישא אשה אחרת נר"ך שחגרש זאת כי כן נשבעת שלא לישא אשה אחרת עליה בחייה, וזו אינה נקראת כפיה וכו'.

יח. ובארורה שאמרה שהארוס מאוס עליה. בדבר שמואל (לר"ש אבוהב) סי' ש"ג כתב, ובארורה נמי הכי גמירנא לענין חסור כפיה הגט בטענת מאיס עלי, כדמשמע בחשונת הרא"ש כלל מ"ג סי' א', וכדכתב הב"ח [כאן], ולא חילק המס הרא"ש בין נשואה לארוסה, אלא דוקא לפטור האב ממה שפסק לכתו הממאנת להנשא. וכ"כ בשו"ת ר' זללאל אשכנזי המוצא בזה הנ"ל.

ובבית יהודה (להר"י עייאש) ח"א סי' כ"ג, כתב ועדיין לא נתבאר לדעת רוב הפוסקים דס"ל דנשואה אין כופין לגרש בטענת מאיס עלי אם היינו אפילו בארוסה, ובמהרי"ק שרש כ"ט מבואר דגם בארוסה אין כופין, ומ"ש הרמ"א [סעיף ב'] אכל בארוסה המורדת על בעלה ואינה רוצה להנשא לו יגרשנה בע"כ או ישא אחרת וכו', ר"ל אם ירצה הוא לגרש יגרשנה בע"כ אכל אם אינו רוצה פשיטא שאין כופין אותו ויכול לעגנה עולמית כמ"ש הח"מ סוס"ק י"ו, הרי נתבאר הלכה למעשה דלארוסה האומרת מאיס עלי אין כופין לבעל לגרש.

לאחר י"ב חדש תלוי ברצונו.

צו) וכתב המגיה במשפטים ישרים, נראה דה"ק ולאחר י"ב חדש חייב לגרש מדינא אלא שאין כופין וכו', וכוה א"ש מש"כ ק"ו מבעל"ל דאי קאי אחיוב א"ש, אלא אי קאי אכפיה מי זה אמר שיש כפיה בבעל"ל, והרי אפילו הרמב"ם גופיה מודה דלא כייפין וכו', יעב"י"ן בכמהר"מ [כנראה הגה זו היא לר' יעקב ב"ר מרדכי בירדוגו בעל עדות ביעקב, אולם בספרו סי' ס"ו כתב בפשטות שאין מחייבים אותו לגרש במ"ע [כלל] ויכול לעגנה עולמית]. וכעין זה השיג המגיה בלב מבין [המצוין בפנים], ובמשפטים ישרים שם בדי"ה ועל

יט. ובספק קידושין (ח). בשו"ת מהר"ם אור"ו סי' קכ"ו, כתב בנדינו דאפילו אם נמורדת לא היינו כופין לאלתר להוציא, כאן [בספק מקודשת] כופין אותו להמירה אם אינה חפיה להמקדש לו וכ"כ רבינו מאיר מספרד [הרמ"ה], וזה מקנה לשונו אכל בספק איסורים או בספק זיקה כייפין ליה למיחב גט או למיחלץ לאלתר, דנהי דמהני ספיקא לאיסורא אכל לעיגוני לאיחחא כי היכי דתנסיב על כרחא וכו'. גם בסי' ק"ע הביא דברי הרמ"ה בנדינו.

ובבנסת הגדולה הגב"י אות ט"ז, הביא משו"ת מהרש"ל סימן [כ"ה], שאפילו לדעת הרא"ש דאין כופין [בטענת מאיס עליו], מי שאמר לאשה קדשתך והיא אומרת לא קדשתני, ומחמת הקול זריכה גט, והיא אינה רוצה בו, כופין אותו לגרש.

ובשו"ת ר' בצלאל אשכנזי סי' ו' דף כ"א טור ג', בנדינו שנמקדשה לכמה אנשים וספק למי חל כתב, עוד נוכל לפרש לשון הריטב"א [גיטין פ"ע א'], דאי ניחא לה בשני, מגרש ראשון ונשא שני, ואי ניחא לה בראשון מגרש שני ונשא ראשון, דהכי קאמרה דהאי ניחא לי ואידך מאיס עלי, דלדעת הראשונים אפילו בנשואה וכו' כופין, ואיכר דאי שכל האחרונים ז"ל קראו חגר על סברה זו, ומכללם הריטב"א ז"ל בחידושי ובחשונותיו [כמבואר לעיל אות א'], היינו דוקא בנשואה או ארוסה גמורה, שלא תהיה עיניה נוחתת בלאחר ומפקעת עצמה מצעלה, אכל היכא דלא מיקדשא לשום חד בודאי, אלא אגידא בקדושי ספק, פשיטא דאי דאי אמרה על אחד מהם מאיס עלי דכופין אותו לגרש. ושם בטור ד' הוסף, פשיטא דכל כה"ג פסקין כדעת הרמב"ם דעמייה לכופ בשוטים להאי דמאיסא עליה. ושם בסי' י"ט דף מ"ג טור ב', הביא דברי הריטב"א ופירשו כנ"ל, וכתב ומכל מקום לזי נוקפי כי מיראי הוראה אני, לכך יוחר עוב דכלל כיוצא בזה דמוחרת לשניהם, דנעצד הרחקה דרבינו חס ז"ל למי דלא ניחא לה ביה וכו'. וכן מסיק שם שכופין, ומי שלבו נוקפו לעצד הרחקה דר"ת. ומוצא בכנה"ג הנ"ל.

והרב עובדיה יוסף במשואות חוצרת א' (אלול תש"כ) צעמ' 24, דן בהסכמת חכמי העיר שלא יחול הקידושין באופנים מסוימים, אם בכוחם להפקיע את הקידושין, וכתב ומ"מ הסכמה כזאת תועיל לנו לפוס דיוא במקרה שעשו קידושין צעמ' שידוכין (כמנהג כמה עדות בצו"ל), ואחר כך טוענת המקודשת על ארוסה מאיס עלי, שפיר עבדינן עובדא לכפותו לגרש עד שיאמר רוצה אני, ואף על פי שנאשת איש ממש אין אנו יכולים לעשות מעשה כהרמב"ם דסבירא ליה שכופין לגרש בטענת מאיס עלי, מכל מקום בנדין דידן סמכין על מה שכתב המאירי (קידושין ס"ה א')

השיג המחבר, שהמעצין בב"י ימצא כמה ראיות והוכחות אין מספר דאפילו אחר י"ב חודש אין כופין כלל וכו'.

צז) ובספרו ברית אבות ליקוטים על אה"ע כאן הביא את התשובה הנ"ל, והקשה מהשו"ע וכתב שכונתו לכפיה ע"י הרחקות דר"ת, ונשאר בצ"ע.

צח) בשו"ע לעיל סי' מ"ב סעיף ה' פסק, המקדש בעדים שהם ספק פסולי תורה וכו', אם לא רצה לבטל צריכה גט מספק וכו', וכן דין כל קידושי ספק וכו'. וע"ש בארצה"פ סקמ"ז.

אוצר

קונטרס כפיה אות יט"כא

הפוסקים

שכופין אותם להוציא מוכה שחין ובעל פוליסום, והנהו באומרת מאים עלי דלא הוינא צהדיה כדאמר בפרק המדיר, ואפילו הכי טעמא דחוינא שהיא טוענת אמת הא לאו הכי אין כופין, כחצו מבואר מדבריו ו"ל דבעצם הדין, אם באמת הוא מאים עליה חייב לגרשה, ואף היו כופין אותו על כך, אלא דלמעשה אין כופין, משום דמאן מפסי, ומי הוא הזכות כליות וחוקר לז לדעת אם אמנם סיבת מירדתה הוא בגלל שהוא מאים עליה, וכבר כתב הב"ח דדיני מאים עלי דהרבה רקיס ופוחזין שריין נשותיהם עמהם בשלום ואין מאוסים עליהם, ולכן אין מקום לכפיה משום חומר אשת איש גם בנזונה אמתלא הנראה לעיני בית דין כמבזררת, אך בנוגע לחייבו בגט, בזה יש לומר דשפיר מחייבין ליה במתן גט בטוענת מאים עלי באמתלא מבזררת, וכ"מ במאירי [הג"ל], ומסקנתם ראה להלן. וכן בדברי שלום (להר"ש משאש) סי' י"ז, כתבו הרבנים מחתימה סירירו, אצור ישראל הנרפתי ורפאל אצן נזר, דבטוענת מאים עלי מחזיק מהדין לגרש. וכ"מ בבית אבות ליקוטי אה"ע כאן.

אולם בשיטת מקובצת שם בהמשך דברי רבינו יונה כתב, ורבינו חס היה אומר, שאפילו זה [לקרותו עבריינא] לא נאמר לו, אלא שאם ימלך בית דין ונחנין לו ענה לגרשה לאלתר. וכן בחידושי הר"ט ז"ל שם ס"ג ג' דעת רבינו חס, כתב שאם זה הבעל ימלך עמו, ניתן לו ענה שיגרשנה ויפטרנה מיד בלא איחור [משמע דנלא"ה אין צ"ד מחייבים אותו]. ובמדרי שם סוס"י קפ"ו הביא חשונה מהר"ם [מרוטנובורג], ומעגינן לה עד שתפייס להיות עמו, או עד שתפייס הוא לימן גט. וכן הוא בהג"א שם פ"ה סי' ל"ה. ובהגהות מדרי שם סי' ר"ז, כתב שם ספר הישר שאין לנו לכופו לגרש אלא אם ירצה יעגנה לעולם. וכתבו בפסקי דין רבניים כרך ב' עמוד 194 (פס"ד של הרבנים מ' שלוינגר, ש"ג. הלוי וי. וילנסקי), דמבואר [מזה] שאינו מחוייב לגרשה [קא*].

ובבית אפרים סי' קכ"ט (השני) כתב, והנה בתשובות הרשב"א [ח"א] סי' אלף קצ"ב מבואר, דבטוענת אין לו גזירות אנשים, בנאה מחמת טענה יכולים לומר לו שחייבוהו חכמים להוציא, מה שאין כן במאים עלי, וכן מבואר בדברי הרא"ש ויתר הפוסקים במאים עלי אם רצה מגרש וכו'.

ובדברי שלום (הג"ל) סי' י"ט, דייק הרב יששכר אגדף כן מדברי השו"ע שאם רצה הבעל לגרשה, שאין עליו שום חיוב כלל לגרשה. וכ"כ הרבנים ש. שפירא מ"י. מילנקי ומ. טופיק בפסקי דין

דפסק קידושין ואין הארוסה רוצה ליכנס לחופה, כופין אותו להוציא, כיון שאי אפשר לקדשה בעל כרחיה, וכן כתב בשו"מ מהר"ח אור זרוע ובתשובת ר' צללאל אשכנזי [הג"ל], וכו', והגדול ממינסק באור גדול [סי' ה' סוף אות י"א] כתב שהוא יסוד גדול להלכה ע"ש, ואף שיש לדייק להיפך מאיזה פוסקים, מכל מקום לא יא' הדבר מכלל ספק, ובגדון דידן דלהלכה דעת הרשב"א [בתשובה המובאת בד"י סי' כ"ח] והר"צ"ש להקל [שמדינא יכולים חכמי העיר בהסכמתם להפקיע את הקידושין], ורק למעשה חששו, (ובספר טיב קדושין סי' כ"ח כתב דלא מצינו חולק עליהם [לדינא]), סמכין עליהו במקום הצורך לכפותו לגרשה להלכה ולמעשה.

כ. ובנישוואין מדרבנן. בהלכה למשה (להר"מ אלנאז) סי' מ"ג ד"ה ועוד, כתב שלענין מורדת כו' שהשיאה אמה וקרובה שקידושה מדרבנן ויכולה היתה למאן, בזה הדעת נוטה לומר שאף החולקים על הרמב"ם באומרת מאים עלי וכו', דדוקא באשה שקדושה מדאורייתא ומחשש שמא ירבו ממזרים בישראל [אסרו לכפות], אצל בזה שקידושה דרבנן ואין כאן חשש ממזרות בזה יודה שכופין הבעל לגרש וכו'.

אולם בדברי שלום (להר"ש משאש) צ"ח י"ח י"ט, דן בקטנה שהשיאה אמה ואחיה ומרדה, והוצא שם כמה תשובות מרזני מרוקו שלא החירו לכפות, למרות שהיו נישואין דרבנן.

כא. והאם מוטלת מצוה עליו לגרשה לכו"ע. בשיטה מקובצת כתובות ס"ד א' כתב שם רבינו יונה, דאף על גב שאין כופין לתת גט באומרת מאים עלי, היינו כפיייה בשוטים, אצל בית דין מודיעין לו שמצוה עליו לגרשה [צט], ונחנין לו ענה שיגרשנה ואם לא יגרשנה האי [הוא] מאי דאמרין האי מאן דעבר אדרבנן מצוה למקריה עבריינא. ובמאירי שם כתב, וקנא חכמי הדורות מפרשים בדבריהם יהיב לה גיטא שחיב, אלא שמכל מקום אין כופין אותו. וכתב במשפטי שמואל (להר"צ ורנר) מהדו"ח סי' כ"ב אות ד', שזהו דעת רבינו יונה הנזכר לעיל [קא*].

ובפסקי דין רבניים כרך ו' עמוד 204 (פס"ד של הרבנים י. נסים, י.ש. אלישיב וא. גולדשמידט), אחר שהביאו את הר"ט ז"ל כתובות [ס"ג ז' ד"ה היכן] שכל גדולי הפוסקים ו"ל הסכימו בזה לדעת רבינו חס שאין כופין בטענות מאים עלי שמא עיניה נמנה באחר, וגדולה מזו הא דמתן [כתובות ע"ז א'] אלו

צט) דברי רבינו יונה צריכים לימוד, שבתחילת דבריו כתב שמצוה עליו לגרשה, ובמציעתא כתב ונותנים לו ענה שיגרשנה דמשמע שאינו חייב, ובסוף דבריו כתב ואם לא יגרשנה הוי עבריינא, משמע דהוי חיוב גמור, שהרי אין קוראים לאדם עברייין אלא אם עבר על הוראת חכמים המחייבת, ולא רק שעבר על עצתם [וצ"ע].

ובפסקי דין רבניים כרך ד' המובא בפנים עמ' 204 הבינו בדעתו, שאינו חובה על הבעל לגרש, שהרי אין אומרים לו חכמים חייבוך להוציא. ובכרך י"ב עמ' 103 כתבו הרבנים ח.ג. צימבליסט ע. אזולאי וש. דיכובסקי, שאין מחייבים את הבעל בגט וכו', אלא שמ"מ אין לחייב אותה כשלום בית וכו', ולא עוד אלא מצוה על הבעל לגרשה כמבואר בשטמ"ק [המובא בפנים].

ק) וע"ש בקטע שאח"ז, שכתבו תלמידיו שאחר שנים עשר חודש מצוה לגרש, ואז קרינן ליה עבריינא [נעצ"ז לעיל אות י"ח].

קא) עיין בתרומת הדרשן בפסקים וכתבים סי' ג"ח, שכתב אם הוא גט מצוה כגון אי אמרה מאים עלי וכו', אמנם בשו"ת הר"ן סי' י"ז, משמע שהוא רשות.

קא*) לפנינו סי' מ"ד [מהדורת שלוינגר סי' ד'], כתוב "ומעגינן אותה". ועיין בחלק התשובות סי' כ"ד, שכתב אך אם כל רבותינו שוין בדבר תגזור באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הגלויים אליכם, שלא יהיו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריחו ולהאכילו ולהשקותו, וללוותו ולבקרו בחלותו, ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם, אם לא יגרש ויתיר האיש את [אשתו], שבוזה אין כפיה עליו וכו'. ויחזקו שלא כתב כן אלא בדרגו, כמ"ש בסדר אליהו רבה חוטא סי' י"ג דף ס' טור ג'. וע"ע בשו"ת מהר"י בן לב ח"ב סי' י"ח.

אוצר

קונטרס כפיה אות כא

הפוסקים

רבינו כרך י"ג עמ' 338. ושם כרך ו' בפס"ד הנ"ל כתבו, שכן מבואר בשו"ת הראש"ש כלל מ"ג [סימן ח'], שחמה על הרמב"ם שבאומרת מאיס עלי כופין אותו, דמה נחית טעם לכופ האיש לגרש ולהתיר אשה איש, לא תבעל לו ותוצרר אלמנות חיות כל ימיה, הלא אינה מצווה על פריה ורביה וכי צביל שהיא הולכת אחרי שרירות לבה ונחמה עיניה באתר, נשלים חלומה וכופ האיש ע"ש, מדבריו ו"ל מבואר דאף חיוב ליכא עליו, דמאותו הטעם, וכי מפני שהיא אינה יכולה להבעל לו נכופ אותו, כמו יפה גם לגבי חיוב, דנגלל זה שהיא אינה מסוגלת לחיות איתו, אין זה מן הדין לחייבו לתת לה גט.

עוד כתבו שם, שכן משמע ממה שכתב המ"מ בפרק י"ד מאישות הלכה ח', ודע [שגדברי רבינו] כל מקום שהזכירו חכמים יוציא ויתן כתובה רצה לומר שכופין הבעל להוציאה, וכבר פשטה הוראה הזאת בכל ארצותינו שלא כדברי רבינו בזה שאין כופין את האיש לגרש, ובשאר מקומות שאמרו חכמים יוציא ויתן כתובה נחלקו ו"ל, יש מי שאומר שכופין אותו להוציאה ולתת כתובה, ויש מי שאומר שאין כופין ליתן גט אלא באותן מקומות שהזכירו חכמים כפיה בפירוש וכו', וכוונתו היא דעל כרחק נריך לומר להרמב"ם, דבכל מקום דקמני "יוציא" הפירוש הוא גם על ידי כפיה, שאם לא כן תיקשי מחניטין המדיר את אשתו, שיש בכלל זה אף המדיר את אשתו מתשמיש, ושנינו בזה יוציא ויתן כתובה, ומעתה אם הוא הגורם למנוע חיי אישות אין דינו בכפיה, איך יתכן כשהמניעה באה מצדה שהיא אינה יכולה להבעל לו שיהא דינו בכפיה, וע"כ צריכה ליה דבכל מקום דקמני "יוציא" הוא בכפיה וכו', אף לדעת הראשונים החולקים על הרמב"ם בטענת מאיס עלי, כתב הה"מ שזה דוקא לגבי טענת מאיס עלי, אך נחלקו במקום דקמני "יוציא" אם זה על ידי כפיה או רק חיוב לגרשה, ומצקשין ממנו, הרי משמע דלדידהו אפילו חיוב ליכא בטענת מאיס עלי.

ועוד כתבו שם, שכן משמע ממה שכתב המ"מ בפרק י"ד מאישות הלכה ח', ודע [שגדברי רבינו] כל מקום שהזכירו חכמים יוציא ויתן כתובה רצה לומר שכופין הבעל להוציאה, וכבר פשטה הוראה הזאת בכל ארצותינו שלא כדברי רבינו בזה שאין כופין את האיש לגרש, ובשאר מקומות שאמרו חכמים יוציא ויתן כתובה נחלקו ו"ל, יש מי שאומר שכופין אותו להוציאה ולתת כתובה, ויש מי שאומר שאין כופין ליתן גט אלא באותן מקומות שהזכירו חכמים כפיה בפירוש וכו', וכוונתו היא דעל כרחק נריך לומר להרמב"ם, דבכל מקום דקמני "יוציא" הפירוש הוא גם על ידי כפיה, שאם לא כן תיקשי מחניטין המדיר את אשתו, שיש בכלל זה אף המדיר את אשתו מתשמיש, ושנינו בזה יוציא ויתן כתובה, ומעתה אם הוא הגורם למנוע חיי אישות אין דינו בכפיה, איך יתכן כשהמניעה באה מצדה שהיא אינה יכולה להבעל לו שיהא דינו בכפיה, וע"כ צריכה ליה דבכל מקום דקמני "יוציא" הוא בכפיה וכו', אף לדעת הראשונים החולקים על הרמב"ם בטענת מאיס עלי, כתב הה"מ שזה דוקא לגבי טענת מאיס עלי, אך נחלקו במקום דקמני "יוציא" אם זה על ידי כפיה או רק חיוב לגרשה, ומצקשין ממנו, הרי משמע דלדידהו אפילו חיוב ליכא בטענת מאיס עלי.

ושם עמוד 4 (פס"ד של הרבנים י. נסים, י.ש. אלישיב, וז. וולטי), הביאו משו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן) סי' קל"ח, שנשאל על האומרת מאיס עלי אם הבעל חייב לגרשה, [והשיב] דע כי היא אינה יכולה לכופ בעלה לגרש אותה בגט, לפי שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו יוצא כי אם לרצונו וכו', וזה דינה כשגרשה הבעל מרצונו לאחר י"ג חודש, אבל אם לא רצה לגרש כבר אמרנו שאין כופין אותו, וכתבו, משמע דלא רק שאין כופין את הבעל לגרשה בטענת מאיס עלי, אלא אף לא מחייבין אותו לתת גט [שהרי נשאל אם הבעל חייב לגרשה] (קב). עוד כתבו, שכן משמע ממה שכתבו החוספות שם ס"ג ב' ד"ה אבל, דפירוש הסוגיא הוא דבאמרה מאיס עלי לא צעיק לא הוא ולא כתובתו, לא כייפין לה שתחזור בזה, על ידי שנאמר לא תועיל מחילה, ומתוך כך לא יגרשנה

ובמשפטי שמואל הנ"ל כתב, ולנדונו אף שבארנו שדעת הרמ"א [המוצא לקמן] שחייב לגרש בטענת מאיס עלי, כדעת רבינו יונה, לא נעשה כן מעשה, הואיל ורבינו חם חולק על רבינו יונה ולא שרי למקרי עבדיינא מחשש גט מעושה, ודעת הר"ה דרק מצקשין ממנו שיתן גט (קב).

ועיין בחתן סופר סי' נ"ט צנידונו שכתב, דלפוסקים דסברי שאין כופין בטענת מאיס עלי, ליכא מצוה כלל, ואדברא חכמינו זכרונם לברכה קפדו במגרשה [שלא יהא צע"כ, מפני החשש] שלא תהא עיניה נוחה באתר.

ובדעת הרמ"א. צייע אומר ח"ג סי' י"ח אות י"ג, הביא דברמ"א יו"ד סי' קכ"ח סעיף ב' אחר שכתב דאיש ואשה שקבלו חרם או שנשבעו זה לזה לישא זה את זה, אין מחירין לאחד בלא דעת חבירו, כתב אבל אם האשה אומרת ששונאה אותו ונחמה אמתלא טובה לדבריה, מחירין לה שלא מדעתו, דאפילו אם כבר נשאה האומרת מאיס עלי חייב להוציא, ושהעיר הט"ז שם סקל"ד דהיינו לדעת הרמב"ם, אבל לא קיי"ל הכי בזה"ע ע"כ, וכתב ולפי האמור דברי הרמ"א יש להם על מה שיסמוכו, והוא רבינו יונה

(קב) כ"כ בחידושי הרא"ה שם ס"ד א', וזה כלל גדול, כל מקום שלא אמרו חכמים כפיה אלא יוציא וכו', שאין כופין על הגט אלא להוציא הכתובה מידו ומבקשים על הגט, והרי דברים ק"ו, אם המדיר את אשתו אין כופין אותו וכו', כ"ש במורדת אע"פ דאמרה מ"ע וכו' [ועיין בפסקי דין רבניים כרך ז' המובא בפנים].

(קב) עוד יש לדייק מדברי שו"ת הרשב"א, שהרי מביא שם המקומות שבהם מפורש שכופים, ועלה כתב הרי אלו שכופים להוציא אבל במקום אחר כלל לא, אלא שיש מקומות אחרים שמבקשים ממנו ליתן גט וליתן כתובה, והם שאמרו יוציא ויתן כתובה [עייין שם], משמע שדין מורדת אינו בכלל אלו שמבקשין ליתן גט.

הפוסקים

וכו' [ע"כ], והוראה יראה להרשב"א פסק אם הדין דכופין וימן כחובה משני טעמים, חדא דלינו זנה ומפרנסה, ועוד דמוע ממנה עונה הכחובה בחורה וכו', וא"כ נמצא דלא כחשב"ן, שהוא הקפיד על הכעס וכו', והנראה דכוונת החשב"ן לומר דלאו להלכה ולמעשה אמרה למלתיה, כי אם להגדיל הענין, דכזה לא דברו הפוסקים, דאין כופין משום מלתא דטעמא כמ"ש החשב"ן טוב פה חרצה וכו', מעות לא יכול לחקון, שהרי כתב בסוף דבריו, אע"פ וכו' ומלתא דתליא בסבדא וכו' ואפשר שלא אמרו כן על כיוצא וכו', ומ"מ אם מרוב וכו' לא הפסידה כלום, נראה פירוש דבריו דאם לענין הכפיה בגט אינם מודים וכו', הא מיהא לענין הממון לא אמרו וכו' [וע"ש שהאריך אם יש אפשרות לכפות שיגרשנה לזמן, אולי לא יחזור בו מהגט]. ועיין בפס"ד של הרב מרדכי אוריה בפסקי דין רגניים כרך ט"ו עמ' 163 [וקצת מהמקורות שהביא ז"ע למענין].

הלכות כתובות

קונטרס ישוב ארץ ישראל ס"ק א אות א — ס"ק יא אות ל

ס"ק אות	דף טור	ס"ק אות	דף טור
א	א	א	א
ב	ב	ב	ב
ג	ג	ג	ג
ד	ד	ד	ד
ה	ה	ה	ה
ו	ו	ו	ו
ז	ז	ז	ז
ח	ח	ח	ח
ט	ט	ט	ט
י	י	י	י
יא	יא	יא	יא
יב	יב	יב	יב
יג	יג	יג	יג
יד	יד	יד	יד
טו	טו	טו	טו
טז	טז	טז	טז
יז	יז	יז	יז
יח	יח	יח	יח
יט	יט	יט	יט
כ	כ	כ	כ
כא	כא	כא	כא
כב	כב	כב	כב
כג	כג	כג	כג
כד	כד	כד	כד
כה	כה	כה	כה
כו	כו	כו	כו
כז	כז	כז	כז
כח	כח	כח	כח
כט	כט	כט	כט
ל	ל	ל	ל
לא	לא	לא	לא
לב	לב	לב	לב
לג	לג	לג	לג
לד	לד	לד	לד

קונטרס ישוב ארץ ישראל

מהו גדר מצות יישוב אר"י.	א
האם ב"ד כופין לקיים מצוה זו.	ב
האם מצות ישיבת אר"י נוהגת גם בזמן הגלות.	ג
האם המצוה לעלות נאמרה לציבור או ליחיד, ובענין השכרעה שלא יעלו בחומה.	ד
והאם מצוה זו היא חיובית או קיומית, ואם יש לחלק בענין זה בין זמן הבית לזה"ז.	ה
אם כתקופה שקשה לקיים וליוהר במצות הארץ יש מצוה לדור באר"י (כדעת רבינו חיים כהן).	ו
לסוברים שבוה"ז יש מצוה לישוב באר"י, האם יש מצוה גם לכבוש את הארץ במלחמה.	ז
האם מקיים המצוה כשאינו מכווין לשם מצוה.	ח
האם יש מצוה לעלות לאר"י, באופן שע"ז לא יוכל לזון אשתו וכניו הנשארים בחו"ל.	ט
וכשהישיבה באר"י תגרום לו לדוחק פרנסה או להצטרך לבריות, והאם יש להוציא על קיום מצוה זו יותר מחומש.	י
וכשאנו יכול לכפות אשתו לעלות עמו.	יא
אם חובה לעלות גם כשיש סכנה בדבר.	יב
והאם מותר לסכן עצמו לעלות לאר"י.	יג
לדעת המתירים לסכן עצמו, האם מותר לו לסכן את בניו הקטנים.	יד
והאם האם יכולה להעלות את בניה.	טו
האם מצוה לדור באר"י אף בעיר שרובה עכו"ם.	טז
האם יש לעלות כשבארץ ישראל יש קשיים בשמירת התורה, והאם אז דוקא כשיוכל לשכון בחברת אנשים כשרים.	יז
וכשהעליה לאר"י תגרום לבטול תורה.	יח
ומי שלא מדרקד במצוות או שאינו צדיק גמור.	יט
ובמקום שע"י עליה לאר"י מבטל כבוד אב ואם.	כ
וכשרוצה לעלות באופן שהוא פטור, האם יש למנוע מכך.	כא
אם קיום המצוה תלוי בקניית קרקע באר"י.	כב
ואם בקניית בית או קרקע בלבד מקיים את המצוה.	כג
ואם קניית בית עדיפא או קניית קרקע.	כד
האם יש מצוה ביישובה ובנינה של הארץ, מלבד המצוה לדור בה.	כה
האם בכלל המצוה שגם פרנסתו תהיה מרווח אר"י.	כו
אם בהחזקת בני אר"י מקיימים מצות ישיבת אר"י.	כז
אם חלק מן המצוה הוא שגוים לא ישובו בארץ.	כח
אם מקיימים את המצוה גם כשלא שולטים בארץ.	כט
האם קיום מצוה זו דוחה שבות דשבת, עיין אר"ח סי' ש"ו סעיף י"א.	ל
האם יש מצוה כשהיה זמנית בארץ.	לא
וכשעולה על דעת להתישב האם העליה היא חלק מן המצוה או רק הכשר מצוה.	לב
האם אשה חייבת בישיבת אר"י.	לג
ושכט לוי.	לד
אם מברכים על מצוה זו.	לז
ולענין ברכת שהחיינו.	לח

ביום שבא לאר"י, האם אומר תחנון.	א
האם באר"י חנוכה הבית היא סעודת מצוה.	ב
האם מקיימים ישיבת אר"י במגורים כבה"י המזרחי.	ג
והאם בזה"ז חלה מצות הישיבה דוקא במקומות שכבשו עולי בבל, או גם בכיבוש עולי מצרים, או בגבולות התורה.	ד
והאם בסוריא מקיימים מצות ישיבת אר"י.	ה
הלכות בענינים שונים שנאמרו משום ישוב אר"י.	ו
לקחת דרך לעיר.	ז
אין עושים שדה למגרש ולא מגרש לשדה.	ח
לא יסתור אדם את ביתו לעשות גינה.	ט
אין מביאים עצי זית ועצי גפן למערכה ע"ג המזבח.	י
איסור היציאה לחו"ל.	יא
מקור הדין וטעמו, והאם הוא מדאורייתא.	יב
האם איסור זה הוא רק לבני ארץ ישראל או גם לבן חו"ל שנכנס לארץ.	יג
והאם גם לאשה אסור לצאת מאר"י.	יד
האם יש איסור גם כשיוצא לחו"ל ע"מ לחזור לאר"י.	טו
והאם לכהן אסור לצאת מהארץ באופנים שלישאל מותר, ע"י ביו"ד סי' שס"ט.	טז
והאם מותר לצאת למקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל או לסוריה.	יז
האם מותר לצאת לחו"ל כדי ללמוד תורה, והאם ישנתה הדין גם כשיש בארץ מי שילמדנו.	יח
וכשאין דעתו לחזור לאר"י.	יט
וכדי ללמוד שם תורה.	כ
וכשיוצא ללמוד האם מותר לאשתו לבא עמו.	כא
האם מותר לצאת לחו"ל לשאת אשה, והאם יש לחלק בדין זה בין אם יכול למצוא אשה גם באר"י, לבין אינו מוצא.	כב
והאם דוקא כשבטוח שישאנה או גם כשיש ספק בדבר.	כג
וכשאין דעתו לחזור.	כד
ואשה האם יוצאת לחו"ל כדי להנשא.	כה
והאם מותר לצאת לחו"ל כדי להשיא את בנו.	כו
האם מותר לצאת כדי לקיים מצות כבוד אב ואם.	כז
ולצורך קיום מצוות אחרות.	כח
ולצורך השתטחות על קברי צדיקים.	כט
האם מותר לצאת לחו"ל כדי שלא יצטרך להנות מאחרים.	ל
וכדי לזון עם עכו"ם.	לא
ולסחורה, והאם אפילו להרוחה בעלמא.	לב
וכדי לראות חבירו שלא ראהו זמן מה.	לג
והאם מותר לצאת כשיש רעב בארץ.	לד
והאם מחמת רעב מותר לצאת לשכון בחו"ל בקביעות.	לז
וכשהתבואה בזול אך יש עוני גדול באר"י.	לח
והאם יש חיוב לצאת מהארץ כשיש רעב או עוני.	לח
והאם מדת חסידות להשאר בארץ אפילו כשיש רעב.	לח
ומפני הסכנה.	לח
ולצורך רפואה.	לח
הוצאת פירות וספרים מאר"י לחו"ל, ראה חו"מ סי' רל"א ושם יתבאר בעזה"י.	לח

קונטרס ישוב ארץ ישראל ס"ק יב אות א — סימן עז סעיף ב ס"ק יד אות ד

ס"ק אות	דף טור	ס"ק אות	דף טור
יב א	הנודד לעלות לארץ ישראל האם צריך לקימו והאם יש לו התרה.	ה א	הטיילים עונתם בכל לילה.
ב	אופנים שדנו בהם הפוסקים שאינו צריך התרה כלל.	ה ב	מקור הדין ומי נקרא טייל.
ג	המצוה לדור בירושלים.	ה ג	וכשהטייל הוא ת"ח.
א	מקור וטעם הדין, ואם הוא נוהג גם בזה"ז.	ה ג	האם יש פטור לטיילים מלקיים עונתם.
ב	מה נחשב ירושלים לענין זה.	ה ג	סעיף ב
ג	האם מעלת הדירה בירושלים היא גם בקומות העליונות.	ה ג	הפועלים אם היתה מלאכתם בעיר
ד	אם יש עדיפות לבנות ולישב את ירושלים יותר משאר מקומות באר"י.	ה ג	פעמים בשבת ואם היתה מלאכתם
ה	האם למי שדור בירושלים מותר לעקור למקום אחר באר"י.	ה ג	בעיר אחרת פעם אחת בשבת וי"א
ו	והאם מותר לצאת מירושלים ע"מ לחזור.	ה ג	דאם אינם לנין כל לילה בביתם
ז	ענין הוצאת ספרים מירושלים, יתבאר בעזה"י	ה ג	עונתן לח' ימים.
ח	בכלל הוצאת ספרים מאר"י, בחו"מ ס"י רל"א סעיף כ"ו.	ה ג	הגדרת פועל והאם גם קבלן ואומן בכלל.
ט	האם ממזר מותר להכנס או לגור בירושלים.	ה ג	מלמד תינוקות האם דינו כטייל או כפועל.
	בענין עליה לרגל לירושלים בזמן הזה.	ה ג	ומה דינם של אלו שאינם בכלל הבטלנים והמעוננים
		ה ג	אך גם אינם בכלל היגעים בעבודה
		ה ג	ובטלול דרכים.
		ה ג	אופן קיום עונת הפועלים ואם ליל טבילה בכלל.
		ה ג	האם פועלים חייבים לקיים עונתם כליל שבת דוקא.
		ה ג	גדרו של עיר אחרת.
		ה ג	מקור הדין לחלק בין הלנין בכיתם לאינן לנין בכיתם
		ה ג	ודעות הפוסקים.
		ה ג	החמרים פעם אחת בשבת
		ה ג	סעם הדין.
		ה ג	וכשאין לנין בכיתם.
		ה ג	וכשהולכים למקום רחוק.
		ה ג	וכשמהיהם בעיר זמן מה, עיין לקמן סק"ג אות ג'.
		ה ג	הגמלים אחת לשלשים יום
		ה ג	סעם הדין.
		ה ג	וכשמהיהם בעיר זמן מה או שחזרו לביתם לפני
		ה ג	שלשים יום, עיין ס"ק הבא אות ג'.
		ה ג	המלחים אחת לששה חדשים
		ה ג	סעם הדין.
		ה ג	האם יש חולקים על שיעור זה.
		ה ג	ספן המשתהים זמן מה בכיתו או שחזר לביתו קודם
		ה ג	ששה חדשים.
		ה ג	ותלמידי חכמים עונתם פעם אחת
		ה ג	בשבת ודרך תלמידי חכמים לשמש
		ה ג	מתן מלילי שבת ללילי שבת.
		ה ג	מקור הדין, ודעות הפוסקים אם עונת ת"ח פעם אחת
		ה ג	בשבוע או כליל שבת דוקא.
		ה ג	והאם יכול ללוות ולפרוע בימי החול כשאין לו פנאי
		ה ג	בשבת.
		ה ג	והאם רשאי להוסיף על עונתו.
		ה ג	ת"ח שקיים עונת טבילתו בימי החול, האם חייב גם
		ה ג	בשבת.
		ה ג	הנודד לעלות לארץ ישראל האם צריך לקימו והאם יש לו התרה.
		ה ג	אופנים שדנו בהם הפוסקים שאינו צריך התרה כלל.
		ה ג	המצוה לדור בירושלים.
		ה ג	מקור וטעם הדין, ואם הוא נוהג גם בזה"ז.
		ה ג	מה נחשב ירושלים לענין זה.
		ה ג	האם מעלת הדירה בירושלים היא גם בקומות העליונות.
		ה ג	אם יש עדיפות לבנות ולישב את ירושלים יותר משאר מקומות באר"י.
		ה ג	האם למי שדור בירושלים מותר לעקור למקום אחר באר"י.
		ה ג	והאם מותר לצאת מירושלים ע"מ לחזור.
		ה ג	ענין הוצאת ספרים מירושלים, יתבאר בעזה"י
		ה ג	בכלל הוצאת ספרים מאר"י, בחו"מ ס"י רל"א סעיף כ"ו.
		ה ג	האם ממזר מותר להכנס או לגור בירושלים.
		ה ג	בענין עליה לרגל לירושלים בזמן הזה.
		ה ג	סימן עז.
		ה ג	חוב עונה.
		ה ג	ובו י"ג סעיפים:
		ה ג	סעיף א
		ה ג	עונתה כיצד כל איש חייב בעונה
		ה ג	כפי כחו וכפי מלאכתו.
		ה ג	האם יש חוב עונה בקטנה.
		ה ג	ובמיחד פלגש.
		ה ג	וטומטום או אנדרוגינוס שנשאו נשים.
		ה ג	וסרים חמה.
		ה ג	ובנשואי ספק.
		ה ג	ובנשא אלמנה ונכנסה לחופה ולא נבעלה.
		ה ג	ובנשא אשה האסורה עליו.
		ה ג	ובמעוברת מניקה עקרה ופסקה וסתה שאין יולדות.
		ה ג	למה לא תיקנו ברכה על מצות עונה.
		ה ג	חוב עונה מדאורייתא או מדרבנן, עיין באוצה"פ ס"י
		ה ג	ס"ט סק"ה אות ב'.
		ה ג	האם מקיים מצות עונה בהעראה בלבד.
		ה ג	וכשלא הוציא זרע.
		ה ג	ובביאה שלא כדרכה.
		ה ג	וכשהיא ישינה.
		ה ג	האם צריך לבעול מעומד כשא"א לו בענין אחר כדי
		ה ג	לקיים מצות עונה.
		ה ג	האם יש חוב עונה בחדשים שקשה לאשה.
		ה ג	וביום תשעים להריון.
		ה ג	למ"ד שחוב עונה מה"ת האם שיעורי העונה הם ד"ת.
		ה ג	כשלא קיים עדיין פור", האם יש לפקדה בכל יום או
		ה ג	בעונתה בלבד.
		ה ג	האם יש תשלומים לקיום עונה.
		ה ג	ועבור זמן נדחה או זמן אחר האסורה בתשמיש.
		ה ג	והאם יכול להשלים ע"י שיבעול וישנה.

[illegible]

יט	א	מקור הדין.
ב	האם פועל יכול לצאת בלא רשות כשמבטל עונתה.	
ג	ולדעות הפוסקים שיכלים לצאת שלא ברשות האם זה	
ס	רק באקראי בעלמא או גם בקביעות.	
ד	האם מותר לטייל לצאת מביחו.	
ה	האם מותר לצאת בלי רשות מאשתו גם כשיש לו	
	רכוש בביתו.	
ו	וכדי לקיים מצוה כגון יבום.	
ז	וכשדוחק לו פרנסתו.	
ח	ובתקנת הראשונים בענין זה.	
כ	האם צריכה להרשות בפירוש או די ע"י רמז.	
ב	וכשיש אומדנא שהיא מוחלת.	
ג	וכשבאה לחזור בה מדרם נסיעתו.	

טו א מקור ושעם הדין והאם זה נוהג בכל העונות. נא ר
ב ועונת זקן. נב א

טז	א	מקור הדין.
	ב	האם עונת ליל טבילה מן התורה או מדרכנן או מתורש מן האחרונים.
ג	ג	האם שייד עונת ליל טבילה במעוברת ומניקה ובאינה ראויה ללדת.
	ד	ובליל טבילה הסמוך לוסתה, יתבאר בעזה"ת ביו"ד סי' קפ"ד סעיף י'.
א	ה	ובשני רעבן.
	ו	ובחשעה באב שחל בשבת.
ג	ז	וכשקבר מתו ברגל.
	ח	ובלילי ראש השנה.
ד	ט	ובימים שאין לשמש בהם עפ"י האריז"ל.
	י	ות"ח בימי החול.
א	יא	ובת"ח הטרוד בלימודו.
	יב	ובליל ניטל, יתבאר להלן סקמ"ז אות ח'.
	יג	האם מותר לרחות עונת ליל טבילה כדי לקיים מצוה.
	יד	וכשאי אפשר לו לקיים טבילת עזרא.
ב	טו	ובמי שנדר שלא לשמש בחול.

י"ז א מקור הדין, והאם עונה זו נוהגת בזמן הזה. נד כ

סימן עו סעיף ה ס"ק כא אות א — סעיף ז ס"ק לג אות ג

ס"ק אות

דף טור

ס"ק אות

דף טור

**ואפילו אם נותנת לו רשות אין לו
להתאחר אלא חדש בחוץ וחדש
בביתו**

כא	א	מקור הדין, ואם עדיין לא קיים פרו ורבו.	סא ד
ב	ב	וכשנתנה לו רשות בלי פיוס מצידו.	סב א
כב	א	מקור הדין וחדש בחוץ וחדש בביתו ודעות החולקים.	
ב	ב	האם חדש בחוץ כולל ימי טומאתה.	ב

**וכן יש לה למונעו לצאת ממלאכה
שעונתה קרובה למלאכה שעונתה
רחוקה כגון חמר שבקש להעשות
גמל או גמל להעשות מלח**

כג	א	מקור הדין ומה הדין כשנתנה לו רשות לצאת.	סב ב
ב	ב	האם יכול לשנות מלאכתו כשנתנה רשות ובאה לחזור בה.	ג
ג	ג	וכשיריח יותר במלאכה החדשה.	ד
ד	ד	וכשלא היה לו מלאכה בעת שנישאת.	סג א
ה	ה	וכשנעשה גמל שלא ברשותה, האם יוצא ויתן כתובה.	ב
כד	א	אם טייל יכול להעשות חמר או גמל.	
ב	ב	ופועל העושה בעירו להעשות חמר.	
ג	ג	ופועל העושה בעירו להעשות פועל העושה בעיר אחרת, עיין לעיל סקי"ט אות ג.	
ד	ד	וחמר להעשות פועל העושה בעיר אחרת.	

**ות"ח יוצאים לתלמוד תורה שלא
ברשות נשותיהם שמים ושלש שנים**

כה	א	מקור הדין ודעות החולקים.	סג ב
ב	ב	ולסוברים ב' וג' שנים האם יכול לצאת כולי האי לכתחילה.	ד
ג	ג	והאם ב' וג' שנים דוקא.	סד ב
ד	ד	ולסוברים שמותר רק עד שלשים יום, האם זהו דוקא באקראי או גם בקביעות.	ג
ה	ה	וכשאשתו מתרעמת עליו.	ד
ו	ו	האם תלמיד שאין תורתו אומנתו יכול לצאת ב' וג' שנים.	
ז	ז	ובזמן הזה שספרים מצויים או שיש לו מלמד בעיר.	סה א
ח	ח	וכשיכול ללמוד בביתו רק שחושש שטירת בני ביתו יבטלוהו מתורה.	
ט	ט	וכשאין לאשתו ובני ביתו מאיפה להתפרנס.	ב
י	י	וכשלא קיים עדיין פרו ורבו.	

**וכן טייל שנעשה ת"ח אין אשתו
יכולה לעכב**

כו	א	מקור הדין ואם מותר לצאת חוץ לעיר.	סה ג
ב	ב	וכשאשתו מתרעמת עליו שאינה רוצה.	ד
ג	ג	ומי שאינו ת"ח לנהוג עצמו כת"ח.	
ד	ד	האם תלמידי חכמים יכולים לצאת לשליחות לאסוף כספים.	סו ב
ה	ה	האם יכול תלמיד הרוצה לפרוש מתלמודו להיות גמל או חמר או פועל בלי רשותה.	ג

**ואם נותנת לו רשות ת"ח יכול
לילך בכל מה שתתן לו רשות**

כז	א	מקור הדין ודעות החולקים.	סו ד
ב	ב	האם דין זה דוקא למי שתורתו אומנתו.	סז א
ג	ג	וכשלא קיים עדיין פרו ורבו.	ב
ד	ד	וכשהסכימה סתם, כמה זמן יכול להתעכב.	
ה	ה	וכשהסכימה בלי פיוס מצד הבעל.	ג
ו	ו	וכשחזרה בה מהסכמתה.	

סעיף ו

**האשה שהרשית את בעלה אחר
שנשאת שימנע עונתה הרי זה
מותר**

כח	א	מקור הדין והאם מהני כשמחלה לפני שנשאת.	סז ג
ב	ב	האם יכולה לחזור בה.	ד
ג	ג	האם מהני מחילתה כדי לבטל עונת ליל טבילה.	סט א
ד	ד	ועונת יוצא לדרך.	ב
ה	ה	וכשמכיר שאשתו משתוקקת.	
ו	ו	האם יש לבקש מאשתו למחול עונתה.	

**בד"א שקיים מצות פריה ורביה
אבל אם לא קיים חייב לבעול בכל
עונה עד שיקיים**

כט	א	ביאור דברי השו"ע.	סט ג
ל	א	לא קיים פו"ר ואשתו מניקה האם יש לסמוך על מחילתה.	ע ב
ב	ב	האם חייב לבעול גם יותר מעונתו הקבועה, עיין לעיל סקי"ד אות ב.	

סעיף ז

**נושא אדם כמה נשים אפילו מאה
בין בבת אחת בין בזו אחר זו ואין
אשתו יכולה לעכב והוא שיהיה
יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי
לכל אחת ואחת**

לא	א	מקור הדין שנושא אדם כמה נשים, וכשאין אשתו מסכימה.	ע ב
לב	א	אם יכול לשאת כמה נשים כשאינו יכול לתת שכ"ו כשהראשונה מוחלת לו.	עא א
ב	ב	האם צריך להשוותם, וכאשר לאחר זמן לא הספיקה הפרנסה לשתייהן.	
ג	ג	כמה שיעור הסיפוק, עיין באוצה"פ סי' א' סקנ"ט.	ב

**ואינו יכול לכופף אותן לדור בחצר
אחת אלא כל אחת לעצמה**

לג	א	מקור וטעם הדין והאם יש חולקים על זה.	עא ב
ב	ב	לדעת השו"ע האם חצר אחד דוקא או הכוונה בית אחד.	ד
ג	ג	ולדעות החולקים האם יכול להושיבן בבית אחד.	עב ב

סימן עו סעיף ז ס"ק לג אות ד — סעיף יא ס"ק מו אות י

ס"ק אות	דף	טור	סיק אות	דף	טור
ד	וכשהסכימו לגור ביחד בבית אחד.	עב	ב	אפילו הוא מלח שעונתו לששה חדשים	
ה	וכשהיתה מתגוררת עם צרתה ועתה מתחרטת.			מקור וטעם הדין והאם עובר בלא יגרע במדידה פחות מומן עונתה.	מ א
ו	וכשאסורים בתשמיש כגון בשנת רעבון.			האם צריך להמתין ז' ימים גם כהדירה בסוף עונתה.	ב
ז	כיצד יחלק לינתו עם נשיו.	ג			
ח	והאם יכול להאכילם במקום אחד.				
ד	וכמה היא עונתן לפי מנין כיצד פועל שהיו לו שתי נשים יש לזו עונה אחת בשבת ויש לזו עונה אחת בשבת היה לו ארבע נשים נמצא עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שבתות וכן אם היה מלח ויש לו ד' נשים תהיה עונת כל אחת מהן פעם אחת בב' שנים	עב	ד	אבל אם אמר הנאת תשמישי עליך או נשבע שלא לשמש עמה אינו חל	
א	ביאור דברי השו"ע והאם יש חולקים.	עב	ד	האם חל הנדר על שאר הימים חוץ מימי העונה.	מב א
ב	ולדעת השו"ע כשמחלה אחת מהן עונתה, האם מתחייב מעתה לזו שלא מחלה שיעור עונה שלימה.	עג	ב	וכשהדירה פחות מומן עונתה.	ב
			ג	וכשהדירה פחות משבוע.	ג
			ד	וכשאמר קונם הנאת גופי לתשמיש.	ד
			א	היש לשון שבו יחול השבועה.	מג א
			ב	וכשנשבע לנסוע למקום רחוק וממילא תבטל עונתה.	ב
ה	האם דין זה דוקא במי שעונתו אחד לשבת.	עג	ב	מיהו אם נדר ברשותה הנדר חל	
			א	מקור הדין, והאם גם כנדר לעולם הדין כן.	מד א
			ב	ובנשבע ברשותה.	ב
			ג	וכשנתרצתה מחמת כעס, האם חל הנדר.	ג
			ד	נדר ברשותה, האם יש לה כתובה.	ד
				ומותר להתייחד עמה אע"ג דאסור לשמש עמה	
			מה	מקור הדין, והאם יש חולקים.	מז א
				סעיף יא	
				אסור לאדם למנוע מאשתו עונתה ואם מנעה כדי לצערה עובר בלא תעשה דעונתה לא יגרע	
			א	מקור הדין והאם מש"כ כדי לצערה דוקא.	מו א
			ב	ובמנוע עונתה כידועו שהיא עקרה.	ב
			ג	ובמנוע עונתה מחמת מומים שנולדו בה.	ג
			ד	ובפורש ממנה מחמת חומרה או מנהג חסידות.	ד
			ה	ולפרוש משום תיקוני תשובה.	ה
			ו	ולהקפיד על טבילת עזרא כשלא יהיה באפשרותו לטבול.	ו
			ז	וימים שאין לקיים בהם עונה.	ז
			ח	ובליל ניטל.	ח
			ט	האם מותר לבטל עונתה כדי לקיים מצוה, עיין לעיל סק"ט אות ו'.	ט
			י	מי שאינו ת"ח האם יכול לנהוג עצמו בעונת ת"ח, עיין לעיל סק"ז אות ג'.	י
ד	וכשהסכימו לגור ביחד בבית אחד.	עב	ב	מקור הדין ודעות הפוסקים בקבע זמן לאחר ז' ימים.	עז א
ה	וכשהיתה מתגוררת עם צרתה ועתה מתחרטת.			האם הדין שיקיים ז' ימים בלבד נוהג בזה"ז.	ב
ו	וכשאסורים בתשמיש כגון בשנת רעבון.			האם חייב להוציאה גם במפרש ז' ימים בלבד.	ג
ז	כיצד יחלק לינתו עם נשיו.	ג		וכשתוך השבועה ימים לא מצא פתח ומצא אח"כ.	ב
ח	והאם יכול להאכילם במקום אחד.			האם מוסיפים על כתובתה כדן מורד.	ג
			ד	האם כופין אותו להוציאה במילי או בשוטים.	ד
			ה	והאם יש לה תוספת כתובה.	ה
לז	מקור הדין ודעות הפוסקים בקבע זמן לאחר ז' ימים.	עז	א		
לח	האם הדין שיקיים ז' ימים בלבד נוהג בזה"ז.		ב		
לט	האם חייב להוציאה גם במפרש ז' ימים בלבד.		ג		
ב	וכשתוך השבועה ימים לא מצא פתח ומצא אח"כ.		ב		
ג	האם מוסיפים על כתובתה כדן מורד.		ג		
ד	האם כופין אותו להוציאה במילי או בשוטים.		ד		
ה	והאם יש לה תוספת כתובה.		ה		

סימן עז סעיף יא ס"ק מז אות א — סימן עז סעיף א ס"ק ט אות א

סימן אות	דף טור	סימן אות	דף טור
מז א	האם עובר גם על לאוין נוספים.	פ ג	וכן היא אומרת אי אפשר אלא אני
ב	האם יש בחיוב עונה מצות עשה.	ב	בבגדי והוא בבגדו תצא בלא
		כתובה	
		נו א	מקור הדין ואם דינה כמורדת מתשמיש.
		ב	אם יש לה נכסי צאן ברזל.
		פג ד	
		סימן עז. דין מורד ומורדת	
		או אומרת מאיס עלי.	
		ובו ה' סעיפים:	
		סעיף א	
		המורד על אשתו ואמר הריני זן	
		ומפרנס אבל אני בא עליה מפני	
		ששנאתיה	
		א א	המורד ממזונות האם דינו כמורד.
		ב	וכשאמר לה צאי מעשה ידיך למזונותיך ומספקת.
		ג	הגורע מעונת אשתו, אם דינו כמורד.
		ד	כשקידשה ע"מ שאין לה עליו עונה.
		פה א	מה שכתב מפני ששנאתיה, יתבאר לקמן ס"ק ט אות
		ב	ב'.
		מוסיפין לה על כתובתה משקל	
		ל"ו שעורים של כסף בכל שבוע	
		ד א	מקור הדין וכיארורו, ודעות הפוסקים בזה.
		ב	אם מוסיפין לה למפרע מזמן שמרד בה עד שתבעתו
		לדין.	
		ה א	אם מוסיפים רק על שבועות שלימים, או שמוסיפים
		גם על ימים אחדים.	
		ב	ומתי צריך לשלם לה.
		פו א	
		וישב ולא ישמש כל זמן שתרחצה	
		היא לישב	
		ו א	אם כופין אותו לשמש כשהיא רוצה בכך.
		ב	ואם שמש בכפייה.
		פו ג	
		ואע"פ שכתובתה הולכת ונוספת	
		הרי הוא עובר בל"ת שנאמר לא	
		יגרע ואם היא רוצה כופין אותו	
		מיד להוציא וליתן כתובה	
		ז א	מדוע משלם קנס, הרי קי"ל שאין לוקה ומשלם.
		ח	דעות הפוסקים בענין כפיית המורד לגרש, יתבאר,
		בעזה"י, בס"י קנ"ד ס"ג.	
		י"א דאם רוצה לגרש מיד וליתן	
		לה הכתובה אין מוסיפין לה על	
		כתובתה ונ"ל דאף בלאו דלא	
		יגרע אינו עובר.	
		ט א	ביאור החידוש שכדברי הרמ"א.
		פו ד	
		ואם חלה או תשש כחו ואינו יכול	
		לבעול ימתין ששה חדשים עד	
		שיבריא שאין לך עונה גדולה מזו	
		ואחר כך או יטול ממנה רשות או	
		יוציא ויתן כתובה.	
		מח א	האם דין זה גם היכא דרפואתו יהיה לאחר ששה
		חדשים.	
		ב	וכשהיה חולה מתחילת נשואיה.
		מט א	כשאינו מגרשה האם עובר בעונתה לא יגרע.
		ב	והאם מוסיפים על כתובתה.
		ג	האם הכפיה בשוטים, יתבאר לקמן ס"י קנ"ד בעזה"י.
		ד	וכשהוא מכחישה, יתבאר לקמן ס"י קנ"ד סעיף ז' בעזה"י.
		סעיף יב	
		האשה שנדרה נדר של עינוי נפש	
		או מדברים שבינו לבניה שיכול	
		להפר ואמר לה אני מיפר לך ע"מ	
		שתאמרי לפלוני מה שדברנו יחד	
		בדברים של שחוק שאדם מדבר	
		על עסקי תשמיש או ע"מ	
		שתתהפך לאחר התשמיש ולא	
		תתעבר או על מנת שתעשה	
		מעשה שוטים כגון שתמלא עשרה	
		כדי מים ותערם לאשפה וכיוצא	
		באלו יוציא ויתן כתובה	
		נ א	במקור הדין.
		ב	וכשלא הפר נדרה כלל.
		נא א	מקור דברי הרמ"א שהוסיף ע"מ שתתהפך וכו' וטעם
		הדין.	
		נב א	האם הכפיה במילי או בשוטים, יתבאר בס"י קנ"ד בעזה"י.
		ב	האם יש לה גם תוספת כתובה.
		סעיף יג	
		האומר אי אפשר אלא אני בבגדי	
		והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה	
		וכ"ש אם אינו נזקק לה כלל	
		נג א	מקור הדין והאם יש חולקים.
		ב	וכשאומר כן מחמת צניעות.
		ג	וסינו וכדומה האם הם בכלל האיסור.
		ד	וכששטתו מסכימה.
		נד א	האם כופין להוציא גם כששטתו מסכימה.
		ב	והאם דינו כמורד.
		נה	ובכמעט מעונתה הקצובה לה האם דינו כמורד, עיין
		לקמן ס"י ע"ז ס"ב.	

סימן עז סעיף א ס"ק ט אות ב — סעיף ב קונטרס כפיה אות כב

ס"ק אות	דף טור	סי"ק אות	דף טור
ב	כשרוצה לגרשה ומתעכב מפני שאין לו סופר ועדים וכדו', או שאינו רוצה לגרשה בע"כ [לדינא דגמ'] אם מוסיפין לה, ואם עובר בלאו דלא יגרע.	פז ג	ד
ג	ואם חייב במזונות ובכסות.	פח ג	ד
ד	וכשמשליש כתובתה וגיטה, אם חייב במזונות [לדינא דגמ']	פז ג	ד
ה	כשמתעכב מפני שאין לו ממה לשלם כתובתה, האם דינו כמורד.	פז ב	ד
ו	כשרוצה לגרש אשתו הראשונה שלא מצא בה ערות דבר והיא מסרבת, אם דינו כמורד, ואם חייב כשכו"ע.	צ א	ד
ז	וכשמחזק מחמת חרם דר"ג שלא לגרש אשה בע"כ, אם דינו כמורד.	צ ב	ד
ח	ואם חייב במזונותיה, בכסותה ובעונתה.	צד ד	ד
ט	להסוברים דבמעוכבת גט מחמת חר"ג או תקנת הקהלות פטור ממזונותיה, מה הדין במעוכבת מחמת שנשבע לה שלא לגרשה בע"כ. ומה הדין כשנשבע לקיים כל הכתוב בכתובה.	צו ב	ד
י	ואם חקיעת כף [לקיים כל הכתוב בכתובה] דינה כשבועה.	צז א	ד
יא	להסוברים דכשאנו יכול לגרשה מחמת חר"ג חייב במזונותיה, מה הדין באשה שמצוה לגרשה ומעוכב מלגרשה מחמת חק המלכות או חר"ג.	צז א	ד
יב	ומה הדין כשטוען מאוסה עלי באמתלא מבוררת או אמתלא עם רגלים לדבר.	צז א	ד
יג	וכשהוא גרם לכך שתהא מאוסה עליו.	צז א	ד
יד	ומה הדין כשיש לו עליה טענה שאינה מבוררת.	צז א	ד
י	המורד על אשתו אם חייבת להניק את בנה, יתבאר, בעזה"י, לקמן סי' פ"ב.	צז א	ד
יא	המורד על אשתו ומתה אם יורשה, יתבאר, בעזה"י, לקמן סי' צ'.	צז א	ד
סעיף ב			
קונטרס בענין כפית הבעל לגרש בטוענת מאיס עלי			
א	מקור הדין, ודעות הראשונים אם בטענת מאיס עלי כופין את הבעל ליתן גט.	צז א	ד
ב	האם הכפיה בשוטים או במילי.	ב	ג
ג	תקנת הגאונים שמגרשה בעל כרחו, ואם קיימא לן כהאי תקנה.	ג	ג
ד	האם תקנת הגאונים דוקא כשטוענת מאיס עלי, או גם כשאומרת שאינה רוצה בו.	ד	ג
ה	ודעת האחרונים בענין כפיית הבעל.	ה	ג
ו	והאם ניתן לצרף דעה זו כסניף להתר.	ו	ג
ז	במקום שקבלו עליהם לדרון על פי פסקי הרמב"ם, אם יכולים לכוף הבעל לגרשה.	ז	ג
ח	כפו את הבעל ליתן גט בטוענת מאיס עלי, אם הוי גט בדיעבד.	ח	ג
ט	לסוברים שהגט כשר בדיעבד, אם זה דוקא כשנשאת כבר, או אפילו כדי להתירה להנשא.	ט	ג
י	כדי לכוף לגרשה, האם המיאוס צריך להיות מחמת בעילה.	י	ג
יא	האם צריכה לומר כמפורש מאיס עלי. ומתי נחשבת טענתה למ"ע.	יא	ג
יב	האם צריך שהבעל יתבע את האשה שהיא מורדת, או גם כשהאשה תובעת בטענת מאיס עלי כופין לגרשה.	יב	ג
יג	לסוברים שכופין לגרשה, אם זה דוקא כשנשאת אמתלא לדבריה שבעלה מאיס עליה.	יג	ג
יד	לסוברים שטענת מאיס עלי אין כופין לגרשה, בטענה שהיה מאוס עליה קודם קדושיה, האם מודים שכופין לגרשה.	יד	ג
טו	האם במקום שאין חשש שעיניה נתנה באחר לכו"ע כופין.	טו	ג
טז	ובמקום שיש חשש שתצא לתרבות רעה.	טז	ג
יז	והאם לאחר י"ב חודש כופין הבעל לגרשה.	יז	ג
יח	ובארזסה שאמרה שהארס מאוס עליה.	יח	ג
יט	ובספק קידושין.	יט	ג
כ	ובנשואין מרבנן.	כ	ג
כא	והאם מוטלת מצוה עליו לגרשה לכו"ע.	כא	ג
כב	טוענת מ"ע והבעל רוצה לצאת למדינה אחרת, האם מעכבים אותו מלצאת.	כב	ג

ביבליוגרפיה

אגרות משה שו"ת. ר' משה פינשטיין, רב במינסק וראש ישיבה בנייריורק. נפטר תשמ"ו.

אגרות קודש (לרש"ב מליובאוויטש) מכתבים בענינים שונים מאת האדמו"ר ר' שלום דוב בער מליובאוויטש נפטר תר"פ.

אדמת יהודה על הרמב"ם ושו"ע. (נדפס עם ספר צמח דוד לר' דוד נגאר). ר' יהודה הכהן טנוגי. נפטר ת"ע. נדפס ליוורנו תקפ"ח. חיבר גם: ארץ יהודה.

אדמת קודש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה מזרחי. אב"ד ור"מ לעדה הספרדית בירושלים. נפטר תק"ט.

אהבת עולם דרשות. ר' שלמה ב"ר אברהם אלגאזי אב"ד בירושלים. נפטר תמ"ג. חיבר גם: הליכות אלי ועוד ספרים. **אהל אברהם שו"ת ד"ח שו"ע.** ר' אברהם קרפלס, תלמיד הכתב סופר. בתרי"ג נתקבל לרב בעיר גורבץ פינהעלי (הונגריה). נפטר שם תרנ"ה.

אהל משה שו"ת. ר' משה אהרן לובעצקי. מו"צ בנחלת שבעה ירושלים. נדפס תרע"ב.

אהל משה שו"ת. ר' משה יונה הלוי צווייג רב אבד"ק אטיק-מאהליב (סרביה) ואח"כ בירושלים. נפטר תשכ"ג. נדפס תש"ט. בסופו: "הר אבל" על ה' אבילות.

אהל תורה ירחון תורני בעריכת ר' ישעי' זאב וינוגרד ור' גרשון לפידות בירושלים. תרפ"ד-תרצ"ט.

אהלי יאודה חי' על הרמב"ם ועל מסכת שבעות, ודרשות. ר' יאושע יאודה אמאדו. נדפס בשאלוניקי ע"י בנו תקפ"א. **אהלך באמיתך הלכות ודינים לנוסע בדרך.** ר' בצלאל שטרן. חיבר גם בצל החכמה (ע"ע).

ר' אהרן ששון ראה: תורת אמת.

אוהב משפט שו"ת או"ח ואבה"ע. ר' פראג'י עלוש, ראש הרבנים בגאבס-תוניסיה. נפטר תרפ"א.

אוסף פסקי דין מבתה"ד בישראל. נדפס תש"י.

אוצר הגאונים תשובות ופירושי גאוני בבל, ערוך לפי סדר הש"ס ע"י ר' בנימין מנשה לוי.

אוצר החיים תרי"ג מצוות בקיצור בדרך פרד"ס. ר' יצחק יהודה יחיאל ספרין, רב ואדמו"ר בקומרנא. נפטר תרל"ד.

אוצר חיים שו"ת או"ח וי"ד. ר' חיים קיטצע שלעזינגר, אב"ד אירשוא. נפטר תר"ט.

אור גדול שו"ת. ר' ירוחם יהודה ליב פרלמן ("הגדול ממינסק"). נפטר תרנ"ו.

אור החיים פירושים ודרושים עה"ת. ר' חיים בן עטר. חיבר גם פרי תואר. נפטר תק"ג.

אור המזרח רבעון לתורה לאומה ולמדינה. יו"ל בארה"ב בעריכת ר' ישראל שציפנסקי, משנת תשי"ד.

אור זרוע שיטות בתלמוד להלכה ושו"ת. רבינו יצחק ב"ר משה מוינה, תלמיד ר' יהודה החסיד וראבי"ה. נפטר ה"א כ'.

אבות הראש על מסכת אבות דר' נתן. ר' רחמים נסים יצחק, בנו של ר' חיים בר' פאלאג'י. נפטר תרס"ז. חבר גם: יפה ללב.

אביאסף ראה: ראבי"ה.

אבן יעקב על מס' מגילה, עם קצת שו"ת וחדו"ת. ר' יעקב הכהן מעסקין, רב בנאווא פראגא — רוסיה. ובסוף ימיו רב בבראנקס ניו יארק. נולד תרמ"ד נפטר תשט"ז.

אבן פינה תשובות קצרות הלכה למעשה בד' חלקי שו"ע. ר' בן ציון נשר, רב שכונה בצפון ת"א. נד' תשנ"ד.

אבן פינה (דרישת ארי) על אבה"ע. ר' אריה ליב אב"ד סטריזוב. תאריך ההקדמה תקמ"ו. חיבר גם: אותות השמים.

אבן שוהם שו"ת וחי' ש"ס. ר' משה פרלמוטר, מו"צ בלודו. נדפס תר"ע. חיבר גם: חמדת משה. יד משה. תרשיש שהם. **אבני האפד חי' על אה"ע עם שו"ת "נושא האפד."** ר' דוד פיפאנו, רב בסופיאדה. נפטר תרפ"ה. ח"א נדפס תרע"ג. חיבר גם: חגור האפוד. חושן האפוד.

אבני חפץ שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן לוי, אב"ד רישא. נכד ר' יצחק שמעלקיש. נספה בשואה. נדפס תרצ"ד.

אבני מלואים על אה"ע. ר' אריה ליב הכהן, אב"ד סטריא — גליציה. נפטר תקע"ג. חיבר גם: קצות החושן. שב שמעתתא.

אבני משפט על אה"ע וחו"מ. ר' שלמה רייזנר ראב"ד פעלשטיין גליציה. נדפס תרס"ב. חיבר גם: אבני החושן.

אבני צדק שו"ת אבה"ע. ר' מנחם מענדל פאנעט, אב"ד דעס-הונגריה. שקיל וטרי עם בעל דברי חיים צאנו ואמרי אש. נפטר תרמ"ד. חיבר גם: משפט צדק. שערי צדק.

אבני שיש שו"ת. ר' שאול ישועה אביטבול, רב במרוקו. נפטר תקס"ט.

אבק דרכים דרשות ושו"ת או"ח וי"ד. ר' ברוך קלומיטי. נדפס תקע"ד.

אבקת רוכל שו"ת. ר' יוסף קארו (מרח"ב). **אגודה על רוב הש"ס.** ר' אלכסנדר זוסלין הכהן מפרנקפורט.

נהרג על קדוש השם ה"א ק"ח.

אגודת אזוב שו"ת או"ח וי"ד ואבה"ע. ר' משה זאב יעב"ץ, רב בטיקטין וביאליסטוק שקיל וטרי עם הגרע"א ובעל חמדת שלמה. נפטר תק"צ. חיבר גם: מראות הצובאות.

אגודת אזוב שו"ת וענינים שונים. ר' זאב נחום בורנשטיין, אב"ד ביאלא דליטא, אביו של בעל אבני נזר. נפטר תרמ"ח.

אגרות הראי"ה מכתבים בענינים שונים. ר' אברהם יצחק קוק, רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: משפט כהן.

אגרות הרמ"ז מכתבים שכתב ר' משה זכות לתלמידו. היה רב בויניציאה ובמנטובה ותלמיד לתלמידי האריז"ל. נפטר תנ"ח.

קאידנובר, אב"ד ור"מ רישא פיורדא ופפד"מ ובסוף ימיו בקראקא. נפטר תל"ז. חיבר גם: תפארת שמואל על הרא"ש.

אמירה נעימה שו"ת. ר' יוסף צבי הלוי, ראב"ד בת"א-יפו. נדפס תש"ח. חיבר גם: הוראות שעה. זרע הארץ. טיב קדושין. נטע הארץ. עשר תעשר.

אמרות טהורות על טור אבה"ע ועל הל' נדרים. ר' חיים אברהם ישראל בן בעל משאת משה. רב בקאנדיא ובנא אמון ואח"כ באנקונא. נפטר תקמ"ה. חיבר גם: בית אברהם. **אמרי יושר** שו"ת. ר' מאיר אריק, אב"ד בוטשאטש וטארנא. נדפס תרפ"ה. חיבר גם: מנחת ערב. מנחת פתים. מנחת קנאות.

אמרי נועם שו"ת וחי' ש"ס. ר' ישעיה דיין, חבר ביה"ד בארם צובא. נפטר תרס"ג. חיבר גם: זה כתב ידי.

אמרי שפר שו"ת. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין. נפטר תרצ"ב. נדפס תרנ"ז. חיבר גם: אבן הראשה. אבן פנה. דבר אליהו ועוד.

אמת מארץ פסקים. ר' שאול דווין הכהן מרבני ארם צובה. נפטר תרל"ד.

אנציקלופדיה תלמודית חיבור מקיף על אלפי ערכים ומושגים בהלכה ובתלמוד. החל להופיע בשנת תש"ז.

אפי זוטרי על שו"ע אה"ע. ר' יעקב בר' דוד פארדו, אב"ד ראגוזה. אביו הוא בעל חסדי דוד על התוספתא. על ספרו קהלת יעקב הסכים החיד"א בשנת תקמ"ג.

אפיקי מגינים על שו"ע אור"ח. ר' שבתי פיינברג. רב במיכילישאק פלך וילנה. נדפס וילנה תרס"ט.

אפרקסתא דעניא שו"ת. ר' דוד שפרבר אב"ד בראשוב. נפטר תשכ"ב. נדפס ת"ש.

ארבעה טורי אבן שו"ת, חי' ש"ס ורמב"ם (נדפס בנפרד גם בספרי הרמב"ם). ר' אלעזר מרגליות רוקח. אב"ד בראד ואח"כ באמשטרדם. נפטר בצפת תק"ב.

ארחות חיים דינים ומנהגים. רבינו אהרן הכהן (הרא"ה) מלוניל. חי בסוף המאה הראשונה לאלף הששי.

ארחות חיים דיני אור"ח. ר' נחמן כהנא בר' חיים ארי' אב"ד ספינקא. נפטר תרס"ח. נדפס תרנ"ח.

אריה רבי עילאי שו"ת. ר' אריה ליבוש ליפשיץ, אב"ד שינאוזה ווישניצא. נפטר תר"י. חיבר גם: ארי שבחבורה.

ארעא דרבנן כללים בסדר א"ב. ר' ישראל יעקב אלגאזי, אביו של מהרי"ט אלגאזי, אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ז.

חיבר גם: אמת ליעקב. נאות יעקב. קהלת יעקב.

ארץ חמדה הלכות הקשורות בארץ ישראל. ר' שאול ישראלי, חבר ביה"ד הגדול י"ם. נפטר תשנ"ז. חיבר גם: עמוד הימיני.

ארץ טובה שו"ת אור"ח ויו"ד. ר' טוביה יהודה טביומי (גוטנטאג). אב"ד סוכאצין-פולניה, ואח"כ רב בת"א. מתלמידי בעל אבני נזר. נפטר תשי"ג. נדפס תש"ז. חיבר גם: עטרת טוביה ועוד.

אור זרוע לצדיק האדמו"ר ר' צדוק הכהן מלובלין. נפטר תר"ס. חיבר גם תפארת צבי ועוד ספרים רבים.

אור צדיקים הנהגות ע"פ הזהר והאר"י וס' המוסר. ר' מאיר פאפירוש, מחכמי ירושלים ותלמיד מהר"י צמח. נפטר תכ"ב.

אור שמח על הרמב"ם. ר' מאיר שמחה הכהן רב בדווינסק. נפטר תרפ"ז. חיבר גם: משך חכמה. ושו"ת.

אור שמח (שו"ת) שו"ת מהנ"ל.

אוריין תליתאני על שלש שיטות, א) ספיקא דממונא ואיסורא (ב) עשה דוחה ל"ת דנדר (ג) מצוות ליהנות נתנו. ר' פנחס עפשטיין, רב ואב"ד ירושלים משנת תרפ"ט.

אורים גדולים שו"ת. ר' אברהם ישראל זאבי, רב בחברון. נפטר תצ"א.

אות היא לעולם דינים וכללי הש"ס לפי א"ב. ובתוכם קצת שו"ת. ר' יאושע רפאל פנחס די שיגורה. נדפס איזמיר תרט"ז תרכ"ה.

אז נדברו שו"ת וחי' הלכה. ר' בנימין יהושע זילבר, ב"ב. ח"א נדפס תשל"ג. חיבר גם: ברית עולם, ועוד.

אזן אהרן כללים בסדר א"ב. ר' אהרן בן עזריאל, ראש ישיבה ואב"ד בירושלים. נפטר תרל"ט. חיבר גם: כפי אהרן.

אזני יהושע שו"ת. ר' יהושע בר' משה יוסף סיגל. רב בשערפס (פולניה) ואח"כ בנויארק (נדפס תרע"ד).

אחיעזר שו"ת. ר' חיים עוזר גרודזענסקי, רבה של וילנה. נפטר ת"ש.

אילת אהבים על כתובות. ר' אריה ליב צונץ, רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. מחיבוריו: גט מקושר. גרש ירחים. משיבת נפש. ועוד רבים.

איש מצליח שו"ת. ר' מצליח בן רפאל מאזוז, דיין בתוניס. תשובות משנת תשט"ו. נהעקד"ה בשנת תשל"א.

אליה זוטא על לבוש תכלת (אור"ח). ר' אליהו שפירא, ר"מ ודרשן בפראג. נולד ת"כ. נפטר תע"ב.

אליה רבה על אור"ח. מהנ"ל.

ר' אליהו בן חיים ראה: שו"ת ראנ"ח.

ר' אליהו מזרחי ראה: שו"ת (ה)רא"ם.

אלף המגן על ס' מטה אפרים. ר' משולם ב"ר שלמה פינקלשטיין. נדפס וורשה תרס"ט.

אם הבנים שמחה ענייני ישוב א"י. ר' ישכר שלמה טייכטאל. חיבר גם משנה שכיר. ע"ע.

אם הדרך שו"ת. ר' מיכאל אשכנזי, רב בקושטא. תשו' משנת תקמ"ג.

אם לבינה שבעה מאמרי חקר, ובסופו חידושים על יו"ד לפי סדר סימני השו"ע. ר' אליעזר מאיר שיפמן, בתרנ"ט רב בלוגאש. אובר – וישא תרפ"ו.

אם למסורת (די השב) חי' דינים בסדר א"ב. ר' שלמה בירדוגו, מו"צ במאקנאס-מרוקו. נפטר תרס"ו.

אמונת שמואל שו"ת, רובן באבה"ע. ר' אהרן שמואל

פיג'ו, גאון פוסק ודרשן. נפטר שנת ת"ז. חיבר גם: גידולי תרומה.

בירור הלכה חידושים וביאורים על סדר השו"ע. ר' יחיאל זילבר (בנו של בעל אז נדברו).

בית אבי שו"ת. ר' יצחק איזיק ליבס, אב"ד גרידינג ולבוב, ואח"כ רב בניריווק. נפטר תש"ס. ח"א נדפס תשל"א.

בית אברהם שו"ת. ר' אברהם הכהן מזאמשט, אב"ד טראל ונאמן בית ישראל ד' ארצות. נדפס תקי"ג.

בית אל פלפולים וחי' מסכתות. ר' אריה ליבוש נטאנון, אביו של בעל השואל ומשיב. נפטר תרל"ג.

בית אפרים שו"ת. ר' אפרים זלמן מרגליות מבראד. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: טיב גיטין, יד אפרים, ועוד.

בית דוד שו"ת. ר' יוסף דוד (פילוסוף), אב"ד ור"מ בשאלוניקי, שקיל וטרי עם בעל הדבר משה אמאדיליו. נפטר בשנת תצ"ז.

בית דוד שו"ת. ר' זאב וואלף לייטער, רב באמשטרדם ואב"ד בפטיסבורג. נדפס תר"פ.

בית האוצר חוברת תורנית ובה שו"ת בהלכה וביאורי מקראות. ב"ח. ר' אברהם מתתיהו חלפן. נדפס תר"נ-תרנ"א. חיבר גם: נר למאור.

בית חלוי שו"ת ודרושים. ר' יוסף דובער סולוביצ'יק, רב בסלוצק ובבריסק. נפטר תרנ"ב.

בית הלחמי תשובות וכללים. ר' יצחק חי בוכובזה, אב"ד גאבס-תוניסיה וטריפולי. נפטר תר"ץ. נדפס תשל"ה – ירושלים.

בית יהודה שו"ת. ר' יהודה עייאש מחכמי ורבני ארצות המערב בעיר ארגיל. נפטר תקכ"א. נדפס תק"ו. חיבר גם: בני יהודה. מטה יהודה.

בית יוסף (שו"ת) שו"ת אבה"ע. ר' יוסף קארו, מרן הב"י. נפטר של"ה. חיבר גם: אבקת רוכל.

בית יוסף החדש פסקי רבנים נגד התקונים בדת. ר' עקיבא יוסף שלעזינגער תלמיד הכתב סופר. נולד בפרשבורג תקצ"ז. נפטר תרפ"ב. נדפס תרל"ו. חיבר גם: משנתו של ר' עקיבא.

בית יעקב על כתובות ושו"ע אבה"ע. ר' יעקב לורכרבוים אב"ד ליסא. תלמיד ר' משולם איגרא. נפטר תקצ"ב. נדפס תקפ"ג. חיבר גם: חוות דעת. נתיבות המשפט, ועוד.

בית יצחק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק יהודה שמעלקיש אב"ד פרעמישלא, למברג. נפטר תרס"ו. נדפס תרל"ה.

בית ישראל ראה: פאת השלחן.

בית לחם יהודה על יו"ד קונטרס הספיקות ושו"ת. ר' צבי הירש ב"ר עזריאל מוילנה, ראב"ד בלובלין. עם הוספות שו"ת שער אפרים לר"א זלמן מסלונים. נדפס תצ"ג. חיבר גם: עטרת צבי.

בית מאיר על שו"ע אבה"ע, או"ח ויו"ד. ר' מאיר פחנר, אב"ד שאטלאנד – דאנציג. שקיל וטרי עם הגרע"א ובעל

ארץ ישראל בספרות התשובות עניני א"י בהלכה ואגדה ודברי ימי הארץ וירושלים הנמצאים בספרות השו"ת מהגאונים ועד ימינו, עם מ"מ והערות. הרב ישראל שציפנסקי, ברוקלין. כרך ג' נדפס תשל"ט.

ארץ צבי – תאומי צביה על שו"ע אה"ע. ר' צבי הירש ברודא, אב"ד קיצע (הונגריה). נפטר תקפ"א. יצא בהסכמת החת"ס והפרשת מרדכי.

ארצות החיים עניני ארץ ישראל. ר' חיים פאלאג'י, רב באיזמיר נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. חיבר גם: גנוי חיים ועוד הרבה ספרים.

אשל אברהם על שו"ע או"ח. ר' אברהם דוד וואהרמן, אב"ד בוטשאטש. נפטר תר"א. נדפס לבוב תרנ"ג. חיבר גם: מילי דחסידותא, דעת קדושים ועוד.

רבינו אשר בן יחיאל ראה: שו"ת (ה)רא"ש.

באור הגר"א על שו"ע. ר' אליהו, הגאון החסיד מוילנא. נולד ת"פ. נפטר תקנ"ח.

באר הגולה ציונים על שו"ע. ר' משה רבקה מוילנא ואח"כ באמשטרדם. נפטר תל"ב.

באר היטב על שו"ע או"ח ואבה"ע. ר' יהודה אשכנזי, דיין בטיקטין. נולד תל"ב. נפטר תקכ"ד בפרנקפורט.

באר היטב על שו"ע יו"ד וחור"מ. ר' זכריה מנדל בר' אריה ליב, אב"ד ור"מ בעלז. מראשי ועד ד' ארצות. נפטר תס"ו. **באר יעקב על הרמב"ם**. ר' חיים יעקב אריאלי. נדפס ב"ב תשל"ח.

באר יצחק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה. נפטר תרנ"ז. נדפס תרי"ד. חיבר גם: נחל יצחק. עין יצחק.

באר יצחק דרושים על סדר הפרשיות. ר' יצחק נ' שג"י מרבני שאלוניקי. נפטר תקי"ט. נדפס תצ"ה.

באר מים חיים שו"ת. ר' שמואל ויטאל, בנו של ר' חיים ויטאל. רב בדמשק ומצרים. תשו' משנת תכ"א.

באר מרדכי דיני מקוואות ושו"ת. ר' מרדכי פארהאנד, אב"ד נייטרא. נספה בשואה תש"ד. נדפס תרפ"ז. חיבר גם: קנין חרש.

באר משה שו"ת. ר' משה שטרן, ברוקלין. מלפנים אב"ד דעברעצין, ואח"כ רב בניו יורק. נפטר תשנ"ט.

בגדי ישע על שו"ע או"ח. ר' ישעיה ווינר מפראג. נדפס תקל"ו.

בגדי ישע על המרדכי. ר' ישעיה הלוי הורוויץ בעל השל"ה. נולד ש"כ בפראג. תלמיד בעל הסמ"ע. נפטר בטבריה ש"צ.

ביאורי מהרש"ל על הטור (נדפס בטור אל המקורות). ר' שלמה לוריא, אב"ד לובלין. נפטר של"ה. חיבר גם: ים של שלמה. חכמת שלמה. שו"ת מהרש"ל.

ביאורי מהרש"ל על הסמ"ג. להנ"ל.

ביאורים והערות (על מסכת קידושין) ר' יצחק מאיר קנבולוביץ, ר"מ באשדוד. נדפס תשנ"ט.

בינה לעתים דרשות למועדי השנה והספרים. ר' עזריה

ברית אבות דרשות שו"ת וקצת הגהות על שו"ע. ר' אברהם קורייאט. רב בצפון אפריקה. נפטר תר"ה.

ברית אברהם שו"ת. ר' אברהם צבי הירש, אב"ד פיעטרקוב ופילץ. נפטר תקע"ח. נדפס תקע"ט.

ברית יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ברוך מרדכי לבשיץ, רב בוואלקוביסק. נפטר תרמ"ה.

ברך משה שו"ת. ר' משה בר' מרדכי גלאנטי (השני), מו"ץ בדמשק. נפטר תקס"ז.

ברכי יוסף על שו"ע או"ח. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מחכמי ורבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: חיים שאל, יוסף אומץ, טוב עין.

ברכת אליהו עה"ת ושו"ת. ר' אליהו הכהן דוויק, מארם צובה. (נדפס לראשונה בלי תאריך. נשלם תקנ"ג).

ברכת אליהו על בהגרא בשו"ע. ר' ברוך רקובר, דיין בחיפה. ח"א נדפס תשכ"ז.

ברכת שלמה שו"ת אבה"ע וחומ"מ. ר' שלמה טנא, אב"ד בת"א. נדפס תשמ"ב-תשמ"ו.

בשמים ראש (כסא דהרסנא) שו"ת מיוחסות להרא"ש, עם הערות כסא דהרסנא, לר' שאול אב"ד פפד"א. נדפס תקנ"ב. (ועי' שה"ג מע"ס, ופרשת מרדכי או"ח סי' ה' ובהקדמה להוצאת תשמ"ד).

בת נעות המרדו"ת דיני אשה מורדת. ר' רפאל אהרן בן שמעון, רב בירושלים, מתר"נ ראב"ד בקהיר. נפטר תרפ"ט בת"א. חיבר גם: ומצור דבש. נהר מצרים. נהר פקוד.

בתי כנסיות חידושים ושו"ת או"ח. ר' אברהם בן עזרא, ר"מ ואב"ד באיזמיר. נפטר תקכ"א.

גאולת ישראל על הקשר בין יישוב אי"י והגאולה. ר' אברהם ילין. נדפס פיטרקוב תרפ"ח.

גבורת אנשים שו"ת וכללים ופסקים על סי' קנ"ד משו"ע אה"ע. רבינו שבתי הכהן בעל שפתי כהן. נפטר תכ"ג. חיבר גם: נקודות הכסף. הארוך משיך. תקפו כהן. ועוד.

בסופו שו"ת מאביו רבי מאיר כ"ץ.

גופי הלכות כללים בתלמוד בסדר א"ב, לשונות הרמב"ם וחי' ש"ס. והוא ח"ב מספרו הליכות אלי. ר' שלמה אלגאזי, אב"ד בירושלים. נפטר תמ"ג. חיבר גם: אהבת עולם. יבין שמוע. תאוה לעינים. ועוד.

גור אריה הגהות על ד"ח שו"ע. ר' גור אריה הלוי, מרבני מנטובה, נז"נ עם בעל דבר שמואל (אברהם) ור' משה זכות. נדפס תפ"א.

גושפנקא דמלכא על הרמב"ם, חרות ודרשות. ר' פארוז קרסינטי, מרבני מרוקו. יחד עם דיני איסור והיתר ר' שלמה עמאר, מו"צ במראקש. נפטר תצ"ה. נדפס בליוורנו תרכ"א.

גט מקושר באור על ספר גט פשוט למהר"ם בן חביב. ר' יונה נבון, מרבני ירושלים, ורבו של החיד"א. נפטר תק"כ. חיבר גם: נחפה בכסף. פרי מפר.

גט מקושר וטיב גיטין על סדר גיטין עם ביאור "טיב גיטין",

נתיבות המשפט. נדפס תקמ"ז. נפטר תקס"ז. בסוף חלק אה"ע: צלעות הבית שו"ת אה"ע למחבר.

בית משה על שו"ע אבה"ע עד סי' כ"ג. ר' משה הלוי אפשטיין, אב"ד זאמושץ. נדפס תר"ח-תר"א.

בית שלמה שו"ת. ר' שלמה חאסון, מרבני שאלוניקי. נפטר שפ"א.

בית שלמה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלמה דרימער, אב"ד סקאלא. נפטר תרל"ג. חיבר גם: ישרש יעקב.

בית שמואל על שו"ע אבה"ע. ר' שמואל בר' אורי שרגא פייבוש, תלמיד ר' יהושע העשיל מקראקוב. משנת תנ"א רב בפיוורדה. נפטר תנ"ד. הדפיס מהדורא קמא בדיהרן פורט בשנת תמ"ט. מהדורא בתרא יצאה לאור בשנת פטירתו בפיוורדה [והיא הנדפסת בשו"ע לפנינו].

בן איש חי הלכה ופסקי דינים על סדר הפרשיות. ר' יוסף חיים, רב בבבל. נפטר תרס"ט. חיבר גם: רב פעלים. ועוד.

בני אהובה על הרמב"ם הלכות אישות, גירושין ואיסורי ביאה עם שו"ת אחדות. ר' יונתן אייבשיץ. אב"ד מיץ ואח"כ אב"ד אה"י. נפטר תקכ"ד. נודע בחיבוריו: אורים ותומים. כרתי ופלתי.

בני בנימין וקרוב איש שו"ת מב' מחברים: ר' בנימין מרדכי נבון, אב"ד בירושלים. נפטר תרי"ב, ומבנו חורגו ר' יעקב שאול אלישר ראשל"צ. נפטר תרס"ז.

בני יששכר דרשות למועדים, חדשים ושבתות. ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב. נולד תקמ"ג. נפטר תר"א. חיבר גם: דרך פקודיך. ועוד.

בני משה שו"ת. ר' משה שלטון, אב"ד קושטנדינא. נפטר ת"נ.

בני ציון על שו"ע או"ח. ר' בן ציון ליכטמן. נולד תרנ"ב באוקראינה, למד בישיבות ליטא ותלמידו של הגרא"ז מלצר. רב בעיירה פאלען ברוסיה ואח"כ רב ראשי ואב"ד ביירות. נפטר בירושלים תשכ"ד.

ר' בנימין הכהן ראה: שו"ת (ה)רכ"ך.

בנימין זאב שו"ת. ר' בנימין בר' מתתיהו. שקיל וטרי עם הדר"ך והר"י טייטאצק. נדפס רצ"ט.

בנין אב שו"ת. ר' אליהו בקשידורון, ראשון לציון ורב ראשי לישראל. ח"א נדפס תשמ"ב.

בנין עולם שו"ת או"ח ויו"ד ואה"ע. ר' יצחק אייזיק חבר, רב בסובלק. נפטר תרי"ג. חיבר גם: בית יצחק.

בנין צבי שו"ת. ר' צבי הירש מייזליש, דומ"ץ בווייטעצען. נפטר תש"ל. נדפס תרצ"ט. חיבר גם: קונטרס תקנת עגונות. מקדשי השם.

בעלי הנפש על הל' נדה. הראב"ד בעל ההשגות.

בצל החכמה שו"ת. ר' בצלאל שטרן, רב ואב"ד בכמה קהילות במלבורן-אוסטרליה. בוינה ובארה"ב. בסוף ימיו עלה לא"י. נפטר תשמ"ט.

ר' בצלאל אשכנזי ראה: שו"ת (ר') בצלאל אשכנזי.

ר' בצלאל זאב שאפראן ראה: שו"ת (ה)רב"ז.

דברי חיים חי' על שו"ע. ר' יצחק אויערבאך, אב"ד פלאצק ולנשיטץ. בן בעל דברי משפט. נפטר תר"ו.

דברי חכמים (סולת כלולה) על שו"ע או"ח, חרשים מספרי קבלה ופוסקים שהיו אחרי השו"ע. ר' יהודה ליב פוחאוויטשר. חי ופעל בפינסק שנת תנ"ב שבה נדפס הספר.

דברי יואל שו"ת. ר' יואל טייטלבוים, אדמו"ר מסאטמאר. נפטר תשל"ט. חיבר גם: ויואל משה.

דברי יוסף שו"ת עם קונט' שמות גיטין. ר' יוסף בירדוגו, רב ומו"צ מקנס-מרוקו. נפטר תרט"ו. חיבר גם: כתונת יוסף.

דברי ישראל שו"ת. ר' ישראל וועלץ. ראב"ד בודאפט. נפטר תשל"ד. חיבר גם: חק לישראל.

דברי יששכר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יששכר דב גרויברט, אב"ד בענדין. נפטר תרע"ד. נדפס תר"ע.

דברי מלכיאל שו"ת. ר' מלכיאל צבי הלוי טענענבוים, אב"ד לומזה. נפטר תר"ע.

דברי מרדכי שו"ת. ר' מרדכי בירדוגו. רב ואב"ד במקנאס. בן אחיו של ה"רב המשביר" ר' משה בירדוגו. נפטר תקכ"ב.

דברי מרדכי הר' מרדכי כרמי. באורים בספרו מאמר מרדכי על ש"ע או"ח. נדפס ליורנו תקמ"ז.

דברי מרדכי שו"ת וחי' מסכתות. ר' מרדכי קריספין. נולד ת"צ. מרביץ תורה בחדוסי. שאלוניקי תקצ"ו.

דברי מרדכי שו"ת ג"ח. ר' מרדכי לוריא. מונקאטש תרנ"ו.

דברי משה על ה' מילה ופדה"ב, עם פירוש ושו"ת "מלחמות ארי". ר' משה אריה ליב אלטר, מו"צ בבאטשאן ואב"ד באקוי. נפטר תרל"ג.

דברי סופרים לקוטי מאמרים ואגדות חז"ל. ר' צדוק הכהן מלובלין. נפטר תר"ס. חיבר גם: תפארת צבי ועוד ספרים רבים.

דברי רננה מאב ובנו: ר' נתן נטע כהנא (כ"ץ). אב"ד ור"מ אוסטראה. מגאוני הדור בזמן הב"ח והט"ז. נפטר בין ת"י לת"י. ובנו ר' מרדכי כהנא, אב"ד אפטא.

דברי שאול — יוסף דעת על הלכות אבילות. ר' יוסף שאול נאטאנזאן, אב"ד ור"מ בלבוב, נפטר תרל"ה. נודע בחיבורו: שואל ומשיב.

דברי שלום שו"ת. ר' שלום משאש, אב"ד מקאנס — מורוקו. נפטר תרמ"ו.

דברי שמואל שו"ת ודרשות. ר' רפאל שמואל יעקב ארדיטי, משאלוניקי. תשו' משנת תרל"ט.

ר' דוד כהן ראה: שו"ת (ה)רד"ך.

ר' דוד בן זמרא ראה: שו"ת רדב"ז.

די השב שו"ת. ר' שלמה בירדוגו, מו"צ במאקנאס-מרוקו. נפטר תרט"ו. חיבר גם: אם למסורת.

דין אמת חידושים על הרמב"ם וטוש"ע חו"מ ושו"ת. ר' יצחק נבון, נכדו של בעל מחנה אפרים ובנו של ר' יהודה נבון בעל קרית מלך רב. נפטר תקמ"ז. וראה גם: קרית מלך רב.

וח"ב "טיב חליצה" על ה' חליצה. ר' אריה ליב צונץ. רב בפלאצק וצ'אחנוב. נפטר תקצ"ג. נדפס תקע"ב. מחיבוריו: גרש ירחים. חי' מהרא"ל. טיב קדושין. משיבת נפש. שו"ת מהרא"ל. ועוד רבים.

גליוני הש"ס הגהות וחי' על כמה מסכתות בבבלי וירושלמי. ר' יוסף ענגיל, אב"ד קראקא. נפטר תר"פ. מחיבוריו: אוצרות יוסף. בן פורת. חוסן יוסף.

גן נטע על שו"ע או"ח. ר' נתן נטע ב"ר אברהם איגר. נדפס פראג תנ"ה.

גנזי יוסף חדו"ת ושו"ת. ר' יוסף שווארץ, רו"מ בגראסווארדיין. נספה בשואה תש"ד. נדפס תר"צ.

גנת ורדים שו"ת. ר' אברהם ב"ר מרדכי הלוי, אב"ד ור"מ במצרים. בן הרב דרכי נועם, שקיל וטרי עם מהר"מ בן חביב. נפטר ת"ע. חיבר גם: יאיר נתיב.

דבר אברהם שו"ת וסוגיות. ר' אברהם דובער כהנא שפירא, רב בקובנה, בן הגאון ר' זלמן סגור, חתן הגדול ממינסק. תרל"א-תש"ג.

דבר אליהו שו"ת וחי' על מכות. ר' אליהו לערמאן, רב בפולאב. נפטר תרמ"ז. נדפס תרמ"ד.

דבר אליהו חי' הלכות ופסקים. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין. נפטר תרצ"ב. נדפס תרע"ה. חיבר גם: אבן הראשה. אבן פנה. אמרי שפר, דבר הלכה, ועוד.

דבר אמת שו"ת. ר' ידידיה מונסנייגו, מרבני פאס במרוקו. נפטר תרכ"ח.

דבר הלכה על הלכות יחוד. מהר" אברהם הורביץ. נדפס בני ברק תשכ"ג.

דבר הלכה עניני עגונות. ר' אליהו קלאצקין, אב"ד לובלין. נפטר תרצ"ב. נד' תרפ"א. חיבר גם: אבן הראשה. אבן פנה. אמרי שפר, דבר אליהו, עוד.

דבר המשפט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים הכהן, ראב"ד טריפולי. נפטר תרס"ה.

דבר יהושע שו"ת. ר' יהושע מנחם מנדל אהרנברג. אב"ד תל-אביב-יפו. נפטר תשל"ו.

דבר משה שו"ת. ר' משה אמארייליו, מרבני שאלוניקי בן ר' שלמה אמארייליו בעל כרם שלמה (ובח"ב כ"ה תשו' מר' יונה בן ריי) נדפס תק"ב. תשו' משנת תפ"ד.

דבר משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה תאומים, אב"ד הורודנקא. נפטר תרמ"ח. נדפס תרכ"ד. חיבר גם: אוריין תליתאי.

דבר שמואל שו"ת. ר' שמואל אבוהב, אב"ד ור"מ בויניציא. נפטר תנ"ד. חיבר גם: ספר הזכרונות.

דבר שמואל שו"ת. ר' שמואל עמאר, רב במקנס. נפטר תרמ"ט.

דברות אליהו שו"ת. ר' אליהו ב"ר יוסף אבירזל, רב שכונת בקעה בירושלים. נדפס תשל"ז.

דברי אפרים אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אפרים אליעזר הכהן יולס, רב ואב"ד פילדלפיה-ארה"ב. נדפס תשמ"ג.

ר' מנחם מנדל מליובאוויטש. נפטר תשנ"ד.

הוד יוסף שו"ת וחקרי הלכה ופסקים. ר' יוסף חיים בעל הבן איש חי (ע"ע). רובם נלקטו מכ"ע תורניים ומספרים של רבני זמננו שהביאו מתשובותיו. ועוד הרבה שו"ת מכ"י וכן שו"ת בחכמת הנסתר. יו"ל בירושלים תשמ"ג.

הולך תמים ופועל צדק תוכחות מוסר וקצת שו"ת. ר' אברהם בן ישעיה הדיין, רב בארס צובה. (נרפס בליוורנו תר"י).

היכל יצחק שו"ת או"ח ואבה"ע. ר' יצחק איזיק הלוי הרצוג, רב ראשי לישראל. נפטר תשי"ט.

הליכות שלמה אסיפת הלכות והליכות, חידושים והערות. ר' שלמה זלמן אוירבך (נפטר תשנ"ה). מלוקט מתוך ספריו ומכת"ו, וכן מהנרפס בשמו בשאר ספרים ומכתבי תלמידיו. נרפס תש"ס.

הלכה למשה שו"ת. ר' רפאל משה אלבאן, מרבני צפרו. נפטר תרנ"ו.

הלכות גדולות מיוחס לר' יהודאי גאון או לר' שמעון מקיירי.

הלכות פסוקות מיוחס לר' יהודאי גאון. עיין באריכות במבוא למהדורת אהבת שלום י"ם תש"ס.

הלכות קטנות שו"ת וקונטרס בהלכות גיטין עם שמות גיטין. ר' יעקב חאגיז, ר"מ בירושלים, חותנו של מהר"מ בן חביב. נפטר תל"ד.

הלכות ראו כנראה מהדורת ארץ ישראל של הלכות פסוקות. עיין במבוא להלכות פסוקות מהדורת אהבת שלום י"ם תש"ס.

המעין כתב עת תורני. יו"ל משנת תשי"ג ע"י מוסד יצחק ברייער של פא"י. בעריכת ר' יונה עמנואל.

המעלות לשלמה דרושים רובם על פי הדין. ר' רפאל שלמה ב"ר שמואל לניאדו, רב ואב"ד בארס צובה. נפטר תקנ"ד. חיבר גם: בית דינו של שלמה.

המקנה חי' על מס' קדושין ועל אה"ע הל' קדושין. ר' פנחס הלוי איש הורוויץ, אב"ד פפד"מ. נפטר תקס"ה. חיבר גם: הפלאה. גבעת פנחס. נתיבות לשבת. חדושי הפלאה.

העמק שאלה על השאלות. ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, אב"ד ור"מ וולוז'ין נרפס תרכ"א. נפטר תרנ"ג. חיבר גם: משיב דבר. מרומי שדה.

הפוסק ירחון תורני להלכה ואגדה. יו"ל משנת תש"א. עורך – ר' הלל פוסק, תל אביב.

הפלאה חי' על מס' כתובות, וקונטרס אחרון הנקרא ספר כתובה, על הלכות כתובות. ר' פנחס הלוי איש הורוויץ, אב"ד פפד"מ. נפטר תקס"ה. חיבר גם: המקנה. גבעת פנחס. נתיבות לשבת. חדושי הפלאה.

הפרדס ירחון תורני. בעריכת ר' שמואל אהרן פרדס ואחריו ר' שמחה עלברג. החל להופיע בפיעטרקוב תרע"ג ובשיקגו משנת תש"א.

הר הקודש על ספר פאת השלחן בענייני קדושת אר"י. ר'

דינא דחיי ביאור על הסמ"ג. ר' חיים בנבנישתי, רב בקושטא ובאזמיר. תלמיד מהרי"ט. נפטר תל"ג. נודע בחיבורו: כנסת הגדולה. חיבר גם: בעי חיי.

דינו ומנהגו ארגיל ר' יהודה עייאש מחכמי ארגיל, בעל "בית יהודה", כפי שקיבלם מרבו ר' רפאל ידידיה שלמה צרור בעל "פרי צדיק". נרפס לראשונה תק"ו בח"ב משו"ת בית יהודה.

דמשק אליעזר פי' על מס' חולין. ר' אליעזר אשכנזי שחיבר על כל הש"ס ונרפס רק על מס' חולין. הובא בכנה"ג הרבה פעמים. רב באפטא ובשנת תי"א עלה לירושלים. חיבר גם: שיח יצחק ותקון סופרים.

דמשק אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם צבי פערלמוטר, אב"ד ראדום. נפטר תרפ"ז. נרפס תרס"ח.

דעת תורה חידושים על או"ח ויו"ד. ר' שלום מרדכי הכהן שווארדאן. חיבר גם: גלוי דעת. שו"ת מהרש"ם (ע"ע). משפט שלום.

דרוש שמואל ראה: לקט שמואל.

דרישת ציון בירור הלכתי בענין מצות יישוב ארץ ישראל. ר' צבי הירש קאלישער, אב"ד טורן, תלמיד רעק"א ור' יעקב מליסא. נפטר תרל"ד. חיבר גם: מאזנים למשפט.

דרך אמונה בהלכות אבה"ע. ר' שמואל ביבאס, דיין בירושלים. נרפס תשמ"ח-תשנ"ג.

דרך החיים פסקי הלכות בהל' תפילה וברכות. ר' יעקב ב"ר משה לוברבוים. אב"ד ליסא. נפטר תקצ"ב. חיבר גם: חות דעת. נתיבות המשפט. בית יעקב.

דרך המלך פירוש קצר וארוך על הרמב"ם. ר' דובעריש הכהן רפפורט, רב בק"ק ראווה. חתן רעק"א (בזוג"ש). נרפס תרנ"ב.

דרך פקודין על תרי"ג מצוות. ר' צבי אלימלך שפירא, אבד"ק דינוב. נולד תקמ"ג. נפטר תר"א. נודע בסיפורו: בני יששכר. חיבר ספרים רבים.

דרכי חיים ושלום הנהגות הרח"א שפירא האדמו"ר ממנוקאטש בעל מנחת אלעזר (ע"ע). נערך ונסדר ע"י ר' יחיאל מיכל גאלד בעל מחבר "מאסף לכל המחנות".

דרכי נעם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי הלוי, אב"ד במצרים. נפטר תמ"ה.

האלף לך שלמה שו"ת. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. חיבר גם: אבל כבוד. שירי טהרה. החיים. טוב טעם ודעת. עין דמעה, ועוד.

הגהות הרמ"ך על הרמב"ם. ר' משה ב"ר מאיר הכהן מלוניל, תלמיד ר"ת וראב"ן. נפטר ד"א תתקנ"ח.

הגהות כתונת פסים ראה פרישה ודרישה

הגהות ר' ברוך פרנקל הגהות על שו"ע או"ח. ר' ברוך פרנקל – תאומים אב"ד לייפניק. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: ברוך טעם.

הדרת מלך ביאורים על הרמב"ם. מלוקט משיחות האדמו"ר

בן צמח דוראן, רב כאלג'יר. חי קכ"א-ר"ד. חיבר גם: יבין שמועה. שו"ת התשב"ץ.

זכור לאברהם שו"ת, חי' ש"ס ורמב"ם. ר' אברהם בר' אביגדור, ראב"ד בקושטא. נדפס תקצ"ז [לאחר פטירתו].

זכור לאברהם פסקי דינים בסדר א"ב. ר' אברהם אללעי מחכמי ורבני שלוניקי, ורב בדובניצא — סרביה. בסוף ימיו עלה לצפת ונפטר שם תקע"א. חיבר גם: חסד לאברהם. **זכות אבות** על מס' אבות. ר' יצחק עטייה. חיבר גם: משרת משה (ע"ע).

זכות אבות שו"ת. ר' אברהם קוריאט. רב בערי המערב. נפטר תר"ה. חיבר גם: ברית אבות.

זכר אליהו שו"ת והגהות על הטור. ר' אליהו טייב, מחכמי תונס. נולד ת"ר. נפטר תרס"א. (הספר נדפס ב"מגנוזי חכמי תונס" — ב"ב תשמ"ה).

זכר שמחה שו"ת. ר' שמחה הלוי במברגר, רב באשאפענבורג. נפטר תרנ"ח (בספר גם תשובות מאביו ר' יצחק רב, בעל נחלי דבש).

זכרון דברים מזכרת דינים וחדושים. ר' אהרן הכהן פרחיא, מרבני שאלוניקי באמצע המאה ה'ה', תלמיד ר' חסדאי הכהן פרחיה בעל תורת חסד. תשו' (בספר פמ"א) משנת תל"א. ידוע בחיבורו: פרח מטה אהרן.

זכרון יהודה שו"ת. רבינו יהודה בן הרא"ש ושאר גדולי דורו, בתחלת האלף הששי.

זכרון יהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה גרינוואלד, רב בסאטמאר. נפטר תר"פ. נדפס תרע"ג.

זכרון יעקב שו"ת וחדושים. ר' יעקב בענעטמאן, אב"ד בויסק. נפטר תרכ"א.

זכרון יעקב חידושים וביאורים במצות יישוב אר"י. ר' שמואל גרשון מרל. נדפס תשמ"א.

זכרון משה קיצור פסקי דינים מהחיד"א על ד' חלקי שו"ע. ר' משה אזולאי, נכד החיד"א. נדפס תק"צ — ת"ר.

זקן אהרן שו"ת. ר' אליא הלוי, מרבני קושטא. תלמיד חבר של ר' אליהו מזרחי ומבית דינו. תשובה משנת רפ"ו.

זרע אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם יצחקי, מרבני ירושלים. נפטר תפ"ט.

זרע אמת שו"ת או"ח ויו"ד, חי' ש"ס ורמב"ם. ר' ישמעאל הכהן, אב"ד מדינא — איטליא. נפטר תקפ"ז. נדפס תקמ"ו.

זרע אנשים שו"ת מראשונים ואחרונים [הרשד"ם הר"א אביוב ועוד]. הועתקו על ידי החיד"א מכתב יד.

זרע יעקב דרשות ושו"ת. ר' יעקב שאלתיאל ניניו, מרבני טבריה, תלמידו של ר' חיים פאלאג'י, תשו' משנת תרי"ה.

חבלים בנעימים שו"ת. ר' יהודה ליב גרויברט, אב"ד סטאשוב ואח"כ בטאראנטא קנדה. נפטר תרצ"ח.

חדושי מהר"ל מפראג על הטור. ר' יהודה ליווא, רבה של ניקלשבורג ומדינת מעהרין, ואח"כ רבה של פראג. נפטר שס"ט. (נדפס בטור הוצאת אל המקורות).

משה נחום שפירא — נדפס (עם משנתו של רבי עקיבא) ירושלים תשל"א.

הרי בשמים שו"ת. ר' אריה ליבוש הורוויץ, אב"ד סטריא ואח"כ אב"ד סטאניסלאוו. נפטר תרס"ט. נדפס תרמ"ג.

השגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם. מרבינו משה בר' נחמן, מגדולי הראשונים, נפטר שנת ה"א ל'.

השיב משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה טייטלבוים, אב"ד שינאווא ואוהל. נפטר תר"א.

השמים החדשים פסקים וחי' דינים על ד"ח שו"ע. ר' משה בר' דניאל טולידנו, מו"ץ במכנאס. נפטר תקכ"ג. נדפס בקזבלנקה תרצ"ט.

התורה והמדינה קובץ תורני בענייני הלכות מדינה משנת תש"ט. עורך ר' שאול ישראלי.

התעוררות תשובה שו"ת. ר' שמעון סופר בן הכת"ס, משנת תר"ל אב"ד ערלוי (הונגריה), נהרג עקד"ה תשי"ד.

התקנות בישראל מימות משה ועד האחרונים. ר' ישראל שציפנסקי, ירושלים תשנ"א.

ובתורתו יהגה ענייני תלמוד תורה, עמלה ושקידתה. ר' דוד פאלק. ח"א נדפס ירושלים תשנ"ט (ח"ב נמצא עדיין בכת"י). חיבר גם: ענייני של יום.

והשיב משה שו"ת. ר' משה הכהן, רב בגרבה ואח"כ רב חייין בטבריה. נפטר תשכ"ו. חיבר גם: ידי משה. ויגד משה. ויאמר בועז דיני תערובת ושו"ת. ר' בועז מגרבה. נדפס תש"ח-תשי"ג.

ויאמר יצחק שו"ת. ר' יצחק בן ואליד בר' שם טוב, אב"ד טיטוואן במרוקו. נפטר תר"ל.

ויאמר מאיר שו"ת. ר' מאיר וועאקנין, מרבני טבריה. נפטר תשל"ה. נדפס תרצ"ט.

ויברך דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ישראל דוד הארפענעס, ברוקלין. נדפס תשמ"ט. חיבר גם: ישראל והזמנים, פרי עץ הדר ועוד.

יואל משה ג' מאמרים: בענין ג' שבועות, ישוב אר"י ומאמר לשון הקדש. ר' יואל טייטלבוים, אדמו"ר מסאטמאר. נפטר תשל"ט. נדפס תשכ"א. חיבר גם דברי יואל.

יוחי ויתן לקוטים על פרשיות השבוע. ר' יחיאל חיים ויטריבי. נדפס בליוורנו תר"ג.

ויקרא אברהם שו"ת ד"ח שו"ע עם מזכרת גיטין. ר' אברהם חיים אדאדי, רב בטראבלס (שבארצות המערב). נפטר תרל"ד. נדפס תרכ"ה. חיבר גם: השומר אמת.

וישב יוסף שו"ת. ר' יוסף נסים בורלא, ראב"ד בירושלים. נפטר תרס"ג.

ושב הכהן שו"ת. ר' רפאל הכהן, אב"ד המבורג אה"ו ועוד קהילות. נדפס תקנ"ב. נפטר תקס"ד. נדע בחיבורו: תורת יקותיאל.

זהב שבא שו"ת. ר' שמעון דיין, חבר ביה"ד בדמנת, מרקאש וקאזבלנקה. נפטר בא"י תשל"ה.

זהר הרקיע ביאור לאזהרות ר' שלמה בן גבירול. ר' שמעון

טויביש, רב בבוטשאן. נדפס תרס"ג.

חינא וחסדא שיטה על כתובות ובסופו שו"ת אחת. ר' יהושע שלמה ארדיט, רב באיזמיר. נפטר תרל"ו.

חכם צבי שו"ת. ר' צבי אשכנזי אב"ד אה"ו אמשטרדם ולבוב, בן בתו של בעל שער אפרים. נדפס תע"ב. נפטר תע"ח.

חכמת אדם הלכות יור"ד עם "בינת אדם" — מקור הדינים. ר' אברהם דאנציג. נפטר תקפ"א. חיבר גם: חיי אדם.

חכמת אדם — שערי צדק הלכות התלויות בארץ (עם "בינת אדם" מקור הדינים). מהנ"ל. נדפס תקע"ב. יצא לאור בתרצ"ו עם פירוש "דברי ישראל" ו"נחמת אליעזר" ר' אלחנן מגריבה (לטביה). נפטר בירושלים תש"א.

חכמת שלמה על שו"ע. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפף, ואח"כ דרשן ור"מ. בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת.

חלקת יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב ברייש, רב בציריך. נפטר תשמ"ב.

חלקת מחוקק על שו"ע אבה"ע. ר' משה לימא מברסק. תלמיד ר' יהושע מקראקא. נפטר תי"ח.

חמד משה על שו"ע או"ח. ר' גדלי' משה בר' צבי הירש הלוי, אב"ד לאשיץ. נדפס תקכ"ט.

חמדת אפרים שו"ת. ר' אפרים שרגא הלוי לונטל, אב"ד איניאוי. נפטר תרע"ח.

חמדת ימים הלכות שבת ויו"ט עפ"י קבלה. לא ברור מי חיברו — יצא בהסכמת ר' חיים אבולעפיה אב"ד איזמיר. קילסו בעל יסוד ושורש העבודה בצואתו. והובא רבות ע"י ר' חיים פלאגיי, וכן בחיי אדם. אמנם יצאו עליו הרבה ערעורים.

חמדת ישראל על המצוות. ר' מאיר דן פלוצקי אב"ד אוסטרובה. מחבר ס' כלי חמדה עה"ת. נפטר תרפ"ח.

חמדת צבי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה דב וולנר, רב אב"ד אשקלון. נדפס תשל"ג-תשמ"ה.

חן טוב לקוטים על התורה שו"ת וחידושים. ר' יחיא אלבדיחי, ר"מ ומו"צ צנעא-תימן. נפטר תרמ"ח.

חסד ואמת שו"ת ומערכות בסדר א"ב. ר' מכלוף עידאן, רב ומו"צ בדיג'ת-תונס. נולד תר"מ. נפטר תש"ז.

חסד לאברהם הקדמות ומאמרים בענייני קבלה וקיצור ס' תומר דבורה. ר' אברהם אזולאי. סבו של החיד"א. נפטר ת"ד.

חסד לאברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם אלקלעי, מחכמי שאלוניקי, ורב בדובניצא-סרביה. בסוף ימיו עלה לצפת ונפטר שם בשנת תקע"א. חיבר גם: זכור לאברהם.

חסד לאברהם סידור תפילות ודינים עפ"י הקבלה. ר' אברהם טוביאנה מדייני ארגיל. נדפס תקכ"ד.

חסד לאברהם שו"ת. ר' אברהם תאומים, בן בתו של בעל נתיבות המשפט. רב בבוטשאטש, קמיניץ, ועוד קהלות. נפטר תרכ"ח.

חידושי מהרד"ם על ספר המצות. ר' דוב בריש מיוזלש, רב בקרקא ואח"כ בוורשא. נפטר תר"ל. נדפס תרל"א.

חידושי מהרי"ו על שו"ע או"ח. מהרב יהושע ווידקר דומ"צ בפרעמיסלא. נספה בשואה בשנת תש"ג. נדפס בבילגורייא תרצ"ו.

חידושי מהרי"ט על קדושין וכתובות. ר' יוסף מטראני, ראש ישיבה בצפת ובקושטא, וראש רבני טורקיה. בן המבי"ט. נפטר שצ"ט.

חידושים ובאורים על מסכתות בש"ס. ר' חיים גריינמן, ב"ב. **חוט המשולש** וכו' ג' טורים: טור א' שו"ת מר' שלמה בר' צמח דוראן, מחכמי צפון אפריקה, בזמנו של ר' שלמה אלקבץ. הטור השני מר' שלמה צרור, תלמיד הנ"ל. והטור השלישי מר' אברהם אבן טוואה.

חוט המשולש שו"ת מג' מחברים: ר' חיים אב"ד ור"מ דוואלחין, נפטר תקפ"א. וחתנו ר' הלל פריד, מו"ץ בהורדנא, נפטר תקצ"ג. ונכדו ר' אליעזר יצחק בר' הלל פריד, אב"ד ור"מ בוואלחין, נפטר תרי"ג. נדפס תרמ"ב.

חופת חתנים דיני חתן וכלה ודיני נדה. ר' רפאל בר' חזקיה מילדולה, מחכמי ויניציא בזמן החיד"א. (נדפס תקנ"ז). חיבר גם: אין עת לחשות.

חוקות הדיינים פסקי דינים. ר' אברהם טאזארתי מתלמידי הרשב"א. יצא לאור בירושלים תש"ל עם פירוש שמור משפט ר' אברהם אשכנזי.

חות יאיר שו"ת. ר' יאיר חיים בכרך, אב"ד וירמיישא. נפטר תס"ב.

חזה התנופה קצור תשובות הרא"ש. מזכירו הב"י. ר' משה בר משה די ברושלייש, תלמיד הרא"ש. נדפס בסוף ספר חיים שאל לחיד"א.

חזון איש סוגיות בש"ס ובהלכה. ר' אברהם ישעיה קארליץ. נולד תרל"ט. נפטר בבני ברק תשי"ד.

חזון יחזקאל על התוספתא. ר' יחזקאל אברמסקי אב"ד סלוצק ולונדון. בסוף ימיו עלה לאר"י. נפטר תשל"ו.

חזון נחום שו"ת או"ח ויור"ד. ר' נחום וויידניפלד, רב דדומבראווא, בן בעל כוכב מיעקב. תרל"ה-ת"ש.

חזקת טהרה על הלכות נדה. ר' יחזקאל רוט, מו"צ בירושלים. נדפס תשכ"ד.

חידושי רע"א חידושים על הש"ס. ר' עקיבא איגר, מלוקט מספריו דרוש וחידוש, תשובותיו ועוד.

חיי אדם הלכות או"ח עם "נשמת אדם" — מקורי הדינים. ר' אברהם דאנציג. נפטר תקפ"א. חיבר גם: חכמת אדם.

רבינו חיים בן יצחק בעל האו"ז ראה: שו"ת מהר"ח או"ז. **חיים ומלך** חידושים על הרמב"ם והוספות לרמב"ם הלכות מלכים שהושמטו בדפוס. ר' חיים פאלאגיי, רב באיזמיר, נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. חיבר גם אוצרות חיים וגנוי חיים ועוד.

ר' חיים כהן רפפורט ראה: שו"ת (ר') חיים כהן. **חיים של שלום שו"ת או"ח ויור"ד**. ר' חיים בר' שלום

טיב חליצה ראה: גט מקושר וטיב גיטין.

טירת כסף דרשות עה"ת. ר' חיים אברהם גאטיניו (שאלוניקי תצ"ו).

יבא הלוי שו"ת וח"י ש"ס. ר' יוסף בר' אליהו הלוי. (נדפס בקושטא תרכ"ב).

יביע אומר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עובדיה יוסף, ראשון לציון ורב ראשי לישראל. נדפס תשי"ד-תשנ"ג. חיבר גם: יחוה דעת. חזון עובדיה.

יגדיל תורה קובץ לתורה וחסידות. י"ל ע"י כולל צמח צדק (ירושלים) ומוסדות חב"ד בברוקלין.

יד אהרן ח"י על טור ושו"ת עם שמות גיטין. ר' אהרן אלפאנר. נדפס תצ"ה. נולד באזמיר תס"א. בוקנותו ראש רבני חברון. נפטר תקל"ד.

יד איתן על הרמב"ם. ר' אברהם משכיל-לאיתן, מחטימשק. נפטר תר"ט. חיבר גם: משכיל לאיתן. הגהות מצפה איתן על הש"ס. יד אברהם על שו"ע. ועוד.

יד אליהו שו"ת וחדושים. ר' אליהו ראגאלער אב"ד קאליש. נפטר תר"י.

יד אפרים הגהות וביאורים על שו"ע אבה"ע (נדפס בסוף טיב גיטין, להמחבר). ר' אפרים זלמן מרגליות מבראד. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: בית אפרים. שער אפרים. ועוד.

יד אפרים הגהות וביאורים על שו"ע או"ח. מהנ"ל. **יד אפרים** על צואת ר"י החסיד, שו"ת וחדו"ת. ר' אפרים ביליצר, דומ"צ טלאן-טרנסילבניה. נספה בשואה תש"ד.

יד אפרים בירורי הלכה ושו"ת. ר' אפרים פישל וינברגר, רב בת"א. לשעבר אבד"ק זאלישציקי-פולין. נולד תרע"ב. נפטר תשכ"ד.

יד הלוי שו"ת. ר' יצחק רב הלוי במברגר, אב"ד ווירצבורג. נפטר תרל"ט. חיבר גם: נחלי דבש. מלאכת שמים. שערי שמחה. ועוד.

יד הלוי על ספר המצות לרמב"ם. ר' יצחק שמחה הלוי הורוויץ, רב בהארטפורד, ארה"ב. נפטר תרצ"ו. נדפס ירושלים תרפ"ו.

יד המלך על הרמב"ם. ר' אליהו פאלומבו מרבני קושטא. חי במחצית הראשונה למאה השישית.

יד המלך על הרמב"ם. ר' אלעזר בר' ישראל סג"ל לנדא. נכד בעל הנודע ביהודה. אב"ד ברודי. נדפס תקפ"ו. נפטר תקצ"א.

יד ימין שו"ת. ר' מיכאל יעקב ישראל רב ברודיס. נפטר תרט"ז.

יד יצחק שו"ת. ר' אברהם יצחק גליק, אב"ד טאלטשווא. נפטר תרס"ט. נדפס תרס"ב.

יד מאיר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מאיר דוד פריש, אב"ד בערזאן. נדפס תרמ"א.

יד מרדכי שו"ת ודרשות. ר' מרדכי רוטנברג, רב ואב"ד קהילת מחזיקי הדת באנטורפן. מלפנים דיין ומו"ץ צעהלים וואדאוויץ-גליציה. נספה בשואה תש"ד.

חסד לאלפים ח"י הלכות או"ח ויו"ד. ר' אליעזר פאפו, מחכמי טורקיה, ואח"כ מו"צ בסליסטרא-רומניה. נפטר תקפ"ח. נודע בספרו פלא יועץ.

חסדי אבות שו"ת. ר' יצחק יהודה טרונק, רב בקוטנא. נפטר תרצ"ט. נדפס (בסוף ספר יבין דעת) תרצ"ב.

חסדי דוד על התוספתא. ר' דוד פאדו, רב בשארי דמן בוסנא. נולד בוויניציא ת"ע. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: מכתם לדוד. שושנים לדוד. ועוד.

חסן ישועות מראי מקומות על טור אבה"ע. ר' שבת בר' עמנואל חסן, מרבני שאלוניקי נדפס תי"ז.

חק ומשפט שו"ת. ר' חיים בר' משה טולידאנו, מגדולי רבני מקנאס-מרקו. נפטר תק"ט.

חקי חיים על שו"ע אבה"ע וחור"מ וקצת שו"ת. ר' אברהם חיים בורג'ל. דיין בתוניס קרוב לתשעים שנה. נפטר תרנ"ד.

חקקי לב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנוי חיים. חקות החיים. לחיים בירושלים, ועוד.

חקר הלכה כללים, דינים והלכות בסדר א"ב. ר' נפתלי הירץ לנדא, אב"ד סטרעליסק גליציה. נדפס תרמ"ח.

חקרי הלכה מחקרי הלכה ושו"ת. ר' שמואל מוהליבר, רבה של ביאליסטוק. נפטר תרנ"ח. חיבר גם: שו"ת מהר"ש מוהליבר.

חקרי לב שו"ת ד"ח שו"ע וח"י הלכות. ר' רפאל יוסף חזן, רבה של איזמיר, ראש"צ בירושלים. נפטר תקפ"א.

חרדים על המצוות. ר' אלעזר אזכרי, מרבני צפת. תלמיד מהר"י סאגיס והמב"ט. נסמך ממחר"י בי רב. נפטר ש"ס.

חתם סופר שו"ת ד"ח שו"ע וחדושי הש"ס וסוגיות. ר' משה סופר אב"ד פרסבורג. נפטר ת"ר.

חתן סופר שו"ת וחדושים. ר' שמואל ערענפעלד, בן בתו של החת"ס, אב"ד מאטערסדארף. נפטר תרמ"ג.

טהרת הבית הלכות נדה. הר"ר עובדיה יוסף, רש"צ. חיבר גם: יביע אומר. יחוה דעת. נדפס תשמ"ח.

טהרת ישראל הל' נדה. ר' ישראל יצחק יאנאווסקי, מו"צ דפראגא פרבר ורשא. נדפס תר"ע. חיבר גם: אור ישראל. ברכת ישראל. דברי הגאונים. קונט' התשובות.

טוב הארץ בשבח ארץ ישראל ופי' עשר קדושות ע"פ הסוד. ר' נתן שפירא, גאון ומקובל מחכמי קרקא. נפטר תכ"ד. חיבר גם מצת שמורים.

טוב יגאל דרשות ושו"ת. ר' ישכר שלמה טייכטאל, אב"ד פישטיאן-סלובקיה. נדפס תרפ"ו (נדפס מחדש בסוף שו"ת משנה שכיר מהמחבר, ירושלים תשל"ד). נספה בשואה תש"ה.

טוב לישראל ח"י דינים בהל' טריפות ושו"ת. ר' אליהו חיינו (ירושלים תרכ"ט).

טורי זהב על שו"ע. ר' דוד הלוי, רב בפזון וראש ישיבה באוסטראה. חתן הב"ח. נפטר תכ"ז.

באיזמיר, נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. חיבר גם: חיים ומלך, ועוד ספרים רבים.

יסוד ושורש העבודה ענייני מוסר ועבודת ה' וכוונת התפילות והברכות. ר' אלכסנדר זיסקינד מהורדנא. נדפס תקמ"ב.

יעיר און בי"ח: ח"א עין זוכר-כללים. ח"ב מדבר קדמות. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), מרבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: חיים שאל. יוסף אומץ. ברכי יוסף.

ר' **יעקב מולין סג"ל** ראה: שו"ת מהרי"ל.

ר' **יעקב בי רב** ראה: שו"ת מהרי" בי רב.

ר' **יעקב הלוי** ראה: שו"ת מהרי" לבית לוי.

ר' **יעקב ווייל** ראה: שו"ת מהרי" ווייל.

יפה ללב ח"י דינים על שו"ע. ר' רחמים נסים יצחק פאלאג'י, מגדולי רבני אומיר. בנו של ר"ח פאלאג'י. נדפס תרל"ב-תרל"ו. נפטר תרס"ז. חיבר גם: יפה תלמוד.

יפה נוף שו"ת. ר' יצחק מזיא, אב"ד ור"מ אאך וגניצבורג-גרמניה. נפטר סמוך לשנת ש"ס.

יפה קול על מדרש שיר השירים רבה. ר' שמואל יפה אשכנזי אב"ד קונשטנדינא. היה בזמן מהרש"ם והראנ"ח. בספרו יפה תואר מביא בשם "מורי הרב יוסף ק' לב".

רבינו **יצחק אלפסי** ראה: שו"ת (ה)רי"ף.

רבינו **יצחק בן ששת** ראה: שו"ת (ה)ריב"ש.

יצחק ירנן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יצחק ברדא, רב מושב שרשרת. נדפס תשמ"א.

ר' **יצחק לאטאש** ראה: שו"ת מהרי" לאטאש.

ר' **יצחק מפוזנא** ראה: שו"ת (ה)רי" מפוזנא.

יקהיל שלמה ח"י על הטור ובתוכם שו"ת. ר' שלמה קמחי, מרבני קושטא ובסוף ימיו בחברון. נפטר תר"ד. נדפס תרכ"ה. חיבר גם: ימי שלמה. מימי שלמה.

יראים סדר מצוות. רבינו אליעזר ממץ. תלמיד רבינו תם.

רבינו **ירוחם** ראה: רבינו ירוחם.

יש סדר למשנה הגהות וביאורים למשנה. ר' ישעיה פיק (ברלין) בעל ההגהות לשי"ס. נפטר תקנ"ט. חיבר גם: הפלאה שבערכין ואומר השכחה.

ישא איש שו"ת. ר' יעקב שאול אלישר רב ראשי לעדת הספרדים וראש לצ' בירושלים. נדפס תרנ"ו. נפטר תרס"ח. חיבר גם: עולת אי"ש, ועוד.

ישא ברכה על רבינו ירוחם. ר' יהודה שמואל אשכנזי, מחכמי טבריה ואח"כ בליוורנו. נדפס תקפ"ב.

ישועות יעקב דרושים לספר בראשית ולשבתות. ר' יעקב בן נאים. חיבר גם זרע יעקב ונדפסו שניהם בליוורנו תקמ"ד.

ישועות יעקב על שו"ע. ר' יעקב משולם אירנשטיין, אב"ד לבוב. נפטר תקצ"ט.

ישועות מלכו על הרמב"ם ושו"ת. ר' ישראל יהושע טרונק, אב"ד קוטנא. חי תקפ"א — תרנ"ב. חיבר גם: יבין דעת. ישועות ישראל.

יד שלמה דרשות לשבתות השנה והספרים. ר' חיים שלמה ק' עזרא, דיין ומו"ץ באיזמיר. נפטר תקמ"ב. נדפס תקפ"ו.

יד שלמה שו"ת. ר' אבא מרקיל שלמה, אב"ד סארנאק. נ"נ עם בעל אבני נזר, נדפס תרס"ג.

ידות נדרים חרושי הלכות למס' נדרים ולמס' שבעות. (נקרא גם יד יוסף ויד שאול). ר' יוסף שאול נאטנזאהן, אב"ד ור"מ בלבוב. נפטר תרל"ה. נודע בספרו שואל ומשיב. ידי אליהו בירור תקנות הנביאים ורז"ל על סדר הרמב"ם. ובסופו ח"י ש"ס. ר' אליהו גליפפא, מחכמי טורקיה ואח"כ בא"י. נפטר ברחוס תקכ"ח.

ידי דוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד קאראסו, מרבני שאלוניקי. נפטר תקצ"ה.

ר' **ידידיה טיאה ווייל** ראה: שו"ת (ר') ידידיה טיאה ווייל.

ידיו של משה שו"ת, ח"י על שו"ע ורמב"ם. ר' משה פרישקו, ראב"ד קושטא. נפטר תקס"ח.

ר' **יהודה הלוי מינץ** ראה: שו"ת מהרי" מינץ.

ר' **יהודה מילר** ראה: שו"ת (ה)רי" מילר.

ר' **יהוסף מליריאה** ראה: תשובות (ה)רי" מליריאה.

ר' **יונתן שטייף** ראה: שו"ת מהרי" שטייף.

יוסף אומץ שו"ת וחי' הלכה. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א). מחכמי ורבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. טוב עין.

ר' **יוסף הלוי אבן מינאש** ראה: שו"ת (ה)רי" מינאש.

ר' **יוסף ק' לב** ראה: שו"ת מהרי"ל.

ר' **יוסף קולון** ראה: שו"ת מהרי"ק.

יחזה דעת שו"ת. ר' עובדיה יוסף, ראשון לציון ורב ראשי לישראל. נדפס תשל"ז-תשמ"ח. חיבר גם: יביע אומר.

יחל ישראל שו"ת. ר' ישראל מאיר לאו, הרב הראשי לישראל. נדפס תשנ"ב.

יין הטוב שו"ת. ר' יצחק נסים. מחכמי בבל, ומשנת תשט"ו רב ראשי לישראל — וראש לצ' נדפס תש"ז.

יין הרקח ראה מעשה רקח

יכין ובוועז שו"ת משני אחים: ח"א מר' צמח. ח"ב מר' שמעון דוראן, בני הרשב"ש ונכדי הרשב"ץ. בדור גירוש ספרד (רנ"ב).

ים הגדול שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב משה טולידאנו, רב ראשי בת"א. נפטר תשכ"א. נדפס בקהיר תרצ"א. חיבר גם: בת עמי. משיב נפש.

ים של שלמה על השי"ס. ר' שלמה לוריא, אבד"ק לובלין. נפטר של"ד. חיבר גם: חכמת שלמה. עמודי שלמה. שו"ת מהרש"ל.

ימי יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף ידיד הלוי, מרבני צפת וירושלים. נדפס תרע"ג. חיבר גם: ברכת יוסף. ויחי יוסף.

ימי שלמה על הרמב"ם. ר' שלמה קמחי, מרבני קושטא ובסוף ימיו בחברון. נפטר תר"ד. נדפס תרל"ד. חיבר גם: יקהיל שלמה. מימי שלמה.

ימצא חיים ביאור סדר התפילות. ר' חיים פאלאג'י, רב

כף החיים על שו"ע או"ח ויו"ד. ר' יעקב חיים סופר, מחכמי ירושלים. נפטר תרצ"ט. נדפס תרפ"ט. חיבר גם: חיים עד העולם.

כפות תמרים על מסכת סוכה. חלק מספר שמות בארץ, לר' משה בן חביב מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם: גט פשוט. עזרת נשים. קול גדול. שו"ת.

כפי אהרן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן עזריאל, רב בירושלים. נפטר תרל"ט. חיבר גם: און אהרן.

כפתור ופרח דיני מצוות התלויות בארץ. רבינו אשתורי הפרחי, תלמיד הרא"ש. עלה לא"י ה"א ע"ב.

כרם שלמה חידושים על מס' יבמות. ר' אברהם יוסף אהרמן. נדפס ב"ב תשמ"ח.

כרם שלמה חי' על שו"ע. ר' שלמה האס, אב"ד ור"מ דרעזניץ. נפטר תר"ז. נדפס תר"ה.

כתב סופר שו"ת וחדושים. ר' אברהם שמואל בנימין סופר, בנו, תלמידו וממלא מקומו של בעל ה"חתם סופר", נפטר בפרשבורג תרל"ב.

כתונת יוסף שו"ת או"ח יו"ד ואבה"ע וחי' על הרמב"ם. ר' יוסף יצחק מונטיקיו. תשובה משנת תצ"ז. נדפס תקכ"ג.

לב אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם וויינפעלד, רב במאנסי — ארה"ב. נדפס תשל"ז.

לב חיים שו"ת או"ח. ר' חיים פאלאג'י, רב באזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחבוריו: גזני חיים. החפץ חיים. חיי וחמרא ועוד.

לב מבין שו"ת יו"ד אבה"ע וחור"מ. ר' מימון בירדוגו ("הרב המבין"). רב ומו"צ מקנס-מרוקו. בנו של ר' רפאל בירדוגו "המלאך רפאל". נולד תקכ"ז. נפטר תקפ"ד. חיבר גם: פני מבין.

לב מרפא חי' דינים בסדר א"ב, שו"ת ודרשות. ר' רפאל מאיר פאניזל, ראש"צ בירושלים. נפטר תרנ"ג. נדפס תרמ"ז.

לב שלמה שו"ת וזכרון דינים בסדר א"ב. ר' שלמה בר בנימין הלוי. אב"ד איזמיר. נפטר תנ"ז.

לכב דוד על הרמב"ם. ר' דוד מועטי. נדפס בליוורנו תרכ"ב. חיבר גם: אשר לדוד. צוף דבש. ועוד.

לבוש הלכות בסדר השו"ע. ר' מרדכי יפה אב"ד פוזנא ועוד, תלמיד הרמ"א ומהרש"ל. נפטר שע"ב.

לבושי מרדכי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מרדכי ליב וינקלער אב"ד מאד. נפטר תרצ"ב. נדפס תרע"ג.

לדובר מישרים שו"ת ודרשות. ר' יהודה משה קרמר מווארקלאן. נדפס תרס"א.

להורות נתן שו"ת. ר' נתן גשטטנר, רב בב"ב. ח"ה נדפס תשמ"ז.

ר' לוי בן חביב ראה: שו"ת מהרלב"ח.

לחיים בירושלים ביאורים בירושלמי. ר' חיים פלאג'י רב באיזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. חיבר גם: נשמת כל חי. גזני חיים ועוד.

ישועת משה שו"ת ובירורי הלכות. ר' יהושע משה אהרנסון, מרבני פ"ת. מלפנים אב"ד סאניק-פולין. נדפס תשכ"ח.

ישכיל עבדי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עובדיה הדאיידי, מרבני ירושלים. ח"א נדפס תרצ"א. חיבר גם: עבד המלך.

רבינו ישעיה דטראני חזקן ראה: תשובות (ה)רי"ד.

ר' ישראל יעקב אלגאזי ראה: שו"ת מהר"י אלגאזי.

ר' ישראל מברונא ראה: שו"ת מהר"י מברונא.

כבוד יו"ט על הרמב"ם, ובסופו "בד קדש" מבין המחבר. ר' יום טוב דאנון, דיין באזמיר, ואח"כ אב"ד הספרדים וראש"צ בירושלים. נפטר תקפ"ג.

כהונת עולם שו"ת ופירוש על טור בי' יו"ד הלכות רבית ונדרים. ר' משה הכהן. מרבני קושטא בזמנו של המשנה למלך ופרי חדש. תשובה משנת תצ"ד.

כוכבי יצחק שו"ת וחדושים. ר' יצחק שטרנהל, רב קהילה בבולטימור-ארה"ב. מלפנים ראש ישיבה במונקטש ואב"ד זלצבורג. ח"ג נדפס תשמ"ו.

כבר לאדן על מסכתות קטנות. ר' חיים יוסף דוד אולאי (חיד"א). מחכמי ורבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו.

מחיבוריו: ברכי יוסף, חיים שאל, יוסף אומץ.

כלי חמדה פלפולים וחדושים ע"ס הפרשיות. ר' מאיר דן רפאל פלאצקי, רב בדווארט-פולין ובעוד קהילות. נפטר תרפ"ח.

כנסת הגדולה על טור ובי"י. ר' חיים בנבנשתי, רב בקושטא בזמן רבו המהר"ט, אח"כ רב באזמיר. נפטר תל"ג. חיבר גם: בעי חיי. דינא דחיי. חמרא וחיי.

כנסת יחזקאל שו"ת. ר' יחזקאל קצנלבויגן, רב ואב"ד באה"ו. נפטר תק"ט. נדפס תצ"ב.

כנסת יעקב הגהות וביאורים על כמה ספרים, וביאורי הש"ס. ר' יעקב סופר ראש ישיבת כף החיים, ירושלים. נכדו של בעל המחבר כף החיים על שו"ע.

כנפי יונה כוונות התפילות וענייני קבלת האר"י. מהרמ"ע מפאנו תלמיד מהר"י סרוק. חיבר עוד הרבה ספרים בענייני קבלה. נפטר ש"פ.

כסא אליהו חי' דינים על שו"ע. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל המשאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ נא אמון-מצרים. נפטר תקמ"ד. חיבר גם: אדרת אליהו. קול אליהו. מחנה ישראל. עוגת אליהו.

כסא דהרסנא ראה: בשמים ראש.

כסא שלמה דרשות לשבועות. ר' שלמה חכים מאיזמיר, מגדולי חכמי דורו. נדפס שאלוניקי תר"ז. נפטר תקצ"ח.

כסף נבחר דרושים עה"ת. ר' יאשיהו פינטו רב בדמשק, חלב, צפת וקושטא. נפטר ת"ח. חתנו היה מהר"ש בן הר"ח ויטאל. חיבר גם פירוש על עין יעקב.

כף החיים מוסרים והלכות משו"ע או"ח. ר' חיים פאלאג'י, רב באיזמיר, נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. חיבר גם: אוצרות חיים, נשמת כל חי ועוד.

נפטר תי"ד.

מדרכי משה פירושים עה"ת בדרך החסידות. ר' משה מורגנשטרן, אדמו"ר מפילוב. בסופו תשובה בענין ישוב ארץ ישראל אל בעל השם משמואל מסוכאטשוב.

מהר"א ששון ראה: תורת אמת.

מהר"ח או"ז ראה: שו"ת מהר"ח או"ז.

מהר"ש ראה: שו"ת מהר"ש.

מהר"י אלגאזי ראה: שו"ת מהר"י אלגאזי.

מהר"י אסאד ראה: שו"ת מהר"י אסאד.

מהר"י בי רב ראה: שו"ת מהר"י בי רב.

מהר"י ווייל ראה: שו"ת מהר"י ווייל.

מהר"י לאטאש ראה: שו"ת מהר"י לאטאש.

מהר"י לבית לוי ראה: שו"ת מהר"י לבית לוי.

מהר"י מברונא ראה: שו"ת מהר"י מברונא.

מהר"י מינץ ראה: שו"ת מהר"י מינץ.

מהר"י שטייף ראה: שו"ת מהר"י שטייף.

מהריב"ל ראה: שו"ת מהריב"ל.

מהרי"ט ראה: שו"ת מהרי"ט.

מהרי"ט צהלון ראה: שו"ת מהרי"ט צהלון.

מהרי"ל ראה: שו"ת מהרי"ל.

מהרי"ק ראה: שו"ת מהרי"ק.

מהרלב"ח ראה: שו"ת מהרלב"ח.

מהר"ם אלשיך ראה: שו"ת מהר"ם אלשיך.

מהר"ם אלשקר ראה: שו"ת מהר"ם אלשקר.

מהר"ם בריסק ראה: שו"ת מהר"ם בריסק.

מהר"ם גאויזון ראה: שו"ת מהר"ם גאויזון.

מהר"ם גאלאנטי ראה: שו"ת מהר"ם גאלאנטי.

מהר"ם מינץ ראה: שו"ת מהר"ם מינץ.

מהר"ם מרוטנבורג ראה: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

מהר"ם פאדווא ראה: שו"ת מהר"ם פאדווא.

מהר"ם שיק ראה: שו"ת מהר"ם שיק.

מהר"ץ חיות ראה: שו"ת מהר"ץ חיות.

מהר"ש ענגיל ראה: שו"ת מהר"ש ענגיל.

מהרש"ג ראה: שו"ת מהרש"ג.

מהרשד"ם ראה: שו"ת מהרשד"ם.

מהרש"ך ראה: שו"ת מהרש"ך.

מהרש"ל ראה: שו"ת מהרש"ל.

מהרש"ם ראה: שו"ת מהרש"ם.

מועד לכל חי על המועדים. ר' חיים פאלאגי, רב באזמיר.

נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנוי חיים. חיים וחסד. חקקי לב.

מועדי קודש הלכות והליכות חגי ומועדי ישראל. ר' בנימין

אדלר, רבו של שכון הרבנים, רוממה, ירושלים. נדפס

ירושלים תשנ"ז.

מועדים וזמנים חידושים וביאורים בהלכות מועדי השנה.

ר' משה שטרנבוך, רב וראב"ד ביהמ"ס, וסגן נשיא

העדה החרדית בירושלים. נדפס תשכ"ד. חיבר גם:

תשובות והנהגות. הלכות הגר"א ומנהגיו.

לחם ושמלה ה' נדה ומקואות. ר' שלמה גאנצפריד, רב באונגוואר. נפטר תרמ"ו. נדפס תרכ"א. נודע בחיבורו: קצור שו"ע. חיבר גם: אהלי שם. קסת הסופר. תורת זבח.

לחם רב שו"ת. ר' אברהם די בוטון, מרבני שאלוניקי, תלמיד מהרשד"ם. נפטר שמ"ח. נודע בחיבורו: לחם משנה על הרמב"ם.

לחם שמים על ששה סדרי משנה. ר' יעקב מעמדין, בן החכם צבי. נולד תנ"ז. נפטר תקל"ו. חיבר גם: שאילת יעב"ץ. מור וקציעה. ועוד.

לקוטי הערות חידושים וביאורים בשו"ת חת"ס. מלוקט מספרים שהעירו ונשארו ונתנו בדברי החת"ס. לוקט וסודר ע"י הר' ישכר דב גאלדשטיין בירושלים. י"ל החל משנת תשכ"ט.

לקוטי מהרי"ח הנהגות היום והמועדים. ר' ישראל חיים פרידמן אב"ד ראחוב. נפטר תרפ"ב. ח"א נדפס תר"ס.

לקוטי סופר על התורה ותר"י מצוות. ר' יוסף ליב סופר, אב"ד פאקש בהונגריה. נפטר תרע"ג.

לקט יושר מנהגים פסקי הלכות ותשובות של בעל תרומת הדשן. מאת תלמידו הר' יוסף ממוינסטריי. י"ל לראשונה ברלין תרס"ג.

לקט שמואל מ"מ על ש"ס, מדרשים ועוד, בסדר א"ב. ומצוה לו חלק דרשות בשם "דרוש שמואל". ר' שמואל פייבוש כהנא, נכד הסמ"ע. נדפס וינציא תנ"ד.

לשון ערומים על התורה ולשונו הרמב"ם ולשונו הרא"ם. ר' ברזילי יעב"ץ, רב באזמיר. נפטר תק"כ. בספר נדפסו גם דרשות מאביו ר' ברוך.

מאורי אור חידושי הלכה ואגדה על הש"ס. ז"ח. ר' אהרן בר' אברלי וירמש, דיין במיץ. נפטר תקצ"ו. נדפס תקנ"ג תקצ"א.

רבינו מאיר בר' ברוך מרוטנבורג ראה: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

ר' מאיר גאויזון ראה: שו"ת מהר"ם גאויזון.

ר' מאיר קצנלבויגן ראה: שו"ת מהר"ם פאדווא.

מאמר מדרכי על או"ח. ר' מרדכי ב"ר אברהם כרמי, מרבני קארפינטראץ, בזמן החיד"א. חיבר גם: דברי מדרכי.

מאסף לכל המחנות אוסף דינים על שו"ע או"ח. ר' יחיאל מיכל גאלד. נדפס מונקאטש תרצ"ו.

מבי"ט ראה: שו"ת (ה)מבי"ט.

מגלת אסתר על ספר המצוות להרמב"ם, להצילו מהשגות הרמב"ן. ר' יצחק ליאון בר' אליעזר בר' שלמה הספרדי אבן צור, מאנקונה. חי בשנת ש"ו (ועי' שה"ג).

מגלת ספר על הסמ"ג והרמב"ם. ר' בנימין קאזיש מחכמי קושטא, ובסוף ימיו ראב"ד בצפת. נפטר ת"ק לערך.

מגן אברהם על או"ח. ר' אברהם סגל גומבינר, דיין בקאליש, נולד שצ"ז נפטר תמ"ג. חיבר גם: זית רענן.

מגן גבורים שו"ת או"ח וי"ד. ר' דניאל אישטרושה, ראש ישיבה בשלונקי בזמן ר' שמואל גאון ור' ברוך אנגיל.

מרגליות יפה. בעל מחולה המחנים. נפטר תרכ"ד. ח"ד מר' מרדכי מרגליות יפה, רב בבדפסט. נפטר תרס"ח. ח"ה מבנו ר' משה ליב יוסף מרגליות יפה. נפטר תרפ"א.

מילי דחסידותא על ספר חסידים. ר' אברהם דוד (ווארמן) אבד"ק בוטשטאטש. נולד תקל"א. נפטר תר"א. חיבר גם: דעת קדושים. אשל אברהם על שו"ע.

מים רבים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' רפאל בר' אלעזר מילדולה, רב בפיסא. ובסוף ימיו ראש ישיבה בליוורנו. נדפס תצ"ו.

מימי שלמה חידושים והערות על שו"ע או"ח ויור"ד. ר' שלמה קמחי, מרבני קושטא ובסוף ימיו בחברון. נפטר תר"ד. חיבר גם: מלאכת שלמה. יקהיל שלמה. ימי שלמה. **מכתבי תורה** מכתבים בכל מקצועות התורה. בין שנים מגאוני ישראל בדור שלפני השואה. ר' יוסף ראזין, הגאון הרוגאצ'ובי בעל צפנת פענח והר"י מרדכי קאלינא. המכתבים בין השנים תרצ"ב – תרצ"ו.

מכתם לדוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד פארו, רב בשאראי דמן בוסנא. נדפס תקל"ב. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: חסדי דוד על התוספתא. מזמור לדוד. שושנים לדוד.

מלאכת הקודש על פרש"י והרא"ם על התורה. ר' משה בר' דניאל טולידנו, רב במקנס-מרוקו. נולד תפ"ה. נפטר תקל"ג.

מלאכת שלמה על ששה סדרי משנה. ר' שלמה העדני, מרבני חברון ולפני כן בתימן. מתלמידי הר"י בצלאל אשכנזי והר"ח ויטאל. חיבר ספרו בשנת שפ"ב.

מלבושי יו"ט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יו"ט ליפמאן הכהן, אב"ד מיר. נפטר תרנ"ג. נדפס תרמ"א.

מלואי אבן ביאורים והערות בספר אבני מלואים (כולל השו"ת). ר' חיים פנחס שינברג ראש ישיבת תורה אור בירושלים. ה' כרכים, נדפס החל משנת תשל"ה.

מלחמת ארי ראה: דברי משה.

מלכות בית דוד על הרמב"ם. מהר"י דוד אלכסנדר מלינובסקי. נדפס ירושלים תשט"ו.

מלכי בקדש שו"ת בענין ישוב א"י והנהגת הממלכה בישראל. ר' חיים הירשנזון, רב בהובוקן-ארה"ב. נולד תרי"ז בצפת. נפטר תרצ"ה.

מנורת המאור מוסר והנהגות. ר' ישראל ב"ר יוסף אלנקאוא, מחכמי ספרד. נהרג עק"ה בשנת קנ"א.

מנורת המאור מוסר והנהגות. ר' יצחק אבוהב, מחכמי ספרד. נולד קצ"ג. נפטר רנ"ג.

מנחה חדשה על הרמב"ם שו"ת ודרשות. ר' גרשון בר' משה חן טוב מביאליסטוק. נפטר תרל"ב.

מנחה טהורה על יו"ד הלכות נדה. ר' מסעוד בן שמעון. נדפס ב"ב תש"מ.

ר' מנחם עזריה מפאנו ראה: שו"ת רמ"ע מפאנו.

מנחת אליהו ביאורים בענינים שונים. ר' יצחק קולין, רבה של ירושלים. ח"א נדפס תשטו.

מנחת אלעזר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים אלעזר שפירא, אב"ד ואדמו"ר במונקאטש, בנו של בעל דרכי תשובה יו"ד.

מור ואהלות שו"ת. ר' אליהו פוסק, אב"ד זריווקא וזלאטיפאל. נפטר תרצ"ג. נדפס תרמ"ו. חיבר גם: דברי חכמים וחדותם. האולא גרש. מנחת אליהו, ועוד.

מור וקציעה על שו"ע או"ח. ר' יעקב מעמדין, בן החכם צבי. חי תנ"ז – תקל"ו. חיבר גם: שאילת יעב"ץ. אגרת בקורת. לחם שמים.

מחברת הקודש הגהות על הח"מ והב"ש באבה"ע. והוא ח"ב מס' אוריין תליתאי. ר' ארי' ליבוש הורביץ מבראדי. נדפס תרי"ב. חיבר גם: בית אריה.

מחזה אברהם שו"ת. ר' אברהם בר' יהודה די בוטון (ולבנו ר' יהודה). נפטר תק"ב.

מחזיק ברכה על או"ח יו"ד. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א). מרבני ירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. יוסף אומץ.

מחנה אפרים שו"ת וחי' על הרמב"ם. ר' אפרים בר' אהרן גבון, רב בקושטנדינא. נפטר תצ"ה.

מחנה חיים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים סופר, אב"ד במונקאטש, ובסוף ימיו בבודאפעסט באונגריין, תלמיד בעל אמרי אש. נפטר תרמ"ו. חיבר גם: קול סופר על משניות.

מחצית השקל על מגן אברהם, או"ח. ר' שמואל בר' נתן נטע הלוי מקעלין. נולד תצ"ח. נפטר תקס"ו.

מחצית השקל פי' על הח"מ והב"ש באבה"ע. ר' משה יאגיד מבוברקא. בהסכמת המהרש"ם והשו"ם. נדפס תרל"ג.

מטה אהרן כללים בסוגיות ודינים בסדר א"ב. ר' משה אהרן הלוי, מרבני ירושלים. נפטר תקע"ד. נדפס בשאלוניקי תקע"ט.

מטה אפרים דינים מר"ח אלול עד אחרי סוכות. ר' אפרים זלמן מרגליות, מבראד. נפטר תקפ"ח. חיבר גם: בית אפרים. טיב גיטין. יד אפרים, ועוד.

מטה יהודה על שו"ע או"ח עם לקוטים "שבט יהודה" על הל' שמחות. ר' יהודה עייאש, מרבני ארצות המערב בעיר ארגיל. נפטר תקכ"א. נדפס תרמ"ג. חיבר גם: בית יהודה. בני יהודה.

מטה יוסף שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יוסף הלוי נזיר, אב"ד מצרים. נפטר תע"ד.

מטה לחם שו"ת אבה"ע. ר' חיים מנחם פרנגי, מרבני קושטא. נדפס תרס"ב. חיבר גם: ישמח לב.

מי באר שו"ת יו"ד. ר' יצחק אייזק שור, אב"ד בוקרשט. נדפס תרנ"א. נפטר תרנ"ד. חיבר גם: אבל אם. תולדות אדם. תפארת אדם, ועוד.

מיכלא דאסוותא הערות ופולפולים. ר' יחיאל מיכל היבנר, אב"ד ניוזוב גליל סטניסלב. נדפס (יחד עם מעשה יחיאל ומיכל המים) תרס"ו. חיבר גם: שו"ת הד"ר. לבושי מכלול. משכנות הרועים. נחלה לישראל, ועוד.

מילי דאבות שו"ת ה"ח. ח"א מר' משה ליב צילץ, אב"ד ניקאלסבורג. נפטר תקצ"ה. ח"ב מבנו ר' שמואל צילץ, אב"ד יאקא ונ"ש. נפטר תרי"ט. ח"ג מר' ישראל דוד

שמן רוקח ועוד.

מעשה רקח על הרמב"ם. ר' מסעוד חי רקח, רב בטריפולי, הסכמה משנת תק"ב. נפטר תקכ"ח. בסוף ח"ג יין הרקח, קצת שו"ת מהמחבר.

מצות הבית בחיי הבית והמשפחה, חינוך הבנים ועוד. ר' יוסף דוד עפשטיין תלמיד ישיבת מיר בפולין ובישיבת בית התלמוד בארה"ב. ח"ב נדפס תשמ"א.

מצות ראה ברורי הלכות בדיח שו"ע. ר' אברהם יצחק הכהן קוק. רב ראשי לארץ ישראל. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: אורח משפט. משפט כהן. עזרת כהן. דעת כהן. שבת הארץ. חבש פאר.

מקדש מלך על הזהר. מלוקט מדברי מהר"ח ויטל ועוד גדולים. נתחבר ע"י ר' שלום בוזאגלו מסאלי, רב בלונדון. נדפס באמסטרדם משנת תק"י. ומצורף אליו חידושים על מס' ע"ז וב"ק מהמור"ל ר' דוד מילאדולה.

מקדשי השם קובץ תשובות מרבנים שנהרגו בשואה. ר' צבי הירש מייזליש, רב בניימארק-גאליציה, וויעזעץ, ואח"כ רב בשיקגו-ארה"ב. נדפס תשט"ו. חיבר גם: בנין צבי.

מקור ברוך שו"ת ד"ח שו"ע. ר' ברוך קלעי, רב ור"מ בסידרו קאפטי (תורכיה). נפטר שנ"ז. נדפס ע"י בנו בשנת תי"ט.

מקור הברכה בירור ענייני הברכות שמברכין על מצוות השונות. מהר" ראוון מרגליות מחכמי העיר לבוב ואח"כ בת"א. נפטר תשל"ב. חיבר גם מרגליות הים.

מקור חיים ותפארת צבי על יו"ד ה' נדה. ר' שניאור זיסקינד גונדרסהיים, ראב"ד בפפד"מ. נפטר תקצ"ג. נדפס תקמ"ח.

מקרא סופרים ראה תקון סופרים ומקרא סופרים. **מראה הגדול** דרשות בהלכה ואגדה. ר' רפאל ב"ר יהודה אשכנזי, מגדולי רבני איזמיר. נפטר תקפ"ו. לספר מצורף "שרידי יהודה" מאביו.

מראה יחזקאל שו"ת. ר' יחזקאל פאנעט. אב"ד קארלסבורג והמדינה, נו"נ עם הבית אפרים והחת"ס. נפטר תר"ה. ר' מרדכי בריסק ראה: שו"ת מהר"ם בריסק.

מרחשת שו"ת וחידושי סוגיות. ר' חנוך העניך אייגיש, דומ"ץ בוילנא. נספה בשואה תש"א. ח"א נדפס תרצ"א.

מרכבת המשנה על הרמב"ם. ר' שלמה חעלמא, אב"ד חעלם, זמושט ולבוב. נדפס תקי"א. נפטר תקמ"א. חיבר גם: לב שלמה. שלחן עצי שיטים.

משאת משה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' משה ישראל, חתן הר"מ בן חביב. רב ברודוס ונא אמון. נפטר תק"א בירושלים. נדפס תצ"ד.

משואות קובץ תורני. יו"ל ע"י ישיבת פורת יוסף י"ם. החל משנת תש"כ.

ר' משה איסרליש ראה: שו"ת (ה)רמ"א.

ר' משה אלשיך ראה: שו"ת מהר"ם אלשיך.

ר' משה אלשקר ראה: שו"ת מהר"ם אלשקר.

ר' משה בן יוסף מטראני ראה: שו"ת מהרי"ט.

נפטר תרצ"ז. נדפס תרס"ב. חיבר גם: אות חיים ושלוש. נימוקי אור"ח.

מנחת חינוך על ספר החינוך. ר' יוסף באב"ד, אב"ד טרנופול. נפטר תרל"ד. נדפס תרכ"ט. בסופו הוספות מהמחבר בשם קומץ המנחה.

מנחת יצחק שו"ת. ר' יצחק יעקב וויס, רב בגרוסוורדיין-הונגריה, מנציסטר וראב"ד העדה החרדית בירושלים. נפטר תשמ"ח. חיבר גם: דברי יצחק.

מנחת סולת תרי"ג מצות ופולולים על ספר החינוך. ר' דוד טעביל זעהמאן. רב בדוקלא. (בילגוריא תרצ"ד).

מנחת שלמה שו"ת. ר' שלמה זלמן אויערבאך, ראש ישיבת קול תורה בירושלים. ח"א נדפס תשמ"ו. נפטר תשנ"ה. חיבר גם: מעדני ארץ.

מנחת שמואל שו"ת. ר' שמואל פנחסי ראש כולל בירושלים. נדפס תשנ"ט.

מספרות הגאונים תשובות הגאונים. יצאו לאור ע"י ר' שמחה אסף בשנת תרצ"ג.

מעדני יו"ט על הרא"ש. לרבינו בעל התוספות יו"ט (ע"ע).

מעיל צדקה שו"ת. ר' יונה לנדסופר, רב בפראג. תאריך ההקדמה ת"ע. נפטר תע"ג. חיבר גם: בני יונה. כנפי יונה.

מעיל שמואל שו"ת ולקוטים על הרמב"ם. השו"ת מר' חיים שמואל ב"ר דוד פלורינטין, משאלוניקי. נפטר תע"ט. הפירושים על הרמב"ם מאחיו ר' יצחק פלורנטין.

מעין גנים על הטור. ר' אליעזר בן שמואל די אבילה. בן אחות בעל אור החיים. מגדולי חכמי מרוקו, רב בסאלי-רבאט. נפטר תקכ"א. חיבר גם: באר מים חיים.

מעין גנים שו"ת. ר' מרדכי עבאדי, רב בארם צובא. נפטר תרמ"ג בבירות.

מעין החכמה תרי"ג מצות עם באורים. ר' נח חיים צבי ברלין, אב"ד אה"ו. נולד תצ"ה. נפטר תקס"ב. חיבר גם: עצי אלמוגים. עצי ארזים.

מענה אברהם שו"ת אבה"ע וחומ"מ. ר' אברהם עמאר, רב במקנס-מרוקו. נולד תקע"א. נפטר תרל"א. ונלוה אליו קצת שו"ת או"ח מאחיו ר' שמואל עמאר (בעל דבר שמואל).

מעשה אברהם שו"ת ד"ח שו"ע. ר' נסים אברהם אשכנזי. נפטר תר"ך באיזמיר.

מעשה אי"ש שו"ת. ר' יעקב שאול אלישר, רב ראשי לעדת הספרדים וראשליץ בירושלים. נפטר תרס"ח. חיבר גם: ישא אי"ש. עולת אי"ש. ועוד.

מעשה בצלאל על פסקי הריקאנטי. ר' משה בצלאל לוריא מסוחאוואליא, אב"ד שאקי וסייני. נפטר תרע"ד. נדפס תרנ"ד. חיבר גם: נהור שרגא. נפש חיה. כובע ישועה. ועוד.

מעשה רוקח חידושים והגהות על שו"ע או"ח. ר' אלעזר (מינץ) רוקח אב"ד פילץ טריטש וסנטוב. שקיל וטרי עם הנוב"י. נפטר תקט"ז. נדפס תקצ"ג. חיבר גם: שערי דעה.

משנת ר' אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע ודרשות. ר' אליעזר טולידו, רב בקושטא. תשו' משנת תק"פ.

משנתו של רבי עקיבא שו"ת ופסקי הלכות. ר' עקיבא יוסף שלזינגר, תלמיד הכתב סופר. נולד בפרשבורג תקצ"ז. נפטר תרפ"ב. (נדפס בסוף ספר הזר הקודש לר' משה נחום שפירא). חיבר גם: בית יוסף החדש, ועוד.

משפט כהן שו"ת. ר' אברהם יצחק הכהן קוק. רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: עזרת כהן. מצות ראייה. אורח משפט. ועוד.

משפט כתוב שו"ת ומערכות לפי סדר א"ב. מג' מחברים: ר' ישראל זיתון, ראב"ד ורב ראשי בתונס. נפטר תרפ"א. וחברי בית דינו ר' דוד ג'אוי, נפטר תרע"א, ור' משה חיים זיתון, נפטר בין השנים תרע"א-תרפ"א.

משפט צדק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מאיר מלמד, תלמיד מהר"י בן עזרא [בעל עצמות יוסף]. נ"נ עם הרש"ך והרח"ש. תשו' משנת שס"ה.

משפטי עזיאל שו"ת. ר' בן ציון מאיר חי עזיאל, רב ראשי וראש"לצ בא"י. נפטר תשי"ג. נדפס תרצ"ה. חיבר גם: שערי עזיאל.

משפטי שמואל פסקים ובירורי הלכות על אבה"ע וחז"מ. ר' שמואל ברוך ורנר אב"ד ת"א. נפטר תשנ"ג.

משפטים ישרים שו"ת. ר' רפאל בירדוגו, מרבני מכנאס. נפטר תקפ"ב. חיבר גם: תורות אמת.

משפטים צדיקים שו"ת מכמה מחברים: ח"א – ר' מנחם נהון. ר' וידאל ישראל, ור' משה הלוי [מרבני טיטאן, תשו' משנת תקפ"ט]. ר' משה בן צור. ירושלים תר"צ. ח"ב כולל שו"ת מר' יעקב כלפון ויחסד ה"י מר' יוסף בר' משה כנאפו. ירושלים תרצ"ה.

משרת משה על הרמב"ם וליקוטי הלכות משו"ע או"ח. ר' יצחק ב"ר ישעיה עטייה, מרבני ארם צובא. נדפס ליזורנו תקפ"ג.

נאה משיב שו"ת. ר' נסים בנימין אוחנא, אב"ד בחיפה. נולד תרמ"ב. נפטר תשכ"ב. נדפס תשי"ח.

נאמן שמואל שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שמואל יצחק מודיליאנו, מרבני שאלוניקי, נ"נ עם בעל כרם שלמה אמאירליו. תשו' משנת תמ"ו. חיבר גם: ארוחת תמיד.

נגיד ומצוה קיצור כוונות האר"י. נתחבר על ידי ר' יעקב צמח, מאנוסי פורטוגל, חזר ליהדות ובשנת תק"ג היה ראש לרבני ירושלים.

נדרי זרזין על מסכת והל' נדרים. ר' שלמה קלוגר, אב"ד בראווע ויוזעפאף, ואח"כ דרשן ור"מ בבראד. נפטר תרכ"ט. מחיבוריו: האלף לך שלמה. טוב טעם ודעת. שירי טהרה. נהורא דיעקב על שו"ע יו"ד ואבה"ע. ר' יעקב אהרן קופריץ, רב בסומלישאק. נדפס תרנ"ט.

נהר שלום על שו"ע או"ח. ר' שבתי וינטורה, אב"ד איספלטורה – איטליה (בשנת תקל"ג). רבו של ר' דוד פרדו בעל "חסדי דוד".

רבינו משה בן מימון ראה: תשובות הרמב"ם.

ר' משה גאלאנטי ראה: שו"ת מהר"ם גאלאנטי.

ר' משה מינץ ראה: שו"ת מהר"ם מינץ.

ר' משה שיק ראה: שו"ת מהר"ם שיק.

משוש כל הארץ קונטרס בענין המנהג לעלות לרגל בזמן הזה לכותל המערבי, וסדר הקריאה שיש לקרוא כשעולים לשם. וכן דיני הקריעה על המקדש. ר' שריה דבליצקי. נדפס בני ברק תשמ"ג.

משחא דרבנותא חידושים על שו"ע ושו"ת. משלשה מחברים: ר' מסעוד רפאל אלפאסי, אב"ד תוניס. ובניו ר' שלמה אלפאסי, ראש ישיבה ודיין בתוניס. נפטר תקס"א. ר' חיים אלפאסי. נפטר תקמ"ג.

משך חכמה דרושים ופירושים עה"ת. מהר" מאיר שמחה הכהן מדווינסק. חיבר גם אור שמח (ע"ע).

משכן ישראל בביאור מצוות הבית וביאור טור או"ח סי' ר"מ. נדפס שנת תשמ"ח בהעלמת שם המחבר ובהסכמת גדולי הדור.

משכנות הרועים ענייני הלכה לפי סדר א"ב. ר' עזיאל לחאיך, מו"צ בתונס. נפטר בירושלים תקל"ח. נדפס תר"כ.

משכנות יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב, אב"ד קארלין, מתלמידי הגר"ח מולחין. נפטר תר"ה. נדפס תקצ"ח. חיבר גם: קהלת יעקב.

משמיע שלום שו"ת. ר' שלום ווידער, אב"ד נירעדהאז והגליל. נספה בשואה.

משנה ברורה על שו"ע או"ח. ר' ישראל מאיר הכהן מרדין, בעל הח"ח. נפטר תרצ"ג.

משנה הלכות על הלכות גדולות ושו"ת. ר' מנשה קליין רב אב"ד אונגוואר וראש ישיבה בניו יורק. ח"א נדפס תשי"ח.

משנה כסף על הרמב"ם וטור אבה"ע. ר' חיים דוד ב"ר ברוך שירירו, מרבני שלוניקי בשנת תק"כ. נדפס תקע"ז.

משנה למלך על הרמב"ם. ר' יהודה רוזאניס, מחכמי טורקיה. נפטר תפ"ז. חיבר גם: דרך מצותיך. פרשת דרכים.

משנה שכיר שו"ת. ר' ישכר שלמה טייכטעל אב"ד פישיטאין-סלובקיה. ח"א נדפס תרפ"ד. ח"ב ת"ש. תשובות או"ח מח"ב יצאו לאור עפ"י כת"י המחבר בשנת תשמ"ז (ע"י מכון י"ס). נספה בשואה תשי"ה. חיבר גם: טוב יגאל. אם הבנים שמחה.

משנה שלמה שו"ת. ר' שלמה הכהן גראס, רב באנטורפן-בלגיה. נדפס תשנ"א.

משנת חסידים כוונות התפילות עפ"י האר"י. ר' רפאל עמנואל חי ריקי מגדולי דורו. נפטר בעלותו עקה"ש תק"ג. חיבר גם: אדרת אליהו.

משנת יוסף שו"ת בעניני שביעית והלכות אר"י. מהר" יוסף ליברמן, מחז"ר ירושלים. י"ל החל משנת תשכ"ד.

משנת יעקב על הרמב"ם. ר' יעקב ניסן רוזנטל, אב"ד בחיפה. נדפס תשנ"א.

טורים וש"ע וספר "מחנה אפרים" דרשות. נדפס לראשונה בירושלים תשנ"ד.

נר מצוה על ספר המצוות להרמב"ם וכללי הפוסקים. ר' יהודה ב"ר מנחם סיד. נדפס בשאלוניקי תקע"א.

נשמת כל חי שו"ת אבה"ע וח"מ. ר' חיים פאלאג'י, רב באומיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנוי חיים. החפץ חיים. חקקי לב. לחיים בירושלים, ועוד.

נתיבות השלום "ארחות חיים" — על אבה"ע. "ארחות משפט" — על חו"מ. ר' משה נחמיה כהניו, רב בחאסלאוויטש, ואח"כ ר"מ בישיבת עץ חיים בירושלים. נפטר תרמ"ו. נדפס תרי"ט. חיבר גם: ארץ חפץ. חוקות עולם. מי מנחות.

נתיבות לשבת על תחילת שו"ע אבה"ע. ר' פנחס הלוי הורביץ. אב"ד פפד"מ. נפטר תקס"ה. נודע בחיבוריו: הפלאה על כתובות והמקנה על קידושין. חיבר גם: גבעת פנחס. חדושי הפלאה.

נתיבות משפט על ספר מישורים לרבינו ירוחם. ר' חיים בר' אברהם אלגאזי, מרבני קושטא. תלמיד המהרי"ט. נפטר שפ"ט.

נתיבי עם מנהגים והלכות. ר' עמרם אבורביע, רב העיר פ"ת. נדפס תשכ"ד.

נביב ליראיו על היראים. ר' אהרן וואלקין, אב"ד פינסק-קרלין. נספה בשואה תש"ב. נדפס תרצ"ה. חיבר גם: בית אהרן. זקן אהרן. חשן אהרן.

סגולות ישראל סגולות ורפואות בסדר א"ב. ר' שבתאי ליפשיץ. משנת תרכ"ה דומ"ץ יולניצא. ומשנת תרס"ז אב"ד אורשווא. נדפס תרס"ה. ונלוח אליו קונט' אבן סגולה מר' זוסמאן סופר, אב"ד פאקש.

סדור בית יעקב ר' יעקב מעמדן (יעב"ץ), בנו של בעל החכם צבי. חי תנ"ז — תקל"ו. נדפס תק"ה. חיבר גם: אגרת בקרת. מור וקציעה. שאילת יעב"ץ, ועוד.

סדור תפלה ישרה וכתר נהורא סדור תפלה ישרה עם דינים וכוונות החסידים. יצא לאור בראדוויל בהשגחתו של ה"ר אברהם יהושע השל מאפטא (בעל ה"אוהב ישראל"). בתרכ"ד נדפס בזיטאמיר עם הפירוש "כתר נהורא" ר' אהרן כ"ץ מ"מ ואב"ד זעליחוב.

סדר אליהו רבא וזוטא דיני עגונות ושו"ת אבה"ע. ר' אליהו אלפאנדארי, מרבני קושטא, תלמיד הרב פני משה בנבנשתי. נפטר תע"ז. חיבר גם: מכתב מאליהו.

סדר הדורות מאדם הראשון ועד ה"א תכ"ז. ר' יחיאל היילפרין, אב"ד מינסק. נולד ת"כ. נפטר תק"ז.

סדר משנה על הרמב"ם. ר' זאב וולף ב"ר שמואל מבאסקוביץ, בנו של בעל מחצית השקל (על או"ח). נדפס פראג תק"פ.

סדרי טהרה על יו"ד הל' נדה. ר' אלחנן אשכנזי, אב"ד ור"מ שאטלאנד. בתקכ"ז נתמנה במקום אביו לאב"ד בעיר בונא. **סולם מוצב** חדרות בענינים שונים. ר' משה צבי בסר, רב

נהרות איתן שו"ת. ר' אברהם רובין מו"צ ברחובות. נדפס תשנ"ט.

נודע ביהודה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יחזקאל הלוי לנדא אב"ד ור"מ בפראג. נפטר תקנ"ג. חיבר גם: צל"ח, דורש לציון.

נוה שלום חי' דינים על שו"ע, חי' ע"ז, שו"ת ולקוטים על הרמב"ם. ר' שלום הכהן שולאל, תלמיד בעל זרע יעקב. (נדפס תקס"ד).

נועם מגדים פסקי הלכות בענייני או"ח. ר' יוסף תאומים בעל הפמ"ג. מ"מ בלכוב ואח"כ אב"ד פפד"א. נפטר תקנ"ב. חיבר גם פרת יוסף ועוד ספרים.

נושא האפוד ראה: אבני האפד.

נזירות שמשון הגהות וחדושי דינים בשו"ע או"ח. ר' שמשון חסיד. נדפס ברלין תקכ"ד.

ר' **נחום טרייבניטש** ראה: שו"ת (ר') נחום טרייבניטש.

נחל יצחק על חו"מ. ר' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה. נולד תקע"ו. נפטר תרנ"ו. נדפס תרל"ב-תרמ"ד. חיבר גם: באר יצחק. עין יצחק.

נחלה לישראל שו"ת. ר' יחיאל מיכל היבנר, אב"ד ניונוב. נדפס תרל"ו. חיבר גם: שו"ת הד"ר. לבושי מכלול. משכנות הרועים. מיכלא דאסוותא, ועוד.

נחלה לישראל — ארץ חמדה על קדושת ארץ ישראל ומעלתה וביאורים על אגרות חז"ל בענין ארץ ישראל. ר' ישראל זאב הלוי הורביץ, מתלמידי החת"ס, רב באוהל הונגריה. עלה לארץ בשנת תרט"ז והתיישב בטבריה. נפטר תרכ"א.

נחלת יהושע שו"ת ודרשות. ר' יהושע אייזיק שפירא, אב"ד טיקטין וסלאנים. נפטר תרל"ג. נדפס תרי"א. חיבר גם: עמק יהושע.

נחלת עזרא שו"ת ד"ח שו"ע. ר' עזרא הדאיה. אב"ד חיפה. נפטר תש"מ.

נחלת צבי על שו"ע אבה"ע. מר' צבי הירש הכהן בר' יוסף טוכפיר, תלמיד הב"ח. נדפס תכ"א. חיבר גם: עטרת צבי.

נחמד למראה על הירושלמי. ר' נסים אברהם אשכנזי, רב באומיר. נפטר תרכ"ב.

נטעי גבריא הלכות ומנהגי ישראל. ר' גבריא צינער מניו יורק.

נמוקי הגר"ב חידושים והערות על הש"ס והרמב"ם. ר' יהודה בכרך אב"ד סייני. נפטר תר"ו.

רבינו נסים גירונדי ראה: שו"ת (ה)ר"ן.

נעם שנתן לבירור בעיות בהלכה, י"ל משנת תשי"ח, מכון תורה שלימה ירושלים.

נפת צופים שו"ת ד"ח שו"ע. ר' פתחיה מרדכי בירדוגו. מרבני מקנאס. נפטר תק"פ.

נצר מטעי שו"ת. ר' נתן צבי פרידמן. רב בב"ב. נדפס תשי"ז.

נר יצחק חידושים והערות על הרמב"ם ובסופו קצת שו"ת. ר' נסים יצחק ארדיט מגדולי רבני אומיר. תשובה משנת תק"נ. נלוח אליו ספר "עמודי אהרן" חידושים על ארבעה

בת"א. נדפס שם לאחר מותו בשנת תשמ"ב.

סיני ירחון לתורה ולמדעי היהדות. י"ל משנת תרצ"ז. בהוצאת מוסד הרב קוק ירושלים.

סמ"ג (ספר מצות גדול), מרבינו משה מקוצי, תלמיד רבי יהודה החסיד, הר"ש משאנץ, ובעל התרומה. תאריך בספר (עשין ג'): [ד"א] תתקצ"ו.

סמ"ק (ספר מצות קטן), מרבינו יצחק בן יוסף מקורביל, חתנו של רבינו יחיאל מפריז, גיסו של המרדכי. נפטר ה' ל'.

סמא רחוי שו"ת ד"ח שו"ע. ר' חיים יעקב מצפת, תלמיד מהר"ח אבואלעפיא. נדפס תצ"ז. חיבר גם: צרור החיים.

ספר הבית ענייני הבית והנהגתו. ר' יוסף יצחק לרנר. נדפס ירושלים תשנ"ה. חיבר גם: שמירת הגוף והנפש.

ספר הזכרון פסקי הלכות על סדר התלמוד. ר' ישמעאל הכהן, שחיברו במצרים שנת ש"ג. היה מגדולי הדור בטוניס ואח"כ ישב במצרים.

ספר הזכרון לר' יצחק הוטנר גנוזות וחדו"ת. לזכרו של הר' יצחק הוטנר ראש ישיבת חיים ברלין בניו יארק. יצא לאור ע"י מכון י"ם בשנת תשמ"ד.

ספר הישר רבינו יעקב ב"ר מאיר נכד רש"י, הנודע בשם רבינו תם. יצא לאור בוינה תקע"א, ונחלק לשני חלקים: חלק הפירושים — ליישב את הגירסאות הישנות בש"ס. חלק תשובות בשם ענינים שונים. חלק הפירושים יצא במהדורה חדשה ע"י הר"ש שלזינגר. וכן חלק התשובות ע"י ר' שרגא רוזנטל אב"ד ברסלוי בשנת תרנ"ח.

ספר המצוות מנין המצוות, כלליהן ופרטיהן, לרבינו משה בן מימון.

ספר המצוות ר' סעדיה גאון. נולד במצרים ד"א תרנ"ב. נפטר תש"ב. ועם "ביאור הגר"פ" לר' ירוחם פישל פערלא, מורשא ואח"כ בירושלים. נפטר תרצ"ד. נדפס תרע"ד.

ספר הקנה "הקנה גדול" על בראשית, ו"הקנה קטן" בקובץ קטן על טעמי המצות. חובר בזמן הגאונים ויתכן עוד קודם (עיין שה"ג ערך קנה).

ספר השבי"ט בירורי הלכות. ר' שמואל טוביה שטרן, רב במיאמי ביטש בארה"ב. נדפס תש"ל.

ספר מצות ישוב ארץ ישראל ביאור מצות ישיבת אר"י בזה"ז והחובה להחזיק את היושבים בה. ר' ישראל זאב מינצברג, מרביני ירושלים. נולד תרל"ב. נפטר תשכ"ב. חיבר גם: שארית ישראל.

ספרי דבי רב פירוש על ספרי. ר' דוד פארדו, רב בשראי דמן בוסנא. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם מכתם לדוד.

עבודת הגרשוני שו"ת. ר' גרשון אשכנזי, אב"ד ניקלשבורג ווינא ואח"כ אב"ד ור"מ במיץ, חתן בעל צ"צ (הישן). תלמיד הב"ח. נפטר תנ"ג. חיבר גם: חדושי הגרשוני.

עבודת השם שו"ת. ר' שמואל מאטאלון, ר"מ בשאלוניקי. נפטר תרנ"א.

עדות ביהוסף שו"ת ודרשות. ר' יוסף אלמושיני, אב"ד ור"מ

בילוגראד. נפטר תמ"ט.

עדות ביעקב שו"ת וביאורים על ס' העיטור. ר' יעקב ב"ר אברהם די בוטון, מחכמי סלוניקי, נינו של בעל לחם משנה. תשו"י משנת תי"ט.

עדות ביעקב שו"ת בד' ח' שו"ע. ר' יעקב בירדוגו, מרביני מקנאס במרוקו. נכד הר' רפאל בירדוגו בעל משפטים ישרים. נפטר תר"נ.

עולת יצחק שו"ת. ר' יצחק רצאבי, ב"ב. נדפס תשמ"ט. חיבר גם: בארות יצחק. קדושת ישראל, ועוד.

עולת שמואל שו"ת או"ח. ר' שמואל יהודה ליב קוידער מפראג. בזמן הנוב"י.

עולת תמיד על שו"ע או"ח. ר' שמואל ב"ר יוסף, מדייני קראקא. נדפס תמ"א. חיבר גם: עולת שבת.

עורי צפון בעניני ישוב אר"י וגאולה העתידה. ר' משה שמעון הלוי הופמן רב בודפסט, חתן הרב ישראל ועלץ אב"ד בודפסט. נספה בשואה. נדפס ת"ש.

עושה שלום חי' דינים בסדר א"ב. ר' נסים חיים שלום מרגוניטי, רב בשאלוניקי. נדפס תקע"א.

עזר מקודש על שו"ע אבה"ע. ר' אברהם דוד (ווארמן) אבד"ק בוטשטאטש. נולד תקל"א. נפטר תר"א. חיבר גם: דעת קדושים. אשל אברהם על שו"ע. מילי דחסידותא.

עזר משפט פסקים וחדושים. ר' אליעזר גולדשמידט, חבר ביה"ד הגדול בירושלים. נפטר תשנ"ב.

עזרת ישראל שו"ת. ר' רפאל ישראל איסר שפירא, אב"ד מעזריטש הסמוכה לווארשא. נדפס תרנ"א.

עטרת זקנים ביאור לשו"ע או"ח. ר' מנחם מנדל ב"ר משה אויערבך, גאון ומקובל ופוסק, ר"מ בווינה ודיין בקראקא. נפטר תמ"ט.

עטרת פז על הרא"ש סדר נשים. ר' פנחס זעליג ב"ר משה, אב"ד לאסק. נפטר תק"ל. נדפס תקכ"ח.

עטרת פז שו"ת ומחקרי הלכות. ר' פנחס זביחי. י"ל החל משנת תש"ן.

עטרת צבי שו"ת ודרשות. ר' צבי ב"ר נפתלי הירץ אשכנזי, רב כהאלבערשטאט. נפטר תק"ח.

עטרת צבי ביאור והגהות על הזהר. מהר"י צבי הירש אייכנשטיין, אדמו"ר מזידיטשויב. נולד תקכ"ג. נפטר תקצ"א. נדפס לבוב תקצ"ו.

עיון יעקב על עין יעקב. ר' יעקב רישר, אב"ד מיץ וורמיזא. נפטר תצ"ד. חיבר גם: שבות יעקב. חק יעקב. מנחת יעקב.

עיתור דינים והלכות. רבינו יצחק בן אבא מארי, נפטר ד"א תתקנ"ג. חיבר גם: מאה שערים.

עין אליעזר שו"ת ד"ח שו"ע וחי' ש"ס ורמב"ם. ר' אליעזר ליפמאן-לוברמן הכהן וואלק. אב"ד פארברעזא ודרויא-רוסיא. הקדמה משנת תרנ"ו.

עין זוכר ראה: יעיר און.

עין יצחק שו"ת. ר' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה. נפטר תרנ"ו. חיבר גם: באר יצחק. נחל יצחק.

קהילות בגרמניה. נפטר תרל"ב. חיבר גם: בכורי יעקב. בנין ציון.

ערך השלחן פסקי הלכות וחי' על שו"ע. ר' יצחק טייב, אב"ד ור"מ דתוניס. ח"א נדפס תקנ"א. חיבר גם: ווי העמודים.

ערך לחם חי' והגהות על ד' חלקי שו"ע. ר' יעקב קאשטרו (מהריק"ש), תלמיד מהרלב"ח. רב במצרים. נפטר ש"ע. חיבר גם: אהלי יעקב.

ערך שי חי' שו"ע. ר' שלמה יהודה טאבאק, ראב"ד סיגעט. נפטר תרס"ח. חיבר גם: תשורת שי.

פאת השלחן הלכות אר"י, עם ביאור בית ישראל (מקור הדינים). ר' ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א, מרבני צפת וירושלים. נפטר תקצ"ט. נדפס תקצ"ו.

פאת נגב שו"ת עם חידושי הש"ס ודרשות. ר' נסים גבאי. נדפס בשאלוניקי תקנ"ז.

פוקד עקרים ר' צדוק הכהן מלובלין. נפטר תר"ס. חיבר גם: תפארת צבי. ועוד הרבה ספרים.

פחד יצחק אנציקלופדיה הלכתית. ר' יצחק לאמפרונטי, מרבני פירארא. נפטר תקי"ז.

פחד יצחק חידושים על מס' קידושין. ר' יצחק קוריאט, רב בטיטואן מרוקו. עלה לירושלים ונפטר שם בשנת תקס"ה. נדפס בספר מעשה רקם יחד עם עוד ספרים כפיזה תקס"ו.

פליטה הנשואת מאמרים והקרי הלכות והערות. מהרבנים שפרסמו בקובצי תל תלפיות (ע"ע) במשך השנים ונספו בשואה. נדפס החל משנת תש"א.

פלפולא חריפתא על פסקי הרא"ש לסדר נזיקין. ר' יו"ט העליר בעל המחבר תוספות יו"ט.

פני אברהם שו"ת וחי' ש"ס ורמב"ם. ר' אברהם יצחק פרלמן, אב"ד שקדוויל-ליטא. נספה בשואה תש"ג. נדפס תרפ"ח.

פני דוד פשטים וביאורים עה"ת מהחיד"א.

פני יהושע על מסכתות בש"ס ושו"ת (נדפס בסוף פני יהושע השלם, ירושלים תשל"ג). ר' יעקב יושע, אב"ד לבוב, ברלין, מיץ ופפד"מ. נולד תמ"א בקראקא. נפטר תקט"ז.

פני יצחק שו"ת. ר' יצחק אבולעפיא, רב בדמשק, בצפת וטבריה. נפטר תר"ע.

פני מבין חידושים על מס' סנהדרין. ר' בכור יצחק נאברו מרבני איזמיר. נדפס תקע"א. חיבר גם: לב מבין.

פני משה שו"ת. ר' משה בנבנשתי, מרבני קושטא, נכדו של הראנ"ח. נולד שס"ו. נפטר תל"ז. נדפס תכ"ט.

פני משה על אה"ע. ר' משה אב"ד קלעוואן. נדפס תקע"ח.

פני משה ומראה הפנים על הירושלמי. ר' משה מרגלית, רב כמה קהילות במדינת זאמושט. רבו של הגר"א. נפטר תקמ"א.

פנים ופות פשטים עה"ת. ר' פנחס הלוי איש הורוביץ, אב"ד פפד"מ. נפטר תקס"ה. חיבר גם: הפלאה. המקנה. גבעת פנחס, ועוד.

עיני דוד על הרמב"ם, חי' דינים ושו"ת. ר' דוד אמאדו, מחכמי איזמיר ואח"כ בירושלים. נפטר תקצ"ב.

עיני כל חי פלפולים וביאורי הגדות. ר' חיים פלאגי, רב באיזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. חיבר גם: נשמת כל חי, גנוי חיים ועוד.

עיקרי הד"ט ליקוטים וחידושים על או"ח ויו"ד (ונקרא גם: עיקרי דינים). ר' דניאל טירני, אב"ד פירינצי-איטליה. נדפס תקס"ג. חיבר גם: סעודת מצוה. דרך שיחור, ועוד.

עיר מבצר פי' על מגלת אסתר, שו"ת ודיני מחצית השקל וקריאת המגילה וחי' על מסכת מגילה. ר' מרדכי צבי הלוי אדלר, דיין ומו"צ באיגלא. ובתחילת הספר כמה תשובות שהשיב לו המהרש"ם (ע"ע). נדפס תרס"ט.

על הגאולה ועל התמורה על ענייני יישוב א"י. ר' יואל טייטלבוים, אדמו"ר מסאטמר. נפטר תשל"ט. חיבר גם: יואל משה. דברי יואל.

עמוד הימיני שו"ת. ר' שאול ישראל, חבר ביה"ד הגדול י"ם. נדפס תשכ"ו. חיבר גם: ארץ חמדה.

עמודי אור שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יחיאל העליר, אב"ד סובאלק. נפטר תרכ"ב.

עמודי אש שו"ת. ר' ישראל אייזנשטיין, אב"ד באהאפאל-רוסיה. הקדמה משנת תרל"ט.

עמק המלך על הרמב"ם. ר' מנחם עזריה מאיר קסטלינובו. דומ"ץ פאדובה וליורנו. חי תקל"ב-תר"ז. חיבר גם: מסגרת השלחן.

עמק יהושע שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהושע מאמאן, רב ואב"ד מראקש-מרוקו, וחבר ביה"ד הגדול ירושלים. נדפס תשל"ז-תשנ"ד.

עץ חיים פסקי דינים ב"ח — ח"א ספר התורה והוא הוראות בעניינים השייכים להנהגת האדם, וח"ב ספר המשפט — דינים השייכים לדיני ממונות. חיברו הר' יעקב ב"ר יהודה חזן מלונרדץ (לונדון). מן הראשונים, היה בתחילת האלף הנוכחי. י"ל לראשונה י"ם תשכ"ב.

עץ יוסף (על עין יעקב) על עין יעקב. ר' חנוך זונדל מביאליסטוק. נדע כבעל הענפים. חיבר גם: פירש בשם הנ"ל על המדרש רבה ותנחומא (הדפיס פירושו על התנחומא בשנת תקצ"ג).

ערוגת הבשם פירוש על שו"ע אבהע"ז. ר' מיכאל בכרך, נכדו של בעל חוות יאיר, ומדייני ב"ד של הנודע ביהודה. נפטר תקס"א.

ערוך השלחן הלכות וביאורן על סדר השו"ע. ר' יחיאל מיכל עפשטיין, אב"ד נובהרדוק. נולד תק"צ. נפטר תרס"ח. ח"א נדפס תרנ"ז.

ערוך השלחן העתיד פסקי הל' בעניינים שיהיו לעת"ל. מהנ"ל.

ערוך לנר על מסכתות. ר' יעקב יוקב עטלינגער, רב בכמה

שעברשין ופפד"א. נפטר תקע"א. נדפס תקנ"ו.

פרישה ודרישה על הטור. ר' יהושע פלק בר' אלכסנדר כץ. ראש ישיבה בלמברג. תלמיד הרמ"א ומהרש"ל. נולד שט"ו. נפטר שע"ד. חיבר גם: סמ"ע. ביו"ד ואה"ע נמצאים הגהות מבנו הר"ר יוסף כ"ץ מוינה בשם "כתונת פסים". נפטר שצ"ט.

פרשת המלך על הרמב"ם. ר' יצחק מאיר בן מנחם, חתנו של ר' איסר זלמן מלצר. חבר ביה"ד הגדול בירושלים. נפטר תש"כ.

פתח הדביר על שו"ע או"ח. ר' חיים בנימין פונטרימולי, מחכמי אומיר. נדפס תקצ"ח.

פתחא זוטא על שו"ע יו"ד הל' נדה וטבילה עם שו"ת בתקון ערובין. ר' פנחס חיים הלוי הורוויץ, אב"ד קאסוב ומו"צ בק"ק גראס-ווארדיין. נפטר תרצ"ח. נדפס תרס"ב.

פתחי עולם ומטעמי השלחן על ד"ח שו"ע. ר' דובער קאראסיק, אב"ד קאראלעוויט. הסכמה משנת תרמ"ג.

פתחי שערים חרות עם שו"ת. ר' פתחיה הארנבלאס, מו"צ בורשא. נדפס תר"ע. חיבר גם: פתחי עזרה.

פתחי תשובה על שו"ע יו"ד אבה"ע וחז"מ. ר' אברהם צבי אייזנשטאט, אב"ד איטייאן-רוסיה. נפטר תרכ"ח.

ר' **צבי הירש חיות** ראה: שו"ת מהר"ץ חיות.

צדה לדרך הלכות והנהגות. רבינו מנחם בן אהרן בן זרח, תלמיד ר' יהודה בן הרא"ש, רב באלקלעה וטוליטולה. נפטר קל"ד.

צדקה ומשפט שו"ת ד"ח שו"ע. ר' צדקה חוצין, מרבני אר"צ ואח"כ רב בבגדד. נפטר תקל"ג.

צוף דבש שו"ת וחרושים. ר' דוד מועטי. נדפס תרל"ה בליוורנו. חיבר גם: אשר לדוד. קדשי דוד. ידי דוד. נאם דוד.

ציון לנפש חיה שו"ת. ר' נתן נטע לייטער, אב"ד ומו"צ לבוב. נספה בשואה. חיבר גם: מאורות נתן. ונלוה אליו גם תשובות מבנו ר' זאב וולף לייטער, אב"ד פייטסבורג.

ציוני טהרה על שו"ע יו"ד הל' נדה. ר' בן ציון יעקובוביטש, בני ברק. נדפס החל משנת תשל"ט.

ציץ אליעזר שו"ת. ר' אליעזר יהודה ולדינברג, חבר ביה"ד הגדול בירושלים. ח"א נדפס תש"ה. חיבר גם: אבן יעקב. הלכות מדינה.

צל הכסף שו"ת ודרשות. ר' אברהם ב"ר בנבינישטי גאטיניו, רב בשלונקי, תשו' משנת תר"ז. בח"ב מחלקה ב' תשו' מדודו ר' חיים שמואל גאטיניו מרבני שלונקי. תשו' משנת תקע"ח.

צמח צדק שו"ת ד"ח שו"ע. ר' מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש, נכדו של ר' שניאור זלמן בעל התניא והשו"ע. אדמו"ר ורב בלובביץ. נפטר תרכ"ז.

צפחית בדבש שו"ת או"ח ויו"ד וביאורים ברמב"ם. ר' חייא פונטרימולי, רב באומיר. נדפס תר"ח.

פסקי דין רבניים פסקים נבחרים מפסקי הדין של בתי הדין הרבניים בישראל. י"ל משנת תשי"ד.

פסקי הלכות — יד דוד פסקי דינים בהלכות אישות עם באור יד דוד. ר' דוד פרידמאן, אב"ד פינסק-קרלין. נדפס תרנ"ח. נפטר תרע"ה. חיבר גם: עמק ברכה. שאילת דוד.

פסקי הרי"ד ר' ישעיה דטראני הזקן, בעל תוספות רי"ד. נולד ד"א תתק"מ. נפטר ה"א י'.

פסקי ריא"ז ר' ישעיה בר' אליהו דיטראני, מחכמי איטליה. בן דורו של הרשב"א. נכד ר' ישעיה הזקן בעל תוס' רי"ד. **פסקי ריקנאטי** ר' מנחם בר בנימין ריקנאטי, מחכמי איטליה, בן דורו של הר"ן.

פסקי תשובה אוסף שו"ת. ר' אברהם פיעטקאווסקי, מו"צ לאדז'. נספה בשואה תש"א. נדפס תרצ"ג.

פקודת אלעזר חי' או"ח ג"ח. ר' רפאל אליעזר הלוי יליד רבאט. עלה לא"י ונפטר שם תרמ"ו.

פרדס הארץ ד"ח. ח"א — שו"ת. ח"ב — ח"ד דרוש. ר' ישעיה הלוי הורביץ, רב בצפת ובוויניפג-קנדה. נדפס בירושלים תרצ"ג-תרצ"ח. חיבר גם: יבא שילה.

פרדס רמונים שו"ת בענייני עגונה וחזקת רבנות. ר' יואל כ"ץ, אב"ד ערעד. נספה בשואה תש"ד. נדפס תרצ"ו.

פרדס שמחה על שו"ע יו"ד הל' נדה. ר' מרדכי גרוס. נדפס ב"ב תשל"ט.

פרח מטה אהרן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אהרן הכהן פרחיא, מרבני שאלוניקי. תלמידו של ר' חסדאי הכהן פרחיה בעל תורת חסד. תשו' משנת תל"א. חיבר גם: זכרון דברים.

פרי דעה על שו"ע הל' נדה ומקוואות. ר' עזריאל דב ראב"ד מקארסאן. נדפס ע"י המחבר תרכ"א.

פרי הארץ שו"ת ד"ח שו"ע וחי' על הרמב"ם. ר' ישראל מאיר מזרחי, מרבני ירושלים. נפטר תפ"ט. נדפס תפ"ז.

פרי השדה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אליעזר חיים דייטש. רב בהאנשוויץ ובאניהאד. ח"א נדפס תרס"ו. נפטר תרע"ה. חיבר גם: דודאי השדה. חלקת השדה. צמח השדה. תבואות השדה.

פרי חרש על שו"ע או"ח ואבה"ע. ר' חזקיהו די סילוא, מגדולי הפוסקים והמקובלים. רב בירושלים. נפטר בצעירותו שנת תנ"ח.

פרי יהושע שו"ת וחי' ש"ס. ר' מנחם צבי אייכנשטיין. רב סט. לואיס, מא. נדפס תש"ט.

פרי מגדים על שו"ע או"ח ויו"ד. ר' יוסף תאומים, מ"מ בלבוב ואח"כ אב"ד פפד"א. נפטר תקנ"ב. חיבר גם: גינת ורדים. מגידות. פרת יוסף, ועוד.

פרי מלכה שו"ת. ר' שמואל אלימלך טוירק. רב בעיר ברונקס-ארה"ב. נדפס תשמ"א. חיבר גם: כרם צבי.

פרי צדיק שו"ת וחידישי הגהות על שו"ע. ר' רפאל ידידיה שלמה צור, רב בארגיל, רבו של ר' יהודה עייאש. נפטר תצ"ח.

פרי תבואה שו"ת. ר' יהודה ליב מרגליות, אב"ד בחנאב

וש"ס ודרשות. ר' אליהו ב"ר יוסף שמאע, ראב"ד ארם-צובה, נפטר תקע"ד.

קרבן העדה על הירושלמי. ר' דוד פרנקל, רב ראשי בברלין. נולד תס"ז. נפטר תקכ"ב. חיבר גם: שירי קרבן.

קרבן נתנאל על הרא"ש. ר' נתנאל ווייל, אב"ד קרלסרוהה ומדינת בארן. תלמידו של ר' אברהם ברוך בעל "אשל אברהם". נפטר תקכ"ט. חיבר גם: נתיב חיים.

קרית מלך רב על הרמב"ם וטור, ושו"ת. ובסופו קונט' שו"ת "דין אמת". ר' יהודה נבון, מרבני קושטא ואח"כ בירושלים, בן המחנה אפרים. נפטר תקכ"א. נדפס תקי"א. נלדה לו: הל' דיינים מבן המחבר ר' אפרים.

קרית ספר על הרמב"ם. ר' משה מטראני (מבי"ט), ראב"ד צפת, תלמיד מהר"י בי רב, הרבה לשאת ולתת בהלכה עם מרן הב"י ושאר גדולי הדור. נפטר ש"מ.

קרבן אורה על מסכתות בש"ס. ר' יצחק שיק אב"ד קרלין, אחיו של ר' יעקב מקרלין. נולד תקמ"ח. נפטר תרי"ב. נדפס תרי"ב.

ראב"ן שיטות בתלמוד להלכה. רבינו אליעזר בר' נתן (הראב"ן) ממגנצא, מבעלי התוספות הראשונים בדורו של ר"ת. נולד ד"א תת"נ. נפטר ד"א תתק"ל. נדפס לראשונה בפראג ש"ע. ועם ביאור "אבני שהם" מר' שלום אלבעק, ורשא תרס"ה. ועם "אבן לשם בדביר" מר' אריה ליב רשקעש, ירושלים תרע"ה. ועם "אבן שלמה" מר' שלמה זלמן ערנרייך בעל "לחם שלמה" שאמלוי תרפ"ה.

ראבי"ה שיטות בתלמוד להלכה. רבינו אליעזר בר' יואל הלוי (הראבי"ה), תלמיד בעל ספר יראים ורבו של ר"י אור זרוע. נפטר ד"א תתקפ"ה לערך.

ראה חיים באורים לפי סדר פרשיות התורה. ר' חיים פאלאגי, רב באזמיר. נכד בעל חקרי לב. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: החפץ חיים. חקקי לב. לחיים בירושלים.

רא"ם ראה: שו"ת (ה)רא"ם.

ראנ"ח ראה: שו"ת ראנ"ח.

ראש משביר שו"ת. ר' יוסף שמואל מודייאנו, מרבני שלוניקי, תלמיד הר"מ אמריליו, תשו' משנת תק"ג.

רא"ש ראה: שו"ת (ה)רא"ש.

ראשית חכמה מוסר והנהגות. ר' אליהו די וידאש, מחכמי צפת. תלמיד הרמ"ק. הספר הושלם בשנת של"ה.

רב פעלים שו"ת. ר' יוסף חיים, רב בבבל, נדפס תרס"א. נפטר תרס"ט. חיבר גם: בן איש חי. רב ברכות. ועוד רבים.

רב"ז ראה: שו"ת (ה)רב"ז.

רבינו ירוחם פסקים. רבינו ירוחם בר' משלם מפרובינציא. חיברו ה"א צ"ד. תלמיד הרא"ש, ותלמיד רבינו אברהם בן איסמעיל תלמיד הרשב"א.

רב"ך ראה: שו"ת (ה)רב"ך.

רדב"ז ראה: שו"ת רדב"ז.

רד"ך ראה: שו"ת (ה)רד"ך.

צפנת פענח על הרמב"ם. ר' יוסף ראזין, אב"ד דוינסק. נפטר תרצ"ו.

צפנת פענח שו"ת ד"ח. מהנ"ל.

צורו הכסף הלכות. רבנו חיים ב"ר שמואל למשפחת בן דוד, מהעיר טודילה שבספרד. תלמיד הרשב"א ורבנו פרץ. יצא לאור בשנת תשמ"ד ע"י ר' משה יהודה הכהן בלוי.

קב חיים שו"ת. ר' חיים צבי עהרענרייך, אב"ד מאד. נפטר תרצ"ז. חיבר גם: קצה המטה על המטה אפרים. שערי חיים על השערי אפרים.

קדושת יו"ט שו"ת, חי' רמב"ם ודרשות. ר' יו"ט (מהרי"ט) אלגאזי, מרבני ירושלים. נפטר תקס"ב. נודע בחיבורו על הל' בכורות לרמב"ם. חיבר גם: גט מקושר. שמחת יו"ט.

קהלת יעקב מערכות בסדר א"ב. ר' ישראל יעקב אלגאזי, אביו של מהרי"ט אלגאזי. אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ז. חיבר גם: ארעא דרבנן. נאות יעקב. אמת ליעקב. שמע יעקב.

קובץ על הרמב"ם. ר' מנחם נחום טריביטש, אב"ד ניקשבורג ומדינת מעהרין. נפטר תר"ז. חיבר גם: שלום ירושלים על הירושלמי.

קול אליהו שו"ת. ר' אליהו ישראל, בנו של בעל משאת משה. אב"ד ברודיס, ואח"כ אב"ד ור"מ נא אמון-מצרים. נפטר תקמ"ד. חיבר גם: אדרת אליהו. כסא אליהו. מחנה ישראל. עוגת אליהו, ועוד.

קול יעקב דרשות, חי' ש"ס ורמב"ם, ושו"ת. ר' יעקב שאול ב"ר חנניה, אב"ד אזמיר. תלמיד בעל בתי כהונה. נפטר תקי"ח. נדפס תק"כ.

קול קול יעקב חידושים על הגמ' מסדר מועד, ולקוטים עה"ת ושו"ע. מהר"י יעקב המבורגר. נדפס פראג תקס"ב.

קונטרס מצות הקהל מאמרים בענין קביעת זכר למצות הקהל בזה"ז. יו"ל ע"י מוסד הרב קוק תשכ"ד.

קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל ביאור מצות ישיבת א"י עפ"י הרמב"ם והרמב"ן. ר' יונה זאב בלומברג, חי בדווינסק שנת תרנ"ח.

קנה בשם שו"ת. ר' מאיר ברנסדורפר, מו"צ בירושלים. ח"א נדפס תשל"ט.

קנין תורה בהלכה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אברהם דוד הורביץ, אב"ד שטרסבורג וחבר הבר"צ ירושלים. נדפס תשל"ד-תשנ"ב.

קצה המטה על מטה אפרים (ע"ע). ר' חיים צבי אהרנרייך, אב"ד מאד. נפטר תרצ"ז. נדפס תרפ"ג. חיבר גם: קב חיים.

קצור שולחן ערוך הלכות, מסודרות לפי סדר שו"ע. ר' שלמה גאנצפריד. נדפס תקצ"ה. חיבר גם: אהלי שם. לחם ושלמה. קסת הסופר. תורת זבח.

קציני ארץ שו"ת וחקרי הלכה בר' חלקי שו"ע ודרשות. ר' יעקב שאול קצין, רבה של קהילת שערי ציון ליוצאי ארם צובה בניו יורק. נפטר תשנ"ד.

קרבן אשה שו"ת בר' חלקי שו"ע וחידושים על הרמב"ם

שבט הלוי שו"ת. ר' שמואל הלוי ואזנר, רב אב"ד זכרון מאיר ב"ב. ח"א נדפס תש"ל.

שבילי דוד על שו"ע. ר' דוד יהודה ליב זילברשטיין, אב"ד בויטצן, נפטר תרמ"ד.

שבעים תמרים על צואת ר"י החסיד. ר' חיים שמעון דוב, אב"ד הארקי. נדפס תר"ס.

שבעת הנרות פי' על תשב"ץ קטן. ר' משה בצלאל מסוחאוואליא, אב"ד סייני. נפטר תרע"ד. נדפס תרס"א.

חיבר גם: מעשה בצלאל. נהור שרגא. נפש חיה. ועוד.

שבת הארץ בירור ה' שביעית בזה"ז. ר' אברהם יצחק הכהן קוק, רב ראשי באר"י. נפטר תרצ"ה. חיבר גם: אורח משפט. מצות ראיה. עזרת כהן. ועוד.

שדה הארץ דרשות ושו"ת. ר' אברהם מיוחס מרכני ירושלים. נפטר תקנ"ד.

שדי חמד מערכות וכללים. ר' חיים חזקיהו מריני. נולד בירושלים תקצ"ה. רב בקראסובזאר-קרים, ובסוף ימיו ראב"ד בחברון. נפטר תרס"ט. חיבר גם: אור לי. מכתב לחזקיה, ועוד.

שואל ומשיב שו"ת. ר' יוסף שאול נאטאנוא, אב"ד ור"מ בלבוב, נפטר תרל"ה. חיבר גם: דברי שאול – חלק לשבעה. דברי שאול – ועדות ביוסף, ועוד.

שואל ונשאל שו"ת. ר' כלפון משה הכהן, מגדולי רבני תוניס-ג'רבה. נפטר תש"י. חיבר גם: ברית כהונה. הלכה למשה.

שולי האדרת הגהות וחידושים על מפרשי הש"ס הראשונים. ר' משה הרשלה, מחכמי ירושלים. נפטר תש"נ.

שופריה דיעקב שו"ת יוד, אבה"ע וחז"מ. ר' יעקב בירדוגו, אב"ד במכנס, נפטר תר"ג.

שושנים לדוד על המשנה. ר' דוד פאדרו, רב בשארי דמן בוסנא. נולד בויניציא ת"ע. נפטר בירושלים תקנ"ב. חיבר גם: חסדי דוד. מכתם לדוד, ועוד.

שושנים לדוד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' דוד צבאח, רב ברבאט דומ"צ אוזידא-מרוקו. נדפס תרצ"ה.

שו"ת ר' בצלאל אשכנזי מחכמי מצרים ואר"י. תלמיד הרדב"ז ורבו של האריז"ל. נפטר שנ"ג בערך. נדפס שנ"ה. נודע בחיבורו: שיטה מקובצת.

שו"ת ר' חיים כהן רפפורט, אב"ד לבוב. נפטר תקל"א.

שו"ת ר' ידידיה טיאה ווייל אב"ד קרלסרווא והמדינה, בן הגאון בעל קרבן נתנאל. נפטר תקס"ו.

שו"ת המביט ר' משה בן יוסף מטראני, ראב"ד צפת, תלמיד מהר"י בי רב, הרבה לשאת ולתת בהלכה עם מרן הב"י ושאר גדולי הדור. תשו' משנת שי"ח. נפטר שמ"ה. חיבר גם: קרית ספר.

שו"ת מהר"א ששון ראה: תורת אמת.

שו"ת מהר"ח או"ז רבינו חיים בן רבינו יצחק בעל האו"ז. בזמן הרשב"א.

שו"ת מהר"ח ש' ר' חיים שבת, רב ראשי בשלונקי, תלמיד

רוח חיים על ד"ח שו"ע. ר' חיים פאלאגי, רב באומיר. נפטר תרכ"ח. מחיבוריו: גנזי חיים. החפץ חיים. חקקי לב.

ר"י מוגאש ראה: שו"ת (ה)ר"י מיגאש.

ר"י מילר ראה: שו"ת (ה)ר"י מילר.

ר"י מליריאה ראה: תשובות (ה)ר"י מליריאה.

ר"י מפוזנא ראה: שו"ת (ה)ר"י מפוזנא.

ריא"ף (על עין יעקב) ביאור על עין יעקב (נקרא גם מאור עינים). ר' יאשיהו פינטו. רב בדמשק, צפת וקושטא. נפטר ת"ח. חיבר גם: כסף נבחר.

ריב"ש ראה: שו"ת (ה)ריב"ש.

רי"ף ראה: שו"ת (ה)רי"ף.

רמ"א ראה: שו"ת (ה)רמ"א.

רמב"ם ראה: תשובות (ה)רמב"ם.

רמ"ע מפאנו ראה: שו"ת רמ"ע מפאנו.

ר"ן ראה: שו"ת (ה)ר"ן.

רשב"א ראה: שו"ת (ה)רשב"א.

רשב"ש ראה: שו"ת (ה)רשב"ש.

ש"ך ראה: שפתי כהן.

שאל שאל בירורי הלכות ביור"ד. ר' שאול בראך, רב בנייטרא ולפני כן בעוד קהילות חשובות בהונגריה. נפטר ת"ש.

שאלות יעב"ץ שו"ת. ר' יעקב עמדין, בן החכ"צ. חי תנ"ז-תקל"ו. חיבר גם: אגרת בקורת. מור וקציעה.

שאלות יעקב שו"ת ופולפולים. ר' יעקב סג"ל פרעגער רב באדא, חתן המהר"ם שיק. נולד תר"ג. נפטר תרע"ח. נדפס תרס"ו.

שאלות ישורון שו"ת. ר' גדליה פעלדער, רב ביכ"נ בטורונטורקנדה. נדפס תשכ"ד. חיבר גם: יסודי ישורון. נחלת צבי.

שאלות שלום על השאלות. ר' ישעיה פיק-ברלין. רבה של ברסלאו. נפטר תקנ"ט. חיבר גם: הפלאה שבערכין. מסורת הש"ס. קשות מיושב, ועוד.

שאלות שלום שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום טויבש, אב"ד באטשאן. תשו' משנת תר"ל.

שאלות רב אחאי גאון.

שאלות ותשובות ראה: שו"ת.

שארית יהודה ביאור על ה' מליחה ושו"ת ד"ח שו"ע. ר' יהודה ליב, מו"ץ ביאנוביץ, אחי התניא. נולד תק"ט בערך.

שארית יעקב שו"ת. ר' יעקב זאב כהנא מפאסוואל. תשו' משנת תרמ"ה. חיבר גם: תולדות יעקב.

שארית ישראל חרות דרשות. ר' ישראל מורגרנשטרן מפילוב-קאצק. נכד הרמ"מ מקאצק, ובו "קונטרס שלום ירושלים" בענין מצות ישוב אר"י וחידושה בזה"ז. נפטר תרס"ה.

שבות יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב רישור, אב"ד מיץ, ווירמייזא. נפטר תצ"ד. חיבר גם: חק יעקב. מנחת יעקב. עיון יעקב.

שו"ת מהר"ם אלשקר ר' משה אלשקר, דיין במצרים, שקיל וטרי עם מהר"י בי רב, הכס"מ מביאו בהל' יסוה"ת. נפטר ש"ב.

שו"ת מהר"ם בריסק ר' מרדכי בריסק, אב"ד ור"מ טאשנאד. נולד תרמ"ו. נספה בשואה תשי"ד. נדפס תרצ"ט.

שו"ת מהר"ם גאויזון ר' מאיר גאויזון, מחכמי מצרים. בצעירותו שהה בצפת בזמנו של מרן הב"י. נפטר שפ"ב לערך.

שו"ת מהר"ם גאלאנטי ר' משה גאלאנטי הזקן, תלמיד מרן הב"י, ונסמך על ידו. מילא מקום המב"ט ברבנות צפת. נפטר שע"ב.

שו"ת מהר"ם מינץ ר' משה מינץ, תלמיד ר' יעקב ווייל. ר"מ במגנצא, בשנת רל"ד רב בפוזנא.

שו"ת מהר"ם מינץ (מאובן ישן) ר' משה מינץ, רב בווישניוביץ, ואח"כ אב"ד אובן ישן, נפטר תקצ"א.

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג רבינו מאיר בר' ברוך מרוטנבורג, תלמיד בעל אור זרוע ורבו של הרא"ש. חי ד"א תתקצ"ה-א"נ"ג. תשובותיו יצאו לאור בכמה מהדורות: (א) קרימונה (נקראת גם: התשובות הקצרות) — שי"ז. (ב) פראג שס"ח (הוגה ותוקן ע"י ר' משה אריה בלאך אב"ד לייפניק בודפסט תרנ"ה). (ג) לבוב תר"כ. (ד) שערי תשובות — שער א': כת"י פארמא. שער ב': כת"י אמשטרדם. שער ג': כת"י פראג (יצא לאור ע"י הרמ"א בלאך הנ"ל, ויש שקוראים אותה מהדורת בלאך על שמו). (ה) תשובות פסקים ומנהגים. אוסף תשובות מהנדפסים ומכת"י עפ"י סדר השו"ע, בעריכת ר' יצחק זאב כהנא (יול" ע"י מוסד הרב קוק החל מתשי"ז).

שו"ת מהר"ם פאדווא ר' מאיר קצנלבויגן, רב ור"מ בפדובה, תלמיד הג"ר יעקב פולאק ומהר"י מינץ. נולד רל"ה. נפטר שכ"ה.

שו"ת מהר"ם שיק ר' משה שיק, אב"ד יערגען וחוסט, מגדולי תלמידי הח"ס. נפטר תרל"ט.

שו"ת מהר"ץ חיות ר' צבי הירש חיות, רב בזאלקאווא וקאליש. תלמיד בעל בית אפרים. נפטר תקט"ז. חיבר גם: אמרי בינה. הגהות מהר"ץ חיות על השי"ס. דרכי הוראה.

שו"ת מהר"ש ענגיל ר' שמואל ענגיל, אב"ד ראדמישל-גאליציא וקאשוי. נולד תרי"ג. נפטר תרצ"ה. נדפס תרס"ה-תרצ"ו.

שו"ת מהרש"ג ר' שמעון גרינפלד, אב"ד סעמיהאלי. נולד תרכ"א. נפטר תר"צ.

שו"ת מהרשד"ם ר' שמואל די מדינא, מגדולי רבני שאלוניקי, תלמיד הרלב"ח והר"י טאיטאצק. נפטר ש"נ.

שו"ת מהרש"ך ר' שלמה הכהן, רב בשלונקי, היה בסוף ימי הב"י. נפטר שס"ב. נדפס שמו"ו.

שו"ת מהרש"ל ר' שלמה לוריא, אבד"ק לובלין. נפטר של"ד. חיבר גם: ים של שלמה. חכמת שלמה. עמודי שלמה.

שו"ת מהרש"ם ר' שלום מרדכי הכהן שבדרון, אב"ד

מהר"א ששון ומבית דינו. שקיל וטרי עם מהריט"ץ ומהר"מ גלנטי הזקן. תשו' משנת שס"ג. נפטר ת"ז. חיבר גם: תורת חיים. מודעה ואונס. תורת זבח.

שו"ת מהר"י אלגאזי ר' ישראל יעקב אלגאזי, אב"ד בירושלים. אביו של רי"ט אלגאזי. נפטר תקט"ז. חיבר גם: אמת ליעקב. ארעא דרבנן. נאות יעקב. קהלת יעקב ועוד. **שו"ת מהר"י אסאד** (הנקרא גם תשובות מהר"א ויהודה יעלה). ר' יהודה אסאד, אב"ד סערדהאלי, תלמיד הגר"מ בנעט בעל פרשת מרדכי. נפטר תרכ"ו.

שו"ת מהר"י בי רב ר' יעקב בי רב, רב בפאס בבחרותו, ועלה לצפת (ונסמך, כידוע), רבם של מרן הב"י והמב"ט. נפטר ש"א.

שו"ת מהר"י ווייל ר' יעקב ווייל, תלמיד מהר"ל, הרביץ תורה בנירנברג ועוד. נפטר ר"כ.

שו"ת מהר"י לאטאש ר' יצחק לאטאש, בעל ההסכמה להדפסת הזהר, בשנת ש"ה הדפיס ברומי שו"ת הר"ן.

שו"ת מהר"י לבית לוי ר' יעקב הלוי, חתמו על פסקיו מהר"ש חיון מהרח"ש והקרנן אהרן ורבו מהר"א חסון. נולד ש"כ. נפטר שצ"ז. נדפס שצ"ב.

שו"ת מהר"י מברונא ר' ישראל מברונא, תלמיד התה"ד ומהר"י ווייל ושקיל וטרי אתם. חי סמוך לה"א ק"ס"ר"מ.

שו"ת מהר"י מינץ ר' יהודה הלוי מינץ, אב"ד ור"מ בפדובה, נזכר בשו"ת מהר"ק ובהר"א מזרחי. חי יותר ממאה שנה ונפטר רס"ח.

שו"ת מהר"י שטייף ר' יונתן שטייף. שימש ברבנות בק"ק גוטא, אוגוואר ובודפסט. בסוף ימיו אב"ד ק"ק עדת יראים בברוקלין. נולד תרל"ט. נפטר תשי"ח.

שו"ת מהריב"ל ר' יוסף ן' לב, רב בשלונקי, בזמן הב"י ומהרשד"ם. תשו' משנת ש"ג. נפטר אחרי ש"מ.

שו"ת מהר"יט ר' יוסף מטרנאני, ראש ישיבה בצפת ובקושטא וראש רבני טורקיה, בן המב"ט. נולד שכ"ט. נפטר שצ"ט. חיבר גם: צפנת פענח.

שו"ת מהר"יט צהלון ר' יום טוב צהלון, מחכמי קושטא, תלמיד הב"י והמב"ט. והסכים עמו מהר"מ אלשיך (בסי' ל"א). נולד ש"כ. נפטר ש"פ.

שו"ת מהר"יט צהלון החדשות להנ"ל. יצא לאור מכת"י ע"י מכון י"ם בשנת תשמ"מ.

שו"ת מהר"ל (החדשות) רבינו יעקב מולין סג"ל, אב"ד דמגנצא, רבו של מהר"י ווייל, ממנו גם ס' מהר"ל (המנהגים). נפטר קפ"ז. תשובות החדשות יצאו לאור מכת"י ע"י מכון י"ם בשנת תשל"ז.

שו"ת מהר"ק רבינו יוסף קולון, מרבני מנטובה ופדובה. נפטר ר"מ.

שו"ת מהרלב"ח ר' לוי בן חביב, אב"ד ירושלים, בזמן מהר"י בי רב ומר"ן הב"י. נפטר אחרי שנת ש"א.

שו"ת מהר"ם אלשיך ר' משה אלשיך, מרבני צפת תלמיד הב"י ונסמך על ידו, רבו של הרח"ו. נפטר ש"ל.

בברצלונא. נפטר היא ע'. חיבר חידושים לרוב הש"ס. תורת הבית.

שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן תשובות שייחסו אותם רבים לרמב"ן, וכבר כתב הב"י בהקדמתו שהם באמת לרשב"א.

שו"ת הרשב"ש רבינו שלמה בר' שמעון דוראן (רשב"ץ), רב באלג'יר אחרי אביו. נפטר לערך רכ"ז. חיבר גם: תיקון סופרים.

שיבת ציון אסיפת מכתבים מחכמי הדור אודות יישוב ארץ ישראל. י"ל ע"י ר' אברהם יעקב סלוצקי בורשא תרנ"ב.

שיורי ברכה על שו"ע. ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), רב בירושלים. נפטר בליוורנו תקס"ו. מחיבוריו: ברכי יוסף. חיים שאל. יוסף אומץ.

שיורי קרבן על הירושלמי. ר' דוד פרנקל, רב ראשי בברלין, נולד תס"ז. נפטר תקכ"ב. חיבר גם: קרבן העדה.

שיח יצחק הנהגות, תפילות, פיוטים ודרושים. ר' יצחק ב"ר יעקב אלפיה, מגיד מישרים דראשון לציון. נרפס ירושלים תרפ"ג.

שיטה מקובצת שיטות בתלמוד. ר' בצלאל אשכנזי, מחכמי מצרים ואר"י. תלמיד הרדב"ז ורבו של האר"י. נפטר שנ"ג בערך.

שיורי כנסת הגדולה או"ח ויו"ד, לבעל כנסת הגדולה (ע"ע). **שיעורי שבט הלוי** על הלכות נדה. ר' שמואל הלוי ואזנר. ע"ע שבט הלוי.

שליה ראה: שני לוחות הברית.

ר' שלום מרדכי הכהן שבדרון ראה: שו"ת מהרש"ם. **שלחן אברהם** חידושים על ד' חלקי שו"ע. ר' אברהם מגוץ הכהן, בר' כלפון בעל שואל ונשאל. גאון וחסיד. נפטר צעיר בחיי אביו שנת תרצ"א.

שלחן העזר הל' נשואין. ר' יצחק צבי לעבאוויץ, רב בטשאפ (צכסלובקיא). נספה בשואה תש"ד. נרפס תרפ"ט. **שלחן ערוך דיני אבה"ע**. ר' שלמה חעלמא, אב"ד חעלם, זמושט ולבוב. נפטר תקמ"א. נודע בחיבורו מרכבת המשנה על הרמב"ם. חיבר גם: לב שלמה.

שלחן ערוך הרב הר' שניאור זלמן מלאדי, האדמו"ר הראשון מחב"ד בעל ה"תניא", ועוד ספרים. נפטר תקע"ג. **שלחן שלמה** על או"ח. ר' שלמה זלמן מירקס אב"ד דמיר. נפטר תקל"ה. נרפס תקל"א.

רבינו שלמה בן אדרת ראה: שו"ת (ה)רשב"א.

רבינו שלמה בן שמעון דוראן ראה: שו"ת (ה)רשב"ש.

ר' שלמה הכהן ראה: שו"ת מהרש"ך.

ר' שלמה לוריא ראה: שו"ת מהרש"ל.

שלמת יוסף תשובות מר' יוסף ראזין בעל צפנת פענח, לר' שלמה סובל, מרבני ירושלים.

שם אריה שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אריה ליבוש בלחובער, רב בעיר זאסלאב. תלמיד בעל שער המשפט. נרפס תרל"ג. חיבר גם: ערוגות הבשם.

ברעזאן. נפטר תרע"א. חיבר גם: גלוי דעת. דעת תורה. משפט שלום.

שו"ת ר' נחום טרייביטש ראב"ד ניקלשבורג והמדינה, ממלא מקומו של ר' מרדכי בנעט. נפטר תר"ב.

שו"ת הרא"ם ר' אליהו מזרחי רב בקושטא וראש רבני תוגרמה בסוף המאה ה'ג' לאלף ה', שקיל וטרי עם מהר"ם אלשקר ומהר"י נ' חביב, מובא כמ"פ בב"י, ומובא במהר"ק בשם ר"א פרנס.

שו"ת ראנ"ח ר' אליהו נ' חיים, רב בקושטא, בזמן מהרש"ם. נפטר שע"ג. נח"ב יצא כחלק מספר "מים עמוקים".

שו"ת הרא"ש רבינו אשר בן יחיאל. נפטר ה"א פ"ח.

שו"ת הרב"ז ר' בצלאל זאב שאפראן, אב"ד באקוי (רומניה). נפטר תרפ"ט.

שו"ת הרב"ך ר' בנימין הכהן, תלמיד ר' משה זכות. רב באלכסנדריה משנת תל"ה. ובק"ק ריגייוראיטליה משנת תמ"ב. נפטר ת"צ.

שו"ת רדב"ז ר' דוד נ' זמרא, רב במצרים בירושלים וצפת, רבו של ר' בצלאל אשכנזי. נפטר בערך של"ב כבן ק"י.

שו"ת הרד"ך ר' דוד כהן מקורפו, בזמן הרא"ם מזרחי ומהר"י בי רב, רבו של בעל משפטי שמואל. מובא בב"י. נפטר ר"צ. **שו"ת הר"י מייגאש** ר' יוסף הלוי אבן מייגאש, תלמיד הר"ף ורבו של הרמב"ם. נפטר ד"א תתק"א.

שו"ת הר"י מילר ר' יהודה מילר, אב"ד קליווא, דייץ ומדינת קולוניא. תלמיד בעל השבות יעקב ובעל עבודת הגרשוני. נפטר תקי"א.

שו"ת הר"י מליריאה ראה: תשובות ר"י מליריאה.

שו"ת הר"י מפוזנא ר' יצחק "הגדול" אב"ד ור"מ פוזנא. רבם המובהק של בעל המגן אברהם, הנחלת בנימין ועוד. נפטר תמ"ה. חיבר גם: באר יצחק.

שו"ת הריב"ש רבינו יצחק ב"ר ששת, תלמיד הר"ן.

שו"ת הריב"ש החדשות להנ"ל. ויש שייחסו מקצת התשובות למהר"ם חלאה. ויש בו עוד תשובות שחתומים עליהם חכמים אחרים מאותה תקופה [ע"י במבוא לשו"ת הריב"ש מהדורת מכון י"ם].

שו"ת הרי"ף רבינו יצחק ב"ר יעקב אלפסי. נפטר ד"א תתס"ג. נרפסו לראשונה בליוורנא תקמ"א. מהדורה שונה נרפסה בבילגרוי תרצ"ה.

שו"ת הרמ"א רבינו משה איסרלש, בעל המפה על השו"ע. נפטר של"ב.

שו"ת הרמב"ם ראה: תשובות (ה)רמב"ם.

שו"ת הר"ן רבינו ניסים ב"ר ראובן גירונדי. נפטר ה"א ק"מ בערך. חיבר פי' על האלפס וחי' מסכתות.

שו"ת רמ"ע מפאנו ר' מנחם עזריה מפאנו, בזמן הב"י ומהר"ם פדוואה. ר"מ בריגיו ורב במנטובה. נפטר שפ"ה. חיבר גם: אלפסי זוטא. עשרה מאמרות.

שו"ת הרשב"א רבינו שלמה (בן אברהם) בן אדרת, רב

שער אשר שו"ת. ר' רפאל אשר קובו. רב ראשי בשאלוניקי. נפטר תרל"ה.

שער החצר דרשות וערכין בעניני ארץ הקודש. ר' דוד ב"ר שמעון, מהעיר ראבאט ממרוקו. נדפס ירושלים תרכ"ה.

שער המלך על הרמב"ם. ר' יצחק נונים בילמונטי, מחכמי איזמיר, נדפס תקל"ו. עם טעם המלך מר' ברוך ייטלט מפראג. נדפס תקס"א.

שער הציון ראה משנה ברורה.

שער יהושע שו"ת. ר' יהושע רפאל בנבנשתי, מגדולי רבני קושטא. אחיו של בעל "כנסת הגדולה". נפטר תכ"ח לערך. חיבר גם: שדה יהושע על הירושלמי, ועוד.

שערי עזרא שו"ת. ר' עזרא בצרי, אב"ד בביה"ד הרבני ירושלים. נדפס תשל"ח.

שערי רחמים שו"ת. ר' רחמים יוסף פרנקו, רב דחברון. נולד תקצ"ה. נפטר תרס"ז. נדפס תרמ"א.

שערי תשובה על שו"ע או"ח. ר' חיים מרדכי מרגליות, אחיו של בעל "יד אפרים" (ע"ע), רב ברעסטיצקא ורובנא. נפטר תקפ"ג. נדפס תקפ"פ.

שערי תשובות (למהר"ם מרוטנבורג). ראה: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

שפת אמת מעלות אר"י, קדושתה, וענין חלוקת צדקה בין יושביה. ר' משה חאגיז, בנו של בעל הלכות קטנות, וגיסו של הפר"ח. נולד בירושלים תל"ב. נדפס תנ"ז. חיבר גם: שתי הלחם. לקט הקמח, ועוד ספרי מוסר וכתבים נגד השבתאים.

שפתי כהן (ש"ך) על שו"ע חו"מ ויו"ד. ר' שבתי הכהן (ש"ך), מחכמי פולין. נולד שפ"ב. נפטר תכ"ג. חיבר גם: נקודות הכסף. תקפו כהן.

שרגא המאיר שו"ת. ר' שרגא פייוויש שנעבאלג, ר"מ בלונדון. חי' נפטר תש"ס. נדפס תשי"ג.

שרשי הים על הרמב"ם. ר' רפאל יצחק מאייו, רב באומיר. תלמיד בעל שער המלך. נדפס תקס"ד. חיבר גם: שפת הים.

תבואות שור (שמלה חרשה) הל' שחיטה וטריפות וחידושים על מס' חולין. ר' אלכסנדר סענרער שור. נדפס תצ"ג. נפטר תצ"ז. עם דעת קדושים לר' אברהם דוד, אב"ד בוטשאטש, ועם לבושי שרד לר' דוד שלמה אייבשיץ, אב"ד סאראקע.

תבואות שמש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום משא"ש, ראב"ד בקאזאבלנקא ורב ראשי וראב"ד ירושלים. נדפס תשל"ט-תשמ"א. חיבר גם: שמש ומגן. מזרח שמש.

תבת נח ביקורת על קונטרס מצות ישוב א"י להרב יונה זאב בלומברג. ר' לייב נח באס, רב בק"ק שאווקאט פלך קובנה. נדפס תר"ע.

תהלה לדוד דרשות. ר' דוד אמאדו, רב באיזמיר. נדפס שאלוניקי תקצ"ה.

תולדות זאב ח"ב פירושם על מסכת שבת. ר' שרגא פייבל פרנק, רב ימין משה — ירושלים. נדפס תשכ"ד.

שם טוב על הרמב"ם. ר' חיים כסאר. נדפס ירושלים תשד"מ.

שם יוסף על הרמב"ם וקצת שו"ת. ר' ישראל חיים יוסף אליקים, רב בסופיה-בולגריה. נדפס תקכ"ט. נפטר בירושלים תקנ"א.

שם משמעון שו"ת. ר' שמעון פאללאק, אב"ד יעמרינג ובעלעניעש. נפטר תר"צ.

ר' שמואל די מודינא ראה: שו"ת מהרשד"ם.

ר' שמואל ענגיל ראה: שו"ת מהר"ש ענגיל.

שמש ומגן שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שלום משא"ש, רב ראשי וראב"ד ירושלים. נדפס תשמ"ה. חיבר גם: תבואות שמש, מזרח שמש.

שמוש חכמים קובץ חידושים והלכות מאברכים בזכרון מאיר — בני ברק. נדפס שנת תש"ה.

שמחה לאיש שו"ת או"ח, יו"ד ואבה"ע. ר' יעקב שאול אלישר, רב לערת הספרדים וראשלי"צ בירושלים. נולד תקע"ז. נפטר תרס"ו. נדפס תרמ"ח. חיבר גם: ישא אי"ש. עולת אי"ש, ועוד.

שמחת כהן דרשות ושו"ת בענייני קבלה. ר' מסעוד אלחדאד. נולד תקפ"פ. נפטר תרפ"ט. נדפס ירושלים תרפ"א.

שמחת כהן שו"ת ז"ח. ר' רחמים חי חויתת הכהן, ראב"ד ורב ראשי ג'רבא-תוניס. בתשי"ד עלה לאר"י ונפטר תשי"ט. חי'א נדפס תשי"ג.

שמירת הגוף והנפש דיני דברים שיש בהם משום סכנה, דברים המביאים לידי שכחה ועניות. ר' יוסף יצחק לרנר. נדפס ירושלים תשמ"ח. חיבר גם: ספר הבית.

שמן המאור על שו"ע או"ח. ר' מאיר הלוי מגלונא, ואח"כ מחכמי פראג בנו של ר' יחזקאל סג"ל מגלונא אב"ד בומסלא. נפטר תקפ"ט. נדפס תקע"ז.

שמן המשחה שו"ת בהלכות ושמות גיטין. ר' שמואל ב"ר משה חיים, מרבני קושטא. תלמיד היר המלך ומהר"ם אשכנזי, תשו' משנת תקס"ו.

שמן ראש שו"ת ד"ח שו"ע. ר' אשר אנשיל אשכנזי, ראב"ד סטניסלב. נפטר תרס"ב.

שמן רוקח שו"ת דרשות. ר' אלעזר (מינץ) רוקח (לעזו), אב"ד פילץ וטריטש סנטוב ועוד. שקיל וטרי עם הנובי. נדפס תקמ"ח.

שמע אברהם שו"ת חו"מ. ר' אברהם פאלאגי, בנו וממלא מקומו של ר' חיים פאלאגי ברבנות איזמיר. נפטר תרנ"ט. חיבר גם: ויען אברהם. פדה את אברהם. אברהם אזכור. ויקרא אברהם.

שמע יעקב דרשות על ספר בראשית ושמות. ר' ישראל יעקב אלגאזי, אביו של מהרי"ט אלגאזי. אב"ד בירושלים. נפטר תקט"ז. חיבר גם ארעא דרבנן. קהלת יעקב.

ר' שמעון גרינפלד ראה: שו"ת מהרש"ג.

שני לוחות הברית (של"ה) חי' דינים ומוסר. ר' ישעיה הלוי הורביץ, אב"ד פראג ועוד, ואח"כ בירושלים. נפטר ש"צ.

ירוחם זאב צכנוביץ, לומזא. נדפס תרצ"ז.

תורת משה פשטים ודרושים על התורה. ר' משה סופר, בעל החתם סופר (ע"ע).

תחומין שנתון הלכתי לתורה חברה ומדינה בהוצאת מכון צמת. י"ל משנת תשמ"מ.

תיקון עולם מכתבים ומאמרים בענין ישוב א"י והישיבה בה. ליקט והוסיף משלו והו"ל הר' משה גאלדשטיין תלמיד הרב בעל "מנחת אלעזר". נדפס מונקטש תרצ"ז.

תירוש ויצהר שו"ת ד"ח שו"ע. ר' צבי יחזקאל מיכלזאן, בתרנ"ג רב בפולטוסק, ואח"כ מרבני ורשה. נספה בשואה. **תל תלפיות** עתון תורני, י"ל בואיטצן בשנים תרנ"ב-נ"ג. חידש הופעתו בבודפשט תר"פ בתור ירחון.

תפארת ישראל על ששה סדרי משנה. ר' ישראל ליפשיץ, רב בדסוי, שוטלנד, דנציג. ועוד. תלמיד רעק"א. נפטר תר"נ. **תפארת למשה** על שו"ע יו"ד. ר' משה ב"ר אברהם, אב"ד ור"מ בהורדנא. נפטר תמ"ג.

תפארת שמואל שו"ת. ר' יעקב שמואל, אב"ד יאנישפאלי. נהרג עק"ה תרע"ט. נדפס תרמ"ט.

תקון סופרים ומקרא סופרים באורים על ספר העטור. ר' רפאל יעקב אברהם גירון, רב באדרינופולי בשנת ת"ק. נדפס בקושטא תקט"ז.

תרימות הדשן שו"ת ופסקים. רבינו ישראל איסרלין (מהרא"י). נפטר ה"א ר"כ.

תשב"ץ שו"ת. ר' שמעון ב"ר צמח דוראן, רב באלג'יר, שקיל וטרי עם הריב"ש. חי ה"א קכ"א-ר"ד. חיבר גם: יבין שמועה. זהר הרקיע.

תשב"ץ קטן פסקים שקיבל רבינו שמשון ב"ר צדוק מרבו מהר"מ מרוטנברג, כשהי' אסור במגדל.

תשובה מאהבה שו"ת. ר' אלעזר פלעקליש, אב"ד בגיוטן וראש המורים בפראג, תלמיד הנוב"י. נדפס תקס"ט-פ"א.

תשובות בית הלל שו"ת. ר' הלל ליכטנשטיין, אב"ד קאלאמאיא. נולד תקע"ה. נפטר תרנ"א. חיבר גם: משכיל אל דן. עת לעשות.

תשובות הגאונים — **אסף** ארבעה קבצי תשובות בההדרת ר' שמחה אסף. (א) קמ"א תשובות, וביניהם לקוטי ספר הדין לר' יהודה ברצלוני, ירושלים תרפ"ז. (ב) ל"ז תשובות, ונוספו עליהם קטעים מספר המתיבות ומספר המקצועות, י"ם תרפ"ט. (ג) מספרות הגאונים, תשובות ושרידי גניזה, ירושלים תרצ"ג. (ד) מ"ב תשובות מגניזה, ונספח עליהם התחלת הלכות פסוקות מרב יהודאי גאון. ירושלים תש"ב. **תשובות הגאונים** — **הרכבי** תקנ"ט תשובות, מקצתן בערבית, מכמה גאונים, ביניהם רב שרירא ורב האיי והריף, מהדיר ומתרגם: אברהם אליהו הרכבי, ברלין תרמ"ז.

תשובות הגאונים — **חמדה גנוזה** קס"ו תשובות מגאונים שונים, הובאו לדפוס ע"י ר' זאב וואלף וואלפנינאהן ור' שניאור זלמן שניאורזאהן, ירושלים תרכ"ג.

תולדות יעקב שו"ת ד"ח שו"ע. ר' יעקב זאב כהנא, רב דפאסוואל. נדפס תרס"ז. חיבר גם: שארית יעקב.

תומת ישרים ח"א נקרא "אהלי תם" — שו"ת מהמחבר ומרבני דורו. ר' תם בן יחיא, רב דקושטא בזמן הרא"ם, והביאו הב"י, נפטר ש"ב.

תוספות חיים חי' ושו"ת או"ח ואבה"ע, עם קונט' עגונות. ב"ח. ר' חיים לובצקי, אב"ד רעזיצא. נולד תר"מ נספה בשואה תש"א. נדפס תרע"ב-תרפ"ט.

תוספות יו"ט על ששה סדרי משנה. ר' יו"ט ליפמן העליר, רב ואב"ד בכמה קהילות חשובות בישראל ובהן פראג, קראקא ועוד. נפטר בערך שנת ת"ב.

תוספת יוה"כ על פרק אחרון של מס' יומא. חלק מספר שמות בארץ, לר' משה בן חביב, מרבני ירושלים. נפטר תנ"ו. חיבר גם: גט פשוט. עזרת נשים. קול גדול. שו"ת.

תוספת שבת על שו"ע או"ח הל' שבת ועירובין. ר' רפאל מייזליש, ראב"ד חארוב. נדפס תקכ"ז.

תורה לשמה שו"ת. מיוחס לר' יוסף חיים, בעל ה"בן איש חי" ו"רב פעלים".

תורה שבעל פה שנתון הרצאות הכינוס הארצי לתורה שבע"פ. מוסד הרב קוק ירושלים. יו"ל משנת תשי"ט.

תורות אמת על שו"ע. ר' רפאל בירדוגו, מרבני מכנאס-מרוקו. נפטר תקפ"ב. חיבר גם: משפטים ישרים.

תורת אמת נקרא גם שו"ת מהר"א ששון. ר' אהרן ששון, רב בשלונקי ובקושטא, בזמן הרשד"ם והרש"ך, רבו של המהרח"ש. תשו' משנת שני"ז.

תורת המנחה דרשות על התורה והמועדים. רבינו יעקב ב"ר חננאל סקילי, מתלמידי הרשב"א. נתחבר ה' אלפים צ"ו. יצא לאור ע"י ר' ברוך חפץ בשנת תשנ"א.

תורת השלמים על שו"ע יו"ד הל' נדה. ר' יעקב רישר, אב"ד מיץ, ווירמיזא. נפטר תצ"ד. חיבר גם: שבות יעקב. מנחת יעקב. חק יעקב. עיון יעקב.

תורת חיים שו"ת. ר' חיים שבת, רב ראשי בשלונקי, תלמיד מהר"א ששון ומבית דינו, שקיל וטרי עם מהריט"ץ ומהר"ם גלנטי הזקן. נפטר ת"ז. חיבר גם: שו"ת מהרח"ש. מודעה ואונס. תורת זבח.

תורת חיים על הש"ס. ר' אברהם חיים שור, אב"ד סטאנוב, בעלז. נפטר תצ"ב. חיבר גם: צאן קדשים.

תורת חיים על שו"ע או"ח. מהר" יעקב שלום ב"ר חיים סופר, דומ"ץ בבודאפטס. נפטר תרפ"א.

תורת חכם בענייני ת"ח. ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, ראב"ד ומו"צ קהלת הבוכרים ועדת ארם צובא בירושלים. נפטר תר"צ. חיבר גם: ימי יוסף. ויחי יוסף. שארית יוסף ועוד.

תורת חסד שו"ת. ר' חסדאי הכהן פרחיא, מרבני שלונקי, תלמיד מוהרח"ש ורבו של הפרח מטה אהרן. נפטר תל"ז.

תורת חסד שו"ת ד"ח שו"ע. ר' שניאור זלמן, אב"ד ור"מ דלובלין ומרבני ירושלים. נפטר תרס"ב.

תורת ירוחם חידושים וביאורים חקירות ופלפולים. ר'

תשובות פסקים ומנהגים (למהר"ם מרוטנבורג). ראה: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג.

תשובות הר"י מליריאה אוסף תשובות, רובם מר' יהוסף מליריאה, ראש ישיבה בצפת, בן דורו וידידו של ר' שמואל אבדוה, נפטר ת"ד. ועוד תשובות מחכמי הדור בצפת: ר' שאלתיאל אשכנזי, ר' ברוך ברזילי, ר' יהונתן גלאנטי, ר' מאיר ברזילי, ר' שמואל עדילה ור' גבריאל איספראנסה. עם מבוא והערות מאת יעקב שמואל שפיגל, ירושלים תשמ"ח.

תשובות הרי"ד רבינו ישעיה דטראני הזקן — מחכמי איטליה ומבעלי התוספות. חיבר פסקים ותוספות לרוב הש"ס. נולד ד"א תתק"מ. נפטר ה"א י'. חיבר גם: המכריע. **תשובות הרמב"ם** יצאו לאור פעם ראשונה בשם "פאר הדור" — אמשטרדם תקכ"ו. בשנת תשי"ח הוציא לאור ר' יהושע בלאו, במסגרת הוצאת מקיצי נרדמים, ג' כרכים של תשובות הרמב"ם מכת"י ומספרי הדפוס בתוספת הערות.

תשובות הגאונים — קורנול קי"ז תשובות, לא נודע מחברן. ומצורף להן משפטי בדיקת הסכין ומשפטי בדיקת הריאה לרבינו יונה גירונדי. המו"ל: ר' נחמן נתן קורנול, וויען תרל"א.

תשובות הגאונים — **שערי צדק** תקנ"ג תשובות מגאונים קדמונים, בההדרת ר' חיים מודעי, שאלוניקי תקנ"ב, ובתוספות מפתח ומקורות בירושלים תשכ"ו.

תשובות וביאורים ביאורים בשו"ע. ר' מנחם מנדל שניאורסאהן. האדמו"ר מליובאוויטש. נפטר תשנ"ד.

תשובות והנהגות ר' משה שטרנבוך, רב וראב"ד ביהמ"ד בירושלים. ח"א נדפס תשמ"ו. חיבר גם: מועדים וזמנים. הלכות הגר"א ומנהגיו.

תשובות חכמי פרובינציא שו"ת בענייני אבה"ע וחז"מ. אוסף תשובות מחכמי פרובנציא שבדרום צרפת בזמן הרשב"א. כלול בתוכו גם תשובות מגאוני בבל, ראב"י אב"ד והראב"ד, עם מ"מ והערות מאת ר' אברהם סופר, ירושלים תשכ"ז.

תשובות מהרי"א ראה: שו"ת מהר"י אסאד

